ڕووناکی (رَبِّ الْعالَمِين)

ڕوونکردنەوەی

﴿مِنْهَاج الطَّالِبِين﴾

للإمام النواوي

لە تێگەیشتنی بڕیارەکانی شەریعەتی ئیسلام

لە سەر ڕاڕەوی ئیمامی(الشافعي)ﷺ

بەرگی چوارەم

دانانی

عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی

چاپی پوختەکراو

دانەر بەخۆی پێیدا چۆتەوەو چەند مەسەلەیەکی تێدا زیاد کردوون

محرم (1430)ی کۆچی

بەفرانبار (2708)ی کوردی

کانونیدووەم (2009)ی زایینی

ژمارەی سپاردنی (194) ساڵی (2001)ز، لە کتێبخانەیگشتی هەولێر، دراوەتێ

ناسنامە:

ناوی کیتاب: ڕووناکی (رب العالمین) ڕوونکردنەوەی (منهاج الطالبین).

بابەت: شەریعەتی ئیسلام.

دانەر: عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی.

نۆبەتی چاپ: دوایین چاپی پوختەکراو و زێدەکراو.

بڵاوکراوەی: کتێبخانەی حاجی قادری کۆیی، لە هەولێر.

چاپخانە: دار المعرفة-بیروت

شارەزاکردن:

ئەی خوێنەری بەڕێز، هەر کاتێك دانەر دەڵێ:

* رواه الشیخان، مەبەستی ئیمامی (البخاري و مسلم)ن.
* رواه اصحاب السنن، مەبەستی ئیمامی (أبوداود و النسائي و الترمذي)ن.
* هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، یان ڕوون کراوەتەوە، مەبەستی ئەم چوار کتێبەنە:

1 -(المجموع: شرح المهذب) دانراوی (الإمام النواوي).

2 -(تحفةالمحتاج: شرح المنهاج) دانراوی (الإمام إبن حجرالهیتمي).

3 -(نهایةالمحتاج: شرح المنهاج) دانراوی (الإمام محمدالرملي).

4 -(مغنيالمحتاج : شرح المنهاج) دانراوی (الإمام محمد الخطیب الشربیني).

جا ئەگەر یەکێك لەو چوارانە لە گەڵدا نەبێ، ئەو کاتە دەڵێ: هەر وەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا...

ئەی قوتابیی خۆشەویست و ڕێزدار، تکایە:

1- پێشەکیەکەلە بەرگی یەکەمدا بە بیرلێکردنەوەیەکی ورد بخوێنەوە.

2- بۆ تێگەیشتنی ئەم کتێبە پشت مەبەستە بە تەنها زانستیخۆت، بەڵکو لە لای مامۆستای ئایینی بیخوێنە، چونکە چەند پێناسەو زاراوەیەکی شەرعی هەنە، لە لای مامۆستای ئایینی باشتر لێی تێدەگەی.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ للهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ.

ئەمەیە بەرگی چوارەمی ﴿ ڕووناکی(رَبِّ الْعالَمِين) ڕوونکردنەوەی(مِنْهاج الطَّالِبِين)﴾ خوای گەورە یارمەتیم بدا بۆ تەواوکردنی، آمین.

ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ:

﴿ كِتابُ الْفَرائِضِ: ئەمەیە پەرتوکی بەشکردنی میراتەکان ﴾

پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِقْسِمُواالْمالَ بَيْنَ أَهْلِ الْفَرَائِضِ عَلَى كِتَابِ اللهِ تَعَالَى﴾ رواه مسلم وأبوداود، میراتی مردووەکە لە نێوان میراتگرەکانیدا بەش بکەن بەگوێرەی قورئانی پیرۆز. واتە: کە لە سورەتی(النساء)دا خوای گەورە دایناوە.

کەوابو: هەرکەسێك بە پێچەوانەی شەریعەتیئیسلام—بە یاسایدەستکرد— میرات بەش بکا، یان وەریبگرێ: ئەگەر باوەڕی بە شەریعەتیئیسلام نەبێ ئەوە کافرە، ئەگەر نا: (ظالم)و (فاسق)ەو ئەو میراتەی بە ناشەرعی وەریگرتوە، نابێتە موڵکی خۆیو لایی حەرامە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿(وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَاأَنْزَلَ اللهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ). قال إبن عباس رضي الله عنهما فِي تفسيرها: (مَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَاأنْزَلَ اللهُ جَاحِداً بِهِ فَقَدْ كَفَرَ، وَمَنْ أَقَرَّ وَلَمْ يَحْكُمْ فَهُوَ ظَالِمٌ فَاسِقٌ) ﴾ رواه إبن جرير، هەر کەسێك ڕەفتار بە قورئانی پیرۆز نەکاو باوەڕیشی پێی نەبێ ئەوە کافرە، وە هەر کەسێك باوەڕی پێی هەبێ بەڵام ڕەفتاری پێنەکا ئەوە (ظالم)و (فاسق)ە. واتە: هەروەك لە دوو ئایەتەکەیتردا فەرموویەتی، لە (تفسير إبن كثير)دا ڕوون کراوەتەوە.

(يُبْدَأُ مِنْ تَرِكَةِ الْمَيِّتِ) واجبە: پێش هەموو شتێك لە میراتی مردووەکە دەست بکرێ (بِمُؤْنَةِ تَجْهِيزِهِ)بە ئەرکی وەڕێکردنی مردووەکە بۆ ناو گۆڕەکەی: وەك شۆردنو کفنو نوێژ لەسەر کردنو ناشتنی بەگوێرەی ئەو ڕوونکردنەوەی لە پەرتووکی مردووەکاندا ڕابرا.

ئینجا بزانە: مەبەست لە میرات: گشت مافێكوگشت پارەو زێرو خواردەمەنیو مڵكو ماڵو زەویو خانووە: کە مردووەکە لە دوای خۆی بەجێی دەهێڵێ، هەم خوێنی کوژراوەکەش کە لە مرۆڤکوژەکە وەردەگیرێ، ئەویش بە میرات دادەندرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، کەواتە: ئەو خوێنەش لە نێوان میراتگرەکانیدا بەش دەکرێ بە گوێرەی بەشە میراتیخۆیان.

دیسان بزانە: ئەرکی وەڕێکردنی ژنە مردووەکە—بە فەرموودەی ڕاستتر— لە سەر مێردەکەیەتی، واتە: لە میراتی ژنەکە نادرێ، بەو مەرجەی لە حاڵەتیمردنیدا مێردەکەی

هەبوویی بیٚو ژنەکەش تەسلیمی مێردەکەی کرابیٚو (نَاشِزَة) نـەبیٚو تەڵاقـدراوی(بائن)ش نەبیٚ، ئەگینا: ئەرکەکـەی لـە میراتەکـەیخۆی دەدریٚ، هـەروەك لـە باسـی (کفـن کردنـی مردوو)دا ڕابرا.

(ثُمَّ) ئینجا لە دوای تەواوبوونی وەرپێکردنی مردووەکە بۆ ناو گۆڕەکەی (تُقْضَى دُيُونُهُ) ئەو قەرزانەی لە ئەستۆی مردووەکەدانە دەدرێنەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرمویٚ: ﴿نَفْسُ الْمُؤْمِنِ مُعَلَّقَةٌ بِدَيْنِهِ حَتَّى يُقْضَىعَنْهُ﴾ حديث صحيح رواه الترمذي، گیانی مرۆڤی ئیمانـدار—بـە هـۆی قەرزەکەی— قەدەغە دەکریٚ لە چونە بەهەشت تا قەرزەکەی لەجیاتی دەدرێتەوە.

ئینجا لە دانەوەی قەرزەکانیش قەرزەکانیخوای گەورە: وەکـو زەکـاتو حـەجی واجـبو کەففارەتو نەزر، وە پێش قەرزی ئادەمیزادان دێخرێن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفـەرمویٚ: ﴿فَدَيْنُ اللهِ أَحَقُّ بِالْقَضَاءِ﴾ رواه الشـيخان، قەرزی خوای گەورە لە پێشترە بدرێتەوە.

ئینجا بزانە ئەو قەرزەی لە سەر مردووەکەیە پەیوەنـدی بـە میراتەکەیـەوە هەیـە، واتـە: میراتەکە دەبێتە بارمتەیەکیشەرعی بۆ گشت قەرزەکانیمردووەکە، کەوابو: تا بەشـێکی قەرزەکە لە سەر مردووەکە مابیٚ، هیچ دەستکاریەکی میراتگرەکە— بە بـیٚئیزنی خـاوەن قەرزەکان— لـە میراتەکـەدا دروسـت نابـیٚ، کەواتـە: مەرجـە ئـەو زەکاتـەی لـە ئەسـتۆی مردووەکەدایە بدریٚو حەجیواجبی بۆ بکریٚ، یان کریٚی حەج بـۆکردن تەسـلیمی یـەکێك بکریٚ تاکو حەجی بۆ بکا، نەزرو کەففارەتەکانیشی بـۆ بـدرێن، مارەییژنەکـەی— ئەگـەر نەیدابیٚ—و قەرزەکانیتری ئادەمیزادانی بۆ بدرێنەوە، ئینجا دەستکاریەکانی میراتگرەکە لە میراتەکەدا دروست دەبیٚ، ئەگینا: دروست نابیٚ.

بەڵام هەر کاتێك میراتگرێك—بەگوێرەی بەشە میراتەکەیخۆی— بەشە قەرزەکـە بداتـەوە، ئەوە بەشە میراتکەی وی لە بارمتەیی بەرهەڵ دەبیٚو دروستە دەستکاری بەشەکەیخۆی بکا، هەروەها ئەگەر میراتگرەکە بە ئیزنی خاوەن قەرزەکان—بۆ قەرزدانـەوە— میراتەکـە بفرۆشیٚ، ئەوە فرۆشتنەکەی دروست دەبیٚ، بەو مەرجەی فرۆشتنەکە بە نرخـی هاووێنـە بیٚو بە ئیزنی گشت خاوەن قەرزەکان بیٚ، جا ئەگەر یەکێکیان ئامادە نەبو، ئەو کاتە بە ئیزنی قازی دەیفرۆشیٚ، هەروەك لە کۆتایی(رَهْن)دا ڕوونمان کردەوە.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: ئەگەر مردووەکە قەرزی کەسێکی ونبووی لە سەر بـوو و لـە دۆزینـەوەی خاوەن قەرزەکەش بیٚئومێد بوین، ئەوە مەسەلەی قەرزەکە دەدرێتە دەسـت قـازی، جا ئەگەر قازی نەبو، یان خائین بوو و بە شەریعەتیئیسـلام ڕەفتـاری نـەدەکرد، ئـەو کاتـە دەدرێتە دەسـت باوەڕپێکراوێکی لێزان، تاکو ئەندازەی قەرزەکە لە میراتەکەی بفـرۆشیٚو

ثُـــمَّ وَصَـــايَاهُ مِـــنْ ثُلُـــثِ الْبَـــاقِي ثُـــمَّ يُقْسَـــمُ الْبَـــاقِي بَـــيْنَ الْوَرَثَـــةِ، قُلْـــتُ: فَـــإِنْ تَعَلَّـــقَ بِعَـــيْنِ التَّرِكَـــةِ حَـــقٌّ كَالزَّكَـــاةِ وَالْجَـــانِي وَالْمَرْهُـــونِ وَالْمَبِيعِ إِذَا مَاتَ الْمُشْتَرِي مُفْلِسًا قُدِّمَ عَلَى مُؤْنَةِ تَجْهِيزِهِ، وَاللهُ أَعْلَمُ،

بۆ (بيت المال) سـەرفی بكا، يـان ميراتگرەكـە بـەخۆی ئـەو كـارە جێبـەجێ دەكـاو بـۆ هـەژارانو بەرژەوەنـدی موسـوڵمانان سـەرفی دەكـا، واتـە: تـا ئـەو كـارە ئـەنجام نـەدا دەستكاریی لە میراتەكەدا دروست نابێ.

بەڵام دووریش نیە مەسەلەی قەرزی ئەو ونبووەش وەك یەتیمی بێسەرپەشتكار بێ، واتە: پیاوماقوڵانی شوێنەكە جێبەجێكردنی ئەو فرۆشتنو سەرف كردنە بخەنە ئەستۆیخۆیان، هەروەك لە كۆتایی(رَهْن)دا بە درێژی ڕوونمان كردەوە.

(ثُمَّ) ئینجا كە هەموو قەرزەكانی درانەوە (وَصَايَاهُ مِنْ ثُلُثِ الْبَاقِي) وەسێتەكانی مردووەكە جێبەجێ دەكرێن لە سێیەكی ئەو میراتەی لە دوای قەرزدانەوەكە ماوەتەوە.

(ثُمَّ) ئینجا لە دوای جێبەجێكردنی وەسێتەكانیمردووەكە (يُقْسَمُ الْبَاقِي بَيْنَ الْوَرَثَةِ) ئەو بەشە میراتەی ماوەتەوە لە نێوان میراتگرەكانیدا بەش دەكرێ بـە گـوێرەی شـەریعەتی ئیسلام: كـە لـەم پەڕتووكـەدا ڕوون دەكرێتـەوە، إن شاء الله تعالى، خوایگـەورە دەفـەرموێ: ﴿مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ﴾ میراتەكە دەدرێتە میراتگرەكان لە دوای جێبەجێكردنی وەسێتو قەرزدانەوە.

(قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ: ئەو بڕیارەیڕابردوو لە حاڵەتێكدا بوو: كە قەرزەكە لە ئەستۆی مردووەكەدا بێ، چونكە (فَإِنْ تَعَلَّقَ بِعَيْنِ التَّرِكَةِ حَقٌّ) ئەگەر مافێك بـە خـودی میراتەكەیەوە بەسترابێ (كَالزَّكَاةِ) وەكوئەو زەكاتەی—پێش مردنـی— لـە خودیماڵێكیـدا واجـب بوبـێو زەكاتەكەشـی نـەدابێ: وەك زەكاتیئاژەڵـەكانی نـەدابێ، یـان زەكـاتی دانەوێڵەكەی نەدابێ، ئەو كاتە واجبە: پێش وەڕێكردنیمردووەكە زەكاتەكە بدرێ.

(وَ) هەروەها (الْجَانِي) وەكو كۆیلەی تاوانكار: كە پێش مردنیگەورەكەی تاوانێكی كردبێو تۆڵەیتاوانەكە بـە گەردەنیـەوە بەسـترابێ، واجبـە: پـێش وەڕێكردنیمردووەكـە تۆڵـەی تاوانەكە لە خودی ئەو كۆیلەیە بدرێ (وَ) هەروەها (الْمَرْهُونِ) وەكو ماڵی بە بارمتە داندراو بۆ قەرزێك، واجبە: مافی ڕەهنوەرگرەكە—پێش وەڕێكردنیمردووەكە— بدرێتەوە.

(وَ) هەروەها (الْمَبِيعِ) وەكو شتی بە قەرز فرۆشراو (إِذَا مَاتَ الْمُشْتَرِي مُفْلِسًا)هـەر كاتێـك كڕیارەكە بە نەبوویی بمرێو بە هۆی نەبوویی پارەكەی نەدابێ، ئەوە مافی فرۆشیارەكەش —وەك مافەكانیڕابردوو— (قُدِّمَ عَلَى مُؤْنَةِ تَجْهِيزِهِ) وەپێش وەڕێكردنی مردووەكە دێخرێ و ڕێگا دەدرێتـە فرۆشـیارەكە مامڵەتەكـە هەڵبوەشـێنێتەوەو خـودی فرۆشـراوەكەی خـۆی بباتەوە (وَاللهُ أَعْلَمُ)، بەڵام ئەگەر مردووەكە هەبوویی بـێو پارەكـەی نـەدابێ، ئـەو كاتـە

وَأَسْـبَابُ الإِرْثِ أَرْبَعَـةٌ: قَرَابَـةٌ، وَنِكَـاحٌ، وَوَلاءٌ فَيَـرِثُ الْمُعْتِـقُ اَلْعَتِيـقَ وَلا عَكْـسَ، وَالرَّابِعُ: اَلإِسْلامُ فَتُصْرَفُ التَّرِكَةُ لِبَيْتِ الْمَالِ إِرْثًا إِذَا لَمْ يَكُنْ وَارِثٌ بِالأَسْبَابِ الثَّلاثَةِ.

مامڵەتەکە هەڵناوەشێندرێتەوە، بەڵکو لە میراتەکەی پارەکەی دەدرێ، هەروەك لەباسی (قەدەغە دانان لە سەر قەرزدار)دا ڕوونمان کردەوە.

هەروەها ئەرکی نیشتەجێکردنی ژنیمردووەکەش –تا (عِدَّة)ی تەواو دەبێ– وەپێش وەرێکردنی مردووەکە دێخرێ، هەروەك لە (مغنی)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

﴿ باسی هۆیەکان و مەرجەکانی میراتگرتن ﴾

1–(وَأَسْـبَابُ الإِرْثِ أَرْبَعَـةٌ) هۆیـەکانی میراتگـرتن چـوارەن:

یەکەم: (قَرَابَةٌ) خزمایەتییە: کە لەم پەرتووکەدا بە درێژی ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: (وَنِكَاحٌ) مارەبڕینێکی دروستو دامەزراوە بەگوێرەی شەریعەتیئیسلام، کەواتە: بە تەنها مارەبڕین ژنو مێرد میرات لە یەکتری دەگرن، هەرچەند مێردەکەش جیماعی لەگەڵ ژنەکەی نەکردبێ، یان هەر هیچیێکیان بلۆغیان نەبوبێ ﴿عن علقمة عن ابن مسعودﷺ: أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ تَزَوَّجَ اِمْرَأَةً وَلَمْ يَفْرِضْ لَهَا صَداقاً وَلَمْ يَدْخُلْ بِهَا حَتَّى مَاتَ ؟ فَقَالَ: لَهَا مِثْلُ صَداقِ نِسَائِهَا وَعَلَيْهَا الْعِدَّةُ وَلَهَاالْمِيرَاثُ. فَقَالَ مَعْقِلٌ الأَشْجَعِيُّ: قَضَى رَسُولُ اللهِﷺ مِثْلَ مَا قَضَيْتَ﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، لەبارەی پیاوێك کە ژنێکی مارە کردبێ و مارەیی بۆ دانەنابێ و جیماعیشی لەگەڵ نەکردبێ و پیاوەکە مرد بێ، پێغەمبەرﷺ بڕیاری داوە: مارەیی هاووێنەی ژنەکانی بدرێتێ و (عِدَّة)شی لە سەر واجبەو میراتی مێردەکەشی دەدرێتێ. واتە: جماعکردن مەرج نیە بۆ میراتگرتنی ژنو مێرد.

سێیەم: (وَوَلاَءٌ) سەرپەرشتکاریەتی ئازادکردنی کۆیلەیە، کەوابو: (فَيَرِثُ الْمُعْتِقُ الْعَتِيقَ) ئازادکەرەکە میرات لە ئازادکراوەکەی دەگرێ، بەڵام (وَلاَ عَكْسَ) بە پێچەوانەوە نابێ.

(وَالرَّابِعُ) هۆیچوارەم: (اَلإِسْلاَمُ) لایەنی ئیسلامەتییە، کەواتـە: (فَتُصْـرَفُ التَّرِكَـةُ لِبَيْـتِ الْمَالِ إِرْثًا) میراتی مردووە موسوڵمانەکە بۆ (بَيْتِ الْمَالِ)ی ئیسلام سەرف دەکرێ بە ناوی میرات –نەك بە ناوی بەرژەوەندی– (إِذَا لَمْ يَكُنْ وَارِثٌ بِالأَسْبَابِ الثَّلاَثَةِ) هەر کاتێك مردووە موسوڵمانەکە هیچ میراتگرێکی –بەو سێ هۆیانەیڕابردوو– نەبێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَنَا وارِثُ مَنْ لاَوارِثَ لَهُ أَعْقِلُ عَنْهُ وَأَرِثُهُ﴾ صححه إبن حبان، من میراتگری ئەو کەسەم کە هیچ میراتگرێکی نیە، من خوێنی بۆ ئەدەمو میراتی لێدەگرم.

ئینجا بزانە: ئەگەر مردووێکی کافر هیچ میراتگرێکی نەبێ، ئەوە میراتەکەی وی بە ناوی (فَيْء) بۆ (بَيْتِ الْمَالِ)ی ئیسلام سەرف دەکرێ، نەك بە ناوی میرات.

هەروەها بزانە: لەو حاڵەتەی میراتەکە بە ناوی میرات بدرێتە (بَيْتِ الْمَالِ)، دروست نیە بەشی کافرو مرۆڤکوژەکەو کۆیلەی لێبدرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا

فەرموویانە.

وَالْمُجْمَعُ عَلَىإِرْثِهِمْ مِنَ الرِّجَالِ عَشَرَةٌ: اَلإِبْنُ، وَابْنُهُ وَإِنْ سَفَلَ، وَالأَبُ، وَأَبُوهُ وَإِنْ عَلا،

2- مەرجەکانی میراتگرتن چوارن، یەکەم: بێگومان میراتدەرەکە مردبێ، یان لە لایەن قازی بڕیاری مردنی درابێ بەگوێرەی شەریعەتیئیسلام.

دووەم: بێگومان میراتگرەکە زنیدوو بێ لە کاتی مردنیمیراتدەرەکەدا، هەر چەند تەنها بە ماوەی چاولێکردنێکیش بێ.

سێیەم: بە یەکێك لەو هۆیانەیڕابردوو میراتگرەکە بگاتەوە مردووەکە.

چوارەم: بە درێژی هۆی میراتگرتنەکە بزاندرێ، جا ئەم مەرجە تایبەتە بە قازی، واتە: نابێ شاهیدی لەو کەسە وەربگرێ کە تەنها بڵێ: فلانکەس میراتگری فلانکەسە، هۆیەکەشی نەڵێ، هەروەك لە (مغنی)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ باسی ژمارەی میراتگرەکان ﴾

پێشەکی بزانە: سەرجەم میراتگرەکان -نێر و مێ- دوو جۆرن، **یەکەم:** (**ذُوالْفَرْضِ**)، واتە: خاوەن بەش، کە لە شەریعەتی ئیسلامدا بەشی بۆ دیاری کراوە، لە (فصل)ی داهاتوودا ڕوون کراونەوە. **دووەم:** (**عَصَبَة**)، واتە خزمی لەپشتێ، بەڵام لە باسی میراتدا مەبەست ئەو میراتگرەیە: کە لە شەریعەتی ئیسلامدا بەشی بۆ دیاری نەکرابێ، هەروەك لەباسی (بێبەشکردن لە میرات)دا ڕوونیدەکەینەوە، إن شاء الله تعالى.

جا لە دروستکردنی مەسەلەکاندا ئێمە بە (**پشتێیە**) ناوی (عَصَبَة) دێنین، هەم ئەم نیشانەیەش (×) بۆ لێکدانی ژمارەکان دادەنێین، ئەمەش (+) بۆ کۆکردنەوەیان، ئەمەش (÷) بۆ بەشکردن.

ئینجا بزانە: جگە لە خزمەکانیمیراتگر خزمەکانیتر پێیان دەگوترێ: (**ذَوِيالأَرْحَامِ**)، واتە: خاوەن ڕەحم. هەروەك لە کۆتایی ئەم باسەدا ڕوون کراونەوە.

(**وَالْمُجْمَعُ عَلَى إِرْثِهِمْ مِنَ الرِّجَالِ**) ئەو میراتگرانەی بە (إجماع)ی زانایانی ئیسلام میرات دەگرن: لە چینی نێرینەکان (**عَشَرَةٌ**) دە کەسن:

یەکەم: (**الإبن**) کوڕیمردووەکە. **دووەم:** (**وَابْنُهُ**) کوڕی کوڕیمردووەکە (**وَإِنْ سَفَلَ**) هەرچەند کوڕیکوڕ بەرەو خوارەوەش بێ: وەك کوڕی کوڕیکوڕ...هتد، بەو مەرجەی بە پوختەی نێرینەکان بگاتە مردووەکە؟ چونکە کوڕی کیژیمردووەکە میراتگر نیە، هەروەك لە (مغنی)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

سێیەم: (**وَالأَبُ**) باوکیمردووەکە. **چوارەم:** (**وَأَبُوهُ**) باوکی باوکیمردووەکە، واتە: باپیرە (**وَإِنْ عَلاَ**) هەرچەند باپیرەکە بەرەو سەرەوەش بێ: وەك باوکی باوکیباوك...هتد، بەو مەرجەی بە پوختەی نێرینەکان بگاتەوە مردووەکە؟ چونکە باوکیدایك میراتگر نیە،

هەروەك لە (القليوبي)و (البجيرمي)دا ڕوون كراوەتەوە.

وَالأَخُ، وَابْنُـــــهُ إلاَّ مِـــــنَ الأُمِّ، وَالْعَـــــمُّ إلاَّ لِـــــلأُمِّ، وَكَــــذَا اِبْنُـــــهُ، وَالــزَّوْجُ، وَالْمُعْتِــقُ. وَمِــنَ النِّسَــاءِ سَــبْعٌ: اَلْبِنْــتُ، وَبِنْــتُ الإبْــنِ وَإنْ سَــفَلَ، وَالأُمُّ، وَالْجَدَّةُ، وَالأُخْتُ، وَالزَّوْجَةُ، وَالْمُعْتِقَةُ.

پێنجەم: (وَالأَخُ) برایمردووەكە، جیاوازی نیە برایەكە: لە دایكوباوكی بێ، یان تەنها لە دایكی بێ، یان تەنها لە باوكی بێ. شەشەم: (وَابْنُـهُ) كوڕەبرای مردووەكە، هەرچەند كوڕەبرایەكە بەولاوەتریش بێ: وەك كوڕی كوڕیبرایمردووەكە...هتد، هەروەك لە (الشرواني)دا فەرموویەتی، بەو مەرجەی كوڕی برای لە دایكوباوكی بێ، یان كوڕی برای تەنها لە باوكی بێ (إلاّ مِنَ الأُمِّ) تەنها كوڕەبرای تەنها لە دایكی نەبێ؟ چونكە كوڕەبرای تەنها لە دایكی میراتگر نیە.

حەفتەم: (وَالْعَمُّ) مامیمردووەكە، هەر چەند دووریش بێ: وەك مامی باوكیمردووەكە، یان مامی باپیرەیمردووەكە، جیاوازی نیە مامەكە: لە دایكوباوكی بێ، یان تەنها لە باوكی بێ (إلاّ لِلأُمِّ) تەنها مامی تەنها لە دایكی نەبێ؟ چونكە مامی تەنها لە دایكی میراتگر نیە.

هەشتەم: (وَكَذَا ابْنُهُ) كوڕەمامی مردووەكە، هەروەها ئەویش بەو مەرجەی كوڕەمامی تەنها لە دایكی نەبێ، بەڵكو كوڕەمامی لە دایكوباوكی بێ، یان كوڕەمامی تەنها لە باوكی بێ، هەرچەند دووریش بێ: وەك كوڕی كوڕی مامیمردووەكە...هتد، هەروەك لە (شرح المنهج)دا فەرموویەتی.

نۆیەم: (وَالزَّوْجُ) مێردی ژنە مردووەكە. دەیەم: (وَالْمُعْتِقُ) ئازادكەری كۆیلە مردووەكە. (وَمِنَ النِّسَاءِ) ئەو میراتگرانەی بە (إجماع)ی زانایانی ئیسلام میرات دەگرن لە چینی ئافرەتان (سَبْعٌ) حەفت كەسن:

یەكەم: (اَلْبِنْتُ) كیژیمردووەكە. دووەم: (وَبِنْتُ الإبنِ) كیژی كوڕیمردووەكە (وَإِنْ سَفَلَ) هەرچەندە كوڕیمردووەكە بەرەو خوارەوەش بێ: وەك كیژی كوڕیكوڕ...هتد، بەو مەرجەی بە پوختەی نێرینەكان بگاتەوە مردووەكە؟ چونكە كیژی كیژیكوڕ میراتگر نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

سێیەم: (وَالأُمُّ) دایكیمردووەكە. چوارەم: (وَالْجَدَّةُ) داپیرەی مردووەكە لە هەردوو لاوە، واتە: هەم دایكیدایكو بە سەرەوەو، هەم دایكیباوكو بە سەرەوە، بەو مەرجەی داپیرەكە بە هۆی میراتگرێكەوە بگاتەوە مردووەكە، هەروەك لە كۆتایی میراتی باوك دایكدا ڕوونی دەكەینەوە، ان شاء الله تعالى.

پێنجەم: (وَالأُخْتُ) خوشكیمردووەكە، جیاوازی نیە خوشكەكە: لە دایكوباوكی بێ، یان تەنها لە دایكی بێ، یان تەنها لە باوكی بێ. شەشەم: (وَالزَّوْجَـةُ) ژنـی پیاوەمردووەكە.

حەفتەم: (وَالْمُعْتِقَةُ) ئازادکەری کۆیلە مردووەکە.

فَلَــــوْ اِجْتَمَـــــعَ كُــــلُّ الرِّجَــــالِ وَرِثَ الأَبُ وَالإِبْـــــنُ وَالـــــزَّوْجُ فَقَـــــطْ، أَوْ كُـــلُّ النِّسَـــاءِ فَالْبِنْـــتُ وَبِنْـــتُ الإِبْـــنِ وَالأُمُّ وَالأُخْـــتُ لِلأَبَـــوَيْنِ وَالزَّوْجَـــةُ، أَوِ الَّذِينَ يُمْكِنُ اِجْتِمَاعُهُمْ مِنَ الصِّنْفَيْنِ فَالأَبَوَانِ وَالإِبْنُ وَالْبِنْتُ وَأَحَدُ الزَّوْجَيْنِ.

(فَلَـوْ اِجْتَمَـعَ كُـلُّ الرِّجَـالِ) جـا ئەگـەر تـەنها هـەموو ئـەو نێرینانـەیڕابردوو کـۆ بونـەوە – لەو حاڵەتەی مردووەکە ئافرەتە– ئەو کاتە (وَرِثَ الأَبُ وَالإِبْنُ وَالزَّوْجُ فَقَطْ) تـەنها بـاوكو کوڕو مێرد میرات دەگرن، چونکە باپیرە بە باوك بێبەش دەبێو کوڕی کوڕ بە کوڕ بێبەش دەبێو براو برازاو مامو مامۆزاو ئازادکەر بە کوڕەکەو هەم بە باوکیش بێبەش دەبن، جا لەم حاڵەتەدا: شەشێکی میراتەکە بۆ باوك، چوارێکی بۆ مێرد، پاشماوەکەشـی بـۆ کوڕەکەیـە، کەوابو: بنچینەی مەسەلەکەیان لە دوانزەیە، بە لێدانی سێ لە چوار، بەم شێوەیە:

4. میراتگر ——— باوك، مێرد، کـوڕ.

3 ×. بەشەمیرات ——— شەشێك، چوارێك، پشتێیە.

12 ÷ ——— 2 + 3 + 7 = 12.

(أَوْ كُلُّ النِّسَاءِ) یان ئەگەر تەنها هەموو ئەو ئافرەتانەیڕابردوو کۆ بونەوە– لەو حاڵەتەی مردووەکە نێرینەیە– ئەو کاتە (فَالْبِنْتُ وَبِنْتُ الإبنِ وَالأُمُّ وَالأُخْتُ لِلأَبَوَيْنِ وَالزَّوْجَةُ) تـەنها کیژو کیژیکوڕو دایكو خوشکی لە دایكوباوکیو ژن میرات دەگرن، چونکە داپیرە بە دایك بێبەش دەبێو خوشکی تەنها لە دایکی بە کیژەکە بێبـەش دەبـێو ئازادکـەرو خوشـکی تەنها لە باوکی بە خوشکی لە دایكوباوکی بێبەش دەبن؟ چونکە خوشك لەگەڵ کیژدا بە میراتگری پشتێ دادەندرێ، جـا لـەم حاڵـەتـەدا: نیـوە بـۆ کیـژ، شەشـێك بـۆ کیـژیکوڕ، شەشێکیکەتر بۆ دایك، هەشتێك بۆ ژن، پاشماوەکەشی بۆ خوشکەکەیە، کەوابو: بنچینەی مەسەلەکەیان لە بیستوچوارە، بە لێدانی سێ لە هەشت، بەم شێوەیە:

8. میراتگر ——— کیژ، کیژیکوڕ، دایك، ژن، خوشکی لە دایكوباوکی.

3 ×. بەشەمیرات ——— نیوە، شەشێك، شەشێك، هەشتێك، پشتێیە.

24 ÷ ——— 12 + 4 + 4 + 3 + 1 = 24.

(أَوِ الَّذِينَ) یان لەو میراتگرانەیڕابردوو، هەموو ئەوانە کۆ بونەوە: کە (يُمْكِنُ اِجْتِمَاعُهُمْ مِنَ الصِّنْفَيْنِ) دەگونجا وێکڕا کۆ ببنەوە لە هەر دوو جۆرەکەی نێرینەکانو ئافرەتەکان، ئـەو کاتە (فَالأَبَوَانِ) دایكو باوكو (وَالإبنِ وَالْبِنْتُ) کوڕو کیژو (وَأَحَدُ الزَّوْجَيْنِ) یەکێك لە ژنەکەو مێردەکە میرات دەگرن:

جا ئەگەر مێردەکـە مردبـێ: ئـەوە هەشـتێکی مـیرات بـۆ ژنەکەیـە، شەشـێکی بـۆ بـاوك،

شەشـێكێكیتر بـۆ دایـك، پاشماوەكەشـی بـۆ كـوڕو كیژەكەیـە، كـەوابو: بنچـینەی ئـەم

وَلَـوْ فُقِـدُوا كُلُّهُـمْ فَأَصْـلُ الْمَـذْهَبِ أَنَّـهُ لا يُـوَرَّثُ ذَوُوالأَرْحَـامِ وَلا يُـرَدُّ عَلَـى أَهْـلِ الْفَـرْضِ بَلِ الْمَالُ لِبَيْتِ الْمَالِ، وَأَفْتَـالْمُتَأَخِّرُونَ إِذَا لَمْ يَنْتَظِمْ أَمْرُ بَيْتِ الْمَالِ:

مەسەلەیە لە بیستو چوارە، بە لێدانی سێ لە هەشت، بەڵام لە حەفتاودوو ساغ دەبێتەوە بە لێدانی سێ– كە ژمارەی سەری كوڕەكەو كیژەكەیە– لە بیستوچوار، بەم شێوەیە:

8.	میراتگر	ژن،	دایك،	باوك،	كوڕو كیژ.	
× 3.	بەشەمیرات	هەشتێك،	شەشێك،	شەشێك،	پشتێیە.	
÷ 24		3 +	4 +	4 +	13	= 24.
× 3	ساغكردنەوەی بە سێ هاوبەش.					
÷ 72		9 +	12 +	12 +	39	= 72.

وە ئەگەر ژنەكە مردبێ: ئەو كاتەش دایكو باوك– وەك مەسەلەكەیڕابردوو– هەر یەكەو شەشێكێك دەگرن، چوارێكیش بۆ مێردەكە، پاشماوەكەشی بۆ كوڕو كیژەكەیە، كـەوابو: بنچینەی ئەم مەسەلەیە لە دوانزەیە، بە لێدانی سێ لە چوار، بەڵام لە سیو شـەش سـاغ دەبێتەوە بە لێدانی سێ–كە ژمارەیسەریكوڕەكەو كیژەكەیە– لە دانزە، بەم شێوەیە:

4.	میراتگر	مێرد،	دایك،	باوك،	كوڕو كیژ.	
× 3.	بەشەمیرات	چوارێك،	شەشێك،	شەشێك،	پشتێیە.	
÷ 12		3 +	2 +	2 +	5	= 12.
× 3	ساغكردنەوەی بە سێ هاوبەش.					
÷ 36		9 +	6 +	6 +	15	= 36.

(وَلَوْ فُقِدُوا كُلُّهُمْ) ئەگەر میراتگرەكان– لە جۆری نێر و مێ– هیچیان نەبون، یان هەندێكیان هەبون بەڵام میراتەكە لە بەشی خۆیان زیاد بوو، واتە: هیچ میراتگرێكی لە پشتێیش نەبو، ئەوە (فَأَصْلُ الْمَذْهَبِ) بنچینەی مەزهەبی(الشافعي) ئەمەیە: (أَنَّـهُ لاَ يُـوَرَّثُ ذَوُو الأَرْحَـامِ) میراتەكە هیچی نادرێتە خزمەكانی (ذَوِيالأَرْحَامِ)، واتە: خزمەكانی خاوەن ڕەحم، هەم (وَلاَ يُرَدُّ عَلَى أَهْلِ الْفَرْضِ) ئەو میراتەی لە بەشەكان زیاد بووە، ئەویش دووبارە بە سەر خاوەن بەشەكاندا بەش ناكرێتەوە (بَلِ الْمَـالُ لِبَيْـتِ الْمَـالِ) بـەڵكو گشـت میراتەكـە–ئەگـەر هـیچ میراتگرێك نەبێ–یان ئەوەندەی لە بەشە میراتەكان زیاد بووە– ئەگەر میراتگر هەبێ بەڵام لە پشتێیان لەگەڵدا نەبێ–لە هەردوو حاڵەتدا دەدرێتە (بَيْت الْمَال)، هەرچەند (بَيْت الْمَال) ناڕێكیش بێو سەرپەرشتكاركەشی ستەمكار بێ.

بەڵام (وَأَفْتَىالْمُتَأَخِّرُونَ) كۆمەڵە زۆرەكەی زانایـانی مەزهـەبی(الشـافعي) بـە پێچـەوانەی

مەزهەب فتوایان داوەو فەرموویانە: (إِذَا لَمْ يَنْتَظِمْ أَمْرُ بَيْتِ الْمَالِ) هەر كاتێك كاروباری بِالرَّدِّ عَلَى أَهْلِ الْفَرْضِ غَيْرِالزَّوْجَيْنِ مَا فَضَلَ عَنْ فُرُوضِهِمْ بِالنِّسْبَةِ، فَإِنْ لَمْ يَكُونُوا صُرِفَ إِلَى ذَوِىالأَرْحَامِ، وَهُمْ مَنْ سِوَىالْمَذْكُورِينَ مِنَ الأَقَارِبِ، وَهُمْ عَشَرَةُ أَصْنَافٍ:

(بَيْتِ الْمَالِ) ڕێك نەبو؟ چونكە پێشەوای موسولمانان نەبو، یان ستەمكار بوو –وەك سەردەمی ئێستا–(بِالرَّدِّ عَلَى أَهْلِ الْفَرْضِ) دەبی میراتە زیدەكە دووبارە بۆ خاوەن بەشەكان بگەڕێندرێتەوە (غَيْرِ الزَّوْجَيْنِ) جگە لە ژن و مێرد، واتە: هیچ بەشێكی میراتە زیادەكە دووبارە بە سەر ژن و مێردا بەش ناكرێتەوە، چونكە ئەم دووانە خزمی ڕەحمیو پشتیێ نین، جا ئەو میراتەی دووبارە بەش دەكرێتەوە (مَا فَضَلَ عَنْ فُرُوضِهِمْ) ئەوەیە: كە لە بەشی میراتگرەكان زیاد بووە لەو حاڵەتەی هیچ میراتگرێكیپشتێش نیە، كەواتو: (بِالنِّسْبَةِ) هەریەكەیان بەگوێرەی بەشەكەی خۆیان دووبارە بە سەریاندا بەش دەكرێتەوە، هەروەك لە كۆتایی (ساغكردنەوەی مەسەلەكان)دا بە درێژی ڕوونی دەكەینەوە،إن شاء الله تعالى.

(فَإِنْ لَمْ يَكُونُوا) جا ئەگەر هیچ خاوەن بەشێك نەبو، ئەو كاتە (صُرِفَ إِلَى ذَوِىالأَرْحَامِ) واجبە: میراتەكە–بە ناوی میرات– بدرێتە (ذَوِىالأَرْحَامِ)، واتە: خزمە خاوەن ڕەحمەكانی داماتوو، چونكە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اَلْخالُ وارِثُ مَنْ لاوارِثَ لَهُ﴾ حديث صحيح رواه أبوداود وغيره، خاڵ میراتگری ئەو كەسەیە: كە هیچ میراتگرێكی نیە.

﴿ ئاگاداری ﴾: زانایانی لێكۆڵەرەوە ئەو فتوایەیان بە ڕاستتر داناوە لە بنچینەی مەزهەب، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە، كەواتو: دەبی ڕەفتار هەر بەو فتوایە بكرێ، جا ئەگەر مردووەكە هیچ میراتگرێكی نەبو و هیچ خزمێكی (ذَوِىالأَرْحَامِ)شی نەبو، ئەو كاتە واجبە: میراتەكە بدرێتە دەست كاربەدەستێكی ئەمینو باوەڕپێكراوی شوێنەكە، تاكو لە بەرژەوەندی موسلمانانی سەرف بكا.

جا ئەگەر كاربەدەست لەو شوێنەدا نەبو، یان خائینو لێنەزان بوو، ئەو كاتە ئەو كەسەی میراتەكەی لە بەردەستدایە بۆی دروستە–بەڵكو واجبە–: هەر بەخۆی لە بەرژەوەندی موسولمانان سەرفی بكا، جا ئەگەر بەخۆی نائەمین بوو، یان لێنەزان بوو، ئەو كاتە واجبە: بیداتە دەست یەكێكی ئەمینو لێزان تاكو ئەو لە بەرژەوەندی موسولمانان سەرفی بكا.

جا لەو دوو حاڵەتەدا مەرجە: دواڕۆژی ئەو دەستكاریيە سەلامەت بێو تووشی ئاژاوە نەبێ، هەروەك لە (تحفە)و (نهايە)و حاشیەكانیاندا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ باسی (ذَوِىالأَرْحَامِ)و چۆنیەتی میرات گرتنیان ﴾

(وَهُمْ) خزمەكانی(ذَوِىالأَرْحَامِ) لە شەرعدا (مَنْ سِوَىالْمَذْكُورِينَ مِنَ الأَقَارِبِ) خزمەكانیترن جگە لەو حەڤدە خزمانەی باسمان كردن لە (ژمارەیمیراتگرەكان)دا(وَهُمْ عَشَرَةُ أَصْنَافٍ)

خزمەکانی(ذَوِیالأرْحَامِ) دە جۆرن:

أَبُــــوالأُمِّ وَكُـــــلُّ جَــــــدٍّ وَجَــــــدَّةٍ سَــــــاقِطَيْنِ، وَأَوْلاَدُالْبَنَـــــــاتِ، وَبَنَـــاتُ الإِخْـــوَةِ، وَأَوْلادُ الأَخَـــوَاتِ، وَبَنُوالإِخْـــوَةِ لِـــلأُمِّ، وَالْعَـــمُّ لِـــلأُمِّ، وَبَنَاتُ الأَعْمَامِ، وَالْعَمَّاتُ، وَالأَخْوَالُ، وَالْخَالاتُ، وَالْمُدْلُونَ بِهِمْ.

یەکەم: (أَبُوالأُمِّ) باوکیدایك، هەم (وَكُلُّ جَدٍّ وَجَدَّةٍ سَاقِطَيْنِ) گشت باپیرەو داپیرەیەکی بێبەش لە میرات: وەك باوکی باوکیدایك، دایکی باوکیدایك. دووەم: (وَأَوْلاَدُالْبَنَاتِ) کوڕو کیژی کیژەکان: جا کیژەکانی خۆی بێ، یان کیژەکانیکوڕی بێ. سێیەم: (وَبَنَاتُ الإِخْوَةِ) کیژەکانی برایەکان: جا برای لە دایكوباوکی بن، یان تەنها لە باوکی، یان تەنها لە دایکی. چوارەم: (وَأَوْلاَدُالأَخَوَاتِ) کوڕو کیژی خوشکەکان: جا خوشـکی لـەدایكوباوکی بـن، یـان تەنها لە باوکی، یان تەنها لە دایکی. پێنجەم: (وَبَنُوالإِخْوَةِ للأُمِّ) کوڕەبرایەکانی تەنها لە دایکی، هەم کیژەکانیشیان هەروەك ڕابرا. شەشەم: (وَالْعَمُّ للأُمِّ) مامی لە دایکی کە تەنها لە دایکەوە بـرای بـاوك بـێ. حەفتـەم: (وَبَنَـاتُ الأَعْمَـامِ) کـیژە مامـەکان: جا مـامی لـە دایكوباوکی بێ، یان تەنها لە باوکی، یان تەنها لە دایکی، هەروەها کوڕەمـامی تـەنها لـە دایکیش وەك کیژەمامەکانە. هەشتەم: (وَالْعَمَّاتُ) پورەکانیمردووەکە: کە خوشکیباوکن. نۆیـەم: (وَالأَخْـوَالُ) خاڵەکانیمردووەکـە. دەیـەم: (وَالْخَـالاَتُ) پورەکانیمردووەکـە: کـە خوشـکیدایکن (وَالْمُـدْلُونَ بِهِـمْ) هـەم ئەوانـەی بـەو دە جۆرانـەش دەگەنـەوە مردووەکـە ئەوانیش (ذَوِیالأرْحَامِ)ن.

ئینجـا بزانـە: لـە بـارەی میراتگرتنـی خزمـەکانی (ذَوِیالأرْحَـامِ) دوو مەزهـەب هەنـە: یەکەم: مەزهەبی (أَهْلِ الْقَرَابَةِ)، کە مەزهەبێکی بێهێزەو دەفەرموێ: کامەیان لە مردووەکە نزیکترە ئەویان میراتەکە دەگرێ.

دووەم: مەزهەبی (أَهْلِ التَّنْزِيلِ)، کە مەزهەبێکی ڕاستترەو دەفـەرموێ: هـەر خزمێـك لـە خزمەکانی (ذَوِیالأرْحَامِ) دەهێندرێتە شوێن ئەو میراتگرەی کە بە هۆی ئەویەوە دەگاتەوە مردووەکە، کەوابو: مامی تەنها لـە دایـكو خوشـکیباوك وەکـو بـاوك دادەنـدرێن، خـاڵو خوشکیدایك وەکو دایك دادەندرێن، کوڕو کیژی خوشكو کوڕو کـیژی کـیژ هـەر یەکـەیان وەکـو دایکیخۆیـان دادەنـدرێن، دیسـان بزانـە: چـۆنیەتی میراتگرتنـی خزمـەکانی (ذَوِیالأرْحَامِ) سێ حاڵەتی هەنە:

حاڵەتی یەکەم: حاڵەتی بە تەنهایی، واتە: هەر یەکێك لە خزمەکانی(ذَوِیالأرْحَامِ) بە تەنها بێ، ئەوە گشت میراتەکە دەگرێ، جیاوازی نێر و مێ نیە، **بۆ وێنە:** ئەگەر مردووەکە تەنها کیژەبرایـەکی هـەبێ، ئـەوە میراتەکـەی گشـتی بـۆ کیژەبرایەکەیـە، یـان ئەگـەر تـەنها

کیژەمامێکی هەبێ، ئەوە میراتەکەی گشتی بۆ کیژەمامەکەیە، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

....

حاڵەتی دووەم: خزمەکانی(ذَوِیالأرْحَامِ) لە یەك کەس زیاتر بنو هەندێکیان لە هەندێکیان نزیکتر بن لە میراتگریمردووەکە، لەو حاڵەتەدا کامەیان لە میراتگرەکە نزیکتر بێ، ئەویان لەپێشترە بۆ میراتگرتن–نەك ئەوەی لە مردووەکە نزیکترە، هەروەك لە مەزهەبەکەی بێهێزدا ئەوها بوو– چونکە ئەو خزمە لە جێی میراتگرەکە داندراوە، کەوابو: نزیکیی لە میراتگرەکە ڕەچاو دەکرێ، نەك نزیکیی لە مردووەکە:

بۆ وێنە: ئەگەر مردووەکە لە پاشی بەجێما: تەنها کیژیکیژیکوڕو کیژیکوڕیکیژ، ئەوە میراتەکە گشتی بۆ کیژی کیژیکوڕەکەیە؟ چونکە ئەمەیان بە یەك نمرە دەگاتە میراتگرەکە: کە کیژی کوڕیمردووەکەیە، بەلاّم ئەوەکەیتر بە دوو نمرە دەگاتە میراتگرەکە: کە کیژیمردووەکەیە.

هەروەها ئەگەر لە پاشی بەجێما: تەنها باوکیدایکیدایكو دایکیباوکیدایك، ئەوە میراتەکە گشتی بۆ باپیرەکەیە؟ چونکە ئەمەیان بە یەك نمرە دەگاتە میراتگرەکە: کە دایکی دایکیمردووەکەیە، بەلاّم داپیرەکە بە دوو نمرە دەگاتە میراتگرەکە: کە دایکی مردووەکەیە...هتد.

حاڵەتی سێیەم: خزمەکانی(ذَوِیالأرْحَامِ) لە یەك کەس زیاتر بنو بە یەکسانیش لە میراتگرەکە نزیك بن، لەو حاڵەتەدا وا دابنێ: مردووەکە خودی ئەو میراتگرانەی لە دوای خۆی بەجێ هێشتون: کە خزمەکانی(ذَوِیالأرْحَامِ) بە هۆی ئەوانەوە دەگەنەوە مردووەکە، ئینجا بەشە میراتی هەر یەکێك لەو میراتگرانە تەسلیمی ئەو خزمە دەکرێ: کە بە هۆی ئەو میراتگرەوە دەگاتە مردووەکە، ئینجا ئەو بەشە میراتەش–کە دەدرێتە خزمەکانی (ذَوِیالأرْحَامِ)– هەر یەکەیان بەگوێرەی میراتگرتنیخۆیەتی لە خودی ئەو میراتگرە، ئەگەر وا دابنێین: خودیمیراتگرەکە مردوە، جا میراتگرتنەکە بە ڕووی پشتێ بێ، یان بە خاوەن بەشی بێ:

بۆ وێنە: ئەگەر مردووەکە لە پاشی بەجێما: تەنها کیژیکیژو کیژیکیژیکوڕ، ئەوە نیوەی میراتەکە بۆ کیژیکیژەکەیەو شەشێکیشی بۆ کیژیکیژیکوڕەکەیە، ئینجا پاشماوەکەش بە سەریاندا بەش دەکرێتەوە: سێ بەشی بۆ کیژیکیژەکەو بەشێکیشی بۆ کیژیکیژیکوڕەکە.

هەروەها ئەگەر لە پاشی بەجێما: تـەنها کیژیکیـژێك و کـوڕو کیـژێکی کیـژێکیتر، ئـەوە نیوەی میراتەکە گشتی بۆ کیژیکیژەکەیەو نیوەکەیتریش بـۆ کـوڕو کیژیکیژەکـەیترە – لە ڕووی پشتێ – واتە: لەم نیوەیە کوڕەکە دوو هەنـدێ کیژەکـەی دەدرێتـێ، چـونکە ئەگەر دایکیخۆیان مردبا: ئەوها میراتیان لێدەگرت.

(فَصْــــلٌ) اَلْفُـــــرُوضُ الْمُقَــــدَّرَةُ فِـــــى كِتَــــابِ اللهِ تَعَــــالَى سِـــــتَّةٌ: اَلنِّصْفُ فَرْضُ خَمْسَةٍ: زَوْجٍ لَمْ تُخَلِّفْ زَوْجَتُهُ وَلَدًا وَلاَ وَلَدَ اِبْنٍ،

ئینجا بزانە بێبەشکردن لە میرات لە خزمەکانی(ذَوِیالأَرْحَامِ)دا ڕەچاو دەکرێ بەگوێرەی بێبەشکردنی ئەو میراتگرانەی کە خزمەکان بە هۆی ئەوانەوە دەگەنە مردووەکە:

بۆ وێنە: ئەگەر مردووەکە لە پاشی بەجێما: کیژەبرایەکی لەدایكوباوکیو کیژەبرایـەکی تەنها لە دایکیو کیژەبرایەکی تەنها لە باوکی، ئەوە شەشێکی میراتەکە بۆ کیژەبرای تەنها لە دایکییەو پاشماوەکەش گشتی بۆ کیژەبرای لە دایـك وباوکییـە، کیـژەبرای تـەنها لـە باوکیش بەم کیژەبرایە بێبەش دەبێ لە میرات؟ چونکە برای تەنها لە باوکی بە هۆی برای لە دایكوباوکی بێبەش دەبێ.

هەروەها ئەگەر لە پاشی بەجێما: پورێك کە تەنها لە دایکەوە خوشکی باوك بوو، لەگەڵ کیژەبرایەکی لە دایكو باوکی، ئەوە میراتەکە گشـتی بـۆ پورەکەیـە، کیـژە برایەکـەش بێبەش دەبێ، چونکە گشت برایەك بە هۆی باوك بێبەش دەبێ، هەروەك لـە (تحفـة)دا ڕوونی کردۆتەوە.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: خزمـەکانی (ذَوِیالأَرْحَامِ) نـاتوانن بەشـی میراتگرەکـانی خـاوەن بـەش – کە ژن، یان مێردە – کەم بکەنەوە، **بۆ وێنە**: ئەگەر مردووەکـە تـەنها ژنێـكو کیـژێکی کیژی لە پاش بـەجێما، ئـەوە ژنەکـە چوارێکی میراتەکـەی بـە تـەواوی دەدرێتـێو سـێ چوارێکەکەیتریش بۆ کیژی کیژەکەیە، واتە: بە هۆی کیژیکیژ بەشیژنەکە کەم نابێتەوە بۆ هەشتێك، هەروەك لە (نهایة)و (مغنی)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ فَصْلٌ: **لە باسی بەشە میراتەکانو، خاوەن بەشەکان** ﴾

(اَلْفُرُوضُ الْمُقَدَّرَةُ فِى كِتَابِ اللهِ تَعَالَى) ئەو بەشە میراتانەی لە قورئانی پیرۆز لە سـورەتی (النساء)دا دیاری کراون بۆ میراتگرەکان (سِتَّةٌ) شەش بەشن:

(اَلنِّصْــفُ) نیــوەیی=$\frac{1}{2}$ وَ(الرُّبُــعُ) چــوارێك=$\frac{1}{4}$ وَ(الــثُّمُنُ) هەشــتێك=$\frac{1}{8}$ وَ(اَلثُّلُثَــانِ) دووسێیەك=$\frac{2}{3}$

وَ(اَلــثُّلُــثُ) سـێیەك=$\frac{1}{3}$ وَ(السُّدُسُ) شەشێك=$\frac{1}{6}$.

1–(اَلنِّصْفُ فَرْضُ خَمْسَةٍ) نیوەیی بەشی پێنج میراتگرانە، یەکەم: (زَوْجٍ) بەشی

مێردی ژنەکەیە، بەو مەرجەی (لَمْ تُخَلِّفْ زَوْجَتُهُ وَلَدًا وَلاَ وَلَدَ ابْنٍ) ژنەکەی لە دوای خۆی بەجێی نەهێشتبێ: نە کوڕ و نە کیژ و نە کوڕیکوڕیو نە کیژیکوڕیو نە بەرەوخوارتریش، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ﴾ ئێوە نیوەی ئەو میراتەتان هەیە: کە ژنەکانتان بە جێیان هێشتوە، بەو مەرجەی ژنەکان کوڕو کیژیان نەبن.

وَبِنْتٍ، أَوْ بِنْتِ ابْنٍ، أَوْ أُخْتٍ لأَبَوَيْنِ، أَوْ لأَبٍ مُنْفَرِدَاتٍ. وَالرُّبُعُ: فَرْضُ زَوْجٍ لِزَوْجَتِهِ وَلَدٌ أَوْ وَلَدُابْنٍ، وَزَوْجَةٍ لَيْسَ لِزَوْجِهَا وَاحِدٌ مِنْهُمَا. وَالثُّمُنُ: فَرْضُهَا مَعَ أَحَدِهِمَا.

دووەم: (وَبِنْتٍ) بەشی کیژێکیمردووەکەیە. سێیەم: (أَوْ بِنْتِ ابْنٍ) بەشی کیژێکی کوڕی مردووەکەیە هەرچەند بەرەوخوارتریش بێ، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ﴾ ئەگەر یەك کیژ بوو، ئەوە نیوەیی هەیە.

چوارەم: (أَوْ أُخْتٍ لأَبَوَيْنِ) بەشی خوشکێکی لە دایكوباوكییە. پێنجەم: (أَوْ لأَبٍ) بەشی خوشکێکی تەنها لە باوکییە، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَاتَرَكَ﴾ ئەگەر مردووەکە خوشکێکی هەبوو، ئەوە نیوەی میراتەکەی هەیە.

(مُنْفَرِدَاتٍ) بەو مەرجەی ئەو چوار ئافرەتانەیڕابردوو گشتیان بە تەنها بن، واتە: هیچ میراتگرێکی وەهایان لەگەڵدا نەبێ: کە بیانکاتە میراتگریپشتێ، یان بەشیان کەم بکاتەوە، یان بێبەشیان بکا لە میرات، هەم میراتگرێکی وەکو خۆیشیان لەگەڵدا نەبێ.

2-(وَالرُّبُعُ) چوارێك بەشی دوو میراتگرانە، یەکەم: (فَرْضُ زَوْجٍ) بەشی مێردی ژنەکەیە لەو حاڵەتەی کە (لِزَوْجَتِهِ وَلَدٌ) ژنەکەی: کوڕ، یان کیژی هەبێ، جیاوازی نیە: کوڕو کیژەکەی لەم مێردە بوبن، یان لە مێردێکیتر، یان لە زینا (أَوْ وَلَدُ ابْنٍ) یان ژنەکەی: کوڕیکوڕی، یان کیژیکوڕی هەبێ، هەرچەند بەرەوخوارتریش بێ، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ﴾ ئەگەر ژنەکانتان منداڵیان هەبوو، ئێوە چوارێکی میراتتان هەیە.

دووەم: (وَزَوْجَةٍ) چوارێك بەشی ژنێکی مردووەکەو زیاتر لە ژنێکیەتی تا دەگاتە چوار ژن -واتە: چوارێکەکە لە نێوان خۆیاندا بەش دەکەن- بەو مەرجەی (لَيْسَ لِزَوْجِهَا وَاحِدٌ مِنْهُمَا) مێردەکەی: نە کوڕ و نە کیژ و نە کوڕیکوڕیو نە کیژیکوڕیو نە بەرەوخوارتریشی نەبێ، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ﴾ ژنەکانتان چوارێکیان هەیە، ئەگەر منداڵتان نەبێ.

3-(وَالثُّمُنُ) هەشتێك بەشی یەك میراتگرە، چونکە (فَرْضُهَا) تەنها بەشی ژنی مردووەکەیە لە ژنێکەوە تا دەگاتە چوار ژن- واتە: هەشتێکەکە لە نێوان خۆیاندا بەش دەکەن- لەو

حاڵەتـەی (مَـعَ أَحَـدِهِمَا) کوڕی‌مێردەکـەی، یـان کیژی‌مێردەکـەی لـە گەڵـدا بـێ، یـان کوڕی‌کوڕی‌مێردەکـەی، یـان کیژی‌کوڕی‌مێردەکـەی، یـان بـەرەوخوارتری لەگەڵـدا بـێ، جیاوازی نیە: کوڕو کیژەکەی لەم ژنە بوبن، یان لە ژنێکی‌تر، خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُم﴾ ئەگەر ئێوە منداڵتان هەبوو، ئەوە ژنەکانتان هەشتێکیان هەیە لە میراتەکەتان.

وَالثُّلُثَانِ: فَـرْضُ بِنْتَـيْنِ فَصَـاعِدًا، وَبِنْتَـيْ إِبْـنٍ فَـأَكْثَرَ، وَأُخْتَـيْنِ فَـأَكْثَرَ لأَبَـوَيْنِ أَوْ لأَبٍ.

وَالثُّلُثُ: فَرْضُ أُمٍّ لَيْسَ لِمَيِّتِهَا وَلَدٌ وَلاَ وَلَدُابْنٍ وَلاَ اِثْنَانِ مِنَ الإِخْوَةِ وَالأَخَوَاتِ،

ئینجا بزانە: لە گشت ئەو حاڵەتانەی‌ڕابردوودا مەرجە: کوڕو کیژی خۆی‌و کوڕو کیژی کوڕ میراتگر بن، واتە: ئەگەر ئەوانە بە هۆی کوشتن، یان کافربوون، یان کۆیلەیی میرات نەگرن، ئەو کاتە هەبوونیان وەك نەبوونە، واتە: کار لە میراتی ژن و مێردەکە ناکا، بەڵکو مێردەکە نیـوەیی هـەر دەدرێتـێ‌و ژنەکـەش چـوارێکی هـەر دەدرێتـێ، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە لە (عِدَّة)ی تەڵاقی(الرَّجْعِي)دا ژن‌و مێرد میرات لە یەکتری دەگرن، هەروەك لە (کتاب الطلاق)دا ڕوونی دەکەینەوە، إن شاء الله تعالی.

4-(وَالثُّلُثَانِ) دووسێیەك بەشی چوار میراتگرانە، یەکەم: (فَرْضُ بِنْتَيْنِ فَصَـاعِدًا) بەشـی دوو کیژو زۆرتر لە دوو کیژی مردووەکەیە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ﴾ ئەگەر کیژەکان دوو و بە سـەرەوەتر بـون، ئـەوە دووسـێیەکی میراتەکەیان هەیە.

دووەم: (وَبِنْتَيْ ابْنٍ فَأَكْثَرَ) بەشی دوو کیژەکوڕو زۆرتر لە دوو کیژەکوڕە، بـە (إجمـاع)ی زانایانی‌ئیسلام، جیاوازی نیە ئەو کیژەکوڕانە: هی یەك باوك بن، یان هی زۆر باوکان بن، واتە: دووسێیەکەکە لە نێوان خۆیاندا بەش دەکەن.

سێیەم: (وَأُخْتَيْنِ فَأَكْثَرَ لأَبَوَيْنِ) بەشی دوو خوشکی لە دایك‌و باوکی‌و زۆرتر لـە دووانـە.

چوارەم: (أَوْ لأَبٍ) بەشی دوو خوشکی تەنها لە باوکی‌و زۆرتر لـە دووانـە، خـوای گـەورە دەفەرموێ: ﴿فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ﴾ ئەگـەر خوشـکەکان دوو بـون، ئـەوە دووسێیەکی میراتیان هەیە.

ئینجا بزانە: لەو چوارانەشدا مەرجە: هیچ میراتگرێکی وەهایان لەگەڵدا نەبێ: کە بیانکاتە میراتگری پشتێ، یان بەشیان کەم بکاتەوە، یان بێ‌بەشیان بکـا لـە مـیرات، هـەروەك لـە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

5-(وَالثُّلُثُ) سێیەك بەشی دوو میراتگرانە، یەکەم: (فَرْضُ أُمٍّ) بەشی دایکی مردووەکەیە، بەو مەرجەی (لَيْسَ لِمَيِّتِهَا وَلَدٌ) کوڕە مردووەکەی هیچ کوڕو هیچ کیژێکی نەبێ‌و هەم (وَلاَ

وَلَدُ ابن) هیچ کوڕیکوڕو هیچ کیژیکوڕو هیچ بەرەوخوارتریشی نەبێو هەم (وَلاَ اِثْنَانِ مِنَ الإِخْوَةِ وَالأَخَوَاتِ) دوو و زیاتر لە دووان خوشكو برای مردووەكەی لەگەڵدا نەبێ، جیاوازی نیە: لە دایك وباوكی بن، یان تەنها لە باوكی، یان تەنها لە دایكی، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلأُمِّهِ الثُّلُثُ﴾ ئەگەر مردووەكە كوڕو كیژی نەبونو دایكو باوكیشی میراتیان لێدەگرت، ئەوە دایكەكەی سێیەكی هەیە.

وَفَرْضُ اِثْنَيْنِ فَأَكْثَرَ مِنْ وَلَدِ الأُمِّ، وَقَدْ يُفْرَضُ لِلْجَدِّ مَعَ الإِخْوَةِ. وَالسُّدُسُ فَرْضُ سَبْعَةٍ: أَبٍ وَجَدٍّ لِمَيِّتِهِمَا وَلَدٌ أَوْ وَلَدُ اِبْنٍ، وَأُمٍّ لِمَيِّتِهَا وَلَدٌ أَوْ وَلَدُ اِبْنٍ أَوْ اِثْنَانِ مِنْ إِخْوَةٍ وَأَخَوَاتٍ،

دووەم: (وَفَرْضُ اثْنَيْنِ فَأَكْثَرَ مِنْ وَلَدِ الأُمِّ) بەشی دووانو زیاتر لە دووانە لەو خوشكو برایانەی تەنها لە دایكەوە خوشكو برای مردووەكەن، جیاوازی نێر و مێ نیە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِالثُّلُثِ﴾ ئەگەر خوشكو برایەكانی تەنها لە دایكی لە یەك كەس زۆرتر بون، ئەوە گشتیان لە سێیەكی میراتەكەدا هاوبەشن.

(وَقَدْ يُفْرَضُ لِلْجَدِّ مَعَ الإِخْوَةِ) هەندێ جاریش سێیەك بۆ باپیرە دادەندرێ لەو حاڵەتەی لەگەڵ برایەكانی مردووەكەدا بێ، هەروەك لەباسی (میراتی باپیر)دا ڕوونی دەكەینەوە،إن شاء الله تعالى.

6-(وَالسُّدُسُ فَرْضُ سَبْعَةٍ) شەشیێك بەشی حەفت كەسانە، یەكەم: (أَبٍ) بەشی باوكی مردووەكەیە. دووەم: (وَجَدٍّ) بەشی باپیرەی مردووەكەیە ئەگەر باوك نەبێ، هەم بەو مەرجەش باپیرەكە بە مێینە نەگاتە مردووەكە، واتە: باوكی باوكو بە سەرەوەتر بێ، نەك باوكیدایك، ئینجا لەو حاڵەتەدا باوكو باپیرە شەشیێك دەگرن: كە (لِمَيِّتِهِمَا وَلَدٌ) مردووەكەیان كوڕ، یان كیژی هەبێ (أَوْ وَلَدُ ابن) یان كوڕیكوڕ، یان كیژیكوڕ، یان بەرەوخوارتری هەبێ، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿وَلأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَاالسُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ﴾ دایكو باوكی مردووەكە هەر یەكەیان شەشیێكی میراتەكەیان هەیە، ئەگەر مردووەكە منداڵی هەبێ. واتە: لەم ئایاتەدا باپیرە وەكو باوكە.

سێیەم: (وَأُمٍّ) شەشیێك بەشی دایكیمردووەكەیە، لەو حاڵەتەی (لِمَيِّتِهَا وَلَدٌ) مردووەكەی: كوڕ، یان كیژی هەبێ (أَوْ وَلَدُ ابْنٍ) یان كوڕیكوڕ، یان كیژیكوڕ، یان بەرەوخوارتری هەبێ (أَوْ اثْنَانِ مِنْ إِخْوَةٍ وَأَخَوَاتٍ) یان دوو، یان زیاتر خوشكو برای هەبن، جیاوازی نیە: لە دایكوباوكی بن، یان تەنها لە دایكی، یان تەنها لە باوكی، هەم جیاوازی نیە: گشتیان برا بن، یان خوشك بن، یان خوشكو برا بن، هەروەها جیاوازی نیە لەو خوشكو برایانە: یەكێكیان، یان گشتیان بە هۆی كەسێكیتر بێبەش ببن لە میرات، یان نا.

بەڵام لێرەشدا-لە گشت ئەوانەیڕابردوودا- مەرجە: كوڕو كیژەكەیو كوڕو كیژی

کوڕەکەیو خوشکو برایەکانیش میراتگر بن، واتە: ئەگەر ئەوانە بە هۆی کۆیلەیی، یان کوشتن، یان کافربوون میرات نەگرن، ئەو کاتە هەبوونیان وەك نەبوونە، واتە: کار لە میراتی باوكو باپیرەو دایك ناکا، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە، بەڵگەش ئایەتەکەیڕابردووەو هەم خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلأُمِّهِ السُّدُسُ﴾ ئەگەر مردووەکە برای هەبن، دایکەکەی شەشێکی هەیە.

وَجَدَّةٍ، وَلِبِنْتِ ابْنٍ مَعَ بِنْتِ صُلبٍ، وَلأُخْتٍ أَوْ أَخَوَاتٍ لأبٍ مَعَ أُخْتٍ لأبَوَيْنِ، وَلِوَاحِدٍ مِنْ وَلَدِ الأُمِّ.

چوارەم: (وَجَدَّةٍ) شەشێك بەشی داپیرەیەكو زیاتر لە داپیرەیەکە، بەو مەرجەی دایکی مردووەکە نەمابێ، جیاوازی نیە مردووەکە: براو منداڵی هەبن، یان نەیبن، هەروەك لە (شرح الرحبية)دا فەرموویەتی، هەروەها جیاوازی نیە داپیرەکە: دایکیدایكو بە سەرەوەتر بێ، یان دایکیباوكو بە سەرەوەتر بێ ﴿عَنْ بُرَيْدَةَ﷛: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ جَعَلَ لِلْجَدَّةِ السُّدُسَ إِذا لَمْ تَكُنْ دُونَهَا أُمٌّ﴾ رواه أبوداود بسند صالح، پێغەمبەر ﷺ شەشێکی بۆ داپیرە داناوە، بەو مەرجەی لە خۆی بەرەوخوارتر دایکێك نەبێ.

جا ئەگەر لە داپیرەیەك زیاتر بون: وەك دایکی دایکیباوكو دایکیباپیرەو دایکی دایکی دایك، ئەو کاتە شەشێکەکە لە نێوان خۆیاندا بەش دەکەن، هەروەك (أصحاب السنن بسند صحيح) گێڕاویەتیانەوەو، (مغنى)ش فەرموویەتی.

پێنجەم: (وَلِبِنْتِ ابْنٍ) بەشی کیژەکوڕێكو زیاتر لە کیژەکوڕێکە، واتە: لە نێوان خۆیاندا شەشێکەکە بەش دەکەن، جیاوازی نیە گشتیان لە یەك باوك بن، یان لە زۆر باوکان بن، هەر چەند بەرەو خوارتریش بن، جا کیژەکوڕ لەو حاڵەتە شەشێکی هەیە: کە (مَعَ بِنْتِ صُلْبٍ) لەگەڵ کیژێکیمردووەکەدا بێ، هەم کوڕی مردووەکەش مردبێ ﴿عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ﷛: قَضَى رَسُولُ اللهِ ﷺ لِلابْنَةِ النِّصْفَ وَلابْنَةِ الابْنِ السُّدُسَ-تَكْمِلَةَ الثُّلُثَيْنِ- وَمَا بَقِيَ لِلأُخْتِ﴾ رواه البخاري، پێغەمبەر ﷺ بڕیاریدا: نیوەی میرات بۆ کیژی مردووکە بێو شەشێکی بۆ کیژیکوڕەکەی بێ- تا ببێتە تەواوکەری دووسێیەك- پاشماوەکەشی بۆ خۆشکەکەی بێ.

شەشەم: (وَلأُخْتٍ أَوْ أَخَوَاتٍ لأبٍ) بەشی خوشکێكو زیاتر لە خوشکێکە: کە تەنها لە باوکەوە خوشکی مردووەکە بن، واتە: شەشێکەکە لە نێوان خۆیاندا بەش دەکەن، لەو حاڵەتەی (مَعَ أُخْتٍ لأبَوَيْنِ) لەگەڵ خوشکێکی لە دایكو باوکیدا بێ، بە (قياس) لە سەر کیژو کیژیکوڕ.

حەفتەم: (وَلِوَاحِدٍ مِنْ وَلَدِ الأُمِّ) بەشی تەنها یەکێکە لەو خوشكو برایانەی تەنها لە دایکەوە

خوشك‌و برای مردووه‌كه‌ن، جیاوازی نێر و مێ نیه له شه‌شێك گرتندا، خوای گه‌وره ده‌فه‌رموێ: ﴿وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَاالسُّدُسُ﴾ ئه‌گه‌ر مردووه‌كه برایه‌كی له‌دایكی، یان خوشكێكی له‌دایكیی هه‌بوو، ئه‌وه هه‌ر یه‌كێك له‌وان شه‌شێكی هه‌یه.

ئینجا بزانه: له‌و میراتگرانه‌ی‌ڕابردوو، هه‌ندێكیان هه‌ندێ جار له ڕووی پشتێوه‌ش میرات ده‌گرن: وه‌ك باوك‌و باپیره، خوشك، كیژ، كیژی‌كوڕ.

(فَصْلٌ) اَلْأَبُ وَالإِبْنُ وَالزَّوْجُ لاَ يَحْجُبُهُمْ أَحَدٌ، وَابْنُ الإِبْنِ لاَ يَحْجُبُهُ إِلاَّ الإِبْنُ أَوْ ابْنُ ابْنٍ أَقْرَبُ مِنْهُ، وَالْجَدُّ لاَ يَحْجُبُهُ إِلاَّ مُتَوَسِّطٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْمَيِّتِ،

﴿ ئاگاداری ﴾ ئه‌گه‌ر دووكه‌س له زگماكدا پێكه‌وه نوسا بون، ئه‌وه به دوو میراتگر داده‌ندرێن به‌و مه‌رجه‌ی دوو سه‌ریان هه‌بن، هه‌روه‌ك له (تحفة)و (مغنی)دا فه‌رموویانه، واته:–جگه له سه‌ر– مه‌رج نیه ئه‌ندامه‌كانی‌تر به‌ژماره‌ی دوو كه‌سان بن، به‌ڵكو هه‌ر كاتێك بزانین ژیانی هه‌ر سه‌ركێكیان له‌وی‌تر جیایه‌و سه‌ربه‌خۆیه، ئه‌وه به دووكه‌س داده‌ندرێن، هه‌روه‌ك له (تحفة)دا فه‌رموویه‌تی.

﴿ فَصْلٌ: له باسی (حَجْب) قه‌ده‌غه‌كردن له میراتگرتن ﴾

واته: قه‌ده‌غه‌كردنی میراتگر له گرتنی گشت میراته‌كه‌ی، یان له به‌شێكی میراته‌كه‌ی، كه‌واته: (الحجب)=قه‌ده‌غه‌كردن دوو به‌شه:

یه‌كه‌م: (حَجْبُ النُّقْصانِ)=قه‌ده‌غه‌كردنی‌ناته‌واوی، وه‌ك میراتگره‌كه به هۆی میراتگرێكی‌تر به‌شی كه‌م ببێته‌وه، هه‌ر وه‌ك دایك به هۆی كوڕ له سێیه‌كه‌وه دێته‌وه سه‌ر شه‌شێك، یان ژن به هۆی كوڕ له چوارێكه‌وه دێته‌وه سه‌ر هه‌شتێك...هتد، جا ئه‌مه‌یان له (فَصْلِ)ی‌ڕابردوودا به درێژی ڕوون كراوه، والحمد لله تعالى.

دووه‌م: (حَجْبُ الْحِرْمَانِ)=قه‌ده‌غه‌كردنی بێبه‌شی، وه‌ك میراتگره‌كه به هۆی میراتگرێكی له خۆی به‌هێزتر بێبه‌ش ببێ له گشت میراته‌كه‌ی– هه‌ر وه‌ك لێره‌دا ڕوونی ده‌كه‌ینه‌وه– یان به هۆی سیفه‌تێك له گشت میراتگرتن قه‌ده‌غه بكرێ، هه‌روه‌ك له‌باسی (هۆیه‌كانی میرات نه‌گرتن)دا ڕوونی ده‌كه‌ینه‌وه، إن شاء الله تعالى.

(اَلأَبُ وَالإبن وَالزَّوْجُ لايَحْجُبُهُمْ أحَدٌ) له چینی نێرینه‌كان باوك‌و كوڕو مێرد هیچ كه‌سێك بێبه‌شیان ناكا له میرات، به (إجماع)ی زانایانی ئیسلام، به‌ڵام واده‌بێ: میراتگرێكی‌تر به‌شیان كه‌م ده‌كاته‌وه، هه‌روه‌ك له (فصل)ی‌ڕابردوودا ڕوون كراوه.

(وَ) هه‌ر به (إجماع)ی زانایانی‌ئیسلام (ابْنُ الإبن) كوڕی‌كوڕو به‌ره‌وخوارتر (لاَ يَحْجُبُهُ إلاَّ الإبْنُ) هیچ كه‌سێك بێبه‌شی ناكا ته‌نها كوڕی مردووه‌كه نه‌بێ‌و (أوْ إبْنُ إبْنٍ أقْرَبُ مِنْهُ) یان كوڕه كوڕێكی له خۆی نزیكتر له مردووه‌كه، بۆ وێنه: كوڕی كوڕی‌كوڕ به كوڕی‌كوڕ

بێبەش دەبێ...هتد.

(وَ) هەر بە (إجماع)ی زانایانی ئیسلام (الْجَدُّ) باپیرە، واتە: باوکیباوکو بە سەرەوەتر (لاَ يَحْجُبُهُ إلاَّ مُتَوَسِّطٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْمَيِّتِ) هیچ کەسێك بێبەشی ناکا تەنها ئەو نێرینەیە نەبێ: کە کەوتۆتە نێوان باپیرەکەو مردووەکە، بۆ وێنە: باوکیباوك بە باوك بێبەش دەبێ...هتد، چونکە (قاعِدة)یە: (هەر کەسێك بە هۆی کەسێکیتر بگاتە مردووەکە، بە کەسەش

وَالأَخُ لأَبَوَيْنِ يَحْجُبُهُ الأَبُ وَالإِبْنُ وَابْنُ الإِبْنِ، وَلأَبٍ يَحْجُبُهُ هَؤُلاَءِ وَأَخٌ لأَبَوَيْنِ، وَلأُمٍّ يَحْجُبُهُ أَبٌ وَجَدٌّ وَوَلَدٌ وَوَلَدُابْنٍ، وَابْنُ الأَخِ لأَبَوَيْنِ يَحْجُبُهُ سِتَّةٌ: أَبٌ وَجَدٌّ وَابْنٌ وَابْنُهُ وَأَخٌ لأَبَوَيْنِ وَلأَبٍ، وَلأَبٍ يَحْجُبُهُ هَؤُلاَءِ وَابْنُ الأَخِ لأَبَوَيْنِ، وَالْعَمُّ لأَبَوَيْنِ يَحْجُبُهُ هَؤُلاَءِ وَابْنُ أَخٍ لأَبٍ، وَلأَبٍ يَحْجُبُهُ هَؤُلاَءِ وَعَمٌّ لأَبَوَيْنِ،

بێبەش دەبێ لە میرات). بەڵام خوشكو برای تەنها لە دایکی لەو (قاعِدة)یە جیا کراونەوەو بە هۆی دایك بێبەش نابن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَ) هەر بە (إجماع)ی زانایانیئیسلام (الأخُ لأَبَوَيْنِ) برای لە دایكوباوکی (يَحْجُبُهُ) سێ کەس بێبەشی دەکەن: (اَلأَبُ وَالإِبْنُ وَابْنُ الإِبْنِ) باوكو کوڕو کوڕیکوڕو بەرەوخوارتر.

(وَ) هەروەها (لأَبٍ) برای تەنها لە باوکی (يَحْجُبُهُ هَؤُلاَءِ) ئەو سێیانەیڕابردوو بێبەشی دەکەن، هەم (وَأَخٌ لأَبَوَيْنِ) برایەکی لە دایكوباوکیش بێبەشی دەکا، چونکە ئەمەیان خزمایەتیی بەهێزترە، هەروەها خوشکێکی لە دایكوباوکیش– ئەگەر لەگەڵ کیژی مردووەکە، یان کیژی کوڕیمردووەکەدا بێ– ئەویش برای تەنها لە باوکی بێبەش دەکا، هەروەك لە میراتی(خوشكو برا)دا ڕوونی دەکەینەوە، إن شاء الله تعالى.

(وَلأُمٍّ) برای تەنها لە دایکی (يَحْجُبُهُ) ئەم چوارانە بێبەشی دەکەن: (أَبٌ وَجَدٌّ وَوَلَدٌ وَوَلَدُ إبْنٍ) باوكو باپیرەو کوڕو کیژی مردووەکەو کوڕو کێژی کوڕیمردووەکەو بەرەوخوارتریش، بە بەڵگەی ئایەتی﴿يُورَثُ كَلاَلَةً﴾، واتە: مردووەکە باوكو باپیرەو کوڕو کوڕیکوڕی نەبن.

(وَابن الأخِ لأَبَوَيْنِ) کوڕەبرای لە دایكوباوکی (يَحْجُبُهُ سِتَّةٌ) شەش کەس بێبەشی دەکەن، کە ئەمانەن: (أَبٌ وَجَدٌّ) باوكو باپیرەو بە سەرەوەتر (وَابْنٌ وَابْنُهُ) کوڕو کوڕیکوڕو بەرەوخوارتر، چونکە ئەو چوارانە– بە هۆی لایەنی باوایەتیو کوڕایەتی– لەوی بەهێزترن، هەم (وَأَخٌ لأَبَوَيْنِ وَلأَبٍ) بە برای لە دایك وباوکیو بە برای تەنها لە باوکی بێبەش دەبێ، چونکە ئەوانەش– بە هۆی نزیکتری– لەوی بەهێزترن.

(وَ)هەروەها (لأبٍ) کوڕەبرای تەنها لە باوکی (يَحْجُبُهُ هَؤُلاَءِ) ئەو شەشانەیڕابردوو بێبەشی دەکەن، هەم (وَابن الأخِ لأَبَوَيْنِ) کوڕەبرای لە دایك و باوکیش بێبەشی دەکا، چونکە

ئەمەیان خزمایەتیی بەهێزترە.
(وَالْعَمُّ لأَبَوَيْنِ) مامی لە دایكوباوكی (يَحْجُبُهُ هَؤُلاَءِ) ئەو حەفت كەسانەیڕابردوو بێبەشی دەكەن، هەم (وَإبن أَخٍ لأَبٍ) كوڕەبرای تەنها لە باوكیش بێبەشی دەكا، چونكە لایەنی كوڕەبرایەتی لە لایەنی مامایەتی بەهێزترە (وَ) هەروەها (لأَبٍ) مامی تەنها لە باوكی (يَحْجُبُهُ هَؤُلاَءِ) ئەو هەشت كەسانەیڕابردوو بێبەشی دەكەن، هەم (وَعَمٌّ لأَبَوَيْنِ) مامی لە باوكو دایكیش بێبەشی دەكا، چونكە ئەمەیان خزمایەتیی بەهێزترە.
وَابْنُ عَمٍّ لأَبَوَيْنِ يَحْجُبُهُ هَؤُلاَءِ وَعَمٌّ لأَبٍ، وَلأَبٍ يَحْجُبُهُ هَؤُلاَءِ وَابْنُ عَمٍّ لأَبَوَيْنِ، وَالْمُعْتِقُ يَحْجُبُهُ عَصَبَةُ النَّسَبِ. وَالْبِنْتُ وَالأُمُّ وَالزَّوْجَةُ لاَ يُحْجَبْنَ، وَبِنْتُ الإبْنِ يَحْجُبُهَا ابْنٌ أَوْ بِنْتَانِ إذَا لَمْ يَكُنْ مَعَهَا مَنْ يُعَصِّبُهَا، وَالْجَدَّةُ لِلأُمِّ لاَ يَحْجُبُهَا إلاَّ الأُمُّ، وَلِلأَبِ يَحْجُبُهَا الأَبُ أَوِ الأُمُّ،

(وَإبن عَمٍّ لأَبَوَيْنِ) كوڕەمامی لە دایكوباوكی (يَحْجُبُهُ هَؤُلاَءِ) ئەو نۆ كەسانەیڕابردوو بێبەشی دەكەن، هەم (وَعَمٌّ لأَبٍ) مامی تەنها لە باوكیش بێبەشی دەكا، چونكە مام لە مامۆزا نزیكترە (وَ) هەروەها (لأَبٍ) كوڕەمامی تەنها لە باوكی (يَحْجُبُهُ هَؤُلاَءِ) ئەو دە كەسانەیڕابردوو بێبەشی دەكەن، هەم (وَإبْنُ عَمٍّ لأَبَوَيْنِ) كوڕەمامی لە دایكوباوكیش بێبەشی دەكا، چونە خزمایەتیی بەهێزترە.
هەروەها مامی باوكیمردووەكەش بەو یازدە كەسانەیڕابردوو بێبەش دەبێو هەم بە كوڕەمامی تەنها لە باوكیش، هەروەها كوڕەمامی باوكیمردووەكەش بەو دوانزە كەسانەی ڕابردوو بێبەش دەبێو هەم بە مامی باوكیمردووەكەش.
هەروەها مامی باپیرەی مردووەكەش بەو سێزدە كەسانەیڕابردوو بێبەش دەبێو هەم بە كوڕەمامی باوكی مردووەكەش، هەروەها كوڕەمامی باپیرەیمردووەكەش بەو چواردە كەسانەیڕابردوو بێبەش دەبێو هەم بە مامی باپیرەیمردووەكەش.
(وَ) هەروەها (الْمُعْتِقُ) ئازادكەری كۆیلە مردووەكەش (يَحْجُبُهُ عَصَبَةُ النَّسَبِ) پشتێیەكانیئەژاد بێبەشی دەكەن.
(وَ) هەروەها لە چینی مێینەكان: (الْبِنْتُ وَالأُمُّ وَالزَّوْجَةُ لاَ يُحْجَبْنَ) كیژو دایكو ژن بە هیچ كەسێك بێبەش نابن لە میرات بە (إجماع)ی زانایانیئیسلام، بەڵام وا دەبێ: میراتگرێكیتر بەشیان كەم دەكاتەوە، هەروەك لە (فصل)یڕابردوودا ڕوون كراوە.
(وَبِنْتُ الإبنِ) كیژەكوڕی مردووەكە (يَحْجُبُهَا إبْنٌ) كوڕێكی مردووەكە بێبەشی دەكا، جیاوازی نیە كوڕی مردووەكە: باوكیخۆی بێ، یان مامی بێ، هەم (أَوْ بِنْتَانِ) یان دوو كیژیمردووەكەو زیاتریش بێبەشی دەكەن (إذَا لَمْ يَكُنْ مَعَهَا مَنْ يُعَصِّبُهَا) بەو مەرجەی

کیژەکوڕەکە نێرینەیەکی وەهای لەگەڵدا نەبێ: کە بیکاتە میراتگری پشتێ، واتە: ئەگەر کیژەکوڕەکە برایخۆی، یان کوڕەمامیخۆی لەگەڵدا بێ، ئەو کاتە بە هۆی دوو کیژەکە بێبەش نابێ، بەڵکو لەگەڵ نێرینەکە پاشماوەیمیراتەکە دەگرن.
(وَالْجَدَّةُ لِلأُمِّ) داپیرەی لای دایك، واتە: دایکیدایك (لاَ یَحْجُبُهَا إلاّ الأُمُّ) تەنها دایك بێبەشی دەکا لە میرات، چونکە بە هۆی دایکەوە گەیشتۆتە مردووەکە، بەڵام (وَلِلأبِ) داپیرەی لای باوك، واتە: دایکیباوك (یَحْجُبُهَا الأبُ أوِ الأُمُّ) هەم باوكو هەم دایك بێبەشی دەکەن.
وَالْقُرْبَى مِنْ كُلِّ جِهَةٍ تَحْجُبُ الْبُعْدَى مِنْهَا، وَالْقُرْبَى مِنْ جِهَةِ الأُمِّ كَأُمِّ أُمٍّ تَحْجُبُ الْبُعْدَى مِنْ جِهَةِ الأَبِ كَأُمِّ أُمِّ أَبٍ، وَالْقُرْبَى مِنْ جِهَةِ الأَبِ لاَ تَحْجُبُ الْبُعْدَى مِنْ جِهَةِ الأُمِّ فِي الأَظْهَرِ، وَالأُخْتُ مِنَ الْجِهَاتِ كَالأَخِ، وَالأَخَوَاتُ الْخُلَّصُ لأَبٍ يَحْجُبُهُنَّ أَيْضًا أُخْتَانِ لأَبَوَيْنِ، وَالْمُعْتِقَةُ كَالْمُعْتِقِ،

(وَالْقُرْبَى مِنْ كُلِّ جِهَةٍ) داپیرە نزیکترەکەی گشت لایەك (تَحْجُبُ الْبُعْدَى مِنْهَا) داپیرە دوورترەکەی هەمان لا بێبەش دەکا، بۆ وێنە: دایکیباوك دایکیدایکیباوكو هەم دایکی باوکیباوکیش بێبەش دەکا، هەروەها دایکیدایك دایکیدایکیدایك بێبەش دەکا.
(وَ) هەروەها (الْقُرْبَى مِنْ جِهَةِ الأُمِّ) داپیرە نزیکترەکەی لای دایك: (كَأُمِّ أُمٍّ) وەك دایکی دایك (تَحْجُبُ الْبُعْدَى مِنْ جِهَةِ الأَبِ) داپیرە دوورترەکەی لای باوك بێبەش دەکا: (كَأُمِّ أُمِّ أَبٍ) وەك دایکیدایکیباوك.
بەڵام (وَالْقُرْبَى مِنْ جِهَةِ الأَبِ) داپیرە نزیکترەکەی لای باوك: وەك دایکیباوك (لاَ تَحْجُبُ الْبُعْدَى مِنْ جِهَةِ الأُمِّ فِي الأَظْهَرِ) داپیرە دوورترەکەی لایەنی دایك بێبەش ناکا: وەك دایکیدایکیدایك، لە فەرموودەی بەهێزتردا، بەڵکو هەردووکیان لە شەشیەکی میراتەکەدا هاوبەشن.
(وَالأُخْتُ مِنَ الْجِهَاتِ كَالأَخِ) خوشك لە هەر سێك لایەوە وەکو برایە، واتە: خوشکی لە دایكوباوکی بە هۆی باوكو کوڕو کوڕیکوڕو بەرەوخوارتریش بێبەش دەبێ.
هەروەها خوشکی تەنها لە باوکیش بەو سێیانەو هەم بە برای لە دایكو باوکی بێبەش دەبێ، بەڵام خوشکی تەنها لە دایکی بە باوكو باپیرەو بە کوڕی، یان کیژی مردووەکەو بە کوڕی، یان کیژی کوڕیمردووەکەو بەرەوخوارتریش بێبەش دەبێ.
(وَالأَخَوَاتُ الْخُلَّصُ لأَبٍ) ئەو خوشکانەی تەنها لە باوکەوە خوشکی مردووەکەنو برای خۆیان لەگەڵیاندا نیە بیانکاتە میراتگری پشتێ، ئەوانەش (يَحْجُبُهُنَّ أَيْضًا أُخْتَانِ لأَبَوَيْنِ) دوو خوشکی لە دایكو باوکی بێبەشیان دەکەن هەروەك بە برایەکی لە دایكو باوکیش بێبەش دەبون، بەڵام ئەگەر برای خۆیان لە گەڵیاندا بێ: ئەو کاتە برایەکە دەیانکاتە (عَصَبَة)=میراتگری پشتێو بەو دوو خوشکانە بێبەش نابن، بۆیێ بەو برایە دەگوترێ:

(اَلأَخُ الْمُبَارَك)=برای به بەرەكەت.

هەروەها خوشكێكی لە دایكوباوكیش ئەگەر لەگەڵ كیژی مردووەكە، یان كیژەكوڕی مردووەكەدا بێ، ئەویش خوشكی تەنها لە باوكی بێبەش دەكا، هەروەك لە میرای (خوشكو برا)دا ڕوونی دەكەینەوە،إن شاء الله تعالى.

(وَالْمُعْتِقَةُ) ئەو ئافرەتەی كۆیلەمردووەكەی ئازاد كردوە (كَالْمُعْتِقِ) وەكو ئەو پیاوەیە: كە كۆیلەكەی ئازاد كردوە، واتە: ئەویش بە میراتگرە پشتێیەكان بێبەش دەبێ.

وَكُلُّ عَصَبَةٍ يَحْجُبُهُ أَصْحَابُ فُرُوضٍ مُسْتَغْرِقَةٍ.

﴿ بێبەشبوونی(عَصَبَة)=میراتگریپشتێ لە میرات ﴾

(وَكُلُّ عَصَبَةٍ) گشت میراتگرێكیپشتێ (يَحْجُبُهُ) بێبەشی دەكا (أَصْحَابُ فُرُوضٍ مُسْتَغْرِقَةٍ) ئەو خاوەن بەشانەی بەشەكانیان گشت میراتەكە دەگرێتەوە، واتە: هەر كاتێك میراتگرەكانی خاوەن بەش– بەگوێرەی بەشەكانیخۆیان– گشت میراتەكەیان گرت، ئەوە میراتگریپشتێ هیچی بۆ نامێنێتەوەو بێبەش دەبێ، چونكە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَلْحِقُواالْفَرَائِضَ بِأَهْلِهَا فَمَا بَقِيَ فَلأَوْلَى رَجُلٍ ذَكَرٍ﴾ رواه الشيخان، بەشە میراتەكان بدەنە خاوەنەكانیان، جا ئەوەندەی دەمێنێتەوە، ئەوە بۆ نزیكترین میراتگری نێرینەیە. واتە: ئەگەر هیچیش نەماوە، ئەو كاتە بێبەش دەبێ.

بۆ وێنە: ئەگەر مردووەكە لە پاشی بەجێما: برایەكی تەنها لەدایكیو مێردو دایكو مام، ئەوە خاوەن بەشەكان گشت میراتەكە دەگرنو مامەكەش بێبەش دەبێ، چونكە بنچینەی مەسەلەكەیان لە شەشە–كە بەشی برایەكی لێدەردەچێ– بەم شێوەیە:

6.	میراتگر	برای لەدایكی،	مێرد،	دایك،	مام.
× 1.	بەشەمیرات	شەشێك،	نیوە،	سێیەك،	پشتێیە.
÷ 6		1 +	3 +	2 +	. بێبەشە = 6.

﴿ پێناسەی (عَصَبَة)=میراتگریپشتێ ﴾

(عَصَبَة)=میراتگریپشتێ ئەو میراتگرەیە: كە لە قورئانو حەدیسدا بەشە میراتی بۆ دیاری نەكرابێ، بەڵكو گشت میراتەكە دەگرێ ئەگەر هیچ خاوەن بەشێكی لەگەڵدا نەبێ، یان ئەوەندە میراتە دەگرێ: كە لە پاش خاوەن بەشەكان دەمێنێتەوە، لەو حاڵەتەی خاوەن بەشی لەگەڵدایە.

ئینجا بزانە: (عَصَبَة)=میراتگریپشتێ سێ جۆرە، یەكەم: (عَصَبَةٌ بِنَفْسِهِ) كە هەر بە خودیخۆی میراتگری پشتێ بێ: وەك ئەو نێرینەیەی نەژادی بگاتە مردووەكەو هیچ مێینەكیش لە نێوان ئەو و مردووەكەدا نەبێ: وەك كوڕو باوكو براو ماموو...هتد.

دووەم: (عَصَبَةٌ بِالْغَيْرِ) ئەو مێینەیە: كە بە هۆی نێرینەیەك ببێتە

میراتگری‌پشتیێ: وەك خوشكەكان‌و كیژەكانی مردووەكە بە هۆی برای‌خۆیان دەبنە (عَصَبَة)=میراتگری پشتیێ.
سێیەم: (عَصَبَةٌ مَعَ الْغَيْر) ئەو مێینەیە: كە بە هۆی كۆبوونەوەی لەگەڵ مێینەیەكی‌تردا دەبێتە میراتگری‌پشتیێ: وەك خوشكەكانی‌مردووەكە بە هۆی كۆبوونەوەیان لەگەڵ كیژەكانی‌مردوەكە، یان كیژەكوڕەكانی‌مردووەكە دەبنە (عَصَبَة)=میراتگری پشتیێ، هەروەك لە (مغني)و (حاشيةالبقري)دا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ ڕیزی (عَصَبَة)=میراتگرەكانی پشتیێ ﴾

بزانە: هەر بە بەڵگەی حەدیسەكەی ﴿فَلأَوْلَى رَجُلٍ ذَكَرٍ﴾ی‌ڕابردوو: میراتگرەكانی پشتیێ بەگوێرەی بەهێزتری‌و نزیكتری‌ی خۆیان یەكتری بێبەش دەكەن، كەواتە: تا لایەنی بەهێزترو نزیكتر هەبێ، لایەنەكەی‌تر میرات ناگرێ، چونكە میراتگرایەتی‌پشتیێ شەش لایەنی هەنە:

كوڕایەتی، ئینجا باباییەتی، ئینجا باپیرایەتی‌و برایەتی، ئینجا كوڕەبرایەتی، ئینجا مامایەتی، ئینجا ئازادكردنی كۆیلە.

جا بەگوێرەی ئەو لایەنانە ڕیزی وەپێشخستنیان لە میراتگرتندا بەم شێوەیە بۆ داندراوە: كوڕ، ئینجا كوڕی‌كوڕو بەرەوخوارتر، ئینجا باوك، ئینجا باپیرەو برا –وێكڕا–، ئینجا برای لە دایك‌وباوكی –ئەگەر باپیرە نەبێ–، ئینجا برای تەنها لەباوكی، ئینجا كوڕەبرای لە دایك‌وباوكی، ئینجا كوڕەبرای تەنها لەباوكی، ئینجا مامی لەدایك‌وباوكی، ئینجا مامی تەنها لەباوكی، ئینجا كوڕەمامی لەدایك‌و باوكی، ئینجا كوڕەمامی تەنها لەباوكی، ئینجا مامی باوكی‌مردووەكە، ئینجا كوڕەمامی باوكی‌مردووەكە، ئینجا مامی باپیرەی مردووەكە، ئینجا كوڕەمامی باپیرەی‌مردووەكە– هەر چواریان بەو ڕیزەی لە مامی‌مردوەكەدا ڕابرا–، ئینجا ئازادكەری كۆیلە مردووەكە، ئینجا (بَيْت الْمَال).

جا ئەگەر ئەوانەی‌ڕابردوو هیچیان نەبون، ئەو كاتە میراتەكە بە سەر خاوەن بەشەكاندا بەش دەكرێتەوە، جا ئەگەر خاوەن بەشەكانیش نەبون، ئەو كاتە دەدرێتە (ذَوِيالأَرْحَام)، هەروەك لە (شرح الرحبية)و (قطرالعارض)دا ڕوون كراوەتەوە.

جا ئەگەر (ذَوِيالأَرْحَام)ش نەبون، ئەو كاتە میراتەكە لە بەرژەوەندی موسوڵمانان سەرف دەكرێ، هەروەك لە ئاگاداریەكەی پێش (ذَوِيالأَرْحَام)دا ڕوونمان كردەوە، والحمد لله تعالى.

﴿ **پاشكۆ** ﴾: ئەگەر كۆمەڵێك كوڕی‌كوڕ، یان كوڕەبرا، یان كوڕەمام لە یەك پلەدا – وێكڕا– كۆ بونەوە، ئەوە گشت میراتەكە، یان پاشماوەكەی بە یەكسانی بە سەر ژمارەی سەرەكانیاندا بەش دەكرێ:

بۆ وێنـه: ئەگـەر چـوار کوڕیکـوڕی لـه پـاش بـەجێمان: یـەکێکیان لـه کوڕێـك بـوو، سێیەکانیتریش له کوڕێکیتر بون، ئەوه میراتەکه به سەر هەر چواریاندا به یەکسانی بەش دەکـرێ، نەکـەی ئـەوەی بـه تـەنها لـه کوڕێکـه نیـوەی هـەبێ و سـێیەکانیتریش وێکـڕا نیوەکەیتریان هەبێ، چونکه گشتیان له یەك پلەدانەو به لایەنی کوڕەکوڕایەتیش میرات له مردووەکه دەگرن، هەروەها کوڕەبرایەکانو کوڕەمامەکانیش بـەو شـێوەیه بـه یەکسـانی میراتەکه دەگرن، هەروەك له (حاشيةالبقري)دا ڕوون کراوەتەوە.

(فَصْـــلٌ) اَلإِبْـــنُ يَسْـــتَغْرِقُ الْمَـــالَ وَكَـــذَاالْبَنُونَ، وَلِلْبِنْـــتِ اَلنِّصْـــفُ، وَلِلْبِنْتَيْنِ فَصَاعِدًا الثُّلُثَانِ، وَلَوْ اِجْتَمَعَ بَنُونَ وَبَنَاتٌ فَالْمَالُ لَهُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الأُنْثَيَيْنِ،

﴿ ئاگاداری ﴾: لێرەو له باسەکانیڕابردووشدا مەرجی قەدەغـەکردن لـه مـیرات ئەوەیـە: قەدەغەکەرەکه میراتگر بێ، کەواته: هەر کەسێك به هۆی کوشـتن، یـان کـافربوون، یـان کۆیلەیی میرات نەگرێ، ئەوه هەبوونی وەك نەبوونەو ناتوانێ هیچ میراتگرێك بێبەش بکا، یان بەشی کەم بکاتەوە.

هەروەها هەر میراتگرێکیش به هۆی میراتگرێکیتر بێبـەش بوبـێ، ئـەویش ناتوانـێ هـیچ میراتگرێك بێبەش بکـا، یـان بەشـی کـەم بکاتـەوە، بـەڵام لـەم دووەمـە ئـەم مەسـەلانه جیاکراونەوە: که خوشكو برایەکانی مردووەکـه لەگـەڵ دایکـی مردووەکـه کـۆ دەبنـەوە، چونکه ئەو خوشكو برایانه بەشی دایکەکه کەم دەکەنەوە بۆ شەشێك هەرچەند خۆیشیان بێبەش ببن له میرات: به هۆی باوك، یان باپیرە، یـان گرتنـی گشـت میراتەکـه لـه لایـەن خاوەن بەشەکان، بۆ نموونە:

1- دایـكو بـاوكو خوشـکێكو برایـەك: خوشـكو برایـەکان بـه هـۆی بـاوك بێبەشـن، بەڵام ئەوانیش بەشی دایك کەم دەکەنەوە له سێیەکەوە بۆ شەشێك.

2- دایكو باپیرەو دوو خوشکی تەنها له دایکی: خوشکەکان به هـۆی بـاپیرە بێبەشـن، بەڵام ئەوانیش بەشی دایك کەم دەکەنەوە له سێیەکەوە بۆ شەشێك.

3- دایكو مێردو خوشکێکی له دایکیو باوکیو برایەکی تەنها له باوکی: برایەکـه بـه هـۆی گرتنی گشت میراتەکه بێبەش دەبێ، بەڵام لەگەڵ خۆشکەکه هەردووکیان بەشـی دایکەکـه کەم دەکەنەوە بۆ شەشێك، هەروەك له زۆربەی سەرچاوەکاندا ناوەڕۆکی ئەم ئاگاداریه ڕوون کراوەتەوە، چەند وێنەیەکیتریش هەنه: له ڕوونکردنەوەی(قطرالعارض)دا ڕوونم کردونەوە.

﴿ فَصْلٌ: له باسی میراتی منداڵەکانو منداڵی منداڵەکان ﴾

(اَلإِبْنُ يَسْتَغْرِقُ الْمَالَ) تاکه کوڕێك گشت میراتکه دادەگرێ (وَكَذَا الْبَنُونَ) هەروەها دوو کوڕو زیاتریش گشت میراتەکه دادەگرنو گشتی بۆ ئەوانه، به (إجماع)ی زانایانیئیسلام.

(وَلِلْبِنْتِ اَلنِّصْفُ) تاکه کیژێك نیوەی میراتی هەیه (وَلِلْبِنْتَيْنِ فَصَـاعِدًا اَلثُّلُثَـانِ) دوو کیـژو

زیاتریش دووسێیەکی میراتیان هەیە، هەروەك لە بەشە میراتەکاندا ڕابرا.
بەڵام (وَلَوْ اِجْتَمَعَ بَنُونَ وَبَنَاتٌ) ئەگەر کوڕەکان‌و کیژەکان وێکڕا کۆ بونەوە، ئەو کاتە (فَالْمَالُ لَهُمْ) گشت ماڵەکە–واتە: میراتەکە– بۆ هەموویانە (لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الأُنْثَيَيْنِ) هەر نێرینەیەك وەك بەشی دوو مێیینەی هەیە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي أَوْلادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الأُنْثَيَيْنِ﴾ لە بارەی منداڵەکانتان خوای گەورە ئامۆژگاریتان دەکا: نێرینە وەك بەشی دوو مێیینەی هەیە لە میراتەکەتان.
وَأَوْلاَدُ الإبْنِ إذَا انْفَرَدُوا كَأَوْلاَدِ الصُّلبِ، فَلَوْ اجْتَمَعَ الصِّنْفَانِ: فَإِنْ كَانَ مِنْ وَلَدِ الصُّلْبِ ذَكَرٌ حَجَبَ أَوْلاَدَ الإبْنِ،

ئینجا بزانە: بۆیێ نێرینە دوو هەندی مێیینەی بۆ داندراوە؟ چونکە نێرینە (جهاد)ی لە سەر واجبەو خوێنی مرۆڤیکوژراوی لە سەرەو دوو ئەرکی بەخێوکردنی–خۆی‌و ژنەکەشی– لە سەرە، بەڵام مێیینە ئەوانەی لە سەر نیە، بەڵکو ئەگەر مێردی هەبێ، بەخێوکردنی خودیخۆیشی لە سەر نیە، هەروەك لە زوربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
﴿ ئاگاداری ﴾: ئەو یاسا دەستکردەی ئێستا لە دادگا ستەمکارەکاندا هەیە: کە بە یەکسانی میرات دەداتە نێرینەو مێیینە، یاسایەکی دژ بە قورئانیپیرۆزە، مێیینەکەش –جگە لە بەشیخۆی– میراتەکەی لێ حەڵاڵ نابێ، بەڵکو ئەگەر ئەو یاسایە بە ڕەوا بزانێ‌و باوەڕی بەو شەریعەتەی ئیسلام نەبێ، ئەوە کافریش دەبێ، ئەگینا: (ظالم)و (فاسق)ە، هەروەك لە سەرەتای ئەم پەڕتووکەدا ڕوونمان کردەوە.
(وَأَوْلاَدُ الإبن) کوڕەکان‌و کیژەکانی کوڕیمردووکە (إذَا انْفَرَدُوا) هەر کاتێك منداڵەکانی مردووەکەیان لەگەڵدا نەبێ (كَأَوْلاَدِ الصُّلْبِ) وەکو کوڕو کیژی خودیمردووەکەنە، بە (إجماع)ی زانایانیئیسلام، واتە: تاکە کوڕەکوڕێك‌و هەم زیاتریش گشت میراتەکە دەگرن، تاکە کیژەکوڕێك نیوە دەگرێ، دوو کیژەکوڕو زیاتریش دووسێیەك دەگرن، ئەگەر نێرینەو مێیینەکانیان وێکڕا کۆ بونەوە، ئەوە هەر نێرینەیەك وەك بەشی دوو مێیینەی هەیە.
بەڵام (فَلَوْ اِجْتَمَعَ الصِّنْفَانِ) ئەگەر هەردوو چینەکان– واتە: منداڵەکانی خودیمردووەکەو منداڵەکانی کوڕیمردووەکە– وێکڕا کۆ بونەوە، ئەو کاتە ئەم سێ حاڵەتانەیداهاتوویان هەنەو لە هەر حاڵەتێکدا بە شێوەیەك ڕەفتاریان لەگەڵ دەکرێ:
حاڵەتییەکەم: (فَإِنْ كَانَ مِنْ وَلَدِالصُّلْبِ ذَكَرٌ) ئەگەر لە منداڵەکانی خودیمردووەکە نێرینەیەك، یان زیاتر هەبوو: بە تەنها، یان لەگەڵ مێیینە، ئەو کاتە (حَجَبَ أَوْلاَدَ الإبْنِ) نێرینەکە گشت منداڵەکانی کوڕیمردووەکە بێبەش دەکا –نێرینەکان‌و مێیینەکانیان– بە (إجماع)ی زانایانیئیسلام.

کەوابو: ئەو یاسا دەستکردەی ئێستا لە دادگا ستەمکارەکاندا هەیە: کە ئەگەر منداڵەکانی کوڕیمردووەکە باوکیخۆیان نەمابێ، ئەوان لە جێی باوکیان دادەندرێن، واتە: بە واجبی بەشە میراتیان بۆ دادەندرێ، هەرچەند خودیمردووەکەش کوڕیخۆی هەبێ، جا بەم بەشە ناشەرعیە دەڵێن: (وەسێتی واجب). ئەو یاسایە بە پێچەوانەی شەریعەتیئیسلامەو دژ بە حەدیسەکەی ﴿فَلأَوْلَى رَجُلٍ ذَكَرٍ﴾یڕابردووە، کەوابو: ئەگەر مردووەکە لە ژیانیا وەسێتەکەی نەکردبێ، بەشە میراتەکەش نابێتە ملکی منداڵەکانی کوڕەکەو لێیان حەرامە؟

وَإِلاَّ فَإِنْ كَانَ لِلصُّلْبِ بِنْتٌ فَلَهَا النِّصْفُ وَالْبَاقِي لِوَلَدِ الإِبْنِ الذُّكُورِ أَوِ الذُّكُورِ وَالإِنَاثِ، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ إلاَّ أُنْثَى أَوْ إِنَاثٌ فَلَهَا أَوْ لَهُنَّ السُّدُسُ، وَإِنْ كَانَ لِلصُّلبِ بِنْتَانِ فَصَاعِدًا أَخَذَتَا الثُّلُثَيْنِ وَالْبَاقِي لِوَلَدِالإِبْنِ الذُّكُورِ أَوِ الذُّكُورِ وَالإِنَاثِ، وَلاَ شَيْءَ لِلإِنَاثِ الْخُلَّصِ إلاَّ أَنْ يَكُونَ أَسْفَلَ مِنْهُنَّ ذَكَرٌ فَيُعَصِّبُهُنَّ،

چونکە وەسێتی واجب بە ئایەتەکانی میرات (نَسْخ) بۆتەوە، هەروەك لە (تفسیر إبن كثير)و (إرشادالساری)دا فەرموویانە.

حاڵەتیدووەم: (وَإِلاَّ) ئەگەر لە منداڵەکانی خودیمردووەکە هیچ نێرینەیەك نەبو، ئەوە تەماشا دەکەین: (فَإِنْ كَانَ لِلصُّلْبِ بِنْتٌ) ئەگەر خودیمردووەکە تاکە کیژێکی هەبوو، ئەو کاتە (فَلَهَاالنِّصْفُ) نیوەی میراتەکەی بۆ ئەو کیژەیەو (وَالْبَاقِي لِوَلَدِالإِبنِ) پاشماوەی میراتەکەشی بۆ منداڵەکانی کوڕیمردووەکەیە: (اَلذُّكُورِ) نێرینەکانیان (أَوِ الذُّكُورِ وَالإِنَاثِ) یان نێرینەو مێیەکانیان: هەر نێرینەیەك وەك بەشی دوو مێینەی دەدرێتێ.

(فَإِنْ لَمْ يَكُنْ) جا هەر لەم حاڵەتەدا ئەگەر لە منداڵەکانی کوڕیمردووەکەش هیچ نێرینەیەك نەبو، بەڵکو (إلاَّ أُنْثَى أَوْ إِنَاثٌ) تەنها مێینەیەك، یان زیاتر لە مێینەك هەبوو، ئەو کاتە (فَلَهَا أَوْ لَهُنَّ السُّدُسُ) کیژەکوڕەکەو زیاتریش لە کیژە کوڕێك هەر شەشیەکی میراتەکەی هەیە، واتە: ئەگەر لە کیژەکوڕێك زیاتر بون، ئەوە گشتیان لە شەشیەکەکەدا هاوبەشنو ئەو شەشیەکەش لەگەڵ نیوەی کیژەکە دەبێتە (تَكْمِلَةَالثُّلُثَيْنِ) تەواوکەری دووسێیەك، بە (إجماع)ی زانایانیئیسلامو هەم حەدیسەکەی (إبن مسعود)ی ڕابردوو لە باسی(شەشیەك)دا.

حاڵەتیسێیەم: (وَإِنْ كَانَ لِلصُّلْبِ بِنْتَانِ فَصَاعِدًا) ئەگەر خودیمردووەکە دوو کیژ، یان زیاتری هەبونو هیچ نێرینەیکیشی نەبو، ئەو کاتە (أَخَذَتَا الثُّلُثَيْنِ) کیژەکان دووسێیەکی میراتەکە دەگرن (وَالْبَاقِي لِوَلَدِالإِبنِ) پاشماوەکەش بۆ منداڵەکانی کوڕیمردووەکەیە: (الذُّكُورِ) نێرینەکانیان (أَوِ الذُّكُورِ وَالإِنَاثِ) یان نێرینەو مێیەکانیان: هەر نێرینەیەك وەك بەشی دوومێینە.

بەڵام (وَلاَ شَيْءَ لِلإِنَاثِ الْخُلَّصِ) پوختەی مێینەکانی کوڕیمردووەکە –کە

نێرینەیان لەگەڵدا نەبێ– هیچ میراتیان نادرێتێ بە (إجماع)ی زانایانی‌ئیسلام، چونکە بە هۆی دوو کیژەکانی‌مردووەکە بێ‌بەش دەبن (إلاّ أنْ يَكُونَ أسْفَلَ مِنْهُنَّ ذَكَرٌ) مەگەر کیژەکانی کوڕی‌مردووەکە نێرینەیەکی لە خۆیان بەرەوخوارتر لەگەڵیان دابێ: وەك کوڕەبرا، یان لە پلەی خۆیان: وەك برا، یان کوڕەمام، ئەو کاتە بێ‌بەش نابن، بەڵکو (فَيُعَصِّبُهُنَّ) نێرینەکە دەیانکاتە (عَصَبَة)=میراتگری پشتێ‌و ویکڕا پاشماوەکە دەگرن، جا بزانە: ئەم نێرینەیەش پێی دەگوترێ: (الأَخ الْمُبَارَك)=برای بە بەرەکەت.

وَأَوْلاَدُ ابْنِ الإِبْنِ مَعَ أَوْلاَدِالإِبْنِ كَأَوْلاَدِالإِبْنِ مَعَ أَوْلاَدِالصُّلبِ، وَكَذَا سَائِرُ الْمَنَازِلِ، وَإِنَّمَا يُعَصِّبُ الذَّكَرُالنَّازِلُ مَنْ فِي دَرَجَتِهِ وَيُعَصِّبُ مَنْ فَوْقَهُ إنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا شَيْءٌ مِنَ الثُّلُثَيْنِ.

(فَصْلٌ) اَلأَبُ يَرِثُ بِفَرْضٍ إذَا كَانَ مَعَهُ ابْنٌ أَوْ ابْنُ ابْنٍ،

(وَأَوْلاَدُ إبْنِ الإِبْنِ) منداڵەکانی کوڕی کوڕی‌مردووەکە: کە (مَعَ أَوْلاَدِ الإبن) لەگەڵ منداڵەکانی کوڕی‌مردووەکەدا بن، گشتیان (كَأَوْلاَدِ الإبن مَعَ أَوْلاَدِ الصُّلْبِ) وەکو منداڵەکانی کوڕی کوڕی‌مردووەکەنە: کە لەگەڵ منداڵەکانی خودی‌مردووەکەدا بن.

(وَكَذَا سَائِرُ الْمَنَازِلِ) هەروەها گشت پلەکانی‌تری بەرەوخوارتریش بەو شێوەیەنە، واتە: پلەی بەرەوخوارتر وەك منداڵەکانی کوڕی‌مردووەکە دابنێ‌و پلەی سەرەوەتریش وەك منداڵەکانی خودی مردووەکە دابنێ...هتد.

(وَإِنَّمَا يُعَصِّبُ الذَّكَرُ النَّازِلُ مَنْ فِيدَرَجَتِهِ) نێرینەی‌خوارەوە– واتە: کوڕی‌کوڕو بەرەوخوارتر– تەنها ئەو مێیینەی لە پلەی‌خۆیەتی دەکاتە (عَصَبَة)=میراتگری‌پشتێ: وەکو خوشکی‌خۆی‌و کیژەمامی‌خۆی، بەڵام مێیینەی لە خۆی بەرەوخوارتر– وەکو کیژەبرای خۆی– بێ‌بەش دەکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَ هەروەها (يُعَصِّبُ مَنْ فَوْقَهُ) ئەو مێیینەی لە خۆیشی بە سەرەوەترە– وەکو خوشکی باوکی‌خۆی، یان کیژەمامی باوکی‌خۆی– ئەوەشیان دەکاتە (عَصَبَة)=میراتگری پشتێ، بەڵام (إنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا شَيْءٌ مِنَ الثُّلُثَيْنِ) بەو مەرجەی ئەم مێیینەیە هیچ بەشێکی لە دووسێیەکەکە نەبێ: وەك دوو کیژی مردووەکەو کیژەکوڕی‌مردووەکەو کوڕی‌کوڕی کوڕی مردووەکە، واتە: دوو کیژەکان دووسێیەك دەگرن، ئەم نێرینەیەش ئەو کیژە کوڕەیە–کە بە پلە یەك لە خۆی بە سەرەوەترە– دەکاتە (عَصَبَة)و ویکڕا پاشماوەکە دەگرن.

بەڵام ئەگەر بەشی لە دووسێیەك هەبوو، ئەو کاتە پێویست ناکا بیکاتە (عَصَبَة): وەکو کیژێکی‌مردووەکەو کیژەکوڕی مردووەکەو کوڕی‌کوڕی کوڕی‌مردووەکە، چونکە لێرەدا کیژی مردووەکە نیوەی هەیە، کیژی‌کوڕەکەش شەشێکی هەیە–کە(تَكْمِلَةَالثُّلُثَيْنِ) تەواوکەری دووسێیەکە– پاشماوەکەش بۆ نێرینەکەیە.

﴿ فَصْلٌ: له باسی میراتی باوك و دايك و باپيرەو داپیره ﴾

(اَلأَبُ) باوكیمردووەكـــە لـــە مـــیرات گرتنـــدا ســـێ حالّـــەتی هەنـــە:

حالّەتیيەكەم: (يَـرِثُ بِفَـرْضٍ) تـەنها بـە خـاوەن بەشـی شەشـێكی میراتەكـە دەگـرێ (إِذَا كَـانَ مَعَـهُ إِبْـنٌ أَوْ إِبْـنُ إِبْـنٍ) هـەركاتێك كـوڕی مردووەكـە، يـان كـوڕی كـوڕی مردووەكـە، يـان بـەرەوخوارتری لەگەڵـدا بـێ، جيـاوازی نيـە لەگـەڵ ئـەو مندالآنـەدا: مێيینەش هەبێ، یان نەبێ.

وَبِتَعْصِيبٍ إِذَا لَمْ يَكُنْ وَلَدٌ وَلاَ وَلَدُ اِبْنٍ، وَبِهِمَا إِذَا كَانَ بِنْتٌ أَوْ بِنْتُ ابْنٍ لَهُ السُّدُسُ فَرْضًا وَالْبَاقِي بَعْدَ فَرْضَيْهِمَا بِالْعُصُوبَةِ. وَلِلأُمِّ اَلثُّلُثُ أَوِ السُّدُسُ فِالْحَالَيْنِ السَّابِقَيْنِ فِالْفُرُوضِ، وَلَهَا فِي مَسْأَلَتَيْ زَوْجٍ أَوْ زَوْجَةٍ وَأَبَوَيْنِ ثُلُثُ مَا بَقِيَ بَعْدَ الزَّوْجِ أَوِ الزَّوْجَةِ.

حالّەتیدووەم: (وَبِتَعْصِيبٍ) تەنها بە میراتگرایەتیپشتێ پاشماوەی میراتەكە دەگرێ (إِذَا لَـمْ يَكُـنْ وَلَـدٌ وَلاَ وَلَـدُ ابْـنٍ) هـەركاتێك نـە كـوڕو كيـژی مردووەكـەو نـە كـوڕو كيـژی كوڕیمردووەكەو نە بەرەوخوارتریشی لەگەڵدا نەبێ.

حالّەتیسێیەم: (وَبِهِمَا) هەم بە خاوەن بەشیو هەم بە مراتگرایەتیپشتێ میرات دەگرێ (إِذَا كَانَ بِنْتٌ أَوْ بِنْتُ إِبْنٍ) هـەركاتێك كيژێكیمردووەكـە، يـان زيـاتر، يـان كيـژەكوڕێكی مردووەكە، یان زیاتر، یان بەرەوخوارتری لەگەڵدا بێ، بەو مەرجەی لەگەڵ ئەو مندالآنەدا هیچ نێرینەیەك نەبێ، كەوابو: (لَهُ السُّدُسُ فَرْضًا) شەشێكی میراتەكە بە خاوەن بەشی بۆ باوكەكەیەو هەم (وَالْبَاقِي بَعْدَ فَرْضَيْهِمَا بِالْعُصُوبَةِ) لە پاش بەشەكەی باوك و كیژەكە، یان كیژە كوڕەكـە، پاشماوەكـەش بـە میراتگرایەتیپشـتێ هـەر بـۆ باوكەكەیـە، بـە بەڵگـەی حەدیسەكەی ﴿فَمَا بَقِيَ فَلأَوْلَى رَجُلٍ ذَكَرٍ﴾یڕابردوو، واتە: ئەوەی دەمێنێتەوە بۆ نزیكترین میراتگری نێرینەیە.

﴿ مەسەلەكانی (اَلْغَرّاوَيْن): دوو پرشنگدارەكان ﴾

(وَلِلأُمِّ) دایكیمردووەكە سێ حالّەتی هەنە، **حالّەتیيەكەم**: (اَلثُّلُثُ) سـێیەكیمیراتەكەی هەیە بەو مەرجەی: نە منداڵیمردووەكەو نە منداڵی كوڕیمردووەكەو نە بەرەوخوارترو نە ژمـارەی خوشـك و بـرای مردووەكـەی لەگەڵـدا نـەبێ. **حالّەتیدووەم**: (أَوِ السُّدُسُ) يـان شەشێكی هەیە، ئەگەر یەكێك لەوانەیڕابردووی لەگەڵدا بێ، هەروەك (فِیالْحَالَيْنِ السَّابِقَيْنِ فِیالْفُرُوضِ) لە دوو حالّەتەكەیڕابردوو لە بەشە میراتەكاندا ڕوون كراوە.

حالّەتیسێیەم: (وَلَهَا فِي مَسْأَلَتَيْ زَوْجٍ أَوْ زَوْجَةٍ وَأَبَوَيْنِ) لـەو دوومەسـەلانەی كـە مێـردو دايك و باوك، یان ژن و دایك و باوك وێكڕا كۆ دەبنەوە، بەشی دایكەكە (ثُلُثُ مَا بَقِيَ بَعْدَ الزَّوْجِ أَوِ الزَّوْجَةِ) سێیەكی ئەو پاشماوەیە: كە لە پاش بەشی مێردەكە، یان ژنەكە دەمێنێتەوە

–نەك سێیەكی هەموو میراتەكە– بە (إجماع)ی (صحابة)ی پێغەمبەرﷺ، چونكە هەر نێرو مێیەك لە یەك پلەدا بن، ئەوە نێرینەكە دوو هەندی مێیەكە دەگرێ، جا لە ڕاستیدا بەشی دایكەكە لێرەدا: یان شەشێكە، یان چوارێكە، بەڵام چونكە لە قورئانیپیرۆزدا بە (ثُلُث)= سێیەك ناوی هاتوە، بۆیێ دەڵێن: (ثُلُثُ ما يَبْقى) سێیەكی پاشماوەكە.

جا بزانە: ئەم دوو مەسەلەیە پێیان دەگوترێ: (اَلْغَرّاوَيْن)، چونكە وەك ئەستێرەیپرشنگدار بە ناوبانگن، هەم پێیان دەگوترێ: (اَلْعُمَرِيَّتَيْنِ)، چونكە ئیمامی(عمر) ئەوها بڕیاری پێداوە.

وَالْجَـــدُّ كَـــالأَبِ إلاَّ أَنَّ الأَبَ يُسْـــقِطُ الإِخْـــوَةَ وَالأَخَـــوَاتِ وَالْجَـــدُّ يُقَاسِـــمُهُمْ إنْ كَـــانُوا لأَبَـــوَيْنِ أَوْ لأَبٍ، وَالأَبُ يُسْـــقِطُ أُمَّ نَفْسِـــهِ وَلاَ يُسْـــقِطُهَا الْجَـــدُّ، وَالأَبُ فِي زَوْجٍ أَوْ زَوْجَةٍ وَأَبَوَيْنِ يَرُدُّالأُمَّ مِنَ الثُّلُثِ إلَى ثُلُثِ الْبَاقِي وَلاَ يَرُدُّهَا الْجَدُّ.

مەسەلەییەكەم: مێرد، دایك، باوك، بنچینەی مەسەلەكە لە دووانە: نیوەی بۆ مێردەكەو نیوەكەیتریش بە سەر دایكو باوكدا بەش ناكرێو كەمترین ژمارە: كە نیـوەو سـێیەكی پاشماوەی هەبێ: ژمـارە شەشـە، كـەوابو: یەكسـەر دەڵـێین: بنچینەی مەسـەلەكە لـە شەشە: سێ بۆ مێردەكەیە، سێیەكیپاشماوەكەش–یەكـە– بـۆ دایكەكەیـە، دووش بـۆ باوكەكەیە، بەم شێوەیە:

6.	میراتگر	مێرد،	دایك،	باوك.
1 ×.	بەشەمیرات	نیوە،	سێیەكیپاشماوە،	پشتێیە.
6 ÷		3 +	1 +	2 = 6.

مەسـەلەیدووەم: ژن، دایـك، بـاوك. بنچـینەكەی لـە چـوارە–كـە بەشـی ژنەكـەی لێدەردەچێ– چوارێكی بۆ ژنەكەیـە، سـێیەكیپاشماوەكەش–یەكـە– بـۆ دایكەكەیـە، دووش بۆ باوكەكەیە، بەم شێوەیە:

4.	میراتگر	ژن،	دایك،	باوك.
1 ×.	بەشەمیرات	چوارێك،	سێیەكیپاشماوە،	پشتێیە.
4 ÷		1 +	1 +	2 = 4.

(وَالْجَدُّ) باپیرە، واتە: باوكیبـاوكو بـە سـەرەوەتر (كَالأَبِ) وەكـو باوكـە– ئەگـەر بـاوك نەمابێ– (إلاّ) تەنها لە سێ مەسەلەدا باوكو باپیرە لێك جیانە:

یەكـەم: (أَنَّ الأَبَ يُسْـقِطُ الإِخْـوَةَ وَالأَخَـوَاتِ) باوكیمردووەكـە گشـت خوشـكو برایـەكانی مردووەكە بێبەش دەكا، بەڵام (وَالْجَدُّ يُقَاسِمُهُمْ إنْ كَانُوا لأَبَوَيْنِ أَوْ لأَبٍ) باپیرە هاوبەشییان لەگەڵ دەكا ئەگەر لە دایكو باوكی، یان تەنها لە باوكی بن، بەڵام ئەگەر تەنها لـە دایكی بن، باپیرەش بێبەشیان دەكا.

دووەم: (وَالأَبُ يُسْقِطُ أُمَّ نَفْسِهِ) باوكیمردووەكە دایكیخۆی–كە داپیرەیمردووەكەیـە–

بێبەش دەكا، چونكە بەویەوە گەیشتۆتە مردووەكـە، بـەڵام (وَلاَ يُسْـقِطُهَا الْجَـدُّ) بـاپیرە دایكیباوكەكە بێبەش ناكا، چونكە ژنیخۆیەتی.
سێیەم: (وَالأَبُ فِي زَوْجٍ أَوْ زَوْجَةٍ وَأَبَوَيْنِ) باوكیمردووەكە لـە مەسـەلەی مێـرد، یـان ژن لەگەڵ دایكو باوك-كە بە (اَلْغَرَّاوَيْن) ناو دەبران- (يَرُدُّ الأُمَّ مِـنَ الثُّلُـثِ إِلَـى ثُلُـثِ الْبَـاقِي) دایكی مردووەكە لە سێیەكی هەموو میراتەكەوە دەگەڕێنێتەوە بـۆ سـێیەكیپاشماوەكە، هەروەك ڕابرا، بەڵام (وَلاَ يَرُدُّهَا الْجَدُّ) باپیرە دایكیمردووەكە ناگەڕێنێتەوە سەر سێیەكی
وَلِلْجَـدَّةِ اَلسُّـدُسُ وَكَـذَا الْجَـدَّاتُ، وَتَـرِثُ مِـنْهُنَّ أُمُّ الأُمِّ وَأُمَّهَاتُهَـا الْمُـدْلِيَاتُ بِإِنَـاثٍ خُلَّـصٍ، وَأُمُّ الأَبِ وَأُمَّهَاتُهَـا كَـذَلِكَ، وَكَـذَا أُمُّ أَبِـالأَبِ وَأُمُّ الأَجْـدَادِ فَوْقَـهُ وَأُمَّهَـاتُهُنَّ عَلَـى الْمَشْـهُورِ، وَضَـابِطُهُ: كُـلُّ جَـدَّةٍ أَدْلَـتْ بِمَحْضِ إِنَاثٍ أَوْ ذُكُورٍ أَوْ إِنَاثٍ إِلَى ذُكُورٍ تَرِثُ، وَمَنْ أَدْلَتْ بِذَكَرٍ بَيْنَ أُنْثَيَيْنِ فَلاَ.
(فَصْلٌ) اَلإِخْوَةُ وَالأَخَوَاتُ لأَبَوَيْنِ إِنْ اِنْفَرَدُوا وَرِثُوا كَأَوْلاَدِ الصُّلْبِ،

پاشماوەكە، بەڵكو-ئەگەر باوكیمردووەكە نـەمابێ- دایكیمردووەكـە لەگـەڵ بـاپیرەدا سێیەكی هەموو میراتەكە دەگرێ، چونكە پلەیەك لە باپیرە نیزكترە.
(وَلِلْجَدَّةِ اَلسُّدُسُ) یەك داپیرە شەشێكی میراتی هەیە (وَكَذَا الْجَدَّاتُ) هەروەها دوو داپیرەو زیاتریش تەنها شەشێكیان هەیەو لە نێوان خۆیاندا بە یەكسانی بەشی دەكەن: وەك دایكی دایكیباوكو دایكیباپیرەو دایكی دایكیدایك، هـەروەك لـە بەشـە میراتەكانـدا بەڵگـەمان هێناوە (وَتَرِثُ مِنْهُنَّ) لە داپیرەكان ئەمانە میرات دەگرن:
لە لای دایكەوە: (أُمُّ الأُمِّ) دایكیدایكو هەم (وَأُمَّهَاتُهَا) دایكەكانیدایكیدایك: كە (الْمُدْلِيَاتُ بِإِنَـاثٍ خُلَّـصٍ) بـە پوختـەی مێینـەكان بگەنـە مردووەكـە: وەك دایكیدایكیـدایكو بـە سەرەوەتر، ئینجا بزانە: لە لای دایكەوە تەنها یەك داپیرە میرات دەگرێ بە بەردەوامی.
(وَ) هەروەها لـەلای باوكـەوە: (أُمُّ الأَبِ) دایكیبـاوكو هـەم (وَأُمَّهَاتُهَـا كَـذَلِكَ) دایكـەكانی دایكیباوك: كە بە پوختەی مێینـەكان بگەنـە باوكیمردووەكـە: وەك دایكیدایكیباوك (وَكَـذَا أُمُّ أَبِيـالأَبِ) هـەروەها دایكیباوكیبـاوكیشو هـەم (وَأُمُّ الأَجْـدَادِ فَوْقَـهُ) دایكـی باپیرەكانی سەرەوەتری ئەو باپیرەشو هەم (وَأُمَّهَاتُهُنَّ) دایكی ئـەو داپیرانـەش گشـتیان میرات دەگرن (عَلَىالْمَشْهُورِ) لە سەر فەرموودەی ناسراوی مەزهەب.
(وَضَابِطُهُ) ئەو (قاعدة)یەی بۆ داپیرە میراتگرەكان داندراوە ئەمەیە: (كُلُّ جَدَّةٍ أَدْلَتْ بِمَحْضِ إِنَاثٍ) هەر داپیرەیەك بە پوختەی مێینەكان بگاتە مردووەكە: وەك دایكی دایكی دایـك (أَوْ ذُكُورٍ) یان بە پوختەی نێرینـەكان بگاتـە مردووەكـە: وەك دایكیباوكیباوكیبـاوك (أَوْ إِنَـاثٍ إِلَـى ذُكُورٍ) یان بە پوختەی مێینەكان بگاتە نێرینەكان: وەك دایكیدایكیباوك (تَرِثُ) ئەو جۆرە داپیرەیە میرات دەگرێ، بەڵام (وَمَنْ أَدْلَتْ بِذَكَرٍ بَيْنَ أُنْثَيَيْنِ) هـەر داپیرەیـەك بـە

نێرینەیەکی نێوان دوو مێیینە بگاتە مردووەکە: وەك دایکیباوکیدایك (فَلاً) ئـەوە مـیرات ناگرێ.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی میراتی خۆشكو براو مام ﴾

(اَلإِخْوَةُ وَالأَخَوَاتُ لأَبَوَيْنِ) براو خوشکی لەدایكوباوکی (إِنْ انْفَرَدُوا) ئەگـەر بـە تـەنها بـن، واتە: خوشكو برای تەنها لەباوکییان لەگەڵدا نەبێ، ئەو کاتە (وَرِثُوا كَأَوْلاَدِ الصُّلْبِ) وەکو منداڵەکانی خودیمردووەکە میرات دەگرن، واتە: برایەكو زیاتر لە برایەك گشت میراتەکە، وَكَــذَا إِنْ كَــانُوا لأَبٍ إِلاَّ فِالْمُشَــرَّكَةِ: وَهِــيَ زَوْجٌ وَأُمٌّ وَوَلَــدَا أُمٍّ وَأَخٌ لأَبَــوَيْنِ، فَيُشَارِكُ الأَخُ وَلَدَيِ الأُمِّ فِالثُّلُثِ،

یان پاشماوەیمیراتەکە دەگرێو تەنها خوشکێك نیوەی میراتەکە دەگـرێو دوو خوشـكو زیاتر دووسێیەکی میراتەکە دەگرن، هـەروەك لـە بەشـە میراتەکانـدا ڕابـرا، بـەڵام ئەگـەر خوشكو برا وێکڕا کۆ بونەوە، ئەوە هەر برایەك دوو هەندی خوشکێك دەگرێ، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالاً وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الأُنْثَيَيْنِ﴾ ئەگەر میراتگرەکان خوشكو برا وێکڕا بون، ئەوە نێرینە وەك بەشی دوو مێیینەی هەیە.

﴿ مەسەلەی (اَلْمُشَرَّكَة)=هاوبەشکراو ﴾

(وَكَذَا إِنْ كَانُوا لأَبٍ) هەروەها ئەگەر خوشكو برایەکان تەنها لەباوکی بنو خوشـكو بـرای لە دایكوباوکییان لەگەڵدا نەبێ، ئەوانیش بەو شێوەیڕابردوو میرات دەگرن، بە (إجماع)ی زانایانیئیسلام (إِلاَّ فِيالْمُشَرَّكَةِ) تەنها لە مەسەلەی (الْمُشَرَّكَة)=هاوبەشکراودا نەبێ، واتە: لەوێدا لێك جیانە (وَهِيَ) مەسەلەی(الْمُشَرَّكَة) ئەمەیە:

(زَوْجٌ وَأُمٌّ وَوَلَدَا أُمٍّ وَأَخٌ لأَبَوَيْنِ) مێردو دایكو دوو خوشك، یـان دوو بـرای تـەنها لـەدایکیو برایەکی لەدایكوباوکی، بنچینەیمەسەلەکە لە شەشە–کە شەشێکیدایکی لێدەردەچێ–: نیوەی بۆ مێردەکەیە، شەشێکی بۆ دایکەکەیـە، سـێیەکی بـۆ خوشـكو برایـەکانی تـەنها لەدایکییە، جا ئەو بەشـانە گشـت میراتەکـە دادەگرنـەوەو هـیچ بـۆ بـرای لـەدایكوباوکی نامێنێتـەوە، چـونکە (عَصَـبَة)=میراتگـری پشـتێیەو (قیـاس) ئەوهایـە: بـە هـۆی ئـەو داگرتنەوەیە بێبەش ببێ، بـەڵام لێـرەدا دەرهـەق بـرای لـەدایكوباوکی خزمایـەتیباوکی هەڵدەوەشێندرێتەوەو تەنها خزمایەتیدایکی ڕەچاو دەکرێ، کەوابو: (فَيُشَارِكُ الأَخُ وَلَدَيِ الأُمِّ فِيالثُّلُثِ) برایەکەی لەدایكوباوکی–بە خزمایەتیدایکی– دەبێتە هاوبەشـی خوشـكو برایەکانی تەنها لەدایکی لەو سێیەکەداو بە یەکسانی لـە نێـوان خۆیانـدا بەشـی دەکـەن، چونکە گشتیان منداڵی یەك دایکن، بەڵام باوکیان جیایە، واتە: دایکەکـەیان–لایکـەمی– دوو مێردی کردون، جا لە بەر ئەوەی سێیەکەکە دووەو بە سەر هەرسێك منداڵەکاندا بەش ناکرێ، ژمارەیمنداڵەکان–کە سێیە–لـە بنچینەیمەسـەلەکە دەدەیـن–کـە شەشـە–لـە

هەژدە ساغ دەبێتەوە، بەم شێوەیە:

6. میراتگر ——— مێرد، دایك، دوو برای لەدایکی، برایەکی لەدایكوباوکی.

1×. بەشەمیرات ——— نیوە، شەشێك، سێیەك، پشتێیە.

6 ÷ ——— 3 + 1 + 2 + 0 بێبەشە = 6.

3 × ——— ساغکردنەوەی بە سێ هاوبەش.

18 ÷ ——— 9 + 3 + 6 بۆ هەرسێك برایەکان = 18.

وَلَوْ كَانَ بَدَلَ الأَخِ أَخٌ لأَبٍ سَقَطَ. وَلَوْ اِجْتَمَعَ الصِّنْفَانِ فَكَاجْتِمَاعِ أَوْلاَدِ صُلبٍ وَأَوْلاَدِ اِبْنِهِ

ئینجا بزانە: بەم مەسەلەیە دەگوترێ: (الْمُشَرَّكَة)، چونکە برایەکە کراوەتە هاوبەشی خوشكو برایەکانی تەنها لەدایکی، هەم پێی دەگوترێ: (اَلْحِمارِيَّة)، چونکە کە ئیمامی (عمرﷺ) ویستی برایەکانی لەدایكو باوکی بێبەش بکا، گوتیان: وا دابنێ باوکمان گوێدرێژێك بوو، خۆ گشتمان مندالّی یەك دایکین؟ هەم بە (اَلْحَجَرِيَّة)ش ناو دەبرێ، چونکە لە (رواية)ێکدا: گوتیان: وا دابنێ باوکمان بەردێك بوو و فرێماندا ناو دەریا، خۆ گشتمان مندالّی یەك دایکین؟ جا ئیمامی(عمرﷺ) قسەکەی پێ جوان بوو و بە خزمایەتی دایکی کردنیە هاوبەش.

کەوابو: (وَلَوْ كَانَ بَدَلَ الأخِ أَخٌ لأبٍ) ئەگەر لەم مەسەلەیەدا لە جیاتی برای لەدایكوباوکی برایەکی تەنها لەباوکی هەبوایە (سَقَطَ) بێبەش دەبو، چونکە (عَصَبَة)یەو هیچی بۆ نەماوەتەوەو دایکیشی جیایەو خزمایەتی دایکیی نیە هاوبەشی پێ بکا، بەڵکو ئەگەر خوشکێکی خۆی، یان زیاتریشی لەگەڵدا بێ، ئەوە خوشکەکانیش بە هۆی ئەویەوە بێبەش دەبن، چونکە دەیانکاتە (عَصَبَة)، بۆیێ بەو برایە دەگوترێ: (الأَخُ الْمَشُوم)= برای بەدیۆم.

ئینجا بزانە: ئەگەر لەو مەسەلەیەدا خوشكو برایەکانی تەنها لەدایکی لە دووان زیاتر بونو برای لەدایكو باوکیش دوو، یان زیاتر بون، یان خوشکی لە دایكو باوکییان لەگەڵدا بوو، یان لەجیاتی دایکەکە داپیرەیەك هەبوو، لەو حاڵەتانەدا هیچ لە هاوبەشیەکە ناگۆڕێو هیچ جیاوازیش لە نێوان خوشكو برایەکانی لەدایكو باوکیدا ناکرێو گشتیان بە یەکسانی دەبنە هاوبەشی خوشكو برایەکانی لەدایکی، بەڵام وا دەبێ: ساغکردنەوەی مەسەلەکە دەگۆڕێ.

هەروەها ئەگەر لەو مەسەلەیەدا لەجیاتی برای لەدایكو باوکی: خوشکێك هەبوو، ئەوە نیوەی میراتەکەی هەیەو مەسەلەکەش (عَوْل) دەکرێ بۆ نۆ، وە ئەگەر دوو خوشك، یان

زیاتر بون، ئەو كاتە دووسێیەكیان هەیەو مەسەلەكەش (عَوْل) دەكرێ بۆ دە، واتە: لە هەردوو حاڵەتەدا مەسەلەكە دەگۆڕێو هاوبەشی ناكرێ، جیاوازی خوشكی لەدایكو باوكیو تەنها لەباوكیش نیە، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَلَوْ اِجْتَمَعَ الصِّنْفَانِ) ئەگەر هەردوو چینەكان، واتە: خوشكو برایەكانی لەدایكوباوكیو تەنها لەباوكی وێكڕا كۆ بونەوە، ئەوە (فَكَاجْتِمَاعِ أَوْلَادِ صُلْبٍ وَأَوْلَادِ إِبْنِهِ) وەكو كۆبوونەوەی منداڵەكانی خودیمردووەكەو منداڵەكانی كوڕیمردووەكەیە وێكڕا، واتە: سێ حاڵەتیان هەنە:

إِلاَّ أَنَّ بَنَاتِ الإِبْنِ يُعَصِّبُهُنَّ مَنْ فِي دَرَجَتِهِنَّ أَوْ أَسْفَلَ

حاڵەتییەكەم: ئەگەر برایەكی لەدایكو باوكی، یان خوشكی لەدایكو باوكی، ئەوە گشت خوشكو برایەكانی تەنها لەباوكی بێبەش دەكا، بە (إجماع)ی زانایانیئیسلام.

حاڵەتیدووەم: ئەگەر تەنها خوشكێكی لەدایكو باوكی هەبوو، ئەوە نیوەی میراتەكە بۆ ئەو خوشكەیە، پاشماوەكەش بۆخوشكو برایەكانی تەنها لەباوكییە: هەر برایەك دووهەندی خوشكێك دەگرێ، جا ئەگەر خوشكی تەنها لەباوكی نەبو، ئەوە پاشماوەكە گشتی بۆ برایەكەیە، بەلاّم ئەگەر برای تەنها لە باوكییان لەگەڵ نەبو، ئەوە شەشێك -تەواوكەری دووسێیەك- بۆ خوشكی لە باوكیيە، جا ئەگەر لە خوشكێك زیاتر بون، ئەوە گشتیان لەو شەشێكەدا هاوبەشن.

حاڵەتیسێیەم: ئەگەر تەنها دوو خوشكی لەدایكو باوكی، یان زیاتر هەبون، واتە: برای خۆیان لەگەڵدا نەبو، ئەوە دووسێیەكی میراتەكە بۆ ئەوانە، پاشماوەكەشی بۆ خۆشكو برایەكانی تەنها لە باوكییە: هەر برایەك دوو هەندی خوشكێك دەگرێ، جا ئەگەر خوشك نەبو، ئەوە پاشماوەكە گشتی بۆ برایەكەیە، بەلاّم ئەگەر برای تەنها لەباوكی نەبو، ئەوە بە هۆی دوو خوشكی لەدایكو باوكی خوشكەكانی تەنها لەباوكی بێبەش دەبن.

(إلاّ) بەلاّم منداڵەكانی كوڕیمردووەكەو خوشكو برایەكان لەوەدا جیاوازن: (أَنَّ بَنَاتِ الإِبْنِ) كیژەكوڕەكان (يُعَصِّبُهُنَّ مَنْ فِي دَرَجَتِهِنَّ أَوْ أَسْفَلَ) ئەو نێرینەی لە پلەی خۆیانە، یان بەرەوخوارترە دەیانكاتە (عَصَبَة)=میراتگری پشتێو پێی دەگوترا: (الأَخْ الْمُبَارَك)، هەروەك ڕابرا.

بەلاّم (وَالأُخْتُ) خوشكیمردووەكە (لاَ يُعَصِّبُهَا إِلاَّ أَخُوهَا) تەنها ئەو برایەی لە پلەیخۆیەتی دەیكاتە (عَصَبَة)، واتە: خوشكی لەدایكو باوكی بە برای لەدایكو باوكی دەبێتە (عَصَبَة)، بەلاّم خوشكی لەدایكو باوكی بە برای تەنها لەباوكی نابێتە (عَصَبَة)، بەڵكو خوشكەكە بەشە دیاركراوەكەیخۆی دەگرێو پاشماوەكەش- ئەگەر ماوە- بۆ برایەكەیە، هەروەك لە

حاڵەتەکانیڕابردوودا ڕوون کراوە.

هەروەها هیچ خوشکێکی مردووەکەش بە هۆی کوڕەبرایخۆی، یان کوڕەمامیخۆی نابێتە (عَصَبَة)، بۆ وێنە: ئەگەر مردووەکە دوو خوشکی لەدایکو باوکیو خوشکێکی تەنها لەباوکیو کوڕەبرایەکی لە پاش بەجێمان، ئەوە دووسێیەکی میراتەکە بۆ دوو خوشکەکانەو پاشماوەکەشی گشتی بۆ کوڕەبرایەکە، خوشکە لە باوکیەکەش بەو دوو خوشکانە بێبەش دەبێو بەو کوڕەبرایە نابێتە (عَصَبَة)، بەڵام هەر لەم مەسەلەیەدا ئەگەر برایەکی لەباوکی هەبێ، ئەوە خوشکەکەیخۆی دەکاتە (عَصَبَة)و پاشماوەکە بۆ هەردووکیانە، بۆیێ بەم وَلِلْوَاحِدِ مِنَ الإِخْوَةِ أَوِ الأَخَوَاتِ لأُمٍّ اَلسُّدُسُ وَلِإثْنَيْنِ فَصَاعِدًا اَلثُّلُثُ سَوَاءٌ ذُكُورُهُمْ وَإِنَاثُهُمْ، وَالأَخَوَاتُ لأَبَوَيْنِ أَوْ لأَبٍ مَعَ الْبَنَاتِ وَبَنَاتِ الإِبْنِ عَصَبَةٌ كَالإِخْوَةِ:

برایەش دەگوترێ: (الأَخُ الْمُبَارَك)=برای بە بەرەکەت، هەروەك لە (تحفه)و (نهایه)دا ڕوون کراوەتەوە، کەوابو: کوڕەبرایەکەش بەو برایە بێبەش دەبێ، هەروەك ڕابرا.

(وَلِلْوَاحِدِ مِنَ الإِخْوَةِ أَوِ الأَخَوَاتِ لأُمٍّ اَلسُّدُسُ) خوشکێکی تەنها لەدایکی، یان برایەکی تەنها لەدایکی شەشێکی میراتەکەی هەیە (وَلِإثْنَيْنِ فَصَاعِدًا اَلثُّلُثُ) دوو، یان زیاتر لە خوشكو برایەکانی تەنها لەدایکی سێیەکیان هەیە (سَوَاءٌ ذُكُورُهُمْ وَإِنَاثُهُمْ) نێرینەو مێینەکانیان یەکسانن لەو سێیەکەدا، واتە: بە یەکسانی بە سەریاندا بەش دەکرێ بە (إجماع)ی زانایانی ئیسلام، هەروەك لە بەشە میراتەکاندا ڕابرا، چونکە ئەوانە بە خزمایەتی ڕەحمێ-کە لایەنی دایکە- میرات دەگرن، نەك بە خزمایەتی پشتێ، کەواتە: ئەگەر خوشكو برای لەدایکی و باوکی، یان تەنها لەباوکی لە گەڵیاندا بێ، هیچ بەشەکەیان ناگۆڕێ:

بۆ وێنە: ئەگەر برایەکی لەدایكو باوکیو برایەکی تەنها لەباوکیو برایەکی تەنها لەدایکی وێکڕا کۆ بونەوە، ئەوە برایەکەی تەنها لە دایکی شەشێکی هەیەو برایەکەی لەدایكو باوکیش گشت پاشماوەکەی دەدرێتێ، برای تەنها لەباوکیش بەم برایە بێبەش دەبێ، هەروەها ئەگەر هەر سێك لا خوشك بون، ئەوە خوشکی لە دایكو باوکی نیوەی هەیەو خوشکی تەنها لە باوکی شەشێکی هەیەو خوشکی تەنها لە دایکیش شەشێکی هەیە، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی، واتە: ئەگەر لەو دوو مەسەلانەیڕابردوودا دوو خوشکی تەنها لەدایکی، یان دوو برای تەنها لەدایکی، یان خوشکێكو برایەکی تەنها لەدایکی بون، ئەو کاتە سێیەکیان هەیە.

(وَالأَخَوَاتُ لأَبَوَيْنِ) زۆر خوشك، یان تەنها خوشکێکی لەدایكو باوکی (أَوْ لأَبٍ) یان تەنها لەباوکی، ئەگەر کۆ بونەوە (مَعَ الْبَنَاتِ) لەگەڵ زۆر کیژ، یان تەنها کیژێکیمردووەکە (أَوْ بَنَاتِ الإِبْنِ) یان لەگەڵ زۆر کیژ، یان تەنها کیژێکی کوڕیمردووەکە، ئەوە (عَصَبَة) خوشکەکان دەبنە میراتگری پشتێ (كَالإِخْوَةِ) وەکو برایەکانیان، واتە پاشماوەی میراتەکە

دەگرن ﴿عَنْ ابن مسعود﷛: قَضَى رَسُولُ اللهِﷺ لِلإِبْنَةِ اَلنِّصْفَ وَلإِبْنَةِ الإِبْنِ اَلسُّدُسَ وَمَابَقِيَ لِلأُخْتِ﴾ رواه البخاري، پێغەمبەرﷺ بڕیاریدا: نیوەی میراتەکە بۆ کیژی مردووەکە بێ‌و شەشێکی بۆ کیژەکوڕەکەی بێ‌و پاشماوەکەشی بۆ خوشکەکەی بێ. جا بنچینەی ئەم مەسەلەیە لە شەشە–کە بەشی کیژەکوڕەکەی لێ‌دەردەچێ– بەم شێوەیە:

.6	میراتگر ————	کیژ،	کیژەکوڕ،	خوشك.
.1 ×	بەشەمیرات ————	نیوە،	شەشێك،	پشتێیە.
÷ 6	————	3 +	1 +	2 = 6.

فَتُسْقِطُ أُخْتٌ لأَبَوَيْنِ مَعَ الْبِنْتِ اَلأَخَوَاتِ لأَبٍ، وَبَنُوالإِخْوَةِ لأَبَوَيْنِ أَوْ لأَبٍ كُلٌّ مِنْهُمْ كَأَبِيهِ اجْتِمَاعًا وَانْفِرادًا لَكِنْ يُخَالِفُونَهُمْ: فِأَنَّهُمْ لاَ يَرُدُّونَ الأُمَّ إِلَىالسُّدُسِ، وَلاَ يَرِثُونَ مَعَ الْجَدِّ، وَلاَ يُعَصِّبُونَ أَخَوَاتِهِمْ، وَيَسْقُطُونَ فِالْمُشَرَّكَةِ. وَالْعَمُّ لأَبَوَيْنِ وَلأَبٍ كَأَخٍ مِنَ الْجِهَتَيْنِ اِجْتِمَاعًا وَانْفِرادًا، وَكَذَا قِيَاسُ بَنِىالْعَمِّ

ئینجا هەر کاتێك خوشك ببێتە (عَصَبة)، ئەوە (فَتُسْقِطُ أُخْتٌ لأَبَوَيْنِ مَعَ الْبِنْتِ) خوشکی لەدایك‌و باوکی–ئەگەر لەگەڵ کیژی مردووەکە، یان لەگەڵ کیژەکوڕی مردووەکەدا بێ– بێبەش دەکا: (اَلأَخَوَاتِ لأَبٍ) خوشکەکان‌و برایەکانی تەنها لەباوکی، هەروەك برای لەدایك‌و باوکیش بێبەشیان دەکا، هەروەها ئەگەر خوشکی تەنها لەباوکیش لەگەڵ کیژی مردووەکە، یان لەگەڵ کیژەکوڕی مردووەکە ببێتە (عَصَبَة)، ئەویش– وەکو برای تەنها لەباوکی– کوڕەبرایەکان‌و مامەکان‌و...هتد، بێبەش دەکا، هەروەك لە (حاشیةالبقري)دا فەرموویەتی.

(وَبَنُوالإِخْوَةِ لأَبَوَيْنِ) کوڕەبرایەکانی لەدایك‌و باوکی (أَوْ لأَبٍ) یان تەنها لەباوکی (كُلٌّ مِنْهُمْ كَأَبِيهِ اِجْتِمَاعًا وَانْفِرَادًا) هەر یەکێك لەوان وەکو باوکی‌خۆیەتی لە حاڵەتی کۆمەڵی‌و تەنهاییدا، واتە: کوڕەبرایەك‌و زیاتر لە کوڕەبرایەك گشت میراتەکە، یان پاشماوەی خاوەن بەشەکان دەگرێ‌و، ئەگەر هەردوو لا وێکڕا کۆ بوونەوە، ئەوە کوڕەبرای لەدایك‌و باوکی کوڕەبرای تەنها لەباوکی بێبەش دەکا (لَكِنْ يُخَالِفُونَهُمْ فِى أَنَّهُمْ) بەڵام کوڕەبرایەکان لە چوار مەسەلەدا لە باوکی‌خۆیان جیاوازن:

یەکەم: (لاَ يَرُدُّونَ الأُمَّ إِلَىالسُّدُسِ) کوڕەبرایەکان دایکی‌مردووەکە لە سێیەکەوە ناگەڕێننەوە بۆ شەشێك. دووەم: (وَلاَ يَرِثُونَ مَعَ الْجَدِّ) کوڕەبرایەکان لەگەڵ باپیرەدا میرات ناگرن، بەڵکو باپیرە بێبەشیان دەکا. سێیەم: (وَلاَ يُعَصِّبُونَ أَخَوَاتِهِمْ) کوڕەبرایەکان خوشکەکانی‌خۆیان ناکەنە (عَصَبَة)، چونکە کیژەبرا لە (ذَوِىالأَرْحَام)ەکانە. چوارەم: (وَيَسْقُطُونَ فِىالْمُشَرَّكَةِ) کوڕەبرایەکانی لەدایك‌و باوکی لە مەسەلەی (الْمُشَرَّكَة)دا بێبەش

دەبن، چونکە خزمایەتی دایکییان نیە.

﴿ میراتی مامەکان ﴾

(وَالْعَمُّ لأَبَوَيْنِ وَلأَبٍ) مامی لەدایكو باوكیو هەم مامی تەنها لەباوكی (كَأَخٍ مِنَ الْجِهَتَيْنِ) وەکو برایە: لە هەردوو لایەوە (اِجْتِمَاعًا وَانْفِرَادًا) لە حاڵەتی کۆمەڵیو تەنهاییدا، واتە: مامێكو زیاتر لە مامێك گشت میراتەكە، یان پاشماوەی خاوەن بەشەكان دەگرێو ئەگەر هەردوو لا وێكرا كۆ بونەوە، ئەوە مامی لەدایكو باوكی مامی تەنها لەباوكی بێبەش دەكا.

(وَكَذَا قِيَاسُ بَنِي الْعَمِّ) هەروەهاش (قیاس)ی كوڕەمامەكان دەكرێتە سەر باوكیان، واتە:

وَسَائِرِ عَصَبَةِ النَّسَبِ، وَالْعَصَبَةُ مَنْ لَيْسَ لَهُ سَهْمٌ مُقَدَّرٌ مِنَ الْمُجْمَعِ عَلَى تَوْرِيثِهِمْ، فَيَرِثُ الْمَالَ أَوْ مَا فَضَلَ بَعْدَ الْفُرُوضِ.

(فَصْلٌ) مَنْ لاَ عَصَبَةَ لَهُ بِنَسَبٍ وَلَهُ مُعْتِقٌ فَمَالُهُ أَوِ الْفَاضِلُ عَنِ الْفُرُوضِ لَهُ رَجُلاً كَانَ أَوْ اِمْرَأَةً، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فَلِعَصَبَتِهِ بِنَسَبِ الْمُتَعَصِّبِينَ بِأَنْفُسِهِمْ لاَ لِبِنْتِهِ وَأُخْتِهِ، وَتَرْتِيبُهُمْ كَتَرْتِيبِهِمْ فِي النَّسَبِ، لَكِنْ اَلأَظْهَرُ أَنَّ أَخَاالْمُعْتِقِ وَابْنَ أَخِيهِ يُقَدَّمَانِ عَلَى جَدِّهِ،

كوڕەمامێكو زیاتر گشت میراتەكە، یان پاشماوەكە دەگرێو كوڕەمامی لەدایكو باوكی كوڕەمامی تەنها لەباوكی بێبەش دەكا، هەروەها مامی باوكیمردووەكەو مامی باپیرەی مردووەكەو كوڕەكانیانو هەم (وَسَائِرِ عَصَبَةِ النَّسَبِ) گشت (عَصَبَة)كانیتری نەژادی: وەك كوڕەكوڕەبراو كوڕەكوڕەمام، گشتیان لە ڕیزی خۆیدا بەو (قیاس)ەیڕابردوو ڕەفتاریان لەگەڵ دەكرێ، ئینجا بزانە: لە دوای كوڕەمامایەتی هیچ (عَصَبَة)یەكیتری نەژادی نیە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

(وَالْعَصَبَةُ) پێناسەی (عَصَبَة)=میراتگریپشتێ ئەمەیە: (مَنَ لَيْسَ لَهُ سَهْمٌ مُقَدَّرٌ) ئەو كەسەیە: كە هیچ بەشێكی دیاركراوی نەبێ (مِنَ الْمُجْمَعِ عَلَى تَوْرِيثِهِمْ) لەو میراتگرانەی بە (إجماع) میرات دەگرن، بۆیێ (فَيَرِثُ الْمَالَ) یان گشت ماڵی مردووەكە بە میرات دەگرێ (أَوْ مَا فَضَلَ بَعْدَالْفُرُوضِ) یان ئەو پاشماوەیەی لە پاش خاوەن بەشەكان دەمێنێتەوە، ئیتر لە كۆتایی (الحجب)=بێبەشكردندا بەشەكانو ڕیزەكانی (عَصَبَة)كانمان بە درێژی ڕوون كردەوە، والحمد لله تعالی.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی میراتگرایەتی بە هۆی ئازادكردنی كۆیلە ﴾

(مَنْ لاَ عَصَبَةَ لَهُ بِنَسَبٍ) هەر مردووێك میراتگری پشتێ لە نەژادیخۆی نەبێو (وَلَهُ مُعْتِقٌ) ئازادكەرێكی هەبێ–واتە: مردووەكە كاتی خۆی كۆیلە بوبێو كەسێك ئازادی كردبێ– ئەوە (فَمَالُهُ) گشت ماڵەكەی (أَوِ الْفَاضِلُ عَنِ الْفُرُوضِ) یان ئەو پاشماوەیەی لە پاش خاوەن بەشەكان دەمێنێتەوە (لَهُ) بۆ ئەو ئازادكەرەیە، جیاوازی نیە (رَجُلاً كَانَ أَوْ امْرَأَةً) ئازادكەرەكە: پیاو بێ، یان ئافرەت (فَإِنْ لَمْ يَكُنْ) جا ئەگەر ئازادكەرەكەش

نەمابو، ئەوە (فَلِعَصَبَتِهِ بِنَسَبِ اَلْمُتَعَصِّبِينَ بِأَنْفُسِهِمْ) میراتەکە بۆ (عَصَبَة)کانی نەژادی ئازادکەرەکەیە: کە بە خودیخۆیان (عَصَبَة)=میراتگری پشتیّ بن: وەکو کوڕو برا (لاَ لِبِنْتِهِ وَأُخْتِهِ) نەك بۆ کیژی ئازادکەرەکەو خوشکی ئازادکەرەکە (وَتَرْتِيبُهُمْ) ڕیزی (عَصَبَة)کانی ئازادکەرەکەش (كَتَرْتِيبِهِمْ فِيالنَّسَبِ) وەکو ڕیزی (عَصَبَة)کانە لە نەژادا، واتە: ئەگەر ئازادکەرەکە نەمابێ، ئەوە کوڕی وی، ئینجا کوڕیکوڕ...هتد (لَكِنْ الأَظْهَرُ أَنَّ أَخَا الْمُعْتِقِ وَإبنَ أَخِيهِ يُقَدَّمَانِ عَلَى جَدِّهِ) بەلاّم بە فەرموودە بەهێزتر: لێرەدا برای ئازادکەرەکەو کوڕەبرای ئازادکەرەکە وەپێش باپیرەی ئازادکەرەکە دێخرێن.

فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ عَصَبَةٌ فَلِمُعْتِقِ الْمُعْتِقِ، ثُمَّ عَصَبَتُهُ كَذَلِكَ، وَلاَ تَرِثُ امْرَأَةٌ بِوَلاَءٍ إلاَّ مُعْتَقَهَا أَوْ مُنْتَمِيًا إلَيْهِ بِنَسَبٍ أَوْ وَلاَءٍ.

(فَصْلٌ) إذَااجْتَمَعَ جَدٌّ وَإِخْوَةٌ وَأَخَوَاتٌ لأَبَوَيْنِ أَوْ لأَبٍ: فَإِنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُمْ ذُوفَرْضٍ فَلَهُ الأَكْثَرُ مِنْ ثُلُثِ الْمَالِ وَمُقَاسَمَتِهِمْ كَأَخٍ،

(فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ عَصَبَةٌ) جا ئەگەر ئازادکەرەکە میراتگری پشتیّی لە نەژادی خۆی نەبو، ئەو کاتە (فَلِمُعْتِقِ الْمُعْتِقِ) میراتەکە بۆ ئازادکەری ئازادکەرەکەیە (ثُمَّ عَصَبَتُهُ كَذَلِكَ) ئینجا (عَصَبَة)کانی ئازادکەری ئازادکەرەکە وەك ئەو ڕیزەی ڕابرا، ئینجا بۆ (بيت المال).

(وَلاَ تَرِثُ امْرَأَةٌ بِوَلاَءٍ) ئافرەت بە هۆی ئازادکردن میرات لە هیچ کەسێك ناگرێ (إلاَّ مُعْتَقَهَا) تەنها لە ئازادکراویخۆی نەبێ (أَوْ مُنْتَمِيًا إلَيْهِ بِنَسَبٍ أَوْ وَلاَءٍ) یان لەو کەسەی دەچێتەوە لای ئازادکراوەکە بە هۆی نەژاد: وەك کوڕو بەرەوخوارتر، یان بە هۆی ئازادکردن: وەکو ئازادکراوی ئازادکراوەکە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی میراتی باپیرە لەگەلّ خوشك و برایەکاندا ﴾

(إذَا اجْتَمَعَ جَدٌّ وَإِخْوَةٌ وَأَخَوَاتٌ) هەر کاتێك باپیرە، یان باوکی باپیرە لەگەلّ خوشك و برایەکانی مردووەکە وێکڕا کۆ بونەوە (لأَبَوَيْنِ أَوْ لأَبٍ) جا خوشك و برایەکان لەدایكوباوکی بن، یان تەنها لەباوکی بن، ئەوە لە مەزهەبی ئیمام (أبیحنیفة)دا: باپیرە خوشك و برایەکان بێبەش دەکا. بەلاّم لە هەرسێك مەزهەبەکەیتردا: بێبەشیان ناکا، بەلّکو هاوبەشییان لەگەلّ دەکا: بەم شێوەیەی لەم باسەدا ڕوون کراوەتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا باپیرە چۆن قازانجی بێ، ئەوها لەگەلّ خوشك و برایەکاندا میرات دەگرێ، ئینجا میراتگرتنەکەشی چوار حالّەتی هەنە، گشتیان لە قازانجی خۆیەتی:

حالّەتی یەکەم و دووەم: (فَإِنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُمْ ذُو فَرْضٍ) ئەگەر لەگەلّ باپیرەو برایەکاندا هیچ میراتگرێکی خاوەن بەش نەبو، ئەوە (فَلَهُ الأَكْثَرُ مِنْ ثُلُثِ الْمَالِ وَمُقَاسَمَتِهِمْ كَأَخٍ) باپیرە بەشە زۆرترەکەی هەیە: لە سێیەکی گشت میراتەکەو لە هاوبەشیکردن

لەگەڵیان وەكو برایەك، كەواتە: ئەگەر تەنها خوشكی لەگەڵدا بن، ئەوە– وەكو برایەك– دوو هەندی بەشی خوشكێك دەگرێ.
ئینجا بزانە: ئەگەر ژمارەی خوشكو برایەكان دوو هەندی باپیرە بوو: وەك دوو برا، یان چوار خوشك، یان برایەكو دوو خوشك، ئەوە سێیەكی میراتەكەو هاوبەشیكردن بۆ باپیرە یەكسانن، وە ئەگەر ژمارەكەیان لە دوو هەندی باپیرە كەمتر بوو: وەك برایەك، یان خوشكێك، یان دوو خوشك، یان سێ خوشك، یان خوشكێكو برایەك، ئەوە هاوبەشیكردن
فَإِنْ أَخَذَ الثُّلُثَ فَالْبَاقِي لَهُمْ، وَإِنْ كَانَ فَلَهُ الأَكْثَرُ مِنْ سُدُسِ التَّرِكَةِ وَثُلُثِ الْبَاقِي وَالْمُقَاسَمَةِ،

بۆ باپیرە بە سودترە، وە ئەگەر ژمارەكەیان لە دوو هەندی باپیرە زیاتر بوو: وەك سێ براو زیاتر، یان پێنج خوشكو زیاتر، یان برایەكو سێ خوشك، یان دوو براو خوشكێك...هتد، ئەوە سێیەكی میراتەكە بۆ باپیرە بە سودترە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
ئینجا (فَإِنْ أَخَذَ الثُّلُثَ) ئەگەر باپیرە سێیەكی میراتەكەی گرت، ئەوە (فَالْبَاقِي لَهُمْ) پاشماوەكەی بۆ خوشكو برایەكانە بە میراتگرایەتی پشتێ، واتە: هەر برایەك دوو هەندی بەشی خوشكێكی هەیە.
حاڵەتی سێیەمو چوارەم: (وَإِنْ كَانَ ذُو فَرْضٍ) ئەگەر لەگەڵ باپیرەو خوشكو برایەكاندا میراتگری خاوەن بەش هەبێ، ئەوە (فَلَهُ الأَكْثَرُ مِنْ سُدُسِ التَّرِكَةِ وَثُلُثِ الْبَاقِي وَالْمُقَاسَمَةِ) باپیرە زۆرترەكەی هەیە: لە شەشیەكی گشت میراتەكەو لە سێیەكی پاشماوەكەو لە هاوبەشیكردنەكەیپرابردوو.
ئینجابزانە: خاوەن بەشەكان لە باسی باپیردا شەش كەسن: كیژ، كیژەكوڕ، دایك، داپیرە، ژن، مێرد.
دیسان بزانە: ئەگەر خاوەن بەشەكە نیوە، یان كەمتری دەگرت: وەكو مێرد، یان كیژێك، یان كیژەكوڕێك، یان ژن، یان دایك، ئەو كاتە ئەگەر ژمارەی خوشكو برایەكان لە دوو هەندی باپیرە كەمتر بوو، ئەوە هاوبەشیكردن لەگەڵیان بۆ باپیرە بە سودترە: وەك باپیرەو برایەكو كیژێك، كیژەكە نیوە دەگرێو نیوەكەیتریش بۆ باپیرەو برایەكە بە یەكسانی، وە ئەگەر ژمارەكەیان لە دوو هەندی باپیرە زیاتر بوو، ئەوە سێیەكی پاشماوەكە بۆ باپیرە بە سودترە: وەك باپیرەو سێ براو مێرد، مەسەلەكە لە شەشە بە لێدانی دوو لە سێ–كە بەشی مێردەكەو باپیرەیان لێدەردەچێ– سێ بۆ مێردەكەو سێیەكی پاشماوەكەش–یەكە– بۆ باپیرەو دووەكەش بۆ برایەكان، ئینجا ژمارەی برایەكانیش لە مەسەلەكە دەدرێو لە هەژدە ساغ دەبێتەوە. وە ئەگەر ژمارەیان دوو

هەندی باپیرە بوو، ئەوە هاوبەشیو سێیەکی پاشماوەکە یەکسانن: وەك باپیرەو دوو براو ژنێك، مەسەلەکە لە چوارە، چونکە ژنەکە چوارێك دەگریو سێ بەشەکەیتریش بۆ باپیرەو دوو برایەکانە بە یەکسانی.

ئینجا بزانە: هەندێ جار هاوبەشیو سێیەکی پاشماوەکەو شەشێك یەکسانن: وەك باپیرەو دوو براو کیژێك، بنچینەی مەسەلەکە لە دووەو لە شەش ساغ دەبێتەوە بە لێدانی ژمارەی باپیرەو برایەکان لە مەسەلەکە: لە هەر سێك حاڵەتدا یەك بۆ باپیرەیە.

وَقَدْ لاَ يَبْقَى شَيْءٌ كَبِنْتَيْنِ وَأُمٍّ وَزَوْجٍ فَيُفْرَضُ لَهُ سُدُسٌ وَيُزَادُ فِالْعَول،

وە ئەگەر خاوەن بەشەکە دووسێیەکی هەبوو: وەکو دوو کیژ، یان دوو کیژەکوڕ، یان کیژێكو کیژەکوڕێك، ئەو کاتە هاوبەشی بۆ باپیرە بە سودترە بەو مەرجەی تەنها خوشکێکی لەگەڵدا بێ: وەك باپیرەو خوشکێكو دوو کیژ، بنچینەی مەسەلەکەیان لە سێیە –کە بەشی کیژەکانی لێدەردەچێ– بەڵام لە نۆ ساغ دەبێتەوە بە لێدانی سێ–کە ژمارەی باپیرەو خوشککەیە– لە مەسەلەکە: شەش بۆ کیژەکان، سێ بۆ باپیرەو خوشکەکان، بەڵام ئەگەر لە خوشکێك زیاتری لەگەڵدا بێ: وەك برایەكو زیاتر، یان دوو خوشكو زیاتر، ئەو کاتە شەشێك بۆ باپیرە بە سودترە: وەك دوو کیژو برایەكو باپیرە، مەسەلەکە لە شەشە–کە بەشی باپیرەی لێدەردەچێ– دووسێیەکی–چوارە– بۆ کیـــــــــــــژەکان، شەشـــــــــــــێکی –یەکە– بۆ باپیرە، پاشماوەکەش–یەکە– بۆ برایەکە.

وە ئەگەر خاوەن بەشەکان لە نێوان نیوەو دووسێیەکیان هەبوو: وەك کیژێكو ژنێك–کە نیوەو هەشتێکیان هەیە– ئەوە هاوبەشی بۆ باپیرە بە سودترە، بەو مەرجەی تەنها برایەك، یان تەنها خوشکێك، یان تەنها دوو خوشکی لەگەڵدا بن، کەوابو: بنچینەی مەسەلەکەیان لە هەشتە–کە بەشی ژنەکەی لێدەردەچێ–: نیوەی–چوارە– بۆ کیژەکە، هەشتێکی–یەکە– بۆ ژنەکە، پاشماوەکەشی بۆ باپیرەو خوشکەکە، یان برایەکە، بەڵام ئەگەر لە برایەك، یان لە دوو خوشك زیاتر بون، ئەو کاتە شەشێك بۆ باپیرە بە سودترە: وەك کیژێكو ژنێكو باپیرەو دوو براو خوشکێك، مەسەلەکە لە بیستوچوارە بە لێدانی سێ–کە (وفق)ی بەشی باپیرەیە– لە هەشت–کە بەشی ژنەکەی لێدەردەچێ– نیوەی دوانزیە بۆ کیژەکە، هەشتێکی سێیە بۆ ژنەکە، شەشێکی چوارە بۆ باپیرە، پێنج دەمێنێتەوە بۆ خوشكو برایەکان.

ئینجا بزانە: ئەو وێنانەیڕابردوو لەو حاڵەتەدا بون: کە خاوەن بەشەکە بەشی خۆی ببا، ئینجا لە شەشێك زیاتر لە پاش خاوەن بەشەکان بمێنێتەوە، بەڵام (وَقَدْ لاَ يَبْقَى شَيْءٌ) هەندێ جار هیچ لە پاش خاوەن بەشەکان نامێنێتەوە: (كَبِنْتَيْنِ وَأُمٍّ وَزَوْجٍ) وەکو دوو کیژو

دایكو مێرد لەگەڵ باپیرەو خوشكو برا، لەم مەسەلەیەدا هیچ لە پاش خاوەن بەشەكان نامێنێتەوە، كەوابو: (فَيُفْرَضُ لَهُ سُدُسٌ) شەشێك بۆ باپیرە دادەندرێو (وَيُزَادُ فِي الْعَوْلِ) لە (عَوْلِ)ی مەسەلەكە زیاد دەكرێ، چونكە بنچینەی مەسەلەكە لە دوانزەیە: بە لێدانی سێ لە چوار، دووسێیەكی–هەشتە– بۆ كیژەكان، چوارێكی– سێیە– بۆ مێردەكە، شەشێكی–دووە– بۆ دایكەكە، بەڵام دوو تەواو نەماوەتەوە، كەوابو: بە نیوەی شەشێك (عَوْلِ) دەكرێ بۆ سێزدە، تاكو بەشی دایك تەواو ببێ، جا لە بەر ئەوەی هیچیش بۆ باپیرە نەماوەتەوە، ئەم جارەش بە شەشێك (عَوْلِ)ێكی‌تر زیاد دەكرێ بۆ پانزە: جا
وَقَدْ يَبْقَى دُونَ سُدُسٍ كَبِنْتَيْنِ وَزَوْجٍ فَيُفْرَضُ لَهُ وَتُعَالُ، وَقَدْ يَبْقَى سُدُسٌ كَبِنْتَيْنِ وَأُمٍّ فَيَفُوزُ بِهِ الْجَدُّ وَتَسْقُطُ الإِخْوَةُ فِي هَذِهِ الأَحْوَالِ،

شەشێكێكی‌تر–كە دووە– بۆ باپیرە دادەندرێ، كەوابو: خوشكو برایەكانیش بە داگرتنەوەی خاوەن بەشەكان بێبەش دەبن، بەم شێوەیە:

4. میراتگر —— دوو كیژ، دایك، مێرد، باپیرە، خوشكو برا.
3 ×. بەشەمیرات —— دووسێیەك، شەشێك، چوارێك، شەشێك، پشتێیە.
12 ÷ —— 8 + 1 ناتەواوە + 3 + شەشێكی كەمە + 0 بێبەشن= 12.
1 + —— (عَوْلِ)ێك بە نیوەی شەشێك.
2 + —— (عَوْلِ)ێكی‌تر بە شەشێك.
15 ÷ —— 8 + 2 + 3 + 2 + 0 بێبەشن = 15.

(وَقَدْ يَبْقَى دُونَ سُدُسٍ) هەندێ جاریش لە شەشێك كەمتر لە پاش خاوەن بەشەكان دەمێنێتەوە: (كَبِنْتَيْنِ وَزَوْجٍ) وەكو دوو كیژو مێرد لەگەڵ باپیرەو خوشكو برا، لەم مەسەلەیەدا تەنها یەك–كە لە شەشێك كەمترە– لە پاش خاوەن بەشەكان دەمێنێتەوە، كەوابو: (فَيُفْرَضُ لَهُ) شەشێكێكی تەواو بۆ باپیرە دادەندرێو (وَتُعَالُ) مەسەلەكە (عَوْلِ) دەكرێ، چونكە بنچینەی مەسەلەكە لە دوانزەیە: بە لێدانی سێ لە چوار، دووسێیەكی –هەشتە– بۆ كیژەكان، چوارێكی–سێیە– بۆ مێردەكە، شەشێكی–دووە– بۆ باپیرە، بەڵام دوو تەواو نەماوەتەوە، كەوابو: بە نیوەی شەشێك (عَوْلِ) دەكرێ بۆ سێزدە، تاكو شەشێكی باپیرە تەواو ببێ، كەوابو: خوشكو برایەكانیش بێبەش دەبن، بەم شێوەیە:

4. میراتگر —— دوو كیژ، مێرد، باپیرە، خوشكو برا.
3 ×. بەشەمیرات —— دووسێیەك، چوارێك، شەشێك، پشتێیە.
12 ÷ —— 8 + 3 + 1 ناتەواوە + 0 بێبەشن = 12.
1 + —— (عَوْلِ) بە نیوەی شەشێك.

÷ 13 ———————— 8 + 2 + 3 + 0 بێبەشن = 13.

(وَقَدْ يَبْقَى سُدُسٌ) هەندێ جاریش تەنها شەشێکێك لە پاش خاوەن بەشەکان دەمێنێتەوە: (كَبِنْتَيْنِ وَأُمٌّ) وەکو دوو کیژو دایك لەگەڵ باپیرەو خوشك‌و برا، کەوابو: (فَيَفُوزُ بِـهِ الْجَـدُّ) باپیرە بەو شەشێکە بختەوەر دەبێ و وەریدەگرێ، چونکە بنچینەی مەسەلەکە لە شەشە–کەبەشی دایکی لێدەردەچێ–: دووسێیەکی–چوارە– بۆ کیژەکان، شەشێکی–یەکە– بۆ دایکەکە، شەشێکێك ماوەتەوە بۆ باپیرە.

کەوابو: (وَتَسْقُطُ الإِخْوَةُ) بە داگرتنەوەی خاوەن بەشەکان خوشك‌و برایەکان بێبەش دەبن (فِي هَذِهِ الأَحْوَالِ) لە هەرسێك حاڵەتەکاندا، واتە: لە دوو حاڵەتەکەی‌ڕابردوو–هەروەك ساغمان کردەوە–هەم لەم حاڵەتەشدا بەم شێوەیە:

وَلَوْ كَانَ مَعَ الْجَدِّ إِخْوَةٌ وَأَخَوَاتٌ لأَبَوَيْنِ وَلأَبٍ: فَحُكْمُ الْجَدِّ مَا سَبَقَ وَيَعُدُّ أَوْلاَدُ الأَبَوَيْنِ عَلَيْهِ أَوْلاَدَ الأَبِ فِالْقِسْمَةِ، فَإِذَا أَخَذَ حِصَّتَهُ: فَإِنْ كَانَ فِي أَوْلاَدِ الأَبَوَيْنِ ذَكَرٌ فَالْبَاقِي لَهُمْ وَسَقَطَ أَوْلاَدُ الأَبِ،

---

6. مراتکر ———————— دوو کیژ، دایك، باپیرە، خوشك و برا.

1 ×. بەشەمیرات ———————— دووسێیەك، شەشێك، شەشێك، پشتێیە.

÷ 6 ———————— 4 + 1 + 1 + 0 بێبەشن = 6.

﴿ مەسەلەکانی (اَلْمُعَادَّةِ): ژماردراوەکان ﴾

(وَلَوْ كَانَ مَعَ الْجَدِّ إِخْوَةٌ وَأَخَوَاتٌ) ئەگەر خوشك‌و برا لەگەڵ باپیرەدا بون، بەڵام ئەم جارە (لأَبَوَيْنِ وَلأَبٍ) خوشك‌و برایەکانی لەدایك‌وباوکی‌و تەنها لەباوکی گشتیان وێکڕا بون، ئەوە لێرەشدا (فَحُكْمُ الْجَدِّ مَا سَبَقَ) بڕیاری باپیرە هەر بڕیارەکەی‌ڕابردووە لە چوار حاڵەتەکاندا، واتە: چۆنی قازانج بێ، ئەوها میرات دەگرێ، بەڵام لێرەدا (وَيَعُدُّ أَوْلاَدُ الأَبَوَيْنِ عَلَيْهِ أَوْلاَدَالأَبِ) خوشك‌و برایەکانی لەدایك‌وباوکی– لە دژی باپیرە– خوشك‌و برایەکانی تەنها لەباوکی لەگەڵ خۆیان دەژمێرن (فِيالْقِسْمَةِ) لە حاڵەتی هاوبەشی‌کردنی باپیرەدا، ئینجا (فَإِذَا أَخَذَ حِصَّتَهُ) هەر کاتێك باپیرە بەشە میراتی‌خۆی گرت بەگوێرەی ئەو چوار حاڵەتانەی‌ڕابردوو، ئەوە تەماشا دەکەین:

(فَإِنْ كَانَ فِي أَوْلاَدِ الأَبَوَيْنِ ذَكَرٌ) ئەگەر لە منداڵەکانی دایك‌وباوکی‌دا برایەك، یان زیاتر هەبوو، بە تەنها، یان لەگەڵ خوشکێك، یان زیاتر، یان تەنها خوشکێك، یان زیاتر بون، بەڵام لەگەڵ کیژ، یان کیژەکوڕدا بون، ئەوە (فَالْبَاقِي لَهُمْ) لە دوای بەشی باپیرە، پاشماوەکە گشتی بۆ خوشك‌و برایەکانی لەدایك‌وباوکی‌یە: هەر برایەك دوو هەندی خوشکێك دەگرێ– ئەگەر خوشك هەبێ– (وَسَقَطَ أَوْلاَدُ الأَبِ) خوشك‌و برایەکانی تەنها لە

– به هۆی خوشكو برايەكانی لەدايكوباوكی– بیٚبەش دەبن:

بۆ ویٚنە: باپيرەو برايەكی لەدايكوباوكیو برايەكی تەنها لەباوكی، لیٚرەدا برای لەدايكو باوكی به باپيرە دەلیٚ: منو ئەم برا لەباوكيەم هەردووكمان بەرامبەر به تۆ يەكسانينو هەردووكمان برای مردووەكەينو ويٚكڕا هاوبەشيت لەگەلٚ دەكەين: بەشيٚك بۆ تۆ، دوو بەشيش بۆ ئیٚمە. باپيرەش كه بيردەكاتەوە هاوبەشیو سیٚيەك– لیٚرەدا– يەكسانن، بۆيێ بەشەكەی خۆی دەباو دەڕوا، ئينجا برای لەدايكوباوكی به برای تەنها لەباوكی دەلیٚ: من له تۆ خزمايەتيم بەهیٚزترە، تا من هەبم تۆ هيچ ميرات ناگریو من (عَصَبَة)م=ميراتگری پشتیٚم، كەوابو: گشت پاشماوەكه بۆ منەو تۆ بیٚبەشی، بەلاٚم له دژی باپيرە تۆم لەگەلٚ خۆمدا ژماردبو...ویٚنەكانیتريش بەو جۆرەنە.

وَإِلاَّ فَتَأْخُذُ الْوَاحِدَةُ إِلَىالنِّصْفِ وَالثِّنْتَانِ فَصَاعِدًا إِلَىالثُّلُثَيْنِ،

(وَإِلاَّ) بەلاٚم ئەگەر له مندالٚەكانی له دايكو باوكیدا هيچ برايەك نەبو، بەلكو تەنها خوشكیٚك، يان زياتر هەبوو، ئەو كاتە (فَتَأْخُذُ الْوَاحِدَةُ إِلَىالنِّصْفِ) تاكە خوشكیٚكی لەدايكوباوكی– به هۆی ژماردنی خوشكو برايەكانی تەنها لەباوكی– تا نيوەی ميراتەكە دەگریٚو هەم وا دەبیٚ: كەمتريش له نيوە دەگریٚو نابیٚ داوای زياتر بكا:

ویٚنەی يەكەم كه نيوەيە: باپيرەو خوشكیٚكی لەدايكوباوكیو برايەكی تەنها لەباوكی، خوشكەكه به باپيرە دەلیٚ: منو ئەم برايەم هەردووكمان بەرامبەر به تۆ يەكسانينو ويٚكڕا هاوبەشيت لەگەلٚ دەكەين، كەوابو: مەسەلەكەيان له پیٚنجە–كه ژمارەی سەری ميراتگرەكانە– چونكه لیٚرەدا هاوبەشی بۆ باپيرە به سودترە: دوو بۆ باپيرە، دوو بۆ برايەكە، يەكیٚك بۆ خوشكەكە، ئينجا خوشكەكه به برا لەباوكيەكەی دەلیٚ: من خاوەن بەشم تا بەشی من تەواو نەبیٚ، نابیٚ تۆ ميرات بگری، كەواتە: له بەشی خۆت نيوەم بۆ تەواو بكە. جا له بەر ئەوەی پیٚنج نيوەيی ساغی نيە، بۆيێ دوو– كه نيوەی خوشكەكەی لیٚدەرچیٚ– له مەسەلەكەی دەدەينو له دە ساغ دەبیٚتەوە، چواری بۆ باپيرەيە به هاوبەشی، پیٚنجی –كه نيوەيە– بۆ خوشكەكەيە به خاوەن بەشی، يەكیٚك بۆ برايەكە دەمیٚنیٚتەوە به (عَصَبَة)يی، ئينجا بزانە: ئەم مەسەلەيە پیٚی دەگوتریٚ: (عُشْرِيَّة زَيْدٍ).

ویٚنەی دووەم: كه كەمتر له نيوەيە: خوشكیٚكی لەدايكوباوكیو خوشكیٚكی تەنها لەباوكیو باپيرەو ژنیٚك، بنچينەیمەسەلەكەيان له چوارە–كه بەشی ژنەكەی لیٚدەردەچیٚ– چواریٚكی بۆ ژنەكەيە، ئينجا خوشكی لەدايكوباوكی به باپيرە دەلیٚ: منو ئەم خوشكە لەباوكيەم بەرامبەر به تۆ يەكسانينو ويٚكڕا هاوبەشيت لەگەلٚ دەكەين. جا له بەر ئەوەی پاشماوەكه سیٚيەو به سەر چواردا–كه ژمارەی باپيرەو خوشكەكانە– بەش نابیٚ، بۆيێ

ژمارەکەیان لە مەسەلەکە دەدەین و لە شانزە ساغ دەبێتەوە: چواری بۆ ژنەکە، شەشی بۆ باپیرە بە هاوبەشی، شەشەکەی تریش بۆ هەردوو خوشکەکان: هەریەکەو سێیان، بەڵام خوشکەکەی لەدایکوباوکی بە خوشکەکەی تەنها لەباوکی دەڵێ: من خزماتیم لە تۆ بەهێزترە، تا من بەشە میراتی خۆم -کە نیوەیە- نەگرم، نابێ تۆ میرات بگری، بەڵام من لە دژی باپیرە تۆم لەگەڵ خۆمدا ژماردبو، کەوابو: سێیەکەی خۆت بدەوە من، تۆش بێبەشی، کەواتە: بەشی خوشکی لەدایکوباوکی لێرەدا -کە شەشە- لە نیوەیی کەمترەو دەبی پێی ڕازی بێ و نابێ داوای زیاتر بکا، خوشکەکەی تەنها لەباوکیش بێبەشە.

(وَ) هەروەها (الثُّنْتَانِ فَصَاعِدًا إِلَى الثُّلُثَيْنِ) دوو خوشکی لەدایکوباوکی و زیاتریش- بە هۆی ژماردنی خوشکو برایەکانی تەنها لەباوکی- تا دووسێیەکی میراتەکە دەگرن و هەم وا دەبێ: کەمتریش لە دووسێیەك دەگرن و دەبی پێی ڕازی بن:

وَلاَ يَفْضُلُ عَنِ الثُّلُثَيْنِ شَيْءٌ، وَقَدْ يَفْضُلُ عَنِ النِّصْفِ فَيَكُونُ لأَوْلاَدِالأَبِ. وَالْجَدُّ مَعَ أَخَوَاتٍ كَأَخٍ فَلاَ يُفْرَضُ لَهُنَّ مَعَهُ إلاَّ فِي الأَكْدَرِيَّةِ: وَهِيَ زَوْجٌ وَأُمٌّ وَجَدٌّ وَأُخْتٌ لأَبَوَيْنِ أَوْ لأَبٍ،

وێنەی یەکەم کە دووسێیەکە: باپیرەو برایەکی تەنها لەباوکی و دوو خوشکی لەدایکو باوکی، لەم مەسەلەیەدا هاوبەشی و سێیەك بۆ باپیرە یەکسانن، چونکە خوشکەکان بە باپیرە دەڵێن: ئێمەو ئەم برایەمان وێکڕا هاوبەشیت لەگەڵ دەکەین، کەوابو: مەسەلەکە لە شەشە -کە ژمارەی سەری میراتگرەکانە-: سێیەکی -دووە- بۆ باپیرە، دووسێیەکەکەی تریشی -چوارە- خوشکەکان دەیگرن، چونکە بە برایەکە دەڵێن: ئێمە خاوەن بەشین، تا بەشی ئێمە تەواو نەبێ، نابێ تۆ میرات بگری، کەواتە: دووەکەی خۆت بۆ ئێمە واز لێبێنە، تاکو دووسێیەکمان بۆ تەواو بێ، چونکە ئێمە لە دژی باپیرە تۆمان لەگەڵ خۆماندا ژماردبو.

وێنەی دووەم کە کەمتر لە دووسێیەکە: باپیرەو دوو خوشکی لەدایکوباوکی و خوشکێکی تەنها لەباوکی، مەسەلەکە لە پێنجە -کە ژمارەی سەری میراتگرەکانە-: دوو بۆ باپیرە بە هاوبەشی، سێیەکەی تریش بۆ خوشکەکانی لەدایکوباوکییەو دەبی پێی ڕازی بن، هەرچەند لە دووسێیەکیش کەمترە، واتە: خوشکەکەی لەباوکیش بێبەش دەبێ.

ئینجا بزانە: (وَلاَ يَفْضُلُ عَنِ الثُّلُثَيْنِ شَيْءٌ) هیچ شتێك لە دووسێیەکەکە زیاد نابێ و بۆ خوشکو برایەکانی تەنها لەباوکی نامێنێتەوە: وەك ئەو دوو وێنەیەی ڕابردوو، بەڵام (وَقَدْ يَفْضُلُ عَنِ النِّصْفِ) هەندێ جار شتێك لە نیوەییەکە زیاد دەبێ و دەمێنێتەوە، کەوابو: (فَيَكُونُ لأَوْلاَدِ الأَبِ) ئەویش بۆ خوشكو برایەکانی تەنها لەباوکییە:

وەك وێنەكـــەی (عُشْرِيَّةُ زَيْدٍ)ی‌ڕابردوو.

﴿ مەسەلەكەی (أَلأَكْدَرِيَّة)﴾

(وَالْجَدُّ مَعَ أَخَوَاتٍ) باپیرە كە لەگەڵ تەنها خوشكەكاندا بێ‌و برایـان لەگەڵدا نـەبێ (كَـأَخٍ) وەكو برایەكە، كەوابو: (فَلاَ يُفْرَضُ لَهُنَّ مَعَهُ) هیچ بەشـە میراتێك بـۆ خوشـكەكان دیـاری نـاكرێ ئەگـەر لەگـەڵ بـاپیرەدا بـن– جگـە لـە مەسـەلەكانی(اَلْمُعَـادَّة)=ژماردراوەكـانی ڕابردوودا–و هەم بە هۆی خوشكەكانیش مەسەلەكە (عَوْل) ناكرێ (إلاَّ فِيالأَكْدَرِيَّة) تەنها لە مەسەلەكەی (الأَكْدَرِيَّة) نەبێ، بۆیێ بە (الأَكْدَرِيَّة) ناو دەبرێ، چونكە مەزهەبەكەی (زيد بن ثابت)یﷺ لێڵ كردوە بە هۆی بەش دانان بۆ خوشكەكە.

(وَهِيَ) مەسەلەكە ئەمەیە: (زَوْجٌ وَأُمٌّ وَجَدٌّ وَأُخْتٌ لأَبَوَيْنِ أَوْ لأَبٍ) مێردو دایك‌و باپیرەو تاكە خوشكێكی لەدایك‌وباوكی، یان تەنها لەباوكی، بنچینەی مەسەلەكە لە شەشە: بـە لێـدانی دوو لە سێ–كە بەشی مێردو دایكیان لێ‌دەردەچێ–و بەم شێوەیە بەش دەكرێ:

فَلِلــــزَّوْجِ نِصْـــــفٌ وَلِــــلأُمِّ ثُلُـــــثٌ وَلِلْجَـــــدِّ سُـــــدُسٌ وَلِلأُخْـــــتِ نِصْـــــفٌ، فَتَعُـــولُ ثُـــمَّ يَقْتَسِـــمُ الْجَـــدُّ وَالأُخْـــتُ نَصِـــيبَيْهِمَا أَثْلاَثًـــا لَـــهُ الثُّلُثَـــانِ.

(فَصْلٌ) لاَ يَتَوَارَثُ مُسلمٌ وَكَافِرٌ،

(فَلِلزَّوْجِ نِصْفٌ) نیوەی–سێیە– بۆ مێردەكە (وَلِلأُمِّ ثُلُثٌ) سـێیەكی–دووە– بـۆ دایكەكـە (وَلِلْجَدِّ سُدُسٌ) شەشێكی–یەكە– بۆ باپیرە، ئینجا هیچ بۆ خوشكەكە نەماوە، بەڵام چونكە هـیچ كەسـێك نیـە بێ‌بەشـی بكـاو بـاپیرەش نایكاتـە (عصـبة)، بۆیـێ (وَلِلأُخْـتِ نِصْـفٌ) خوشكەكەش نیوەی هەیە–كە سێیە– كەوابو: (فَتَعُولُ) مەسەلەكە بە بەشی خوشـكەكە (عَوْل) دەكرێ بۆ نۆ، جا لە بەر ئەوەی بە هیچ ڕێگایەك ناگونجـێ خوشـكەكە لـە بـاپیرە زیاتر ببا، بۆیێ (ثُمَّ يَقْتَسِمُ الْجَدُّ وَالأُخْتُ نَصِيبَيْهِمَا أَثْلاَثًا) لـە دوای بەشـكردنی میراتەكـە باپیرەو خوشكەكە دەگەڕێنەوە سەر (عصبة)یی‌و بەشەكانی خۆیان–كـە چـوارە– وەكـو خوشك‌و برا بە سێ بەشی لە نێوان خۆیاندا بەشی دەكەن (لَـهُ الثُّلُثَـانِ) دووسـێیەكی بـۆ باپیرەو سێیەكێكی بۆ خوشكەكە، جا لە بەر ئەوەی چوار بە سەر سێ‌دا بەش نابێ، سێ– كە ژمارەی باپیرەو خوشكەكەیە– لە نۆ دەدەیـن– كـە مەسـەلە (عَـوْل)كراوەكەیـە– لـە بیست‌و حەفت ساغ دەبێتەوە، بەم شێوەیە:

.3	میراتگر	مێرد،	دایك،	باپیرە،	خوشك.
.2 ×	بەشەمیرات	نیوە،	سێیەك،	شەشێك،	نیوە.
÷ 6		+ 3	+ 2	+ 1	نیوەی كەمە = 6.
+ 3	(عَوْل) بە نیوەی مەسەلەكە.				

9. = 3 + 1 + 2 + 3 ———————— ÷ 9

ساغكردنەوەی بە ژمارەی باپیرەو خوشكەكە. ———————— × 3

.27 = بۆ باپیرەو خوشكەكە 12 + 6 + 9 ———————— ÷ 27

ئینجا بزانە: لە هاوبەشیكردنەكەدا (عَصَبَة)یی ڕەچاو كراوەو لە بەش دانان بۆ خوشكەكەش خزمایەتی ڕەحمیی ڕەچاو كراوە، ئینجا بۆیی باپیرە لە كاتی بەشكردنی میراتەكەدا خوشكەكەی نەكردۆتە (عَصَبَة)؟ نەوەك بەشە شەشێكی خۆی كەم ببێتەوە، چونكە ئەو كات خوشكەكە لە شەشێكەكەدا هاوبەشیی لەگەڵ دەكرد، جا ئەگەر لە جێی خۆشكەكە-لەم مەسەلەیەدا- برایەك هەبوایە، ئەوە بە داگرتنەوەی خاوەن بەشەكان بێبەش دەبو.

﴿ فَصْلٌ: **لە باسی** (مَوَانِع الإِرْث) **هۆیەكانی میرات نەگرتن** ﴾

واتە: ئەو ڕوداوانەی قەدەغە دەكەن مرۆڤ ببێتە میراتگر، هەرچەند هۆیەكانی میراتگرتنیشی تێدا هاتبێتە جێ.

قەدەغەیەكەم: جیاوازیی ئایین، كەوابو: (لاَ يَتَوَارَثُ مُسْلِمٌ وكَافِرٌ) موسوڵمانو كافر میرات لە یەكتری ناگرن هەرچەند لە دوایمردن پێش بەشكردنیمیراتیش ببێتە موسوڵمان، وَلاَ يَرِثُ مُرْتَدٌّ وَلاَ يُورَثُ، وَيَرِثُ الْكَافِرُ الْكَافِرَ وَإِنْ اخْتَلَفَتْ مِلَّتُهُمَا، لَكِنِ الْمَشْهُورُ أَنَّهُ لاَ تَوَارُثَ بَيْنَ حَرْبِيٍّ وَذِمِّيٍّ، وَلاَ يَرِثُ مَنْ فِيهِ رِقٌّ، وَالْجَدِيدُ أَنَّ مَنْ بَعْضُهُ حُرٌّ يُورَثُ، وَلاَ قَاتِلٌ،

چونكە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَيَرِثُ الْمُسْلِمُ الْكَافِرَ وَلاَالْكَافِرُ الْمُسْلِمَ﴾ رواه الشیخان، موسوڵمان میرات لە كافر ناگرێ، كافریش میرات لە موسوڵمان ناگرێ.

قەدەغەیدووەم: كافربوون (وَلاَ يَرِثُ مُرْتَدٌّ) مرۆڤی لە ئایین وەرگەڕاو میرات ناگرێ: كە لە كاتی مردنیمیراتلێگراوەكەیدا كافر بێ، هەرچەند لە دوای مردنەكەشی ببێتەوە موسوڵمان، هەم (وَلاَ يُورَثُ) مرۆڤی وەرگەڕاو میراتیشی لێناگیرێ ئەگەر بە كافربوویی مردبێ، بە بەڵگەی حەدیسەكەیڕابردوو، كەوابو: گشت ملكو ماڵەكەی بە (فَيْء) بۆ (بَيْت الْمَال) سەرف دەكرێ.

بەڵام (وَيَرِثُ الْكَافِرُ الْكَافِرَ) كافر میرات لە كافر دەگرێ (وَإِنْ اخْتَلَفَتْ مِلَّتُهُمَا) هەرچەند شەریعەتەكەشیان جیاواز بێ: وەك جولەكەو دیان-گاور، چونكە (اَلْكُفْرُ مِلَّةٌ وَاحِدَةٌ) ڕێبازەكانی كوفر- لە پوچەڵیدا- یەك ڕێبازە. خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَمَاذَا بَعْدَالْحَقِّ إِلاَّالضَّلاَلُ﴾ ئایا لە دوای ڕاستی جگە لە گومرایی هیچیتر هەیە؟.

(لَكِنْ اَلْمَشْهُورُ) بەڵام بە فەموودەی ناسراوی مەزهەب: (أَنَّهُ لاَ تَوَارُثَ بَيْنَ حَرْبِيٍّ وَذِمِّيٍّ) میراتگرتن لە نێوان كافری جەنگیو كافری پەیمان لەئەستۆدا نیە: وەك یەكێك جەنگ لە دژی موسوڵمانان بكاو خزمەكەشی لە ناو موسوڵماناندا بە دۆستایەتی(ذِمَّة) دانیشتبێ، هەروەها مرۆڤی (زَنْدِيق) بێدین: كە لە هیچ ئایینێكدا نەبێ، ئەویش نە میرات

دەگرێو نەمیراتی لێدەگیرێ، بەڵكو وەكو وەرگەڕاو ڕەفتاری لەگەڵ دەكرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

قەدەغەی سێیەم: كۆیلەیی، كەوابو: (وَلاَيَرِثُ مَنْ فِيهِ رِقٌّ) هەر كەسێك بەشێكی كۆیلەیی تێدا بێ میرات ناگرێو میراتیشی لێناگیرێ، بەڵام (وَالْجَدِيدُ) بەفەرموودەی نوێ (أَنَّ مَنْ بَعْضُهُ حُرٌّ) ئەو كۆیلەیەی بەشێكی ئازادە، هەر كاتێك مرد، ئەوە (يُورَثُ) ئەو میراتەی لێدەگیرێ كە بە بەشە ئازادیەكەی پەیدای كردوە.

قەدەغەی چوارەم: كوشتن، كەوابو: (وَلاَ قَاتِلٌ) مرۆڤكوژەكە میرات لە كوژراوەكەی خۆی ناگرێ، هەرچەند نەشبێتە زامنو تۆڵەی كوشتنەكەی نەكەوێتە سەر، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لَيْسَ لِلْقَاتِلِ مِنْ مَقْتُولِهِ شَيْءٌ﴾ صححه إبن عبدالْبَرّ، مرۆڤكوژ هیچ بەشێكی لە میراتیكوژراوەكەیخۆی نیە.

ئینجا بزانە: جیاوازی نیە كوشتنەكە: بە هەق بێ، یان بە ناهەق، بە خۆشیخۆی بێ، یان بە زۆرلێكردن، بە هەڵەبێ، یان بە قەسدی، بە ویستی خۆی بێ، یان بێویستیخۆی: وەك

وَقِيلَ إنْ لَمْ يُضْمَنْ وَرِثَ. وَلَوْ مَاتَ مُتَوَارِثَانِ بِغَرَقٍ أَوْ هَدْمٍ أَوْ فِي غُرْبَةٍ مَعًا أَوْ جُهِلَ أَسْبَقُهُمَا لَمْ يَتَوَارَثَا وَمَالُ كُلٍّ لِبَاقِي وَرَثَتِهِ.

یەكێكیخەوتوو بكەوێتە سەر یەكێكو بیكوژێ، ڕاستەوخۆ بێ، یان بە هۆیەكیدەرەكی: وەك شاهیدیی لە سەر بداو بە هۆی شاهیدیەكەی بكوژرێ، هەروەك لە (تحفة)و (شرح الرحبية)و حاشیەكانیاندا ڕوون كراوەتەوە (وَقِيلَ إنْ لَمْ يُضْمَنْ وَرِثَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: ئەگەر كوشتنەكە زامینیی نەبێ، ئەوە میرات دەگرێ.

﴿ **ئاگاداری** ﴾ یەكەم: هەر كەسێك پاراستنی شتێكی لە ئەستۆدا بێ: وەك وولاغێك لێبخوڕێ، یان ڕاییكێشێ، ئەوە ئەگەر بە هۆی ئەو وولاغە كەسێك بكوژێ میراتی لێناگرێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، ئەوەش وادەگەیەنێ: ئەگەر شوفێری ئۆتۆمبیلێك بە ئۆتۆمبیلەكە خزمێكیخۆی بكوژێ، یان لە كاتی لێخوڕین ئۆتۆمبیلەكە وەربگەڕێو خزمەكانی ناو ئۆتۆمبیلەكەی بمرن، ئەوە میرات لەو خزمە مردووانەی ناگرێ هەرچەند كەمتەرخەمیشی نەكردبێ، یان بە خۆیشی بە هۆی ئەم ڕوداوە بمرێ، جیاوازی نیە ئۆتۆمبیلەكە: مڵكی خۆی بێ، یان نا، چونكە ئەو بووەتە هۆی كوشتنو زامینیش مەرج نیە.

دووەم: وا دەبێ كوژراوەكە میرات لە بكوژەكەیخۆی دەگرێ: وەك برایەك برایەكیخۆی بریندار بكا، ئینجا یەكسەر بەخۆی بمرێ، یان بكوژرێ، ئینجا لە دوای ماوەیەك ئەم برایە برینداره‌ش بەو برینە بمرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

قەدەغەی پێنجەم: نەزانینی كاتیمردن، كەوابو: (وَلَوْ مَاتَ مُتَوَارِثَانِ) ئەگەر دووكەس، یان زیاتر–كە میرات لە یەكتری دەگرن– وێكڕا مردن (بِغَرَقٍ) بە هۆی نقومبوون لە ئاودا (أَوْ

هَدْمٍ) یان به هۆی ڕوخانیدیوارێك، یان چیایەك، یـان بـه هـۆی سـوتان، یـان وەرگـەڕانی ئۆتۆمبیل، یان تەقینەوەی بۆمبێك، یان به هەر ڕوداوێکیتری به کۆمەڵ (أَوْ فِیغُرْبَةٍ مَعًا) یان له شوێنێکی دوور وولات وێکڕا مردن (أَوْ) یان جیا جیا مردن بـەڵام (جُهِـلَ أَسْـبَقُهُمَا) نەزاندرا کامەیان پێشتر مردوه، لەو حاڵەتانەدا (لَمْ يَتَوَارَثَا) مردووەکان هیچیان میرات له یـەکتری نـاگرن، بـه (إجمـاع)ی (صـحابة)یپێغەمبـەرﷺ، چـونکه مـەرجێکی میراتگـرتن ئەمەیە: له کاتی مردنیمیراتدەرەکەدا بێگومـان میراتگرەکـە زینـدوو بـێ، هەرچـەند بـه ماوەی چاولێکردنێکیش بێ، هەروەك له مەرجەکانی میراتگرتندا ڕابرا.

کەواته: ئەگەر لێرەشدا بزاندرێ کامـەیان بـه مـاوەی چـاولێکردنێك، یـان زیـاتر لـه دوای ئەویتر مردوه، ئەوه دواکەوتووەکه میرات له پێشکەوتووەکه دەگرێ، چونکه مەرجەکـە هاتۆته جێ، ئەگەرنا: نا، کەوابو: (وَمَالُ كُلٍّ لِبَاقِي وَرَثَتِـهِ) مـاڵی هـەر یـەکێك لـەو وێکـڕا مردووانەیڕابردوو بۆ میراتگرەکانیتریەتی: که له کاتی مردنیئەواندا زیندوو بونه، چونکه خوایگەورە زیندووی کردونه میراتگری مردووان.

وَمَنْ أُسِرَ أَوْ فُقِدَ وَانْقَطَعَ خَبَـرُهُ تُـرِكَ مَالُـهُ حَتَّى تَقُـومَ بَيِّنَـةٌ بِمَوْتِـهِ أَوْ تَمْضِـيَ مُـدَّةٌ يَغْلِـبُ عَلَى الظَّنِّ أَنَّهُ لاَ يَعِيشُ فَوْقَهَا، فَيَجْتَهِدُ الْقَاضِي وَيَحْكُمُ بِمَوْتِهِ

قەدەغەیشەشەم: (اَلدَّوْرُ الْحُكْمِيُّ) خولانەوەی بڕیاریشەرعی، کەوابو: هەر کاتێك برایەك دان بهێنێ به نەژادی کوڕێکی نەناسراو بۆ برا مردووەکەی، ئەوه ئـەم کـوڕه– هەرچـەند دەبێته کوڕیمردووەکه– بەڵام میراتی باوکەکەی نادرێتێ، چونکه مـەرجی دانهێنەرەکـە ئەوەیە: میراتگر بێ، جا ئەگەر کوڕەکه میرات بگرێ ئەوه برایەکه له میراتگرایەتی بێبەش دەبێ، هەرکاتێکیش بێبـەش ببـێ دانهێنانەکـەی دروسـت نابـێو کوڕەکـه نابێتـه کـوڕی مردووەکه، کەواته: میراتگرتنیکوڕەکه دەبێته هۆی میرات نەگرتنی، هـەروەك لـه باسـی (إقرار)دا ڕابراو له زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانه.

قەدەغەیحەفتەم: نەبوونی نەژادی شەرعی، کەوابو: ئەو منداڵەی– به هۆی لەعنەتکردنی ژنو مێرد– حاشایی لێکراوه، میرات له لەعنەتکەرەکەو خزمەکانی لەعنەتکەرەکە ناگرێو ئەوانیش میرات لەوی ناگرن، چونکه نەژادی شەرعیی نیه، هەروەها منداڵیبیژی–که لـه زینا پەیدا بووه– ئەویش میرات له زیناکەرەکەو له خزمەکانی زیناکەرەکە ناگرێو ئەوانیش میرات لەوی ناگرن، چونکه به هۆی زینـا نـەژاد جـێگیر نابـێ، بـەڵام لـه دایکیخۆیـو لـه خوشكو برایەکانی لەدایکیی میرات دەگرێ، هـەروەك لـه (قطرالعـارض)دا فەرموویـەتی، واته: ئەوانیش میرات لەوی دەگرن؟ چونکه نەژادی لای دایکی بێگومانه.

﴿ هۆیەکان ڕاگرتنی بەشکردنی میرات چوارن ﴾

1–هەر کاتێك گومان له نەژاددا هەبێ: وەك دووکـەس لـه منـداڵێکی نەناسـراودا ببێتـه

کێشەیان‌و هیچێکیان بەڵگەی شەرعیی نەبێ، ئەوە واجبە:- لە بارەی‌منداڵەکە- میراتگرتن‌و میرات لێگرتن ڕابگیرێ تا ئاشکرا دەبێ منداڵی کامەیانە، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

2-﴿ مەسەلەی (اَلْمَفْقُود) گومبوو ﴾

واتە: هەر کاتێك گومان لە هەبووندا هەبێ: وەك مرۆڤی‌گومبوو، کەواتە: (وَمَنْ أُسِرَ) هەر کەسێك بە دیل گیرا (أَوْ فُقِدَ) یان گوم بوو (وَانْقَطَعَ خَبَرُهُ) هەواڵی مان‌و نەمانیشی نەما، ئەوە (تُرِكَ مالُهُ) ماڵەکەی ڕادەگیرێ‌و بە سەر میراتگرەکانی‌دا بەش ناکرێ (حَتَّى) تا بە یەکێك لەم دوو ڕێگایە مردنی ئاشکرا دەکرێ:

یەکەم: (تَقُومَ بَيِّنَةٌ بِمَوْتِهِ) یان دوو پیاو شاهیدی بدەن: بە مردنی گومبووەکە.

دووەم: (أَوْ تَمْضِيَ مُدَّةٌ) یان تا ماوەیەکی وەها ڕادەبرێ: کە (يَغْلِبُ عَلَىالظَّنِّ أَنَّهُ لاَ يَعِيشُ فَوْقَهَا) گومان بەهێز بێ: ئەو گومبووە مردووە‌و لەو ماوەیە زیاتر ناژیێ، جا ئەگەر ئەو ماوەیە ڕۆیشت (فَيَجْتَهِدُالْقَاضِی) ئەو کاتە قازی (إجتهاد) دەکاو (وَيَحْكُمُ بِمَوْتِهِ) بڕیار

ثُمَّ يُعْطَى مَالُهُ مَنْ يَرِثُهُ وَقْتَ الْحُكْمِ. وَلَوْ مَاتَ مَنْ يَرِثُهُ الْمَفْقُودُ وَقَفْنَا حِصَّتَهُ وَعَمِلْنَا فِىالْحَاضِرِينَ بِالأَسْوَإِ.

بە مردنی‌گومبووەکە دەدا (ثُمَّ) ئینجا لەدوای بڕیاری قازی بە مردنی، یان لە دوای شاهیدی‌دانەکە (يُعْطَى مَالُهُ مَنْ يَرِثُهُ وَقْتَ الْحُكْمِ) ماڵەکەی بە میرات دەدرێتە ئەوکەسەی لە کاتی بڕیاردانەکەدا، یان لە کاتی شاهیدی‌دانەکەدا میراتی لێ‌دەگرێ، نەك ئەو کەسەی پێش بڕیاردانەکە، یان پێش شاهیدی‌دانەکە مردوە.

ئینجا بزانە: ئەوەی‌ڕابردوو لەو کاتەدا بوو: کە قازی‌و شاهیدەکان تەنها باسی مردنەکەی بکەن‌و هیچ کاتێکیش بۆ مردنەکەی دیاری نەکەن، بەڵام ئەگەر قازی، یان شاهیدەکان کاتێکی‌ڕابراویان بۆ مردنەکەی دیاری کرد، واتە: گوتیان بە ماوەی ئەوەندە پێش ئێستا مردوە، ئەوە لەو حاڵەتەدا کاتە دیارکراوەکە حیساب دەکرێ‌و بۆ میراتگرتن‌و بڕیارەکانی‌تر ڕەچاو دەکرێ، کەواتە: هەر کەسێك لەو کاتە دیارکراوە ڕابراوەدا میراتی لێ‌دەگرت، ئەوە میراتەکەی دەدرێتێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، کەواتە: ئەگەر ئێستا میراتگرەکە بەخۆی نەمابێ، ئەوە بەشە میراتەکەی دەدرێتەوە میراتگرەکانی.

ئینجا بزانە: تا ئێستا باسی گومبوونی‌میراتدەرەکە بوو، ئێستاش باسی گومبوونی میراتگرەکە دەکەین، کەوابو: (وَلَوْ مَاتَ مَنْ يَرِثُهُ الْمَفْقُودُ) ئەگەر کەسێکی وەها مرد: کە گومبووەکە میراتی لێ‌دەگرت‌و بە هیچ ڕێگایەکیش مردنی گومبووەکە ئاشکرا نەکرابو، ئەوە (وَقَفْنَا حِصَّتَهُ) بەشەمیراتی گومبووەکە ڕادەگرین تا حاڵی مان‌و نەمانی ڕوون دەبێتەوە و(وَعَمِلْنَا فِىالْحَاضِرِينَ بِالأَسْوَإِ) دەرهەق

میراتگرەکانیحازریش بە خراپترین حاڵەت ڕەفتار دەکەین، واتە: لێرەدا سێ حاڵەت هەنە:
یەکەم: هەر میراتگرێك بە هۆی گومبووەکە بێبەش ببێ، ئەوە ئێستا هیچی نادەینێ تا حاڵی گومبووەکە ئاشکرا دەبێ.
دووەم: هەر میراتگرێك بە هۆی مردنی، یان زیندووەتی گومبووکە بەشەمیراتی نەگۆڕێ، ئەوە بەشە میراتەکەیخۆی بە تەواوی دەدرێتێ.
سێیەم: هەر میراتگرێك بە هۆی مردنی، یان زیندووەتی گومبووەکە بەشی کەم ببێتەوە، ئەوە دەرهەقی وی گومبووەکە بە زیندوو دادەندرێ ئەگەر بە زیندووەتیی بەشی کەم ببێتەوە، یان بەمردوو دادەندرێ ئەگەر بە مردنیی بەشی کەم ببێتەوە، ئەمەش وێنەکانن:
حاڵەتییەکەم: مامێكو مێردو برایەکیگومبووی لەدایكوباوکی، مەسەلەکە لە دووە، چونکە لە حاڵەتی مردنو زیندووەتی گومبووکەدا: نیوەیی-یەکە- بۆ مێردەکەیە، نیوەکەیتریش ڕادەگیرێ: ئەگەر ئاشکرا بوو لە کاتی مردنیمیراتدەرەکەدا برایەکە زیندوو بووە، ئەوە گشت نیوەکە بۆ ئەوەو مامەکە

میراتدەرەکەدا برایەکەش مردوو بوبێ، ئەوە نیوەکە گشتی بۆ مامەکەیە.
حاڵەتیدووەم: مێردو کیژو کوڕێکیگومبوو: بنچینەی مەسەلەکە لە چوارە، چونکە لە حاڵەتی مردنو زیندووەتی گومبووەکەدا مێردەکە چوارێکی هەیە-کە یەکە- بەشەکەی ناگۆڕێ، جا دەرهەق کیژەکەش وەها خراپترە: کوڕەکە زیندوو بێ، کەوابو: لەو سێیەی ماوەتەوە تەنها یەکێك دەدرێتە کیژەکە بە (قَاعِدة)ی ﴿لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الأُنْثَيَيْنِ﴾، جا ئەگەر ئاشکرا بوو: کوڕەکە لە کاتی مردنیدایکیدا زیندوو بووە، ئەوە هەر بەو (قَاعِدة)یە دووە ڕاگیراوەکەی دەدرێتێ، ئەگەر ئاشکرا بوو: لە کاتی مردنیدایکیدا مردوو بووە، ئەوە-لەو دووانە- یەکێکیتریش بە خاوەن بەشی دەدرێتە کیژەکە، تاکو نیوە میراتی بۆ تەواو ببێ، پاشماوەکەش-ئەگەر (بَيْت المال) نەبێ- هەر بۆ کیژەکە ڕەد دەکرێتەوە، هەروەك ڕابرا.
حاڵەتیسێیەم: باپیرەو برایەکی لەدایكوباوکیو برایەکیگومبووی تەنها لەباوکی، لێرەدا پێویستە دوو مەسەلە دروست بکرێن، لە بەر ئەوەی دەرهەق باپیرە وەها خراپترە: برا گومبووەکە زیندوو بێ، چونکە لە دژی وی دەژمێردرێ، جا لە بەر ئەوەی لێرەدا سێیەكو هاوبەشی بۆ باپیرە یەکسانن، مەسەلەی زیندووەتیی لە سێیە-کە بەشی باپیرەی لێدەردەچێ- دەرهەق برایەکەش وەها خراپترە: گومبووەکە مردبێ، چونکە باپیرە هاوبەشی لەگەڵ برا حازرەکە دەکاو تەنها نیوەیی دەدرێتێ، بۆیێ مەسەلەکەی مردنیشی لە دووە-کە بەشی برایەکەی لێدەردەچێ- کەواتە: لێرەدا مەسەلەیەکی مردنو مەسەلەیەکی زیندووەتی دروست بون:

جا له بەر ئەوەی هەردوو مەسەلەكان (مُتَبايِن)ن: تێكنەكەرەوەن‌و بە سەر یەكتریدا بەش نابن، بۆیێ یەكێكیان لەویتر دەدەین‌و لە شەش ساغ دەبنەوە، جا ئەم مەسەلە سێیەمە پێی دەگوترێ: (اَلْجَامِعَة)=كۆكەرەوەی هەر دوو مەسەلەكان، ئینجا دەڵێین: باپیرە لـە مەسەلەیزیندووەتی سێیەكی هەبوو، كەوابو: لە كۆكەرەوەكەش سێیەكی دەدرێتی-كـە دووە- برایەكەش لە مەسەلەیمردن نیوەی هەبوو، كـەوابو، لـە كۆكەرەوەكـەش نیـوەی دەدرێتێ-كەسێ یە- یەكێك دەمێنێتەوە-كە شەشێكە-: ئەگەر ئاشكرا بوو: گومبووەكە لە كاتی مردنیمیراتدەرەكەدا مردوو بووە، ئەوە شەشـێكەكە بـۆ باپیرەیـە، تـاكو وەكـو برایەكە نیـوە ببـا بـە هاوبەشـی، وە ئەگـەر ئاشـكرا بـوو: گومبووەكـە لـە كـاتی مردنـی میراتدەرەكـەدا زینـدوو بـووە، ئـەوە شەشـێكەكەش دەدرێتـە بـرای لـەدایك‌وباوكی، گومبووەكەش بێبەش دەبێ، چونكە ئەو تەنها لەباوكییە، بەڵام برایەكە لە دژی بـاپیرە لەگەڵ خۆیدا ژماردبوی.

وَلَـوْ خَلَّـفَ حَمْـلاً يَـرِثُ أَوْ قَـدْ يَـرِثُ: عُمِـلَ بِـالأَحْوَطِ فِـي حَقِّـهِ وَحَـقِّ غَيْـرِهِ، فَإِنْ انْفَصَلَ حَيًّا لِوَقْتٍ يُعْلَمُ وُجُودُهُ عِنْدَ الْمَوْتِ

﴿ ئاگاداری ﴾ یەكەم: ئەوەیڕابردوو وێنەی ئەوە بوو: كە مەسەلەكانی زیدووەتیو مردن (مُتَبايِن) بن، بەڵام ئەگەر مەسەلەكان (مُتَوَافِقْ) بون، ئەو كاتە (وفق)ی یەكێكیان لەویتر دەدرێ‌و مەسەلە سێیەمەكەی(اَلْجَامِعَة)=كۆكەرەوە دروست دەبێ، وەئەگـەر (مُتَـدَاخِل) بون، ئەو كاتە زۆرترەكە بە كۆكەرەوە دادەندرێ.

دووەم: ئـەو بەشـە میراتـەی بـۆ گومبووەكـە ڕاگیـراوە، ئەگـەر بفـەوتێ، لـە سـەر گشـت میراتگرەكان حیساب دەكرێ، كەواتە: هەر كاتێك گومبووەكە هاتەوە، واتە: ئاشكرا بوو لە كـاتی مردنیمیراتدەرەكـەدا زینـدوو بـووە، ئـەوە واجبـە: سـەر لـەنوێ لـە بەشـی هـەموو میراتگرەكان-بەگوێرەی میراتەكەیان- بەشە میراتەكەی بۆ دابندرێتـەوەو هـەم لـە گشـت بەروبوم‌و زێدەییەكانی میراتەكەش دەبێتە هاوبەش، بەڵام ئەگەر گومبووەكە نەگەڕاوەو بە هۆی شاهید، یان بە بڕیاریقازی ئاشكرا كرا: كە لە كاتی مردنیمیراتدەردەكەدا مردوو بووە، ئەوە بەشەمیراتەكەی گومبووەكەش دەدرێتـەوە میراتگرەكـانی مردووەكەییەكـەم، واتـە: میراتگرەكانی گومبووەكە هیچ مافێكیان لەو بەشـەدا نیـە، چـونكە دەگـونجێ گومبووەكـە پێش میراتدەرەكەی مردبێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية) حاشیەكانیاندا ڕوون كراوەتەوە.

3-﴿ مەسەلەی (اَلْحَمْل)=كۆرپەی ناوزگ ﴾

واتە: هەركاتێك گومان لە كۆرپـەی نـاو زگدا هـەبێ، كـەوابو: (وَلَـوْ خَلَّـفَ حَمْـلاً) ئەگـەر مردووەكە كۆرپەیەكی ناو زگی بەجێ هێشت: كـە (يَـرِثُ) كۆرپەكـە لـە گشـت حاڵەتێكـدا

میراتی دەگرت–ئەگەر بە زیندوویی لە دایکی جیا بوباوە–: وەك ژنی خۆی بە ئاوسی لە پاش بەجێ بمێنێ (أَوْ قَدْ يَرِثُ) یان هەندێ جار میراتی دەگرت و هەندێ جاریش نەیدەگرت: وەك ژنەبرایەکی ئاوسی لە پاش بەجێ بمێنێ: ئەگەر کۆرپەکە نێرینە بێ، میرات دەگرێ و ئەگەر مێیینە بێ، میرات ناگرێ، ئەوە (عُمِلَ بِالأَحْوَطِ) بە پارێزکاریترین ڕێگە ڕەفتار دەکرێ (فِی حَقِّهِ وَحَقٍّ غَيْرِهِ) دەرهەق کۆرپەکەو دەرهەق میراتگرەکانیتری جگە لە کۆرپەکە–پێش ئەوەی کۆرپەکە لە دایکی جیا ببێتەوە– ئینجا چاوەڕوان دەکەین:

(فَإِنْ انْفَصَلَ حَيًّا) ئەگەر کۆرپەکە هەمووی بە زیندوویی لە دایکیجیا بۆوەو بێگومان گیانی جێگیربووی تێدابو: وەك گریان، یان باوشکان، یان جولاندنی ئەندامێك (لِوَقْتٍ) جیابوونەوەشی لە کاتێکی وەها بوو: کە (يُعْلَمُ وُجُودُهُ عِنْدَ الْمَوْتِ) بزاندرێ ئەم کۆرپەیە لە کاتی مردنیمیراتدەرەکەدا لە ناو زگدا هەبوە: وەك لە مردنیمیراتدەرەکەوە چوار ساڵ کەمتر بڕواو منداڵەکە ببێ، بەو مەرجەی مێردێکیتر سەرجێیی ژنە ئاوسەکەی نەکردبێ، وَرِثَ، وَإِلاَّ فَلاَ، بَيَانُهُ: إِنْ لَمْ يَكُنْ وَارِثٌ سِوَىالْحَمل أَوْ كَانَ مَنْ قَدْ يَحْجُبُهُ وُقِفَ الْمَالُ، وَإِنْ كَانَ مَنْ لاَ يَحْجُبُهُ وَلَهُ مُقَدَّرٌ أُعْطِيَهُ عَائِلاً إِنْ أَمْكَنَ عَوْلٌ كَزَوْجَةٍ حَامِلٍ وَأَبَوَيْنِ، لَهَا ثُمُنٌ وَلَهُمَا سُدُسَانِ عَائِلاَتٌ،

یان شەش مانگ کەمتر بڕواو منداڵەکە ببێ هەرچەند مێردێکیتریش سەرجێیی کردبێ، ئەوە بەو مەرجانە (وَرِثَ) منداڵەکە میرات دەگرێ (وَإِلَّا) بەڵام ئەگەر کۆرپەکە بە مردوویی لە دایکی جیا بۆوە، یان بەشێکی لاشەی نەهاتبوە دەرەوەو مرد، یان گیانی جێگیربووی تێدا نەبو، یان نەزاندرا لە کاتی مردنیمیراتدەرەکەیدا لە ناو زگدا هەبوە، ئەوە (فَلاَ) کۆرپەکە میرات ناگرێ، چونکە لە حاڵەتی یەکەم و دووەم و سێیەمدا بە نەبوو دادەندرێ، لە چوارەمیشدا لە نەژادی مردووەکە نیە.

(بَيَانُهُ) ڕوونکردنەوەی پارێزکاری لە مەسەلەیکۆرپەدا ئەمەیە: (إِنْ لَمْ يَكُنْ وَارِثٌ سِوَى الْحَمْلِ) ئەگەر جگە لە کۆرپەکە هیچ میراتگرێکیتر نەبێ (أَوْ كَانَ مَنْ قَدْ يَحْجُبُهُ) یان جگە لە کۆرپەکە میراتگریتریش هەبوو، بەڵام بە هۆی کۆرپەکە بێبەش دەبو: وەکو خوشك و برای تەنها لەدایکی، کە بە هۆی کۆرپەیمردووەکە بێبەش دەبن، یان میراتگرێکی وەها هەبوو: کە بە حاڵەتێك بێبەش دەبوو و بەحاڵەتێکیتر بێبەش نابو: وەکو خوشك و برایەکانی لەدایكوباوکی، یان لەباوکی: ئەگەر کۆرپەکە نێر بێ، ئەوان بێبەش دەبن، ئەگەر مێ بێ، بێبەش نابن، ئەوە لەو هەموو وێنانەیڕابردوودا (وُقِفَ الْمَالُ) گشت میراتەکە ڕادەگیرێ و بەش ناکرێ، تا کۆرپەکە لە دایکی جیا دەبێتەوە.

(وَإِنْ كَانَ مَنْ لاَ يَحْجُبُهُ) ئەگەر–جگە لە کۆرپەکە– میراتگری وەها هەبوو: کە کۆرپەکە

بێبەشی نەدەکردو (وَلَهُ مُقَدَّرٌ) بەشی دیارکراویشی هەبوو، ئەوە (أُعْطِيَهُ عَائِلا) بەشە دیارکراوەکەی بە (عَوْل)کراوی دەدرێتی (إِنْ أَمْكَنَ عَوْلٌ) ئەگەر (عَوْل) بگونجێ (كَزَوْجَةٍ حَامِلٍ وَأَبَوَيْنِ) وەك ژنێکیئاوسو دایكو باوکی لە پاش بەجێ بمێنن، مەسەلەکە لە بیستو چوارە: بە لێدانی (وِفْق)ی بەشی ژنەکە لە بەشی دایکەکە، بەلام بۆ پارێزکاری (عَوْل) دەکرێ بۆبیستوحەفت—نەوەك کۆرپەکە دوو کیژ، یان زیاتر بن— (لَهَا ثُمُنٌ) ژنەکە هەشتێکی هەیە—کە سێیە— (وَلَهُمَا سُدُسَانِ) دایكو باوکیش دوو شەشێکیان هەیە—کە هەر دووکیان دەکەنە هەشت— هەر یەکەو شەشێکێکیان (عَائِلاَتٌ) هەشتێكو شەشێکەکان (عَوْل)کراون، شانزەش ماوەتەوەو ڕادەگیرێ: ئەگەر کۆرپەکە دوو کیژ، یان زیاتر بون، ئەوە گشتی بۆ ئەوانە، وە ئەگەر کۆرپەکە کوڕێك، یان زیاتر، یان کوڕو کیژ بون، ئەو کاتە بەشی ژنەکەو دایكو باوك بە بێ (عَوْل) تەواو دەکرێو پاشماوەکەش بۆ منداڵەکانە، بەلام ئەگەر تەنها کیژێك بێ، ئەوە نیوەی بە بێ (عَوْل) دەدرێتێ.

وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ مُقَدَّرٌ كَأَوْلاَدٍ لَمْ يُعْطَوْا، وَقِيلَ أَكْثَرُ الْحَمل أَرْبَعَةٌ، فَيُعْطَوْنَ الْيَقِينَ. وَالْخُنْثَاالْمُشْكِلُ إِنْ لَمْ يَخْتَلِفْ إِرْثُهُ كَوَلَدِ أُمٍّ وَمُعْتِقٍ فَذَاكَ،

ئینجا بزانە: بەو مەسەلەیە دەگوترێ: (اَلْمِنْبَرِيَّة)، چونکە ئیمامی(علی) لە سەر مینبەری مزگەوت ووتاری دەداو ئەو مەسەلەیان لێپرسیو ئەوها وەلامیداوە.

دیسان بزانە: ئەگەر کۆرپەکە— لەو مەسەلەیەدا— بە مردوویی لە دایکی جیا ببێتەوە، ئەو کاتە مەسەلەکە دەبێتە یەکێکی (اَلْغَرَّاوَيْن)، کەواتە: دایکەکە سێیەکی پاشماوەکەی دەدرێتێ، بەلام ئەگەر لەو مەسەلەیەدا دایك نەبێ، واتە: تەنها ژنە ئاوسەکەو باوك بن، ئەو کاتەش هەر لە بیستو چوارە، بەلام (عَوْل) ناگونجێ، کەوابو: هەشتێکی— سێیە— بۆ ژنەکەو شەشێکی—چوارە— بۆ باوکەکەو حەڤدەش دەمێنێتەوە، ئەگەر کۆرپەکە نێرێك، یان زیاتر، یان نێرو مێ بون، ئەوە گشتی بۆ ئەوانە، ئەگەر دوو کیژ، یان زیاتر بون، دووسێیەکیان دەدرێتێ، ئەگەر تەنها کیژێك بێ، نیوەی دەدرێتێ، پاشماوەکەی هەردوو حاڵەتیش بۆ باوکەکەیە بە (عَصَبَة)یی.

(وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ مُقَدَّرٌ) ئەگەر میراتگرەکە هیچ بەشێکی دیارکراوی نەبو: (كَأَوْلاَدٍ) وەك کیژو کوڕەکانی مردووەکە لەگەڵ کۆرپەی مردووەکە، ئەوە (لَمْ يُعْطَوْا) ئێستا هیچیان نادرێتێ، چونکە ژمارەی ئەو منداڵانەی بە زیندوویی دێنە دەرەوە نازاندرێ (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (أَكْثَرُالْحَمْلِ أَرْبَعَةٌ) زۆرترینی کۆرپەکانی ناو زگ چوارە، کەوابو: (فَيُعْطَوْنَ الْيَقِينَ) منداڵەکان بەشە بێگومانەکەیان دەدرێتێو میراتی چوار منداڵی نێریش ڕادەگیرێ، بۆ وێنە: کوڕێكو ژنێکی ئاوسی لە پاش بەجێمان: ئەوە ژنەکە هەشتێکی

دەدرێتێو كوڕەكەش تەنها پێنجێكی پاشماوەكەی دەدرێتێ، ئەوەیتریش ڕادەگـیرێ تـا كۆرپەكە دێتەدەرەوە.

ئینجا بزانە: لە سەردەمی ئێستادا ئامێری وەها هەیە: ژمـارەو نێـرو مێیایـەتی كۆرپەكـە ئاشكرا دەكا، بەڵام بۆیێ میراتەكە ڕادەگیرێ، چونكە–جگە لە خوا– كەسیتر نازانێ: ئەو كۆرپەیە بە زیندوویی لە دایكی جیا دەبێتەوە، یان بە مردوویی، واتە: مەسەلەی مـردنو ژینی كۆرپەكەش وەكو گومبووی بێهەواڵە، والله أعلم.

4– ﴿ مەسەلەی (اَلْخُنْثَى)=نێرامۆك ﴾

واتە: هەركاتێك گومان لە نێرایەتیدا هەبێ، كەوابو: (وَالْخُنْثَىالْمُشْكِلُ) نێرامۆكی نائاشكرا: وەك ئەندامی نێرو مێی وێكڕا هەبن، یان تەنها كـونێكی هـەبێو میـزی لێبێتـە دەرەوە، ئەوە (إِنْ لَمْ يَخْتَلِفْ إِرْثُهُ) ئەگەر بە نێرو مێیایەتی میراتی نەگۆڕێ (كَوَلَدِأُمٍّ) وەكو منداڵێكی تەنها لەدایكی: خوشك بێ، یان برا بێ، هـەر شەشـێكی هەیـە (وَمُعْتِـقٍ) هـەم ئازادكـەری كۆیلە، ئەوە (فَذَاكَ) ئاشكرایە گشت بەشە دیاركراوەكەیخۆی دەدرێتێ.

وَإِلاَّ فَيُعْمَلُ بِالْيَقِينِ فِي حَقِّهِ وَحَقِّ غَيْرِهِ وَيُوقَفُ الْمَشْكُوكُ فِيهِ حَتَّى يَتَبَيَّنَ.

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر بە نێرو مێیایەتی میراتی دەگوڕا، ئەوە (فَيُعْمَلُ بِالْيَقِينِ) بە بێگومـانی ڕەفتار دەكرێ (فِي حَقِّهِ وَحَقِّ غَيْـرِهِ) دەرهـەق خۆیـو دەرهـەق میراتگرەكـانیتر، واتـە: گشتیان بەشە بێگومانەكەیخۆیان دەدرێتێو (وَيُوقَفُ الْمَشْـكُوكُ فِيـهِ حَتَّـى يَتَبَـيَّنَ) ئـەو بەشەش كە گومانی تێدایە ڕادەگیرێ تـا نێرایـەتی، یـان مێیایـەتی نێرامۆكەكـە ئاشـكرا دەبێ: بە هۆی حەیز، یان (مَنِي)هاتن، یان بە حەز بۆچوونی پیاوان، یان ئافرەتان، یـان خەبەردانی خۆی، بەڵام ڕیشو مەمك هاتنو جیاوازی ژمارەی پراسووەكان نابێتە نیشانە، هەروەك لە (مغني)دا فەرموویەتی.

جـــــا ئەمانـــــــەش چـــــــەند وێنەیـــــــەكی ڕەفتـــــــاركردنی بێگومـــــــانن:

یەكەم: برایەكو منداڵێكی نێرامۆك، دەرهەق برایەكە بە كوڕ دادەندرێو دەرهەقی خۆی بە كیژ دادەندرێ، كەوابو: مەسەلەكە لە دووە–كە نیوەی لێدەردەچێ– چونكە بێگومـان نیوەی میراتەكـە بـۆ نێرامۆكەكەیـە، نیوەكـەیتریش ڕادەگـیرێ: ئەگـەر نێـر بـوو، ئـەوە نیوەكەیتریشی دەدرێتێ، بەڵام ئەگەر مێ بوو، ئەو كاتە نیوەكە بۆ برایەكەیە.

دووەم: مامێكو كیژێكو منداڵێكینێرامۆك، دەرهەق مامەكە بە كوڕ دادەندرێو دەرهـەقی خۆی بە كیژ دادەندرێو دەرهەق كیژەكەش یەكسانە، كەوابو: مەسەلەكە لە سـێیە–كـە دووسـێیەكی لێدەردەچـێ–چـونكە بێگومـان دووسـێیەك بـە یەكسـانی بـۆ كیژەكـەو نێرامۆكەكەیە، سسێیەكەیتریش لە نێوان نێرامۆكەكەو مامەكەدا ڕادەگیرێ: ئەگـەر كـوڕ بوو، ئەوە بۆ خۆیەتی بە (قاعدە)ی ﴿لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الأُنْثَيَيْنِ﴾و، ئەگەر مێ بوو، ئەو كاتە

بۆ مامەکەیە بە (عَصَبَة)یی.

سێیەم: مێردو باوکو منداڵێکی نێرامۆك، دەرهەق باوکەکە بە کوڕ دادەنرێو دەرهەقی خۆی بە کیژ دادەندرێو دەرهەق مێردەکەش هەردوو لای یەکسانە، کەوابو: مەسەلەکە لە دوانزەیە بە لێدانی (وِفق)ی بەشی مێردەکە لە بەشی باوکەکە: چوارێکی –سێیە– بۆ مێردەکە، شەشێکی –دووە– بۆ باوکەکە، نیوەیشی –شەشە– بۆ نێرامۆکەکە، یەکێکیش دەمێنێتەوەو لە نێوان باوکەکەو نێرامۆکەکەدا ڕادەگیرێ: ئەگەر کوڕ بوو، ئەوە بۆ خۆیەتی بە (عَصَبَة)یی، ئەگەر کیژ بوو، ئەویش بۆ باوکەکەیە بە (عَصَبَة)یی.

ئینجا بزانە: لێرەشدا –وەکو مەسەلەیگومبوو– حاڵەتی واهەیە: دوو مەسەلە دروست دەکرێن: نێر، مێ. ئینجا ئەگەر هەردوو مەسەلەکان (مُتَبَاين) بون، ئەوە یەکێکیان لەویتر دەدرێ، ئەگەر (مُتَوَافِق) بون، ئەوە (وَفْق)ی یەکێکیان لەویتر دەدرێ، ئینجا بەو لێدانە گەیشتنە چەند، ئەوە مەسەلەکەی (أَلْجَامِعَة)=کۆکەرەوە دروست دەبێ، بەڵام ئەگەر (مُتَدَاخِل) بون، ئەو کاتە زۆرترە کە بە کۆکەرەوە دادەندرێ، ئینجا لە مەسەلەی

وَمَنْ اِجْتَمَعَ فِيهِ جِهَتَا فَرْضٍ وَتَعْصِيبٍ كَزَوْجٍ هُوَ مُعْتِقٌ أَوْ اِبْنُ عَمٍّ وَرِثَ بِهِمَا.
قُلْتُ: فَلَوْ وُجِدَ فِي نِكَاحِ الْمَجُوسِ أَوِ الشُّبْهَةِ بِنْتٌ هِيَ أُخْتٌ

کۆکەرەوەش هەر میراتگرێك –بەگوێرەی زەرەر– بەشە میراتە کەمترەکەی دەدرێتێ، هەروەك لە (الأنوار)دا فەرموویەتی.

بۆ وێنە: کوڕێكو منداڵێکی نێرامۆك، دەرهەق کوڕەکە بە کوڕ دادەندرێ، کەوابو: مەسەلەی نێرایەتیی لە دووەو بێگومان کوڕەکە نیوەی دەدرێتێ، بەڵام دەرهەقی خۆی بە کیژ دادەندرێ، کەوابو: مەسەلەی مێیایەتیی لە سێیە، چونکە بێگومان نێرامۆکەکە سێیەکی دەدرێتێ، جا لە بەر ئەوەی هەردوو مەسەلەکان (مُتَبَاين)ن، یەکێکیان لەویتر دەدەینو مەسەلەکەی (أَلْجَامِعَة)=کۆکەرەوە لە شەش دروست دەبێ: کوڕەکە لە مەسەلەی نێرایەتی نیوەی هەبوو، کەوابو: لە کۆکەرەوەکەش نیوەی دەدرێتێ–کە سێیە– نێرامۆکەکەش لە مەسەلەی مێیایەتی سێیەکی هەبوو، کەوابو لە کۆکەرەوەکەش سێیەکی دەدرێتێ–کە دووە– یەکێکیش دەمێنێتەوە: ئەگەر کوڕ بوو، ئەوە بۆ خۆیەتی تاکو وەکو برایەکەی نیوەیی تەواو ببێ، وە ئەگەر کیژ بوو، ئەو کاتە یەکەکە دەدرێتە کوڕەکە تاکو بەشی ببێتە دووهەندی کیژەکە.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: ئەگەر نێرامۆکەکە بە نائاشکرایی مرد و ڕۆن نەبۆوە ئایا نێرە، یان مێیە؟ ئەوە هیچ چارەمان نیە، تەنها سولح کردن نەبێ: لە نێوان میراتگرەکاندا، واتە: هەندێکیان چاوپۆشی لە بەشی‌خۆیان بکەنو بە وانی‌تری ببەخشن، بەڵام لەو حاڵەتەدا بۆ سەرپەرشتکاری شێتو منداڵ دروست نیە: لە ئەندازەی مافی‌خۆیان کەمتریان بۆ

وەربگرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ میراتگرتن لە دوو لاوە ﴾

(وَمَنْ اِجْتَمَعَ فِيهِ جِهَتَا فَرْضٍ وَتَعْصِيبٍ) هەر میراتگرێك هەردوو لای خاوەن بەشیو میراتگرایەتی پشتێی وێكرا تێداكۆ بونەوە: (كَزَوْجٍ) وەكو مێردێكی وەها: كە (هُوَ مُعْتِقٌ) ئازادكەری ژنە مردووەكەی بێ (أَوْ ابْنُ عَمٍّ) یان كوڕە مامی ژنە مردووەكەی بێ، یان وەك برایەكی تەنها لەدایكی: كە كوڕەمامیمردووەكە بێ، ئەوە (وَرِثَ بِهِمَا) بە هەردوو لایەكان میرات لە مردووەكەی دەگرێ، واتە: مێردەكە نیوەیی بە ژنو مێردایەتیو پاشماوەكەش بە میراتگرایەتی پشتێ، برایەكەش شەشێك بە خاوەن بەشیو پاشماوەكەش بە میراتگرایەتی پشتێ، هەروەك لە دوای ئێرە دێ.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (فَلَوْ وُجِدَ فِي نِكَاحِ الْمَجُوسِ أَوِ الشُّبْهَةِ) ئەگەر لە ژن هێنانی مەگۆشەكاندا، یان لە جیماعی بە هەڵەدا وەها ڕویدا: (بِنْتٌ هِيَ أُخْتٌ) دایكێك كیژێكی هەبوو و لە هەمان كاتیشدا كیژەكە خوشكیخۆی بوو تەنها لەباوكی: وەك جیماع وَرِثَتْ بِالْبُنُوَّةِ، وَقِيلَ بِهِمَا وَاللهُ أَعْلَمُ، وَلَوْ اِشْتَرَكَ اثْنَانِ فِي جِهَةِعُصُوبَةٍ وَزَادَ أَحَدُهُمَا بِقَرَابَةٍأُخْرَى كَابْنَيْ عَمٍّ أَحَدُهُمَا أَخٌ لأُمٍّ فَلَهُ السُّدُسُ وَالْبَاقِي بَيْنَهُمَا، فَلَوْ كَانَ مَعَهُمَا بِنْتٌ فَلَهَا نِصْفٌ وَالْبَاقِي بَيْنَهُمَا سَوَاءٌ، وَقِيلَ يَخْتَصُّ بِهِ الأَخُ، وَمَنْ اِجْتَمَعَ فِيهِ جِهَتَا فَرْضٍ وَرِثَ بِأَقْوَاهُمَا فَقَطْ، وَالْقُوَّةُ: بِأَنْ تَحْجُبَ إِحْدَاهُمَاالأُخْرَى أَوْ لاَ تُحْجَبَ أَوْ تَكُونَ أَقَلَّ حَجْبًا،

لەگەڵ كیژەكەی خۆی بكاو لەو جیماعە كیژێكی لێببێ، ئەم كیژە بچوكە: هەم كیژی كیژەگەورەكەیەو هەم خوشكی تەنها لەباوكیەتی، كەواتە: هەر كاتێك كیژە گەورەكە بمرێ، ئەوە (وَرِثَتْ بِالْبُنُوَّةِ) كیژە بچوكەكە تەنها بە كیژایەتی میرات لە دایكی دەگرێ، چونكە بەهێزترە (وَقِيلَ بِهِمَا) لە فەرمودەیەكی بێهێزدا: بە كیژایەتیو بە خوشكایەتی میرات دەگرێ (وَاللهُ أَعْلَمُ)، بەلام ئەگەر بچوكەكە بمرێ، ئەو كاتە گەورەكە تەنها بە دایكایەتی میراتی لێدەگرێ، نەك بە خوشكایەتی، واتە: چونكە گەورەكەش دایكی بچوكەكەیەو هەم خوشكی لەباوكیەتی، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَلَوْ اشْتَرَكَ اثْنَانِ) ئەگەر دوو میراتگر هاوبەش بون (فِي جِهَةِ عُصُوبَةٍ) لە لایەكی میراتگرایەتیپشتێدا، بەلام (وَزَادَ أَحَدُهُمَا بِقَرَابَةٍ أُخْرَى) یەكێكیان خزمایەتیەكی زیاتری لەویتر هەبوو (كَابْنَيْ عَمٍّ أَحَدُهُمَا أَخٌ لأُمٍّ) وەكو دوو كوڕەمامیمردووەكە یەكێكیان برای لەدایكیی بێ: وەك بێوەژنێك–كوڕێكی هەبێو– مێرد بە برایمێردەكەی بكاتەوە، جا لەم مێردەش كوڕێكیتری ببێ، مێردەكەی دووەمیش كوڕێكیتری لە ژنێكیتر هەبێ، ئینجا كوڕی لە مێردەكۆنەكەی بمرێ، ئەوە لەو مەسەلەیەدا (فَلَهُ السُّدُسُ) لەو دوو كوڕەمامە ئەوەی برای لە دایكییە شەشێكی هەیە بەخاوەن بەشیو (وَالْبَاقِي بَيْنَهُمَا)

پاشماوەکەش لە نێوان هەردووکیان–بە یەکسانی– بە میراتگرایەتی پشتێ.
بەڵام (وَلَوْ كَانَ مَعَهُمَا بِنْتٌ) ئەگەر ئەو دوو کوڕەمامە کیژێکیمردووەکەیان لەگەڵدا بێ، ئەو کاتە (فَلَهَا نِصْفٌ) کیژەکە نیوەی هەیەو (وَالْبَاقِي بَيْنَهُمَا سَوَاءٌ) پاشماوەکەش لە نێوان هەردوو کوڕەمامەکەدا بەش دەکرێ بە یەکسانی، چونکە لای برایەتی لەدایکیی بە هۆی کیژەکە بێبەش بووە (وَقِيلَ يَخْتَصُّ بِهِ الأَخُ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: پاشماوەکە تایبەتە بە برایەکە، چونکە هەرچەند بێبەشیش بووە، بەڵام خزمایەتیی بەهێزترە.
(وَمَنْ اجْتَمَعَ فِيهِ جِهَتَافَرْضٍ) هەر میراتگرێك دوو لای خاوەن بەشیی تێدا کۆ بوبنەوە، ئەوە (وَرِثَ بِأَقْوَاهُمَا فَقَطْ) تەنها بە بەهێزترەکەیان میرات دەگرێ (وَالْقُوَّةُ) بەهێزتریش بە یەکێك لەم سێ کارە دەزاندرێ، یەکەم: (بِأَنْ تَحْجُبَ إِحْدَاهُمَاالأُخْرَى) لایەك لایەکەیتر قەدەغە بکا: لە گشت میراتەکە، یان لە بەشێکیمیراتەکە. دووەم: (أَوْ لاَ تُحْجَبَ) یان لایەکە هیچ کاتێك بێبەش نەبێ، سێیەم: (أَوْ تَكُونَ أَقَلَّ حَجْبًا) یان لایەکە کەمتر بێبەش ببێ:
فَالأَوَّلُ: كَبِنْتٍ هِيَ أُخْتٌ لأُمٍّ بِأَنْ يَطَأَ مَجُوسِيٌّ أَوْ مُسلِمٌ بِشُبْهَةٍ أُمَّهُ فَتَلِدُ بِنْتًا. وَالثَّانِي: كَأُمٍّ هِيَ أُخْتٌ لأَبٍ بِأَنْ يَطَأَ بِنْتَهُ فَتَلِدُ بِنْتًا، وَالثَّالِثُ: كَأُمٍّ أُمٍّ هِيَ أُخْتٌ بِأَنْ يَطَأَ هَذِهِ الْبِنْتَ الثَّانِيَةَ فَتَلِدُ وَلَدًا فَالأُولَى أُمُّ أُمِّهِ وَأُخْتُهُ.
(فَصْلٌ) إِنْ كَانَتِ الْوَرَثَةُ عَصَبَاتٍ قُسِّمَ الْمَالُ بِالسَّوِيَّةِ إِنْ تَمَحَّضُوا ذُكُورًا أَوْ إِنَاثًا، وَإِنْ اجْتَمَعَ الصِّنْفَانِ قُدِّرَ كُلُّ ذَكَرٍ أُنْثَيَيْنِ

(فَالأَوَّلُ) وێنەییەکەم: (كَبِنْتٍ هِيَ أُخْتٌ لأُمٍّ) وەك کیژێك خوشکی تەنها لەدایکی بێ (بِأَنْ يَطَأَ مَجُوسِيٌّ أَوْ مُسْلِمٌ بِشُبْهَةٍ أُمَّهُ) وەك مەگوشێك بە مارەکردن، یان موسوڵمانێك بە هەڵە جیماع لەگەڵ دایکیخۆی بکا (فَتَلِدُ بِنْتًا) ئینجا دایکەکش لەم جیماعە کیژێکی ببێ، ئەم کیژە تەنها بە کیژایەتی میرات لە جیماعکەرەکە دەگرێ– نەك بە خوشکایەتی لەدایکی– چونکە لایەنیکیژایەتی لایەنیخوشکایەتی لەدایکی بێبەش دەکا.
(وَالثَّانِي) وێنەیدووەم: (كَأُمٍّ هِيَ أُخْتٌ لأَبٍ) وەکو دایکێك خوشکی لە باوکی بێ: (بِأَنْ يَطَأَ بِنْتَهُ) وەك مەگوشەکە بە مارەکردن، یان موسوڵمانەکە بە هەڵە جیماع لەگەڵ کیژی خۆی بکا (فَتَلِدُ بِنْتًا) ئینجا کیژەکە لەم جیماعە کیژێکی ببێ، ئەوە کیژە گەورەکە تەنها بە دایکایەتی میرات لەم کیژە دەگرێ– نەك بە خوشکایەتی لەباوکی– چونکە دایك هیچ کاتێك بێبەش نابێ.
(وَالثَّالِثُ) وێنەیسێیەم: (كَأُمِّ أُمٍّ هِيَ أُخْتٌ) وەکو دایکیدایك خوشکی لەباوکی بێ (بِأَنْ يَطَأَ هَذِهِ الْبِنْتَ الثَّانِيَةَ) وەك مەگوشەکەیڕابردوو، یان موسڵمانەکەیڕابردوو جیماع لەگەڵ ئەم کیژە دووەمەش بکا (فَتَلِدُ وَلَدًا) ئینجا کیژە دووەمەکەش لەم جیماعە منداڵێکی ببێ،

ئەوە (فَالأُولَى) كیژە گەورەكە (أُمُّ أُمِّهِ) دایكیدایكی ئەم منداڵە سێیەمەیەو هەم (وَأُخْتُهُ) خوشكی لە باوكیەتی، كەواتە: ئەگەر ئەم منداڵە سێیەمە بمرێ، ئەوە یەكەمەكە بە داپیرایەتی میراتی لێدەگرێ– نەك بە خوشكایەتی– چونكە داپیرە كەمتر بێبەش دەبێ.

﴿ فَصْلٌ: **لە باسی دروستكردنی** (أُصُولُ الْمَسَائِلْ) **بنچینەی مەسەلەكان** ﴾

(إِنْ كَانَتْ الْوَرَثَةُ عَصَبَاتٍ) ئەگەر میراتگرەكان گشتیان (عَصَبَة)–میراتگری پشتێ بونو هیچ خاون بەشێكیان لەگەڵدا نەبو، ئەوە(قُسِّمَ الْمَالُ بِالسَّوِيَّةِ) میراتەكە بە یەكسانی لە نێوانیاندا بەش دەكرێ (إِنْ تَمَحَّضُوا ذُكُورًا) ئەگەر تەنها نێرینە بن: وەك سێ كوڕ، یان سێ برا (أَوْ إِنَاثًا) یان مێیینە بن: وەك سێ ئافرەت وێكرا كۆیلەیەكیان ئازاد كردبێ.

بەڵام (وَإِنْ اِجْتَمَعَ الصِّنْفَانِ) ئەگەر هەردوو جۆرەكانی نەژاد وێكرا كۆ بونەوە: وەكو خوشكو برا، یان كوڕو كیژ، ئەو كاتە (قُدِّرَ كُلُّ ذَكَرٍ أُنْثَيَيْنِ) هەر نێرینەیەك بە دوو مێیینە دادەندرێ، چونكە بە فەرموودەی خوایگەورە: ﴿لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الأُنْثَيَيْنِ﴾ نێرینە وەك بەشی دوومێیینەی هەیە.

وَعَدَدُ رُؤُوسِ الْمَقْسُومِ عَلَيْهِمْ أَصْلُ الْمَسْأَلَةِ، وَإِنْ كَانَ فِيهِمْ ذُو فَرْضٍ أَوْ ذَوا فَرْضَيْنِ مُتَمَاثِلَيْنِ فَالْمَسْأَلَةُ مِنْ مَخْرَجِ ذَلِكَ الْكَسْرِ: فَمَخْرَجُ النِّصْفِ اِثْنَانِ وَالثُّلُثِ ثَلاثَةٌ وَالرُّبُعِ أَرْبَعَةٌ وَالسُّدُسِ سِتَّةٌ وَالثُّمُنِ ثَمَانِيَةٌ.

ئینجا (وَعَدَدُ رُءُوسِ الْمَقْسُومِ عَلَيْهِمْ) ژمارەی سەری ئەو كەسانەی میراتەكەیان بە سەردا بەش دەكرێ، پێی دەگوترێ: (أَصْلُ الْمَسْأَلَةِ)–بنچینەی مەسەلەكە. بۆ وێنە: كوڕێكو كیژێك، بنچینەی مەسەلەكەیان لە سێیە. دوو كوڕو كیژێك، بنچینەی مەسەلەكەیان لە پێنجە. دوو خوشك و برایەك، بنچینەی مەسەلەیان لە چوارە ...بەو جۆرە.

(وَإِنْ كَانَ فِيهِمْ ذُوفَرْضٍ) ئەگەر لە میراتگرەكاندا خاوەن بەشێك هەبێ (أَوْ ذَوَا فَرْضَيْنِ مُتَمَاثِلَيْنِ) یان دوو خاوەن بەشی هاوێنە هەبون: كە لە لێدەرچووی بەشەكانیاندا هاوێنە بون: وەك مێرد و خوشكێكی لەباوكی، هەر یەكەو نیوەیەكیان هەیە، هەم وەك دایكو برایەكی لەدایكیو برایەكی لەباوكی، دایكو برا لەدایكیەكە هەر یەكەو شەشێكیكیان هەیە، ئەوە (فَالْمَسْأَلَةُ) بنچینەی مەسەلەكە– لە حاڵەتی خاوەن بەشێكو دوو خاوەن بەشی هاوێنەدا– (مِنْ مَخْرَجِ ذَلِكَ الْكَسْرِ) لە لێدەرچووی ئەو پارچەیە دروست دەبێ، واتە: كەمترین ژمارە كە ئەو پارچەیەی بە ساغی لێدەربچێ، ئەوە لێدەرچووی بەشە میراتەكەیەو دەبێتە بنچینەی مەسەلەكە.

جا مەبەستیش بە پارچەكە–لێرەدا– ناوی بەشە میراتەكەیە، كەوابو: (فَمَخْرَجُ النِّصْفِ اِثْنَانِ) لێدەرچووی نیوەیی ژمارە دووە، چونكە كەمترین ژمارە–كە نیوەیی ساغی هەبێ– ژمارە دووە (وَالثُّلُثِ ثَلاثَةٌ) لێدەرچووی سێیەك ژمارە سێیە، چونكە كەمترین

ژماره–که سێیەکی ساغی هەبێ– سێیە (وَالرُّبـعِ أَرْبَعَـةٌ) لێدەرچـووی چوارێك چـوارە، چونکە کەمترین ژمارە–کە چوارێکی سـاغی هـەبێ– چـوارە، هـەروەها (وَالسُّـدُسِ سِـتَّةٌ) لێدەرچـووی شەشـێك شەشـە (وَالـثُّمُنِ ثَمَانِيَـةٌ) لێدەرچـووی هەشـتێك هەشـتە، کەواتـە: بنچینەی مەسەلەکەی دایك و برایەکانیڕابردوو، بەم شێوەیە:

.6 میراتگر ——— دایك، برای لەدایکی، برای لەباوکی.

1 ×. بەشەمیرات ——— شەشێك، شەشێك، پشتێیە.

÷6 ——— 1 + 1 + 4 = 6.

ئینجا بزانە: وا دەبێ: ئەو ژمارانە زیاتر لە پارچەیەکیان هەیە: وەك ژمارە چوار: نیوەیی و چوارێکی هەیە، شەش: نیوەیی و سێیەك و شەشێکی هەیە، هەشـت: نیـوەیی و چـوارێك و هەشتێکی هەیە.

بـەڵام بـۆ دروسـتکردنی مەسـەلەکان وردتـرین پارچـە ڕەچـاو دەکـرێ، هـەروەك لـە (الشرواني)دا فەرموویەتی.

وَإِنْ كَانَ فَرْضَانِ مُخْتَلِفَاالْمَخرَجِ: فَإِنْ تَدَاخَلَ مَخْرَجَاهُمَا فَأَصْلُ الْمَسْأَلَةِ أَكْثَرُهُمَا كَسُدُسٍ وَثُلُثٍ، وَإِنْ تَوَافَقَا ضُرِبَ وَفْقُ أَحَدِهِمَا فِي الآخَرِ وَالْحَاصِلُ أَصْلُ الْمَسْأَلَةِ كَسُدُسٍ وَثُمُنٍ فَالأَصْلُ أَرْبَعَةٌوَعِشْرُونَ، وَإِنْ تَبَايَنَا ضُرِبَ كُلٌّ فِي كُلٍّ وَالْحَاصِلُ اَلأَصْلُ

(وَإِنْ كَانَ فَرْضَانِ مُخْتَلِفَاالْمَخْرَجِ) ئەگـەر لـە مەسـەلەکەدا دوو بەشـە مـیرات هـەبون: کـە لێدەرچووەکانیان لێك جیاواز بون: بە زۆریی و کەمی، ئەو کاتە هەردووك ژمارەکان: یـان (مُتَدَاخِل)ن، واتە: تێکراچوون، یان (مُتَوَافِق)ن: واتە: تێککەرەوەن، یان (مُتَبايِن)ن، واتە: ڕێکنەکەوتوون.

کەوابو: (فَإِنْ تَدَاخَلَ مَخْرَجَاهُمَا) ئەگەر لێدەرچووی هەردوو بەشەکان (مُتَدَاخِل)=تێکڕاچوو بون –چونکە کەمترەکە دەچووە نـاو زۆرترەکـە– ئـەو کاتـە (فَأَصْـلُ الْمَسْـأَلَةِ أَكْثَرُهُمَـا) بنچینەی مەسـەلەکە ژمـارە زۆرترەکەیـە (كَسُـدُسٍ وَثُلُـثٍ) وەکـو شەشـێك و سـێیەك، لـە مەسەلەی مام و دایك و برایەکی لەدایکیدا: دایك سێیەکی هەیە، برایەکەش شەشێکی هەیە، شەش و سێ (مُتَداخِل)ن، چونکە سێ دەچێتە ناو شەش، شەش ژمارە زۆرترەکەیە، بۆیێ شەش دەکرێتە بنچینەی مەسەلەکە، چونکە سێیەکیشی تێدایە، بەم شێوەیە:

.6 میراتگر ——— دایك، برای لەدایکی، مام.

1 ×. بەشەمیراتگر ——— سێیەك، شەشێك، پشتێیە.

÷ 6 ——— 2 + 1 + 3 = 6.

(وَإِنْ تَوَافَقَا) ئەگەر ژمارەکان (مُتَوافِق)=تێککەرەوە بون، واتە: بە بەشێك لە بەشەکانیان تێکیان دەکردەوە، ئەو کاتە (ضُرِبَ وَفْقُ أَحَدِهِمَا فِيالآخَرِ) بەشە تێککەرەوەی یەکێکیان

لە تەواوی ئەوی‌تر دەدرێ (وَالْحَاصِلُ) ئەو ژمارەیەی لەو لێدانە دروست دەبێ، ئەوە (أَصْلُ الْمَسْأَلَةِ)=بنچینەی مەسەلەکەیە (کَسُدُسٍ وَثُمُنٍ) وەکو شەشێك‌و هەشتێك لە مەسەلەی دایك‌و ژن‌و کوڕێك: دایك شەشێکی هەیە، ژنەکە هەشتێکی هەیە، شەش‌و هەشت لە نیوەیدا (مُتَوَافِقٍ)ن‌و تێك دەکەنەوە، واتە: هەر دووك نیوەی ساغیان هەیە، بۆیێ نیوەی یەکێکیان لە تەواوی ئەوی‌تر دەدەین (فَالأَصْلُ أَرْبَعَةٌ وَعِشْرُونَ) بنچینەی مەسەلەکە بیست‌و چوارە، بەم شێوەیە:

8. میراتگر	————	دایك،	ژن،	کوڕ.
3 ×. بەشەمیرات	————	شەشێك،	هەشتێك،	پشتێیە.
÷ 24	————	4 +	3 +	17 = 24.

(وَإِنْ تَبَايَنَا) ئەگەر ژمارەکان (مُتَبَايِن)=ڕێکنەکەوتوو بون، واتە: بە هیچ بەشێکیان تێکیان نەدەکردەوە، ئەو کاتە (ضُرِبَ كُلٌّ فِي كُلٍّ) تەواوی یەکێکیان لە تەواوی ئەوی‌تر دەدرێ (وَالْحَاصِلُ الأَصْلُ) ئەو ژمارەیەی لەو لێدانە دروست دەبێ، ئەوە (أَصْلُ الْمَسْأَلَةِ)=

كَثُلُثٍ وَرُبُعٍ فَالأَصْلُ اِثْنَاعَشَرَ، فَالأُصُولُ سَبْعَةٌ: اِثْنَانِ وَثَلاَثَةٌ وَأَرْبَعَةٌ وَسِتَّةٌ وَثَمَانِيَةٌ وَاِثْنَاعَشَرَ وَأَرْبَعَةٌ وَعِشْرُونَ. وَالَّذِي يَعُولُ مِنْهَا:

بنچینەی مەسەلەکەیە (کَثُلُثٍ وَرُبُعٍ) وەکو سێیەك‌و چوارێك، لە مەسەلەی دایك‌و ژن‌و برایەکی لەدایك‌و باوکیدا: دایك سێیەکی‌هەیە، ژنەکە چوارێکی هەیە، سێ‌و چوار (مُتَبَايِن)ن‌و بە هیچ بەشێکیان تێك ناکەنەوە، بۆیێ سێ لە چوار دەدەین‌و (فَالأَصْلُ اِثْنَاعَشَرَ) بنچینەی مەسەلەکە دوانزەیە، بەم شێوەیە:

4. میراتگر	————	دایك،	ژن،	برا.
3 ×. بەشەمیرات	————	سێیەك،	چوارێك،	پشتێیە.
÷ 12	————	4 +	3 +	5 = 12.

(فَالأُصُولُ سَبْعَةٌ) کۆی بنچینەکانی ئەو مەسەلانەی بەشە میراتەکانیان لێ‌دەردەچن حەفتن: (اِثْنَانِ) دوو (وَثَلاَثَةٌ) سێ (وَأَرْبَعَةٌ) چوار (وَسِتَّةٌ) شەش (وَثَمَانِيَةٌ) هەشت (وَاِثْنَاعَشَرَ) دوانزە (وَأَرْبَعَةٌ وَعِشْرُونَ) بیست‌وچوار.

جا ئەو بنچینانەش: یان لە بەشێکی بە تەنها دروست دەبن، یان لە دوو بەشی هاووێنە، یان تێکراچوو، یان تێککەرەوە، یان ڕێکنەکەوتوو، هەروەك ڕابرا.

بەڵام چەند زانایەك دوو بنچینەی‌تریشیان زیاد کردوە لە مەسەلەکانی باپیرەو برایەکاندا: یەکەم: هەژدە، وەك پێنج براو دایك‌و باپیرە، چونکە کەمترین ژمارە کە شەشێك‌و سێیەکی پاشماوەکەی هەبێ: هەژدەیە.

دووەم: سی‌و شەش، وەك حەفت براو ژنێك‌و دایك‌و باپیرە، چونکە کەمترین ژمارە کە

چواریك و شەشیك و سێیەكی پاشماوەكەی هەبێ: سی و شەشە، كەواتە: هەژدە بنچینەی گشت مەسەلەیەكە: كە شەشیك و سێیەكی پاشماوەكەی تێدابێ، سی و شەشیش بنچینەی گشت مەسەلەیەكە: كە چواریك و شەشیك و سێیەكیپاشماوەی تێدابێ، جا ئەو فەرموودەیە ڕاستترو هەڵبژاردراوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ باسی (عَوْل)**ی مەسەلەكان ﴾**

پێناسە: (عَوْل) زێدەكردنێكە لە ژمارەی بەشە میراتەكانداو كەمكردنێكە لە ئەندازەی بەشی میراتگرەكاندا.

(وَالّذِي يَعُولُ مِنْهَا) ئەوەی (عَوْل) دەكرێ لەو بنچینانەیڕابردوو، سێیانن: شەش، دوانزە، بیستوچوار. چونكە بەشە میراتەكان لە بنچینەی مەسەلەكان زیاتر دەبن، بۆیێ مەسەلەكە بۆ ئەو بەشانە بەرز دەكرێتەوە، بەڵام بە هۆی (عَول) گشت میراتگرێك لە مەسەلەكەدا كەمبوونەوەیەكی بەشەكەی دەیگرێتەوە بەگوێرەی بەشەكەی خۆی، واتە: بەشەكەی لە چەند یەك پێك هاتبێ ئەوە هەر یەكێك بە نیسبەتی (عَوْل) پێكراوەكە لێی كەم دەبێتەوە:

اَلسِّـتَّةُ إِلَـى سَـبْعَةٍ كَـزَوْجٍ وَأُخْتَـيْنِ، وَإِلَـى ثَمَانِيَـةٍ كَهُـمْ وَأُمٍّ، وَإِلَـى تِسْـعَةٍ كَهُـمْ وَأَخٍ لأُمٍّ، وَإِلَى عَشَرَةٍ كَهُمْ وَآخَرَ لأُمٍّ،

بۆ وێنە: ئەگەر شەش (عَوْل) بكرێ بۆ حەفت، ئەوە هەر یەكێك لەو شەش یەكانەی ژمارە شەشیان لێپێك دێ بە ئەندازەی حەفتێكێك لێیان كەم دەبێتەوە.

ئینجا بزانە: بە (إجماع)ی (صحابة)كان لە سەردەمی ئیمامی(عمر)دا بە ئاماژەی ئیمامی (عباس)رضالله عنهم ئەو (عَوْل)كردنە داندرا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

بنچینەییەكەم: (اَلسِّتُّةُ) شەشە، چوار جار (عَوْل) دەكرێ بە تاك و بە جووت تا دەگاتە دە: (إِلَى سَبْعَةٍ) جارێك (عَوْل) دەكرێ بۆ حەفت (كَزَوْجٍ وَأُخْتَيْنِ) وەكو مێردو دوو خوشك، مێردەكە نیوەی هەیە-كە سێیە- خوشكەكانیش دووسێیەكیان هەیە-كە چوارە- جا لە بەر ئەوەی كۆی بەشە میراتەكان لە بنچینەی مەسەلەكە زیاترە، بۆیێ بە شەشیكی مەسەلەكە (عَول) دەكرێ بۆ حەفت، كەواتە: شەشێكێك زیاد كراوە، بەڵام هەر شەشێكێكیش حەفتێكێكی لێ كەم بۆتەوە، واتە: مێردەكە سێ شەشێكی هەیەو سێ حەفتێكی لێ كەم بۆتەوە، خوشكەكانیش چوار شەشێكیان هەیەو چوار حەفتێكیان لێ كەم بۆتەوە، هەروەك لە (البجيرمي)دا ڕوون كراوەتەوە، ئەمەش شێوەی (عَوْل)كردنەكەیە:

3. میراتگر ———— مێرد، دوو خوشك.

2 ×. بەشەمیرات ———— نیوە، دووسێیەك.

6 ÷ ———— 3 + 3 شەشێكێكی كەمە = 6.

1 + ———— (عَوْل) بە شەشێكیمەسەلەكە.

.7 = 4 + 3 ———————— ÷ 7

(وَإِلَى ثَمَانِيَةٍ) جارێکیتر (عَوْل) دەکرێ بۆ هەشت (کَهُمْ وَأُمّ) وەکو ئەو سێ میراتگرانەو دایك: مێردەکە نیوەی هەیەو خوشکەکان دووسێیەکیان هەیەو دایکیش شەشێکی هەیە –کە یەکە– جا بەشە میراتەکان لە بنچینەی مەسەلەکە زیاترن، بۆیێ بە سێیەکی مەسەلەکە (عَوْل)ی دەکەین بۆ هەشت، سێیەکێك زیاد دەبێ‌و هەر یەکێکیش هەشتێکێکی لێ کەم دەبێتەوە، وەك ڕوونمان کردەوە.

(وَإِلَى تِسْعَةٍ) جارێکیتریش (عَوْل) دەکرێ بۆ نۆ (کَهُمْ وَأَخٍ لأُمّ) وەکو ئەو چوار میراتگرانەو برایەکی لەدایکی: مێرد نیوەی هەیەو خوشکەکان دووسێیەکو دایك شەشێكو برایەکەش شەشێك، بەشەمیراتەکان لە بنچینەی مەسەلەکە زیاترن، بۆیێ بە نیوەی مەسەلەکە (عَوْل) دەکرێ بۆ نۆ، جا هەر یەکێك نۆیەکێکی لێ کەم دەبێتەوە.

(وَإِلَى عَشَرَةٍ) جارێکیتریش (عَوْل) دەکرێ بۆ دە (کَهُمْ وَآخَرَ لأُمٍ) وەکو ئەو پێنج میراگرانەو برایەکیتری لەدایکی: نیوە بۆ مێردەکەو دووسێیەك بۆ خوشکەکانو شەشێك

وَالإِثْنَاعَشَرَ إِلَى ثَلاَثَةَعَشَرَ کَزَوْجَةٍ وَأُمٍّ وَأُخْتَيْنِ، وَإِلَى خَمْسَةَعَشَرَ کَهُمْ وَأَخٍ لأُمٍّ، وَإِلَى سَبْعَةَعَشَرَ کَهُمْ وَآخَرَ لأُمٍّ، وَالأَرْبَعَةُ وَالْعِشْرُونَ إِلَى سَبْعَةٍ وَعِشْرِينَ کَبِنْتَيْنِ وَأَبَوَيْنِ وَزَوْجَةٍ.

بۆ دایكو سێیەك بۆ هەردوو برایەکانی لەدایکی، بەشە میراتەکان لە بنچینەی مەسەلەکە زیاترن، بۆیی بە دووسێیەکی مەسەلەکە (عَوْل) دەکرێ بۆ دە، هەر یەکێکیش دەیەکێکی لێ کەم دەبێتەوە.

بنچینەیدووەم: (وَالإِثْنَاعَشَرَ) دوانزە، سێ جار (عَوْل) دەکرێ بە تاك تا دەگاتە حەڤدە:

(إِلَى ثَلاَثَةَعَشَرَ) جارێك (عَوْل) دەکرێ بۆ سێزدە (کَزَوْجَةٍ وَأُمّ وَأُخْتَيْنِ) وەکو ژنێكو دایكو دوو خوشکی لەدایكوباوکی، ژنەکە چوارێکیهەیە–کە سێیە– دایکیش شەشێکی هەیە –کە دووە– خوشکەکانیش دووسێیەکیان هەیە–کە هەشتە– بەشەمیراتەکان لە بنچینەکە زیاترن، بۆیێ بە نیوەی شەشێك (عَوْل) دەکرێ بۆ سێزدە.

(وَإِلَى خَمْسَةَعَشَرَ) جارێکیش بۆ پانزە (کَهُمْ وَأَخٍ لأُمّ) وەك ئەو میراتگرانەو برایەکی لەدایکی، چوارێك بۆ ژنەکەو شەشێك بۆ دایك، دووسێیەك بۆ خوشکەکان، برایەکەش شەشێکی هەیە–کە دووە– کەوابو: بە چوارێکی مەسەلەکە (عَوْل) دەکرێ بۆ پانزە.

(وَإِلَى سَبْعَةَعَشَرَ) جارێکیش (عَوْل) دەکرێ بۆ حەڤدە (کَهُمْ وَآخَرَ لأُمّ) وەك ئەو میراگرانەو برایەکیتری لەدایکی، چوارێك بۆ ژنەکە، شەشێك بۆ دایك، دووسێیەك بۆ خوشکەکان، سێیەکێك–کە چوارە– بۆ هەردوو برایەکان، کەوابو: بە چوارێكو شەشێکی مەسەلەکە (عَوْل) دەکرێ بۆ حەڤدە.

بنچینەی‌سێیەم: (وَالأرْبَعَةُ وَالْعِشْرُونَ) بیستو چوار، تـەنها جارێك (عَـوْل) دەكرێ (إلَـى سَبْعَةٍ وَعِشْرِينَ) بۆ بیستوحەفت (كَبِنْتَيْنِ وَأبَوَيْنِ وَزَوْجَةٍ) وەك دوو كیژو دایكو باوكو ژن– كە (اَلْمِنْبَرِيَّة)ی پێدەگوترا– كیژەكان دووسێیەكیان هەیە–كە شانزەیە– دایك شەشێكی هەیە–كە چوارە– باوكیش شەشێكیتری هەیە–كە چوارە– ژنەكەش هەشتێكی هەیە– كە سێیە– جا لە بەر ئەوەی بەشەكان لە بنچینەكە زیاترن، بۆیی بە هەشتێكی مەسەلەكە (عَوْل)ی دەكەین بۆ بیستوحەفت، بەم شێوەیە:

6. میراتگر ———— دوو كیژ، دایك، باوك، ژن.

4 ×. بەشەمیرات ——— دووسێیەك، شەشێك، شەشێك، هەشتێك.

24 ÷ ———————— 16 + 4 + 4 + هەشتێكی كەمە = 24.

3 + ——— (عَوْل) بە هەشتێكی‌مەسەلەكە.

27 ÷ ———————— 16 + 4 + 4 + 3 = 27.

وَإذَا تَمَاثَـلَ الْعَـدَدَانِ فَـذَاكَ، وَإنْ اِخْتَلَفَـا وَفَنِـيَ الأكْثَـرُ بِالأقَـلِّ مَـرَّتَيْنِ فَـأَكْثَرَ فَمُتَـدَاخِلاَنِ كَثَلاَثَـةٍ مَـعَ سِـتَّةٍ أَوْ تِسْـعَةٍ، وَإنْ لَـمْ يُفْنِهِمَـا إلاَّ عَـدَدٌ ثَالِـثٌ فَمُتَوَافِقَـانِ بِجُزْئِهِ كَأَرْبَعَةٍ وَسِتَّةٍ بِالنِّصْفِ، وَإنْ لَمْ يُفْنِهِمَا إلاَّ وَاحِدٌ تَبَايَنَا كَثَلاَثَةٍ وَأَرْبَعَةٍ،

(وَ) هەر كاتێك (مَخارِج اَلْفُرُوض)، واتە: لێدەرچـووەكانی بەشـەكانت زانـی تەماشـا بكـە: (إذَا تَمَاثَلَ الْعَدَدَانِ) هەر كاتێك هەردوو ژمارەكان هاووێنە بون: وەك سێ لەگەڵ سێ، یان شەش لەگەڵ شەش، یان نیوە لەگەڵ نیوە (فَذَاكَ) ئەوە دیارە یەكێكیان دەكرێتە بنچینەی مەسەلەكە.

(وَإنْ اِخْتَلَفَـا) ئەگـەر هـەردوو ژمارەكـانیش لێـك جیـاواز بـونو (وَفَنِـيَ الأكْثَـرُ بِالأقَـلِّ) زۆرترەكەش بە لێدەركردنی كەمترەكە لە ناو دەچو (مَرَّتَيْنِ فَأَكْثَر) بە دوو جار، یان زیاتر، ئەوە (فَمُتَدَاخِلاَنِ) ژمارەكان تێكڕاچوونە، چونكە كەمترەكە دەچێتە ناو زۆرترەكە (كَثَلاَثَةٍ مَعَ سِتَّةٍ أوْ تِسْعَةٍ) وەك سێ لەگەڵ شـەش، یـان نـۆ، یـان پـانزە، كەواتـە: زۆرترەكـە بـە بنچینەی مەسەلەكە دادەندرێ.

(وَإنْ لَـمْ يُفْنِهِمَـا إلاّ عَـدَدٌ ثَالِـثٌ) بـەلاّم ئەگـەر تـەنها لێـدەركردنی ژمارەیـەكی سـێیەمین كەمترەكەو زۆرترەكەی لە ناو دەبردن، ئەو كاتە (فَمُتَوَافِقَانِ بِجُزْئِه) كەمترەكەو زۆرترەكە تێككەرەوەنە بە پارچەی سێیەمەكە (كَأَرْبَعَةٍ وَسِتَّةٍ) وەكو چـوارو شـەش: تێككەرەوەنـە (بِالنِّصْف) بە نیوەیی، واتە هەردووك نیوەیی ساغیان هەیە، چونكە ئەگەر چوار لە شەش دەركەین دوو دەمێنێتەوە، ئەم دووەش ژمارەیەكیسێیەمینەو شەشو چوار لە ناو دەباو هەم نیوەیشی لێدەردەچێ، كەوابو: شەشو چوار لە نیوەییدا تێك دەكەنـەوەو نیـوەی

یەکێکیان لەویتر دەدرێو مەسەلەکە دروست دەبێ.

جا ئەگەر هەردوو ژمارەکان بە زیاتر لە پارچەیەك تێکیان دەکردەوە، ئەو کاتە تەنها ووردترین پارچە ڕەچاو دەکرێ: وەك دوانزە لەگەڵ هەژدە، بە نیوەو بە سێیەكو بە شەشێك تێك دەکەنەوە، جا چونکە شەشێك لە گشتیان ووردترە بۆیێ بۆ دروستکردنو ساغکردنەوەی مەسەلەکان ئەویان ڕەچاو دەکرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَإِنْ لَمْ يُفنِهُمَا إلاَّ وَاحِدٌ) ئەگەر جگە لە لێدەرکردنی یەك هیچ ژمارەیەکیتر زۆرترەکەو کەمترەکەی لە ناو نەدەبردن، ئەو کاتە (تَبَايَنَا) تێك ناکەنەوەو بە ڕێکنەکەتوو ناو دەبرێن (كَثَلاَثَةٍ وَأَرْبَعَةٍ) وەکو سێ لەگەڵ چوار، واتە: ئەگەر سێ لە چوار دەرکەین، یەك دەمێنێتەوە، بەڵام یەك هەردووکیان لە ناو دەبا، کەواتە: یەکێکیان لەویتر دەدرێو بنچینەی مەسەلەکە دروست دەبێ.

وَالْمُتَــــــــــــــدَاخلاَنِ مُتَوَافِقَــــــــــــــانِ، وَلاَ عَكْــــــــــــــس.

(فَرْعٌ) إِذَا عَرَفْتَ أَصْلَهَا وَانْقَسَمَتِ السِّهَامُ عَلَيْهِمْ فَذَاكَ،

(وَالْمُتَدَاخَلاَنِ مُتَوَافِقَانِ) ئەو دوو ژمارانەی تێکڕاچوونە، لە هەمان کاتیشدا تێککەرەوەنە: وەکو سێ لەگەڵ شەشو نۆ، کەمەکە دەچێتە ناو زۆرەکانو بە سێیەکیش تێك دەکەنەوە–جا ئاگاداربە: بۆ ساغکردنەوەی مەسەلەکان زۆر پێویستە شارەزای ئەم (قَاعِدَة)یە بی– بەڵام (وَلاَ عَكْس) بە پێچەوانەوە نیە، واتە: هەردوو ژمارەیەك کە تێککەرەوە بن تێکڕاچوو نینە: وەك شەشو هەشت، چونکە مەرجی (مُتَدَاخِل) تێکڕاچوو ئەمەیە: کەمترەکە لە نیوەی زۆرترەکە زیاتر نەبێ، هەروەك ڕابرا.

﴿ فَرْعٌ: **لقێك لە باسی** (تَصْحِيحُ الْمَسَائِل) **ساغکردنەوەی مەسەلەکان** ﴾

پێشەکی بزانە: (أُصُولُ الْمَسَائِل)، واتە: دروستکردنی بنچینەی مەسەلەکان–بەو چوار حاڵەتانەیڕابردوو– ڕێخۆشکەرێك بوو بۆ (تَصْحِيحُ الْمَسَائِل)، واتە: ساغکردنەوەی مەسەلەکان.

دیسان بزانە: (أُصُولُ الْمَسَائِل)=بنچینەی مەسەلەکان بە لێدانی (مَخْرَج) لە (مَخْرَج) دروست دەبێ– واتە: لێدانی لێدەرچووی بەشەمیراتێك لە لێدەرچووی بەشەمیراتێکیتر–بەڵام (تَصْحِيحُ الْمَسَائِل)=ساغکردنەوەی مەسەلەکان بە لێدانی (اَلْمُنْكَسَرعَلَيْهِمْ) دەبێ، واتە: بە لێدانی ژمارەی سەری ئەو میراتگرانەی بەشەکانیان بە سەردا دەشکێتەوە، تاکو بە ساغی بە سەریاندا بەش ببێ، هەروەك لە (البجيرمي)دا ڕوونی کردۆتەوە.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: لێرەشدا–وەك بەشکردنیمیرات– ئەگەر کوڕو کیژ، یان خوشكو برا وێکڕا

کۆ بونەوە، ئەوە بۆ ساغکردنەوەی مەسەلەکە هەر نێرینەیەك بە دوو مێیینە دەژمێردرێ.
دیسان بزانە: جاری وا هەیە: مەسەلەکە هەر لە بنچینەی خۆی ساغ دەبێتەوە، جاری واش هەیە: بۆ ساغکردنەوە پێویستی بەو لێدانەیداهاتوو هەیە:
کەوابو: (إِذَا عَرَفْتَ أَصْلَهَا) هەرکاتێك زانیت بنچینەی مەسەلەکە لە چەندە (وَانْقَسَمَتِ السِّهَامُ عَلَيْهِمْ) هەر لەو بنچینەشدا بەشەمیراتەکان بە ساغی بە سەر میراتگرەکاندا بەش دەبون، چونکە ژمارەی میراتگرەکان لەگەڵ بەشەکانیان (مُتَمَاثِل)=هاوێنە بون، یان (مُتَدَاخِل)=تێکراچوو بون، واتە: ژمارەی سەری مێراتگرەکان دەچووە ناو ژمارەی بەشەکانیان (فَذَاكَ) ئەوە ئاشکرایە پێوستی بە هیچ ساغکردنەوەیەك نیە، چونکە بەشەکان بە ساغی بەش دەبن: وەك مێردو سێ کوڕ، مەسەلەکە لە چوارە—کە بەشی مێردەکەی لێدەردەچی—: چوارێك—یەکە— بۆ مێردەکە، پاشماوەکەش—سێیە— بۆ سێ کوڕەکان.
هەم وەکو ژنێك و سێ کوڕو کیژێك، مەسەلەکە لە هەشتە—کە بەشی ژنەکەی
وَإِنْ انْكَسَرَتْ عَلَى صِنْفٍ قُوبِلَتْ بِعَدَدِهِ: فَإِنْ تَبَايَنَا ضُرِبَ عَدَدُهُ فِي الْمَسْأَلَةِ بِعَوْلِهَا إِنْ عَالَتْ،

لێدەردەچی—: هەشتێکی—یەکە— بۆ ژنەکە، پاشماوەکەش—حەفتە— بۆ کیژو کوڕەکان: هەر کوڕێك دوو هەندی کیژەکە.
بەڵام (وَإِنْ انْكَسَرَتْ عَلَى صِنْفٍ) ئەگەر بەشەمیراتەکان بە سەر ژمارەی یەك جۆرە میراتگردا شکانەوە، واتە: میراتگرەکان یەك جۆر بونو بەشە میراتەکەیان بە سەردا بەش نەدەبو، ئەوە (قُوبِلَتْ بِعَدَدِهِ) بەشە میراتەکەیان بەرامبەر ژمارەی سەرەکانیان دەکرێ، جیاوازی نیە: میراتگری پشتێ بن، یان خاوەن بەش بن، ئینجا کە تەماشا دەکەین ژمارەی سەری میراتگرەکانو بەشەکەیان: یان (مُتَبَايِن)ن، یا (مُتَوَافِق)ن، واتە: چونکە ئەگەر (مُتَمَاثِل)، یان (مُتَدَاخِل) بن، ئەو کاتە بەشەکەیان ناشکێتەوەو بە ساغی بە سەریاندا بەش دەبێ، هەروەك تازە ڕابرا.
ئینجا لە دوای بەرامبەرکردن (فَإِنْ تَبَايَنَا) ئەگەر ژمارەی سەری میراتگرەکانیجۆرەکەو بەشەکەیان (مُتَبَايِن)=ڕێکنەکەوتوو بون، ئەوە (ضُرِبَ عَدَدُهُ فِيالْمَسْأَلَةِ) ژمارەی میراتگرەکانی جۆرەکە دەبێتە (جُزْءُ السَّهْمِ)و لە تەواوی مەسەلەکە دەدرێ (بِعَوْلِهَا إِنْ عَالَتْ) بە (عَوْل)ەوە ئەگەر (عَوْل)کرابێ، یان بە بێ(عَوْل) ئەگەر (عَوْل)نەکرابێ، ئینجا بەو لێدانە گەیشتە کام ژمارە، ئەوە لەو ژمارەیە مەسەلەکە ساغ دەبێتەوە:
وێنەی بێ(عَوْل): ژنێك و دوو برا، بنچینەی مەسەلەکە لە چوارە—کە بەشی ژنەکەی لێدەردەچێ—: چوارێکی—یەکە— بۆ ژنەکە، پاشماوەکەشی—سێیە— بۆ دوو برایەکانو بە سەریاندا بەش نابێ، ژمارەی دوو براییەکان لەگەڵ بەشەکەیان

(مُتَبَايِن)ن، بۆیێ ژمارەی دوو برایەکان دەبێتە (جُزْء السَّهم)و لە تەواوی مەسەلەکە دەدرێ‌و لە هەشت ساغ دەبێتەوە: دوو بۆ ژنەکە، شەش بۆ برایەکان، بەم شێوەیە:

.4 میراتگر ———— ژن، دوو برا.

1 ×. بەشەمیرات ———— چوارێك، پشتێیە.

÷ 4 ———— 1 + 3 بە سەر دوودا بەش نابێ = 4.

× 2 ———— ساغکردنەوەی بە دوو برا.

÷ 8 ———— 2 + 6 = 8.

وێنەی (عَوْل)کراو: مێردو پێنج خوشك، بنچینەی مەسەلەکە شەشە، بە لێدانی دوو لە سێ-کە بەشی مێردەکەو خوشکەکانیان لێدەردەچێ- ئینجا (عَوْل) دەکرێ بۆ حەفت، چونکە نیوەی-سێیە- بۆ مێردەکە، دووسێیەکیشی-چوارە- بۆ پێنج خوشکەکان‌و بە سەریاندا بەش نابێ‌و ژمارەی خوشکەکان لەگەڵ بەشەکەیان (مُتَبَايِن)ن، بۆیێ ژمارەی

وَإِنْ تَوَافَقَا ضُرِبَ وِفْقُ عَدَدِهِ فِيهَا فَمَا بَلَغَ صَحّ

منهاج- بەرگی‌چوارەم-5

پێنج خوشکەکان دەبێتە (جُزْء السَّهم)و لە مەسە

ساغ دەبێتەوە: پانزە بۆ مێردەکە، بیست بۆ خوشکەکان، بەم شێوەیە:

.3 میراتگر ———— مێرد، پێنج خوشك.

2 ×. بەشەمیرات ———— نیوە، دووسێیەك.

÷ 6 ———— 3 + 3 شەشێکێکی کەمە = 6.

+ 1 ———— (عَوْل) بە شەشێك.

÷ 7 ———— 3 + 4 بە سەر پێنج دا بەش نابێ = 7.

× 5 ———— ساغکردنەوەی بە پێنج خوشك.

÷ 35 ———— 15 + 20 = 35.

(وَإِنْ تَوَافَقَا) ئەگەر ژمارەی سەری‌میراتگرەکان‌و بەشەمیراتەکەیان (مُتَوَافِق)=تێککەرەوە بون (ضُرِبَ وَفْقُ عَدَدِهِ فِيهَا) ئەو کاتە (وِفْق)ی ژمارەی سەری میراتگرەکان دەبێتە (جُزْءُ السَّهم)و لە تەواوی مەسەلەکە دەدرێ: بە بێ(عَوْل)، یان بە (عَوْل)ەوە ئەگەر (عَوْل)کرابێ (فَمَا بَلَغَ) جا کۆی لێدانەکە گەیشتەکام ژمارە، ئەوە (صَحَّتْ مِنْهُ) لەو ژمارەیە مەسەلەکە ساغ دەبێتەوە.

وێنەی بێ(عَوْل): دایك‌و چوار مام، بنچینەی‌مەسەلەکە لە سێیە-کە بەشی دایکەکەی لێ دەردەچێ-: سێیەکی-یەکە- بۆ دایکەکە، پاشماوەکەشی- دووە- بۆ چوار مامەکان‌و بە سەریاندا بەش نابێ‌و ژمارەی مامەکان لەگەڵ بەشەکەیان (مُتوافِق)=تێککەرەوەن بە نیوەیی-چونکە گشت (مُتَداخل)ێك بە (مُتوافِق) دادەندرێ، هەروەك ڕابرا- کەوابو: نیوەی

چوار مامەکان–کە دووە– دەبێتە (جُزْءُ السَّهم)و لە تەواوی مەسەلەکە دەدرێ‌و لە شەش ساغ دەبێتەوە: دوو بۆ دایکەکە، چوار بۆ مامەکان، بەم شێوەیە:

3. میراتگر ——— دایك، چوار مام.

1 ×. بەشەمیرات ——— سێیەك، پشتێیە.

÷ 3 ——— 1 + 2 بە سەر چواردا بەش نابێ = 3.

× 2 ——— ساغکردنەوەی بە نیوەی چوار مامەکان.

÷ 6 ——— 2 + 4 = 6.

وێنەی (عَوْل)کراو: شەش کیژو دایك‌و باوك‌و مێرد، بنچینەی مەسەلەکە لە دوانزەیە: بە لێدانی سێ لە چوار–کە بەشی مێردو کیژەکانی لێ‌دەردەچێ– ئینجا (عـَوْل) دەکرێ بۆ پانزە، چونکە دووسێیەك–هەشتە– بـۆ شـەش کیـژەکان، شەشـێکی–دووە– بـۆ دایـك، شەشێکێکی‌تر–دووە– بۆ باوك، چوارێك– سێیە– بۆ مێردەکە، بەڵام بەشی خوشکەکان

وَإِنْ اِنْكَسَرَتْ عَلَى صِنْفَيْنِ قُوبِلَتْ سِهَامُ كُلِّ صِنْفٍ بِعَدَدِهِ: فَإِنْ تَوَافَقَا رُدَّ الصِّنْفُ إِلَى وِفْقِهِ وَإِلاَّ تُرِكَ، ثُمَّ إِنْ تَمَاثَلَ عَدَدُالرُّءُوسِ ضُرِبَ أَحَدُهُمَا فِي أَصْلِ الْمَسْأَلَةِ

بە سەریاندا بەش نابێ‌و ژمارەی کیـژەکان لەگـەڵ بەشـەکەیان (متوافـق)ن بـە نیـوەیی، کەوابو: نیوەی شەش کیژەکان–سێیە– دەبێتە (جُزْءُالسَّهم)و لە مەسەلە (عَوْل)کراوەکەی دەدەین‌و لە چل‌وپێنج ساغ دەبێتەوە: بیست‌و چوار بۆ کیژەکان، شەش بۆ دایك، شـەش بۆ باوك، نۆ بۆ مێردەکە، بەم شێوەیە:

4. میراتگر ——— شەش کیژ، دایك، باوك، مێرد.

3 ×. بەشەمیرات ——— دووسێیەك، شەشێك، شەشێك، چوارێك.

÷ 12 ——— 8 + 2 + 2 + چوارێکی کەمە = 12.

+ 3 ——— (عَوْل) بە چوارێك.

÷ 15 ——— 8 + 2 + 2 + 3 = 15.

× 3 ——— ساغکردنەوەی بە نیوەی شەش کیژەکان.

÷ 45 ——— 24 + 6 + 6 + 9 = 45.

(وَإِنْ اِنْكَسَرَتْ عَلَى صِنْفَيْنِ) ئەگەر بەشەمیراتەکان بە سەر ژمارەی دوو جۆرە میراتگراندا شکانەوە، واتە: میراتگرەکان دوو جۆر بونو بەشەمیراتەکەی هیچێکیان بە سەریاندا بەش نەدەبو، ئەو کاتە (قُوبِلَتْ سِهَامُ كُلِّ صِنْفٍ بِعَدَدِه) بەشەمیراتەکانی هەر جۆرێکیان بەرامبەر بە ژمارەی سەرەکانیان دەکرێ، جیاوازی میراتگری پشـتێ‌و خـاوەن بـەش نیـە، ئینجا تەماشا دەکەین:

(فَإِنْ تَوَافَقَا) ئەگەر بەشەمیراتەکان‌و ژمارەی سەری‌میراتگرەکانی هـەدوو جۆرەکـە، یـان

جۆرێکیان (مُتَوَافِق)=تێککەرەوە بون، ئەوە (رُدَّ الصِّنْفُ إِلَى وَفْقِهِ) ژمارەی میراتگرەکانی جۆرە تێککەرەوەکە دەگەڕێندرێتەوە بۆ (وفق)ی‌خۆی (وَإِلَّا) بەڵام ئەگەر (مُتَوَافِق) نەبون، بەڵکو ژمارەی هەردوو جۆرەکە، یان یەکێکیان لەگەڵ بەشەکانیان (مُتَبَاين)= ڕێکنەکەوتوو بون، ئەو کاتە (تُرِكَ) جۆرەکەی (مُتَبَاين) وەکو خۆی دەهێشترێتەوەو دەستکاری ناکرێ.

جا بزانە: لێرەشدا ئەگەر (مُتَمَاثِل)، یان (مُتَدَاخِل) بن، واتە: ژمارەی میراتگرەکان بچێتە ناو بەشەکانیان، ئەو کاتەش بەشەکان ناشکێنەوەو بە ساغی بەش دەبن.

(ثُمَّ) ئینجا لە دوای گەڕاندنەوەکە بۆ (وفق)و لە دوای هێشتنەوەکە، دیسان کە تەماشای ژمارەی سەری هەردوو جۆرە میراتگرەکان دەکەینەوە، چوار حاڵەتیان هەنە:

حاڵەتی یەکەم: (إِنْ تَمَاثَلَ عَدَدُ الرُّؤُوسِ) ئەگەر ژمارەی سەری میراتگرەکانی هەر دوو جۆرەکان (مُتَمَاثِل) هاووێنە بون، ئەوە (ضُرِبَ أَحَدُهُمَا فِي أَصْلِ الْمَسْأَلَةِ) لە هەر دوو جۆرەکان تەنها یەکێکیان دەبێتە (جُزْءُ السَّهم)و بە تەواوی لە بنچینەی مەسەلەکە بِعَوْلِهَا، وَإِنْ تَدَاخَلاَ ضُرِبَ أَكْثَرُهُمَا،

دەدرێ: بە بێ(عَوْل)، یان (بِعَوْلِهَا) بە (عَوْل)ەوە ئەگەر (عَوْل)کرابێ، ئینجا کۆی لێدانەکە گەیشتە کام ژمارە، ئەوە لەو ژمارەیە مەسەلەکە ساغ دەبێتەوە:

بۆ وێنە: دایك‌و شەش برای لەدایکی‌و دوانزە خوشکی لەباوکی، بنچینەی مەسەلەکە لە شەشە–کە بەشی دایکەکەی لێدەردەچێ– جا (عَوْل) دەکرێ بۆ حەفت، چونکە شەشێکی–یەکە– بۆ دایکەکە، سێیەکی–دووە– بۆ شەش برایەکانی لەدایکی، دووسێیەکی–چوارە– بۆ دوانزە خوشکەکان، ئینجا بەشی شەش برایەکان بە سەریاندا بەش نابێ‌و بەشەکەیان‌و ژمارەکەیان (مُتَوَافِق)ن بە نیوەیی، کەوابو: ژمارەی برایەکان دەگەڕێندرێتەوە بۆ نیوەی شەش–کە سێیە–، هەروەها بەشی دوانزە خوشکەکانیش بە سەریاندا بەش نابێ‌و بەشەکەیان‌و ژمارەکەیان (مُتَوَافِق)ن بە چوارێك، کەوابو: ژمارەی خوشکەکانیش دەگەڕێندرێتەوە بۆ چوارێکی دوانزە–کە سێیە– ئینجا ئەم سێیەی سەری‌خوشکەکان‌و سێیەکەی سەری‌برایەکان (مُتَمَاثِل)=هاووێنەن، کەوابو: تەنها یەکێکیان دەبێتە (جُزْءُ السَّهْمِ)و لە مەسەلە (عَوْل)کراوەکە دەدرێ‌و لە بیست‌و یەك ساغ دەبێتەوە، بەم شێوەیە:

6.	میراتگر	دایك،	شەش برای لەدایکی،	دوانزە خوشکی لەباوکی.	
× 1.	بەشەمیرات	شەشێك،	سێیەك،	دووسێیەك.	
÷ 6		شەشێکی کەمە +	2 +	4	=6.
+ 1		(عَوْل) بە شەشێك.			
÷ 7		1 +	2 +	4	= 7.

3 × —— ساغکردنەوەی بە ژمارە سێ– کە (وِفْق) خوشك، یان برایەکانە–.

21 ÷ —— 3 + 6 + 12 = 21.

حاڵەتیدووەم: (وَإِنْ تَدَاخَلاَ) ئەگەر ژمارەی سەری میراتگرەکانی هەردوو جۆرەکان (مُتَدَاخِل)=تێکراچوو بون، ئەو کاتە (ضُرِبَ أَكْثَرُهُمَا) زۆرترەکەیان دەبێتە (جُزْءُ السَّهم)و لە بنچینەی مەسەلەکە دەدرێ: بە (عَوْل)، یان بێ(عَوْل)، ئینجا کۆی لێدانەکە گەیشتە کام ژمارە، ئەوە لەو ژمارەیە مەسەلەکە ساغ دەبێتەوە:

بۆ وێنە: دایكو چوار برای لەدایكیو چوار مام، بنچینەی مەسەلەکە لە شەشە–کە بەشی دایکەکەی لێدەردەچێ–: شەشێکی–یەکە– بۆ دایکەکە، سێیەکی–دووە– بۆ چوار برایەکانی لە دایکی، پاشماوەکەشی–سێیە– بۆ چوار مامەکان، ئینجا بەشی چوار برایەکان بە سەریاندا بەش نابێو بەشەکەیانو ژمارەکەیان (مُتَوَافِق)ن بە نیوەیی، کەوابو: ژمارەی برایەکان دەگەڕێندرێتەوە سەر نیوەی چوار–کە دووە–، هەروەها بەشی

وَإِنْ تَوَافَقَا ضُرِبَ وِفْقُ أَحَدِهِمَا فِالآخَرِ ثُمَّ الْحَاصِلُ فِي الْمَسْأَلَةِ،

چوار مامەکانیش بە سەریاندا بەش نابێو بەشەکەیانو ژمارەکەیان (متبـاین)ن، کەوابو: ژمارەی چوار مامەکان وەکو خۆیان دەهێشترێتەوە، ئینجا ژمارە دووی سەری‌برایەکان لەگەڵ ژمارە چواری سەری‌مامەکان (مُتَداخِل)ن، کەوابو: زۆرترەکەیان–کە چوارە– دەبێتە (جَزْءُ السَّهمِ)و لە تەواوی مەسەلەکە دەدرێو لە بیستو چوار ساغ دەبێتەوە، بەم شێوەیە:

.6 میراتگر —— دایك، چوار برای لەدایکی، چوار مام.

1 ×. بەشەمیرات —— شەشێك، سێیەك، پشتێیە.

6 ÷ —— 1 + 2 + 3 = .6

4 × —— ساغکردنەوەی بە ژمارەی 4 مام.

24 ÷ —— 4 + 8 + 12 = 24.

حاڵەتیسێیەم: (وَإِنْ تَوَافَقَا) ئەگەر ژمارەی سەری میراتگرەکانی هەردوو جۆرەکان (مُتَوَافِق)=تێککەرەوە بون، ئەو کاتە (ضُرِبَ وِفْقُ أَحَدِهمَا فِیالآخَرِ) یەکەمجار (وِفـق)ی ژمارەی میراتگرەکانی جۆرێك لە تەواوی ژمارەی جۆرەکەی‌تر دەدرێ (ثُمَّ الْحَاصِلُ فِي الْمَسْأَلَةِ) ئینجا کۆی ئەو ژمارەیەیی لەو لێدانە پەیدا دەبێ، ئەو دەبێتە (جُزْءُ السَّهْمِ)و لە تەواوی مەسەلەکە دەدرێ: بە (عَوْل)، یان بێ(عَوْل)، ئینجا بەو لێدانەش گەیشتە کام ژمارە، ئەوە لەو ژمارەیە مەسەلەکە ساغ دەبێتەوە:

بۆ وێنە: دایكو دوانزە برای لەدایکیو شانزە خوشکی لەباوکی، بنچینەی مەسەلەکە لە شەشە–کە بەشی دایکەکەی لێدەردەچێ– جا (عَوْل) دەکرێ بۆ

حەفت، چونکە شەشێکی–یەکە– بۆ دایکەکە، سێیەکی–دووە– بۆ دوانزە برایەکان، دووسێیەکی
–چوارە– بۆ شانزە خوشکەکان، ئینجا بەشی دوانزە برایەکان بە سەریاندا بەش نابێ‌و بەشەکەیان‌و ژمارەکەیان (مُتَوَافِق)ن بەنیوەیی–چونکە گشت (مُتَدَاخِل)ێك بە (مُتَوافِق) دادەندرێ– کەوابو: ژمارەی برایەکان دەگەڕێندرێتەوە بۆ نیوەی دوانزە–کە شەشە–، هەروەها بەشی شانزە خوشکەکانیش بە سەریاندا بەش نابێ‌و بەشەکەیان‌و ژمارەکەیان (مُتَوَافِق)ن بە چوارێك، کەوابو: ژمارەی خوشکەکانیش دەگەڕێندرێتەوە بۆ چوارێکی شانزە –کە چوارە–، ئینجا ئەم چوارەی سەری‌خوشکەکانیش لە گەڵ شەشەکەی سەری‌برایەکان (مُتَوَافِق)ن بە نیوەیی، کەوابو: نیوەی یەکێکیان لە تەواوی ئەوی‌تر دەدرێ‌و دەگاتە دوانزە، ئینجا ئەم دوانزەیە دەبێتە (جُزْءُ السَّهْمِ)و لە مەسەلە (عَوْل)کراوەکە دەدرێ‌و لە هەشتاوچوار ساغ دەبێتەوە، بەم شێوەیە:

وَإِنْ تَبَايَنَا ضُرِبَ أَحَدُهُمَا فِىالآخَرِ ثُمَّ الْحَاصِلُ فِىالْمَسْأَلَةِ، فَمَا بَلَغَ صَحَّتْ مِنْهُ،

---

6 .	میراتگر ————	دایك،	دوانزە برای لەدایکی،	شانزە خوشکی لەباوکی.
1 ×.	بەشەمیرات ————	شەشێك،	سێیەك،	دووسێیەك.
6 ÷	————	شەشێکی کەمە +	2 +	4 =6 .
1 +	————	(عَوْل) بە شەشێك.		
7 ÷	————	1	+ 2 +	4 =7.
12 ×	————	ساغکردنەوەی بە لێدانی 3 × 4 = .12		
84 ÷	————	12	+ 24 +	48 =84.

حاڵەتی‌چوارەم: (وَإِنْ تَبَايَنَا) ئەگەر ژمارەی سەری میراتگرەکانی هەردوو جۆرەکان (مُتَبايِن)–پێکنەکەوتوو بون، ئەو کاتەش (ضُرِبَ أَحَدُهُمَا فِىالآخَر) یەکەمجار تەواوی ژمارەی میراتگرەکانی جۆرێك لە تەواوی ژمارەی جۆرەکەی‌تر دەدرێ (ثُمَّ الْحَاصِلُ فِى الْمَسْأَلَةِ) ئینجا کۆی ئەو ژمارەیەی لەو لێدانە پەیدا دەبێ، ئەو دەبێتە (جُزْءُ السَّهم)و لە تەواوی مەسەلەکە دەدرێ بە (عَوْل)، یان بێ(عَوْل)، ئینجا (فَمَا بَلَغَ صَحَّتْ مِنْهُ) بەو لێدانەش گەیشتە کام ژمارە، ئەوە لەو ژمارەیە مەسەلەکە ساغ دەبێتەوە:

بۆ وێنە: دایك‌و سێ کیژو دوو برای لەباوکی، بنچینەی مەسەلەکە لە شەشە–کە بەشی دایکەکەی لێ‌دەردەچی–: شەشێکی–یەکە– بۆ دایکەکە، دووسێیەکی–چوارە– بۆ سێ کیژەکان، پاشماوەکەشی–یەکە– بۆ دوو برایەکان، ئینجا بەشی سێ کیژەکان بە سەریاندا بەش نابێ‌و بەشەکەیان‌و ژمارەکەیان (مُتَبَايِن)ن، کەوابو: ژمارەی سێ کیژەکان وەکو خۆی دەهێڵرێتەوە، هەروەها بەشی دوو برایەکانیش بە سەریاندا بەش

نابێو بەشەکەیانو ژمارەکەیان (مُتَبَاین)ن، کەوابو: ژمارەی دوو برایەکانیش وەکو خۆی دەهێشترێتەوە، ئینجا ئەم دووەی سەری‌برایەکانیش لەگەڵ سێیەکەی سەری‌کیژەکان (مُتَبَاین)ن، کەوابو: تەواوی یەکێکیان لە تەواوی ئەوی‌تر دەدەینو دەگاتە شەش، ئینجا ئەم شەشە دەبێتە (جُزْءُ السَّهْمُ)و لە تەواوی مەسەلەکەی دەدەینو لە سی‌و شەش ساغ دەبێتەوە، بەم شێوەیە:

6. میراتگر	———	دایك،	سێ کیژ،	دوو برا.
1 ×. بەشەمیرات	———	شەشێك،	دووسێیەك،	پشتێیە.
6 ÷	———	1 +	4 +	1 = 6.
6 ×	———	ساغکردنەوەی بە لێدانی 2 × 3 = 6.		
36 ÷	———	6 +	24 +	6 = 36.

وَيُقَاسُ عَلَى هَذَا اَلإنْكِسَارُ عَلَى ثَلاَثَةِ أَصْنَافٍ وَأَرْبَعَةٍ، وَلاَ يَزِيدُ الإنْكِسَارُ عَلَى ذَلِكَ،

(وَيُقَاسُ عَلَى هَذَا) هەروەها (قیاس) دەکرێتە سەر شکانەوەی سەر دوو جۆرە میراتگر (اَلإنْكِسَارُ عَلَى ثَلاَثَةِ أَصْنَافٍ وَأَرْبَعَةٍ) شکانەوەی بەشە میراتەکان بە سەر سێ جۆرە میراتگرو چوار جۆرە میراتگردا، واتە: ئەگەر بەشە میراتەکانی سێ جۆرە میراتگر، یان چوار جۆرە میراتگر بە سەریاندا بەش نەدەبو، ئەوە لێرەشدا بە هەمان شێوەی چوار حاڵەتەکەی‌ڕابردوو ڕەفتار دەکرێ:

واتە: ژمارەی سەری هەرسێك جۆرەکان، یان هەر چوار جۆرەکان بەرامبەر بەشە میراتەکانیان دەکرێ: ئەگەر (مُتَوَافِق) بون، سەرەکان دەگەڕێندرێنەوە بۆ (وفق)ی خۆیان، ئەگەر (مُتَبَاین) بون، سەرەکان وەکو خۆیان دەهێشترێنەوە، ئینجا تەماشا دەکەین: ژمارەی هەرسێك جۆرەکان، یان هەر چوار جۆرەکانیش: ئەگەر (مُتَمَاثِل) بون، ئەوە تەنها یەکێکیان دەبێتە (جُزْءُ السَّهْمُ)و لە مەسەلەکە دەدرێ، ئەگەر (مُتَدَاخِل) بون، ئەوە زۆرترەکەیان دەبێتە (جُزْءُ السَّهْمُ)و لە مەسەلەکە دەدرێ، ئەگەر (مُتَوَافِق) بون، ئەوە (وَفْق)ی یەکێکیان لە یەکێکی‌تر دەدرێو کۆی ئەو لێدانەش لە (وَفْق)ی ژمارەکەی‌تر دەدەرێ، ئینجا کۆی ئەو لێدانانەش دەبێتە (جُزْءُ السَّهْمُ)و لە مەسەلەکە دەدرێ، ئەگەر (مُتَبَاین) بون، ئەوە یەکێکیان لەوی‌تر دەدرێ، ئینجا کۆی ئەو لێدانەش لەوی‌تر دەدەرێ، ئینجا کۆی ئەو لێدانانەش دەبێتە (جُزْءُ السَّهْمُ)و لە مەسەلەکە دەدرێ.

(وَلاَ يَزِيدُ الإنْكِسَارُ عَلَى ذَلِكَ) لە شکانەوەی بەشە میراتەکان بە سەر چوار جۆردا زیاتر نابێ، تەنها لە خزمایەتی کۆیلە ئازادکرندا نەبێ.

وێنەیەکی سێ جۆری: دوو داپیرەو سێ برای لەدایکی‌و دوو مام، بنچینەی مەسەلەکە لە شەشە‒کە بەشی داپیرەکانی لێدەردەچێ‒: شەشێکی‒یەکە‒ بۆ دوو داپیرەکان،

سێیەکی –دووە– بۆ سێ برایەکان، پاشماوەکەشی– سێیە– بۆ دوو مامەکان، ژمارەی هەرسێك جۆرە میراتگرەکان لەگەڵ بەشەکانیان (مُتَبَاين)ن، کەوابو: ژمارەی سەری گشتیان وەکو خۆی دەهێشترێتەوە، ئینجا ژمارەی سەری دوو داپیرەکەو دوو مامەکە (مُتَمَاثِل)نو لەگەڵ ژمارەی سەری سێ برایەکانیش (مُتَبَاين)ن، کەوابو: ژمارەی یەکێکیان لە تەواوی ژمارەی سێ برایەکان دەدرێو دەگاتە شەش، ئینجا ئەم شەشە دەبێتە (جُزْءُ السَّهْم)و لە تەواوی مەسەلەکە دەدرێو لە سیو شەش ساغ دەبێتەوە: شەش بۆ دوو داپیرەکان، دوانزە بۆ سێ برایەکان، هەژدە بۆ دوو مامەکان.

وێنەیەکی چوار جۆری: دوو ژنو چوار داپیرەو سێ برای لەدایکیو دوو مام، بنچینەی مەسەلەکە لە دوانزەیە بە لێدانی سێ لە چوار–کە بەشی ژنەکانو برایەکانیان لێدەردەچێ–: چوارێکی–سێیە– بۆ دوو ژنەکان، شەشێکی–دووە– بۆ چوار داپیرەکان،

فَإِذَا أَرَدْتَ مَعْرِفَةَ نَصِيبِ كُلِّ صِنْفٍ مِنْ مَبْلَغِ الْمَسْأَلَةِ فَاضْرِبْ نَصِيبَهُ مِنْ أَصْلِ الْمَسْأَلَةِ فِيمَا ضَرَبْتَهُ فِيهَا فَمَا بَلَغَ فَهُوَ نَصِيبُهُ، ثُمَّ تَقْسِمُهُ عَلَى عَدَدِ الصِّنْفِ.

سێیەکی–چوارە– بۆ سێ برایەکان، پاشماوەکەشی–سێیە– بۆ دوو مامەکان، ئینجا ژمارەی چوار داپیرەکانو بەشەکەیان (مُتَوَافِق)ن بە نیوەیی، کەوابو: ژمارەی سەری داپیرەکان دەگەڕێندرێتەوە بۆ نیوەی چوار–کە دووە–، ژمارەی سێ جۆرەکانیتریش لەگەڵ بەشەکانیان (مُتَبَاين)ن، کەوابو: ژمارەی سەری هەرسێکیان وەکو خۆیان دەهێشترێتەوە، ئینجا ژمارەی سەری داپیرەکانو ژنەکانو مامەکان (مُتَمَاثِل)نو لەگەڵ ژمارەی سەری سێ برایەکانیش (مُتَبَاين)ن، کەوابو: یەکێکیان لە تەواوی ژمارەی سێ برایەکان دەدەینو دەگاتە شەش، ئەم شەشە دەبێتە (جُزْءُ السَّهْم)و لە تەواوی مەسەلەکە دەدرێو لە حەفتاو دوو ساغ دەبێتەوە: هەژدە بۆ دوو ژنەکان، دوانزە بۆ چوار داپیرەکان، بیستو چوار بۆ سێ برایەکان، هەژدە بۆ دوو مامەکان.

ئینجا بزانە: لە ساغکردنەوەیمەسەلەکاندا گوتمان: ئەو ژمارەیەی بۆ ساغکردنەوە لە مەسەلەکە دەدرێ پێی دەگوترێ: (جُزْءُ السَّهْمِ)ی مەسەلەکە، واتە: پارچەیەکی بەشە میراتێکیمەسەلەکە پێش ساغکردنەوە.

جا لە بەر ئەوەی لێرەدا مەبەست بەشکردنی بەشە میراتەکانە بە ساغی، پێویستە (جُزْءُ السَّهْمِ)ی گشت مەسەلەیەکی ساغ دەکرێتەوە بزانین:

چونکە (فَإِذَا أَرَدْتَ) هەر کاتێك– لە دوای ساغکردنەوەیمەسەلەکە– ویستت (مَعْرِفَةَ نَصِيبِ كُلِّ صِنْفٍ مِنْ مَبْلَغِ الْمَسْأَلَةِ) بزانی: بەشی گشت جۆرە میراتگرێك چەندە لەو ژمارەیەی مەسەلەکەی لێ ساغ بۆتەوە، ئەوە (فَاضْرِبْ نَصِيبَهُ مِنْ أَصْلِ الْمَسْأَلَةِ) بەشی میراتگرەکە:

كە لە بنچینەی مەسەلەکە –بە (عَوْل)، یان بێ(عَوْل) پێش ساغکردنەوە– گرتبوی، لێبدە (فِيمَا) لەو (جُزْءُ السَّهْمِ)ی کە (ضَرَبْتَهُ فِيهَا) لە بنچینەی مەسەلەکەت دابو بۆ ساغکردنەوەکە (فَمَا بَلَغَ) بەو لێدانە گەیشتە چەند، ئەوە (فَهُوَ نَصِيبُهُ) کۆی لێدانەکە بەشە میراتەکەیەتی لە ساغکراوەکە (ثُمَّ تَقْسِمُهُ عَلَى عَدَدِ الصِّنْفِ) ئینجا کۆی لێدانەکەش بە سەر ژمارەی میراتگرەکانی جۆرەکەدا بەش بکە، بەشکردنەکە بە ساغی دەردەچێ:

ڕوونکردنەوە: لە وێنەی یەکەمی ئەم لقەدا: بنچینەی مەسەلەکە لە چوار بوو و لە هەشت ساغ بۆتەوەو (جُزْءُ السَّهْمِ)ی مەسەلەکەش دووە، جا لە بنچینەی مەسەلەکە ژنەکە یەکی گرتبو و لە دووەکەی (جُزْءُ السَّهْمِ)ی بدەو لە ساغکراوەکە بەشی دەبێتە دوو، هەروەها دوو برایەکانیش سێیان گرتبو و لە دووەکەی (جُزْءُ السَّهْمِ) دەدرێو لە ساغکراوەکە بەشیان دەبێتە شەش.

....

هەروەها لە وێنەی دووەمی ئەم لقەدا: بنچینەی مەسەلەکە بە (عَوْل)کراوی لە حەفت بوو و لە سیو پێنج ساغ بۆتەوەو (جُزْءُ السَّهْمِ)ی مەسەلەکەش پێنجە، جا لە بنچینەی مەسەلە (عَوْل)کراوکە: مێردەکە سێی گرتبو و لە پێنجەکەی (جُزْءُ السَّهْمِ) دەدرێو لە ساغکراوەکە بەشی دەبێتە پانزە، پێنج خوشکەکانیش چواریان گرتبو و لە پێنجەکەی (جُزْءُ السَّهْمِ) دەدرێو لە ساغکراوەکە بەشیان دەبێتە بیست.

هەروەها لە مەسەلەکەی حاڵەتییەکەمیش–کە وێنەی دوو جۆرە میراتگر بوو–: (جُزْءُ السَّهْمِ)ی مەسەلەکە سێ بوو، جا لە بنچینەی مەسەلە (عَوْل)کراوەکە: دایکەکە یەکی گرتبو و لە سێیەکەی (جُزْءُ السَّهْمِ) دەدرێو لە ساغکراوەکە بەشی دەبێتە سێ، شەش برایەکانیش دوویان گرتبو و لە سێیەکەی (جُزْءُ السَّهْمِ) دەدرێو لەساغکراوەکە بەشیان دەبێتە شەش، دوانزە خوشکەکانیش چواریان گرتبو و لە سێیەکەی (جُزْءُ السَّهْمِ) دەدرێو لە ساغکراوەکە بەشیان دەبێتە دوانزە.

هەروەها لە وێنەکەی سێ جۆریش: (جُزْءُ السَّهْمِ)ی مەسەلەکە شەش بوو، لە بنچینەی مەسەلەکەش: دوو داپیرەکان یەکێکیان گرتبو و لە شەشەکەی (جُزْءُ السَّهْمِ) دەدرێو لە ساغکراوەکە بەشیان دەبێتە شەش، سێ برایەکانیش دوویان گرتبو و لەشەشەکەی (جُزْءُ السَّهْمِ) دەدرێو بەشەکەیان لە ساغکراوەکە دەبێتە دوانزە، دوو مامەکانیش سێیان گرتبو و لە شەشەکەی (جُزْءُ السَّهْمِ) دەدرێو بەشەکەیان لە ساغکراوەکە دەبێتە هەژدە.

ئیتر هەر بەو جۆرە: بەشی گشت میراتگرێك–کە پێش ساغکردنەوە لە بنچینەی مەسەلەکە گرتویەتی– لەو (جُزْءُ السَّهْمِ)ە بدە: کە لە بنچینەی مەسەلەکەت داوە، ئینجا کۆی ئەو لێدانە دەبێتە بەشی هەمان میراتگر لە ساغکراوەکە، والحمد لله تعالی.

﴿ ساغكردنەوەى (مَسائِلُ الرَّدِّ)=مەسەلەكانى ڕەدكردنەوەى میراتە زێدەكە ﴾

لە باسى ژماردنى میراتگرەكاندا گوتمان: ئەگەر میراتەكە زیاد بوو، میراتگرى پشتىَو (بَیْت المال)ش نەبو، ئەوە زێدەییەكە بۆ خاوەن بەشەكانى جگە لە ژنو مێرد دەگەڕێندرێتەوە، ئێستاش لێرەدا باسى دروستكردنو ساغكردنەوەى ئەو مەسەلانە دەكەینو دەڵێین: مەسەلەكانى گەڕاندنەوەى میراتە زیدەكە بۆ خاوەن بەشەكان– هەروەك لە (الأنوار)و (قطرالعارض)دا فەرموویانە– دەكرێنە چوار بەش:

بەشییەكەم: خاوە بەشەكان یەك جۆر بن، واتە: یەك جۆرە بەشە میرات بگرنو ژنو مێردیشیان لەگەڵدا نەبن، ئەوە ژمارەى سەرى خاوەن بەشەكان دەبێتە بنچینەى مەسەلەكە: وەك دوو خوشك، یان دوو كیژ: مەسەلەكە لە سىَوە دێتەوە سەر دوو، یان وەكو دوو داپیرە: مەسەلەكە لە شەشەوە دێتەوە سەر دوو، ئەگەر سىَ بون دێتەوە سەر سىَ...بەو جۆرە.

....

بەشیدووەم: خاوەن بەشەكان لە یەك جۆر زیاتر بن، واتە: دوو جۆرە بەشەمیرات، یان زیاتر بگرنو ژنو مێردیشیان لەگەڵدا نەبىَ، ئەو كاتە بنچینەىمەسەلەكە لە كۆى ژمارەى ئەو بەشە میراتانەیان دروست دەبىَ: كە لە لێدەرچووى بەشەكان وەردەگیرىَ، ئەگەر لە مەسەلەكەدا گەڕاندنەوەى میراتەكە نەبوایە:

بۆ وێنە: داپیرەیەكو برایەكى لەدایكى، هەر یەكەو شەشێكیان هەیەو مەسەلەكەیان لە شەشەوە دێتەوە سەر دوو، چونكە دوو شەشێك دەكاتە دوو، هەریەكەو یەكێكیان.

هەروەها دایكو خوشكێكى لەدایكى: دایكەكە سێیەكى هەیە–كە دووە– خوشكەكەش شەشێك–كە یەكە– كۆى هەردوو بەشەكان دەكاتە سىَ، كەوابو: مەسەلەكەیان لە شەشەوە دێتەوە سەر سىَ، دوو بۆ دایكەكە، یەكێك بۆ خوشكەكە.

هەروەها دایكو كیژێك: دایكەكە شەشێكى هەیە–كە یەكە– كیژەكەش نیوەى هەیە–كە سىَیە– كۆى هەردوو بەشەكان دەكاتە چوار، كەوابو: مەسەلەكە لە شەشەوە دێتەوە سەر چوار، سىَ بۆ كیژەكە، یەكێك بۆ دایكەكە.

هەروەها دایكو كیژێكو كیژەكوڕێك: دایكەكەو كیژەكوڕەكە هەر یەكەو شەشێكیان هەیەو كیژەكەش نیوەى هەیە، كۆى بەشەكان دەكاتە پێنج، كەوابو: مەسەلەكە لە شەشەوە دێتەوە سەر پێنج، سىَ بۆ كیژەكە، یەكێك بۆ دایكەكە، یەكەكەىتریش بۆكیژەكوڕەكە...بەو جۆرە.

بەشیسىَیەم: خاوەن بەشەكان یەك جۆر بن، بەڵام ژن، یان مێرد لەگەڵدا بىَ، ئەو كاتە بەشى ژنەكە، یان مێردەكە لە لێدەرچووەكەى بەشەكەىخۆیان دەیاندرێتىَ–كە نیوە، یان

چوارێك، یان هەشتێكە–، ئینجا پاشماوەكەش دەدرێتە ئەو خاوەن بەشانەی مافی گەڕاندنەوەی میراتە زێدەكەیان هەیە، ئینجا تەماشا دەكەین:

ئەگەر پاشماوەكەش بە ساغی بە سەر ژمارەی سەری ئەو خاوەن بەشانەدا بەش دەبو، ئەوە هەر لێدەرچووەكەی بەشی ژن‌و مێردەكە بنچینەی مەسەلەكەیە: وەك ژنێك‌و حەفت كیژ، بنچینەی مەسەلەكە لە هەشتە–كە بەشی ژنەكەی لێدەردەچێ–: هەشتێكی–یەكە– بۆ ژنەكە، پاشماوەكەشی–حەفتە– بۆ حەفت كیژەكان. هەم وەك مێردو سێ كیژ، بنچینەی مەسەلەكە لە چوارە–كە بەشی مێردەكەی لێدەردەچێ–: یەكی بۆ مێردەكە، پاشماوەكەشی بۆ سێ كیژەكە.

بەڵام ئەگەر پاشماوكە بە ساغی بە سەر خاوەن بەشەكاندا بەش نەدەبو، ئەو كاتە تەماشا دەكەین: ئەگەر پاشماوەكەو ژمارەی سەری خاوەن بەشەكان (مُتَوَافِق) بون، ئەوە (وِفق)ی ژمارەی سەرەكان لە لێدەرچووەكەی بەشی ژن‌و مێردەكە دەدرێ، بەڵام ئەگەر

....

پاشماوەكەو ژمارەی سەرەكان (مُتَبَاین) بون، ئەو كاتە تەواوی سەرەكان لە لێدەرچووەكەی بەشی ژن‌و مێردەكە دەدرێ، ئینجا لە هەردوو حاڵەتدا كۆی لێدانەكە گەیشتە كام ژمارە، ئەو ژمارەیە دەكرێتە بنچینەی مەسەلەكەو لەو ژمارەیە ساغ دەبێتەوە:

وێنەی(تَوَافُق): مێردو شەش كیژ، مەسەلەكە لە چوارە–كە لێدەرچووی بەشی مێردەكەیە–: چوارێكی–یەكە– بۆ مێردەكە، پاشماوەكەشی–سێیە– بە سەر شەش كیژەكاندا بەش نابێ، سێ‌و شەش (مُتَوَافِق)ن بە سێیەك، كەوابو: سێیەكی شەش كیژەكان –كە دووە– لە لێدەرچووەكەی بەشی مێردەكە دەدەین‌و بنچینەی مەسەلەكە دەبێتە هەشت: دوو بۆ مێردەكە، پاشماوەكەش شەشە بۆ شەش كیژەكان.

وێنەی(تَبَایُن): مێردو پێنج كیژ، دیسان مەسەلەكە لە چوارە: چوارێكی–یەكە– بۆ مێردەكە، پاشماوەكەشی–سێیە– بە سەر پێنج كیژەكاندا بەش نابێ، سێ لەگەڵ پێنج (مُتَبَایِن)ن، كەوابو: ژمارەی پێنج كیژەكان لە لێدەرچووەكەی بەشی مێردەكە دەدەین‌و بنچینەی مەسەلەكە دەبێتە بیست: پێنج بۆ مێردەكە، پانزەش بۆ كیژەكان.

بەشی چوارەم: خاوەن بەشەكان لە یەك جۆر زیاتر بن، بەڵام ژن، یان مێرد لەگەڵدا بێ، ئەو كاتەش بەشی ژنەكە، یان مێردەكە هەر لە لێدەرچووی بەشەكەی‌خۆیان دەیاندرێتێ –كە نیوە، یان چوارێك، یان هەشتێكە–، هەروەك لە بەشی سێیەمدا ڕابرا، ئینجا پاشماوەكەشی دەدرێتە ئەو خاوەن بەشانەی مافی گەڕاندنەوەی میراتە زێدەكەیان هەیە، ئینجا تەماشا دەكەین:

ئەگەر پاشماوەكەش بە ساغی بەسەر كۆی بەشە میراتەكانی خاوەن بەشەكاندا بەش دەبو

– واتە: ئەو بەشە میراتانەی لە بەشیدووەمدا دەکرانە بنچینەی مەسەلەکە–، ئەو کاتە هەر لێدەرچووەکەی بەشی ژنو مێردەکە دەکرێتە بنچینەی مەسەلەکە: وەك چوار داپیرەو ژنێكو شەش خوشکی لەدایکی، بنچینەی مەسەلەکە لە چوارە–کە بەشی ژنەکەی لێدەردەچێ–: چوارێکی–یەکە– بۆ ژنەکە، پاشماوەکەشی–سێیە– بە سەر کۆی بەشەکانی داپیرەکانو خوشکەکاندا بەش دەبێ–کە شەشیێکو سێیەکێکەو کۆیان دەکاتە سێ–: یەکێك بۆ داپیرەکان، دوو بۆ خوشکەکان، هەروەك لە بەشیدووەمدا ڕابرا، بەڵام بەشی داپیرەکانو خوشکەکان بە ساغی بە سەر سەرەکانیاندا بەش نابێو دووبارە مەسەلەکە لە چلو هەشت ساغ دەکرێتەوە، بەو (قاعدە)یەی لە ساغکردنەوەدا ڕابرا.

بەڵام ئەگەر پاشماوەکە بە ساغی بە سەر کۆی بەشە میراتەکاندا بەش نەدەبو، ئەو کاتە کۆی بەشە میراتەکانی ئەو خاوەن بەشانەی مافی گەڕاندنەوەی میراتەکەیان هەیە، لە لێدەرچووەکەی بەشی ژنەکە، یان مێردەکە بدە، ئینجا کۆی لێدانەکە گەیشتە کام ژمارە، ئەو دەکرێتە بنچینەی مەسەلەکە: وەك نۆ کیژو شەش داپیرەو چوار ژن، مەسەلەکە لە هەشتە–کە بەشی ژنەکەی لێدەردەچێ–: هەشتێکی–یەکە– بۆ چوار ژنەکان، پاشماوەکەشی–حەفتە– بە سەر کۆی بەشە میراتەکانی داپیرەکانو کیژەکاندا بەش نابێ –کە شەشیێکێو دووسێیەکەو کۆیان دەکاتە پێنج–، جا پێنجەکەی کۆی بەشەکانو حەفتەکەی پاشماوەکەش (مُتَبایِن)ن، کەوابو: پێنجەکە لە لێدەرچووەکەی بەشی ژنەکە دەدەین– کە هەشتە–، بنچینەی مەسەلەکە دەبێتە چل:

ئینجا کە ساغکردنەوەکەت تەواوکردو حەزت کرد بزانی–لە کۆی مەسەلەکە– گشت میراتگرێك چەندی هەیە، ئەو کاتە بەشە میراتەکەی ژنەکە، یان مێردەکە لەو ژمارەیە بدە: کە لە لێدەرچووی بەشەکەت دابو، ئەوە کۆی لێدانەکە دەبێتە بەشی وی لە بنچینەی مەسەلەکە، بۆ وێنە: لە مەسەلەکەیڕابردوودا بەشی چوار ژنەکان یەك بوو، لەو پێنجەی بدە: کە کۆی بەشە میراتەکان بوو و لە لێدەرچووی بەشی ژنەکانت دابو، ئەو کاتە بەشی ژنەکان– لە چلەکە– دەبێتە پێنج.

هەروەها بەشە میراتی ئەو خاوەن بەشانەش کە مافی گەڕاندنەوەی میراتەکەیان هەیە لە پاشماوەکە بدە: کە لە پاش بەشی ژنەکە، یان مێردەکە ماوەتەوە، ئەوەش دەبێتە بەشی وی، بۆ وێنە: لە مەسەلەکەیڕابردوودا: داپیرەکان یەکێکیان هەبوو لە حەفتەکەی پاشماوەکەی بدەو لە چلەکە بەشیان دەبێتە حەفت، هەم کیژەکانیش چواریان هەبوو، لە حەفتەکەی پاشماوەکەی بدەو لە چلەکە بەشیان دەبێتە بیستو هەشت.

ئینجا ئەگەر لە دوای دیاریکردنی بەشە میرات، بەشە میراتەکانیش بە سەر سەری

خاوەنەکانیاندا بە ساغی بەش نەدەبون، ئەوە هەر بەو (قاعدة)ڕابردووانەی لە باسی ساغکردنەوەی مەسەلەکاندا ڕوونمان کردنەوە، لێرەشدا کرداری ساغکردنەوە جێبەجێ بکە، کەواتە: لە مەسەلەکەیڕابردوودا: بەشەکانی ژنەکانو داپیرەکانو کیژەکان گشتیان لەگەڵ سەری خاوەنەکانیان (مُتَبَايِن)ن، کەوابو: سەرەکان وەکو خۆیان دەهێشترێنەوە، ئینجا ژمارەی سەری داپیرەکانو سەری ژنەکان (مُتَوَافِق)ن بە نیوەیی، کەوابو: نیوەی سەری ژنەکان لە تەواوی سەری داپیرەکان دەدەینو دەبێتە دوانزە، ئەم دوانزەیەش لەگەڵ ژمارەی نۆ کیژەکان (مُتَوَافِق)ن بە سێیەك، کەوابو: سێیەکی نۆ–کە سێیە– لە دوانزەکە دەدەینو دەگاتە سیو شەش، جا ئەم سیو شەشە دەبێتە (جُزْءُ السَّهْم)و لە چلەکەی دەدەن، جا لە (1440) هەزارو چوار سەدو چل ساغ دەبێتەوە: (180) سەدو هەشتا بۆ ژنەکان، (252) دووسەدو پەنجاو دوو بۆ داپیرەکان، (1008) هەزار و هەشت بۆ کیژەکان.

(فَرْعٌ) مَاتَ عَنْ وَرَثَةٍ فَمَاتَ أَحَدُهُمْ قَبْلَ الْقِسْمَةِ فَإِنْ لَمْ يَرِثِ الثَّانِيَ غَيْرُالْبَاقِينَ وَكَانَ إِرْثُهُمْ مِنْهُ كَإِرْثِهِمْ مِنَ الأَوَّلِ جُعِلَ كَأَنَّ الثَّانِيَ لَمْ يَكُنْ وَقُسِّمَ بَيْنَ الْبَاقِينَ كَإِخْوَةٍ وَأَخَوَاتٍ أَوْ بَنِينَ وَبَنَاتٍ مَاتَ بَعْضُهُمْ عَنِ الْبَاقِينَ، وَإِنْ لَمْ يَنْحَصِرْ إِرْثُهُ فِالْبَاقِينَ أَوْ اِنْحَصَرَ وَاخْتَلَفَ قَدْرُالإِسْتِحْقَاقِ فَصَحِّحْ مَسْأَلَةَ الأَوَّلِ ثُمَّ مَسْأَلَةَ الثَّانِى ثُمَّ

﴿ فَرْعٌ: **لە باسی** (اَلْمُنَاسَخَاتِ)**=گواستنەوەی میرات لە مردوویێك بۆ مردوویێکیتر** ﴾

واتە: پێش بەشکردنیمیراتەکە یەکێك لە میراتگرەکان بمرێ.

کەوابو: هەر کاتێك (مَاتَ عَنْ وَرَثَةٍ) یەکێك مرد و کۆمەڵە میراتگرێکی لە پاش بەجێمان (فَمَاتَ أَحَدُهُمْ قَبْلَ الْقِسْمَةِ) جا پێش بەشکردنی میراتەکە یەکێکیان مرد، ئەوە تەماشا دەکەین:

(فَإِنْ لَمْ يَرِثِ الثَّانِيَ غَيْرُالْبَاقِينَ) ئەگەر جگە لە میراتگرەکانی مردووەکەییەکەم هیچ میراتگرێکیتر میراتی لە مردووەکەیدووەم نەدەگرتو (وَكَانَ إِرْثُهُمْ مِنْهُ كَإِرْثِهِمْ مِنَ الأَوَّلِ) میراتگرتنەکەشیان لە مردووەکەیدووەم وەك میراتگرتنیان لە مردووەکەییەکەم بوو، ئەوە بۆ دروستکردنی مەسەلەکە (جُعِلَ كَأَنَّ الثَّانِيَ لَمْ يَكُنْ) وا دادەندرێ کە مردووەکەیدووەم لەگەڵ میراتگرەکانی مردووەکەییەکەمدا نەبوەو (وَقُسِّمَ بَيْنَ الْبَاقِينَ) میراتەکە لە نێوان ئەو میراتگرانەدا بەش دەکرێ کە ئێستا ماون:

(كَإِخْوَةٍ وَأَخَوَاتٍ) وەکو یەکێك لە برایەکانو خوشکەکانی لەباوکیی مردووەکە پێش بەشکردنی میراتەکە بمرێ، ئەوە وا دادەندرێ مردووەکەیدووەم هەر نەبوەو ژمارەی ئەو میراتگرانەی ئێستا ماون دەبێتە بنچینەی مەسەلەکە.

(أَوْ بَنِينَ وَبَنَاتٍ) یان وەكو كوڕەكانو كیژەكانی مردووەكە (مَاتَ بَعْضُهُمْ عَنِ الْبَاقِينَ) هەندێكیان بمرنو ئەوانیتریش بمێنن، لێرەشدا هەرچەند كوڕەكانو كیژەكان دەبنە خوشكو برای مردووەكەیدووەم، بەڵام هەر ژمارەكەیان دەبێتەوە بنچینەی مەسەلەكەو وا دادەندرێ مردووەكەیدووەم هەر نەبوە.

(وَإِنْ لَمْ يَنْحَصِرْ إِرْثُهُ فِيالْبَاقِينَ) بەڵام ئەگەر میراتەكەی مردووەكەیدووەم تەنها بۆ ئەو میراتگرانە نەبو: كە ئێستا ماون، بەڵكو میراتگریتر هاوبەشییان لەگەڵ دەكردن، یان تەنها بۆ هەندێك میراتگریتر بوو (أَوْ انْحَصَرَ) یان هەر بۆ ئەو میراتگرانە بوو: كە ئێستا ماون، بەڵام (وَاخْتَلَفَ قَدْرُ الإِسْتِحْقَاقِ) ئەندازەی میراتەكەیان لە مردووەكەی یەكەمو دووەم جیاواز بوو، ئەوە لە هەر سێك حاڵەتدا (فَصَحِّحْ مَسْأَلَةَ الأَوَّلِ) مەسەلەی مردووەكەییەكەم ساغ بكەوە (ثُمَّ مَسْأَلَةَ الثَّانِي) ئینجا مەسەلەی مردووەكەیدووەمیش ساغ بكەوە (ثُمَّ) ئینجا كە هەردوو مەسەلەكانت ساغ كردنەوە تەماشا بكە:

إِنْ انْقَسَمَ نَصِيبُ الثَّانِي مِنْ مَسْأَلَةِالأَوَّلِ عَلَى مَسْأَلَتِهِ فَذَاكَ، وَإِلاَّ فَإِنْ كَانَ بَيْنَهُمَا مُوَافَقَةٌ ضُرِبَ وَفْقُ مَسْأَلَتِهِ فِي مَسْأَلَةِالأَوَّلِ، وَإِلاَّ كُلُّهَا فِيهَا فَمَا بَلَغَ صَحَّتَا مِنْهُ، ثُمَّ مَنْ لَهُ شَيْءٌ مِنْ الأُولَى أَخَذَهُ مَضْرُوبًا فِيمَا ضُرِبَ فِيهَا،

(إِنْ انْقَسَمَ نَصِيبُ الثَّانِي) ئەگەر ئەو بەشە میراتەی مردووەكەیدووەم– كە (مِنْ مَسْأَلَةِ الأَوَّلِ) لە مەسەلەی مردووەكەییەكەم گرتبوی– بە ساغی بەش دەبو (عَلَى مَسْأَلَتِهِ) بە سەر مەسەلەكەیخۆیدا–كە دووەمەكەیە– (فَذَاكَ) ئەوە ئاشكرایەو كاری گواستنەوەكە ئاسانە:
وەك ژنێك بمرێو مێردو دوو خوشكی لەباوكیی لە پاش بەجێ بمێنن، ئینجا لەو دوو خوشكانەش–پێش بەشكردنیمیراتەكە–خۆشكێكیان بمرێو خوشكەكەیترو كیژێكی لە پاش بەجێ بمێنن، ئەوە مەسەلەكەییەكەم لە شەشە بە لێدانی دوو لە سێ–كە بەشی مێردەكەو خوشكەكانیان لێدەردەچێ–، ئینجا (عَوْل) دەكرێ بۆ حەفت، مەسەلەكەی دووەمیش لە دووە–كە بەشی كیژەكەی لێدەردەچێ–، ئینجا بەشی خوشكە مردووەكە لە مەسەلەكەییەكەم دوو بو، چونكە بە هەر دوو خوشكەكان دووسێیەكیان گرتبو–كە چوارە– دووەكەش بە سەر مەسەلەكەی خۆیدا بەش دەبێ، كەواتە: بەشەكەی مردووەكەیدووم–كە لە مەسەلەكەی یەكەم گرتبوی– یەكسەر دەدرێتە میراتگرەكانیخۆی: یەكێك بۆ كیژەكەی بە خاوەن بەشی، یەكەكەیتریش بۆ خوشكەكەی بە (عصبة)یی.
(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر بەشە میراتەكەی مردووەكەیدووەم–كە لە مردووەكەییەكەم گرتبوی– بە سەر مەسەلەكەیخۆیدا بەش نەدەبو، ئەو كاتەش تەماشا بكە: (فَإِنْ كَانَ بَيْنَهُمَا مُوَافَقَةٌ) ئەگەر لە نێوان مەسەلەكەی مردووەكەیدووەمو بەشە میراتەكەی (تَوَافُق) هەبو (ضُرِبَ وَفْقُ مَسْأَلَتِهِ فِي مَسْأَلَةِ الأَوَّلِ) ئەوە (وفق)ی مەسەلەی مردووەكەیدووەم لە تەواوی

مەسەلەی مردووەکەیبەکەم دەدرێ (وَإلاّ) بەلاّم ئەگەر (مُتَوافِقْ) نەبون، بەڵکو مەسەلەکەو بەشەکەیدووەمەکە (مُتَبَاين) بون، ئەو کاتە (كُلُّهَا فِيهَا) تەواوی مەسەلەی دووەمەکە لە تەواوی مەسەلەیبەکەمەکە دەدرێ، ئینجا لە هەر دوو حاڵەتی لێدانەکاندا (فَمَا بَلَغَ) کۆی لێدانەکان گەیشتە کام ژمارە، ئەوە (صَحَّتَا مِنْهُ) هەردوو مەسەلەی یەکەمەکەو دووەمەکە لە کۆی ئەو لێدانە ساغ دەبنەوە:

(ثُمَّ) ئینجا کە هەردوو مەسەلەکان لە ژمارەیەك ساغ بونەوە، ئەو کاتە بۆ بەشکردنی میراتی هەردوو مردووەکان بڵێ: (مَنْ لَهُ شَيْءٌ مِنَ الأُولَى) هەر میراتگرێك-جگە لە مردووەکە- بەشە میراتێکی لە مەسەلەکەیبەکەم هەیە، ئەوە (أَخَذَهُ مَضْرُوبًا فِيمَا ضُرِبَ فِيهَا) کە بەشە میراتەکەی دەگرێ لەو ژمارەیە دەدرێ: کە لە مەسەلەکەیبەکەم درابو-کە (وِفْق)ی مەسەلەکەیدووەم بوو، یان تەواوەکەی بوو- ئینجا کۆی لێدانەکە گەیشتە کام ژمارە، ئەوە بەشی ئەو میراتگرەیە لە کۆی هەردوو مەسەلەکان.

وَمَنْ لَهُ شَيْءٌ مِنَ الثَّانِيَةِ أَخَذَهُ مَضْرُوبًا فِي نَصِيبِ الثَّانِي مِنَ الأُولَى أَوْ فِي وَفْقِهِ إِنْ كَانَ بَيْنَ مَسْأَلَتِهِ وَنَصِيبِهِ وَفْقٌ.

هەروەها (وَمَنْ لَهُ شَيْءٌ مِنَ الثَّانِيَةِ) هەر میراتگرێك بەشە میراتێکی لە مەسەلەکەیدووەم هەیە، ئەوە (أَخَذَهُ مَضْرُوبًا فِي نَصِيبِ الثَّانِي) کە بەشە میراتەکەی دەگرێ لە تەواوی بەشی مردووەکەیدووەم دەدرێ-کە (مِنَ الأُولَى) لە یەکەمەکە گرتبوی-ئەگەر بەشەکەیو مەسەلەکەی (مُتَبَاين)بن (أَوْ فِي وَفْقِهِ) یان بەشە میراتەکە لە (وِفْق)ی بەشی مردووەکەی دووەم دەدرێ (إِنْ كَانَ بَيْنَ مَسْأَلَتِهِ وَنَصِيبِهِ وَفْقٌ) ئەگەر لە نێوان مەسەلەیدووەمەکەو بەشەکەی (تَوَافُق) هەبێ، ئینجا کۆی لێدانەکە بەشی ئەو میراتگرەیە لە کۆی هەردوو مەسەلەکان.

ئینجا ئاگاداربە: لە کۆی مەسەلەکان بەشی مردووەکە دامەنێ.

وێنەی(تَوَافُق): دوو داپیرەو خوشکێکی لەدایکیو خوشکێکی لەباوکیو خوشکێکی لەدایكوباوکی، ئینجا پێش بەشکردنیمیراتەکە خوشکە لەدایکیەکە مرد، لە پاشی بەجێمان: دایکیدایك-کە یەکێك لە دوو داپیرەکانە-و خوشکێکی لەدایکی-کە خوشکە لە دایكو باوکیەکەیە-و دوو خوشکی لەدایكوباوکیی-کە لە یەکەمەکەدا نەبون-: مەسەلەکەی یەکەم لە شەشەو لە دوانزە ساغ دەبێتەوە، مەسەلەکەیدووەمیش لە شەشە، ئینجا بەشی خوشکە مردووەکە لە یەکەمەکە دوو بوو و لە گەڵ مەسەلە دووەمەکەی خۆی (مُتَوَافِق)ن بە نیوەیی، کەوابو: نیوەی مەسەلەکەیدووەم-کە سێیە- لە تەواوی یەکەمەکە دەدرێ-کە دوانزەیە- لە سیو شەش هەردوو مەسەلەکان ساغ دەبنەوە:

ئینجا هەر داپیرەیەك لە یەکەمەکە یەکی هەبو، کەوابو: یەکەکەی هەر

داپیرەیەك لە سێیەكە دەدرێو لە كۆی هەردوو مەسەلەكان هەر داپیرەیەك بەشی دەبێتە سێ، هەم داپیرەكەی مەسەلەیدووەمیش لە دووەمەكە یەكی هەبو و لە (وِفـق)ی بەشـی خوشكە مردووەكە دەدرێ –كە یەكە– و بەشی ئەم داپیرە ئەمجارەش لـە كـۆی هـەردوو مەسەلەكان هەر دەبێتە یەك، خوشكە لەدایكوباوكیەكەش لە یەكەمەكە شەشی گرتبو و لە سێیەكە دەدرێو لە كۆی هەردوو مەسەلەكان بەشی دەبێتە هەژدە، هەر ئەم خوشكەش لـە دووەمەكـە یـەكێكی گرتبـو و لـە (وِفْـقَ)ی بەشـی خوشـكە مردووەكـەی دەدەیـنو ئەمجارەش لە كۆی هەردوو مەسەلەكان بەشی هەر دەبێتە یەك، خوشكە لەباوكیەكەش لە یەكەمەكە دووی گرتبو و لە سێیەكە دەدرێو لە كۆی مەسەلەكان بەشی دەبێتە شـەش، بەڵام لە دووەمەكە هیچی نیە، دوو خوشكەكانی لەدایكوباوكیش لـە دووەمەكـە چـواریان هەبو و لە (وِفْقَ)ی بەشی خوشكە مردووەكە دەدرێو لە كۆی مەسـەلەكان بەشـیان هـەر دەبێتـــەوە

....

چوار، ئەم دووانەش لە یەكەمەكە هیچیان نەگرتبو؟ چونكە لە یەكەمەكەدا هۆیەكی میرات نەگرتن هەبوە، هەروەك لە (نهاية)و (مغني)دا فەرموویانە.

وێنەی (تَبَايُن): ژنێكو سێ كوڕو كیژێك، ئینجا پێش بەشـكردنیمیراتەكە كیژەكـە مـرد، هەر ئەو میراتگرانەی تازەی لە پاش بەجێمان، بەڵام لە دووەمەكەدا ژنەكە دەبێتە دایكی كیژە مردووەكەو سێ كوڕەكانیش دەبنە برای كیژە مردووەكە، جا مەسەلەیەكەمەكە لە هەشتە، مەسەلەیدووەمەكەش لە شەشە، بەڵام لە هەژدە ساغ دەبێتـەوە: بەشـی كیـژە مردووەكە لە مەسەلەكەییەكەم تەنها یـەك بـوو، واتـە: بەشـی كیـژە مردووەكـە لەگـەڵ مەسەلە دووەمەكەی خـۆی –كـە هەژدەیـە– (مُتَبَـاين)ن، كـەوابو: تـەواوی مەسـەلەكەی دووەم –كە هەژدەیە– لە تەواوی مەسەلەی یەكەم دەدرێ –كە هەشتە–، لە سـەدو چـلو چوار ساغ دەبێتەوە: ژنەكە لە یەكەمەكە یـەكی هـەبو و لـە هەژدەكـە دەدرێو لـە كـۆی هەردوو مەسەلەكان بەشی دەبێتە هەژدە، هەم لە دووەمەكەش بە دایكایەتی سێی هەبو و لە بەشی كیژەمردووەكە دەدرێ –كە یەكە– ئەمجارەش لـە كـۆی هـەردوو مەسـەلەكان بەشی هەر دەبێتە سێ، هەر كوڕێكیش لە سێ كوڕەكان لـە یەكەمەكـە دووی هـەبو و لـە هەژدەكە دەدرێو لە كۆی هەردوو مەسەلەكان بەشی هەر یەكێك دەكاتە سیو شەش، هەم لە دووەمەكەش بە برایەتی هەر یەكەو پێنجی هەبو و لە بەشی كیژەمردووەكە دەدرێ –كە یەكە–، ئەمجارەش بەشی هەر یەكێكیان لە كۆی هەردوو مەسەلەكان هەر دەكاتە پێنج.

ئینجـا بزانـە: ئەگـەر میراتگرێكـی سـێیەمیش مـرد، ئـەو كاتـە ئـەو ژمارەیـەی هـەردوو مەسـەلەكانی لێ سـاغ بونەتـەوە، وەك مەسـەلەیەكییەكەم دادەنـدرێو مەسـەلەكەی

مردووەکەیسێیەمیش وەك مەسەلەکەیدووەم دادەنـدرێ، کەواتـە: ئەگـەر بەشـی مردووەکەیسێیەم-کە لە کۆی یەکەمەکەو دووەمەکە گرتبوی- بـە سـەر مەسەلەکەی سێیەمدا بەش دەبو، ئەوە ئاسانە، بەڵام ئەگەر بەش نەدەبو، تەماشابکە: ئەگەر بەشی سێیەمەکەو مەسەلە سێیەمەکە (مُتَبَايِن) بـون، ئـەوە تـەواوی سێیەمەکە لـە کـۆی یەکەمەکەو دووەمەکە بدە، وە ئەگەر بەشی سێیەمەکەو مەسەلە سێیەمەکە (مُتَوَافِق) بون، ئەو کاتە (وِفْق)ی سێیەمەکە لە کۆی یەکەمەکەو دووەمەکە بدە، ئینجا لە هـەردوو حاڵەتدا کۆی لێدانەکە گەیشتە کام ژمارە، ئەوە لەم ژمارەیە هەرسێکیان ساغ دەبنەوە.

ئینجا هەر میراتگرێك لە کۆی یەکەمەکەو دووەمەکە بەشە میراتێکی هـەبێ، ئـەوە کـە وەریدەگرێ: لە (وِفْق)ی سێیەمەکە دەدرێ-ئەگەر (مُتَوَافِق) بوبـێ-، یـان لـە تـەواوی سێیەمەکە دەدرێ -ئەگەر (مُتَبَايِن) بوبێ- وە هەر میراتگرێکیش لە سـێیەمەکە بەشـی هـەبێ، ئـەوە کـە وەریـدەگرێ لـە تـەواوی بەشـی مردووەکەیسـێیەم دەدرێ: کـە لـە

....

مەسەلەکانیتر گرتبوی، یان لە (وِفْقَ)ی بەشی مردووەکەیسێیەم دەدرێ ئەگەر (تَوَافُق) هەبێ. جا ئەگەر مردووێکیچوارەمیش بمرێ، چوارەمەکە بە دووەم دادەندرێ...ئیتر هەر بەو جۆرە رەفتار بکە، هەروەك لە (الانوار)و (مغنی)دا روون کراوەتەوە.

﴿ پاشکۆ: لەبارەی چۆنیەتی بەشکردنی میرات بەگوێرەی بەشەمیراتەکان ﴾

ئەم باسە زۆر گرنگەو بەرهەمی زانستیمیراتە، جا ئەگەر میراتەکە، پـارە بـوو، یـان ئـەو جۆرە شتانە بون: کە ئەندازەیان وەکو یەکترییە، ئەوە یەکسەر بە یەکێك لەو رێگایانەی داهاتوو بەش دەکرێ، ئەگەر نا: ئەو کاتە میراتەکە دەقرسێندرێو بە پارە نرخی بۆ دیاری دەکرێ، ئینجا بە یـەکێك لـەو رێگایانەیـداهاتوو بـەش دەکـرێ، هـەروەك لـە (الانـوار)و (حاشيةالبقري)دا روون کراونەوە:

رێگایەکەم: بەشەمیراتی گشت میراتگرێك-کـە لـە مەسـەلەکە گرتویـەتی- لـە هـەموو میراتەکە بدە، ئینجا کۆی لێدانەکە گەیشتە کام ژمارە، ئەو ژمارەیە بە سەر مەسەلەکەدا بەش بکە، لەو بەشکردنە چەند دەرچوو، ئەوە بەشی میراتگرەکەیە:

بۆ وێنە: میراتگرەکان دایكو ژنێكو مامێك بـون، میراتەکـەش سـەد دینـار بـوو، ئـەوە مەسەلەکە لە دوانزەیە: سێ بۆ ژنەکەیە، چوار بۆ دایکەکەیە، پێنج بۆ مامەکەیـە، ئینجـا سێیەکەی ژنەکە لە سەد دینارەکە بدە دەگاتە سێسەد، بە سەر دوانزەکەی مەسەلەکەدا بەشی بکە: بیستو پێنج دەردەچێ، کەواتە: بەشی ژنەکە لەو سەد دینارە بیستو پێنج دینارە، ئەمجارەش چوارەکەی دایکەکە لە سەد دینارەکە بدە دەگاتە چوارسەد، بە سەر دوانزەکەدا بەشی بکـە: سـێو سـێو سـێیەکێك دەردەچـێ، کەواتـە: بەشـی دایکەکـەش

سی‌وسێ دینارو سێیەکە دینارێکە، ئەمجارەش پێنجەکەی مامەکە لە سەد دینارەکە بدە دەگاتە پێنجسەد، بە سەر دوانزەکەدا بەشی بکە: چلویەکو دووسێیەك دەردەچێ، کەواتە: بەشی مامەکەش چلو یەك دینارو دووسێیەکە دینارە.

ڕێگای دووەم: بەشی هەر میراتگرێك -کە لە مەسەلەکە گرتویەتی- نیسبەت بدە لای مەسەلەکە، ئینجا بەگوێرەی ئەو نیسبەتە لە میراتەکە وەربگرەو بیدە میراتگرەکە:

بۆ وێنە: لە مەسەلەکەی ڕابردوودا: سێیەکەی ژنەکە چوارێکی مەسەلەکەیە، کەوابو: چوارێکی سەد دینارەکە بیستو پێنج دینارەو بیدە ژنەکە، چوارەکەی دایکەکەش سێیەکی مەسەلەکەیە، کەوابو: سێیەکی سەد دینارەکە سی‌وسێ دینارو سێیەکە دینارێکەو بیدە دایکەکە، پێنجەکەی مامەکەش چوارێکێكو شەشێکێکی مەسەلەکەیە، کەوابو: چوارێکی سەد دینارەکە -کە بیستو پێنج دینارە- لە گەڵ شەشێکی سەد دینارەکە -کە شانزە دینارو دووسێیەکە دینارە- دەکاتە چلو یەك دینارو دووسێیەکە دینار، بیدە مامەکە، والحمد لله تعالی.

منهاج- بەرگی چوارەم-6

(كِتَابُ الْوَ

تَصِحُّ وَصِيَّةُ كُلِّ مُكَلَّفٍ حُرٍّ وَإِنْ كَانَ كَافِرًا وَكَذَا مَحْجُورٌعَلَيْهِ بِسَفَهٍ عَلَى الْمَذْهَبِ، لاَ مَجْنُونٍ وَمُغْمًىعَلَيْهِ وَصَبِيٍّ،

﴿ كِتَابُ الْوَصَايَا: **ئەمەیە پەڕتوکی وەسێتەکان** ﴾

وەسێت: بەخشینی مافێکە کە لە دوای مردن جێبەجێ بکرێ. جا بزانە: لە سەرەتای ئیسلامدا وەسێتکردنی بە ماڵ بۆ دایكو باوكو خزمان واجب بوو، ئینجا بە ئایەتەکانی میرات واجببوونەکەی (نَسْخ) بۆوە، بەڵام بڕیاری سوننەتیی وەسێت لە سێیەکی ماڵدا هەر بەردەوام ماوەتەوە، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَا حَقُّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ لَهُ شَيْءٌ يُرِيدُ أَنْ يُوصِيَ فِيهِ يَبِيتُ لَيْلَتَيْنِ إِلاَّ وَوَصِيَّتُهُ مَكْتُوبَةٌ عِنْدَهُ﴾ رواه الشيخان، باش نیە بۆ مرۆڤی موسوڵمان شتێکی هەبێو بیەوێ لە دوای مردن بیکاتە خێر، دوو شەوی بە سەردا بڕواو وەسێت نەکا، تەنها وا باشە وەسێتەکەی لە لای خۆی نوسرابێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر مرۆڤ مافێکی خوایگەورەی لە سەر بوو، یان مافێکی ئادەمیزادانی لە سەر بوو، یان شتێکی کەسێکیتری لە لا بوو، لەو حاڵەتانەدا وەسێتکردن -بۆ دانەوەی ئەو مافە- واجبە ئەگەر هیچ کەسێك نەبێ ئەو مافە ئاشکرا بکا، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

دیسان بزانە: حەرامە وەسێت بۆ ئەو جۆرە کەسە بکا: کە بزانێ لە تاوانکاری سەرفی دەکا، هەروەها حەرامە: بە زێتر لە سێیەکی ماڵیخۆی وەسێت بکا ئەگەر مەبەستی بێبەشکردنی میراتگرەکانی بێ.

جا ئەوەش بزانە: وەسیێت بۆ خزمو کەسەکانیخۆی خێری زۆرترە لە وەسیێت بۆ بێگانـە.
هـەروەها خێرکـردن لـە حاڵەتیزیندووەتیـدا خێـری زۆرتـرە لـە خێرکردنـی دوایمـردن، هەروەك هەر دووکیان لە چەند حەدیسێکی(صـحیح)دا هـاتونو لـە (تحفـة)و (مغنـی)شـدا فەرموویانە.
جا بزانە: وەسیێت لەم ڕوکنانە پێك دێ: (اَلْمُوصِي)=وەسیێتکەر. (اَلْمُوصَىلَهُ)=وەسیێت بۆ کراو. (اَلْمُوصَىبِهِ)=وەسیێت پێکراو. (اَلصِّيغَة)=گوتەی وەسیێتکردن.
ڕوکنییەکەم: وەسیێتکەر (تَصِحُّ وَصِيَّةُ كُـلِّ مُكَلَّـفٍ حُـرٍّ) دروستـە: وەسـیێتکردنی گشـت مرۆڤێك کە بالغو عاقڵ بێو ئازاد بێو زۆرلێکراو نەبێ، واتە: وەسیێتەکە بە خۆشی خۆی بێ (وَإِنْ كَانَ كافِرًا) هەرچەند کافریش بێ (وَكَذَا مَحْجُورٌ عَلَيْهِ بِسَفَهٍ) هـەروەها وەسـیێتی ئـەو کەسەش دروستە کە لە دەستکاریکردنی ماڵیخۆی قەدەغە کرابێ، بە هۆی بـەفیڕۆدانی ماڵیخۆی (عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستیمەزهەب.
(لاَ مَجْنُونٍ وَمُغْمًىعَلَيْهِ) بەلام وەسیێتی شێتو لـە هۆشچـوو دروسـت نیـە، هـەم (وَصَـبِيٍّ) وەسیێتی منداڵیش دروست نیە، چونکە ئەوانە بایەخ بە گوتەکەیان نادرێ.
وَفِـى قَـوْلٍ تَصِـحُّ مِـنْ صَـبِيٍّ مُمَيِّـزٍ، وَلاَ رَقِيـقٍ، وَقِيـلَ: إِنْ عَتَـقَ ثُـمَّ مَـاتَ صَـحَّتْ، وَإِذَا أَوْصَـى لِجِهَةٍعَامَّـةٍ فَالشَّـرْطُ أَنْ لاَ تَكُـونَ مَعْصِـيَةً كَعِمَـارَةِ كَنِيسَـةٍ، أَوْ لِشَـخْصٍ فَالشَّرْطُ أَنْ يُتَصَوَّرَ لَهُ الْمِلْكُ، فَتَصِحُّ لِحَمْلٍ وَتَنْفُذُ إِنْ اِنْفَصَلَ حَيًّا

بـەڵام (وَفِـى قَـوْلٍ تَصِـحُّ مِـنْ صَـبِيٍّ مُمَيِّـزٍ) لـە فەرموودەیـەکی بـێهێزدا: وەسـیێتکردنی منداڵیفامیدە دروستە (وَلاَ رَقِيقٍ) هەروەها وەسیێتی کۆیلەش دروست نیە، بەڵام (وَقِيلَ: إِنْ عَتَقَ ثُمَّ مَاتَ صَحَّتْ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: ئەگـەر کۆیلەکـە پـێش مردنـی ئـازاد کرابێ، وەسیێتەکەی دروست دەبێ.
ڕوکنیدووەم: وەسیێت بۆکراو (وَإِذَا أَوْصَـى لِجِهَـةٍ عَامَّـةٍ) هـەر کاتێك وەسـیێتی کـرد بـۆ ڕوویێکی گشتی، ئەوە (فَالشَّرْطُ) مەرجی دروسـتبوونی وەسـیێتەکە ئەمەیـە: (أَنْ لاَ تَكُـونَ مَعْصِيَةً) ڕووەکە گوناهکاری نـەبێ (كَعِمَـارَةِ كَنِيسَـةٍ) وەکـو دروسـتکردنو نوێکردنـەوەی کەنێسەو سینەماو مەیخانەو چاپکردنی تەوراتو ئینجیلو گشـت پەڕتووکـەکانی زانسـتی حەڕامو هەر جۆرە حەڕامێکیترو ناپەسندێکیتر.
ئینجا بزانە: بۆ دروستبوونی وەسیێت مەرج نیە نـاوی وەسـیێت بۆکراوەکـە بڵـێ، کـەوابو: ئەگەر تەنها گوتی: سێیەکی ماڵم وەسیێت بـێ. واتـە هـیچ وەسـیێت بۆکراوێکیشـی دیاری نەکرد، ئەوە دەبێتە وەسیێتو دەدرێتە گەداو هەژاران، هەروەها ئەگەر بڵێ: سێیەکی ماڵم وەسیێت بێ بۆ خوای گەورە. ئەوەش دروست دەبێو لـە ڕووەکـانی خێـرو چاکە سـەرف دەکرێ، هـەروەك لـە (تحفـة)و (نهایـة)دا فەرموویانە.

(أَوْ لِشَخْصٍ) یان ئەگەر وەسێتی کرد بۆ مرۆڤێك، واتە: بۆ دیارکراوێك، ئەو کاتە (فَالشَّرْطُ) مەرجی دروستبوونی وەسێتەکە ئەمەیە: گوناهکاریو ناپەسندیی تێدا نەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، هەم (أَنْ يُتَصَوَّرَ لَهُ الْمِلْكُ) دیارکراوەکە– لە کاتی وەسێتکردنەکەدا– بگونجێ ببێتە خاوەن ملك، کەواتە: وەسێت دروست نیە: بۆ مردوو و بۆ ئاژەڵو بۆ شتی نەبوو، وەك بڵێ: وەسێت بێ بۆ کۆرپەی ئەم ئافرەتە کە لەمەودوا پەیدا دەبێ. یان بۆ مزگەوتێك کە لەمەودوا دروست دەکرێ. ئەوانە دروست نینە.

بەڵام ئەگەر نەبووەکە بکرێتە پابەندیهەبووێك، وەك بڵێ: وەسێت بێ بۆ منداڵەکانی فلانکەس: ئەوانەی ئێستایو ئەوانەی لەمەودواش دەیبن. یان بڵێ: وەسێت بێ بۆ مزگەوتی ئێستای ئەم گوندەو بۆ مزگەوتەکانیتریش کە لەمەودوا لەم گوندەدا دروست دەکرێن. ئەو کاتە وەسێتەکە دروست دەبێ، هەروەك لە(تحفة)و (نهایة)دا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا (فَتَصِحُّ لِحَمْلٍ) وەسێت بۆ کۆرپەی ناوزگ دروست دەبێ: کە لە کاتی وەسێتەکەدا هەبێ (وَتَنْفُذُ) وەسێتەکەش جێبەجێ دەبێ (إِنْ انْفَصَلَ حَيًّا) بەو مەرجەی کۆرپەکە: وَعُلِمَ وُجُودُهُ عِنْدَهَا بِأَنْ انْفَصَلَ لِدُونِ سِتَّةِ أَشْهُرٍ، فَإِنْ انْفَصَلَ لِسِتَّةِ أَشْهُرٍ فَأَكْثَرَ وَالْمَرْأَةُ فِرَاشُ زَوْجٍ أَوْ سَيِّدٍ لَمْ يَسْتَحِقَّ، فَإِنْ لَمْ تَكُنْ فِرَاشًا وَانْفَصَلَ لِأَكْثَرَ مِنْ أَرْبَعِ سِنِينَ فَكَذَلِكَ أَوْ لِدُونِهِ اسْتَحَقَّ فِي الْأَظْهَرِ، وَإِنْ أَوْصَى لِعَبْدٍ فَاسْتَمَرَّ رِقُّهُ فَالْوَصِيَّةُ لِسَيِّدِهِ، وَإِنْ عَتَقَ قَبْلَ مَوْتِ الْمُوصِي فَلَهُ، وَإِنْ عَتَقَ بَعْدَ مَوْتِهِ ثُمَّ قَبِلَ بُنِيَ عَلَى أَنَّ الْوَصِيَّةَ بِمَ تُمْلَكُ؟

بە زیندوویی لە دایکی جیا ببێتەوەو گیانیجێگیربووشی تێدابێ (وَعُلِمَ وُجُودُهُ عِنْدَهَا) بشزاندرێ لە کاتی وەسێتکردنەکەدا کۆرپەکە هەبووە: (بِأَنْ انْفَصَلَ لِدُونِ سِتَّةِ أَشْهُرٍ) وەك لە کاتیوەسێتکردنەوە تا ماوەیەکیکەمتر لە شەش مانگ کۆرپەکە لە دایکی جیا ببێتەوە، هەر چەند ژنە ئاوسەکەش سەرجێیی کرابێ.

(فَإِنْ انْفَصَلَ لِسِتَّةِ أَشْهُرٍ فَأَكْثَرَ) جا ئەگەر لە کاتیوەسێتکردنەوە بە ماوەی شەش مانگ، یان زیاتر کۆرپەکە لە دایکی جیابۆوەو (وَالْمَرْأَةُ فِرَاشُ زَوْجٍ أَوْ سَيِّدٍ) ژنە ئاوسەکەش مێردێك، یان گەورەیەك سەرجێیی دەکرد، ئەو کاتە (لَمْ يَسْتَحِقَّ) مافی وەسێت پێکراوەکەی نیە، چونکە دەگونجێ لە دوایوەسێتکردن لەم مێردە پەیدا بوبێ.

(فَإِنْ لَمْ تَكُنْ فِرَاشًا) جا ئەگەر ئافرەتەکە هیچ سەر جێیی نەدەکراو (وَانْفَصَلَ لِأَكْثَرَ مِنْ أَرْبَعِ سِنِينَ) لە کاتیوەسێتکردنەوە لە ماوەی زیاتر لە چوار ساڵان کۆرپەکە لە دایکی جیا بۆوە (فَكَذَلِكَ) ئەوەش وەك ئەویتر مافی وەسێت پێکراوەکەی نیە.

بەڵام (أَوْ لِدُونِهِ) ئەگەر لە ماوەی کەمتر لە چوار ساڵ جیابۆوەو سەرجێییشی نەدەکرا، ئەو کاتە (اِسْتَحَقَّ فِيالأظْهَرِ) مافی وەسێت پێکراوەکەی هەیە، لە فەرموودەی بەهێزتردا، کەواتە: سەرپەرشتکارەکەی وەسێتەکەی بۆ قبوڵ دەکا، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَإِنْ أَوْصَى لِعَبْدٍ) ئەگەر وەسێتی کرد بۆ کۆیلەیەك (فَاسْتَمَرَّ رِقُّهُ) ئینجا تا مردنی وەسێتکەرەکە کۆیلایەتیەکەی بەردەوام بوو، ئەوە (فَالْوَصِيَّةُ لِسَيِّدِهِ) وەسێتەکە بۆ گەورەکەیەتی، بەڵام (وَإِنْ عَتَقَ قَبْلَ مَوْتِ الْمُوصِي) ئەگەر کۆیلەکە پێش مردنی وەسێتکەرەکە ئازاد بوو، ئەو کاتە (فَلَهُ) وەسێتەکە بۆ کۆیلە ئازادکراوەکەیە.

(وَإِنْ عَتَقَ بَعْدَ مَوْتِهِ) ئەگەر کۆیلەکە لە دوای مردنیوەسێتکەرەکە ئازاد بوو (ثُمَّ قَبِلَ) ئینجا وەسێتەکەی بۆ خۆی قبوڵ کرد، ئەو کاتە (بُنِيَ) مەسەلەکە بنیات دەندرێ (عَلَى أَنَّ الْوَصِيَّةَ بِمَ تُمْلَكُ؟) لە سەر ئەوەی ئایا وەسێتەکە بە چی دەبێتە ملك؟

بە فەرموودەی بەهێزتر: وەسێتەکە بە مردنی وەسێتکەرەکە دەبێتە ملکی وەسێت بۆکراوەکە، بەو مەرجەی قبوڵی بکا، کەوابو: لەم مەسەلەیەشدا وەسێتەکە بۆ گەورەکەیە.

وَإِنْ أَوْصَى لِدَابَّةٍ وَقَصَدَ تَمْلِيكَهَا أَوْ أَطْلَقَ فَبَاطِلَةٌ، وَإِنْ قَالَ لِيُصْرَفَ فِي عَلْفِهَا فَالْمَنْقُولُ صِحَّتُهَا، وَتَصِحُّ لِعِمَارَةِ مَسْجِدٍ وَكَذا إِنْ أَطْلَقَ فِي الأَصَحِّ وَتُحْمَلُ عَلَى عِمَارَتِهِ وَمَصَالِحِهِ، وَلِذِمِّيٍّ وَكَذَا حَرْبِيٌّ وَمُرْتَدٌّ فِالأَصَحِّ، وَقَاتِلٌ فِي الأَظْهَرِ، وَلِوَارِثٍ -فِي الأَظْهَرِ- إِنْ أَجازَ بَاقِالْوَرَثَةِ، وَلاَ عِبْرَةَ بِرَدِّهِمْ وَإِجَازَتِهِمْ فِي حَيَاةِ الْمُوصِي،

(وَإِنْ أَوْصَى لِدَابَّةٍ) ئەگەر وسێتی کرد بۆ وولاغێك و (وَقَصَدَ تَمْلِيكَهَا) مەبەستیشی ئەوە بوو: بیکاتە ملکی وولاغەکە (أَوْ أَطْلَقَ) یان هیچ مەبەستێکی نەبو، ئەوە (فَبَاطِلَةٌ) وەسێتەکە بەتاڵە، بەڵام (وَإِنْ قَالَ) ئەگەر وەسێتکەرەکە گوتی: (لِيُصْرَفَ فِي عَلْفِهَا) وەسێت پێکراوەکە لە ئالیکدانی وولاغەکە سەرف بکرێ، ئەوە (فَالْمَنْقُولُ صِحَّتُهَا) بە فەرموودەی ئاشکرا: وەسێتەکە دروست دەبێو لە ئالیکدانی وولاغەکە سەرف دەکرێ.

ئینجا بزانە: دروستە وەسێت بە مەرجێکەوە هەڵبواسرێ، وەك بڵێ: ئەم شتەم وەسێت بێ بۆ فلانکەس ئەگەر لە سەفەرەکەی بگەڕێتەوە. یان بڵێ: ئەگەر ئەم شتە بووە ملکی من ئەوە وەسێت بێ بۆ فلانکەس. یان بڵێ: ئەو شتەم وەسێت بێ بۆ فلانکەس ئەگەر بەم نەخۆشیەم بمرم. واتە: جیاوازی نیە مەرجەکە: لە ژیانی وەسێتکەرەکەدا بێ، یان لە دوای مردن، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَ) هەروەها (تَصِحُّ لِعِمَارَةِ مَسْجِدٍ) وەسێت دروست دەبێ بۆ نوێکردنەوەو چاککردنەوەی مزگەوت (وَكَذَا إِنْ أَطْلَقَ) هەروەها ئەگەر تەنها بڵێ: وەسێت بێ بۆ ئەم مزگەوتە. ئەوەش

هەر دروست دەبێ (فِيالأصَحِّ) لە فەرموودەی راستتردا، کەوابو: (وَتُحْمَلُ عَلَى عِمَارَتِهِ وَمَصَالِحِهِ) وەسێتەکە دەهێندرێتە سەر چاککردنەوەو بەرژەوەندیەکانیمزگەوتەکە، جا سەرپەرشتکاری مزگەوت لە بەرژەوەندیە گرنگترەکان، ئینجا گرنگەکان سەرفی دەکا.
(وَلِذِمِّيّ) هەروەها وەسێت دروستە بۆ کافری پەیمان لە ئەستۆو (وَكَذَا حَرْبِيٌّ وَمُرْتَدٌّ) هەروەها بۆ کافری جەنگیو لەدین وەرگەڕاویش دروست دەبێ (فِيالأصَحِّ) لە فەرموودەی راستتردا (وَقَاتِلٌ) وەسێت بۆ مرۆڤکوژەکەش دروست دەبێ، واتە: بۆ ئەو کەسەی وەسێتکەرەکەی کوشتوە (فِيالأظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.
(وَ) هەروەها وەسێت دروست دەبێ (لِوَارِثٍ) بۆمیراتگریخۆی (فِيالأظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا (إنْ أجَازَ بَاقِيالْوَرَثَةِ) بەو مەرجەی میراتگرەکانیتر ڕێگە بدەنو بیپوێنن، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لا وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ إلاَّ أَنْ يُجِيزَ الْوَرَثَةُ﴾ رواه الدارقطني والبيهقي بإسناد صالح، وەسێت بۆ میراتگر دروست نیە، مەگەر میراگرەکانیتر ڕێگە بدەن.
ئینجا بزانە: (وَلاَ عِبْرَةَ بِرَدِّهِمْ وَإِجَازَتِهِمْ فِي حَيَاةِ الْمُوصِي) لە حاڵەتی زیندووەتی وەسێتکەرەکەدا: نە ڕەدکردنەوەو نە ڕێگەدانی میراتگرەکانیتر ڕەچاو ناکرێو ڕەفتار
وَالْعِبْرَةُ فِي كَوْنِهِ وَارِثًا بِيَوْمِ الْمَوْتِ، وَالْوَصِيَّةُ لِكُلِّ وَارِثٍ بِقَدْرِ حِصَّتِهِ لَغْوٌ، وَبِعَيْنٍ هِيَ قَدْرُ حِصَّتِهِ صَحِيحَةٌ وَتَفْتَقِرُ إلَى الإجَازَةِ فِي الأَصَحِّ،

بە هیچێکیان ناکرێ، بەڵکو ڕەدکردنەوەکەو ڕێگەدانەکە لە دوای مردنی وەسێتکەرەکە ڕەچاو دەکرێن.
(وَالْعِبْرَةُ فِي كَوْنِهِ وَارِثًا بِيَوْمِ الْمَوْتِ) هەروەها میراتگرایەتی وەسێت بۆکراوەکەش هەر بە کاتی مردنی وەسێتکەرەکە ڕەچاو دەکرێ، کەواتە: ئەگەر وەسێتی بۆ برایەکیخۆی کرد، ئینجا وەسێتکەرەکە–پێش مردنیخۆی– کوڕێکی بوو، ئەو کاتە وەسێتەکە–بێئیزنی میراتگرەکان– دروست دەبێ، چونکە لە کاتی مردنی وەسێتکەرەکەدا ئەو برایە بە هۆی کوڕەکە لە میراتگرایەتی قەدەغە کراوەو بە بێگانە دادەندرێ.
﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر لە نەخۆشیمردنیدا شتێك وەقف بکاتە سەر میراتگرەکەی، یان پێی ببەخشێ، یان لە قەرزێك گەردەنی ئازاد بکا، ئەوانەش گشتی وەکو وەسێتی بۆ میراتگرە، واتە: ئەگەر میراتگرەکان ڕازی نەبن هیچیان جێبەجێ ناکرێن، بەڵام ئەگەر لە حاڵەتیساغیدا ئەوشتانە بکا، ئەوە گشتی جێبەجێ دەبنو گوناهباریش نابێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)و حاشیەکانیاندا ڕوون کراوەتەوە.
(وَالْوَصِيَّةُ لِكُلِّ وَارِثٍ) وەسێتکردن بۆگشت میراتگرێکی خۆی (بِقَدْرِ حِصَّتِهِ) بە ئەندازەی بەشە میراتەکەی خۆی: وەك سێیەكو نیوەو شەشێك...هتد (لَغْوٌ) پوچەڵەو ڕەفتاری پێ

ناكرێ، چونكە بە بێوەسێتكردنیش مافی ئەو بەشەی هەیە.

بەلام (وَبِعَيْنٍ هِيَ قَدْرُ حِصَّتِهِ) وەسێتكردن بۆ گشت میراتگرێكیخۆی بە خودی شتێك كە بە ئەندازەی بەشە میراتەكەی خۆی بێ (صَحِيحَةٌ) دروستە، وەك وەسێت بكا: ئەم خانووەی بۆ ئەم كوڕەی بێ، خانووەكەیتریشی بۆ كوڕەكەیتری بێ، ئۆتۆمبیلەكەشی بۆ كیژەكەی بێ، ئەوە دروستە، بەو مەرجەی نرخی هەردوو خانووەكان بە ئەندازەی یەكتری بێو نرخی ئۆتۆمبیلەكەش بە ئەندازەی نیوەی خانووێك بێ، بەلام (وَتَفْتَقِرُ إِلَىالإِجَازَةِ) ئەم وەسێتەش پێویستی بە ڕێگەدانی گشت میراتگرەكان هەیە (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستردا، چونكە مەبەستەكان لەو جۆرە شتانەدا لێك جیاوازن.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر شتێكی كردە وەسێت بۆ گەداو هەژاران، ئەوە دروست نیە هیچ لە وەسێت پێكراوە بدرێتە میراتگرەكانی وەسێتكەرەكە، هەر چەند هەژاریش بن، هەروەها بۆ سەروەسێتەكەش دروست نیە: هیچ بەشێك لە وەسیت پێكراوەكە بۆ خۆی دابنێ هەرچەند وەسێتكەرەكەش ئیزنی دابێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا لێرەو لە باسی (سەروەسێت)دا فەرموویانە.

وَتَصِحُّ بِالْحَمل وَيُشْتَرَطُ انْفِصَالُهُ حَيًّا لِوَقْتٍ يُعْلَمُ وُجُودُهُ عِنْدَهَا، وَبِالْمَنَافِعِ وَكَذَا بِثَمَرَةٍ أَوْ حَمْلٍ سَيَحْدُثَانِ فِىالأَصَحِّ، وَبِأَحَدِ عَبْدَيْهِ وَبِنَجَاسَةٍ يَحِلُّ الإِنْتِفَاعُ بِهَا كَكَلْبٍ مُعَلَّمٍ وَزِبْلٍ وَخَمْرٍ مُحْتَرَمَةٍ، وَلَوْ أَوْصَى بِكَلْبٍ مِنْ كِلاَبِهِ أُعْطِيَ أَحَدَهَا، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ كَلْبٌ

ڕوكنیسێیەم: وەسێت پێكراو، مەرجە وەسێت پێكراوەكە: قبوڵی گواستنەوە بكاو سود لێوەرگرتنیشی حەلاڵ بێ، هەرچەند نەزاندراویش بێ:

كەوابو: (وَتَصِحُّ بِالْحَمْلِ) وەسێتكردن بەم بێچووەی ناو زگ –كە لە كاتی وەسێتكردنەكەدا هەبێ– دروست دەبێ، هەروەها بە گشت شتێكی نەزاندراویتریش دروست دەبێ: وەك شیری ناو گوانو خوریی سەر پشتی ئاژەڵ، هەروەك لە (مغنى)دا فەرموویەتی.

(وَيُشْتَرَطُ) بۆ دروستبوونی وەسێت بەم بێچووەی ناو زگ بە مەرج دادەندرێ: (إِنْفِصَالُهُ حَيًّا) بە زیندوویی لە دایكی جیا ببێتەوە (لِوَقْتٍ يُعْلَمُ وُجُودُهُ عِنْدَهَا) لە كاتێكیوەها: كە بزاندرێ لە كاتی وەسێتكردنەكەدا لە ناو زگدا هەبوە.

(وَبِالْمَنَافِعِ) هەروەها وەسێت بە سودەكانی حەلاڵیش بە تەنهایی دروستە، هەرچەند خودی سودلێوەرگیراوەكەش هی كەسێكیتر بێ، وەك بڵێ: سودی ئەم خانووەم كردە وەسێت بۆ فلانكەس. ئەوە لە دوایمردن خودیخانووەكە بۆ میراتگرەكانەو سودەكەشی بۆ وەسێت بۆكراوەكەیە، بەلام میراتگرەكان دەتوانن سودەكە بە كرێ بگرن، یان بە حەلاڵكردن وەریبگرن، یان بە ڕێگایەكیتری شەرعی لە گەڵ وەسێت بۆكراوەكە پێك بێن، هەروەك لە

(تحفة)و (مغنى)دا فەرموویانە.
(وَكَذَا) هەروەها وەسێت بە شتی نەبوو دروستە: وەك وەسێت بكا (بِثَمَرَةٍ) بە میوەیەكی وەها (أَوْ حَمْلٍ) یان كۆرپەیەكی وەها: كە (سَيَحْدُثَانِ) لە مەودوا پەیدا دەبن، واتە: لە كاتی وەسێتكردنەكەدا نەبن (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاستتردا.
(وَ) هەروەها وەسێت بە شتی دیارنەكراویش دروستە: وەك وەسێت بكا (بِأَحَدِ عَبْدَيْهِ) بە یەكێك لەو دوو كۆیلانەی، یان بە یەكێك لەو دوو مەڕانەی، یان بە یەكێك لەو چوار پەرتووكانەی، جا لەم حاڵەتەدا میراتگرەكەی یەكێك بۆ وەسێتەكە دیاری دەكا.
(وَبِنَجَاسَةٍ يَحِلُّ الإِنْتِفَاعُ بِهَا) هەروەها وەسێت دروستە بە پیسیەكی وەها: كە سودلێوەرگرتنی حەلاڵ بێ: (كَكَلْبٍ مُعَلَّمٍ) وەك سەگێكی فێرە ڕاو كراو (وَزِبْلٍ) هەم وەكو زبڵو جیقنەو پیستەیمرداروو (وَخَمْرٍ مُحْتَرَمَةٍ) وەكو شەڕابێكی ڕێزدار: كە بۆ كردنە سركە گوشرابێ‌و بەخۆی بوبێتە شەڕاب.
(وَلَوْ أَوْصَى بِكَلْبٍ مِنْ كِلاَبِهِ) ئەگەر وەسێتی كرد بە سەگێك لە سەگەكانی خۆی، ئەوە (أُعْطِيَ أَحَدَهَا) یەكێكیانی دەدرێتە وەسێت بۆكراوەكە (فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ كَلْبٌ) جا ئەگەر لە
لَغَتْ، وَلَوْ كَانَ لَهُ مَالٌ وَكِلاَبٌ وَوَصَّى بِهَا أَوْ بِبَعْضِهَا فَالأَصَحُّ نُفُوذُهَا وَإِنْ كَثُرَتْ وَقَلَّ الْمَالُ، وَلَوْ أَوْصَى بِطَبْلٍ وَلَهُ طَبْلُ لَهْوٍ وَطَبْلٌ يَحِلُّ الإِنْتِفَاعُ بِهِ كَطَبْلِ حَرْبٍ وَحَجِيجٍ حُمِلَتْ عَلَىالثَّانِي، وَلَوْ أَوْصَى بِطَبَلِ اللَّهْوِ لَغَتْ إِلاَّ إِنْ صَلَحَ لِحَرْبٍ أَوْ حَجِيجٍ.
(فَصْلٌ) يَنْبَغِي أَنْ لاَ يُوصِيَ بِأَكْثَرَ مِنْ ثُلُثِ مَالِهِ،

كاتی مردنیدا هیچ سەگێكی نەبێ (لَغَتْ) وەسێتەكە پووچەڵ دەبێتەوە (وَلَوْ كَانَ لَهُ مَالٌ وَكِلاَبٌ) ئەگەر وەسێتكەرەكە ماڵی هەبوو و هەندێك سەگیشی هەبونو (وَوَصَّى بِهَا أَوْ بِبَعْضِهَا) وەسێتی كرد بە هەمو سەگەكان، یان بە هەندێكیان، ئەوە (فَالأَصَحُّ نُفُوذُهَا) بە فەرموودەیڕاستتر: وەسێتەكە جێبەجێ دەبێ (وَإِنْ كَثُرَتْ وَقَلَّ الْمَالُ) هەرچەند سەگەكانیش زۆر بنو ماڵەكەش كەم بێ، چونكە ئەوە مەرجە: دوو هەندی وەسێت پێكراوەكە بۆ میراتگرەكان بمێنێتەوە، واتە: سەگیش بە ماڵ دانانرێ.
(وَلَوْ أَوْصَى بِطَبْلٍ) ئەگەر وەسێتی كرد بە تەپڵێك (وَلَهُ طَبْلُ لَهْوٍ) لەو حاڵەتەشدا تەپڵێكی گەمەكردنی ناشەرعیی هەبوو، هەم (وَطَبْلٌ يَحِلُّ الإِنْتِفَاعُ بِهِ) تەپڵێكیتریشی هەبوو، كە حەلاڵ بوو سودی لێوەربگیرێ: (كَطَبْلِ حَرْبٍ وَحَجِيجٍ) وەك تەپڵی جەنگو تەپڵی حاجیەكان، ئەوە (حُمِلَتْ عَلَىالثَّانِي) وەسێتەكە دەهێندرێتە سەر تەپڵیە حەلاڵەكە، كەوابو: (وَلَوْ أَوْصَى بِطَبْلِ اللَّهْوِ) ئەگەر وەسێتی كرد بە تەپڵی گەمەی حەرام، یان بە زوڕنا، یان هەر ئامێرێكیتری مۆسیقا، ئەوە (لَغَتْ) وەسێتەكە پوچەڵ دەبێو دانامەزرێ،

چونكە گوناهكارىيە (إلاّ إنْ صَلَحَ لِحَرْبٍ أوْ حَجِيجٍ) مەگەر تەپڵيەكە بۆ جەنگ، يان بۆ حاجيەكان بگونجێ، ئەو كاتە دروستە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسى خێراتەكانى كاتى نەخۆشى مردن ﴾

(يَنْبَغِى) لە رووى سوننەتەوە پێوستە (أنْ لاَ يُوصِيَ بِأكْثَرَ مِنْ ثُلُثِ مَالِهِ) بە زياتر لە سێيەكى ماڵى‌خۆى وەسێت نەكا، بەڵكو وەها سوونەتە: لە سێيەك كەمتريش بێ ﴿عَنْ سعد بن أبوقاص ﷺ: مَرِضْتُ عَامَ الْفَتْحِ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ أَفَأُوصِى بِمَالِي كُلِّهِ؟ قَالَ: لاَ. قُلْتُ: فَثُلُثَيْ مَالِي؟ قَالَ: لاَ. قُلْتُ: فَالشَّطْرِ؟ قَالَ: لاَ. قُلْتُ: فَالثُّلُثِ؟ قَالَ: اَلثُّلُثُ وَالثُّلُثُ كَثِيرٌ، إِنَّكَ إِنْ تَذَرْ وَرَثَتَكَ أَغْنِيَاءَ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَذَرَهُمْ عَالَةً يَتَكَفَّفُونَ النَّاسَ﴾ رواه الشيخان، لە ساڵى رزگاركردنى (مكة)دا نەخۆش كەوتمو گوتم: ئەى پێغەمبەرى خواﷺ ئايا هەموو ماڵى خۆم بكەمە خێر؟ فەرمووى: نا. گوتم: دوو بەشى ماڵەكەم بكەمە خێر؟ فەرموى: نا. گوتم: نيوەى بكەمە خێر؟ فەرمووى: نا. گوتم: سێيەكى بكەمە خێر؟ فەرمووى: سێيەك بكە خێر، سێيەك زۆريشە، چونكە ئەگەر تۆ ميراتگرەكانت بە دەوڵەمەندى لە دواى خۆت بهێڵيەوە، باشترە لەوەى هەژاربنو دەرۆزە بكەن.

فَإِنْ زَادَ وَرَدَّ الْوَارِثُ بَطَلَتْ فِالزَّائِدِ، وَإِنْ أَجَازَ فَإِجَازَتُهُ تَنْفِيذٌ، وَفِى قَوْلٍ: عَطِيَّةٌ مُبْتَدَأَةٌ وَالْوَصِيَّةُ بِالزِّيَادَةِ لَغْوٌ، وَيُعْتَبَرُالْمَالُ يَوْمَ الْمَوْتِ وَقِيلَ يَوْمَ الْوَصِيَّةِ،

(فَإِنْ زَادَ) جا ئەگەر بە زياتر لە سێيەكى ماڵى خۆى وەسێتى كرد (وَرَدَّ الْوَارِثُ) ميراتگرەكەش رازى نەبو و رەدى كردەوە، ئەو كاتە (بَطَلَتْ فِىالزَّائِدِ) وەسێتەكە لە زيادەكە بە تاڵ دەبێتەوە، واتە: تەنها لە سێيەكەكەدا دروست دەبێو زيادەكەش دەبێتە ميرات بە (إجماع)ى زانايانى‌ئيسلام.

بەڵام (وَإِنْ أَجَازَ) ئەگەر ميراتگرەكە رازى بوو و رۆياندى، ئەوە (فَإِجَازَتُهُ تَنْفِيذٌ) رۆياندنەكەى جێبەجێكردنى وەسێتەكەيە، چونكە ئەو كاتە دەردەكەوێ: وەسێتەكە لە زيادەكەشدا دروست بووە (وَفِى قَوْلٍ عَطِيَّةٌ مُبْتَدَأَةٌ) لە فەرموودەيەكدا: رۆياندنەكە بەخشێنێكى تازەيە لە ميراتگرەوە بۆ وەسێت بۆكراوەكەو (وَالْوَصِيَّةُ بِالزِّيَادَةِ لَغْوٌ) وەسێت بە زيادەكەش پوچەڵە، چونكە بە هۆى رۆياندنەكە بووەتە بەخشين.

ئينجا بزانە: ئەو ميراتگرەى رازى دەبێ، مەرجە: بالغو عاقڵ بێو دەستكارى ماڵى دروست بێ، جا ئەگەر هەندێك ميراتگر رازى بون زيادەكەش ببێتە وەسێتو هەندێكيش رازى نەبون، ئەو كاتە بە ئەندازەى بەشى رازىبووەكە لە زيادەكەش دەبێتە وەسێتو هى رازىنەبووەكەش بەتاڵە، واتە: بە ميرات بۆ خۆى دەگەرێتەوە، هەروەك لە (الشرواني)دا روون كراوەتەوە.

﴿ ئاگادارى ﴾: لێرەدا مەبەست سێيەكى ئەو ماڵەيە: كە لە پاش قەرزدانەوە

دەمێنێتەوە، کەواتە: ئەگەر قەرزەکە گشت ماڵی دابگرێتەوە، ئەو کاتەش وەسێتەکە دادەمەزرێ،

بەڵام جێبەجێ ناکرێ، جا ئەگەر خاوەن قەرزەکە گەردەنی ئازاد بکا، یان یەکێك قەرزەکەی لەجیاتی بداتەوە، ئەو کاتە جێبەجێ دەکرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا (وَيُعْتَبَرُالْمَالُ يَوْمَ الْمَوْتِ) ماڵە وەسێت پێکراوەکەش لە کاتی مردنی وەسێتکەرەکە ڕەچاو دەکرێو سێیەکی دەزاندرێ، کەواتە: ئەگەر وەسێتکەرەکە بە هەڵە کوژراو خوێنی وەرگیرا، ئەوە خوێنەکەش وەگەڵ ماڵەکەی دیخرێو وەسێت بۆکراوەکە بە ئەندازەی وەسێتەکە لە خوێنەکەش وەردەگرێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە.

بەڵام ئەگەر بە قەسدی کوژرا بێو لەجیاتی کوشتنەوەی مرۆڤکوژەکە خوێنی وەرگیرابێ، ئەو کاتە خوێنەکە وەگەڵ ماڵەکە ناکەوێ، چونکە لە کاتی مردنیدا نەبوە، بەڵکو بە هۆی لێبوردن پەیدا بووە، هەروەك (الشبراملسي) فەرموویەتی.

(وَقِيلَ يَوْمَ الْوَصِيَّةِ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: لە کاتی وەسێتکردنەکەدا ماڵەکە ڕەچاو دەکرێ.

ويُعْتَبَرُ مِنَ الثُّلُثِ أَيْضًا عِتْقٌ عُلِّقَ بِالْمَوْتِ وَتَبَرُّعٌ نُجِّزَ فِي مَرَضِهِ: كَوَقْفٍ وَهِبَةٍ وَعِتْقٍ وَإِبْرَاءٍ، وَإِذَا اجْتَمَعَ تَبَرُّعَاتٌ مُتَعَلِّقَةٌ بِالْمَوْتِ وَعَجَزَالثُّلُثُ فَإِنْ تَمَحَّضَ الْعِتْقُ أُقْرِعَ، أَوْ غَيْرُهُ قُسِّطَ الثُّلُثُ،

ئینجا بزانە: گوتمان: وەسێت بەخشینێکە بە مردن هەڵواسراوەو لە دوای مردن لە سێیەکی ماڵ جێبەجێ دەکرێ، کەوابو: هەر خێراتێكو هەر بەخشینێك بە مردنەوە هەڵواسرا بێ، گشتی لە سێیەکی ماڵ جێبەجێ دەکرێ، هەرچەند لە حاڵەتی ساغیشدا وەسێتەکەی کردبێ، هەروەك لە (الانوار)دا فەرموویەتی.

(وَ) هەروەها (يُعْتَبَرُ مِنَ الثُّلُثِ أَيْضًا) وەکو وەسێت لەو سێیەکە ڕەچاو دەکرێو دەژمێردرێ (عِتْقٌ عُلِّقَ بِالْمَوْتِ) ئازادکردنی کۆیلەیەك کە بە مردنەوە هەڵواسرابێ.

هەروەها (وَتَبَرُّعٌ نُجِّزَ فِيمَرَضِهِ) ئەو خێراتەی کە لە نەخۆشیمردنیدا دەستبەجێ براندرابێتەوە، ئەویش وەکو وەسێت لە سێیەکی ماڵەکەی دەژمێردرێ: (كَوَقْفٍ) وەك لە نەخۆشی مردنیدا شتێك وەقف بکا (وَهِبَةٍ) یان شتێك ببەخشێتە کەسێکیتر (وَإِبْرَاءٍ) یان گەردەنی کەسێك لە قەرزێك ئازاد بکا، یان شتێك نەزر بکاتە کەسێکیتر، واتە: هەر یەکێك لەوانە لە نەخۆشیمردنیدا بیکا، ئەوەش وەکو وەسێت لە سێیەکی ماڵەکەی جێبەجێ دەکرێ، جا ئەگەر لە سێیەکی ماڵەکەی زیاتر بون، ئەو کاتە ئەگەر میراتگرەکان ڕازی بن،

ئــەوە جێبــەجێ دەكــرێنو ئەگــەر ڕازی نــەبن جێبــەجێ نــاكرێن، هــەروەك لــە (فصل)ىداهاتوودا ڕوون كراوەتەوە.

(وَإِذَا اِجْتَمَعَ تَبَرُّعَاتٌ مُتَعَلِّقَةٌ بِالْمَوْتِ) هەركاتێك چەند خێرێكیهەڵواسراو بە مردن وێكڕا كۆ بونەوە، واتە: چەند جۆرە وەسێتێكی كردبون (وَعَجَزَ الثُّلُثُ) سـێیەكی ماڵەكـەش بەشـی هەمووانی نەدەكرد، ئەوە تەماشا دەكەین: (فَإِنْ تَمَحَّضَ الْعِتْقُ) ئەگـەر هـەمووی كۆیلـە ئازادكردن بون، وەك بڵێ: هەركاتێك مردم ئەم پێنج كۆیلەیەم ئازاد بن. ئەوە (أُقْرِعَ) پشكە لە نێوان كۆیلەكاندا دەكرێو هـەركامێكیان نـاوی دەرچـوو ئـازاد دەبێ...بـەم جـۆرە تـا سێیەكی ماڵەكە تەواو دەبێ.

(أَوْ غَيْرُهُ) یان ئەگەر وەسێتەكە شتێكیتری جگە لە ئازادكردن بـوو: وەك بڵـێ: وەسـێت بێ: سەد دینار بۆ (محمد)و پەنجا دینار بۆ (خالد)و پەنجا دینار بۆ (محمود). لـە هـەمان كاتیشدا سێیەكی ماڵەكەی تەنها سەد دینار بوو، ئەو كاتە (قُسِّطَ الثُّلُثُ) سـێیەكەكە بـە سەر وەسێتەكاندا بەش دەكرێ بەگوێرەی ئەندازەكـەیان، یـان بـەگوێرەی نرخـەكانیان، كەواتە: لە وێنەكەیڕابردوودا پەنجا دینار بۆ (محمد)و بیستو پێنج بۆ (خالد)و بیستو پێنج بۆ (محمود)ە.

أَوْ هُـوَ وَغَيْـرُهُ قُسِّـطَ بِالْقِيمَـةِ وَفِـي قَـوْلٍ يُقَـدَّمُ الْعِتْـقُ، أَوْ مُنَجَّـزَةٌ قُـدِّمَ الأَوَّلُ فَـالأَوَّلُ حَتَّـى يَـتِمَّ الثُّلُـثُ، فَـإِنْ وُجِـدَتْ دُفْعَـةً وَاتَّحَـدَ الْجِـنْسُ كَعِتْـقِ عَبِيـدٍ أَوْ إِبْـرَاءِ جَمْـعٍ أُقْـرِعَ فِـالْعِتْقِ وَقُسِّـطَ فِـي غَيْـرِهِ، وَإِنْ اِخْتَلَـفَ وَتَصَـرَّفَ وُكَـلاَءُ، فَـإِنْ لَـمْ يَكُـنْ فِيهَـا عِتْقٌ قُسِّطَ، وَإِنْ كَانَ قُسِّطَ، وَفِي قَوْلٍ يُقَدَّمُ الْعِتْقُ،

(أَوْ هُـوَ وَغَيْـرُهُ) یـان وەسـێتەكە ئـازادكردنو شـتیتر بـوو، ئـەوەش (قُسِّـطَ بِالْقِيمَـةِ) بەگوێرەی نرخ سێیەكە كە بە سەر ئازادكردنو شتەكەدا بەش دەكرێ، بـۆ وێنـە: ئەگـەر وەسێتەكە سەد دیناروو ئـازادكردنی كۆیلەیـەك بـێ، نرخـی كۆیلەكـەش سـەد دینـار بـێ، سێیەكەكەش تەنها سەد دینار بێ، ئەوە نیوەی كۆیلەكـە ئـازاد دەبـێو پـەنجا دینـاریش دەدرێتـە وەسـێت بۆكراوەكـە (وَفِـي قَـوْلٍ يُقَـدَّمُ الْعِتْـقُ) لـە فەرموودەیـەكی بـێهێزدا: ئازادكردنەكە وەپێش دێخرێ.

(أَوْ مُنَجَّزَةٌ) یان چەند خێراتێكی دەسبەجێی براندرایەوە وێكـڕا كـۆ بونـەوەو ڕیزیـان بـۆ داندرابو: وەك یەكەمجار وەقفێكی كردبێ، ئینجا بەخشینێك، ئینجا نەزرێك، ئەو كاتە (قُدِّمَ الأَوَّلُ فَالأَوَّلُ) یەكەمەكە، ئینجا دوای یەكەمەكە وەپێش دواوەتر دێخرێ (حَتَّى يَتِمَّ الثُّلُثُ) تا سێیەكەكە تەواو دەبێ، بەڵام (فَإِنْ وُجِدَتْ دُفْعَةً) ئەگەر خێراتەكان وێكڕا بوبونو (وَاتَّحَدَ الْجِنْسُ) ڕەگەزی بەخشینەكانیش یەك ڕەگەز بوو: (كَعِتْقِ عَبِيـدٍ) وەك ئـازادكردنی چـەند

كۆیلەیەك وێكڕا (أَوْ إِبْرَاءِ جَمْعٍ) یان گەردەن ئـازادكردنی كۆمەڵـە قـەرزدارێك وێكـڕا، یـان وەقفكردنی چەند شتێك وێكڕا، ئەو كاتەش (أُقْرِعَ فِيالْعِتْقِ) لە ئازادكردنەكەدا پشكە لە نێوان كۆیلەكاندا دەكرێ، هـەروەك ڕابـراو (وَقُسِّـطَ فِـي غَيْـرِهِ) لـە بەخشینەكانیتریشـدا بەگوێرەینرخ سێیەكەكە بە سەریاندا بەش دەكرێ، هەروەك ڕابرا.

بەڵام (وَإِنْ اِخْتَلَفَ) ئەگەر ڕەگەزی خێراتەكان لێـك جیـاواز بـوو (وَتَصَـرَّفَ وُكَـلاَءُ) چـەند وەكیلێك وێكڕا دەستكارییان لەو بەخشینانەدا كردبو: وەك لە یەك كاتدا: وەكیلێك شتێكی بەخشی بێ و وەكیلێكیش شتێكی وەقف كردبێ و وەكیلێكیش گەردەنی قەرزدارێكی ئازاد كردبێ، ئەوە (فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِيهَا عِتْقٌ) ئەگەر لەو دەستكاریانەدا ئـازادكردن نـەبو (قُسِّـطَ) سێیەكەكە بە سەر گشتیاندا بەش دەكرێ بەگوێرەینرخ.

(وَ) هەروەها (إِنْ كَانَ) ئەگەر ئازادكردنیش هەبێ، هەر (قُسِّطَ) سێیەكەكە بە سەر گشتیاندا بـەش دەكـرێ، هـەروەك ڕابـرا (وَفِـي قَـوْلٍ يُقَـدَّمُ الْعِتْـقُ) لـە فەرموودەیـەكی بـێهێزدا: ئازادكردنەكە وەپێش دێخرێ.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: ئەگەر خێراتەكانی براندرایەوەی دەسبەجێ لـە نەخۆشـیمردندا، لەگـەڵ خێراتەكانی هەڵواسراو بە مردن، هەردووكیان وێكڕا كۆ بونەوە، وەك بڵێ: وەسێت بێ لە

وَلَوْ كَانَ لَهُ عَبْدانِ فَقَطْ سَالِمٌ وَغانِمٌ فَقالَ: إِنْ أَعْتَقْتُ غَانِمًا فَسَالِمٌ حُرٌّ، ثُمَّ أَعْتَقَ غَانِمًا فِي مَرَضِ مَوْتِهِ عَتَقَ وَلاَ إِقْـرَاعَ، وَلَـوْ أَوْصَـى بِعَيْنٍ حَاضِـرَةٍ هِيَ ثُلُثُ مَالِهِ وَبَاقِيهِ غَائِبٌ لَـمْ تُـدْفَعْ كُلُّهَـا إِلَيْـهِ فِالْحَـالِ، وَالأَصَـحُّ أَنَّهُ لاَ يَتَسَـلَّطُ عَلَـى التَّصَـرُّفِ فِالثُّلُـثِ أَيْضًـا. (فَصْلٌ):

دوای مردنم سەد دینار بدەنە (محمد). هەم لە نەخۆشیمردنیشیدا بە خـۆی سـەد دینـار بداتە (خالد)، ئەوە خێراتەكانی براندرایەوە لە نەخۆشیدا وەپـێش وەسـێتی دوایمـردن دێخسترێن تا سێیەك تەواو دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَلَوْ كَانَ لَهُ عَبْدَانِ فَقَطْ) ئەگەر تەنها دوو كۆیلەی هەبون، ناویان (سَالِمٌ وَغَانِمٌ) بوو (فَقَالَ) جـا لـە وەسـێتەكەیدا گـوتی: (إِنْ أَعْتَقْـتُ غَانِمًـا فَسَـالِمٌ حُـرٌّ) ئەگـەر (غـانم)م ئـازاد كرد (سالم)ش ئازاد بێ (ثُمَّ أَعْتَـقَ غَانِمًـا فِـي مَـرَضِ مَوْتِـهِ) ئینجـا لـە نەخۆشـیمردنیدا (غانم)ی ئازاد كرد، ئەوە (عَتَقَ) تەنها (غانم) ئازاد دەبێ و (وَلاَ إِقْرَاعَ) پشكەش لـە نیـوان كۆیلەكاندا ناكرێ.

(وَلَوْ أَوْصَى بِعَيْنٍ حَاضِرَةٍ) ئەگەر وەسێتی كرد بە شتێكیحازر: كە (هِيَ ثُلُثُ مَالِهِ) شتەكە –بە تەنها– سێیەكی هەمووماڵیخۆی بوو، بەڵام (وَبَاقِيهِ غَائِبٌ) دوو بەشە ماڵەكەیتریشی لە شوێنێكیتر بوو و لە ژێر دەستی میراتگرەكەدا نەبو، ئەوە (لَمْ تُدْفَعْ كُلُّهَا إِلَيْهِ فِيالْحَالِ) ئێستا هـەموو شـتەكە نادرێتـە وەسـێت بۆكراوەكـــە نـــەوەك دوو بەشـــە

ماڵەکەی‌تری نەمابێ‌و میراتگرەکان دوو هەندی وەسێت بۆکراوەکەیان دەست نەکەوێ (وَ) هەوەها (الأَصَحُّ) بـە فەرمووده‌ی‌ڕاستـتر (أَنَّـهُ لاَ يَتَسَلَّطُ عَلَىالتَّصَرُّفِ فِيالثُّلُثِ أَيْضًا) وەسێت بۆکراوەکە دەسەلاَتی دەستکاریی بە سەر سێیەکی شتەکەشدا نابێ، هەروەك دەسەلاَتی بە سەر هەمووشی‌دا نەبو، بەلاَم ئەگەر میراتگرەکـان ئیزنی‌بـدەن، ئـەو کاتـە دروستە دەستکاری لە سێیەکی شتـە وەسێت پێکراوەکـەدا بکـا، هـەروەك لـە (نهايـة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ئەو نەخۆشیەی مەترسی مردنی لێدەکرێ ﴾

پێشەکی بزانە: هەر خێراتێك‌و هەر بەخشینێك مرۆڤ لە ژیانیا لـە حاڵەتی‌ساغی‌دا بیکـا، ئەوە لە سەرمایەی ماڵەکەی دەژمێردرێ نەك لە سێیەکەکەی، چونکە لـە حاڵـەتی لـەش ساغی‌دا مرۆڤ ئازادە لە دەستکاری ملك‌وماڵی‌خۆی، هەروەك لە (المهذب)دا فەرموویەتی.
هەروەها گشت ماملەتێکیشی بە پارەی‌حازر لە نەخۆشی‌مردنی‌دا دروستەو پێویستی بە ڕازی‌بوونی میراتگرەکان نیە، بەو مەرجەی بـە نرخـی وێنـەی‌خۆی بـێ، یـان بـۆ خـاتری کڕیارەکە بە ئەندازەیەکی‌کەمتری فرۆشتبێ کە عادەت بێ وێنەی ئەو ئەندازەیە بۆ خاترانە دابشکێندرێ، جیاوازی نیە کڕیارەکە: میراتگر بێ، یان بێگانە، بەلاَم ئەگەر بـۆ خاترانـە بـە ئەندازەیـەکی زۆر کـەمتر لـە نرخی‌خـۆی فرشـتبوی کـە عـادەت نـەبو ئـەو ئەندازیـە

إِذَا ظَنَّـــا الْمَـــرَضَ مَخُوفًـــا لَـــمْ يَنْفُـــذْ تَبَـــرُّعٌ زَادَ عَلَىالثُّلُــثِ، فَـــإِنْ بَـــرَأَ نَفَـــذَ، وَإِنْ ظَنَنَّاهُ غَيْرَمَخُوفٍ فَمَاتَ فَإِنْ حُمِلَ عَلَىالْفَجْأَةِ نَفَذَ، وَإِلاَّ فَمَخُوفٌ،

دابشـکێندرێ، ئـەو کاتـە ئەنـدازەی خاترەکـە –وەکـو وەسـێت– لـە سـێیەکی ماڵەکـەی دەژمێردرێ، هەوەك لە (الانوار)و (المهذب)دا ڕوون کراوەتەوە.
هەروەها بە پارەی قەرزیش هەر دروستە، بەلاَم ئەندازەی‌قەرزەکە لە سـێیەکی ماڵەکـەی دەژمێردرێ، هەروەك لە (فصل)ی‌ڕابردوودا لە (تحفة)و حاشیەکانی‌دا ڕوون کراوەتەوە.
جا ئەگەر لە حاڵەتی نەخۆشی‌دا خێرێکی کرد، یان بە خۆڕایی شتێکی دایە کەسێك، ئەوە تەماشا دەکەین: (إِذَا ظَنَنَّا الْمَرَضَ مَخُوفًا) هـەر کاتێك گومانمـان بـرد کـە نەخۆشـیەکە مەترسی مردنـی لێـدەکرێ، ئـەوە (لَمْ يَنْفُذْ تَبَرُّعٌ زَادَ عَلَىالثُّلُثِ) هـیچ خێراتێك‌و هـیچ بەخشێنێکی نەخۆشەکە: کە لەو نەخۆشیەدا کردبێتی‌و لە سێیەکی ماڵەکەش زیاتر بـێ: وەکو وەقفکردن‌و نەزرکردن‌و بەخشینی ماڵ‌و گەردەن ئازادکردنی‌قەرزدار، ئەوانە هیچیان –بێ ئیزنی‌میراتگرەکانی– جێ‌بەجێ نابن، بـەڵکو ئـەو ئەندازەیـەی لـە سـێیەکی ماڵەکـە زیاترە ڕادەگیرێ:
(فَإِنْ بَرَأَ) جا ئەگەر لەو نەخۆشیە چاك بـۆوە، ئـەوە (نَفَذَ) گشـت خێـرو بەخشـینەکانی جێ‌بەجێ دەبن، هەرچەند لە سێیەکیش زیاتر بن، بەلاَم ئەگەر چاك نەبۆوەو مرد، ئـەوە

تەنها تا سێیەکیمالەکەی جێبەجێ دەبێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (سعد)ی‌ڕابردوو، بەڵام ئەوەی لە سێیەکیش زیاترە: ئەگەر میراتگرەکان ئیزن بدەن، ئەویش جێبەجێ دەبێ، ئەگینا: جێبەجێ نابێو دەبێتە میرات، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

جا بزانە: جیاوازی نیە بەو نەخۆشیە بمرێ، یان لەو نەخۆشیەدا بە هۆیەکیتر بمرێ: وەك یەکێك بیکوژێ، هەروەها بزانە: هەر کەسێك گیانی بگاتە حاڵەتی گیانداری سەرپڕاو–کە بێگومان بزانین دەمرێ–: وەك سەری بڕابێ، یان کرابێتە دوو لەت، یان نقومی ناو ئاو بوبێو مەلەوانی نەزانێ، ئەوە هیچ گوفتارێكو هیچ دەستکاریەکی دروست نابن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

(وَإِنْ ظَنَنَّاهُ غَيْرَ مَخُوفٍ) ئەگەر گومانمان برد: نەخۆشیەکە مەترسی مردنی لێناکرێ بەڵام (فَمَاتَ) لەو نەخۆشیەدا مرد، ئەوە (فَإِنْ حُمِلَ عَلَىالْفَجْأَةِ) ئەگەر مردنەکە بە مردنی کتوپڕ دابندرێ: وەك لە حاڵەتی ددان ئێشاندا بمرێ، ئەوە (نَفَذَ) گشت خێرات‌و بەخشینێکی جێبەجێ دەبێ، هەرچەند لە سێیەکیش زیاتر بێ (وَإِلَّا) بەڵام ئەگەر مردنەکە بە مردنی کتوپڕ دانەندرێ: وەك ڕۆژێکیتەواو زگچوونی توش ببێ، یان تایەکی توش ببێ، ئەوە (فَمَخُوفٌ) بە نەخۆشی بە ترس دادەندرێو هەرخێراتێکی لە سێیەکی ماڵ زیاتر بێ–بێ ئیزنیمیراتگرەکان– جێبەجێ نابێ.

وَلَوْ شَكَكْنَا فِي كَوْنِهِ مَخُوفًا لَمْ يَثْبُتْ إلاَّ بِطَبِيبَيْنِ حُرَّيْنِ عَدْلَيْنِ، وَمِنَ الْمَخُوفِ قُولَنْجُ، وَذَاتُ جَنْبٍ، وَرُعَافٌ دَائِمٌ، وَإِسْهَالٌ مُتَوَاتِرٌ، وَدِقٌّ، وَابْتِدَاءُ فَالِجٍ، وَخُرُوجُ طَعَامٍ غَيْرَمُسْتَحِيلٍ أَوْ كَانَ يَخْرُجُ بِشِدَّةٍ وَوَجَعٍ أَوْ وَمَعَهُ دَمٌ، وَحُمَّىمُطْبَقَةٌ أَوْ غَيْرُهَا إلاَّ الرِّبْعَ، وَالْمَذْهَبُ أَنَّهُ يَلْحَقُ بِالْمَخُوفِ أَسْرُ كُفَّارٍ اِعْتَادُوا قَتْلَ الأَسْرَى، وَالْتِحَامُ قِتَالٍ بَيْنَ مُتَكَافِئَيْنِ، وَتَقْدِيمٌ لِقِصَاصٍ أَوْ رَجْمٍ، وَاضْطِرَابُ رِيحٍ وَهَيَجَانُ مَوْجٍ فِي رَاكِبِ سَفِينَةٍ، وَطَلْقُ حَامِلٍ وَبَعْدَ الْوَضْعِ مَا لَمْ تَنْفَصِلِ الْمَشِيمَةُ.

(وَلَوْ شَكَكْنَا فِي كَوْنِهِ مَخُوفًا) ئەگەر کەوتینە گومان لەوەدا: ئایا نەخۆشیەکە بە ترسە، یان نا، ئەو کاتە (لَمْ يَثْبُتْ إلاَّ بِطَبِيبَيْنِ حُرَّيْنِ عَدْلَيْنِ) بە ترسیەکەی ئاشکرا نابێ تەنها بە شاهیدیی دوو پزیشکی پیاو و ئازادو دادپەروەرە نەبێ.

ئینجا بزانە: ئەو نەخۆشیانەی مەترسی مردنیان لێدەکرێ زۆرن، بۆ نمونە: (وَمِنَ الْمَخُوفِ قُولَنْجُ) یەکێك لە نەخۆشیە بە ترسەکان نەخۆشیقۆڵنجە، چونکە خواردەمەنی لە ناو هەندێك ڕیخۆلەدا دەمێنێتەو دانابەزێتە خوارەوە، هەم (وَذَاتُ جَنْبٍ) نەخۆشیی بەرەنگ، چونکە ئەویش چەند کۆوانێکن لە ناوەوەی تەنیشتیمرۆڤ دەبنە هۆی کۆخەو پشوو تەنگیو تایەکی بەردەوام، هەروەها (وَرُعَافٌ دَائِمٌ) لوت داڕسانی بەردەوام، چونکە بە هۆی خوێن ڕژانەکە مرۆڤ لە هێز دەکەوێ، هەروەها (وَإِسْهَالٌ مُتَوَاتِرٌ) زگچوونێکی

بە دوای یەكدا، چونكە تەڕایەتی لە لاشەیمرۆڤدا نامێنێ‌و لە هێز دەكەوێ.
هەروەها (وَدِقٌّ) نەخۆشیی دڵو (وَابْتِدَاءُ فَالِجٍ) سەرەتای شەلەل‌و (وَخُرُوجُ طَعَامٍ غَيْرَ مُسْتَحِيلٍ) هاتنە دەرەوەی خواردەمەنی بە نەگۆڕاوی (أَوْ كَانَ يَخْرُجُ بِشِدَّةٍ وَوَجَعٍ) یان بە زگچوونێكی بەهێزو ئازارەوە دەهاتە دەرەوە (أَوْ وَمَعَهُ دَمٌ) یان زگچوونەكە خوێنی ئەندامە ڕیزدارەكانی لەگەڵدا بوو، هەروەها (وَحُمَّى مُطْبَقَةٌ) تای بەردەوام (أَوْ غَيْرُهَا) یان تایەكانیتری جگە لە بەردەوام ئەوانیش بە ترسن (إِلاَّ الرِّبْعَ) تەنها تای سێبەڕۆ نەبێ: كە ڕۆژێك دەیگرێ‌و دوو ڕۆژ نایگرێ، ئەمەیان بە ترس نیە.
(وَالْمَذْهَبُ) بەفەرموودەیڕاستیمەزهەب: (أَنَّهُ يَلْحَقُ بِالْمَخُوفِ) وەك نەخۆشیی بەترس وایە (أَسْرُ كُفَّارٍ اعْتَادُوا قَتْلَ الأَسْرَى) بە دیلگرتنی موسوڵمانێك لە لایەن ئەو جۆرە كافرانەی عادەتیانە دیلەكان دەكوژن، هەم (وَالْتِحَامُ قِتَالٍ بَيْنَ مُتَكَافِئَيْنِ) تێكەڵبوونی جەنگ لە نێوان دوو هێزی هاوتوانادا، هەم (وَتَقْدِيمٌ لِقِصَاصٍ) بردنی مرۆڤ بۆ كوشتنی لە تۆڵە (أَوْ رَجْمٍ) یان بۆ بەردبارانكردنی زینا، هەم (وَاضْطِرَابُ رِيحٍ) ڕەشەباو (وَهَيَجَانُ مَوْجٍ) شەپۆلدانی دەریا (فِي رَاكِبِ سَفِينَةٍ) دەرهەق سوار كەشتی، هەم (وَطَلْقُ حَامِلٍ) ژانی منداڵبوونی ئافرەتی ئاوس، هەم (وَبَعْدَالْوَضْعِ) لە دوای منداڵ دانانەكەش مەترسی هەر هەیە (مَا لَمْ تَنْفَصِلِ الْمَشِيمَةُ) مادام پیستەكەی ولاشی كۆرپەكە لە ئافرەتەكە جیا نەبوبێتەوە.
وَصِيغَتُهَا: أَوْصَيْتُ لَهُ بِكَذَا، أَوْ اِدْفَعُوا إِلَيْهِ، أَوْ أُعْطُوهُ بَعْدَ مَوْتِي، أَوْ جَعَلْتُهُ لَهُ. أَوْ هُوَ لَهُ بَعْدَ مَوْتِي، فَلَوْ اِقْتَصَرَ عَلَى هُوَ لَهُ. فَإِقْرَارٌ، إِلاَّ أَنْ يَقُولَ: هُوَ لَهُ مِنْ مَالِي. فَيَكُونُ وَصِيَّةً، وَتَنْعَقِدُ بِكِنَايَةٍ، وَالْكِتَابَةُ كِنَايَةٌ، وَإِنْ أَوْصَى لِغَيْرِمُعَيَّنٍ كَالْفُقَرَاءِ لَزِمَتْ بِالْمَوْتِ بَلاَ قَبُولٍ، أَوْ لِمُعَيَّنٍ اُشْتُرِطَ الْقَبُولُ، وَلاَ يَصِحُّ قَبُولٌ وَلاَ رَدٌّ فِي حَيَاةِالْمُوصِي، وَلاَ يُشْتَرَطُ بَعْدَ مَوْتِهِ الْفَوْرُ،

ڕوكنیچوارەم: (وَصِيغَتُهَا) گوتەی وەسێت ئەمەیە: (أَوْصَيْتُ لَهُ بِكَذَا) ئەو شتەم كردە وەسێت بۆ فڵانكەس (أَوْ) یان بڵێ: (ادْفَعُوا إِلَيْهِ أَوْ أُعْطُوهُ بَعْدَ مَوْتِي) لە دوای مردنم ئەو شتەی بدەنێ (أَوْ) یان بڵێ: (جَعَلْتُهُ لَهُ) ئەو شتەم لەدوای مردنم كردە هی فڵانكەس (أَوْ) یان بڵێ: (هُوَ لَهُ بَعْدَ مَوْتِي) ئەو شتە لە دوای مردنم بۆ فڵانكەسە (فَلَوْ اقْتَصَرَ عَلَى هُوَ لَهُ) ئەگەر تەنها گوتی: ئەو شتە هی فڵانكەسە. واتە نەیگوت لە دوایمردنم، ئەوە (فَإِقْرَارٌ) دانپێداهێنانە: كە ئێستا شتەكە ملكی فڵانكەسەكەیە، واتە: وەسێت نیە (إِلاَّ أَنْ يَقُولَ) مەگەر بڵێ: (هُوَ لَهُ مِنْ مَالِي) ئەو شتە بۆ فڵانكەسە لەماڵی من. ئەو كاتە (فَيَكُونُ وَصِيَّةً) گوتەكە دەبێتە كینایەتی وەسێت.
هەروەها ئەگەر بڵێتە قەرزدارەكەی خۆی: هەر كاتێك مردم ئەو قەرزەم كە لە سەر تۆیە بە سەر گەداو هەژارانیدا بەش بكە. ئەوەش دروستە، بەڵام پێویستە لەو حاڵەتەدا

قەرزدارەکە شاهیدی هەبن: کە کراوەتە سەر وەسێتی بەشکردنی قەرزەکە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی (وَتَنْعَقِدُ بِكِنَايَةٍ) وەسێت دادەمەزرێ بە گۆتەی ناڕاشکرا ئەگەر نیەتی لەگەڵدا بێ، وەك بڵێ: ئەم شتەم بۆ فلانکەس دیاری کردوە (وَالْكِتَابَةُ كِنَايَةٌ) نوسینیش بە گۆتەی ناڕاشکرا دادەندرێ، واتە: ئەگەر نیەتی لەگەڵدا بێ، وەسێتەکە دادەمەزرێ.

﴿ قبولکردنی وەسێت ﴾

(وَإِنْ أَوْصَى لِغَيْرِ مُعَيَّنٍ) ئەگەر وەسێتی کرد بۆ دیارنەکراوێك (كَالْفُقَرَاءِ) وەك گەداو هەژاران، ئەوە (لَزِمَتْ بِالْمَوْتِ بِلاَ قَبُولٍ) وەسێتەکە بە مردنی وەسێتکەرەکە واجب دەبێ، بێئەوەی هیچ کەسێك قبوڵی بکا (أَوْ لِمُعَيَّنٍ) بەڵام ئەگەر وەسێتی کرد بۆ دیارکراوێك: وەك فلانکەس، ئەوە (اشْتُرِطَ الْقَبُولُ) بە مەرج داندراوە: وەسێت بۆکراوەکە قبوڵی بکا، ئینجا وەسێتەکە واجب دەبێ، بەڵام (وَلاَ يَصِحُّ قَبُولٌ وَلاَ رَدٌّ فِي حَيَاةِ الْمُوصِي) تا وەسێتکەرەکە زیندوو بێ: نە قبوڵکردنو نە ڕەدکردنەوە هیچیان دروست نابن، بەڵکو لە دوای مردنی دروست دەبن.

بەڵام (وَلاَ يُشْتَرَطُ بَعْدَ مَوْتِهِ الْفَوْرُ) لە دوای مردنی وەسێتکەرەکەش بە مەرج دانانرێ: یەکسەر بێدواخستن قبوڵی بکا، بەڵام میراتگرەکە مافی هەیە: داوا لە وەسێت بۆکراوەکە

فَإِنْ مَاتَ الْمُوصَى لَهُ قَبْلَهُ بَطَلَتْ أَوْ بَعْدَهُ فَيَقْبَلُ وَارِثُهُ، وَهَلْ يَمْلِكُ الْمُوصَى لَهُ بِمَوْتِ الْمُوصِي أَمْ بِقَبُولِهِ أَمْ مَوْقُوفٌ: فَإِنْ قَبِلَ بَانَ أَنَّهُ مَلَكَ بِالْمَوْتِ وَإِلاَّ بَانَ لِلْوَارِثِ؟ أَقْوَالٌ أَظْهَرُهَا: اَلثَّالِثُ، وَعَلَيْهَا تُبْنَى الثَّمَرَةُ وَكَسْبُ عَبْدٍ حَصَلاَ بَيْنَ الْمَوْتِ وَالْقَبُولِ وَنَفَقَتُهُ وَفِطْرَتُهُ،

بکا: یان قبوڵی بکا، یان ڕەدی بکاتەوە. جا دروستە بەشێکی وەسێت پێکراوەکە قبوڵ بکاو بەشێکیش ڕەد بکاتەوە، جا ئەگەر هیچی قبوڵ نەکرد، ئەوە بڕیاری ڕەدکردنەوەی لە سەر دەدرێ، بەڵام ئەگەر وەسێت بۆکراوەکە شێت، یان منداڵ بوو، ئەو کاتە سەرپەرشتکارەکەی بۆی قبوڵ دەکا، جائەگەر بۆی قبوڵ نەدەکرد، ئەو کاتە قازی بۆی قبوڵ دەکا، هەروەك لە(تحفة)و (مغني)دا ڕوون کراوەتەوە، جائەگەر هیچ کەسێك بۆی قبوڵ نەکرد، ئەوە هەر کاتێك منداڵەکە بلۆغی بوو، وەسێتەکە بۆ خۆی قبوڵ دەکا، هەروەك لە (إبن قاسم)دا ڕوون کراوەتەوە.

(فَإِنْ مَاتَ الْمُوصَىلَهُ قَبْلَهُ) جا ئەگەر وەسێت بۆکراوەکە پێش وەسێتکەرەکە مرد، یان هەردووکیان وێکڕا مردن (بَطَلَتْ) وەسێتەکە بەتاڵ دەبێتەوە، چونکە وەسێتەکە واجب نەبوە (أَوْ بَعْدَهُ) یان ئەگەر وەسێت بۆکراوەکە دوای وەسێتکەرەکە مرد، ئەو کاتە بەتاڵ

نابێتەوە، کەوابو: (فَيَقْبَلُ وَارِثُهُ) میراتگری وەسێت بۆکراوکە وسێتەکە قبولْ دەکا، یان ڕەدی دەکاتەوە، جا ئەگەر میراتگرەکە شێت، یان منداڵ بوو، ئەو کاتەش سەرپەرشکارەکەی بۆی قبولْ دەکا، بەو جۆرەی ڕابرا.

(وَهَلْ يَمْلِكُ الْمُوصَىلَهُ بِمَوْتِ الْمُوصِي) ئایا وەسێت بۆکراوەکە بە مردنی وەسێتکەرەکە دەبێتە خاوەنی وەسێت پێکراوەکە (أَمْ بِقَبُولِهِ) یان بە قبولْکردنی دەبێتە خاوەنی (أَمْ مَوْقُوفٌ) یان ملْکایەتیەکە وەستێندراوەو چاوەڕوان دەکەین: (فَإِنْ قَبِلَ بَانَ أَنَّهُ مَلَكَ بِالْمَوْتِ) ئەگەر قبولْی کرد، ئەوە ئاشکرا دەبێ بە مردنی وەسێتکەرەکە بووەتە خاوەنو (وَإِلاَّ بَانَ لِلْوَارِثِ؟) ئەگەر قبولْیش نەکاو ڕەدی بکاتەوە ئاشکرا دەبێ: کە لە مردنەوە بووەتە ملْکیمیراتگرەکە؟ ئەوە (أَقْوَالٌ) سێ فەرموودە هەنە، بەهێزترەکەیان سێیەمەکەیە کە دەفەرموێ: وەستێندراوە تا قبولْ دەکا، یان ڕەد دەکاتەوە.

(وَعَلَيْهَا) هەر لە سەر ئەو سێ فەرموودانە (تُبْنَىالثَّمَرَةُ وَكَسْبُ عَبْدٍ) دادەمەزرێندرێ میوەی درەختی وەسێت پێکراو و کەسابەتی کۆیلەی وەسێت پێکراو: کە (حَصَلاَ بَيْنَ الْمَوْتِ وَالْقَبُولِ) لە نێوان مردنی وەسێتکەرەکەو قبولْکردنی وەسێت بۆکراوەکەدا پەیدا بوبن، هەم (وَنَفَقَتُهُ وَفِطْرَتُهُ) بەخێوکردنی کۆیلەکەو سەر فیترەکەیو گشت ئەرکێکیتری بەخێوکردنی وەسێت پێکراوەکەو گشت سودەکانیتریشی، لە سەر فەرموودەکەی وَنُطَالِبُ الْمُوصَىلَهُ بِالنَّفَقَةِ إِنْ تَوَقَّفَ فِي قَبُولِهِ وَرَدِّهِ.

(فَصْلٌ) إِذَا أَوْصَى بِشَاةٍ تَنَاوَلَ صَغِيرَةَالْجُثَّةِ وَكَبِيرَتَهَا سَلِيمَةً وَمَعِيبَةً ضَأْنًا وَمَعْزًا وَكَذَا ذَكَرٌ فِالأَصَحِّ، لاَ سَخْلَةٌ وَعَنَاقٌ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ قَالَ أَعْطُوهُ شَاةً مِنْ غَنَمِي. وَلاَ غَنَمَ لَهُ لَغَتْ، وَإِنْ قَالَ: مِنْ مَالِي، اُشْتُرِيَتْ لَهُ، وَالْجَمَلُ وَالنَّاقَةُ يَتَنَاوَلاَنِ الْبَخَاتِيَّ وَالْعِرَابَ لاَ أَحَدُهُمَا الآخَرَ،

سێیەمی بەهێزتر: گشتی وەستێندراون، جا ئەگەر وەسێت بۆکراوەکە قبولْی کرد، ئەوە میوەی درەختەکەو گشت سودەکانی پەیدابوو بۆ خۆیەتیو گشت ئەرکەکانیشی لە سەرن، ئەگەر ڕەدیشی کردەوە، ئەو کاتە گشت ئەرکەکانیش بۆ میراتگرەکانەو گشتی لە سەر میراتگرەکانە، کەواتە: ئەگەر میوەکە لە کاتی مردنی وەسێتکەرەکەدا بە درەختەکەوە ئاشکرا بوبێ، ئەو کاتە میوەکە گشتی بۆ میراتگرەکانە، نەك بۆ ئەو کەسەی وەسێتی –بە درەختەکە– بۆ کراوە.

(وَنُطَالِبُ الْمُوصَىلَهُ بِالنَّفَقَةِ) داوا لە وەسێت بۆکراوەکە دەکەین کۆیلەکە بەخێو بکا (إِنْ تَوَقَّفَ فِي قَبُولِهِ وَرَدِّهِ) ئەگەر خۆی گیر کرد: نە قبولْی دەکردو نە ڕەدی دەکردەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی بڕیارەکانو ووشەکانی وەسێت ﴾

(إِذَا أَوْصَى بِشَاةٍ) هەر كاتێك لە كارەگەلێك حەیوانێكی دیاری‌نەكراوی كردە وەسێت، ئەوە (تَنَاوَلَ صَغِيرَةَ الْجُثَّةِ وَكَبِيرَتَهَا) هەم حەیوانێكی لاشە بچوكو هەم لاشە گەورەش دەگرێتەوە، هەم (سَلِيمَةً وَمَعِيبَةً) بە عەیبو بێ‌عەیبیش دەگرێتەوە، هەم (ضَأْنًا وَمَعْزًا) بزنو مەڕیش دەگرێتەوە، ئەگەر كارەگەلەكە بزنو مەڕ بون (وَكَذَا ذَكَرٌ) هەروەها نێرینەش دەگرێتەوە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (لاَ سَخْلَةٌ وَعَنَاقٌ) بەلاّم بەرخو چوشتیر ناگرێتەوە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَلَوْ قَالَ أُعْطُوهُ شَاةً مِنْ غَنَمِي) ئەگەر گوتی: لە دوای مردنم حەیوانێك لە كارەگەلەكەی من بدەنە فلاّنكەس (وَلاَ غَنَمَ لَهُ) لە كاتی‌مردنیشی‌دا هیچ كارەگەلی نەبو (لَغَتْ) وەسێتەكە پوچەڵ دەبێتەوە، بەلاّم ئەگەر لە كاتی‌مردن كارەگەلی هەبێ، ئەوە لەو كارەگەلە حەیوانێك دەدرێتە وەسێت بۆكراوەكە (وَ) هەروەها (إِنْ قَالَ) ئەگەر بڵێ: (مِنْ مَالِي) لە ماڵی من حەیوانێكی بدەنێ. ئەوە (اُشْتُرِيَتْ لَهُ) ئەگەر لە كاتی‌مردن هیچ حەیوانێكی نەبێ، حەیوانێك بە پارە بۆ وەسێت بۆكراوەكە دەكڕدرێ.

(وَ) هەروەها ووشەی (الْجَمَلُ وَالنَّاقَةُ) كە هەردووكیان بۆ ووشتر دەگوترێن (يَتَنَاوَلاَنِ الْبَخَاتِيَّ وَالْعِرَابَ) ووشتری مل درێژو ئەوانی‌تریش دەگرنەوە، بەلاّم (لاَ أَحَدُهُمَا الآخَرَ) ووشەی یەكێكیان ئەوی‌تر ناگرێتەوە، چونكە (الجمل) بۆ ووشتری نێر دەگوترێو

وَالأَصَحُّ تَنَاوُلُ بَعِيرٍ نَاقَةً لاَ بَقَرَةٍ ثَوْرًا وَالثَّ
عَلَى فَرَسٍ وَبَغْلٍ وَحِمَارٍ، وَيَتَنَاوَلُ الرَّقِيقُ صَ
وَقِيلَ: إِنْ أَوْصَى بِإِعْتَاقِ عَبْدٍ وَجَبَ الْمُجْزِئُ كَفَّارَةً، وَلَوْ أَوْصَى بِأَحَدِ رَقِيقِهِ فَمَاتُوا أَوْ قُتِلُوا قَبْلَ مَوْتِهِ بَطَلَتْ، وَإِنْ بَقِيَ وَاحِدٌ تَعَيَّنَ، أَوْ بِإِعْتَاقِ رِقَابٍ فَثَلاَثٌ، فَإِنْ عَجَزَ ثُلُثُهُ عَنْهُنَّ فَالْمَذْهَبُ أَنَّهُ لاَ يُشْتَرَى شِقْصٌ بَل نَفِيسَتَانِ بِهِ، فَإِنْ فَضَلَ عَنْ أَنْفَسِ رَقَبَتَيْنِ شَيْءٌ فَلِلْوَرَثَةِ، وَلَوْ قَالَ ثُلُثِي لِلْعِتْقِ. اُشْتُرِيَ شِقْصٌ،

(الناقة) بۆ مێیینە (وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی راستتر: (تَنَاوُلُ بَعِيرٍ نَاقَةً) ووشەی (بعیر) ووشتری مێ دەگرێتەوە، بەلاّم (لاَ بَقَرَةٍ ثَوْرًا) ووشەی مانگا گاجووت ناگرێتەوە، چونكە (وَالثَّوْرُ لِلذَّكَرِ) گاجووت بۆ نێرینە دەگوترێ.

(وَالْمَذْهَبُ) فەرموودەی راستی‌مەزهەب (حَمْلُ الدَّابَّةِ) ووشەی وولاّغ (عَلَى فَرَسٍ وَبَغْلٍ وَحِمَارٍ) دەهێندرێتە سەر ئەسپو هێسترو كەر، واتە: بۆ هەر سێكیان دەگوترێ (وَيَتَنَاوَلُ الرَّقِيقُ) ووشەی كۆیلە (صَغِيرًا وَأُنْثَى وَمَعِيبًا وَكَافِرًا) كۆیلەی بچوكو مێیینەو عەیبدارو كافر دەگرێتەوە، هەم (وَعُكُوسَهَا) پێچەوانەكانیشیان دەگرێتەوە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێ‌هێزدا: (إِنْ أَوْصَى بِإِعْتَاقِ عَبْدٍ) ئەگەر وەسێتی كرد بە ئازادكردنی كۆیلەیەك، ئەو كاتە

(وَجَبَ الْمُجْزِئُ كَفَّارَةً) واجبه: كۆیلەیەكی وەها ئازاد بكرێ كە بۆ كەففارەت دەست بدا.
(وَلَوْ أَوْصَى بِأَحَدِ رَقِيقِهِ) ئەگەر وەسێتی كرد: یەكێك لە كۆیلەكانی بدرێتە فلانكەس، یان مەڕێك لە مەڕەكانی بدرێتە فلانكەس (فَمَاتُوا أَوْ قُتِلُوا قَبْلَ مَوْتِهِ) ئینجا پێش مردنی وەسێتكەرەكە گشت كۆیلەكان، یان گشت مەڕەكان مردن، یان كوژران، یان فرۆشتنی، یان بەخشینی، ئەوە (بَطَلَتْ) وەسێتەكە بەتاڵ دەبێتەوە، چونكە لە كاتیمردنیدا هیچێكیانی نیە، بەڵام (وَإِنْ بَقِيَ وَاحِدٌ) ئەگەر تەنها یەكێكیان لە كاتیمردنی مابو، ئەوە (تَعَيَّنَ) ئەویان دیاری دەكرێو دەدرێتە وەسێت بۆكراوەكە.
(أَوْ بِإِعْتَاقِ رِقَابٍ) یان ئەگەر وەسێتی كرد چەند كۆیلەیەك ئازاد بكرێن (فَثَلَاثٌ) لای كەمی دەبی سێ كۆیلەی بۆ بكڕدرێنو ئازاد بكرێن، بەڵام (فَإِنْ عَجَزَ ثُلُثُهُ عَنْهُنَّ) ئەگەر سێیەكی ماڵەكەی بەشی سێ كۆیلەی نەدەكرد، ئەوە (فَالْمَذْهَبُ) بە فەرموودەی ڕاستی مەزهەب (أَنَّهُ لَا يُشْتَرَى شِقْصٌ) بەشە كۆیلەیەكی بۆ ناكڕدرێ (بَلْ نَفِيسَتَانِ بِهِ) بەڵكو دوو كۆیلەی بە نرخ بە وەسێت پێكراوەكە دەكڕدرێن (فَإِنْ فَضَلَ عَنْ أَنْفَسِ رَقَبَتَيْنِ شَيْءٌ) جا ئەگەر لە كڕینی بەنرخترینی دوو كۆیلە شتێك زیاد بوو (فَلِلْوَرَثَةِ) شتەكە بۆ میراتگرەكانیەتی.
(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر گوتی (ثُلُثِي لِلْعِتْقِ) سێیەكی ماڵم وەسێت بێ بۆ كۆیلە ئازادكردن، ئەو كاتە (اشْتُرِيَ شِقْصٌ) بەشە كۆیلەیەكیش دەكڕدرێ تا سێیەك تەواو دەبێ.
وَلَوْ وَصَّى لِحَمْلِهَا فَأَتَتْ بِوَلَدَيْنِ فَلَهُمَا، أَوْ بِحَيٍّ وَمَيِّتٍ فَكُلُّهُ لِلْحَيِّ فِي الأَصَحِّ، وَلَوْ قَالَ: إنْ كَانَ حَمْلُكِ ذَكَرًا أَوْ قَالَ أُنْثَى فَلَهُ كَذَا. فَوَلَدَتْهُمَا لَغَتْ، وَلَوْ قَالَ: إنْ كَانَ بِبَطْنِهَا ذَكَرٌ. فَوَلَدَتْهُمَا اسْتَحَقَّ الذَّكَرُ أَوْ وَلَدَتْ ذَكَرَيْنِ فَالأَصَحُّ صِحَّتُهَا وَيُعْطِيهِ الْوَارِثُ مَنْ شَاءَ مِنْهُمَا، وَلَوْ وَصَّى لِجِيرَانِهِ فَلأَرْبَعِينَ دَارًا مِنْ كُلِّ جَانِبٍ، وَالْعُلَمَاءُ أَصْحَابُ عُلُومِ الشَّرْعِ مِنْ تَفْسِيرٍ وَحَدِيثٍ وَفِقْهٍ، لاَ مُقْرِئٌ وَأَدِيبٌ وَمُعَبِّرٌ

(وَلَوْ وَصَّى لِحَمْلِهَا) ئەگەر وەسێتیكرد: ئەو شتە بدرێتە كۆرپەی ناو زگی ئەو ئافرەتە (فَأَتَتْ بِوَلَدَيْنِ) ئینجا ئافرەتەكەش دوو منداڵ، یان زیاتری لەو زگە بون، ئەوە (فَلَهُمَا) وەسێت پێكراوەكە بۆ هەموو منداڵەكانە بە یەكسانی: جیاوازی نێر و مێ نیە (أَوْ بِحَيٍّ وَمَيِّتٍ) بەڵام ئەگەر ئافرەتەكە منداڵێكی زیندوو و منداڵێكی مردووی بون، ئەو كاتە (فَكُلُّهُ لِلْحَيِّ) گشتی بۆ زیندووەكەیە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر وەسێتكەرەكە گوتی (إِنْ كَانَ حَمْلُكِ ذَكَرًا) ئەگەر كۆرپەكەت نێر بێ، ئەو شتە وەسێت بێ بۆی (أَوْ قَالَ) یان گوتی (إِنْ كَانَ أُنْثَى فَلَهُ كَذَا) ئەگەر كۆرپەكەت مێ بێ، ئەو شتە وەسێت بێ بۆی (فَوَلَدَتْهُمَا) ئینجا ئافرەتەكەش نێرێكو مێیەكی بون (لَغَتْ) وەسێتەكە پوچەڵ دەبێتەوە، چونكە گشت بارەكەی ناو زگی تەنها نێر و تەنها مێ نەبوە.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر گوتی (إِنْ كَانَ بِبَطْنِهَا ذَكَرٌ) ئەگەر نێرینەیەکی لە زگدا بێ، ئەو شتە وەسێت بێ بۆی (فَوَلَدَتْهُمَا) ئینجا ئافرەتەکە نێرێکو مێیەکی بون، ئەوە (اسْتَحَقَّ الذَّكَرُ) تەنها نێرینەکە مافی وەسێتەکەی هەیە (أَوْ وَلَدَتْ ذَكَرَيْنِ) بەلام ئەگەر دوو نێرینەی بون، ئەوەش (فَالأَصَحُّ صِحَّتُهَا) بە فەرموودەیبەهێزتر وەسێتەکە دروست دەبێو (وَيُعْطِيهِ الْوَارِثُ مَنْ شَاءَ مِنْهُمَا) میراتگرەکە بە حەزکردنیخۆی وەسێت پێکراوەکە دەداتە–تەنها– یەکێکیان نەك هەردووکیان، بەلام ئەگەر بڵێ: ئەگەر زگەکەت نێر بێ، یان بڵێ: ئەگەر نێرینەت لە زگدا بێ، ئەم شتە وەسێت بێ بۆی. ئینجا دوو نێرینە، یان زیاتری لەو زگە بون، ئەو کاتەش بە یەکسانی دەدرێتە هەمووانیان، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

(وَلَوْ وَصَّى لِجِيرَانِهِ) ئەگەر وەسێتی کرد شتێك بدرێتە جیرانەکانی، ئەوە (فَلأَرْبَعِينَ دَارًا مِنْ كُلِّ جَانِبٍ) وەسێتەکە بۆ دانیشتووانی چل خانووە لە هەر چوار لاوە.

(وَالْعُلَمَاءُ) زانایانیئاینی لە وەسێتدا (أَصْحَابُ عُلُومِ الشَّرْعِ) خاوەن زانستەکانیشەرعی دەگرێتەوە: (مِنْ تَفْسِيرٍ) لە زانستی واتەی قورئانیپیرۆزو (وَحَدِيثٍ) زانستیحەدیسەکانی پێغەمبەرﷺ (وَفِقْهٍ) شەریعەتیئیسلام کە لە (قرآن)و (حدیث)و (إجماع)و (قیاس) وەرگیراوە (لاَ مُقْرِئٌ) بەلام خاوەن زانستی خوێندنەوەیقورئان ناگرێتەوە، هەم (وَأَدِيبٌ) خاوەن ڕێزمانی عەرەبی: وەکو (نحو)و (صرف)و (بلاغة)و (وَمُعَبِّرٌ) خاوەن زانستی خەونو

وَطَبِيبٌ وَكَذَا مُتَكَلِّمٌ عِنْدَ الأَكْثَرِينَ، وَيَدْخُلُ فِي وَصِيَّةِالْفُقَرَاءِ الْمَسَاكِينُ وَعَكْسُهُ، وَلَوْ جَمَعَهُمَا شُرِّكَ نِصْفَيْنِ، وَأَقَلُّ كُلِّ صِنْفٍ ثَلاَثَةٌ وَلَهُ التَّفْضِيلُ، أَوْ لِزَيْدٍ وَالْفُقَرَاءِ فَالْمَذْهَبُ أَنَّهُ كَأَحَدِهِمْ فِي جَوَازِ إِعْطَائِهِ أَقَلَّ مُتَمَوَّلٍ لَكِنْ لاَ يُحْرَمُ، أَوْ لِجَمْعٍ مُعَيَّنٍ غَيْرِ مُنْحَصِرٍ كَالْعَلَوِيَّةِ صَحَّتْ فِيالأَظْهَرِ وَلَهُ الإِقْتِصَارُ عَلَى ثَلاَثَةٍ، أَوْ لأَقَارِبِ زَيْدٍ دَخَلَ كُلُّ قَرَابَةٍ وَإِنْ بَعُدَ إِلاَّ أَصْلاً وَفَرْعًا فِيالأَصَحِّ،

(وَطَبِيبٌ) پزیشكو (وَكَذَا مُتَكَلِّمٌ عِنْدَالأَكْثَرِينَ) هەروەها لە لای زۆربەی زانایان: زانای (عقيدة)ش، واتە: ئەوانەی بە فەلسەفەو مەنتیق باس لە زاتو سیفەتەکانی خوا دەکەن، نەك بە ئایەتو حەدیس، واتە: ئەوانەیڕابردوو– لە باسی وەسێتدا– بە زانای ئایینی دانانەدرێنو هیچیان ئەو وەسێتەیان نادرێتێ کە بۆ زانایانیئاینی کراوە.

(وَيَدْخُلُ فِي وَصِيَّةِ الْفُقَرَاءِ الْمَسَاكِينُ) وەسێت کردن بۆ هەژاران گەدایەکانیش دەگرێتەوە (وَعَكْسُهُ) بە پێچەوانەش بۆ گەدایان هەژارەکانیش دەگرێتەوە، بەلام (وَلَوْ جَمَعَهُمَا) ئەگەر لە وەسێتەکەیدا هەردووکی کۆ کردنەوە، واتە گوتی وەسێت بێ بۆ گەداو هەژاران، ئەو کاتە (شُرِّكَ نِصْفَيْنِ) وەسێتەکە دەکرێتە هاوبەش بە نیوەیی لە نێوان هەر دوو چینەکەدا، واتە: نیوەی بۆ هەژارەکانو نیوەی بۆ گەدایەکان، ئینجا (وَأَقَلُّ كُلِّ صِنْفٍ ثَلاَثَةٌ) لای کەمی

هەر چینێك دەبی سێ كەس بنو كەمتر نەبن، بەڵام (وَلَهُ التَّفْضِيلُ) سەروەسیێتەكە بۆی دروستە لە ئەندامەكانی هەر چینێكدا جیاوازی بكاو لەو نیوەیە هەندێكیان لە هەندێكیان زیاتریان بداتێ.

(أَوْ لِزَيْدٍ وَالْفُقَرَاءِ) یان ئەگەر وەسیێتی كرد بۆ (زەید)و هەژارەكان، ئەوە (فَالْمَذْهَبُ) بە فەرموودەی راستی مەزهەب: (أَنَّهُ كَأَحَدِهِمْ) (زەید)ش وەكو هەژارێك دادەندرێ (فِي جَوَازِ إِعْطَائِهِ أَقَلَّ مُتَمَوَّلٍ) لەوەدا: كە دروستە كەمترین شتێكی وەهای بدرێتێ كە بە ماڵ دابندرێ (لَكِنْ لاَ يُحْرَمُ) بەڵام دروست نیە بێبەش بكرێ.

(أَوْ لِجَمْعٍ مُعَيَّنٍ غَيْرِ مُنْحَصِرٍ) یان ئەگەر وسیێتی كرد بۆ كۆمەڵێكی دیاركراو: كە سەرژمێر نەدەكران (كَالْعَلَوِيَّةِ) وەك بڵێ: وەسیێت بێ بۆ نەتەوەی ئیمامی(علی)، یان بۆ سەیدەكان (صَحَّتْ فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا: وەسیێتەكە دروست دەبێو (وَلَهُ الإِقْتِصَارُ عَلَى ثَلاَثَةٍ) بۆ سەروەسیێتەكە دروستە: وەسیێتەكە بداتە تەنها سێ كەسیان، هەروەك لە وەسیێتی هەژارانیشدا ئەوها بوو.

(أَوْ لأَقَارِبِ زَيْدٍ) یان ئەگەر وەسیێتی كرد بۆ خزمەكانی (زەید)، ئەوە (دَخَلَ كُلُّ قَرَابَةٍ وَإِنْ بَعُدَ) گشت خزمێكی (زەید) دەگرێتەوە هەرچەند دووریش بێ (إِلاَّ أَصْلاً وَفَرْعًا) بەڵام تەنها دایكو باوكو كوڕو كیژی (زەید) ناگرێتەوە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی راستتردا.

وَلاَ تَدْخُلُ قَرَابَةُ أُمٍّ فِي وَصِيَّةِ الْعَرَبِ فِالأَصَحِّ، وَالْعِبْرَةُ بِأَقْرَبِ جَدٍّ يُنْسَبُ إِلَيْهِ زَيْدٌ وَتُعَدُّ أَوْلاَدُهُ قَبِيلَةً، وَيَدْخُلُ فِي أَقْرَبِ أَقَارِبِهِ الأَصْلُ وَالْفَرْعُ، وَالأَصَحُّ تَقْدِيمُ ابْنٍ عَلَى أَبٍ وَأَخٍ عَلَى جَدٍّ، وَلاَ يُرَجَّحُ بِذُكُورَةٍ وَوِرَاثَةٍ بَلْ يَسْتَوِيالأَبُ وَالأُمُّ وَالإِبْنُ وَالْبِنْتِ وَيُقَدَّمُ ابْنُ الْبِنْتِ عَلَى ابْنِ الإِبْنِ، وَلَوْ أَوْصَى لأَقَارِبِ نَفْسِهِ لَمْ تَدْخُل وَرَثَتُهُ فِالأَصَحِّ.

(فَصْلٌ) تَصِحُّ بِمَنَافِعِ عَبْدٍ وَدَارٍ وَغَلَّةِ حَانُوتٍ، وَيَمْلِكُ الْمُوصَلَهُ مَنْفَعَةَ الْعَبْدِ

(وَلاَ تَدْخُلُ قَرَابَةُ أُمٍّ فِي وَصِيَّةِ الْعَرَبِ) لە وەسیێتیعەرەبزمانەكاندا وەسیێتیخزمان خزمایەتی دایكی ناگرێتەوە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی راستتردا، چونكە عەرەبەكان شانازی بە خزمایەتی دایكیان ناكەنو بە خزميان دانانێن، بەڵام زۆر لە زانایانیش فەرموودەكەیتریان بە بەهێزتر داناوە: كە لە ناو گشت گەلێكدا خزمەكانی دایكیش بە خزم دادەندرێن (وَالْعِبْرَةُ بِأَقْرَبِ جَدٍّ يُنْسَبُ إِلَيْهِ) بۆ ناسینی خزمەكانیش نزیكترین باپیرە رەچاو دەكرێ كە (زَيْدٌ)ی نسبەت بدرێتە پاڵو (وَتُعَدُّ أَوْلاَدُهُ قَبِيلَةً) منداڵەكانی باپیرەكەش بە بەرەبابێك دابندرێن.

(وَيَدْخُلُ فِي أَقْرَبِ أَقَارِبِهِ) دێتە گەڵ نزیكترین خزمەكانی زەید (الأَصْلُ وَالْفَرْعُ) دایكو باوكو كوڕو كیژەكانی (زەید)، واتە: ئەگەر بڵێ: وەسیێت بێ بۆ نزیكترین خزمەكانی (زەید). ئەوە دایكو باوك منداڵەكانی (زەید)ش دەگرێتەوە(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی راستتر (تَقْدِيمُ إِبنِ

عَلَى أَبٍ) كوڕو كيژو منداڵەكانيشيان وەپێش باوك دێخرێنو (وَأَخٍ عَلَى جَدّ) هەرسێك جۆرە براو منداڵەكانيشيان وەپێش باپيرە دێخرين (وَلاَ يُرَجَّحُ بِذُكُورَةٍ وَوِرَاثَةٍ) بە هۆی نێرايەتیو ميراتگرتن هيچێكيان لە هيچێكيان بەهێزتر ناكرێن (بَلْ يَسْتَوِيالأَبُ وَالأُمُّ وَالإبن وَالْبِنْت) بەڵكو دايكو باوكو كوڕو كيژو خوشكو برا گشتيان يەكسانن‌و (وَيُقَدَّمُ إِبْنُ الْبِنْتِ عَلَى إِبْنِ إِبْنِ الإِبْنِ) كوڕیكيژ وەپێش كوڕی كوڕیكوڕ دێخرێ، چونكە ئەوەيان لە ئەمەيان نزيكترە (وَلَوْ أَوْصَى لأَقَارِبِ نَفْسِهِ) ئەگەر وەسێتی كرد بۆ خزمەكانی خۆی (لَمْ تَدْخُلْ وَرَثَتُهُ) لە وەسێتەكەدا ميراتگرەكانی نايەنە گەڵ خزمەكانی (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاستتردا، چونكە بە ئەغڵەبی وەهايە: ميراتگر وەسێتی بۆ ناكرێ.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی چەند بڕيارێكی واتەيی وەسێت پێكراو ﴾

(تَصِحُّ) وەسێت دروست دەبێ (بِمَنَافِعِ عَبْدٍ وَدَارٍ) بە سودەكانی كۆيلەو خانوو و زەویو ئاژەڵ، هەم (وَغَلَّةِ حَانُوتٍ) بە بەرهەمی دوكانو خانوو و بە ميوەی باغو بەو جۆرە شتانە، جياوازی نيە وەسێتەكە: بۆ ماوەيەكی دياركراو بێ، يان هەتا هەتايی بێ، جا ئەگەر ماوەكەی دياری نەكرد، ئەوە دەبێتە هەتا هەتايی.

(وَ) هەر كاتێك وەسێتی كرد بە سودی كۆيلە، يان شتەكانیتر، ئەوە (يَمْلِكُ الْمُوصَىلَهُ مَنْفَعَةَ الْعَبْدِ) وەسێت بۆكراوەكە دەبێتە خاوەنی سودی كۆيلەكەو سودەكانی وَأَكْسَابَهُ الْمُعْتَادَةَ وَكَذَا مَهْرَهَا فِالأَصَحِّ، لاَ وَلَدَهَا فِي الأَصَحِّ، بَلْ هُوَ كَالأُمِّ مَنْفَعَتُهُ لَهُ وَرَقَبَتُهُ لِلْوَارِثِ، وَلَهُ إِعْتَاقُهُ وَعَلَيْهِ نَفَقَتُهُ إِنْ أُوصِيَ بِمَنْفَعَتِهِ مُدَّةً وَكَذَا أَبَدًا فِالأَصَحِّ، وَبَيْعُهُ إِنْ لَمْ يُؤَبَّدْ كَالْمُسْتَأْجَرِ،

شتەكانیتريش، كەواتە: بۆ وەسێت بۆكراوەكە دروستە: ئەو سودانە بە كرێ بداو بە خواستن بداو وەسێتی پێبكا، هەركاتێكيش مرد لایی بە ميرات دەگيرێ.

(وَأَكْسَابَهُ الْمُعْتَادَةَ) هەروەها دەبێتە خاوەنی كەسابەتەكانی كۆيلەكە: كە عادەتن (وَكَذَا مَهْرُهَا فِيالأَصَحِّ) هەروەها دەبێتە خاوەنیمارەيی جاريەكەش (لاَ وَلَدُهَا فِيالأَصَحِّ) بەڵام نابێتە خاوەنی منداڵەكەی جاريەكە (بَلْ هُوَ كَالأُمِّ مَنْفَعَتُهُ لَهُ) بەڵكو منداڵەكەش وەكو دايكەكەی سودەكەی بۆ وەسێت بۆكراوەكەيەو (وَرَقَبَتُهُ لِلْوَارِثِ) خودی منداڵەكەش–وەكو دايكەكەی– مڵكايەتيەكەی بۆ ميراتگرەكەيە، كەوابو (وَلَهُ إِعْتَاقُهُ) بۆ ميراتگرەكە دروستە كۆيلە وەسێت پێكراوەكە ئازاد بكا، ئينجا لە دوای ئازادكردنيشی ئەركی بەخێوكردنيشی لە سەر (بيت المال)ە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموويانە.

﴿ بەخێوكردن‌و فرۆشتنی وەسێت پێكراوەكە ﴾

(وَعَلَيْهِ نَفَقَتُهُ) ئەركی بەخێوكردنی وەسێت پێكراوكە لە سەر ميراتگرەكەيە (إِنْ أُوصِيَ بِمَنْفَعَتِهِ مُدَّةً) ئەگەر تا ماوەيەكی دياركراو وەسێت بە سودەكەی كرابێ،

چونکە خودی شتەکە مڵکی میراتگرەکەیە، هەر کاتێکیش ماوەی وەسێتەکە تەواو بوو، سودی شتەکەش هەر بۆ میراتگرەکەیە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

(وَكَذَا أَبَدًا) هەروەها ئەگەر هەتا هەتایش وەسێت بە سودەکەی کرابێ، بەخێوکردنەکەی هەر لە سەر میراتگرەکەیە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاستتردا، چونکە خودی شتەکە مڵکی میراتگرەکەیە، تەنها سودەکەی بۆ وەسێت بۆکراوەکەیە، میراتگرەکەش دەتوانێ بە فرۆشتنو ئازادکردنو ئەو جۆرە شتانە خۆی لەو زیانە ڕزگار بکا.

بەڵام ئەگەر خودیشتەکە کرابێتە وەسێت، ئەو کاتە ئەرکی بەخێوکردنی لە سەر وەسێت بۆکراوەکەیە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە، ئینجا بزانە: ئاودانی ئەو باغەی میوەکەی کراوەتە وەسێت لە سەر هیچ لایەکیان واجب نیە، کەوابو: هەر یەکێکیان ئاوی بدا، دروست نیە ئەویتر ڕێگای لێبگرێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغني)دا فەرموویانە.

(وَبَيْعُهُ) بۆ میراتگرەکە دروستە: خودی ئەو شتە بفرۆشێ: کە وەسێت بە سودەکەی کراوە (إِنْ لَمْ يُؤَبَّدْ) بەو مەرجەی وەسێت بە سودەکەی هەتا هەتایی نەبێ (كَالْمُسْتَأْجَرِ) وەك فرشتنی شتێکی بەکرێدراو، واتە: هەروەك لە فرۆشتنی شتی بەکرێدراودا تا ماوەی بەکرێدانەکە تەواو دەبو سودی شتەکە بۆ بەکرێگرەکە بوو، لە فرۆشتنی ئەو شتەشدا کە وەسێت بە سودەکەی کراوە بۆ ماوەیەکیدیارکراو، تا ماوەی وەسێتەکە تەواو دەبێ

وَإِنْ أُبِّدَ فَالأَصَحُّ أَنَّهُ يَصِحُّ بَيْعُهُ لِلْمُوصَلَهُ دُونَ غَيْرِهِ، وَأَنَّهُ تُعْتَبَرُ قِيمَةُ الْعَبْدِ كُلُّهَا مِنَ الثُّلُثِ إِنْ أُوصِيَ بِمَنْفَعَتِهِ أَبَدًا، وَإِنْ أُوصِيَ بِهَا مُدَّةً قُوِّمَ بِمَنْفَعَتِهِ ثُمَّ مَسْلُوبَهَا تِلْكَ الْمُدَّةَ وَيُحْسَبُ النَّاقِصُ مِنَ الثُّلُثِ،

سودەکەی هەر بۆ وەسێت بۆکراوەکەیە، ئینجا کە ماوەکە تەواو بوو، سودەکەی بۆ کڕیارەکەیە.

بەڵام (وَإِنْ أُبِّدَ) ئەگەر وەسێت بە سودەکەی هەتا هەتایی بێ، ئەوە (فَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ يَصِحُّ بَيْعُهُ لِلْمُوصَىلَهُ) دروستە میراتگرەکە خودی شتەکە بفرۆشێتە وەسێت بۆکراوەکە (دُونَ غَيْرِهِ) بەڵام دروست نیە بیفرۆشێتە کەسێکیتر، چونکە بە هۆی وەسێتەکە شتەکە هەتا هەتایی سودەکانی لێداڕناوەو جگە لە وەسێت بۆکراوەکە کەسێکیتر ناتوانێ سودی لێوەربگرێ.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر میراتگرەکەو وەسێت بۆکراوەکە هەردووکیان ڕێك بکەون خودی شتەکەو سودەکەی وێکڕا بفرۆشنە کەسێکیتر، ئەو کاتە فرۆشتنەکە دروست دەبێو پارەکەش بە سەر خودی شتەکەو سودەکەیدا بەش دەکرێ بەگوێرەی نرخی خۆیان، هەروەها بۆ وەسێت بۆکراوەکەش دروستە: سودی شتەکە بفرۆشێتە میراتگرەکەو هەم

بیفرۆشێته خەڵکیتریش، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)و حاشیەكانی(تحفة)دا ڕوون كراوەتەوە.
ئینجا بزانە: ئەگەر وەسیێتی كرد: هەموو ساڵێك لە بەرهەمی زەویەكەی ئەوەنـدە بدرێتـە فلانە مزگەوتە، ئەوە دروست نیە: بەشێكی زەویەكە بفرۆشرێو بە ئەندازەی وەسیێتەكەش نەفرۆشرێ، چونكە جاری وا هەیە: ئەندازەیوەسیێتەكە بە ئەنـدازەی هـەموو كرێیێیەكـە دەبێو پێویستە گشتی بدرێتە وەسـیێت بۆكراوەكـە، بـەڵام دروسـتە زەویەكـە بفرۆشـێتە وەسیێت بۆكراوەكە، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوون كراوەتە.
(وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر (تُعْتَبَرُ قِيمَةُ الْعَبْدِ كُلُّهَا مِنَ الثُّلُثِ) نرخی كۆیلەكەو نرخـی سودەكەشی گشتی لە سێیەكی ماڵ دەژمێردرێ (إِنْ أُوصِيَ بِمَنْفَعَتِهِ أَبَدًا) ئەگەر وەسیێت بە سودەكەی كرابێ هەتا هـەتایی، هـەروەها نرخـی خانووەكـەو باغەكـەو نرخـی سـودەكانو بەرهەمەكەشیان گشتی لە سێیەكی ماڵ دەژمێردرێ ئەگەر وەسـیێت بـە سـودەكەیان هـەتا هەتایی بێ، بەڵام (وَإِنْ أُوصِيَ بِهَا مُدَّةً) ئەگەر تا ماوەیەكی دیاركراو وەسیێت بە سودەكەیان كرابێ، ئەو كاتە (قُوِّمَ بِمَنْفَعَتِهِ) یەكەمجار بە سودەكەیەوە دەقرسێندرێ (ثُمَّ مَسْلُوبَهَا تِلْكَ الْمُدَّةَ) ئینجا بـە بێسـود لـەو ماوەیـەدا دەقرسـێندرێ (وَيُحْسَبُ النَّـاقِصُ مِـنَ الثُّلُـثِ) ئـەو ئەندازەیەی كەمی كردۆتەوە، ئەویان لە سێیەك دەژمێردرێ، بۆ وێنە: ئەگەر بـە سـودەوە نرخی سەد دینار بێو بە بێسود نرخی نەوەد دینار بێ، ئەوە دە دینار دەبێتە وەسیێت.
وَتَصِـحُّ بِحَـجٍّ تَطَـوُّعٍ فِـالأَظْهَرِ، وَيُحَـجُّ مِـنْ بَلَـدِهِ أَوِ الْمِيقَـاتِ كَمَـا قَيَّـدَ، وَإِنْ أَطْلَـقَ فَمِـنَ الْمِيقَـاتِ فِالأَصَـحِّ، وَحَجَّةُالإِسْـلاَمِ مِـنْ رَأْسِ الْمَـالِ، فَإِنْ أَوْصَى بِهَا مِنْ رَأْسِ الْمَالِ أَوِ الثُّلُثِ عُمِلَ بِهِ،

ئینجا بزانە: ئەگەر خانووەكە ڕوخا، ئینجا هەر بە كەلوپەلەكەی خۆی دووبـارە دروسـت كراوە، ئەوە مافی وەسیێت بۆكراوەكەش دووبارە دەبێتەوە، هەروەها ئەگـەر دروسـتیش نەكرێتەوە، مافی وەسیێت بۆكراوەكە لە بەرهەمی زەویەكەیدا بەردەوامە، بەڵام ئەگەر بە كەلوپەلێكیتر دروست بكرێتەوە، ئەو كاتـە وەسـیێت بۆكراوەكـە مـافی لـە خانووەكـەدا نامێنێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)و حاشیەكانیاندا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ وەسیێت بە حەج و خواپەرستیەكانیتر ﴾

(وَتَصِحُّ بِحَجِّ تَطَوُّعٍ) وەسیێتكردن دروستە بـە حـەج و عـومرەی سـوننەت (فِيالأَظْهَرِ) لـە فەرموودەی بەهێزتردا، ئینجا حەجو عومرەی سوننەتیش لە سـێیەكیماڵی دەژمێـردرێو هەم (وَيُحَجُّ مِنْ بَلَدِهِ) بەو سێیەكە لە شاریخۆیەوە حەجی بۆ دەكرێ (أَوِ الْمِيقَاتِ) یان لە شوێنی ئیحرام بەستنەوە (كَمَا قَيَّدَ) چۆن دایناوە ئەوها دەكرێ، بەڵام (وَإِنْ أَطْلَقَ) ئەگەر هیچیانی دانەنابێ، ئەو كاتە (فَمِنَ الْمِيقَاتِ) لە شوێنی ئیحرام بەستنەوە حەجی بۆ دەكرێ

(فِي الأَصَحِّ) له فەرموودەی راستتردا.
(وَحَجَّةُ الإِسْلَامِ) حەج و عومرەی ڕوکنیئیسلام (مِنْ رَأْسِ الْمَالِ) له سەرمایەی هەموو ماڵەکەی دەژمێردرێ، جیاوازی نیە: وەسێتی کردبێ بۆی بکرێ، یان نا، وەکو قەرزەکانیترو گشت واجبەکانیتری شەرعی: وەك زەکاتو کەففارەتو حەجێنەزرکراو له حاڵەتی لەش ساغیدا، واتە: ئەوانەش وەکو حەجو عومرەی ڕوکنیئیسلام له سەرمایەی هەموو ماڵەکەی دەژمێردرێن، نەك تەنها له سێیەك، بەڵکو ئەگەر له ژیانیا حەجو عومرەی له سەر واجب بوبن، ئەو کاتە واجبە: پێش جێبەجێکردنی وەسێتو بەشکردنی میراتەکە حەجی بۆ بکرێ، هەروەك له سەرەتای (الفرائض)دا ڕوونمان کردەوە.
ئینجا بزانە: مەبەست بە حەج و عومرەی سوننەت ئەوانەیە: کە لە دوای حەجو عومرەی ڕوکنیئیسلام دووبارە دەکرێن، بەڵام (حَجَّةُ الإِسْلام)=حەجو عومرەی ڕوکنیئیسلام ئەوانەیە: کە بۆ یەکەمجار لە تەمەنیا دەکرێ، هەر چەند لە سەریشی واجب نەبوبێ، واتە: حەج و عومرەکە بۆی بە بەر واجبی ڕوکنیئیسلام دەکەوێ.
(فَإِنْ أَوْصَى بِهَا) جا ئەگەر وەسێتی کرد حەجی ڕوکنیئیسلامی بۆ بکرێ (مِنْ رَأْسِ الْمَالِ) له سەرمایەی هەموو ماڵەکەی (أَوِ الثُّلُثِ) یان له سێیەکی ماڵەکەی، ئەوە (عُمِلَ بِهِ) ڕەفتار بە قسەکەی دەکرێ، جا ئەگەر سێیەکی ماڵەکەی بەر وەستی کرێی حەجو
وَإِنْ أَطْلَقَ الْوَصِيَّةَ بِهَا فَمِنْ رَأْسِ الْمَالِ، وَقِيلَ مِنَ الثُّلُثِ وَيُحَجُّ مِنَ الْمِيقَاتِ، وَلِلأَجْنَبِيِّ أَنْ يَحُجَّ عَنِ الْمَيِّتِ بِغَيْرِإِذْنِهِ

عومرەکەی ڕوکنیئیسلامی نەکرد، ئەو کاتە واجبە کرێیەکە له سەرمایەی هەموو ماڵەکەی تەواو بکرێ، بەڵام ئەگەر سێیەك بەر وەستی حەجو عومرەی سوونەت نەکا، ئەو کاتە وەسێتەکە بەتاڵ دەبێتەوەو وەسێت پێکراوەکەش بۆ میراتگرەکان دەگەڕێتەوە، هەروەك له زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
بەڵام (وَإِنْ أَطْلَقَ الْوَصِيَّةَ بِهَا) ئەگەر بێ دیارکردن وەسێتی کرد حەجی ڕوکنیئیسلامی بۆ بکرێ، ئەوە (فَمِنْ رَأْسِ الْمَالِ) له سەرمایەی هەموو ماڵەکەی حەجی بۆ دەکرێ (وَقِيلَ مِنَ الثُّلُثِ) له فەرموودەیەکی بێهێزدا: له سێیەکی ماڵەکەی بۆی دەکرێ، جا بە هەردوو فەرموودەکان: (وَيُحَجُّ مِنَ الْمِيقَاتِ) واجبە: لە شوێنی ئیحرام بەستنەوە حەجی بۆ بکرێ، واتە: ئەو کەسەی حەج لەجیاتی ئەو مردووە دەکا، واجبە: لە (میقات)ێکی شەرعیەوە ئیحرام ببەستێ، هەروەك له پەرتووکیحەجدا بە درێژی ڕوونمان کردەوە.
﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر وەسێتی کردو گوتی فلانکەس بە ئەوەندە پارەیە بنێرن حەجم بۆ بکا. ئەوە دروست نیە لەو ئەندازەیە کەمتری بدرێتێ، هەرچەند کەسێکیتریش هەبێ بە

کەمتر حەجی بۆ بکا، بەڵام ئەگەر هیچ کەسێکی دیاری نەکرد، بەڵکو تەنها گوتی بە ئەوەندە پارەیە حەجم بۆ بکەن. ئینجا کەسێکیان دەست کەوت بە کەمتر لەو ئەندازەیە حەجی بۆ دەکرد، ئەو کاتە دروستە بە کەمتر بە کرێی بگرن‌و پاشماوەکەش بۆ میراتگرەکان دەگەڕێتەو.

ئینجا بزانە: ئەگەر وەسێتکەرەکە لە وەسێتەکەیدا یەکێکی‌دیاری کرد حەجێ بۆ بکا، ئینجا دیارکراوەکەش ڕەدی کردەوەو گوتی هەرگیز حەجی بۆ ناکەم. ئەو کاتە واجبە یەکێکی‌تری بۆ بەکرێ بگرن تاکو حەجی بۆ بکا، بەڵام ئەگەر دیارکراوەکە گوتی: ئەمساڵ ناتوانم‌و لە دوای ساڵێکی‌تر حەجی بۆ دەکەم. ئەو کاتە تەماشا دەکەین: ئەگەر لە ژیانیا حەجی لە سەر واجب بوبێ‌و بە هۆی کەمتەرخەمی حەجی نەکردبێ، ئەو کاتە واجبە: یەکێکی‌تری بۆ بەکرێ بگرن تاکو ئەمساڵ حەجی بۆ بکا، بەڵام ئەگەر حەجی لە سەر واجب نەبوبێ، ئەو کاتە دوا دێخرێ تاکو دیارکراوەکەی حەجی بۆ بکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ناوەڕۆکی ئەم ئاگادارییە ڕوون کراوەتەوە.

دیسان بزانە: هەروەك بۆ میراتگرەکە دروستە: بە بێ‌ئیزن حەج‌و عومرە لە جیاتی مردووەکەی بکا، ئەوەهاش (وَلِلأَجْنَبِيِّ) بۆ کەسێکی‌بێگانە دروستە: (أَنْ يَحُجَّ عَنِ الْمَيِّتِ) بە ماڵی‌خۆی لەجیاتی مرۆڤێکی‌مردوو حەج و عومرەی ڕوکنی‌ئیسلام بکا (بِغَيْرِ إِذْنِهِ) فِي الأَصَحِّ، وَيُؤَدِّي الْوَارِثُ عَنْهُ الْوَاجِبَ الْمَالِيَّ فِي كَفَّارَةٍ مُرَتَّبَةٍ، وَيُطْعِمُ وَيَكْسُو فِي الْمُخَيَّرَةِ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ يُعْتِقُ أَيْضًا، وَأَنَّ لَهُ الأَدَاءَ مِنْ مَالِهِ إِذَا لَمْ تَكُنْ تَرِكَةٌ، وَأَنَّهُ يَقَعُ عَنْهُ لَوْ تَبَرَّعَ أَجْنَبِيٌّ بِطَعَامٍ أَوْ كِسْوَةٍ، لاَ إِعْتَاقٍ فِي الأَصَحِّ،

بە بێ‌ئیزنی میراتگرەکەو هەم بێ‌ئیزنی‌مردووەکەش، هەر چەند مردووەکەش لە ژیانیا حەجی لە سەر واجب نەبوبێ، هەروەها دروستە حەج‌و عومرەی نەزرکراویشی لەجیاتی بکا (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی‌ڕاستتردا، هەروەك دروستە زەکات‌و قەرزەکانیشی لەجیاتی بداتەوە.

بەڵام حەجی سوننەت–ئەگەر وەسێتی نەکردبێ– دروست نیە: نە بێگانەو نە میراتگرەکەی بۆی بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، بەڵام لە فەرموودەیەکی بێ‌هێزدا–ئەگەر مردووەکە وەسێتیشی نەکردبێ–دروستە: میراتگرەکەی حەجی سوننەتی لەجیاتی بکاو هەم دروستە: بێگانەش بە ئیزنی‌میراتگرەکە لە جیاتی‌ی بکا، هەروەك لە (حەجی مردوو و پەککەوتوو)دا ڕوونمان کردەوە.

(وَ) هەروەها (يُؤَدِّي‌الْوَارِثُ عَنْهُ الْوَاجِبَ الْمَالِيَّ) واجبە: مراتگرەکە–لە میراتی‌مردووکە– ئەو واجبانەی ماڵین لەجیاتی‌ی بداتەوە (فِي كَفَّارَةٍ مُرَتَّبَةٍ) لەو کەففارەتەی ڕیزی بۆ داندراوە: وەك کەففارەتی کوشتن‌و (ظهار)و (جماع)ی ڕۆژانی ڕەمەزان.

(وَ) هەروەها (يُطْعِمُ وَيَكْسُو فِيالْمُخَيَّرَةِ) خواردن دەداتە هەژارانو بەرگیان دەكا لەو كەففارەتەی پێزی تێدا نیە: وەك كەففارەتیسوێند (وَالأَصَحُّ أَنَّهُ يُعْتِقُ أَيْضًا) بە فەرموودەی ڕاستتر كۆیلەشی لەجیاتی ئازاد دەكا لەو كەففارەتەدا.

(وَ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّ لَهُ الأَدَاءَ مِنْ مَالِهِ) بۆ میراتگرەكە دروستە، بەڵكو سوننەتە: لە ماڵیخۆی كەففارەتەكەی لەجیاتی بدا (إِذَا لَمْ تَكُنْ تَرِكَةٌ) ئەگەر مردووەكە هیچ میراتی نەبێ، هەروەها ئەگەر میراتیشی هەبێ، هەر دروستە: میراتگرەكە لە ماڵیخۆی لەجیاتیی بدا.

(وَ) هەر بەفەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ يَقَعُ عَنْهُ) بەر مردووەكە دەكەوێ (لَوْ تَبَرَّعَ أَجْنَبِيٌّ بِطَعَامٍ أَوْ كِسْوَةٍ) ئەگەر بێگانەیەك لەخۆیەوە بە خۆڕایی خواردن، یان جلو بەرگی كەففارەتی لەجیاتی بدا (لاَ إِعْتَاقٍ) بەڵام كۆیلە ئازادكردنی بێگانە بە بەر مردووەكە ناكەوێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

ئینجا بزانە: ئەگەر مردووەكە بە قەرزداری مرد، هیچ میراتیشی نەبو، بەڵام میراتگرەكەی قەرزەكەی لەجیاتی داوە خاوەن قەرزەكە، ئەوە واجبە: لێی وەربگرێتەوە، یان گەردەنی مردووەكە ئازاد بكا، بەڵام ئەگەر بێگانەیەك لە جیاتیمردووكە بیداتەوە، ئەو كاتە لە سەر خاوەن قەرزەكە واجب نیە قبوڵی بكاو لێی وەربگرێتەوە، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.

وَتَنْفَعُ الْمَيِّتَ صَدَقَةٌ وَدُعَاءٌ مِنْ وَارِثٍ وَأَجْنَبِيٍّ.

(فَصْلٌ) لَهُ الرُّجُوعُ عَنِ الْوَصِيَّةِ

﴿ خێركردن و دوعاكردن بۆ مردوو ﴾

(وَتَنْفَعُ الْمَيِّتَ) سود دەداتە مردووەكە (صَدَقَةٌ) خێر بۆكردنو هەم (وَدُعَاءٌ) دوعا بۆكردن، جا دوعایەكەو خێرەكەش (مِنْ وَارِثٍ وَأَجْنَبِيٍّ) لە میراتگرو لە بێگانەوە سودی دەداتێ، بە (إجماع)ی زانایانیئیسلام، دەربارەی دوعاكردنی میراتگر پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا مَاتَ ابْنُ آدَمَ إِنْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلاَّ مِنْ ثَلاَثٍ: صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ﴾ رواه مسلم، هەر كاتێك ئادەمیزاد مرد، پاداشتی كردەوەكەی خۆی دەبڕێتەوە تەنها لە سێ كردەوە نەبێ: خێرێكی نەبڕاوە، یان زانستێكی بە سود، یان منداڵێكی باش كە دوعای بۆ بكا.

هەروەها لە بارەی دوعای بێگانەش پێغەمبەرﷺ –هەر كاتێك مردووی دەناشت– دەیفەرموو: ﴿إِسْتَغْفِرُوا لأَخِيكُمْ وَاسْأَلُوا لَهُ التَّثْبِيتَ فَإِنَّهُ الآنَ يُسْأَلُ﴾ رواه أبوداود بسند قوي، لە خوا بپاڕێنەوە لەم برایەتان خۆش ببێو دوعای بۆ بكەن وەڵامی فریشتەكان بداتەوە، چونكە ئێستا پرسیاری لێدەكرێ.

هەروەها دەربارەی خێركردنیش پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ

لَيَرْفَعُ دَرَجَةَالْعَبْدِ فِي الْجَنَّةِ، فَيَقُولُ: يَارَبِّ أَنَّى لِي هَذا؟ فَيُقَالُ: بِإِسْقاءِ وَلَدِكَ لَكَ﴾ رواه الامام أحمد بإسناد صحيح، خواى گەورە لە بەهەشتدا پلەی بەندەکەی بەرز دەکاتەوە، بەندەکەش دەڵێ: خوایە ئەم پلەیەم لەکوێ وەدەست کەوتوە؟ جا پێی دەگوترێ: بە هۆی ئاودانی منداڵەکەت بە خێری تۆ.

ئینجا بزانە: لە مەزهەبی ئیمامی(الشافعي)دا: خێری قورئانخوێندن ناگاتە مردوو، بەڵام لە هەرسێك مەزهەبەکەیتراو لە فەرموودەیەکی بێهێزی مەزهەبی(الشافعي)دا: خێری قورئانخوێندنیش دەگاتە مردووەکەو سودی لێوەردەگرێ، واتە: بەو مەرجەی لە دوای قورئانخوێندنەکە دوعا بکاو بڵێ: خوایە خێری ئەم قورئانخوێندنەم بگەیەنە فلانە مردوە. یان لە سەر گۆڕەکەی قورئان بخوێنێ، یان هەر لە سەرەتاوە نیەتی ئەوەبێ: خێری قورئانخوێندنەکەی بۆ مردووەکە بێ، هەروەك لە (تحفة)و حاشیەکانیدا ڕوون کراوەتەوە. ئیتر لە باسی (بە کرێگرتن بۆ خواپەرستی)و لە باسی (زیارەتی گورستانو خێرکردن بۆ مردوو) ئەم باسە درێژتر ڕوون کراوەتەوە بگەڕێوە بۆیان.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی پەشیمانبوونەوە لە وەسێت ﴾

(لَهُ الرُّجُوعُ عَنِ الْوَصِيَّةِ) بۆ وەسێتکەرەکە دروستە: لە وەسێتەکەی پەشیمان ببێتەوە، واتە: لە هەموو ئەو خێرو بەخشینانەی بە مردنیەوە هەڵیواسیون، بە (إجماع)ی وَعَنْ بَعْضِهَا بِقَوْلِهِ: نَقَضْتُ الْوَصِيَّةَ أَوْ أَبْطَلْتُهَا أَوْ رَجَعْتُ فِيهَا أَوْ فَسَخْتُهَا أَوْ هَذَا لِوَارِثِي. وَبِبَيْعٍ وَإِعْتَاقٍ وَإِصْدَاقٍ وَكَذَا هِبَةٍ أَوْ رَهْنٍ مَعَ قَبْضٍ وَكَذَا دُونَهُ فِالأَصَحِّ، وَبِوَصِيَّةٍ بِهَذِهِ التَّصَرُّفَاتِ، وَكَذَا تَوْكِيلٌ فِي بَيْعِهِ وَعَرْضِهِ عَلَيْهِ فِالأَصَحِّ، وَخَلطُ حِنْطَةٍ مُعَيَّنَةٍ رُجُوعٌ، وَلَوْ وَصَّى بِصَاعٍ مِنْ صُبْرَةٍ فَخَلَطَهَا بِأَجْوَدَ مِنْهَا فَرُجُوعٌ، أَوْ بِمِثلِهَا فَلاَ، وَكَذَا بِأَرْدَأَ فِالأَصَحِّ، وَطَحْنُ حِنْطَةٍ وَصَّى بِهَا وَبَذْرُهَا وَعَجْنُ دَقِيقٍ وَغَزْلُ قُطْنٍ

زانایانیئیسلام (وَعَنْ بَعْضِهَا) هەم دروستە: لە بەشێکی وەسێتەکەشی پەشیمان ببێتەوەو لە بەشێکیشی پەشیمان نەبێتەوە، بەڵام ئەو خێرو بەخشینانەی لە نەخۆشیمردنیدا کردونیو دەسبەجێ بڕاندونیەوە، دروست نیە لێیان پەشیمان ببێتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا پەشیمانبوونەوەکەش (بِقَوْلِهِ) بەوە دەبێ بڵێ: (نَقَضْتُ الْوَصِيَّةَ) وەسێتەکەم هەڵوەشاندەوە (أَوْ أَبْطَلْتُهَا) یان بەتاڵم کردەوە (أَوْ رَجَعْتُ فِيهَا) یان لێی پەشیمان بومەوە (أَوْ فَسَخْتُهَا) یان فەسخم کردەوە (أَوْ هَذَا لِوَارِثِي) یان ئەم وەسێت پێکراوە بۆ میراتگرەکەم بێ (وَ) هەروەها پەشیمانبوونەوە دێتە جێ (بِبَيْعٍ) بە فرۆشتنی وەسێت پێکراوەکەو (وَإِعْتَاقٍ) بە ئازادکردنیو (وَإِصْدَاقٍ) هەم بەوەی وەسێت پێکراوەکە بکاتە مارەیی ژن (وَكَذَا هِبَةٍ) هەروەها بەوەی وەسێت پێکراوەکە ببەخشێتە کەسێکیترو (أَوْ

رَهْنٍ مَعَ قَبْضٍ) یان ڕەهنی بکاو بەخشراوەکەو ڕەهنەکەش وەربگیرێن (وَكَذَا دُونَهُ) هەروەها ئەگەر وەریش نەگیرێن هەر دەبێتە پەشیمانبوونەوە (فِیالأصَحّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَ) هەروەها پەشیمانبوونەوە دێتە جێ (بِوَصِيَّةٍ بِهَذِهِ التَّصَرُّفَاتِ) بە وەسێتکردن بە یەکێك لەو دەستکاریانەیڕابردوو، واتە: وەسێت بکا وەسێت پێکراوەکە بفرۆشرێ، یان ببەخشرێ ...هتد (وَكَذَا تَوْكِيلٌ فِي بَيْعِهِ) هەروەها وەکیلگرتن بۆ فرۆشتنی وەسێت پێکراوەکەو هەم (وَعَرْضِهِ عَلَيْهِ) وەکیلگرتن بۆ پێشاندانی بۆ فرۆشتن، یان وەکیلگرتن بۆ بەخشین، ئەوانەش گشتی دەبنە پەشیمانبوونەوە (فِیالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَخَلْطُ حِنْطَةٍ مُعَيَّنَةٍ) تێکەڵکردنی گەنمێکی دیارکراو کە وەسێتی پێکردبێ، ئەوەش (رُجُوعٌ) پەشیمانبوونەوەیە (وَلَوْ وَصَّى بِصَاعٍ مِنْ صُبْرَةٍ) ئەگەر وەسێتی کرد بە ڕبەیەك لە کۆمەڵە گەنمیك (فَخَلَطَهَا بِأَجْوَدَ مِنْهَا) ئینجا تێکەڵی گەنمێکی باشتری کرد (فَرُجُوعٌ) ئەوە بە پەشیمانبوونەوە دادەندرێ (أَوْ بِمِثْلِهَا) بەلام ئەگەر تێکەڵی گەنمێکی وەکو خۆی کرد (فَلاَ) ئەوە بە پەشیمانبوونەوە داناندرێ (وَكَذَا بِأَرْدَأَ) هەروەها ئەگەر تێکەڵی گەنمێکی خراپتریشی بکا، هەر نابێتە پەشیمانی (فِیالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَطَحْنُ حِنْطَةٍ وَصَّى بِهَا) هاڕینی ئەو گەنمەی وەسێتی پێکردوەو، هەم (وَبَذْرُهَا) وەشاندنی بە ناو زەویدا، هەم (وَعَجْنُ دَقِيقٍ) کردنە هەویری ئاردەکە، هەم (وَغَزْلُ قُطْنٍ

وَنَسْجُ غَزْلٍ وَقَطْعُ ثَوْبٍ قَمِيصًا وَبِنَاءٌ وَغِرَاسٌ فِي عَرْصَةٍ رُجُوعٌ.
(فَصْلٌ) يُسَنُّ الإِيصَاءُ بِقَضَاءِ الدَّيْنِ وَتَنْفِيذِالْوَصَايَا وَالنَّظَرِ فِي أَمْرِالأَطْفَالِ، وَشَرْطُ الْوَصِيِّ: تَكْلِيفٌ وَحُرِّيَّةٌ وَعَدَالَةٌ وَهِدَايَةٌ إِلَىالتَّصَرُّفِ فِالْمُوصَىبِهِ وَإِسْلاَمٌ، لَكِنَّ الأَصَحَّ جَوَازُ وَصِيَّةِ ذِمِّيٍّ إِلَى ذِمِّيٍّ، وَلاَ يَضُرُّ الْعَمَى فِالأَصَحِّ، وَلاَ تُشْتَرَطُ الذُّكُورَةُ،

ڕستنی پەمۆیەکە، هەم (وَنَسْجُ غَزْلٍ) چنینی داوەکە، هەم (وَقَطْعُ ثَوْبٍ قَمِيصًا) بڕینی قوماشەکە بۆ کردنە جلو بەرگ، هەم (وَبِنَاءٌ) خانوو دروستکردنو (وَغِرَاسٌ) درەخت چاندن (فِي عَرْصَةٍ) لە زەویەکەی وەسێت پێکراودا، ئەوانە گشتی (رُجُوعٌ) دەبنە پەشیمانبوونەوە لە وەسێتەکە.
ئینجا بزانە: ئەگەر شتێکی کردە وەسێت بۆ (محمد)، ئینجا هەمان شتی کردە وەسێت بۆ (خالد)، ئەوە نابێتە پەشیمانی، بەڵکو هەردووکیان دەبنە هاوبەش لە وەسێت پێکراوەکەدا، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی دانانی سەر وەسێت ﴾

سەروەسێت ئەو کەسەیە: وەسێتکەرەکە کاروباری خۆی دەداتە دەست تاکو لە دوای مردنی بۆی جێبەجێ بکا ئەوەش بە (إجماع)ی زانایانی ئیسلامە، هەم ﴿عن ابن

مسعود: أَنَّهُ أَوْصَى إِلىالزُّبَيْرِ وَابْنِهِ عَبْدِاللهِرضالله عنهما﴾ رواه البيهقي بإسناد حسن، (عبدالله بن مسعود) حەزرەتی(زبیر)و (عبدالله)ی کوڕی کردنە سەر وەسێتی خۆی.

کەوابو: (يُسَنُّ الإِيصَاءُ) بۆ گشت کەسێك سوننەتە: وەسێت لە لای کەسێك بکاو بیکاتە سەروەسێت (بِقَضَاءِ الدَّيْنِ) بۆ ئەوەی قەرزەکانی بۆ بداتەوە، جا قەرزی خوای گەورە بن: وەکو زەکاتو کەففارەت، یان قەرزی ئادەمیزاد بن، هەروەها بۆ ئەوەی ئەمانەتەکانی بۆ تەسلیمی خاوەنەکانیان بکاتەوەو مافیستەملێکراوەکانی بداتەوە.

(وَ) هەروەها (تَنْفِيذِ الْوَصَايَا) بۆ ئەوەی وسێتەکانی بۆ جێبەجێبکا، هەم (وَالنَّظَرِ فِي أَمْرِ الأَطْفَالِ) بۆ ئەوەی سەرپەرشتی کاروباری منداڵەکانی بکا.

(وَشَرْطُ الْوَصِيِّ) مەرجی ئەو کەسەی دەکرێتە سەروەسێت (تَكْلِيفٌ) ئەوەیە: بالغو عاقڵ بێو (وَحُرِّيَّةٌ) ئازاد بێو (وَعَدَالَةٌ) دادپەروەر بێو (وَهِدَايَةٌ إِلَىالتَّصَرُّفِ) شارەزایی هەبێ بۆ دەستکاریکردن (فِيالْمُوصَىبِهِ) لە وەسێت پێکراوەکەدا، هەم (وَإِسْلاَمٌ) موسوڵمانیش بێ (لَكِنَّ الأَصَحَّ) بەڵام بە فەرموودەی ڕاستتر (جوازُ وَصِيَّةِ ذِمِّيٍّ إِلى ذِمِّيٍّ) دروستە: کافرێکی پەیمان لەئەستۆ وەسێتی خۆی لە لای کافرێکی پەیمان لەئەستۆ بکا (وَلاَ يَضُرُّ الْعَمَى) کوێریی سەروەسێتەکە زیانی نیە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَلاَ تُشْتَرَطُ الذُّكُورَةُ) هەروەها نێرایەتیش بە مەرج دانانرێ، بە (إجماع)یزانایان، هەم ئیمامی (عمر)ش وەسێتی لە لای (حَفْصَة)ی کیژیخۆی کرد، هەروەك (أبوداود)

وَأُمُّ الأَطْفَالِ أَوْلَى مِنْ غَيْرِهَا، وَيَنْعَزِلُ الْوَصِيُّ بِالْفِسْقِ وَكَذَا الْقَاضِي فِىالأَصَحِّ، لاَ الإِمَامُ الأَعْظَمُ، وَيَصِحُّ الإِيصَاءُ بِقَضَاءِ الدُّيُونِ وَتَنْفِيذِالْوَصِيَّةِ مِنْ كُلِّ حُرٍّ مُكَلَّفٍ، وَيُشْتَرَطُ فِي أَمْرِ الأَطْفَالِ مَعَ هَذَا: أَنْ يَكُونَ لَهُ وِلاَيَةٌ عَلَيْهِمْ، وَلَيْسَ لِوَصِيٍّ إِيصَاءٌ فَإِنْ أُذِنَ لَهُ فِيهِ جَازَ لَهُ فِي الأَظْهَرِ،

گێڕاویەتیەوە، کەوابو: (وَأُمُّ الأَطْفَالِ) دایکیمنداڵەکان ئەگەر مەرجەکانیڕابردووی لێبێنە جێ (أَوْلَى مِنْ غَيْرِهَا) لەپێشترە لە پیاو و ئافرەتەکانیتر: بۆ ئەوەی بکرێتە سەروەسێتی منداڵەکانی، چونکە زیاتر بەزەیی پێیاندا دێ.

(وَيَنْعَزِلُ الْوَصِيُّ بِالْفِسْقِ) سەروەسێتەکە بە هۆی (فاسق)بوون لە سەروەسێتی دەکەوێ، بەڵکو باوكو باپیرەو ئەو سەرپەرشکارەی لە لای قازییەوە دانڕاوە، ئەوانیش بە هۆی (فاسق)بوونیان لە سەرپەرشتکارەیەتی دەکەون، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَكَذَاالْقَاضِي) هەروەها (قازی)ش بە هۆی (فاسق)بوون لە قازیەتی دەکەوێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاستتردا (لاَ الإِمَامُ الأَعْظَمُ) بەڵام پێشەوایگەورەتر بە (فاسق)بوون لە پێشەوایەتی ناکەوێ، چونکە بەرژەوەندیە گشتیەکان بە ویەوە بەستراونەوەو کاروباری وڵات تێك دەچێ.

مەرجیوەسیێتکەرەکە: (وَيَصِحُّ الإِيصَاءُ) سەروەسیێت دانان دروست دەبێ (بِقَضَاءِ الدُّيُونِ) بۆ دانەوەی قەرزەکانو گشت مافەکانیتر، هەم (وَتَنْفِيذِالْوَصِيَّةِ) بۆ جێبەجێکردنی وەسیێت: (مِنْ كُلِّ حُرٍّ مُكَلَّفٍ) لە گشت وەسیێتکەرێکەوە: کە ئازاد بێو بالغو عاقڵ بێو بە خۆشیخۆی بێ.

(وَ) هەروەها (يُشْتَرَطُ فِي أَمْرِ الأَطْفَالِ) لە دانانی سەروەسیێتدا بۆ کاروباری منداڵەکانی بە مەرج دادەندرێ (مَعَ هَذَا) لەگەڵ چوار مەرجەکەیڕابردوو (أَنْ يَكُونَ لَهُ وِلاَيَةٌ عَلَيْهِمْ) وەسیێتکەرەکە مافی سەرپەرشیکاریەتی شەرعیی بە سەر ئەو منداڵانەدا هەبێ: وەك باوكو باپیرە، نەك وەكو مامو برا.

بەڵام لە فەرموودەی بێهێزی مەزهەبی ئیمامی(الشافعی)دا:—ئەگەر باوكو باپیرە نەبن— دایك دەبێتە سەرپەرشتکاریمنداڵەکانی، هەروەك لە باسی (سەرپەرشکاری منداڵ)دا ڕوونمان کردەوە، کەوابو: بەو فەرموودەیە—ئەگەر باوكو باپیرە نەبون— دایکیش دەتوانێ سەروەسیێت بۆ کاروباری منداڵەکانی دابنێ، هەروەك (مغنى)ش ئاماژەی بۆ کردووە.

(وَلَيْسَ لِوَصِيٍّ إِيصَاءٌ) بۆ هیچ سەروەسیەتێك دروست نیە: سەروەسیێتێکیتر دابنێ، بەڵام (فَإِنْ أُذِنَ لَهُ فِيهِ) ئەگەر سەروەسیێتەکە لە لایەن وەسیێتکەرەکە ئیزن درابێ سەروەسیێتێکیتر دابنێ، ئەو کاتە (جَازَ لَهُ) بۆی دروستە سەر وەسیێتێکیتر دابنێ (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەیبەهێزتردا.

وَلَوْ قَالَ: أَوْصَيْتُ إِلَيْكَ إِلَى بُلُوغِ ابْنِي أَوْ قُدُومِ زَيْدٍ فَإِذَا بَلَغَ أَوْ قَدِمَ فَهُوَ الْوَصِيُّ جَازَ، وَلاَ يَجُوزُ نَصْبُ وَصِيٍّ وَالْجَدُّ حَيٌّ بِصِفَةِالْوِلاَيَةِ، وَلاَ الإِيصَاءُ بِتَزْوِيجِ طِفْلٍ وَبِنْتٍ، وَلَفْظُهُ: أَوْصَيْتُ إِلَيْكَ أَوْ فَوَّضْتُ وَنَحْوُهُمَا. وَيَجُوزُ فِيهِ التَّوْقِيتُ وَالتَّعْلِيقُ، وَيُشْتَرَطُ بَيَانُ مَا يُوصِيفِيهِ، فَإِنْ اِقْتَصَرَ عَلَى أَوْصَيْتُ إِلَيْكَ. لَغَا، وَالْقَبُولُ

ئینجا بزانە: دروستە سەروەسیێت دانانەکە بۆ ماوەیەکی دیارکراو بێو هەم دروستە: دانانەکەش بە شتێکەوە هەڵبواسرێ، بۆ وێنە: (وَلَوْ قَالَ) ئەگەر وەسیێتکەرەکە گوتی: (أَوْصَيْتُ إِلَيْكَ إِلَى بُلُوغِ ابْنِي أَوْ قُدُومِ زَيْدٍ فَإِذَا بَلَغَ أَوْ قَدِمَ فَهُوَ الْوَصِيُّ) وەسیێتم لە لای تۆ کردو تۆم کردە سەروەسیێت تا کوڕەکەم بلۆغی دەبێ. یان گوتی: تا فلانکەس دێتەوە، جا هەر کاتێك کوڕەکەم بلۆغی بوو ئەو ببێتە سەر وەسیێتم، یان هەرکاتێك فلانکەس هاتەوە ئەو ببێتە سەر وەسیێتم. ئەوە (جَازَ) سەروەسیێت دانانەکە لە هەردوو مەسەلەکەدا دروستە.

(وَلاَ يَجُوزُ نَصْبُ وَصِيٍّ) بۆ باوکی منداڵەکان دروست نیە: سەر وەسیێتێك دابنێ—(وَالْجَدُّ حَيٌّ) لەو حاڵەتەدا کە باپیرەش زیندوو بێ— (بِصِفَةِ الْوِلاَيَةِ) بە ناوی سەرپەرشکاریەتی لە سەر منداڵەکان، چونکە شەرع ئەو مافەی داوەتە باپیرە، کەوابو: باوك ناتوانێ

مافەکە بداتە کەسێکیتر (وَلاَ الإِيصَاءُ) هەروەها دانانی سەروەسێت دروست نیە (بِتَـزْوِيجِ طِفْلٍ وَبِنْتٍ) بۆ مارەبڕینی کوڕ، یان کچ، هەرچەند باپیرەش نەمابێ.

(وَلَفْظُهُ) ووشەی دانانی سەروەسێت: (أَوْصَيْتُ إِلَيْك) وەسیتم لە لای تۆ کرد بـۆ ئـەوکارە (أَوْ فَوَّضْتُ إِلَيْكَ) یان بڵێ: ئەو کارەم دا بەدەستە تۆ لە دوای مـردنم (وَنَحْوَهُمـا) ئـەوەی وەکو ئەو دووانەش بێ: وەك بڵێ: تۆم لە جێی خۆم دانا بۆ کاروباری منداڵەکانم لە دوای مردنم (وَيَجُوزُ فِيهِ التَّوْقِيتُ) لە دانانی سەروەسێتدا دانانی کاتێکی دیارکراویش دروسـتە، وەك بڵێ: بۆ ماوەی ساڵێك تۆم کردە سەروەسێت. یان تا کوڕەکەم بلۆغی دەبێ. هەروەك ڕابـرا (وَالتَّعْلِيـقُ) هـەم هەڵواسینیشـی بـە شـتێکەوە دروسـتە، وەك بڵـێ: هـەر کاتێـك سەروەسێتەکەم مرد تۆم کردە سەروەسێت، یان هـەرکاتێك کوڕەکـەم بلـۆغی بـوو ئـەوم کردە سەر وەسێت. هەروەك ڕابرا.

(وَيُشْتَرَطُ) بە مەرج دادەندرێ (بَيَانُ مَا يُوصِي فِيهِ) ئەو شتەی وەسێتی تێدا دەکا ڕوونی بکاتەوە، وەك بڵێ: فلانکەس سەروەسێتی منە بۆ دانەوەی قـەرزەکانم. یـان تـۆم کـردە سەروەسێت بۆ کاروباری منداڵەکانم (فَإِنْ اقْتَصَرَ عَلَى أَوْصَيْتُ إِلَيْك) ئەگەر تـەنها گـوتی: وەسێتم لە لای تۆ کرد. یان تـۆ سەروەسـێتی منـی. ئـەوە (لَغَـا) دانـانی سەروەسـێتەکە پوچەڵ دەبێـەوە (وَالْقَبُـولُ) هـەروەها بـە مـەرج دادەنـدرێ: سەروەسـێتەکەش لـە دوای

وَلاَ يَصِـحُّ فِـی حَيَاتِـهِ فِـی الأَصَـحِّ، وَلَـوْ وَصَّـی اِثْنَـيْنِ لَـمْ يَنْفَـرِدْ أَحَـدُهُمَا إلاّ إنْ صَـرَّحَ بِـهِ، وَلِلْمُوصِـی وَالْوَصِـيِّ اَلْعَـزْلُ مَتَـی شَـاءَ، وَإِذَا بَلَـغَ الطِّفْـلُ وَنَازَعَهُ فِی الإِنْفَاقِ عَلَيْهِ صُدِّقَ الْوَصِيُّ،

مردنی وەسێتکەرەکە قبوڵ بکا ببێتـە سەروەسـێت (وَلاَ يَصِـحُّ فِـی حَيَاتِـهِ) قبـوڵکردنو ڕەدکردنەوە هیچێکیان لە حاڵەتی زیندووەتی وەسێتکەرەکەدا دروست نابن (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودیڕاستتردا.

(وَلَوْ وَصَّى اِثْنَيْنِ) ئەگەر دوو کەسی کردنە سەروەسێت (لَمْ يَنْفَرِدْ أَحَدُهُمَا) نابێ یەکێکیان بە تەنها کارەکە بکا، بەڵکو پێویستە وێکڕا بن (الاّ إِنْ صَرَّحَ بِهِ) مەگەر بە ئاشکرا گۆتبێتی هەر یەکەتان بە تەنها کارەکە بکا. یان بڵێ: هەر یەکەتان سەروەسێتی من بێ. ئەو کاتە دروستە بە تەنهاش کارەکە بکەن (وَلِلْمُوصِـی) بـۆ وەسـێتکەرەکەو هـەم (وَالْوَصِـيِّ) بـۆ سەرەوەسێتەکەش دروستە (اَلْعَزْلُ مَتَى شَاءَ) سەروەسێتەکە لە کار لابدەن: وەك بڵێ: تۆم لە سەروەسێتی لادا. یان سەروەسێتەکە بە خۆی بڵێ: خۆم لە سەروەسێتی خست.

﴿ ئاگاداری ﴾: هەرکاتێك وەسێتکەرەکە گومانی بەهێز بێ: کە ئەگەر سەروەسێتەکەی لە کار لابـدا، ئەمانەتـەکانی، یـان مـاڵی منداڵەکانی لەدەسـت دەچـێ، یـان سـتەمکارێك

دەستیان بە سەردا دەگرێ، ئەو کاتە دروست نیە: سەرەوەسیێتەکەی لە کار لابدا، هەروەها ئەگەر سەروەسیێتەکەش ترسی هەبێ ماڵی وەسیێتکەرەکە، یان ماڵی منداڵەکانی لەدەست بچێ، یان ستەمکارێك دەستیان بە سەردا بگرێ، ئەو کاتەش دروست نیە خودی خۆی لە کار لابدا، واتە: لەو حاڵەتەدا خۆلادانەکەی جێبەجێ نابێ، بەڵام واجب نیە بە خۆڕایی سەر وەسیێتیەکە بکا، بەڵکو دروستە: کرێی سەروەسیێتیەکەی لە ماڵی وەسیێتکەرەکە، یان لە ماڵی منداڵەکان وەربگرێ، جا ئەگەر وەسیێتکەرەکە کرێی بۆ دیاری نەکردبو، ئەو کاتە دوو کەسی لێزانو دادپەروەر ئەندازەی کرێیەکەی بۆ دیاری دەکەن.

ئینجا بزانە: هەر کارێك عادەت نەبو سەروەسیێتەکە بەخۆی بیکا، یان توانای نەبو کارەکە بکا، ئەو کاتە دروستە وەکیلێك بۆ خۆی بگرێ تاکو کارەکەی بۆ بکا، هەروەك لە (تحفة)و (مغنى)دا ناوەڕۆکی ئەم ئاگاداریە ڕوون کراوەتەوە.

(وَإِذَا بَلَغَ الطِّفْلُ) هەر کاتێك منداڵەکە بلۆغی بوو، یان شێتەکە چاك بۆوە (وَنَازَعَهُ) لەگەڵ سەروەسیێتەکەی بووە کێشەیان (فِيالإِنْفَاقِ عَلَيْهِ) لەبارەی سەرفکردنی ئەرکی بەخێوکردنی: ئایا ئەندازەی چەندی سەرف کردوە، یان دەیگوت هیچت سەرف نەکردوە. ئەوە (صُدِّقَ الْوَصِيُّ) باوەڕ بە سەروەسیێتەکە دەکرێ بەو مەرجەی سوێند بخوا، أَوْ فِي دَفْعٍ إِلَيْهِ بَعْدَالْبُلُوغِ صُدِّقَ الْوَلَدُ.

(كِتَابُ الْوَدِيعَةِ)

مَنْ عَجَزَ عَنْ حِفْظِهَا حَرُمَ عَلَيْهِ قَبُولُهَا، وَمَنْ قَدَرَ وَلَمْ يَثِقْ بِأَمَانَتِهِ كُرِهَ، فَإِنْ وَثِقَ اُسْتُحِبَّ،

هەروەها ئەگەر لەو مەسەلەیەدا- لەگەڵ باوكو باپیرەش ببێتە کێشەیان بە سوێندخواردن باوەڕ بە باوكو باپیرە دەکرێ.

(أَوْ فِي دَفْعٍ إِلَيْهِ بَعْدَالْبُلُوغِ) یان لەبارەی ماڵ وێدانەوەی دوایبلۆغبوون بووە کێشەیان، منداڵەکە دەیگوت: ماڵەکەت نەداومەوەو. سەروەسیێتەکەش، یان باوكو باپیرە دیانگوت ماڵەکەتمان تەسلیمی تۆ کردۆتەوە. ئەوە (صُدِّقَ الْوَلَدُ) بە سوێندخواردن باوەڕ بە منداڵەکە دەکرێ، چونکە لەو حاڵەتەدا سەروەسیێتو باوكو باپیرە کەمتەرخەمییان کردوە: کە شاهیدیان نەگرتوە بۆ دانەوەی ماڵەکە.

ئینجا بزانە: ئەگەر دەترسا ستەمکارێك دەست بە سەر ماڵەکەدا بگرێو جگە لە بەخشینی ماڵ بە هیچ ڕێگەیەکیتر نەیدەتوانی ماڵەکە ڕزگار بکا، ئەو کاتە بۆ سەروەسیێتەکە دروستە بە بۆچوونیخۆی کەمترین ئەندازە لە ماڵەکە سەرف بکا بۆ ڕزگارکردنی ماڵەکە،

جـا لـەم مەسـەلەیەدا بـە سـوێندخواردن بـاوەڕی پـێدەكرێ، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ كِتَابُ الْوَدِيعَةِ: ئەمەیە پەرتوكی سپاردنی ئەمانەت ﴾

واتـــە: شـــتێك بـــە ئەمانـــەت لـــە لای كەســـێك دابنـــێ تـــاكو بـــۆی بپـــارێزێ. خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضاً فَلْيُؤَدِّ الَّذِىاؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ﴾ ئەگەر یەكێكتان یەكێكتانی بە ئەمیندار دانا، با ئەمیندارەكـە ئەمانەتەكـەی بداتـەوە. هـەم پێغەمبـەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَدِّ ٱلْأَمَانَةَ إِلَى مَنِ ٱئْتَمَنَكَ﴾حديث حسن رواه أبوداود والترمذی، ئەمانەتەكـە بدەوە ئەو كەسەی بە ئەمینداری داناوی.

ئینجا (مَنْ عَجَزَ عَنْ حِفْظِهَا) هەر كەسێك توانای نەبێ ئەمانەتەكە بپارێزێ، ئەوە (حَرُمَ عَلَيْهِ قَبُولُهَا) لە سەری حەڕامە قبولّی بكـا، واتـە: ئەمانەتەكـە وەربگـرێ (وَمَـنْ قَـدَرَ وَلَـمْ يَثِـقْ بِأَمَانَتِهِ) وە هەر كەسێكیش توانای هەبێ بیپارێزێ، بەلاّم باوەڕی بـە ئەمیندارییـەتیخۆی نەبو، واتە: دەترسا خیانەتی تێدا بكا، ئەو كاتە (كُرِهَ) ناپەسندە وەریبگرێ.

بەلاّم (فَإِنْ وَثِقَ) ئەگەر باوەڕی بە ئەمیندارییەتیخۆی هەبوو و هـەم دەیتـوانی بیپـارێزێ، ئەو كاتە (اُسْتُحِبَّ) سوننەتە: وەریبگرێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿وَاللهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ مَادَامَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ﴾ رواه مسلم، خوایگەورە لە یارمەتیدانی بەندەدایە مادام بەندە لە یارمەتی برایخۆیدا بێ.

وَشَـــرْطُهُمَا: شَـــرْطُ مُوَكِّـــلٍ وَوَكِيـــلٍ، وَيُشْـــتَرَطُ أَوْ اسْتَحْفَظْتُكَ أَوْ أَنَبْتُكَ فِي حِفْظِهِ. وَالأَصَحُّ أَنَّهُ لاَ

منهاج- بەرگیچوارەم-8

جا بزانە: لەو حالّەتەی سێیەمدا ئەگەر جگە لە خۆی كەسیتر نەبو ئەمانەتەكە بپارێزێ، ئەو كاتە لە سەری واجبە وەریبگرێ، بەلاّم بۆی دروستە كرێی پاراستنەكەشی وەربگرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَشَرْطُهُمَا) مەرجی ئەمیندارەكەو سپاردەری ئەمانەتەكە (شَرْطُ مُوَكِّلٍ وَوَكِيلٍ) وەك مەرجی وەكیلگرو وەكیلەكەیە، واتە: هیچێكیان منداڵ، یان شـێت نـەبن، هـەر یەكەشـیان بۆیـان دروست بێ-ڕاستەوخۆ- كارەكە بكـەن، كەواتـە: ئەمانـەت دانـانو ئەمانـەت وەرگرتنـی منداڵو شێت دروست نابێ.

(وَ) هەروەها (وَيُشْتَرَطُ صِيغَةُ الْمُودِعِ) بە مەرج دادەندرێ: سپاردەرەكە-واتە: ئەو كەسەی ئەمانەتەكە دادەنێ- گوتەیەك بلّێ كە لایی بفامێتەوە: شتەكە ئەمانەتە (كَـ) وەك بلّـێ: (اِسْتَوْدَعْتُكَ هَذَا) ئەم شتەم بە سپاردن لە لای تۆ دانا (أَوْ) یـان بلّـێ: (اِسْـتَحْفَظْتُكَ) ئـەم شتەم بۆ پاراستن لە لای تۆ دانا (أَوْ) یان بلّێ: (أَنَبْتُكَ فِي حِفْظِهِ) تۆم كردە جێگریخۆم بۆ پاراستنی ئەم شتە. یان ئەم شتەم ئەمانەت بێ لە لای تۆ. هەروەها بە گوتەی نائاشكراو

بە نووسینیش دروست دەبێ، ئەگەر نیەتی لەگەڵدا بێ، هەروەها بە ئاماژەکردنی مرۆڤی لاڵێش دروست دەبێ.

بەڵام (وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّهُ لاَ يُشْتَرَطُ الْقَبُولُ لَفْظًا) بە مەرج دانانەدرێ ئەمیندارەکە بە زوبان بڵێ: قبوڵم کرد. بەڵکو (وَيَكْفِي الْقَبْضُ) ئەوەندە بەسە: ئەمانەتەکە وەربگرێ، یان بە زوبان بڵێ: لەو شوێنە داینێ. واتە: بە یەکێك لەوانە دانانی ئەمانەتەکە دادەمەزرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: گەرماوچیو خانچیو دوکاندار هیچێکیان نابنە زامینی ئەو جلو بەرگو ئەو وولاغو ئوتۆمبیلەو ئەو شتەی لە لایان دادەندرێ، بەڵام ئەگەر خاوەنەکە بە زوبان پێیان بڵێ: ئاگاداری ئەم شتەم بە بۆم بپارێزە. ئەوانیش قبوڵ بکەن، یان کرێی پاراستنی ئەو شتانە لە خاوەنەکە وەربگرن، ئەو کاتە– ئەگەر کەمتەرخەمی بکەن– دەبنە زامین.

هەروەها ئەگەر ئەمیندارەکە ئەمانەتەکە لە لای خاوەنەکەی بە جێ بهێڵێو بڕوا، ئەوەش وا بڕیار دەدرێ: دابێتیەوە دەست خاوەنەکەی، واتە: ئەگەر فەوتا نابێتە زامین.

هەروەها ئەگەر کەسێك شتێکی لە لای دانا، ئەویش بێدەنگ بوو، واتە: نە قبوڵی کردو نە وەریگرتو نە ڕەدی کردەوە، ئینجا خاوەنەکەی ڕۆیشتو ئەویش ڕۆیشتو شتەکەش فەوتا، دیسان نابێتە زامین، هەروەك لە (تحفة)و (الشروانی)دا ناوەڕۆکی ئەم ئاگاداریە ڕوون کراوەتەوە.

وَلَوْ أَوْدَعَهُ صَبِيٌّ أَوْ مَجْنُونٌ مَالاً لَمْ يَقْبَلْهُ فَإِنْ قَبِلَ ضَمِنَ، وَلَوْ أَوْدَعَ صَبِيًّا مَالاً فَتَلِفَ عِنْدَهُ لَمْ يَضْمَنْ، وإِنْ أَتْلَفَهُ ضَمِنَ فِالأَصَحِّ، وَالْمَحْجُورُعَلَيْهِ بِسَفَهٍ كَصَبِيٍّ، وَتَرْتَفِعُ بِمَوْتِ الْمُودِعِ أَوِ الْمُودَعِ وَجُنُونِهِ وَإِغْمَائِهِ، وَلَهُمَا الإِسْتِرْدَادُ وَالرَّدُّ

(وَلَوْ أَوْدَعَهُ صَبِيٌّ أَوْ مَجْنُونٌ مَالاً) ئەگەر منداڵێك، یا شێتێك ماڵێکی بە ئەمانەت لە لا دانا (لَمْ يَقْبَلْهُ) دروست نیە قبوڵی بکا (فَإِنْ قَبِلَهُ) جا ئەگەر ماڵەکەی قبوڵ کردو وەریگرت، ئەوە (ضَمِنَ) دەبێتە زامینی ماڵەکە، چونکە سپاردنی منداڵو شێت دروست نابێ، کەوابو: لەو زامنیەیە ئازاد نابێ تا ماڵەکە نەداتەوە دەست سەرپەرشکارەکەیان، بەڵام ئەگەر لەوە دەترسا ماڵەکە بفەوتێو لە ڕێگەیخوا ماڵەکەی بە ئامانەت وەرگرت، ئەو کاتە نابێتە زامین، هەروەها ئەگەر منداڵەکە، یان شێتەکە بەخۆیان ئەمانەتەکەیخۆیان لە لای ئەمیندارەکە بفەوتێنن، ئەو کاتەش ئەمیندارەکە نابێتە زامین، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلَوْ أَوْدَعَ صَبِيًّا مالاً) ئەگەر یەکێکی بالغو عاقڵ ماڵێکی بە ئەمانەت لە لای منداڵێك، یان لە

لای شێتێك دانا (فَتَلِفَ عِنْدَهُ) جا ماڵەكەش لە لای منداڵەكە، یان لە لای شێتەكە بەخۆی فەوتا (لَمْ يَضْمَنْ) نە منداڵەكەو نە شێـتەكە نابێتـە زامـین، هەرچـەند كەمتەرخەمیشـیان كردبێ، بەڵام (وَإِنْ أَتْلَفَهُ) ئەگەر منداڵەكە، یان شێتەكە ماڵەكە بفەوتێنێ، ئەو كاتە (ضَمِنَ فِيالأَصَحِّ) فەوتێنەرەكە دەبێتە زامین، لە فەرموودەی ڕاستتردا.

بەڵام ئەگەر منداڵێك، یان شێتێك ماڵەكە بە ئەمانەت لە لای منداڵێك، یان لـە لای شـێتێك دابنێ، ئەو كاتە ئەو منداڵو شێتەی ئەمانەتەكـەیان وەرگرتـوە– ئەگـەر فـەوتا– دەبنـە زامین، هەروەك لە (تحفة)و (نهایـة)دا فەرموویانـە (وَالْمَحْجُورُ عَلَيْهِ بِسَفَهٍ) ئـەو كەسـەی قەدەغەی لە سەر داندراوە بە هۆی بەفیڕۆدانی ماڵیخۆی، ئەویش (كَصَبِيٍّ) وەكو منـداڵ بڕیاری بۆ دەدرێ: لە ئەمانەت دانانو لە وەرگرتنی ئەمانەتدا.

(وَتَرْتَفِعُ) بڕیاری سپاردنی ماڵەكە كۆتایی دێ (بِمَوْتِ الْمُودِعِ) بە مردنی سـپاردەرەكە (أَوِ الْمُودَعِ) یان بە مردنی ئەمینداەرەكە، هەم (وَجُنُونِهِ) بە شێتبوونی یەكێكیانو (وَإِغْمَائِهِ) بە بێهۆشبوونی یەكێكیان، واتە: هەر یەكێكیان یـەكێكی لـەو ڕوداوانـە تـووش ببـێ، ئـەوە بڕیاری سپاردن لە سەر ماڵەكە لادەچێو دەبێتە ئەمانەتێكی شـەرعیو واجبـە: بـە پەلـە بدرێتەوە میراتگرەكانی مردووەكەو سەرپەرشتكاری شێتەكە، هەرچـەند داوای ماڵەكـەش نەكەن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَلَهُمَاالإِسْتِرْدَادُ) بۆ هەردووكیان دروستە: داوای گەڕاندنەوە بكەن، واتە: بۆ سپاردەرەكە دروستە داوای گەڕاندنەوەی ماڵە سـپاردراوەكەی بكـا، هـەم (وَالـرَّدُّ) بـۆ ئەمیندارەكـەش

كُـــلَّ وَقْـــتٍ، وَأَصْـــلُهَا الأَمَانَـــةُ، وَقَـــدْ تَصِـــيرُ مَضْـــمُونَةً بِعَـــوَارِضَ: مِنْهَـــا أَنْ يُـــودِعَ غَيْـــرَهُ بِـــلاَ إِذْنٍ وَلاَ عُـــذْرٍ فَيَضْـــمَنُ، وَقِيـــلَ إِنْ أَوْدَعَ الْقَاضِـــيَ لَـــمْ يَضْـــمَنْ، وَإِذَا لَـــمْ يُـــزِلْ يَـــدَهُ عَنْهَـــا جَـــازَتِ الإِسْـــتِعَانَةُ بِمَـــنْ يَحْمِلُهَـــا إِلَـــالْحِرْزِ أَوْ يَضَعُهَا فِي خِزَانَةٍمُشْتَرَكَةٍ، وَإِذَا أَرَادَ سَفَرًا فَلْيَرُدَّ إِلَى الْمَالِكِ أَوْ وَكِيلِهِ

دروستە: ماڵەكە بۆ خاوەنەكەی بگەڕێنێتەوە (كُلَّ وَقْتٍ) گشت كاتێك كە حەز بكەن، بەڵام ئەگەر ئەمیندارەكە بترسێ ماڵەكە بفەوتێو كەسیتر نەبێ بیپـارێزێ، ئـەو كاتـە حەڕامـە بیگەڕێنێتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ هۆیەكانی زامینیی ئەمانەتەكە ﴾

(وَأَصْـلُهَا الأَمَانَـةُ) بنچـینەی سـپاردن بـە ئەمانـەت دادەنـدرێ، هەرچـەند لـە بەرامبـەر پاراستنەكەش كرێی وەرگرتبێ، چونكە–لە ئایەتەكەیڕابردوودا– خوایگەورە ناوی ناوە: (ئەمانەت). بەڵام (وَقَدْ تَصِيرُ مَضْمُونَةً) هەندێ جار سپاردراوەكە دەبێـتە زەمانەتكراو لە سەر ئەمیندارەكە، واتە: ئەمیندارەكە دەبێتە زامینی ئەمانەتەكەو تۆڵەی دەكەوێتە سەر

(بِعَوَارِضَ) به چەند هۆیەك:
(مِنْهَا أَنْ يُودِعَ غَيْرَهُ) یەكێك لەو هۆیانە ئەوەیە: ئەمانەتەكە بە كەسێكیتر بسپێرێ: وەك بە ژنو منداڵەكانی خۆی بیسپێرێ، یان بە كەسێكیتر (بِلاَ إِذْنٍ وَلاَ عُذْرٍ) بە بێئیزنی خاوەنەكەو بە بێهیچ عوزرێك (فَيَضْمَنُ) جا ئەگەر–لەوحاڵەتەدا– ئەمانەتەكە فەوتا، ئەوە ئەمیندارەكەیەكەمو ئەمیندارەكەیدووەمیش هەردووكیان دەبنە زامین، واتە: خاوەنەكە مافی هەیە تۆڵەی ئەمانەتەكەی لە هەر كامێكیان بستێنێ، بەڵام ئەگەر دووەمەكە نەیزانیبو ئەوە ماڵیەكەمەكە نیە، ئەو كاتە بۆی دروستە ئەندازەی ئەو تۆڵەیەی لێیوەرگیراوە، لە یەكەمەكەی وەربگرێتەوە.
بەڵام ئەگەر خاوەنەكە ئیزنی بدا، یان عوزرێكی هەبێ، وەكو نەخۆشی، یان بە سەفەرچوون، یان ترسی دز و زۆردارێك، ئەو كاتە ئەگەر ئەمانەتەكە بە كەسێكیتریش بسپێرێ هەر نابێتە زامین، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا (إِنْ أَوْدَعَ الْقَاضِيَ لَمْ يَضْمَنْ) ئەگەر ئەمانەتەكەی بە (قازی)ێكی ئەمین سپاردبێ ئەو كاتەش نابێتە زامین (وَإِذَا لَمْ يُزِلْ يَدَهُ عَنْهَا) هەركاتێك دەستی خۆی، یان چاودێری خۆی لە سەر ئەمانەتەكە لانەبا (جَازَتِ الإِسْتِعَانَةُ بِمَنْ) دروستە داوای یارمەتی لە كەسێك بكا: كە (يَحْمِلُهَا إِلَىالْحِرْزِ) ئەمانەتەكەی بۆ هەڵبگرێ بۆ شوێنی پاراستنی (أَوْ يَضَعُهَا فِى خِزَانَةٍ مُشْتَرَكَةٍ) یان بۆی لە ناو كۆگایەكی هاوبەش دابنێ.
(وَإِذَا أَرَادَ سَفَرًا) هەر كاتێك ئەمیندارەكە ویستی سەفەرێك بكا (فَلْيَرُدَّ إِلَىالْمَالِكِ) دەبێ ئەمانەتەكە بۆ خاوەنەكەی بگەڕێنێتەوە (أَوْ وَكِيلِه) یان بۆ وەكیلیخاوەنەكەی، یان بۆ
فَإِنْ فَقَدَهُمَا فَالْقَاضِى، فَإِنْ فَقَدَهُ فَأَمِينٌ، فَإِنْ دَفَنَهَا بِمَوْضِعٍ وَسَافَرَ ضَمِنَ، فَإِنْ أَعْلَمَ بِهَا أَمِينًا يَسْكُنُ الْمَوْضِعَ لَمْ يَضْمَنْ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ سَافَرَ بِهَا ضَمِنَ إِلاَّ إِذَا وَقَعَ حَرِيقٌ أَوْ غَارَةٌ وَعَجَزَ عَمَّنْ يَدْفَعُهَا إِلَيْهِ كَمَا سَبَقَ، وَالْحَرِيقُ وَالْغَارَةُ فِالْبُقْعَةِ وَإِشْرَافُ الْحِرْزِ عَلَى الْخَرَابِ أَعْذَارٌ كَالسَّفَرِ،

سەرپەرشتكاریخاوەنەكەی بیگەڕێنێتەوە (فَإِنْ فَقَدَهُمَا) جا ئەگەر هیچێكیانی دەست نەكەوتن (فَالْقَاضِى) دەبێ ئەمانەتەكە بداتە دست قازی (فَإِنْ فَقَدَهُ) جا ئەگەر (قازی)ێكی ئەمینیشی دەست نەكەوت (فَأَمِينٌ) دەبێ بیداتە دەست مرۆڤێكیئەمین، ئینجا واجبە شاهیدیش بگرێ: كە ئەمانەتەكەی داوەتە دەست ئەمینەكە.
ئینجا هەركاتێك چووە سەفەرو ئەمانەتەكەشی نەداوە دەست ئەوانەیڕابردوو، ئەوە تەماشا دەكەین: (فَإِنْ دَفَنَهَا بِمَوْضِعٍ) ئەگەر ئەمانەتەكەی لە شوێنێكی پاراستندا شاردەوەو (وَسَافَرَ) چووە سەفەرو شتەكە فەوتا، ئەوە (ضَمِنَ) دەبێتە زامین، بەڵام (فَإِنْ أَعْلَمَ بِهَا أَمِينًا) ئەگەر ئەمانەتەكەی بە مرۆڤێكی ئەمین ناساند: كە (يَسْكُنُ الْمَوْضِعِ) لە

شوێنی شاردنەوەکەدا نیشتەجێ بوو و چاودێری دەکرد، ئەو کاتە (لَمْ يَضْمَنْ فِيالأَصَحِّ) نابێتە زامین لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَلَوْ سَافَرَ بِهَا) ئەگەر ئەمیندارەکە ئەمانەتەکەی لەگەڵ خۆیا بردە سەفەر (ضَمِنَ) دەبێتە زامین (إِلاَّ إِذَا وَقَعَ حَرِيقٌ أَوْ غَارَةٌ) تەنها ئەگەر سوتانێك، یان تاڵانو ڕاوڕوتێك لەو شوێنە ڕو بداو (وَعَجَزَ عَمَّنْ يَدْفَعُهَا إِلَيْهِ كَمَا سَبَقَ) نەشیتوانی بیداتە دەست یەکێك بەو ڕیزەی ڕابرا، ئەو کاتە دروستە، بەڵکو-ئەگەر ترسی فەوتانی هەبێ- واجبە: لەگەڵ خۆیا بیباتە سەفەر، واتە: ئەرکی هەڵگرتنیشی لەو سەفەرەدا لە سەر خاوەنەکەیەتی، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

جا ئەگەر ئەمیندارەکە لە سەفەرەکەدا ترسی فەوتانی تووش بوو، واجبە: لەماڵەوە داینێ، بەڵام هەر کاتێك ڕێگر هێرشیان بۆ هێناو نەیتوانی ئەمانەتەکە بپارێزێ، واجبە خۆی ڕابگرێ تا ئەوان لێی دەستێنن، واتە: ئەگەر لە ترسان ئەمانەتەکەی فڕێدا شوێنێكو فەوتا، یان لە شوێنێکدا شاردیەوەو شوێنەکەشی نەناسیەوە، ئەو کاتە دەبێتە زامین، هەروەك لە (نهاية)و (مغني)دا فەرموویانە.

(وَالْحَرِيقُ وَالْغَارَةُ فِيالْبُقْعَةِ) پەیدابوونی سوتانو تاڵانو ڕاوڕوت لە شوێنەکە، هەم (وَإِشْرَافُ الْحِرْزِ عَلَىالْخَرَابِ) نزیکبوونەوەی شوێنیپاراستن لە خراپبوون، گشتیان (أَعْذَارٌ) دەبنە عوزر بۆ ئەوەی ئەمیندارەکە ئەمانەتەکە بە ئەمینێکیتر بسپێرێ (كَالسَّفَرِ) وەکو مەسەلەی سەفەر، واتە: لەو حاڵەتانەشدا نابێتە زامین.

وَإِذَا مَرِضَ مَرَضًا مَخُوفًا فَلْيَرُدَّهَا إِلَىالْمَالِكِ أَوْ وَكِيلِهِ وَإِلاَّ فَالْحَاكِمِ أَوْ إِلَى أَمِينٍ أَوْ يُوصِي بِهَا، فَإِنْ لَمْ يَفْعَل ضَمِنَ إِلاَّ إِذَا لَمْ يَتَمَكَّنْ بِأَنْ مَاتَ فَجْأَةً. وَمِنْهَا إِذَا نَقَلَهَا مِنْ مَحَلَّةٍ أَوْ دَارٍ إِلَى أُخْرَى دُونَهَا فِىالْحِرْزِ ضَمِنَ وَإِلاَّ فَلا. وَمِنْهَا أَنْ لاَ يَدْفَعَ مُتْلِفَاتِهَا، فَلَوْ أَوْدَعَهُ دابَّةً فَتَرَكَ عَلْفَهَا ضَمِنَ، فَإِنْ نَهَاهُ عَنْهُ فَلاَ عَلَىالصَّحِيحِ، وَإِنْ أَعْطَاهُ الْمَالِكُ عَلَفًا

(وَإِذَا مَرِضَ مَرَضًا مَخُوفًا) هەرکاتێك ئەمیندارەکە نەخۆش کەوتو مەترسی مردنی لێدەکرا (فَلْيَرُدَّهَا إِلَىالْمَالِكِ) دەبـی ئەمانەتەکـە بـۆ خاوەنەکـەی بگەڕێنێتـەوە، یـان بـۆ سەرپەرشتکارەکەی (أَوْ وَكِيلِهِ) یـان بـۆ وەکیلەکـەی (وَإِلاَّ) ئەگـەر نـەگونجا بـۆ ئەوانـەی بگەڕێنێتەوە (فَالْحَاكِمِ) دەیداتەوە دەست دادوەرێکی ئەمین (أَوْ إِلَى أَمِينٍ) یان مرۆڤێکی ئەمین (أَوْ يُوصِيَ بِهَا) یان لە لای کەسێکی ئەمین وەسێتی پێ دەکا تاکو لە دوای مردنی بیداتەوە خاوەنەکەی (فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ) جـا ئەگـەر ئەمیندارەکـە هیچێکی لەوانـەیڕابردوو نەکردو مرد، ئینجا ئەمانەتەکەش فەوتا، ئەو کاتە (ضَـمِنَ) ئەمیندارەکـە دەبێتـە زامـین، کەواتە: لە میراتەکەی تۆڵەی دەدرێ (إِلاَّ إِذَا لَمْ يَتَمَكَّنْ) مەگەر بۆی نەگونجابێ هیچێکیان

بكا (بِأَنْ مَاتَ فَجْأَةً) وەك كتوپڕ مردبێ، ئەو كاتە نابێتە زامین.
(وَمِنْهَا) یەكێكیتر لە هۆیەكانیزامینی: (إِذَا نَقَلَهَا مِنْ مَحَلَّةٍ أَوْ دَارٍ) هەر كاتێك ئەمانەتەكەی گواستەوە لە گەڕەكێكەوە، یان لە خانوویێكەوە (إِلَى أُخْرَى) بۆ گەڕەكێكیتر، یان خانوویێكیتر: كە (دُونَهَا فِيالْحِرْزِ) لە شوێنەكەییەكەم بێهێزتر بوو بۆ پاراستنی ئەمانەتەكە، ئەوە ئەگەر بفەوتێ (ضَمِنَ) ئەمیندارەكە دەبێتە زامین (وَإِلَّا) بەلام ئەگە شوێنەكەیدووەم لە یەكەمەكە بێهێزتر نەبو (فَلَا) نابێتە زامین.
(وَمِنْهَا) یەكێكیتر لە هۆیەكانیزامینی: (أَنْ لاَ يَدْفَعَ مُتْلِفَاتِهَا) ئەوەیە: فەوتێنەرەكانی ئەمانەتەكە لانەدا بەگوێرەی عادەت، كەواتە: ئەگەر ئاگر بەربوە خانووەكەی، ئەویش بە پەلە كەلوپەلیخۆی دەرباز كردو فریا نەكەوت ئەمانەتەكەش دەرباز بكا، ئەوە نابێتە زامین، هەروەها ئەگەر لەو حاڵەتەدا چەند ئەمانەتێكی جۆراو جۆری لە خانووەكەدا بون و هەندێكی دەرباز كردن و فریا نەكەوت ئەوانیتر دەرباز بكا، دیسان نابێتە زامین، چونكە لە هەردوو مەسەلەدا بەگوێرەی عادەت ڕەفتاری كردوە، لە زۆربەی سەرچاوەكانیشدا ڕوون كراوەتەوە.
(فَلَوْ أَوْدَعَهُ دَابَّةً) ئەگەر وولاغێكی پێسپارد (فَتَرَكَ عَلَفَهَا) جا ئەمیندارەكەش ئالیكی نەدا وولاغەكە، یان ئاوی نەدا (ضَمِنَ) دەبێتە زامین، بەلام (فَإِنْ نَهَاهُ عَنْهُ) ئەطەر خاوةنةكة طوتی: ئالیكی مةدة، ئةو كاتة (فَلَا) نابێتە زامین (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، ئینجا (وَإِنْ أَعْطَاهُ الْمَالِكُ عَلَفًا) ئەگەر خاوەنەكەی ئالیكی وولاغەكەی تەسلیمی عَلَفَهَا مِنْهُ، وَإِلاَّ فَيُرَاجِعُهُ أَوْ وَكِيلَهُ، فَإِنْ فُقِدَا فَالْحَاكِمُ، وَلَوْ بَعَثَهَا مَعَ مَنْ يَسْقِيهَا لَمْ يَضْمَنْ فِالأَصَحِّ، وَعَلَىالْمُودَعِ تَعْرِيضُ ثِيَابِ الصُّوفِ لِلرِّيحِ كَيْ لاَ يُفْسِدَهَا الدُّودُ، وَكَذَا لُبْسُهَا عِنْدَ حَاجَتِهَا. وَمِنْهَا أَنْ يَعْدِلَ عَنِ الْحِفْظِ الْمَأْمُورِ وَتَلِفَتْ بِسَبَبِ الْعُدُولِ

ئەمیندارەكە كردبو، ئەوە (عَلَفَهَا مِنْهُ) هەر لەو ئالیكە ئالیكی دەدا (وَإِلَّا) بەلام هیچی تەسلیم نەكردبو، ئەو كاتە (فَيُرَاجِعُهُ أَوْ وَكِيلَهُ) دەگەڕێتەوە لای خاوەنەكەی، یان وەكیلی خاوەنەكەی تاكو ئالیكەكەی بدەن، یان بیبەنەوە (فَإِنْ فُقِدَا) جا ئەگەر خاوەنەكەیو وەكیلەكەی دەست نەكەوتن (فَالْحَاكِمُ) دەچێتە لای دادوەر تاكو ئالیكەكەی بە قەرزی سەر خاوەنەكەی بداتێ، یان بۆی بكڕێ، جا ئەگەر دادوەر نەبو، ئەو كاتە هەر بەخۆی بە قەرزی سەر خاوەنەكەی ئالیكی دەدا، یان بۆی دەكڕێ، بەلام دەبی شاهیدی هەبێ تاكو بتوانێ لە خاوەنەكەی وەربگرێتەوە.
(وَلَوْ بَعَثَهَا مَعَ مَنْ يَسْقِيهَا) ئەگەر ئەمیندارەكە وولاغەكەی لەگەڵ كەسێكی ئەمیندا نارد تاكو ئاوی بدا، یان بیلەوەڕێنێ، ئەوە (لَمْ يَضْمَنْ فِيالأَصَحِّ) ئەمیندارەكە نابێـە زامین لە

فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە ئەو پێداناردنە عادەتە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر ئەمیندارێك، یان شوانێك دیتی ئاژەڵێك خەریکە بە هیلاك بچێ، ئەوە ئەگەر بە بێماندووبوونێکیزۆر ڕزگارکردنی بگونجێ، واجبە: ڕزگاری بکا، ئەگەر نا: واجبە سەری ببڕێ –ئەگەر گۆشتی بخورێ– تاکو گۆشتەکەی بۆ خاوەنەکە بپارێزێ، ئەگینا: دەبێتە زامین، جا ئەوەش لە حاڵەتێکیوەهادا دەبێتە زامین: کە شاهیدی دەست بکەوێ بۆ ئەوەی هۆیەکەی سەربڕینی پێ باوەڕ بکرێ، واتە: ئەگەر شاهیدی دەست نەکەوێ و دەترسا باوەڕی پێنەکرێ بۆیێ سەری نەبڕی، ئەو کاتە نابێتە زامین.

هەروەها ئەگەر کەسێکیتریش –کە شوانو ئەمیندار نەبێ– دیتی حەیوانێك خەریکە بفەوتێ، ئەویش بۆی دروستە سەری ببڕێ تاکو بۆ خاوەنەکەی بیپارێزێ، بەڵام بە بێشاهید هۆیەکەی سەربڕینی پێ باوەڕ ناکرێ، مەگەر نیشانەیەکی ڕاستیی هەبێ، ئەو کاتە لەوانەیە باوەڕی پێبکرێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)و حاشیەکانیاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَعَلَىالْمُودَعِ) لە سەر ئەمیندارەکە واجبە: (تَعْرِيضُ ثِيَابِ الصُّوفِ لِلرِّيحِ) جلو بەرگی خوری بداتە بەر با (كَيْ لاَ يُفْسِدَهَا الدُّودُ) نەوەك مۆرانە جلەکە تێك بدا (وَكَذَا لُبْسُهَا عِنْدَ حَاجَتِهَا) هەروەها واجبە: دەبەر خۆیشی بکا ئەگەر– بۆ پاراستن– جلەکە پێویستی بە دەبەرکردن هەبێ.

(وَمِنْهَا) یەکێکیتر لە هۆیەکانی زامینی: (أَنْ يَعْدِلَ عَنِ الْحِفْظِ الْمَأْمُورِ) ئەوەیە لابدا لەو پاراستنەی فەرمانی پێکراوەو (وَتَلَفَتْ بِسَبَبِ الْعُدُولِ) بە هۆی لادانەکەش ئەمانەتەکە فَيَضْمَنُ، فَلَوْ قَالَ لاَ تَرْقُدْ عَلَىالصُّنْدُوقِ. فَرَقَدَ وَانْكَسَرَ بِثِقَلِهِ وَتَلِفَ مَا فِيهِ ضَمِنَ، وَإِنْ تَلِفَ بِغَيْرِهِ فَلاَ عَلَىالصَّحِيحِ، وَكَذَا لَوْ قَالَ: لاَ تُقْفِلْ عَلَيْهِ قُفْلَيْنِ. فَأَقْفَلَهُمَا، وَلَوْ قَالَ: ارْبِطِ الدَّرَاهِمَ فِي كُمِّكَ. فَأَمْسَكَهَا فِي يَدِهِ فَتَلِفَتْ فَالْمَذْهَبُ أَنَّهَا إِنْ ضَاعَتْ بِنَوْمٍ وَنِسْيَانٍ ضَمِنَ، أَوْ بِأَخْذِ غَاصِبٍ فَلاَ، وَلَوْ جَعَلَهَا فِي جَيْبِهِ بَدَلاً عَنِ الرَّبْطِ فِي الْكُمِّ لَمْ يَضْمَنْ، وَبِالْعَكْسِ يَضْمَنُ، وَلَوْ أَعْطَاهُ دَرَاهِمَ بِالسُّوقِ وَلَمْ يُبَيِّنْ كَيْفِيَّةَالْحِفْظِ فَرَبَطَهَا فِكُمِّهِ وَأَمْسَكَهَا بِيَدِهِ أَوْ جَعَلَهَا فِي جَيْبِهِ لَمْ يَضْمَنْ،

بفەوتێ، ئەو کاتە (فَيَضْمَنُ) دەبێتە زامین (فَلَوْ قَالَ) جا ئەگەر خاوەنەکە گوتی (لاَ تَرْقُدْ عَلَى الصُّنْدُوقِ) لە سەر سوندووقەکە مەخەوە (فَرَقَدَ وَانْكَسَرَ بِثِقَلِهِ) ئەویش لە سەری خەوتو بە گرانایەتی وی سوندووقەکە شکا (وَتَلِفَ مَا فِيهِ) ئەو شتەی لە ناویدابو فەوتا (ضَمِنَ) ئەمیندارەکە دەبێتە زامین، بەڵام (وَإِنْ تَلِفَ بِغَيْرِهِ) ئەگەر شتەکە بە هۆیەکیتری جگە لە شکانەکە فەوتا: وەك بدزرێ (فَلاَ) ئەمیندارەکە نابێتە زامین (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست (وَكَذَا لَوْ قَالَ لاَ تُقْفِلْ عَلَيْهِ قُفْلَيْنِ) هەروەها ئەگەر خاوەنەکە بڵێ: بە دوو

قوفلێ سوندووقەکە کلیل مەدە (فَأَقْفَلَهُمَا) ئەویش بە دوو قوفلْ کلیلیدا، هەر نابێتە زامین، چونکە زیاتر پارێزکاریی کردوە.

(وَلَوْ قَالَ: ارْبِطِ الدَّرَاهِمَ فِي كُمِّكَ) دیرهەمەکان لە ناو باسکیکراسەکەتدا بپێچە (فَأَمْسَكَهَا فِي يَدِهِ) ئەویش لە ناو دەستیخۆی دانانو (فَتَلِفَتْ) ئینجا دیرهەمەکان فەوتان، ئەوە (فَالْمَذْهَبُ) بە فەرموودەی ڕاستیمەزهەب (أَنَّهَا إِنْ ضَاعَتْ بِنَوْمٍ وَنِسْيَانٍ) ئەگەر دیرهەمەکان بە هۆی خەوتنو لەبیرچوون فەوتان (ضَمِنَ) ئەمیندارەکە دەبێتە زامین (أَوْ بِأَخْذِ غَاصِبٍ) بەڵام ئەگەر بە لێستاندنی زۆردارێك فەوتان (فَلَا) نابێتە زامین، چونکە دەست لە باسکیکراس بەهێزترە.

(وَلَوْ جَعَلَهَا فِي جَيْبِهِ بَدَلًا عَنِ الرَّبْطِ فِي الْكُمِّ) ئەگەر لە جیاتی پێچانی ناو باسکیکراسەکەی دیرهەمەکانی لە ناو بەرکیخۆی دانان (لَمْ يَضْمَنْ) نابێتە زامین، چونکە بەرك لە باسك پارێزەرترە (وَبِالْعَكْسِ) بەڵام ئەگەر بە پێچەوانەوە گوتی: لە بەرکت دایانبنێ. ئەویش لە باسکی کراسی دایانان (يَضْمَنُ) دەبێتە زامین.

(وَلَوْ أَعْطَاهُ دَرَاهِمَ بِالسُّوقِ) بۆ وێنە: ئەگەر لە بازار چەند دیرهەمێکی دایێ، بەڵام (وَلَمْ يُبَيِّنْ كَيْفِيَّةَ الْحِفْظِ) چۆنیەتی پاراستنی بۆ دیاری نەکرد (فَرَبَطَهَا فِي كُمِّهِ) ئەویش لە ناو باسکی کراسەکەیدا پێچانیو (وَأَمْسَكَهَا بِيَدِهِ) بە دەستیخۆیشی گرتنی (أَوْ جَعَلَهَا فِي جَيْبِهِ) یان هەر لە ناو بەرکیخۆی دایانان (لَمْ يَضْمَنْ) نابێتە زامین، بەڵام ئەگەر بەرکەکەی کون بوو، یان زۆر بەرین بوو و زارکی دانەخستبو، ئەو کاتە دەبێتە زامین، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَإِنْ أَمْسَكَهَا بِيَدِهِ لَمْ يَضْمَنْ إِنْ أَخَذَهَا غَاصِبٌ وَيَضْمَنُ إِنْ تَلِفَتْ بِغَفْلَةٍ أَوْ نَوْمٍ، وَإِنْ قَالَ: احْفَظْهَا فِي الْبَيْتِ. فَلْيَمْضِ إِلَيْهِ وَيُحْرِزْهَا فِيهِ، فَإِنْ أَخَّرَ بِلَا عُذْرٍ ضَمِنَ. وَمِنْهَا أَنْ يُضَيِّعَهَا بِأَنْ يَضَعَهَا فِي غَيْرِ حِرْزِ مِثْلِهَا أَوْ يَدُلَّ عَلَيْهَا سَارِقًا أَوْ مَنْ يُصَادِرُ الْمَالِكَ، فَلَوْ أَكْرَهَهُ ظَالِمٌ حَتَّى سَلَّمَهَا إِلَيْهِ فَلِلْمَالِكِ تَضْمِينُهُ فِي الْأَصَحِّ ثُمَّ يَرْجِعُ عَلَى الظَّالِمِ. وَمِنْهَا أَنْ يَنْتَفِعَ بِهَا بِأَنْ يَلْبَسَ أَوْ يَرْكَبَ

(وَإِنْ أَمْسَكَهَا بِيَدِهِ) ئەگەر دیرهەمەکانی بە دەستی خۆی گرتن، ئەو کاتەش (لَمْ يَضْمَنْ إِنْ أَخَذَهَا غَاصِبٌ) نابێتە زامین ئەگەر ستەمکارێك لێی بستێنێ، بەڵام (وَيَضْمَنُ إِنْ تَلِفَتْ بِغَفْلَةٍ أَوْ نَوْمٍ) ئەگەر بە هۆی غافڵبوون، یان خەوتن دیرهەمەکان فەوتان، ئەو کاتە دەبێتە زامین.

(وَإِنْ قَالَ) ئەگەر شتێکی دایێو گوتی: (احْفَظْهَا فِي الْبَيْتِ) بیبەوە لە ماڵەکەتدا بۆم بپارێزە (فَلْيَمْضِ إِلَيْهِ) با بە پەلە بڕواتە ماڵەوەو (وَيُحْرِزْهَا فِيهِ) یەکسەر لە شوێنێکی پارێزەر دایبنێ (فَإِنْ أَخَّرَ بِلَا عُذْرٍ) ئەگەر بە بێعوزر دوای خستو نەیبردەوە ماڵەوەو فەوتا، ئەو کاتە (ضَمِنَ) دەبێتە زامین.

(وَمِنْهَا) یەكێكیتر لە هۆیەكانیزامینی: (أَنْ يُضَيِّعَهَا) ئەوەیە: ئەمانەتەكە لە دەست بدا (بِأَنْ يَضَعَهَا فِي غَيْرِ حِرْزِ مِثْلِهَا) وەك لە شوێنێكیوەها دایبنێ: كە شوێنی پاراستنی وێنەی ئەو شتە نەبێ (أَوْ يَدُلَّ عَلَيْهَا سَارِقًا) یان شوێنەكەی بە دزێك نیشان بدا (أَوْ مَنْ يُصَادِرُ الْمَالِكَ) یان بە كەسێكی وەهای نیشان بدا: كە ماڵیخاوەنەكەی داگیر دەكا.

(فَلَوْ أَكْرَهَهُ ظَالِمٌ) جا ئەگەر ستەمكارێك زۆری لێكرد (حَتَّى سَلَّمَهَا إِلَيْهِ) تا ئەمانەتەكەی تەسلیمی ستەمكارەكە كرد، یان تەسلیمی كەسێكیتری كرد، ئەوە (فَلِلْمَالِكِ تَضْمِينُهُ) بۆ خاوەنەكەی دروستە: ئەمیندارەكە بكاتە زامنو تۆڵەی لێوەربگرێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (ثُمَّ يَرْجِعُ عَلَىالظَّالِمِ) ئینجا ئەمیندارەكەش دەگەڕێتەوە سەر ستەمكارەكە بۆ ئەوەی چەند تۆڵەی لێوەرگیراوە ئەویش ئەوەندەی لەوی وەربگرێتەوە، بەڵام ئەگەر ئەمیندارەكە ئەمانەتەكەی تەسلیم نەكردو شوێنەكەشی نیشان نەدا، بەڵكو ستەمكارەكە بەخۆی بردی، ئەو كاتە ئەمیندارەكە نابێتە زامن.

ئینجا بزانە: واجبە ئەمیندارەكە بە هەموو ڕێگایەكیگونجاو ستەمكارەكە لابدا لە بردنی ئەمانەتەكە، هەرچەند بە عەیبداركردنی ئەمانەتەكەش بێ، یان بە درۆكردن بێ، بەڵكو دروستە: سوێندیش بە درۆ بخوا، بەڵام واجبە كەففارەتیسوێندەكە بدا، بەڵام ئەگەر سوێندی بە درۆ بە تەڵاق بخوا، ئەو كاتە تەڵاقی دەكەوێ، چونكە ژنەكەی كردۆتە قوربانی ئەمانەتەكە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(وَمِنْهَا) هۆیەكیتری زامینی: (أَنْ يَنْتَفِعَ بِهَا) ئەوەیە ئەمیندارەكە بۆ خۆی سود لە ئەمانەتەكە وەربگرێ (بِأَنْ يَلْبَسَ) وەك جلەكە دەبەر بكا (أَوْ يَرْكَبَ) یان سواری وولاغەكە

خِيَانَةً، أَوْ يَأْخُذَ الثَّوْبَ لِيَلْبَسَهُ أَوِ الدَّرَاهِمَ لِيُنْفِقَهَا فَيَضْمَنُ، وَلَوْ نَوَىالأَخْذَ وَلَمْ يَأْخُذْ لَمْ يَضْمَنْ عَلَىالصَّحِيحِ، وَلَوْ خَلَطَهَا بِمَالِهِ وَلَمْ تَتَمَيَّزْ ضَمِنَ، وَلَوْ خَلَطَ دَرَاهِمَ كِيسَيْنِ لِلْمُودِعِ ضَمِنَ فِيالأَصَحِّ، وَمَتَى صَارَتْ مَضْمُونَةً بِانْتِفَاعٍ وَغَيْرِهِ ثُمَّ تَرَكَ الْخِيَانَةَ لَمْ يَبْرَأْ، فَإِنْ أَحْدَثَ لَهُ الْمَالِكُ اسْتِئْمَانًا بَرِئَ فِيالأَصَحِّ.

ببێ، یان لە سەر ڕایەخەكە دابنیشێ، یان كتێبەكە بخوێنێتەوە، جا لەو حاڵەتەدا دەبێتە زامین: كە (خِيَانَةً) ئەو بەكارهێنانەیڕابردوو بە خیانەتكاری بێ، واتە: هیچ عوزرێكی نەبێ، بەڵام ئەگەر بۆ سودی ئەمانەتەكە بێ، ئەو كاتە نابێتە زامین.

(أَوْ يَأْخُذَ الثَّوْبَ لِيَلْبَسَهُ) یان جلەكە بە دەستی هەڵبگرێ تاكو دەبەری بكا (أَوِ الدَّرَاهِمَ لِيُنْفِقَهَا) یان پارەو پولەكە هەڵبگرێ تاكو خەرجی بكا (فَيَضْمَنُ) بەو دەستدانەش دەبێتە زامین، هەرچەند دەبەریشی نەكاو خەرجیشیان نەكا، بەڵام (وَلَوْ نَوَىالأَخْذَ) ئەگەر ئەمیندارەكە نیەتی هێنا ئەمانەتەكە دەست بداتێو بە كاری بێنێ، ئینجا پەشیمان بۆوەو (وَلَمْ يَأْخُذْ) دەستی نەدایێ، ئەو كاتە (لَمْ يَضْمَنْ) نابێتە زامین (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر

فەرموودەی ڕاست.

(وَلَوْ خَلَطَهَا بِمَالِهِ) ئەگەر ئەمیندارەکە ئەمانەتەکەی تێکەڵی ماڵیخۆی کردو (وَلَمْ تَتَمَيَّـزْ) لێکیش جیا نەدەبۆوە: وەك گەنم تێکەڵی جۆ بکا، ئەوە (ضَمِنَ) دەبێتە زامین.

(وَ) هەروەها (لَوْ خَلَطَ دَرَاهِمَ كِيسَيْنِ لِلْمُـودِعِ) ئەگـەر چـەند دیرهـەمێکی زیـو کـە لـە دوو کیسەدا بون تێکەڵی کردن کە گشتی هی یەك خاوەن بونو لێـك جیـا نەدەکرانـەوە، ئـەو کاتەش (ضَمِنَ فِيالأَصَحِّ) دەبێتە زامین لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵام ئەگـەر زیوەکـەی هەردووك کیسەکان لێك جیا بکرێتەوە، ئەو کاتە نابێتە زامین.

(وَمَتَى صَارَتْ مَضْمُونَةً بِانْتِفَاعٍ وَغَيْرِهِ) هەر کاتێك ئەمانەتەکە لە سەر ئەمیندارەکە ببێتە زەمانـەتکراو: بـە هـۆی سـودلێوەرگرتن، یـان بـە هۆیـەکیتر (ثُـمَّ تَـرَكَ الْخِيَانَـةَ) ئینجـا ئەمیندارەکـە وازی لـە خیانـەتکاری هێنـاو هیچیتر بـە کـاری نـەهێنا، ئـەوە (لَـمْ يَبْـرَأْ) ئەمیندارەکە لە زامینیەکە ئازاد نابێو ناشبێتەوە ئەمینـدار، بـەڵکو واجبـە: یەکسـەر بـۆ خاوەنەکەی بیگەڕێنێتەوە.

بەڵام (فَإِنْ أَحْدَثَ لَهُ الْمَالِكُ اسْتِئْمَانًا) ئەگەر خاوەنەکە ئەمیندارییەکیتری بۆ پەیدا کردەوە: وەك پێی بڵێ: تۆم کردوە ئەمینداری ئەمانەتەکە. یان گوتی: لە زامینیەکە گەردەنت ئازاد بێ. یان گوتی: بیبەوە شوێنیخۆی بۆم بپارێزە. ئەو کاتە (بَرِئَ فِيالأَصَحِّ) ئەمیندارەکە لە زامینیڕابردووی ئەمانەتەکـە ئـازاد دەبـێ، لـە فـەرموودەی ڕاسـتتردا، بـەڵام ئەگـەر وەکیلیخاوەنەکە، یان سەرپەرشتکاریخاوەنەکە ئەمیندارییەکیتری بۆ پەیدا بکاتەوە، ئەو کاتە ئەمیندارەکە لە زامینی ئازاد نابێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَمَتَى طَلَبَهَاالْمَالِكُ لَزِمَهُ الرَّدُّ بِأَنْ يُخَلِّيَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا، فَإِنْ أَخَّرَ بِلاَ عُذْرٍ ضَمِنَ، وَإِنْ ادَّعَى تَلَفَهَا وَلَمْ يَذْكُرْ سَبَبًا أَوْ ذَكَرَ خَفِيًّا كَسَرِقَةٍ صُدِّقَ بِيَمِينِهِ، وَإِنْ ذَكَرَ ظَاهِرًا كَحَرِيقٍ: فَإِنْ عُرِفَ الْحَرِيقُ وَعُمُومُهُ صُدِّقَ بِلاَ يَمِينٍ، وَإِنْ عُرِفَ دُونَ عُمُومِهِ صُدِّقَ بِيَمِينِهِ، وَإِنْ جُهِلَ

﴿ گەڕاندنەوەی ئەمانەتەکە ﴾

(وَمَتَى طَلَبَهَا الْمَالِكُ) هەر کاتێك خاوەنەکە داوای ئەمانەتەکەی کرد (لَزِمَهُ الـرَّدُّ) لـە سـەر ئەمیندارەکە واجبە ئەمانەتەکـە بگەڕێنێتـەوە، بـە بەڵگـەی ئایەتەکـە، جـا مەبەسـت بـە گەڕاندنەوە ئەوەیە: (بِأَنْ يُخَلِّيَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا) وازی لێبێنێو ڕێگا بدا خاوەنەکە ئەمانەتەکە بباتەوە، واتە: لە سەر ئەمیندارەکە واجب نیـە: بـەخۆی بـۆی بباتـەوە، کـەوابو: ئـەرکی گەڕاندنەوەی ئەمانەتەکە لە سەر خاوەنەکەیەتی.

بەڵام ئەگەر دوو هاوبەش وێکڕا ئەمانەتێکیان لە لا دانابو، ئەوە دروست نیە: تەنها تـەنها ئەمانەتەکە بداتەوە هیچێکیان، جـا ئەگـەر هاوبەشـێکیان سـوڕ بـوو لـە سـەر بردنـەوی بەشەکەیخۆی، ئەو کاتە (قـازی) بۆیـان   بـەش دەکـا، ئینجـا بەشـەکەی وی

دەداتەوە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ئەو مەسەلانە ڕوون كراونەوە.
ئینجا بزانە: هەر كاتێك خاوەنەكە مرد، یان شێت بوو، واجبە: ئەمیندارەكە-بە پەلە- ئەمانەتەكە بداتەوە میراتگریمردووەكەو سەرپەرشتكاریشێتەكە، هەروەك ڕابرا (فَإِنْ أَخَّرَ بَلا عُذْرٍ) جا ئەگەر ئەمیندارەكە گەڕاندنەوەی ئەمانەتەكەی دوا خست (بَلا عُذْرٍ) بە بێعوزر، ئەوە (ضَمِنَ) دەبێتە زامین، واتە: بەڵام ئەگەر عوزرێكی هەبێ، ئەو كاتە بە هۆی دواخستنەكە نابێتە زامین.
(وَإِنْ ادَّعَى تَلَفَهَا) ئەگەر ئەمیندارەكە گوتی: ئەمانەتەكە فەوتاوە (وَلَمْ يَذْكُرْ سَبَبًا) هیچ هۆیەكی فەوتانەكەشی نەگوت (أَوْ ذَكَرَ خَفِيًّا) یان هۆیەكی پەنهانی گوت (كَسَرِقَةٍ) وەكو بڵێ: دزراوە. یان بڵێ: زۆردارێك بردی. ئەوە (صُدِّقَ بِيَمِينِهِ) بە سوێندخواردن باوەڕی پێ دەكرێ، بەڵام (وَإِنْ ذَكَرَ ظَاهِرًا) ئەگەر هۆیەكی ئاشكرای گوت (كَحَرِيقٍ) وەكو سوتان، یان مردن، ئەوە (فَإِنْ عُرِفَ الْحَرِيقُ وَعُمُومُهُ) ئەگەر سوتانەكەو داگرتنەوەی سوتانەكە لە ناو خەڵكی زاندرابو، یان هەر بەڵایەكی داگرەوەیتری ئاشكرا: وەك بە هۆی بۆمبێك هەموو خانووەكەی وێران ببێ، ئەوە (صُدِّقَ بَلاَ يَمِينٍ) بە بێ سوێند خواردن باوەڕی پێدەكرێ: كە ئەمانەتەكە بەو هۆیە فەوتاوە.
بەڵام (وَإِنْ عُرِفَ) ئەگەر زاندرابو هۆیەكە ڕویداوە (دُونَ عُمُومِهِ) بەڵام داگرتنەوەكەی نەزاندرابو: وەك بەشێكی خانووەكە سوتابێ، ئەو كاتە (صُدِّقَ بِيَمِينِهِ) بە سوێندخواردن باوەڕی پێدەكرێ: كە بەو هۆیە فەوتاوە (وَإِنْ جُهِلَ) ئەگەر هۆیەكە نەزاندرابو، ئەوە طُولِبَ بِبَيِّنَةٍ، ثُمَّ يُحَلَّفُ عَلَى التَّلَفِ بِهِ. وَإِنْ ادَّعَى رَدَّهَا عَلَى مَنْ ائْتَمَنَهُ صُدِّقَ بِيَمِينِهِ، أَوْ عَلَى غَيْرِهِ كَوَارِثِهِ أَوْ ادَّعَى وَارِثُ الْمُودَعِ الرَّدَّ عَلَى الْمَالِكِ أَوْ أَوْدَعَ عِنْدَ سَفَرِهِ أَمِينًا فَادَّعَى الأَمِينُ الرَّدَّ عَلَى الْمَالِكِ طُولِبَ بِبَيِّنَةٍ،

(طُولِبَ بِبَيِّنَةٍ) داوای شاهیدی لێدەكرێ: كە ئەو هۆیە ڕویداوە (ثُمَّ يُحَلَّفُ عَلَىالتَّلَفِ بِهِ) ئینجا سوێند دەدرێ: كە ئەمانەتەكە بەو هۆیە فەوتاوە، چونكە دەگونجێ نەفەوتابێ، جا ئەگەر ئەمیندارەكە سوێندی نەخوارد، ئەو كاتە خاوەنەكە سوێند دەخوا: كە نەیزانیوە ئەمانەتەكەی فەوتابێ. ئینجا كە سوێندی خوارد، تۆڵەی ئەمانەتەكەی لە ئەمیندارەكە دەستێنی، هەروەك لەزۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
(وَإِنْ ادَّعَى رَدَّهَا عَلَى مَنْ ائْتَمَنَهُ) ئەگەر خودی ئەمیندارەكە گوتی: ئەمانەتەكەم گەڕاندۆتەوە بۆ ئەو كەسەی بە ئەمینداری دانابوم و ئەمانەتەكەم لێوەرگرتبو. جا كەسەكە: خاوەنی ئەمانەتەكە بێ، یان سەرپەرشتكاری خاوەنەكەی بێ، یان قازی بێ، ئەوە (صُدِّقَ بِيَمِينِهِ) بە سوێندخواردن باوەڕی پێدەكرێ، چونكە گشت ئەمیندارێك بە

سوێندخواردن باوەڕی گەڕاندنەوەی پێدەکرێ: وەك وەکیلو هاوبەشو...هتد.
هەروەها ئەگەر میراتگری ئەمیندارەکەش بڵێ: ئەمیندارەکە پێش مردنی بەخۆی ئەمانەتەکەی بۆ خاوەنەکەی گەڕاندۆتەوە. یان گوتی: هەر لە سەردەمیخۆیدا ئەمانەتەکە لە لای وی فەوتاوە. ئەویش بە سوێندخواردن باوەڕی پێدەکرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(أَوْ عَلَىغَيْرِهِ) بەڵام ئەگەر ئەمیندارەکە بڵێ: ئەمانەتەکەم داوەتەوە دەست کەسێکیتری جگە لەو کەسەی لێم وەرگرتبو (كَوَارِثِهِ) وەك بڵێ: داومەتەوە میراتگرەکەی (أَوْ ادَّعَى وَارِثُ الْمُودَعِ اَلرَّدَّ عَلَىالْمَالِكِ) یان میراتگری ئەمیندارەکە گوتی: من بەخۆم ئەمانەتەکەم داوەتەوە دەست خاوەنەکەی (أَوْ أَوْدَعَ عِنْدَ سَفَرِهِ أَمِينًا) یان لە کاتی چوونە سەفەر ئەمیندارەکە ئەمانەتەکەی بە ئەمیندارێکیتر سپاردبو (فَادَّعَىالأَمِينُ اَلرَّدَّ عَلَىالْمَالِكِ) جا ئەمیندارەکەیدووەمیش گوتی: ئەمانەتەکەم بۆ خاوەنەکەی گەڕاندۆتەوە. ئەوە لە هەر سێك مەسەلەدا (طُولِبَ بِبَيِّنَةٍ) ئەوەی دەڵێ: گەڕاندوتمەوە. داوای شاهیدی لێدەکرێو بە سوێندخوادن باوەڕی پێناکرێ، چونکە لەو مەسەلانەدا ئەوەی ئەمامەنەتەکەی تەسلیم کراوەتەوە، تەسلیمکەرەکەی نەکردۆتە ئەمیندار.
﴿ **ئاگاداری** ﴾: ئەگەر دوو کەس داوای ئەمانەتەکەیان کردو هەردووك گوتیان: هی منە. ئەمیندارەکەش تەنها یەکێکیانی بە ڕاستگۆ دانا، ئەو کاتە بۆ ئەویتریان دروستە: ئەمیندارەکە سوێند بدا، ئینجا کە ئەمیندارەکە سوێندی خوارد، داوای ئەویتر لە کار
وَجُحُودُهَا بَعْدَ طَلَبِ الْمَالِكِ مُضَمِّنٌ.

(كِتَابُ قَسْمِ الْفَيْءِ وَالْغَنِيمَةِ)

اَلْفَيْءُ مَالٌ حَصَلَ مِنْ كُفَّارٍ بِلاَ قِتَالٍ وَإِيجَافِ خَيْلٍ وَرِكَابٍ: كَجِزْيَةٍ وَعُشْرِ تِجَارَةٍ وَمَا جَلَوْا عَنْهُ خَوْفًا وَمَالِ مُرْتَدٍّ قُتِلَ أَوْ مَاتَ وَذِمِّيٍّ مَاتَ بَلاَ وَارِثٍ، فَيُخَمَّسُ:

دەکەوێ، بەڵام ئەگەر ئەمیندارەکە سوێندی نەخوارد، ئەو کاتە ئەویتر سوێند دەخوا، ئینجا دەبی ئەمیندارەکە تۆڵەی ئەمانەتەکەی بۆ بژمێرێ، هەروەك لە (نهایة)و (مغنی)دا فەرموویانە.
ئینجا بزانە: ئەگەر یەکێك ئەمانەتێکی کەسێکی لە لا بوو، ئینجا خاوەنەکەی گوم بوو و لە دۆزینەوەی بێئومێد بوو، ئەو کاتەش وەك ماڵی بێخاوەن دەبێتە ملکی(بَيْتَ الْمَال)، کەواتە: بۆ ئەمیندارەکە دروستە لە بەرژەوەندی موسوڵمانانو دروستکردنی مزگەوتو ئەو جۆرە شتانە سەرفی بکا، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.
(وَجُحُودُهَا بَعْدَ طَلَبِ الْمَالِكِ) داننەهێنان بە ئەمانەتەکە بە بێعوزر لە دوای داواکردنی

خاوەنەکەی (مُضَمِّنٍ) دەبێتە هۆی زامینی، بەڵام ئەگەر بۆ داننەهێنانەکە عوزرێکی هەبێ: وەك لە کاتیداواکردنی خاوەنەکەی ستەمکارێك لەوێ بێ و ترسی هەبێ ئەمانەتەکەی لێبستێنێ، ئەویش لە ترسی وی گوتی: هیچ ئەمانێتێکی تۆم لە لا نیە. ئەو کاتە نابێتە زامین، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ كِتَابُ قَسْمِ الْفَيْءِ وَالْغَنِيمَةِ: **ئەمەیە پەرتوکی بەشکردنی دەسکەوتوو و تالانی کافران** ﴾

پێناسە: (اَلْفَيْءُ)=دەسکەوتووی کافران (مَالٌ حَصَلَ مِنْ كُفَّارٍ بِلاَ قِتَالٍ وَإِيجَافِ خَيْلٍ وَرِكَابٍ) شتێکە لە کافرەکانەوە بە دەست موسوڵمانان کەوتبێ بێ جەنگو بێ وەکارخستنی ئەسپ و وولاغو هەڵگرەکانیتری وەکو کەشتیو ئۆتۆمبیلو فرۆکەو ئەو جۆرە شتانە:

(كَـ) وەکو (جِزْيَةٍ)=ئەو سەرانەی لە جولەکەو دیانەکان وەردەگیرێ، هەم (وَعُشْرِ تِجَارَةٍ) دەیەکی ئەو بازرگانیەی لە بازرگانە کافرەکان وەردەگیرێ، هەم (وَمَا جَلَوْا عَنْهُ خَوْفًا) ئەوشتەی لە ترسی موسوڵمانان کافرەکان بەجێی دەهێڵنو هەڵدێن، هەم (وَمَالِ مُرْتَدٍّ قُتِلَ أَوْ مَاتَ) ماڵی ئەو کەسەی لە ئیسلامەوە بوەتە کافرو هەر بەکافریش کوژرابێ، یان مردبێ، هەم (وَذِمِّيٍّ مَاتَ بَلاَ وَارِثٍ) ماڵی ئەو کافرەی پەیمان لە ئەستۆیە، یان ئەمین کراوەو بە بێمیراتگر دەمرێ.

(فَيُخَمَّسُ) جا گشت ئەو دەسکەوتووەیڕابردوو دەکرێتە پێنج بەشو بەو شێوەیداهاتوو بەش دەکرێ، بەڵام لە مەزهەبی هەرسێك ئیمامەکانیتردا: ناکرێتە پێنج بەش، بەڵکو گشتی بۆ بەرژەوەندیموسوڵمانان سەرف دەکرێ، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَخُمُسُهُ لِخَمْسَةٍ: أَحَدُهَا: مَصَالِحُ الْمُسلِمِينَ كَالثُّغُورِ وَالْقُضَاةِ وَالْعُلَمَاءِ يُقَدَّمُ الأَهَمُّ. وَالثَّانِي: بَنُوهَاشِمٍ وَالْمُطَّلِبِ يَشْتَرِكُ الْغَنِيُّ وَالْفَقِيرُ وَالنِّسَاءُ وَيُفَضَّلُ الذَّكَرُ كَالإِرْثِ.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: ئەو گومرگەی لە بازرگانە موسوڵمانەکان وەردەگیرێ، بە (إجماع)ی زانایانی ئیسلام حەرامەو هەر کەسێکیش بە حەڵاڵی دابنێ کافر دەبێ، هەروەك سەرچاوەکان لە باسی کافربووندا فەرموویانە، کەوابو: ئەوەی وەرگیراوە، واجبە: بدرێتەوە خودی بازرگانەکان، کەواتە: دروست نیە وەربگیرێو وەکو (فَيْء) بەش بکرێو بۆ بەرژەوەندی موسوڵمانان بەکار بێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَاالْعُشُورُ عَلَى الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى، وَلَيْسَ عَلَىالْمُسْلِمِينَ عُشُورٌ﴾ رواه أبوداود بسندصالح، دەیەکیبازرگانی تەنها لە سەر جولەکەو دیانەکانە، موسوڵمانەکان هیچ دەیەکەکیبازرگانییان لە سەر نیە.

(وَخُمُسُهُ لِخَمْسَةٍ) پێنجێکی گشت دەستکەوتووەکەش دەکرێتە پێنج بەش: بۆ پێنج جۆر سەرف دەکرێ (أَحَدُهَا) یەکێکیان: (مَصَالِحُ الْمُسْلِمِينَ) بەرژەوەندی موسوڵمانانە: (كَالثُّغُورِ) وەکو سەنگەرەکانی سنوری شارەکانیموسوڵمانان، واتە: لە چەكو موچەی پاسەوانەکانی ناو ئەو سەنگەرانە سەرف دەکرێ، هەم بۆ دروستکردنی مزگەوتو پردو رێگەو

بان، هەم (وَالْقُضَاةِ) بۆ موچەی قازیەکان‌و (وَالْعُلَمَاءِ) زانایانی‌ئایینی‌و قوتابیانی‌ئایینی سەرف دەکرێ، ئینجا لەوانەش (يُقَدَّمُ الأهَمُّ) هەرە گرنگترەکە وەپێش گرنگەکە دێخرێ.
جا بزانە: ئەم بەشە-کە پێنجێکی‌پێنجێکە- کاتی خۆی بە تایبەتی بۆ پێغەمبەرﷺ بوو، هەروەها چوار پێنجیکەکەی‌تریش هەمووی هەر بۆ پێغەمبەرﷺ بوو، واتە: لە بیست‌و پێنج بەشی دەسکەوتووەکە: بیست‌و یەك بەشی بۆ پێغەمبەرﷺ بوو بۆ خۆی‌و بۆ بەرژەوەندی موسوڵمانان سەرفی دەکرد، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.
کەواتە: تەنها چوار پێنجێکی‌پێنجیێك دەدرا ئەو چوار کەسانەی‌داهاتوو، بە بەڵگەی ئایەتی ﴿مَا أَفَاءَ اللهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِيالْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ﴾ هەر شتێك لە دانیشتووانی ئەو دێیە کافرانە دەست پێغەمبەرﷺ دەکەوێ، ئەوە بۆ خواو پێغەمبەرەوﷺ بۆ خزمە موسوڵمانەکانی پێغەمبەرەوﷺ بۆ یەتیمانەو بۆ هەژارانەو بۆ ڕێبوارنە.
(وَالثَّانِي) جۆری‌دووەم-کە (خُمْسُ الْخُمُس)-پێنجێکی‌پێنجێکی دەسکەوتووەکەیان دەدرێتی-: (بَنُوهَاشِمٍ وَالْمُطَّلِبِ) نەتەوەی (هاشم)و نەتەوەی (الْمطّلب)ن: کە هەردووکیان خزمە موسوڵمانەکانی پێغەمبەرنﷺ،-ئیمامی(الشافعي) لە نەتەوەی (الْمطّلب)ەو سەیدەکانی کوردستانیش لە نەتەوەی (هاشم)ن-(يَشْتَرِكُ الْغَنِيُّ وَالْفَقِيرُ) دەوڵەمەندو هەژارەکانیان دەبنە هاوبەش لەو پێنجێکە پێنجیکەدا، هەم (وَالنِّسَاءُ) ژنەکانیشیان، بەڵام (وَيُفَضَّلُ الذَّكَرُ كَالإِرْثِ) نێرینە دوو هەندی مێیینەی دەدرێتێ وەکو میرات.
وَالثَّالِثُ: اَلْيَتَامَى وَهُوَ صَغِيرٌ لاَ أَبَ لَهُ، وَيُشْتَرَطُ فَقْرُهُ عَلَى الْمَشْهُورِ. وَالرَّابِعُ وَالْخَامِسُ: الْمَسَاكِينُ وَابْنُ السَّبِيلِ، وَيَعُمُّ الأَصْنَافَ الأَرْبَعَةَ الْمُتَأَخِّرَةَ، وَقِيلَ يَخُصُّ بِالْحَاصِلِ فِي كُلِّ نَاحِيَةٍ مَنْ فِيهَا مِنْهُمْ. وَأَمَّاالأَخْمَاسُ الأَرْبَعَةُ فَالأَظْهَرُ أَنَّهَا لِلْمُرْتَزِقَةِ، وَهُمُ الأَجْنَادُ الْمُرْصَدُونَ لِلْجِهَادِ فَيَضَعُ الإِمَامُ دِيوانًا، وَيُنَصِّبُ لِكُلِّ قَبِيلَةٍ أَوْ جَمَاعَةٍ عَرِيفًا وَيَبْحَثُ عَنْ حَالِ كُلِّ وَاحِدٍ وَعِيَالِهِ وَمَا يَكْفِيهِمْ فَيُعْطِيهِ كِفَايَتَهُمْ،

(وَالثَّالِثُ) جۆری‌سێیەمیش-کە (خُمْسُ الْخُمُس) پێنجێکی‌پێنجێکی دەستکەوتووەکەیان دەدرێتی-: (اَلْيَتَامَى) یەتیمەکانن (وَهُوَ) یەتیم لە شەرعدا (صَغِيرٌ لاَ أَبَ لَهُ) منداڵێکە بلۆغی نەبوبێ‌و باوکی نەبێ، هەرچەند باپیرەشی هەبێ، یان لە زینا بوبێ، کەواتە: جیاوازی کوڕو کچ نیە، بەڵام (وَيُشْتَرَطُ فَقْرُهُ عَلَىالْمَشْهُورِ) بە مەرج دادەندرێ: منداڵە بێباوکەکە هەژار بێ، لە سەر فەرموودەی ناسراوی‌مەزهەب.
(وَالرَّابِعُ وَالْخَامِسُ) چوارەم‌و پێنجەم-کە پێنجێکی‌پێنجێکی دەستکەوتووەکەیان دەدرێتێ-: (اَلْمَسَاكِينُ وَابْنُ السَّبِيلِ) گەداو هەژارەکان‌و ڕێبوارەکانن.
(وَيَعُمُّ الأَصْنَافَ الأَرْبَعَةَ الْمُتَأَخِّرَةَ) پێشەوای‌موسوڵمانان-لەو

دەستكەوتووە– دەداتە گشت ئەو چوار جۆرانەی دوای جۆرییەكـەم، جیـاوازی نیـە: لـە شوێنی دەستكەوتووەكەدا ئامادە بن، یان لە شوێنێكیتر بـن، بـەڵام مەرجـە هـەر چـوار جۆرەكان: موسوڵمان بن، ئینجا بۆ كاربەدەستەكە دروستە: جیاوازی لە نێوان ئەندامەكانی سێ جۆرەكەی دوای جۆرییدووەم بكاو هەندێكیان لە هەندێكیان زیاتریان بداتێ (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: (يَخُصُّ بِالْحَاصِلِ فِي كُلِّ نَاحِيَةٍ مَنْ فِيهَا مِنْهُمْ) دەستكەوتووی هەر ناوچەیەك بە تایبەتی دەداتە ئەوانەی لەو ناوچەیەدانە لەو چوار جۆرانە.

(وَأَمَّا الأَخْمَاسُ الأَرْبَعَةُ) بەڵام چوار پێنجێكەكەیتری دەستكەوتووەكە–كە گشتی لەگـەڵ پێنجێكیپێنجێكەیڕابردووش بۆ پێغەمبەر بووﷺ– (فَالأَظْهَرُ) بە فـەرموودەی بـەهێزتر: (أَنَّهَا لِلْمُرْتَزِقَةِ) ئەو چوار پێنجێكە لە دوای وەفاتیپێغەمبەرﷺ گشـتی بـۆ جـەنگاوەرانی ئیسلامە (وَهُمُ الأَجْنَادُ الْمُرْصَدُونَ لِلْجِهَادِ) جەنگاوەرەكان ئەو سەربازانەن كە بۆ (جهاد)= بۆ غەزاكردن ئامادە كراون.

كەوابو: (فَيَضَعُ الإِمَامُ دِيوَانًا) واجبە: پێشەوای موسوڵمانان دەفتەرێكی تۆماركردن بۆ ئەو سەربازانە دابنێو ناوەكانیـان تـێدا بنوسـێ، هـەروەك ئیمـامی(عمرﷺ) دایـنـابو، ئینجـا (وَيُنَصِّبُ لِكُلِّ قَبِيلَةٍ أَوْ جَمَاعَةٍ عَرِيفًا) سوننەتە بۆ گشت هۆزێك، یـان بـۆ گشـت كۆمـەڵێك حاڵناسێك دابنێ، چونكە (وَيَبْحَثُ عَنْ حَالِ كُلِّ وَاحِدٍ وَعِيَالِهِ) واجبە: پێشەوا–بەخۆی، یان بە جێگرێكی– لە حاڵی گشت سـەربازێكو حـاڵی دایـكو بـاوكو ومنداڵـەكانی بكۆڵێتـەوە، هەم(وَمَا يَكْفِيهِمْ) دەبی بزانێ چەند موچە بەشیان دەكا (فَيُعْطِيهِ كِفَايَتَهُمْ) جا چەند بەشی وَيُقَـدِّمُ فِـي إِثْبَـاتِ الإِسْـمِ وَالإِعْطَـاءِ قُرَيْشًـا وَهُـمْ وَلَدُالنَّضْـرِ بْـنِ كِنَانَـةَ، وَيُقَـدِّمُ مِـنْهُمْ بَنِهَاشِـمٍ وَالْمُطَّلِـبِ ثُـمَّ عَبْدِشَـمْسٍ ثُـمَّ نَوْفَـلٍ ثُـمَّ عَبْـدِالْعُزَّى ثُـمَّ سَـائِرَ الْبُطُـونِ الأَقْـرَبَ فَـالأَقْرَبَ إِلَـى رَسُـولِ اللهِﷺ ثُـمَّ الأَنْصَـارَ ثُـمَّ سَـائِرَالْعَرَبِ، ثُـمَّ الْعَجَـمَ، وَلاَ يُثْبِـتُ فِالـدِّيوَانِ أَعْمَـى وَلاَ زَمِنًـا وَلاَ مَـنْ لاَ يَصْـلُحُ لِلْغَـزْوِ، وَلَوْ مَرِضَ بَعْضُهُمْ أَوْ جُنَّ وَرُجِيَ زَوَالُهُ أُعْطِيَ، فَإِنْ لَمْ يُرْجَ فَالأَظْهَرُ أَنَّهُ يُعْطَى،

خۆیو منداڵەكانی دەكا: بۆ جلو بەرگو خواردەمەنیو خانوو و گشت پێویستیەكانیتری خۆیو دایكو باوكو منداڵەكانی گشتی دەدرێتە سەربازەكە، هەرچەند دەوڵەمەندیش بێو پێویستی پێی نەبێ، جا ئەگەر منداڵیزیاتری پەیـدا بـون، یـان لـە ژنێك زیـاتری هێنـا، واجبە: موچەكەی بۆ زیاد بكرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

كەواتە: ئەو سەربازەی ژنی هەیە زیاتری دەدرێتێ لەوەی ژنی نیە ﴿عَنْ عوف بن مالكﷺ: كَانَ النَّبِيُّﷺ إِذَا أَتَاهُ الْفَيْءُ قَسَمَهُ فِي يَوْمِهِ: فَأَعْطَى الآهِلَ حَظَّيْنِ وَأَعْطَى الْعَزَبَ حَظّاً﴾ رواه أبوداود بسندصالح، هەركاتێك پێغەمبەرﷺ (فَيء)ی بۆ هاتبا، هەر لە ڕۆژەكەی خۆیـدا بەشی دەكـرد: دوو بەشـی دەدا خـاوەن ژن، بەشێكی دەدا بێژن.

(وَيُقَدَّمُ فِي إِثْبَاتِ الإِسْمِ وَالإِعْطَاءِ قُرَيْشًا) سوننەتە: لە تۆماركردنی ناو و لە بەخشیندا (قریشی)یەکان وەپێش بێخێ، چونکە لە هۆزە بەڕێزەکەی پێغەمبەرنﷺ (وَهُمْ وَلَدُ النَّضْرِ بِنِ كِنَانَةَ) قورەیشیەکان نەتەوەی (نضر)ی کوڕی (کنانة)نە، ئینجا (وَيُقَدَّمُ مِنْهُمْ بَنِي هَاشِمٍ وَالْمُطَّلِبِ) لە قورەیشیەکانیش بەرەبابی (هاشم)و(المطّلب) وەپێش دێخێ (ثُمَّ عَبْدِشَمْسٍ ثُمَّ نَوْفَلٍ ثُمَّ عَبْدِالْعُزَّى) ئینجا بەرەبابی (عبدشمس) ئینجا بەرەبابی (نوفل)، ئینجا بەرەبابی (عبدالعُزّى) وەپێش دێخێ (ثُمَّ سَائِرَ الْبُطُونِ الأَقْرَبَ فَالأَقْرَبَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِﷺ) ئینجا بەرەبابەکانیتری (قریش) بەگوێرەی نزیکتریان لە پێغەمبەرﷺ وەپێش دێخێ (ثُمَّ الأَنْصَارَ) ئینجا (أَنْصَارِي)یەکانی(مەدینە)ی پیرۆز (ثُمَّ سَائِرَ الْعَرَبِ) ئینجا عەرەبەکانیتر (ثُمَّ الْعَجَمَ) ئینجا گەلەکانیتری جگە لە عەرەب: کامەیان پێشدا هاتونەتە ناو ئیسلام تۆماریان دەکا.

(وَلاَ يُثْبِتُ فِيالدِّيوَانِ أَعْمَى وَلاَ زَمِنًا) نابێ لە دەفتەرەکەدا کوێرو پەککەوتوو و مندالێو شێتو ئافرەت تۆمار بکا، هەم (وَلاَ مَنْ لاَ يَصْلُحُ لِلْغَزْوِ) نابێ ئەو کەسەش تۆمار بکا: کە بۆ غەزاکردن بە کەڵك نایێ لە بەر ترسەنۆکی، یان بێدەستی، یان بێقاچی.

(وَلَوْ مَرِضَ بَعْضُهُمْ أَوْ جُنَّ) ئەگەر سەربازێك نەخۆش بوو، یان شێت بوو (وَرُجِيَ زَوَالُهُ) چاوەڕوانی لاچوونی نەخۆشیو شێتیەکەشی دەکرا، ئەوە (أُعْطِيَ) موچەکەی هەر دەدرێتێو ناوەکەی ناسرێتەوە، بەڵام (فَإِنْ لَمْ يُرْجَ) ئەگەر چاوەڕوانی چاکبوونەوەی نەدەکرا، ئەو کاتەش (فَالأَظْهَرُ أَنَّهُ يُعْطَى) بە فەرموودەی بەهێزتر: موچەکەی هەر

وَكَذَا زَوْجَتُهُ وَأَوْلاَدُهُ إِذَا مَاتَ: فَتُعْطَى الزَّوْجَةُ حَتَّى تَنْكِحَ وَالأَوْلاَدُ حَتَّى يَسْتَقِلُّوا، فَإِنْ فَضَلَتِ الأَخْمَاسُ الأَرْبَعَةُ عَنْ حَاجَاتِ الْمُرْتَزِقَةِ وُزِّعَ عَلَيْهِمْ عَلَى قَدْرِ مُؤْنَتِهِمْ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ يَجُوزُ أَنْ يُصْرَفَ بَعْضُهُ فِي إِصْلاَحِ الثُّغُورِ وَالسِّلاَحِ وَالْكُرَاعِ، هَذَا حُكْمُ مَنْقُولِ الْفَيْءِ، فَأَمَّا عَقَارُهُ: فَالْمَذْهَبُ أَنَّهُ يُجْعَلُ وَقْفًا وَتُقَسَّمُ غَلَّتُهُ كَذَلِكَ.

(فَصْلٌ) اَلْغَنِيمَةُ مَالٌ حَصَلَ مِنْ كُفَّارٍ بِقِتَالٍ وَإِيجَافٍ،

دەدرێتێ، بەڵام ناوەکەی لە دەفتەری سەربازەکان دەسرێتەوە (وَكَذَا زَوْجَتُهُ وَأَوْلاَدُهُ إِذَا مَاتَ) هەروەها هەرکاتێك سەربازەکە مرد، ژنەکانو مندالەکانیشی بەشە موچەکەیخۆیان هەر دەدرێتێ، هەروەها دایكو باوکیشی ئەگەر بەخێوکردنیان لە سەر سەربازەکە بوبێ، ئەوانیش بەشە موچەکەیان هەر دەدرێتێ:

کەوابو: (فَتُعْطَىالزَّوْجَةُ حَتَّى تَنْكِحَ) ژنەکەی هەر دەیدرێتێ تا مێردێکیتر دەکا، بەڵام ئەگەر دەوڵەمەند بوو نایدرێتێ (وَالأَوْلاَدُ حَتَّى يَسْتَقِلُّوا) مندالەکانیشی هەر دەیاندرێتێ تا سەربەخۆ دەبن، واتە: یان دەوڵەمەند دەبن، یان بلۆغیان دەبێو توانای کەسابەتیان دەبێ، یان تا کیژەکان مێرد دەکەن.

(فَإِنْ فَضَلَتِ الأَخْمَاسُ الأَرْبَعَةُ عَنْ حَاجَاتِ الْمُرْتَزِقَةِ) جا ئەگەر چوار پێنجیێکەکە لە پێویستیەکانیسەربازەکان زیاد بوو، ئەوە (وُزِّعَ عَلَيْهِمْ عَلَى قَدْرِ مُؤْنَتِهِمْ) زێدەکەش هەر بە سەر سەربازەکاندا بەش دەکرێتەوە بەگوێرەی ئەرکیبەخێوکردنی خۆیانو منداڵەکانیان، بەلاّم (وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەیڕاستتر (أَنَّهُ يَجُوزُ أَنْ يُصْرَفَ بَعْضُهُ فِي إِصْلاَحِ الثُّغُورِ) دروستە بەشێکی ئەو زێدەییە سەرف بکرێ بۆ چاککردنەوەیسەنگەرەکان، هەم (وَالسِّلاَحِ) بۆ چەكو هەم (وَالْكُرَاعِ) بۆ وولاّغی سواری، بەلاّم ئێستا لە جیاتیوولاّغ: ئۆتۆمبیلو فرۆکەو زرێپۆش لە جەنگدا بە کار دێن، کەوابو: بۆ ئەوانە سەرف دەکرێ.

(هَذَا) ئەوەی ڕابرا (حُكْمُ مَنْقُولِ الْفَيْءِ) بڕیاری ئەو دەستکەوتووە بوو: کە دەگواستراوە (فَأَمَّا عَقَارُهُ) بەلاّم زەویو باغو خانوویدەستکەوتووەکە (فَالْمَذْهَبُ: أَنَّهُ يُجْعَلُ وَقْفًا) بە فەرموودەی ڕاستیمەزهەب: هەر دەستکەوتووێکی نەگواسترێتەوە دەکرێتە وەقفو (وَتُقَسَّمُ غَلَّتُهُ كَذَلِكَ) هەموو ساڵێك بەرهەمەکەشی وەك گواستراوەیڕابردوو دەکرێتە پێنج بەشو بەش دەکرێ.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی (اَلْغَنِيمَةُ) تالاّنی کافرەکان ﴾

پێناسە: (اَلْغَنِيمَةُ) تالاّن (مَالٌ حَصَلَ مِنْ كُفَّارٍ بِقِتَالٍ وَإِيجَافٍ) شتێکە لە کافرەکانەوە بە دەست موسوڵمانان کەوتبێ بە جەنگو بەکارهێنانی ئەسپو ولاّغو هەلگرەکانیتر: وەکو کەشتیو ئۆتۆمبیلو فرۆکەو ئەو جۆرە شتانە.

فَيُقَدَّمُ مِنْهُ السَّلَبُ لِلْقَاتِلِ وَهُوَ ثِيَابُ الْقَتِيلِ وَ كَدِرْعٍ وَسِلاَحٍ وَمَرْكُوبٍ وَسَرْجٍ وَلِجَامٍ، منهاج- بەرگیچوارەم-9

ئینجا بزانە: ئەو شتەی کافرەکانیجەنگی لە موسوڵمانێك، یان لە کافرێکی پەیمان لەئەستۆ بە ناهەق سەندویانە ئینجا بە هۆی جەنگ، یان بە هۆیەکیتر لێیان دەستێندرێتەوە، ئەوە نابێتە تالاّن، بەڵکو واجبە: بدرێتەوە خاوەنەکەی، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

بەلاّم ئەو شتەی موسوڵمانێك، یان کۆمەڵە موسوڵمانێك لە (دارالْحَرْبِ)، یان لە کافرەکانی جەنگی دەیدزن، یان دەیڕفێنن، یان دەیدۆزنەوە، ئەوە لە فەرموودەی ڕاستتردا: بە تالاّن دادەندرێ، بەلاّم لە فەرموودەیەکیتردا: نابێتە تالاّن، بەڵکو بۆ ئەو کەسەیە کە دزیویەتی، یان ڕفاندویەتی، یان دۆزیویەتیەوە، جا (إمام الحرمين)و (الإمام الغزالي)ش پشتگیری ئەم فەرموودە دووەمەیان کردوە، هەروەك لە (شرح المَحلِّي) لە باسی بە دیلگرتنی کافرەکاندا روون کراوەتەوە.

دیسان بزانە: ماڵی ئەو موسوڵمانانەی کافر دەبنو لە جەنگدا دەکوژرێن، ئەوە ماڵەکەیان ڕادەگیرێ: جا هەر یەکێکیان بۆوە موسوڵمان، ماڵەکەی دەدرێتەوە،

ئەگەر نا: لە دوای مردنی، یان کوژرانی، ئەویش دەبێتە (فَيْء)، هەروەك ئیمامی(الماوردی) لە (الأحكام السلطانية)دا ڕوونی کردۆتەوە.

ئینجا تالآنەکەش بەم شێوەیە بەش دەکرێ: سەرەتا (فَيُقَدَّمُ مِنْـهُ السَّلَبُ لِلْقَاتِـلِ) پـێش هەموو دەستکاریەك لەو تالآنە کە لوپەلی کوژراوەکە دەدرێتە ئەو کەسـەی کوشـتویەتی، پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: ﴿مَنْ قَتَلَ قَتِيلاً لَهُ عَلَيْهِ بَيِّنَةٌ فَلَهُ سَلَبُهُ﴾ رواه الشـيخان، هـەر کەسێك لە جەنگدا کافرێك بکوژێو شاهیدی هەبێ، ئەوە کەلوپەلی کوژراوەکە بۆ خۆیەتی.

ئیتر جیاوازی نیە بکوژەکە: منداڵ بێ، یان بالغ بێ، نێر بێ، یان مێ بێ، بـەڵام مەرجـە: موسوڵمان بێ، واتە: ئەو کافرەی یارمـەتی موسـوڵمانان دەداو کافرێـك دەکـوژێ، مـافی کەلوپەلەکەی نیە.

هەروەها جاسوسو خائینو ئەو کەسـەی تـرس لـە نـاو موسـوڵماناندا بـڵاو دەکاتـەوە، یـان لـە جـەنگکردن سـاردیان دەکاتـەوە، ئەوانـەش ئەگـەر کافرێـك بکـوژن مافی کەلوپەلەکەیان نیەو هەم هـیچ بەشێکیشـیان لـە تالآنەکـە نادرێتـێ، هـەروەك لـە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَهُـوَ) کەلوپەلەکـە (ثِيَـابُ الْقَتِيـلِ) جـلو بـەرگی کوژراوەکەیـە، هـەم (وَالْخُـفُّ) خـوفو گۆرەویـو (وَالـرَّانُ) بەلـەکپێچ، هـەم (وَآلاَتُ الْحَـرْبِ) کەرسـتەی جـەنگ: (كَـدِرْعٍ) وەکـو زرێو (وَسِـلاَحٍ) چـەكو (وَمَرْكُـوبٍ) وڵاغـی سـواریو (وَسَـرْجٍ) زینـی وڵاغەکـەو (وَلِجَـامٍ) وَكَــذَا سِــوَارٌ وَمِنْطَقَــةٌ وَخَــاتَمٌ وَنَفَقَــةٌ مَعَــهُ وَجَنِيبَــةٌ تُقَــادُ مَعَــهُ فِــالأَظْهَرِ، لاَ حَقِيبَةٌمَشْــدُودَةٌ عَلَــالْفَرَسِ عَلَالْمَــذْهَبِ، وَإِنَّمَــا يَسْــتَحِقُّ بِرُكُــوبِ غَــرَرٍ يَكْفِي بِهِ شَرَّ كَافِرٍ فِي حَالِ الْحَرْبِ، فَلَوْ رَمَى مِنْ حِصْنٍ أَوْ مِنَ الصَّفِّ أَوْ قَتَلَ نَائِمًا أَوْ أَسِـيرًا أَوْ قَتَلَـهُ وَقَـدْ انْهَـزَمَ الْكُفَّـارُ فَـلاَ سَـلَبَ، وَكِفَايَـةُ شَـرِّهِ أَنْ يُزِيـلَ امْتِنَاعَـهُ بِأَنْ يَفْقَأَ عَيْنَيْهِ أَوْ يَقْطَعَ يَدَيْهِ وَرِجْلَيْهِ، وَكَذَا لَوْ أَسَرَهُ أَوْ قَطَعَ يَدَيْهِ أَوْ رِجْلَيْهِ فِي الأَظْهَرِ،

دەستە جڵەوەکەی (وَكَذَا سِوَارٌ) هەروەها بازنی دەستی کوژراوەکەو (وَمِنْطَقَةٌ) پشـتێندو قایشی پشتیو (وَخَاتَمٌ) ئەنگوستیلەو (وَنَفَقَةٌ مَعَهُ) ئەو خواردەمەنیەی لەگـەڵ خۆیـەتیو (وَجَنِيبَةٌ تُقَادُ مَعَهُ) هەم ئەو وولآغەش کە بە یەدەك لەگەڵی لێدەخورپدرێ تاکو لـە کـاتی پێویستی سواری ببێ (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

(لاَ حَقِيبَةٌ مَشْدُودَةٌ عَلَىالْفَرَسِ) بەڵام ئەو جانتایەی لە سەر ئەسپەکەی بەستراوە، ئەوەی نادرێتێ (عَلَىالْمَذْهَبِ) لەسەر فەرموودەی راستی مەزهەب، بەڵام بە فەرموودەکەیتر: ئەو جانتایەو ئەوەی لە ناو جانتایەکەشدایە گشتی دەدرێتێ، کۆمەڵە زانایەکیش یارمەتی ئەم فەرموودە دووەمەیان داوە، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

(وَإِنَّمَا يَسْتَحِقُّ) بکوژەکە تەنها بەوە مافی کەلوپـەلی کوژراوەکـەی هەیـە: کـە

(بِرُكُوبِ غَرَرٍ) بە سورای مەترسیەك بێ: كە (يَكْفِي بِهِ شَرَّ كَافِرٍ) بەو مەترسیەیە خراپەی كافرێكی جەنگی لە موسوڵمانان لابدا (فِي حَالِ الْحَرْبِ) لە حاڵەتی جەنگدا، كەوابو: (فَلَوْ رَمَى مِنَ حِصْنٍ) ئەگەر لە قەڵایەكەوە، یان لە سەنگەرێكەوە چەكی بۆ كوژراوەكە هاویشتبو (أَوْ مِنَ الصَّفِّ) یان لە ڕیزی موسوڵمانانەوە بۆی هاویشتبو (أَوْ قَتَلَ نَائِمًا) یان كافرێكی خەوتووی كوشبو (أَوْ أَسِيرًا) یان دیلێكی كافری كوشتبو (أَوْ قَتَلَهُ وَقَدْ انْهَزَمَ الْكُفَّارُ) یان لەو حاڵەتەدا كافرەكەی كوشتبو: كە كافرەكان بەزیبونو هەڵاتبون، ئەوە (فَلاَ سَلَبَ) مافی كەلوپەلەكەی نیە، چونكە لەو حاڵەتانەدا سوارى هیچ مەترسیەك نەبوە.

كەوابو: ئەو كوژراوەنەی لەم سەردەمەدا بە تفەنگو تۆپ دەكوژرێن، كەلوپەلەكەیان وەگەڵ تالانەكە دەخسترێو هیچی بە تایبەتی نادرێتە تۆپەتەقێنەكەو تفەنگهاوێژەكە، والله أعلم

(وَكِفَايَةُ شَرِّهِ) لادانی خراپەی كافرەكەش ئەوەیە (أَنْ يُزِيلَ امْتِنَاعَهُ) هێزی خۆپاراستنی كافرەكە لا ببا (بِأَنْ يَفْقَأَ عَيْنَيْهِ) وەك هەردوو چاوەكانی دەربێنێ، یان هەدووكیان كوێر بكا (أَوْ يَقْطَعَ يَدَيْهِ وَرِجْلَيْهِ) یان هەردووك دەستو قاچەكانی گشتی لێبكاتەوە (وَكَذَا لَوْ أَسَرَهُ) هەروەها ئەگەر بە دیل بیگرێ (أَوْ قَطَعَ يَدَيْهِ) یان تەنها هەردوو دەستی لێبكاتەوە (أَوْ رِجْلَيْهِ) یان تەنها هەردوو قاچی لێبكاتەوە، یان دەستێكو قاچێكی لێبكاتەوە، ئەو كاتەش كەلوپەلەكەیی دەدرێتێ (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەیبەهێزتردا.

وَلاَ يُخَمَّسُ السَّلَبُ عَلَى الْمَشْهُورِ، وَبَعْدَ السَّلَبِ تُخْرَجُ مُؤْنَةُ الْحِفْظِ وَالنَّقْلِ وَغَيْرِهِمَا، ثُمَّ يُخَمَّسُ الْبَاقِي: فَخُمُسُهُ لأَهْلِ خُمُسِ الْفَيْءِ يُقَسَّمُ كَمَا سَبَقَ، وَالأَصَحُّ أَنَّ النَّفَلَ يَكُونُ مِنْ خُمُسِ الْخُمُسِ الْمُرْصَدِ لِلْمَصَالِحِ إِنْ نَفَلَ مِمَّا سَيُغْنَمُ فِي هَذَا الْقِتَالِ، وَيَجُوزُ أَنْ يُنَفِّلَ مِنْ مَالِ الْمَصَالِحِ الْحَاصِلِ عِنْدَهُ، وَالنَّفَلُ زِيَادَةٌ يَشْتَرِطُهَا الإِمَامُ أَوِ الأَمِيرُ لِمَنْ يَفْعَلُ مَا فِيهِ

(وَلاَ يُخَمَّسُ السَّلَبُ عَلَىالْمَشْهُورِ) كەلوپەلی كوژراوەكە ناكرێتە پێنج بەش لە سەر فەرموودەیناسراویمەزهەب، بەڵكو گشتی بۆ بكوژەكەیەتی، هەروەك ڕابرا.

ئینجا (وَبَعْدَ السَّلَبِ) لە دوای جێبەجێكردنی كەلوپەلی كوژراوەكە (تُخْرَجُ مُؤْنَةُ الْحِفْظِ وَالنَّقْلِ وَغَيْرِهِمَا) ئەركی پاراستنو گواستنەوەی تالانەكەو ئەركەكانیتریش گشتی لە تالانەكە دەردەكرێ (ثُمَّ يُخَمَّسُ الْبَاقِي) ئینجا لە دوای دەردەكردنی كەلوپەلو ئەركەكانیڕابردوو، پاشماوەكەی گشت تالانەكە دەكرێتە پێنج بەش:

(فَخُمُسُهُ) جا پێنجێكی گشت پاشماوەكە (لأهل خُمُسِ الْفَيْءِ) بۆ ئەو پێنج جۆرانەیە كە (فَيْء)=دەستكەوتووەكەیان دەدرایێ (يُقَسَّمُ كَمَا سَبَقَ) لە نێوانیاندا بەش دەكرێ، هەروەك لە باسی(فَيْء)دا ڕابرا، واتە: چوار بەشەكەیتریش گشتی بۆ ئامادەبووەكانی جەنگەكەیە،

هەروەك لەمەودوا ڕوونی دەكەینەوە، إن شاء الله تعالى، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِىالْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ﴾ بـزانن هەر شتێكتان لە كافرەكان بە تالان گرت، ئـەو پێنجێكـی بـۆ خـواو پێغەمبـەرەوەﷺ بـۆ خزمەكانی پێغەمبەرەو بۆ یەتیمانەو بۆ هەژارانەو بۆ ڕێبوارانە.

ئینجا بزانە: بەشەكەی خواو پێغەمبەرﷺ هەر یەك بەشە، جا ئێستا وەكـو (فَـيْء) لـە بەرژەوەندی موسوڵمانان سەرف دەكرێ هەروەك ڕابرا.

﴿ زێدە بەشی جەنگاوەرەكان ﴾

(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّ النَّفَلَ) زێدەبەشی جەنگاوەرەكان (يَكُونُ مِنْ خُمُسِ الْخُمُسِ الْمُرْصَدِ لِلْمَصَالِحِ) لەو پێنجێكە پێنجێكە دەدرێ كە بۆ بەرژەوەندیەكان دانـدراوە (إِنْ نَفَلَ مِمَّا سَيُغْنَمُ فِي هَذَا الْقِتَالِ) ئەگەر سەركردەكە زێدەبەشەكەی بە مەرج دانابێ: لەو تالانە بیدا كە لەو جەنگەدا دەست دەكـەوێ، بـەڵام (وَيَجُـوزُ أَنْ يَنْفُـلَ مِـنْ مَـالِ الْمَصَـالِحِ الْحَاصِلِ عِنْدَهُ) دروستیشە زێدەبەشەكە هەر لە ماڵی بەرژەوەندیەكان بدا: كـە ئێسـتا لـە (بيت المال)دا هەیە.

پێناسە: (وَالنَّفَلُ) زێدەبەش لە شەرعدا: (زِيَـادَةٌ) بەشـە مـاڵێكی زیـادە سـەرەڕای بەشـە تالانەكە (يَشْتَرِطُهَا الإِمَامُ أَوِ الأَمِيرُ) پێشەوا، یان ئەمیر بە مەرجی دادەنێ (لِمَنْ يَفْعَـلُ مَـا فِيـهِ

نِكَايَـةُ الْكُفَّـارِ، وَيَجْتَهِـدُ فِـي قَـدْرِهِ، وَالأَخْمَـاسُ الأَرْبَعَـةُ عَقَارُهَـا وَمَنْقُولُهَـا لِلْغَـانِمِينَ: وَهُـمْ مَـنْ حَضَـرَالْوَقْعَةَ بِنِيَّـةِ الْقِتَـالِ وَإِنْ لَـمْ يُقَاتِـلْ، وَلاَ شَـيْءَ لِمَـنْ حَضَـرَ بَعْـدَ انْقِضَـاءِ الْقِتَـالِ، وَفِيمَـا قَبْـلَ حِيَـازَةِ الْمَـالِ وَجْهٌ، وَلَوْ مَاتَ بَعْضُهُمْ بَعْدَ انْقِضَائِهِ وَالْحِيَازَةِ فَحَقُّهُ لِوَارِثِهِ

نِكَايَةُ الْكُفَّارِ) بۆ ئەو كەسەی چالاكیەكی وەها دەكا: كە شكستیەكی كافرەكانیتێدا بێ: وەك هەواڵ هێنانێك، یان ڕێگە نیشاندانێك، یان سەركردەیەكیان بكوژێ...هتد.

(وَيَجْتَهِـدُ فِـي قَـدْرِهِ) ئـەوەی زێـدە بەشـەكە بـە مـەرج دادەنـێ: بـە بۆچـوونی خـۆی ئەندازەكەشی دیاریدەكا ﴿عن ابن عمررضي الله عنهما: كَانَ النَّبِيُّﷺ يُنَفِّلُ بَعْضَ مَنْ يَبْعَثُ مِنَ السَّرَايَا لأَنْفُسِهِمْ خاصَّةً سِوى قِسْمَةِ عَامَّـةِالْجَيْشِ﴾ رواه الشـيخان، پێغەمبـەرﷺ زێدەبەشـێكی ئـەدا چـەند كەسـێكی ئـەو تیپانـەی ئەینـاردنە جـەنگ جگـە لـەو بەشـە تالانەیخۆیان: كە لەگەڵ بەشكردنی گشت لەشكرەكەدا ئەیاندرایێ.

(وَالأَخْمَاسُ الأَرْبَعَةُ) چوار پێنجێكەكەیتریش: (عَقَارُهَا وَمَنْقُولُهَا) زەویەكـەیو باغەكـەیو خانووەكەیو ئەوەی دەگوازرێتەوەش گشتی (لِلْغَانِمِينَ) بۆ تالانگرەكانە (وَهُمْ) تالانگرەكان

(مَنْ حَضَرَ الْوَقْعَةَ بِنِيَّةِ الْقِتَالِ) ئەو کەسانەن پێش کۆتایی هاتنی جەنگ ئامادەی جەنگەکە بوبن بە نیەتی جەنگکردن (وَإِنْ لَمْ يُقَاتِل) هەر چەند جەنگیشی نەکردبێ.
کەوابو: (وَلاَ شَيْءَ لِمَنْ حَضَرَ بَعْدَ انْقِضَاءِ الْقِتَالِ) ئەو کەسەی لە دوای تەواوبوونی جەنگ ئامادە بووە هیچ شتێکی لە تالاناکە نیە، چونکە ئیمامی(أبوبکر)و ئیمامی(عمر) رضىالله عنهما فەرموویانە: ﴿إِنَّمَاالْغَنِيمَةُ لِمَنْ شَهِدَ الْوَقْعَةَ﴾رواه الشافعي رحمه الله تعالى، تالان تەنها بۆ ئەو کەسەیە کە ئامادەی جەنگەکە بوبێ.
(وَفِيمَا قَبْلَ حِيَازَةِ الْمَالِ) لەبارەی ئامادەبوونی جەنگاوەرەکە لە دوای تەواوبوونی جەنگەکەو پێش کۆکردنەوەی هەموو تالانەکە (وَجْهٌ) فەرموودەیەکی بێهێز هەیە: کە تالانەکەی دەدرێتێ، هەروەك مەزهەبی(حنفي)ش ئەوهایە.
ئینجا بزانە: ئەوەی لە جەنگ هەڵدێ، یان خۆی دەشارێتەوە، ئەوەی ترس لە ناو لەشکردا بڵاو دەکاتەوە، یان لە جەنگ ساردیان دەکاتەوە، ئەوەی خیانەت دەکاو جاسوسی بۆ دوژمن دەکا، ئەوانە هیچ بەخشیش و هیچ بەشێکیان لە تالانەکە نادرێتێ، بەڵکو واجبە: قەدەغەبکرێن و رێگەیان نەدرێتێ بێنە بەرەی جەنگ، هەروەك لە (مغني)دا روون کراوەتەوە.
(وَلَوْ مَاتَ بَعْضُهُمْ) ئەگەر یەکێك لە ئامادەبووانی جەنگەکە مرد (بَعْدَ انْقِضَائِهِ وَالْحِيَازَةِ) لە دوای تەواوبوونی جەنگەکەو کۆکردنەوەی تالانەکە، ئەوە (فَحَقُّهُ لِوَارِثِهِ) مافی وەرگرتنی
وَكَذَا بَعْدَ الإِنْقِضَاءِ وَقَبْلَ الْحِيَازَةِ فِي الأَصَحِّ، وَلَوْ مَاتَ فِي الْقِتَالِ فَالْمَذْهَبُ أَنَّهُ لاَشَيْءَ لَهُ، وَالأَظْهَرُ أَنَّ الأَجِيرَ لِسِيَاسَةِ الدَّوَابِّ وَحِفْظِ الأَمْتِعَةِ وَالتَّاجِرَ وَالْمُحْتَرِفَ يُسْهَمُ لَهُمْ إِذَا قَاتَلُوا، وَلِلرَّاجِلِ سَهْمٌ وَلِلْفَارِسِ ثَلاَثَةٌ، وَلاَ يُعْطَى إِلاَّ لِفَرَسٍ وَاحِدٍ عَرَبِيًّا كَانَ أَوْ غَيْرَهُ، لاَ لِبَعِيرٍ وَغَيْرِهِ، وَلاَ يُعْطَى لِفَرَسٍ أَعْجَفَ وَمَا لاَغَنَاءَ فِيهِ، وَفِي قَوْلٍ يُعْطَى

تالانەکە بۆ میراتگرەکەیەتی (وَكَذَا بَعْدَ الإِنْقِضَاءِ وَقَبْلَ الْحِيَازَةِ) هەروەها ئەگەر لە دوای تەواوبوونی جەنگەکەو پێش کۆکردنەوەی تالانەکەش بمرێ، مافی وەرگرتنی تالانەکە هەر بۆ میراتگرەکەیەتی (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی راستتردا.
بەڵام (وَلَوْ مَاتَ فِي الْقِتَالِ) ئەگەر لە ناو جەنگەکەدا بمرێ، یان شێت ببێ، ئەوە (فَالْمَذْهَبُ أَنَّهُ لاَ شَيْءَ لَهُ) بە فەرموودەی راستی مەزهەب: هیچ بەشێکی لە تالانەکە نیە، بەڵام ئەگەر لە ناو جەنگەکەدا بریندار ببێ، یان بێهۆش ببێ، یان نەخۆش ببێ، ئەو کاتە مافی لە تالانەکە هەر دەبێ، هەروەك لە (مغنى)دا فەرموویەتی.
(وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر (أَنَّ الأَجِيرَ لِسِيَاسَةِ الدَّوَابِّ وَحِفْظِ الأَمْتِعَةِ) ئەو کەسەی بە کرێ گیراوە بۆ سەرپەرشتی وولاغەکان و بۆ پاراستنی کەلوپەل، هەم (وَالتَّاجِرَ وَالْمُحْتَرِفَ) بازرگانو پیشەساز: وەك بەرگدروو و ئاسنگر (يُسْهَمُ لَهُمْ إِذَا قَاتَلُوا) ئەوانیش

بەشیان لە تالانەکە بۆ دادەندرێ هەر کاتێك جەنگ بکەن.
(وَلِلرَّاجِلِ سَهْمٌ) جەنگاوەری پیادە تەنها بەشێکی لە تالانەکەهەیە (وَلِلْفَارِسِ ثَلَاثَةٌ) سوار ئەسپیش سێ بەشی هەنە: یەکێکی بۆ خۆیو دووی بۆ ئەسپەکەی ﴿عن ابن عمررضی‌الله عنهما: قَسَمَ رَسُولُ اللّٰهِﷺ يَوْمَ خَيْبَرَ لِلْفَرسِ سَهْمَيْنِ وَ لِلرَّاجِلِ سَهْماً﴾ رواه الشیخان، لە غەزای خەیبەردا پێغەمبەرﷺ لە تالانەکە دوو بەشی بۆ ئەسپ داناو بەشێکی بۆپیادە دانا.
ئینجا بزانە: ئەگەر دووکەس بە ئەسپێکی هاوبەش ئامادەی جەنگ بون، ئەو کاتە بەشی ئەسپەکە بە هاوبەشی دەدرێتە هەردووکیان، دیسان بزانە: کەشتیو ئۆتۆمبیل بڕیاری ئەسپیان بۆ دەدرێ، هەر چەند بە سواری ئۆتۆمبیلو کەشتیەکەش جەنگ نەکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکان دەفامێتەوە.
(وَلَا يُعْطَى‌إلاَّ لِفَرَسٍ وَاحِدٍ) سوار ئەسپەکە دوو بەشەکەی تەنها بۆ یەك ئەسپ دەدرێتێ، هەر چەند زۆر ئەسپیشی لەگەڵ خۆیا هێنابن (عَرَبِيًّا كَانَ أَوْ غَيْرَهُ) جیاوازی نیە ئەسپەکە: عەرەبی بێ، یان جۆرێکی‌تر بێ.
(لاَ لِبَعِيرٍ وَغَيْرِهِ) بەڵام بەشی تالان بۆ ووشترو وولاغەکانی‌تر دانانرێ، بەڵکو هەر جۆرە وولاغێك بەگوێرەی خۆی بەخشیشێکی بۆ دادەندرێ.
(وَلَا يُعْطَى لِفَرَسٍ أَعْجَفَ) بەشە تالان بۆ ئەسپێکی لاواز دانانـدرێ، هەم (وَمَا لاَ غَنَاءَ فِيهِ) بۆ ئەسپی بێ‌سودیش دانانـدرێ (وَفِي قَوْلٍ يُعْطَى) لە فەرموودەیەکدا:
إِنْ لَمْ يَعْلَمْ نَهْيُ الأَمِيرِ عَنْ إِحْضَارِهِ، وَالْعَبْدُ وَالصَّبِيُّ وَالْمَرْأَةُ وَالذِّمِّيُّ إِذَا حَضَرُوا فَلَهُمُ الرَّضْخُ، وَهُوَ دُونَ سَهْمٍ يَجْتَهِدُ الإِمَامُ فِي قَدْرِهِ، وَمَحَلُّهُ الأَخْمَاسُ الأَرْبَعَةُ فِي الأَظْهَرِ، قُلْتُ: إِنَّمَا يُرْضَخُ لِذِمِّيٍّ حَضَرَ بِلاَ أُجْرَةٍ وَبِإِذْنِ الإِمَامِ عَلَى الصَّحِيحِ وَاللّٰهُ أَعْلَمُ.

ئەو ئەسپەش دەیدرێتێ (إِنْ لَمْ يَعْلَمْ نَهْيُ الأَمِيرِ عَنْ إِحْضَارِهِ) بەو مەرجەی نەزاندرابێ ئەمیر قەدەغەی کردبێ ئەو ئەسپە بهێندرێتە جەنگ، هەم کەڵکی سواریشی هەبێ، جا ئەگەر ئەسپەکەی ساغ بوو، بەڵام لە جەنگدا نەخۆش بوو، یان بریندار بوو، یان مرد، یان بە مڵکایەتی دایە کەسێکی‌تر، ئەو کاتە دوو بەشەکەی ئەسپەکەی هەر دەدرێتێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(وَالْعَبْدُ) کۆیلەو (وَالصَّبِيُّ) منداڵو شێتو (وَالْمَرْأَةُ) ئافرەتو (وَالذِّمِّيُّ) کافری پەیمان لەئەستۆ (إِذَا حَضَرُوا) هەر کاتێك ئامادەی جەنگەکە بونو سودێکیان هەبوو (فَلَهُمُ الرَّضْخُ) مافی بەخشیشیان هەیە (وَهُوَ) بەخشیشەکە (دُونَ سَهْمٍ) لە بەشێکی جەنگاوەرێکی پیادە کەمترەو (يَجْتَهِدُ الإِمَامُ فِي قَدْرِهِ) ئیمام بە بۆچوونی خۆی ئەندازەکەی دادەنێ ﴿عن ابن عباسرضی‌الله عنهما: كَانَ رَسُولُ اللّٰهِﷺ يَغْزُو بِالنِّسَاءِ فَيُدَاوِينَ الْجَرْحَى وَيُحْذَيْنَ مِنَ الْغَنِيمَةِ، وَأَمَّا بِسَهْمٍ فَلاَ﴾ رواه مسلم وأصحاب السنن، پێغەمبەرﷺ ئافرەتی لەگەڵ خۆیا

دەبردنە غەزا، جا ئافرەتەکان بریندارەکانیان دەرمان دەکردن‌و بەخشیشێکیان لە تاڵان دەدرایێ، بەڵام وەکو پیاوان بەشێکی‌تەواویان نادرایێ.

(وَمَحَلُّهُ الأَخْمَاسُ الأَرْبَعَةُ) ئەو بەخشیشە لە چوار پێنجیەکەی تاڵان دەدرێ کە بۆ جەنگاوەرەکان دانراوە (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (إِنَّمَا يُرْضَخُ لِذِمِّيٍّ) بەخشیشەکە تەنها لەو حاڵەتەدا دەدرێتە کافری پەیمان لە ئەستۆ: کە(حَضَرَ بِلاَ أُجْرَةٍ) بە بێ‌کرێ ئامادەی جەنگەکە بوبێ، هەم (وَبِإِذْنِ الإِمَامِ) بە ئیزنی پێشەوا، یان ئەمیری جەنگەکەش هاتبێ (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست (وَاللهُ أَعْلَمُ).

﴿ **پاشکۆ** ﴾: خیانەتکردن لە تاڵاندا حەرامە، جا هەر چەند شاردنەوەی دەرزی‌و داوێکیش بێ لێی حەرامەو واجبە: بیگەڕێنێتەوە بۆ ناو تاڵانەکە، خوای گەورە دەفەرموێ:

﴿وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ هەرکەسێك خیانەت لە تاڵاندا بکاو شتێك بە دزی ببا، ئەوە لە ڕۆژی قیامەتدا شتەکە لە سەر ملی خۆی دادەنێ‌و دێتە مەیدانی مەحشەر.

هەروەها پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَ تَغُلُّوا فَإِنَّ الْغُلُولَ نَارٌ وَعَارٌ عَلَى أَصْحَابِهِ فِالدُّنْيَا والآخِرَةِ﴾ رواه الامام أحمد، هیچ شتێك لە تاڵان مەشارنەوەو بە دزی مەیبەن، چونکە خیانەت لە تاڵاندا سزایەکەی ئاگر و شەرمەزارییە لە دونیاو قیامەت.

(كِتَابُ قَسْمِ الصَّدَقَاتِ)

اَلْفَقِيرُ مَنْ لاَ مَالَ لَهُ وَلاَ كَسْبَ يَقَعُ مَوْقِعًا مِنْ حَاجَتِهِ، وَلاَ يَمْنَعُ الْفَقْرَ مَسْكَنُهُ وَثِيَابُهُ وَمَالُهُ الْغَائِبُ فِي مَرْحَلَتَيْنِ وَالْمُؤَجَّلُ وَكَسْبٌ لاَ يَلِيقُ بِهِ،

﴿ كِتَابُ قَسْمِ الصَّدَقَاتِ: **ئەمەیە پەرتوکی بەشکردنی زەکاتەکان** ﴾

خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَاالصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِالرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللهِ وَاللهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ زەکاتەکان تەنها بۆ هەژارەکانەو بۆ گەدایەکانەو بۆ کرێکارەکانی‌زەکاتەو بۆنوێ‌موسوڵمانەکانەو بۆ کۆیلەکانەو بۆ قەرزارەکانەو بۆ جەنگاوەرانی ڕێگەی‌خوایەو بۆ ڕێبوارەکانە.

ئینجا ئیمامی (النواوي) بە ڕیزی ئایەتەکە پێناسەی ئەو هەشت چینانە دەکاو دەفەرموێ:

1-(اَلْفَقِيرُ) هەژار: (مَنْ لاَ مَالَ لَهُ) ئەو کەسەیە ماڵێکی وەهای نەبێ‌و هەم (وَلاَ كَسْبَ) کەسابەتێکی وەهاشی نەبێ: کە ماڵەکە، یان کەسابەتەکە، یان هەردووکیان (يَقَعُ مَوْقِعًا مِنْ حَاجَتِهِ) شوێنێکی پێویستیەکانی بۆ پڕ بکاتەوە: لە خواردن‌و جل‌و بەرگ‌و شوێنی نیشتەجێ‌بوون بۆ خۆی‌و بۆ ئەو کەسانەی ئەرکی بەخێوکردنیانی لە ئەستۆیەتی،

هەرچەند بە ڕادەی زەکاتیش ماڵی هەبێ، چونکە مرۆڤی وەها هەیە: ئەوەندە ماڵەی هەیە: کە زەکاتی لێبدا، بەڵام بەروەستی بەخێوکردنی خۆیو منداڵەکانی ناکا، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.

بۆ وێنە: ئەگەر هەژارەکە پێویستی بە دە دیرهەم هەبێ، ئەو تەنها دوو، یان سێ، یان چوار دیرهەمی دەست بکەوێ، واتە: لە نیوەی پێویستیەکەی کەمتر بێ، کەواتە: ئەگەر کەسێك توانای کەسابەتی هەبێو کەسابەتەکەشی دەست بکەوێو بەشی بەخێوکردنی بکا، ئەوە بە هەژار دانانرێ، بەڵام ئەگەر هەر توانای نەبو، یان کەسابەتەکەی دەست نەدەکەوت، یان دەستی دەکەوت بەڵام توانای ئەو جۆرە کەسابەتەی نەبو، یان توانای هەبو، بەڵام بەشی بەخێوکردنەکەی نەدەکرد، ئەوەش بە هەژار دادەنرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلاَ يَمْنَعُ الْفَقْرَ مَسْكَنُهُ) هەبوونی شوێنی نیشتەجێبوونیو (وَثِيَابُهُ) جلو بەرگەکەی هچێکیان ڕێگەی هەژاری ناگرن، بەو مەرجەی شیاوی خۆی بن (وَ) هەروەها (مَالُهُ الْغَائِبُ فِي مَرْحَلَتَيْنِ) ئەو ماڵەیی کە دوو قۆناغ لێی دورە، یان نزیکە بەڵام نایکەوێتە دەست، هەم (وَالْمُؤَجَّلُ) ئەو قەرزەی لە سەر خەڵکییەو کاتی دانەوەی نەهاتوە، هەم (وَكَسْبٌ لاَ يَلِيقُ بِهِ) ئەو کەسابەتەی شیاوی ئەو نیە، ئەوانە هیچیان ڕێگەی هەژاری ناگرنو هەر بە هەژار دادەندرێو دروستە بە ئەندازەی پێویست زەکات وەربگرێ.

وَلَوْ اشْتَغَلَ بِعِلْمٍ وَالْكَسْبُ يَمْنَعُهُ فَفَقِيرٌ، وَلَوْ اشْتَغَلَ بِالنَّوَافِلِ فَلاَ، وَلاَ يُشْتَرَطُ فِيهِ الزَّمَانَةُ وَلاَالتَّعَفُّفُ عَنِ الْمَسْأَلَةِ عَلَىالْجَدِيدِ، وَالْمَكْفِيُّ بِنَفَقَةِ قَرِيبٍ أَوْ زَوْجٍ لَيْسَ فَقِيرًا فِالأَصَحِّ.

(وَلَوْ اشْتَغَلَ بِعِلْمٍ) ئەگەر یەکێك خەریکی خوێندنی زانستێکیشەرعی بوو، بەڵام (وَالْكَسْبُ يَمْنَعُهُ) کەسابەتەکە ڕێگای خوێندنی لێدەگرت، ئەوەش (فَفَقِيرٌ) بە هەژار دادەندرێو زەکاتی دەدرێتێو با کەسابەت نەکا، بەو مەرجەی لێیبێ فێرە زانست ببێ، چونکە وەدەستهێنانی زانستی ئایینی (فَرْضِ الْكِفَايَةِ)یە، واتە: ئەگەر لێینەیێ فێرە زانست ببێ، ئەوە زەکاتی نادرێتێ، هەروەك لە (المجموع)و (مغنی)دا فەرموویانە.

بەڵام (وَلَوْ اشْتَغَلَ بِالنَّوَافِلِ) ئەگەر خەریکی خواپەرستیەسوننەتەکان بووو و کەسابەتیش ڕێگای لێدەگرت، ئەوە (فَلاَ) نابێ زەکاتی بدرێتێ، چونکە سودی خواپەرستیەکەی تەنها بۆ خۆیەتی.

(وَلاَ يُشْتَرَطُ فِيهِ الزَّمَانَةُ) بە مەرج دانانرێ: هەژارەکە لە کارکەوتوویێو توانای کارکردنی نەبێ، هەم (وَلاَ التَّعَفُّفُ عَنِ الْمَسْأَلَةِ) بە مەرج دانانرێ خۆی لە دەرۆزە بپارێزێ، یان بەخۆی داوای زەکات نەکا (عَلَىالْجَدِيدِ) لە سەر فەرموودەی نوێی ئیمامی(الشافعي).

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر بەشی خواردنو جلو بەرگی خۆی کەسابەتی دەکرد،

بەڵام پێویستی بە ژن هێنان هەبوو، هیچیشی نەبو ژنی پێبێنێ، ئەوەش دروستە: بە ئەندازەی مەسرەفی ژن هێنانەکە زەکاتی بدرێتی، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَالْمَكْفِيُّ بِنَفَقَةِ قَرِيبٍ) هەر کەسێك بە تەواوی بەخێو بکرێ: بە بەخێوکردنی خزمێکی: وەك دایكو باوكو بە سەرەوەتر، یان کوڕو کیژو بەرەوخوارتر (أَوْ زَوْجٍ) یان بە بەخێوکردنی مێرد، ئەوە (لَيْسَ فَقِيرًا) نە هەژارەو نە گەدایە، واتە: دروست نیە بە ناوی هەژاریو گەدایی زەکات وەربگرێ: نە لەوانەو نە لە بێگانە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی راستتردا، بەڵام بە ناوێکیتری جگە لە هەژاریو گەدایی دروستە زەکات وەربگرێ.

هەروەها ئەگەر بەخێوکردنەکەشی بە تەواوی نەبو و بەشی نەدەکرد: وەك مێردەکەی، یان خزمەکەی نەبوویی بێ، یان خزمەکەی، یان مێردەکەی ئەرکی بەخێوکردنی نەئەداییو ئەویش نەیدەتوانی لێیان وەربگرێ، یان کەسیخۆی بەخێوی نەدەکرد بەڵکو بێگانەیەك بە پیاوەتی لە ڕێگای‌خوا بەخێوی دەکرد، ئەوە لەو حاڵەتانەدا دروستە زەکات وەربگرێ، بەڵام ئەگەر ژنەکە (ناشِزَة) بوو لە فەرمانی مێردەکەی دەرچوبو، بۆیێ بەخێو نەدەکرا، ئەوە بۆی دروست نیە زەکات وەربگرێ، بەڵکو واجبە تۆبە بکا تاکو بەخێوی بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: هەرکەسێك بەخێوکردنی لە سەر زەکاتدەرەکە واجب بێ: وەك ژنو دایكو باوكو کوڕو کیژ، دروست نیە: زەکاتدەرەکە زەکاتیخۆی بداتێ بە ناوی گەداو

وَالْمِسْكِينُ مَنْ قَدَرَ عَلَى مَالٍ أَوْ كَسْبٍ يَقَعُ مَوْقِعًا مِنْ كِفَايَتِهِ وَلاَ يَكْفِيهِ. وَالْعَامِلُ سَاعٍ وَكَاتِبٌ وَقَاسِمٌ وَحَاشِرٌ يَجْمَعُ ذَوِي الأَمْوَالِ، لاَ الْقَاضِي وَالْوَالِي. وَالْمُؤَلَّفَةُ مَنْ أَسْلَمَ وَنِيَّتُهُ ضَعِيفَةٌ أَوْ لَهُ شَرَفٌ يُتَوَقَّعُ بِإِعْطَائِهِ إِسْلاَمُ غَيْرِهِ،

هەژاری، چونکە بەم زەکاتدانە بەخێوکردنەکە لە سەر خۆی لادەبا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

بەڵام (ابن الرفعة) ئەوەی باس کردوە: ئەگەر کوڕەکە منداڵو خێزانی هەبێ، دروستە باوکەکەی ئەندازەی مەسرەفی ژنو منداڵەکانی لە زەکاتەکەی بداتێ، چونکە بەخێوکردنی ژنو منداڵەکانیوی لە سەر باوکەکەی واجب نیە، هەروەك لە حاشیەکانی (تحفة)دا گێڕاویەتیانەوە.

هەروەها ئەگەر ژنەکەش ماڵی هەبێ، وەها سوننەتە: زەکاتیخۆی بداتە مێردەکەی، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، چونکە بەخێوکردنی مێرد لە سەر ژنەکەی واجب نیە، هەروەك بەخێوکردنی براو خزمەکانیتریش لە سەر براو خزمەکانیتر واجب نیە، کەواتە: وەها خێرترە براش زەکاتەکەی خۆی بداتە براو خزمەکان، هەروەك لە

(المجموع)دا فەرموویەتی، بە بەڵگەی: ﴿عَنْ زَيْنَبَ اِمْرَأَةِ ابن مَسْعودرضالله عنهما: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: زَوْجُكِ وَوَلَدُكِ أَحَقُّ مَنْ تَصَدَّقْتِ بِهِ عَلَيْهِمْ﴾ رواه البخـاري، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: مێردەکەت و منداڵەکەت لە هەمووکەس مافیان زیاترە: کە زەکات و خێرەکەتیان بدەیتێ.

2-(وَالْمِسْكِينُ) گەدا: (مَنْ قَدَرَ عَلَى مَالٍ أَوْ كَسْبٍ) ئەوەیە توانای وەدەستهێنانی ماڵێکی وەها، یان کەسابەتێکی وەهای هەبێ: کە (يَقَعُ مَوْقِعًا مِنْ كِفَايَتِهِ) شوێنێکی پێویستیەکانی بۆ پڕ بکاتەوە: لە خواردن و جلو بەرگ و نیشتەجێبوون، بەڵام (وَلاَ يَكْفِيهِ) بە تەواویش بەرەوەست نەکا پێویستیەکانی خۆی و ئەو کەسانەی ئەرکی بەخێوکردنیانی لە سەرە پڕ بکاتەوە، هەرچەند ئەوەندە ماڵەشی هەبێ: کە زەکاتی لێبدا، وەك پێویستی بە دە دیرهەم هەبێ، بەڵام ئەو تەنها هەشت، یان حەفت دیرهەمی دەست بکەون.

3-(وَالْعَامِلُ) کرێکاری زەکات: (سَاعٍ) ئەو کەسەیە: زەکاتەکە لە خەڵکی وەردەگرێ و هەم (وَكَاتِبٌ) نوسەری زەکاتەکەیە و هەم (وَقَاسِمٌ) بەشکەری زەکاتەکەیە و هەم (وَحَاشِرٌ يَجْمَعُ ذَوِيالأَمْوَالِ) کۆکەرەوەی خاوەن ماڵەکانە (لاَ الْقَاضِى وَالْوَالِي) بەڵام قازی و کاربەدەستی شوێنەکە بە کرێکار دانادرێن.

4-(وَالْمُؤَلَّفَةُ) نوێموسوڵمان: (مَنْ أَسْلَمَ وَنِيَّتُهُ ضَعِيفَةٌ) ئەو کەسەیە: تازە موسوڵمان بووە و هێشتا نیەتەکەی بێهێزە (أَوْ) یان نیەتەکەی بەهێزە، بەڵام (لَهُ شَرَفٌ) مرۆڤێکی بە شەرەف و ڕێزدارە، ئەگەر زەکاتی بدرێتێ (يُتَوَقَّعُ بِإِعْطَائِهِ إِسْلاَمُ غَيْرِهِ) چاوەڕوان دەکرێ بە هۆی ئەو زەکاتە پێدانەی خەڵکیتریش چاوی لێبکاو موسوڵمان ببێ.

وَالْمَذْهَبُ أَنَّهُمْ يُعْطَوْنَ مِنَ الزَّكَاةِ. وَالرِّقَابُ الْمُكَاتَبُونَ. وَالْغَارِمُ إِنْ اِسْتَدَانَ لِنَفْسِهِ فِي غَيْرِ مَعْصِيَةٍ أُعْطِيَ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ يُعْطَى إِذَا تَابَ وَاللهُ أَعْلَمُ، وَالأَظْهَرُ اِشْتِرَاطُ حَاجَتِهِ دُونَ حُلُولِ الدَّيْنِ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ اشْتِرَاطُ حُلُولِهِ وَاللهُ أَعْلَمُ، أَوْ لإِصْلاَحِ ذَاتِ الْبَيْنِ أُعْطِيَ مَعَ الْغِنَى،

(وَالْمَذْهَبُ أَنَّهُمْ يُعْطَوْنَ مِنَ الزَّكَاةِ) بە فەرموودەی ڕاستی مەزهەب: ئەو نوێموسوڵمانانە بەشێکیان لە زەکات دەدرێتێ، واتە: هەرچەند دەوڵەمەندیش بن، هەروەك لە (الشرواني)دا فەرموویەتی.

5-(وَالرِّقَابُ) کۆیلەکان: (اَلْمُكَاتَبُونَ) ئەو کۆیلانەنە کە نووسراویان دراوەتێ: ئەگەر ئەندازەیەکی پارە بۆ گەورەکەیان بێنن ئازاد دەبن، هەروەك لە پەرتووکی کۆیلە ئازادکردندا ڕوونی دەکەینەوە، إن شاء الله تعالى.

6-(وَالْغَارِمُ) قەرزدار دوو جۆرە، یەکەم: (إِنْ اِسْتَدَانَ لِنَفْسِهِ فِي غَيْرِ مَعْصِيَةٍ) ئەگەر بۆ مەبەستێکی خۆی شتەکەی قەرز کردبێ، قەرزکردنەکەش گوناهکاری نەبێ: وەك بەخێوکردنی خۆی و منداڵەکانی، یان ژن هێنان، یان حەج کردن، یان خانوو دروستکردن،

یان به بێویستی خۆی شتێکی له دەست فەوتابێو تۆڵـەی لێسـەندرابێ، ئـەوە (أُعْطِـيَ) زەکاتی دەدرێتێ.

(أَوْ لِمَعْصِيَةٍ) بەڵام ئەگەر بۆ گوناهکاری قەرزی کردبێ: وەك بۆ زێدەڕۆیی مەسەرف، یان بۆ کڕینی شتێکی حەرام قەرزی کردبێ، یان به تاوانکاری قەرزدار بوبێ: وەك بـه ناهـەق شتێکیکەسێك بفەوتێنێو تۆڵەکەی لێبسەندرێ، ئەوە (فَلاَ) دروست نیه زەکاتی بدرێتێ (قُلْتُ) ئیمانی (النواوي) دەفەرموێ (الأَصَحُّ يُعْطَى إِذَا تَابَ) به فەرموودەی ڕاسـتتر: هـەر کاتێك قەرزدارەکە تۆبەیەکی بەڕاستی بکا، زەکاتی دەدرێتێ، چـونکە تۆبـەکردن تـاوانی پێشە خۆی لا دەبا (وَاللهُ أَعْلَمُ).

(وَالأَصَحّ اِشْتِرَاطُ حَاجَتِهِ) به فەرموودەی ڕاستتر مەرجە: قەرزدارەکە پێویستی به زەکات هەبێو توانای قەرزدانەوەی نەبێ، یان توانای هەبێ، بـەڵام ئەگـەر قەرزەکـەی بداتـەوە، تووشی گەدایی ببێ، ئەو کاتە به ئەندازەی قەرزەکەی زەکاتی دەدرێتێ (دُونَ حُلُولِ الدَّيْنِ) بەڵام مەرج نیه کاتی قەرزدانەوەکەی هاتبێ (قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (الأَصَحُّ اِشْتِرَاطُ حُلُولِهِ) به فەرموودەی راستتر مەرجە: کاتی قەرزدانەوەکەی هاتبـێ (وَاللهُ أَعْلَـمُ) چونکە پێش کاتی قەرزدانەوەکە پێویستیی نیه.

دووەم: (أَوْ لِإِصْلاَحِ ذَاتِ الْبَيْنِ) یان ئەگەر قەرزەکەی وەرگرتبو بۆ ئاشتکردنەوەی نێوان دوو کەس، یان دوو کۆمەڵ: کە ناکۆکییان له نێوانیاندایەو مەترسی فیتنەی لێدەکرێ، ئەو کاتەش (أُعْطِيَ مَعَ الْغِنَى) به ئەندازەی قەرزکە زەکاتی دەدرێتێ هەرچەند دەوڵەمەندیش

وَقِيلَ إِنْ كَانَ غَنِيًّا بِنَقْدٍ فَلاَ. وَسَبِيلُ اللهِ تَعَالَى غُزَاةٌ لاَ فَيْءَ لَهُمْ فَيُعْطَوْنَ مَعَ الْغِنَى. وَابْنُ السَّبِيلِ مُنْشِئُ سَفَرٍ أَوْ مُجْتَازٌ، وَشَرْطُهُ الْحَاجَةُ وَعَدَمُ الْمَعْصِيَةِ. وَشَرْطُ آخِذِالزَّكَاةِ مِنْ هَذِهِ الأَصْنَافِ الثَّمَانِيَةِ: اَلإِسْلاَمُ وَأَنْ لاَ يَكُونَ هَاشِمِيًّا وَلاَ مُطَّلِبِيًّا

بێ، تاکو خەڵك واز لەم کارە باشە نەهێنێ، بەڵام ئەگەر هیچی قەرز نـەکردبو، بـەڵکو لـه ماڵیخۆی پارەکەی دابو، یان له ماڵیخۆی قەرزەکەی دابۆوە، ئەو کاتە زەکاتی نادرێتێ، هەروەك له سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَقِيلَ) له فەرموودەیەکی بێهێزدا (إِنْ كَانَ غَنِيًّا بِنَقْدٍ) ئەگەر قەرزدارەکە دەوڵەمەند بێ: بە پارەو پوولو زەویو باغ (فَلاَ) زەکاتی نادرێتێ، بەڵام ڕەفتار بەم بێهێزە ناکرێ.

7-(وَسَبِيلُ اللهِ) جەنگاوەرانی ڕێگایخوا: (غُزَاةٌ لاَ فَيْءَ لَهُمْ) ئەو کەسانەن کە له ڕێگـای خوا غەزا دەکەنو هیچ بەشێکیان له (فَيْء) نیه، چونکە ناویان لـه دەفتـەری سـەربازانی ئیسلامدا نەنوسراوە، بەڵکو هەر کاتێك حەز بکەن دەچنە غەزا، ئەگەر نا: بە کـارو بـاری خۆیان خەریك دەبن، کەوابو: (فَيُعْطَوْنَ مَعَ الْغِنَى) ئەوانـە زەکاتیـان دەدرێتـێ هەرچـەند دەوڵەمەنـدیش بـن، بـەڵام نابـێ (فَـيْء) وەربگرن، هەروەها ئەوانی ناویان لـه

دەفتەری سەربازانی ئیسلامدا تۆمار کراوەو (فَـيْء) وەردەگرن، ئـەوانیش نابـێ زەکـات وەربگرن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: بە هیچ مەزهەبێك دروست نیـە: زەکـات بـۆ بەرژەوندیـەکان سـەرف بکـرێ: وەکو مزگـەوتو ڕێگـەو پردو...هتـد: ئـەو جـۆرە شـتانە، هـەروەك لـە کۆتـایی زەکاتـدا بەڵگەمان بۆ هێناوە.

8-(وَابْنُ السَّبِيلِ) ڕێبوار: (مُنْشِئُ سَفَرٍ) ئەو کەسەیە: لە شوێنی زەکاتەکەوە دەست بە سەفەر دەکا (أَوْ مُجْتَازٌ) یان بە شوێنی زەکاتەکەدا تێدەپەڕێ بۆ شـوێنێکیتر (وَشَـرْطُهُ) مـەرجی زەکـات پێـدانی ڕێبـوار (اَلْحَاجَـةُ) ئەوەیـە پێویسـتی بـەو زەکاتـە هـەبێ لـەو سەفەرەیدا، هەر چـەند لـە شـوێنێکیتریش مڵـكو مـاڵی هـەبێ، هـەم (وَعَـدَمُ الْمَعْصِـيَةِ) سەفەرەکەشی بۆ گوناهکاری نەبێ، واتە: ئەگەر سەفەرەکەی گوناهکاری بوو، دروست نیە زەکاتی بدرێتێ.

(وَشَرْطُ آخِذِ الزَّكَاةِ مِنْ هَذِهِ الأَصْنَافِ الثَّمَانِيَةِ) مەرجی زەکاتوەرگر لـەو هەشـت جۆرانـە: یەکەم: (اَلإِسْلاَمُ) دەبی موسوڵمان بێ، چونکە بە (إجماع)ی زانایانیئیسلام دروست نیـە زەکات بدرێتە کافر.

دووەم: (وَأَنْ لاَ يَكُونَ هَاشِمِيًّا وَلاَ مُطَّلِبِيًّا) نابێ زەکاتوەرگرەکـە لـە نەتـەوەی (هاشـم)و (المُطّلب) بێ، چونکە ئەوانە بە هۆی خزمایەتی پێغەمبـەرﷺ پـاکنو زەکـاتیش چـڵکی

وَكَــــــــذَا مَــــــــوْلاَهُمْ فِىالأَصَـــــــحِّ .

(فَصْلٌ) مَنْ طَلَبَ زَكَاةً وَعَلِمَ الإِمَامُ اسْتِحْقَاقَهُ أَوْ عَدَمَهُ عَمِلَ بِعِلْمِهِ، وَإِلاَّ فَإِنْ اِدَّعَى فَقْرًا أَوْ مَسْكَنَةً لَمْ يُكَلَّفْ بَيِّنَةً، فَإِنْ عُرِفَ لَهُ مَالٌ وَادَّعَى تَلَفَهُ كُلِّفَ، وَكَذَا إِنْ اِدَّعَى

خەڵکیە، هەروەها دروست نیە: نەزرو کەففارەتو خوێنەکانی حـەجو عـومرەو قوربـانی واجبیش وەربگرن، بەڵام ئیمامی (الاصطخري)و چەند زانایەکیتر فەرموویانە: ئەگـەر لـە (خُمْـسُ الْخُمْسِ) بێبـەش کـرابن دروسـتە زەکـان وەربگـرن، هـەروەك لـە (المجمـوع)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە، کەوابو: دروستە (سـیِّد)ەکانی کوردسـتان (تَقْلِيـد)ی ئـەو ئیمامانـە بکـەنو زەکـات وەربگـرن (وَكَـذَا مَـوْلاَهُمْ) هـەروەها ئـەو کۆیلانـەی ئـەو دوو نەتەوەیەش ئازادیان کردون نابێ زەکات وەربگرن (فِىالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

سێیەم: نابێ زەکاتوەرگرەکە ئەرکی بەخێوکردنی لە سەر زەکاتدەرەکە بێ، هەروەك لە کۆتایی باسی (فقیر)دا ڕوون کراوە، چوارەم: بالغو عاقڵ بێ، واتە دروست نیّیە زەکـات بدرێتـە دەسـت شـێتو منـداڵ، بـەڵکو مەرجـە: سەرپەرشـتکارەکەیان بۆیـان وەربگـرێ، هەروەها ئەو کەش کە بلۆغی دەبێ نوێژ نەکەرە، ئەویش دروست نیە زەکـات وەربگـرێ،

هەروەك لە (تحفة)و (نهاية) دا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ئەو ئەندازە زەكاتەی دەدرێتە زەكاتوەرگرەكان ﴾

(مَنْ طَلَبَ زَكَاةً) هەر كەسێك داوای زەكاتی كرد (وَعَلِمَ الإِمَامُ اِسْتِحْقَاقَهُ) پێشەوا، یان زەكاتدەرەكە دەیزانی مافی لە زەكات هەیە (أَوْ عَدَمَهُ) یان دەیزانی مافی لە زەكات نیە، ئەوە (عَمِلَ بِعِلْمِهِ) بەگوێرەی زانستەكەیخۆی ڕەفتار دەكا، واتە: ئەگەر دەیزانی: زەكاتی پێدەچێ، ئەوە زەكاتەكەی دەداتێ، ئەگەر زەكاتی پێناچێ دروست نیە بیداتێ، هەروەها ئەگەر داوای زەكاتیش نەكا، بەڵام زەكاتدەرەكە دەیزانی زەكاتی پێدەچێ، ئەو كاتەش دروستە زەكاتەكەی بداتێ.

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر زەكاتدەرەكە نەیدەزانی: زەكاتی پێدەچێ، یان نا، ئەو كاتە (فَإِنْ ادَّعَى فَقْرًا أَوْ مَسْكَنَةً) ئەگەر زەكاتوەرگرەكە گوتی: من هەژارم، یان گەدامە. ئەوە (لَمْ يُكَلَّفْ بَيِّنَةً) داوای شاهیدی لێناكرێو سوێندیش نادرێ، چونكە ئەو كەسانەی داوای زەكاتیان دەكرد، پێغەمبەرﷺ بێشاهیدو بێسوێنددان زەكاتی دەدانێ، هەروەك لە زۆبەی سەرچاوەكاندا فەرموویانەو (أبوداود بسندصحيح) حەدیسەكەی گێڕاوەتەوە.

(فَإِنْ عُرِفَ لَهُ مَالٌ) جا ئەگەر زاندرابو: زەكاتوەرگرەكە بە ئەندازەیەكی وەها ماڵی هەیە: كە زەكاتی پێنەدەچو، بەڵام (وَادَّعَى تَلَفَهُ) زەكاتوەرگرەكە گوتی: ماڵەكەم نەماوەو ئێستا هەژارم. ئەو كاتە (كُلِّفَ) داوای شاهیدی لێدەكرێ: كە ماڵەكەی فەوتاوە(وَكَذَا إِنْ ادَّعَى عِيَالاً فِالأَصَحِّ، وَيُعْطَى غَازٍ وَابْنُ سَبِيلٍ بِقَوْلِهِمَا، فَإِنْ لَمْ يَخْرُجَا اُسْتُرِدَّ، وَيُطَالَبُ عَامِلٌ وَمُكَاتَبٌ وَغَارِمٌ بِبَيِّنَةٍ: وَهِيَ إِخْبَارُ عَدْلَيْنِ، وَيُغْنِي عَنْهَاالإِسْتِفَاضَةُ وَكَذَا تَصْدِيقُ رَبِّ الدَّيْنِ وَالسَّيِّدِ فِالأَصَحِّ، وَيُعْطَاالْفَقِيرُ وَالْمِسْكِينُ كِفَايَةَ سَنَةٍ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ الْمَنْصُوصُ وَقَوْلُ الْجُمْهُورِ كِفَايَةَ الْعُمْرِالْغَالِبِ، فَيَشْتَرِي بِهِ عَقَارًا يَسْتَغِلُّهُ وَاللهُ أَعْلَمُ.

عِيالاً) هەروەها ئەگەر بڵێ: ئەوەندە منداڵم هەنە ماڵەكەم بەروەستی بەخێوكردنیان ناكا. ئەو كاتەش داوای شاهیدی لێدەكرێ (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی راستتردا.

(وَ) هەروەها (يُعْطَى غَازٍ وَابْنُ سَبِيلٍ بِقَوْلِهِمَا) جەنگاوەری ڕێگایخواو، هەم ڕێبوار زەكاتیان دەدرێتێ بە تەنها قسەی خۆیان، واتە: سوێند نادرێنو داوای شاهیدیشیان لێناكرێ (فَإِنْ لَمْ يَخْرُجَا) جا ئەگەر سێ ڕۆژ تەواو بونو ئەوان بۆ غەزاو بۆ سەفەر نەڕۆیشتن (اُسْتُرِدَّ) زەكاتەكەیان لێوەردەگیرێتەوە.

(وَيُطَالَبُ عَامِلٌ وَمُكَاتَبٌ وَغَارِمٌ بِبَيِّنَةٍ) كرێكاری زەكاتو كۆیلەی نوسراوپێدراو و قەرزدار، هەرسێكیان داوای شاهێدیان لێدەكرێ (وَهِيَ) شاهیدی (إِخْبَارُ عَدْلَيْنِ) خەبەردانی دوو پیاویدادپەروەرە، یان پیاوێكو دوو ژنیدادپەروەر (وَيُغْنِي عَنْهَاالإِسْتِفَاضَةُ) بلاوبوونەوەی

هەواڵی گەدایی‌و هەژاری‌و سیفەتەکانی‌تری زەکاتوەرگرتن لەجیاتی شاهید بەسەو بە بەر شاهیدی‌دانەکە دەکەوێ (وَكَذَا تَصْدِيقُ رَبِّ الدَّيْنِ) هەروەها ئەگەر خاوەن قەرزەکەش قەرزدارەکە بە ڕاستگۆ دابنێ‌و بڵێ: قەرزدارە. بە بەرشاهیدی‌و سوێندخواردن دەکەوێ، هەم (وَالسَّيِّدِ) ئەگەر گەورەی‌کۆیلەکەش بڵێ: ڕاست دەکا نوسراوی‌ئازادکردنم داوەتێ.
ئەوەش بە بەر شاهیدی دەکەوێ (فِي‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَيُعْطَى‌الْفَقِيرُ وَالْمِسْكِينُ كِفَايَةَ سَنَةٍ) هەژارو گەدا، هەر یەکەیان ئەندازەی مەسرەفی ساڵێکیان دەدرێتێ: بۆ بەخێوکردنی خۆیان‌و ئەو کەسانەی بەخێوکردنیان لە سەریەتی (قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ (اَلأَصَحُّ الْمَنْصُوصُ وَقَوْلُ الْجُمْهُورِ) بە دەقی فەرموودەی ڕاستترو بە فەرموودەی کۆمەڵە زۆرترەکەی زانایان: (كِفَايَةَ الْعُمْرِالْغَالِبِ) بەشی تەمەنی ئەغلەبی دەدرێتێ، واتە: بەشی مەسرەفی شەست ساڵی دەدرێتێ، جا ئەگەر تەمەنی لە شەست ساڵ زیاتر بوو، ئەو کاتە ساڵ بەساڵ زەکاتی دەدرێتێ.
کەوابو: (فَيَشْتَرِي بِهِ عَقَارًا يَسْتَغِلُّهُ) زەکاتوەرگرەکە بەو ئەندازە زەکاتە زەمینێك، یان باغێك دەکڕێ‌و بەرهەمەکەی وەدەست دێنێ‌و خۆی‌و منداڵەکانی پێ‌بەخێو دەکا (وَاللّٰهُ أَعْلَمُ) هەروەها ئەگەر بازرگانی بزانێ، سەرمایەی بازرگانیەکی وەهای دەدرێتێ: کە قازانجەکەی بەشی بەخێوکردنی بکا، ئەگەر پیشەیەك بزانێ، ئەو کاتە پارەی کەرەستەی پیشەکەی دەدرێتێ‌و ئەگەر شوانی بزانێ مێگەلێکی پێ‌دەکڕێ...بەو جۆرە.
وَالْمُكَاتَبُ وَالْغَارِمُ قَدْرَ دَيْنِهِ، وَابْنُ السَّبِيلِ مَا يُوَصِّلُهُ مَقْصِدَهُ أَوْ مَوْضِعَ مَالِهِ، وَالْغَازِي قَدْرَ حَاجَتِهِ نَفَقَةً وَكِسْوَةً ذَاهِبًا وَرَاجِعًا وَمُقِيمًا هُنَاكَ وَفَرَسًا وَسِلاَحًا، وَيَصِيرُ ذَلِكَ مِلكًا لَهُ، وَيُهَيَّأُ لَهُ وَلاِبْنِ السَّبِيلِ مَرْكُوبٌ إِنْ كَانَ السَّفَرُ طَوِيلاً أَوْ كَانَ ضَعِيفًا لاَ يُطِيقُ الْمَشْيَ، وَمَا يَنْقُلُ عَلَيْهِ الزَّادَ وَمَتَاعَهُ إِلاَّ أَنْ يَكُونَ قَدْرًا يَعْتَادُ مِثْلُهُ حَمْلَهُ بِنَفْسِهِ،

(وَالْمُكَاتَبُ وَالْغَارِمُ) کۆیلەی نوسراوپێدراو و قەرزدار (قَدْرُ دَيْنِه) هەر یەکەیان بە ئەندازەی قەرزەکەی زەکاتی دەدرێتێ (وَابْنُ السَّبِيلِ مَا يُوَصِّلُهُ مَقْصِدَهُ) ڕێبواریش ئەندازەیەکی وەها زەکاتی دەدرێتێ کە بیگەیێنێتە شوێنی مەبەست (أَوْ مَوْضِعَ مَالِه) یان شوێنی ماڵەکەی خۆی.
(وَالْغَازِي) جەنگاوەری ڕێگای‌خودا (قَدْرُ حَاجَتِهِ) بە ئەندازەی پێویستی خۆی‌و منداڵەکانی زەکاتی دەدرێتێ (نَفَقَةً وكِسْوَةً) بۆ خواردن وجلو بەرگو پێویستیەکانی‌تر (ذَاهِبًا وَرَاجِعًا وَمُقِيمًا هُنَاكَ) بۆ ئەو ماوەیەی دەڕواتە غەزاو دەگەڕێتەوەو لەوێ دەمێنێتەوە، هەم (وَفَرَسًا وَسِلاَحًا) نرخی ئەسپێك‌و چەکێك زەکاتی دەدرێتێ بۆ جەنگکردن (وَيَصِيرُ ذَلِكَ مِلكًا لَهُ) ئەسپەکەو چەکەکە دەبنەملکی جەنگاوەرەکە.
(وَيُهَيَّأُ لَهُ وَلاِبْنِ السَّبِيلِ مَرْكُوبٌ) هەروەها ئامادە دەکرێ بۆ جەنگاوەرەکەو بۆ

ڕێبوارەکە: شتێکی سواری تاکو بە سواری بۆ غەزایەکەو بۆ سەفەرەکە بڕۆن (إنْ كَانَ السَّفَرُ طَوِيلاً) ئەگەر سەفەرەکەیان درێژ بێ (أوْ كَانَ ضَعِيفًا لاَ يُطِيقُ الْمَشْيَ) یان سەفەرەکە کورت بوو، بەڵام هیچیکیان توانای ڕۆیشتنیان نەبو (وَمَا يَنْقُلُ عَلَيْهِ الزَّادَ وَمَتَاعَهُ) هەم ئەو شتەشیان بۆ ئامادە دەکرێ: کە خواردنو کەلوپەلەکەیانی پێ بگوازنەوە (إلاَّ أنْ يَكُونَ قَدْرًا يَعْتَادُ مِثْلُهُ حَمْلَهُ بِنَفْسِهِ) مەگەر کەلوپەلەکە ئەوەندە کەم بێ: کە عادەت بوو وێنەی ئەو مرۆڤە بەخۆی هەڵیبگرێ، ئەو کاتە بۆیان ئامادە ناکرێ.

﴿ ئاگاداری ﴾: هەرکاتێك خاوەنەکە زەکاتەکەی بداتە کەسێك، ئەگەر بە زوبانیش نەڵێ ئەمە زەکاتەو هیچ ووشەیەکیتریش نەڵێ، زەکاتەکەی هەر دروستەو قبوڵ دەبێ.

بەڵام ئەگەر زەکاتەکەی دابوە کەسێك کە وایتێگەیشتبو زەکاتی پێدەچێ، ئینجا ئاشکرابو زەکاتی پێناچێ؟ چونکە کافرە، یان دەوڵەمەندە...هتد، ئەو کاتە زەکاتەکەی قبوڵ نابێو واجبە: دووبارە زەکاتێکیتر بداتەوە کەسێکی وەها: کە زەکاتی پێبچێ.

جا ئەگەر لە کاتی زەکاتدانەکەییەکەم بە زەکاتوەرگرەکەییەکەمی گوتبێ: ئەمە زەکاتە. ئەوە دروستە زەکاتە دروستنەبووەکەی لێوەربگرێتەوە، یان تۆڵەی زەکاتەکەی لێوەربگرێتەوە، بەڵام ئەگەر پێی نەگوتبێ: ئەمە زەکاتە. ئەو کاتە دروست نیە لێی وەربگرێتەوە، کەواتە: زەکاتەکەیدووەمیش هەر لە ماڵیخۆی دووبارە دەداتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

وَمَنْ فِيهِ صِفَتَا اِسْتِحْقَاقٍ يُعْطَى بِإِحْدَاهُمَا فَقَطْ فِي الأَظْهَرِ.

(فَصْلٌ) يَجِبُ اِسْتِيعَابُ الأَصْنَافِ إنْ قَسَمَ الإِمَامُ وَهُنَاكَ عَامِلٌ، وَإِلاَّ فَالْقِسْمَةُ عَلَى سَبْعَةٍ، فَإِنْ فُقِدَ بَعْضُهُمْ فَعَلَى الْمَوْجُودِينَ، وَإِذَا قَسَمَ الإِمَامُ إسْتَوْعَبَ مِنَ الزَّكَوَاتِ الْحَاصِلَةِ عِنْدَهُ آحَادَ كُلِّ صِنْفٍ، وَكَذَا يَسْتَوْعِبُ الْمَالِكُ إنْ اِنْحَصَرَالْمُسْتَحِقُّونَ فِالْبَلَدِ وَوَفَّى بِهِمُ الْمَالُ، وَإِلاَّ فَيَجِبُ إعْطَاءُ ثَلاثَةٍ، وَتَجِبُ التَّسْوِيَةُ بَيْنَ الأَصْنَافِ لاَ بَيْنَ آحَادِالصِّنْفِ، إلاَّ أَنْ يَقْسِمَ الإِمَامُ

(وَمَنْ فِيهِ صِفَتَا اِسْتِحْقَاقٍ) هەر کەسێك بە دوو جۆر مافی زەکاتوەرگرتنی هەبو: وەك هەژار بێو قەرزداریش بێ، یان جەنگاوەری ڕێگای خودا بێ، ئەوە (يُعْطَى بِإِحْدَاهُمَا فَقَطْ) تەنها بە جۆرێکیان زەکاتی دەدرێتێ (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

جا بزانە: ئەوە لە حاڵەتێکدا بوو: کە لە یەك زەکات بە یەك جار بیدرێتێ، بەڵام ئەگەر لە دوو زەکات بیدرێتێ، یان لە یەك زەکات بە دوو جار بیدرێتێ، واتە: زەکاتەکەییەکەمی سەرف کردبو، ئینجا جاریدووەمیش لە هەمان زەکات درایێ، ئەو کاتە لە هەردوو حاڵەتدا دروستە بە هەردوو جۆر بیدرێتێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی بەشکردنو گواستنەوەی زەکات ﴾

(يَجِبُ اسْتِيعَابُ الأَصْنَافِ) واجبە: لە زەكاتدانەكە هەر هەشت جۆرەكان دابگرێتەوەو بدرێتە گشتیان (إِنْ قَسَّمَ الإِمَامُ وَهُنَاكَ عَامِلٌ) ئەگەر پێشەوای موسوڵمانان زەكاتەكە بەش بكاو كرێكاری زەكاتیشی هەبێ (وَإِلَّا) بەلام ئەگەر كرێكار نەبێ (فَالْقِسْمَةُ عَلَى سَبْعَةٍ) ئەو كاتە بەشكردن بە سەر حەفت كەسانە (فَإِنْ فُقِدَ بَعْضُهُمْ) جا ئەگەر هەندێكیان نەبون، ئەو كاتە (فَعَلَىالْمَوْجُودِينَ) بە سەر ئەوانەدا بەش دەكا: كە ئێستا هەنە.

(وَإِذَا قَسَمَ الإِمَامُ) جا هەر كاتێك پێشەوای موسوڵمانان زەكاتەكە بەش بكا (إِسْتَوْعَبَ مِنَ الزَّكَوَاتِ الْحَاصِلَةِ عِنْدَهُ آحَادَ كُلِّ صِنْفٍ) واجبە: تاكە تاكەی گشت جۆرێك لەو زەكاتە دابگرێتەوە كە لە لایەتی (وَكَذَا يَسْتَوْعِبُ الْمَالِكُ) هەروەها واجبە: خاوەنەكەش گشتیان لە زەكاتەكەی دابگرێتەوە (إِنْ انْحَصَرَ الْمُسْتَحِقُّونَ فِيالْبَلَدِ) ئەگەر ئەو كەسانەی مافی زەكاتوەرگرتنیان هەیە لەو شارەدا سەرژمێر بكرێن و (وَوَفَّى بِهِمُ الْمَالُ) زەكاتەكەش بەرەوەستیان بكا (وَإِلَّا) بەلام ئەگەر زەكاتەكە بەرەوەست نەكا، یان زەكاتوەرگرەكان سەرژمێر نەدەكران، ئەو كاتە (فَيَجِبُ إِعْطَاءُ ثَلَاثَةٍ) واجبە لای كەمی زەكاتەكە بدرێتە سێ كەسان لە هەر جۆرێك لەو هەشت جۆرانە.

(وَتَجِبُ التَّسْوِيَةُ بَيْنَ الأَصْنَافِ) واجبە: بە یەكسانی زەكاتەكە بداتە هەموو جۆرەكان (لَا بَيْنَ آحَادِ الصِّنْفِ) بەلام واجب نیە: بە یەكسانی بیداتە تاكە تاكەی جۆرەكان، چونكە ئەندازەی پێویستیەكانیان لێك جیاوازە (إِلَّا أَنْ يَقْسِمَ الإِمَامُ) مەگەر پێشەوای موسوڵمانان فَيَحْرُمُ عَلَيْهِ التَّفْضِيلُ مَعَ تَسَاوِي الْحَاجَاتِ، وَالأَظْهَرُ مَنْعُ نَقْلِ الزَّكَاةِ، وَلَوْ عُدِمَ الأَصْنَافُ فِي الْبَلَدِ وَجَبَ النَّقْلُ، أَوْ بَعْضُهُمْ وَجَوَّزْنَا النَّقْلَ وَجَبَ، وَإِلَّا فَيُرَدُّ عَلَىالْبَاقِينَ، وَقِيلَ يُنْقَلُ،

زەكاتەكە بەش بكا، ئەو كاتە (فَيَحْرُمُ عَلَيْهِ التَّفْضِيلُ) لە سەر وی حەرامە هەندێكیان لە هەندێكیان زیاتریان بداتێ (مَعَ تَسَاوِيالْحَاجَاتِ) لەگەڵ ئەوەش كە پێویستیەكانیان یەكسان بێ، بەلام ئەگەر پێویستیەكانیان لێك جیاواز بن، ئەو كاتە دروستە بەگوێرەی پێویستیەكانیان زەكاتیان بداتێ.

(وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر (مَنْعُ نَقْلِ الزَّكَاةِ)دروست نیە زەكات لە شوێنێكەوە بگوازرێتەوەو بدرێتە زەكاتوەرگرەكانی شوێنێكیتر، بەلام (وَلَوْ عُدِمَ الأَصْنَافُ فِيالْبَلَدِ) ئەگەر هیچ جۆرێكی زەكاتوەرگرەكان لەو شارەدا نەبون، ئەو كاتە (وَجَبَ النَّقْلُ) واجبە: بگوازرێتەوە بۆ شوێنێكیترو بدرێتە زەكاتوەرگرەكانی شوێنەكە.

(أَوْ بَعْضُهُمْ) یان هەندێك جۆری زەكاتوەرگرەكان نەبون و (وَجَوَّزْنَا النَّقْلَ) لەو حاڵەتەشدا گواستنەوەكە دروست بكەین، ئەو كاتەش (وَجَبَ) گواستنەوەكە واجبە (وَإِلَّا) بەلام ئەگەر بە فەرموودەی راستتر بڵێین: گواستنەوە دروست نیە، ئەو كاتە (فَيُرَدُّ عَلَىالْبَاقِينَ) زەكاتەكە دووبارە دەدرێتەوە ئەوانەی لە شوێنی زەكاتەكەدا ماون (وَقِيلَ يُنْقَلُ) لە

فەرموودەیەکی بێهێزدا: دەگوازرێتەوە.

ئینجا بزانە: ئەگەر زەکاتوەرگرەکە دانیشتووی شوێنی زەکاتدانەکە نەبێ، بەڵکو لە شوێنێکیترەوە هاتبێ‌و لێرە زەکات وەربگرێ، ئەوە دروستەو بە گواستنەوەی زەکات داناندرێ، هەروەك لە (مغنی)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

دیسان بزانە: وەقفی سەر هەژاران ئەگەر دیاری نەکرابن، هەم وەسیێت‌و کەففارەت‌و نەزر –جگە لە نەزری دیاریکراو بۆ شوێنێك‌و قوربانیی‌نەزرکراو– ئەوانە دروستە بگواسترێنەوە بۆ شوێنێکیتر، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: چەند زانایایەك فەرموویانە: دروستە زەکاتی سەرفیترە بدرێتە تەنها یەك کەس، زەکاتی‌ماڵیش بدرێتە تەنها سێ کەس، هەروەك لە (تحفة)و(نهایة)دا فەرموویانە، بەڵکو لە مەزهەبی ئیمامی(حنفي)دا دروستە: زەکاتی‌سەرفیترەو زەکاتی ماڵیش بدرێتە تەنها یەك کەس، هەروەك لە (المجموع)و کتێبەکانی‌خۆیاندا فەرموویانە.

دووەم: لە مەزهەبی ئیمامی(حنفي)داو لە فەرموودەیەکی بێهێزی مەزهەبی(الشافعي)دا دروستە: زەکات بگوازرێتەوە، واتە: بۆ گەداو هەژارەکانی شوێنێکیتر بنێردرێ، هەروەك لە (المجموع)و کتێبەکانی(حنفی)دا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجابزانە: ئەرکی‌گواستنەوەی زەکات‌و هێنانی تا زەکاتوەرگرەکە وەریدەگرێ، لە سەر زەکاتدەرەکەیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

منهاج– بەرگی‌چوارەم–10

وَشَرْطُ السَّاعِي: كَوْنُهُ حُرًّا عَــ... فَإِنْ عُيِّنَ لَهُ أَخْذٌ وَدَفْعٌ لَمْ يُشْتَرَ...

وَيُسَنُّ وَسْمُ نَعَمِ الصَّدَقَةِ وَالْفَيْءِ فِي مَوْضِعٍ لاَ يَكْثُرُ شَعَرُهُ، وَيُكْرَهُ فِالْوَجْهِ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ يَحْرُمُ وَبِهِ جَزَمَ الْبَغَوِيُّ، وَفِي صَحِيحِ مُسلِمٍ لَعْنُ فَاعِلِهِ وَاللهُ أَعْلَمُ.

سێیەم: ئەگەر خاوەنەکە بە یەکێکی گوت: ئەم زەکاتە بە سەر هەژاراندا بەشی بکە. ئەوە دروست نیە هیچ بەشێك لەو زەکاتە بۆ خۆی دابنێ، هەم دروست نیە بۆ ئەوکەسانەش دابینێ: کە ئەرکی بەخێوکردنیانی لە سەرە، هەر چەند خاوەنەکەش ئیزنی بدا، بەڵام ئەگەر خاوەنەکە ئەندازەیەکی بۆ جیا بکاتەوە، ئەو کاتە دروستە ئەندازەکە بۆ خۆی وەربگرێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهایة)و حاشیەکانیاندا فەرموویانە.

(وَشَرْطُ السَّاعِي) مەرجی کرێکاری زەکات: (كَوْنُهُ حُرًّا عَدْلاً) دەبی ئازاد بێ‌و دادپەروەر بێ‌و (فَقِيهًا بِأَبْوَابِ الزَّكَاةِ) شەرعزان بێ لە باسەکانی زەکاتدا، بەڵام (فَإِنْ عُيِّنَ لَهُ أَخْذٌ وَدَفْعٌ) ئەگەر بۆ کرێکارەکە دیاری کرابو: زەکات لە کێ وەربگرێ‌و بیداتە کێ، ئەو کاتە (لَمْ يُشْتَرَطِ الْفِقْهُ) شەرعزانی بە مەرج داناندرێ.

بەڵکو دروستە نەخوێندەوارو ئافرەت‌و کۆیلەش بکرێنە وەکیل بۆ زەکاتوەرگرتن‌و بۆ

زەكات بەشكردن، هەروەها دروستە منداڵیش بكرێتە وەكیل بۆ زەكات بەشكردن، هەروەك لە باسی (وەكیلایەتی)دا ڕابرا.

(وَلْيُعْلِمْ شَهْرًا لأَخْذِهَا)سوننەتە پێشەوای موسوڵمانان مانگێك دیاری بكا بۆ وەرگرتنی زەكات (وَيُسَنُّ وَسْمُ نَعَمِ الصَّدَقَةِ وَالْفَيْءِ) سوننەتە: مەڕو ئاژەڵەكانیتری زەكاتو (فَيْء) نیشاندار بكرێن، واتە: بە ئاسنێكی سووركراوە داغ بكرێن (فِي مَوْضِعٍ لاَ يَكْثُرُ شَعَرُهُ) لە ئەندامێكی لاشەیان كە مووی زۆر نەبێ: وەكو ڕانو گوێ (وَيُكْرَهُ فِيالْوَجْهِ) بەڵام لە ڕوخساردا ناپەسندە (قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (الأَصَحُّ يَحْرُمُ) بە فەرموودەی ڕاستتر: داغكردنی ڕوخساری ئاژەڵ حەرامە (وَبِهِ جَزَمَ الْبَغَوِيِّ) ئیمامی (البغوي)ش فەرموویەتی حەرامە، هەم (وَفِي صَحِيحِ مُسلِمٍ لَعْنُ فَاعِلِهِ) لە حەدیسێكدا كە (مسلم) گێڕاویەتیەوە: (پێغەمبەرﷺ بە لای گوێدرێژێكدا ڕابرد كە ڕوخساری داغ كرابوو، فەرمووی: لەعنەت لەو كەسەی داغی كردووە). (وَاللهُ أَعْلَمُ).

﴿ پاشكۆ: لەبارەی خەساندنو ئاوسكردنی دەستكرد ﴾

بۆ گۆشت كەسێك دروستە: ئاژەڵەكانیان بە داغكردن نیشانە بكەن، هەر چەند زەكاتو (فَيْء)ش نەبن، هەروەها خەساندنی ئەو ئاژەڵەی گۆشتی دەخورێ لە حاڵەتی بچوكیدا دروستە، بەڵام لەحاڵەتی گەورەییدا دروست نیە، هەروەها خەساندنی ئەو ئاژەڵەی گۆشتی ناخورێ لە هیچ حاڵەتێكدا دروست نیە.

(فَصْلٌ) صَدَقَةُ التَّطَوُّعِ سُنَّةٌ، وَتَحِلُّ لِغَنِيٍّ وَكَافِرٍ، وَدَفْعُهَا سِرًّا وَفِي رَمَضَانَ،

ئینجا بزانە: ناپەسندە: كەر بپەڕێندرێتە سەر ماین، چونكە دەرهەق ئەو كارە پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: ﴿إِنَّمَا يَفْعَلُ ذَلِكَ الَّذِينَ لاَيَعْلَمُونَ﴾ رواه أبوداود بسند صحيح، تەنها ئەو كەسانە ئەو كارە دەكەن كە نازانن. واتە: چونكە لەم پەڕاندنە هێستر دروست دەبێو ئەسپو ماین كەم دەبن، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ناوەڕۆكی ئەو پاشكۆیە ڕوون كراوەتەوە.

هەم لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە: حەرامە: ئەسپ بپەڕێندرێتە سەر مانگا، چونكە ئەندامەكەی ئەسپ گەورەیەو زیان لە مانگایەكە دەدا-واتە: نەك لە بەر ئەوەی ڕەگەزی جیایە- كەوابو: هەر پەڕاندنێك زیان بە مێینە بگەیەنێ حەرامە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

ئەوەش وا ئەگەیەنێ: كە (التَّلْقِيحُ الإِصْطِنَاعِي)-واتە: ئاوسكردنی ئاژەڵ لە ئاوی نێرەیەك بە ئامێرێكیدەستكرد- دروستە، بەو مەرجەی -ئەگەر بۆ گۆشت خواردن بێ- نێرەكەو مێیەكە هەردووكیان گۆشتیان بخورێ، چونكە هیچ زیان بە مێیەكە ناگاو نەژادیش لە ئاژەڵدا ڕەچاو ناكرێ، والله أعلم.

﴿ فَصْلٌ: له باسی خێرکردن ﴾

(صَدَقَةُالتَّطَوُّعِ) خێرکردن به ماڵ (سُنَّةٌ) سوننەتێكی (مُؤَكَّدَة)یە، چونكە لە قورئانی پیرۆزو لـە حەدیسـەكانی پێغەمبـەردا ﷺ زۆر بایـەخی پـێدراوە، بـەڵام ئەگـەر مـرۆڤ بزانـێ خێروەرگرەكە لە گوناهكاری سەرفی دەكا، ئەو كاتە حەرامە خێرەكەی بداتێ، هەروەك لە (تحفـة)و (مغنـی)دا فەرموویانـە، بـەڵام (وَتَحِـلُّ لِغَنِـيٍّ وكَـافِرٍ) حەڵاڵـە خێرەكـەی بداتـە دەوڵەمەندو كافر، چونكە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿فِي كُلِّ كَبِدٍرَطْبَةٍ أَجْرٌ﴾ رواه الشيخان، له گشت خاوەن جەرگێكیتەڕدا پاداشتێك هەیە.

(وَدَفْعُهَـا سِـرًّا) بـە نهێنـی خێرەكـە بداتـە خێروەرگرەكـە خێـری گـەورەترە، چـونكە پێغەمبـەر ﷺ دەفـەرموێ: ﴿سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لاَ ظِلَّ إلاَّ ظِلُّهُ...وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ فَأَخْفَاهَا حَتَّى لاَ تَعْلَمَ شِمَالُهُ مَا تُنْفِقُ يَمِينُهُ﴾ رواه الشيخان، حەفت كەس هەنە خوای گەورە لە سێبەری خۆیدا دایاندەنێ لـە ڕۆژی قیامـەت كـە جگـە لـە سـێبەری‌خۆی هـیچ سێبەرێكی‌تر نیە...یەكێكیشیان ئەو كەسەیە كە بە نهێنی خێرێكی كردبێ‌و بە شێوەیەكی وەها بیشارێتەوە: كە چەپەكەی نەزانێ ڕاستەكەی چی دەبەخشـێ. بـەڵام زەكاتـدان بـە ئاشكرایی خێرترە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَ) هەروەها (فِي رَمَضَانَ) خێركردن لە ڕەمەزاندا خێری زۆرترە، چونكە پێغەمبەر ﷺ لە ڕەمەزاندا زۆر خێری دەكردن، هەروەك لە (پەڕتووكی ڕۆژوو)دا ڕوونمان كردەوە.

وَلِقَرِيـبٍ وَجَـارٍ أَفْضَـلُ، وَمَـنْ عَلَيْـهِ دَيْـنٌ أَوْ وَلَـهُ مَـنْ تَلْزَمُـهُ نَفَقَتُـهُ يُسْـتَحَبُّ أَنْ لاَ يَتَصَدَّقَ حَتَّى يُـؤَدِّيَ مَـا عَلَيْـهِ، قُلْـتُ: الأَصَـحُّ تَحْـرِيمُ صَـدَقَتِهِ بِمَـا يَحْتَـاجُ إِلَيْـهِ لِنَفَقَـــةِ مَـــنْ تَلْزَمُـــهُ نَفَقَتُـــهُ أَوْ لِـــدَيْنٍ لاَ يَرْجُـــو لَـــهُ وَفَـــاءً وَاللهُ أَعْلَـــمُ، وَفِي اسْتِحْبَابِ الصَّدَقَةِ بِمَا فَضَلَ عَنْ حَاجَتِهِ أَوْجُهٌ، أَصَحُّهَا: إِنْ لَمْ يَشُقَّ عَلَيْهِ الصَّبْرُ

(وَلِقَرِيبٍ) هەروەها خێركردن بە خزم خێری زۆر گەورەترە، چونكە دەرهەق خێركردن بـە خزم پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ﴿لَهُ أَجْرَانِ: أَجْرُالْقَرَابَةِ وَأَجْرُالصَّدَقَةِ﴾ رواه الشيخان، خێركردن بە خزم دوو پاداشتی هەنە: پاداشتی خزمایەتی‌و پاداشتی خێركردنەكە.

(وَجَارٍ أَفْضَلُ) هەروەها خێركردن بە دراوسێ خێری گەورەترە لە كەسێكی كـە دراوسـێ نەبێ، چونكە خواو پێغەمبەر ﷺ زۆر بایەخیان بە چاكەكردنی لە گەڵ دراوسێ داوە.

ئینجا سوننەتە باشترین‌و خۆشەویستترین شت بكاتە خێر، هەروەها چەند حەدیسـێكیش دەرهەق ئاودان هاتون، بۆ نمونـە: ﴿أَيُّمَا مُسْلِمٍ سَقَى مُسْلِماً عَلَى ظَمَأٍ سَقَاهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنَ الرَّحِيقِ الْمَخْتُومِ﴾ رواه أبوداود بإسنادجيد، هـەر موسـوڵمانێك ئـاو بداتـە موسـوڵمانێكی تێنوو، خوای گەورە لە شەرابە مۆركراوەكەی بەهەشت ئاوی دەدا.

(وَمَنْ عَلَيْهِ دَيْنٌ) هەركەسێك قەرزێكی لـە سەر بێ، جا قـەرزی خـوا بـێ: وەكـو

زەكاتو كەففارەت، یان قەرزی ئادەمیزاد بێ (أَوْ وَلَهُ مَنْ تَلْزَمُهُ نَفَقَتُهُ) یان كەسێكی وەهای هەبێ: كە بەخێوكردنیی لە سەر واجب بێ: وەكو دایكو باوكو ژنو منداڵەكانی، ئەوە لە هەردوو حاڵەتدا (يُسْتَحَبُّ أَنْ لاَ يَتَصدَّقَ) وەها سوننەتە: هیچ شتێك نەكاتە خێر (حَتَّى يُؤَدِّيَ مَاعَلَيْهِ) تا ئەو قەرزەو ئەو بەخێوكردنەی لە سەریەتی بە تەواوی دەیدا.

بەڵام (قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (آلأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (تَحْرِيمُ صَدَقَتِه بِمَا يَحْتَاجُ إِلَيْهِ) حەرامە ئەو شتە بكاتە خێر: كە پێویستیی پێ هەیە (لِنَفَقَةِ مَنْ تَلْزَمُهُ نَفَقَتُهُ) بۆ بەخێوكردنی ئەو كەسەی بەخێوكردنیی لە سەر واجبە (أَوْ) یان پێویستیی پێ هەیە (لِدَيْنٍ لاَيَرْجُو لَهُ وَفَاءً) بۆ قەرزێكی وەها: كە جگە لەئەوەندە شتە تەمای بە هیچیتر نەبێ قەرزەكەی پێ بداتەوە، چونكە دانەوەیقەرز واجبە، خێركردنیش سوننەتە (وَاللّٰهُ أَعْلَمُ) هەم پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْماً أَنْ يَحْبِسَ عَمَّنْ يَمْلِكُ قُوتَهُ﴾ رواه مسلم، ئەوەندە گوناهە بۆ سزادانی مرۆڤ بەسە: بەخێوكردنی ئەوكەسە ڕابگرێ كە بەخێوكردنی لە ئەستۆیەتی.

(وَفِي اسْتِحْبَابِ الصَّدَقَةِ) لەبارەی خێركردن (بِمَا فَضَلَ عَنْ حَاجَتِهِ) بە گشت ئەوشتەی كە لە پێویستی خۆیو منداڵەكانی زیادە (أَوْجُهٌ) چەند فەرموودەیەك هەنە (أَصَحُّهَا) لە هەموانیان ڕاستتر: (إِنْ لَمْ يَشُقَّ عَلَيْهِ الصَّبْرُ) ئەگەر خۆڕاگرتنی لە سەر نەبوونی لە لای اُسْتُحِبَّ، وَإِلاَّ فَلاَ.

زەحمەت نەبێ، ئەوە (اُسْتُحِبَّ) سوننەتە گشت ماڵە زیادەكەی بكاتە خێر، چونكە (ئیمامی (أبوبكر)ﷺ) جارێك هەموو ماڵیخۆی كردە خێر، پێغەمبەریشﷺ لێی قبوڵ كرد). هەروەك (الترمذي) گێڕاویەتەوە.

(وَإِلاَّ فَلاَ) بەڵام ئەگەر لە سەر نەبوونی خۆی پێڕانەدەگیرا ئەو كاتە (فَلاَ) سوننەت نیە، بەڵكو ناپەسندە، چونكە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿خَيْرُالصَّدَقَةِ مَاكَانَ عَلَى ظَهْرِغِنًى وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ﴾ رواه الشيخان، چاكتر خێركردن ئەوەیە لە سەر دەوڵەمەندی بێو پێویستیی پێ نەبێ، پێشدا مافی ئەو كەسانە بدە: كە بەخێوكردنیان لە ئەستۆی تۆیە.

﴿ **پاشكۆ** ﴾: سوننەتە هەموو ڕۆژێك خێرێك بكا، هەر چەند كەمیش بێ، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْراً يَرَهُ﴾ هەر كەسێك بە گرانایی زەڕەیەك خێرێك بكا لە ڕۆژی قیامەت دەیبینێ. هەروەها سوننەتە خێرەكەشی بداتە هەژارو پیاوچاكان، چونكە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَيَأْكُلْ طَعَامَكَ إِلاَّ تَقِيٌّ﴾ رواه أبوداود بسندصحيح، هیچ كەسێك خواردەمەنی تۆ نەخوا تەنها مرۆڤی لە خواترس نەبێ.

هەروەها ئەو خێرانەی بەردەوامنو سودەكەیان گشتییە لە هەموو خێرێك گەورەترن: وەك

(وَقف)کردنو ئاوی خێرات، هەم پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَيَغْرِسُ الْمُسْلِمُ غَرْساً فَيأْكُلُ مِنْهُ إِنْسَانٌ وَلاَ دَابَّةٌ وَلاَ شَيْءٌ إلاَّ كَانَ لَهُ صَدَقَةٌ إِلى يَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾ رواه مسلم، هەر موسوڵمانێك درەختێك بچێنێ=بروێنێ، جا هەر ئادەمیزادێكو هەر ئاژەڵێكو هەر شتێكیتر لەو درەختە بخوا، ئەوە بۆ داچێنەكە دەبێتە خێر تا ڕۆژی قیامەت.

ئینجا ئەو كەسەی خێرەكەی دەدرێتێ سوننەتە: دوعای چاك بۆ خێركەرەكە بكا، چونكە پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: ﴿مَنْ صُنِعَ إِلَيْهِ مَعْرُوفٌ فَقَالَ لِفَاعِلِهِ: جَزَاكَ اللهُ خَيْراً. فَقَدْ أَبْلَغَ فِي الثَّنَاءِ﴾ رواه الترمذی بسند صحیح، هەركەسێك چاكەیەكی لەگەڵ كرا، ئینجا ئەویش بە چاكەكەرەكەی گوت: خوا پاداشتی چاكەت بداتەوە. ئەوە بەڕاستی سوپاسێكی زۆری كردوە. بەڵام حەرامە: خێركەرەكەش منەت بكاو ئازاری ئەو كەسە بدا كە خێرەكەی داوەتێ، یان كارێكی پێبكا، چونكە بەو ڕەفتارانە خێرەكەی دەسڕێتەوەو نانووسرێ، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿لاتُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى﴾ خێرەكانیخۆتان بە منەتكردنو ئازاردان بەتاڵ مەكەنەوە.

هەروەها پێویستە بە دوای هەر گوناهێكدا خێرێك، یان چاكەیەكیتر بكا، چونكە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾ بەڕاستی چاكەكان خراپەكان لادەبەن. دیسان بزانە: حەرامە بە خاتریخوا لە خەڵك بپاڕێتەوە، حەرامە خۆی سوك بكاو دەرۆزە

(كِتَابُ النِّكَاحِ)

هُوَ مُسْتَحَبٌّ لِمُحْتَاجٍ إِلَيْهِ يَجِدُ أُهْبَتَهُ، فَإِنْ فَقَدَهَا اُسْتُحِبَّ تَرْكُهُ

بكا، بەڵام ئەگەر كەسێك لەخۆیەوە شتێكی بداتێ، ئەو كاتە با وەریبگرێ، هەروەك لە حەدیسێكی(صحیح)دا هاتوە، هەروەها لە بارەی خێركردنو چۆنیەتیو سوودەكانی خێركردن چەند حەدیسێكیتر هەنە لەبەر درێژی نەماننووسین، پێویستە لە كتێبەكانی حەدیس لێیان ئاگادارین، وَصَلَّى اللهُ وَسَلَّمَ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

﴿ كِتَابُ النِّكَاحِ: ئەمەیە پەرتوكی ژن مارەكردن ﴾

خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَأَنْكِحُوا الأَيَامَى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ ژن بۆ پیاوە بێژنەكانتان بێننو ژنە بێمێردەكانتان بدەنە شوو، هەم كۆیلەو جاریە سالحەكانیشتان، ئەگەر ژنو پیاوەكان هەژار بن، خوایگەورە لە گەورەییخۆی دەوڵەمەندیان دەكا. واتە لە ترسی بەخێوكردن واز لە ژن هێنانو مێردكردن مەهێنن. پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَرْبَعٌ مِنْ سُنَنِ الْمُرْسَلِينَ: اَلْحَيَاءُ وَالتَّعَطُّرُ وَالسِّوَاكُ وَالنِّكَاحُ﴾ رواه أحمد والترمذی بسند حسن، چوار سیفەت ڕەوشتی پێغەمبەرانن عليهم الصلاة والسلام: شەرم كردنو خۆ بۆنخۆشكردنو سیواك كردنو ژن هێنان.

جگە لەوانەش چەند ئایەت و حەدیسێکی‌تر لەبارەی ژن هێنان هاتون پێویستە لە کتێبەکانی حەدیسدا بیانخوێنیەوە، چونکە ژن هێنان تاکە خواپەرستیەکە—لە دوای ئیمان— کە لە سەردەمی باب (آدَم)ەوەو تا لە بەهەشتیشدا بەردەوامە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(هُوَ) ژن هێنان (مُسْتَحَبٌّ) سوننەتێکی زۆر خۆشەویستە (لِمُحْتَاجٍ إلَيْهِ) بۆ ئەو پیاوەی پێویستی بە ژن هێنان هەیە: وەك حەزی بۆ جیماع بچێ، بەو مەرجەی (يَجِدُ أُهْبَتَهُ) ئەرکی ژن هێنانی دەست بکەوێ: وەك مارەیی و جل و بەرگی وەرزەکەی بوك گواستنەوە، هەرچەند هەژاریش بێ، بە بەڵگەی ئایەتەکەی‌رابردوو. پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ: ﴿يَامَعْشَرَالشَّبَابِ مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمُ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ فَإِنَّهُ أَغَضُّ لِلْبَصَرِ وَأَحْصَنُ لِلْفَرْجِ، وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَإِنَّهُ لَهُ وِجَاءٌ﴾ رواه الشيخان، هۆ کۆمەڵی لاوەکان هەر کەسێك لە ئێوە توانای ژن هێنانی هەبو با ژن بهێنێ، چونکە ژن هێنان باشتر چاوی لە حەرام دەنوقێنێ و باشتر داوێنی لە حەرام دەپارێزێ، وە هەر کەسێکیش توانای نەبو، با بەڕۆژوو ببێ، چونکە ڕۆژوو—وەك خەساندن— شەهوەتەکەی دەبڕێ.

(فَإِنْ فَقَدَهَا) جا ئەگەر پیاوەکە ئەرکی ژن هێنانی نەبو (اُسْتُحِبَّ تَرْكُهُ) سوننەتە: واز لە ژن هێنان بێنێ تا ئەرکی ژن هێنانی دەست دەکەوێ، خوای گەورە دەفەرموێ: وَيَكْسِرُ شَهْوَتَهُ بِالصَّوْمِ، فَإِنْ لَمْ يَحْتَجْ كُرِهَ إنْ فَقَدَ الأُهْبَةَ، وَإِلاَّ فَلاَ لَكِنِ الْعِبَادَةُ أَفْضَلُ، قُلْتُ: فَإِنْ لَمْ يَتَعَبَّدْ فَالنِّكَاحُ أَفْضَلُ فِالأَصَحِّ، فَإِنْ وَجَدَ الأُهْبَةَ وَبِهِ عِلَّةٌ كَهَرَمٍ أَوْ مَرَضٍ دَائِمٍ أَوْ تَعْنِينٍ كُرِهَ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيُسْتَحَبُّ دَيِّنَةٌ

﴿وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لايَجِدُونَ نِكَاحاً حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾ ئەو کەسانەی ئەرکی ژن هێنانیان دەست ناکەوێ با خۆیان بە داوێنپاکی ڕابگرن تا خودا لە گەورەیی خۆی دەوڵەمەندیان دەکا، واتە: ئەرکی ژن هێنانیان دەداتێ.

کەوابو: (وَيَكْسِرُ شَهْوَتَهُ بِالصَّوْمِ) لەو ماوەیەدا پیاوەکە حەزبۆچوونی‌جیماعی بە ڕۆژووگرتن دەشکێنێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی‌رابردوو، بەڵام ناپەسندە: بە دەرمان شەهوەتەکەی بشکێنێ، بەڵکو ئەگەر بە یەکجاری شەهوەتەکەی بشکێنێ، ئەو کاتە حەرامەو گوناهبار دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَإِنْ لَمْ يَحْتَجْ) جا ئەگەر پێویستی بە ژن هێنان نەبو، واتە: حەزی بۆ جیماع نەدەچو، ئەو کاتە (كُرِهَ إنْ فَقَدَ الأُهْبَةَ) ناپەسندە ژن بهێنێ ئەگەر ئەرکی ژن هێنانی نەبێ (وَإلَّا) بەڵام ئەگەر پێویستی بە ژن هێنان نەبو و ئەرکی ژن هێنانیشی هەبو، ئەو کاتە (فَلاَ) ناپەسند نیە (لَكِنِ الْعِبَادَةُ أَفْضَلُ) بەڵام لەو حاڵەتەدا خواپەرستی خێرترە لە ژن هێنانەکە.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (فَإِنْ لَمْ يَتَعَبَّدْ) ئەگەر خواپەرستی نەدەکرد، ئەو کاتە (فَالنِّكَاحُ أَفْضَلُ) ژن هێنانەکە خێرترە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی راستتردا، نەوەك توشی بێشەرعی ببێ (فَإِنْ وَجَدَ الأُهْبَةَ) جا ئەگەر ئەرکی ژن هێنانی هەبوو، بەلام (وَبِهِ عِلَّةٌ) لە سەرەتاوە نەساغیەکی هەبو: (كَهَرَمٍ) وەکو پیری (أَوْ مَرَضٍ دَائِمٍ) یان نەخۆشیەکی بەردەوام (أَوْ تَعْنِينٍ) یان نەمێردی، واتە توانای جیماعکردنی نەبێ، ئەو کاتە (كُرِهَ) ناپەسندە: ژن بهێنێ، چونکە پێویستیی نیەو ژنەکەشی داوێنپاك ناکاو سەر دەکێشێتە لای بێشەرعی (وَاللهُ أَعْلَمُ).

ئینجا بزانە: ئەو بڕیارانەیڕابردوو–جگە لە بەرۆژوو بوون– گشتی لە ئافرەتیشدا ڕەچاو دەکرێن، کەواتە: ئەگەر حەزی لە جیماع بوو، یان پێویستی بە بەخێوکردنیخۆی هەبوو، یان دەترسا بێناموسەکان تووشی بن، لەو حاڵەتانەدا سوننەتە شوو بکا، بەلام ئەگەر ئەو پێویستیانەی نەبن‌و بشزانێ ئەرکی مێردەکەی پێ جێبەجێ ناکرێ، ئەو کاتە حەڕامە شوو بکا، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

﴿ سیفەتەکانی ژن و مێردی باش ﴾

(وَيُسْتَحَبُّ دَيِّنَةٌ) سوننەتە: ژنێکی ئایین پەروەرو خواپەرست بهێنێ، چونکە ئایینەکەی ڕێگەی خیانەت‌و بێناموسیو لە فەرماندەرچوونی لێدەگرێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ:

بِكْرٌ نَسِيبَةٌ لَيْسَتْ قَرَابَةً قَرِيبَةً.

﴿تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ لأَرْبَعٍ: لِمَالِهَا وَلِحَسَبِهَا وَلِجَمَالِهَا وَلِدِينِهَا، فَاظْفَرْ بِذَاتِ الدِّينِ تَرِبَتْ يَدَاكَ﴾ رواه الشيخان، بۆ چوار مەبەست ژن مارە دەکرێ: بۆ ماڵەکەیو بۆ خزمەکانیو بۆ جوانیەکەیو بۆ ئایینەکەی، جا ئەتۆ خاوەن ئایینەکە بگرە، ئەگەر وانەکەی هەژار ببی.

ئینجا بزانە: لەبارەی ئافرەتی نوێژنەکەر دوو فەرموودەی جیاواز هەنە، بۆیێ لە فەرموودەیەکدا: هێنانی ژنێکی جولەکە، یان دیان باشترە لە هێنانی ژنێکی نوێژنەکەر، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

(بِكْرٌ) سوننەتە: ژنێکی کچ بهێنێ، پێغەمبەرﷺ بە (جابر)ی فەرموو: ﴿هَلاَّ بِكْراً تُلاَعِبُهَا وَتُلاَعِبُكَ﴾ رواه الشيخان، بریا ئەو ژنەی هێناوتە کچ بوایە تاکو گەمەی لەگەڵ بکەیو گەمەت لەگەڵ بکا. جگە لە مەش کچ لە بێوەژن بێفێڵترەو قسەی خۆشترەو بە مەسرەفی کەمو بە جیماعیکەم ڕازیترە.

(نَسِيبَةٌ) هەم نەژادێکی پاكو بە شەرەفی هەبێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی چوار سیفەتیڕابردوو (لَيْسَتْ قَرَابَةً قَرِيبَةً)خزمێکی نزیك نەبێ، چونکە بە هۆی شەرمی خزمایەتی شەهوەتەکەیان بێهێز دەبێو دەبێتە هۆی بێهێزبوونی منداڵەکە، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا

منداڵێکی ڕێزدار دەبێ، چونکە لە هەر دوو لایەوە تەبیعەتی بنەماڵەکەی تێدا کۆ دەبێتەوە.

هەروەها سوننەتە: لەو جۆرە ژنانە بێ: کە بە زۆری زاوزێ دەکەن، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿تَزَوَّجُوا الْوَدُودَ الْوَلُودَ فَإِنِّي مُكَاثِرٌ بِكُمُ الأُمَمَ﴾ رواه أبوداود وصححه الحاكم، ئەو جۆرە ژنە مارە بکەن کە مێردی خۆی زۆر خۆش دەوێ‌و بە زۆری منداڵی دەبن، چونکە من شانازی بە زۆریی ئێوە لە سەر ئوممەتانی‌تر دەکەم. جا بزانە: ئەم سیفەتە بە هۆی دایک‌و خوشک‌و خزمەکانی کچەکە دەزاندرێ.

هەروەها سوننەتە: مارەیییەکەی کەم بێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَعْظَمُ النِّسَاءِ بَرَكَةً أَيْسَرُهُنَّ مُؤْنَةً﴾ صححه الحاكم، لە هەموو ژنەکان بە پیت‌و بەرەکەتتر ئەو ژنانەن کە مارەیی‌و مەسرفیان سوک‌و ئاسانە. هەروەها سوننەتە: ژنەکە بە دڵی‌خۆی بێ، واتە: لە بەرچاوی‌خۆی جوان‌و دڵگیر بێ، چونکە لە بارەی ژنی‌باش پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ﴿خَيْرُالنِّسَاءِ الَّتِي تَسُرُّهُ إِذَا نَظَرَ وَتُطِيعُهُ إِذَا أَمَرَ ولاَ تُخَالِفُهُ فِي نَفْسِهَا وَلاَ مَالِهَا بِمَا يَكْرَهُ﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح، باشترین ژن ئەوەیە: هەر کاتێك مێردەکەی تەماشای بکا دڵخۆشی بکا–واتە: لەگەڵ مێردەکەی ڕوخۆش‌و بە زەردەخەنە بێ‌و ڕازاوە‌و پاك‌و خاوێن بێ– هەم هەر کاتێك فەرمانیشی پێ‌بکا فەرمانەکەی جێبەجێ بکاو لە خودی خۆی‌و لە ماڵی مێردەکەشدا خیانەت نەکا. واتە: بێ‌ناموسی‌و دزی نەکا.

وَإِذَا قَصَدَ نِكَاحَهَا سُنَّ نَظَرُهُ إِلَيْهَا قَبْلَ الْخِطْبَةِ وَإِنْ لَمْ تَأْذَنْ، وَلَهُ تَكْرِيرُ نَظَرِهِ، وَلاَ يَنْظُرُ غَيْرَ الْوَجْهِ وَالْكَفَّيْنِ، وَيَحْرُمُ نَظَرُ فَحْلٍ بَالِغٍ إِلَى عَوْرَةِ حُرَّةٍ كَبِيرَةٍ أَجْنَبِيَّةٍ

ئینجا بزانە: هەروەك بۆ پیاوەکە سوننەتە: ئەو سیفەتانەی‌ڕابردوو لە ژنەکەدا ڕەچاو بکا، ئەوهاش بۆ ژنەکەو بۆ (وَلِی)یەکەی سوننەتە: ئەو سیفەتانە لە مێردەکەدا ڕەچاو بکەن، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

﴿ باسی (نَظَر)=تەماشاکردنی ئافرەت و پیاو ﴾

پێشەکی بزانە: تەماشاکردنی یەکتری ئافرەت‌و پیاو سێ بڕیاری هەنە: سوننەتە، حەڕامە، حەڵاڵە. جا لەبارەی تەماشاکردنی سوننەت دەفەرموێ (وَإِذَا قَصَدَ نِكَاحَهَا) هەر کاتێك ویستی ژنێك بۆ خۆی مارە ببڕێ (سُنَّ نَظَرُهُ إِلَيْهَا) سوننەتە: تەماشای ژنەکە بکا (قَبْلَ الْخِطْبَةِ) پێش داخوازی‌کردنی (وَإِنْ لَمْ تَأْذَنْ) هەرچەند ژنەکەو وەلیەکەشی ئیزنی نەدەن، هەروەها لە دوای داخوازیش دروستە: تەماشای بکا، چونکە پێغەمبەرﷺ ئیزنی داوە، بە بەڵگەی ﴿عَنِ المغيرةِ﵁: أَنَّهُ خَطَبَ اِمْرَأَةً، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّﷺ: أُنْظُرْ إِلَيْهَا فَإِنَّهُ أَحْرَى أَنْ يُؤْدَمَ بَيْنَكُمَا﴾ رواه الترمذي وحسنه، پێغەمبەرﷺ بە (المغيرة)ی فەرموو: ئەو ژنەی داخوازت کردوە تەماشای بکە، چونکە ئەو تەماشاکردنە باشتر دەبێتە هۆی بەردەوامی

خۆشەویستی لە نێوانتاندا.
(وَلَهُ تَكْرِيرُ نَظَرِهِ) بۆی دروستە زیاتر لە سێ جاریش تەماشای بکا، تا دڵی جێگیر دەبێ‌و قەناعەتی تەواو دەبێ، بەڵام ئەگەر بە یەك جار قەناعەتی تەواو بوو، ئەو کاتە حەرامە دوو جار تەماشای بکا.
(وَ) هەروەها (لاَ يَنْظُرُ غَيْرَ الْوَجْهِ وَالْكَفَّيْنِ) جگە لە ڕوو و هەردوو لەپەدەستەکانی نابێ تەماشی هیچ شوێنێکیتری بکا، چونکە جوانیی لە ڕووەکەی دیارەو قەڵەویی‌و نەرمو نۆڵی لاشەکەشی لە لەپەدەستەکانی دیارە. ئینجا ئەگەر نەگونجا بەخۆی تەماشای بکا، ئەو کاتە سوننەتە: ژنێکی مەحرەمی خۆی بنێرێ لە جیاتیی تەماشای بکا، ئینجا بۆی باسی جوانیی‌و قەڵەوییەکەی بکا، جا ئەگەر ژنەکەی بە دڵ نەبو، سوننەتە بێدەنگ بێ‌و عەیبەکانی نەڵێ، هەم نەڵێ: نامەوێ. چونکە دڵشکاندنی تێدایە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
هەروەها بۆ ئافرەتەکەی داخوازکراویش سوننەتە: تەماشای هەموو لاشەی پیاوە داخوازکەرەکە بکا–جگە لە عەورەتەکەی– هەروەك لە (مغنی)و (الشروانی)دا فەرموویانە.
هەروەها لەبارەی تەماشاکردنی حەرام دەفەرموێ (وَيَحْرُمُ نَظَرُ فَحْلٍ بَالِغٍ) حەرامە: نێرێکی بالغو عاقڵ تەماشا بکاتە (إِلَى عَوْرَةِ حُرَّةٍ كَبِيرَةٍ أَجْنَبِيَّةٍ) عەورەتی ئافرەتێکی گەورەی بێگانە، هەرچەند شەهوەتیشی نەجوڵێ‌و لە بێشەرعیش نەترسێ.
وَكَذَا وَجْهِهَا وَكَفَّيْهَا عِنْدَ خَوْفِ فِتْنَةٍ، وَكَذَا عَنْدَ الأَمْنِ عَلَىالصَّحِيحِ،

جا بزانە: مەبەست بە بێگانە ئەو ئافرەتەیە: کە مارەیی لێبێ: ئێستا، یان لەمەودوا، هەم مەبەست بە عەورەتیئافرەت: هەموو لاشەیەتی–جگە لە ڕوو و لەپەدەستەکانی– هەروەك لە باسی نوێژدا ڕابرا، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ﴾ بە پیاوە ئیماندارەکان بڵێ: چاویخۆیان بنوقێنن لە تەماشاکردنی حەرامو داوێنیخۆیان بپارێزن لە حەرام بە کاری نەهێنن.
(وَكَذَا وَجْهِهَا وَكَفَّيْهَا) هەروەها حەرامە تەماشا بکاتە ڕوو و لەپەدەستەکانی ئافرەتی بێگانە (عِنْدَ خَوْفِ فِتْنَةٍ) ئەگەر لە ڕودانی بێشەرعیەك بترسێ، بە (إجماع) زانایانی ئیسلام (وَكَذَا عِنْدَالأَمْنِ) هەروەها ئەگەر لە ڕودانی بێشەرعیش نەترسێ‌و دەماریشی هەڵنەستێ، هەر حەرامە تەماشای لەپەدەست‌و ڕووی ئافرەتی بێگانە بکا (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست ﴿عَنْ اِبْنِ عَبَاسٍ رضي الله عنهما: كَانَ الْفَضْلُ رَدِيفَ النَّبِيِّ ﷺ فَجَائَتْ اِمْرَأَةٌ مِنْ خَثْعَمَ، فَجَعَلَ الْفَضْلُ يَنْظُرُ إِلَيْهَا وَتَنْظُرُ إِلَيْهِ، فَجَعَلَ النَّبِيُّ ﷺ يَصْرِفُ وَجْهَ الْفَضْلِ إِلَىالشِّقِّ الآخَرِ...وَذَلِكَ فِيحَجَّةِالْوَدَاعِ﴾ رواه‌الشيخان، لە حەجیماڵئاواییدا (فضل) لە پشت پێغەمبەر ﷺ سواری وولاغ بوبو، جا ئافرەتێك هات، (فضل)ش تەماشای ئافرەتەکەی دەکردو ئافرەتەکەش

تەماشای(فضل)ی دەکرد، جا پێغەمبەرﷺ ڕووی (فضل)ی دەبردە لایەکەیتر تاکو تەماشای ئافرەتەکە نەکا. واتە: چونکە حەرامە پیاو تەماشای ڕووی ئافرەتیبێگانە بکا.

﴿ ئاگاداری ﴾: هەر ئافرەتێك بزانێ پیاوی بێگانە تەماشای دەکا، واجبە: ڕووی خۆی داپۆشێ، ئەگەر نا: دەبێتە یارمەتیدەری بێگانەکە لەو گوناهەداو گوناهبار دەبێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿وَلاَ يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلاَّ لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ﴾...إلى آخرالآية، بە ژنە ئیماندارەکان بڵێ: جوانی خۆیان بۆ هیچ کەسێك ئاشکرا نەکەن، تەنها بۆ مێردیخۆیان، یان بۆ باوکیخۆیان، یان باوکی مێردەکەیان...تا کۆتایی مەحرەمەکان. هەم ﴿عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أبىبَكْرٍرضي الله عنهما: كُنَّا نُغَطِّي وُجُوهَنَا مِنَ الرِّجَالِ...﴾ الحديث رواه الحاكم–فیالحج–على شرط البخاري ومسلم، (أسماء) دەفەرموێ: لە سەردەمی پێغەمبەرﷺ ڕووی خۆمان دادەپۆشی لە پیاوانی بێگانە.

جا شتێکی ئاشکرایە ڕوخساریئافرەت جوانترین ئەندامیەتی، کەوابو: واجبە: ئەو جوانیەی لە پیاویبێگانە بشارێتەوە، چونکە تازە ڕابرا: کە–بە فەرموودەیڕاست– حەرامە: تەماشای ڕوخساری ئافرەتیبێگانە بکا، هەرچەند دەماریشی هەڵنەستێ.

جا ئەو فەرموودە ڕاستە بەوەش بەهێزتر دەبێ: کە (إمام الحرمين) دەفەرموێ: زانایانی ئیسلام یەکدەنگن: کە بۆ کاربەدەست دروستە: ئافرەتان قەدەغە بکا لەوەی بە ڕووی

وَلاَ يَنْظُرُ مِنْ مَحْرَمِهِ بَيْنَ سُرَّةٍ وَرُكْبَةٍ، وَيَحِلُّ مَا سِوَاهُ، وَقِيلَ مَا يَبْدُو فِىالْمِهْنَةِ فَقَطْ، وَالأَصَحُّ حِلُّ النَّظَرِ بِلاَ شَهْوَةٍ إِلَىالأَمَةِ إِلاَّ مَا بَيْنَ سُرَّةٍ وَرُكْبَةٍ، وَإِلَى صَغِيرَةٍ إِلاَّ الْفَرْجَ، وَأَنَّ نَظَرَ الْعَبْدِ إِلَىسَيِّدَتِهِ وَنَظَرَ مَمْسُوحٍ كَالنَّظَرِ إِلَى مَحْرَمٍ، وَأَنَّ الْمُرَاهِقَ كَالْبَالِغِ،

دانەپۆشراو لە ماڵ بێنە دەرەوە، هەم تەماشاکردنی ئافرەتیبێگانەش لەوانەیە دەماری پیاو دەجوڵێنێو مەترسی بێشەرعیی لێدەکرێ، کەوابو: لە شەرعدا وا جوانە دەرگەی تەماشاکردنی حەرام بە یەکجاری دابخرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: کە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلاَّ مَاظَهَرَ مِنْهَا﴾ بە ئافرەتان بڵێ: جوانی خۆیان ئاشکرا نەکەن تەنها ئەو جوانیە نەبێ: کە ئاشکرا دەبێ. مەبەست ئەوەیە: کە عادەتە لە کاتی کارکردنو پێویستیەکانیتردا ئاشکرا دەبێ، هەروەك لە (تفسیر)ەکاندا ڕاڤە کراوە.

(وَلاَ يَنْظُرُ مِنْ مَحْرَمِهِ بَيْنَ سُرَّةٍ وَرُكْبَةٍ) نابێو حەرامە: پیاو تەماشای نێوان ناوكو ئەژنۆی ئافرەتە مەحرەمەکانیخۆی بکا، واتە: ئەو ئافرەتانەی بە یەکجاری مارەیان لێنایێ، بەڵام (وَيَحِلُّ مَاسِوَاهُ) حەڵاڵە: تەماشای شوێنەکانیتری–جگە لە نێوان ناوكو ئەژنۆ– بکا، بەو مەرجەی شەهوەتی نەجوڵێ (وَقِيلَ مَا يَبْدُو فِىالْمِهْنَةِ فَقَطْ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا:

دروسته تەماشای تەنها ئەو شوێنانەبکا: کە لە کاتی کارکردن بەدەرکەون.
(وَالأصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (حِلُّ النَّظَرِ بِلاَ شَهْوَةٍ إلَىالأمَـةِ) حەڵاڵـە بـە بێشـەهوەت تەماشای ئافرەتی کۆیلە بکا (إلاَّ مَا بَيْنَ سُرَّةٍ وَرُكْبَةٍ) تەنها نێوان ناوكو ئەژنۆی نەبێ (وَإلَى صَغِيرَةٍ) هەروەها دروستە تەماشای کیژۆڵەیەکی بچکۆڵە بکا، واتە: ئەوەنـدە بچوك بـێ: پیاو حەزی لێنەکاو شەهوەتی بۆ نەجولێ (إلاَّ الْفَرْجَ) بەڵام دروست نیە تەماشای ئەندامی میزکردنی کیژۆڵە بچوکەکە بکا (وَ) هەر بە فەرموودەی راستتر (أنَّ نَظَرَ الْعَبْدِ إلَى سَيِّدَتِه) تەماشاکردنی کۆیلە بۆ ئافرەتە گەورەکەیخۆیو هەم (وَنَظَرَ مَمْسُوحٍ) تەماشکاکردنی ئەو پیاوەی گونو ئەندامی میزکردنی گشتی لێکراونەوەو دڵی بۆ ئافرەتان ناچێ (كَالنَّظَرِ إلَى مَحْرَمٍ) وەك تەماشاکردنی پیاوی مەحەڕەمە بۆ ئافرەتە مەحرەمەکەیخۆی.
﴿ **ئاگاداری** ﴾: هەر تەماشاکردنێك بە شەهوەت بێ، یان مەترسی بێشەرعیی لێبکرێ، گشت ئافرەتێکی مەحرەمو نامەحرەم دەگرێتەوە، جگە لە ژنەکەیخۆیو جاریەکەیخۆی، هەروەها گشت شتێکی بێگیانیش دەگرێتـەوە، کەواتـە: بـە شـەهوەتەوە تەماشـاکردنی گشت شتێك حەرامە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)و حاشيەكانياندا ڕوون كراوەتەوە.
(وَ)هەر بە فەرموودەی ڕاستتر (أنَّ الْمُرَاهِـقَ) ئـەو منداڵـەی لـە بلۆغبـوون نزیـك بۆتـەوەو شـــەهوەتی دەجـــولێ (كَالْبَـــالِغِ) وەکـــو پیاوی‌بـــالغ بڕیـــاری بـــۆ دەدرێ، واتـــە: واجبـە سەرپەرشـتكارەكەی لـە تەماشـاكردنی‌حەڕام قەدەغـەی بكـا، هـەم واجبـە

وَيَحِـلُّ نَظَـرُ رَجُـلٍ إلَـى رَجُـلٍ إلاَّ مَـا بَـيْنَ سُـرَّةٍ وَرُكْبَـةٍ، وَيَحْـرُمُ نَظَـرُ أمْـرَدَ بِشَـهْوَةٍ، قُلْـتُ: وَكَـذَا بِغَيْرِهَـا فِالأَصَـحِّ الْمَنْصُـوصِ، وَالأصَـحُّ عِنْدَالْمُحَقِّقِينَ أنَّ الأمَـةَ كَـالْحُرَّةِ وَاللهُ أعْلَمُ. وَالْمَرْأةُ مَعَ امْرَأةٍ كَرَجُلٍ وَرَجُلٍ، وَالأصَحُّ تَحْرِيمُ نَظَرِ ذِمِّيَّةٍ إلَى مُسْلِمَةٍ، وَجَوَازُ نَظَرِ الْمَرْأةِ إلَى بَدَنِ أجْنَبِيٍّ سِوَى مَا بَيْنَ سُرَّتِهِ وَرُكْبَتِهِ

ئافرەتی‌نامەحرەمیش خۆی لێداپۆشـێ، هـەروەك واجبـە: لـە پیـاوێکی شـێتیش خـۆی داپۆشێ، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿أَوِالطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ﴾ یـان ئەو منداڵانەی شارەزای عەوڕەتی ئافرەتان نەبونە –واتـە: بـۆ جیمـاعکردن شـەهوەتیان ناجولێ– دروستە ئافرەتان جوانیی خۆیان بۆیان ئاشکرا بکەن.
(وَيَحِلُّ نَظَرُ رَجُلٍ إلَى رَجُلٍ) حەڵاڵە: پیاو تەماشای پیاو بکا بەو مەرجەی بە بێشـەهوەت بێ (إلاَّ مَا بَيْنَ سُرَّةٍ وَرُكْبَةٍ) تەنها تەماشاکردنی نێوان ناوكو ئەژنۆی دروست نیە.
(وَ) هەروەها (يَحْرُمُ نَظَرُ أمْرَدَ بِشَهْوَةٍ) بە (إجماع)ی زانایانی‌ئیسلام حەرامە: تەماشاکردنی ئەو کوڕەی کاتی مووی ڕیشی نەهاتوە، ئەگەر تەماشاکردنەکەی بە شەهوەت بێ.
(قُلْـتُ) ئیمـامی (النـواوي) دەفـەرموێ (وَكَـذَا بِغَيْرِهَـا) هـەروەها بـە بێشـەهوەتیش تەماشـاکردنی کـوڕی ڕیش نـەهاتوو هـەر حەڕامـە (فِيالأصَـحِّ الْمَنْصُـوصِ) لـە دەقـی

فەرموودەی راستتردا، چونك مەترسی بێشەرعی لێدەكرێ، هەروەها تەماشاكردنی پیاوی ریش هاتووش بە شەهوەت هەر حەرامە، هەروەك تەماشاكردنی ژنی مەحەرەمیش بە شەهوەت حەرامەو، لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَالأَصَحُّ عِنْدَ الْمُحَقِّقِينَ) فەرمودەی ڕاستتر لە لای زانایانی لێكۆلەرەوە: (أَنَّ الأَمَةَ كَالْحُرَّةِ) ئافرەتی كۆیلە وەكو ئافرەتی ئازاد تەماشاكردنی حەرامە (وَاللهُ أَعْلَمُ).

(وَالْمَرْأَةُ مَعَ امْرَأَةٍ) ئافرەت لەگەڵ ئافرەتدا (كَرَجُلٍ وَرَجُلٍ) وەكو پیاوە لەگەڵ پیاودا: لە حەرامیو حەڵاڵی تەماشاكردندا، واتە: بە بێشەهوەت دروستە: ئافرەتان تەماشای یەكتری بكەن جگە لە نێوان ناوكو ئەژنۆیان، بەڵام بە شەهوەت حەرامە.

(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەیڕاستتر (تَحْرِيمُ نَظَرِ ذِمِّيَّةٍ إِلَىٰمُسْلِمَةٍ) حەرامە ئافرەتێكی جولەكە، یان دیان تەماشای ئافرەتێكیموسوڵمان بكا، چونكە خوایگەورە لە ئایەتەكەیڕابردوودا دەفەرموێ: ﴿أَوْ نِسَائِهِنَّ﴾ با ئافرەتی موسوڵمان جوانی خۆیان ئاشكرا نەكەن تەنها بۆ ئافرەتانیخۆیان نەبێ، واتە: بۆ ئافرەتە موسوڵمانەكان.

هەر بەم ئایەتەش ئیمامی (عمرﷺ) قەدەغەی كرد: ئافرەتیموسوڵمانو ئافرەتیكافر وێكڕا بچنە گەرماو بۆ خۆشوشتن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر (جَوَازُ نَظَرِ الْمَرْأَةِ إِلَى بَدَنِ أَجْنَبِيٍّ سِوَى مَابَيْنَ سُرَّتِهِ وَرُكْبَتِهِ) دروستە ئافرەت تەماشای پیاوی بێگانە بكا، جگە لە نێوان ناوكو ئەژنۆی إِنْ لَمْ تَخَفْ فِتْنَةً، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ اَلتَّحْرِيمُ كَهُوَ إِلَيْهَا وَاللهُ أَعْلَمُ. وَنَظَرُهَا إِلَى مَحْرَمِهَا كَعَكْسِهِ، وَمَتَى حَرُمَ النَّظَرُ حَرُمَ الْمَسُّ،

(إِنْ لَمْ تَخَفْ فِتْنَةً) بەو مەرجەی لە بێشەرعی نەترسێو شەهوەتی نەجولێ، مەبەست بە بێگانە ئەوەیە مارەیی لێبێ.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (الأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (اَلتَّحْرِيمُ كَهُوَ إِلَيْهَا) حەرامە ئافرەت تەماشای پیاویبێگانە بكا، هەر چەند شەهوەتیشی نەجولێو لە بێشەرعیش نەترسێ، هەروەك حەرام بوو پیاویش تەماشای ئافرەتیبێگانە بكا هەر چەند شەهوەتیشی نەجولێ (وَاللهُ أَعْلَمُ) چونكە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ﴾ بە ئافرەتە ئیماندارەكان بڵێ: چاوی خۆیان بنوقێنن لە تەماشاكردنی حەرام، داوێنیخۆیان بپارێزن لە حەرام بە كاری نەهێنن.

﴿وَعَنْ أُمِّ سلمةِرضي الله عنها: كُنْتُ عِنْدَ رَسُولِ اللهِﷺ وَعِنْدَهُ مَيْمُونَةُ، إِذْ أَقْبَلَ ابْنُ أُمِّ مَكتُومٍ فَقَالَ النَّبِيُّﷺ: إِحْتَجِبا مِنْهُ. فَقُلْتُ: أَلَيْسَ هُوَ أَعْمَى لاَيُبْصِرُنَا؟ فَقَالَﷺ: أَفَعَمْيَاوَانِ أَنْتُمَا أَلَسْتُمَا تُبْصِرَانِهِ؟﴾ رواه أبوداود والترمذی بسندصحيح، (ام سلمة)و (مَيْمُونَة) هەردووكیان لە خزمەت پێغەمبەرﷺ بون، كاتێك (عبدالله ابن أُمِّ مَكْتُوم) هاتە لایان، جا پێغەمبەرﷺ

فەرمووی: هەردووكتان خۆتانی لێداپۆشن. جا (أم سلمة) گوتی: ئەدی ئەو كوێر نیە، خۆ نامانبینێ؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: خۆ ئێوە كوێر نین، ئەدی ئێوە ئەوی نابینن؟.
(وَنَظَرُهَا إِلَى مَحْرَمِهَا) تەماشاكردنی ئافرەت بۆ پیاوە مەحرەمەكانی خۆی (كَعَكْسِهِ) وەك پێچەوانەكەیەتی، واتە: دروستە ئافرەت تەماشای گشت ئەندامی پیاوە مەحرەمەكانی خۆی بكا جگە لە نێوان ناوك و ئەژنۆ، بەو مەرجەی بە بێشەهوەت بێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا فەرمویانە، واتە: بەلام تەماشاكردنی بە شەهوەت حەرامە.

﴿(مُصافَحَة) تۆقە كردنی حەرام﴾

(وَمَتَى حَرُمَ النَّظَرُ حَرُمَ الْمَسُّ) هەر كاتێك تەماشاكردنی ئافرەت و پیاو حەرام بێ، دەست لێدانی گشت ئەندامێكی یەكتریشیان بە پووتی حەرامە، كەوابو: دەست لێدانی كوڕی پیش نەهاتووش حەرامە، چونكە بۆ جولاندنی شەهوەت و بێشەرعی دەست لێدان لە تەماشاكردن بەهێزترە، كەوابو: ئەگەر لە سەر جل و بەرگیشەوە دەست لێدانەكە شەهوەت بجولێنێ ئەو كاتەش هەر حەرامە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاند روون كراوەتەوە.
كەوابو: تۆقەكردن حەرامە: لە گەڵ ئافرەتی نامەحرەم و كوڕی موو لێنەهاتوو، چونكە تەماشاكردنیان حەرامە ﴿عن عائشةرضي الله عنها: مَامَسَّتْ يَدُ رَسُولِ اللهِﷺ يَدَ إِمْرَأَةٍ إِلاَّ إِمْرَأَةً يَمْلِكُهَا﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ دەستی لە دەستی هیچ ئافرێك نەداوە، تەنها دەستی ئەو ئافرەتە نەبێ: كە حەلاڵی خۆی بێ. (بگەڕێوە بۆ پاشكۆی نوێژی جەژنەكان).

وَيُبَاحَانِ لِفَصْدٍ وَحِجَامَةٍ وَعِلاَجٍ، قُلْتُ: وَيُبَاحُ النَّظَرُ لِمُعَامَلَةٍ وَشَهَادَةٍ وَتَعْلِيمٍ وَنَحْوِهَا بِقَدْرِالْحَاجَةِ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَلِلزَّوْجِ النَّظَرُ إِلَى كُلِّ بَدَنِهَا.

هەروەها لەبارەی تەماشا كردنیحەلاڵ دەفەرموێ: (وَيُبَاحَانِ) تەماشاكردن و دەست لێدانی ئافرەت و پیاوی نامەحرەم حەلاڵن (لِفَصْدٍ وَحِجَامَةٍ وَعِلاَجٍ) بۆ خوێن لێگرتن و چارەسەركردنی بریندارو نەخۆش، واتە: دروستە: ئافرەت پیاو دەرمان بكا، پیاویش ئافرەت دەرمان بكا، بەلام بەو مەرجەی مێرد، یان مەحرەمێك، یان ئافرەتێك لەگەڵ ئافرەتەكەدا بێ، هەم بەو مەرجەش پزیشكی ئافرەت بۆ ئەو جۆرە نەخۆشیەی ئافرەتەكە دەست نەكەوێ و پزیشكی پیاویش بۆ ئەو جۆرە نەخۆشیەی پیاوەكە دەست نەكەوێ، ئەگینا: دروست نیە.
هەروەها ئەگەر پزیشكەكە كافر بێ، مەرجە: پزیشكێكی موسوڵمان بۆ ئەو جۆرە نەخۆشیە دەست نەكەوێ، مەگەر پزیشكە كافرەكە لێزانتر بێ، ئەو كاتە دروستە: پزیشكە كافرەكە ئافرەتەكە دەرمان بكا، هەرچەند پزیشكێكی مێیینەی موسوڵمانیش هەبێ كە نەگاتە پلەی كافرە لێزانەكە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)و حاشیەكانیاندا فەرموویانە.
هەروەها ئەگەر بۆ چارەسەری ئافرەتەكە پزیشكێكی نێرینەی موسڵمان و پزیشكێكی

مێیینەی کافریش هەبوو، ئەو کاتە بۆ دەرمانکردنی ئافرەتەکە مێیینەکافرەکە وەپـێش دێخرێ، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.
(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (وَيُبَاحُ النَّظَـرُ لِمُعَامَلَـةٍ) تەماشـاکردنی ڕووی ئـافرەت دروسـتە: بـۆ کـڕینو فرۆشـتنو مامڵـەکانیتر، هـەم (وَشَـهَادَةٍ) بـۆ کردنـە شـاهیدو بـۆ شاهیدیدان، هەم (وَتَعْلِيمٍ) بۆ فێرکردنی زانستی پیویستو کاروپیشەکانی پێویست، بەو مەرجەی ئافرەتەکەو پیاوەکـە بـە تـەنها نـەبن، هـەم بـەو مەرجـەی لـە پشـت پـەردەوە فێرکردنەکە نەگونجێ، هـەم بـەو مەرجـە مامۆسـتایەکیمەحرەم، یـان مامۆسـتایەکی لـە ڕەگەزیخۆی دەست نەکەوێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.
(وَنَحْوِهَا) هەم بۆ کارەکانیتریش کە وەکو ڕابردووەکانن: وەك قازی تەماشای ئافرەت بکا لە کاتی دادکردنو سوێنددان، ئینجا ئـەو تەماشـاکردنانەیڕابردووش (بِقَـدْرِ الْحَاجَـةِ وَاللهُ أَعْلَمُ) بە ئەندازەی پیویستیەکە دروستەو زیاتر دروست نیە.
(وَلِلزَّوْجِ) بۆ مێردیژنەکە دروستە: (اَلنَّظَرُ إِلَى كُلِّ بَدَنِهَا) تەماشای گشت لاشەو ئەندامەکانی ژنەکەی بکا لە حاڵەتی زیندووەتییدا، هەوەها بـۆ ژنەکـەش دروسـتە: تەماشـای گشـت لاشەو ئەندامەکانی مێردەکەی بکا لە حاڵەتی زیندووەتییدا، بەڵام بۆ هەردووکیان حەرامە تەماشای عەورەتی یەکتری بکەن لە حاڵەتیمردووەتییدا، کەواتە: بۆ هەردووکیان دروستە: بە زیندوویی تـەماشای ئەندامی جیماعی یـەکتری بکـەنو دەستیشـی لێبـدەن، هـەروەك (فَصْلٌ):

لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿إِحْفَظْ عَوْرَتَكَ إِلاَّ مِنْ زَوْجَتِكَ﴾ رواه اصحاب السنن بسند حسن، عەورەتیخۆت بپارێزە: کەس نەیبینیو دەستی لێنەدا جگە لە ژنەکەیخۆت.
پاشکۆ: پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اَلْعَيْنَانِ زِنَاهُمَاالنَّظَرُ﴾ رواه الشيخان، زینـای چـاوەکان تەماشـاکردنی حەرامـە. ﴿وعن جريرﷺ: سَأَلْتُ النَّبِيَّﷺ عَنْ نَظَرِ الْفَجْأَةِ؟ فَقَالَ: إِصْرِفْ بَصَرَكَ﴾ رواه مسلم، پرسیارم لە پێغەمبـەرﷺ کـرد لـەبارەی تەماشـاکردنی کتـوپڕ–کـە بە ویستیخۆم نەبێ– ؟ لە وەڵامدا فـەرمووی: چـاوی خـۆت لابـدە. واتـە: چـونکە ئەگـەر بەردەوام بی، بە تاوان لە سەرت دەنووسرێ.
هەروەها حەرامە: دوو پیاویڕووت، یان دوو ئافرەتیڕووت وێکڕا پاڵ بدەنەوە، هەرچەند باوكو کوڕ، یان دایكو کیژ، یان دوو خۆشك، یان دوو برا بن.
جا هەر کاتێك تەمەنی منداڵەکان گەیشتە دە ساڵان، واجبە: جێگەیخـەوتنیان لێـك جیـا بکرێتـەوە، هـەروەك لـە حەدیسـەکەینوێژدا پێغەمبـەرﷺ فەرموویـەتیو، لـە (باسـی پەروەردەکرنی منداڵ)دا ڕوون کراوەتەوە.

هەروەها پێغەمبەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿إِيَّاكُمْ وَالدُّخولَ عَلَىالنِّسَاءِ، فَقَالَ رَجُلٌ أَرَأَيْتَ الْحَمْوَ؟ قال: اَلْحَمْوُ اَلْمَوْتُ﴾ رواه الشـيخان، ئاگـادار بـن بـە تـەنها مەچـوونە لای ئافرەتـانی نامەحرەم، پیاوێك گوتی: پێم بڵێ: ئەگەر خزمێكیمێردەكەی –وەك برای مێردەكەی، یان برازای، یان مامی، یان مامۆزا، یان خاڵێ، یـان خـاڵۆزای– لەگـەڵ ژنەكـەی بـە تـەنها كـۆ ببنەوە؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: كۆبوونەوەی ژن بە تـەنها لەگـەڵ خزمێكـی مێردەكـەی وەكو مردنە. واتە: زیانی زۆرەو مەترسی بێناموسیی لێدەكرێ، چونكە لە ژێر پەردەی خزمایەتیدا دەتوانن گشت كارێكی بێناموسی ئەنجام بدەن.

ئیتر ئەی خوشكو برایانی موسوڵمان تەماشاكردنیحەرام تیرێكی ژەهراوییە لە تیرەكانی شەیتان: جەرگی مرۆڤ بریندار دەكاو ئـایین‌و هۆشـی تێـك دەدا، هـەروەها هـەر پیاوێـكو ئافرەتێكی نامەحرەمیش وێكـڕا بـە تـەنها بـن بێگومـان شـەیتان هـاوڕێی سـێیەمیانە، خوایگەورە بمانپارێزێ.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی خوازبێنی ﴾

پێشەكی بزانە: پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذَا جَاءَكُمْ مَنْ تَرْضَوْنَ دِينَهُ وَخُلُقَهُ فَأَنْكِحُوهُ، إِلاَّ تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِىالأَرْضِ وَفَسَادٌ﴾ رواه الترمذي وحسنه، هەر كاتێك یەكێك هاتە لاتان بـۆ خوازبێنیێ ئافرەتێكو لە ئـایین‌و ڕەووشتەكەشـی ڕازی بـون، ئافرەتەكـەی لێمارەبكـەن، ئەگەر لێی مارەنەكەن دەبێتە فیتنەو بێشەرعی.

تَحِلُّ خِطْبَـةُ خَلِيَّـةٍ عَـنْ نِكَـاحٍ وَعِـدَّةٍ، لاَ تَصْـرِيحٌ لِمُعْتَـدَّةٍ وَلاَ تَعْـرِيضٌ لِرَجْعِيَّـةٍ، وَيَحِـلُّ تَعْرِيضٌ فِي عِدَّةِ وَفَاةٍ وَكَذَا لِبَائِنٍ فِي الأَظْهَرِ، وَتَحْرُمُ خِطْبَةٌ عَلَى خِطْبَةِ مَنْ صُرِّحَ بِإِجَابَتِهِ

(تَحِلُّ خِطْبَةُ خَلِيَّةٍ عَنْ نِكَاحٍ وَعِدَّةٍ) حەلاڵە داخوازیكردنی ئافرەتێكی وەهـا: كـە مـارەبڕاو نەبێو لە (عِدَّة)شدا نەبێ، واتە: بە (إجماع)ی زانایانیئیسلام حەرامە: ژنی مارەبڕاو داخواز بكـرێ، چـونكە دڵـی لـە سـەر مێردەكـەی تێك دەچـێ، جیـاوازی نیـە: بـۆ مێردەكـەی گوازرابێتەوە، یان نا، كەواتە: مارەكردنیشی دروست نابێو جیماع لەگەڵكردنیشی زینایە، پێغەمـبەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿لَيْسَ مِنَّا مَنْ خَبَّبَ اِمْرَأَةً عَلَى زَوْجِهَا﴾ رواه أبـوداود بسـند صالح، ئەو كەسە لە ئوممەتی ئێمە نییە كە دڵی ژنێك تێك بدا لە سەر مێردەكەی خۆی.

(لاَ تَصْرِيحٌ لِمُعْتَدَّةٍ) بە (إجماع) زانایانیئیسلام دروست نیە: بە گوتەیەكیئاشكرا داخوازی ئەو جۆرە ئافرەتە بكا: كە لە (عِدَّة)دایە: جا مێردی مردبێ، یان تەڵاقی دابێ، وەك پێی بڵێ: شووم پێ بكە. هەم (وَلاَ تَعْرِيضٌ لِرَجْعِيَّةٍ) بە بەڵگەی حەدیسەكەیڕابردوو دروست نیە بە پێچوپەنا داخوازی ئەو ئافرەتەش بكا: كە (رَجْعِيَّة)یە، واتە: تەڵاقێك، یان دوو تەڵاقی كەوتوەو بە یەكجاری لە مێردەكەی جیا نەبۆتەوە، چونكە تا لە (عِدَّة)دا بێ، هەر بە ژنی مێردەكەی دادەندرێ.

بەڵام (وَيَحِلُّ تَعْرِيضٌ) حەڵاڵە: بە پێچەوپەنا ئەو ئافرەتە داخوازیبکا: کە (فِـي عِـدَّةِ وَفَـاةٍ)لـە (عِدَّة)ی مێردمردندایە (وَكَذَا لِبَائِنٍ) هەروەها پێچەوپەنا بۆ داخوازی ئەو ئافرەتەش دروستە کە (بائن)ە، واتە بە یەکجاری لە مێردەکەی جیا بۆتەوە: وەك سێبەسێ تەڵاق درابێ (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، وەك پێی بڵێ: تۆ ئافرەتێکی جوانی، زۆر کەس تەماع لە تۆ دەکا، تۆ بە بێمێرد نامێنیتـەوە، خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿وَلا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِالنِّسَاءِ﴾ هیچ گوناهێکتان لە سەر نیە لەو پێچەوپەنایەی لە داخوازی ژنان دەیکەن.

﴿ ئاگـاداری ﴾: هەرچـەند بـە فەرموودەیبـەهێزتر: بـە پێچەوپـەنا داخـوازی ئـەو دوو جۆرە ئافرەتانە دروست بوو: کە لە (عِـدَّة)دا بـون، بـەڵام بـە (إجمـاع)ی زانایانیئیسـلام مارەبڕینی هیچێکیان دروست نابێ تا (عِدَّة)کەی تەواو دەبـێ، خوایگـەورە دەفـەرموێ: ﴿وَلا تَعْزِمُوا عُقْدَةَالنِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ﴾ نەکەن لە (عِدَّة)دا ژن مارە ببڕن تـا ئـەو چاوەڕوانکردنەی خوا لە سـەر ئـافرەتی نووسـیوە، دەگاتـە کۆتـاییخۆی. کەواتـە: هـەر ئافرەتێك (عِدَّة)ی تەواو نەبوبێو مارە ببڕێ، ئەوە مارەبڕینەکەی دورسـت نابـێو جیمـاع لەگەڵکردنیشی زینایە.

(وَتَحْرُمُ خِطْبَةٌ عَلَى خِطْبَةِ مَنْ صُرِّحَ بِإِجَابَتِـهِ) حەرامـە داخـوازی بـە سـەر داخـوزیی ئـەو کەسەدا کە بە ئاشکرایی وەڵامی دراوەتەوە، واتە: پێی گوتراوە داخوازیەکەت جێبەجێ دەکەین. یان کیژەکەمت دەدەمێ. یان شووت پێ دەکەم...هتد.

إِلاَّ بِإِذْنِـــهِ، فَـــإِنْ لَـــمْ يُجَـــبْ وَلَـــمْ يُـــرَدَّ لَـــمْ تَحْـــرُمْ فِـــالأَظْهَرِ، وَمَنْ اُسْتُشِيرَ فِي خَاطِبٍ ذَكَرَ مَسَاوِيَهُ بِصِدْقٍ،

(إِلاَّ بِإِذْنِـهِ) تـەنها بـە ئیزنـی داخوازیکەرەکـە دروسـتە، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿لاَيَخْطُبِ الرَّجُلُ عَلَى خِطْبَةِ أَخِيهِ حَتَّى يَتْرُكَ الْخَاطِبُ قَبْلَهُ أَوْ يَأْذَنَ﴾ رواه الشـيخان، نابـێ پیاوی موسوڵمان داخوازی بە سەر داخوازیی برایخۆیدا بکا، تا داخوازیکەرەکەی پێشە وی واز دێنێ، یان ئیزنی دەدا.

بـەڵام (فَـإِنْ لَـمْ يُجَـبْ) ئەگـەر وەڵامـی داخوازیکەرەکـە نـەدرابۆوەو (وَلَـمْ يُـرَدَّ) ڕەدیـش نەکرابۆوە، واتە: پێی نـەگوترابو داخوازیەکـەت جێبـەجێ نابـێ. ئـەو کاتـە (لَـمْ تَحْـرُمْ) داخوازیەکەی دووەمەکە حەڕام نابێ (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

﴿ ئاگاداری ﴾: بۆ ئافرەتەکەو هەم بۆ سەرپەرشتکارەکەشی سوننەتە: داخوازی پیاوێکی ئـایین پـەروەرو ڕێـزدار بکـەنو هـیچ شـەرمیش لـە ئەنجامـدانی ئـەو سـوننەتە نەکـەن ﴿عن ابن عمررضىالله عنهما: عَرَضَ عُمَرُ حَفْصَةَ عَلَى عُثْمَانَ، فَقَالَ: لاَ أَتَزَوَّجُ يَوْمِي هَذَا. ثُمَّ عَرَضَهَا عَلَـى أَبِـبَكْـرٍ فَصَـمَتَ أَبُـوبَكْرٍ، ثُـمَّ خَطَبَهَـا رَسُـولُ اللهِﷺ فَأَنْكَحَهَـا إِيَّـاهُ﴾ رواه البخـــاری، ئیمامی(عمر) بە ئیمامی(عثمان)ی گوت: وەرە (حَفْصَـة)ی کیـژی خۆمـت لێ مـارە بکـەم.

ئـەویش گـوتی: لـەم کاتـەدا مـن ژن نـاهێنم. ئینجا بـە ئیمـامی(أبوبکر)ی گـوت: وەرە (حَفْصَة)ی کیژی خۆمت لێمارەبکەم. ئەویش بێدەنگ بوو، ئینجا پێغەمبەرﷺ بۆ خۆی داخوازی (حَفْصَة)ی کردو ئیمامی(عمر) لە پێغەمبەریﷺ مارە کرد.
هەم ﴿وعن سهل‌ﷺ: جَائَتْ إِمْرَأَةٌ تَعْرِضُ نَفْسَهَا عَلَىالنَّبِيِّﷺ﴾ رواە الشیخان، ئافرەتێك هات خۆی پێشکەش بە پێغەمبەرﷺ کرد تاکو لەخۆی مارە بکا.
(وَمَنْ اُسْتُشِيرَ فِي خَاطِبٍ) هەر کەسێك پـرس‌ورای پـێکرا لـە بـارەی داخوازیکـەرێك، یـان لەبارەی داخوازکراوێك: ئایا ئەو پیاوە، یان ئەو ئافرەتە چۆنە بۆ ژنو مێردایەتی کـەڵکی هەیە، یان نا. ئەوە (ذَكَرَ مَسَاوِيَهُ بِصِدْقٍ) واجبە: بە ڕاستی بە ئەندازەی پێویست عەیبو خراپەکانی پیاوەکەو ئافرەتەکە باس بکا، بـە مەبەسـتی ئامۆژگـاری نـەك غەیبـەتکردن، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿اَلْمُسْتَشَارُ مُؤْتَمَنٌ﴾ڕواە أصـحاب السـنن بسـند حسـن، ڕاوێژپێکراو بە ئەمیندار داندراوە، واتە: نابێ لە ئامۆژگاریدا خیانەت بکا.
ئینجا بزانە: ئەو بڕیارە تایبەت نیە تەنها بە ڕاوێژکاری ژنو مێرد، بەڵکو هەر کەسـێك لـە بارەی مامۆستایەك، یان خوێندکارێك، یان زانایەکی‌ئایینی، یان فرۆشیارێك، یان کڕیارێك، یان هاوبەشێك، یان هەر کەسێکی‌تر کە بیەوێ لە کارکردنێکدا لەگەڵی‌دا بـێ، پرسـی بـە کەسێکی‌تر کرد، واجبە: پرس پێکراوکـە بـەگوێرەی پێویسـت عـەیبو خراپـەکانی بڵـێ، چونکە ئامۆژگاری موسوڵمان واجبە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
وَيُسْتَحَبُّ تَقْدِيمُ خُطْبَةٍ قَبْلَ الْخِطْبَةِ وَقَبْلَ الْعَقْ ... منهاج- بەرگی‌چوارەم-11
اَلْحَمْدُ لِلَّهِ وَالصَّلاَةُ عَلَى رَسُولِ اللهِﷺ قَبِلْتُ، صَحَّ ...
ذَلِكَ، قُلْتُ: اَلصَّحِيحُ لاَ يُسْتَحَبُّ وَاللهُ أَعْلَمُ. فَإِنْ طَالَ الذِّكْرُ الْفَاصِلُ لَمْ يَصِحَّ.

﴿ چەند سوننەتێکی مارەبڕین و ژن هێنان ﴾

(وَيُسْتَحَبُّ) بۆ داخوازیکەرەکە، یان جێگرەکەی سوننەتە: (تَقْدِيمُ خُطْبَةٍ قَبْلَ الْخِطْبَةِ) پێش داخوازی‌کردنەکە ووتارێك بخوێنێتەوەو بڵێ: (اَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ والصَّلاَةُ والسَّلاَمُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَىآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ، أُوصِيكُمْ بِتَقْوَىاللهِ وَطَاعَتِهِ إِنَّ اللهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ). ئینجا بڵێ: هاتومە بۆ خوازبێنی فلانە ئافرەتە ڕێزدارەی ئێوە: بـۆ خـۆم، یان بۆ فلانکەس.
(وَ) هەروەها ووتارێکی‌تریش سوننەتە: (قَبْلَ الْعَقْدِ) پـێش مارەبڕینەکـە بخوێندرێتـەوە، جیاوازی نیە: سەرپەرشتکارەکە، یان مێردەکە، یـان جێگرێکـی ئـەوان، یـان بێگانەیـەك بیخوێنێتـەوە، جا گـەورەترین ووتـار، ئـەم (خُطْبَةالْحَاجَة)یـە کـە پێغەمبـەرﷺ فێـری (صحابة)کانی کردوە:
﴿اَلْحَمْدُ لِلَّهِ نَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوذُ بِهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا، مَنْ يَهْدِ اللهُ فَلاَ مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ

يُضْلِلْ فَلاَ هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَن لآَّإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، (يَا أَيُّهَاالنَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ واحِدَةٍ وَخلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيراً وَنِسَاءً وَاتَّقُوااللهَ الَّذِى تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالأَرْحَامَ إِنَّ اللهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيباً)، (يَا أَيُّهَاالَّذِينَ آمَنُوااتَّقُوااللهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلا تَمُوتُنَّ إِلاَّ وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ)، (يَا أَيُّهَاالَّذِينَ آمَنُوااتَّقُوااللهَ وَقُولُوا قَوْلاً سَدِيداً يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِعِ اللهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزاًعَظِيماً﴾رواه أصحاب السنن بأسانيد صحيحة.

(وَلَوْ خَطَبَ الْوَلِيُّ) ئەگەر سەرپەرشتكارى ژنەكە ووتارەكەی خوێندەوە، ئینجا لە دوای ووتارەكە ووشەی مارەبڕینەكەی گوتو (فَقَالَ الزَّوْجُ) جا لە دوای ویش مێردەكە گوتی: (اَلْحَمْدُ للّه وَالصَّلاَةُ عَلَى رَسُولِ اللهِﷺ). ئینجا گوتی: (قَبِلْتُ) مارەبڕینەكەم قبولّ كرد. ئەوە (صَحَّ النِّكَاحُ) مارەبڕینەكە دروست دەبێ (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست (بَلْ يُسْتَحَبُّ ذَلِكَ) بەڵكو ئەو ووتارە كورتە سوننەتیشە (قُلْتُ) ئیمامی (النـواوي) دەفەرموێ: (اَلصَّحِيحُ لاَ يُسْتَحَبُّ) بە فەرموودەی ڕاست: ووتارەكە سوننەت نیە لە نێوان ووشەی سەرپەرشتكارەكەو مێردەكەدا بگوترێ (وَاللهُ أَعْلَمُ)، بەڵكو (فَإِنْ طَالَ الذِّكْرُ الْفَاصِلُ) ئەگەر ئەو زیكرو ووتارەی نێوان ووشەكەی سەرپەرشتكارەكەو مێردەكە درێژ بێ، ئەو كاتە (لَمْ يَصِحَّ) مارەبڕینەكەش دروست نابێ، كەوابو: سوننەتە هیچ زیكرێك لە نێوان ووشەكانیاندا نەگوترێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

....

﴿پاشكۆ: لەبارەی جیماع كردن﴾

سوننەتە: مارەبڕینو بە زاوابوونەكە لە مانگی (شوال)-شەشەلآندا بێ، حەزرەتی(عائشة) دەفەرموێ: ﴿تَزَوَّجَنِى رَسُولُ اللهِﷺ فِى شَوَّالٍ وَبَنَى بِى فِى شَوَّالٍ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ لە مانگی شەشەلآندا لە خۆی مارە كردمو لە شەشەلآنیشدا لێم بووە زاوا. هەروەها پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَعْلِنُوا هَذَاالنِّكَاحَ وَاجْعَلُوهُ فِالْمَسَاجِدِ وَاضْرِبُوا عَلَيْهِ بِالدُّفُوفِ﴾ رواه أحمد والترمذي وحسنه، ئەم مارەبڕینە ئاشكرا بكەنو لە مزگەوتدا مارەبڕینەكە بكەنو دەف لێبدەن. كەواتە: دروستە سرودی حەلآڵیش بگوترێن.

ئینجا كە مارەبڕینەكە تەواو بوو، بۆ گشت كەسێك سوننەتە: پیرۆزبایی لە ژنەكەو لە مێردەكە بكاو بڵێ: ﴿بَارَكَ اللهُ لَكَ وَبَارَكَ عَلَيْكَ وَجَمَعَ بَيْنَكُمَا فِي خَيْرٍ﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، خوا لە یەكتریتان پیرۆز بكاو بە خێرو خۆشی لەگەڵ یەكتریتان كۆ بكاتەوە.

ئینجا كە زاوا دەچێتە شوێنی بە زاوابوون، سوننەتە: سەلآم بكاو دوو ڕەكعەت بە نیەتی (سُنَّةالزِّفَافِ)-سوننەتی بووكگواستنەوە بكا، ئینجا مووەكانی پێشەسەری ژنەكەی بە دەستە ڕاستەیخۆی بگرێو بڵێ: (بَارَكَ اللهُ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنَّا فِى صَاحِبِهِ وَجَمَعَ بَيْنَنَا فِى خَيْرٍ)

خوا لە یەكتریمان پیرۆز بكاو بە خێروخۆشی لە گەڵ یەكتریمان كۆ بكاتەوە.
ئینجا ئەم دوعایە بكا: ﴿اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ مَاجَبَلْتَهَا عَلَيْهِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَاجَبَلْتَهَا عَلَيْهِ﴾ رواه أبوداود بإسناد حسن.
ئینجا هەر جارێك ویستیان جیماع بكەن سوننەتە: هەردووكیان خۆیان بۆنخۆش بكەن‌و جلو بەرگی جوان دەبەر بكەن‌و یەكتری ماچ بكەن، بەڵكو دروستە مێردەكە دەرمانی بەهێزبوون بۆ جیماعكردن بەكار بێنێ بەو مەرجەی زیانی پێ نەگەیەنێ.
ئینجا هەر كاتێك ویستیان دەست بە جیماع بكەن بۆ هەردووكیان سوننەتە بڵێن: ﴿بِسْمِ اللهِ، اَللَّهُمَّ جَنِّبْنَاالشَّيْطَانَ وَجَنِّبِ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا﴾ رواه الشيخان، (بِسْمِ اللهِ)، خوایە لە شەیتانمان بپارێزەو ئەومنداڵەی دەماندەیێ ئەویش لە شەیتان بپارێزە. پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ئەگەر ئەو دوعایە بكەن‌و منداڵێكیان لەم جیماعە ببێ، شەیتان زیانی لێ نادا.
جا ئەگەر پیاوەكە پێشدا ئاوی هات‌و ڕەحەت بوو، وەها سوننەتە: هەڵنەستێ، بەڵكو مۆڵەت بدا تا ژنەكەشی ئاوی دێ‌و ڕەحەت دەبێ.
ئینجا بزانە: دروستە ژن‌و مێرد بە گشت ئەندامێكیی‌یەكتری لەزەت وەربگرن، بەڵكو دروستە: ئەندامی جیماعكردنی یەكتریش بمژن، بەڵكو دورستە مێردەكە لە لای پشتەوەی ژنەكەش لەزەت وەربگرێ بەو مەرجەی ئەندامەكەی دەناو كونەكە نەنێ، چونكە دەناونانی كونی پشتەوە حەرامە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ:
(فَصْلٌ) إِنَّمَا يَصِحُّ النِّكَاحُ بِإِيجَابٍ: وَهُوَ زَوَّجْتُكَ أَوْ أَنْكَحْتُكَ. وَقَبُولٍ: بِأَنْ يَقُولَ الزَّوْجُ: تَزَوَّجْتُ، أَوْ نَكَحْتُ،

﴿مَلْعُونٌ مَنْ أَتَى إِمْرَأَةً فِي دُبُرِهَا﴾رواه أصحاب السنن بسند صالح، بەرلەعنەتكراوە ئەو كەسەی لە كونی پشتەوەدا جیماع لەگەڵ ژن دەكا.
هەروەها حەرامە: ڕوداوی جیماعكردنیان بۆ خەڵك باس بكەن، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ أَشَرَّالنَّاسِ عِندَاللهِ مَنْزِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ: اَلرَّجُلُ يُفْضِي إِلىامْرَأَتِهِ وَتُفْضِي إِلَيْهِ ثُمَّ يَنْشُرُ سِرَّهَا﴾ رواه مسلم، خراپترین كەس لە لای خوایگەورە ئەو ژن‌و مێردەنە: كە جیماع دەكەن نهێنی یەكتری بڵاو دەكەنەوە.
دیسان بزانە: هەر كاتێك پیاو چاوی بە ئافرەتێكی بیگانە كەوت‌و دڵی گرت، وەها سوننەتە: بڕواتەوە جیماع لەگەڵ ژنەكەی خۆی بكا تاكو لەبیری بچێتەوە. ئینجا پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذَا دَعَاالرَّجُلُ إِمْرَأَتَهُ إِلى فِرَاشِهِ فَأَبَتْ أَنْ تَجِيءَ لَعَنَتْهَاالْمَلاَئِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ﴾رواه الشيخان، هەركاتێك پیاو داوای جیماعی لە ژنەكەی كردو ژنەكەش بە بێ‌عوزر خۆی لێقەدەغەكرد، ئەوە تا بەیانی مەلائیكە لەعنەتی لێدەكەن.
هەروەها سوننەتە: لە شەوی هەینی، یان لە ڕۆژی هەینی پێش ڕۆیشتن بۆ جومعە جیماع

بکا، جا بزانه: ناوەڕۆکی ئەم پاشکۆیە لە (تحفة)و (نهایة)و حاشیەکانیانو لە (إعانة) وەرگیراوە، هەروەها باسی خۆڕەحەتکردنو چەند باسێکیتری جیماعیش لە باسی (حەیز)دا بە درێژی ڕوون کراوەتەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ڕوکنەکانی ژن مارەکردن ﴾

مارەکردنی ژن لەم پێنج ڕوکنانە پێك دێ: (اَلصِّیغَةُ) گفتوگۆی مارەبڕین. (اَلشَّاهِدَانِ) دوو شاهید. (اَلْوَلِيّ) سەرپەرشتکاری ژنەکە. (اَلزَّوْج) مێردەکە. (اَلزَّوْجَة) ژنەکە.

ئینجا بزانە: مەرجە لە دانیشگەی مارەبڕینەکەدا چوار کەس ئامادە بن: یەکێکیان (وَلِي) سەرپەرشتکاریژنەکە، یان وەکیلەکەی. یەکێکیان (زَوْج) مێردەکە، یان وەکیلەکەی. دووانیان دوو شاهیدەکە، تاکو گوێ لە گفتوگۆی سەرپەرشتکارەکەو مێردەکە ڕابگرن.

ڕوکنییەکەم: گفتوگۆ، (إِنَّمَا يَصِحُّ النِّكَاحُ بِإِيجَابٍ) مارەبڕین دروست نابێ تەنها بە گوتەی کردنە ژن نەبێ (وَهُوَ) گوتەی کردنە ژن ئەوەیە سەرپەرشتکاری ژنەکە بڵێتە مێردەکە: (زَوَّجْتُكَ) فلانە کیژیخۆم جووت کرد لەگەڵ تۆ. (أَوْ) یان بڵێ: (أَنْكَحْتُكَ) فلانە خوشکیخۆم کردە ژنی تۆ.

(وَقَبُولٍ) هەم لەگەڵ گوتەی قبولکردنیش (بِأَنْ يَقُولَ الزَّوْجُ) وەك مێردەکە یەکسەر بە دوای گوتەی سەرپەرشتکارەکەدا بڵێ: (تَزَوَّجْتُ) فلانە کیژیتۆم کردە جووت لەگەڵ خۆم. (أَوْ) یان بڵێ: (نَكَحْتُ) فلانە خوشکیتۆم کردە ژنی خۆم. أَوْ قَبِلْتُ نِكَاحَهَا أَوْ تَزْوِيجَهَا. وَيَصِحُّ تَقَدُّمُ لَفْظِ الزَّوْجِ عَلَى الْوَلِيِّ، وَلاَ يَصِحُّ إلاَّ بِلَفْظِ التَّزْوِيجِ أَوِ الإِنْكَاحِ، وَيَصِحُّ بِالْعَجَمِيَّةِ فِالأَصَحِّ، لاَ بِكِنَايَةٍ قَطْعًا،

(أَوْ) یان بڵێ: (قَبِلْتُ نِكَاحَهَا) قبولم کرد فلانە کیژیتۆ بە ژن بۆ خۆم. (أَوْ) یان بڵێ: (تَزْوِيجَهَا) قبولم کرد فلانە کیژی تۆ بە جووت لەگەڵ خۆم. واتە: بە تەنها ووشەی (قبولم کرد). مارەبڕینەکە دروست نابێ.

هەروەها ئەگەر بێدەنگبوونێکی درێژ، یان قسەیەکیبیگانە-کە پەیوەندی بە مارەبڕینەوە نەبێ- بکەوێتە نێوان گوتەی (وَلِی)و مێردەکە، ئەو کاتەش مارەبڕینەکە دروست نابێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَيَصِحُّ تَقَدُّمُ لَفْظِ الزَّوْجِ عَلَى الْوَلِيِّ) دروستە گوتەیمێردەکە وەپێش گوتەی سەرپەرشتکارەکە بکەوێ، وەك بڵێ: فلانە کیژەتم قبول کرد بە ژنی خۆم. ئینجا سەرپەرشتکارەکەش بڵێ: فلانەکیژەی خۆم کردە ژنی تۆ.

(وَلاَ يَصِحُّ) مارەبڕینیژن دروست نابێ (إلاَّ بِلَفْظِ التَّزْوِيجِ أَوِ الإِنْكَاحِ) تەنها بە ووشەی لەگەڵ جووتکردن، یان کردنە ژن نەبێ، چونکە لە قورئانی پیرۆزدا تەنها (تَزْوِيج)و (إِنْكَاح) هاتون، پێغەمبەریشﷺ دەفەرموێ: ﴿إِتَّقُوااللهَ فِالنِّسَاءِ فَإِنَّكُمْ أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانَةِ

اللهِ وَاسْتَحْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللهِ﴾ رواه مسلم، لە خوا بترسن لەبارەی ژنەكانتان، چونكە بە ئەمینداریەتی خوای‌گەورە ئەوانتان وەرگرتونو بە ووشەی خوای‌گەورە داميَنی ئەوانتان لەخۆتان حەلاڵ كردوە.

كەواتە: ئەگەر ووشەكانیمارەبڕینەكە نەگوتریَن، ئەوە مارەبڕینەكە دروست نابیَ، هەروەها بە ووشەی فرۆشتنو بەخشینو پیَشكەشو دامە تۆ. مارەبڕینەكە دروست نابیَ.

بەلاَم (وَيَصِحُّ بِالْعَجَمِيَّةِ فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا: بە زمانەكانیتری جگە لە عەرەبیش مارەبڕین دروست دەبیَ، بەو مەرجەی ووشەكە—لەو زمانەدا— بە ئاشكرایی هەمان واتەی (إِنْكَاحِ)، یان (تَزْوِيجِ) بگەیەنیَ، هەروەك تازە بە كوردی ڕوونمان كردەوە.

كەوابو: بە ووشەی مارەكردن مارەبڕینەكە دروست نابیَ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية) لە (شرح)ی (قَبِلْتُ نِكَاحَهَا) ڕوون كراوەتەوە.

(لاَ بِكِنَايَةٍ) هەم بە گوتەینائاشكرا مارەبڕین دروست نابیَ، وەك بلَیَ: كیژەكەم لە تۆ حەلاڵ كرد (قَطْعًا) بە فەرموودەیەكی بڕاویەوە.

﴿ئاگاداری﴾: مارەبڕین بە نووسین دروست نابیَ، هەرچەند میَردەكەو سەرپەرشتكارەكەش ویَكرا لە یەك شویَندا نەبن، هەروەك لە (مغنی)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

بەلاَم دروستە: پیاوی لاڵ بە ئاماژەیەكی تیَگەیەنەر ژن لەخۆی مارە بكاو هەم لە كەسیَكیتریش مارەیبكا، جا ئەگەر كەس لە ئاماژەكەی تیَنەدەگەیشت، ئەو كاتە دەبی

وَلَوْ قَالَ: زَوَّجْتُكَ. فَقَالَ: قَبِلْتُ. لَمْ يَنْعَقِدْ عَلَى الْمَذْهَبِ، وَلَوْ قَالَ: زَوِّجْنِي. فَقَالَ: زَوَّجْتُكَ. أَوْ قَالَ الْوَلِيُّ: تَزَوَّجْهَا. فَقَالَ: تَزَوَّجْتُ. صَحَّ، وَلاَ يَصِحُّ تَعْلِيقُهُ، وَلَوْ بُشِّرَ بِوَلَدٍ فَقَالَ: إِنْ كَانَ أُنْثَى فَقَدْ زَوَّجْتُكَهَا. أَوْ قَالَ:

بە ئاماژە، یان بە نووسین كەسیَك بكاتە وەكیل: تاكو ژنی لیَمارە بكا، یان كیژەكەی لە كەسیَك مارە بكا، جا ئەگەر هیچ وەكیلیَكی دەست نەكەوتو كەسیش لە ئاماژەكەی تیَنەدەگەیشت، ئەو كاتە لە بەر ناچاری مارەبڕینەكەی بە نووسین دروست دەبیَ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)و حاشیەكانیاندا ڕوون كراوەتەوە.

ئینجا بزانە: چۆنیەتی مارەبڕینی وەكیل لە (باسی ڕیَگرەكانی سەرپەرشتكاریەتی)دا ڕوون دەكەینەوە، إن شاءالله تعالی.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر سەرپەرشتكارەكە گوتی: (زَوَّجْتُكَ) فلاَنە كیژیخۆم كردە جووت لەگەلّ تۆ.(فَقَالَ) میَردەكەش یەكسەر گوتی: (قَبِلْتُ) قبولّم كرد. واتە لەمە زیاتری نەگوت (لَمْ يَنْعَقِدْ) مارەكردنەكە دانامەزریَو دروست نابیَ (عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب، چونكە لە لای میَردەكەوە ووشەی (إنكاح)و (تزويج)و واتەكەیان نەگوتراوە.

بەلاَم (وَلَوْ قَالَ) ئەگەر پیَشدا میَردەكە گوتی (زَوِّجْنِي) كیژەكەت بكە جووت

لەگەڵم (فَقَالَ) ئینجا باوکەکەش گوتی (زَوَّجْتُكَ) کیژەکەم کردە جـووت لەگـەڵت (أَوْ قَـالَ الْوَلِيُّ) یان سەرپەرشتکارەکە گوتی (تَزَوَّجْهَا) کیژەکەم بکە جووت لەگـەڵ خـۆت (فَقَـالَ) مێردەکەش گوتی (تَزَوَّجْتُ) کردمە جووت لەگەڵ خۆم. ئەوە (صَحَّ) مارەبرینەکە دروست دەبێ، چونکە داواکردنەکە نیشانەی ڕازیبوونەو لە هەردوو لایەوەش ووشەکان بە دروستی گوتراون و وەپێشکەوتنی ووشەی مێردەکەش دروستە، هەروەك ڕابرا.

ئینجا بزانە: لە گشت ئەو حاڵەتانەیڕابردوودا ئەگەر ووشەکانی مارەکردن و قبوڵکردن—لە لای دوو شاهید— بە گاڵتـەش بگـوترێن، مارەبڕینەکـە هـەر دروسـت دەبـێ، هـەروەك لـە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿ثَلاَثٌ جِدُّهُنَّ جِدٌّ وَهَزْلُهُنَّ جِدٌّ: اَلنِّكَاحُ وَالطَّلاَقُ وَالرَّجْعَةُ﴾ رواه أبوداود والترمذي وصححه الحاكم، سێ شت هەنە ڕاستییان هەر ڕاستییە، گاڵتە پێکردنیشیان هەر ڕاستییە: ژن مـارەکردن، ژن تەڵاقـدان، تـەڵاق چاککردنەوە.

(وَلاَ يَصِحُّ تَعْلِيقُهُ) دروست نیە: هەڵواسینی مارەبڕین بە کاتێکەوە، یان بـە مەرجێکـەوە، وەك بڵێ: هەرکاتێك ڕۆژ هەڵات دامە تۆ بە ژنایەتی. هەم (وَلَوْ بُشِّرَ بِوَلَدٍ) ئەگەر مـوژدەی درایێ کە منداڵێکی بووە (فَقَالَ) ئەویش گوتیە پیاوێك: (إِنْ كَانَ أُنْثَى فَقَدْ زَوَّجْتُكَهَا) ئەگەر منداڵەکـە کیـژ بـێ، ئـەوە لەگـەڵ تـۆم جـووت کـرد. پیاوەکـەش قبـوڵی کـرد (أَوْ قَـالَ

إِنْ كَانَتْ بِنْتِي طُلِّقَتْ وَاعْتَدَّتْ فَقَدْ زَوَّجْتُكَهَا. فَالْمَذْهَبُ بُطْلاَنُهُ، وَلاَ تَوْقِيتُهُ، وَلاَ نِكَاحُ الشِّغَارِ: وَهُوَ زَوَّجْتُكَهَا عَلَى أَنْ تُزَوِّجَنِي بِنْتَكَ وَبُضْعُ كُلٍّ وَاحِدَةٍ صَدَاقُ الأُخْرَى.

یان باوکێك گوتی: (إِنْ كَانَتْ بِنْتِي طُلِّقَتْ وَاعْتَدَّتْ فَقَـدْ زَوَّجْتُكَهَـا) ئەگـەر کیژەکـەم تـەڵاق درابێ و (عِدَّة)ی تەواو بوبێ، ئەوە لەگەڵ تۆم جووت کرد. پیاوەکەش قبوڵی کـرد، ئـەوە (فَالْمَذْهَبُ بُطْلاَنُهُ) بە فەرموودەی ڕاستیمەزهەب لە هەر سێك مەسـەلەکەدا مارەبڕینەکـە بەتاڵە و دروست نیە، چونکە هەڵواسینی تێدایە.

بەڵام ئەگەر موژدەی بدرێتێ کە کیژێکی بووە، ئەویش باوەڕی کرد، ئینجا گـوتی ئەگـەر موژدەدەرەکە ڕاست بکا، ئەوە کیژەکەم لەگەڵ تۆ جووت کـرد، ئـەو کاتـە مارەبڕینەکـە دروست دەبێ، هەروەك لەزۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ژن هێنانی بە (اَلْمُتْعَة) تا ماوەیەك ﴾

(وَلاَ تَوْقِيتُـهُ)دروسـت نیـە: مـارەبڕینی ژن تـا ماوەیـەکی زانـدراو، یـان نەزانـدراو، واتـە: مارەبڕینەکە بەتاڵە، جا ئەگەر بە (وَلِی)و دوو شاهید مارەبڕینەکەی کردبێ، ئەوە مارەیی ژنەکەی لە سەر واجب دەبێ و هەر منداڵێکیش لەو ژن هێنانە پەیدا ببـێ دەبێتـە منـداڵی خۆی و سزای زیناشی ناکەوێتە سەر، هەروەك لـە (الشـروانی)دا ڕوون کراوەتـەوە، واتـە:

بەڵام میرات لە یەكتری ناگرن، چونكە مارەبڕینەكە دروست نەبووە ﴿عن سبرة‌ﷺ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِﷺ قَائِماً بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْبَابِ وَهُوَ يَقُولُ: يَا أَيُّهَاالنَّاسُ إِنِّى قَدْ كُنْتُ أَذِنْتُ لَكُمْ فِى الإِستِمْتَاعِ مِنَ النِّسَاءِ، وَإِنَّ اللهَ حَرَّمَ ذَلِكَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، فَمَنْ كَانَ عِنْدَهُ مِنْهُنَّ شَيْءٌ فَلْيُخَلِّ سَبِيلَهَا، وَلاَ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوْهُنَّ شَيْئاً﴾ رواه مسلم وأبوداود والنسائي، لە (حَجَّةُ الْوِدَاع)دا پێغەمبەرﷺ لە نێوان قوڕنەی (حَجَرالأَسْوَد)و دەرگەی (كَعْبَة)دا ڕاوەستابو و دەیفەرموو: هۆ خەڵكینە لە مەوپێش ئیزنم دابو بە (مُتْعَة) بۆ ماوەیەك ژن بهێنن، ئێستاش خوایگەورە ئەو جۆرە ژن هێنانەی بە یەكجاری حەرام كرد تا دونیا وێران دەبێ حەڵاڵ نابێتەوە، جا هەر كەسێك ئافرەتێكی لەو جۆرە ئافرەتانەی لە لایە با وازی لێبێنێ‌و هەر شتێكیشی داوەتێ نابێ لێی بستێنێتەوە.

واتە: ئەو جۆرە ژن هێنانە لە سەرەتای ئیسلامدا بە هۆی ناچاری حەڵاڵ بوو، ئینجا لە (حَجَّةُ الْوِدَاع)دا بە یەكجاری حەرام كرا.

﴿ ژن بە ژنەی نادروست ﴾

(وَ) هەروەها ﴿لاَ نِكَاحُ الشِّغَارِ﴾رواه مسلم، ژن بە ژنەی بێ‌مارەییش دروست نابێ (وَهُوَ) ئەو (نكاح الشِّغار)ەی قەدەغە كراوە، ئەوەیە سەرپەرشتكارەكە بڵێ: ﴿زَوَّجْتُكَهَا عَلَى أَنْ تُزَوِّجَنِي بِنْتَكَ وَبُضْعُ كُلِّ وَاحِدَةٍ صَدَاقُ الأُخْرَى﴾ رواه الشیخان، كیژەكەی خۆم لەگەڵ فَيَقْبَلُ، فَإِنْ لَمْ يُجْعَلِ الْبُضْعُ صَدَاقًا فَالأَصَحُّ اَلصِّحَّةُ، وَلَوْ سَمَّيَا مَالاً مَعَ جَعْلِ الْبُضْعِ صَدَاقًا بَطَلَ فِالأَصَحِّ، وَلاَ يَصِحُّ إِلاَّ بِحَضْرَةِ شَاهِدَيْنِ،

تۆ جووت كرد لە سەر ئەو مەرجەی تۆش كیژەكەت لەگەڵ من جووت بكەی‌و دامێنی هەر كیژێكیش مارەیی كیژەكەی‌تر بێ (فَيَقْبَلُ) جا مێردەكەش قبوڵ بكا.

جا هۆی دروست نەبوونەكەش ئەوەیە: دامێنی هەر ئافرەتێكیان دەبێتە هاوبەش لە نێوان مێردەكەو ئافرەتەكەی‌تر، ئەوەش ناگونجێ، كەوابو: (فَإِنْ لَمْ يُجْعَلِ الْبُضْعُ صَدَاقًا) ئەگەر دامێنەكە نەكرێتە مارەیی‌و هیچ مارەیی‌تریش دانەنرێ، ئەوە (فَالأَصَحُّ الصِّحَّةُ) بە فەرموودەی ڕاستتر: مارەبڕینەكەی هەردوو ئافرەتەكان دروست دەبێ‌و بۆ هەر یەكێكیشیان (مَهْرُالْمِثل)، واتە: مارەیی هاوێنە لە سەر مێردەكەی واجب دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

بەڵام (وَلَوْ سَمَّيَا مَالاً مَعَ جَعْلِ الْبُضْعِ صَدَاقًا) ئەگەر بۆ هەر ئافرەتێك هەندێك ماڵ لەگەڵ دامێنی ئافرەتەكەی‌تر وێكڕا كردنیانە مارەیی، ئەوە (بَطَلَ فِيالأَصَحِّ) مارەبڕینەكە بەتاڵ دەبێ لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونكە هاوبەشیەكەی‌ڕابردووی تێدایە.

جا ئەوەش وا دەگەیەنێ: ئەگەر بۆ هەر ئافرەتێكیان مارەییەكی سەربەخۆ دابندرێ‌و باسی

دامێنەکە نەکرێ، ئەو کاتە مارەبڕینەکەی هەردووکیان دروست دەبێ، وەك ئەو ژن بە ژنەی کوردەواریش ئەوهایە.

ئامۆژگاری: ئەی موسوڵمانی ڕێزدار، هەر چەند ژن بەژنە-بەو شێوەی ڕابرا- حەڵاڵە، بەڵام لە کۆمەڵگەی ئێستادا کارێکی ناپەسندە، چونکە بە زۆری وا ڕوودەدا: ئەگەر لایەنێك ناکۆك بن و بە یەکەوە نەگونجێن، ئەو ناکۆکیە کار دەکاتە سەر لایەنەکەی تریش و وای لێدێ شیرازەی هەر دوو خێزانەکان تێك دەچێ، ڕاستە: ژن بەژنە ئەرکی ژن هێنان کەم دەکاتەوە، بەڵام ئەگەر بە فەرمانەکانی پێغەمبەرﷺ ڕەفتار بکەین و مارەیی کەم دابنێین و لە سەر بنچینەی ئایین ژن بهێنین و کیژ بە شوو بدەین، ئەو کاتەش ئەرکی ژن هێنان کەم دەبێتەوە و بارەکە لە سەر شانی لاوەکانمان سوکتر دەبێ.

﴿ شاهیدەکانی مارەبڕین ﴾

ڕوکنی دووەم: شاهیدەکان (وَلاَ يَصِحُّ إِلاَّ بِحَضْرَةِ شَاهِدَيْنِ) مارەبڕین دروست نابێ تەنها بە ئامادەبوونی دوو شاهید نەبێ: لە دانیشگەی مارەبڕینەکەدا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَنِكَاحَ إِلاَّ بِوَلِيٍّ وَشَاهِدَيْ عَدْلٍ، وَمَا كَانَ مِنْ نِكَاحٍ عَلَى غَيْرِ ذَلِكَ فَهُوَ بَاطِلٌ﴾ حديث صحيح رواه ابن حبان، هیچ مارەبڕینێك دروست نابێ تەنها بە سەرپەرشتکارێك و دوو شاهیدی دادپەروەر نەبێ، هەر مارەبڕینێك بێ سەرپەرشتکار و دوو شاهید بێ، ئەوە بەتاڵە.

وَشَرْطُهُمَا: حُرِّيَّةٌ وَذُكُورَةٌ وَعَدَالَةٌ وَسَمْعٌ وَبَصَرٌ، وَفِي الأَعْمَى وَجْهٌ، وَالأَصَحُّ انْعِقَادُهُ بِابْنَيِ الزَّوْجَيْنِ وَعَدُوَّيْهِمَا، وَيَنْعَقِدُ بِمَسْتُورَيِ الْعَدَالَةِ عَلَى الصَّحِيحِ، لاَ مَسْتُورِ الإِسْلاَمِ وَالْحُرِّيَّةِ،

(وَشَرْطُهُمَا) مەرجی هەردووشاهیدەکان: (حُرِّيَّةٌ) دەبێ ئازاد بن کۆیلە نەبن (وَذُكُورَةٌ) پیاو بن و بالغ و عاقڵ بن، ئافرەت و منداڵ و شێت نەبن (وَعَدَالَةٌ) دادپەروەربن و فاسق نەبن.

(وَ) هەروەها مەرجە: (سَمْعٌ وَبَصَرٌ) شاهیدەکان ببیسن و لە زمانی (وَلي)و مێردەکە تێبگەن و هەم ببینن، بەڵام (وَفِيالأَعْمَى وَجْهٌ) لەبارەی کوێر فەرموودەیەکی بێهێزهەیە: کە دروستە ببێتە شاهێد، واتە: بە فەرموودەی ڕاستتر دروست نیە کوێر ببێتە شاهید، هەرچەند ژن ومێردەکەش بناسێ، هەروەك ئەگەر لە تاریکاییەکی بەهێزیشدا بێ دروست نیە چاوساغ ببێتە شاهید، هەروك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: لە مەزهەبی ئیمام (أبیحنیفة)دا دروستە: هەردوو شاهیدەکان (فاسق) بن، هەم دروستە: هەردووکیان کوێر بن، هەم دروستە: پیاوێك و دوو ئافرەتیش ببنە شاهیدی مارەبڕینەکە، هەروەك لە (مجمع الانهر)دا فەرموویەتی، کەوابو: لە حاڵەتی پێویستیدا دروستە: لە هەرسێك مەسەلەدا (تقليد)ی مەزهەبی(حنفی) بکرێ.

﴿ ئاگاداری ﴾: مەرجە لە دانیشگەی مارەبڕینەکەدا هەردوو شاهیدەکان ژنەکەو مێردەکە ببینن، یان بە ناو و نەژادا بیانناسن، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە.

هەروەها دروست نیە خودی سەرپەرشتکارێکی‌دیارکراویش ببێتە شاهید، واتە: وەك باوکەکە، یان تاکە برایەکە، یان تاکە مامەکە، یەکێك بکاتە وەکیل بۆمارەبڕینەکەو بە خۆیشی ببێتە شاهید، بەڵام ئەگەر لە سێ برایان یەکێکیان ببێتە سەر پەرشتکارو دووانیشیان ببنە شاهید، ئەو کاتە دروست دەبێ، چونکە تەنها دوو برایەکە دیارکراو نین بۆ سەرپەرشکاریەتی، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

کەوابو: (وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر: (انْعِقَادُهُ بِابْنَي الزَّوْجَيْن) مارەبڕینەکە دادەمەزرێ بە شاهیدیی دوو کوڕی ژنو مێردەکە، یان دوو کوڕی تەنها یەکێکیان، یان بە هەردوو باپیرەی ژنو مێردەکە، یان بە براو باوکی مێردەکە، هەم (وَعَدُوَّيهِمَا) بە شاهیدیی دوو دوژمنی ژنو مێردەکە (وَ) هەروەها (يَنْعَقِدُ بِمَسْتُورَيِ الْعَدَالَة) مارەبڕینەکە دادەمەزرێ بە دوو شاهیدی وەها: کە دادپەروەریەکەیان داپۆشراو بێو هیچ فاسقیيان نەزاندرابێ (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست (لاَ مَسْتُورِ الإِسْلاَمِ وَالْحُرِّيَّة) نەك بە دوو شاهیدی وەها: کە ئیسلامیەتی، یان ئازادیەتییان داپۆشراو بێو نەزاندرێ: ئایا موسوڵمانن، یان ئازادن، یان نا.

وَلَوْ بَانَ فِسْقُ الشَّاهِدِيْنِ عِنْدَ الْعَقْدِ فَبَاطِلٌ عَلَى الْمَذْهَبِ، وَإِنَّمَا يَبِينُ بِبَيِّنَةٍ أَوْ اتِّفَاقِ الزَّوْجَيْنِ، وَلاَ أَثَرَ لِقَولِ الشَّاهِدَيْنِ: كُنَّا فَاسِقَيْنِ. وَلَوْ اعْتَرَفَ بِهِ الزَّوْجُ وَأَنْكَرتْ فُرِّقَ بَيْنَهُمَا وَعَلَيْهِ نِصْفُ الْمَهْرِ إِنْ لَمْ يَدْخُل بِهَا وَإِلاَّ فَكُلُّهُ، وَيُسْتَحَبُّ الإِشْهَادُ عَلَى رِضَاالْمَرْأَةِ حَيْثُ يُعْتَبَرُ رِضَاهَا وَلاَ يُشْتَرَطُ.

(وَلَوْ بَانَ فِسْقُ الشَّاهِدَيْنِ عِنْدَ الْعَقْدِ) ئەگەر ئاشکرابو: لە کاتی مارەبڕینەکەدا هەردوو شاهیدەکان (فاسق) بونو (تَقْلِيد)شیان نەکردبو، ئەوە (فَبَاطِلٌ عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب مارەبڕینەکە بەتاڵە، بەڵام ئەگەر گشتیان (تَقْلِيد)ی ئەو زانایانەیان کردبو: کە ڕێگەیان داوە بە شاهیدو (وَلِي)ی‌فاسق ژن مارە بکرێ. ئەو کاتە بەتاڵ نابێو مارەبڕینەکە دروست بووە، هەروەك لە (فصل)ی‌داهاتوودا ڕوونی دەکەینەوە،إن شاءالله تعالى (وَإِنَّمَا يَبِينُ بِبَيِّنَةٍ أَوْ اتِّفَاقِ الزَّوْجَيْنِ) فاسقیی شاهیدەکانیش تەنها بە دوو شاهید، یان بە ڕێککەوتنی ژنو مێردەکە ئاشکرا دەبێ، کەواتە: (وَلاَ أَثَرَ لِقَول الشَّاهِدَيْنِ: كُنَّا فَاسِقَيْنِ) ئەگەر شاهیدەکان بڵێن: لە کاتی مارەبڕینەکەدا ئێمە فاسق بوین، ئەوە هیچ کار لە مارەبڕینەکە ناکا.

(وَلَوْ اعْتَرَفَ بِهِ الزَّوْجُ) ئەگەر مێردەکە دانینا: کە هەردوو شاهیدەکان فاسق

بون، بەڵام (وَأَنْكَرَتْ) ژنەكەش گوتی: ڕاست ناكا، ئەوە ئەگەر لە كاتیمارەبڕینەكەدا (تقلید) نەكرابێ (فُرِّقَ بَيْنَهُمَا) واجبە: ژنەكەو مێردەكە لێك جیا بكرێنەوە، هەم (وَعَلَيْهِ نِصْفُ الْمَهْرِ إِنْ لَمْ يَدْخُلْ بِهَا) لە سەر مێردەكەش واجبە نیوەی مارەییەكە بداتە ژنەكە ئەگەر جیماعی لەگەڵ نەكردبێ (وَإِلاَّ فَكُلُّهُ) بەڵام ئەگەر جیماعی لەگەڵ كردبێ، ئەو كاتە واجبە: هەموو مارەییەكەی بداتێ.

(وَيُسْتَحَبُّ الإِشْهَادُ عَلَى رِضَاالْمَرْأَةِ) سوننەتە لە سەر ڕازیبوونیژنەكەش شاهید بگیرێ، واتە: لە لای دوو شاهید بڵێ: من ڕازیمە، یان ئیزنم دا مارەم بكا (حَيْثُ يُعْتَبَرُ رِضَاهَا) لەو حاڵەتەی كە ڕازیبوونی پێویست بێ: وەك بێوەژن بێ، یان باوكی نەمابێو برایەكەی، یان مامی مارەی بكا، بەڵام (وَلاَ يُشْتَرَطُ) شاهیدگرتنەكە مەرج نیە بۆ دروستبوونی مارەبڕینەكە، بەڵكو تەنها ڕازیبوونی ئافرەتەكە مەرجە، كەوابو: ئەگەر باوەڕپێكراوێك بڵێ: ئافرەتەكە ڕازییە. دروستە مارە بكرێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهایة)دا ڕوون كراوەتەوە.

ڕوكنیسێیەم: (وَلِي) سەرپەرشتكار، مەرجە: موسوڵمان بێ، ئازاد بێ، بالغ بێ، عاقڵ بێ، نێرینە بێ، دادپەروەربێ، لە ئیحرامدا نەبێ، بە خۆشیخۆی بێو بە زۆرلێكردن مارەبڕینەكەی پێنەكەن، هەروەك لە هەردوو (فصل)یداهاتوودا بە درێژی ڕوونی دەكەینەوە، إن شاء الله تعالى.

(فَصْلٌ) لاَ تُزَوِّجُ اِمْرَأَةٌ نَفْسَهَا بِإِذْنٍ وَلاَ غَيْرَهَا بِوَكَالَةٍ، وَلاَ تَقْبَلُ نِكَاحًا لأَحَدٍ

ڕوكنیچوارەم: مێردەكە، مەرجە: بە خۆشیخۆی بێ، بە زۆرلێكردن ژنەكەی لیمارە نەكەن، لە ئیحرامدا نەبێ، دیاركراو بێ، واتە: بە دیتن، یان بە نەژاد بناسرێو بزاندرێ ئەو ژنەی لیحەڵاڵە.

ڕوكنیپێنجەم: ژنەكە، مەرجە: لە ژێر مارەی كەسێكیتردا نەبێ، لە (عِدَّة)ی كەسێكیتردا نەبێ، لە ئیحرامدا نەبێ، دیاركراو بێ، واتە: بە دیتن، یان بە نەژاد بناسرێ، كەواتە: دروست نابێ ئەو جۆرە ئافرەتە مارە بكرێ: كە لە ژێر مارەی كەسێكیتردایە، یان لە (عِدَّة)ی كەسێكیتردایە، بەڵام ئەگەر ژنەكە لە (عِدَّة)یخۆیدا بێ: وەك تەڵاقێك، یان دووی كەوتبێ، یان بە هەڵە جیماعی لەگەڵ كردبێ، ئەو كاتە دروستە لەو (عِدَّة)یەدا لە خۆی مارە بكا، هەروەك لە (بغیة المسترشدین)دا فەرموویەتی.

هەروەها ئەگەر باوكێك بڵێ: لە كیژەكانیخۆم یەكێكیانم كردە ژنی تۆ. ئینجا مێردەكەش یەكێكیانی قبوڵ كرد، ئەوە ئەگەر هەردووكیان لە دڵدا مەبەستیان كیژێكی دیاركراوبێ، ئەوە مارەبڕینەكە دروست دەبێ، بەڵام ئەگەر مەبەستیان لێك جیاوازی بێ، یان كیژێكی دیاركراویان مەبەست نەبێ، ئەو كاتە مارەبڕینەكە بەتاڵەو دروست نابێ.

هەروەها ئەگەر باوكەكە بڵێتە دوو پیاوان: ئەم كیژەم كردە ژنی یەكێكتان. ئینجا یەكێكیان قبوڵیكرد، ئەوە بە هیچ جۆرێك دروست نابێ، هەروەك لە (تحفة)و(نهایة)و حاشیەكانیاندا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ئەو سەرپەرشتكارانەی ژن مارە دەكەن ﴾

(لاَتُزَوِّجُ امْرَأَةٌ نَفْسَهَا بِإِذْنٍ) دروست نیە: هیچ ئافرەتێك بەخۆی خۆی لە پیاوێك مارە بكا: نە بە ئیزنیسەرپەرشتكارەكەیو نە بە بێئیزن.

هەم (وَلاَغَيْرَهَا بِوَكَالَةٍ) دروست نیە: ئافرەتێكیتری جگە لە خۆیشی لە پیاوێك مارە بكا: نە بە وەكیلایەتیو نە بە سەرپەرشتكاریەتی، هەم (وَلاَتَقْبَلُ نِكَاحًا لأَحَدٍ) دروست نیە هیچ مارەبڕنێكیش بۆ هیچ پیاوێك قبوڵ بكا: نە بە وەكیلایەتیو نە بە سەرپەرشتكاریەتی، بە بەڵگەی حەدیسەكەی﴿لاَ نِكَاحَ إِلاَّ بِوَلِيٍّ﴾یڕابردوو، هەم لە حەدیسێكیتردا پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَ تُزَوِّجُ الْمَرْأَةُ اَلْمَرْأَةَ وَلاَالْمَرْأَةُ نَفْسَهَا﴾ رواه الدارقطني على شرط الشيخين، دروست نیە ئافرەت ئافرەت مارە بكا، هەم دروست نیە: خودیخۆیشی مارەبكا.

ئینجا بزانە: دروستە سەرپەرشكارەكە ئافرەتێك بكاتە وەكیلیخۆی تاكو ئافرەتەكە پیاوێك بكاتە وەكیلی سەرپەرشتكارەكە بۆ ئەوەی كیژەكەی، یان خۆشكەكەی لە پیاوێك مارە بكا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

وَالْوَطْءُ فِي نِكَاحٍ بِلاَ وَلِيٍّ يُوجِبُ مَهْرَالْمِثل لاَ الْحَدَّ.

(وَالْوَطْءُ فِي نِكَاحٍ بِلاَ وَلِيٍّ) جیماعكردنی مێرد لەگەڵ ئەو ژنەی بە بێسەرپەرشتكار خۆی لێمارەكردوەو (تَقْلِيد)ی هیچ زانایەكیشی نەكردوە (يُوجِبُ مَهْرَالْمِثل) مارەیی هاووێنە لە سەر مێردەكەی واجب دەكا، نەك مارەیی ناوبراو، چونكە مارەبڕینەكە بەتاڵەو دروست نەبوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَيُّمَا إِمْرَأَةٍ نَكَحَتْ بِغَيْرِ إِذْنِ وَلِيِّهَا فَنِكَاحُهَا بَاطِلٌ، فَإِنْ دَخَلَ بِهَا فَلَهَا الْمَهْرُ بِمَااسْتَحَلَّ مِنْ فَرْجِهَا﴾ صححه ابن حبان وغيره، هەر ئافرەتێك بە بێئیزنی سەرپەرشتكارەكەی خۆی مارە بكا، ئەوە مارەبڕینەكەی بەتاڵە، جا ئەگەر مێردەكە جیماعی لەگەڵ كرد، ئەوە مافی مارەییی هەیە بە هۆی حەلاڵكردنی دامێنەكەی.

(لاَ الْحَدَّ) بەڵام سزای زینا لە سەر هیچیێكیان واجب نابێ، چونكە لە حەدیسەكەدا باسی نەكراوە، زانایانیش فەرموودەی جیاوازیان هەیە لەبارەی دروستبوونیمارەبڕینەكە.

كەوابو: ئەگەر ژنەكەو مێردەكە بۆ ئەو مارەبڕینە (تَقْلِيد)ی زانایەكیان كردبێ، یان دادوەرێكیشەرعی بڕیاری دروستبوونی بۆ دابن، ئەو كاتە مارەبڕینەكە بە مەزهەبی (شافعي)ش دروست دەبێ، هەروەك لە (تحفة)و حاشیەكانیدا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەكەم: لە مەزهەبی ئیمام (أبیحنیفة)دا: دروستە ئافرەت بە بێئیزنی سەرپەرشتكارەكەی لە لای دووشاهید خودیخۆی لە پیاوێك مارە بكا، بەو

مەرجەی ئافرەتەکە بلۆغی بوبێ‌و عاقڵیش بێ، هەروەها دروستە ئافرەتەکە پیاوێك بکاتە وەکیلی خۆی تاکو لە پیاوێکیتری مارە بکا، هەروەك لە کتێبەکانی خۆیاندا فەرموویانە.
جا بۆ دروستبوونی ئەو جۆرە مارەبڕینە پێویستە: مێردەکەو ژنەکەو هەردوو شاهیدەکان (تَقْلِيد)ی ئیمام (أبیحنیفة) بکەن، ئەگینا: مارەبڕینەکە دروست نابێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، جا ئەگەر ئافرەتەکە بۆ مارەبڕینیخۆی وەکیلی گرت، ئەو کاتە واجبە: وەکیلەکەش (تَقْلِيد) بکا، والله أعلم.
دووەم: زانایان لە سەر ئەوە رێککەوتون: کە–جگە لە (مُجْتَهِد)– بۆ هیچ کەسێکیتر دروست نیە هیچ کردارێك بکا تا (تَقْلِيد)ی ئەو زانایە دەکا: کە رێگای داوە، کەواتە: هەر مارەبڕینێك زانایان فەرموودەی جیاوازیان لەبارەی هەبێ، بۆ هیچ کەسێك دروست نیە ئەو مارەبڕینەبکا تا (تَقْلِيد)ی ئەو زانایە دەکا کە دروستی کردوە.
واتە: ئەگەر (تَقْلِيد) نەکرێ مارەبڕینەکە دروست نابێ، کەواتە: ئەگەر (وَلِي)و شاهیدەکان (فاسق) بن‌و بە مەزهەبی(الشافعي) مارەبڕینەکە بکەن، پێویستە: (وَلِي)و مێردەکەو شاهیدەکان گشتیان (تَقْلِيد)ی ئەو زانایانە بکەن کە رێگایان داوە: بە (وَلِي)ی (فاسق)و شاهیدی (فاسق) ژن مارە بکرێ، هەروەك لە (تحفة)دا ناوەرۆکی ئەم ئاگادارییە روون کراوەتەوەو، لە (فصل)ی داهاتووشدا ناوی زانایەکان دەڵێین، إن شاء الله تعالى.
وَيُقْبَلُ إِقْرَارُ الْوَلِيِّ بِالنِّكَاحِ إِنْ اِسْتَقَلَّ بِالإِنْشَاءِ وَإِلاَّ فَلاَ، وَيُقْبَلُ إِقْرَارُ الْبَالْغَةِ الْعَاقِلَةِ بِالنِّكَاحِ عَلَى الْجَدِيدِ، وَلِلأَبِ تَزْوِيجُ الْبِكْرِ صَغِيرَةً أَوْ كَبِيرَةً بِغَيْرِ إِذْنِهَا، وَيُسْتَحَبُّ اِسْتِئْذَانُهَا،

(وَيُقْبَلُ إِقْرَارُ الْوَلِيِّ بِالنِّكَاحِ) دانهێنانی سەرپەرشتکارەکە بە مارەبڕینیژنەکە قبوڵ دەکرێ: (إِنْ اِسْتَقَلَّ بِالإِنْشَاءِ) ئەگەر سەرپەرشتکارەکە لە کاتی دانپێداهێنانەکەدا سەربەخۆ بێ بۆ مارەکردنەکە، وەك باوك، یان باپیرە بڵێ: ئەم کیژەم لە فلانکەس مارە کردوە. بەو مەرجەی فلانکەسەکەش هاوچەشنی ژنەکەبێ، هەر چەند کیژەکەش بڵێ: ڕاست ناکا (وَإِلاَّ) بەلام ئەگەر سەرپەرشتکارەکە بۆ مارەکردنەکە سەربەخۆ نەبێ: وەك مێردەکە هاوچەشن نەبێ، یان کیژەکە بێوەژن بێ، یان سەرپەرشتکارەکە: مام، یان برا بێ، ئەوە (فَلاَ) دانپێداهێنانەکەی قبوڵ ناکرێ.
(وَ) هەروەها (يُقْبَلُ إِقْرَارُ الْبَالِغَةِ الْعَاقِلَةِ بِالنِّكَاحِ) دانهێنانی ژنەکەش بە مارەبڕینەکە قبوڵ دەکرێ ئەگەر بلۆغی بوبێ‌و عاقڵیش بێ، جیاوازی کچ‌و بێوەژن نیە، وەك بڵێ: من لە فلانە پیاوە مارە کراوم. بەلام بەو مەرجەی مێردەکەش بڵێ: ڕاست دەکا. هەرچەند سەرپەرشتکارەکەو شاهیدە دیارکراوەکانیشی بڵێن: ڕاست ناکا (عَلَىالْجَدِيدِ) لەسەر فەرموودەی نوێی ئیمامی (الشافعي).

(وَلِلأَبِ تَزْوِيجُ الْبِكْرِ) بۆ باوك دروسته كیژەكەی خۆی مارە بكا بەو مەرجەی كیژەكە كچ بێ –بێوەژن نەبێ– جا كچەكەش: (صَغِيرَةً أَوْ كَبِيرَةً) بچوك بێ، یان گەورە بێو بلۆغی بوبێ (بِغَيْرِ إِذْنِهَا) بێئەوەی كچەكە ئیزنی بدا، بەڵام (وَيُسْتَحَبُّ اِسْتِئْذَانُهَا) سوننەتە ئیزنی كچەكە وەربگیرێ ئەگەر بلۆغی بوبێو عەقڵی هەبێ، چونكە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اَلثَّيِّبُ أَحَقُّ بِنَفْسِهَا مِنْ وَلِيِّهَا، وَالْبِكْرُ تُسْتَأْمَرُ وَإِذْنُهَا سُكُوتُهَا﴾ رواه مسلم، بێوەژن مافی زیاترە –بۆ ڕازیبوون– لە سەرپەرشتكارەكەیخۆی، كچیش ئیزنی وەردەگیرێو ئیزندانەكەشی بێدەنگبوونیەتی.

هەروەها ئیمامی(أبوبكر) حەزرەتی (عائشة)ی لە تەمەنی شەش ساڵی لە پێغەمبەرﷺ مارە كرد. كەواتە: ئەو ئیزن وەرگرتنەی لە حەدیسەكە فەرمانی پێكراوە، زانایان بە سوننەتیان داناوە، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.

﴿ ئاگاداری ﴾: بەم حەفت مەرجانە دروستە باوك بە بێئیزن كچەكەی مارە بكا: یەكەم: هیچ دوژمنایەتی لە نێوان كچەكەو مێردەكەدا نەبێ. دووەم: دوژمنایەتیی ئاشكرا لە نێوان كچەكەو باوكەكەیدا نەبێ. سێیەم: لە پیاوێكی هاوچەشنیخۆی مارەی بكا. چوارەم: لە كاتی مارەبڕینەكەدا بە ئەندازەی مارەیی هاوێنەیكچەكە مێردەكە ماڵی هەبێ.

وَلَيْسَ لَهُ تَزْوِيجُ ثَيِّبٍ إِلاَّ بِإِذْنِهَا، فَإِنْ كَانَتْ صَغِيرَةً لَمْ تُزَوَّجْ حَتَّى تَبْلُغَ، وَالْجَدُّ كَالأَبِ عِنْدَ عَدَمِهِ، وَسَوَاءٌ زَالَتِ الْبَكَارَةُ بِوَطْءٍ حَلاَلٍ أَوْ حَرَامٍ، وَلاَ أَثَرَ لِزَوَالِهَا بِلاَ وَطْءٍ كَسَقْطَةٍ فِي الأَصَحِّ.

جا ئەوانە مەرجی دروستبوون بون، هەروەها بۆ ئەوەش باوكەكە گوناهبار نەبێ، مەرجی پێنجەم: بە مارەیی هاوێنە بێ. شەشەم: بە پارەی شارەكە بێ. حەفتەم: بە مارەیی حازر–نەك قەرز– مارەی بكا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: ئەگەر ئافرەتەكە ئیزنی وەربگیرێو ڕازی ببێ، ئەو حەفت مەرجانە هیچیان پێویست نابن، هەروەها مەرجەكەیچوارەم لە سەر فەرموودەیبەهێزتر بوو، بەڵام چەند زانایەك فتوایان داوە: كە ئەگەر مێردەكە لە كاتیمارەبڕیندا بە ئەندازەی مارەییەكەش ماڵی نەبێ، مارەبڕینەكە هەر دروست دەبێ، هەروەك لە (فتح المعين)و (بغيةالمسترشدين)دا فەرموویانە.

كەوابو: دروستە لەم مەسەلەیەدا: (تَقْلِيد)ی ئەو زانایانە بكرێ، بەڵام ئەگەر بە (فتوای) ئەو زانایانە نەكرێو مێردەكەش بە ئەندازەی مارەییەكە ماڵی نەبێ، ئەو كاتە پێویستە–بۆ دروستبوونیمارەبڕینەكە–: بە ئەندازەی مارەییەكە شتێك بە بەخشین، یان بە قەرز بدرێتە مێردەكە، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَلَيْسَ لَهُ تَزْوِيجُ ثَيِّبٍ) بۆ باوك دروست نيه: كیژە بێوەژنەكەی مارە بكا (إِلاَّ بِإِذْنِهَا) تەنها بە ئیزنی بێوەژنەكە نەبێ، بە بەڵگەی حەدیسەكەیڕابردو، كەوابو: (فَإِنْ كَانَتْ صَغِيرَةً) ئەگەر بێوەژنەكە بچوك بوو، واتە: بلوغی نەبوبێ، ئەوە (لَمْ تُزَوَّجْ حَتَّى تَبْلُغَ) دروست نیه مارە بكرێ تا بلۆغی دەبێ، بەڵام ئەگەر بێوەژنەكە شێت بێ، ئەوە دروستە مارە بكرێ، جا بلۆغی بوبێ، یان نا (وَالْجَدُّ كَالأَبِ عِنْدَ عَدَمِهِ) باپیرە، واتە: باوكیباوك وەكو باوكە، ئەگەر باوكەكە نەمابێ، یان كەڵكی مارەبڕینی نەبێ.

(وَسَوَاءٌ زَالَتِ الْبَكَارَةُ بِوَطْءٍ حَلاَلٍ أَوْ حَرَامٍ) یەكسانەو جیاوازی نیه بێوەژنەكە: كچێنیەكەی بە جیماعێكی حەڵاڵ نەمابێ، یان بە جیماعێكی حەڕام: وەكو زینا، هەروەها یەكسانە جیماعەكە: بە خۆشیخۆی بوبێ، یان بە زۆرلێكردن، یان لە خەودا بوبێ.

بەڵام (وَلاَ أَثَرَ لِزَوَالِهَا بِلاَ وَطْءٍ) هیچ كار لە كچایەتی ناكا ئەگەر كچێنیەكەی بێجیماع لاچوبێ: (كَسَقْطَةٍ) وەك بە كەوتنێك، یان بە پەنجە، یان بە خوێنیحەیز كچێنیەكەی لاچوبێ، واتە: ئەمە هەر بە كچ دادەندرێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر لە ئیزن وەرگرتندا فێڵ لە ئافرەتەكە كراو پێی گوت: ڕازی دەبی لە فلانكەس مارەت بكەم؟ ئەویش وەڵامی داوەو گوتی: بەڵێ ڕازیمە لە فلانكەس مارەم

وَمَنْ عَلَى حَاشِيَةِ النَّسَبِ كَأَخٍ وَعَمٍّ لاَ يُزَوِّجُ صَغِيرَةً بِحَالٍ، وَتُزَوَّجُ الثَّيِّبُ الْبَالِغَةُ بِصَرِيحِ الإِذْنِ، وَيَكْفِي فِالْبِكْرِ سُكُوتُهَا فِالأَصَحِّ، وَالْمُعْتِقُ وَالسُّلْطَانُ كَالأَخِ،

بكەی. جا لە ڕاستیشدا ئەم ناوە ناوی كەسەكە نەبو، ئەوە ئەگەر ئافرەتەكە لە ئیزندانەكەیدا ئاماژەی بۆ پیاوەكە كردبێ، وەك بڵێ: لەم پیاوە مارەم بكە. ئەوە مارەبڕینەكە دروست دەبێ، بەڵام ئەگەر ئاماژەی بۆ نەكردبێو ناوەكەشی بە هەڵە گوترابێ، ئەوە مارەبڕینەكە دروست نابێ، جا مەسەلەی فێڵكردن لە مێردەكەش هەر ئەوهایە، هەروەك لە (تحفة)دا لێرەو لە باسی پەشیمانیی مارەبڕیندا ڕوون كراوەتەوە.

(وَمَنْ عَلَى حَاشِيَةِ النَّسَبِ) ئەو سەرپەرشتكارەی لە سەر ڕۆخی نەژادە: (كَأَخٍ وَعَمٍّ) وەكو براو مامو برازاو مامۆزا...هتد (لاَ يُزَوِّجُ صَغِيرَةً بِحَالٍ) بۆ هیچێكیان دروست نیە بە هیچ جۆرێك ئافرەتی بچوك مارە بكا، واتە: كە بلۆغی نەبوبێ، جیاوازی كچو بێوەژن نیە، هەروەها ئەگەر ئافرەتەكە بلۆغیشی بوبێ –بە بێئیزن– بۆ هیچێكیان دروست نیە مارەی بكا، بەڵام بە ئیزنی ئافرەتەكە دروستە.

كەوابو: (وَتُزَوَّجُ الثَّيِّبُ الْبَالِغَةُ بِصَرِيحِ الإِذْنِ) بێوەژنێكی بالغوعاقڵ بە ئیزندانێكیئاشكرا دروستە مارە بكرێ، جا باوكی مارەی بكا، یان سەرپەرشتكارێكیتر، وەك بڵێ: باوكی خۆم، یان برای خۆم، یان مامم ئیزندا لە فلانكەس مارەم بكا. هەروەها دروستیشە بڵێ:

باوكم، یان برام كرده وەكیلی خۆم مارەم بكا، یان ڕازیمه مارەم بكا. جا ئەگەر لاڵ بوو، پێویسته به ئاماژه بڵێ: ڕازیمه مارەم بكا.

بەڵام (وَيَكْفِي فِيالْبِكْرِ سُكُوتُهَا) لەبارەی ئیزندانی كچ بێدەنگبوونەكەی بەسە، واتە: هەركاتێك ئیزنی لێوەرگیرا، ئەگەر بێدەنگ بوو، ئەوە نیشانەی ڕازیبوونیەتی (فِيالأَصَحِّ) له فەرمووده‌ی‌ڕاستتردا، به بەڵگەی حەدیسەكەی‌ڕابردوو، جا باوكی مارەی بكا، یان سەرپەرشتكارێكی‌تر.

ئینجا بزانه: كچی شێتو بێوەژنی شێت وەكو منداڵن، واته: ئیزندانەكەیان به كەلك نایێ، هەروەها بێدەنگبوونی كچ تەنها بۆمارەبڕینەكه بەسەو به ڕازیبوون دادەندرێ، بەڵام بۆ كەمكردنەوەی مارەیی‌هاوونێنه بەس نیه، واته: مەرجه به زوبان بڵێ: ڕازیمه بەو مارەییە كەمترە مارە بكرێم. هەروەك له زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانه.

(وَالْمُعْتِقُ وَالسُّلْطَانُ كَالأَخِ) ئازادكەرو كاربەدەست وەكو برانه، واته: به بێ‌ئیزن ناتوانن: نه كچو نه بێوەژن مارە بكەن.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: له مەزهەبی ئیمام (أبی‌حنیفة)دا: باوكو باپیره و گشت سەرپەرشتكارێكی تریش بۆیان دروسته: بێوەژنی شێت مارە بكەن: جا گەورە بێ، یان بچوك بێ، وَأَحَقُّ الأَولِيَاءِ أَبٌ ثُمَّ جَدٌّ ثُمَّ أَبُوهُ ثُمَّ أَخٌ لأَبَوَيْنِ أَوْ لأَبٍ ثُمَّ ابْنُهُ وَإِنْ سَفَلَ ثُمَّ عَمٌّ ثُمَّ سَائِرُ الْعَصَبَةِ كَالإِرْثِ، وَيُقَدَّمُ أَخٌ لأَبَوَيْنِ عَلَى أَخٍ لأَبٍ فِي الأَظْهَرِ،

هەروەها بۆ گشت سەرپەرشتكارێك دروسته: ئافرەتی‌بچوك –كه بلۆغی نەبوبێ– مارە بكەن، هەر چەند بێوەژنیش بێ، جا ئەگەر باوكو باپیره مارەی كردبێ، ئەوه مارەبڕینەكەی دەچەسپێو ئەگەر بلۆغیشی ببێ مافی پەشیمانیی نیه، هەر چەند مێردەكەشی هاوچەشنی‌خۆی نەبێو به كەمتریش له مارەیی‌هاوونێنه مارە كرابێ، بەڵام ئەگەر–جگه له باوكو باپیره– سەرپەرشتكارەكانی‌تر مارەیان كرد، ئەوه ئەگەر له هاوچەشنی‌خۆی مارە كرابێو به مارەیی‌هاوونێنەش مارە كرابێ، ئەوه مارەبڕینەكەی دروسته، بەڵام هەركاتێك ئافرەتەكه بلۆغی بوو، یان له دوای بلۆغبوون هەواڵی مارەبڕینەكەی زانی، بۆی دروسته: پەشیمان ببێتەوەو مارەبڕینەكە–له لای قازی– هەڵبوەشێنێتەوه، بەڵام ئەگەر له هاوچەشنی‌خۆی مارە نەكرابێ، یان به كەمتر له مارەیی‌هاوونێنه مارە كرابێ، ئەو كاته مارەبڕینەكه بەتاڵەو دروست نابێ.

هەر له مەزهەبی ئیمام (أبی‌حنیفة)دا: بۆ گشت سەرپەرشتكارێكیش دروسته: ژن له كوڕێكی نەبالغ مارە بكا، بەڵام ئەگەر ئافرەت بلۆغی بوبێو عەقڵیشی هەبێ، ئەوه نه بۆ باوكو باپیرەو نه بۆ هیچ سەرپەرشتكارێكی‌تر دروست نیه به بێ‌ئیزن مارەی بكەن، جا ئافرەتەكە: كچ بێ، یان بێوەژن بێ، ئینجا بۆ ئیزن وەرگرتنەكەش مەرجه:

مێردەکەی پێ بناسێندرێ‌و ناوی بگوترێ‌و بە زوبانیش بڵێ: من ڕازیمە. یان بڵێ: ئیزنمدا لە فلانکەس مارەم بکەی. هەروەك لە (مجمع الأنهر)و (الدرالمنتقي)دا ناوەڕۆکی ئەم ئاگاداریە ڕوون کراوەتەوە.

﴿ لە پێشترین (وَلِي)=سەرپەرشتکار بۆ مارەبڕین ﴾

(وَأَحَقُّ الأَولِيَاءِ) لەپێشترین سەرپەرشتکار بۆ مارەبڕین (أَبٌ) باوکی ئافرەتەکەیە (ثُمَّ جَدٌّ) ئینجا باپیرە: باوکی‌باوك (ثُمَّ أَبُوهُ) ئینجا باوکی‌باپیرەو بە سەرەوەتر (ثُمَّ أَخٌ لأَبَوَيْنِ) ئینجا برای لەدایك‌وباوکی (أَوْ لأَبٍ) ئینجا برای تەنها لەباوکی (ثُمَّ ابْنُهُ وَإِنْ سَفَلَ) ئینجا کوڕە برا، هەر چەندبەرەو خواریش بێ (ثُمَّ عَمٌّ) ئینجا مامی لەدایك‌وباوکی، ئینجا تەنها لەباوکی، ئینجا کوڕە مام (ثُمَّ سَائِرُ الْعَصَبَةِ) ئینجا خزمە نێرینەکانی‌تری لە پشتێ (کَالإِرْثِ) وەکو ڕیزی میراتگرتن.
کەوابو: (وَيُقَدَّمُ أَخٌ لأَبَوَيْنِ عَلَى أَخٍ لأَبٍ) بۆ مارەبڕینەکە برای لەدایك‌وباوکی وەپێش برای تەنها لەباوکی دێخسترێ (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، هەروەها کوڕەبرای لەدایك‌وباوکی وەپێش کوڕەبرای تەنها لەباوکی دێخسترێ، هەروەها مامی لەدایك‌و باوکیش وەپێش مامی تەنها لەباوکی دێخسترێ‌و کوڕە مامی لەدایك‌وباوکیش وەپێش کوڕەمامی تەنها لەباوکی دێخسترێ.

وَلاَ يُزَوِّجُ ابْنٌ بِبُنُوَّةٍ، فَإِنْ كَانَ ابْنَ ابْنِ عَمٍّ أَوْ مُعْتِقًا أَوْ قَاضِيًا زَوَّجَ بِهِ، فَإِنْ لَمْ يُوجَدْ نَسِيبٌ زَوَّجَ الْمُعْتِقُ ثُمَّ عَصَبَتُهُ كَالإِرْثِ، وَيُزَوِّجُ عَتِيقَةَالْمَرْأَةِ مَنْ يُزَوِّجُ الْمُعْتِقَةَ مَا دَامَتْ حَيَّةً، وَلاَ يُعْتَبَرُ إِذْنُ الْمُعْتِقَةِ فِالأَصَحِّ، فَإِذَا مَاتَتْ زَوَّجَ مَنْ لَهُ الْوَلاَءُ، فَإِنْ فُقِدَ الْمُعْتِقُ وَعَصَبَتُهُ زَوَّجَ السُّلْطَانُ، وَكَذَا يُزَوِّجُ إِذَا عَضَلَ الْقَرِيبُ وَالْمُعْتِقُ،

(وَلاَ يُزَوِّجُ ابْنٌ بِبُنُوَّةٍ) نابێ هیچ کوڕێك دایکی‌خۆی بە کوڕایەتی مارە بکا، بەلام (فَإِنْ كَانَ ابْنَ ابْنِ عَمٍّ) ئەگەر کوڕەکە کوڕی کوڕەمامی ژنەکە بێ: وەك ژنەکە لە کوڕەمامێکی‌خۆی کوڕێکی بوبێ (أَوْ مُعْتِقًا)یان کوڕەکە ئازادکەر بێ (أَوْ قَاضِيًا) یان کوڕەکە قازی بێ، ئەو کاتە (زَوَّجَ بِهِ) بە کوڕەمامایەتی، یان بە قازیایەتی دایکی‌خۆی مارە دەکا.
بەلام لە هەرسێك مەزهەبەکەی‌تردا: دروستە: کوڕ بە کوڕایەتی دایکی‌خۆی لە پیاوێك مارە بکا، بەڵکو لە مەزهەبی(حنفي)دا: کوڕی ئافرەتەکە لە باوکی‌ئافرەتەکەش لەپێشترە بۆ مارەبڕین، هەروەك لە (الدرالمنتقي)دا فەرموویەتی.
(فَإِنْ لَمْ يُوجَدْ نَسِيبٌ) جا ئەگەر هیچ سەرپەرشتکارێکی نەژادی ئافرەتەکە نەبو (زَوَّجَ الْمُعْتِقُ) ئازادکەرەکەی مارەی دەکا (ثُمَّ عَصَبَتُهُ) ئینجا خزمە لە پشتێیەکانی ئازادکەرەکە (كَالإِرْثِ) وەکو میراتگرتن (وَيُزَوِّجُ عَتِيقَةَ المَرْأَةِ مَنْ) جاریە ئازادکراوەکەی ئافرەتەکە ئەو کەسە مارەی دەکا: کە (يُزَوِّجُ الْمُعْتِقَةَ مَا دَامَتْ حَيَّةً) ئافرەتە ئازادکەرەکە مارە دەکا مادام

ئافرەتەکە زیندوو بێ: وەك باوكو باپیرەی ئازادکەرەکە.
(وَلاَ يُعْتَبَرُ إِذْنُ الْمُعْتِقَةِ فِيالأَصَحِّ) ئیزنـدانی ئافرەتـە ئازادکەرەکـە ڕەچـاو نـاکرێ بـۆ مارەکردنەکە، بەڵام (فَإِذَا مَاتَتْ) هەر کاتێك ئافرەتە ئازادکەرەکە مرد، ئەوە (زَوَّجَ مَنْ لَـهُ الوَلاَءُ) ئەو پیاوەی خزمایەتی ئازادکردنی هەیە، هەر ئـەویش ئازادکراوەکـە مـارە دەکـا: وەکو کوڕی ژنە مردووەکەو کوڕی کوڕو، ئینجا باوك...هتد.
(فَإِنْ فُقِدَ الْمُعْتِقُ وَعَصَبَتُهُ) جا ئەگەر ئازادکەرو خزمەکانی ئازادکەرەکەش نەبون، ئەو کاتە (زَوَّجَ السُّلْطَانُ) کاربەدەستی شوێنەکە ئافرەتەکە—بە ئیزن— لە کەسێکیتر مـارە دەکـا، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿اَلسُّلْطَانُ وَلِيُّ مَنْ لاَوَلِيَّ لَهُ﴾ صـححه ابـن حبـان وغـيره، کاربەدەست سەرپەرشتکاری ئەو کەسەیە: کە هیچ سەرپەرشتکارێکی نیە.
ئینجا بزانە لە مەزهەبی ئیمام (أبیحنیفة)دا: ئەگەر هیچ سـەرپەرتکارێکی نێرینـە نـەبێ، دروستە: دایك کیژەکەی خۆی مارە بکا، هەروەك لە (ملتقیالابحر)دا فەرموویەتی.
(وَكَذَا يُزَوِّجُ) هەروەها کاربەدەستەکە ئافرەتەکە مارە دەکا (إِذَا عَضَلَ الْقَرِيبُ) هـەرکاتێك سەرپەرشتکارەکەی نزیك خـۆی گـیر کـردو ئافرەتەکـەی مـارە نـەکرد، هـەم (وَالْمُعْتِقُ) ئازادکەرەکەش مارەی نەکرد.

وَإِنَّمَا يَحْصُلُ الْعَضْلُ إِذَا دَعَتْ بَالِغَ
وَلَوْ عَيَّنَتْ كُفْئًا وَأَرَادَ الأَبُ غَيْرَهُ فَلَهُ ذَلِكَ فِي الا

(وَإِنَّمَا يَحْصُلُ الْعَضْلُ) خـۆگیرکردن بـەوە دەبـێ: (إِذَا دَعَتْ بَالِغَةٌ عَاقِلَةٌ إِلَى كُفْءٍ) هـەر کاتێـك ئـافرەتێکی بـالغو عـاقڵ داوا لـە سەرپەرشـتکارەکەی بکـا: لـە پیـاوێکی هاوچەشنیخۆی مارەی بکاو (وَامْتَنَعَ) سەرپەرشتکارەکەش بـە بـێهیچ عوزرێکیشـەرعی خۆی گیر بکاو بڵێ: مارەی ناکەم.
بەڵام (وَلَوْ عَيَّنَتْ كُفُوًا) ئەگەر کیژێکیکچ پیاوێکی هاوچەشنیخۆی دیاری کردو گوتی: لەم پیاوە مارەم بکە (وَأَرَادَ الأَبُ غَيْرَهُ) باوك، یان باپیرەش هاو چەشنێکیتری دیـاری کـرد، ئەوە (فَلَهُ ذَلِكَ) باوكو هەم باپیرەش ئەو مافەی هەیەو دیارکراوی ئـەوان ڕەچـاو دەکـرێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی راستتردا، چونکە باوكو باپیرە لێزانترن.
بەڵام ئەگەر سەرپەرشتکارەکە باوكو باپیرە نەبو، یان ئافرەتەکە بێوەژن بوو، ئـەوە لـە هەر دوو حاڵەتدا دیارکراوی ئافرەتەکە ڕەچاو دەکرێ، چونکە ئەگـەر لـەم دوو حاڵەتـەدا مارەبڕینەکە بـێئیزنی ئافرەتەکـە بـێ، ئـەوە هـەر دروسـت نابـێ، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
کەوابو: ئەگەر لە ئیزن وەرگرتندا فیلێ لە ئافرەتەکە بکرێو ناوی پیـاوێکی بـە هەڵـە پـێ

بگوترێ، ئەو کاتـەش مارەبڕینەکـە دروسـت نابـێ، هـەروەك لـە (مـارەبڕینی بێـوەژن)دا ڕوونمان کردەوە، ئینجا بزانە: ئەگەر دیارکراوی کیژەکە جوانتر بوو، یان دەوڵەمەندتر بوو، یان زاناتر بوو...ئەو کاتە–بـە فەرموودەکـەیتری بـێهێز – دیـارکراوی کیژەکـە ڕەچـاو دەکرێو واجبە: باوكو باپیرەش ڕازی بن، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

﴿ باسی شیربایی ﴾

هەر کاتێك سەرپەرشتکارەکە بڵێ: تا ئەوەندە ماڵە نەدەیتە من ئەو ئافرەتە لە تۆ مـارە ناکەم–هەروەك ئێستا ئەوهایە– ئەوەش بێگومان بە خۆگیرکردن دادەندرێ، هەروەك لە (الانوار)دا فەرموویەتی، جا ئەو ماڵەی–بەو ناوە– لە مێردەکە، یان لـە بـاوکی مێردەکـە وەردەگیرێ حەڕامە، هەرچەند بـەو مەبەسـتەش وەریگرتبـێ: تـاکو بـۆ خـۆی، یـان بـۆ کوڕەکەی ژنی پێبهێنێ، جا لە کوردەواریدا بەو ماڵوەرگرتنە دەگوترێ: (شیربایی).

کـەوابو: واجبـە ماڵەکـە بـۆ خاوەنەکـەی بگەڕێندرێتـەوە، واتـە: دروسـت نیـە بیداتـەوە ئافرەتەکـە، جگـە لەمـەش ئـەو ڕەفتـارە ناشـیرنە وەك فرۆشـتنی ئـافرەتێکی ئـازادە، پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ: ﴿قال الله تعالى: ثَلاَثَةٌ أنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: رَجُلٌ أَعْطَى بِي ثُمَّ غَدَرَ، وَرَجُلٌ بَاعَ حُرّاً فَأَكَلَ ثَمَنَهُ، وَرَجُلٌ إسْتَأْجَرَ أَجِيراً فَاسْتَوْفَى مِنْهُ وَلَمْ يُعْطِهِ أَجْرَهُ﴾

(فَصْـــلٌ) لاَ وِلاَيَـــةَ لِرَقِيـــقٍ وَصَـــبِيٍّ وَمَجْنُـــونٍ وَمُخْتَـــلِّ النَّظَـــرِ بِهَـــرَمٍ أَوْ خَبَـــلٍ، وَكَذَا مَحْجُورٌعَلَيْهِ بِسَفَهٍ عَلَى الْمَذْهَبِ، وَمَتَى كَانَ الأَقْرَبُ بِبَعْضِ هَذِهِ الصِّفَاتِ

رواه البخاري، خوای گەورە لە حەدیسێکی(قُدْسِي)دا دەفـەرموێ: سـێ کـەس هەنـە مـن بەخۆم لە ڕۆژی قیامەت کێشەیان لەگەڵ دەکەم، یەکەم: ئەوکەسەی بە ناوی من پەیمانێك بداو جێبەجێی نەکا. دووەم: ئەوکەسەی ئادەمیزادێکیئازاد بفرۆشێو پارەکەی بخوا. سێیەم: ئەوکەسەی کرێکارێك بگرێو کارەکەی پێ بکاو کرێیەکەی نەداتێ.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئێستاش زۆرداریو ستەمێکی (جاهلي)ی پـێش ئیسـلام لـە کوردسـتاندا هەیە کە ئەمەیە: ﴿عن ابن عباس رضي الله عنهما: كَانُوا إذَا مَاتَ الرَّجُلُ كَانَ أَوْلِيَاؤُهُ أَحَقَّ بِإِمْرَأَتِهِ: إنْ شَاءَ بَعْضُـهُمْ تَزَوَّجَهَا، وَإنْ شَاؤُا زَوَّجُوهَا، وَإنْ شَاؤُا لَـمْ يُزَوِّجُوهَا فَهُـمْ أَحَقَّ بِهَا مِـنْ أَهلِهَا، فَنَزَلَـتْ: (يَاأَيُّهَاالَّـذِينَ آمَنُوا لاَيَحِلُّ لَكُـمْ أَنْ تَرِثُواالنِّسَاءَ كَرْهاً وَلاَ تَعْضُـلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَاآتَيْتُمُوهُنَّ)﴾رواه البخاري، لە سەر دەمی (جاهلي) پێش ئیسلام عادەتیان ئەوهابو: ئەگەر پیاوێك دەمردو ژنەکەی لە پاش بەجێ دەما، ئەوە خزمەکانی مێردەکە خۆیان بە خاوەن مافتر دادەناو دەستیان بە سەر ژنەکەیدا دەگرت: ئەگەر یەکێکیان ویستبای لـە خـۆی مارە دەکرد، ئەگەر حەزیان کردبا لە کەسێکیتریان مارە دەکرد، ئەگـەر حـەزیان کردبـا مارەیان نەدەکردو لە مێردکردن قەدەغەیان دەکـرد، ئینجـا خـوای گـەورە ئـەو ئایەتـەی ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهاً﴾ی ناردە خـوارەوەو ئـەو

عادەتەی حەڕام کرد، واتە: هۆ ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە بە خواو پێغەمبەرﷺ بۆ ئێوە حەڵاڵ نیە ئافرەتان بە زۆرداری بە میرات بگرن‌و لە شووکردن قەدەغەیان مەکەن تاکو بەشێکی ئەو ماڵەی داوتانە ئەوان بۆ خۆتان ببەن.
کەواتە: هەر شتێك لە بەرامبەر شووکردنەوەی ژنەکە وەربگیرێ، ئەویش وەکو شیربایی حەرامە، چونکە لە دوای مردنی‌مێردەکە ژنەکە ئازادو سەربەخۆیە: بە خۆشی‌خۆی بە ئیزنی سەرپەرشتکاری‌خۆی مێرد بە هەر کەسێك بکا.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی قەدەغەکەرەکانی سەرپەرشتکارەیەتی ژن مارەکردن ﴾

(لاَوِلاَيَةَ لِرَقِيقٍ) سەرپەرشتکاریەتی ژن مارەکردن: بۆ کۆیلە نیە، هەم (وَصَبِيٍّ وَمَجْنُونٍ) بۆ منداڵ‌و شێتیش نیە، هەم (وَمُخْتَلِّ النَّظَرِ بِهَرَمٍ أَوْ خَبَلٍ) بۆ ئەو کەسەش نیە کە بیرو هۆشی ناتەواو بێ: بە هۆی پیری، یان گێلەکەیی (وَكَذَا مَحْجُورٌ عَلَيْهِ بِسَفَهٍ) هەروەها بۆ ئەو کەسەش نیە: کە بە هۆی ماڵ بەفیڕۆدان قەدەغەی لە سەر داندراوە (عَلَى‌الْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی‌مەزهەب.
(وَمَتَى كَانَ الأَقْرَبُ بِبَعْضِ هَذِهِ الصِّفَاتِ) هەر کاتێك سەرپەرشتکاری‌نزیکتر یەکێکی لەو قەدەغەکەرانەی—ڕابردوو و داهاتووی— تێدابو، واتە: یان کۆیلە، یان منداڵ، یان شێت
فَالْوِلاَيَةُ لِلأَبْعَدِ، وَالإِغْمَاءُ إِنْ كَانَ لاَ يَدُومُ غَالِبًا أُنْتُظِرَ إِفَاقَتُهُ، وَإِنْ كَانَ يَدُومُ أَيَّامًا أُنْتُظِرَ، وَقِيلَ لِلأَبْعَدِ، وَلاَ يَقْدَحُ الْعَمَى فِي الأَصَحِّ، وَلاَ وِلاَيَةَ لِفَاسِقٍ عَلَى الْمَذْهَبِ،

بوو، یان بیر و هۆشی ناتەواو بوو، یان قەدەغەکراوی ماڵ بەفیڕۆدان بوو، یان فاسق بوو، یان کافر بوو، ئەوە (فَالْوِلاَيَةُ لِلأَبْعَدِ) سەرپەرشتکاریەتی مارەبڕینەکە بۆ سەرپرەشتکارە دوورترەکە دەگوازرێتەوە، چونکە ئەوانەی‌ڕابردوو هەبوونیان وەك نەبوونە، کەواتە: ئەگەر قەدەغەکەرەکە نەما، ئەو کاتە سەرپەرشتکاریەکەی بۆ دەگەڕێتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(وَالإِغْمَاءُ) بێ‌هۆشی (إِنْ كَانَ لاَيَدُومُ غَالِبًا) ئەگەر بە ئەغلەبی بەردەوام نەبێ، ئەوە (أُنْتُظِرَ إِفَاقَتُهُ) چاوەڕوانی چاکبوونەوەی دەکرێ (وَ) هەروەها (إِنْ كَانَ يَدُومُ أَيَّامًا) ئەگەر چەند ڕۆژێکیش بەردەوام دەبو (أُنْتُظِرَ) بە فەرموودەی ڕاستتر: چاوەڕوانی چاکبوونەوەی دەکرێ، بەڵام (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێ‌هێزدا: چاوەڕوان ناکرێ، بەڵکو (لِلأَبْعَدِ) بۆ سەرپەرشتکارە دوورەترەکە دەگوازرێتەوە (وَلاَيَقْدَحُ الْعَمَى) کوێری نابێتە عەیب لە سەرپەرشتکاری‌دا، هەم لاڵیش نابێتە عەیب (فِي‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
بەڵام (وَلاَ وِلاَيَةَ لِفَاسِقٍ) سەرپەرشتکاریەتی ژن مارەکردن بۆ پیاوی فاسق نیە (عَلَى الْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَنِكَاحَ إِلاَّ بِوَلِيٍّ مُرْشِدٍ﴾ رواه الشافعي وأحمد والطبراني بسند صحيح، هیچ مارەبڕینێك

دروست نابێ تەنها بە سەرپەرشتكارێكی دادپەروەر نەبێ.

﴿ ئاگاداری ﴾: لە فەرموودەیەكیتریئیمامی(الشافعي)داو لە مەزهەبی ئیمام (أبیحنیفة)و ئیمام (مالك)دا دروستە: فاسق ببێتە سەرپەرشتكاری ژن مارەكردن، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی، جا ئیمامی(الغزالی)ش فتوای داوە: ئەگەر هاتو سەرپەرشتكارە فاسقەكە مارەی نەكردبا، كارەكە دەكەوتە دەست دادوەرێكی فاسق، ئەو كاتە دروستە: سەرپەرشتكارە فاسقەكە ئافرەتەكە مارە بكا، ئیمام (ابن الصلاح)و (السُّبْكي)و (الأذرعي)و چەند زانایەكیتریش فتوایان داوە: ئەگەر فاسقی بڵاو بۆوە–لە بەر پێویستی– دروستە: پیاوی فاسق ببێتە سەرپەرشتكاری ژن مارەكردن، بەڵكو فەرموودەیەكی ئیمامی (الشافعي)ش هەیە: كە دروستە هەردوو شاهیدەكانی مارەبڕینەكەش فاسق بن، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

كەوابوو: بۆ ئەم سەردەمە–ئەگەر بە مەزهەبی (الشافعی) ژن مارە بكرێ– پێویستە: سەرپەرشتكارەكەو مێردەكەو هەم وەكیلەكەیانو هەم هەردوو شاهیدەكان لەو فەرموودانە ئاگادار بكرێنەوە، تاكو (تَقْلید)ی ئەو زانایانە بكەن: كە ڕێگایان داوە: **(بە (وَلِي)ی فاسقو شاهیدی فاسق ژن مارە بكرێ)**. چونكە ئەگەر (تَقْلید) نەكەن مارەبڕینەكە

وَيَلِي الْكَافِرُ الْكَافِرَةَ،

دروست نابێ، هەروەك لە سەرەتای (فصل)یڕابردوودا ڕوونمان كردەوە، بەڵام مەرج نیە: لە (تَقْلید)كردنەكەدا ناوی زانایەكان بگوترێ، والله أعلم.

﴿تێبینی﴾: مامۆستا (عبدالكریم المدرس)رحمه الله تعالى، لە (جواهرالفتاوی)دا لە چەند زانایەكی پایەبەرزی كورد گێڕاویەتیەوە: كە **(بۆ دروستبوونی مارەبڕینیمەزهەبی(الشافعي) بە (ولي)ی فاسقو شاهیدی فاسق، مەرجە: ژنەكەش–وەكو مێردەكە–(تَقْلید) بكا)**.

منیش لە (ڕۆژی پرشنگدار)دا شوێن ئەو بەڕێزانە كەوتوم، بەڵام مامۆستای (المدرس) بەخۆی دەفەرموێ: ئەگەر ژنەكە (مُجْبَرَة) بێ–واتە: كچ بێو باوكی، یان باپیرەی مارەی ببڕێ– ئەوە (تَقْلید)كردنی مەرج نیە.

جا ئەو بەڕێزانە پشتیان بە فەرموودەی (تحفة) بەستوە كە دەفەرموێ: (فَمَنْ نَكَحَ مُخْتَلَفًافِيهِ فَإِنْ قَلَّدَ الْقَائِلَ بِصِحَّتِهِ...إلخ). بەڵام حاشیەكەی(ابن قاسم) لە سەری نووسیوە: (كَنِكَاحٍ بِلَا وَلِيٍّ). ئەوەش وا دەگەێنێ: كە (تَقْلید)كردنی ژنەكە–بۆ دروستبوونیمارەبڕین– تەنها لەو حاڵەتەدا مەرجە: كە مارەبڕینەكە بە مەزهەبی(حنفی) بكرێ.

جا منیش لێرەدا شوێن (ابن قاسم) كەوتوم؟ چونكە فەرموودەكەی(ابن قاسم) بەوە بەهێز دەبێ: كە لە هەمان لاپەڕەدا (تحفة) دەفەرموێ: (قالَ الْماوَرْدِي: وَلَيْسَ لِلزَّوْجَيْنِ الإِسْتِبْدادُ

بِعَقْدٍ مُخْتَلَفٍ فِيهِ إلاّ إنْ كانا مِنْ أهْلِ الإجْتِهادِ...إلخ)، واتە: بۆ ژنو مێرد دروست نیە سەربەخۆ بن بۆ مارەبڕینێکیەوەها: کە زانایان فەرموودەی جیاوازیان لە دروستبوونیدا هەبێ، مەگەر هەردووکیان خاوەنی(إجْتِهاد) بن...تا کۆتایی.

جا ئاشکرایە بە مەزهەبی(الشافعي): ژن سەربەخۆ نیە بۆ مارەبڕین هەرچەند سەرپەرشتکارەکەشی (فاسق) بێ، کەواتە: (تَقْلِيد)کردنی مەرج نیە، بەلاّم بە مەزهەبی (حنفی): ژن سەربەخۆیە، بۆیێ (تَقْلِيد)کردنی مەرجە، بەو جۆرەی لە سەرەتای (فصل)یڕابردوودا ڕوونمان کردەوە، والله أعلم بالصواب.

ئینجا بزانە: بە (إجماع)ی زانایانیئیسلام: هیچ جۆرە کافرێك نابێتە سەرپەرشتکاری ئافرەتیموسوڵمان، کەوابو: ئەگەر سەرپەرشتکارەنزیکەکە کافر بێ، ئەو کاتە سەرپەرشتکارە دوورەکە ئافرەتە موسوڵمانەکە مارە دەکا.

هەروەها موسوڵمانیش نابێتە سەرپەرشتکاری ئافرەتیکافر، بەلاّم (وَيَلِيالْكَافِرُ الْكَافِرَةَ) پیاویکافر دەبێتە سەرپەرشتکاری ئافرەتیکافرو مارەی دەکا، بەو مەرجەی لە بنچینەیدا کافر بێ، چونکە موسوڵمانیکافربوو –هەروەك نابێتە سەرپەرشتکاری موسوڵمان– نابێتە سەرپەرشتکاری هیچ جۆرە کافرێکیش، هەروەك لە (تحفة)و(نهاية)و حاشیەکانیاندا ئەو مەسەلەیە ڕوون کراوەتەوە.

وَإِحْرَامُ أَحَدِ الْعَاقِدَيْنِ أَوِ الزَّوْجَةِ يَمْنَعُ صِحَّةَ النِّكَاحِ وَلاَ يَنْقُلُ الْوِلاَيَةَ فِالأَصَحِّ، فَيُزَوِّجُ السُّلطَانُ عِنْدَ إحْرَامِ الْوَلِيِّ لاَ الأَبْعَدُ، قُلْتُ: وَلَوْ أَحْرَمَ الْوَلِيُّ أَوِ الزَّوْجُ فَعَقَدَ وَكِيلُهُ الْحَلاَلُ لَمْ يَصِحَّ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَلَوْ غَابَ الأَقْرَبُ إلَى مَرْحَلَتَيْنِ زَوَّجَ السُّلطَانُ، وَدُونَهُمَا لاَ يُزَوِّجُ إلاَّ بِإِذْنِهِ فِالأَصَحِّ، وَلِلْمُجْبِرِ اَلتَّوْكِيلُ فِالتَّزْوِيجِ بِغَيْرِ إِذْنِهَا،

(وَإِحْرَامُ أَحَدِ الْعَاقِدَيْنِ أَوِالزَّوْجَةِ) ئیحرام بەستنی یەکێك لە مارەبڕەکان: وەك سەرپەرشتکارەکە، یان مێردەکە، یان وەکیلی یەکێکیان، یان ژنەکە لە ئیحرامدا بێ، ئەوە (يَمْنَعُ صِحَّةَالنِّكَاحِ) دروستبوونی مارەبڕینەکە قەدەغە دەکا، واتە: بەتاڵەو دانامەزرێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَيَنْكِحُ الْمُحْرِمُ وَلاَيُنْكِحُ﴾ رواه مسلم، نابێ ئیحرامدار ژن لە خۆی مارە بکاو نابێ لە کەسێکیتریشی مارەبکا.

(وَلاَ يَنْقُلُ الْوِلاَيَةَ) ئیحرام بەستن سەرپەرشتکاریەتی ناگوازێتەوە بۆ دوورترەکە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، کەوابو: (فَيُزَوِّجُ السُّلْطَانُ عِنْدَ إِحْرَامِ الْوَلِيِّ) کاربەدەست مارەی ئافرەتەکە دەبڕێ لەو کاتەی سەرپەرشتکارەکە لە ئیحرامدایە (لاَ الأَبْعَدُ) نەك دوورترەکە (قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ: (وَلَوْ أَحْرَمَ الْوَلِيُّ أَوِ الزَّوْجُ) ئەگەر سەرپەرشتکارەکە، یان مێردەکە ئیحرامی بەست (فَعَقَدَ وَكِيلُهُ الْحَلاَلُ) ئینجا وەکیلی سەرپەرشتکارەکە، یان مێردەکە–کە لە ئیحرامدا نەبێ– مارەبڕینەکەی کرد،

ئەوە (لَمْ يَصِحَّ) مارەبڕینەکە دروست نابێ (وَاللهُ أعْلَمُ).
(وَلَوْ غَابَ الأقْرَبُ إلَى مَرْحَلَتَيْنِ) ئەگەر سەرپەرشتکارە نزیکترەکە ئەندازەی دوو قۆناغ –واتە: هەشتا کیلۆمتر، یان زیاتر– لە شوێنی ژنەکە دوور بوو– ئەو کاتە (زَوَّجَ السُّلْطَانُ) کاربەدەست مارەی ئافرەتەکە دەبڕێ، بەلاَم لە فەرموودەیەکی بێهێزی مەزهەبی (الشافعي)دا: دوورترەکە مارەی دەکا.
هەروەها لە مەزهەبی ئیمامی (حنفی)ش ئەگەر ئەوەندە دوور بوو چاوەڕوانی نەدەکرا، هەم لە فەرموودەیەکدا: ئەگەر ئەندازەی سێ ڕۆژیش دوور بێ، ئەوە لە هەردووسەلەدا دوورترەکە مارەی دەکا، هەروەك لە (مجمع الانهر)دا فەرموویەتی، بەلاَم (وَدُونَهُمَا) ئەگەر دیارنەبوونەکەی لە ئەندازەی دوو قۆناغ کەمتر بوو، ئەوە (لاَ يُزَوِّجُ إلاَّ بِإذْنِـهِ) کاربەدەست نابێ مارەی ببڕێ تەنها بە ئیزنی سپەرشتکارەکە نەبێ (فِيالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاسترتردا.

﴿ باسی وەکیلگرتن بۆ مارەبڕین ﴾

(وَلِلْمُجْبِرِ) بۆ وەلی موجبیر، واتە: ئەو سەرپەرشتکارەی–بێئیزن– دەتوانێ کیژەکەی مارە بکا: وەك باوكو باپیرە–ئەگەر کچ بێ– بۆی دروستە: (اَلتَّوْكِيلُ فِيالتَّزْوِيجِ) پیاوێك بکاتە وەکیل بۆ مارەبڕینی کیژەکەی (بِغَيْـرِ إذْنِهَـا) بێئیزنی کیژەکەی، هەروەك بۆی دروستە بێئیزن کیژەکەش مارە بکا.
وَلاَ يُشْـــتَرَطُ تَعْيِـــينُ الـــزَّوْجِ فِـــى الأَظْهَـــرِ، وَيَحْتَـــاطُ الْوَكِيـــلُ فَـلاَ يُـزَوِّجُ غَيْرَكُـفْءٍ، وَغَيْرُالْمُجْبِـرِ إنْ قَالَـتْ لَـهُ: وَكِّـلْ، وَكَّـلَ، وَإنْ نَهَتْـهُ فَـلاَ، وَإنْ قَالَتْ: زَوِّجْنِـى، فَلَهُ التَّوْكِيـلُ فِـالأَصَحِّ، وَلَوْ وَكَّـلَ قَبْـلَ اسْـتِئْذَانِهَا فِـى النِّكَـاحِ لَمْ يَصِحَّ عَلَى الصَّحِيحِ، وَلْيَقُلْ وَكِيلُ الْوَلِيِّ: زَوَّجْتُك بِنْتَ فُلاَنٍ.

بەلاَم ئاگاداربە: ئەگەر سەرپەرشتکارەکە (فاسق) بێ، پێویستە پێش وەکیلگرتن: (تَقْلِيد)ی ئەو زانایانە بکا: کە ڕێگەیان داوە سەرپەرشتکاری فاسق ئافرەت مارە بکا، ئینجا دروست دەبێ وەکیل بگرێ، هەروەها پێویستە وەکیلەکەش بۆ مارەبڕینەکە خۆی (تَقْلِيد) بکا، ئەگینا: وەکیلگرتنەکەو مارەبڕینەکە دروست نابن، هەروەك لە (مغنی) لە سەرەتای وەکیلایەتیدا فەرموویەتی، ئێمەش لە وێدا ڕوونمان کردەوە.
بەلاَم (وَلاَ يُشْتَرَطُ تَعْيِينُ الزَّوْجِ) بۆ دروستبوونی وەکیلگرتنەکە بە مەرج دانانرێ: سەرپەرشتکارەکە مێردەکە بۆ وەکیلەکە دیاری بکا (فِيالأظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، کەوابو: (وَيَحْتَاطُ الْوَكِيلُ) واجبە: وەکیلەکە پارێزکاری بکا ئەگەر مێردەکەی بۆ دیاری نەکرابێ، واتە: (فَلاَ يُزَوِّجُ غَيْرَكُفْءٍ) نابێ ژنەکە لە کەسێکی وەها مارە بکا کە هاوچەشنی ژنەکە نەبێ، چونکە ئەگەر مێردەکە هاوچەشن نەبێ، مارەبڕینەکە دروست نابێ.
بەلاَم ئەگەر مێردەکە پیاوێك بکاتە وەکیل بۆ ئەوەی ژنێکی لێمارە بکا، ئەو کاتە

–به فەرموودەی بەهێزتر–مەرجە: مێردەکە ژنەکە بۆ وەکیلەکە دیاری بکا، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە،
(وَغَيْرُ الْمُجْبِرِ) ئەو سەرپەرشتکارەی بێئیزن ناتوانێ ژنەکە مارەبکا: وەك براو مام، هەم باوك‌و باپیرەش ئەگەر بێوەژن بێ، ئەوە (إِنْ قَالَتْ لَه) ئەگەر ژنەکە بە سەرپەرشتکارەکەی گوت: (وَكِّلْ) ئیزنمدای وەکیل بگرە بۆ مارەبڕینم، ئەو کاتە (وَكَّلَ) دروستە سەرپەرشتکارەکە وەکیل بگرێ‌و (وَإِنْ نَهَتْهُ) ئەگەر ژنەکە گوتی: وەکیل مەگرە ئەو کاتە (فَلاَ) دروست نیە سەرپەرشتکارەکە وەکیل بگرێ، بەلاّم (وَإِنْ قَالَتْ) ئەگەر ژنەکە بە سەرپەرشتکارەکەی گوت (زَوِّجْنِي) ئیزنمدای مارەم بکە، ئەو کاتە (فَلَهُ التَّوْكِيلُ فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی راستتردا وەکیلگرتنیشی بۆ دروستە.
کەوابو: (وَلَوْ وكَّلَ قَبْلَ اِسْتِئْذَانِهَا فِيالنِّكَاحِ) ئەگەر سەرپەرشتکارەکە وەکیلی گرت بۆ مارەبڕینەکە، پێش ئەوەی ئافرەتەکە ئیزنی بدا مارەی ببڕێ، ئەوە (لَمْ يَصِحَّ عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست مارەبڕینەکە دروست نابێ، هەم وەکیلگرتنەکەش دروست نابێ، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.
(وَلْيَقُل وَكِيلُ الْوَلِيِّ) لە کاتی مارەبڕینەکەدا با وەکیلیسەرپەرشتکارەکە بڵێتە مێردەکە: (زَوَّجْتُك بِنْتَ فُلَانٍ) فلانە کیژیفلانکەسی کوڕیفلانکەسم لەگەڵ تۆ جووت کرد و
وَلْيَقُلِ الْوَلِيُّ لِوَكِيلِ الزَّوْجِ: زَوَّجْتُ بِنْتِي فُلاَنًا. فَيَقُولُ وَكِيلُهُ: قَبِلْتُ نِكَاحَهَا لَهُ. وَيَلْزَمُ الْمُجْبِرَ تَزْوِيجُ مَجْنُونَةٍ بَالِغَةٍ وَمَجْنُونٍ ظَهَرَتْ حَاجَتُهُ، لاَ صَغِيرَةٍ وَصَغِيرٍ، وَيَلْزَمُ الْمُجْبِرَ وَغَيْرَهُ إنْ تَعَيَّنَ إجَابَةُ مُلْتَمِسَةِ التَّزْوِيجِ،

کردمە ژنی تۆ بە وەکیلایەتی. ئینجا مێردەکەش قبوڵ بکاو بڵێ: فلانە کیژی فلانکەسم قبوڵ کرد بە جووت لەگەڵ خۆم‌و بە ژن بۆخۆم.
هەروەها (وَلْيَقُلِ الْوَلِيُّ لِوَكِيلِ الزَّوْجِ) با سەرپەرشتکارەکەش بڵێتە وەکیلی مێردەکە: (زَوَّجْتُ بِنْتِي فُلاَنًا) فلانە کیژیخۆم جووت کرد لەگەڵ فلانکەسی کوڕی فلانکەس‌و کردمە ژنی ئەوی کە وەکیلگری تۆیە. (فَيَقُولُ وَكِيلُهُ) ئینجا وەکیلی مێردەکەش قبوڵ بکاو بڵێ: (قَبِلْتُ نِكَاحَهَا لَهُ) قبوڵم کرد فلانە کیژیتۆ بە ژن بۆ فلانەکەس‌و بە جووت لەگەڵ فلانکەس بە وەکیلایەتی.
جا ئەگەر وەکیلەکە نەڵێ: بۆ فلانکەس، ئەو کاتە مارەبڕینەکە دروست نابێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، کەوابو: ئەگەر باوکێك بیەوێ ژنێك لە کوڕە نەبالغەکەی خۆی مارە بکا، پێویستە سەرپەرشتکاری ژنەکە بڵێ: (فلانە ئافرەتم کردە ژنی فلانە کوڕی تۆو لەگەڵ فلانە کوڕی تۆم جووت کرد). باوکەکەش قبوڵ بکاو بڵێ: (قبوڵم کرد فلانە ئافرەتە بە ژن بۆ فلانە کوڕیخۆم‌و بە جووت لەگەڵ فلانە

كوڕیخۆم). هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.
(ويَلْزَمُ الْمُجْبِرَ) لە سەر باوك وباپیرە واجبە: (تَزْوِيجُ مَجْنُونَةٍ بَالِغَةٍ) كیژە شێتەكەی خۆی مارە بكا ئەگەر بلۆغی بوبێو پێویستی بە جیماع، یان بە بەخێوكردن هەبێ، هەرچەند بێوەژنیش بێ، هەم (وَمَجْنُونٍ) واجبە ژنێكیش لە كوڕە شێتەكەی خۆی مارە بكا ئەگەر بلۆغی بوبێ، بەو مەرجەی (ظَهَرَتْ حَاجَتُهُ) كوڕە شێتەكە پێویستی بە ژن هەبێ: وەك بە دەورەی ئافرەتاندا بگەڕێ، یان دوو پزیشكیدادپەروەر بڵێن: بە ژن هێنان چاك دەبێتەوە.
بەڵام (لاَ صَغِيرَةٍ وَصَغِيرٍ) لە سەر باوكو باپیرە واجب نیە: كیژی نەبالغ مارە بكەنو، ژن لە كوڕی نەبالغ مارە بكەن، جا هەرچەند واجب نیە، بەلاّم مارەكردنەكەو لێمارەكردنەكە هەردووكی دروست دەبن، ئەگەر هەردووكیان عاقڵ بن، هەروەك لە باسی ژن مارەكردن لە مرۆڤی قەدەغەكراودا ڕوونی دەكەینەوە، إن شاء الله تعالى.
(وَ) هەروەها (يَلْزَمُ الْمُجْبِرَ) لە سەر باوكو باپیرە واجبە، هەم (وَغَيْرَهُ إنْ تَعَيَّنَ) لە سەر سەرپەرشتكارەكانیتری جگە لە باوكو باپیرەش واجبە ئەگەر بە تەنها بێ: وەك یەك برا، یان یەك مام (إجَابَةُ مُلْتَمِسَةِ التَّزْوِيجِ) وەلاّمی ئەو ئافرەتە بداتەوە: كە داوای لێدەكا لە پیاوێكی هاوچەشنیخۆی مارەی بكا، واتە: واجبە لە پیاوەكەی مارە بكا.
فَــإِنْ لَــمْ يَتَعَــيَّنْ كَــإِخْوَةٍ فَسَــأَلَتْ بَعْضَــهُمْ لَزِمَــهُ الإِجَابَــةُ فِالأَصَــحِّ، وَإِذَا اجْتَمَــعَ أَولِيَــاءُ فِــي دَرَجَــةٍ اُسْــتُحِبَّ أَنْ يُزَوِّجَهَــا أَفْقَهُهُــمْ وَأَسَــنُّهُمْ بِرِضَــاهُمْ، فَـإِنْ تَشَـاحُّوا أُقْـرِعَ، فَلَـوْ زَوَّجَ غَيْـرُ مَـنْ خَرَجَـتْ قُرْعَتُـهُ وَقَـدْ أَذِنَـتْ لِكُـلٍّ مِـنْهُمْ صَـحَّ فِي الأَصَحِّ، وَلَوْ زَوَّجَهَا أَحَدُهُمْ زَيْدًا وَآخَرُ عَمْرًا: فَإِنْ عُرِفَ السَّابِقُ فَهُوَ الصَّحِيحُ،

(فَإِنْ لَمْ يَتَعَيَّنْ) جا ئەگەر سەرپەرشتكارەكە بە تەنها نەبو: (كَإِخْوَةٍ) وەك چەند برایەك، یان چەند مامێك (فَسَأَلَتْ بَعْضَهُمْ) جا ئافرەتەكەش داوای لە یەكێكیان كرد: كە لە هاوچەشنەكە مارەی بكا، ئەو كاتە (لَزِمَهُ الإِجَابَةُ) لە سەر داوالێكراوەكە واجبە: وەلاّمی بداتەوەو لە هاوچەشنەكە مارەی بكا (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، ئەگینا: هەموو سەرپەرشتكارەكان گوناهبار دەبن.
(وَإِذَا اجْتَمَعَ أَوْلِيَاءُ فِي دَرَجَةٍ) هەر كاتێك چەند سەرپەرشتكارێك لە یەك پلەدا كۆ بونەوە: وەك دوو برای لەدایكوباوكیو زیاتر، یان دوو مامو زیاتر...هتد، ئەوە (اُسْتُحِبَّ أَنْ يُزَوِّجَهَا أَفْقَهُهُمْ) وەها سوننەتە: شەرعزانترەكەیان مارەی ببڕێ، ئینجا (وَأَسَنُّهُمْ) بە تەمەنترەكەیان، بەلاّم (بِرِضَاهُمْ) بە ڕازیبوونی گشتیان، جا بزانە: ئەوە لە حاڵەتێكدا بوو: كە ئافرەتەكە گشتیانی ئیزن دابێ مارەی بكەن، بەلاّم ئەگەر تەنها یەكێكیانی ئیزن دابێ، ئەو كاتە تەنها بۆ ئیزندراوەكە دروستە مارەی ببڕێ، هەر چەند نەزانترو كەم تەمەنتریش

بێ، واته: ئەگەر سەرپەرشتکارێکیتریئیزننەدراو مارەی بکا، مارەبڕینەکە دروست نابێ، هەروەك (الشبراملسي) فەرموویەتی.

ئینجا (فَإِنْ تَشَاحُّوا) ئەگەر گشتیان سووڕ بونو هەر یەکەیان دەیگوت: من مارەی دەبڕم. ئەو کاتە (أُقْرِعَ) پشکە لە نێوانیاندا دەکرێ: جا کامەیان ناوی دەرچو، ئەو مارەی دەبڕێ، بەڵام (فَلَوْ زَوَّجَ غَيْرُ مَنْ خَرَجَتْ قُرْعَتُهُ) ئەگەر جگە لە ناودەرچووەکە سەرپەرشتکارێکیتر مارەی کرد (وَقَدْ أَذِنَتْ لِكُلٍّ مِنْهُمْ) لەو حاڵەتەش ئافرەتەکە گشتیانی ئیزن دابون، ئەوە (صَحَّ) مارەبڕینەکە دروست دەبێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە پشکەکردن کێشەکە دەبڕێنێتەوە، بەڵام سەرپەرشتکاریەتی لانابا.

(وَ) هەر لەو حاڵەتەی ئافرەتەکە گشت سەرپەرشتکارەکانی ئیزن دان (لَوْ زَوَّجَهَا أَحَدُهُمْ زَيْدًا) ئەگەر سەرپەرشتکارێك لە (زەید)ی مارە کرد (وَآخَرُ عَمْرًا) سەرپەرشتکارێکیتریش لە (عەمر)ی مارە کرد، ئەوە تەماشا دەکەین: (فَإِنْ عُرِفَ السَّابِقُ) ئەگەر زاندرا پێشدا لە کامەیان مارە کراوە، ئەوە (فَهُوَ الصَّحِيحُ) پێشکەوتووەکە دروست بووەو دواکەوتووەکەش بەتاڵە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَيُّمَا إِمْرَأَةٍ زَوَّجَهَا وَلِيَّانِ فَهِيَ لِلأَوَّلِ مِنْهُمَا﴾ رواه أحمد وحسنه الترمذي، هەر ئافرەتێك دوو سەرپەرشتکار مارەی ببڕن، ئەوە بۆ یەکەمەکەیانە.

وَإِنْ وَقَعَا مَعًا أَوْ جُهِلَ السَّبْقُ وَالْمَعِيَّةُ فَبَاطِلَانِ، وَكَذَا لَوْ عُرِفَ سَبْقُ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يَتَعَيَّنْ عَلَىالْمَذْهَبِ، وَلَوْ سَبَقَ مُعَيَّنٌ ثُمَّ اشْتَبَهَ وَجَبَ التَّوَقُّفُ حَتَّى يَتَبَيَّنَ، فَإِنْ ادَّعَى كُلُّ زَوْجٍ عِلْمَهَا بِسَبْقِهِ سُمِعَتْ دَعْوَاهُمَا بِنَاءً عَلَىالْجَدِيدِ: وَهُوَ قَبُولُ إِقْرَارِهَا بِالنِّكَاحِ، فَإِنْ أَنْكَرَتْ حُلِّفَتْ، وَإِنْ أَقَرَّتْ لِأَحَدِهِمَا ثَبَتَ نِكَاحُهُ،

بەڵام (وَإِنْ وَقَعَا مَعًا) ئەگەر لە یەك کاتدا وێکڕا مارەبڕینەکان کرابون (أَوْ جُهِلَ السَّبْقُ وَالْمَعِيَّةُ) یان نەزاندرا کامەیان پێشدا بووە، یان وێکڕا بووە، ئەو کاتە (فَبَاطِلَانِ) هەردوو مارەبڕینەکان لە هەردوو مەسەلەدا بەتاڵنو دروست نەبوونە.

(وَكَذَا لَوْ عُرِفَ سَبْقُ أَحَدِهِمَا) هەروەها ئەگەر زاندرا: یەکێك پێشدا مارەی بڕیوە، بەڵام (وَلَمْ يَتَعَيَّنْ) دیار نەبو کامەیانە؟ ئەو کاتەش مارەبڕینەکە دروست نابێ (عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب (وَلَوْ سَبَقَ مُعَيَّنٌ) ئەگەر پێشدا یەکێکی دیارکراو مارەی بڕیبو (ثُمَّ اشْتَبَهَ) ئینجا دیارکراوەکە شێوراو لە بیر چوو کامە بووە، ئەو کاتە (وَجَبَ التَّوَقُّفُ حَتَّى يَتَبَيَّنَ) واجبە: ڕابگیرێ تا ڕوون دەبێتەوە پێشدا لە کامەیان مارە بڕاوە:

کەواتە: نابێ ئەو دوو مێردانە هیچیکیان لەزەتی لێوەربگرنو نابێ ئافرەتەکەش مێردێکیتر بکا تا هەردوو مێردەکان دەمرن، یان تا هەردووکیان تەڵاقی دەدەن، یان تا یەکێکیان دەمرێو ئەویتریش تەڵاقی دەدا، بەڵام ئەگەر لە ڕوونبوونەوە بێئومێد بوو، ئەو کاتە بۆی دروستە: داوا لە قازی بکا: مارەبڕینەکەی بۆ (فسخ) بکاتەوە،

واته: هەڵبوەشێنێتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
(فَإِنْ ادَّعَى كُلُّ زَوْجٍ عِلْمَهَا بِسَبْقِهِ) ئەگەر هەردوو مێردەكان داوایان كردو گوتیان: ئافرەتەكە دەزانێ پێشدا لە كامەیان مارە كراوە، ئەوە (سُمِعَتْ دَعْوَاهُمَا) داوایەكەی هەردووكیان وەردەگیرێو لە سەر ئافرەتەكە تۆمار دەكرێ (بِنَاءً عَلَى الْجَدِيدِ) لە سەر فەرموودەی نوێی ڕابردوو (وَهُوَ) فەرموودە نوێیەكە ئەمە بوو: (قَبُولُ إِقْرَارِهَا بِالنِّكَاحِ) دانهێنانی ئافرەتەكە بە مارەبڕینەكە بۆ هەر كەسێك بێ: قبوڵ دەكرێ، ئەگەر بلوغی بوبێو عەقڵی هەبێ، هەروەك لە سەرتای (فصل)ی ڕابردوودا ڕوونمان كردەوە.
(فَإِنْ أَنْكَرَتْ) جا ئەگەر ئافرەتەكە گوتی: نازانم كامەیان پێشدا بووە، ئەو كاتە (حُلِّفَتْ) ئافرەتەكە سوێند دەدرێ: كە نازانێ. جا هەر كاتێك ئافرەتەكە بۆ هەردوو پیاوەكان سوێندی خوارد، ئەو كاتە شێوارانو نەزانینەكە هەر بەردەوام دەبێ، بەڵام (ابن الرفعة) دەفەرموێ: هەردوو مارەبڕینەكان بەتاڵ دەبن، جیاوازی نیە لە دوای سوێندی ئافرەتەكە هەردوو پیاوەكانیش سوێند بخۆن، یان نا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
بەڵام (وَإِنْ أَقَرَّتْ لأَحَدِهِمَا) ئەگەر بۆ یەكێكیان دانی بە پێشكەوتنی مارەبڕینەكەدا هێنا، ئەوە (ثَبَتَ نِكَاحُهُ) مارەبڕینەكە بۆ ئەو پیاوە جێگیر دەبێو دەبێتە ژنی وی، ئینجا وَسَمَاعُ دَعْوَى الآخَرِ وَتَحْلِيفُهَا لَهُ يَنْبَنِي عَلَى الْقَوْلَيْنِ فِيمَنْ قَالَ: هَذَا لِزَيْدٍ بَلْ لِعَمْرٍو. هَلْ يَغْرَمُ لِعَمْرٍو؟ إِنْ قُلْنَا نَعَمْ. فَنَعَمْ، وَلَوْ تَوَلَّى طَرَفَيْ عَقْدٍ فِي تَزْوِيجِ بِنْتِ ابْنِهِ بِابْنِ ابْنِهِ الآخَرِ صَحَّ فِي الأَصَحِّ، وَلاَ يُزَوِّجُ ابْنُ الْعَمِّ نَفْسَهُ بَلْ يُزَوِّجُهُ ابْنُ عَمٍّ فِي دَرَجَتِهِ، فَإِنْ فُقِدَ فَالْقَاضِي، فَلَوْ أَرَادَ الْقَاضِي نِكَاحَ مَنْ لاَ وَلِيَّ لَهَا زَوَّجَهُ مَنْ فَوْقَهُ مِنَ الْوُلاَةِ أَوْ خَلِيفَتُهُ،

(وَسَمَاعُ دَعْوَى الآخَرِ) وەرگرتنی داوایەكەی پیاوەكەی تر، هەم (وَتَحْلِيفُهَا لَهُ) سوێنددانی ئافرەتەكە بۆ پیاوەكە (يَنْبَنِي عَلَى الْقَوْلَيْنِ فِيمَنْ قَالَ) لە سەر ئەو دوو فەرموودانە بنیات دەندرێ كە فەرموودەكان دەربارەق ئەو كەسە هاتون كە دەڵێ: (هَذَا لِزَيْدٍ بَلْ لِعَمْرٍو) ئەمە ملكی (زەید)ە، نا، بەڵكو ملكی (عەمر)ە. (هَلْ يَغْرَمُ لِعَمْرٍو) ئایا بەو دانهێنانە تۆڵەی شتەكەی –بۆ عەمر– دەكەوێتەسەر؟ (إِنْ قُلْنَا نَعَمْ) ئەگەر بە فەرموودەی بەهێزتر بڵێین: بەڵێ دەیكەوێتەسەر، ئەوە لێرەشدا (فَنَعَمْ) بەڵێ داوایەكەی پیاوەكەیتریش وەردەگیرێ تاكو ئافرەتەكە سوێند بدا، جا ئەگەر ئافرەتەكە بۆ ئەویش دانی هێنا، یان دانی نەهێناو سوێندیشی نەخوارد، بەڵام پیاوەكە سوێندی خوارد، ئەو كاتە تۆڵەی مارەیی هاووێنە دەكەوێتە سەر ئافرەتەكە بۆ ئەم پیاوە دووەمە.

﴿ سەرپەرشتكارێك بۆ هەردوو لای مارەبڕین ﴾

(وَلَوْ تَوَلَّى طَرَفَيْ عَقْدٍ) ئەگەر باپیرە بووە سەرپەرشتكاری هەردوو لای مارەبڕینێك (فِي تَزْوِيجِ بِنْتِ ابْنِهِ بِابْنِ ابْنِهِ الآخَرِ) لە مارەبڕینی كیژەكوڕێكیخۆی لە كوڕی كوڕێكیتری

خۆی: وەك باپیرە لە لای دووشاهید بڵێ: فلانەكیژەكوڕیخۆم كردە ژنی فلانەكوڕیكوڕی خۆمو بۆ ئەویم قبوڵ كرد بە ژنایەتی. ئەوە (صَحَّ) مارەبڕینەكە دروست دەبێ (فِی الأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

بەڵام –جگە لە باپیرە– هیچ سەرپەرشتكارێكیتر ناتوانێ ببێتە سەرپەرشتكاری هەردوو لای مارەبڕینەكە، كەوابو: (وَلاَ يُزَوِّجُ ابْنُ الْعَمِّ نَفْسَهُ) دروست نیە: كوڕەمام كیژەمامی خۆی لە خودیخۆی مارە ببڕێ (بَل يُزَوِّجُهُ ابْنُ عَمٍّ فِی دَرَجَتِه) بەڵكو كوڕەمامێكیتری لە پلەیخۆی لێی مارە دەبڕێ (فَإِنْ فُقِدَ فَالْقَاضِی) جا ئەگەر هیچ كوڕەمامێكی لە پلەی خۆی نەبو، ئەو كاتە قازی لێی مارە دەبڕێ، بەڵام دروستیشە بە (تَقْلِيد)ی مەزهەبی (حنفي): كیژەمامەكە وەكیلێك بگرێ، یان هەر بەخۆی خۆی لێمارە بكا، هەروەك لە (فصل)ی ڕابردوودا ڕوونمان كردەوە.

(فَلَوْ أرَادَالْقَاضِی نِكَاحَ مَنْ لاَوَلِيَّ لَهَا) جا ئەگەر قازی ویستی ئافرەتێك لە خۆی مارە بكاو ئافرەتەكەش هیچ سەرپەرشتكارێكی نەبو، ئەو كاتە (زَوَّجَهُ مَنْ فَوْقَهُ مِنَ الْوُلاَةِ) كاربەدەستێكی لە خۆی بە سەرەوەتر ئافرەتەكەی لێ مارە دەكا (أوْ خَلِيفَتُهُ) یان جێگرێكی كاربەدەستەكە لێی مارە دەكا.

وَكَمَا لاَ يَجُوزُ لِوَاحِدٍ تَوَلِّي الطَّرَفَيْنِ لاَ يَجُوزُ أنْ يُوَكَّلَ وَكِيلاً فِی أحَدِهِمَا أوْ وَكِيلَيْنِ فِيهِمَا فِالأصَحِّ.

(فَصْلٌ) زَوَّجَهَا الْوَلِيُّ غَيْرَكُفْءٍ بِرِضَاهَا أوْ بَعْضُ الأوْلِيَاءِ الْمُسْتَوِينَ بِرِضَاهَا وَرِضَا الْبَاقِينَ صَحَّ، وَلَوْ زَوَّجَهَاالأقْرَبُ بِرِضَاهَا فَلَيْسَ لِلأبْعَدِ اِعْتِرَاضٌ، وَلَوْ زَوَّجَهَا أحَدُهُمْ بِهِ بِرِضَاهَا دُونَ رِضَاهُمْ

(وَكَمَا لاَيَجُوزُ لِوَاحِدٍ تَوَلِّيالطَّرَفَيْنِ) هەروەك دروست نیە یەك كەس ببێتە سەرپەرشتكاری هەردوو لای مارەبڕینەكە، ئەوهاش (لاَيَجُوزُ أنْ يُوَكِّلَ وَكِيلا فِیأحَدِهِمَا) دروست نیە: وەكیلێك بۆ لایەكیمارەبڕینەكە بگرێو بە خۆیشی سەرپەرشتكاری لایەكەیتر بێ (أوْ وَكِيلَيْنِ فِيهِمَا) یان دوو وەكیل بۆ هەردوو لای مارەبڕینەكە بگرێ (فِیالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

ئینجا بزانە: بۆ باپیرە دروستە دوو وەكیل بۆ هەردوو لای مارەبڕینەكە بگرێ لەو كاتەی كیژەكوڕەكەی لە كوڕیكوڕەكەی مارە دەبڕێ، بەڵام دروست نیە بۆ هەردوو لا تەنها یەك وەكیل بگرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی هاوچەشنیی ژن و مێرد ﴾

بزانە: هاوچەشنیی ژنو مێرد مافی ژنەكەو سەرپەرشتكارەكەیەتی، واتە: دروستە هەردووكیان وێكڕا واز لەو مافە بێنن، بەڵام ئەگەر ژنەكە، یان سەرپەرشتكارێكی نزیك ڕازی

نەبێ، ئەو کاتە مارەبڕینەکە دروست نابێ.
کەوابو: (لَوْ زَوَّجَهَا الْوَلِيُّ غَيْرَ كُفْءٍ بِرِضَاهَا) ئەگەر سەرپەرشتکارێکی تاك: وەك باوك، یان تاکە برایەك بە ڕەزامەندی ئافرەتەکە ئافرەتەکەی لە مێردێکیوەها مارە کرد: کە هاوچەشن نەبو (أَوْ بَعْضُ الأَوْلِيَاءِ الْمُسْتَوِينَ) یان یەکێك لە سەرپەرشتکارە یەکسانەکان –وەك برایەك لە برایەکان– ئافرەتەکەی مارە کرد لە مێردێکی وەها: کە هاوچەشن نەبو، بەڵام (بِرِضَاهَا وَرِضَا الْبَاقِينَ) بە ڕەزامەندی ئافرەتەکەو سەرپەرشتکارەکانیتر، ئەوە (صَحَّ) لە هەردوو مەسەلەدا مارەبڕینەکە دروستە.
(وَ) هەروەها (لَوْ زَوَّجَهَا الأَقْرَبُ بِرِضَاهَا) ئەگەر سەرپەرشتکارێکی نزیکتر بە ڕەزامەندی ئافرەتەکە ئافرەتەکەی لە کەسێك مارە کرد کە هاوچەشن نەبو، ئەوە مارەبڕینەکە دروستە، کەوابو: (فَلَيْسَ لِلأَبْعَدِ اعْتِرَاضٌ) سەرپەرشتکارە دوورترەکە مافی ڕەخنەی نیە، چونکە بە هۆی نزیکەکە ئێستا مافی سەرپەرشتکاریی نیە.
(وَلَوْ زَوَّجَهَا أَحَدُهُمْ بِهِ بِرِضَاهَا) ئەگەر یەکێك لە سەرپەرشتکارە یەکسانەکان –بە ڕەزامەندی ئافرەتەکە– ئافرەتەکەی مارە کرد لە مێردێکی وەها: کە هاوچەشن نەبو (دُونَ رِضَاهُمْ) بەڵام سەرپەرشتکارەکانیتر ڕازی نەبون: وەك یەکێك لە برایەکانی ڕازی لَمْ يَصِحَّ، وَفِي قَوْلٍ يَصِحُّ وَلَهُمُ الْفَسْخُ، وَيَجْرِي الْقَوْلاَنِ فِي تَزْوِيجِ الأَبِ بِكْرًا صَغِيرَةً أَوْ بَالِغَةً غَيْرَ كُفْءٍ بِغَيْرِ رِضَاهَا: فَفِي الأَظْهَرِ بَاطِلٌ، وَفِي الآخَرِ يَصِحُّ وَلِلْبَالِغَةِ الْخِيَارُ وَلِلصَّغِيرَةِ إِذَا بَلَغَتْ، وَلَوْ طَلَبَتْ مَنْ لاَ وَلِيَّ لَهَا أَنْ يُزَوِّجَهَا السُّلْطَانُ بِغَيْرِ كُفْءٍ فَفَعَلَ لَمْ يَصِحَّ فِي الأَصَحِّ، وَخِصَالُ الْكَفَاءَةِ: سَلاَمَةٌ مِنَ الْعُيُوبِ الْمُثْبِتَةِ لِلْخِيَارِ، وَحُرِّيَّةٌ فَالرَّقِيقُ لَيْسَ كُفْئًا لِحُرَّةٍ

نەبێ، ئەوە (لَمْ يَصِحَّ) مارەبڕینەکە دروست نابێ، بەڵام (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکیتردا (يَصِحُّ وَلَهُمُ الْفَسْخُ) مارەبڕینەکە دروست دەبێو سەرپەرشتکارەکانی ناڕازیش مافی (فَسْخ) هەڵوەشاندنەوەی مارەبڕینەکەیان هەیە.
ئینجا بزانە: ئەگەر گشت سەرپەرشتکارەکان ڕازی بونو ژنەکە لە مێردێکی وەها مارە کرا: کە هاوچەشن نەبو، ئینجا بە هۆیتەڵاق ژنەکە لەو مێردە جیا بۆوە، ئینجا سەرپەرشتکارێکی یەکسان بە ڕەزامەندی ژنەکە ژنەکەی دووبارە لە خودیمێردەکەی مارە کردەوە، ئەوە مارەبڕینەکەی دووەمیش بێڕەزامەندی ئەوانیتر دروست دەبێ، چونکە لە سەرەتاوە بۆ یەکەمەکە ڕازی بونە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوکاندا فەرموویانە.
(وَيَجْرِيالْقَوْلاَنِ) ئەم دوو فەرموودە بەهێزو بێهێزە دێنە جێ: (فِي تَزْوِيجِ الأَبِ بِكْرًا صَغِيرَةً أَوْ بَالِغَةً) لەو مەسەلەیەی کە باوك، یان باپیرە کچێکی نەبالغ، یان بالغ مارە بکەن (غَيْرَ كُفْءٍ) لە مێردێکی وەها کە هاوچەشن نەبێ (بِغَيْرِ رِضَاهَا) بە بێڕەزامەندی

کچەکە، ئەوە (فَفِيالأظْهَرِ بَاطِلٌ) لە فەرموودەی بەهێزتردا مارەبڕینەکە بەتاڵەو دروست نیە، بەلاَم (وَفِيالآخَرِ) لە فەرمووودەکەیتردا: (يَصِحُّ) مارەبڕینەکەی بالغەکەو نەبالغەکە هەردووکی دروستەو (وَلِلْبَالِغَةِ الْخِيَارُ) کچە بالغەکە هەر ئەو دەمە بۆی دروستە (فَسْخ) مارەبڕینەکە هەڵبوەشێنێتەوە، هەم (وَلِلصَّغِيرَةِ إِذَا بَلَغَتْ) کچە نەبالغەکەش هەر کاتێك بلۆغی بوو، بۆی دروستە مارەبڕینەکە هەڵبوەشێنێتەوە.

(وَلَوْ طَلَبَتْ مَنْ لاَ وَلِيَّ لَهَا) ئەگەر ئافرەتێك هیچ سەرپەرشتکارێکی نەبو و داوای کرد: (أَنْ يُزَوِّجَهَا السُّلْطَانُ) کاربەدەست مارەی بکا (بِغَيْرِ كُفْءٍ) لە پیاوێکی کە هاوچەشن نەبێ (فَفَعَلَ) کاربەدەستەکەش ئەێی مارەکرد (لَمْ يَصِحَّ فِيالأَصَحِّ) مارەبڕینەکە دروست نابێ، لە فەرموودەی راستتردا.

(وَخِصَالُ الْكَفَاءَةِ) ئەو سیفەتانەی لە هاوچەشنیدا ڕەچاو دەکرێن پێنجن:

یەکەم: (سَلاَمَةٌ مِنَ الْعُيُوبِ الْمُثْبِتَةِ لِلْخِيَارِ) ساغیی مێردەکەیە لەو عەیبانەی مافی پەشیمانی جێگیر دەکەن، واتە: مێردەکە شێت نەبێو گروو نەبێو بەڵەك نەبێو...هتد.

دووەم: (وَحُرِّيَّةٌ) ئازادیی مێردەکەیە، کەوابو: (فَالرَّقِيقُ لَيْسَ كُفْئًا لِحُرَّةٍ) کۆیلە

وَالْعَتِيقُ لَيْسَ كُفْئًا لِحُرَّةٍ أَصْلِيَّةٍ، وَنَسَبٌ فَالْعَجَمِيُّ لَيْسَ كُفْءَ عَرَبِيَّةٍ وَلاَ غَيْرُقُرَشِيٍّ قُرَشِيَّةً وَلاَ غَيْرُ هَاشِمِيٍّ وَمُطَّلِبِيٍّ لَهُمَا، وَالأَصَحُّ اعْتِبَارُالنَّسَبِ فِالْعَجَمِ كَالْعَرَبِ، وَعِفَّةٌ فَلَيْسَ فَاسِقٌ كُفْءَ عَفِيفَةٍ، وَحِرْفَةٌ فَصَاحِبُ حِرْفَةٍ دَنِيئَةٍ لَيْسَ كُفْءَ أَرْفَعَ مِنْهُ: فَكَنَّاسٌ وَحَجَّامٌ وَحَارِسٌ وَرَاعٍ وَقَيِّمُ الْحَمَّامِ لَيْسَ كُفْءَ بِنْتِ خَيَّاطٍ، وَلاَ خَيَّاطٌ بِنْتَ تَاجِرٍ أَوْ بَزَّازٍ، وَلاَ هُمَا بِنْتَ عَالِمٍ وَقَاضٍ، وَالأَصَحُّ أَنَّ الْيَسَارَ لاَ يُعْتَبَرُ، وَأَنَّ بَعْضَ الْخِصَالِ لاَ يُقَابَلُ

هاوچەشنی ئافرەتیئازاد نیە، هەم (وَالْعَتِيقُ لَيْسَ كُفْئًا لِحُرَّةٍ أَصْلِيَّةٍ) ئازادکراویش هاوچەشنی ئافرەتی ئازادی بنچینە نیە.

سێیەم: (وَنَسَبٌ) نەژادی مێردەکەیە، کەوابو: (فَالْعَجَمِيُّ لَيْسَ كُفْءَ عَرَبِيَّةٍ) پیاوی عەجەم–کە عەرەب نەبێ– هاوچەشنی ئافرەتی عەرەبیڕاستەقینە نیە، چونکە ئەوان بەهۆی پێغەمبەرﷺ ڕێزدارترن (وَلاَ غَيْرُ قُرَشِيٍّ قُرَشِيَّةً) هەروەها عەرەبێك کە قورەیشی نەبێ هاوچەشنی ئافرەتێکیقورەیشی نیە، هەم (وَلاَ غَيْرُ هَاشِمِيٍّ وَمُطَّلِبِيٍّ لَهُمَا) قورەیشییەك کە لە بەرەبابی (هاشم)و (المطّلب) نەبێ، ئەویش هاوچەشنی ئافرەتەکانی ئەو دوو بەرەبابە نیە، چونکە ئەوانەش بە هۆی نزیکترییان لە پێغەمبەرﷺ لە ئەوانیتر ڕێزدارترن (وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەیڕاستر (اِعْتِبَارُ النَّسَبِ فِيالْعَجَمِ كَالْعَرَبِ) نەژاد لە عەجەم –واتە لە گەلەکانیتری جگە لە عەرەبیش– ڕەچاو دەکرێ، هەروەك لە عەرەبەکانیش ڕەچاو دەکرێ.

چوارەم: (وَعِفَّةٌ) ئایین پەروەریی مێردەکەیە، کەوابو: (فَلَيْسَ فَاسِقٌ كُفْءَ عَفِيفَةٍ) پیاوی فاسق هاوچەشنی ئافرەتی بێگوناه نیە: وەك مێردێکی بالغی گوناهباروو ئافرەتێکی نەبالغ، یان مێردێکی بیدعەکار: وەك (شیعة)و (خوارج)و ئافرەتێکی(أهل السنة)، یان پیاوێکی زیناکەرو ئافرەتێکی داوێنپاك...هتد.

پێنجەم: (وَحِرْفَةٌ) پیشەی مێردەکەیە، کەوابو: (فَصَاحِبُ حِرْفَةٍ دَنِيئَةٍ) خاوەن پیشەیەکی ناشیرنو بێنرخ (لَيْسَ كُفْءَ أَرْفَعَ مِنْهُ) هاوچەشنی ئافرەتێکی وەها نیە کە پیشەکەی لەوی بەرزتر بێ، بۆ وێنە: (فَكَنَّاسٌ) زبلماڵی کۆڵانو (وَحَجَّامٌ) خوێنگر (وَحَارِسٌ) پاسەوانو (وَرَاعٍ) شوانو (وَقَيِّمُ الْحَمَّامِ) بەرێوەبەری گەرماو، هیچێکیان (لَيْسَ كُفْءَ بِنْتِ خَيَّاطٍ) هاوچەشنی کیژی بەرگدروو نین (وَ) هەروەها (لاَ خَيَّاطٌ بِنْتَ تَاجِرٍ أَوْ بَزَّازٍ) بەرگدرووش هاوچەشنی کیژی بازرگان، یان کوتاڵفرۆش نیە (وَلاَ هُمَا بِنْتَ عَالِمٍ وَقَاضٍ) هەروەها بازرگانو کوتاڵفرۆش هاوچەشنی کیژی زانایئایینیو کیژی(قازی) نین.

(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّ الْيَسَارَ لاَيُعْتَبَرُ) دەوڵەمەندی ڕەچاو ناکرێو بە سیفەتی هاوچەشنی داناندرێ (وَ) هەر بە فەرموودەیڕاستتر (أَنَّ بَعْضَ الْخِصَالِ لاَ يُقَابَلُ بِبَعْضٍ، وَلَيْسَ لَهُ تَزْوِيجُ ابْنِهِ الصَّغِيرِ أَمَةً، وَكَذَا مَعِيبَةٌ عَلَىالْمَذْهَبِ، وَيَجُوزُ مَنْ لاَ تُكَافِئُهُ بِبَاقِالْخِصَالِ فِي الأَصَحِّ.

(فَصْلٌ) لاَ يُزَوَّجُ مَجْنُونٌ صَغِيرٌ وَكَذَا كَبِيرٌ إلاَ لِحَاجَةٍ فَوَاحِدَةً، وَلَهُ تَزْوِيجُ صَغِيرٍ عَاقِلٍ أَكْثَرَ مِنْ وَاحِدَةٍ، وَيُزَوِّجُ الْمَجْنُونَةَ أَبٌ أَوْ جَدٌّ إنْ ظَهَرَتْ مَصْلَحَةٌ، وَلاَ تُشْتَرَطُ الْحَاجَةُ وَسَوَاءٌ صَغِيرَةٌ وَكَبِيرَةٌ ثَيِّبٌ وَبِكْرٌ، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ أَبٌ وَجَدٌّ لَمْ تُزَوَّجْ فِي صِغَرِهَا،

بِبَعْضٍ) هەندێك سیفەتیهاوچەشنی بەرامبەر هەندێکیتر ناکرێن، کەوابو: پیاوێکیگرووی خاوەن نەژاد هاوچەشنی کیژە زبلماڵێکی ساغ نیە.

(وَلَيْسَ لَهُ تَزْوِيجُ ابْنِهِ الصَّغِيرِ أَمَةً) بۆ باوكو باپیرە دروست نیە ئافرەتێکیکۆیلە لە کوڕە نەبالغەکەیخۆیان مارە بکەن (وَكَذَا مَعِيبَةٌ) هەروەها بۆیان دروست نیە ژنێکیعەیبداریشی لێ مارە بکەن (عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستیمەزهەب، بەلاّم (وَيَجُوزُ مَنْ لاَتُكَافِئُهُ بِبَاقِي الْخِصَالِ) دروستە: ئافرەتێکی وەها لە کوڕە نەبالغەکە مارە بکەن کە لە سیفەتەکانیتردا هاوچەشنی نەبێ: وەك نەژادو پیشە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە هەر کاتێك کوڕەکە بلۆغی بوو دەتوانێ مارەبڕینەکە هەڵبوەشێنێتەوە، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ژن مارەکردن لە مرۆڤی قەدغەکراو ﴾

واتە: بە هۆی شێتی، یان منداڵی، یان قەرزداری، یان ماڵ بەفیڕۆدان، یان کۆیلەیی.

(لاَ يُزَوَّجُ مَجْنُونٌ صَغِيرٌ) نابیٚ ژن له شێتێكی نەبالغ مارە بكرێ، واتە: مارەبڕینەكە دروست نابێ (وَكَذَا كَبِيرٌ) هەروەها دروست نیە ژن لە شێتێكی بالغیش مارە بكرێ (إِلاَّ لِحَاجَةٍ) تەنها لە بەر پێویستی نەبێ: وەك دڵی بۆ جیماع بچێو بە دەورەی ئافرەتاندا بگەڕێ، یان دوو پزیشكیدادپەروەر بڵێن: بە ژن هێنان چاك دەبێتەوە، ئەو كاتە (فَوَاحِدَةً) دروستە تەنها یەك ژنی لێمارە بكەن، نەك زیاتر.

بەڵام (وَلَهُ) بۆ باوكو باپیرە درستە (تَزْوِيجُ صَغِيرٍ عَاقِلٍ أَكْثَرَ مِنْ وَاحِدَةٍ) زیاتر لە ژنێك –تا دەگاتە چوار ژن– لە كوڕی نەبالغی عاقڵ مارە بكەن.

(وَيُزَوِّجُ الْمَجْنُونَةَ أَبٌ أَوْ جَدٌّ) ئافرەتی شێت باوكی، یان باپیرەی مارەی دەبڕێ (إِنْ ظَهَرَتْ مَصْلَحَةٌ) ئەگەر بەرژەوەندی لە مارەبڕینەكەیدا هەبێ، بەڵام (وَلاَ تُشْتَرَطُ الْحَاجَةُ) بە مەرج داناندرێ ئافرەتە شێتەكە پێویستی بە مێرد هەبێ، كەوابو: (وَسَوَاءٌ) بۆ دروستبوونی مارەبڕینەكە یەكسانە: (صَغِيرَةٌ وَكَبِيرَةٌ ثَيِّبٌ وَبِكْرٌ) ئافرەتە شێتەكە: بالغ بێ، یان نەبالغ بێ، بێوەژن بێ، یان كچ بێ، بەڵام (فَإِنْ لَمْ يَكُنْ أَبٌ وَجَدٌّ) ئەگەر باوكو باپیرە نەبون، ئەو كاتە (لَمْ تُزَوَّجْ فِي صِغَرِهَا) دروست نیە ئافرەتە شێتەكە بە نەبالغی مارە بكرێ، بەڵكو

فَإِنْ بَلَغَتْ زَوَّجَهَاالسُّلطَانُ فِيالأَصَحِّ لِلْحَاجَةِ لاَ لِمَصْلَحَةٍ فِيالأَصَحِّ، وَمَنْ حُجِرَ عَلَيْهِ بِسَفَهٍ لاَ يَسْتَقِلُّ بِنِكَاحٍ بَلْ يَنْكِحُ بِإِذْنِ وَلِيِّهِ أَوْ يَقْبَلُ لَهُ الْوَلِيُّ، فَإِنْ أَذِنَ لَهُ وَعَيَّنَ امْرَأَةً لَمْ يَنْكِحْ غَيْرَهَا وَيَنْكِحُهَا بِمَهْرِالْمِثْلِ أَوْ أَقَلَّ، فَإِنْ زَادَ فَالْمَشْهُورُ صِحَّةُ النِّكَاحِ بِمَهْرِالْمِثْلِ مِنَ الْمُسَمَّى، وَلَوْ قَالَ انْكِحْ بِأَلْفٍ وَلَمْ يُعَيِّنْ امْرَأَةً نَكَحَ بِالأَقَلِّ مِنْ أَلْفٍ وَمَهْرِمِثْلِهَا، وَلَوْ أَطْلَقَ الإِذْنَ فَالأَصَحُّ صِحَّتُهُ وَيَنْكِحُ بِمَهْرِالْمِثْلِ مَنْ تَلِيقُ بِهِ،

(فَإِنْ بَلَغَتْ زَوَّجَهَا السُّلْطَانُ) ئەگەر بلۆغی بوو، ئەو كاتە كاربەدەست مارەی دەبڕێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی راستتردا، بەڵام (لِلْحَاجَةِ) لە بەر پێویستی (لاَ لِمَصْلَحَةٍ) نەك لە بەر بەرژەوەندی (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی راستتردا.

﴿ ئاگاداری ﴾: لە مەزهەبی ئیمامی(حنفي)دا: بۆ باوكو باپیرەو بۆ سەرپەرشتكارەكانیتریش –بەگوێرەی ڕیزیمیراتگرتن– دروستە: ژن لە كوڕی نەبالغ مارە بكەن، هەم ئافرەتی شێت مارە ببڕن، هەرچەند بێوەژنیش بێو بلۆغیشی بوبێ، هەروەك (الدر المنقى)دا فەرموویەتی.

(وَمَنْ حُجِرَ عَلَيْهِ بِسَفَهٍ) هەركەسێك بە هۆی ماڵ بە فیڕۆدان قەدەغەی لە سەر داندرابێ (لاَ يَسْتَقِلُّ بِنِكَاحٍ) دروست نیە سەربەخۆ ژن لە خۆی مارە بكا (بَل يَنْكِحُ بِإِذْنِ وَلِيِّهِ) بەڵكو بە ئیزنی سەرپەرشتكارەكەی ژن مارە دەكا (أَوْ يَقْبَلُ لَهُ الْوَلِيُّ) یان سەرپەرشتكارەكەی بۆی قبوڵ دەكا (فَإِنْ أَذِنَ لَهُ) جا ئەگەر سەرپەرشتكارەكەی ئیزنیدا (وَعَيَّنَ امْرَأَةً)

ئافرەتێكیشی بۆ دیاری كرد لە خۆی مارە بكا، ئەو كاتە (لَمْ يَنْكِحْ غَيْرَهَا) دروست نیە جگە لەو ئافرەتە هیچ ئافرەتێكیتر لە خۆی مارە بكا، ئینجا (وَيَنْكِحُهَا بِمَهْرِ الْمِثْلِ أَوْ أَقَلَّ) كە ئافرەتە دیاركراوەكەش لە خۆی مارە دەكا، دەبی بە مارەیی هاوێنە، یان بە كەمتر بێ (فَإِنْ زَادَ) جا ئەگەر بە زیاتر لە مارەیی هاوێنە مارەی كرد، ئەوە (فَالْمَشْهُورُ صِحَّةُ النِّكَاحِ بِمَهْرِ الْمِثْلِ مِنَ الْمُسَمَّى) بە فەرموودەی ناسراوی مەزهەب: مارەبڕینەكەی دروست دەبێ بە ئەندازەی مارەیی هاوێنە لەو مارەییە ناوبراوە.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر سەرپەرشتكارەكەی گوتی (انْكِحْ بِأَلْفٍ) بە هەزار دینار ژنێك لە خۆت مارەبكە، بەڵام (وَلَمْ يُعَيِّنْ امْرَأَةً) هیچ ئافرەتێكی بۆ دیاری نەكرد، ئەو كاتە (نَكَحَ بِالأَقَلِّ مِنْ أَلْفٍ وَمَهْرِ مِثْلِهَا) ژنێك لە خۆی مارە دەكا بە مارەییەكیكەمتر: لە هەزارەكەو لە مارەییە هاوێنەكەی ئافرەتەكە (وَلَوْ أَطْلَقَ الإِذْنَ) ئەگەر بێدیاریكردنی ئافرەتو مارەیی ئیزنیدا ژنێك لە خۆی مارە بكا، ئەوە (فَالأَصَحُّ صِحَّتُهُ) بە فەرموودەی راستتر: ئیزندانەكە دروستەو (وَيَنْكِحُ بِمَهْرِ الْمِثْلِ مَنْ تَلِيقُ بِهِ) بە مارەیی هاوێنە ئافرەتێكی شیاویخۆی لەخۆی مارە دەكا.

فَإِنْ قَبِلَ لَهُ وَلِيُّهُ اشْتُرِطَ إِذْنُهُ فِالأَصَحِّ، وَيَقْبَلُ بِمَهْرِالْمِثْلِ فَأَقَلَّ، فَإِنْ زَادَ صَحَّ النِّكَاحُ بِمَهْرِالْمِثْلِ، وَفِي قَوْلٍ يَبْطُلُ، وَلَوْ نَكَحَ السَّفِيهُ بِلاَ إِذْنٍ فَبَاطِلٌ، فَإِنْ وَطِئَ لَمْ يَلْزَمْهُ شَيْءٌ، وَقِيلَ مَهْرُمِثْلٍ، وَقِيلَ أَقَلُّ مُتَمَوَّلٍ، وَمَنْ حُجِرَعَلَيْهِ لِفَلَسٍ يَصِحُّ نِكَاحُهُ، وَمُؤَنُ النِّكَاحِ فِكَسْبِهِ، لاَ فِيمَا مَعَهُ، وَنِكَاحُ عَبْدٍ بِلاَ إِذْنِ سَيِّدِهِ بَاطِلٌ وَبِإِذْنِهِ صَحِيحٌ، وَلَهُ إِطْلاَقُ الإِذْنِ، وَلَهُ تَقْيِيدُهُ بِامْرَأَةٍ أَوْ قَبِيلَةٍ أَوْ بَلَدٍ، وَلاَ يَعْدِلُ عَمَّا أَذِنَ فِيهِ، وَالأَظْهَرُ أَنَّهُ لَيْسَ لِلسَّيِّدِ إِجْبَارُ عَبْدِهِ عَلَى النِّكَاحِ

(فَإِنْ قَبِلَ لَهُ وَلِيُّهُ) جا ئەگەر سەرپەشتكارەكەی مارەبڕینەكەی بۆ قبوڵ كرد، ئەو كاتە (اشْتُرِطَ إِذْنُهُ فِيالأَصَحِّ) بە مەرج دانراوە ماڵ بە فیڕۆدەرەكە ئیزنی بدا، ئینجا (وَيَقْبَلُ بِمَهْرِ الْمِثْلِ فَأَقَلَّ) سەرپەرشتكارەكەش بە مارەیی هاوێنەو بە كەمتر مارەبڕینەكە قبوڵ دەكا (فَإِنْ زَادَ) جا ئەگەر بە زیاتر لە مارەیی هاوێنە قبوڵی كرد، ئەو كاتەش (صَحَّ النِّكَاحُ بِمَهْرِ الْمِثْلِ) مارەبڕینەكە هەر بە مارەیی هاوێنە دروست دەبێ (وَفِي قَوْلٍ يَبْطُلُ) لە فەرموودەیەكیشدا بەتاڵ دەبێ.

(وَلَوْ نَكَحَ السَّفِيهُ بِلاَإِذْنٍ) ئەگەر ماڵ بە فیڕۆدەرەكە بێئیزنی سەرپەرشتكارەكەی ژنی لە خۆی مارە كرد، ئەوە (فَبَاطِلٌ) مارەبڕینەكە بەتاڵەو دروست نابێ (فَإِنْ وَطِئَ) جا ئەگەر لەو مارەبڕینە بەتاڵەدا جیماعی لەگەڵ ژنەكە كرد، ئەوە (لَمْ يَلْزَمْهُ شَيْءٌ) هیچی لە سەر نیە، واتە: نە سزای زیناو نە مارەیی ژنەكە، كەوابو: ئەگەر لەم جیماعە منداڵێكی ببێ، منداڵەكەش دەبێتە منداڵیخۆی (وَقِيلَ مَهْرُ مِثْلٍ) لە فەرموودەیەكی

بێهێزدا: مارەیی هاوێنەی دەکەوێتەسەر (وَقِيلَ أَقَلُّ مُتَمَوَّلٍ) لـە فەرموودەیـەکی‌تری بێهێزدا کەمترینماڵی دەکەوێتە سەر.

(وَمَنْ حُجِرَ عَلَيْهِ بِفَلَسٍ) ئەو کەسەی بە هۆی قەرزداری قەدەغەی لە سەر داندراوە (يَصِحُّ نِكَاحُهُ) دروستە سەربەخۆ ژن لە خۆی مارە بکا (وَمُؤَنُ النِّكَاحِ فِـی كَسْبِهِ) ئـەرکی ژن هێنانەکەش–وەك مارەیی‌و بژێویی ژنەکە– لە کەسابەتەکەی دەدرێ (لاَ فِيمَا مَعَهُ) نەك لەو ماڵەی لە بەردەستیەتی، چونکە ئەو بۆ خاوەن قەرزەکانە.

(وَنِكَاحُ عَبْدٍ بِلاَ إِذْنِ سَيِّدِهِ بَاطِلٌ) ژن مارەکردنی کۆیلە لە خۆی بـە بـێ‌ئیزنی گەورەکـەی بەتاڵەو (وَبِإِذْنِهِ صَحِيحٌ) بە ئیزنی‌گەورەکەیشی دروستە (وَلَهُ إِطْلاَقُ الإِذْنِ) بۆ گەورەکەی دروستە: بێ‌دیارکردنی ئافرەت‌و مارەیی کۆیلەکە ئیزن بدا، هـەم (وَلَـهُ تَقْيِيدُهُ بِـامْرَأَةٍ أَوْ قَبِيلَةٍ أَوْ بَلَدٍ) بۆ گەورەکەش دروستە: لە ئیزندانەکەدا ئافرەتێك، یان هۆزێك، یان شـارێك دیاری بکا (وَ) هەرکاتێك یەکێکیانی بۆ دیاری کرد (لاَ يَعْـدِلُ عَمَّـا أذِنَ فِيـهِ) دروسـت نیـە کۆیلەکە لابدا لە ئیزندانی گەورەکەی (وَالأَظْهَرُ) بەفەرموودەی بەهێزتر (أَنَّـهُ لَـيْسَ لِلسَّـيِّدِ إِجْبَارُ عَبْدِهِ عَلَى النِّكَاحِ) بۆ گەورەکە دروست نیە: بە زۆرلێکردن‌و بێ‌ئیزن ژن لە کۆیلەکەی

وَلاَ عَكْسُـهُ، وَلَـهُ إِجْبَـارُ أَمَتِـهِ بِـأَيِّ صِـفَةٍ كَانَـ
وَقِيلَ إِنْ حَرُمَتْ عَلَيْهِ لَزِمَهُ، وَإِذَا زَوَّجَهَا فَالأَصَحُّ أَ
الْكَافِرَةَ وَفَاسِقٌ وَمُكَاتَبٌ، وَلاَ يُزَوِّجُ وَلِيٌّ عَبْدَ صَبِيٍّ، وَيُزَوِّجُ أَمَتَهُ فِي الأَصَحِّ.

(بَابُ مَا يَحْرُمُ مِنَ النِّكَاحِ)

مارە بکا، هەم (وَلاَ عَكْسُهُ) گەورەکەش زۆری لێ‌ناکرێ تاکو ژن بـۆ کۆیلەکـەی مارەبکـا، بەڵام (وَلَهُ إِجْبَارُ أَمَتِهِ) بۆ گەورەکە دروستە: بێ‌ئیزن جاریەکەی‌خۆی لە کەسێکی‌تر مارە بکا (بِأَيِّ صِفَةٍ كَانَتْ) بە هەر سیفەتێکەوە بێ، واتە: کچ بێ، بێوە ژن بێ، بالغ بێ، نەبالغ بێ، بەڵام (فَإِنْ طَلَبَتْ) ئەگەر جاریەکە بەخۆی داوای بەشوودانی لە گەورەکەی کرد، ئەوە (لَمْ يَلْزَمْهُ تَزْوِيجُهَا) لە سەری واجب نیە بیداتە شوو (وَقِيلَ) لە فەرموودەیـەکی بـێ‌هێزدا: (إِنْ حَرُمَتْ عَلَيْهِ) ئەگەر بە هۆی شیر، یان نەژاد جاریەکە لە گەورەکەی حـەڕام بـێ، ئـەو کاتە (لَزِمَهُ) واجبە: بیداتە شوو.

(وَإِذَا زَوَّجَهَا) جا هەرکاتێك گەورەکەی مارەی ببڕی، ئەوە (فَالأَصَحُّ أَنَّهُ بِالْمِلك لاَ بِالْوِلاَيَةِ) مارەبڕینەکەی بە هۆی ملکایەتی‌یە، نەك بە سەرپەرشتکاری، کەوابو: (فَيُزَوِّجُ مُسْلِمٌ أَمَتَهُ الْكَافِرَةَ) موسوڵمان (جارية) کافرەکەی‌خۆی مارە دەبڕێ، هەم (وَفَاسِقٌ) فاسقیش مارەی دەبڕێ‌و (وَمُكَاتَبٌ) نوسراوپێدراویش مارەی دەبڕێ (وَلاَ يُزَوِّجُ وَلِيٌّ عَبْدَ صَبِيٍّ) دروست نیە: سەرپەرشتکاری‌منداڵ ژن لە کۆیلەی‌منداڵەکە مـارە بکـا، بـەڵام (وَيُـزَوِّجُ أَمَتَـهُ) دروسـتە جاریەکەی مارە ببڕێ‌و بیداتە شوو (فِي‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

﴿ بَابُ مَا يَحْرُمُ مِنَ النِّكَاحِ: **باسی ئەو ئافرەتانەی حەرامە پیاو لە خۆی مارەیان بکا** ﴾

پێشەکی بزانە: هۆیەکانی حەرامبوونی ئافرەت هەتاهەتایی بە بەردەوامی سێنە: خزمایەتی، شیرخواردن، زاواوخەزورایەتی. واتە: مارەکردنی هیچێکیان دروست نابێ و ئەگەر بە مارەکراویش جیماعیان لەگەڵ بکا، هەر زینایەو واجبە سزای زینای لە سەر جێبەجێ بکرێ، هەروەك لە (باسی زینا)دا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: ئەم پانزە ئافرەتانەی داهاتوو: کە هەتاهەتایی بە بەردەوامی حەرامن –لە نەژادو لە شیر– گشتیان دەبنە مەحرەمی پیاو، واتە: دەستنوێژیان لە یەکتری ناشکێ و تەماشاکردنی یەکتریشیان –بە بێشەهوەت– حەڵاڵە.

هۆیەکەم: ئەوانەی بە هۆی خزمایەتی هەتاهەتایی حەرامن، حەفتن، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالاتُكُمْ وَبَنَاتُ الأَخِ وَبَنَاتُ الأُخْتِ﴾ لە سەر ئێوە حەرام کراوە: دایکەکانتان و کیژەکانتان و خوشکەکانتان و خوشکەکانی باوکەکانتان و خوشکەکانی دایکەکانتان و کیژەکانی براو کیژەکانی خوشك.

تَحْرُمُ الأُمَّهَاتُ: وَكُلُّ مَنْ وَلَدَتْكَ أَوْ وَلَدَتْ مَنْ وَلَدَكَ فَهِيَ أُمُّكَ، وَالْبَنَاتُ: وَكُلُّ مَنْ وَلَدْتَهَا أَوْ وَلَدْتَ مَنْ وَلَدَهَا فَبِنْتُكَ، قُلْتُ: وَالْمَخْلُوقَةُ مِنْ زِنَاهُ تَحِلُّ لَهُ، وَيَحْرُمُ عَلَى الْمَرْأَةِ وَلَدُهَا مِنْ زِنًا وَاللهُ أَعْلَمُ. وَالأَخَوَاتُ، وَبَنَاتُ الإِخْوَةِ وَالأَخَوَاتِ، وَالْعَمَّاتُ وَالْخَالاَتُ: وَكُلُّ مَنْ هِيَ أُخْتُ ذَكَرٍ وَلَدَكَ فَعَمَّتُكَ، أَوْ أُخْتُ أُنْثَى وَلَدَتْكَ

کەوابو: (تَحْرُمُ الأُمَّهَاتُ) حەرامە: پیاو دایکەکانی خۆی لە خۆی مارەبکا (وَكُلُّ مَنْ وَلَدَتْكَ) هەر ئافرەتێك ڕاستەوخۆ تۆی لێبوبی (أَوْ وَلَدَتْ مَنْ وَلَدَكَ) یان ئەوکەسەی لێبوبێ کە تۆی لێبوبی: وەك دایکی دایکت و بە سەرەوەتر، یان دایکی باوکت و بە سەرەوەتر (فَهِيَ أُمُّكَ) ئەو ئافرەتە لە هەردوو حاڵەتدا دایکی تۆیە.

(وَ) هەروەها (الْبَنَاتُ) حەرامە: پیاو کیژەکانی خۆی لە خۆی مارە بکا (وَكُلُّ مَنْ وَلَدْتَهَا) هەر ئافرەتێك لە تۆ بوبێ (أَوْ وَلَدْتَ مَنْ وَلَدَهَا) یان ئەو کەسە لە تۆ بوبێ کە ئافرەتەکەی لێبوە: وەك کیژی کیژو بەرەوخوارتر، یان کیژی کوڕو بەرەوخوارتر (فَبِنْتُكَ) ئەوەش لە هەردوو حاڵەتدا کیژی تۆیە.

(قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ (وَالْمَخْلُوقَةُ مِنْ زِنَاهُ) ئەو ئافرەتەی لە ئاوی زینای پیاو دروست بووە (تَحِلُّ لَهُ) بۆ پیاوە زیناکەرەکە حەڵاڵە لە خۆی مارە بکا، چونکە ئافرەتەکە بیژییەو نەژادی ناچێتەوە سەر پیاوە زیناکەرەکە، بەڵام ناپەسندە، هەر چەند بێگومانیش بزاندرێ لە ئاوی زیناکەرەکە دروست بووە، کەوابو: میراتیش لە یەکتری ناگرن، بەڵام (وَيَحْرُمُ عَلَى الْمَرْأَةِ وَلَدُهَا مِنْ زِنًا) لە سەر ئافرەتە زیناکەرەکەو لە سەر

مەحرەمەكانیشی حەرامە: خۆی لە كورە بیژییەكەیخۆی مارە بكا: كە لە زینـا دروسـت بووە (وَاللهُ أَعْلَمُ) چونكە پارچەیەكیخۆیەتیو بێگومان لە یەك نەژادن، بۆیێ میراتیش لە یەكتری دەگرن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَ) هەروەها (الأَخَوَات) حەرامە: پیاو خوشكەكانیخۆی لە خۆی مارە بكا، جا خوشكەكە: لەدایكوباوكی بێ، یان تەنها لەباوكی، یـان تـەنها لـەدایكی (وَ) هـەروەها (بَنَـاتُ الإِخْـوَةِ) كیژەكانیبرایەكانو، هەم (وَالأَخَوَاتِ) كیژەكانیخوشكەكانیش حەرامە پیاو لە خۆیان مارە بكا، هەرچەند كیژەبراو كیژەخوشكەكانیش بەرەو خوارەوە بن، هەم جیاوازی نیە خوشكو برایەكانیش: لەدایكیوباوكی بن، یان تەنها لەباوكی، یان تەنها لەدایكی.

(وَ) هەروەها (الْعَمَّاتُ) خوشكەكانیباوكو، هەم (وَالْخَـالاَتُ) خوشـكەكانیدایك، ئەوانـەش حەرامە پیاو لە خۆیان مارە بكا (وَكُلُّ مَنْ هِيَ أُخْتُ ذَكَرٍ وَلَدَكَ) هەر ئافرەتێك خوشكی ئەو پیاوە بێ كە تۆی لێبوی: وەك باوكو باپیرەو بە سەرەوەتر (فَعَمَّتُك) ئەوە پوری تۆیـەو خـوشكیباوكتە (أَوْ أُخْـتُ أُنْثَى وَلَدَتْك) یان ئافـرەتەكە خـوشكی ئەو ئافرەتەبێ كە تـۆی فَخَالَتُـكَ، وَيَحْـرُمُ هَـؤُلاَءِ السَّـبْعُ بِالرَّضَـاعِ أَيْضًـا: وَكُـلُّ مَـنْ أَرْضَـعَتْكَ أَوْ أَرْضَـعَتْ مَنْ أَرْضَعَتْكَ أَوْ مَنْ وَلَدَكَ أَوْ وَلَدَتْ مُرْضِعَتَكَ أَوْ ذَا لَبَنِهَا فَأُمُّ رَضَاعٍ، وَقِسِ الْبَاقِيَ،

لێبوی: وەك دایكو داپیرەو بە سەرەوەتر (فَخَالَتُك) ئەوەش پوری تۆیەو خوشكیدایكتە، جیاوازی نیە ئەو دوو پورانە: لەدایكوباوكی بن، یان تەنها لەدایكی، یان تەنها لەباوكی.

هۆی دووەم: ئەوانەی بە هۆیشیرخواردن هەتاهەتایی حەرامن، حەفتن، واتە: (وَيَحْرُمُ هَؤُلاَءِ السَّبْعُ بِالرَّضَاعِ أَيْضًا) ئەو حەفتانەیرابردوو بە هۆی شیرخواردنیش هەتاهەتای حەرامن، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿يَحْرُمُ مِنَ الرَّضَاعِ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ﴾ رواه الشـيخان، ئـەو ئافرەتانەی بە هۆیخزمایەتی حەرام دەبن، بەهۆیشیرخواردنیش حەرام دەبن.

كەوابو: (وَكُلُّ مَنْ أَرْضَعَتْكَ) هەر ئافرەتێك شیریخۆی دابێتە تۆ (أَوْ أَرْضَعَتْ مَنْ أَرْضَعَتْكَ) یـان شـیریخۆی دابێتـە ئـەو ئافرەتـەی كـە شـیریخۆی داوەتـە تـۆ (أَوْ مَـنْ وَلَـدَكَ) یـان شیریخۆی دابێتە ئەو پیاوەی، یان ئەو ئافرەتەی تۆی لێبوی (أَوْ وَلَدَتْ مُرْضِعَتَك) یان ئەو ئافرەتەی لێبوبێ: كە شیریخۆی داوەتە تۆ (أَوْ ذَا لَبَنِهَا) یان ئەو پیـاوەی لێبـوبێ كـە خاوەن شیری ئافرەتەشیردەرەكەیە: وەك مێردیشیردەرەكە، ئەوە (فَأُمُّ رَضَاعٍ) لە گشت ئەو وێنانەدا ئافرەتەكە دەبێتە دایكیشـیریو هەتاهـەتای حـەرام دەبـێ (وَقِسِ الْبَـاقِي) شەشەكانیتریش كە ماونو بە هۆیشیرخواردن حەرامن، ئەوها (قِيَاس) بكە:

ڕوونكردنەوە: هەر ئافرەتێك شیری خواردبێ: لە ژنیتـۆ، یـان لـە ژنـی كوڕیتـۆو بـەرەو خوارتریش، یان لە كیژیتۆ، یان لە كیژی كوڕیتۆو بەرەوخوارتریش، یان لە كیژی كیژی تۆو بەرەوخوارتریش، ئەوە دەبێتە كیژە شیریی تۆ.

وە هەر ئافرەتێك شیری خواردبێ: لە دایكت، یان لـە دایكـە شـیریەكەت، یـان لـە ژنـی باوكت، یان لە دایكە شیریەكەت بوبێ، یان لە باوكە شیریەكەت بوبێ، ئەوەش دەبێتـە خوشكە شیری‌ی تۆ.

وە هەر ئافرەتێك شیری خواردبێ: لە خوشكی‌تۆ، یان لە ژنی برای‌تۆ، یان لە كوڕو كیژی دایكە شیریەكەت بوبێ، یان لە كوڕو كیژی باوكە شـیریەكەت بوبـێ، یـان لـەو شـیرخۆرە بوبێ: كە دایكت شـیری داوەتـێ، یـان ژنـی باوكـت شـیری داوەتـێ، ئـەوەش بـە خـۆی‌و بە كیژەكانیەوەو بەرەوخوارتریش دەبنە: یان كیژەبرای شیری، یان كیژەخوشكی شیری.

وە هەر ئافرەتێك خوشكی دایكە شیریەكەت بێ، یان خوشكی باوكە شیریەكەت بێ، یـان خوشكی داپیرەی لای دایكە شیری، یان لای باوكە شیری بێ، یان خوشكی بـاپیرەی لای دایكە شیری، یان لای باوكە شیری بێ، یان شیری لە داپیرەی لای دایكی، یان لای باوكی خواردبێ، ئەوەش دەبێـە پورت: یان خوشكی باوكت، یان خوشكی دایكت. ئیتر لە باسی شیرخواردن ئەم (قاعدّة)یە درێژتر ڕوون دەكەینەوە، إن شاء الله تعالى.

وَلاَ يَحْـرُمُ عَلَيْـكَ مَـنْ أَرْضَـعَتْ أَخَـاكَ وَنَافِلَتَـكَ، وَلاَ أُمُّ مُرْضِـعَةٍ وَلَـدِكَ وَبِنْتُهَـا، وَلاَ أُخْـتُ أَخِيـكَ مِـنْ نَسَـبٍ أَوْ رَضَـاعٍ: وَهِـيَ أُخْـتُ أَخِيـكَ لأَبِيـكَ لأُمِّـهِ وَعَكْسُـهُ، وَتَحْرُمُ زَوْجَةُ مَنْ وَلَدْتَ أَوْ وَلَدَكَ

بەلاّم (وَلاَ يَحْرُمُ عَلَيْكَ مَنْ أَرْضَعَتْ أَخَاكَ) ئەو ئافرەتە لە تۆ حەڕام نیە: كە شیری داوەتـە خۆشك‌و برای تۆ، جا خوشك‌و برایەكەت: لە تۆ بچوكتر بن، یـان گـەورەتر بـن، بـەلاّم لـە نەژاددا ئەو ئافرەتە حەڕام بوو؟ چونكە یان دایكی‌خۆتە، یان ژنی‌باوكتە.

هەم (وَنَافِلَتَكَ) ئەو ئافرەتەش لە تۆ حەڕام نیە: كە شیری داوەتە نەوّیەكانت، واتە مندالّی مندالّەكانت، بەلاّم لە نەژاددا ئەو ئافرەتە حەڕام بوو؟ چونكە یان كیژی‌خۆتـە، یـان ژنـی كوڕی‌خۆتە، هـەم (وَلاَ أُمُّ مُرْضِـعَةِ وَلَـدِكَ) دایكـی ئـەو ئافرەتـەی كـە شـیری‌خۆی داوەتـە مندالّەكەی‌تۆ، ئەویش لە تۆ حەڕام نیە، بەلاّم لە نەژاددا حـەڕام بـوو؟ چـونكە خەسـووی خۆتە، هەم (وَبِنْتُهَا) كیژی ئەو ئافرەتەش كە شیری داوەتە مندالّی‌تۆ، ئەویش لە تۆ حەڕام نیە، بەلاّم لە نەژاددا حەڕام بوو؟ چونكە كیژی‌خۆتە، یان كیژی ژنەكەتە.

(وَلاَ أُخْتُ أَخِيكَ مِنْ نَسَبٍ أَوْ رَضَاعٍ) هەروەها ئەو ئافرەتەی لە نەژاد، یان لە شیر خوشكی برایەكەتە، ئەویش لە تۆ حەڕام نیە؟ (وَهِيَ) ئەو خوشكەبرایە (أُخْتُ أَخِيكَ لأَبِيكَ) خوشكی ئەو برایەتە: كە تەنها لە باوكتەوە برای‌تۆیە (لأُمِّهِ) خوشكەكەش لـە دایكیـەوە خوشـكی برایەكەتە: وەك بێوەژنێك كیژێكی هەبێ‌و باوكت بێوەژنەكە لە خۆی مارە بكـاو كـوڕێكی لێ‌ببێ، ئەوە دروستە: تۆش كیژەكە لە خۆت مارە بكەی، هەرچەند لە دایكیەوە خوشكی ئـەم برایەشـتە (وَعَكْسُـهُ) هـەم بـە پێچەوانەوەش: وەك خوشكی‌برایەكی

تەنها لەدایکیت کە تەنها لە باوکیەوە خوشکی بێ: وەك بێوەژنێك کوڕێکی هەبێ و ئەم کوڕەش خوشکێکی تەنها لەباوکیی هەبێ، ئینجا باوکت بێوەژنەکە لە خۆی مارە بکاو تۆی لێببێ، ئەوە بۆ تۆش حەڵاڵە: خوشکە لە باوکیەکەی ئەم برایە لەدایکیەت لە خۆت مارە بکەی.

﴿ هۆی سێیەم: ئەوانەی بە زاواو خەزورایەتی هەتا هەتای حەرامن، چوارن: ﴾

یەکەم: (وَتَحْرُمُ زَوْجَةُ مَنْ وَلَدْتَ) ژنی ئەو پیاوەت لێحەرامە کە لە تۆ بووە: وەك ژنیکوڕو ژنیکوڕیکوڕو بەرەوخوارتر، ژنی کوڕیکیژو بەرەوخوارتر، واتە: بە تەنها مارەبڕین ژنی ئەو کوڕانە لە تۆ حەرام دەبێ، هەرچەند کوڕەکانیش جیماعیان لەگەڵ نەکردبن، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَحَلائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلابِكُمْ﴾ ژنەکانی ئەو کوڕانەی لە نەژادی خۆتانن حەرامە لە خۆتان مارەیان بکەن.

دووەم: (أَوْ وَلَدَكَ) ژنی ئەو پیاوەشت لێحەرامە کە تۆی لێبوی: وەك ژنی باوکتو باپیرەتو بە سەرەوەتر، جیاوازی نیە باپیرەکە: باوکیباوك بێ، یان باوکیدایك، واتە:

مِنْ نَسَبٍ أَوْ رَضَاعٍ، وَأُمَّهَاتُ زَوْجَتِك مِنْهُمَا، وَكَذَا بَنَاتُهَا إنْ دَخَلْتَ بِهَا، وَمَنْ وَطِئَ امْرَأَةً بِمِلْكٍ حَرُمَ عَلَيْهِ أُمَّهَاتُهَا وَبَنَاتُهَا وَحَرُمَتْ عَلَى آبَائِهِ وَأَبْنَائِهِ،

بە تەنها مارەبڕین ژنی ئەو باوکانە لە تۆ حەرام دەبێ، هەرچەند باوکەکانیش جیماعیان لەگەڵ نەکردبن، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿وَلا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ﴾ ئەو ژنانە لە خۆتان مارە مەکەن کە باوکەکانتان لە خۆیان مارە کردون.

ئینجا بزانە: جیاوازی نیە ئەو کوڕو باوکانە: (مِنْ نَسَبٍ أَوْ رَضَاعٍ) بە هۆی نەژاد کوڕو باوك بن، یان بە هۆی شیرخواردن.

سێیەم: (وَأُمَّهَاتُ زَوْجَتِك مِنْهُمَا) دایکەکانیژنەکەت–لە نەژادو لە شیر– لە تۆ حەرامن: وەك دایكو داپیرەی ژنەکەت، جیاوازی نیە داپیرەکە: دایکیدایكو بە سەرەوەتر بێ، یان دایکیباوكو بە سەرەوەتر بێ، واتە: بە تەنها مارەبڕینیژنەکەت ئەو دایكو داپیرانەیت لێ حەرام دەبن، هەرچەند جیماعیشت لەگەڵ ژنەکەت نەکردبێ.

چوارەم: (وَكَذَا بَنَاتُهَا) هەروەها کیژەکانیژنەکەتو کیژەکانی کوڕیژنەکەتو بەرەو خوارترو کیژەکانی کیژیژنەکەتو بەرەوخوارتر– لە نەژادو لە شیر– لە تۆ حەرامن، بەڵام (إنْ دَخَلْتَ بِهَا) بەو مەرجەی جیماعت لەگەڵ ژنەکەت کردبێ، جیاوازی نیە کیژەکانی ئەم ژنە: لە مێردێکیتری پێش تۆ بوبن، یان لە مێردێکیتری دوای تۆ ببن، یان لە زینا بن، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ اللاَّتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللاَّتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ﴾ دایکەکانیژنەکانتان لێحەرامن،

هەم كیژەكانی ئەو ژنانەشتان كە جیماعتان لەگەڵ كردون لێتـان حـەڕامن، بـەڵام ئەگـەر جیماعتان لەگەڵ ژنەكان نەكردبو، ئەو كاتە هیچ گوناهێكتان لە سەر نیەو دروستە كیژی ژنەكە مارە بكەن. واتە لە دوای تەڵاقدانیژنەكە، یان مردنی.

﴿ ئاگاداری ﴾: مارەكردنی ئەم ئافرەتانە لە خۆت حەڕام نیە: كیژی مێردیدایكت، دایكی مێردیـدایكت، كیـژی مێردیكیـژت، دایكـی مێردیكیـژت، دایكـی ژنیباوكـت، كیـژی ژنیباوكت، دایكی ژنیكوڕت، كیژی ژنیكوڕت، ژنی كوڕیژنت، ژنی مێردیدایكت، هەروەك لە (الانوار)و (مغنی)دا فەرموویانە.

(وَمَنْ وَطِئَ امْرَأَةً بِمِلكٍ) هەر پیاوێك جیماع لەگەڵ ئافرەتێك بكا بە ملْكایەتیكۆیلەیی: وەك جیماع لەگەڵ (جارية)یخۆی بكا، ئەوە (حَرُمَ عَلَيْهِ أُمَّهَاتُهَا وَبَنَاتُهَا) دایكەكانو كیژەكانی ئەو ئافرەتەی هەتاهەتای لێی حەڕام دەبن، هەم (وَحَرُمَتْ عَلَى آبَائِهِ وَأَبْنَائِهِ) ئافرەتەكەش هەتا هەتای لە باوكەكانو لە كوڕەكانیپیاوەكـە حـەڕام دەبـێ، چـونكە جیمـاعكردن بـە مولْكایەتیكۆیلەیی وەك جیماعكردنی بە مارەبڕینە.

وَكَذَاالْمَوْطُوءَةُ بِشُبْهَةٍ فِي حَقِّهِ، قِيلَ أَوْ حَقِّهَا، لاَ الْمَزْنِيُّ بِهَا،

﴿ منداڵی جیماعی بە هەڵەو تێكردنی (مَني)ی بە هەڵە ﴾

(وَكَذَا الْمَوْطُوءَةُ بِشُبْهَةٍ) هەروەها ئەو ئافرەتەش كە بە هەڵە جیماعی لەگەڵ كراوە، یان بە هەڵە (مَنِي)ی پیاوێكیبێگانەی تێكراوە (فِيحَقِّه) هەڵەكەش لـە لایپیاوكـەوە بـێ: وەك وایتێگەیشتبێ ژنیخۆیەتی، یان بە مارەبڕینێكینادروست جیماعی لەگەڵ بكا، واتە: بـە هۆی ئەو جیماعە بە هەڵەیەو تێكردنی ئەو (مَنِي)یە بە هەڵەیە: دایكەكانو كیژەكانی ئەو ئافرەتە هەتا هەتای لە پیاوە جیماعكەرەكەو لە خاوەن (مَنِي)یەكە حـەڕام دەبـن، هـەم ئافرەتەكەش لە باوكەكانو لە كوڕەكانی پیاوە جیماعكەرەكەو لە خاوەن (مَنِي)یەكە هەتا هەتای حەڕام دەبێ، هەم ئەگەر لەم جیماعـە بـە هەڵەیـە، یـان لـە (مَنـِي)یەكـە منـداڵێك دروست ببێ، ئەوە دەبێتە منداڵی پیاوە جیماعكەرەكەو خاوەن (مَنِي)یەكە، هەم (عِدَّة)ش لە سەر ئافرەتەكە واجب دەبێ، بەڵام ئافرەتەكە نابێتە مەحرەمی باوكەكانو كوڕەكـانی جیماعكەرەكەو خاوەن (مَنِي)یەكە، جیماعكەرەكەو خاوەن (مَنِي)یەكەش نابنە مەحرەمی دایكەكانو كیژەكانی ئافرەتەكە.

جا لەو بڕیارانەیڕابردوودا جیاوازی نیـە: ژنەكـەش وا تێبگـا مێردیخۆیـەتی، یـان بزانـێ بێگانەیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(قِيلَ أَوْ حَقِّهَا) لە فەرموودەیەكی بـێهێزدا: ئەگـەر هەڵەكـە تـەنها لـە لایئافرەتەكـەش بـێ، هەر ئەوهایە، بەڵام بە فەرموودەی ڕاست: ئەگەر تەنها ئافرەتەكە بـە هەڵـەدا بچـێو وا تێبگـا مێردی خۆیـەتی، ئـەوە تـەنها مـارەیی لـە سەر جیماعكەرەكە واجب دەبێ، واتـە:

بڕیارەکانیتری ڕابردوو هیچیکیان نایەنەجێ، بەڵام ئەگەر بە هەڵەداچوونەکە لە هەردووکیانەوەبێ، ئەو کاتە: هەم مارەیی بۆ ئافرەتەکەو هەم بڕیارەکانیتریڕابردووش گشتی دێنەجێ.
کەواتە: ئەگەر ئافرەتەکە بزانێ ئەم پیاوە مێردیخۆی نیەو بە خۆشیخۆی ڕێگای بدا جیماعی لەگەڵ بکا، ئەو کاتە ئافرەتەکە زیناکەرەو مافی هیچ مارەیی نیە، هەروەك لە (البجیرمی)دا فەرموویەتی.

﴿ باسی منداڵی بیژی ﴾

(لاَ الْمَزْنِيُّ بِهَا) بەلاَم ئەو ئافرەتەی زینای لەگەڵ کراوە، ئەوها نیە، واتە: دایكو کیژەکانی ئافرەتەکە لە زیناکەرەکە حەرام نابنو ئافرەتەکەش لە باوكو کوڕەکانی زیناکەرەکە حەرام نابێو منداڵەکەش بیژییە: نابێتە منداڵی پیاوە زیناکەرەکەو ناشبێتە منداڵی مێردی ئافرەتەکە، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەموێ: ﴿اَلْوَلَدُ لِلْفِراشِ وَلِلْعَاهِرِ اَلْحَجَرُ﴾ رواه الشیخان، منداڵەکە بۆ ئەو کەسەیە کە بە حەڵاڵی سەرجێیی ژنەکەی کردوە، بۆ زیناکەرەکەش سزای زینا داندراوە.
وَلَيْسَتْ مُبَاشَرَةٌ بِشَهْوَةٍ كَوَطْءٍ فِالأَظْهَرِ،

جا بزانە ئافرەتەکەش (عِدَّة)ی زینای لە سەر واجب نابێو مارەیی ئافرەتەکەش لە سەر زیناکەرەکە واجب نابێ، بەڵام ئەگەر بە زۆرلێکردن زینا لەگەڵ ئافرەتەکە کرابێ، ئەو کاتە مارەیی هاووێنە بۆ ئافرەتەکە لە سەر پیاوە زیناکەرەکە واجب دەبێ، هەروەك لە باسی (مارەییهاووێنە)دا ڕوون کراوەتەوە.
هەر بە بەڵگەی حەدیسەکەیڕابردوو: ئەگەر (مَنِي)ی پیاوێکیبێگانە–بە قەسدی– دەناو منداڵدانەیئافرەتێك بکرێ، ئەوەش هەمان بڕیارەکانیڕابردووی زینای بۆ دەدرێ، واتە: ئەو منداڵەی لەو (مَنِي)یە دروست دەبێ، ئەویش بیژییە: نابێتە منداڵی خاوەن (مَنِی)یەکە، چونکە بە حەرامی دروست بووە، هەم نابێتە منداڵی مێردیژنەکە، چونکە لە خۆی نیە، بەڵام ئەگەر (مَنِي)تێکردنەکە بە هەڵە بێ، ئەو کاتە دەبێتە منداڵی خاوەن (منی)یەکە، هەروەك تازە ڕابراو هەم ئێستاش ڕوونتری دەکەینەوە.
﴿ **ئاگاداری** ﴾: باسی لادانی منداڵێ بیژی لە نەژادیخۆی، لە باسی (لەعنەتکردنی ژنو مێرد)دا ڕوون دەکەینەوە–إن شاءالله تعالی– زۆر پێویستە لێی ئاگادار بی.
ئینجا بزانە: ئەگەر ژنێك (مَنِي)ی مێردیخۆی دەناو منداڵدانەی بکرێ، یان بە هەڵە (مَنِي)ی پیاوێکیبێگانەی تێبکرێ، ئەو کاتە لە هەردوو حاڵەتدا وەکو جیماعی حەڵاڵ بڕیاری (عِدَّة)و نەژادو حەرامی زاواو خەزورایەتیڕابردووی بۆ دەدرێ، واتە: منداڵەکە دەبێتە منداڵیمێردەکە، یان خاوەن(مَنِي)یەکە، چونکە لە هەردوو حاڵەتدا منداڵەکە بە حەڵاڵی دروست بووە.

بەلاّم ئاگاداربە: لە حالّەتى دەرهێنانى(مَنِـي)ى مێردەكـەو بێگانەكـەو هـەم لـە حالّـەتى (مَنِي)تێكردنە ناو مندالّدانەى‌ژنەكـەدا مەرجـە: (مَنِـي)ى‌مێردەكـەو بێگانەكـە ڕێـزدار بـێ -واتە: بە حەلاّلّى هاتبێتە دەرەوە- هەروەك لە (تحفة)و (مغنى)دا فەرموويانە، هـەم لـە كاتى هاتنەدەرەوەى (مَنِي)ى‌مێردەكەدا مەرجە: ژنو مێردايەتيەكەيان هەبێو بـەردەوام بێ تا تێكردنى(مَنِي)يەكە، هەروەك لە (مغنى)دا فەرموويەتى.

ئينجا بزانە: لە لاى ئيمامى(البغوي) مەرج نيە: (مَنِي)ى‌مێردەكە بە حەلاّلّى لـە مێردەكـە هاتبێتە دەرەوە، هەروەك (تحفة)و (مغنى) گێڕاويەتيانەوەو ڕەديشيان كردۆتەوە.

(وَلَيْسَتْ مُبَاشَرَةً بِشَهْوَةٍ كَوَطْءٍ) دەستبازيى بە شەهوەت: وەك ماچ كردنو مەمك گـرتنو ڕان بەڕان، وەكو جيماع بڕيارى بۆ نادرێ (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەى بەهێزتردا، جياوازى نيە ئەو دەستبازييە: لەگەلّ ژنى‌خۆى بێ، يان لەگـەلّ ئافرەتێكى‌بێگانـە: كـە واى‌تێبگـا ژنى‌خۆيەتى، كەواتە: بە هۆى دەستبازى هيچ بڕيارێك لەوانەى‌ڕابردوو نايەتەجێ.

بەلاّم لە مەزهەبى ئيمامى(حنفي)دا: بە هۆى زينـاو بـە هـۆى دەسـتبازيى بـە شـەهوەت حەڕامى زاواو خەزورايەتى ديێتە جێ، هەروەك لە (مجمع الأنهر)دا فەرموويەتى.

وَلَـوْ اِخْتَلَطَـتْ مَحْـرَمٌ بِنِسْـوَةٍ قَرْيَـةٍ كَبِيـرَةٍ نَكَـحَ مِـنْهُنَّ، لاَ بِمَحْصُـورَاتٍ، وَلَـوْ طَـرَأَ مُؤَبِّـدُ تَحْـرِيمٍ عَلَـى نِكَـاحٍ قَطَعَـهُ: كَـوَطْءِ زَوْجَـةِ اِبْنِـهِ بِشُـبْهَةٍ، وَيَحْـرُمُ جَمْعُ الْمَرْأَةِ وَأُخْتِهَا أَوْ عَمَّتِهَا أَوْ خَالَتِهَا مِنْ رَضَاعٍ أَوْ نَسَبٍ، فَإِنْ جَمَعَ بِعَقْدٍ بَطَلَ،

(وَلَـوْ اِخْتَلَطَـتْ مَحْـرَمٌ) ئەگـەر ئـافرەتێكى مـەحرەمى‌پياوێك -بـە هـۆى خزمايـەتى، يـان شيرخواردن- تێكەلّ بوو (بِنِسْوَةٍ قَرْيَةٍ كَبِيرَةٍ) بە ئافرەتەكانى گوندێكى گەورە، يان شارێك: كە سەرژمێر نەدەكران، واتە: نەزانـدرا مەحرەمەكـەى كامەيـە، ئـەوە (نَكَحَ مِـنْهُنَّ) بـۆى دروستە ئافرەتێك لەو ئافرەتانە لە خۆى مـارە بكـا، بـەلاّم (لاَ بِمَحْصُـورَاتٍ) نـەك ئەگـەر مەحرەمەكەى تێكەلّى چەند ئافرەتێك بووبێ: كە سەرژمێر دەكران، واتە: لەو حالّەتەدا بۆى دروست نيە هيچێكيان لە خۆى مارە بكا، مارەبڕينەكەش دروست نابێ.

(وَلَوْ طَرَأَ مُؤَبِّدُتَحْرِيمٍ عَلَى نِكَاحٍ) ئەگەر هۆيەكى‌حەڕامى هەتاهەتايى هاتە سەر مارەبڕينێك، ئەو هۆيە (قَطَعَهُ) مارەبڕينەكە دەپچڕێنێو ژنو مێردەكە هەتاهـەتاى لـە يـەكترى حـەڕام دەبن (كَوَطْءِ زَوْجَةِ أَبِيهِ بِشُبْهَةٍ) وەك بە هەلّە: جيماع لەگەلّ ژنى باوكى خـۆى بكـا -هـەر چەند دايكى‌خۆيشى بێ- يان جيماع لەگەلّ ژنى كوڕى‌خۆى بكـا -هـەر چـەند مـەحرەمى خۆيشى بێ: وەك كيژە برا- يان جيماع لەگەلّ دايكى ژنى‌خۆى بكـا، يـان جيمـاع لەگـەلّ كيژى ژنى‌خۆى بكا، واتە: لە گشت ئەو وێنانەى‌ڕابردوودا مارەبڕينەكە هەلّدەوەشێتـەوەو ژنو مێردەكەش بە يەكجارى لە يەكترى حەرام دەبن.

بەلاّم ئەگەر جيماعەكە بە زينا بێ، ئەوە كار لە مارەبڕينەكە ناكا، هەروەك لـە (مغنـى)دا

فەرموویـەتی، ئـیتر لـە (باسیشـیرخواردن)دا چـەند وێنەیـەکیتری لـەم بابەتـە ڕوون دەکەینەوە، إن شاء الله تعالى.
(وَيَحْرُمُ جَمْعُ الْمَرْأَةِ وَأُخْتِهَا) حەرامە: کۆکردنەوەی ئافرەتێكو خوشکەکەی لە ژێر مـارەی یەك پیاودا—لە یەك کاتدا—جیاوازی نیە: بە خزمایەتی خوشك بن، یـان بـە شـیرخواردن، خوای گەورە دەفەرمویٚ: ﴿وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الأُخْتَيْنِ﴾ لێتان حەرام کراوە دوو خوشـك کـۆ بکەنەوە لە ژێر پیاوێکدا.
(أَوْ عَمَّتِهَا أَوْ خَالَتِهَا) هەم حەرامە: کۆکردنەوەی ئافرەتێكو پورەکەی لە ژێر مارەی یـەك پیاودا، جیاوازی نیە پورەکە: (مِنْ رَضَاعٍ أَوْ نَسَبٍ) بە شیرخواردن بێ، یان بە خزمایەتی، هەم جیاوازی نیە پورەکە: خوشکیباوك بێ، یان خوشکیدایك، پێغەمبەرﷺ دەفەرمویٚ: ﴿لاَيُجْمَعُ بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَعَمَّتِهَا وَلاَ بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَخَالَتِهَا﴾ رواه الشيخان، دروست نابێ ئـافرەتو پورەکەی کۆ بکرێنەوە لە ژێر پیاوێکدا.
کـەوابو: (فَـإِنْ جَمَـعَ بِعَقْـدٍ) ئەگـەر بـە یـەك مـارەبڕین هـەردووکیانی وێکـڕا مـارەکردن، واتە: هەردوو خوشکەکە، یان ئافرەتەکەو پورەکەی، ئەوە (بَطَلَ) مارەبڕینی هەردووکیان أَوْ مُرَتَّبًــا فَالثَّــانِي، وَمَــنْ حَــرُمَ جَمْعُهُمَــا بِنِكَــاحٍ حَــرُمَ فِــالْوَطْءِ بِمِلْــكٍ، لاَ مِلْكُهُمَـا، فَـإِنْ وَطِـئَ وَاحِـدَةً حَرُمَـتِ الأُخْـرَى حَتَّـى يُحَـرِّمَ الأُولَـى كَبَيْـعٍ أَوْ نِكَـاحٍ أَوْ كِتَابَـةٍ لاَ حَـيْضٍ وَإِحْـرَامٍ، وَكَـذَا رَهْـنٌ فِالأَصَـحِّ، وَلَـوْ مَلَكَهَـا ثُـمَّ نَكَـحَ أُخْتَهَـا أَوْ عَكَسَ حَلَّتِ الْمَنْكُوحَةُ دُونَهَا، وَلِلْعَبْدِ اِمْرَأَتَانِ وَلِلْحُرِّ أَرْبَعٌ فَقَطْ، فَإِنْ نَكَحَ خَمْسًا مَعًا

بەتاڵ دەبێو دوروست نابێ (أَوْ مُرَتَّبًا) یان یەکێکیانی لـە دوایئـەویتر مـارە کـرد، ئـەوە (فَالثَّانِي) مارەبڕینەکەیدووەم بەتاڵەو دروست نابێ، جیماعی دروست نەبووەکەش زینایەو سزای زیناشی لە سەر واجب دەکا، بەڵام هەرکاتێك ژنەکەی بمرێ، یان بە (بائِن)ی تەڵاقی بدا، بۆی دروستە: خوشکیژنەکەی، یان پوریژنەکەی لە خۆی مارە بکا.
(وَمَنْ حَرُمَ جَمْعُهُمَا بِنِكَاحٍ) هەر ئافرەتێك کۆکردنەوەی لەگەڵ یـەکێکیتردا بـە مـارەبڕین حەرام بێ، ئەوە (حَرُمَ فِيالْوَطْءِ بِمِلْكٍ) کۆکردنەوەیان لە جیمـاعکردنی بـە ملّکایەتیشـدا حەرامە، واتە: حەرامە جیماع لەگەڵ ئەو دوو (جاریە)یەی بکا کە هەردووك خوشکن، یان پورو برازان، یان پورو خوشکەزان، بەڵام (لاَ مِلْكُهُمَا) کۆکردنەوەیان بە ملّکایـەتی حـەرام نیە: وەك دوو خوشك وێکڕا بکاتە (جارية)یخۆیو جیماع لەگەڵ هەردووکیان نەکا.
کەوابو: (فَإِنْ وَطِئَ وَاحِدَةً) ئەگەر جیماعی لەگەڵ (جارية)یەك کرد، ئەوە (حَرُمَتِ الأُخْرَى) حەرامە جیماع لەگەڵ خوشکەکەیتری، یان پورەکەی بکا (حَتَّى يُحَرِّمَ الأُولَى) تا یەکەمەکە لە خۆی حـەرام دەکـا: (كَبَيْـعٍ أَوْ نِكَـاحٍ أَوْ كِتَابَـةٍ) وەك بیفرۆشـێ، یـان لـە کەسـێکیتری مارەبکا، یان نووسراوی بداتێ (لاَ حَيْضٍ وَإِحْرَامٍ وكَذَا رَهْنٌ فِيالأَصَحِّ) نەك بە هۆی حەیزو

ئیحرام بەستنو ڕەهنکردن (وَلَوْ مَلَكَهَا ثُمَّ نَكَحَ أُخْتَهَا) ئەگەر (جارية)یەکی کڕی، ئینجا خوشکەکەیشی لە خۆی مارە کرد (أَوْ عَكَسَ) یان بە پێچەوانەوە: ژنێکی لە خۆی مارە کرد، ئینجا خوشکەکەیشی کڕی، ئەوە (حَلَّتْ الْمَنْكُوحَةُ دُونَهَا) تەنها مارەبڕاوەکەی بۆ حەڵاڵە جیماعی لەگەڵ بکا، نەك (جارية)کڕاوەکە.

﴿ ژمارەی ئەو ژنانەی بۆ پیاو حەڵاڵن لە یەك کاتدا ﴾

(وَلِلْعَبْدِ امْرَأَتَانِ) بۆ پیاوی کۆیلە دوو ژن لە یەك کاتدا حەڵاڵن بە (إجماع)ی (صحابة)ی پێغەمبەرﷺ (وَلِلْحُرِّ أَرْبَعٌ فَقَطْ) بۆ پیاوی ئازاد–تەنها–چوار ژن حەڵاڵن لە یەك کاتدا لە ژێر مارەیخۆیدا کۆیان بکاتەوە، خوای گەورە دەفەرمووێ: ﴿فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ﴾ لە خۆتان مارە بکەن ئەوەی پێتان خۆشە لەو ئافرەتانەی لێتان حەڵاڵن: دوو، یان سێ، یان چوار. ﴿وعن غيلانﷺ: أَنَّهُ أَسْلَمَ وَلَهُ عَشْرُ نِسْوَةٍ فَأَمَرَهُ النَّبِيُّﷺ أَنْ يَتَخَيَّرَ مِنْهُنَّ أَرْبَعاً﴾ رواه أحمد والترمذي وصححه الحاكم وإبن حبان، (غيلان) موسوڵمان بوو، دە ژنی هەبون، پێغەمبەرﷺ فەرمانی پێکرد: چوار ژنیان لێهەڵبژێرێو ئەوانیتر واز لێبێنێ.

کەوابو: (فَإِنْ نَكَحَ خَمْسًا مَعًا) ئەگەر بە یەك مارەبڕین پێنج ژن، یان زیاتری وێکڕا بَطَلْنَ، أَوْ مُرَتَّبًا فَالْخَامِسَةُ، وَتَحِلُّ الأُخْتُ وَالْخَامِسَةُ فِي عِدَّةِ بَائِنٍ لاَ رَجْعِيَّةٍ، وَإِذَا طَلَّقَ الْحُرُّ ثَلاَثًا أَوِ الْعَبْدُ طَلْقَتَيْنِ لَمْ تَحِلَّ لَهُ حَتَّى تَنْكِحَ وَتَغِيبَ بِقُبُلِهَا حَشَفَتُهُ أَوْ قَدْرُهَا

لە خۆی مارەکردن، ئەوە (بَطَلْنَ) مارەبڕینی گشتیان بەتاڵ دەبێ (أَوْ مُرَتَّبًا) یان پێنج ژن، یان زیاتری یەك لە دوای یەك لە خۆی مارە کردن، ئەو کاتە (فَالْخَامِسَةُ) مارەبڕینی پێنجەمەکەو هەم زیاترەکەش بەتاڵ دەبێ، ئەگەر جیماعیشی لەگەڵ بکا، ئەوە زینایەو سزای زینای لە سەر واجب دەبێ، هەروەك لە (باسی زینا)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَتَحِلُّ الأُخْتُ) خوشك، یان پوری ژنەکەی لێحەڵاڵ دەبێو، هەم (وَالْخَامِسَةُ) ژنی پێنجەمیشی لێحەڵاڵ دەبێ (فِي عِدَّةِ بَائِنٍ) لەو کاتەی ژنەکەی، یان ژنێك لە چوار ژنەکانی لە (عِدَّة)ی (بائن)دایە، واتە: سێبەسێ تەڵاقی داوە، یان بە پارە تەڵاقێکی داوە.

بەڵام لە مەزهەبی ئیمام (أبیحنیفة)دا: نە خوشکەکەو نە پێنجەمەکە دروست نابێ تا (عِدَّة)کەی تەواو دەبێ، هەروەك لە (مجمع الانهر)دا فەرموویەتی، کەواتە: ئاگاداربە: ئەم جۆرە مارەبڕینە بە مەزهەبی (أبیحنیفة) نەکەی.

(لاَ رَجْعِيَّةٍ) نەك لە (عِدَّة)ی (رَجْعِيَّة)دا بێ: وەك تەنها تەڵاقێك، یان دوو تەڵاقی دابێ بە خۆڕاییو هێشتاش (عِدَّة)ی تەواو نەبوبێ، ئەوە دروست نیە: نە خوشكو پوری ئەو ژنە تەڵاقدراوەی، نە ژنێکی پێنجەمیش لە خۆی مارە بکا، تا (عِدَّة)ی تەڵاقدراوەکە تەواو دەبێ، یان تا بە(بائن)ی تەڵاقی دەدا، یان تا لە (عِدَّة)دا دەمرێ.

﴿ مارە بەجاش ﴾

(وَإِذَا طَلَّقَ الْحُرُّ ثَلاَثًا) هەر كاتێك پیاوێكی ئازاد سێبەسێ ژنەكەی تەڵاق دا (أَوِ الْعَبْدُ طَلْقَتَيْنِ) یان كۆیلە دووبەدوو ژنەكەی تەڵاق دا (لَمْ تَحِلَّ لَهُ) ئەو تەڵاقدراوەی لێحەڵاڵ نابێتەوە، واتە: ئەگەر جیماعیشی لەگەڵ بكا، ئەوە زینایەو واجبە سزای زینای بدرێ، هەروەك لە (باسی زینا) زۆربەی سەرچاوەكان فەرموویانە.

كەواتە: تەڵاقی چاك نابێتەوەو لێیشی مارە ناكرێتەوە (حَتَّى تَنْكِحَ) تا تەڵاقدراوەكە (عِدَّة)ی تەواو دەبێ ئینجا مێردێكیتر دەكا، جیاوازی نیە: مێردە تەڵاقدەرەكە جیماعی لەگەڵ ئەم تەڵاقدراوە كردبێ، یان هەر كچ بێو جیماعی لەگەڵ نەكردبێ، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجاً غَيْرَهُ﴾ ئەگەر ژنەكەی سێبەسێ تەڵاق دا، ئەوە لە دوای تەڵاقیسێیەم بۆی حەڵاڵ نابێتەوە تا مێردێكیتر دەكا.

ئینجا جیاوازی نیە ئەم مێردە: بالغ بێ، یان نەبالغ بێ، عاقڵ بێ، یان شێت بێ، بەڵام مەرجە جیماعی لەگەڵ بكا، واتە: (وَتَغِيبَ بِقُبُلِهَا حَشَفَتُهُ أَوْ قَدْرُهَا) سەری (ذكر)ەكەی، یان ئەندازەكەی بچێتە ناو (فَرْج)ی ژنە تەڵاقدراوەكە، هەم ئەگەر كچ بێ، مەرجە بەم جیماعە كچێنیەكەی لابچێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

بِشَرْطِ الإِنْتِشَارِ وَصِحَّةِ النِّكَاحِ وَكَوْنِهِ مِمَّنْ يُمْكِنُ جِمَاعُهُ لاَ طِفْلاً عَلَى الْمَذْهَبِ فِيهِنَّ، وَلَوْ نَكَحَ بِشَرْطِ إِذَا وَطِئَ طَلَّقَ أَوْ بَانَتْ أَوْ فَلاَ نِكَاحَ بَطَلَ،

هەم (بِشَرْطِ الإِنْتِشَارِ) بەو مەرجەش (ذكر)ی ئەم مێردە ڕەپبووبێ، واتە: هەڵساو بێ، نەك پووچ بێ، هەم (وَصِحَّةِ النِّكَاحِ) مەرجە: مارەبڕینەكەیدووەمیش دروستبوو بێ، هەم (وَكَوْنِهِ مِمَّنْ يُمْكِنُ جِمَاعُهُ) مەرجە ئەم مێردە لەو تەمەنەدا بێ: كە بگونجێ جیماع بكا (لاَ طِفْلاً) نەك منداڵێكی وەها بێ: كە جیماعی پێنەكرێ (عَلَىالْمَذْهَبِ فِيهِنَّ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب لە هەر سێك مەسەلەكەدا.

ئینجا بزانە: ئەگەر منداڵێك لە جیماعی ئەم مێردە دروست ببێ، ئەوە دەبێتە منداڵی خۆی، نابێتە منداڵی مێردە تەڵاقدەرەكە، هەروەها بزانە: ئەگەر ئەم مێردەش لە دوای جیماعكردن ژنەكەی تەڵاق داو (عِدَّة)ی لەویش تەواو بوو، ئەو كاتە بۆ مێردەكەیيەكەم حەڵاڵ دەبێ مارەی بكاتەوە، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەكاندا فەرموویانە ﴿عَنْ عائشة رضالله عنها: أَنَّ اِمْرَأَةَ رِفَاعَةَ قَالَتْ: يَارَسُولَ اللهِ إِنَّ رِفَاعَةَ طَلَّقَنِي فَبَتَّ طَلاَقِي، وَإِنِّي نَكَحْتُ بَعْدَهُ عَبْدَالرَّحْمَنِ الْقُرَظِيّ، وَإِنَّمَا مَعَهُ مِثْلُ الْهُدْبَةِ، فقَالَ رسولُ اللهِﷺ: لَعَلَّكِ تُرِيدِينَ أَنْ تَرْجِعِي إلى رِفَاعَةَ؟ لاَ، حَتَّى يَذُوقَ عُسَيْلَتَكِ وتَذُوقِي عُسَيْلَتَهُ﴾ رواه الشيخان وأصحاب السنن، ژنی (ریفاعة) بە پێغەمبەریﷺ گوت: (ریفاعة) بە یەكجاری سێبەسێ تەڵاقیدام، منیش شووم بە (عبدالرحمن) كرد، بەڵام (ذَكَر)ی (عبدالرحمن) وەك پارچە پەڕۆك شلو نەرمەو جیماعی لەگەڵ نەكردوم، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: وا دیارە دەتەوێ بگەڕێیەوە لای (رِیفاعة)؟ نا،

ئەوە دورست نابێ، تا (عبدالرحمن) هەنگوینۆکەت تام دەکاو تۆش هەنگوینۆکەی ئەوی تام دەکەی. واتە: تا لەزەتی جیماع لە یەکتری تام دەکەن.
جا بزانە: ئەم جیماعەش بۆیێ داندراوە تاکو پیاو نەفرەت لە تەلاقی سێبەسێ بکا، هەر لە بەر ئەوەش لە کوردستاندا ئەم مەسەلەیە بە (مارە بە جاش) ناو دەبرێ.
(وَلَوْ نَكَحَ) ئەگەر مێردەکەیدووەم ژنە تەلاقدراوەکەی مارە کرد (بِشَرْطِ إِذَا وَطِئَ طَلَّقَ) بەو مەرجەی هەر کاتێك جیماعی لەگەڵ کرد تەلاقی بدا (أَوْ بَانَتْ) یان لێی جیا بێتەوە (أَوْ فَلاَ نِكَاحَ) یان هچیتر مارەبڕییەکتری نەبن، ئەوە (بَطَلَ) بە هۆی ئەو مەرج دانانە مارەبڕینەکە بەتاڵەو دروست نابێ، بۆیێ پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لَعَنَ اللهُ الْمُحَلِّلَ وَالْمُحَلَّلَ لَهُ﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح، لەعنەتی خوا لەو کەسەی ژنێك مارە دەکا تاکو بۆ مێردەکەی حەڵاڵی بکاو لەعنەت لەو مێردەش کە بۆی حەڵاڵ دەکرێ.
ئینجا بزانە: ئەو بەتاڵبوون و لەعنەتە لەو حاڵەتەدایە: کە لە ناو مامڵەتی مارەبڕینەکەدا ئەو مەرجە دابنێن، چونکە ئەگەر لە مارەبڕینەکەدا مەرجەکە دانەنێن، بەڵکو لە پێش مارەبڕینەکەدا لە سەر مەرجەکە رێك بکەون، ئەو کاتە مارەبڕینەکە دروست دەبێ، بەڵام وَفِي التَّطْلِيقِ قَوْلٌ.

(فَصْلٌ) لاَ يَنْكِحُ مَنْ يَمْلِكُهَا أَوْ بَعْضَهَا، وَلَوْ مَلَكَ زَوْجَتَهُ أَوْ بَعْضَهَا بَطَلَ نِكَاحُهُ، وَلاَ تَنْكِحُ مَنْ تَمْلِكُهُ أَوْ بَعْضَهُ، وَلاَالْحُرُّ أَمَةَ غَيْرِهِ إِلاَّ بِشُرُوطٍ: أَنْ لاَ يَكُونَ تَحْتَهُ حُرَّةٌ تَصْلُحُ لِلإِسْتِمْتَاعِ قِيلَ وَلاَ غَيْرُصَالِحَةٍ. وَأَنْ يَعْجِزَ عَنْ حُرَّةٍ تَصْلُحُ قِيلَ أَوْ لاَ تَصْلُحُ، فَلَوْ قَدَرَ عَلَى غَائِبَةٍ حَلَّتْ لَهُ أَمَةٌ إِنْ لَحِقَهُ مَشَقَّةٌ ظَاهِرَةٌ فِي قَصْدِهَا أَوْ خَافَ زِنًا مُدَّتَهُ، وَلَوْ وَجَدَ حُرَّةً بِمُؤَجَّلٍ أَوْ بِدُونِ مَهْرِالْمِثْلِ فَالأَصَحُّ حِلُّ أَمَةٍ فِي الأُولَى دُونَ الثَّانِيَةِ. وَأَنْ يَخَافَ زِنًا فَلَوْ أَمْكَنَهُ تَسَرٍّ

ناپەسندە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، کەوابو: لەعنەتی حەدیسەکەش نایگرێتەوە (وَفِي التَّطْلِيقِ قَوْلٌ) لەبارەی مەرجی تەلاقدان فەرموودەیەك هەیە: کە زیانی نیە.

﴿ فَصْلٌ: لەبارەی مارەکردنی ئافرەتێکی کۆیلە ﴾

(لاَ يَنْكِحُ مَنْ يَمْلِكُهَا) دروست نابێ ئەو (جارية)یە لە خۆی مارە بکا کە هەمووی ملکی خۆیەتی (أَوْ بَعْضَهَا) یان بەشێکی ملکیخۆیەتی (وَلَوْ مَلَكَ زَوْجَتَهُ أَوْ بَعْضَهَا) ئەگەر ژنی خۆی بووە ملکیخۆی: هەمووی، یان بەشێکی (بَطَلَ نِكَاحُهُ) مارەبڕینەکە بەتاڵ دەبێتەوە.
(وَلاَ تَنْكِحُ مَنْ تَمْلِكُهُ أَوْ بَعْضَهُ) هەروەها دروست نیە ئافرەت شوو بەو کۆیلەیە بکا کە ملکیخۆیەتی: هەمووی، یان بەشێکی.
(وَلاَ الْحُرُّ أَمَةَ غَيْرِهِ) هەروەها دروست نیە پیاویئازادیش (جارية)ی کەسێکیتر لە خۆی مارە بکا (إِلاَّ بِشُرُوطٍ) تەنها بە چوار مەرج دروستە: یەکەم (أَنْ لاَ يَكُونَ

تَحْتَهُ حُرَّةٌ تَصْلُحُ لِلاسْتِمْتَاعِ) نابێ ژنێکی‌ئازادی وەهای هەبێ: کە بۆ لەزەتوەرگرتن دەست بدا (قِيلَ وَلاَ غَيْرُ صَالِحَةٍ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: ئەگەر دەستیش نەدا هەر نەیبێ.
دووەم: (وَأَنْ يَعْجِزَ عَنْ حُرَّةٍ تَصْلُحُ) پیاوەکە توانای هێنانی ژنێکی ئازادی نەبێ: کە بۆ لەزەت لێدیتن بگونجێ (قِيلَ أَوْ لاَ تَصْلُحُ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا ئەوەی ناشگونجێ هەر توانای هێنانی نەبێ: وەك مارەیی دەست نەکەوێ (فَلَوْ قَدَرَ عَلَى غَائِبَةٍ) ئەگەر توانای هێنانی ژنێکی لە شارێکی‌تر هەبو، ئەو کاتەش (حَلَّتْ لَهُ أَمَةٌ) مارەکردنی (جاریة)ی بۆ حەڵاڵە لە خۆی (إِنْ لَحِقَهُ مَشَقَّةٌ ظَاهِرَةٌ فِي قَصْدِهَا) ئەگەر ماندووبوونێکی ئاشکرای تووش ببێ لە بەدواداگەڕانیدا (أَوْ خَافَ زِنًا مُدَّتَهُ) یان لە ماوەی بەدواداگەڕانیدا مەترسی تووشبوونی زینای هەبی (وَلَوْ وَجَدَ حُرَّةً بِمُؤَجَّلٍ) ئەگەر ژنێکی‌ئازادی دەست کەوت بە مارەییەکی‌قەرز (أَوْ بِدُونِ مَهْرِ الْمِثْلِ) یان بە کەمتر لە مارەیی‌هاوێنە، ئەوە (فَالأَصَحُّ حِلُّ أَمَةٍ فِي‌الأُولَى) لە مەسەلەی‌یەکەمدا (جاريە)ی بۆ حەڵاڵە (دُونَ الثَّانِيَةِ) بەڵام لە دووەمدا بۆی حەڵاڵ نیە.
سێیەم: (وَأَنْ يَخَافَ زِنًا) پیاوەکە لەتوشبوونی زینا بترسێ، کەوابو: (فَلَوْ أَمْكَنَهُ تَسَرٍّ) ئەگەر بۆی گونجا بە (جاریة)یەکی حەڵاڵ شەهوەتی خۆی تێر بکا: وەك (جاریة)کی

فَلاَ خَوْفَ فِالأَصَحِّ. وَإِسْلاَمُهَا، وَتَحِلُّ لِحُرٍّ وَعَبْدٍ كِتَابِيَّيْنِ أَمَةٌ كِتَابِيَّةٌ عَلَىالصَّحِيحِ، لاَ لِعَبْدٍ مُسْلِمٍ فِالْمَشْهُورِ، وَمَنْ بَعْضُهَا رَقِيقٌ كَرَقِيقَةٍ، وَلَوْ نَكَحَ حُرٌّ أَمَةً بِشَرْطِهِ ثُمَّ أَيْسَرَ أَوْ نَكَحَ حُرَّةً لَمْ تَنْفَسِخِ الأَمَةُ، وَلَوْ جَمَعَ مَنْ لاَ تَحِلُّ لَهُ الأَمَةُ حُرَّةً وَأَمَةً بِعَقْدٍ بَطَلَتِ الأَمَةُ لاَ الْحُرَّةُ فِي الأَظْهَرِ. (فَصْلٌ):

هەبێ، یان بە پارەیەکی هەرزان دەستی بکەوێ، ئەو کاتە (فَلاَ خَوْفَ فِي‌الأَصَحِّ) مەترسی زینای نیەو دروست نیە (جاریة)ی کەسێکی‌تر مارە بکا.
چوارەم: (وَإِسْلاَمُهَا) (جاریة)کەش موسوڵمان بێ، واتە: مارەکردنی (جاریة)ی‌کافر دروست نیە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلاً أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ﴾ إلى قوله: ﴿ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ﴾ هەر یەکێك لە ئێوە نەیتوانی ئافرەتێکی ئازادی ئیماندار لە خۆی مارە بکا، بۆی دروستە: یەکێك لە جاریەکانی ئیماندار مارە بکا...ئەویش بۆ ئەو کەسە حەڵاڵە کە لە زینا بترسێ.
(وَتَحِلُّ لِحُرٍّ وَعَبْدٍ كِتَابِيَّيْنِ) حەڵاڵە بۆ پیاوی ئازادی کافری خاوەن کیتابو بۆ کۆیلەی کافری خاوەن کیتاب، واتە: جولەکەو دیان (أَمَةٌ كِتَابِيَّةٌ عَلَىالصَّحِيحِ) جاریەیەکی کافری خاوەن کیتاب لە خۆیان مارە بکەن (لاَ لِعَبْدٍ مُسْلِمٍ فِي‌الْمَشْهُورِ) بەڵام بۆ کۆیلەی موسوڵمان دروست نیە (جاریة)یەکی کافری خاوەن کیتاب لە خۆی مارە بکا.
(وَمَنْ بَعْضُهَا رَقِيقٌ) هەر ئافرەتێك بەشێکی کۆیلە بێو بەشێکیشی ئازاد بێ، ئەوەش (كَرَقِيقَةٍ) وەك هەمووی کۆیلە بێ ئەوهایە (وَلَوْ نَكَحَ حُرٌّ أَمَةً) ئەگەر پیاوێکی‌ئازاد

(جارية)یەکی لە خۆی مارە کرد (بِشَرْطِه) بەو چوار مەرجەی‌ڕابردوو (ثُمَّ أَيْسَرَ) ئینجا دەوڵەمەند بوو و توانای هێنانی ئافرەتێکی‌ئازادی پەیدا بوو (أَوْ نَكَحَ حُرَّةً) یان ئافرەتێکی ئازادی لە خۆی مارە کرد، ئەوە (لَمْ تَنْفَسِخِ الأَمَةُ) مارەبڕینی (جارية)کە هەڵناوەشێتەوە.
(وَلَوْ جَمَعَ مَنْ لاَ تَحِلُّ لَهُ الأَمَةُ) ئەگەر ئەو پیاوەی مارەکردنی جاریەی بۆ حەلاڵ نیە کۆی کردەوە (حُرَّةً وَأَمَةً) ژنێکی‌ئازادو (جارية)یەك (بِعَقْدٍ) بە یەك مارەبڕین، ئەوە (بَطَلَتْ الأَمَةُ) مارەبڕینی‌جاریەکە بەتاڵ دەبێ (لاَ الْحُرَّةُ فِي‌الأَظْهَرِ) بەڵام مارەبڕینی ژنە ئازادەکە بەتاڵ نابێ بەڵکو دروست دەبێ.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی هێنانی ژنێکی کافر ﴾

پێشەکی بزانە: بە هیچ جۆرێك حەلاڵ نیە ئافرەتی‌موسوڵمان لە پیاوی‌کافر مارە بکرێ، جا کافرەکە: جولەکە بێ، یان دیان=گاور بێ، یان بتپەرست بێ، یان موسوڵمانێکی کافربوو بێ، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلاَ تُنْكِحُواالْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا﴾ ئافرەتی موسوڵمان لە پیاوە کافرەکان مارە مەکەن تا ئیمان دێنن.

يَحْرُمُ نِكَاحُ مَنْ لاَ كِتَابَ لَهَا كَوَثَنِيَّةٍ وَمَجُوسِيَّةٍ، وَتَحِلُّ كِتَابِيَّةٌ لَكِنْ تُكْرَهُ حَرْبِيَّةٌ وَكَذَا ذِمِّيَّةٌ عَلَى‌الصَّحِيحِ، وَالْكِتَابِيَّةُ: يَهُودِيَّةٌ أَوْ نَصْرَانِيَّةٌ لاَ مُتَمَسِّكَةٌ بِالزَّبُورِ وَغَيْرِهِ، فَإِنْ لَمْ تَكُنِ الْكِتَابِيَّةُ إِسْرَائِيلِيَّةً فَالأَظْهَرُ حِلُّهَا إِنْ عُلِمَ دُخُولُ قَوْمِهَا فِي ذَلِكَ الدِّينِ قَبْلَ نَسْخِهِ وَتَحْرِيفِهِ،

هەروەها (يَحْرُمُ نِكَاحُ مَنْ لاَ كِتَابَ لَهَا) حەرامە پیاوی‌موسوڵمان ئەو ئافرەتە لە خۆی مارەبکا: کە (أَهْلُ الْكِتَاب)نیە، واتە: لە لای خواوە هیچ کتابێکیان بۆ دانەندراوە ڕەفتاری پێ بکەن (كَوَثَنِيَّةٍ) وەکو ئافرەتی‌بتپەرستو (وَمَجُوسِيَّةٍ) ئافرەتی‌مەگوش، واتە: ئاگرپەرستو...هتد، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلاَ تَنْكِحُواالْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَّ﴾ ئافرەتە کافرەکان لە خۆتان مارە مەکەن تا ئیمان دێنن.
بەڵام (وَتَحِلُّ كِتَابِيَّةٌ) بۆ پیاوی‌موسوڵمان حەلاڵە: ئافرەتی کافری (أهل الكتاب) لە خۆی مارە بکا، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُواالْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ حەڵاڵە ئافرەتە ئازادەکانی ئەو کافرانە لە خۆتان مارە بکەن کە پێش ئێوە لە لای خواوە کتێبیان دراوەتێ ڕەفتاری پێ‌بکەن.
(لَكِنْ تُكْرَهُ حَرْبِيَّةٌ) بەڵام ئەو ئافرەتە کافرانەی جەنگ لە دژی موسوڵمانان دەکەن، ناپەسندە لە خۆیان مارە بکا (وَكَذَا ذِمِّيَّةٌ عَلَى‌الصَّحِيحِ) هەروەها ئافرەتە کافرەکانی پەیمان لە ئەستۆش هەر ناپەسندە لە خۆی مارەبکا، هەر چەند (أهل الكتاب)ش بن، لە سەر فەرموودەی ڕاست، نەوەك باوەڕی خۆی، یان منداڵەکانی تێك بدا.

(وَالْكِتَابِيَّةُ) مەبەست بە ئافرەتی(أهل الكتاب) کە مارەکردنی حەلالە: (يَهُودِيَّةٌ أَوْ نَصْرَانِيَّةٌ) تەنها ئافرەتی جولەکەیە، یان دیانە=گاورە (لاَ مُتَمَسِّكَةٌ بِالزَّبُورِ) نەك ئەو ئافرەتەی دەستی گرتوە بە (زَبوری) حەزرەتی(داود)پێغەمبەرعليه الصلاةوالسلام (وَغَيْرِهِ) یان بە کتێبەکانیتری وەك (صحف)ی (شيث و إدريس و إبراهيم) عليهم الصلاةوالسلام، واتە: ئەوانە حەلاڵ نین.

(فَإِنْ لَمْ تَكُنِ الْكِتَابِيَّةُ إِسْرَائِيلِيَّةً) جا ئەگەر ئەو ئافرەتە (أهل الكتاب)ە لە (بنيإسرائيل) نەبو، واتە: لە نەتەوەی حەزرەتی (يَعْقُوب)پێغەمبەر نەبوعليه الصلاةوالسلام (فَالأَظْهَرُ حِلُّهَا) ئەوەش بە فەرموودەی بەهێزتر حەلالە، بەلام (إِنْ عُلِمَ دُخُولُ قَوْمِهَا فِي ذَلِكَ الدِّينِ) بەو مەرجەی بێگومان بزاندرێ: باپیرە گەورەی ئەو ئافرەتە هاتۆتە ناو ئەو ئایینەی جولەکە، یان دیان (قَبْلَ نَسْخِهِ وَتَحْرِيفِهِ) پێش ئەوەی ئایینەکە (نسخ) بوبێتەوەو گۆڕدرا بێ، واتە: بزاندرێ پێش گۆڕینی ئایینەکەو پێش هاتنی حەزرەتی(عیسی)پێغەمبەرﷺ یەکەم باپیرەی بوبێتە جولەکە، یان پێش گۆڕینو پێش هاتنی پێغەمبەرمان(محمد)ﷺ یەکەم باپیرەی بوبێتە دیان=گاور.

وَقِيلَ يَكْفِي قَبْلَ نَسْخِهِ، وَالْكِتَابِيَّةُ الْمَنْكُوحَةُ كَمُسْلِمَةٍ فِي نَفَقَةٍ وَقَسْمٍ وَطَلاَقٍ، وَتُجْبَرُ عَلَى غُسْلِ حَيْضٍ وَنِفَاسٍ وَكَذَا جَنَابَةٍ وَتَرْكِ أَكْلِ خِنْزِيرٍ فِي الأَظْهَرِ، وَتُجْبَرُ هِيَ وَمُسْلِمَةٌ عَلَى غَسْلِ مَا نَجُسَ مِنْ أَعْضَائِهَا، وَتَحْرُمُ مُتَوَلِّدَةٌ مِنْ وَثَنِيٍّ وَكِتَابِيَّةٍ، وَكَذَا عَكْسُهُ فِي الأَظْهَرِ، وَإِنْ خَالَفَتِ السَّامِرَةُ الْيَهُودَ وَالصَّابِئُونَ النَّصَارَى فِي أَصْلِ دِينِهِمْ حَرُمْنَ وَإِلاَّ فَلاَ، وَلَوْ تَهَوَّدَ نَصْرَانِيٌّ أَوْ عَكْسُهُ لَمْ يُقَرَّ فِي الأَظْهَرِ،

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەو ئاژەڵەی جولەکەو دیان سەری دەبڕن، ئەویش بەو مەرجەیڕابردوو حەلال دەبێ، واتە: ئەگەر گومان لەو مەرجەیڕابردوودا هەبو— وەك ئەم سەردەمە— ئەو کاتە ئافرەتەکەیان حەلال نابنو ئاژەڵە سەربڕاوەکەشیان حەلال نابێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، کەوابو: لەم سەردەمەدا—بە هۆی ئەو مەرجە— زۆر زەحمەتە ئافرەتی دیان، یان جولەکە لە پیاویموسولمان حەلال بێ، هەروەك لە (مغني)دا فەرموویەتی. (وَقِيلَ يَكْفِي قَبْلَ نَسْخِهِ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: ئەوەندە بەسە: بزاندرێ پێش (نسخ)بوونەوە یەکەم باپیرەی هاتبێتە ناو ئایینەکە.

(وَالْكِتَابِيَّةُ الْمَنْكُوحَةُ كَمُسْلِمَةٍ) ئەو ژنە کافرەی (أهل الكتاب)—کە مارە کراوە— وەکو ژنی موسولمان ڕەفتاری لەگەڵ دەکرێ: (فِي نَفَقَةٍ) لە بەخێوکردنو (وَقَسْمٍ) لە نۆبەتی شەوێو (وَطَلاَقٍ) لە تەلاقدان، هەم (وَتُجْبَرُ عَلَى غُسْلِ حَيْضٍ وَنِفَاسٍ) لە لای مێردەکەیەوە زۆری لێدەکرێ: بۆ غوسلی حەیزو زەیسانیو (وَكَذَا جَنَابَةٍ وَتَرْكِ أَكْلِ خِنْزِيرٍ فِيالأَظْهَرِ) هەروەها بۆ غوسلی جەنابەتو بۆ وازهێنان لە خواردنی گۆشتی بەراز.

(وَتُجْبَرُ هِيَ وَمُسْلِمَةٌ عَلَى غَسْلِ مَا نَجُسَ مِنْ أَعْضَائِهَا) ژنیموسولْمانو ژنیکافر هەردووکیان لە لایمێردەکەیانەوە زۆریان لێدەکرێ: هەر ئەندامێکیان پیس بوبێ، دەبی بیشۆن.

(وَتَحْرُمُ مُتَوَلِّدَةٌ مِنْ وَثَنِيّ وَكِتَابِيَّةٍ) حەڕامە ئەو ئافرەتەی لە نێوان پیاوێکیبتپەرستو ژنێکی(أهل الكتاب)دا بوبێ (وَكَذَا عَكْسُهُ فِيالأظْهَرِ) هەروەها بە پێچەوانەش حەڕامە، لە فەرموودەی بەهێزتردا (وَإِنْ خَالَفَتِ السَّامِرَةُ الْيَهُودَ) ئەگەر سامیریەکانی گوێلك پەرست لەگەلْ جولەکەکان جیا بون لە بنچینەی ئایینەکەیاندا، هەم (وَالصَّابِئُونَ النَّصَارَى فِي أَصْلِ دِينِهِمْ) سابیئیەکانیش لەگەلْ دیانەکان جیا بون لە بنچینەی ئایینەکانیاندا، ئەوە (حَرُمْنَ) مارەکردنی ژنەکانیان حەڕامە، چونکە بە ئایینی خۆیانیش هەر کافرن (وَإِلاَّ فَلاَ) بەلاّم ئەگەر جیاواز نەبنو مەرجەکەیڕابردووش بێتە جێ، ئەو کاتە (فلا) مارەکردنی ژنەکانیان حەڕام نیە.

(وَلَوْ تَهَوَّدَ نَصْرَانِيٌّ) ئەگەر دیانێك=گاورێك بووە جوو (أَوْ عَكْسُهُ) یان بە پێچەوانەوە: جولەکەیەك بووە دیان (لَمْ يُقَرَّ) لە سەر ئەو ئایینە دووەمە جێگیر ناکرێ، واتە: لێی قبولْ ناکرێ (فِيالأظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ:

فَإِنْ كَانَتْ اِمْرَأَةً لَمْ تَحِلَّ لِمُسْلِمٍ، فَإِنْ كَانَتْ مَنْكُوحَتَهُ فَكَرِدَّةِ مُسْلِمَةٍ، وَلاَ يُقْبَلُ مِنْهُ إِلاَّالإِسْلاَمُ، وَفِي قَوْلٍ أَوْ دِينُهُ الأَوَّلُ، وَلَوْ تَوَثَّنَ لَمْ يُقَرَّ، وَفِيمَا يُقْبَلُ اَلْقَوْلاَنِ، وَلَوْ تَهَوَّدَ وَثَنِيٌّ أَوْ تَنَصَّرَ لَمْ يُقَرَّ وَيَتَعَيَّنُ الإِسْلاَمُ كَمُسْلِمٍ اِرْتَدَّ، وَلاَ تَحِلُّ مُرْتَدَّةٌ لأَحَدٍ، وَلَوْ اِرْتَدَّ زَوْجَانِ أَوْ أَحَدُهُمَا قَبْلَ دُخُولٍ تَنَجَّزَتِ الْفُرْقَةُ،

﴿وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الإِسْلاَمِ دِيناً فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ﴾ هەرکەسێك جگە لە ئیسلام ئاینێکیتری بوێ لێی قبولْ ناکرێ. کەوابو: (فَإِنْ كَانَتْ اِمْرَأَةً) ئەگەر ئەوەی لە ئایینێکەوە چووەتە سەر ئاینێکیتر ئافرەت بوو (لَمْ تَحِلَّ لِمُسْلِمٍ) ئەو ئافرەتە بۆ پیاوی موسولْمان حەلاّلْ نابێ، چونکە بە ئایینەکەی خۆیشی کافربووە، کەوابو: (فَإِنْ كَانَتْ مَنْكُوحَتَهُ) ئەگەر ئەو جۆرە ئافرەتە مارەبڕاوی موسولْمانێك بێ، ئەوەش (فَكَرِدَّةِ مُسْلِمَةٍ) وەك کافربوونی ئافرەتیموسولْمانە: کە لە دوای ئێرە ڕوون کراوەتەوە.

(وَ) هەر کاتێك یەکێك لە ئاینێك چووە سەر ئایینێکیتر، ئەوە (لاَ يُقْبَلُ مِنْهُ إِلاَّ الإِسْلاَمُ) جگە لە ئیسلام هیچ ئایینێکیتری لێقبولْ ناکرێ، واتە: نە ئایینە کۆنەکەیو نە ئایینە تازەکەی، بە بەلْگەی ئایەتەکەیڕابردوو، بەلاّم (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا: (أَوْ دِينُهُ الأَوَّلُ) یان ئەگەر نەبۆوە موسولْمانو بەخۆی گەڕاوە سەر ئایینە کۆنەکەی، ئەو کاتە لێی قبولْ دەکرێ (وَ) هەروەها (لَوْ تَوَثَّنَ) ئەگەر جولەکەیەك، یان دیانێك بووە بتپەرست (لَمْ يُقَرَّ) لە سەر بتپەرستیەکە جێگیر ناکرێ، ئینجا (وَفِيمَا يُقْبَلُ الْقَوْلاَنِ) لە بارەی ئەو ئایینەی لێی قبولْ دەکرێ، هەردوو فەرموودەکەیڕابراوو هەنە، بەهێزترەکەیان: تەنها

ئاینی ئیسلامی لیٚقبول دەکرێ، لە بێهێزەکەشدا: هەم ئاینەکۆنەکەیشی لیٚقبول دەکرێ.

(وَلَوْ تَهَوَّدَ وَثَنِيٌّ أَوْ تَنَصَّرَ) ئەگەر بتپەرستێك بوە جولەکە، یان بوە دیان، ئەوە (لَمْ يُقَرَّ) جێگیر ناکرێ، بەڵکو (وَيَتَعَيَّنُ الإِسْلاَمُ) تەنها ئیسلامی بۆ دیاری دەکرێ (كَمُسْلِمٍ اِرْتَدَّ) وەك موسوڵمانێکی کافربوو، ئەگەر نەبێتەوە موسڵمان دەکوژرێ.

﴿(فَسْخ)= هەڵوەشانەوەی ماربڕین بە هۆی کافربوونی ژن و مێردی موسوڵمان﴾

(وَلاَ تَحِلُّ مُرْتَدَّةٌ لأَحَدٍ) ئافرەتی لە دین وەرگەڕاو–واتە: لە ئیسلامەتیەوە بوبێتە کافر– بۆ هیچ کەسێك حەڵاڵ نیە مارەی بکا: نە بۆ پیاوی موسوڵمان و نە بۆ پیاوی کافر.

(وَلَوْ ارْتَدَّ زَوْجَانِ) ئەگەر ژن و مێردێك وێکڕا کافر بون (أَوْ أَحَدُهُمَا) یان تەنها یەکێکیان کافر بوو (قَبْلَ دُخُولٍ) کافربوونەکەشی پێش جیماعکردن بوو، ئەوە (تَنَجَّزَتِ الْفُرْقَةُ) دەسبەجێ لێك جیا دەبنەوەو مارەبڕینەکە هەڵدەوەشێتەوە.

واتە: ئەگەر ژنێك مارەبڕاوی مێردەکەی بێ و هێشتا جیماعی لەگەڵ نەکردبێ، ئینجا تەنها ژنەکە، یان تەنها میردەکە، یان هەردووکیان وێکڕا، تەنها کوفرێك بکەن، ئەوە مارەبڕینەکەیان هەڵدەوەشێتەوەو لە یەکتری حەڕام دەبن، بە (إجماع)ی زانایانی ئیسلام،

أَوْ بَعْدَهُ وُقِفَتْ: فَإِنْ جَمَعَهُمَا الإِسْ
وَإِلاَّ فَالْفُرْقَةُ مِنَ الرِّدَةِ، وَيَحْرُمُ الْـ

(بَابُ نِكَاحِ الْمُشْرِكِ)

أَسْلَمَ كِتَابِيٌّ أَوْ غَيْرُهُ وَتَحْتَهُ كِتَابِيَّةٌ

جا ئەگەر کافربووەکە بۆوە موسوڵمان، ئەو کاتە پێویستە سەرلەنوێ ژنەکە لە مێردەکە مارە بکرێتەوە، هەروەك لە (فَصْل)ی داهاتووشدا ڕوونی دەکەینەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: لە ماوەی دەستگیرانیدا ئەم حاڵەتەی کوفرکردن زۆر ڕوو دەدا، بۆیە پێویستە مامۆستایانی ئاینی خەڵکی لەم مەسەلەیە ئاگادار بکەنەوە، نەوەك لە دوای کوفرکردنەکە–بێمارەکردنەوە–ژنەکە بگوازێتەوەو بە حەڕامی جیماعی لەگەڵ بکا.

جا بزانە: هەر کاتێك ژنەکە، یان مێردەکە بە بیرو باوەڕەوە ببێتە ئەندامێکی ئەو گرۆهە (علمانی)یانەی باوەڕیان بە شەریعەتی ئیسلام نیە، ئەوەش بە کافربوونەوە دادەندرێ و مارەبڕینەکە هەڵدەوەشێتەوە، هەروەها ئەو مەزهەبانەی لە ئیسلام لایانداوە: وەکو (ئێزیدی)و (کاکەیی)و (سارەلی)و...هتد، ئەوانەش گشتی بە موسوڵمانی کافربوو دادەندرێن و ئافرەتەکانیان و ئاژەڵە سەربڕاوەکانیان حەڵاڵ نین.

(أَوْ بَعْدَهُ) یان ئەگەر لە دوای جیماعکردن ژنەکە، یان مێردەکە، یان هەردووکیان بونە کافر، ئەو کاتە (وُقِفَتْ) جیابوونەوەکە ڕادەگیرێ و چاوەڕوان دەکرێ: (فَإِنْ جَمَعَهُمَا الإِسْلاَمُ

(فِيْالْعِدَّة) ئەگەر لە ماوەی(عِدَّة)دا ئیسلامەتی هەردووکیانی کۆ کردەوە، واتە: کافربووەکە بـۆوە موسـوڵمان، ئـەوە (دَامَ النِّكَـاحُ) مارەبڕینەکـە هـەر بـەردەوام دەبـێ و پێویسـت بە مارەکردنەوەیەکی نوێ ناکا.

(وَإِلَّا) بـەڵام ئەگـەر (عِـدَّة)ی ژنەکـە تـەواو بـوو و کافربووەکـەش نـەبۆوە موسـوڵمان، یـان لە ماوەی(عِدَّة)دا کافربووەکە بە کافری مرد، ئەو کاتە (فَالْفُرْقَةُ مِنَ الرِّدَةِ) لێکجیابوونەوەکەیان لـە کافربوونـەوە حیسـاب دەکـرێ، واتـە: وا دادەنـدرێ لـە کاتیکافربوونـەوە مارەبڕینەکـە هەڵوەشاوەتەوەو ژن و مێردایەتییان لە نێواندا نەماوەو میرات لە یەکتری ناگرن.

(وَيَحْرُمُ الْوَطْءُ فِيْالتَّوَقُّف) لە ماوەیڕاگرتنی لێکجیابوونەوەدا حەرامە: جیمـاع لەگـەڵ ژنەکە بکا، بەڵام (وَلَا حَدَّ) ئەگەر جیماعی کرد سزای زینای لە سەر نیە، جا ئەگـەر لـە دوای تەواوبوونی(عِدَّة) کافربووەکە بۆوە موسوڵمان، ئەو کاتـە بـە مـارەبڕینێکی نـوێ ژنەکەی لێ حەڵاڵ دەبێتـەوە.

﴿ بَابُ نِكَاحِ الْمُشْرِكِ: **باسی مارەبڕینی کافر کە موسوڵمان دەبێ** ﴾

(أَسْلَمَ كِتَابِيٌّ) ئەگەر کافرێکی(أهل الْكتاب) موسـوڵمان بـو (أَوْ غَيْـرُهُ) یـان کـافرێکیتری بتپەرست، یان ئاگرپەرست...هتد، موسوڵمان بو (وَتَحْتَهُ كِتَابِيَّةٌ) لە کاتی موسوڵمانبوونیدا

دَامَ نِكَاحُـــهُ، أَوْ وَثَنِيَّـــةٌ أَوْ مَجُوسِـــيَّةٌ فَتَخَلَّفَـــتْ قَبْـــلَ دُخُـــولٍ تَنَجَّـــزَتِ الْفُرْقَـــةُ، أَوْ بَعْـــدَهُ وَأَسْـــلَمَتْ فِالْعِـــدَّةِ دَامَ نِكَاحُـــهُ، وَإِلاَّ فَالْفُرْقَـــةُ مِـــنْ إِسْـــلاَمِهِ، وَلَوْ أَسْلَمَتْ وَأَصَرَّ فَكَعَكْسِهِ، وَلَوْ أَسْلَمَا مَعًا دَامَ النِّكَاحُ، وَالْمَعِيَّةُ بِآخِرِ اللَّفْظِ،

ژنێکیمارەبڕاوی (أهل الكتاب)ی لە ژێردا بوو، ئەوە (دَامَ نِكَاحُهُ) لـە دوای موسـوڵمانبوونیش مارەبڕینەکەی هەر بەردەوام دەبێ و پێویست بە نوێکردنەوەی مارەبڕینەکە ناکا.

بەڵام (أَوْ وَثَنِيَّةٌ أَوْ مَجُوسِيَّةٌ) ئەگەر ژنێکیمارەبڕاوی بتپەرست، یان ئاگرپەرستی لە ژێردا بـوو (فَتَخَلَّفَـتْ) ژنەکـەش دواکـەوت و لەگـەڵ مێردەکـەی موسـوڵمان نـەبو (قَبْـلَ دُخُـولٍ) دواکەوتنەکەشی پـێش جیمـاعکردن بـو، ئـەوە (تَنَجَّـزَتِ الْفُرْقَـةُ) دەسـتبەجێ لێـك جیـا دەبنەوەو مارەبڕینەکە هەڵدەوەشێتەوە.

(أَوْ بَعْدَهُ) یان لە دوای جیماعکردن ژنەکە دواکەوت، بەڵام (وَأَسْلَمَتْ فِيْالْعِـدَّة) ژنەکـە لـە (عِدَّة)دا موسوڵمان بوو، ئەو کاتـە (دَامَ نِكَاحُـهُ) مارەبڕینەکـە هـەر بـەردەوام دەبـێ، بـە (إجمـاع)ی زانایانیئیسـلام (وَإِلَّا) بـەڵام ئەگـەر (عِـدَّة)ی تـەواو بـوو و ژنەکـەش نـەبۆوە موسوڵمان، ئەوە (فَالْفُرْقَةُ مِنْ إِسْلَامِهِ) لێکجیابوونەوەکەیان لە موسوڵمانبوونی مێردەکەوە حیساب دەکرێ، بە(إجماع)ی زانایانیئیسلام، واتە: لە کاتی موسوڵمانبوونی مێردەکەوە مارەبڕینەکە هەڵوەشاوەتەوەو ئیستا دەتوانێ مێردێکیتر بکا.

(وَلَـوْ أَسْـلَمَتْ) ئەگـەر ژنەکـە موسـوڵمان بوو، بەڵام (وَأَصَرَّ) مێردەکە سوور بوو

له سەر کافرایەتی (فَكَعَكْسِهِ) ئەوەش وەك پێچەوانەکەیەتی، واتە: ئەگەر موسوڵمانبوونی ژنەکە پێش جیماعکردن بێ، ئەوە دەسبەجێ مارەبڕینەکەی هەڵدەوەشێتەوەو ژنەکە دەتوانێ مێردێکیتر بکا، بەڵام ئەگەر لە دوای جیماعکردن ژنەکە بووە موسوڵمان، ئەوە چاوەڕوان دەکرێ: ئەگەر لە ماوەی(عِدَّة)دا مێردەکەش موسوڵمان بوو، ئەوە مارەبڕینەکە بەردەوام دەبێ، وە ئەگەر (عِدَّة)ی تەواو بوو و مێردەکەش نەبۆوە موسوڵمان، ئەوە لە موسوڵمانبوونی ژنەکەوە لێکجیابوونەوەیان حیساب دەکرێو ئێستا دەتوانێ مێردێکیتر بکا (وَلَوْ أَسْلَمَا مَعًا) ئەگەر ژنو مێردەکە وێکڕا موسوڵمان بون، ئەو کاتەش (دَامَ النِّكَاحُ) مارەبڕینەکە هەر بەردەوام دەبێ، بە (إجماع)ی زانایانیئیسلام (وَالْمَعِيَّةُ بِآخِرِ اللَّفْظِ) وێکڕایی موسوڵمانبوونەکەش بە وێکڕایی ئاخیر ووشەی ئیسلامبوون ڕەچاو دەکرێ، واتە: وێکڕا ووشەی شادەوئیمان تەواو بکەن.

﴿ئاگاداری﴾: هەر یەکێك لە ژنەکە، یان لە مێردەکە موسوڵمان ببێ، ئەوە بە پابەندی ئەو موسوڵمانە بڕیاریئیسلامیەتی بۆ منداڵە نەبالغەکانیشیان دەدرێ، هەروەك لە باسی (اللّقيط)=منداڵی فڕێدراودا ڕوونمان کردەوە.

وَحَيْثُ أَدَمْنَا لاَ تَضُرُّ مُقَارَنَةُ الْعَقْدِ لِمُفْسِدٍ هُوَ زَائِلٌ عِنْدَ الإِسْلاَمِ وَكَانَتْ بِحَيْثُ تَحِلُّ لَهُ الآنَ، وَإِنْ بَقِيَ الْمُفْسِدُ فَلاَ نِكَاحَ، فَيُقَرُّ فِي نِكَاحٍ بِلاَ وَلِيٍّ وَشُهُودٍ، وَفِي عِدَّةٍ هِيَ مُنْقَضِيَةٌ عِنْدَالإِسْلاَمِ، وَمُؤَقَّتٍ إِنْ اِعْتَقَدُوهُ مُؤَبَّدًا، وَكَذَا لَوْ قَارَنَ الإِسْلاَمَ عِدَّةُ شُبْهَةٍ عَلَالْمَذْهَبِ، لاَ نِكَاحُ مَحْرَمٍ، وَلَوْ أَسْلَمَ ثُمَّ أَحْرَمَ ثُمَّ أَسْلَمَتْ وَهُوَ مُحْرِمٌ أُقِرَّ عَلَى الْمَذْهَبِ،

جا بزانە: (فَسْخ)=هەڵوەشانەوەیمارەبڕین بە هۆیکافربوون، یان بە هۆیموسوڵمانبوون وەکو تەڵاق نیە، واتە: هەڵوەشانەوەکە ژمارەیتەڵاق کەم ناکاتەوە، هەروەك (الشبراملسی) فەرموویەتی، کەواتە: ئەگەر لە دوایهەڵوەشانەوەکە ئەوەکەیتریش موسوڵمان ببێ، ئەوە لە هەموو حاڵەتەکاندا بە مارەبڕینێکینوێ ژنەکە لە مێردەکەی حەڵاڵ دەبێتەوە.

ئینجا (وَحَيْثُ أَدَمْنَا النِّكَاحَ) هەر کاتێك مارەبڕینەکە هەڵنەوەشێتەوەو بە بەردەوامی دابنێین، ئەوە (لاَ تَضُرُّ مُقَارَنَةُ الْعَقْدِ لِمُفْسِدٍ) زیانی نیە ئەگەر مارەبڕینەکەی سەردەمیکوفر تێکدەرێکی لەگەڵدا بوبێ: کە (هُوَ زَائِلٌ عِنْدَ الإِسْلاَمِ) تێکدەرەکە لە کاتی موسوڵمانبووندا نەمابێو هەم (وَكَانَتْ بِحَيْثُ تَحِلُّ لَهُ الآنَ) ژنەکەشی ئێستا لێی حەڵاڵ دەبو ئەگەر لێی مارە کرابا، بەڵام (وَإِنْ بَقِيَ الْمُفْسِدُ) ئەگەر تێکدەرەکەی سەردەمی کوفر تا کاتی موسوڵمانبوون مابو، ئەو کاتە (فَلاَ نِكَاحَ) مارەبڕینەکە لە نێوانیاندا بەردەوام نابێ.

جا هەر لەسەر ئەو بڕیارەیڕابردوو (فَيُقَرُّ فِي نِكَاحٍ بِلاَ وَلِيّ وَشُهُودٍ) بەردەوام دەکرێ لە

سەر مارەبڕینێکی بێ(وَلِي)و بێشاهید، هەم (وَفِيعِدَّةٍ هِيَ مُنْقَضِيَةٌ عِنْدَالإِسْلاَمِ) لە سەر ئەو مارەبڕینەش کە لە (عِدَّة)دا کراوەو (عِدَّة)کەش لە کاتیموسوڵمانبوون تەواو بوبێ، هەم (وَمُؤَقَّتٍ إِنْ اعْتَقَدُوهُ مُؤَبَّدًا) لە سەر ئەو مارەبڕینەش کە بۆ ماوەیەك کراوە، ئەگەر بە باوەڕی ئەوان بەردەوام دەبو (وَكَذَا لَوْ قَارَنَ الإِسْلاَمَ عِدَّةُ شُبْهَةٍ) هەروەها بەردەوام دەکرێ ئەگەر (عِدَّة)ی جیماعی بە هەڵە لەگەڵ موسوڵمانبوونی هەردووکیان، یان یەکێکیان بەرامبەر بێ، واتە: لە (عِدَّة)ی جیماعی بە هەڵەدا موسوڵمان ببن (عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب.

بەڵام (لاَ نِكَاحُ مَحْرَمٍ) بەردەوام ناکرێ لە سەر مارەبڕینی ئافرەتێکیمەحرەم: بە خزمایەتی، یان بە شیر، یان بە زاواو خەزورایەتی: وەك کیژیخۆی، یان ژنی باوکیخۆی لە خۆی مارە کردبێ، چونکە تێکدەرەکە تا کاتی موسوڵمانبوون هەر ماوە.

(وَلَوْ أَسْلَمَ) ئەگەر مێردەکە موسوڵمان بوو (ثُمَّ أَحْرَمَ) ئینجا ئیحرامی بەست: بە حەج، یان بە عومرە (ثُمَّ أَسْلَمَتْ وَهُوَ مُحْرِمٌ) ئینجا ژنەکەش موسوڵمان بوو و مێردەکەش هەر لە ئیحرامدا بوو، ئەوە (أُقِرَّ) لە سەر مارەبڕینەکە بەردەوام دەکرێ (عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەراستی مەزهەب.

وَلَوْ نَكَحَ حُرَّةً وَأَمَةً وَأَسْلَمُوا تَعَيَّنَت الْحُرَّةُ وَانْدَفَعَتِ الأَمَةُ عَلَىالْمَذْهَبِ، وَنِكَاحُ الْكُفَّارِ صَحِيحٌ عَلَىالصَّحِيحِ، وَقِيلَ فَاسِدٌ، وَقِيلَ إِنْ أَسْلَمَ وَقُرِّرَ تَبَيَّنَّا صِحَّتَهُ وَإِلاَّ فَلاَ، فَعَلَىالصَّحِيحِ لَوْ طَلَّقَ ثَلاَثًا ثُمَّ أَسْلَمَا لَمْ تَحِلَّ إِلاَّ بِمُحَلِّلٍ، وَمَنْ قُرِّرَتْ فَلَهَا الْمُسَمَّىالصَّحِيحُ، وَأَمَّا الْفَاسِدُ كَخَمْرٍ: فَإِنْ قَبَضَتْهُ قَبْلَ الإِسْلاَمِ فَلاَ شَيْءَ لَهَا، وَإِلاَّ

(وَلَوْ نَكَحَ حُرَّةً وَأَمَةً) ئەگەر ئافرەتێکی ئازادو ئافرەتێکی کۆیلەی لە خۆی مارە کردبون، ئینجا (وَأَسْلَمُوا) هەرسێکیان موسوڵمان بون، ئەوە (تَعَيَّنَتْ الْحُرَّةُ) تەنها ئازادەکە بە ژنی بەردەوام دیاری دەکرێو (وَانْدَفَعَتْ الأَمَةُ) جاریەکەشی لە ژنایەتی لادەچێ (عَلَىالْمَذْهَبِ) لەسەر فەرموودەی ناسراوی مەزهەب.

(وَنِكَاحُ الْكُفَّارِ صَحِيحٌ) مارەبڕینی کافرەکان بە دروستبوو دادەندرێ (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست ﴿عن غيلان ﷺ: أَنَّهُ أَسْلَمَ وَلَهُ عَشْرُ نِسْوَةٍ فَأَمَرَهُ النَّبِيُّ ﷺ أَنْ يَتَخَيَّرَ مِنْهُنَّ أَرْبَعاً﴾ صححه الحاكم وابن حبان، کە (غیلان) موسوڵمان بوو، دە ژنی هەبون، پێغەمبەر ﷺ فەرمانی پێکرد: لەو دە ژنانە چواریان هەڵبژێرێ. واتە: فەرمانی پێنەکرد سەرلەنوێ مارەیان بکاتەوە؟ چونکە مارەبڕینەکەی سەردەمیکوفری دروستبووە.

(وَقِيلَ فَاسِدٌ) لەفەرموودەیەکیبێهێزدا: بەتاڵە (وَقِيلَ) لەفەرموودەیەکیتری بێهێزدا: (إِنْ أَسْلَمَ وَقُرِّرَ تَبَيَّنَّا صِحَّتَهُ) ئەگەر مێردەکە موسوڵمان بوو و لە سەر مارەبڕینەکەش بەردەوام کرا، ئەوە بۆمان ڕوون دەبێتەوە مارەبڕینەکە دورستبووە (وَإِلاَّ) بەڵام

ئەگەر موسوڵمان نەبێ (فَلاَ) ئەوە دروست نەبووە.

(فَعَلَىالصَّحِيحِ) جا لە سەر فەرموودەی ڕاست: کە مارەبڕینەکەیان دروستبووە (لَـوْ طَلَّـقَ ثَلاَثًا) ئەگەر کافرەکە لە حاڵەتیکافریدا ژنەکەی سێبەسێ تەڵاق دا (ثُمَّ أَسْلَمَا) ئینجا لە دوایتەڵاقدانەکە هەردووکیان موسوڵمان بـون، ئـەوە (لَـمْ تَحِـلَّ إلاَّ بِمُحَلِّـلِ) لێـی حـەڵاڵ نابێتەوە تەنها بە مارەبەجاش نەبێ، بەو شێوەی ڕابرا، چونکە مارەبڕینەکـەی دروسـت بووە، کەوابو: تەڵاقدانەکەشی دروست دەبێ.

(وَمَنْ قُرِّرَتْ) هەر ژنێك لە سەر مارەبڕینەکەیکوفر بەردەوام بکرێ، ئـەوە (فَلَهَـا الْمُسَـمَّى الصَّحِيحُ) مافی ئەو مارەییە ناوبراوەشی هەیە: کە دروستە بکرێتە مارەیی، واتە: چەندی مارەیی بۆ داندراوە، بۆی حەڵاڵە گشتی لە مێردەکەی وەربگرێ.

بەڵام (وَأَمَّاالْفَاسِدُ) ئەو مارەییەی دروست نیە بکرێـتە مـارەیی: (كَخَمْـرٍ) وەکـو شـەڕابو سەگو زبل...هتد (فَإِنْ قَبَضَتْهُ قَبْـلَ الإِسْـلاَمِ) ئەگـەر پـێش موسـوڵمانبوون ئـەو مارییـە نادروستەی وەرگرتبێ، ئەوە (فَلاَ شَيْءَ لَهَـا) لـە دوای موسـوڵمانبوون مـافی هـیچ بەشـە مارەییێکیتری نیە (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر مارەییە نادروستەکەی وەرنەگرتبێو موسوڵمان بوبێ،

فَمَهْرُمِثْلٍ، وَإِنْ قَبَضَتْ بَعْضَهُ فَلَهَا قِسْطُ مَا بَقِيَ مِنْ مَهْرِمِثْلٍ، وَمَنْ اِنْدَفَعَتْ بِإِسْلاَمٍ بَعْدَ دُخُولٍ فَلَهَا الْمُسَمَّاالصَّحِيحُ إِنْ صُحِّحَ نِكَاحُهُمْ، وَإِلاَّ فَمَهْرُمِثْلٍ، أَوْ قَبْلَهُ وَصُحِّحَ: فَإِنْ كَانَ الإِنْدِفَاعُ بِإِسْلاَمِهَا فَلاَ شَيْءَ لَهَا، أَوْ بِإِسْلاَمِهِ فَنِصْفُ مُسَمًّى إِنْ كَانَ صَحِيحًا، وَإِلاَّ فَنِصْفُ مَهْرِمِثْلٍ. وَلَوْ تَرَافَعَ إِلَيْنَا ذِمِّيٌّ وَمُسْلِمٌ وَجَبَ الْحُكْمُ، أَوْ ذِمِّيَّانِ وَجَبَ فِىالأَظْهَرِ،

ئەوە (فَمَهْرُ مِثْلٍ) مـافی مـارەیی هاوێنـەی هەیـە (وَإِنْ قَبَضَـتْ بَعْضَـهُ) ئەگـەر بەشـێکی مارەییە نادروستەکەی وەرگرتبێو بەشێکی مابێ، ئەوە (فَلَهَا قِسْطُ مَا بَقِيَ مِنْ مَهْرِ مِثْـلٍ) مافی بەشی پاشماوەکەی لە مارەیی هاوێنە هەیە.

(وَمَنْ اِنْدَفَعَتْ بِإِسْلاَمٍ) هەر ژنێك بە هۆی موسوڵمانبوونی خۆی، یان مێردەکەی لە ژنایەتی لابچێ، واتە: مارەبڕینەکەی هەڵبوەشێتەوە (بَعْـدَ دُخُـولٍ) موسـوڵمانبوونەکەش لـە دوای جیماعکردن بوو، ئەوە (فَلَهَا الْمُسَمَّىالصَّحِيحُ) مافی مارەییە ناوبراوە دروستەکەی هەیە لە مێردەکەی وەربگرێ (إِنْ صُحِّحَ نِكَاحُهُمْ) ئەگەر بە فەرموودەی ڕاست: مارەبڕینەکەیان بە دروستبوو دابنێین (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر بە فەرموودەی بێهێز: بە دروستبووی دانەنێین، ئەوە (فَمَهْرُ مِثْلٍ) مافی مارەیی هاوێنەی هەیە بە هۆی جیماعەکە.

(أَوْ قَبْلَـهُ) بـەڵام ئەگـەر پـێش جیمـاعکردن موسـوڵمانبوونەکە ڕوو بـداو (وَصُـحِّحَ) بـە فەرموودەی ڕاست: مارەبڕینەکەش بە دروستبوو دابنێین، ئەوە تەماشا دەکەین: (فَإِنْ كَانَ الإِنْدِفَاعُ بِإِسْلاَمِهَا) ئەگەر هەڵوەشانەوەی مارەبڕینەکە بە هۆی موسوڵمانبوونی ژنەکەبێ،

ئەوە (فَلاَ شَيْءَ لَهَا) مافی هیچ مارەیی نیە لە مێردەکەی وەربگرێ؟ چونکە هۆی هەڵوەشانەوەکە لە لای خۆیەتی (أَوْ بِإِسْلاَمِه) بەڵام ئەگەر هەڵوەشانەوەکە بە هۆی موسوڵمانبوونی مێردەکە بێ، ئەو کاتە (فَنِصْفُ مُسَمًّى إنْ كَانَ صَحِيحًا) مافی نیوەی مارەییە ناوبراوەکەی هەیە، ئەگەر ناوبراوەکە دروست بێ (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر ناوبراوەکە دروست نەبێ: وەکو شەراب، ئەوە (فَنِصْفُ مَهْرِ مِثْلٍ) مافی نیوەی مارەیی هاوێنە هەیە؟ چونکە هۆیەکە لە لای مێردەکەوەیە.

﴿ دادکردن لە نێوان کافرەکاندا ﴾

(وَلَوْ تَرَافَعَ إلَيْنَا ذِمِّيٌّ وَمُسْلِمٌ) ئەگەر موسوڵمانێك و کافرێکی پەیمان لەئەستۆ–وەکو جولەکەو دیان– کێشەیەکیان هەبوو و هاتنە دادگای ئێمە (وَجَبَ الْحُكْمُ) واجبە: بە شەریعەتی ئیسلام داد لە نێوانیاندا بکرێ، جیاوازی نیە موسوڵمانەکە: داواکار بێ، یان داوالێکراو بێ (أَوْ ذِمِّيَّانِ) یان دوو کافری پەیمان لەئەستۆ هاتنە دادگای ئێمەو ئایینی هەردووکیشیان یەك ئایین بوو: وەك دوو جولەکە، یان دوو دیان بێتە کێشەیان، ئەوە (وَجَبَ فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا واجبە: بە شەریعەتی ئیسلام داد لە نێوانیاندا وَنُقِرُّهُمْ عَلَى مَا نُقِرُّ لَوْ أَسْلَمُوا، وَنُبْطِلُ مَا لاَ نُقِرُّ.

(فَصْلٌ) أَسْلَمَ وَتَحْتَهُ أَكْثَرُ مِنْ أَرْبَعٍ وَأَسْلَمْنَ مَعَهُ أَوْ فِي الْعِدَّةِ أَوْ كُنَّ كِتَابِيَّاتٍ لَزِمَهُ اخْتِيَارُ أَرْبَعٍ وَيَنْدَفِعُ مَنْ زَادَ، وَإِنْ أَسْلَمَ مَعَهُ قَبْلَ دُخُولٍ أَوْ فِي الْعِدَّةِ أَرْبَعٌ فَقَطْ تَعَيَّنَّ.

بکرێ: خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَأَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ﴾ داد لە نێوانیاندا بکە بەو قورئانەی خوا ناردویەتیە خوارەوە. واتە: بەم ئایەتە ئایەتی﴿فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ﴾ یان داد لە نێوانیاندا بکە، یان وازیان لێبێنەو مەیکە. (نَسْخ) بۆتەوە.

هەروەها داد لە نێوان جولەکەو دیانەکانیشدا هەر واجبە (وَ) هەرکاتێك بە شەریعەتی ئیسلام دادمان لە نێوانیاندا کرد، ئەوە (نُقِرُّهُمْ عَلَى مَا نُقِرُّ لَوْ أَسْلَمُوا) کافرەکان جێگیر دەکەین لە سەر ئەو بڕیارانەی لە سەرمان جێگیر دەکردن ئەگەر موسوڵمان بوبان، هەرچەند ئێستاش کافرن (وَنُبْطِلُ مَا لاَ نُقِرُّ) ئەو بڕیارەش هەڵدەوەشێنینەوە: کە لە ئیسلامەتیدا لە سەری جێگیر ناکرێن، هەر چەند ئێستاش کافرن.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ژنەکانی پیاوی کافر لە دوای موسوڵمانبوون ﴾

(أَسْلَمَ وَتَحْتَهُ أَكْثَرُ مِنْ أَرْبَعٍ) هەر کاتێك کافرێکی ئازاد موسوڵمان بوو و زیاتر لە چوار ژنی لە ژێر مارەبڕیندا بونو (وَأَسْلَمْنَ مَعَهُ أَوْ فِي الْعِدَّةِ) هەموو ژنەکانیش لەگەڵ مێردەکە، یان لە (عِدَّة)دا موسوڵمان بون (أَوْ كُنَّ كِتَابِيَّاتٍ) یان ژنەکان لەو (أهل الكتاب)ە بون کە بۆ پیاوی موسوڵمان حەڵاڵن، ئەوە (لَزِمَهُ اخْتِيَارُ أَرْبَعٍ) لە سەری واجبە: لەو ژنانە چواران

هەڵبژێرێ‌و (وَيَنْدَفِعُ مَنْ زَادَ) ئەوەی لەو چوارانەش زیادن بەو هەڵبژاردنە لە ژنایەتی لادەچن، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (غیلان)ڕابردوو، کەواتە: دروست نیە: نە کەمتر لە چواران‌و نە زیاتر لە چواران هەڵبژێرێ، چونکە لە کاتی‌کافریدا مارەبڕینی چوار ژنانی دروست بووە، بەڵام دیار نیە کامەیانن، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.
ئینجا کە چوار ژنی هەڵبژاردن، مەرج نیە بە بەردەوامی بیانهێڵێتەوە، بەڵکو بۆی دروستە: یەکێکیان، یان گشتیان تەڵاق بدا، هەروەك لە (مغنى)دا ڕوون کراوەتەوە.
جا ئەگەر ژنێك موسوڵمان بوو و دوو مێرد، یان زیاتری هەبون‌و ئەوانیش لە گەڵی موسوڵمان بون، ئەوە دەدرێتەوە مێردەکەی‌یەکەم، ئەگەر مارەبڕینێك پێش ئەوی‌تر کرابێ، چونکە ئەگەر هەردوو مارەبڕینەکان وێکڕا کرابن، ئەوە هەر دووکیان بەتاڵ‌و نادروستن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(وَإِنْ أَسْلَمَ مَعَهُ قَبْلَ دُخُولٍ أَوْ فِي‌الْعِدَّةِ أَرْبَعٌ فَقَطْ) ئەگەر پێش جیماعکردن، یان لە (عِدَّة)دا تەنها چوار ژنی لەگەڵ موسوڵمان بون، ئەوە (تَعَيَّنَّ) هەر ئەو چوارانەی بۆ ژنایەتی دیاری دەکرێن‌و ئەو زیادانەی لە ئیسلام دوا کەوتون لە ژنایەتی لادەچن.
وَلَوْ أَسْلَمَ وَتَحْتَهُ أُمٌّ وَبِنْتُهَا كِتَابِيَّتَانِ أَوْ أَسْلَمَتَا فَإِنْ دَخَلَ بِهِمَا حَرُمَتَا أَبَدًا، أَوْ لاَ بِوَاحِدَةٍ تَعَيَّنَتِ الْبِنْتُ وَفِي قَوْلٍ يَتَخَيَّرُ، أَوْ بِالْبِنْتِ تَعَيَّنَتْ، أَوْ بِالأُمِّ حَرُمَتَا أَبَدًا وَفِي قَوْلٍ تَبْقَى الأُمُّ، أَوْ وَتَحْتَهُ أَمَةٌ أَسْلَمَتْ مَعَهُ أَوْ فِي الْعِدَّةِ أُقِرَّ إِنْ حَلَّتْ لَهُ الأَمَةُ، وَإِنْ تَخَلَّفَتْ قَبْلَ دُخُولٍ تَنَجَّزَتِ الْفُرْقَةُ، أَوْ إِمَاءٌ

جا بزانە: ئەگەر یەکێك مسوڵمان بوو و دوو خوشکی لە ژێر مارەبڕیندا بون، ئەوە بۆی دروستە: تەنها یەکێکیان هەڵبژێرێ، هەروەك لە باسی‌ڕابردوودا لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە ﴿عن فيروزالديلميﷺ قُلْتُ: يَارَسُولَ اللهِ أَسْلَمْتُ وَتَحْتِي أُخْتَانِ؟ فَقَالَ النَّبِيُّﷺ: إِخْتَرْ اَيَّتَهُمَا شِئْتَ﴾ رواه الترمذي وصححه ابن حبان، ئەی پێغەمبەری خوا من موسوڵمان بوم‌و دوو خوشك لە ژێر مارەبڕینمدانە؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: کامەیان حەز دەکەی هەڵیبژێرە.
(وَلَوْ أَسْلَمَ وَتَحْتَهُ أُمٌّ وَبِنْتُهَا) ئەگەر کافرێك موسوڵمان بوو و دایك‌و کیژێکی لە ژێر مارەبڕیندا بون (كِتَابِيَّتَانِ أَوْ أَسْلَمَتَا) دایك‌و کیژەکەش (أهل الكتاب) بون، یان لەگەڵ مێردەکە موسوڵمان بون، ئەوە چوار حاڵەتی هەنە:
یەکەم: (فَإِنْ دَخَلَ بِهِمَا حَرُمَتَا أَبَدًا) ئەگەر جیماعی لەگەڵ دایکەکەو کیژەکە کردبێ، ئەوە هەردووکی هەتاهەتای لێ حەرام دەبن؟ چونکە دایکەکە بۆتە خەسووی‌و کیژەکەش بۆتە کیژە ژن. دووەم: (أَوْ لاَ بِوَاحِدَةٍ تَعَيَّنَتِ الْبِنْتُ) ئەگەر جیماعی لەگەڵ هیچێکیان نەکردبو،

ئەوە تەنها کیژەکە بۆ ژنایەتی دیاری دەکرێ؟ چونکە بە تەنها مارەبڕین خەسوو حەڕام دەبێ، بەڵام کیژە ژن بە جیماعکردن حەڕام دەبێ، هەروەك ڕابرا (وَفِي قَوْلٍ يَتَخَيَّرُ) لە فەرمودەیەکی بێهێزادا: یەکێکیان هەڵدەبژێرێ. سێیەم: (أَوْ بِالْبِنْتِ تَعَيَّنَتْ) ئەگەر تەنها جیماعی لەگەڵ کیژەکە کردبو، ئەوە تەنها کیژەکە دەبێتە ژنیو دایکەکەی بە یەکجاری بە خەسووایەتی لێی حەڕام دەبێ. چوارەم: (أَوْ بِالأُمِّ حَرُمَتَا أَبَدًا) ئەگەر جیماعی لەگەڵ دایکەکە کردبو، ئەوە هەردووکیان هەتا هەتای لێ حەڕام دەبن؟ چونکە خەسوو بە تەنها مارەبڕین حەڕام دەبێو کیژە ژنیش بە جیماعی دایکەکەی حەڕام دەبێ (وَفِي قَوْلٍ تَبْقَى الأُمُّ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا دایکەکە بە ژنایەتی دەمێنێتەوە.

(أَوْ) یان پیاوێك موسوڵمان بو (وَتَحْتَهُ أَمَةٌ) جاریەکی لە ژێر مارەبڕیندا بوو (أَسْلَمَتْ مَعَهُ أَوْ فِيالْعِدَّةِ) جاریەکەش لەگەڵ مێردەکە، یان لە (عِدَّة)دا موسوڵمان بوو، ئەوە (أُقِرَّ إِنْ حَلَّتْ لَهُ الأَمَةُ) مارەبڕینەکە بەردەوام دەبێ، ئەگەر لە کاتی موسوڵمانبووندا جاریەی لێ حەڵاڵ بێ، بەڵام (وَإِنْ تَخَلَّفَتْ قَبْلَ دُخُولٍ) ئەگەر پێش جیماعکردن جاریەکە لە ئیسلامەتی دوا بکەوێ، ئەوە (تَنَجَّزَتِ الْفُرْقَةُ) دەسبەجێ مارەبڕینەکە هەڵدەوەشێتەوە (أَوْ إِمَاءٌ) یان کە

وَأَسْلَمْنَ مَعَهُ أَوْ فِالْعِدَّةِ اخْتَارَ أَمَةً إِنْ حَلَّتْ لَهُ عِنْدَ اجْتِمَاعِ إِسْلاَمِهِ وَإِسْلاَمِهِنَّ، وَإِلاَّ انْدَفَعْنَ، أَوْ حُرَّةٌ وَإِمَاءٌ وَأَسْلَمْنَ مَعَهُ أَوْ فِالْعِدَّةِ تَعَيَّنَتْ وَانْدَفَعْنَ، وَإِنْ أَصَرَّتْ فَانْقَضَتْ عِدَّتُهَا اخْتَارَ أَمَةً، وَلَوْ أَسْلَمَتْ وَعَتَقْنَ ثُمَّ أَسْلَمْنَ فِالْعِدَّةِ فَكَحَرَائِرَ فَيَخْتَارُ أَرْبَعًا، وَالإِخْتِيَارُ: اخْتَرْتُكِ أَوْ قَرَّرْتُ نِكَاحَكِ أَوْ أَمْسَكْتُكِ أَوْ ثَبَّتُّكِ. وَالطَّلاَقُ اخْتِيَارٌ، لاَ الظِّهَارُ وَالإِيلاَءُ فِالأَصَحِّ، وَلاَ يَصِحُّ تَعْلِيقُ اخْتِيَارٍ وَلاَ فَسْخٍ، وَلَوْ حَصَرَ الإِخْتِيَارَ فِي خَمْسٍ انْدَفَعَ مَنْ زَادَ

موسوڵمان بوو چەند جاریەکی لە ژێر مارەبڕیندا بونو (وَأَسْلَمْنَ مَعَهُ أَوْ فِي الْعِدَّةِ) گشتیان لەگەڵ مێردەکە، یان لە (عِدَّة)دا مووسلمان بون، ئەوەش (اِخْتَارَ أَمَةً) تەنها جاریەیەکیان هەڵدەبژێرێ (إِنْ حَلَّتْ لَهُ عِنْدَاجْتِمَاعِ إِسْلاَمِهِ وَإِسْلاَمِهِنَّ) بەو مەرجەی لە کاتیکۆبوونەوەی ئیسلامیەتی خۆیو جاریەکان جاریەی لێ حەڵاڵ بێ (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر لەو کاتدا جاریەی لێ حەڵاڵ نەبێ: وەك ژنێکیئازادی هەبێ، یان توانایهێنانی هەبێ...هتد، ئەوە (انْدَفَعْنَ) هەموو جاریەکان لە ژنایەتی لادەچنو مارەبڕینەکەیان هەڵدەوەشێتەوە.

(أَوْ حُرَّةٌ وَإِمَاءٌ) یان ژنێکیئازادو چەند ژنێکیکۆیلەی لە ژێردا بون (وَأَسْلَمْنَ مَعَهُ أَوْ فِي الْعِدَّةِ) هەموویان لەگەڵ مێردەکە، یان لە (عِدَّة)دا موسوڵمان بون، ئەوە (تَعَيَّنَتْ وَانْدَفَعْنَ) تەنها ئازادەکە دیاری دەکرێ بۆ ژنایەتی، هەموو جاریەکانیش لە ژنایەتی لادەچن (وَإِنْ أَصَرَّتْ فَانْقَضَتْ عِدَّتُهَا) ئەگەر ژنە ئازادەکە سووڕ بوو لە سەر کافرایەتیو (عِدَّة)کەشی

تەواو بون، ئەو کاتە (اِخْتَارَ أَمَةً) تەنها جاریەیەکیان بۆ ژنایەتی هەڵدەبژێرێ (وَلَوْ أَسْلَمَتْ) ئەگەر ژنە ئازادەکە موسوڵمان بو (وَعَتَقْنَ ثُمَّ أَسْلَمْنَ فِيالْعِدَّةِ) ژنە کۆیلەکانیش ئازاد کران، ئینجا لە (عِدَّة)دا موسوڵمان بون، ئەوە (فَكَحَرَائِرَ) گشتیان وەك ژنەکانی ئازادن، کەواتە: (فَيَخْتَارُ أَرْبَعًا) واجبە: چوارانیان هەڵبژێرێ، هەروەك ڕابرا.

(وَالإِخْتِيَارُ) ووشەکانی هەڵبـژاردنی ژن: (اِخْتَرْتُـكِ) تـۆم هەڵبـژارد بـە ژنیخـۆم (أَوْ قَـرَّرْتُ نِكَاحَكِ) یان بڕیارم دا تۆ ژنی من بی (أَوْ أَمْسَكْتُكِ) یان تۆم ڕاگرت بە ژنایەتی (أَوْ ثَبَّتُّكِ) یان تۆم هێشتەوە بـە ژنایـەتی. (وَالطَّلاَقُ اِخْتِيَارٌ) تەڵاقـدانی ژنێك بـە هەڵبـژاردنی ژنـە تەڵاقدراوەکە دادەندرێ، چونکە تەڵاقدان بـۆ ژنیمـارەبڕاو بـەکار دێ (لاَ الظِّهَارُ وَالإِيلاَءُ فِيالأَصَحِّ) بەڵام (ظهار)و سـوێندخواردنی جیماع نـەکردن بـە هەڵبـژاردن دانانـدرێن، لـە فەردوودەی ڕاستتردا (وَلاَ يَصِحُّ تَعْلِيقُ اخْتِيَارٍ وَلاَ فَسْخٍ) دروست نیە: نە هەڵبژاردنەکەو نە هەڵوەشاندنەوەکە هەڵبواسێ، وەك بڵێ: ئەگەر بچیە ژوورەوە تۆم هەڵبژارد.

(وَلَوْ حَصَرَ الإِخْتِيَارَ فِي خَمْسٍ) ئەگەر هەڵبژاردنەکەی لە پێنجاندا کـورت کـردەوە، واتـە: پێنج ژنی هەڵبژاردن (اِنْدَفَعَ مَنْ زَادَ) ئەوانی لە پێنجان زیادن لە ژنایـەتی لادەچـن، بـەڵام وَعَلَيْـهِ التَّعْيِيـنُ وَنَفَقَـتُهُنَّ حَتَّـى يَخْتَـارَ، فَـإِنْ تَـرَكَ الإِخْتِيَـارَ حُـبِسَ، فَـإِنْ مَـاتَ قَبْلَهُاعْتَـدَّتْ حَامِـلٌ بِـهِ، وَذَاتُ أَشْـهُرٍ وَغَيْـرُ مَـدْخُولٍ بِهَـا بِأَرْبَعَـةِ أَشْـهُرٍ وَعَشْـرٍ، وَذَاتُ أَقْـرَاءٍ بِـالأَكْثَرِ مِـنَ الأَقْـرَاءِ وَأَرْبَعَـةِ أَشْـهُرٍ وَعَشْـرٍ، وَيُوقَـفُ نَصِـيبُ زَوْجَـاتٍ حَتَّـى يَصْـطَلِحْنَ.

(فَصْـلٌ) أَسْـلَمَا مَعًـا اِسْـتَمَرَّتِ النَّفَقَـةُ، وَلَـوْ أَسْـلَمَ وَأَصَـرَّتْ حَتَّـى اِنْقَضَتِ الْعِدَّةُ فَلاَ، وَإِنْ أَسْلَمَتْ فِيهَا لَمْ تَسْتَحِقَّ لِمُدَّةِ التَّخَلُّفِ فِي الْجَدِيدِ،

(وَعَلَيْهِ التَّعْيِينُ) لە سەری واجبە: لەو پێنجانەش چواران دیاری بکا، هەم (وَنَفَقَتُهُنَّ حَتَّى يَخْتَارَ) واجبە هەموانیان بەخێو بکا، تا چوارەکان هەڵدەبژێرێ.

(فَإِنْ تَرَكَ الإِخْتِيَارَ) جا ئەگەر مێردەکە هەڵبژاردنەکە، یان دیاریکردنەکـەی نـەکرد، ئـەو کاتە (حُبِسَ) بەند دەکرێ تا دەیکا (فَإِنْ مَاتَ قَبْلَهُ) جا ئەگەر پێش هەڵبژاردنەکە مێردەکە مرد، ئەو کاتە (اِعْتَدَّتْ حَامِلٌ) ئەو ژنەی ئاوسە (عِدَّة)ی مردن تەواو دەکا (بِـه) بـە دانـانی کۆرپەی ناو زگی (وَذَاتُ أَشْهُرٍ) ئەو ژنەیشی کە ئاوس نیەو (عِدَّة)ی بە مانگە، هەم (وَغَيْرُ مَدْخُولٍ بِهَا) ئەو ژنەیشی کە جیماعی لەگەڵ نـەکردوە، هـەردووکیان (عِـدَّة)کـەیان تـەواو دەکەن (بِأَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ وَعَشْرٍ) بە چوار مانگو دە شەوو ڕۆژ لە مردنـی مێردەکـەوە (وَذَاتُ أَقْرَاءٍ) ئەو ژنەیی کە خاوەن حەیزە ئەویش (عِدَّة)کەی تەواو دەکا (بِالأَكْثَرِ) بە زۆرترەکە: (مِنَ الأَقْرَاءِ) لە سێ پاکبوونـەوەی حـەیز: کـە لـە موسـوڵمانبوونەوە دەسـت پـێ دەکـاو (وَأَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ وَعَشْرٍ) لە چوار مـانگو دە شەوو ڕۆژ: لە مردنی مێردەکەوە.

(وَيُوقَفُ نَصِيبُ زَوْجَاتٍ) بەشە میراتی هەموو ژنەکانیش-کە چوارێکە، یان هەشتێکە- ڕادەگیرێ (حَتَّى يَصْطَلِحْنَ) تا سولح دەکەن و لە نێوان خۆیاندا پێك دێن، چونکە ئێمە نازانین کامەیان چوار ژنی ڕاستەقینەن.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی بەخێوکردنی ژنی موسوڵمانبوو، یان کافربوو ﴾

(أَسْلَمَا مَعًا) ئەگەر ژنەکەو مێردەکە وێکڕا موسوڵمان بون، ئەوە (اسْتَمَرَّتِ النَّفَقَةُ) بەخێوکردنی ژنەکە لە سەر مێردەکە هەر بەردەوام دەبێ، بەڵام (وَلَوْ أَسْلَمَ) ئەگەر مێردەکە موسوڵمان بوو (وَأَصَرَّتْ حَتَّى انْقَضَتِ الْعِدَّةُ) ژنەکەش سووڕ بوو لە سەر کافرایەتیی تا (عِدَّة)ی تەواو بوو، ئەو کاتە (فَلَا) هیچ مافی بەخێوکردنی لە سەر مێردەکەی نیە، چونکە بە دواکەوتنی لە ئیسلامەتی خراپەی کردوە.

(وَ) هەروەها (إِنْ أَسْلَمَتْ فِيهَا) ئەگەر ژنەکە لە (عِدَّة)دا موسوڵمان بوو، ئەو کاتەش (لَمْ تَسْتَحِقَّ لِمُدَّةِ التَّخَلُّفِ) مافی بژێوی ماوەی دواکەوتنی نیە (فِيالْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێدا، بەڵام لە فەرموودەی کۆندا: مافی بژێوی ماوەی دواکەوتنیشی هەیە، چونکە بە موسوڵمانبوونەکەی ئاشکرا بوو: هەر ژنی مێردەکەیەتی.

وَلَوْ أَسْلَمَتْ أَوَّلاً فَأَسْلَمَ فِي الْعِدَّةِ أَوْ أَصَرَّ فَلَهَا نَفَقَةُ الْعِدَّةِ عَلَى الصَّحِيحِ، وَإِنْ ارْتَدَّتْ فَلاَ نَفَقَةَ وَإِنْ أَسْلَمَتْ فِي الْعِدَّةِ، وَإِنْ ارْتَدَّ فَلَهَا نَفَقَةُ الْعِدَّةِ.

(بَابُ الْخِيَارِ وَالإِعْفَافِ وَنِكَاحِ الْعَبْدِ)

وَجَدَ أَحَدُالزَّوْجَيْنِ بِالآخَرِ جُنُونًا أَوْ جُذَامًا أَوْ بَرَصًا، أَوْ وَجَدَهَا رَتْقَاءَ أَوْ قَرْنَاءَ، أَوْ وَجَدَتْهُ عِنِّينًا أَوْ مَجْبُوباً ثَبَتَ الْخِيَارُ فِي فَسْخِ النِّكَاحِ،

بەڵام (وَلَوْ أَسْلَمَتْ أَوَّلًا)ئەگەر ژنەکە پێشدا موسوڵمان بوو (فَأَسْلَمَ فِيالْعِدَّةِ أَوْ أَصَرَّ) ئینجا مێردەکەش لە (عِدَّة)دا موسوڵمان بوو، یان هەر سووڕ بوو لە سەر کافرایەتیی، ئەو کاتە لە هەردووەمەسەلەکەدا (فَلَهَا نَفَقَةُ الْعِدَّةِ) ژنەکە مافی بەخێوکردنی ماوەی (عِدَّة)ی لە سەر مێردەکەیەتی (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، چونکە مێردەکە بە دواکەوتنی لە ئیسلامەتی خراپەی کردوە.

ئەم جارە: (وَإِنْ ارْتَدَّتْ) ئەگەر ژنەکە لە دین وەرگەڕاو بوە کافر، ئەوە (فَلاَ نَفَقَةَ وَإِنْ أَسْلَمَتْ فِيالْعِدَّةِ) مافی بەخێوکردنی ماوەی کافربوونەکەی لە سەر مێردەکەی نیە، هەرچەند لە (عِدَّة)شدا موسوڵمان ببێتەوە، چونکە وەك ژنی (ناشزة)یە، بەڵام (وَإِنْ ارْتَدَّ) ئەگەر تەنها مێردەکە کافر بوو، ئەو کاتە (فَلَهَا نَفَقَةُ الْعِدَّةِ) ژنەکە مافی بەخێوکردنی ماوەی (عِدَّة)ی لە سەر مێردە کافربووەکەیە، چونکە هۆیەکەی لە مێردەکەوەیە.

﴿(بَابُ الْخِيَار) باسی پەشیمانبوونەوە لە مارەبڕین و

﴿(وَالإِعْفَافِ) داوێن پاككردنیباوك و باپیره و (وَنِكَاحِ الْعَبْدِ) ژن هێنانی كۆیله ﴾

1- پەشیمانبوونەوە لە مارەبڕین: (وَجَدَ أَحَدُ الزَّوْجَيْنِ بِالآخَرِ جُنُونًا) هەر كاتێك یەكێك لە ژن و مێردەكە زانی هاوسەرەكەی شێتیی هەیە (أَوْ جُذَامًا) یان گروویی هەیە (أَوْ بَرَصًا) یان بەڵەكیی هەیە (أَوْ وَجَدَهَا رَتْقَاءَ) یان مێردەكە زانی ژنەكە شوێنیجیماعكردنی بە زێدە گۆشت گیراوە (أَوْ قَرْنَاءَ) یان بە ئێسقانێك گیراوە (أَوْ وَجَدَتْهُ عِنِّينًا) یان ژنەكە زانی مێردەكەی نەمێردەو توانای جیماعكردنی نیە، هەرچەند لە ژنێكیتریش نەمێرد نەبێ (أَوْ مَجْبُوباً) یان هەموو ئەندامەكەی جیماعكردنی لێكراوەتەوە، ئەوە بە تەنها یەكێك لەو پێنج عەیبانە (ثَبَتَ الْخِيَارُ فِي فَسْخِ النِّكَاحِ) مافیپەشیمانی بۆ ژنەكەو بۆ مێردەكە جێگیر دەبێ: كە مارەبڕینەكە هەڵبوەشێنێتەوە بەو مەرجەی پێش مارەبڕینەكە نەیزانیبێ ئەو عەیبەی هەیە، ئەگینا: مافی هەڵوەشاندنەوەی نیە، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

﴿عن عُمَرﷺ: اَيُّمَا رَجُلٍ تَزَوَّجَ اِمْرَأَةً فَدَخَلَ بِهَا فَوَجَدَهَا بَرْصَاءَ أَوْ مَجْنُونَةً أَوْ مَجْذُومَةً فَلَهَا الصَّدَاق بِمَسِيسِه إِيَّاهَا وَهُوَ لَهُ عَلَى مَنْ غَرَّهُ﴾ رواه مالك وابن أبیشیبە ورجالە ثقات، هەر پیاوێك ژنێكی مارە كردو جیماعی لەگەڵ كردو زانی ژنەكە بەڵەكە، یان شێتە، یان كرووە،

وَقِيلَ إِنْ وَجَدَ بِهِ مِثْلَ عَيْبِهِ فَلاَ، وَلَوْ وَجَدَهُ خُنْثَى وَاضِحًا فَلاَ فِي الأَظْهَرِ، وَلَوْ حَدَثَ بِهِ عَيْبٌ تَخَيَّرَتْ إِلاَّ عُنَّةً بَعْدَ دُخُولٍ، أَوْ بِهَا تَخَيَّرَ فِي الْجَدِيدِ، وَلاَ خِيَارَ لِوَلِيٍّ بِحَادِثٍ

ئەوە بە هۆی جیماعەكە مارەیی تەواو دەداتە ژنەكەو ئەویش تۆڵەی مارەییەكە لەو كەسە وەردەگرێتەوە: كە فریوی داوە. واتە: ئەگەر مارەبڕینەكەی هەڵوەشاندەوە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: (إِنْ وَجَدَ بِهِ مِثْلَ عَيْبِهِ) ئەگەر هاوسەرەكەش هەمان عەیبی هاوسەرەكەی هەبو (فَلاَ) مافی پەشمانیی نیە.

﴿ ئاگاداری ﴾: جگە لەو عەیبانە بە هیچ عەیبێكیتر -نە ژنەكەو نە مێردەكە- مافی هەڵوەشاندنەوەی مارەبڕینی نیە: وەك كەچەڵیو كوێریو خوێنچركەو چۆڕمیزكەو بۆگەنیی دەمو بن هەنگڵ و گێلەكەیی...هتد، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

هەروەها ئەگەر مێردەكە توانای بەخێوكردنی ژنەكەی نەبێ، ئەو كاتەش ژنەكەی دەتوانێ مارەبڕینەكە هەڵبوەشێنێتەوە، هەر وەك لە (پەرتوكیبژیوەكان)دا ڕوونی دەكەینەوە، إن شاءالله تعالی.

كەوابو: ئەو ژنانەی لە دادگا ستەمكارەكانی ئەم سەردەمەدا -بە پێچەوانەی شەریعەتی ئیسلام- بە یاسایدەستكرد خۆیان لە مێردەكەیان جیا دەكەنەوە، ئەوانە مارەبڕینەكەیان هەڵناوەشێتەوەو تەڵاقیشیان ناكەوێ و هەر ژنی مێردیخۆیانن، كەوابو: ئەگەر بە بڕیاری ئەو یاسا دەستكردە مێردێكیتر بكەن، لەو مێردە حەڵاڵ نابن و زینایە، والله أعلم.

(وَلَوْ وَجَدَهُ خُنْثَى وَاضِحًا) ئەگەر ژنەكە، یان مێردەكە زانی هاوسەرەكەی نێرامۆكێكی

ئاشكرایە (فَلاَ فِيالأظْهَر) لە فەرموودەی بەهێزتردا: مافی پەشیمانیی نیە، بەڵام ئەگەر نێراموکێکینائاشکرا بێ، ئەو کاتە مارەبڕینەکە بەتاڵەو دروست نەبووە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَلَوْ حَدَثَ بِهِ عَيْبٌ) ئەگەر لە دوای مارەبڕین مێردەکە عەیبێکی–لەو عەیبانەیڕابردوو– لێپەیدا بوو، ئەو کاتەش (تَخَيَّرَتْ) ژنەکە سەرپشکە، واتە: مافی هەڵوەشاندنەوەی مارەبڕینەکەی هەیە، جیاوازی نیە: جیماعی لەگەڵ کردبێ، یان نا (إلاَّ عُنَّةً بَعْدَ دُخُولٍ) تەنها ئەو نەمێردییە نەبێ: کە لە دوایجیماعکردن هیچیتر توانای جیماعکردنی نەمێنێ، واتە: بەم نەمێردییە مافی پەشیمانیی نیە.

(أَوْ بِهَا) یان ژنەکە عەیبێکی–لەو عەیبانەیڕابردوو– لێپەیدا بوو، ئەو کاتەش (تَخَيَّرَ) مێردەکە سەرپشکەو مافی هەڵوەشاندنەوەی مارەبڕینەکەی هەیە، جیاوازی نیە: جیماعی کردبێ، یان نا (فِيالْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێدا.

(وَلاَ خِيَارَ لِوَلِيٍّ) هیچ سەرپەشکارێکی ژنەکە مافی هەڵوەشاندنەوەی مارەبڕینەکەی نیە (بِحَادِثٍ) بە هۆی پەیدابوونی یەکێك لەو عەیبانەیڕابردوو: کە لە دوایمارەبڕینەکە تووشی

وَكَذَا بِمُقَارِنِ جَبٍّ وَعُنَّةٍ، وَيَتَخَيَّرُ بِمُقَارِنِ جُنُونٍ، وَكَذَا جُذَامٌ وَبَرَصٌ فِيالأَصَحِّ، وَالْخِيَارُ عَلَىالْفَوْرِ، وَالْفَسْخُ قَبْلَ دُخُولٍ يُسْقِطُ الْمَهْرَ، وَبَعْدَهُ الأَصَحُّ: أَنَّهُ يَجِبُ مَهْرُمِثْلٍ إنْ فُسِخَ بِمُقَارِنٍ أَوْ بِحَادِثٍ بَيْنَ الْعَقْدِ وَالْوَطْءِ جَهِلَهُ الْوَاطِئُ،

مێردەکە ببێ (وَكَذَا بِمُقَارِنِ جَبٍّ وَعُنَّةٍ) هەروەها ئەگەر لە کاتیمارەبڕینیشدا مێردەکە ئەندامیجیماعکردنی لێکرابێتەوە، یان نەمێرد بێ، سەرپەرشتکاریژنەکە مافی هەڵوەشاندنەوەی مارەبڕینەکەی نیە، چونکە زیانەکە تایبەتە بە ژنەکە.

بەڵام (وَيَتَخَيَّرُ بِمُقَارِنِ جُنُونٍ) سەرپەشتکارەکە مافی هەڵوەشاندنەوەی مارەبڕینەکەی هەیە بە هۆی ئەو شێتییەی لە کاتی مارەبڕینەکەدا مێردەکە هەیبووە، هەرچەند ژنەکەش ڕازی بێ (وَكَذَا جُذَامٌ وَبَرَصٌ) هەروەها ئەگەر گرویی، یان بەڵەکیشی لە کاتیمارەبڕیندا هەبوبێ، سەرپەرشکارەکە مافی هەڵوەشاندنەوەیمارەبڕینەکەی هەیە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستردا، چونکە سەرپەرشتکارەکەش بەو سێ عەیبانە شەرمەزار دەبێ.

(وَالْخِيَارُ عَلَىالْفَوْرِ) پەشیمانبوونەوەی مارەبڕین بە پەلەیە، واتە: مەرجە بە پەلە داوایەکەی بۆ لای قازی بەرز بکاتەوەو داوای هەڵوەشاندنەوەی مارەبڕینەکە بکا، ئەگینا: مافەکەی لەدەست دەچێ، بەڵام ئەگەر ژنەکە، یان مێردەکە گوتی: نەمزانی مافیپەشیمانیم هەیە، یان نەمزانی پەشیمانیەکە بە پەلەیە، ئەوە بە سوێندخواردن باوەڕی پێدەکرێو مافەکەی لەدەست ناچێ، بەو مەرجەی تێکەڵیی لەگەڵ زانایانی ئەم مەسەلەیە نەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: هەڵوەشاندنەوەی مارەبڕین–بە یەکێك لەو عەیبانە– ژمارەی تەڵاقەکان کەم ناکاتەوە (وَ) هەروەها (الْفَسْخُ قَبْلَ دُخُولٍ) هەڵوەشاندنەوەی مارەبڕینەکە ئەگەر پێش جیماعکردن بێ (يُسْقِطُ الْمَهْرَ) هەموو مارەییەکە لە سەر مێردەکە لادەبا، جیاوازی نیە هەڵوەشاندنەوەکە: لە لایەن مێردەکەوە بێ، یان لە لایەن ژنەکەوە بێ.

بەڵام (وَبَعْدَهُ) هەڵوەشاندنەوەی مارەبڕینەکە لە دوای جیماعکردن (اَلأَصَحُّ: أَنَّهُ يَجِبُ مَهْرُ مِثْلٍ) بە فەرموودەی ڕاستتر: مارەیی هاوێنە لە سەر مێردەکە واجب دەبێ (إِنْ فُسِخَ بِمُقَارِنٍ) ئەگەر مارەبڕینەکە هەڵوەشاندرابێتەوە بەو عەیبەی لە کاتی مارەبڕینەکەدا هەبووە (أَوْ بِحَادِثٍ بَيْنَ الْعَقْدِ وَالْوَطْءِ) یان لە کاتێکی نێوان مارەبڕینەکەو جیماعکردندا پەیدا بووە، بەو مەرجەی لەو دوو مەسەلەیەدا (جَهِلَهُ الْوَاطِئُ) جیماعکەرەکە–پێش جیماعکردن– نەیزانیبێ هاوسەرەکەی ئەو عەیبەی هەیە.

واتە: ئەگەر ژنەکە، یان مێردەکە زانی هاوسەرەکەی ئەو عەیبەی هەیە، ئینجا بە خۆشی خۆی جیماعی کرد، ئەو کاتە مافیهەڵوەشاندنەوەی نیە، چونکە پێی ڕازی بووە، هەروەك لە (شرح المحلّی)و (تحفة)و (نهاية)و حاشیەکانیاندا ڕوون کراونەتەوە.

وَالْمُسَمَّى إِنْ حَدَثَ بَعْدَ وَطْءٍ، وَلَوْ انْفَسَخَ بِرِدَّةٍ بَعْدَ وَطْءٍ فَالْمُسَمَّى، وَلاَ يَرْجِعُ الزَّوْجُ بَعْدَ الْفَسْخِ بِالْمَهْرِ عَلَى مَنْ غَرَّهُ فِي الْجَدِيدِ، وَيُشْتَرَطُ فِي الْعُنَّةِ رَفْعٌ إِلَى الْحَاكِمِ، وَكَذَا سَائِرُ الْعُيُوبِ فِي الأَصَحِّ،

(وَالْمُسَمَّى) هەروەها هەموو مارەیی ناوبراو لە سەر مێردەکە واجب دەبێ (إِنْ حَدَثَ بَعْدَ وَطْءٍ) ئەگەر عەیبەکە لە دوای جیماعکردن پەیدا ببێ: لە ژنەکە، یان مێردەکە.

(وَلَوْ انْفَسَخَ بِرِدَّةٍ بَعْدَ وَطْءٍ) ئەگەر مارەبڕینەکە هەڵوەشاوە بە هۆی کافربوونێکی دوای جیماعکردن، ئەوە (فَالْمُسَمَّى) مارەییە ناوبراوەکە لە سەر مێردەکە واجب دەبێ بۆ ژنەکە، جیاوازی نیە ژنەکە کافر بوبێ، یان مێردەکە، بەڵام بە کافربوونی پێش جیماعکردن: ئەگەر ژنەکە کافر بوبێ ئەوە مافی هیچ بەشە مارەییەکی نیە، ئەگەر مێردەکە کافر بوبێ ئەوە نیوەی مارەییناوبراوی لە سەرە بۆ ژنەکەی، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَلاَ يَرْجِعُ الزَّوْجُ بَعْدَالْفَسْخِ بِالْمَهْرِ) نابێ مێردەکە لە دوایهەڵوەشاندنەوەی مارەبڕینەکە–بۆ وەرگرتنەوەیمارەییەکە– بگەڕێتەوە (عَلَى مَنْ غَرَّهُ) بۆ سەر ئەو کەسەی فریوی داوە بە عەیبیژنەکە (فِيالْجَدِيدِ) لە فەرموودەینوێدا، جیاوازی نیە فریودەرەکە: سەرپەرشتکاری ژنەکە بێ: وەك بێدەنگ بێو عەیبیژنەکە نەڵێ، یان خودیژنەکە بێ: وەك بەخۆی عەیبەکەیخۆی نەڵێو وەها نیشانی سەرپەشتکارەکەی بدا: کە داخوازیکەرەکەی ئاگاداری عەیبەکەیە.

ئینجا بزانە: لە فەرموودەی کۆندا: مێردەکە مافی هەیە بۆ وەرگرتنەوەی

مارەییەکە بگەڕێتەوە سەر فریودەرەکە، بە بەڵگەی فەرموودەیئیمامی(عمر)یڕابردوو لەم باسەدا، بەڵام بەڵگەی فەرموودەکەی نوێ بەهێزترە: کە حەدیسەکەی ﴿اَیُّمَا اِمْرَأَةٍ نَکَحَتْ﴾ی ڕابردووە لە (باسیسەرپەرشتکارەکان)دا، واتە: هەرچەند لە ویّدا بێسەرپەرشتکار مارەبڕینەکەشی بەتاڵ بوو، بەڵام فریودراوەکە مافی وەرگرتنەوەی مارەییەکەی نیە.

﴿ چۆنیەتی هەڵوەشاندنەوەی مارەبڕین ﴾

(وَيُشْتَرَطُ فِيالْعُنَّةِ) بە مەرج دادەندرێ:لە هەڵوەشاندنەوەی مارەبڕین بە هۆی نەمێردی: (رَفْعٌ إلَى حَاكِمٍ) داوایەکە بەرز بکرێتەوە بۆ لای دادوەر، واتە: قازی (وَكَذَا سَائِرُ الْعُيُوبِ) هەروەها لە گشت عەیبەکانیتریشدا مەرجە: داوایەکە بەرز بکرێتەوە بۆلای دادوەر (فِي الأَصَحِّ) لە فەرمودەی ڕاستتردا، واتە: نە بۆ ژنەکەو نە بۆ مێردەکە دروست نابێ: ڕێك بکەونو بە بێقازی هەڵیبوەشێننەوە.

بەڵام ئەگەر شوێنێك (قازی)ی شەرعی لێنەبو، یان هەڵوەشاندنەوەی لای قازی پارەی دەویا، ئەو کاتە لە بەر ناچاری: هەم بۆ ژنەکەو هەم بۆ مێردەکە دروستە پیاوێکی لێزان

وَتَثْبُتُ الْعُنَّةُ بِإِقْرَارِهِ أَوْ بَيِّنَةٍ عَلَى إقْرَارِهِ وَكَذَا بِيَمِينِهَا بَعْدَ نُكُولِهِ فِالأَصَحِّ، وَإِذَا ثَبَتَتْ ضَرَبَ الْقَاضِي لَهُ سَنَةً بِطَلَبِهَا، فَإِذَا تَمَّتْ رَفَعَتْهُ إلَيْهِ: فَإِنْ قَالَ وَطِئْتُ حُلِّفَ، فَإِنْ نَكَلَ حُلِّفَتْ فَإِنْ حَلَفَتْ أَوْ أَقَرَّ اِسْتَقَلَّتْ بِالْفَسْخِ،

بکاتە (المُحَكَّمْ)–واتە: دادوەریمەسەلەکەو– لە لای وی مارەبڕینەکە هەڵبوەشێنێتەوە بە وشەکانیداهاتوو، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)و حاشیەکانیاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَتَثْبُتُ الْعُنَّةُ) نەمێردیی پیاوەکە ئاشکرا دەبێ: یان (بِإِقْرَارِهِ) بە دانپێداهێنانی مێردەکە لە لای قازی (أَوْ بَيِّنَةٍ عَلَى إقْرَارِهِ) یان بە شاهیدیی دوو پیاو لە سەر دانپێداهێنانەکەی (وَكَذَا بِيَمِينِهَا بَعْدَ نُكُولِهِ) هەروەها ئاشکرا دەبێ بە سوێندخواردنی ژنەکە لە دوای سوێندنەخواردنی مێردەکە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

ئینجا (وَإِذَا ثَبَتَتْ) هەر کاتێك نەمێردیی مێردەکە ئاشکرا بوو: بە یەکێك لەو سێ ڕووانەیڕابردوو (ضَرَبَ الْقَاضِي لَهُ سَنَةً) قازی ماوەی ساڵێك بۆ مێردەکە دادەنێ (بِطَلَبِهَا) بە داواکردنی ژنەکە–واتە: نە بە داواکردنی سەرپەرشتکارەکەو نە سەربەخۆ قازی ساڵەکە دادانێ–جا ئەگەر ژنەکە لە بەر نەزانین، یان سەرلێشێوان بێدەنگ بوو، دروستە قازی ئاگاداری بکاتەوە ﴿عن سعيد بن الْمُسَيِّبﷺ: قَضَى عُمَرُﷺ: أَنَّ الْعِنِّينَ يُؤَجَّلُ سَنَةً﴾ أخرجه سعيد بن منصور ورجاله ثقات، ئیمامی(عمر) بڕیاری داوە: نەمێرد مۆڵەتی ساڵێکی بۆ دابندرێ. واتە: تا هەر چوار وەرزەکەی ساڵ ببینێ؟ نەوەك نەمێردیەکەی

بە هۆی گەرمی، یان ساردی، یان تەڕی، یان ووشکی بێ، ئینجا ساڵەکەش لە دانانی قازیەوە دەست پێدەکا.

(فَإِذَا تَمَّتْ) جا هەر کاتێك ساڵەکە تەواو بوو و جیماعی پێنەکرا (رَفَعَتْهُ إِلَيْهِ) دووبارە —بە پەلە— بەرزی دەکاتەوە بۆ لای قازی تاکو مارەبڕینەکە هەڵبوەشێنێتەوە (فَإِنْ قَالَ وَطِئْتُ) جا ئەگەر مێردەکە گوتی: لە ماوەی ئەو ساڵەدا جیماعم کردوە. ئەوە (حُلِّفَ) مێردەکە سوێند دەدرێ کە جیماعی کردوە، بەو مەرجەی ژنەکە لەو کاتدا بێوەژن بێ، بەڵام ئەگەر کچ بوو، ئەو کاتە بە سوێندخواردن باوەڕ بە ژنەکە دەکرێ کە جیماعی نەکردوە، هەروەها (فَإِنْ نَكَلَ) ئەگەر مێردەکە سوێندی نەخوارد، ئەو کاتەش (حُلِّفَتْ) ژنەکە سوێند دەدرێ کە مێردەکەی جیماعی لەگەڵ نەکردوەو باوەڕی پێدەکرێ.

(فَإِنْ حَلَفَتْ) جا ئەگەر ژنەکە سوێندی خوارد (أَوْ أَقَرَّ) یان مێردەکە دانی هێنا: کە جیماعی نەکردوە، ئەو کاتە (اِسْتَقَلَّتْ بِالْفَسْخِ) ژنەکە سەربەخۆ دەبێ بۆ هەڵوەشاندنەوەی مارەبڕینەکە، بەڵام بەو مەرجەی پێشدا قازی، یان (مُحَكِّمْ) بڵێ: مافی هەڵوەشاندنەوەی مارەبڕینەکەت جێگیر بوو. ئینجا ژنەکەش بڵێ: ئەوا بە هۆی ئەم عەیبە مارەبڕینەکەی

وَقِيلَ يَحْتَاجُ إِلَى إِذْنِ الْقَاضِي أَوْ فَسْخِهِ، وَلَوْ اِعْتَزَلَتْهُ أَوْ مَرِضَتْ أَوْ حُبِسَتْ فِالْمُدَّةِ لَمْ تُحْسَبْ، وَلَوْ رَضِيَتْ بَعْدَهَا بِهِ بَطَلَ حَقُّهَا، وَكَذَا لَوْ أَجَّلَتْهُ عَلَى الصَّحِيحِ، وَلَوْ نَكَحَ وَشُرِطَ فِيهَا إِسْلَامٌ أَوْ فِي أَحَدِهِمَا نَسَبٌ أَوْ حُرِّيَّةٌ أَوْ غَيْرُهُمَا فَأُخْلِفَ فَالأَظْهَرُ صِحَّةُ النِّكَاحِ، ثُمَّ

خۆم هەڵوەشاندەوە. (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (يَحْتَاجُ إِلَى إِذْنِ الْقَاضِي) پێویستی بە ئیزندانی قازی هەیە (أَوْ فَسْخِهِ) یان بە هەڵوەشاندنەوەی قازی، وەك بڵێ: بە هۆی ئەم عەیبە مارەبڕینی ئەم ژنو مێردەم هەڵوەشاندەوە.

ئینجا بزانە: لە مەسەلەی دانانی (مُحَكِّمْ)ی‌ڕابردوودا دەردەکەوێ: کە لە عەیبەکانیتریشدا مەرجە: پێشدا قازی، یان (مُحَكِّمْ) بڵێ: مافی هەڵوەشاندنەوەی مارەبڕینەکەت جێگیر بوو. ئینجا ژنەکەش، یان مێردەکەش بڵێ: ئەوا بە هۆی ئەم عەیبە مارەبڕینەکەی خۆم هەڵوەشاندەوە.

(وَلَوْ اِعْتَزَلَتْهُ) ئەگەر لە تەواوی ساڵەکەدا ژنەکە خۆی لە مێردەکەی جیا کردەوە (أَوْ مَرِضَتْ) یان ژنەکە نەخۆش کەوت (أَوْ حُبِسَتْ فِيالْمُدَّةِ) یان لە تەواوی ساڵەکەدا ژنەکە بەندکرابو (لَمْ تُحْسَبْ) ئەم ساڵە حیساب ناکرێو ساڵێکیتر دەست پێدەکاتەوە، جا ئەگەر ئەو ڕووداوانە لە بەشێکی ساڵەکەدا بون، ئەو کاتە تەنها هەمان وەرز لە ساڵی داهاتوودا چاوەڕوان دەکرێ، بەڵام ئەگەر ڕووداوەکان لە لای مێردەکەوە بن، ئەوە کاتە ساڵەکەی لە سەر دەژمێردرێو

ساڵێکیتر دوو بارە ناکرێتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
(وَلَوْ رَضِيَتْ بَعْدَهَا بِهِ) ئەگەر ژنەکە لە دوای تەواوبوونی ساڵەکە بە مێردەکەی ڕازی بوو، ئەوە (بَطَلَ حَقُّهَا) مافی هەڵوەشاندنەوەکەی بەتاڵ دەبێتەوە (وَكَذَا لَوْ أَجَّلَتْهُ) هەروەها ئەگەر هەڵوەشاندنەوەکەشی دواخست بۆ ماوەیەکیتر، مافەکەی بەتاڵ دەبێتەوە (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست.

﴿ دانانی مەرجێك لە ژنەکەدا، یان لە مێردەکەدا ﴾

(وَلَوْ نَكَحَ) ئەگەر ژنێکی لە خۆی مارە کرد (وَشُرِطَ فِيهَا إِسْلَامٌ) لە ناو مارەبڕینەکەدا بە مەرج دانرا: ژنەکە موسوڵمان بێ (أَوْ فِي أَحَدِهِمَا نَسَبٌ) یان بە مەرج دانرا: ژنەکە، یان مێردەکە خاوەن نەژاد بێ (أَوْ حُرِّيَّةٌ) یان ئازاد بێ (أَوْ غَيْرُهُمَا) یان جگە لەو سیفەتانە: وەك بە مەرج دابندرێ ژنەکە کچ بێ، یان مێردەکە کوڕ بێ، واتە: لە ژیانیدا ژنی نەهێنابێ، یان جاحێڵیو گەنجی، یان ڕەنگ، یان باڵا بەرزی بە مەرج دابندرێ، ئینجا (فَأُخْلِفَ) مەرجەکەش نەهێندرا جێ، ئەوە (فَالأَظْهَرُ صِحَّةُ النِّكَاحِ) بە فەرموودەی بەهێزتر: مارەبڕینەکە دروست دەبێ (ثُمَّ) ئینجا تەماشا دەکەین:

إِنْ بَانَ خَيْرًا مِمَّا شُرِطَ فَلَا خِيَارَ، وَإِنْ بَانَ دُونَهُ فَلَهَا الْخِيَارُ، وَكَذَا لَهُ فِي الأَصَحِّ، وَلَوْ ظَنَّهَا مُسْلِمَةً أَوْ حُرَّةً فَبَانَتْ كِتَابِيَّةً أَوْ أَمَةً وَهِيَ تَحِلُّ لَهُ فَلَا خِيَارَ فِي الأَظْهَرِ، وَلَوْ أَذِنَتْ فِي تَزْوِيجِهَا بِمَنْ ظَنَّتْهُ كُفْئًا فَبَانَ فِسْقُهُ أَوْ دَنَاءَةُ نَسَبِهِ وَحِرْفَتِهِ فَلَا خِيَارَ لَهَا،

(إِنْ بَانَ خَيْرًا مِمَّا شُرِطَ) ئەگەر دەرکەوت: ژنەکە، یان مێردەکە باشترە لە بە مەرج دانراوەکە: وەك لە جیاتی بێوەژن دەرکەوێ کچە، یان لە جیاتی بێوەمێرد دەرکەوێ کوڕە، ئەوە (فَلَا خِيَارَ) بۆ هیچێکیان پەشیمانی نیە، بەڵام (وَإِنْ بَانَ دُونَهُ) ئەگەر دەرکەوت کەمترە لە بە مەرج دانراوەکە: وەك لە جیاتی کچ بێوەژن بێ، یان لە جیاتی کوڕ بێوەمێرد بێ، ئەو کاتە (فَلَهَا الْخِيَارُ) بۆ ژنەکە مافی پەشیمانی هەیە (وَكَذَا لَهُ) هەروەها بۆ مێردەکەش مافی پەشیمانی هەیە، واتە: هەردووکیان مافیان هەیە مارەبڕینەکە هەڵبوەشێننەوە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: ئەم هەڵوەشاندنەوەیە -بۆ هەردووکیان- بە پەلەو دەسبەجێیەو پێویستی بە قازی نیە، کەواتە: هەر یەکێك لە ژنەکەو لە مێردەکە زانی مەرجە دانراوەکەی نەهاتۆتە جێ، ئەوە یەکسەر دەڵێ: مارەبڕینەکەم هەڵوەشاندەوە. هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)و حاشیەکانیاندا فەرموویانە.

جا بزانە: ئەگەر لە ناو مارەبڕینەکەدا مەرجەکە دانەندرابێ، بەڵکو لە پێش مارەبڕینەکە، یان لە دوای مارەبڕینەکە دانرابو، ئەوە هیچ کاری پێناکرێو هیچێکیان مافی پەشیمانیی

نیه، هەروەك لە دوای ئێرە – لە شەرحی (وَالْمُؤَثِّرُ)– ڕوونی دەكەینەوە،إن شاء الله تعالى.

دووەم: ئەگەر پیاوە دیارکراوەکە، یـان ئافرەتـە دیارکراوەکـە بگـۆڕدرێ: وەك بلـێ: لـە (زەید) مارەم بکە، ئەویش لە (عەمر) مارەی کرد، یان بڵێ: فلانە کیژەت لێم مارە بکـە، ئەویش خوشکێکی ئەو کیژەیی لێ مارە کرد، ئەوە لە هەردوو مەسەلەدا مارەبڕینەکە بەتاڵ دەبێ‌و دروست نابێ، هەروەك لە (تحفة)و (البجيرمي)دا فەرموویانە.

(وَلَوْ ظَنَّهَا مُسْلِمَةً) ئەگەر مێردەکە–بە بێ‌مەرج– واتێگەیشتبو ژنەکە موسوڵمانە (أَوْ حُرَّةً) یان ئازادە (فَبَانَتْ كِتَابِيَّةً أَوْ أَمَةً) ئینجا دەرکەوت: ژنەکە (أهل الكتاب)ە، یان (جارية)یـە (وَهِيَ تَحِلُّ لَهُ) جاریەکەشی بۆ حەڵاڵ بوو، ئەوە (فَلَاَخِيَارَ) مـافی پەشـیمانی نیـە (فِـی الْأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، چونکە مەرجی دانەناوەو کەمتەرخەمی کردوە.

(وَلَوْ أَذِنَتْ) ئەگەر ئافرەتێك سەرپەرشتکارەکەی‌خۆی ئیزندا (فِي تَزْوِيجِهَا بِمَنْ ظَنَّتْهُ كُفْوًا) لـە پیـاوێکی مـارە بکـا: کـە وای‌تێگەیشـتبو هاوچەشـنی خۆیـەتی (فَبَـانَ فِسْـقُهُ) ئینجـا دەرکەوت: پیاوەکە فاسقە (أَوْ دَنَاءَةُ نَسَبِهِ وَحِرْفَتِهِ) یان نەژادەکەی، یان پیشەکەی ناڕێك‌و خراپە، ئەوە (فَلَاَ خِيَارَ لَهَا) ئافرەتەکە مافی پەشیمانی نیە، چونکە مەرجی دانـەناوەو کەمتەرخەمی کردوە: کە لێی نەکۆڵیوەتەوە.

قُلْتُ: وَلَوْ بَانَ مَعِيبًا أَوْ عَبْدًا فَلَهَاالْخِيَارُ وَاللهُ أ

وَالرُّجُـوعِ بِـهِ عَلَاالْغَـارِّ مَـا سَـبَقَ فِالْعَيْـبِ، وَا

بِحُرِّيَّةِ أَمَةٍ وَصَحَّحْنَاهُ فَالْوَلَدُ قَبْلَ الْعِلْمِ حُرٌّ وَعَلَى الْمَغْرُورِ قِيمَتُهُ لِسَيِّدِهَا وَيَرْجِعُ بِهَا عَلَى الْغَارِّ، وَالتَّغْرِيرُ بِالْحُرِّيَّةِ لاَ يُتَصَوَّرُ مِنْ سَيِّدِهَا بَلْ مِنْ وَكِيلِهِ أَوْ مِنْهَا، فَإِنْ كَانَ مِنْهَا

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (وَلَوْ بَانَ مَعِيبًا) ئەگەر دەرکەوت مێردەکە عەیبدارە، واتە: لەو پێنج عەیبانەی‌ڕابردوو عەیبێکی هەبوو (أَوْ عَبْدًا) یان کۆیلە بوو، ئەو کاتە (فَلَهَا الْخِيَارُ) ژنەکە مافی پەشیمانی هەیە، هەروەك ڕابرا (وَاللهُ أَعْلَمُ).

(وَمَتَى فُسِخَ بِخُلْفٍ) هەر کاتێك مارەبڕینەکە هەڵوەشێندراوە بە هۆی نەهاتنەجێی مـەرجێك، ئەوە (فَحُكْمُ الْمَهْرِ وَالرُّجُوعِ بِهِ عَلَىالْغَارِّ) بڕیـاری مارەییەکـەو گەڕانـەوەی مێردەکە بـۆ سـەر فریودەرەکـە تـاکو تۆڵـەی مارەییەکـەی لێبسـتێنێ (مَـا سَـبَقَ فِيالْعَيْـبِ) هـەر ئـەو بڕیـارەی‌ڕابردووە لـە باسـی هەڵوەشـاندنەوەی عەیبداری‌دا، واتـە: لێرەشـدا: ئەگـەر پـێش جیماعکردن مارەبڕینەکە هەڵبوەشێندرێتەوە، ئەوە مارەییەکـە لـە سـەر مێردەکـە لادەچـێ، بەڵام ئەگەر لە دوای جیماعکردن هەڵبوەشێندرێتەوە، ئەو کاتە مارەیی هاوێنە بۆ ژنەکـە لـە سەر مێردەکە واجب دەبـێ، مێردەکـەش هـیچ مـافی نیـە تۆڵـەی مارییەکـە لـە فریودەرەکـە وەربگرێتەوە.

(وَالْمُؤَثِّرُ) ئـەو فریودانـەی کـار دەکـا لـە هەڵوەشـاندنەوەی مارەبڕینەکـەدا بـە

هۆی نەهاتنە جێی مەرجێك (تَغْرِيرٌ قَارَنَ الْعَقْدَ) ئەو فریودانەیە كە لە ناو مارەبڕینەكەدا بە مەرج دابندرێ، ئینجا نەهێندرێتە جێ، وەك بڵێ: ئەم ئافرەتە كچە كردمە ژنی تۆ. ئینجا ئەویش قبولْ بكا، واتە: ئەگەر مەرجەكە لە پێش مارەبڕینەكە دابندرێ، ئەوە هیچ كار ناكا، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.

(وَلَوْ غُرَّ بِحُرِّيَّةِأَمَةٍ) ئەگەر پیاوێك فریودرا بە ئازادیی (جاریة)ك، واتە: لە ناو مارەبڕینەكەدا بە مەرج داندرا ئازاد بێ، بەلام دەركەوت ئافرەتەكە كۆیلەیە (وَصَحَّحْنَاهُ) مارەبڕینەكەشمان بە دروستبوو دانا، ئەوە (فَالوَلَدُ قَبْلَ الْعِلْمِ حُرٌّ) پێش ئەوەی بزانێ ژنەكە كۆیلەیە، ئەو منداڵەی لەو ژنەی پەیدا دەبێ ئازادە (وَعَلَىالْمَغْرُورِ قِيمَتُهُ لِسَيِّدِهَا) فریودراوەكەش لە سەری واجبە نرخی منداڵەكە بداتە گەورەی ژنە كۆیلەكەو، هەم (وَيَرْجِعُ بِهَا عَلَى الغَارِّ) دەشگەڕێتەوە سەر فریودەرەكەو تۆڵەی نرخەكەی لەوی وەردەگرێتەوە، بەلام دوای زانین منداڵەكە كۆیلەیە.

(وَالتَّغْرِيرُ بِالْحُرِّيَّةِ لاَ يُتَصَوَّرُ مِنْ سَيِّدِهَا) فریودان بە ئازادیی (جاریة)كە لە گەورەكەیەوە ناگونجێ، چونكە ئەگەر بڵێ: ئەم ئافرەتە ئازادە. یەكسەر ئازاد دەبێ (بَلْ مِنْ وَكِيلِهِ أَوْ مِنْهَا) بەڵكو لە وەكیلی گەورەكەی، یان لە (جاریة)كەوە دەگونجێ (فَإِنْ كَانَ مِنْهَا) جا تَعَلَّقَ الْغُرْمُ بِذِمَّتِهَا، وَلَوْ انْفَصَلَ الْوَلَدُ مَيِّتًا بِلاَ جِنَايَةٍ فَلاَ شَيْءَ فِيهِ، وَمَنْ عَتَقَتْ تَحْتَ رَقِيقٍ أَوْ مَنْ فِيهِ رِقٌّ تَخَيَّرَتْ فِي فَسْخِ النِّكَاحِ، وَالأَظْهَرُ أَنَّهُ عَلَىالْفَوْرِ، فَإِنْ قَالَتْ جَهِلْتُ الْعِتْقَ صُدِّقَتْ بِيَمِينِهَا إنْ أَمْكَنَ: بِأَنْ كَانَ الْمُعْتِقُ غَائِبًا، وَكَذَا إنْ قَالَتْ جَهِلْتُ الْخِيَارَ بِهِ فِي الأَظْهَرِ، فَإِنْ فَسَخَتْ قَبْلَ وَطْءٍ فَلاَ مَهْرَ، وَبَعْدَهُ بِعِتْقٍ بَعْدَهُ وَجَبَ الْمُسَمَّى، أَوْ قَبْلَهُ فَمَهْرُمِثْلٍ، وَقِيلَ الْمُسَمَّى، وَلَوْ عَتَقَ بَعْضُهَا أَوْ كُوتِبَتْ أَوْ عَتَقَ عَبْدٌ تَحْتَهُ أَمَةٌ فَلاَ خِيَارَ.

ئەگەر فریودانەكە لە (جاریة)كەوە بێ، ئەوە (تَعَلَّقَ الْغُرْمُ بِذِمَّتِهَا) تۆڵەی منداڵەكە بە ئەستۆیەوە دەبەسترێتەوە، هەر كاتێك ئازاد كرا لێی وەردەگیرێ (وَلَوْ انْفَصَلَ الوَلَدُ مَيِّتًا بِلاَ جِنَايَةٍ) ئەگەر منداڵەكە بە بێ دەستدرێژیكردنە سەردایكەكە بە مردوویی لێی جیا بۆوە (فَلاَ شَيْءَ فِيهِ) هیچ تۆڵەی واجب نیە.

(وَمَنْ عَتَقَتْ) هەر ژنێك هەمووی ئازاد بكرێ لەو حاڵەتەی كە (تَحْتَ رَقِيقٍ أَوْ مَنْ فِيهِ رِقٌّ) لە ژێر مارەبڕینی كۆیلەیەكدایە، یان ئەوەی بەشێكی كۆیلەیە، ئەوە (تَخَيَّرَتْ فِي فَسْخِ النِّكَاحِ) دەبێتە سەرپشك لە هەڵوەشاندنەوەی مارەبڕینەكە، هەروەك لە (البخاري)و (مسلم)دا گێڕدراوەتەوە.

ئینجا (وَالأَظْهَرُ أَنَّهُ عَلَىالْفَوْرِ) بە فەرموودەی بەهێزتر پەشیمانبوونەوەكەش دەمودەستەو بە پەلەیە (فَإِنْ قَالَتْ جَهِلْتُ العِتْقَ) ئەگەر ژنەكە گوتی نەمزانی ئازاد كراوم بۆیێ دواكەوتم

(صُدِّقَتْ بِيَمِينِهَا إِنْ أَمْكَنَ) بە سوێندخواردنەکەی باوەڕی پێدەکرێ ئەگەر بگونجێ: (بِأَنْ كَانَ الْمُعْتِقُ غَائِبًا) وەك ئازادکەرەکەی لە شوێنێکی نادیار بوبێ (وَكَذَا إِنْ قَالَتْ جَهِلْتُ الْخِيَارَ بِهِ فِيالأَظْهَرِ) هەروەها لە فەرموودەی بەهێزتردا: باوەڕی پێدەکرێ ئەگەر بڵێ: نەمزانی بەم ئازادبوونەم مافی پەشیمانیم هەیە.

ئینجا (فَإِنْ فَسَخَتْ قَبْلَ وَطْءٍ) ئەگەر پێش جیماعکردن مارەبڕینەکەی هەڵوەشاندەوە، ئەوە (فَلاَ مَهْرَ) مافی هیچ مارەیی نیە (وَبَعْدَهُ بِعِتْقٍ بَعْدَهُ) بەڵام ئەگەر لە دوای جیماعکردن بە ئازادبوونێکی دوایجیماعکردن هەڵیوەشاندەوە، ئەوە (وَجَبَ الْمُسَمَّى) مارەییە ناوبراوەکە–بۆ گەورەکەی–واجب دەبێ لە سەر مێردەکەی (أَوْ قَبْلَهُ) یان بە ئازادبوونێکی پێش جیماعکردن هەڵیوەشاندەوە، ئەوە (فَمَهْرُ مِثْلٍ) مارەیی هاوێنە–بۆ گەورەکەی– واجب دەبێ لە سەر مێردەکەی (وَقِيلَ الْمُسَمَّى) لە فەرموودەیەکی بێهێزادا: مارەییە ناوبراوەکەی بۆ واجب دەبێ.

(وَلَوْ عَتَقَ بَعْضُهَا أَوْ كُوتِبَتْ) ئەگەر ژنەکە تەنها بەشێکی ئازاد کرا، یان نووسراوی درایێ (أَوْ عَتَقَ عَبْدٌ تَحْتَهُ أَمَةٌ) یان کۆیلەیەك ئازاد کرا کە جاریەکی لە ژێردا بوو، ئەوە (فَلاَ خِيَارَ) لە هەرسێك مەسەلەدا هیچێکیان مافی پەشیمانیی نیە.

(فَصْلٌ) يَلْزَمُ الْوَلَدَ إِعْفَافُ الأَبِ وَالأَجْدَادِ عَلَىالْمَشْهُورِ: بِأَنْ يُعْطِيَهُ مَهْرَ حُرَّةٍ، أَوْ يَقُولَ: انْكِحْ وَأُعْطِيكَ الْمَهْرَ، أَوْ يَنْكِحَ لَهُ بِإِذْنِهِ وَيُمْهِرَ، أَوْ يُمَلِّكَهُ أَمَةً أَوْ ثَمَنَهَا، ثُمَّ عَلَيْهِ مُؤْنَتُهُمَا، وَلَيْسَ لِلأَبِ تَعْيِينُ النِّكَاحِ دُونَ التَّسَرِّي وَلاَ رَفِيعَةٍ، وَلَوْ اتَّفَقَا عَلَى مَهْرٍ فَتَعْيِينُهَا لِلأَبِ، وَيَجِبُ التَّجْدِيدُ إِذَا مَاتَتْ أَوْ انْفَسَخَ بِرِدَّةٍ أَوْ فَسَخَهُ بِعَيْبٍ، وَكَذَا إِنْ طَلَّقَ بِعُذْرٍ فِالأَصَحِّ،

﴿ فَصْلٌ: لە باسی (الإِعْفَاف)= ژن هێنان بۆ باوك و باپیرە ﴾

(يَلْزَمُ الْوَلَدَ) لە سەر کوڕو کیژ –بەگوێرەی میراتگرتن– واجبە (إِعْفَافُ الأَبِ وَالأَجْدَادِ) باوك و باپیرەکانی لای دایك و باوکیان داوێنپاك بکەن، بەڵام بەو مەرجەی کوڕو کیژەکە هەبوویی بن (عَلَىالْمَشْهُورِ) لە سەر فەرموودەیناسراویمەزهەب، ئینجا داوێنپاککردنەکەش بەوە دەبێ: (بِأَنْ يُعْطِيَهُ مَهْرَ حُرَّةٍ) مارەیی ژنێکیئازاد بداتە باوك و باپیرە تاکو بەو مارەییە ژنێك لە خۆی مارە بکا (أَوْ يَقُولَ انْكِحْ وَأُعْطِيكَ الْمَهْرَ) یان بڵێتە باوك و باپیرە: ژنێك لە خۆت مارە بکە، من مارەییەکەیت دەدەمێ (أَوْ يَنْكِحَ لَهُ بِإِذْنِهِ وَيُمْهِرَ) یان بە ئیزنی باوك و باپیرە ژنەکەیان لێ مارە بکاو مارییەکەشی بداتێ (أَوْ يُمَلِّكَهُ أَمَةً أَوْ ثَمَنَهَا) یان جاریەیەك بداتە باوك و باپیرە، یان پارەی جاریەکە بدا، جا لەو حاڵەتانەشدا مەرجە: ژنەکە شەهوەتی باوك و باپیرە تێر بکا، نەك پیرەژنێکی شێوراو بێ.

(ثُمَّ) ئینجا کە ژنی بۆ باوك و باپیرە هێنا (عَلَيْهِ مُؤْنَتُهُمَا) ئەرکی بەخێوکردنیخۆیان و

ژنەكانیشیان لـە سـەر كوڕەكـانو كیژەكانـە بـەگوێرەی میراتگـرتن، واتـە: نێرینـە بـە دووهەنـدی مێیینـە ئـەركی ژنهێنانەكـەو بەخێوكردنەكـە دەدا، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَلَيْسَ لِلأَبِ تَعْيِينُ النِّكَاحِ دُونَ التَّسَرِّي) باوك ئەو مافەی نیە: تەنها ژنهێنان دیاری بكاو بە ئافرەتی كۆیلە ڕازی نەبێ (وَلاَ رَفِيعَةٍ) هەم مافی نیە ژنێكی پلەو پایە بەرز دیاری بكا: كە ئەركو مارەیی زۆر بێ بە هۆی جوانی، یان نەژاد، بەلام (وَلَوْ اتَّفَقَا عَلَى مَهْرٍ) ئەگەر باوكو منداڵەكـەی لـە سـەر ئەندازەیـەكی مـارەیی ڕێـك كـەوتن، ئـەو كاتـە (فَتَعْيِينُهَـا لِـلأَبِ) دیاریكردنی ژنەكە مافی باوكەكەیە.

(وَيَجِبُ التَّجْدِيدُ إذَا مَاتَتْ) لە سەر كوڕو كیژەكـە واجبـە: سـەرلەنوێ ژنـێكیتر بـۆ بـاوكو باپیرە بێنن هـەر كاتێك ئەوژنـەی بۆیـان هێنـابو مـرد (أَوْ انْفَسَخَ بِـرِدَّةٍ) یـان بـە هـۆی كافربوونی ژنەكە مارەبڕینەكە هەڵوەشاوە (أَوْ فَسَخَهُ بِعَيْبٍ) یان باوكەكە بە هۆی عەیبێك هەڵیوەشاندەوە (وَكَذَا إنْ طَلَّقَ بِعُذْرٍ) هەروەها ئەگەر باوكەكە بە هۆی عوزرێكیش ژنەكەی تەڵاق بدا، هەر واجبە: ژنێكیتری بۆ بێنن (فِي الأَصَـحِّ) لـە فـەرموودەی ڕاسـتتردا، بـەلام ئەگەر بە بێعوزر تەڵاقی بدا، ئەو كاتە واجب نیە ژنێكیتری بۆ بێنن.

وَإِنَّمَـا يَجِـبُ إعْفَـافُ فَاقِـدِ مَهْـرٍ مُحْتَـاجٍ إلَـى نِكَـاحٍ وَيُصَـدَّقُ إذَا ظَهَـرَتِ الْحَاجَـةُ بِـلاَ يَمِـينٍ، وَيَحْـرُمُ عَلَيْـهِ وَطْءُ أَمَـةِ وَلَـدِهِ، وَالْمَـذْهَبُ وُجُـوبُ مَهْـرٍ لاَ حَـدٍّ، فَـإِنْ أَحْبَـلَ فَالْوَلَـدُ حُـرٌّ نَسِـيبٌ، فَـإِنْ كَانَـتْ مُسْـتَوْلَدَةً لِلإِبْـنِ لَـمْ تَصِـرْ مُسْـتَوْلَدَةً لِـلأَبِ، وَإِلاَّ فَـالأَظْهَرُ أَنَّهَـا تَصِيرُ وَأَنَّ عَلَيْـهِ قِيمَتَهَـا مَـعَ مَهْـرٍ، لاَ قِيمَـةَ وَلَـدٍ فِـالأَصَـحِّ، وَيَحْـرُمُ نِكَاحُهَا، فَلَوْ مَلَكَ زَوْجَةَ وَالِدِهِ الَّذِى لاَ تَحِلُّ لَهُ الأَمَةُ لَمْ يَنْفَسِخْ النِّكَاحُ فِالأَصَحِّ، وَلَيْسَ لَهُ نِكَاحُ أَمَةِ مُكَاتَبِهِ، فَإِنْ مَلَكَ مُكَاتَبٌ زَوْجَةَ سَيِّدِهِ انْفَسَخَ النِّكَاحُ فِي الأَصَحِّ.

(وَإِنَّمَا يَجِبُ إعْفَافُ فَاقِدِ مَهْرٍ) ژنهێنان تەنها بۆ ئەو باوكو باپیرەیـە واجبـە كـە بـە خـۆی مـارەیی ژنهێنـانی نـەبێو هـەم (مُحْتَـاجٍ إلَـى نِكَـاحٍ) پێویستیشـی بـە ژنهێنـان هـەبێ: وەك حەزی بۆ جیماع بچێ، هەر چەند ژنێكی پیری شێواویشی هەبێ، یان لە بەر نەخۆشی پێویسـتی بـە خزمـەتكردن هـەبێ، ئینجـا (وَيُصَـدَّقُ إذَا ظَهَـرَتِ الْحَاجَـةُ بِـلاَ يَمِـينٍ) بـاوك، هەم باپیرەش بە بێسوێندخواردن باوەڕی پێدەكرێ، هەر كاتێك ئاشكرا ببێ پێویستیی بە ژنهێنان هەیە.

(وَيَحْرُمُ عَلَيْهِ وَطْءُ أَمَةِ وَلَدِهِ) حەرامە: باوكو هەم باپیرە جیمـاع لەگـەڵ جاریـەی منـداڵی خۆی بكا، بەلام ئەگەر جیماعی لەگەڵ كرد، ئەوە (وَالْمَذْهَبُ وُجُوبُ مَهْرٍ) واجبـە: مـارەیی جاریەكە بداتە منداڵەكە (لاَ حَدٍّ) بەلام سزای زینای لە سەر نیـە، چـونكە شـوبهەی هەیـە

(فَإِنْ أَحْبَلَ) جا ئەگەر بەو جیماعە جاریەکەی ئاوس کرد، ئەوە (فَالْوَلَدُ حُرٌّنَسِيبٌ) ئەو مندالّەی لەم جیماعە دروست بووە، ئازادەو دەبێتە مندالّی باوکە جیماعکەرەکە.
(فَإِنْ كَانَتْ مُسْتَوْلَدَةً لِلإِبْنِ) جا ئەگەر جاریەکە (أم الولد) بێ بۆ کوڕەکە، ئەوە (لَمْ تَصِرْ مُسْتَوْلَدَةً لِلأَبِ) نابێتە (أم الولد) بۆ باوکە جیماعکەرەکە (وَإِلَّا) بەلاّم ئەگەر (أم الولد) نەبێ بۆ کوڕەکە، ئەوە (فَالأَظْهَرُ أَنَّهَاتَصِيرُ) دەبێـە (أم الولد) بۆ باوکەکە، هەم (وَأَنَّ عَلَيْهِ قِيمَتَهَا مَعَ مَهْرٍ) لە سەر باوکەکە واجبە: نرخی جاریەکە لەگەلّ مارەییەکەی بداتە کوڕەکە (لاَ قِيمَةَ وَلَدٍ فِيالأَصَحِّ) بەلاّم نرخی ئەو مندالّەی لێی بووە، لە سەری واجب نیە.
(وَيَحْرُمُ نِكَاحُهَا) حەرامە جاریەی مندالّەکەیخۆی لە خۆی مارە بکا (فَلَوْ مَلَكَ زَوْجَةَ وَالِدِهِ الَّذِي لاَ تَحِلُّ لَهُ الأَمَةُ) جا ئەگەر کوڕەکە ببێتە خاوەنی ژنی ئەو باوکەی کە جاریەی بۆ حەلاّلّ نیە: وەك ژنی باوکەکە (جارية) بێو کوڕەکەیشی بیکڕێ، ئەوە (لَمْ يَنْفَسِخِ النِّكَاحُ فِيالأَصَحِّ) مارەبڕینەکە هەلّناوەشێتەوە.
(وَلَيْسَ لَهُ نِكَاحُ أَمَةِ مُكَاتَبِهِ) بۆ گەورەکە حەرامە جاریەی کۆیلە نوسراوپێدراوەکەی لە خۆی مارە بکا (فَإِنْ مَلَكَ مُكَاتَبٌ زَوْجَةَ سَيِّدِهِ) جا ئەگەر نوسراوپێدراوێك بووە خاوەنی ژنی گەورەکەیخۆی، ئەوە (انْفَسَخَ النِّكَاحُ فِيالأَصَحِّ) مارەبڕینەکە هەلّدەوەشێـەوە.
(فَصْلٌ) السَّيِّدُ بِإِذْنِهِ فِي نِكَاحِ عَبْدِهِ لاَ يَضْمَنُ مَهْرًا وَنَفَقَةً فِالْجَدِيدِ، وَهُمَا فِي كَسْبِهِ بَعْدَ النِّكَاحِ الْمُعْتَادِ وَالنَّادِرِ، فَإِنْ كَانَ مَأْذُونًا لَهُ فِي تِجَارَةٍ فَفِيمَا بِيَدِهِ مِنْ رِبْحٍ وَكَذَا رَأْسُ مَالٍ فِالأَصَحِّ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ مُكْتَسِبًا وَلاَ مَأْذُونًا لَهُ فَفِي ذِمَّتِهِ، وَفِي قَوْلٍ عَلَالسَّيِّدِ، وَلَهُ الْمُسَافَرَةُ بِهِ وَيَفُوتُ الإِسْتِمْتَاعُ، وَإِذَا لَمْ يُسَافِرْ لَزِمَهُ تَخْلِيَتُهُ لَيْلاً لِلإِسْتِمْتَاعِ، وَيَسْتَخْدِمُهُ نَهَارًا إِنْ تَكَفَّلَ الْمَهْرَ وَالنَّفَقَةَ، وَإِلاَّ فَيُخَلِّيهِ لِكَسْبِهِمَا، وَإِنْ اسْتَخْدَمَهُ بِلاَ تَكَفُّلٍ لَزِمَهُ الأَقَلُّ مِنْ أُجْرَةِ مِثْلٍ وَكُلِّ الْمَهْرِ وَالنَّفَقَةِ،

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ژن هێنانی کۆیلەو مێردکردنی جاریە ﴾

(السَّيِّدُ بِإِذْنِهِ فِي نِكَاحِ عَبْدِهِ) گەورە بە هۆی ئیزندانی: کە کۆیلەکەی ژن بهێنێ (لاَ يَضْمَنُ مَهْرًا وَنَفَقَةً فِيالجَدِيدِ) نابێتە زامینی مارەییو بەخێوکردنی ژنی کۆیلە ئیزندراوەکەی، بەلّکو (وَهُمَا) مارەییو بەخێوکردنەکە (فِي كَسْبِهِ بَعْدَ النِّكَاحِ) لە کەسابەتی کۆیلەکە دەدرێن کە لە دوای مارەبڕینەکە دەیکا (الْمُعْتَادِ وَالنَّادِرِ) ئەو کەسابەتەی عادەتەو ئەوەی کەم کەمە دەیکا، بەلاّم (فَإِنْ كَانَ مَأْذُونًا لَهُ فِي تِجَارَةٍ) ئەگەر کۆیلەکە لە بازرگانیشدا ئیزندراو بوو، ئەو کاتە (فَفِيمَا بِيَدِهِ مِنْ رِبْحٍ) مارەییو بەخێوکردنەکە واجبە: لەو قازانجە بدرێن: کە لە دەستیدایە (وَكَذَا رَأْسُ مَالٍ فِيالأَصَحِّ) هەروەها لە سەرمایەی بازرگانیەکەش دەدرێن

(وَإِنْ لَمْ يَكُنْ مُكْتَسِبًا وَلاَ مَأْذُونًا لَهُ) ئەگەر کۆیلەکە کەسابەتی نەدەکردو لە بازرگانیشدا ئیزن نەدرابو، ئەو کاتە (فَفِي ذِمَّتِه) مارەییو بەخێوکردنەکە دەبێتە قەرز لە ئەستۆی کۆیلەکەدا، ئەگەر ژنەکەی ڕازی ببێ بە بێ بەخێوکردن لەگەڵی بمێنێتەوە (وَفِي قَوْلٍ عَلَىالسَّيِّد) لە فەرموودەیەکدا: مارەیی بەخێوکردنەکە-لەم حاڵەتەدا- لە سەر گەورەکەیەتی.

(وَلَهُ المُسَافَرَةُ بِهِ) بۆ گەورەکە دروستە: کۆیلەکەی لەگەڵ خۆیا بباتە سەفەر بەو مەرجەی ببێتە کەفیلی مارەییو بەخێوکردنەکە (وَيَفُوتُ الإِسْتِمْتَاعُ) بەم سەفەرە کۆیلەکە لەزەتوەرگرتنی لە ژنەکەی لە دەست دەچێ، بەڵام (وَإِذَا لَمْ يُسَافِرْ) ئەگەر نەیباتە سەفەر، ئەو کاتە (لَزِمَهُ تَخْلِيَتُهُ لَيْلاً لِلاِسْتِمْتَاعِ) واجبە: بە شەوێ وازی لێ بێنێ بۆ ئەوەی لەزەت لە ژنەکەی وەربگرێو (وَيَسْتَخْدِمُهُ نَهَارًا) بە ڕۆژیش خزمەتیخۆی پێدەکا (إِنْ تَكَفَّلَ الْمَهْرَ وَالنَّفَقَةَ) بەو مەرجەی گەورەکە ببێتە کەفیلی مارەییو بەخێوکردنەکە (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر نەبێتەکەفیلی مارەییو بەخێوکردنەکە، ئەو کاتە (فَيُخَلِّيه لِكَسْبِهِمَا) دەبێ وازی لێبێنێ تاکو بۆ مارەییو بەخێوکردنەکە کەسابەت بکا.

(وَإِنْ اسْتَخْدَمَهُ بِلاَ تَكَفُّلٍ) ئەگەر خزمەتیخۆی بە کۆیلەکەی کردو نەشبوە کەفیلی مارەییو بەخێوکردن، ئەو کاتە (لَزِمَهُ الأَقَلُّ مِنْ أُجْرَةِ مِثْلٍ وَكُلِّ الْمَهْرِ وَالنَّفَقَةِ) لە سەر

وَقِيلَ يَلْزَمُهُ الْمَهْرُ وَالنَّفَقَةُ، وَلَوْ نَكَحَ فَاسِدًا وَوَطِئَ فَمَهْرُ مِثْلٍ فِي ذِمَّتِهِ، وَفِي قَوْلٍ فِي رَقَبَتِهِ، وَإِذَا زَوَّجَ أَمَتَهُ اِسْتَخْدَمَهَا نَهَارًا وَسَلَّمَهَا لِلزَّوْجِ لَيْلاً، وَلاَ نَفَقَةَ عَلَىالزَّوْجِ حِينَئِذٍ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ أَخْلَى فِي دَارِهِ بَيْتًا وَقَالَ لِلزَّوْجِ تَخْلُو بِهَا فِيهِ لَمْ يَلْزَمْهُ فِالأَصَحِّ، وَلِلسَّيِّدِ السَّفَرُ بِهَا وَلِلزَّوْجِ صُحْبَتُهَا، وَالْمَذْهَبُ أَنَّ السَّيِّدَ لَوْ قَتَلَهَا أَوْ قَتَلَتْ نَفْسَهَا قَبْلَ دُخُولٍ سَقَطَ مَهْرُهَا، وَأَنَّ الْحُرَّةَ لَوْ قَتَلَتْ نَفْسَهَا أَوْ قَتَلَ الأَمَةَ أَجْنَبِيٌّ أَوْ مَاتَتْ

گەورەکە واجبە کەمترەکە بدا: لە کرێی هاوێنەی کۆیلەکەو لە هەموو مارەییو بەخێوکردنەکە (وَقِيلَ يَلْزَمُهُ الْمَهْرُ وَالنَّفَقَةُ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: مارەییو بەخێوکردنەکەی لە سەر واجب دەبێ.

(وَلَوْ نَكَحَ فَاسِدًا وَوَطِئَ) ئەگەر کۆیلەکە بە مارەبڕینێکی نادروست ژنی هێناو جیماعیشی کرد، ئەو کاتە (فَمَهْرُ مِثْلٍ فِي ذِمَّتِه) مارەیی هاوێنە دەبێە قەرز لە ئەستۆی کۆیلەکەدا: هەرکاتێك ئازاد بوو داوای لێدەکا (وَفِي قَوْلٍ فِي رَقَبَتِه) لە فەرموودەیەکدا: لە گەردەنیدا واجب دەبێ، واتە: هەر ئێستا کۆیلەکە بۆ مارەییەکە بفرۆشرێ.

(وَإِذَا زَوَّجَ أَمَتَهُ) هەر کاتێك گەورەکە جاریەکەی خۆی لە پیاوێك مارە کرد، ئەوە

(اسْـتَخْدَمَهَا نَهَـارًا) بـه ڕۆژێ خزمـەتیخۆی پێدەکـاو (وَسَـلَّمَهَا لِـلزَّوْجِ لَـيْلاً) بـه شـەوێش تەسليمی مێردەکەی دەکا تاکو لەزەتی لێوەربگرێ (وَلاَ نَفَقَةَ عَلَىالزَّوْجِ حِينَئِذٍ فِيالأَصَحِّ) بەخێوکردنی ئەو جاريەيە له سـەر مێردەکـەی نيـە لـەو کاتـەی تـەنها شـەوێ تەسـليمی دەکرێ، بەڵام ئەگەر بە شەو و بە ڕۆژ تەسليمی بکـرێ ئـەو کاتـە بـەخێوکردنی لـە سـەر مێردەکەيەتی.

(وَلَوْ أَخْلَى فِي دَارِهِ بَيْتًا) ئەگەر گەورەکە لە خانووی خۆی ژوورێکی چۆڵ کردو (وَقَالَ لِلزَّوْجِ تَخْلُو بِهَا فِيهِ) بە مێردەکەی گوت: وەره لەم ژووره لەگەڵ جاريەکە بمێنەوە، ئەوە (لَمْ يَلْزَمْهُ فِيالأَصَحِّ) لە سەر مێردەکە واجب نابێ بەقسەی بکا، چونکە شەرمو پياوەتی ڕێگای نادەن (وَلِلسَّيِّدِ السَّفَرُ بِهَا) بۆ گەورەکە دروستە: جاريەکە لەگەڵ خۆيا بباتە سەفەر، هەم (وَلِـلزَّوْجِ صُحْبَتُهَا) بۆ مێردەکەش دروستە: لەگەڵيا بڕواتە سەفەر تاکو لەزەتی لێوەربگرێ.

(وَالْمَذْهَبُ أَنَّ السَّيِّدَ لَـوْ قَتَلَهَـا أَوْ قَتَلَـتْ نَفْسَـهَا قَبْـلَ دُخُـولٍ) ئەگـەر پـێش جيمـاعکردن: گەورەکە جاريەکەی بکوژێ، يان جاريەکـه بـەخۆی خـۆی بکـوژێ، ئـەوە (سَـقَطَ مَهْرُهَـا) مارەييەکەی لە سەر مێردەکەی لادەچێ، هەروەها ئەگەر پێش جيماعکردن ژنێکی ئـازاد مێردی خۆی بکوژێ، ئەوەش مافی هيچ مـارەيی نيـه، هـەروەك لـە (نهايـة)و (مغـنى)دا فەرموويانە، بەڵام (وَأَنَّ الْحُرَّةَ لَوْ قَتَلَتْ نَفْسَـهَا) ئەگـەر ژنێکیئـازاد–پـێش جيمـاعکردن–بەخۆی خۆی بکوژێ (أَوْ قَتَلَ الأَمَةَ أَجْنَبِيٌّ أَوْ مَاتَتْ) يـان بێگانەيـەك جاريەکـەی کوشـت،

فَـــلاَ، كَمَـــا لَـــوْ هَلَكَتَـــا بَعْـــدَ دُخُـــولٍ، وَلَـــوْ بَـــاعَ مُزَوَّجَـــةً فَـــالْمَهْرُ لِلْبَـــائِعِ فَإِنْ طُلِّقَتْ قَبْلَ دُخُولٍ فَنِصْفُهُ لَهُ، وَلَوْ زَوَّجَ أَمَتَهُ بِعَبْدِهِ لَمْ يَجِبْ مَهْرٌ.

(كِتَابُ الصَّدَاقِ)

يان بەخۆی مرد (فَلاَ) مارەييەکە لە سەر مێردەکـە لاناچـێ (كَمَـا لَـوْ هَلَكَتَـا بَعْـدَ دُخُـولٍ) هەروەك ئەگەر ژنە ئازادەکە، يان جاريەکە لـە دوای جيمـاعکردن بمـرێ بـە هـيچ جۆرێـك مارەييەکە لاناچێ، کەوابو: مارەيی جاريەکە بۆ گەورەکەيەتی.

(وَ) هەروەها (لَوْ بَاعَ مُزَوَّجَةً) ئەگەر گەورەکـە (جاريـة)کـی مـارەبڕاوی فرۆشـت (فَـالْمَهْرُ لِلْبَائِعِ) ئەو کاتەش مارەييەکەی هەر بۆ فرۆشيارەکەيە: کە گەورەکەيەتی، جياوازی نيە: جيماعی لەگەڵ کرابێ، يان نا (فَإِنْ طُلِّقَتْ قَبْلَ دُخُولٍ) ئەگەر (جارية)کە پێش جيماعکردن تەڵاق درا، ئەوە (فَنِصْفُهُ لَهُ) نيوەی مارەيی بۆ گەورەکەيە (وَلَوْ زَوَّجَ أَمَتَهُ بِعَبْدِهِ) ئەگەر گەورەکە جاريەکەی خۆی لەکۆيلەکەی خۆی مارەبکا، ئەوە (لَمْ يَجِبْ مَهْرٌ) هيچ مارەيی لە سەر کۆيلەکە واجب نابێو، بەخێوکردنی هەردووکێشيان لە سەر گەورەکەيە.

واتـه: ئـەو شـتەی بـۆ ئـافرەت لـه سـەر پیـاو واجـب دەبـێ: بـه هـۆی مـارەبڕین، یـان به هۆی جیمـاعکردنی بـه هەڵـه، یـان جیمـاعی بـه زۆرداری. خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿وَآتُواالنِّسَـاءَ صَـدُقَاتِهِنَّ نِحْلَـةً فَـإِنْ طِـبْنَ لَكُـمْ عَـنْ شَـيْءٍ مِنْـهُ نَفْسـاً فَكُلُـوهُ هَنِيئـاً مَرِيئـاً﴾ به دڵخۆشی مارەیی ئافرەتان بدەنه ئافرەتەکان، جا ئەگەر ئافرەتەکان له شتێکیمارەیی چاوپۆشییان له ئێوە کرد، ئێوەش بیخۆن نۆشی گیانتان بێ.

کەواتە: به بەڵگەی ئەم ئایەتە: ئەگەر ژنەکە بالغو عاقڵ بێ، دروستە: گەردەنیمێردەکەی ئازاد بکا: له هەموو مارەییەکەی، یان له بەشـێکیی–بـەو مەرجـەی بزانـێ مارەییەکـەی چەندە– وەك بڵێ: (گەردەنت ئـازاد بـێ لـه مارەییەکـەم). یـان (لـه مارەییەکـەم لـێم بووردی). هەروەك له (فتح المعين)دا ڕوون کراوەتەوە،

بەڵام ئاگاداربـه: ئەگەر مارەیی ژنەکە زەکاتی تێدا واجب ببێو ساڵێك، یان زیاتری بـه سەردا سوڕابۆوەو زەکاتی مارەییەکەشی نەدابو، ئەو کاتە–تەنها– له ئەنـدازەی زەکـات گەردەنی ئازاد نابێو واجبە: ژنەکە زەکاتەکەیڕابردووی مارەییەکـەی بـدا، هـەروەك لـه (زەکاتیمارەیی ژن)دا ڕوونمان کردەوە.

هەروەها دروستە: ژنەکە لەگەڵ مێردەکەی پێك بێو لـەجیاتی مارەییەکـەی شـتێکیتری کەمتر، یان زۆرتر له مێردەکەی وەربگرێ، بەڵام ئاگاداربـه: ئەگەر مارەییەکەی زێڕ، یان زیو بوو و لەجیاتی زێڕو زیوەکەش پارەی ئەم سەردەمەی له مێردەکەی وەرگرت، ئـەوە یُسَنُّ تَسْمِيَتُهُ فِـالْعَقْدِ، وَيَجُوزُ إخْلاَؤُهُ مِنْهُ،

مەرجە: پارەکە له دانیشگەی پێکهاتنەکەدا وەربگرێ، ئەگینا: دەبێتە ڕیبا، بەڵام ئەگـەر وەرگیراوەکە پارە نەبو، بەڵکو شتێکیتر بوو، ئەو کاتە تـەنها قبـوڵکردن مەرجـه، واتـه: وەرگرتن مەرج نیه، هەروەك له (كتاب البيع، له باسی گۆڕینەوەیقەرز)دا ڕوونمان کردەوە.

ئینجـا بزانـه: پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿خَيْرُالصَّـدَاقِ أيْسَـرُهُ﴾ صـححه الحـاكم، باشترین مارەیی ئاسانترەکەیەتی له سەر مێردەکە. هەروەها ئیمامی(عمرﷺ) فەرمووی: ﴿أَلاَ لاَ تُغَالُوا بِصَدَاقِ النِّسَاءِ فَإِنَّهَا لَوْ كَانَتْ مَكْرُمَةً فِالدُّنْيَا أَوْ تَقْوَى عِنْدَاللهِ تعالَى كَانَ أَوْلاَكُمْ بِهَا النَّبِيُّﷺ مَا أَصْـدَقَ رَسُولُ اللهِﷺ اِمْرَأَةً مِنْ نِسَائِهِ وَلا أُصْـدِقَتْ إِمْرَأَةٌ مِنْ بَنَاتِهِ أَكْثَـرَ مِنْ ثِنْتَعْشَرَةَ أُوقِيَّةً﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح، ئاگادارین: مارەیی زۆر بۆ ژنان دامەنێن، چونکه ئەگەر مارەییزۆر ڕێـزداری بایـه لـەو دونیایـەدا، یـان لـه خواترسـان بایـه، ئـەوە پێغەمبەرﷺ له هەمووتان لەپێشتر بوو مارەییزۆر دابنێ، لەگەڵ ئەوەشدا مارەیی ژنەکانی پێغەمبەروﷺ مارەیی کیژەکانی پێغەمبەرﷺ له دوانزە ئۆقیه زیاتر نـەبو، واتـه: نزیکـەی پێنجسەد دیرهەمی زیو، که دەکاتە (350) سێسەدو پەنجا میسقالی زیو.

ئینجا بزانە: ئەگەر مێردەکە بمرێ و مارەیی ژنەکەی نەدابێ، ئەوە واجبە: لە میراتی مردووەکە –پێش بەشکردنی میرات– مارەیی ژنەکە بدرێ، هەروەك لە سەرەتای میراتدا ڕوونمان کردەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿نَفْسُ الْمُؤْمِنِ مُعَلَّقَةٌ بِدَيْنِهِ حَتَّى يُقْضَى عَنْهُ﴾ حديث صحيح رواه الترمذي، گیانی مرۆڤی ئیماندار بە هۆی قەرزەکەی قەدەغە دەکرێ لە چوونە بەهەشت تا قەرزەکەی لەجیاتی دەدرێتەوە.

(يُسَنُّ تَسْمِيَتُهُ فِي الْعَقْدِ) سوننەتە لە ناو مارەبڕینەکەدا ناوی مارەییەکە بگوترێ، چونکە پێغەمبەرﷺ لە ناو مارەبڕیندا ناوی مارەیی دەهێنا، بەڵام (وَيَجُوزُ إِخْلَاؤُهُ مِنْهُ) دروستە مارەبڕینەکە ناوبردنی مارەییەکەی تێدا نەبێ، بە (إجماع)ی زانایانی ئیسلام، بەڵام ناپەسندە، کەواتە: ئەگەر لە ناو مارەبڕینەکەدا ناوی مارەییەکەی نەگوترا، ئەو کاتە مارەبڕینەکە دروست دەبێ و هەم بە خودی مارەبڕینەکەش مارەیی هاوێنە بۆ ژنەکە لە سەر مێردەکەی واجب دەبێ، هەروەك لە (الإقناع)دا فەرموویەتی.

﴿عَنْ عَلْقَمَةَ عن ابن مسْعُودﷺ وَقَدْ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ تَزَوَّجَ اِمْرَأَةً وَلَمْ يَفْرِضْ لَهَا صَدَاقاً وَلَمْ يَدْخُلْ بِهَا حَتَّى مَاتَ؟ فَقَالَ: لَهَا مِثْلُ صَدَاقِ نِسَائِهَا لاَ وَكْسَ وَلاَ شَطَطَ وَلَهَا الْمِيرَاثُ وَعَلَيْهَا الْعِدَّةُ، فَقَالَ مَعْقِلٌ الأَشْجَعِيّﷺ: قَضَى رَسُولُ اللهﷺ فِي بَرْوَعَ بِنْتِ واشقٍ مِثْلَ الَّذِى قَضَيْتَ﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، لەبارەی پیاوێك کە ژنێکی لە خۆی مارە کردبوو، هیچ مارەییی بۆ دانەنابوو و جیماعیشی لەگەڵ نەکردبوو و مێردەکە مرد؟ (ابن مسعود) فەرمووی:

وَمَا صَحَّ مَبِيعًا صَحَّ صَداقًا، وَإِذَا أَصْدَقَهَا عَيْنًا فَتَلِفَتْ فِي يَدِهِ ضَمِنَهَا ضَمَانَ عَقْدٍ، وَفِي قَوْلٍ ضَمَانَ يَدٍ، فَعَلَى الأَوَّلِ لَيْسَ لَهَا بَيْعُهُ قَبْلَ قَبْضِهِ،

ژنەکە مافی مارەیی هاوێنەی ئافرەتانی خۆی هەیە –بێ کەم و زیاد– میراتیش لە مێردەکەی دەگرێ و (عِدَّة)ی مێرد مردنیشی لە سەرە. ئینجا (صحابة)یەك فەرمووی: پێغەمبەرﷺ لەبارەی (بَرْوَع)ی کیژی (واشق) ئەوها بڕیاری دابوو.

واتە: ئەگەر مارەبڕینەکە دروست نەبووایە، بە هۆی مردن مارەییەکەی جێگیر نەدەبو و میراتیشی لە مێردەکەی نەدەگرت.

ئینجا بزانە: بۆ ئەوەی مارەیی ناوبراو لە سەر مێردەکەی واجب ببێ، مەرجە: لە هەردوو گۆتەی مارەبڕینەکەدا ناوی مارەییەکە بگوترێ، وەك سەرپەرشتکارەکە بڵێ: (فلانە کیژی خۆم کردە ژنی تۆ لە سەر ئەوەندە مارەییە). ئینجا مێردەکەش قبوڵ بکاو بڵێ: (قبوڵم کرد فلانەکیژەی تۆ بە ژنی خۆم لە سەر ئەوەندە مارەییە). کەوابو: ئەگەر مێردەکە ئەوها قبوڵ نەکا، ئەو کاتە مارەیی هاوێنە لە سەر مێردەکە واجب دەبێ، نەك ناوبراوەکە، هەروەك لە (تحفة)و(مغنی)دا لە سەرەتای ڕوکنەکانی مارەبڕیندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَمَا صَحَّ مَبِيعًا) هەر شتێك دروست ببێ بفرۆشرێ، یان بکرێتە پارەی فرۆشراو، ئەوە (صَحَّ صَدَاقًا) دروست دەبێ: بکرێتە مارەیی، هەرچەند کەمیش بێ ﴿عن عامر بن ربیعـــةﷺ:
أَنَّ اِمْرَأَةً تَزَوَّجَتْ عَلَى نَعْلَيْنِ فَأَجَازَهُ النَّبِيُّﷺ﴾ رواه الترمذي وصححه، ئافرەتێك لە سەر جووتە نەعلێك مێردی کرد، پێغەمبەرﷺ مارەبڕینەکەی بە دروستبوو دانا. هەم پێغەمبەرﷺ فەرموویە پیاوێك: ﴿اِلْتَمِسْ وَلَوْ خَاتَماً مِنْ حَدِيدٍ﴾ رواه الشیخان، هەوڵ بدە هەرچەند ئەنگوستیلەیەکی ئاسنیش بێ بۆ مارەیی‌ژنەکەت پەیدای بکە.

(وَإِذَا أَصْدَقَهَا عَيْنًا) هەر کاتێك شتێکی دیارکراوی کردە مارەیی ژنەکەی: وەك ئەو باغە، یان ئەم خانووە (فَتَلِفَتْ فِي يَدِهِ) شتەکەش لە دەستی‌مێردەکەدا –پێش ئەوەی ژنەکە وەریبگرێ– فەوتا، ئەوە (ضَمِنَهَا ضَمَانَ عَقْدٍ) مێردەکە دەبێتە زامینی مارەییەکە بە زامینی‌ مامڵەتبەستن، واتە: مارەیی هاووێنەی دەکەوێتە سەر، هەرچەند بە ژنەکەشی گوتبێ: ئەمە مارەییەکەتە وەریبگرە. ژنەکەش بە ڕقەکاری وەری‌نەگرتبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندافەرموویانە (وَفِي قَوْلٍ ضَمَانَ يَدٍ) لە فەرموودەیەکدا: بەزامینی دەست دەبێتە زامین، واتە: وێنەی مارەییەکەی دەکەوێتەسەر، جا ئەگەر وێنەی نەبو: نرخەکەی دەکەوێتە سەر.

(فَعَلَىالأَوَّلِ) جا لە سەر فەرموودەی‌یەکەمی‌بەهێزتر: (لَيْسَ لَهَا بَيْعُهُ) بۆ ژنەکە دروست نیە: مارەییە دیارکراوەکەی بفرۆشێ (قَبْلَ قَبْضِهِ) پێش وەرگرتنی، هەروەها هیچ
وَلَوْ تَلِفَ فِي يَدِهِ وَجَبَ مَهْرُمِثْلٍ، وَإِنْ أَتْلَفَتْهُ فَقَابِضَةٌ، وَإِنْ أَتْلَفَهُ أَجْنَبِيٌّ تَخَيَّرَتْ عَلَىالْمَذْهَبِ: فَإِنْ فَسَخَتِ الصَّدَاقَ أَخَذَتْ مِنَ الزَّوْجِ مَهْرَمِثْلٍ وَإِلاَّ غَرَّمَتِ الْمُتْلِفَ، وَإِنْ أَتْلَفَهُ الزَّوْجُ فَكَتَلَفِهِ وَقِيلَ كَأَجْنَبِيٍّ، وَلَوْ أَصْدَقَ عَبْدَيْنِ فَتَلِفَ أَحَدُهُمَا قَبْلَ قَبْضِهِ اِنْفَسَخَ فِيهِ لاَ فِىالْبَاقِى عَلَىالْمَذْهَبِ وَلَهَا الْخِيَارُ: فَإِنْ فَسَخَتْ فَمَهْرُ مِثْلٍ،

دەستکاریەکی‌تریش لە مارەییە وەرنەگیراوەکەدا بۆی دروست نیە، بەڵام لە فەرموودەکەی‌تردا دروستە، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی، هەروەها ئەگەر مارەییەکەی قەرز بێ، ئەو کاتە دروستە شتێکی‌تر لەجیاتیی وەربگرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانەو لە سەرەتای ئەم باسەدا ڕوونمان کردەوە.

(وَلَوْ تَلِفَ فِي يَدِهِ) جا ئەگەر مارەییە دیارکراوەکە لەخۆیەوە لە دەستی‌مێردەکەدا فەوتا (وَجَبَ مَهْرُ مِثْلٍ) مارەیی هاووێنە لە سەر مێردەکە بۆ ژنەکە واجب دەبێ، هەروەك ڕابرا.

بەڵام (وَإِنْ أَتْلَفَتْهُ) ئەگەر ژنێکی بالغەو عاقڵە بەخۆی مارەییەکەی–پێش وەرگرتن– فەوتاند، ئەوە (فَقَابِضَةٌ) وا بڕیار دەدرێ مارەییەکەی وەرگرتوەو مێردەکەش مارەییەکەی

له سەر لادەچێ.

(وَإِنْ أَتْلَفَهُ أَجْنَبِيٌّ) ئەگەر بێگانەیەك مارەییەكەی –پێش وەرگرتن– فەوتاند، ئەو كاتە (تَخَيَّرَتْ عَلَىالْمَذْهَبِ) ژنەكە لەو دوو مافەیداهاتوودا سەرپشكە لە سەر فەرموودەی راستیمەزهەب: (فَإِنْ فَسَخَتِ الصَّدَاقَ) جا ئەگەر مارەییەكەی هەڵوەشاندەوە (أَخَذَتْ مِنَ الزَّوْجِ مَهْرَمِثْلٍ) ئەوە مارەیی هاوێنە لە مێردەكەی وەردەگرێ، مێردەكەش تۆڵەی فەوتاوەكە لە فەوتێنەرەكە وەردەگرێ (وَإِلَّا) بەڵام ئەگەر هەڵینەوەشاندەوە ئەو كاتە (غَرَّمَتِ الْمُتْلِفَ) یەكسەر ژنەكە تۆڵەی مارەییەكەی لە فەوتێنەرەكە وەردەگرێ.

(وَإِنْ أَتْلَفَهُ الزَّوْجُ) ئەگەر مێردەكە مارەییەكەی –پێش وەرگرتن– فەوتاند، ئەوە (فَكَتَلَفِهِ) وەك لەخۆیەوە فەوتابێ ئەوهایە، كەواتە: مارەیی هاوێنە لە سەر مێردەكە واجب دەبێ (وَقِيلَ كَأَجْنَبِيٍّ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: وەك فەوتاندنی بێگانەیە، واتە: ژنەكە سەرپەشكە لەو دوو مافانەیڕابردوودا.

(وَلَوْ أَصْدَقَ عَبْدَيْنِ) بۆ وێنە: ئەگەر دوو كۆیلە، یان دوو مەڕی كردنە مارەییژنەكەی (فَتَلِفَ أَحَدُهُمَا قَبْلَ قَبْضِهِ) ئینجا یەكێكیان –پێش وەرگرتن– لەخۆیەوە فەوتا، یان مێردەكە فەوتاندی، ئەوە (انْفَسَخَ فِيهِ) مارەییەكە –تەنها– لە فەوتاوەكەدا هەڵدەوەشێتەوە (لَا فِيالْبَاقِي عَلَىالْمَذْهَبِ) نەك لەوەی ماوەتەوە، لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب، كەوابو: (وَلَهَا الْخِيَارُ) ژنەكە مافیسەرپشكیی هەیە لەوەی ماوەتەو: (فَإِنْ فَسَخَتْ فَمَهْرُمِثْلٍ) ئەگەر مارەییەكەی هەڵوەشاندەوە، ئەوە مارەیی هاوێنە لە سەر مێردەكەی واجب دەبێ

وَإِلاَّ فَحِصَّةُ التَّالِفِ مِنْهُ، وَلَوْ تَعَيَّبَ قَبْلَ قَبْضِهِ تَخَيَّرَتْ عَلَالْمَذْهَبِ: فَإِنْ فَسَخَتْ فَمَهْرُ مِثْلٍ وَإِلاَّ فَلاَ شَيْءَ لَهَا، وَالْمَنَافِعُ الْفَائِتَةُ فِي يَدِالزَّوْجِ لاَ يَضْمَنُهَا وَإِنْ طَلَبَتِ التَّسْلِيمَ فَامْتَنَعَ عَلَى ضَمَانِ الْعَقْدِ، وَكَذَا الَّتِي اِسْتَوْفَاهَا بِرُكُوبٍ وَنَحْوِهِ عَلَى الْمَذْهَبِ،

(وَإِلَّا) بەڵام ئەگەر هەڵینەوەشاندەوە، ئەوە (فَحِصَّةُ التَّالِفِ مِنْهُ) لەگەڵ ئەوەی ماوەتەوە بەشی فەوتاوەكەشی لە مارەییهاوێنە لە سەر مێردەكەی هەیە.

ئینجا بزانە: ئەگەر ژنەكە بەخۆی –پێش وەرگرتن– یەكێكیان بفەوتێنێ، ئەوە وا بڕیار دەدرێ ئەو بەشە مارەییەی وەرگرتووە مێردەكەش ئەو بەشە مارەییەی لە سەر لادەچێ، بەڵام ئەگەر بێگانەیەك یەكێكیان بفەوتێنێ، ئەو كاتەش ژنەكە سەرپشكە لە دوو مافەكانیڕابردوودا.

(وَلَوْ تَعَيَّبَ قَبْلَ قَبْضِهِ) ئەگەر مارەییەكە –پێش وەرگرتن– عەیبێكی لێ پەیدا بوو: لەخۆیەوە، یان بە دەستی مێردەكە، یان بە دەستی بیگانە، ئەو كاتەش (تَخَيَّرَتْ عَلَى

الْمَذْهَبِ) ژنەکە سەر پشکە لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب: (فَإِنْ فَسَخَتْ فَمَهْرُمِثْلٍ) ئەگەر مارەییەکەی هەڵوەشاندەوە، ئەوە مارەیی هاوێنە لە سەر مێردەکەی واجب دەبێ (وَإِلاَّ فَلاَ شَيْءَ لَهَا) بەڵام ئەگەر هەڵینەوەشاندەوە، ئەو کاتە—جگە لە عەیبدارەکە— مافی هیچیتری نیە، بەڵام ئەگەر بێگانە عەیبەکەی پەیدا کردبێ، ئەوە دەتوانێ تۆڵەی عەیبەکە لە بێگانەکە وەربگرێ.

ئینجا بزانە: ئەو زیدەییانەی—پێش وەرگرتن— لە مارەییەکە پەیدا دەبن، گشتی ملکی ژنەکەنەو ئەمانەتن لە لای مێردەکە، واتە: ئەگەر زیدەییەکان بفەوتێن مێردەکە نابێتە زامین، تەنها لەو حاڵەتەدا دەبێتە زامین: کە ژنەکەی داوای لێکردبێو ئەویش تەسلیمی نەکردبێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە، مەبەستیش بە زێدەییەکان: خوریو بێچوو و میوەو هێلکەو...هتد.

بەڵام (وَالْمَنَافِعُ الْفَائِتَةُ فِي يَدِالزَّوْجِ) ئەو سودانەی مارەییەکە—کە پێش وەرگرتن— لە دەستی مێردەکەدا فەوتاون، واتە: سودەکانی لێوەرنەگیراون: وەك دانیشتنو سواریو...هتد، ئەوانە (لاَ يَضْمَنُهَا وَإِنْ طَلَبَتِ التَّسْلِيمَ فَامْتَنَعَ) مێردەکە نابێتە زامینی ئەو سودانە، هەر چەند ژنەکەش داوای تەسلیمکردنی لێکردبێو مێردەکەش تەسلیمی نەکردبێ، جا ئەو زامین نەبوونەش (عَلَى ضَمَانِ الْعَقْدِ) لە سەر فەرموودەی زامینی ماملەت بەستنیڕابردووە: کە بەهێزترەکەیە (وَكَذَا الَّتِي اسْتَوْفَاهَا) هەروەها مێردەکە نابێتە زامینی ئەو سودانەش کە بەخۆی لە مارەییەکە وەریگرتون (بِرُكُوبٍ وَنَحْوِهِ) بە هۆی سواریو شتی وەکو سواری: وەك دانیشتنو دەبەرکردن (عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب.

وَلَهَا حَبْسُ نَفْسِهَا لِتَقْبِضَ الْمَهْرَالْمُعَيَّنَ وَالْحَالَّ لاَالْمُؤَجَّلَ، فَلَوْ حَلَّ قَبْلَ التَّسْلِيمِ فَلاَ حَبْسَ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ قَالَ كُلٌّ: لاَ أُسَلِّمُ حَتَّى تُسَلِّمَ. فَفِي قَوْلٍ يُجْبَرُ هُوَ وَفِي قَوْلٍ لاَ إِجْبَارَ فَمَنْ سَلَّمَ أُجْبِرَ صَاحِبُهُ، وَالأَظْهَرُ يُجْبَرَانِ فَيُؤْمَرُ بِوَضْعِهِ عِنْدَ عَدْلٍ وَتُؤْمَرُ بِالتَّمْكِينِ، فَإِذَا سَلَّمَتْ أَعْطَاهَا الْعَدْلُ اَلْمَهْرَ، وَلَوْ بَادَرَتْ فَمَكَّنَتْ طَالَبَتْهُ، فَإِنْ لَمْ يَطَأْ اِمْتَنَعَتْ حَتَّى يُسَلِّمَ،

(وَلَهَا حَبْسُ نَفْسِهَا) بۆ ژنەکە دروستە: خۆی تەسلیمی مێردەکەی نەکا (لِتَقْبِضَ الْمَهْرَ الْمُعَيَّنَ) بۆ ئەوەی هەموو مارەییە دیارکراوەکەی وەربگرێ، هەم (وَالْحَالَّ) بۆ ئەوەی هەموو ئەو مارەییە وەربگرێ کە دیار نەکراوەو لە ئەستۆی مێردەکەدا بە حازر داندراوەو کاتی دانی هاتوە: وەك بە نۆزدە میسقال زێڕی حازر مارەی بکا (لاَ الْمُؤَجَّلَ) نەك بۆ وەرگرتنی مارەییەکەی قەرز، واتە: ئەگەر مارەییەکەی بە قەرز داندرابو تا کاتێکی دیارکراو، ئەو کاتە بۆی دروست نیە: تەسلیمی مێردەکەی نەبێ.

(فَلَوْ حَلَّ قَبْلَ التَّسْلِيمِ) جا ئەگەر مارەییە قەرزەکە کاتی دانی هات پێش ئەوەی خۆی تەسلیم بکا، ئەو کاتەش (فَلاَ حَبْسَ) بۆی دروست نیە خۆی گیر بکاو تەسلیمی مێردەکەی نەبێ (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی راستتردا.

(وَلَوْ قَالَ كُلٌّ) ئەگەر ژنەکەو مێردەکە هەردووکیان گوتیان: (لاَ أُسَلِّمُ حَتَّى تُسَلِّمَ) تەسلیم ناکەم تا تۆ تەسلیم نەکەی (فَفِي قَوْلٍ يُجْبَرُ هُوَ) لە فەرموودەیەکدا: مێردەکە زۆری لێدەکرێ (وَفِي قَوْلٍ لاَ إِجْبَارَ) لە فەرموودەیەکدا هیچێکیان زۆری لێناکرێ، بەڵکو (فَمَنْ سَلَّمَ أُجْبِرَ صَاحِبُهُ) کامەیان تەسلیمی کرد، هاوسەرەکەشی زۆری لێدەکرێ، بەڵام (وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: (يُجْبَرَانِ) هەردووکیان زۆریان لێدەکری: (فَيُؤْمَرُ بِوَضْعِهِ عِنْدَ عَدْلٍ) مێردەکە فەرمانی پێدەکرێ مارییەکە لە لای دادپەروەرێك دابنێو (وَتُؤْمَرُ بِالتَّمْكِينِ) ژنەکەش فەرمانی پێدەکرێ خۆی بگونجێنێ بۆ مێردەکەی (فَإِذَا سَلَّمَتْ) جا هەر کاتێك خۆی تەسلیمی مێردەکەی کرد (أَعْطَاهَا الْعَدْلُ الْمَهْرَ) دادپەروەرەکە مارەییەکەی دەداتێ، هەر چەند مێردەکەش جیماعی لەگەڵ نەکردبێ، بەو مەرجە ژنەکە خۆی لێ قەدەغە نەکردبێ، واتە: ئەگەر ژنەکە رێگای نەدا جیماعی لەگەڵ بکا، ئەو کاتە مارەییەکەی لێوەردەگیرێتەوە، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلَوْ بَادَرَتْ فَمَكَّنَتْ) ئەگەر ژنەکە پەلەی کردو پێشدا خۆی گونجاند بۆ مێردەکەی، ئەو کاتە (طَالَبَتْهُ) ژنەکە داوای مارەییەکەی لە مێردەکە دەکا، جا ئەگەر مارەییەکەی نەدایێ، ئەو کاتە تەماشا دەکەین: (فَإِنْ لَمْ يَطَأْ) ئەگەر مێردەکە جیماعی لەگەڵ نەکرد، ئەو کاتە (اِمْتَنَعَتْ حَتَّى يُسَلِّمَ) بۆ جارێکیتر ژنەکە خۆی لێقەدەغە دەکا تا مارەییەکەی

وَإِنْ وَطِئَ فَلاَ، وَلَوْ بَادَرَ فَسَلَّمَ فَلْتُمَكِّنْ، فَإِنْ اِمْتَنَعَتْ بِلاَ عُذْرٍ اسْتَرَدَّ إِنْ قُلْنَا إِنَّهُ يُجْبَرُ، وَلَوْ إِسْتَمْهَلَتْ لِتَنَظُّفٍ وَنَحْوِهِ أُمْهِلَتْ مَا يَرَاهُ قَاضٍ، وَلاَ يُجَاوِزُ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ، لاَ لِيَنْقَطِعَ حَيْضٌ، وَلاَ تُسَلَّمُ صَغِيرَةٌ وَلاَ مَرِيضَةٌ حَتَّى يَزُولَ مَانِعُ وَطْءٍ، وَيَسْتَقِرُّ الْمَهْرُ بِوَطْءٍ

تەسلیم دەکا، بەڵام (وَإِنْ وَطِئَ) ئەگەر بەو گونجاندنە جیماعی لەگەڵ کرد (فَلاَ) بۆ جارێکیتر بۆی دروست نیە خۆی لێقەدەغە بکا، چونکە بەم جیماعە مافی خۆقەدەغەکردنی لە دەست دەچێ.

(وَ) هەروەها (لَوْ بَادَرَ فَسَلَّمَ) ئەگەر مێردەکە پەلەی کردو پێشدا مارەییەکەی تەسلیمی ژنەکەی کرد (فَلْتُمَكِّنْ) واجبە ژنەکەش خۆی بۆ مێردەکەی بگونجێنێ (فَإِنْ اِمْتَنَعَتْ بِلاَ عُذْرٍ) جا ئەگەر ژنەکە بە بێعوزر خۆی قەدەغە کرد لە مێردەکەی، ئەو کاتە (اِسْتَرَدَّ) مێردەکە مارەییەکەی لێوەردەگرێتەوە (إِنْ قُلْنَا إِنَّهُ يُجْبَرُ) ئەگەر بە فەرموودەی بێهێز بڵێین: مێردەکە زۆری لێدەکرێ، بەڵام بە فەرموودەی راستتر: زۆری لێناکرێو مافی

وەرگرتنەوەشی نیە، چونکە بەخۆشیخۆی تەسلیمی کردوە.

ئینجا بزانە: شوێنی خۆ تەسلیمکردنی ژنەکە مـاڵی مێردەکەیـەتی، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچاوەکاندافەرموویانە.

(وَلَوْ إِسْتَمْهَلَتْ) ئەگەر ژنەکە، یان سەرپەرشتکارەکەی داوای کرد مۆڵەتی بدرێ (لِتَنَظُّفٍ وَنَحْوِهِ) بۆ خۆپاککردنەوەو شتی وەها: وەك لابردنی چڵكو موو، ئـەوە (أُمْهِلَتْ مَا يَرَاهُ قَاضٍ) بە واجبی مۆڵەتی دەدرێتێ ئەوەندەی قازی پەئی لە سەرە: وەك ڕۆژێك، یان دوو ڕۆژ، بەلام (وَلاَ يُجَاوِزُ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ) نابێ مۆڵەتەکە لـە سـێ ڕۆژ و شـەو زیـاتر بـێ، هـەم (لاَ لِيَنْقَطِعَ حَيْضٌ) نابێ بۆ وەسـتانی حـەیز مۆڵـەتی بـدرێتێ، چـونکە حـەیزداریش هەنـدێك لەزەتی لێوەردەگیرێ (وَلاَ تُسَلَّمُ صَغِيرَةٌ) ژنێکـی بچـوك-کـە بەروەسـتی جیمـاع نـەکا- دروست نیە تەسلیمی مێردەکەی بکرێ، هەم (وَلاَ مَرِيضَةٌ) ژنێکی نەخۆش، یان زۆر لاواز- کە بە جیماعکردن تووشی زیان ببێ- نابێ تەسلیمی مێردەکەی بکرێ (حَتَّى يَزُولَ مَانِعُ وَطْءٍ) تا ڕێگری جیماع لادەچێ.

﴿ جێگیربوونی مارەیی لە سەر مێردەکە ﴾

بزانە: مارەییەکە ناوبراو بێ، یان مـارەیی هاوێنـە بـێ، بـە دوو شـت هـەمووی لـە سـەر مێردەکە جێگیر دەبێو واجبە بە تەاوی بیداتە ژنەکە:

یەکەم: (وَيَسْتَقِرُّ الْمَهْرُ بِوَطْءٍ) هەموو مارەیی لە سەر مێردەکە جێگیر دەبێ بە جیماعکردن لە گەڵ ژنەکە: وەك ئەندازەی سەری ئەندامەکەیخۆی بباتە ناو ئەندامی ژنەکە، هەرچەند کچێنیشی لانەچێ، هەروەك لە(تحفة)دا فەرموویەتی.

وَإِنْ حَــــــرُمَ كَحَـــــــائِضٍ، وَبِمَــــــوْتِ أَحَــــــدِهِمَا، لاَ بِخَلْـــــوَةٍ فِالْجَدِيـــــــدِ. (فَصْـــــلٌ) نَكَحَهَـــــا بِخَمْـــــرٍ أَوْ حُـــــرٍّ أَوْ مَغْصُـــــوبٍ وَجَـــــبَ مَهْرُالْمِثْـــــلِ، وَفِي قَوْلٍ قِيمَتُهُ، أَوْ بِمَمْلُوكٍ وَمَغْصُوبٍ بَطَلَ فِيهِ وَصَحَّ فِي الْمَمْلُوكِ فِي الأَظْهَرِ،

(وَإِنْ حَرُمَ) هەرچەند جیماعەکەش حەرام بێ: (كَحَائِضٍ) وەك جیماعیحـەیزدار، یـان لـە کونی پشتەوەدا جیماعی لەگەڵ بکا، جا ئەگەر لە دوای جیماعکردن ژنەکەش تەلاق بـدا، یان مارەبڕینەکە هەڵبوەشێندرێتەوە، هیچی لە مارەییەکە لە سەر لا ناچێ، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچـاوەکاندا فەرموویانـە ﴿عَنْ بصرةالأنصاريﷺ: تَزَوَّجْتُ إِمْرَأَةً بِكْراً فَدَخَلْتُ عَلَيْهَا فَإِذَا هِيَ حُبْلَى، فَقَالَ النَّبِيُّﷺ: لَهَاالصَّدَاقُ بِمَا اسْتَحْلَلْتَ مِنْ فَرْجِهَا...﴾ الحـديث رواه ابوداود بسند صالح، ژنێك کچ بوو لەخۆم مارە کرد، ئینجا کە جیماعم لەگـەڵ کـرد زانـیم ئاوسەو کچ نیە؟ جا پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ژنەکە تەواوی مارەیی لە سەر تۆ هەیە بە هۆی ئەو جیماعەی بە حەلاڵی لەگەڵت کردوە.

دووەم: (وَبِمَوْتِ أَحَدِهِمَا) بە مردنی یەکێکیان پێش جیماعکردن، واتە: ئەگەر تەنها ژنەکە بمرێ، یان تەنها مێردەکە بمرێ، تەواوی مارەییەکە لە سەر مێردەکە واجب دەبێ، هەرچەند جیماعیشی لەگەڵ نەکردبێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (بروع بنت واشق)ی‌ڕابردوو لە سەرەتای ئەم باسەدا، جیاوازی نیە ژنو مێردەکە: هەردووکیان گەورە بن، یان منداڵ بن، بەڵام ئەگەر ژنەکە–پێش جیماعکردن– مێردەکەی خۆی بکوژێ، ئەو کاتە مارەییەکە لە سەر مێردەکە لا دەچێ، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.

(لاَ بِخَلوَةٍ فِیالْجَدِید)بەڵام بە لەگەڵدابوونی ژنەکە–کە بە تەنها بن– هەموو مارەیی واجب نابێ، لە فەرموودەی نوێدا، هەروەها بە لەزەتوەرگرتنو بە تێکردنی (مَنِي)ش هەموو مارەیی واجب نابێ، هەروەك لە(تحفه)دا فەرموویەتی.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی مارەیی دروستو نادروست ﴾

(نَكَحَهَا بِخَمْرٍ) ژنەکەی لە خۆی مارەکرد: بە شەڕاب (أَوْ حُرٍّ) یان بە ئادەمیزادێکی ئازاد (أَوْ مَغْصُوبٍ) یان بەشتێکیزەوتکراو، یان بە هەر شتێکیتر کە ملکی خۆی نەبێ، ئەوانە هیچێکیان دروست نابن ببنە مارەیی، بەڵام مارەبڕینەکە دروست دەبێو هەم (وَجَبَ مَهْرُ الْمِثْلِ) لەجیاتی مارەییە دروست نەبووەکەش مارەیی هاووێنە لە سەر مێردەکە واجب دەبێ بۆ ژنەکە (وَفِی قَوْلٍ قِيمَتُهُ) لە فەرموودەیەکدا: نرخی مارەییە دروست نەبووەکەی لە سەر واجب دەبێ.

(أَوْ بِمَمْلُوكٍ وَمَغْصُوبٍ) یان مارەی کرد بە شتێك کەملکیخۆی بوو لەگەڵ شتێکی زەوتکراویش، ئەوە (بَطَلَ فِيهِ) مارەییەکە لە زەوتکراوەکەدا بەتاڵ دەبێو (وَصَحَّ فِی الْمَمْلُوكِ) لەوەش کە ملکیخۆیەتی دروست دەبێ (فِی الأَظْهَرِ) لەفەرموودەی بەهێزتردا، وَتَتَخَيَّرُ: فَإِنْ فَسَخَتْ فَمَهْرُ مِثْلٍ، وَفِی قَوْلٍ قِيمَتُهُمَا، وَإِنْ أَجَازَتْ فَلَهَا مَعَ الْمَمْلُوكِ حِصَّةُالْمَغْصُوبِ مِنْ مَهْرِمِثْلٍ بِحَسَبِ قِيمَتِهِمَا، وَفِی قَوْلٍ تَقْنَعُ بِهِ. وَلَوْ قَالَ: زَوَّجْتُكَ بِنْتِی وَبِعْتُكَ ثَوْبَهَا بِهَذَاالْعَبْدِ. صَحَّ النِّكَاحُ وَكَذَا الْمَهْرُ وَالْبَيْعُ فِی الأَظْهَرِ، وَيُوَزَّعُ الْعَبْدُ عَلَى الثَّوْبِ وَمَهْرِمِثْلٍ، وَلَوْ نَكَحَ بِأَلْفٍ عَلَى أَنَّ لأَبِيهَا أَوْ أَنْ يُعْطِيَهُ أَلْفاً فَالْمَذْهَبُ فَسَادُالصَّدَاقِ وَوُجُوبُ مَهْرِالْمِثْلِ،

کەوابو: (وَتَتَخَيَّرُ) ژنەکە سەر پشکە: (فَإِنْ فَسَخَتْ) جا ئەگەر مارەییەکەی هەڵوەشاندەوە، ئەوە (فَمَهْرُ مِثْلٍ) مارەیی هاووێنەی بۆ لە سەر مێردەکە واجب دەبی (وَفِی قَوْلٍ قِيمَتُهُمَا) لە فەرموودەیەکیشدا نرخی هەردووکیان واجب دەبێ، بەڵام (وَإِنْ أَجَازَتْ) ئەگەر مارەییەکەی ڕۆیاندو هەڵینەوەشاندەوە، ئەوە (فَلَهَا مَعَ الْمَمْلُوكِ) ژنەکە لەگەڵ ئەوەی بەشە مارەییەکەی ملکی مێردەکەی هەیە (حِصَّةُ الْمَغْصُوبِ مِنْ مَهْرِ مِثْلٍ) بەشی زەوتکراوەکەشی لە مارەیی هاووێنە هەیە (بِحَسَبِ قِيمَتِهِمَا) بەگوێرەی نرخی هەردووکیان (وَفِی قَوْلٍ تَقْنَعُ بِهِ) لە

فەرموودەیەكدا: دەبێ بە تەنها مڵكەكەی مێردەكە قەناعەت بكاو داوای هیچیتر نەكا.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر باوكێك گوتی: (زَوَّجْتُك بِنْتِي وَبِعْتُك ثَوْبَهَا بِهَذَا الْعَبْدِ) كیژەكەی خۆمم كردە ژنی تۆو جلەكەیشم فرۆشتتە تۆ بەم كۆیلەیە. ئەوە (صَحَّ النِّكَاحُ) مارەبڕینەكە دروست دەبێ (وَكَذَا الْمَهْرُ وَالْبَيْعُ فِيالأَظْهَرِ) هەروەها مارەییەكەو فرۆشتنەكەش دروست دەبن لە فەرموودەی بەهێزتردا، كەوابو: (وَيُوَزَّعُ الْعَبْدُ عَلَىالثَّوْبِ وَمَهْرِمِثْلٍ) كۆیلەكە بەش دەكرێ بە سەرجلەكەیو مارەییە هاوێنەكەیدا.

(وَلَوْ نَكَحَ بِأَلْفٍ) ئەگەر ژنێكی لە خۆی مارە كرد بە هەزار دینار مارەیی بەو مەرجەی: (عَلَى أَنَّ لأَبِيهَا أَوْ أَنْ يُعْطِيَهُ أَلْفًا) هەزار دیناریتریش بۆ باوكی ژنەكە بێ، یان بۆ كەسێكیتر بێ، یان بەو مەرجەی هەزار دیناریتریش بداتە باوكی ژنەكە، یان كەسێكیتر، ئەوە مارەبڕینەكە دروست دەبێ، بەلام (فَالْمَذْهَبُ فَسَادُ الصَّدَاقِ) بە فەرموودەیڕاستیمەزهەب: لەو دوو مەسەلانەدا مارەییە ناوبراوەكە تێك دەچێو (وَوُجُوبُ مَهْرِ الْمِثْلِ) مارەیی هاوێنە لە سەر مێردەكە واجب دەبێ بۆ ژنەكە، هەزار دینارەكەش شیربایییەو لە باوكەكە حەرامە، چونكە هیچ مافی ئەو مەرجەی نیە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر بگوترێ: (مارەیی هەزار دینار بێ: نیوەی ئێستا بدرێو نیوەیشی قەرز بێ). بەلام ماوەی قەرزەكە دیاری نەكرێ، یان بگوترێ: (نیوەی ئێستا بدرێو نیوەیشی قەرز بێ تا مردن، یان تا تەلاقدان). ئەوە لە هەردوومەسەلەدا مارەبڕینەكە دروست دەبێ، بەلام مارەییە ناوبراوەكە تێك دەچێو دروست نابێ، كەوابو: مارەیی هاوێنە لە سەر مێردەكە واجب دەبێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

وَلَوْ شَرَطَ خِيَارًا فِي النِّكَاحِ بَطَلَ النِّكَاحُ، أَوْ فِي الْمَهْرِ فَالأَظْهَرُ صِحَّةُالنِّكَاحِ لاَ الْمَهْرِ، وَسَائِرُالشُّرُوطِ إنْ وَافَقَ مُقْتَضَىالنِّكَاحِ أَوْ لَمْ يَتَعَلَّقْ بِهِ غَرَضٌ لَغَا وَصَحَّ النِّكَاحُ وَالْمَهْرُ، وَإِنْ خَالَفَ وَلَمْ يُخِلَّ بِمَقْصُودِهِ الأَصْلِيِّ كَشَرْطِ أَنْ لاَ يَتَزَوَّجَ عَلَيْهَا أَوْ لاَ نَفَقَةَ لَهَا صَحَّ النِّكَاحُ وَفَسَدَ الشَّرْطُ وَالْمَهْرُ، وَإِنْ أَخَلَّ كَأَنْ لاَ يَطَأَ أَوْ يُطَلِّقَ بَطَلَ النِّكَاحُ،

بەلام لەمەزهەبی ئیمامی(حنفي)دا: بە قەرز دانانی مارەیی تا كاتێكی نەزانراویش دروستە، چونكە كۆتاییەكەی دەزاندرێ: كە مردنە، یان تەلاقدانە، هەروەك لە (مجمع الانهر)دا فەرموویەتی، جا ئەگەر مارەبڕینەكە بە مەزهەبی(الشافعي) بكرێ، ئاگاداربە: بە هەڵەدا نەچی.

(وَلَوْ شَرَطَ خِيَارًا فِي النِّكَاحِ) ئەگەر ژنەكە، یان مێردەكە لە ناو مارەبڕینەكەدا بە مەرجی دانا: مافی پەشیمانیی لە مارەبڕینەكەدا هەبێ، ئەوە (بَطَلَ النِّكَاحُ) مارەبڕینەكە بەتاڵ دەبێ (أَوْ فِيالْمَهْرِ) یان بە مەرجی دانا: مافی پەشیمانیی لە مارەییەكەدا هەبێ، ئەوە

(فَالأَظْهَرُ) به فەرموودەی بەهێزتر: (صِحَّةُ النِّكَاحِ لاَ الْمَهْـرِ) مارەبڕینەکـە دروسـت دەبـێ، بەڵام مارەییەکە دروست نابێ، کەوابو: مارەیی هاووێنە واجب دەبێ.

ئینجا بزانە: هەر مەرجێك لە ناو مارەبڕینەکەدا دانەندرێ، بەڵکو لە دوای مارەبڕین، یان لە پێش مارەبڕین دابندرێ، ئەوەکار لە مارەبڕینو لـە مـارەیی ناکـا، هـەروەك لـە (تحفـة)دا فەرموویەتی.

(وَسَائِرُ الشُّرُوطِ) گشت مەرجەکانیتریش کە لـە نـاو مارەبڕینەکـەدا دابنـدرێن: (إِنْ وَافَـقَ مُقْتَضَـىالنِّكَاحِ) ئەگـەر لەگـەڵ خـوازراوی مارەبڕینەکـە تێـك بکاتـەوە: وەك بـە مـەرجی بەخێوکردن (أَوْ لَمْ يَتَعَلَّقْ بِـهِ غَـرَضٌ) یـان هـیچ مەبەسـتێکی پەیوەسـت نـەبێ: وەك بـەو مەرجەی تەنها ئەو شتە بخوا، ئەوە (لَغَا) مەرجەکە پوچەڵ دەبێ (وَصَحَّ النِّكَـاحُ وَالْمَهْـرُ) مارەبڕینەکەو مارەییەکە هەردووکیان دروست دەبن.

(وَإِنْ خَالَفَ) بەڵام ئەگـەر مەرجەکـە لەگـەڵ خـوازراوی مارەبڕینەکـە جیـابو و (وَلَـمْ يُخِـلَّ بِمَقْصُودِهِ الأَصْلِيِّ) زیانیشی بە مەبەستی ژنهێنان نەدەگەیاند: کە جیماعکردنە (كَشَرْطِ أَنْ لاَ يَتَزَوَّجَ عَلَيْهَا) وەك بە مەرجی ژنـی بـە سـەر نـەهێنێ (أَوْ لاَ نَفَقَةَ لَهَـا) یـان بـە مـەرجی بەخێوی نەکا، ئـەوە (صَـحَّ النِّكَـاحُ) مارەبڕینەکـە دروسـت دەبـێ، بـەڵام (وَفَسَـدَ الشَّـرْطُ وَالْمَهْرُ) مەرجەکەو مارەییەکە تێك دەچنو دروست نابن، کەوابو: مارەیی هاووێنـە واجـب دەبێ (وَإِنْ أَخَلَّ) ئەگەر مەرجەکە زیانی دەگەیاندە مەبەستی ژنهێنان: (كَأَنْ لاَ يَطَأَ) وەك بە مەرجی جیماعی لەگەڵ نەکا (أَوْ يُطَلِّقَ) یان بە مەرجی تەڵاقی بدا، ئەوە (بَطَلَ النِّكَاحُ) مارەبڕینەکە بەتاڵەو دروست نابێ.

منهاج- بەرگیچوارەم-16

وَلَـوْ نَكَـحَ نِسْـوَةً بِمَهْـرٍ فَـالأَظْهَرُ فَسَـادُ الْمَهْـرِ بِفَـوْقِ مَهْـرِ مِثْـلٍ أَوْ أَنْكَـحَ بِنْتًـا لاَرَشِـيدَ فَسَدَ الْمُسَـمَّى وَالأَظْهَـرُ صِـحَّةُ النِّكَـاحِ بِمَهْـرِ مِثْـلٍ، وَلَـوْ تَوَافَقُـوا عَلَـى مَهْـرٍ كَـانَ سِـرًّا وَأَعْلَنُـوا زِيَـادَةً، فَالْمَـذْهَبُ وُجُـوبُ مَـا عُقِـدَ بِـهِ، وَلَـوْ قَالَـتْ لِوَلِيِّهَـا: زَوِّجْنِـي بِـأَلْفٍ. فَـنَقَصَ عَنْـهُ بَطَـلَ النِّكَـاحُ، فَلَـوْ أَطْلَقَـتْ فَـنَقَصَ عَـنْ مَهْرِمِثْـلٍ بَطَـلَ، وَفِـي قَـوْلٍ يَصِحُّ بِمَهْرِمِثْلٍ، قُلْتُ: اَلأَظْهَرُ صِحَّةُالنِّكَاحِ فِالصُّورَتَيْنِ بِمَهْرِ الْمِثْلِ وَاللهُ أَعْلَمُ.

(وَلَوْ نَكَحَ نِسْوَةً بِمَهْرٍ) ئەگەر پیاوێك دوو ژن، یان زیاتری مارە کردنو تەنها یەك مارەییشی بـۆ هـەموویان دانـا، ئـەوە (فَـالأَظْهَرُ) بـە فـەرموودەی بـەهێزتر (فَسَـادُ الْمَهْـرِ) مارەییـە ناوبراوەکە تێك دەچێو (وَلِكُلٍّ مَهْرُمِثْلٍ) هەر ژنێك مارەییێکی هاووێنەی بۆ دادەندرێ.

(وَلَوْ نَكَحَ لِطِفْلٍ) ئەگەر باوك، یان باپیرە ژنێکی لە کوڕێکی نەبالغ مـارە کـرد (بِفَـوْقِ مَهْـرِ مِثْلٍ) بە زیاتر لە مارەیی هاووێنە (أَوْ أَنْكَحَ بِنْتًا لاَ رَشِيدَةً) یان کیژێکی کچی نـەبالغ، یـان

شێتی بە کەمتر لە مارەیی هاوێنە مارە کرد (أَوْ رَشِيدَةً بِكْرًا) یان کیژێکی کچی بالغەو عاقڵەی مارە کرد (بِلاَ إِذْنٍ) بێ ئەوەی ئیزن بدا لە مارەیی هاوێنەی کەمتر بێ (بِدُونِهِ) بە کەمتر لە مارەیی هاوێنە مارەی کرد، ئەوە (فَسَدَ الْمُسَمَّى) لە هەر سێك مەسەلەکەدا مارەییە ناوبراوەکە تێك دەچێ، ئینجا (وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر لە هەر سێك مەسەلەکەدا (صِحَّةُ النِّكَاحِ بِمَهْرِ مِثْلٍ) مارەبڕینەکە بە مارەیی هاوێنە دروست دەبێ.

(وَلَوْ تَوَافَقُوا عَلَى مَهْرٍ كَانَ سِرًّا) ئەگەر لە نێوان خۆیاندا بە نهێنی لە سەر مارەییەك ڕێك کەوتن: وەك سەد دینار، بەڵام (وَأَعْلَنُوا زِيَادَةً) مارەییەکیتری زیاتر لە نهێنیەکەیان ئاشکرا کرد: وەك دوو سەد دینار، ئەوە (فَالْمَذْهَبُ) بە فەرموودەی ڕاستی مەزهەب: (وُجُوبُ مَا عُقِدَ بِهِ) ئەو مارەییەی یەکەمجار مارەبڕینەکەی پێکراوە، ئەویان واجب دەبێ، واتە: ئەگەر یەکەمجار بە کەمترەکە کرابێ، کەمترەکە واجب دەبێ، ئەگەر یەکەمجار بە زۆرترەکە کرابێ: زۆرترەکە واجب دەبێ، نهێنیێو ئاشکرایی ڕەچاو ناکرێ.

(وَلَوْ قَالَتْ لِوَلِيِّهَا) ئەگەر ئافرەتێکی بالغەو عاقلە بە سەرپەرشتکارەکەی گوت: (زَوِّجْنِي بِأَلْفٍ) مارەم بکە بە هەزار دینار مارەیی (فَنَقَصَ عَنْهُ) سەرپەرشتکارەکەش بە کەمتر لە هەزار دینارەکە مارەی کرد، ئەوە (بَطَلَ النِّكَاحُ) مارەبڕینەکە بەتاڵ دەبێ (فَلَوْ أَطْلَقَتْ) ئەگەر ئافرەتەکە ئیزنیدا مارەیبکاو باسی مارەیی نەکرد (فَنَقَصَ عَنْ مَهْرِ مِثْلٍ) سەرپەرشتکارەکەش بە کەمتر لە مارەیی هاوێنە مارەی کرد (بَطَلَ) مارەبڕینەکە بەتاڵ دەبێ (وَفِي قَوْلٍ يَصِحُّ بِمَهْرِ مِثْلٍ) لە فەرموودەیەکدا: بە مارەیی هاوێنە مارەبڕینەکە دروست دەبێ (قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (الأَظْهَرُ صِحَّةُ النِّكَاحِ فِي الصُّورَتَيْنِ بِمَهْرِ الْمِثْلِ، وَاللهُ أَعْلَمُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: مارەبڕینەکە لە هەردوو مەسەلەکەدا

(فَصْلٌ) قَالَتْ رَشِيدَةٌ: زَوِّجْنِي بِلاَ مَهْرٍ. فَزَوَّجَ وَنَفَى الْمَهْرَ أَوْ سَكَتَ فَهُوَ تَفْوِيضٌ صَحِيحٌ، وَكَذَا لَوْ قَالَ سَيِّدُ أَمَةٍ زَوَّجْتُكَهَا بِلاَ مَهْرٍ. وَلاَ يَصِحُّ تَفْوِيضُ غَيْرِ رَشِيدَةٍ، وَإِذَا جَرَى تَفْوِيضٌ صَحِيحٌ فَالأَظْهَرُ أَنَّهُ لاَ يَجِبُ شَيْءٌ بِنَفْسِ الْعَقْدِ، فَإِنْ وَطِئَ فَمَهْرُ مِثْلٍ، وَيُعْتَبَرُ بِحَالِ الْعَقْدِ فِي الأَصَحِّ،

بە مارەیی هاوێنە دروست دەبێ، هەروەك لە تێکدەرەکانیتری مارەییشدا بە مارەیی هاوێنە دروست دەبو.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی (تَفْوِيض)﴾

واتە: ئافرەت کاری خۆی بداتە دەست سەرپەرشتکارەکەی تاکو بە بێمارەیی مارەی بکا،

(قَالَتْ رَشِيدَةٌ) ئەگەر ئافرەتێکی بالغەو عاقڵە گوتیە سەرپەرشتکارەکەی: (زَوِّجْنِي بِلاَ مَهْرٍ) بە بێمارەیی مارەم بکە (فَزَوَّجَ وَنَفَى الْمَهْرَ) جا سەرپەرشتکارەکەش مارەی کردو گوتی: هیچ مارەییشی نەبێ (أَوْ سَكَتَ) یان بێدەنگ بوو و باسی مارەیی نەکرد (فَهُوَ

(تَفْوِيضٌ صَحِيحٌ) ئەوە كاردانەدەستێكی دروستبووە، بەڵام ئەگەر ژنەكە تەنها گوتی: مارەم بكە، واتە: باسی مارەیی نەكرد، ئەوە نابێتە كاردانەدەست، كەوابو: لەم حاڵەتەدا بە خودی مارەبڕینەكە مارەیی هاوێنە لە سەر مێردەكە واجب دەبێ، هەروەك ئەگەر كاردانەدەستەكەش دروست نەبێ ئەو كاتەش بە خودی مارەبڕینەكە مارەیی هاوێنە واجب دەبێ، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.

(وَكَذَا لَوْ قَالَ سَيِّدُ أَمَةٍ) هەروەها ئەگەر گەورەیجاریەیەك بڵێ: (زَوَّجْتُكَهَا بِلاَ مَهْرٍ) جاریەكەمم كردە ژنی تۆ بە بێمارەیی. ئەوەش كاردانەدەستێكی دروستبووە (وَلاَ يَصِحُّ تَفْوِيضُ غَيْرِ رَشِيدَةٍ) كاردانەدەست لە ئافرەتێكی شێتەوە، یان نەبالغەوە دروست نابێ.

جا بزانە: لەو كاردانەدەستەدا جیاوازی كچو بێوەژن نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە. (وَإِذَا جَرَى تَفْوِيضٌ صَحِيحٌ) هەر كاتێك كاردانەدەستێكی دروستبوو هاتەجێ و سەرپەرشتكارەكە بە بێمارەیی ئافرەتەكەی مارە كرد، ئەوە (فَالأَظْهَرُ أَنَّهُ لاَ يَجِبُ شَيْءٌ بِنَفْسِ الْعَقْدِ) بە فەرموودەی بەهێزتر: بە خودی مارەبڕینەكە هیچ مارەیی لە سەر مێردەكە واجب نابێ، بۆیێ ئەگەر پێش جیماعكردن ژنەكەش تەڵاق بدا نیوەی مارەیی ناكەوێتە سەر، بەڵام (فَإِنْ وَطِئَ) ئەگەر جیماعی لەگەڵ ژنەكە كرد، ئەو كاتە (فَمَهْرُ مِثْلٍ) مارەیی هاوێنە لە سەر مێردەكە واجب دەبێ بۆ ژنەكە، چونكە بە حەڵاڵی جیماعی لەگەڵ كردوە، بەڵگەی حەدیسەكەی (بصرةالانصاري)ی ڕابردوو لە (باسی جێگیربوونیمارەیی)دا (وَيُعْتَبَرُ بِحَالِ الْعَقْدِ) مارەییهاوێنە-بۆ ئەو جۆرە ئافرەتە- ڕەچاو دەكرێ بە حاڵەتی مارەبڕینەكە (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

وَلَهَا قَبْلَ الْوَطْءِ مُطَالَبَةُ الزَّوْجِ بِأَنْ يَفْرِضَ مَهْرًا، وَحَبْسُ نَفْسِهَا لِيَفْرِضَ، وَكَذَا لِتَسْلِيمِ الْمَفْرُوضِ فِیالأَصَحِّ، وَيُشْتَرَطُ رِضَاهَا بِمَا يَفْرِضُهُ الزَّوْجُ، لاَ عِلْمُهُمَا بِقَدْرِ مَهْرِالْمِثْلِ فِیالأَظْهَرِ، وَيَجُوزُ فَرْضُ مُؤَجَّلٍ فِیالأَصَحِّ، وَفَوْقَ مَهْرِمِثْلٍ، وَقِيلَ لاَ إِنْ كَانَ مِنْ جِنْسِهِ، وَلَوْ امْتَنَعَ مِنَ الْفَرْضِ أَوْ تَنَازَعَا فِيهِ فَرَضَ الْقَاضِي نَقْدَالْبَلَدِ حَالاً، قُلْتُ: وَيَفْرِضُ مَهْرَمِثْلٍ، وَيُشْتَرَطُ عِلْمُهُ بِهِ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَلاَ يَصِحُّ فَرْضُ أَجْنَبِيٍّ مِنْ مَالِهِ فِیالأَصَحِّ، وَالْفَرْضُ الصَّحِيحُ كَمُسَمًّى

(وَلَهَا قَبْلَ الْوَطْءِ مُطَالَبَةُ الزَّوْجِ) ژنەكە بۆی دروستە-لە دوایمارەبڕینەكە- پێش جیماعكردن داوا لە مێردەكەی بكا: (بِأَنْ يَفْرِضَ مَهْرًا) كە مارەییەكی بۆ دابنێ، هەم (وَحَبْسُ نَفْسِهَا لِيَفْرِضَ) بۆی دروستە: خۆی لە مێردەكەی قەدەغە بكا بۆ ئەوەی مارەییەكەی بۆ دابنێ (وَكَذَا لِتَسْلِيمِ الْمَفْرُوضِ) هەروەها بۆی دروستە خۆی لێقەدەغە بكا بۆ ئەوەی مارەییە داندراوەكەشی تەسلیم بكا (فِیالأَصَحِّ) لەفەرموودەی ڕاستتردا.

(وَيُشْتَرَطُ رِضَاهَا بِمَا يَفْرِضُهُ الزَّوْجُ) بە مەرج دادەندرێ: ژنەکە بەو مارەییە ڕازی ببێ کە مێردەکەی بۆی دادەنێ (لاَ عِلْمُهُمَا بِقَدْرِ مَهْرِ الْمِثْلِ) بەلاَم مەرج نیە: ژن‌و مێردەکە بزانن مارەیی هاوێنەی ژنەکە چەندە (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا (وَيَجُوزُ فَرْضُ مُؤَجَّلٍ فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا دروستە: مارەییەکی قەرزی بۆ دابنێ، ئەگەر ژنەکە ڕازی بێ، هەم (وَفَوْقَ مَهْرِ مِثْلٍ) دروستە زیاتر لە مارەییهاووێنەی بۆ دابنێ (وَقِيلَ لاَ إِنْ كَانَ مِنْ جِنْسِهِ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: ئەگەر داندراوەکەو هاووینەکە یەك ڕەگەز بن دروست نیە زیاتر دابنێ.

(وَلَوْ امْتَنَعَ مِنَ الْفَرْضِ) ئەگەر مێردەکە ڕەقەکاری کردو مارەییەکەی بۆ ژنەکە دانەنا (أَوْ تَنَازَعَا فِيهِ) یان لە ئەندازەی مارەییە داندراوەکەدا بوە کێشەیان، ئەو کاتە (فَرَضَ الْقَاضِي نَقْدَالْبَلَدِ حَالاً) قازی لە پارەی شارەکە مارەییەکی حازر بۆ ژنەکە لە سەر مێردەکە دادەنێ (قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ: (وَيَفْرِضُ مَهْرَ مِثْلٍ) قازی مارەیی هاوێنەی حازر لە سەر مێردەکە دادەنێ، کەواتە: (وَيُشْتَرَطُ عِلْمُهُ بِهِ) مەرجە: قازی بزانێ مارەیی هاوێنەی ژنەکە چەندە (وَاللهُ أَعْلَمُ) نەوەك زیاتر، یان کەمتر دابنێ (وَلاَ يَصِحُّ فَرْضُ أَجْنَبِيٍّ مِنْ مَالِهِ) دروست نیە بێگانەیەك لە ماڵیخۆی–بە بێئیزنیمێردەکە– مارەییەکە بۆ ژنەکە دابنێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەلاَم ئەگەر مێردەکە ئیزنی بدا، ئەو کاتە دروستە، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.

(وَالْفَرْضُ الصَّحِيحُ) مارەییە دانراوەکەی دروستبوو لە لایەن قازی، یان لە لایەن ژن‌و مێردەکەوە (كَمُسَمًّى) وەك ئەو مارەییەیە کە لە ناو مارەبڕینەکەدا داندرابێ، کەوابو: فَيَتَشَطَّرُ بِطَلاَقٍ قَبْلَ وَطْءٍ، وَلَوْ طَلَّقَ قَبْلَ فَرْضٍ وَوَطْءٍ فَلاَ شَطْرَ، وَإِنْ مَاتَ أَحَدُهُمَا قَبْلَهُمَا لَمْ يَجِبْ مَهْرُ مِثْلٍ فِي الأَظْهَرِ، قُلْتُ: اَلأَظْهَرُ وُجُوبُهُ، وَاللهُ أَعْلَمُ.

(فَصْلٌ) مَهْرُالْمِثْلِ مَا يُرْغَبُ بِهِ فِي مِثْلِهَا، وَرُكْنُهُ الأَعْظَمُ نَسَبٌ، فَيُرَاعَى أَقْرَبُ مَنْ تُنْسَبُ إِلَى مَنْ تُنْسَبُ إِلَيْهِ، وَأَقْرَبُهُنَّ أُخْتٌ لأَبَوَيْنِ ثُمَّ لأَبٍ ثُمَّ بَنَاتُ أَخٍ ثُمَّ عَمَّاتٌ كَذَلِكَ، فَإِنْ فُقِدَ نِسَاءُ الْعَصَبَةِ أَوْ لَمْ يُنْكَحْنَ أَوْ جُهِلَ مَهْرُهُنَّ فَأَرْحَامٌ كَجَدَّاتٍ وَخَالاَتٍ،

(فَيَتَشَطَّرُ بِطَلاَقٍ قَبْلَ وَطْءٍ) ئەو داندراوەی دوایمارەبڕین بە هۆی تەلاَقدانی پێش جیماعکردن دەبێتە نیوە، واتە: نیوەی بۆ مێردەکە دەگەڕێتەوە، بەلاَم (وَلَوْ طَلَّقَ قَبْلَ فَرْضٍ وَوَطْءٍ) ئەگەر پێش دانانەکەو پێش جیماعکردن ژنەکەی تەلاَق دا، ئەو کاتە (فَلاَ شَطْرَ) نابێتە نیوە؟ چونکە هیچ مارەیی بە هۆی مارەبڕینەکە لە سەر مێردەکە واجب نەبوە.

(وَإِنْ مَاتَ أَحَدُهُمَا قَبْلَهُمَا) ئەگەر ژنەکە، یان مێردەکە پێش دانانەکەو پێش جیماعکردن مرد (لَمْ يَجِبْ مَهْرُ مِثْلٍ فِيالأَظْهَرِ) مارەیی هاوێنە واجب نابێ، بەلاَم (قُلْتُ) ئیمامی

(النواوي) دەفەرموێ (الأَظْهَرُ وُجُوبُهُ) بە فەرموودەی بەهێزتر بە مردنی تـەنها یـەکێکیان مارەیی هاوێنە واجب دەبێ لە سەر مێردەکە (وَاللهُ أَعْلَمُ)، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (بَرْوَع بنت واشق)ی‌ڕابردوو لە سەرەتای ئەم باسەی مارەییدا.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی پێناسەی مارەیی هاوێنە ﴾

(مَهْرُ الْمِثْلِ) پپێناسەی مارەیی هاوێنە: (مَا يُرْغَبُ بِهِ فِي مِثْلِهَا) ئەوەیە کـە–بـەگوێرەی عادەت– بەو مارەییە وێنەی ئەو ئافرەتـەیان بـوێ (وَرُكْنُهُ الأَعْظَـمُ نَسَـبٌ) بەشـە هـەرە گەورەکەی مارەیی هاوێنە: نـەژادە، کـەوابو: (فَيُرَاعَـى) ڕەچـاو دەکـرێ لـە خزمـەکانی ئافرەتەکە: (أَقْرَبُ مَنْ تُنْسَبُ إِلَى مَنْ تُنْسَبُ إِلَيْهِ) نزیکترین ئافرەت کـە نـەژادی بچێتەوە سەر ئەو کەسەی کە ئەم ئافرەتەش نەژادی دەچێتەوە سەر هەمان کەسەکە، چونکە لـە حەدیسەکەی (بروع بنـت واشـق)ی‌ڕابردوودا فـەرمووی: ﴿لَهَا مِثْلُ صَدَاقِ نِسَائِهَا﴾ ژنەکـە مافی مارەیی هاوێنەی ئافرەتەکانی‌خۆی هەیە.

ئینجا (وَأَقْرَبُهُنَّ) نزیکترین ئافرەتی نەژاد: (أُخْتٌ لأَبَـوَيْنِ) خوشـکی لەدایکوباوکی‌یـە (ثُـمَّ لأَبٍ) ئینجا خوشکی تەنها لەباوکی (ثُمَّ بَنَاتُ أَخٍ) ئینجـا کـیـژەکانی بـرای لـەدایکوباوکی، ئینجا لەباوکی (ثُمَّ عَمَّاتٌ كَذَلِكَ) ئینجا خوشکەکانی بـاوك لـەدایکوباوکی، ئینجا لـەباوکی (فَإِنْ فُقِدَ نِسَاءُ الْعَصَبَةِ) جا ئەگـەر ئافرەتـەکانی لـە پشـتێ نـەبون (أَوْ لَـمْ يُـنْكَحْنَ) یـان مێردیان نەکردبو (أَوْ جُهِلَ مَهْرُهُنَّ) یان نەزانـدرا مارەییـان چـەندە، ئـەو کاتـە (فَأَرْحَـامٌ) ئافرەتـەکانی لـە ڕەحمـێ ڕەچـاو دەکـرێن (كَجَـدَّاتٍ) وەکـو داپیرەکـانیو (وَخَـالاَتٍ) خوشکەکانی‌دایکو...هتد، چونکە ئەوانە لە بێگانە لە پێشترن.

وَيُعْتَبَـرُ سِـنٌّ وَعَقْـلٌ وَيَسَـارٌ وَبَكَـارَةٌ وَثُيُوبَـةٌ وَمَـا اخْتَلَـفَ بِـهِ غَـرَضٌ، فَـإِنْ اِخْتَصَّـتْ بِفَضْـلٍ أَوْ نَقْـصٍ زِيـدَ أَوْ نُقِـصَ لاَئِـقٌ فِالْحَـالِ، وَلَـوْ سَـامَحَتْ وَاحِـدَةٌ لَـمْ تَجِـبْ مُوَافَقَتُهَـا، وَلَـوْ خَفَضْـنَ لِلْعَشِـيرَةِ فَقَـطْ اُعْتُبِـرَ، وَفِـي وَطْءِ نِكَـاحٍ فَاسِـدٍ مَهْرُمِثْـلٍ يَـوْمَ الْـوَطْءِ، فَـإِنْ تَكَـرَّرَ فَمَهْـرٌ فِـي أَعْلَـالأَحْوَالِ، قُلْتُ: وَلَوْ تَكَرَّرَ وَطْءٌ بِشُبْهَةٍ وَاحِدَةٍ فَمَهْرٌ، فَإِنْ تَعَدَّدَ جِنْسُهَا تَعَدَّدَ الْمَهْرُ،

(وَيُعْتَبَرُ) لەگەڵ ئەوەی‌ڕابردووش ڕەچاو دەکرێ (سِنٌّ) تەمەنو (وَعَقْلٌ) عـاقڵیو (وَيَسَـارٌ) دەوڵەمەندیو (وَبَكَارَةٌ وَثُيُوبَـةٌ) کچایەتیو بێوەژنایـەتیو (وَمَـا اِخْتَلَـفَ بِـهِ غَـرَضٌ) هـەر سیفەتێکی کە مەبەستێکی پێ‌بگۆڕێ: وەکو خوێندەواریو زانستو جوانیو داوێنپاکیو... هتد، کەواتە: ئەو ئافرەتانەی لە یەکێك لەو سیفەتانەدا هاوبەشی ئەم ئافرەتـە وێنـەی مارەیی ئەوان بۆ ئەمەش ڕەچاو دەکرێ، جـا (فَـإِنْ اِخْتَصَّـتْ بِفَضْـلٍ) ئەگـەر تـەنها ئـەم ئافرەتە سیفەتێکی لەو سیفەتە چاکانەی‌ڕابردووی هەبو (أَوْ نَقْصٍ) یان دژێکی ئەو سیفەتە

چاکانەی هەبو، ئەو کاتە (زِيدَ) بەشێکی مارەیی زیاد دەکرێ (أَوْ نُقِصَ) یان کەم دەکرێ: کە (لاَئِقٌ فِيالْحَال) لە حاڵی ئەم ئافرەتە بوەشێتەوە.
(وَلَوْ سَامَحَتْ وَاحِدَةٌ) ئەگەر یەکێك لەو ئافرەتانەیخزم چاوپۆشیی لە مارەییەکەدا کرد، ئەوە (لَمْ تَجِبْ مُوَافَقَتُهَا) لە سەر ئافرەتەکانیتر واجب نیە: وەکو وی چاوپۆشی بکەن، بەڵام (وَلَوْ خَفَضْنَ لِلْعَشِيرَةِ فَقَطْ) ئەگەر ئافرەتەکان تەنها بۆ خزمەکانیخۆیان مارەییان کەم دەکردەوە، ئەو کاتە (اُعْتُبِرَ) لە هەموانیاندا ئەو کەمکردنەوەیە بۆ خزمەکانیان ڕەچاو دەکرێ.

﴿ مارەیی جیماعی بە هەڵەو، زینای بە زۆرداری ﴾

(وَفِي وَطْءِ نِكَاحٍ فَاسِدٍ) لە جیماعی مارەبڕینێکینادروستدا (مَهْرُ مِثْلٍ يَوْمَ الْوَطْءِ) مارەیی هاوێنەی کاتیجیماعکردن لە سەر جیماعکەرەکە واجب دەبێ بۆ ئافرەتەکە (فَإِنْ تَكَرَّرَ) جا ئەگەر جیماعکردنەکەی مارەبڕینیnadروست زۆر دووبارە بۆوە، ئەو کاتە (فَمَهْرٌ فِي أَعْلَى الأَحْوَالِ) یەك مارەیی هاوێنە لە بەرزترین حاڵەتدا واجب دەبێ.
(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (وَلَوْ تَكَرَّرَ وَطْءٌ بِشُبْهَةٍ وَاحِدَةٍ) ئەگەر جیماعێکی یەك جۆرە هەڵە زۆر دووبارە بۆوە: وەك لە گشت جیماعێکدا وایتێگەیشتبێ ژنیخۆیەتی، ئەو کاتەش (فَمَهْرٌ) یەك مارەیی لە بەرزترین حاڵەتدا لە سەر جیماعکەرەکە واجب دەبێ، بەڵام (فَإِنْ تَعَدَّدَ جِنْسُهَا) ئەگەر ڕەگەزی بەهەڵەداچوونەکە لە یەکێك زیاتر بوو: وەك جارێکیان وایتێبگا ژنیخۆیەتیو جیماعی لەگەڵ بکا، جارێکیشیان بە مارەبڕینێکی نادروست جیماعی لەگەڵ بکا، ئەو کاتە (تَعَدَّدَ الْمَهْرُ) مارەیی هاوێنەش دووبارە دەبێتەوە بە ژمارەی ڕەگەزەکان.
وَلَوْ كَرَّرَ وَطْءَ مَغْصُوبَةٍ أَوْ مُكْرَهَةٍ عَلَى زِنًا تَكَرَّرَالْمَهْرُ، وَلَوْ تَكَرَّرَ وَطْءُ الأَبِ وَالشَّرِيكِ وَسَيِّدٍ مُكَاتَبَةً فَمَهْرٌ، وَقِيلَ مُهُورٌ، وَقِيلَ إِنْ اِتَّحَدَ الْمَجْلِسُ فَمَهْرٌ، وَإِلاَّ فَمُهُورٌ وَاللهُ أَعْلَمُ.
(فَصْلٌ) اَلْفُرْقَةُ قَبْلَ وَطْءٍ مِنْهَا أَوْ بِسَبَبِهَا كَفَسْخِهِ بِعَيْبِهَا

ئینجا بزانە: لەو بەهەڵەداچوونانەیڕابردوودا مەرجە: ئافرەتەکەش بە هەڵەدا بچێو وا تێبگا پیاوەکە مێردیخۆیەتی، چونکە ئەگەر ئافرەتەکە بزانێ پیاوەکە مێردیخۆی نیەو بە خۆشیخۆی ڕێگای بدا جیماعی لەگەڵ بکا، ئەو کاتە ئافرەتەکە زیناکەرەو مافی هیچ مارەییی نیە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، هەم لە باسی (ئەو ئافرەتانەی بە زاواو خەزورایەتی حەرام بون) ڕوونمان کردەوە.
(وَلَوْ كَرَّرَ وَطْءَ مَغْصُوبَةٍ) ئەگەر پیاوێك جیماعکردنی لەگەڵ (جارية)کیزەوتکراو دووبارە کردەوە (أَوْ مُكْرَهَةٍ عَلَى زِنًا) یان جیماعی لەگەڵ ئافرەتێکی زۆرلێکراو بۆ زینا دووبارە کردەوە، یان زینای لەگەڵ ئافرەتێکی خەوتوو، یان بێهۆش دووبارە کردەوە، ئەوە لە

گشت جیماعێكی ئەو جۆرە ئافرەتانەدا (تَكَرَّرَ الْمَهْرُ) مارەیی هاوێنە دووبارە دەبێتەوە بۆ ئافرەتەكە بە ژمارەی جیماعكردنەكان، واتە: بەڵام ئەگەر تەنها یەك جار جیماع لەگەڵ ئەو ئافرەتانە بكا، ئەوە تەنها یەك مارەیی هاوێنەی لە سەر واجب دەبێ.

ئینجا لە هەموو حاڵەتێكدا سزای زیناشی دەكەوێتە سەر، وە ئەگەر كچینیەكەشی لابردبێ تۆڵەی كچینیەكشی دەكەوێتە سەر، بەڵام ئەگەر ئافرەتەكە بە خۆشیخۆی ڕێگا بدا پیاوەكە جیماعی لەگەڵ بكا، ئەو كاتە مافی هیچ مارەییو تۆڵەی نیە، چونكە ئەویش زیناكەرە، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.

(وَلَوْ تَكَرَّرَ وَطْءُ الأَبِ) ئەگەر جیماعكردنی باوك لەگەڵ جاریەی منداڵی خۆی دووبارە بۆوە (وَالشَّرِيكِ) هەم ئەگەر جیماعی لەگەڵ جاریە هاوبەشەكەدا دووبارە بۆوە (وَسَيِّدٍ مُكَاتَبَةً) هەم ئەگەر جیماعی گەورەیەك لەگەڵ جاریە نوسراو پێدراوەكە دووبارە بۆوە، ئەوە (فَمَهْرٌ) تەنها یەك مارەیی واجب دەبێ (وَقِيلَ مُهُورٌ) لە فەرموودەیەكیتری بێهێزدا: زۆر مارەییو (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكیتری بێ هێزدا: (إِنْ اتَّحَدَ الْمَجْلِسُ فَمَهْرٌ) ئەگەر لە یەك شوێندا جیماعەكەی كردبێ، ئەوە یەك مارەیی واجب دەبێ (وَإِلاَّ فَمُهُورٌ) بەڵام ئەگەر لە دوو شوێن، یان زیاتر جیماعی لەگەڵ كردبێ، ئەوە زۆر مارەیی واجب دەبن (وَاللهُ أَعْلَمُ).

﴿ فَصْلٌ: لە باسی لاچوونو بە نیوەكردنی مارەیی ﴾

(اَلْفُرْقَةُ قَبْلَ وَطْءٍ) لێكجیابوونەوەی ژنو مێرد ئەگەر پێش جیماعكردن بێو (مِنْهَا) جیابوونەوەكەش لە ژنەكەوە بێ: وەك ژنەكە بە هۆی عەیبێكی مێردەكە مارەبڕینەكە هەڵبوەشێنێتەوەوە، یان بە هەر هۆیەكیتر (أَوْ بِسَبَبِهَا كَفَسْخِهِ بِعَيْبِهَا) یان بە هۆی تُسْقِطُ الْمَهْرَ، وَمَا لاَ: كَطَلاَقٍ وَإِسْلاَمِهِ وَرِدَّتِهِ وَلِعَانِهِ وَإِرْضَاعِ أُمِّهِ أَوْ أُمِّهَا يُشَطِّرُهُ، ثُمَّ قِيلَ: مَعْنَاالتَّشْطِيرِ أَنَّ لَهُ خِيَارَ الرُّجُوعِ، وَالصَّحِيحُ عَوْدُهُ بِنَفْسِ الطَّلاَقِ، فَلَوْ زَادَ بَعْدَهُ فَلَهُ، وَإِنْ طَلَّقَ وَالْمَهْرُ تَالِفٌ فَنِصْفُ بَدَلِهِ مِنْ مِثْلٍ أَوْ قِيمَةٍ، وَإِنْ تَعَيَّبَ فِي يَدِهَا: فَإِنْ قَنِعَ بِهِ، وَإِلاَّ فَنِصْفُ قِيمَتِهِ سَلِيمًا،

ئافرەتەكە بێ: وەك مێردەكە بە هۆی عەیبێكیئافرەتەكە مارەبڕینەكە هەڵبوەشێنێتەوە، ئەو جیابوونەوەیە (تُسْقِطُ الْمَهْرَ) هەموو مارەیی لە سەر مێردەكە لادەدا.

بەڵام (وَمَا لاَ) ئەو جیابوونەوەی بە هۆی ژنەكە نیەو لە ژنەكەشەوە نیە: (كَطَلاَقٍ) وەك تەڵاقدان، هەم (وَإِسْلاَمِهِ) وەك موسوڵمانبوونیمێردەكەو (وَرِدَّتِهِ) كافربوونیمێردەكەو (وَلِعَانِهِ) لەعنەتكردنیمێردەكەو (وَإِرْضَاعِ أُمِّهِ) شیردانی دایكیمێردەكە بە ژنە شیرخۆرەكەیو (أَوْ أُمِّهَا) یان شیردانی دایكیژنەكە بە مێردە شیرخۆرەكە، ئەو جیابوونەوەیەش (يُشَطِّرُهُ) مارەییەكە دەكاتە نیوە.

(ثُمَّ قِيلَ مَعْنَىالتَّشْطِيرِ) ئینجا له فەرموودەیەکی بێهێزدا: واتەی کردنە نیوە ئەمەیە: (أَنَّ لَهُ خِيَارَ الرُّجُوعِ) مێردەکە مافی هەیە ئەگەر حەزبکا نیوەی مارەییەکە وەربگرێتەوە، بەڵام (وَالصَّحِيحُ) بە فەرموودەی ڕاست: (عَوْدُهُ بِنَفْسِ الطَّلَاقِ) بـە خـودی تەڵاقدانەکـەی پـێش جیمـاع نیوەیمارەییەکـە بـۆ مێردەکـە دەگەڕێتـەوە، خوایگـەورە دفـەرموێ: ﴿وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ﴾ ئەگەر ژنەکانتان تەڵاق دان پێش ئەوەی جیماعیان لەگەڵ بکەنو مارەییشتان بۆ دانابون، ئەوە نیوەی ئەو مارەییەی بۆتان داناون لە سەرتان واجبە بیاندەنێ. ئنیجا هۆیەکانیتریش (قِياس) کراونە سەر تەڵاقدان، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَلَوْ زَادَ بَعْدَهُ) جا ئەگەر لـە دوای لێکجیابوونـەوە مارەییەکـە زیـادی کـرد، ئـەوە (فَلَـهُ) زێدەییەکە گشتی بۆ مێردەکەیە ئەگەر هەموو مارەییەکەی لە سەر لاچوبێ، یان نیوەی بۆ مێردەکەیە ئەگەر نیوەی بۆ گەڕابێتەوە، جیـاوازی نیـە زێدەییەکـە: لـە مارەییەکـە جیـا ببێتەوە، یان نا، بەڵام (وَإِنْ طَلَّقَ وَالْمَهْرُ تَالِفٌ) ئەگەر ژنەکەی پێش جیماعکردن تەڵاق دا، مارەییەکەش لە دەست ژنەکەدا فەوتابو، ئەوە (فَنِصْفُ بَدَلِهِ مِـنْ مِثْـلٍ أَوْ قِيمَـةٍ) نیـوەی تۆڵەی مارەییەکە بۆ مێردەکەیە، جا ئەو تۆڵەیەش: وێنەیمارەییەکە بێ، یان نرخەکەی.

(وَإِنْ تَعَيَّبَ فِي يَدِهَا) ئەگەر مارەییەکەی عەیبیی لێپەیدا بوو لە دەستیژنەکەدا، ئەو کاتە (فَإِنْ قَنِعَ بِهِ) ئەگەر مێردەکە بە عەیبداریەوە بە نیوەییەکەی ڕازی بوو، ئەوە باشەو تۆڵەی عەیبەکەشی نادرێتێ (وَإِلَّا) بەڵام ئەگەر ڕازی نەبو، ئەو کاتە (فَنِصْفُ قِيمَتِهِ سَلِيمًا) نیوەی نرخی مارەییەکەی لە حاڵەتی بێعەیبیدا دەدرێتێ.

وَإِنْ تَعَيَّـبَ قَبْـلَ قَبْضِـهَا فَلَـهُ نِصْـفُهُ نَاقِصًـا بِـلاَ خِيَـارٍ، فَـإِنْ عَـابَ بِجِنَايَـةٍ وَأَخَذَتْ أَرْشَهَا فَالأَصَحُّ أَنَّ لَهُ نِصْفَ الأَرْشِ، وَلَهَا زِيَادَةٌ مُنْفَصِلَةٌ، وَلَهَا خِيَارٌ فِي مُتَّصِلَةٍ، فَإِنْ شَحَّتْ فَنِصْفُ قِيمَةٍ بِلاَ زِيَادَةٍ، وَإِنْ سَمَحَتْ لَزِمَهُ الْقَبُولُ، وَإِنْ زَادَ وَنَقَصَ كَكِبَرِ عَبْدٍ وَطُولِ نَخْلَةٍ وَتَعَلُّمِ صَنْعَةٍ مَعَ بَرَصٍ: فَإِنْ اتَّفَقَا بِنِصْفِ الْعَيْنِ، وَإِلاَّ فَنِصْفُ قِيمَةٍ،

(وَإِنْ تَعَيَّبَ قَبْلَ قَبْضِهَا) ئەگەر مارەییەکە بە خۆی عەیبی لێپەیدا بوو پێش ئەوەی ژنەکە وەریبگـرێ، ئـەوە (فَلَـهُ نِصْـفُهُ نَاقِصًـا بِـلاَ خِيَـارٍ) نیـوەی مارەییەکـە بـە عەیبـەوە بـۆ مێردەکەیەو مافی پەشیمانیشی نیە.

بەڵام (فَإِنْ عَابَ بِجِنَايَةٍ) ئەگەر بە دەستدرێژیی کەسێك عەیبێکی لێپەیـدا بـوو (وَأَخَـذَتْ أَرْشَهَا) ژنەکەش تۆڵەی عەیبەکەی وەرگرت، ئەوە (فَالأَصَحُّ أَنَّ لَهُ نِصْفَ الأَرْشِ) مێردەکە نیوەی تۆڵەی عەیبەکەشی لەگەڵ نیوەی مارەییەکە هەیە.

(وَلَهَا زِيَادَةٌ مُنْفَصِلَةٌ) ئەو زێدەییەی لە مارەییەکە جیا دەبێتەوە–ئەگەر لـە دوای دانـانی

مارەیەکەو پێش لێکجیابوونەوەی ژنو مێردەکە لە مارەییەکە پەیدا بوبێ–گشتی بۆ ژنەکەیە: وەك میوەو بێچوو و خوریو کرێی زەویو ئاژەڵو خانوو، واتە: مێردەکە تەنها خودیمارەییەکە، یان نیوەییەکەی وەردەگرێتەوە.
بەڵام زیدەییەکانی دوای لێکجیابوونەوەی ژنو مێردەکە بۆ مێردەکەنە: بەو جۆرەی ڕابرا (وَلَهَا خِيَارٌ فِي مُتَّصِلَةٍ) ژنەکە سەرپشکیی هەیە لەو زێدەییانەی بە مارەییەکەوەنەو لێی جیا نابنەوە: وەك قەڵەویو گەورەبوون:
(فَإِنْ شَحَّتْ) جا ئەگەر ژنەکە بەخیلیی کردو چاوپۆشیی لەو زێدەییە نەکرد، ئەوە (فَنِصْفُ قِيمَةٍ بِلاَ زِيَادَةٍ) نیوەی نرخیمارەییەکە–لە حاڵەتی بێزێدەییدا– بۆ مێردەکەیە، بەڵام (وَإِنْ سَمَحَتْ لَزِمَهُ الْقَبُولُ) ئەگەر ژنەکە چاوپۆشیی لە زێدەییەکە کرد، واجبە: مێردەکەش قبوڵی بکا.
(وَإِنْ زَادَ وَنَقَصَ) ئەگەر مارەییەکە لە ڕوویێکەوە زیادی کردبو، لە ڕوویێکیترەوە کەمی کردبو: (كَكِبَرِ عَبْدٍ) وەکو گەورەبوونی کۆیلە: بە گەورەبوون بەهێز دەبێ بۆ کارکردن، بەڵام خزمەتی ئافرەتی نامەحرەمی لێقەدەغە دەبێ (وَطُولِ نَخْلَةٍ) وەك درێژبوونی دارخورما: کە بەری کەم دەکاتەوەو داری زۆر دەبێ (وَتَعَلُّمِ صَنْعَةٍ مَعَ بَرَصٍ) وەکو فێربوونی پیشەیەكو بەڵەکبوونی کۆیلە، ئەوە لەو حاڵەتەدا (فَإِنِ اتَّفَقَا بِنِصْفِ الْعَيْنِ) ئەگەر هەردووکیان ڕازی بون نیوەی خودی مارەییەکە بۆ مێردەکە بگەڕێتەوە، ئەوە باشە (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر ڕازی نەبون ئەوە (فَنِصْفُ قِيمَةٍ) نیوەی نرخی مارەییەکە–بێ زیادەو کەمیی– بۆمێردەکە دەگەڕێتەوە.
وَزِرَاعَةُ الأَرْضِ نَقْصٌ وَحَرْثُهَا زِيَادَةٌ، وَحَمْلُ أَمَةٍ وَبَهِيمَةٍ زِيَادَةٌ وَنَقْصٌ، وَقِيلَ: الْبَهِيمَةِ زِيَادَةٌ، وَإِطْلاَعُ نَخْلٍ زِيَادَةٌ مُتَّصِلَةٌ، وَإِنْ طَلَّقَ وَعَلَيْهِ ثَمَرٌ مُؤَبَّرٌ لَمْ يَلْزَمْهَا قَطْفُهُ، فَإِنْ قَطَفَتْ تَعَيَّنَ نِصْفُ النَّخْلِ، وَلَوْ رَضِيَ بِنِصْفِ النَّخْلِ وَتَبْقِيَةِالثَّمَرِ إلَجِدَادِهِ أُجْبِرَتْ فِالأَصَحِّ وَيَصِيرُ النَّخْلُ فِي يَدِهِمَا، وَلَوْ رَضِيَتْ بِهِ فَلَهُ الإمْتِنَاعُ وَالْقِيمَةُ، وَمَتَى ثَبَتَ خِيَارٌ لَهُ أَوْ لَهَا لَمْ يَمْلِكْ نِصْفَهُ حَتَّى يَخْتَارَ ذُوالإخْتِيَارِ،

(وَزِرَاعَةُ الأَرْضِ نَقْصٌ) داچاندنی زەوی کەمکردنەویە (وَحَرْثُهَا زِيَادَةٌ) کێڵانیشی زیادکردنە (وَحَمْلُ أَمَةٍ وَبَهِيمَةٍ) ئاوسبوونی جاریەو ئاژەڵ (زِيَادَةٌ وَنَقْصٌ) زێدەبوونو کەمکردنەوەیە وێکڕا (وَقِيلَ: الْبَهِيمَةِ زِيَادَةٌ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: ئاوسبوونی ئاژەڵ تەنها زێدەبوونە (وَإِطْلاَعُ نَخْلٍ) دەرکەوتنی هێشوی میوەی دارخورما–لە دوایکردنەمارەیی– کە هێشوەکەشی لەت نەبوبێ (زِيَادَةٌ مُتَّصِلَةٌ) زێدەییەکە بە مارەییەکەوەیەو هەمووی بۆ ژنەکەیە، کەواتە: ژنەکە سەرپشکە لە بەخیلیو چاوپۆشیەکەیڕابردوودا.

جا بزانە: گوتمان میوەی درەختی مارەیی–لە دوای کردنە مارەیی– بۆ ژنەکەیە، ئینجا (وَإِنْ طَلَّقَ وَعَلَيْهِ ثَمَرٌ مُؤَبَّرٌ) ئەگەر ژنەکەی تەلاق دا، لەو کاتیش هێشوی میوەی دارخورمایەکەی مارەیی لەتبوویی بوو، ئەوە (لَمْ يَلْزَمْهَا قَطْفُهُ) لە سەر ژنەکە واجب نیە میوەکەی لێبکاتەوە، بەڵکو مافی هەیە تا کاتی پێگەیشتن بیهێڵێتەوە، بەلام (فَإِنْ قَطَفَتْ) ئەگەر میوەکەی لێکردەوە، ئەو کاتە (تَعَيَّنَ نِصْفُ النَّخْلِ) تەنها نیوەی دارخورمایەکە بۆ مێردەکە دەگەڕێتەوەو میوەکەش هەمووی بۆ ژنەکەیە.

(وَلَوْ رَضِيَ بِنِصْفِ النَّخْلِ وَتَبْقِيَةِ الثَّمَرِ إِلَى جِدَادِهِ) ئەگەر مێردەکە ڕازی بوو نیوەی دارخورمایەکەی بۆ بگەڕێتەوەو میوەکەش تا کاتی لێکردنەوە بە دەرختەکەوە بمێنێتەوە (أُجْبِرَتْ فِي الأَصَحِّ) ژنەکە زۆری لێدەکرێ بەو مامڵەتە ڕازی ببێ، لە فەرموودەی ڕاستتردا، جا ئەو کاتە (وَيَصِيرُ النَّخْلُ فِي يَدِهِمَا) هەموو دارخورمایەکە بە هاوبەشی دەکەوێتە دەستی هەردووکیان، بەلام (وَلَوْ رَضِيَتْ بِهِ) ئەگەر ژنەکە بەو مامڵەتەیڕابردوو ڕازی بوو، ئەوە (فَلَهُ الإِمْتِنَاعُ) مێردەکە بۆی دروستە ڕازی نەبێو (وَالْقِيمَةُ) داوای نرخی نیوەی دارخورمایەکە بکا.

ئینجا بزانە: هەر درەختێک–لە دوای کردنە مارەییو پێش تەلاقدان– میوەکەی دەربکەوێ، ئەویش وەکو میوەی لە تبووی دارخورما ئەو بڕیارانەی بۆ دەدرێن، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَمَتَى ثَبَتَ خِيَارٌ لَهُ أَوْ لَهَا) هەر کاتێك سەرپشکی بۆ پیاوەکە، یان بۆ ژنەکە هەبێ بە هۆی زێدەو کەمیی مارەییەکە، ئەوە (لَمْ يَمْلِكْ نِصْفَهُ حَتَّى يَخْتَارَ ذُو الإِخْتِيَارِ) مێردەکە نابێتەوە خاوەنی نیوەی مارەییەکە تا خاوەنی سەرپشکیەکە لایەکیان هەڵدەبژێرێ.

وَمَتَى رَجَعَ بِقِيمَةٍ أُعْتُبِرَالأَقَلُّ مِنْ يَوْمَيِ الإِصْدَاقِ وَالْقَبْضِ، وَلَوْ أَصْدَقَ تَعْلِيمَ قُرْآنٍ وَطَلَّقَ قَبْلَهُ فَالأَصَحُّ تَعَذُّرُ تَعْلِيمِهِ وَيَجِبُ مَهْرُمِثْلٍ بَعْدَ وَطْءٍ وَنِصْفُهُ قَبْلَهُ، وَلَوْ طَلَّقَ وَقَدْ زَالَ مِلْكُهَا عَنْهُ فَنِصْفُ بَدَلِهِ، فَإِنْ كَانَ زَالَ وَعَادَ تَعَلَّقَ بِالْعَيْنِ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ وَهَبَتْهُ لَهُ ثُمَّ طَلَّقَ فَالأَظْهَرُ أَنَّ لَهُ نِصْفَ بَدَلِهِ،

ئینجا (وَمَتَى رَجَعَ بِقِيمَةٍ) هەر کاتێك مێردەکە نرخی مارەییەکەی وەربگرێـەوە، ئـەوە (أُعْتُبِرَ الأَقَلُّ مِنْ يَوْمَيِ الإِصْدَاقِ وَالْقَبْضِ) کەمترەکە ڕەچاو دەکرێ: لە نرخی ڕۆژی کردنە مارەییو نرخی ڕۆژی وەرگرتنی.

(وَلَوْ أَصْدَقَ تَعْلِيمَ قُرْآنٍ) ئەگەر مێردەکە فێرکردنی بەشێکیقورئانی کردە مارەیی ژنەکەی، ئەوە دروست دەبێ، چونکە پێغەمبەرﷺ ژنێکی لە پیاوێك مارە کردو فەرمووی: ﴿زَوَّجْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ﴾ رواه الشيخان، کردمە جووت لەگەڵ تۆ فێرکردنی ئەوەندە قورئانەی بە خۆت دەیزانی مارەییی بێ.

(وَ) هەر كاتێك (طَلَّقَ قَبْلَهُ) ژنەكەی تەلاق دا پێش ئەوەی بەشە قورئانەكەی فێر بكا، ئەوە (فَالأَصَحُّ تَعَذُّرُ تَعْلِيمِهِ) بە فەرموودەی ڕاستتر: فێركردنەكەی زەحمەتەو ناگونجێ؟ چونكە ژنەكە بۆتە بێگانەو تەماشاكردنو لەگەڵ مانەوەیی بە تەنها حەرامە، كەوابو: (وَيَجِبُ مَهْرُ مِثْلٍ بَعْدَ وَطْءٍ) لەو حاڵەتەدا لە دوای جیماعكردن مارەیی هاوێنە لـە سـەر مێردەكـە بـۆ ژنەكە واجب دەبێ‌و (وَنِصْفُهُ قَبْلَهُ) پێش جیماعكردنیش نیوەیی واجب دەبێ.

ئینجـا بزانـە: ئـەوە لەحاڵەتێكـدا بـوو وای‌ـدانابێ بـە خـۆی فێـری بكـا، بـەڵام ئەگـەر فێركردنەكـەی خسـتبێتە ئەسـتۆی خـۆی، ئـەو كاتـە واجبـە: ئافرەتێـك، یـان مەحرەمێكی بۆ بەكرێ بگرێ تاكو بەشە قورئانەكـەی واجببـووی فێـر بكـا، هـەروەك لـە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَلَوْ طَلَّقَ) ئەگەر پێش جیماعكردن ژنەكەی تەلاق دا، ژنەكەش مارەییەكـەی وەرگرتبـو، هەم (وَقَدْ زَالَ مِلْكُهَا عَنْهُ) مارەییەكەش لە ملكایەتی ژنەكەدا نەمابو: وك فرۆشتبێتی، یان بەخشیبێتی، ئەو كاتە (فَنِصْفُ بَدَلِه) نیوەی تۆڵەی مارەییەكە دەدرێتەوە مێردەكە، بەڵام (فَإِنْ كَانَ زَالَ وَعَادَ) ئەگەر لە ملكایەتی ژنەكـە لاچـوبێ‌و دووبـارە گەڕابێتـەوە ملكایـەتی ژنەكە، ئەو كاتە (تَعَلَّقَ بِالْعَيْنِ فِيالأَصَحِّ) مێردەكە دەست بە خودی مارەییەكەوە دەگرێ‌و نیوەیی وەردەگرێتەوە لە فەرموودەیڕاستتردا.

(وَلَوْ وَهَبَتْهُ لَهُ ثُمَّ طَلَّقَ) ئەگـەر مارەییـە دیاركراوەكـەی بەخشـی‌بوە مێردەكـەی، ئینجـا مێردەكەش لە دوای وەرگرتنی مارەییەكە ژنەكەی تەلاق دا، ئەوە (فَالأَظْهَرُ أَنَّ لَهُ نِصْفَ بَدَلِه) بە فەرموودەی بـەهێزتر: مێردەكـە نیـوەی تۆڵـەی مارەییەكەشـی لـە سـەر ژنەكـە

وَعَلَى هَذَا لَوْ وَهَبَتْهُ النِّصْفَ فَلَهُ نِصْفُ الْبَاقِي وَرُبُعُ بَدَلِ كُلِّهِ، وَفِي قَوْلٍ اَلنِّصْفُ الْبَاقِي، وَفِي قَـوْلٍ يَتَخَيَّـرُ بَـيْنَ بَـدَلِ نِصْـفِ كُلِّهِ أَوْ نِصْـفِ الْبَـاقِي وَرُبُـعِ بَـدَلِ كُلِّـهِ، وَلَـوْ كَـانَ دَيْنًـا فَأَبْرَأَتْـهُ لَـمْ يَرْجِـعْ عَلَيْهَـا عَلَالْمَـذْهَبِ، وَلَـيْسَ لِـوَلِيٍّ عَفْـوٌ عَـنْ صَـدَاقٍ عَلَالْجَدِيـدِ.

(فَصْـلٌ) لِمُطَلَّقَةٍ قَبْلَ وَطْءٍ مُتْعَةٌ إِنْ لَمْ يَجِبْ شَطْرُ مَهْرٍ،

هەیە، چونكە پێش تەڵاقدان مێردەكە بووەتەوە خاوەنی مارەییەكـە، كـەوابو: بـە هـۆی تەڵاقدانیش نیوەی مارەییەكەی بـۆ دەگەڕێتـەوە، مارەییەكـەش بـە فـەوتاو دادەنـدرێ، كەواتە: نیوەی تۆڵەی مارەییەكەشی لە سەر ژنەكەیە.

(وَعَلَى هَذَا) جا لەسەر ئەم فەرموودە بەهێزترە: (لَوْ وَهَبَتْهُ النِّصْفَ) ئەگەر ژنەكە نیـوەی مارەییە دیاركراوەكەی بەخشیبێتە مێردەكەی، ئەو كاتەش (فَلَهُ نِصْفُ الْبَاقِي وَرُبُعُ بَدَلِ كُلِّه) مێردەكە نیوەی ئـەو بەشـەی ماوەتـەوەو چوارێكی تۆڵـەی هـەموو مارەییەكەشـی دەدرێتێ (وَفِي قَوْلٍ النِّصْفُ الْبَاقِي) لە فەرموودەیەكدا: ئەو نیوەیەی ماوەتەوە هـەمووی

دەدرێتێ (وَفِي قَوْلٍ يَتَخَيَّرُ) لە فەرموودەیەکیشدا مێردەکە سەرپشکە: (بَيْنَ بَدَلِ نِصْفِ كُلِّهِ أَوْ نِصْفِ الْبَاقِي وَرُبُعِ بَدَلِ كُلِّهِ) لە نێوان تۆڵەی نیوەی هەموو مارەییەکەو نیوەی ئەو بەشەی ماوە لەگەڵ چوارێکی تۆڵەی هەمووی.

جا بزانە: ئەوەیڕابردوو لە حاڵەتێکدا بوو کە مارەییەکە دیارکراو بێ، بەڵام (وَلَوْ كَانَ دَيْنًا) ئەگەر مارەییەکە قەرز بوو (فَأَبْرَأَتْهُ) ژنەکەش گەردەنی لە مارەییە قەرزەکە ئازاد کرد، ئینجا لە دوای گەردەن ئازادکردنەکە پێش جیماعکردن تەڵاقیدا، ئەوە (لَمْ يَرْجِعْ عَلَيْهَا عَلَى الْمَذْهَبِ) نابێ مێردەکە بگەڕێتەوە سەر ژنەکە، واتە: دروست نیە هیچیتری لێوەربگرێ لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب، چونکە مێردەکە هیچی لەدەست نەچووە، ژنەکەش هیچی لێوەرنەگرتوە.

(وَلَيْسَ لِوَلِيٍّ عَفْوٌ عَنْ صَدَاقٍ) هیچ سەرپەرشتکارێك بۆی دروست نیە: لە مارەیی ژنەکە مێردەکەی عەفو بکاو لێی وەرنەگرێ (عَلَىالْجَدِيدِ) لە سەر فەرموودەی نوێ، چونکە ئەو مافە مافی ژنەکەیە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿إِلاَّ أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَالَّذِى بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ﴾ مەگەر ژنەکان مێردەکە عەفو بکەن و هیچ مارەیی لێوەرنەگرن، یان ئەو مێردەی مارەبڕینی بە دەستە ژنەکە عەفو بکاو نیوەمارەییی لێوەرنەگرێتەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی (اَلْمُتْعَةُ)، واتە: بەخشیشی تەڵاقدان ﴾

(لِمُطَلَّقَةٍ قَبْلَ وَطْءٍ مُتْعَةٌ) ئەو ژنەی پێش جیماعکردن تەڵاقدراوە، مافی (مُتْعَة)ی هەیە، واتە: واجبە: مێردەکەی بەخشیشێکی بداتێ بە هۆی ئەو دڵتەنگکردنە (إِنْ لَمْ يَجِبْ شَطْرُ مَهْرٍ) بەو مەرجەی ژنەکە نیوە مارەییی بۆ واجب نەبوبێ لە سەر مێردەکەی: وەك کاری

وَكَذَا لِمَوْطُوءَةٍ فِي الأَظْهَرِ، وَفُرْقَةٌ لاَ بِسَبَبِهَا كَطَلاَقٍ، وَيُسْتَحَبُّ أَنْ لاَ تَنْقُصَ عَنْ ثَلاَثِينَ دِرْهَمًا، فَإِنْ تَنَازَعَا قَدَّرَهُ الْقَاضِي بِنَظَرِهِ مُعْتَبِرًا حَالَهُمَا، وَقِيلَ حَالَهُ، وَقِيلَ حَالَهَا، وَقِيلَ أَقَلَّ مَالٍ.

(فَصْلٌ) اِخْتَلَفَا فِي قَدْرِ مَهْرٍ أَوْ صِفَتِهِ تَحَالَفَا،

خۆی دابێتە دەست سەرپەرشتکارەکەیو پێش جیماعکردن تەڵاق درابێ، واتە: ئەگەر پێش جیماعکردن نیوە مارەیی بۆ واجب بوبێ، ئینجا تەڵاق بدرێ ئەوە مافی بەخشیشەکەی نیە (وَكَذَا لِمَوْطُوءَةٍ) هەروەها ئەو ژنەی پاش جیماع لە گەڵ کردنیش تەڵاق دراوە، واجبە: بەخشیشی تەڵاقدانەکەی بدرێتێ (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ﴾ تەڵاقدراوەکان مافی بەخشیشی تەڵاقدانیان هەیە بەگوێرەی هەبوویی مێردەکەو لێوەشانەوەی ژنەکە.

(وَفُرْقَةٌ لاَ بِسَبَبِهَا) ئەو لێکجیابوونەوەیەی کە بە هۆی ژنەکە نەبێ، ئەویش (كَطَلاَقٍ) وەك

تەلاقدان بڕیاری بەخشیشەکەی بۆ دەدرێ.
(وَيُسْتَحَبُّ أَنْ لاَ تَنْقُصَ عَنْ ثَلاَثِينَ دِرْهَمًا) سوننەتە: بەخشیشەکە لە نرخی سی دیرهەم، واتە: بیستو یەك میسقالی زیو کەمتر نەبێ، بەڵام لای کەمی کە دروست بێ: شتێکە بە ماڵ دابندرێ، ئینجا (فَإِنْ تَنَازَعَا) ئەگەر ژنو مێردەکە لە ئەندازەی بەخشیشەکەدا بووە کێشەیان، ئەو کاتە (قَدَّرَهُ الْقَاضِي بِنَظَرِهِ) قازی بە بۆچوونیخۆی ئەندازەی بەخشینەکە دادەنێ (مُعْتَبِرًا حَالَهُمَا) لەو دانانەشدا حاڵی ژنەکەو مێردەکە ڕەچاو دەکا، بەبەڵگەی ئایەتەکەیڕابردوو (وَقِيلَ حَالَهُ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: حاڵێ مێردەکە (وَقِيلَ حَالَهَا) لە بێهێزێکیتردا: حاڵی ژنەکە (وَقِيلَ أَقَلَّ مَالٍ) لە بێهێزێکیتردا: کەمترین ماڵ دادەنێ.
جا بزانە: لە (فتاوی)ی ئیمامی (النواوی)دا هاتوە: پێویستە ئافرەتان لە بڕیاری ئەم بەخشیشە ئاگادار بکرێنەوە، چونکە نازانن ئەم بەخشیشەیان لە سەر مێردەکەیان واجبە، هەروەك لە (مغنی)دا گێڕاویەتیەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی کێشەی ژنو مێرد لە مارەییدا ﴾

(اِخْتَلَفَا فِي قَدْرِمَهْرٍ) هەر کاتێك ژنەکەو مێردەکە بووە کێشەیان لە ئەندازەی مارەییەکەدا: وەك مێردەکە بڵێ: هەزار دینارە. ژنەکەش بڵێ: دوو هەزارە (أَوْ صِفَتِهِ) یان بوە کیشەیان لە چۆنیەتی مارەییەکەدا: وەك مێردەکە بڵێ: پانزە میسقال زیوە. ژنەکەش بڵێ: پانزە میسقال زێڕە. یان مێردەکە بڵێ: بە قەرزە. ژنەکەش بڵێ بە حازرە. لەو کێشەیەشدا هیچ لایەکیان شاهیدی نەبو، ئەوە (تَحَالَفَا) هەردووکیان سوێند بۆ یەکتری دەخۆن، بەو شێوەیەی لە کێشەی کڕیارو فرۆشیاردا ڕابرا.

وَيَتَحَالَفُ وَارِثَاهُمَا أَوْ وَارِثُ وَاحِدٍ وَالآخَرُ ثُمَّ يُفْسَخُ الْمَهْرُ وَيَجِبُ مَهْرُمِثْلٍ، وَلَوْ اِدَّعَتْ تَسْمِيَةً فَأَنْكَرَهَا تَحَالَفَا فِالأَصَحِّ، وَلَوْ اِدَّعَتْ نِكَاحًا وَمَهْرَمِثْلٍ فَأَقَرَّ بِالنِّكَاحِ وَأَنْكَرَ الْمَهرَ أَوْ سَكَتَ فَالأَصَحُّ تَكْلِيفُهُ الْبَيَانَ. فَإِنْ ذَكَرَ قَدْرًا وَزَادَتْ تَحَالَفَا، وَإِنْ أَصَرَّ مُنْكِرًا حَلَفَتْ وَقَضَى لَهَا، وَلَوْ اِخْتَلَفَ فِي قَدْرِهِ زَوْجٌ وَوَلِيُّ صَغِيرَةٍ أَوَمَجْنُونَةٍ تَحَالَفَا فِالأَصَحِّ، وَلَوْ قَالَتْ نَكَحَنِي يَوْمَ كَذَا بِأَلْفٍ وَيَوْمَ كَذَا بِأَلْفٍ،

هەم (وَيَتَحَالَفُ وَارِثَاهُمَا) میراتگرەکانی هەردووکیشیان-ئەگەر بووە کێشەیان- ئەوانیش سوێند بۆ یەکتری دەخۆن (أَوْ وَارِثُ وَاحِدٍ وَالآخَرُ) یان میراتگری یەکێکیانو لایەکەیتر سوێند بۆ یەکتری دەخۆن (ثُمَّ) ئینجا لە هەموو ئەو مەسەلانەدا لە دوایسوێندخواردنەکە (يُفْسَخُ الْمَهْرُ) مارەییەکە هەڵدەوەشێندرێتەوەو (وَيَجِبُ مَهْرُ مِثْلٍ) مارەیی هاووێنە لە سەر مێردەکە بۆ ژنەکە واجب دەبێ، هەر چەند لە داواکراوەکەی ژنەکەش زۆرتر بێ.
(وَلَوْ اِدَّعَتْ تَسْمِيَةً) ئەگەر ژنەکە داوای ناوهێنانی مارەییەکی زیاتر لە مارەیی هاووێنەی

دەكرد (فَأَنْكَرَهَا) مێردەكەش گوتی ناوی نەهێندراوە. ئەو كاتەش (تَحَالَفَا) هەردووكیان سوێند بۆ یەكتری دەخۆن (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونكە ئەنجامی كێشەكە لە ئەندازەی مارەییەكەدایە، كەواتە: مارەیی هاوێنە واجب دەبێ.

(وَلَوْ ادَّعَتْ نِكَاحًا وَمَهْرَ مِثْلٍ) ئەگەر ژنەكە داوای مارەبڕینو مارەیی هاوێنەی كرد (فَأَقَرَّ بِالنِّكَاحِ) مێردەكەش دانی بە مارەبڕینەكەدا هێنا، بەڵام (وَأَنْكَرَ الْمَهْرَ أَوْ سَكَتَ) دانی بە مارەییەكەدا نەهێنا، یان بێدەنگ بوو، ئەوە (فَالأَصَحُّ تَكْلِيفُهُ الْبَيَانَ) بە فەرموودەی ڕاستتر: مێردەكە داوای ڕوونكردنەوەی مارەییەكەی لێدەكرێ، چونكە مارەبڕین مارەیی دەوێ، جا (فَإِنْ ذَكَرَ قَدْرًا) ئەگەر مێردەكە ئەندازەیەكی مارەییەكەی گوتو (وَزَادَتْ) ژنەكەش گوتی: لەو ئەندازەیە زیاترە، ئەو كاتە (تَحَالَفَا) هەردووكیان سوێند بۆ یەكتری دەخۆن، واتە: ئینجا مارەیی هاوێنە واجب دەبێ، چونكە ئەم كێشەیەش لە ئەندازەی مارەییەكەدایە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

بەڵام (وَإِنْ أَصَرَّ مُنْكِرًا) ئەگەر مێردەكە سوور بوو لە سەر داننەهێنانەكەی، یان هەر بێدەنگ بوو، ئەو كاتە (حَلَفَتْ وَقُضِيَ لَهَا) ژنەكە سوێندی گەڕاندرایەوە دەخواو بڕیاری مارەیی هاوێنەی بۆ دەدرێ لە سەر مێردەكەی (وَلَوْ اخْتَلَفَ فِي قَدْرِهِ زَوْجٌ وَوَلِيُّ صَغِيرَةٍ أَوَمَجْنُونَةٍ) ئەگەر مێردەكەو سەرپەرشتكاری ژنێكی منداڵ، یان شێت بووە كێشەیان لە ئەندازەی مارەییەكەدا، ئەوانەش (تَحَالَفَا فِيالأَصَحِّ) سوێند بۆ یەكتری دەخۆن لە فەرموودەی ڕاستتردا، واتە: ئینجا مارەیی هاوێنە واجب دەبێ.

(وَلَوْ قَالَتْ نَكَحَنِي يَوْمَ كَذَا بِأَلْفٍ وَيَوْمَ كَذَا بِأَلْفٍ) ئەگەر ژنەكە گوتی: فڵانە ڕۆژە لە خۆی مارە كردم بە هەزار دینار مارەیی، فڵانە ڕۆژەش لە خۆی مارەكردم بە هەزار دینار مارەیی. ئینجا وَثَبَتَ الْعَقْدَانِ بِإِقْرَارِهِ أَوْ بِبَيِّنَةٍ لَزِمَهُ أَلْفَانِ، فَإِنْ قَالَ لَمْ أَطَأْ فِيهِمَا أَوْ فِي أَحَدِهِمَا صُدِّقَ بِيَمِينِهِ وَسَقَطَ الشَّطْرُ، وَإِنْ قَالَ كَانَ الثَّانِي تَجْدِيدَ لَفْظٍ لاَ عَقْدًا لَمْ يُقْبَلْ.

(فَصْلٌ) وَلِيمَةُالْعُرْسِ سُنَّةٌ، وَفِي قَوْلٍ أَوْ وَجْهٍ وَاجِبَةٌ.

(وَثَبَتَ الْعَقْدَانِ بِإِقْرَارِهِ أَوْ بِبَيِّنَةٍ) هەردوو مارەبڕینەكانیش ئاشكرا بون: بە دانپێداهێنانی خۆی، یان بە شاهیدیی دوو پیاو، یان بە سوێندخواردنی ژنەكە پاش ئەوەی مێردەكە سوێندی نەخوارد، ئەوە(لَزِمَهُ أَلْفَانِ) هەردوو هەزارەكانی لە سەر واجب دەبن بۆ ژنەكە، چونكە دەگونجێ تەڵاقێكی كەوتبێو لە دوای تەواوبوونی(عدّة) مارەی كردبێتەوە.

بەڵام (فَإِنْ قَالَ لَمْ أَطَأْ فِيهِمَا أَوْ فِي أَحَدِهِمَا) ئەگەر مێردەكە گوتی: لەو دوو مارەبڕینانەدا لە هیچێكیان جیماعم لەگەڵ نەكردووە. یان گوتی: لە یەكێكیاندا جیماعم لەگەڵ نەكردووە. ئەو كاتە (صُدِّقَ بِيَمِينِهِ) بە سوێندخواردن باوەڕی پێدەكرێو (وَسَقَطَ الشَّطْرُ) نیوەی مارەییی لە سەر لادەچێ: لە هەردووكیاندا، یان لە یەكێكیاندا (وَإِنْ قَالَ كَانَ الثَّانِي تَجْدِيدَ

لَفْظٍ) ئەگەر مێردەکە گوتی: مارەبڕینەکەی دووەم نوێکردنەوەی ووشەی مارەبڕینەکە بوو (لاَ عَقْدًا) مارەبڕینی بە ڕاستی نەبو، ئەوە (لَمْ يُقْبَل) لێی قبولٚ ناکرێ.

﴿ پاشکۆ ﴾: ئەگەر شتێکی دابوە ژنەکەی، ئینجا گوتی: ئەوە مارەیی بوو. ژنەکەش گوتی: نا، بەڵکو دیاری بوو. ئەوە بە سوێندخواردن باوەڕ بە مێردەکە دەکرێ هەر چەند شتەکەش لە ڕەگەزی مارەیی نەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەر چاوەکاندافەرموویانە.

ئینجا بزانە: ئەگەر ئافرەتێکی داخواز کرد، جا پێش مارەبڕین چەند شتێکی ناردە ماڵی ئافرەتەکە، یان لەگەڵ خۆیا بردی بە مەبەستی مارەبڕین، نەك بە خۆڕایی، بەڵام داخوازیەکە سەری نەگرتو لایەنێکیان، یان هەردووکیان پەشیمان بونەوە، ئەوە بۆی دروستە: هەموو دیاریەکان بۆ خۆی بگەڕێنێتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

ئیتر لە سەرەتای (بەخشین)دا چەند کێشەکمان لەم بابەتە باس کردن، لە باسی (بەخێوکردنیژن)دا -إن شاءالله-چەند مەسەلەیەکیتر باس دەکەین، پێویستە لێیان ئاگادار بن.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی زیافەتی بوك گواستنەوە ﴾

(وَلِيمَةُ الْعُرْسِ سُنَّةٌ) زیافەتی بوك گواستنەوە سوننەتێکی (مُؤَكَّدَة)یە، چونکە پێغەمبەرﷺ بەخۆی کردویەتیو فەرمانیشی پێکردوە (وَفِي قَوْلٍ أَوْ وَجْهٍ وَاجِبَةٌ) لە فەرموودەیەکدا: زیافەتی بوك گواستەوە واجبە.

جا بزانە: لای کەمی زیافەتەکە بە هەر جۆرە خواردنێك بێ پێك دێ ﴿عن صفية بنت شيبة رضالله عنها: أَوْلَمَ النَّبِيُّﷺ عَلَى بَعْضِ نِسَائِهِ بِمُدَّيْنِ مِنْ شَعِيرٍ﴾ رواه البخاری، پێغەمبەرﷺ لە بوك گواستنەوەیەکیخۆیدا بە دوو مستە جۆ زیافەتی کرد. هەروەها لای کەمی زیافەتی تەواو مەڕێکە ﴿عن أنسﷺ: لَمَّا تَزَوَّجَ عَبْدُالرَّحْمن بن عَوف قال لَهُ النَّبِيُّﷺ: بَارَكَ اللهُ لَكَ، أَوْلِمْ وَالإِجَابَةُ إِلَيْهَا فَرْضُ عَيْنٍ، وَقِيلَ كِفَايَةٍ وَقِيلَ سُنَّةٌ، وَإِنَّمَا تَجِبُ أَوْ تُسَنُّ بِشَرْطِ أَنْ لاَ يَخُصَّ الأَغْنِيَاءَ،

وَلَوْ بِشَاةٍ﴾ رواه الشيخان، کە (عبدالرحمن) ژنی مارەکرد پێغەمبەرﷺ فەرمووی: خودا لێتی پیرۆز بکا، زیافەتی بوك گواستنەوە بکە هەر چەند بە یەك مەڕیش بێ.

ئینجا بزانە: کاتی ئەم زیافەتە لە مارەبڕینەوە دەست پێدەکا، بەڵام سوننەتە: لە دوای بە زاوابوون زیافەتەکە بکرێ، کاتی ئەم زیافەتەش هەر بەردەوامەو بە درێژایی تەمەن کۆتایی نایێ، جا ئەگەر دوو ژن، یان زیاتری وێکڕا گواستنەوە، ئەوە ئەگەر بە یەك زیافەت هەموویانی مەبەست بێ، لە لای ئیمامی(الأذرعي) سوننەتەکە پێك دێ، ئەگەر نا، سوننەتە: هەر بوکێك زیافەتێکی سەربەخۆی بۆ بکرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَالإِجَابَةُ إِلَيْهَا فَرْضُ عَيْنٍ) وەڵامدانەوە، واتە: چوون بۆ زیافەتی بوك گواستنەوە بە (فَرْض

الْعَيْنِ) واجبه: له سهر ههر كهسێكی دهعوهت كرابێ، پێغهمبهرﷺ دهفهرموێ: ﴿شَرُّالطَّعَامِ طَعَامُ الْوَلِيمَةِ يُدْعَى إِلَيْهَاالأغْنِيَاءُ وَيُتْرَكُ الْفُقَرَاءُ وَمَنْ تَرَكَ الدَّعْوَةَ فَقَدْ عَصَاللهَ وَرَسُولَهُ﴾ رواه الشيخان، خراپترین خواردهمهنی خواردهمهنیی بوك گواستنهوهیه؟ چونكه دهوڵهمهندهكان دهعوهت دهكرێنو ههژارهكانیش دهعوهت ناكرێن، جا ههركهسێك وهڵامی دهعوهتی بوك گواستنهوه نهداتهوه، به ڕاستی بهرامبهر خواو پێغهمبهرﷺ گوناهی كردوه.

(وَقِيلَ كِفَايَةٌ) له فهرموودهیهكی بێهێزدا: چونكه (فرض الكفاية)یه (وَقِيلَ سُنَّةٌ) له بێهێزێكیتردا: چوونكه سوننهته.

ئینجا بزانه:-جگه له زیافهتی بوك گواستنهوه- زیافهتی قورئان ختمكردنو كتێب تهواوكردنیش سوننهته: به ناوی (الْحَذَاقِ)، ههم زیافهتی گهڕانهوه له سهفهر: به ناوی (النَّقِيعَةِ)، ههروهك له پاشكۆیهكانی بێدهستنوێژیو نوێژی ڕێبواردا ڕابران، ههم زیافهتی خانوو دروستكردنو كڕین: به ناوی (الْوَكِيرَةِ)، ههم زیافهتی منداڵبوون: به ناوی (الْعَقِيقَةِ)، ههم زیافهتی كوڕ سوننهتكردن: به ناوی (الأعذار)، جگه لهوانهش: كه له (مغنی)دا ژماردونی، دیسان بزانه: وهڵامدانهوهی دهعوهتهكانیتری جگهله بوك گواستنهوه واجب نیه، بهڵكو سوننهته، ههروهك له (مغنی)دا فهرموویهتی.

(وَإِنَّمَا تَجِبُ أَوْ تُسَنُّ) چوون بۆ زیافهتی بوك گواستنهوه-كه واجبه، یان سوننهته- به چهند مهرجێكه: (بِشَرْطِ أَنْ لاَ يَخُصَّ الأغْنِيَاءَ) بهو مهرجهی به تایبهتی دهوڵهمهندهكان دهعوهت نهكا، چونكه له حهدیسهكهیڕابردوودا ئهو جۆره زیافهته به خراپترین زیافهت داندراوه، بهڵام ئهگهر دهعوهتی دهوڵهمهندهكان به هۆی دهوڵهمهندی نهبو؟ بهڵكو به تایبهتی: هاوپیشهكانیخۆی، یان دراوسێكانی، یان خزمو عهشیرهتهكهیخۆی دهعوهت

وَأَنْ يَدْعُوَهُ فِي الْيَوْمِ الأَوَّلِ، فَإِنْ أَوْلَمَ ثَلاَثَةً لَمْ تَجِبْ فِالثَّانِي، وَتُكْرَهُ فِالثَّالِثِ، وَأَنْ لاَ يُحْضِرَهُ لِخَوْفٍ أَوْ طَمَعٍ فِي جَاهِهِ، وَأَنْ لاَ يَكُونَ ثَمَّ مَنْ يَتَأَذَّى بِهِ أَوْ لاَ يَلِيقُ بِهِ مُجَالَسَتُهُ وَلاَ مُنْكَرٌ،

كردن، ئهوانهش گشتی دهوڵهمهند بون، ئهو كاته خراپ نیهو واجبه: بچێته سهر زیافهتهكه، ههروهك له زۆربهی سهرچاوهكاندا فهرموویانه:

(وَ) ههروهها مهرجه: (أَنْ يَدْعُوَهُ) به تایبهتی دهعوهتی بكا: بهخۆی یان به نووسراوێك، یان ناردنی باوهڕپێكراوێك، واته: ئهگهر دهرگهیماڵیخۆی كردهوهو گوتی: ههر كهسێك حهز دهكا با بێته سهر زیافهت، ئهو كاته دروسته نهچێ، ههروهك له زۆربهی سهرچاوهكاندا فهرموویانه.

ههروهها مهرجه: دهعوهتكردنهكهش (فِيالْيَوْمِ الأَوَّلِ) له ڕۆژیيهكهمی زیافهتهكه بێ (فَإِنْ أَوْلَمَ ثَلاَثَةً) ئهگهر به بێعوزر سێ ڕۆژان زیافهتی كرد، ئهو كاته (لَمْ تَجِبْ فِيالثَّانِي) له

رۆژیدووەمدا له سەری واجب نیه بچێ، بەڵکو سوننەتە، بەلام (وَتُكْرَهُ فِيالثَّالِثِ) ناپەسندە له رۆژیسێیەمدا بچێ، ئینجا بزانه: ئەگەر سێ رۆژەکان به هۆی زۆریی خەڵكو بەرتەنگی ماڵەکەی بوو، یان له هەر رۆژێکدا به تایبەتی جۆرە خەڵکێکیدەعوەت دەکرد، ئەو کاتە ناپەسند نیه، بەڵکو واجبه بچێ، هەروەك له (تحفة)و (نهاية)و حاشیەکانیاندا فەرموویانە.

(وَ) هەروەها مەرجه (أَنْ لاَ يُحْضِرَهُ لِخَوْفٍ) به هۆی لێترسان دەعوەتی نەکا (أَوْ طَمَعٍ فِي جَاهِهِ) یان تەماع له سودوەرگرتنی پلەو پایەی نەکا، بەڵکو تەنها له بەر لێك نزیکبوونەوەو خۆشویستن بێ، ئینجا بزانه: پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذا اجْتَمَعَ الدَّاعِيَانِ فَأَجِبْ أَقْرَبَهُمَا بَاباً، وَإِنْ سَبَقَ أَحَدُهُمَا فَأَجِبِ الَّذِي سَبَقَ﴾ رواه احمد وابوداود بسند صالح، هەر کاتێك دوو کەس وێکرا دەعوەتیان کردی، ئەوە کامەیان نزیکترە: به خزمایەتی، یان به دراوسێیی، وەلامی ئەویان بدەوە، بەلام ئەگەر یەکێکیان پێشتر دەعوەتی کردی، ئەو کاتە وەلامی پێشکەوتووەکە بدەوە.

هەروەها مەرجه: زیافەتکەرەکە موسوڵمان بێو ستەمکارو فاسقو پیاوخراپ نەبێو هەم دەعوەتکراوەکەش عوزرێکی نوێژ به جەماعەتنەکردنی نەبێ.

هەم (وَأَنْ لاَ يَكُونَ ثَمَّ مَنْ يَتَأَذَّى بِهِ) مەرجه شوێنی زیافەتەکەش کەسێکی وەهای لێنەبێ کە دەعوەتکراوەکە پێی توشی ئازارو دڵتەنگی ببێ: بە هۆی دوژمنایەتی، یان سوکایەتیی پێ بکا (أَوْ لاَ يَلِيقُ بِهِ مُجَالَسَتُهُ) یان دانیشتن لەگەڵ ئەو جۆرەکەسانەدا شیاوی دەعوەتکراوەکە نەبێ: وەك گاڵتەچیو گۆرانیبێژو سوكوچروکەکانیتر.

هەم (وَلاَ مُنْكَرٌ) له شوێنی زیافەتەکەشدا شتی بێشەرعی نەبێ: وەك تێکەڵبوونی ئافرەتو پیاوی نامەحرەم، یان تەنها تەماشای یەکتری بکەن، یان تەپڵو زوڕناو موسیقاو ئەو جۆرە

فَــإِنْ كَـــانَ يَـــزُولُ بِحُضُـــورِهِ فَلْيَحْضُـــرْ وَصُورَةُ حَيَوَانٍ عَلَى سَقْفٍ أَوْ جِدَارٍ أَوْ وِسَادَةٍ أَوْ	منهاج- بەرگیچوارەم-17

شتانە بەکار بێ، بەلام (فَإِنْ كَانَ يَزُولُ بِحُضُورِهِ) ئەگەر به ئامادەبوونی وی ئەو بێشەرعییە لادەچو، ئەو کاتە (فَلْيَحْضُرْ) واجبه: ئامادە ببێ، تاکو وەلامدانەوەی دەعوەتو لابردنی بێشەرعی وەدەست بێنێ، جا ئەگەر نەیزانی ئەو بێشەرعییە هەیە تا له شوێنەکە ئامادە بوو، ئەو کاتە قەدەغەیان دەکا له بێشەرعیەکە، جا ئەگەر وازیان لێنەهێنا، ئەو کاتە واجبه: له شوێنەکە بڕواتە دەرەوە، مەگەر له خۆی بترسێ، ئەو کاتە با بمێنێتەوەو به دڵیش رقی لێی ببێتەوەو لەگەڵ ئەوانش دانەنیشێ، هەروەك له زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ باسی هەبوونی وێنەو، وێنە دروستکردن ﴾

(وَمِـــنَ الْمُنْكَـــرِ) هەنـــدێك لــــە بێشەرعیەکانیدەعوەت (فِرَاشُ حَرِيرٍ)

ڕایەخی ئاوریشمە، هەروەك لە باسی (جلوبەرگ)دا ڕوونمان كردوە، هەم (وَصُورَةُ حَيَوَانٍ) هەبوونی وێنەی گیانلەبەرە: وەكو ئادەمیزادو ئاژەڵو باڵندە–كە بە شێوەی ڕێزلێنانەوە داندرابێ–: وەك (عَلَى سَقْفٍ) بە سەر بانێكەوە بێ (أَوْ جِدَارٍ) یان بە دیوارێكەوە (أَوْ وِسَادَةٍ) یان بالیفی پاڵوێدان (أَوْ سِتْرٍ) یان پەردەیەكی هەڵواسراو (أَوْ ثَوْبٍ مَلْبُوسٍ) یان جلێكی دەبەركراو، هەرچەند لە سەر زەویش داندرا بێ ﴿عن عائشةرضالله عنها: قَدِمَ النَّبِيُّﷺ مِنْ سَفَرٍ وَقَدْ سَتَّرْتُ عَلَى بَابِي دُرْنُوكاً فِيهِ الْخَيْلُ ذَوَاتُ الأَجْنِحَةِ فَأَمَرَنِي فَنَزَعْتُهُ﴾ وفيرواية: ﴿فَقَطَعْنَا مِنْهُ وِسَادَةً أَوْ وِسادَتَيْنِ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ لە سەفەر هاتەوە، منیش پەردەیەكەم بە سەر دەرگاكەم دادابو، وێنەی ئەسپی بە باڵی تێدابو، پێغەمبەرﷺ فەرمانی پێكردم: پەردەكەم لێكردەوە، ئینجا پەردەكەمان كردە پارچە، سەرینێك، یان دوو سەرینمان لێدروست كردن.

هەروەها پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ الْمَلاَئِكَةَ لاَتَدْخُلُ بَيْتاً فِيهِ الصُّوَرُ﴾ رواه الشيخان، مەلائیكەی ڕەحمەت ناچنە ناو ئەو ژوورەی وێنەی تێدایە.

ئینجا بزانە: (شرح مسلم)و (تحفة) لە سەر ئەو فەرموودەنە: كە ئەگەر وێنەكە حەرامیش نەبێ، (ملائكة)ی ڕەحمەت هەر ناچنە ژوورەكە، ئەم حەدیسەش پاڵپشتیانە، بەڵام ئیمامی (الخطابي)و قازی (عیاض)و ئیمام (أحمدالرملی) لە سەر ئەو فەرموودەنە: كە ئەگەر وێنەكە حەرام نەبێ، (مەلائیكە)ی ڕەحمەت دەچنە ژوورەكە، جا حەدیسەكەی (جُبْرائِل)ی داهاتوو ئەم فەرموودەیە بەهێز دەكا، بەڵام لە (شرح مسلم)دا فەرموودەی ئەوانەی بە بێهێز داناوە، دیسان بزانە: بۆ ئێمەی ئادەمیزاد ناپەسندە بچینە ناو ئەو ژوورەی وێنەی –بە ڕێزلێنانەوە– تێدا داندراوە، هەروەك لە (نهایة)و (مغنی)دا فەرموویانە، بەڵام لە (تحفة)دا لای حەرامیی گرتوە.

وَيَجُوزُ مَا عَلَى أَرْضٍ وَبِسَاطٍ وَمِخَدَّةٍ، وَمَقْطُوعُ الرَّأْسِ وَصُورَةُ شَجَرٍ، وَيَحْرُمُ تَصْوِيرُ حَيَوَانٍ،

(وَيَجُوزُ) دروستە لە شوێنی ئەو وێنانە ئامادە ببێ، كە بە شێوەی ڕێزلێنان دانەندراون: وەك (مَا عَلَى أَرْضٍ وَبِسَاطٍ وَمِخَدَّةٍ) ئەو وێنانەی سەر زەویو ڕایەخو سەرینی خەوتنو ئەو جۆرە شتانەی زەلیل دەكرێن، چونكە ئەو جۆرە وێنانە دروستن بە بەڵگەی حەدیسەكەی (عائشة)یڕابردوو و حەدیسەكەیداهاتوو.

هەم (وَمَقْطُوعُ الرَّأْسِ) وێنەی سەر لێكرایەوەش دروستە، هەروەها ئەو وێنەیەش دروستە كە لای خوارەوەی بە ئەندازەیەكی وەها لێكراوەتەوە: كە بە بێ ئەو ئەندازەیە ناژیێ، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا فەرموویانە ﴿عن أبيهريرةﷺ: إِسْتَأْذَنَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السلام عَلَى النَّبِيِّﷺ فَقَالَ: أُدْخُل. فَقَالَ: كَيْفَ أَدْخُلُ وَفِي بَيْتِكَ سِتْرٌ فِيهِ تَصاوِيرُ؟ فَإِمَّا أَنْ تُقْطَعَ رُؤُوسُها

أَوْ تُجْعَلَ بِساطاً يُوطَأُ﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، پێغەمبەرﷺ بە حەزرەتی جوبرائیلی فەرموو: وەرە ژوورەوە. حەزرەتیجوبرائیل عليه السلام فەرمووی: چۆن بێمە ژوورەوە، لە ژوورەکەتدا پەردەیەك هەیە وێنەی تێدانە؟ جا: یان دەبی سەری وێنەکان لێبکرێتەوە، یان پەردەکە بکرێتە ڕایەخ و بە سەری بکەون.
(وَصُورَةُ شَجَرٍ) هەروەها وێنەی درەخت و گشت ئەو شتانەش دروستە کە گیانلەبەر نیـە: وەك چیاو ڕۆژو مانگ...هتد، هەوەها بوکڵەو گشت ئەو وێنانەی کیژەکان یاری پێ دەکەن دروستە، چونکە حەزرەتی(عائشة) لە بەر چاوی پێغەمبەرﷺ یاریی پێدەکردن، هەروەك لە (صحیح مسلم)دا گێڕدراوەتەوە، واتە: تاکو بۆ پەروەردەکردنی ماڵ و منداڵ لێڕابێن.
ئینجا بزانە: تا ئێرە باسی هەڵگرتنی وێنە بوو، بەڵام (وَيَحْرُمُ تَصْوِيرُحَيَوَانٍ) دروستکردنی وێنەی گیانلەبەر حەرامەو لە گوناهـە گەورەکانـە، هـەروەك لـە (شـرح مسـلم)و (تحفة)دا فەرموویانە، پێغەمبەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿إِنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَذَاباً يَوْمَ الْقِيَامَةِ اَلْمُصَوِّرُونَ﴾ رواه الشيخان، لە هەموو کەسێك کە سزایەکەی بەهێزترە لە ڕۆژی قیامەت وێنەکەرەکانن.
ئینجا بزانە: جیاوازی نیە وێنەکە: لە سەر دیوار دروست بکرێ، یان لە سەر زەوی و جلو بەرگ، یان هەر شتێکیتر کە ڕێزی لێنەندرێ، بەڵام دروستکردنی وێنەی درەخت و چیاو هەر شتێکی کە گیانلەبەر نەبێ دروستـە، هـەروەها دروسـتکرنی وێنـەی بـە بێسـەرو بـە بێنیوەی لای خوارەوەش دروستە، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا فەرموویانە.
دیسان بزانە: لە مەسەلەی وێنەدانان و وێنەکردندا جیاوازی نیە وێنەکـە: سـێبەری هـەبێ –وەك لە بەردو قوڕو نایلۆن دروست کرابێ– یان نەبێ: وەك لە سەر کاغەزو دیوارو ئەو جۆرە شتانە دروست کرابێ، هەروەك لە (شرح مسلم)دا ڕوون کراوەتەوە.
بەڵام زۆربەی زانایانی ئەم سـەردەمە وێنـەگرتنی بـە کـامێرا بـە حـەڵاڵ دەزانـن، چـونکە کامێرایەکە وێنەکە وەردەگرێ، نەك مرۆڤەکە، والله أعلم.
وَلاَ تَسْقُطُ إجَابَةٌ بِصَوْمٍ، فَإِنْ شَقَّ عَلَىالدَّاعِي صَوْمُ نَفْلٍ فَالْفِطْرُ أَفْضَلُ، وَيَأْكُلُ الضَّيْفُ مِمَّا قُدِّمَ لَهُ بِلاَ لَفْظٍ، وَلاَ يَتَصَرَّفُ فِيهِ إلاَّ بِالأَكْلِ، وَلَهُ أَخْذُ مَا يَعْلَمُ رِضَاهُ بِهِ، وَيَحِلُّ نَثْرُ سُكَّرٍ وَغَيْرِهِ فِىالإِمْلاَكِ، وَلاَ يُكْرَهُ فِىالأَصَحِّ، وَيَحِلُّ اِلْتِقَاطُهُ، وَتَرْكُهُ أَوْلَى.

﴿ باسی چەند ڕەووشتێکی خواردن ﴾

(وَلاَ تَسْقُطُ إجَابَةٌ بِصَوْمٍ) وەڵامدانەوەی زیافەتی بوك گواستنەوە لە سەر دەعوەتکراوەکە لاناچێ بە هۆی ڕۆژوو، پێغەمبەرﷺ دفەرموێ: ﴿إِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ فَلْيُجِبْ، فَإِنْ كَانَ صَائِمَاً فَلْيُصَلِّ وَإِنْ كَانَ مُفْطِراً فَلْيَطْعَمْ﴾ رواه مسلم، هەر کاتێك یەکێکتان دەعوەت کرا، با بچێتە دەعوەتەکە، جا ئەگەر بەڕۆژوو بوو با دوعا بۆ زیافەتکەرەکەبکا، ئەگەر بە ڕۆژوو نەبو با بخوا. (فَإِنْ شَقَّ عَلَىالدَّاعِي صَوْمُ نَفْلٍ) جا ئەگەر بەڕۆژووبوونی سوننەت ئـازاری

زیافەتکەرەکەی دەدا، ئەو کاتە (فَالْفِطْرُ أفْضَلُ) ڕۆژووەکەی بشکێنێ خێرترە، تاکو دڵی زیافەتکەرەکە خۆش بکا، بەڵام حەرامە ڕۆژووی واجب بشکێنێ.
(وَيَأْكُلُ الضَّيْفُ مِمَّا قُدِّمَ لَهُ بِلاَ لَفْظٍ) دروستە: میوان لەو خواردنە بخوا کە لە پێشی داندراوە بێئەوەی بە زوبان پێی بڵێن: بخۆ. بەڵام ئەگەر چاوەڕوانی کەسێکیتر دەکرا، ئەو کاتە دروست نیە بە بێئیزن بخوا.
(وَلاَ يَتَصَرَّفُ فِيهِ إلاَّ بِالأكْلِ) دروست نیە میوان جگە لە خواردن هیچ دەسکاریەکیتر لە خواردەمەنیەکەدا بکا: وەك فرۆشتنو بەخشینو دەرخواردانی کەسێکیتر، چونکە خواردەمەنیەکە مڵکیخۆی نیە، بەڵکو بە قوتدان دەبێتە مڵکیخۆی، بەڵام دروستە: پاروو بۆ ئەوکەسە بکا کە لەگەڵیدایە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(وَلَهُ أخْذُ مَا يَعْلَمُ رِضَاهُ بِهِ) بۆ میوان دروستە: بە بێئیزن ئەو جۆرە شتە لە ماڵی خانەخۆی ببا: کە دەزانێ خانەخۆیەکە بە بردنی ڕازیەو پێی ناخۆش نیە، جیاوازی نیە شتەکە: پارە بێ، یان خواردەمەنی، هەروەها بۆ مرۆڤ دروستە: بە بێئیزن کەلوپەلی دۆستیخۆی بە کار بێنێو سواری وولاغەکەی ببێو هەم خواردەمەنیەکەی بخواو لەگەڵ خۆیا بیباتەوە بۆ ماڵیخۆی، هەم پارە بردنو گشت دەستکاریەکانیتریشی بۆ دروستن بەو مەرجەی بزانێ دۆستەکەی ڕازیەو پێی ناخۆش نیە، هەروەك لە (شرح مسلم)دا فەرموویەتی.
(وَيَحِلُّ نَثْرُ سُكَّرٍ وَغَيْرِهِ) حەڵاڵە شەکرو شتیتریش: وەکو پارەو چواله بە بڵاوی فڕێ بدرێ (فِيالإمْلاكِ) لە مارەبڕینو گشت دەعوەتەکانیتردا (وَلاَ يُكْرَهُ) ئەو فڕێدانەی بە بڵاوی ناپەسند نیە (فِيالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵکو نەکرێ باشترە، بەڵام وا باشترە لە دانیشگەی مارەبڕیندا شیرنایەتی بەش بکرێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی (وَيَحِلُّ الْتِقَاطُهُ) حەڵاڵە شتە فڕێدراوەکە هەڵبگریتەوە، بەڵام (وَتَرْكُهُ أوْلَى) وازی لێبێنی باشترە.

(كِتَابُ الْقَسْمِ وَالنُّشُوزِ)

يَخْتَصُّ الْقَسْمُ بِزَوْجَاتٍ، وَمَنْ بَاتَ عِنْدَ بَعْضِ نِسْوَتِهِ لَزِمَهُ عِنْدَ مَنْ بَقِيَ،

﴿ **پاشکۆ** ﴾: سوننەتە پێش خواردن دەستەکانی بشواو لە سەرەتای خواردنو خواردنەوەدا (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) بکا، جا ئەگەر لە سەرەتادا لە بیری چوو، با لە کاتی خواردنو خواردنەوەدا بڵێ: ﴿بِسْمِ اللهِ أَوَّلَهُ وَآخِرَهُ﴾ رواه أبوداود بسندصحيح، ئینجا لە دوای خواردنو خواردنەوە بڵێ: ﴿الْحَمْدُ لِلهِ الَّذى أطْعَمَنَا وَسَقَانَا وَجَعَلَنَا مُسْلِمِينَ﴾ حديث حسن رواه أصحاب السنن، ئینجا دوعا بۆ خانەخۆیەکە بکاو بڵێ: ﴿أفْطَرَ عِنْدَكُمُ الصَّائِمُونَ وَأَكَلَ طَعَامَكُمُ الأَبْرَارُ وَصَلَّتْ عَلَيْكُمُ الْمَلاَئِكَةُ﴾ رواه أبوداود بسند صالح.
هەروەها پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا أَكَلَ أَحَدُكُمْ فَلْيَأْكُلْ بِيَمِنِيهِ وَإِذَا شَرِبَ فَلْيَشرَبْ

بِيَمِنِيهِ، فَإِنَّ الشَّيْطانَ يَأْكُلُ وَيَشْرَبُ بِشِمالِهِ﴾ رواه مسلم، بە دەستیڕاستەتان بخۆن و بخۆنەوە، چونکە شەیتان بە دەستیچەپەی دەخواو دەخواتەوە.

جا بزانە: حەرامە بێدەعوەتکردن بۆ خواردن بڕواتە شوێنی زیافەتەکە، هەم حەرامە دەعوەتکراوەکەش بە بێئیزنی زیافەتکەرەکە خەڵکیتر لەگەڵ خۆیا ببا، هەروەها سوننەتە خاوەنماڵ زۆر بەخێرهاتنی میوان بکاو ڕێزی لێبنێ، ئیتر بۆ گشت کەسێك ناپەسندە: پاروی گەورە بکاو لە سەر خواردن چڵم و بەڵغەم هەڵکەنێ و قرپ بکاو دەستی خۆی بوەشێنێتە ناو خواردنەکەو لەو لاو لەو لای قاپەکە بخوا، بەڵکو لە لای پێشەخۆی بخوا، مەگەر میوەی جۆراو جۆری تێدابێ، ئەو کاتە ناپەسند نیە لە هەر لایەك بخوا، ئینجا کە مێوانەکە ڕۆیشت سوننەتی تا دەرگەیخانووەکە لەگەڵی بڕوا بۆ خواحافیزی، ئیتر چەند ڕەووشتێکیتریش ماون لە بەر درێژی نەماننوسین، ئەوەندەشمان لە (مغنی) وەرگرتون.

﴿ كِتَابُ الْقَسْمِ: **پەرتوکی نۆبەتی شەوێ** و (وَالنُّشُوزِ) **گوێڕایەڵنەبوونی ژن** ﴾

(يَخْتَصُّ الْقَسْمُ بِزَوْجَاتٍ) واجببوونی نۆبەتی شەوێ تایبەتە بە دوو ژن و زیاتر، کەواتە: (وَمَنْ بَاتَ عِنْدَ بَعْضِ نِسْوَتِهِ) هەر کەسێك ئەندازەیەك لە لای ژنێکی بمێنێتەوە (لَزِمَهُ عِنْدَ مَنْ بَقِيَ) لە سەری واجبە: بەو ئەندازەیەش لە لای ژنەکانیتری بمێنێتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ كَانَتْ لَهُ امْرَأَتَانِ فَمَالَ إِلَىٰ إِحْدَاهُمَا دُونَ الأُخْرَى جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَشِقُّهُ مَائِلٌ﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، هەر کەسێك دوو ژنی هەبن و بە تایبەتی ڕووی خۆی بداتە یەکێکیان و نەیداتە ئەوەیتریش، ئەوە کە لە ڕۆژی قیامەت دێتە مەیدانی مەحشەر لاتەنیشتەکەی خوارە.

ئینجا بزانە: یەکسانی تەنها لە هاتوچۆ و مانەوەی شەوێ و ڕۆژێدا واجبە، بەڵام لە خۆشویستن و لە جیماعکردن و لە لەزەتەکانیتردا یەکسانی واجب نیە؟ چونکە

وَلَوْ أَعْرَضَ عَنْهُنَّ أَوْ عَنِ الْوَاحِدَةِ لَمْ يَأْثَمْ، وَيُسْتَحَبُّ أَنْ لاَ يُعَطِّلَهُنَّ، وَتَسْتَحِقُّ الْقَسْمَ مَرِيضَةٌ وَرَتْقَاءُ وَحَائِضٌ وَنُفَسَاءُ، لاَ نَاشِزَةٌ، فَإِنْ لَمْ يَنْفَرِدْ بِمَسْكَنٍ دَارَ عَلَيْهِنَّ فِي بُيُوتِهِنَّ، وَإِنْ انْفَرَدَ فَالأَفْضَلُ الْمُضِيُّ إِلَيْهِنَّ، وَلَهُ دُعَاؤُهُنَّ،

خۆشویستن و حەزبۆچوونی جیماع لە دەستەڵاتی پیاودا نیە، بۆیە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ﴾ ئێوە ناتوانن لە هەموو ڕوویێکەوە دادپەروەری بکەن لە نێوان ژنەکاندا هەرچەند زۆریش هەوڵ بدەن، کەوابو: هەموو ڕوویخۆتان مەدەنە یەکێکیان و ئەویتریش بە هەڵواسراوی وەك بێمێرد بهێڵنەوە.

هەروەها پێغەمبەرﷺ بە یەکسانی لە لای ژنەکانی دەمایەوەو دەیفەرموو: ﴿اَللَّهُمَّ هَذا

قَسْمِي فِيمَا أَمْلِكُ، فَلاَ تَلُمْنِي فِيمَا تَمْلِكُ وَلاَ أَمْلِكُ﴾ رواه أصحاب السنن بسند صالح، خوايه ئەمە بەشكردنی خۆمە كە لە دەسەلاتمدایە، خوایە لێم مەگرە لەوەی لە دەسەلاتی تۆ دایەو لە دەسەلاتی مندا نیە. واتە: كە بەلاداچوونی دڵی پیاوە.

(وَلَوْ أَعْرَضَ عَنْهُنَّ) ئەگەر مێردەكە وازی لە هەموو ژنەكانی هێناو لە لای هیچیان نەماوە (أَوْ عَنِ الْوَاحِدَةِ) یان وازی لە تەنها ژنەكەی هێنا لەو حاڵەتەی جگە لەو ژنە هیچ ژنێكیتری نەبێ، ئەوە (لَمْ يَأْثَمْ) گوناهبار نابێ، بەلام (وَيُسْتَحَبُّ أَنْ لاَ يُعَطِّلَهُنَّ) سوننەتە: لە كاری ژنو مێردایەتیان نەخا، واتە: لە لایان بمێنێتەوەو جیماعیشیان لەگەڵ بكا، تاكو داوێنپاكیی گشت لایەك پارێزراو بێ، هەروەها ئەگەر تاكە ژنێكی هەبو، سوننەتە لای كەم لە چوار شەوان شەوێكی لە لا بمێنێتەوە، هەم سوننەتە ژنو مێرد وێكڕا لە یەك نوێندا بخەون، هەروەك لە زۆربەی سەر چاوەكاندا فەرموویانە.

(وَتَسْتَحِقُّ الْقَسْمَ) مافی لە لا مانەوەی هەیە (مَرِيضَةٌ) ژنە نەخۆشەكەیو هەم (وَرَتْقَاءُ) ئەم ژنەی شوێنی جیماعی گیراوەو هەم (وَحَائِضٌ وَنُفَسَاءُ) حەیزدارو زەیسانیو پیرەژنو شێت، بەو مەرجەی لە شێتەكە نەترسێ (لاَ نَاشِزَةٌ) بەلام ژنی ناشیزە: كە لە گوێڕایەڵی مێردەكەی دەرچووە، مافی لە لا مانەوەی نیە: وەك بە بێئیزنی مێردەكە لە ماڵ بڕواتە دەرەوە، یان دەرگە لە ڕووی مێردەكە كلیل بدا، یان ڕێگا نەدا ماچی بكا، یان جیماعی لەگەڵ بكا...هتد: كە لە (باسی بژێوەكان)دا ڕوون كراوەتەوە.

(فَإِنْ لَمْ يَنْفَرِدْ بِمَسْكَنٍ) جا ئەگەر مێردەكە بە تەنها لە شوێنێكدا نیشتە جێ نەبو، ئەوە (دَارَ عَلَيْهِنَّ فِي بُيُوتِهِنَّ) واجبە: بە سەر ژنەكانیدا بگەڕێ لە ماڵەكانی خۆیاندا، بەلام (وَإِنْ انْفَرَدَ) ئەگەر مێردەكە بە تەنها لە شوێنێكدا نیشتەجێ بوو، ئەو كاتە (فَالأَفْضَلُ الْمُضِيُّ إِلَيْهِنَّ) وەها خێرترە ئەو بڕواتە لای ژنەكان، هەم (وَلَهُ دُعَاؤُهُنَّ) بۆیشی دروستە: ژنەكان داوا بكا بۆ شوێنی نیشتەجێبوونی.

وَالأَصَحُّ تَحْرِيمُ ذَهَابِهِ إِلَى بَعْضٍ وَدُعَاءِ بَعْضٍ إِلاَّ لِغَرَضٍ: كَقُرْبِ مَسْكَنِ مَنْ مَضَى إِلَيْهَا أَوْ خَوْفٍ عَلَيْهَا، وَيَحْرُمُ أَنْ يُقِيمَ بِمَسْكَنِ وَاحِدَةٍ وَيَدْعُوهُنَّ إِلَيْهِ، وَأَنْ يَجْمَعَ بَيْنَ ضَرَّتَيْنِ فِي مَسْكَنٍ إِلاَّ بِرِضَاهُمَا، وَلَهُ أَنْ يُرَتِّبَ الْقَسْمَ عَلَى لَيْلَةٍ وَيَوْمٍ قَبْلَهَا أَوْ بَعْدَهَا، وَالأَصْلُ اَللَّيْلُ وَالنَّهَارُ تَبَعٌ، فَإِنْ عَمِلَ لَيْلاً وَسَكَنَ نَهَارًا كَحَارِسٍ فَعَكْسُهُ،

بەلام (وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاست: (تَحْرِيمُ ذَهَابِهِ إِلَى بَعْضٍ وَدُعَاءِ بَعْضٍ) حەرامە: بڕواتە لای هەندێكیانو هەندێكیشیان داوا بكا بۆ شوێنەكی خۆی (إِلاَّ لِغَرَضٍ) تەنها لە بەر مەبەستێكیئاشكرا نەبێ (كَقُرْبِ مَسْكَنِ مَنْ مَضَى إِلَيْهَا) وەك ماڵی ئەو ژنەی دەڕواتە لای نزیك بێو ئەوەكەیتریش دوور بێ (أَوْ خَوْفٍ عَلَيْهَا) یان مەترسییێك لە سەر ئەمە هەبێ: وەك گەنج بێ، یان زۆر جوان بێو ئەوەكەیتر وا نەبێ، واتە:

عوزرێکی ئاشکرای بە دەستەوە بێ: تاکو لێی دەرنەکەوێ ڕووی خۆی بە تایبەتی دەداتە ئەم ژنە.

(وَيَحْرُمُ أَنْ يُقِيمَ بِمَسْكَنٍ وَاحِدٍ) حەرامە مێردەکە لە ماڵی ژنێکی بمێنێتەوەو (وَيَدْعُوهُنَّ إِلَيْهِ) ژنەکانی تریشی داوا بکا بۆ ماڵی ئەم ژنەی بە بێ ڕەزامەندی هەموویان، چونکە هاتن بۆ ماڵی هەوێ لە سەر دڵی هەوێ زۆر گرانە، جیاوازی نیە ماڵەکە: ملکی هەوێیەکە بێ، یان نا، بەڵام بە ڕەزامەندیی هەموویان دروستە.

(وَ) هەروەها حەرامە: (أَنْ يَجْمَعَ بَيْنَ ضَرَّتَيْنِ فِي مَسْكَنٍ) دوو هەوێ، یان زیاتر وێکرا کۆ بکاتەوە لە یەك ماڵدا (إِلاَّ بِرِضَاهُمَا) تەنها بە ڕەزامەندی هەموو هەوێیەکان دروستە، بەڵام لە دوای ڕازیبوونیش بۆیان دروستە پەشیمان ببنەوە.

ئینجا بزانە: ئەگەر یەك خانوو بکاتە دوو بەش و هەر بەشێك ئاودەستخانەو سەرشۆرگەو چێشتخانەو پەیژەو سەربان و ئاوی سەربەخۆی هەبێ، ئەو کاتە بۆی دروستە: هەر یەکەیان لە بەشێکدا نیشتەجێ بکا، هەر چەند ڕازیش نەبن.

دیسان بزانە: ناپەسندە بە ئامادەبوونی ژنێکی جیماع لە گەڵ ژنەکەی تری بکا، بەڵکو ئەگەر ژنەکان عەورەتی یەکتری ببینن ئەو کاتە حەرامە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

(وَلَهُ) بۆ مێردەکە دروستە (أَنْ يُرَتِّبَ الْقَسْمَ) نۆبەتی نێوان ژنەکان دابمەزرێنێ (عَلَى لَيْلَةٍ وَيَوْمٍ قَبْلَهَا أَوْ بَعْدَهَا) لە سەر شەوێك و ڕۆژێك: جا ڕۆژەکە لە پێشدا بێ، یان لە دوادا بێ (وَالأَصْلُ اللَّيْلُ) بنچینەی نۆبەتەکە شەوە (وَالنَّهَارُ تَبَعٌ) ڕۆژیش پابەندی شەوەکەیە، بەڵام (فَإِنْ عَمِلَ لَيْلاً وَسَكَنَ نَهَارًا) ئەگەر مێردەکە شەوێ ئیش وکاری دەکردو بە ڕۆژێ دەحەساوەو کاری نەدەکرد (كَحَارِسٍ) وەك پاسەوان، ئەوە (فَعَكْسُهُ) بە پێچەوانەکەیەتی، واتە: ڕۆژ دەبێتە بنچینەی نۆبەتەکەی و شەویش دەبێتە پابەندی ڕۆژەکەی.

وَلَيْسَ لِلأَوَّلِ دُخُولٌ فِي نَوْبَةٍ عَلَى أُخْرَى لَيْلاً إِلاَّ لِضَرُورَةٍ كَمَرَضِهَاالْمَخُوفِ، وَحِينَئِذٍ إِنْ طَالَ مُكْثُهُ قَضَى وَإِلاَّ فَلاَ، وَلَهُ الدُّخُولُ نَهَارًا لِوَضْعِ مَتَاعٍ وَنَحْوِهِ وَيَنْبَغِي أَنْ لاَ يَطُولَ مُكْثُهُ، وَالصَّحِيحُ أَنَّهُ لاَ يَقْضِي إِذَا دَخَلَ لِحَاجَةٍ وَأَنَّ لَهُ مَا سِوَى وَطْءٍ مِنْ اِسْتِمْتَاعٍ، وَأَنَّهُ يَقْضِي إِنْ دَخَلَ بِلاَ سَبَبٍ، وَلاَ تَجِبُ تَسْوِيَةٌ فِي الإِقَامَةِ نَهَارًا،

(وَلَيْسَ لِلأَوَّلِ) ئەو مێردەی بنچینەی نۆبەتەکەی شەوە، بۆی دروست نیە (دُخُولٌ فِي نَوْبَةٍ عَلَى أُخْرَى لَيْلاً) لە نۆبەتی ژنێکدا شەوێ بچێتە لای ژنێکی تر (إِلاَّ لِضَرُورَةٍ) تەنها لە بەر ناچاری دروستە (كَمَرَضِهَاالْمَخُوفِ) وەك ژنەکەی تر نەخۆش بێ و مەترسی مردنی لێ بکرێ، یان بە ئازاری منداڵبوونەوە بێ، یان کاتی دزو تاڵان بێ، ئینجا (وَحِينَئِذٍ) هەرکاتێك بە

هۆی ناچاریەك شەوێ چووە لای ژنەكەیتر (إِنْ طَالَ مُكْثُهُ) ئەگەر بەگوێرەی عادەت ماوەیەكی درێژ لە لای مایەوە، ئەوە (قَضَى) واجبە لە نۆبەتی ئەو ژنە بۆ ژنەكەی خاوەن نۆبەت ئەو ماوەیە قەزا بكاتەوە (وَإِلَّا) بەڵام ئەگەر زۆر نەمایەوە (فَلَا) واجب نیە قەزای بكاتەوە.

(وَلَهُ الدُّخُولُ نَهَارًا) بۆ مێردەكە دروستە: لە نۆبەتی ژنێك ڕۆژێ بڕواتە لای ژنەكانیتر (لِوَضْعِ مَتَاعٍ) بۆ دانانی، یان هێنانی كەلوپەلێكو (وَنَحْوِهِ) شتی وەها: وەك تەسلیمكردنی بژێو و خواردەمەنیترو هەواڵ وەرگرتن، بە بەڵگەی حەدیسەكەیداهاتوو، بەڵام (وَيَنْبَغِي أَنْ لاَيَطُولَ مُكْثُهُ) پێویستە مانەوەی لە لای ژنەكەیتر درێژ نەبێ، ئینجا (وَالصَّحِيحُ) بە فەرموودەی ڕاست: (أَنَّهُ لاَ يَقْضِي إِذَا دَخَلَ لِحَاجَةٍ) ئەگەر ڕۆژێ بۆ پێویستیەك ماوەیەك چووە لای ژنەكەیتر، واجب نیە ئەو ماوەیە بۆ خاوەن نۆبەتەكە قەزابكاتەوە، هەر چەند ماوەیەكی درێژیش مابێتەوە.

(وَ) هەر بە فەرموودەی ڕاست: (أَنَّ لَهُ) ئەو مێردەی ڕۆژێ دەچێتە لای ژنەكانیتری بۆی دروستە: (مَاسِوَى وَطْءٍ مِنْ اسْتِمْتَاعٍ) جگە لە جیماعكردن گشت لەزەتێكیتر لە ژنەكەی وەربگرێ ﴿عن عائشةرضالله عنها: كَانَ رَسُولُ اللهِﷺ يَطُوفُ عَلَيْنَا جَمِيعاً فَيَدْنُو مِنْ كُلِّ اِمْرَأَةٍ مِنْ غَيْرِمَسِيسٍ حَتَّى يَبْلُغَ الَّتِي هُوَ يَوْمُهَا فَيَبِيتُ عِنْدَهَا﴾حديث صحيح رواه أبوداود، پێغەمبەرﷺ ڕۆژێ بە سەر هەموو ژنەكانیدا دەسوڕاوەو لە گشت ژنێكی نزیك دەبۆوە بۆ لەزەت وەرگرتن بە بێجیماعكردن، تا دەگەیشتە لای ئەوژنەی نۆبەتیەتیو شەوێ لەلای ئەویان دەماوە.

(وَأَنَّهُ يَقْضِي) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر واجبە: بۆ خاوەن نۆبەتەكە قەزا بكاتەوە (إِنْ دَخَلَ بِلاَ سَبَبٍ) ئەگەر بە بێهیچ هۆیەك ڕۆژێ چوبێتە لای ژنەكەیترو ماوەیەكیدرێژ مابێتەوە (وَلاَ تَجِبُ تَسْوِيَةٌ فِي الإِقَامَةِ نَهَارًا) واجب نیە یەكسانی بكا لە نێوان ژنەكانیدا لە مانەوەی ڕۆژێدا، بەڵكو تەنها لە مانەوەیشەوێدا یەكسانی واجبە.

وَأَقَلُّ نُوَبِ الْقَسْمِ لَيْلَةٌ وَهُوَ أَفْضَلُ، وَيَجُوزُ ثَلاثًا، لاَ زِيَادَةً عَلَى الْمَذْهَبِ، وَالصَّحِيحُ وُجُوبُ قُرْعَةٍ لِلإِبْتِدَاءِ، وَقِيلَ يَتَخَيَّرُ، وَلاَ يُفَضِّلُ فِي قَدْرِ نَوْبَةٍ لَكِنْ لِحُرَّةٍ مِثْلاَ أَمَةٍ، وَتَخْتَصُّ بِكْرٌ جَدِيدَةٌ عِنْدَ زِفَافٍ بِسَبْعٍ بِلاَ قَضَاءٍ وَثَيِّبٌ بِثَلاَثٍ،

(وَأَقَلُّ نُوَبِ الْقَسْمِ لَيْلَةٌ) لای كەمی نۆبەتەكانی مانەوە: شەوێكە لە لای هەر ژنێك، جا ئەگەر شەوێ كار بكا، ئەو كاتە ڕۆژێكە، واتە: كەمتر دروست نیە (وَهُوَ أَفْضَلُ) نۆبەتی شەوێك خێرترە لە زیاتر، تاكو زوو زوو ژنەكانی بەسەر بكاتەوە، هەروەك پێغەمبەرﷺ وایدەكرد، بەڵام (وَيَجُوزُ ثَلاَثًا) سێ شەو سێ شەویشو دوو شەو دوو شەویش دروستە (لاَ زِيَادَةً) بەڵام

لە سێ شەوان زیاتر دروست نیە، بە بێ‌ڕەزامەندی ژنەکانی (عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب، هەرچەند ژنەکانیش لە چەند شارێکی لێك دوور بن.

بەڵام لە لای ئیمام (مالك)و (إمام الحرمين) ئەو ژنەی لە شوێنی مێردەکەدا نیشتەجێ نەبێ مافی نۆبەتی نیە، هەروەك لە (البجيرمى)دا فەرموویەتی، هەروەها ئەگەر ژنەکان ڕازی بن ئەو کاتەش زیاتر لە سێ شەوان دروستە، هەروەك لە (مغنى)دا فەرموویەتی.

(وَالصَّحِيحُ وُجُوبُ قُرْعَةٍ لِلإِبْتِدَاءِ) بە فەرموودەی ڕاست: بۆ دەستپێکردنی نۆبەت پشکە کردن لە نێوان ژنەکانیدا واجبە، جا ناوی کامەیان دەرچو، لەوێوە دەست پێ‌دەکا، جا ئەگەر لە دوو ژن زیاتر بون، ئەو کاتە بۆ ئەوانی‌تریش پشکە دەکا، تا نۆبەتەکە تەواو دەبێ، ئینجا لە سەر ئەو ڕیزە بەردەوام دەبێ، بەڵام ئەگەر ژنەکان ڕازی بن لە ژنێکەوە دەست پێ‌بکا، ئەو کاتە پشکە واجب نیە (وَقِيلَ يَتَخَيَّرُ) لە فەرموودەیەکی بێ‌هێزدا: بە خۆی سەرپشکە: لە هەر کامەیانەوە دەست پێ‌بکا، بۆی دروستە.

(وَلاَ يُفَضِّلُ فِى قَدْرِ نَوْبَةٍ) حەرامەو نابێ ئەندازەی نۆبەتی‌ژنێك لە ئەندازەی نۆبەتی ژنێکی‌تر زیاتر بکا: وەك شەوێك لە لای یەکێك، دوو شەو، یان زیاتر لە لای یەکێکی‌تر بمێنێتەوە (لَكِنْ لِحُرَّةٍ مِثْلاَ أَمَةٍ) بەڵام ژنێکی ئازاد دووهەندی ژنێکی کۆیلە مافی لە لا مانەوەی هەیە.

(وَتَخْتَصُّ بِكْرٌ جَدِيدَةٌ عِنْدَ زِفَافٍ) ئەگەر ژنێکی نوێی کچی بە سەر ژنە کۆنەکەیدا هێنا، واجبە کچەکە تایبەت بێ (بِسَبْعٍ بِلاَ قَضَاءٍ) بە لە لا مانەوەی حەفت شەوی بە دوای یەکتردا بە بێ‌قەزاکردنەوە (وَثَيِّبٌ بِثَلاَثٍ) ژنی نوێی بێوەژنیش واجبە تایبەت بێ بە سێ شەوی بە دوای یەکتردا بە بێ‌قەزاکردنەوە ﴿عن أنسﷺ: مِنَ السُّنَّةِ إِذَا تَزَوَّجَ الرَّجُلُ الْبِكْرَ عَلَى الثَّيِّبِ أَقَامَ عِنْدَهَا سَبْعاً ثُمَّ قَسَمَ، وَإِذَا تَزَوَّجَ الثَّيِّبَ أَقَامَ عِنْدَهَا ثَلاَثاً ثُمَّ قَسَمَ﴾ رواه الشيخان، بڕیاری پێغەمبەرﷺ ئەوهایە: هەر کاتێك پیاو کچێك بە سەر ژنە کۆنەکەیدا بێنێ حەفت شەوان لە لای دەمێنێتەوە، ئینجا دەست بە نۆبەت دەکا، وە هەر کاتێك بێوەژن بێنێ سێ شەوان لە لای دەمێنێتەوە، ئینجا دەست بە نۆبەت دەکا.

وَيُسَنُّ تَخْيِيرُهَا بَيْنَ ثَلاَثٍ بِلاَ قَضَاءٍ وَسَبْعٍ بِقَضَاءٍ،
وَمَنْ سَافَرَتْ وَحْدَهَا بِغَيْرِ إِذْنِهِ فَنَاشِزَةٌ، وَبِإِذْنِهِ لِغَرَضِهِ يَقْضِى لَهَا،
وَلِغَرَضِهَا لاَ فِالْجَدِيدِ، وَمَنْ سَافَرَ لِنُقْلَةٍ حَرُمَ أَنْ يَسْتَصْحِبَ بَعْضَهُنَّ،

(وَيُسَنُّ تَخْيِيرُهَا) سوننەتە: مێردەکە بێوەژنە نوێیەکە بکاتە سەرپشك (بَيْنَ ثَلاَثٍ بِلاَ قَضَاءٍ وَسَبْعٍ بِقَضَاءٍ) لە نێوان سێ شەوی بێ‌قەزاکردنەوەو حەفت شەوی بە قەزاکردنەوە بۆ ژنەکانی‌تر: بۆ هەر ژنێك حەفت شەو، چونکە پێغەمبەرﷺ (أم سلمه)ی ژنی‌خۆی ئەوها کردە سەرپشك، هەروەك لە (صحيح مسلم)دا گێڕدراوەتەوە.

بەڵام ئەگەر لە حەفت شەوان زیاتر لە لای ژنە کچەکە مایەوە، ئەو کاتە واجبە: تەنها زیادەکە قەزا بکاتەوە، نەك حەفتەکەش، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: ناپەسندە: دوو ژن وێکرا بۆ خۆی بگوێزێتەوە، جا ئەگەر دوو ژنی وێکرا گواستنەوە، ئەو کاتە واجبە: پشکە لە نێوانیاندا بکا، جا کامەیەن ناوی دەرچو، واجبە: حەفت شەوەکەی کچ بە تەواوی، یان سێ شەوەکەی بێوەژن بە تەواوی لە لای بمێنێتەوە، ئینجا لە لای ئەوەکەیتریش حەفت، یان سێ شەو دەمێنێتەوە، بەڵام ئەگەر یەکێکی پێش ئەویتر گواستەوە، ئەو کاتە مافی پێشکەوتووەکە تەواو دەکا، ئینجا دەست بە دواکەوتووەکە دەکا.

ئینجا بزانە: ئەگەر حەفت شەوەکە، یان سێ شەوەکە بە دوای یەکتریدا نەبن، ئەوە دروست نابنو واجبە لە سەرەتاوە دەست پێبکاتەوە، ئینجا کە بە دوای یەکتریدا تەواوی کردن، لە نۆبەتی ژنە نوێیەکە شەوە دروست نەبووەکان بۆ ژنەکانیتر قەزا دەکاتەوە، هەروەك لە زۆبەی سەر چاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَمَنْ سَافَرَتْ وَحْدَهَا بِغَيْرِ إِذْنِهِ) هەر ژنێك بە تەنها بێئیزنیمێردەکەی بڕواتە سەفەر (فَنَاشِزَةٌ) ئەوە (ناشیزة)یە، واتە: لە گوێڕایەڵیمێردەکەی دەرچووە، کەواتە: مافی نۆبەتی نیە، بەڵام (وَبِإِذْنِهِ لِغَرَضِهِ) هەر ژنێك بە ئیزنیمێردەکەی بۆ کارێکیمێردەکەی بڕواتە سەفەر، ئەوە مافی نۆبەتی هەیە، کەوابو: (يَقْضِي لَهَا) مێردەکە ماوەی سەفەرەکەی بۆ قەزا دەکاتەوە، بەڵام (وَلِغَرَضِهَا) ئەگەر ژنەکە بە ئیزنیمێردەکەی بۆ کارێکیخۆی بڕواتە سەفەر: وەك بۆ حەج کردنو سەردانیکەسێك، ئەوە (لَا) بۆی قەزا ناکاتەوە (فِيالْجَدِيدِ) لە فەرمودەی نوێدا، چونکە ئیزنیمێردەکە تەنها تاوانەکە لە سەر ژنەکە لادەبا.

(وَمَنْ سَافَرَ لِنُقْلَةٍ) هەر کەسێك بە مەبەستی ماڵگواستنەوە لە شوێنێك بڕواتە شوێنێکیتر (حَرُمَ أَنْ يَسْتَصْحِبَ بَعْضَهُنَّ) حەرامە هەندێك لە ژنەکانی لەگەڵ خۆیا بباو هەندێکیشیان نەبا، هەروەها حەرامە: هەموو ژنەکانیشی بەجێ بهێڵێ ئەگەر ڕازی نەبن؟ چونکە وَفِي سَائِرِالأَسْفَارِ الطَّوِيلَةِ–وَكَذَا الْقَصِيرَةُ فِىالأَصَحِّ–يَسْتَصْحِبُ بَعْضَهُنَّ بِقُرْعَةٍ، وَلاَ يَقْضِي مُدَّةَ سَفَرِهِ، فَإِنْ وَصَلَ الْمَقْصِدَ وَصَارَ مُقِيمًا قَضَى مُدَّةَالإِقَامَةِ لاَ الرُّجُوعِ فِىالأَصَحِّ، وَمَنْ وَهَبَتْ حَقَّهَا لَمْ يَلْزَمِ الزَّوْجَ الرِّضَا، فَإِنْ رَضِيَ وَوَهَبَتْ لِمُعَيَّنَةٍ بَاتَ عِنْدَهَا لَيْلَتَيْهِمَا،

بەو بەجێهێشتنە تەماعی جیماعکردنیان لەو مێردە دەبڕێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، ئەوەش وا دەگەیەنێ لەم مەسەلەیەدا: جیاوازی تەنها ژنێكو دوو ژنو زیاتر نیە، کەوابو: واجبە: یان گشتیان لەگەڵ خۆیا ببا، یان تەڵاقیان بدا،

هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.
(وَفِي سَائِرِ الأَسْفَارِ الطَّوِيلَةِ) لە گشت سەفەرە درێژەكانیتردا: كە بە مەبەستی هاتنەوە بڕواتە سەفەر (وَكَذَا الْقَصِيرَةُ فِيالأَصَحِّ) هەروەها لە سەفەرە كورتەكانیشدا (يَسْتَصْحِبُ بَعْضَهُنَّ بِقُرْعَةٍ) بۆی دروستە: ژنێك، یان زیاتر لەگەڵ خۆیا ببا بە پشكەكردن لە نێوانیاندا ﴿عن عائشةرضیالله عنها: كَانَ رَسُولُ اللهِﷺ إِذَا أَرَادَ سَفَراً أَقْرَعَ بَيْنَ نِسَائِهِ فَأَيَّتُهُنَّ خَرَجَ سَهْمُهَا خَرَجَ بِهَا مَعَهُ﴾ رواه الشيخان، هەر كاتێك پێغەمبەرﷺ ویستبای بڕواتە سەفەر، پشكەی لە نێوان ژنەكانیدا دەكرد، جا كامەیان پشكەی دەرچوبا ئەویانی لەگەڵ خۆیا دەبرد.
بەڵام ئەگەر ژنەكان ڕازی بن ژنێكی دیاركراو لەگەڵ خۆیا ببا، ئەو كاتە پشكە واجب نیەو گوناهباریش نابێ.
(وَ) هەركاتێك بە پشكە ژنێكی لەگەڵ خۆیا بردە سەفەر (لاَ يَقْضِي مُدَّةَ سَفَرِهِ) ماوەی سەفەرەكە بۆ ژنەكانی ماڵەوە قەزا ناكاتەوە، بەڵام (فَإِنْ وَصَلَ الْمَقْصِدَ وَصَارَ مُقِيمًا) ئەگەر گەیشتە شوێنی مەبەستو بە نیەتی مانەوەی چوار ڕۆژان، یان زیاتر لەوێ مایەوە، ئەو كاتە (قَضَى مُدَّةَ الإِقَامَةِ) ماوەی مانەوەكە بۆ ژنەكانی ماڵەوە قەزا دەكاتەوە، بەڵام ئەگەر نیەتی مانەوەی نەبو، بەڵكو چاوەڕوانی پێكهاتنیكارێكی دەكرد، ئەو كاتە تا ماوەی هەژدە ڕۆژان چاوپۆشیی لێدەكرێو زیاتر لە هەژدە ڕۆژەكەش واجبە: قەزا بكاتەوە، هەروەها ئەگەر لە ماوەی مانەوەكەدا خۆی لە ژنەكە جیا بكاتەوەو نەچێتە لای، ئەو كاتەش قەزا ناكاتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوون كراوەتەوە (لاَ الرُّجُوعِ فِيالأَصَحِّ) ماوەی گەڕانەوەش لە سەفەر قەزا ناكاتەوە، لە فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَمَنْ وَهَبَتْ حَقَّهَا) هەر ژنێك مافی نۆبەتەكەی بەخشییە هەوێیەكەی خۆی، ئەوە دروستە، بەڵام (لَمْ يَلْزَمِ الزَّوْجَ الرِّضَا) لە سەر مێردەكە واجب نیە ڕازی ببێ (فَإِنْ رَضِيَ) جا ئەگەر مێردەكە ڕازی بوو (وَوَهَبَتْ لِمُعَيَّنَةٍ) هەوێیەكەش مافی نۆبەتەكەی خۆی بەخشییە هەوێیەكیدیاركراو، ئەوە (بَاتَ عِنْدَهَا لَيْلَتَيْهِمَا) مێردەكە دوو شەوەكەی وَقِيلَ يُوَالِيهِمَا، أَوْ لَهُنَّ سَوَّى، أَوْ لَهُ فَلَهُ التَّخْصِيصُ، وَقِيلَ يُسَوِّي.
(فَصْلٌ) ظَهَرَتْ أَمَارَاتُ نُشُوزِهَا وَعَظَهَا

هەردووكیان لە لای یێبەخشراوەكە دەمێنێتەوە ﴿عن عائشةرضیالله عنها: أَنَّ سَوْدَةَ وَهَبَتْ يَوْمَهَا لِعَائِشَةَ، فَكَانَ النَّبِيُّﷺ يَقْسِمُ لَهَا يَوْمَهَا وَيَوْمَ سَوْدَةَ﴾ رواه الشيخان، كە (سَوْدَة) پیر بوو، نۆبەتیخۆی بەخشییە (عائشة)، جا پێغەمبەرﷺ دوو شەو لە لای (عائشة) دەمایەوە: نۆبەتیخۆیو نۆبەتی(سودة).
جا بزانە: هەر شەوێك لە نۆبەتیخۆیدا لە لای دەمێنێتەوە (وَقِيلَ يُوَالِيهِمَا) لە

فەرموودەیەكی بێهێزدا: بە دوای یەكتردا لە لای دەمێنێتەوە. (أَوْ لَهُنَّ) یان ئەگەر ژنێك مافی نۆبەتەكەی خۆی بەخشییە هەموو ژنەكانیتر، یان گوتی: مافیءنۆبەتەكەم ناوێ، ئەو كاتە (سَوَّى) واجبە: مێردەكە بە یەكسانی لە لای ئەوانیتر بمێنێتەوە (أَوْ لَهُ) یان ژنێك مافی نۆبەتەكەی خۆی بەخشییە مێردەكەی، ئەو كاتە (فَلَهُ التَّخْصِيصُ) بۆی دروستە: لە نۆبەتەكەدا بە تایبەتی لە لایءژنێك بمێنێتەوە (وَقِيلَ يُسَوِّى) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: واجبە: بە یەكسانی لە لای هەموو ئەوانیتر بمێنێتەوە.

ئینجا بزانە: بۆ ژنە بەخشەرەكە دروستە: هەر كاتێك حەز بكا لە بەخشینەكەی پەشیمان ببێتەوە، بەڵام ئەگەر ژنە بەخشەرەكە مرد، یان تەڵاق درا، یان (ناشزە) بوو، ئەو كاتە پێبەخشراوەكە مافە بەخشراوەكەی لە دەست دەچێ، هەروەك لە (مغنی)و حاشیەكانی (تحفة)دا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ناكۆكی نێوان ژن و مێرد ﴾

(ظَهَرَتْ أَمَارَاتُ نُشُوزِهَا) هەر كاتێك نیشانەكانی (ناشِزة)بوونی ژنەكە بەدەركەوتن: وەك بە ڕەقی وەڵامی بداتەوە، یان ڕووگرژ بێ، یان لووت لەو لای بكا بە بێعوزرێكی شەرعی، پێشداش ئەو ڕەووشتانەی نەبووبێ (وَعَظَهَا) سوننەتە مێردكە ئامۆژگاریی بكاو دواڕۆژی ڕەشی لێكجیابوونەوەی لە دونیادا بۆ ڕوون بكاتەوەو هەم لە سزای ڕۆژی قیامەتیش بە ئاگری دۆزەخ و بەم حەدیسە بیترسێنێ: كە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذَا دَعَاالرَّجُلُ إِمْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَأَبَتْ أَنْ تَجِئَ لَعَنَتْهَا الْمَلاَئِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ﴾ رواه الشیخان، هەر كاتێك مێرد داوای سەرجێیی لە ژنەكەی بكاو ژنەكەش نەچێتە لای، ئەوە مەلائیكە لەعنەتی لێدەكەن تا دەگاتە بەیانی.

خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿وَاللاَّتِى تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِالْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً﴾ ئەو ژنانەی لە ناشیزەبوونیان دەترسن ئامۆژگارییان بكەن، جا ئەگەر ئامۆژگارییان وەرنەگرت و ناشیزە بون، ئەو كاتە جێگەی

بِلاَ هَجْرٍ، فَإِنْ تُحُقِّقَ نُشُوزٌ وَلَمْ يَتَكَرَّرْ وَعَظَ وَهَجَرَ فِالْمَضْجَعِ وَلاَ يَضْرِبُ فِالأَظْهَرِ، قُلْتُ: اَلأَظْهَرُ يَضْرِبُ وَاللهُ أَعْلَمُ. فَإِنْ تَكَرَّرَ ضَرَبَ، فَلَوْ مَنَعَهَا حَقًّا كَقَسْمٍ وَنَفَقَةٍ أَلْزَمَهُ الْقَاضِي تَوْفِيَتَهُ، فَإِنْ أَسَاءَ خُلُقَهُ وَآذَاهَا بِلاَ سَبَبٍ نَهَاهُ، فَإِنْ عَادَ عَزَّرَهُ،

خەوتنیان لەگەڵ جیا بكەنەوە، جا ئەگەر سووڕ بون لە سەر ناشیزەبوون، ئەو كاتە لێیان دەن، جا ئەگەر گوێڕایەڵی ئێوە بون هیچ ڕێگایەكیتر لە دژی ئەوان داوا مەكەن.

(بِلاَ هَجْرٍ) بەڵام جێگای خەوتنی لێ جیا ناكاتەوەو لایءنادا، بەڵكو (فَإِنْ تُحُقِّقَ نُشُوزٌ وَلَمْ يَتَكَرَّرْ) ئەگەر ناشیزەبوونەكەی بە ڕاستی هاتە جێ و دووبارەش نەبۆوە، ئەو كاتە (وَعَظَ

وَهَجَـرَ فِيالْمَضْـجَعِ) ئامۆژگـاریی دەكـاو جێگـای خەوتنیشـی لێ جیـا دەكاتــەوەو جیماعیشـی لەگـەڵ ناكـا، بـەڵام دروسـت نیـە قسـەی لەگـەڵ نـەكا، هـەم (وَلاَ يَضْـرِبُ فِيالأَظْهَرِ) لێی نادا (قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دفەرموێ (الأَظْهَرُ يَضْـرِبُ وَاللهُ أَعْلَـمُ) بـە فەرموودەی بـەهێزتر: دروسـتە لێیبـدا، بـەو مەرجـە ئـاژاوەو دوژمنایـەتی ڕوو نـەداو لێدانەكەش سوودی هەبێ، ئەگینا: لێینادا.

هەروەها (فَإِنْ تَكَرَّرَ) ئەگەر ناشیزەبوونەكەی دووبارە بۆوە، ئەو كاتـە (ضَـرَبَ) دروسـتە لێی بدا، بە بەڵگەی ئایەتەكە، بەڵام دروست نیە لێدانێكی وەها: كە خوێنێ لێبێنێ، یان شـوێنێكی بشـكێنێ، یـان ڕەشوشـینی بكـا، هـەم دروسـت نیـە لـە دەموچـاو و شـوێنە بەترسەكانیشی بـدا، بـەڵكو وا باشـترە لـە لێدانەكـە لێـی ببـورێ، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: خوای گەورە دەفـەرموێ ﴿وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِى عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ﴾ ژنەكان مافیان لە سەر مێردەكانیان هەیە، وەك ئـەو مافـەی مێردەكـان لـە سـەر ژنەكانیان هەیە بەگوێرەی شەرع، بەڵام پیاوەكان پلەیەك زیاتر مافیان لـە سـەر ژنـەكان هەیە. كەوابو: (فَلَوْ مَنَعَهَا حَقًّا) ئەگەر مێردەكە مافێكی لە ژنەكە قەدەغەكرد (كَقَسْمٍ وَنَفَقَةٍ) وەك نۆبەتی شەوێو بژێوی ڕۆژانە، ئەوە (أَلْزَمَهُ الْقَاضِى تَوْفِيَتَهُ) قازی لە سەر مێردەكـە واجبی دەكا مافەكە بە تەواوی بداتە ژنەكەی.

(فَإِنْ أَسَاءَ خُلُقَهُ وَآذَاهَا بِلاَ سَبَبٍ) جا ئەگەر مێردەكە خوڵقی لەگەڵ ژنەكەی خراپ بوو و بە بێهیچ هۆیەك ژنەكەی ئازار دەدا، ئەو كاتە (نَهَاهُ) قازی پێی دەڵێ: وا نەكا، ئینجا (فَإِنْ عَادَ) ئەگەر دووبارە–بە بێهیچ هۆیەك– گەڕاوە سەر سزادانی ژنەكەی، ئەو كاتە (عَزَّرَهُ) قازی تەمبێی دەكا: بە بۆچوونیخۆی.

بەڵام ئەوەش بزانە: مێردەكە بۆی دروستە: ژنەكەی قەدەغە بكا لە سەردانی دایكو باوك، هەرچەند نەخۆشیش بن، بەڵكو بۆی دروستە لە چوونە سـەر جەنازەكەشـیان قەدەغـەی بكا، بەڵام وا باشترە ئەوها نەكا، هەروەك لە (مغنى)دا فەرموویەتی.

وَإِنْ قَـالَ كُـلٌّ: إِنَّ صَـاحِبَهُ مُتَعَـدٍّ. تَعَـرَّفَ الْقَاضِــى اَلْحَــالَ بِثِقَــةٍ يَخْبُرُهُمَــا وَمَنَعَ الظَّالِمَ، فَإِنْ اِشْتَدَّ الشِّقَاقُ بَعَثَ حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا،

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر مێردەكە ستەمی لە ژنەكەی نـەدەكرد، بـەڵام پـێی نـاخۆش بـوو لەگەڵی بمێنێتەوە لە بەر نەخۆشیی، یان پیریی، یـان هـەر شـتێكیتر، ئـەوە مێردەكـە هیچی لە سەر نیە، بەڵام بۆ ژنەكە وەها سوننەتە: دڵی مێردەكەی ڕابگرێو واز لە هەندێك مافیخۆی بێنێ، هەروەك لە حەدیسەكەی باسەكەیڕابردوودا حەزرەتی(سَوْدَة) وازی لـە نۆبەتیخۆی هێنا بۆ حەزرەتی(عائشة)و، لە (نهاية)و (مغني)دا ڕوون كراوەتەوە.

هەم ﴿عن عائشة رضالله عنها في تفسير قوله تعالى: (وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزاً أَوْ إِعْرَاضاً فَلا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحاً وَالصُّلْحُ خَيْرٌ). قالَتْ: هِيَ الْمَرْأَةُ تَكُونُ عِنْدَ الرَّجُلِ لايَسْتَكْثِرُ مِنْهَا فَيُرِيدُ طَلاَقَهَا وَزَواجَ غَيْرِها، فَتَقُولُ لَهُ: أَمْسِكْنِي وَلاَ تُطَلِّقْنِي ثُمَّ تَزَوَّجْ غَيْرِي فَأَنْتَ فِي حِلٍّ مِنَ النَّفَقَةِ وَالْقِسْمَةِ لِي﴾ رواه البخاري، وا دەبێ مێرد دڵی بۆ ژنەکەی ناچێ بە هۆی پیربوونی ژنەکە، یان ناشیرنیی، یان هەر هۆیەکیتر، جا دەیەوێ تەڵاقی بداو ژنێکیتر بێنێ، جا ئەم ژنە پێی دەڵێ: تەڵاقم مەدەو بمهێڵەوەو ژنێکیتریش بۆ خۆت بێنە، منیش لە نۆبەتی شەوێو لە بژێوەکەم گەردەنت ئازاد دەکەم. جا حەزرەتی(عائشة) فەرمووی: ئەوە مەبەستی فەرموودەکەی خوای گەورەیە، واتە: کە لە ئایەتەکەیڕابردوودا فەرمووی: (ئەگەر ژنێك لە لاووتیو وازلێهێنانی مێردەکەیترسا، هیچ گوناهیان لە سەر نیە کە بۆ خۆیان پێك بێن بە سولحکردنێك، سولحکردنیش باشترە).

(وَإِنْ قَالَ كُلٌّ) ئەگەر ژنەکەو مێردەکە هەردووکیان گوتیان: (إِنَّ صَاحِبَهُ مُتَعَدٍّ) هاوسەرەکەی دوژمنکاری دەکا، ئەو کاتە (تَعَرَّفَ الْقَاضِي الْحَالَ) قازی هەوڵ دەدا حاڵی نێوان ژنەکەو مێردەکە بزانێ (بِثِقَةٍ يَخْبُرُهُمَا) بە هۆی باوەڕپێکراوێك کە بە ڕاستی لە هەواڵی هەردووکیان بکۆڵێتەوە، ئینجا (وَمَنَعَ الظَّالِمَ) کامەیان ستەمکارە، قازی قەدەغەی دەکا.

(فَإِنِ اشْتَدَّ الشِّقَاقُ) جا ئەگەر ناکۆکی نێوان ژنو مێردەکە هەر بەردەوام دەبو، ئەو کاتە (بَعَثَ حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا) واجبە قازی (حَكَم)ێك لە خزمەکانی مێردەکەو (حَكَم)ێکیش لە خزمەکانی ژنەکە بنێرێ تاکو لە هۆیەکانی ناکۆکیەکە بکۆڵنەوە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَماً مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَماً مِنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلاحاً يُوَفِّقِ اللهُ بَيْنَهُمَا﴾ ئەگەر لە ناکۆکیی نێوان ژنو مێردەکە ترسان، ئەوە(حَكَم)ێك لە خزمەکانی مێردەکەو (حَكَم)ێکیش لە خزمەکانی ژنەکە بنێرن بۆ چارەسەری ناکۆکیەکە، ئەگەر بیانەوێ نێوانیان چاك بکەن خوایگەورەش نێوانیان ڕێك دەکاو سەرکەوتوویان دەکا.

وَهُمَا وَكِيلاَنِ لَهُمَا، وَفِي قَوْلٍ مُوَلَّيَانِ مِنَ الْحَاكِمِ، فَعَلَـالأَوَّلِ يُشْتَرَطُ رِضَاهُمَا فَيُوَكِّلُ حَكَمَهُ بِطَلاَقٍ وَقَبُولِ عِوَضِ خُلْعٍ، وَتُوَكِّلُ حَكَمَهَا بِبَذْلِ عِوَضٍ وَقَبُولِ طَلاَقٍ بِهِ.

(كِتَابُ الْخُلْعِ)

ئینجا بزانە: هەر (حَكَم)ێك بە تەنها کۆبوونەوە لەگەڵ خزمەکەی خۆی دەکاو هۆیەکانی ناکۆکیەی لێوەردەگرێ، ئینجا هەردوو (حَكَم)ەکانیش وێکڕا دادەنیشنو هەوڵی پێکهاتنەوەیان دەدەن، جا ئەگەر سەرکەوتوو نەبون، ئەو کاتە لێکیان جیا دەکەنەوە.

(وَهُمَا وَكِيلاَنِ لَهُمَا) هەردوو (حَكَم)ەکان وەکیلی ژنەکەو مێردەکەنە (وَفِي قَوْلٍ مُوَلَّيَانِ مِنَ

الْحَاكِمِ) له فەرموودەیەكدا: لە لای قازی كراونەتە دادوەر لەم كارەدا (فَعَلَىالأوَّلِ) جا لـە سەرفەرموودەیەكەمی بەهێزتر: (يُشْتَرَطُ رِضَاهُمَا) بە مەرج دادەندرێ: ژنەكەو مێردەكە بە ناردنی(حَكَم)ەكان ڕازی بن، كەوابو: (فَيُوَكِّلُ حَكَمَهُ) مێردەكە (حَكَـم)یخـۆی دەكاتـە وەكیل (بِطَلاَقٍ وَقَبُولِ عِوَضِ خُلعٍ) بۆ تەلاقدانی ژنەكەو بۆ وەرگرتنی پارەی تەلاقدانەكە، هەم (وَتُوَكِّلُ حَكَمَهَا) ژنەكەش (حَكَم)یخۆی دەكاتە وەكیل (بِبَذْلِ عِوَضٍ وَقَبُولِ طَلَاقٍ بِهِ) بۆ دانی پارەی تەلاقەكەو قبولكردنی تەلاقەكە بە پارە، ئینجا (حَكَم)ەكانیش كام لایان پێ پاشتر بوو: لە پێكهێنانەكەو تەلاقدانەكە ئەو لایە دەكەن، بەلام تەلاقدانەكە دەبـی تـەنها یەك تەلاق بێ، هەروەك لە (الشرواني)دا فەرموویەتی.

﴿ كِتَابُ الْخُلْعِ: پەرتوكی خولع، واتە: كڕینەوەی تەلاق لە مێردەكە ﴾

پێشـەكی بزانـە: ژنیتەلاقـدراو دوو جـۆرن، یەكـەم: (اَلرَّجْعِيَّـة). دووەم: (اَلْبَـائِن).

1-(اَلرَّجْعِيَّة) ئەو ژنەیە: مێردەكەی جیماعی لەگەڵ كردبێ، ئینجا بە خۆڕایی بە تەلاقێك، یان بە دوو تەلاق تەلاقیدابێو (عِدَّة)شی تەواو نەبوبێ، جا ئەم تەلاقدراوە پێی دەگوترێ: (اَلرَّجْعِيَّة)=گەڕایەوەیی. تەلاقەكەش پێی دەگوترێ: (اَلرَّجْعِيّ)= گەڕاندنەوەیی. چونكە-تا ژنەكە لە (عِدَّة)دا مابێ- مێردەكـەی دەتوانـێ بێمـارەبڕین بیگەڕێنێتـەوەو میراتـیش لـە یەكتری دەگرنو تەلاقیتریشی دەكەوێ، هەروەك لە (كِتابُ الطَّلَاق)دا ڕوونی دەكەینەوە، إن شاءالله تعالى.

2-(اَلْبَائِن) ئەو ژنەیە: سێبەسێ تەلاق درابێ، یان لە بەرامبەر وەرگرتنی شـتێك تـەلاق درابێ، یان پێش ئەوەی مێردەكەی جیماعیلەگەڵ بكا تەلاقی بدا، یـان لـە دوای جیمـاع لەگەڵ كردن تەلاقی بداو (عِدَّة)ی تەواو ببێ.

جا بزانە: هەر ژنێك بە (بـائِن)ی تـەلاقی بكـەوێ، لەگـەڵ مێردەكـەی مـیرات لـە یـەكتری ناگرن، جا ئەگـەر ژنەكـە سێبەسـێ تـەلاق بـدرێ پـێی دەگـوترێ: (اَلْبَائِنُ الْكُبْرَى)= جیابووەوەیگەورە. جیاوازی نیە سێبەسێیەكە: بە پارەی بێ، یان بـە خـۆڕایی، پـێش

هُوَ فُرْقَةٌ بِعِوَضٍ بِلَفْظِ طَلاَقٍ أَوْ خُلْعٍ،

جیمـاع لەگـەڵكردن بـێ، یـان لـە دوای جیمـاع لەگـەڵكردن، هـەم تەلاقدانەكـەش پـێی دەگوترێ: (اَلْبَيْنُونَةُ الْكُبْرَى)=جیابوونەوەی گەورە. چونكە تەنها بە(مارە بەجاش) لـە مێردەكەی حەلاڵ دەبێتەوە، هەروەك ڕابرا.

هەروەها جگە لە تەلاقدراوی سێبەسێ، ئەوانیتر پێیان دەگوترێ: (اَلْبَائِنُ الصُّغْرَى)= جیابووەوەی بچوك. تەلاقدانەكەش پێی دەگوترێ: (اَلْبَيْنُونَةُ الصُّغْرَى)=جیابوونەوەی بچووك. چونكە ئەمەیان بە مارەبڕینێكی نوێ لە مێردەكەی حەلاڵ دەبێتەوە، هەروەك لە

باسی تەڵاقدا ڕوونی دەکەینەوە، إن شاء الله تعالى، ئیتر زانستی خولعو تەڵاق دەریایەکی قووڵەو مەلەوانێکی لێزانی دەوێ، بۆیێ تکات لێدەکەم زۆر وریا بەو لە (فتوا)ی خولعو تەڵاق لە خوا بترسە.

(هُوَ) خولع لە شەرعدا: (فُرْقَةٌ بِعِوَضٍ) لێکجیابوونەوەی ژنو مێردەکەیە لە بەرامبەر وەرگرتنی شتێك بۆ لایەنی مێردەکە. ئینجا لێکجیابوونەوەکەش: (بِلَفْظِ طَلَاقٍ) بە ووشەی تەڵاق بێ، وەك بڵێ: تەڵاقم دای بە سەد دینار (أَوْ خُلْعٍ) یان بە ووشەی خولع بێ، وەك بڵێ: خولعم لەگەڵت کرد بە سەد دینار. ئینجا لایەنی ژنەکە قبوڵ بکاو پارەکە بدا.

خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَإِنْ خِفْتُمْ أَلاَّ يُقِيمَا حُدُودَاللهِ فَلا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ﴾ ئەگەر ترسان لەوەی ژنو مێرد سنووری خوا لە نێوان خۆیاندا نەپارێزن، ئەوە هیچ گوناهیان ناگاتێ لەوەی ژنەکە خۆی بە پارە ڕزگار بکا لە مێردەکەی. ﴿عن ابن عباس رضى الله عنهما: أَنَّ اِمْرَأَةَ ثابتِ بن قيسٍ قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ مَا أعْتِبُ عَلَيْهِ –أي ثابت– فِي خُلُقٍ وَلاَ دِينٍ وَلَكِنِّي أَكْرَهُ الْكُفْرَ فِالإِسْلاَمِ. فَقَالَ أَتَرُدِّينَ عَلَيْهِ حَدِيقَتَهُ؟ قَالَتْ نَعَمْ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ لِثَابِتٍ: إِقْبَلِ الْحَدِيقَةَ وَطَلِّقْهَا تَطْلِيقَةً﴾ رواه البخاري، ژنەکەی(ثابت) گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا، هیچ ڕەخنەم لە ڕەووشتو ئایینی (ثابت)ی مێردم نیە، بەڵام دەترسم تووشی بێشەرعی ببم، بۆیێ دەمەوێ لێی جیا ببمەوە. پێغەمبەرﷺ فەرموی: ئەگەر مێردەکەت تەڵاقت بدا ئەو باغەی بە مارەیی لێت وەرگرتبو دەیدەیەوە؟ گوتی: بەڵێ. پێغەمبەرﷺ فەرموویە (ثابت): باغەکەی لێقبوڵ بکەوەو بە تەڵاقێك تەڵاقی بدە.

﴿ئاگاداریەکی گرنگ﴾: هەر کاتێك مێردەکە سوێندی بە هەرسێك تەڵاقی خوارد: کە ئەم کارە بکا. یان نەیکا. ئینجا دوایێ پێویست بوو کارەکە بکا، یان نەیکا، ئەوە بە خولعکردن لە کەوتنی هەرسێك تەڵاقەکە ڕزگاری دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، بۆ وێنە: بە دە دینار–بە ووشەیڕابردوو– خولع لەگەڵ ژنەکەی دەکا، ئینجا دووبارە بە مارەبڕینێکی نوێ بە مەزهەبی(الشافعي) ژنەکە لە خۆی مارە دەکاتەوە، واتە:

شَــرْطُهُ زَوْجٌ يَصِــحُّ طَلاَقُــهُ، فَلَــوْ خَــالَعَ عَبْــدٌ أَوْ مَحْجُــورٌ عَلَيْــهِ بِسَــفَهٍ صَحَّ وَوَجَبَ دَفْعُ الْعِوَضِ إِلَى مَوْلاَهُ وَوَلِيِّهِ،

بەم خولعکردنە تەنها تەڵاقێکی دەکەوێو بە دوو تەڵاقەکەیتر ژنەکەی لێمارە دەکرێتەوە، ئینجا لە دوای ئەم مارەکردنەوەیە ئەگەر شتە سوێند لەسەرخوراوەکە بکا، یان نەیکا، سێ تەڵاقەکەی ناکەوێ، هەروەك لە باسی (دەسەڵاتی مێرد بە سەر شوێنی تەڵاقدا) ڕوونی دەکەینەوە، إن شاءالله تعالى .

بەڵام زۆر ئاگاداربە: هەر خولعێك بكرێ پێویستە مارەكردنەوەكەی‌دووەم بە مەزهەبی (الشافعی) بێ، هەروەك گوتمان، چونكە ئەگەر بە مەزهەبی(حنفی) بێ–واتە: بێ‌ئیزنی سەرپەرشتكارەكە ژنەكە وەكیلێك بگرێو بە مەزهەبی(حنفی) دووبارە لە مێردەكەی مارە بكرێتەوە– ئەو كاتە پێویستە لە دوای خولعكردن (عِدَّة)ی تەواو ببێ، ئینجا لە دوای تەواوبوونی (عِدَّة)ش شتە سوێند لەسەرخوارەكە بكرێ، ئینجا دووبارە لە مێردەكەی مارە بكرێتەوە، هەروەك لە حاشیەكانی (الجمل)و (البجیرمي)و (إعانة)دا ڕوون كراوەتەوە.

واتە: چونكە لە مەزهەبی(حنفی)دا: ئەگەر شتە سوێندلەسەرخوراوەكە لە (عِدَّة)دا بكرێ، یان لە دوای(عِدَّة) لە مارەبڕینەكەی‌دووەمدا بكرێ، لە هەردوو حاڵەتدا سێ تەڵاقی دەكەون، هەروەك لە لاپەرە (420)ی بەرگی‌یەكەمی (مجمع الانهر)ی خۆیاندا ڕوون كراوەتەوە.

جا تكات لێ‌دەكەم لە خوا بترسەو بە نەزانی خولع مەكە، ژنی بێ‌تەڵاق مەنێرەوە لای مێردەكەی، هەروەها هەر كاتێك خولع بۆ كەسێك دەكەی پێشدا لێی بپرسە: ئایا چەند جار ژنەكەی تەڵاق داوە؟ چونكە ئەگەر تەنها تەڵاقێكی مابێ، ئەو كاتە بە فەرموودەی بەهێزتر خولعەكەی دەبێتە تەڵاقی سێ‌بەسێو مارە بەجاشی دەوێ، والله أعلم.

(شَرْطُهُ) مەرجی دروستبوونی خولع ئەوەیە: (زَوْجٌ يَصِحُّ طَلَاَقُهُ) لە لایەن مێردێكی ئەوهاوە بكرێ: كە تەڵاقدانەكەی دروست ببێ، واتە: بالغو عاقڵو بە خۆشی‌خۆی بێ، كەوابو: خولعی منداڵو شێتو زۆرلێكراو دروست نابێ، بەڵام لە مەزهەبی ئیمام(مالك)دا: بۆ باوكی مێردێكی منداڵ، یان شێت دروستە: خولعیان بۆ بكا، هەروەك لە (شرح الموطأ)دا فەرموویەتی، واتە: بە پارە ژنەكانیان تەڵاق بدا، بەو مەرجەی خولعكردنەكە لە بەرژەوەندی منداڵەكەو شێتەكەدا بێ، كەوابو: ئەگەر حاڵەتێكی وەها ڕوی‌دا دروستە: باوكەكە بۆ ئەو مەسەلەیە (تقلید)ی مەزهەبی ئیمام (مالك) بكا، والله أعلم.

(فَلَوْ خَالَعَ عَبْدٌ أَوْ مَحْجُورٌ عَلَيْهِ بِسَفَهٍ) ئەگەر كۆیلەیەك، یان قەدەغەكراوێك بە هۆی ماڵ بەفیڕۆدان خولعی كرد (صَحَّ) خولعەكە دروست دەبێ، بەڵام (وَوَجَبَ دَفْعُ الْعِوَضِ إِلَى مَوْلَاَهُ وَوَلِيِّهِ) واجبە پارەی خولعەكە بدرێتە دەست گەورەی كۆیلەكەو سەرپەرشتكاری قەدەغەكراوەكە.

وَشَرْطُ قَابِلِهِ إِطْلَاَقُ تَصَرُّفِهِ فِالْمَالِ، فَإِنْ اِخْ **منهاج– بەرگی‌چوارەم–18**
أَوْ عَيْنِ مَالِهِ بَانَتْ وَلِلزَّوْجِ فِي ذِمَّتِهَا مَهْرُمِثْلٍ فِي صُورَةِالْعَيْنِ وَفِي قَوْلٍ قِيمَتُهَا، وَفِي صُورَةِالدَّيْنِ الْمُسَمَّى وَفِي قَوْلٍ مَهْرُمِثْلٍ، وَإِنْ أَذِنَ وَعَيَّنَ عَيْنًا لَهُ أَوْ قَدَّرَ دَيْنًا فَامْتَثَلَتْ تَعَلَّقَ بِالْعَيْنِ وَبِكَسْبِهَا فِالدَّيْنِ، وَإِنْ أَطْلَقَ الإِذْنَ اِقْتَضَى مَهْرَالْمِثْلِ مِنْ كَسْبِهَا، وَإِنْ خَالَعَ سَفِيهَةً أَوْ قَالَ طَلَّقْتُكِ عَلَى أَلْفٍ

ئینجا بزانە: گوتمان: ئەو شتەی خولعی پێ‌دەكرێ مەرجە: بۆ لایەنی مێردەكە

بێ، کەوابو: ئەگەر بە ژنەکەی خۆی گوت: هەر کاتێك گەردەنی فلانکەس ئازاد بکەی لە قەرزەکەت، یان ئەگەر ئەو شتە بدەیتە فلانکەس، تەلاقت بکەوێ. ئەوە نابێتە خولع، بەلکو تەلاقەکەی بە (رجعي) دەکەوێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَشَرْطُ قَابِلِهِ) مەرجی ئەو کەسەش کە خولعەکە قبولْ دەکا: جا ژنەکە بێ، یان بێگانەیەك، بۆ ئەوەی پارەی خولعەکەی لە سەر واجب ببێ، ئەوە یە: (إِطْلَاقُ تَصَرُّفِهِ فِي الْمَالِ) سەربەخۆ دەستکاری لە ماڵیخۆیدا دروست بێ، واتە: بالغو عاقلْ بێو قەدەغەکراو و زۆرلێکراو نەبێ، کەوابو: (فَإِنْ اخْتَلَعَتْ أَمَةٌ بِلاَ إِذْنِ سَيِّدٍ) ئەگەر جاریەیەك بێئیزنی گەورەکەی قبولی خولعی کرد (بِدَيْنٍ) بە قەرزێك (أَوْ عَيْنِ مَالِهِ) یان بە خودی ماڵی گەورەکەی، ئەوە (بَانَتْ) جاریەکە بە (بائن)ی تلاقی دەکەوێ، بەلام (وَلِلزَّوْجِ فِي ذِمَّتِهَا مَهْرُ مِثْلٍ فِي صُورَةِ الْعَيْنِ) مێردەکە مارەیی هاووێنەی بە قەرز دەکەوێتە ئەستۆی جاریەکە، لەو وێنەیەی کە بە ماڵیگەورەکەی خولعی قبولْ کردەو (وَفِي قَوْلٍ قِيمَتُهَا) لە فەرموودەیەکدا: نرخی ماڵەکە بە قەرز دەکەوێتە ئەستۆی جاریەکە (وَفِي صُورَةِ الدَّيْنِ الْمُسَمَّى) لە وێنەی قەرزەکەشدا ناوبراوەکە دەکەوێتە ئەستۆیجاریەکە (وَفِيقَوْلٍ مَهْرُمِثْلٍ) لە فەرموودەیەکدا: مارەییهاووێنەی دەکەوێتە ئەستۆ.

(وَإِنْ أَذِنَ) ئەگەر گەورەکەی ئیزنیدا خولع قبولْ بکاو (وَعَيَّنَ عَيْنًا لَهُ أَوْ قَدَّرَ دَيْنًا) لە خودی ماڵیخۆیشی شتێکی بۆ خولعەکە دیاری کرد، یان ئەندازەی قەرزێکی لە ئەستۆی جاریەکەدا دانا (فَامْتَثَلَتْ) جاریەکەش بە قسەی گەورەکەی کرد، ئەوە (تَعَلَّقَ بِالْعَيْنِ) مێردەکە دەست بە خودی ماڵە دیارکراوەکەوە دەگرێ ئەگەر بە ماڵەکە خولعی کردبێ (وَبِكَسْبِهَا فِي الدَّيْنِ) یان دەست بە کەسابەتی جاریەکەوە دەگرێ ئەگەر بە قەرزەکەی کرابێ، بەلام (وَإِنْ أَطْلَقَ الإِذْنَ) ئەگەر گەورەکە تەنها ئیزنیداو باسی هیچیتری نەکرد، ئەو کاتە (اقْتَضَى مَهْرَالْمِثْلِ مِنْ كَسْبِهَا) خولعەکە مارەیی هاووێنە واجب دەکا لە کەسابەتی جاریەکە بدرێ.

(وَإِنْ خَالَعَ سَفِيهَةً) ئەگەر مێردەکە خولعی کرد لەگەلْ ژنێکی قەدەغەکراو بە هۆی مالْ بە فیڕۆدان بە سەد دینار (أَوْ قَالَ طَلَّقْتُكِ عَلَى أَلْفٍ) یان پێی گوت: تۆم تەلاق دا لە سەر

فَقَبِلَتْ طَلَقَتْ رَجْعِيًّا، فَإِنْ لَمْ تَقْبَلْ لَمْ تَطْلُقْ، وَيَصِحُّ اخْتِلاَعُ الْمَرِيضَةِ مَرَضَ الْمَوْتِ وَلاَ يُحْسَبُ مِنَ الثُّلُثِ إِلاَّ زَائِدٌ عَلَى مَهْرِمِثْلٍ، وَرَجْعِيَّةٍ فِي الأَظْهَرِ، لاَ بَائِنٍ، وَيَصِحُّ عِوَضُهُ قَلِيلاً وَكَثِيراً دَيْنًا وَعَيْنًا وَمَنْفَعَةً، وَلَوْ خَالَعَ بِمَجْهُولٍ

هەزار دینار (فَقَبِلَتْ) ژنەکەش قبولی کرد، ئەوە (طَلَقَتْ رَجْعِيًّا) لە هەردوو مەسەلەکەدا ژنەکە بە (رَجْعِي) تەلاقی دەکەوێ، نە سەد دینارەکەو نە هەزارەکەی ناکەوێتە سەر؟ چونکە قەدەغەکراوە، بەلام (فَإِنْ لَمْ تَقْبَل) ئەگەر ژنەکە خولعەکەو تەلاقەکەی قبولْ نەکرد،

ئەو کاتە (لَمْ تَطْلُقْ) تەڵاقی ناکەوێ، چونکە ووشەکە قبوڵکردنی دەوێ.
(وَيَصِحُّ اِخْتِلاَعُ الْمَرِيضَةِ مَرَضَ الْمَوْتِ) ئەو ژنەی بە نەخۆشـیی مـردن نـەخۆش کـەوتوە دروستە خولعیخۆی قبوڵ بکاو (وَلاَيُحْسَبُ مِنَ الثُّلُثِ إِلاَّ زَائِدٌ عَلَىمَهْرِمِثْلِ) ئەو ماڵەی خولعی پێکردوە لە سێیەکی ماڵەکەی حیساب ناکرێ تەنها ئەو ئەندازەیە نەبێ: کە لـە مـارەیی هاووێنەی زیاترە.
هەروەها ئەگەر مێردەکەش نەخۆشییمردنی بێ دروستە خولع بکا، چونکە بە خۆڕاییش تەڵاقدانی دروستە، هەروەها ئەو بێگانەیەی نەخۆشیی مردنیەتی دروستە بـە مـاڵیخۆی خولعی ژنەکە لە مێردەکەی قبوڵ بکا، بەڵام ئەمەیان هـەموو ماڵـە خولـع پێکراوەکـە لـە سێیەکی ماڵەکەی حیساب دەکرێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.
(وَرَجْعِيَّةٍ فِيالأَظْهَرِ) هەروەها ئەو ژنەی بە (رجعي) تەڵاقدراوە، دروستە خولعی خۆی قبوڵ بکا، لە فەرموودەی بەهێزتردا، چونکە تا لە (عِدَّة)دا بێ وەکو ژنی مێردیخۆی بڕیاری بۆ دەدرێ (لاَ بَائِنٍ) بەڵام ئەو ئەو ژنە تەڵاقدراوەی بووەتـە (بـائن)، خـولعی دروسـت نابـێ، جیاوازی نیە: بە خولع بوبێتـە (بائن)، یان بە تەواوبوونی (عِدَّة)، یان بە تەڵاقدانی پـێش جیماع، چونکە تەڵاقدراوی(بائن) بێگانەیەو لە ژێر دەسەڵاتی مێردەکەیدا نەماوە.

﴿ پارەی خولع ﴾

(وَيَصِحُّ عِوَضُهُ) پارەی خولع دروست دەبێ، جا پارەکە: (قَلِيلاً وَكَثِيراً) کەم بێ، یان زۆر بێ، پولو دراو بێ، یان شتێکیتر بێ (دَيْنًا وَعَيْنًا وَمَنْفَعَةً) قەرز بێ، یان ماڵێکی دیارکراو بێ، یان سودێك بێ، بەڵام مەرجە: پارەکە ماڵ بێو زانـدراو بـێو توانـای تەسـلیمکردنی هەبێ، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.
کەواتە: ئەگەر خولع لەگەڵ کوێرێك بکا بە شتێکیدیارکراو، ئەو شتە دیارکراوەی لە سەر جێگیر نابێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، بەڵکو تەڵاقەکەی بە (مهرالمثل) دەکەوێ، بۆیێ پێویستە: بۆ خولعکردن کوێرەکە وەکیلێك بگرێ، هەروەك لە کڕین و فرۆشتندا ڕابرا.
هەروەها (وَلَوْ خَالَعَ بِمَجْهُولٍ) ئەگـەر مێردەکـە خـولعی لەگـەڵ ژنەکـەی کـرد بـە شـتێکی
أَوْ خَمْرٍ بَانَتْ بِمَهْرِ مِثْلٍ، وَفِى قَوْلٍ بِبَدَلِ الْخَمْرِ،

نەزاندراو: وەك پارچە جلێك، یـان مـەڕێك، یـان یـەکێك لـەو دوو مانگایـە (أَوْ خَمْـرٍ) یـان بە کوپێك شەڕاب، یان بە سەگێك، یان بە کەلاکێکی مرداربوو، یان بە شتێکی زەوتکـراو، ئەوە لەو حاڵەتانەدا ئەگەر ژنەکە قبوڵ بکا (بَانَتْ بِمَهْرِ مِثْلٍ) ژنەکە بـە (بـائن)ی تـەڵاقی دەکەوێ بە مارەیی هاووێنەی کە بیداتە مێردەکـەی، چـونکە پـارەی خولعەکـە دروسـت نەبووە، بەڵام ئەگەر ژنەکە قبـوڵ نـەکا تەڵاقەکـە ناکـەوێ (وَفِـى قَـوْلٍ بِبَـدَلِ الْخَمْـرِ) لـە

فەرموودەیەکی بێهێزدا بە پارەی شەڕابەکە تەڵاقی دەکەوێ.
جا بزانە: ئەگەر خولعەکە جگە لە ژنەکە لەگەڵ کەسێکیتر بکرێ: بەم سەگە، یان بەم کەلاکە مرداربووە، یان بەم زەوتکراوە، ئەوە پێویست بە قبوڵکردن ناکا، چونکە تەڵاقەکە بە(رجعی) دەکەوێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
﴿ **ئاگاداری** ﴾: ئەوەیڕابردوو لە حاڵەتێکدا بوو: کە ئەو شتە پیسەی دەکرێتە پارەی خولع، شتێکی مەبەست بێو بایەخێکیپێبدرێ هەروەك ڕابرا، بەڵام ئەگەر شتە پیسەکە مەبەست نەبێ: وەك بڵێ: خولعم لەگەڵ کردی، یان تەڵاقم دای بە پیاڵە خوێنێك. یا بە قشپلێك. یان بە مێشێك. ئەو کاتە—ئەگەر سێ تەڵاقی مەبەست نەبوبێ— بە (رجعي) تەڵاقی دەکەوێو هیچماڵیش ناکەوێتە سەر ژنەکە، جیاوازی نیە: خولعەکەی قبوڵ کردبێ، یانا؟ چونکە وەك بە خۆڕایی تەڵاقی دابێ ئەوهایە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
بەڵام ئەگەر شتە خولع پێکراوەکە پاكو بێنرخ بێ: وەك بڵێ: بە دوو دەنکە گەنم تەڵاقم دای. یان بە فلسێك تەڵاقت کەوتبێ. ئەو کاتە—ئەگەر ژنەکە قبوڵ بکا— بە مارەیی هاووێنە بە (بائن)ی تەڵاقی دەکەوێ، هەروەك لە (الشبراملسی)ادا لە دوای باسەکەی داهاتوودا ڕوون کراوەتەوە، بەڵام ئەگەر ژنەکە قبوڵ نەکا، ئەوە تەڵاقی ناکەوێ، هەروەك لە (جواهرالفتاوی)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ خولع بە مارەیی ژنەکە ﴾

ئەگەر مێردەکە خولع لەگەڵ ژنەکەی بکا بە مارەیی‌ژنەکەی کە بە قەرز لە ئەستۆیدا ماوە، یان بە هەر قەرزێکی‌تری ژنەکەی کە لە سەریەتی، ئەوە مەرجە: ژنەکەو مێردکە هەردووکیان بزانن مارەییەکەو قەرزەکە چەندە، هەم مەرجە: مارەییەکەو قەرزەکە زەکاتی تێدا واجب نەبوبێ، چونکە ئەندازەی زەکات دەبێتە ملکی هەژارەکانو گەردەنی مێردەکە لەو ئەندازەیە ئازاد نابێ، هەم مەرجە: لە دانیشگەی خولعەکەشدا گەردەنی مێردەکەی ئازاد بکا لە مارەییەکەی، یان لە قەرزەکەی:
وَلَهُمَا التَّوْكِيلُ، فَلَوْ قَالَ لِوَكِيلِهِ: خَالِعْهَا بِمِأَةٍ. لَمْ يَنْقُصْ مِنْهَا، وَإِنْ أَطْلَقَ لَمْ يَنْقُصْ عَنْ مَهْرِ مِثْلٍ، فَإِنْ نَقَصَ فِيهِمَا لَمْ تَطْلُقْ، وَفِي قَوْلٍ يَقَعُ بِمَهْرِ مِثْلٍ، وَلَوْ قَالَتْ لِوَكِيلِهَا: اِخْتَلِعْ بِأَلْفٍ. فَامْتَثَلَ

بۆ وێنە: مێردەکە دەڵێ: ئەگەر گەردەنت ئازاد کردم لە مارەییەکەت تەڵاقت بکەوێ. ژنەکەش یەکسەر لەم دانیشگەدا بڵێ: گەردەنت ئازاد بێ لە مارەییەکەم. کەوابو: ئەگەر ژنو مێردەکە، یان تەنها یەکێکیان نەیدەزانی مارەییەکە، یان قەرزەکە چەندە، یان

مارەییەکەو قەرزەکە زەکاتی تێدا واجب بوبێ، یان گفتوگۆیەکیزۆری بێگانە، یان بێدەنگبوونێکی درێژ کەوتە نێوان قسەی ژنو مێردەکە، ئەوە لە هیچ حاڵەتێکدا تەڵاقەکە ناکەوێ، هەروەك لە زۆبەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
جا ئەگەر ژنەکە-لەجیاتی گەردەن ئازادکردن- گوتی: مارەییەکەم نەزری تۆ بێ. ئەو کاتە ئەگەر مەبەستی لادانی قەرزەکە بێ لە ئەستۆی مێردەکەی، ئەوە تەڵاقی دەکەوێ، ئەگەر نا: نا، هەروەك لە (تحفە)دا فەرموویەتی، جا ئەگەر ژنەکە لە دانیشگەی خولعەکەدا نەبو، ئەو کاتە مەرجە: هەر کاتێك خەبەرەکەی زانی یەکسەر گەردەنی مێردەکەی ئازاد بکا، هەروەك لە (تحفە)و (الشروانی)دا فەرموویانە، هەروەها مەرجە ژنەکەو مێردەکە: بالغو عاقلّ بنو زۆرلێکراو و قەدەغەکراو نەبن، هەروەك ڕابرا.
(وَلَهُمَا التَّوْكِيلُ) بۆ ژنەکەو بۆ مێردەکە دروستە: لە خولعکردنەکەدا وەکیل بگرن (فَلَوْ قَالَ لِوَكِيلِهِ) جا ئەگەر مێردەکە بە وەکیلەکەی خۆی گوت: (خَالِعْهَا بِمِأْةٍ) خولع لەگەڵ ژنەکەم بکە بە سەد دینار. ئەوە (لَمْ يَنْقُصْ مِنْهَا) نابێ لە سەددینارەکە بە کەمتر خولع بکا، بەڵام بە زیاتر دروستە (وَإِنْ أَطْلَقَ) ئەگەر مێردەکە تەنها گوتی: خولعی لەگەڵ بکە. واتە: هیچ ماڵێکی نەگوت، ئەو کاتە (لَمْ يَنْقُصْ عَنْ مَهْرِ مِثْلٍ) نابێ لە مارەیی هاوێنە بە کەمتر خولع بکا (فَإِنْ نَقَصَ فِيهِمَا) جا ئەگەر لە هەردوو مەسەلەکەدا کەمی کردەوە، واتە: لە سەدەکەو لە مارەییی هاوێنە، ئەو کاتە (لَمْ تَطْلُقْ) تەڵاقی ناکەوێ، چونکە دژایەتی کردوە (وَفِي قَوْلٍ يَقَعُ بِمَهْرِ مِثْلٍ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: بە مارەیی هاوێنە تەڵاقەکەی دەکەوێ.
ئینجا بزانە: ئەگەر ژنەکەش تەنها ئەوەندە بڵێتە وەکیلەکەی: خولعم بۆ قبوڵ بکە. واتە: باسی هیچ ماڵێکیشی نەکرد، ئەو وەکیلەش نابێ لە مارەیی هاوێنە بە زیاتر بۆی قبوڵ بکا، جا ئەگەر بە زیاتر بۆی قبوڵ کرد، ئەو کاتە مارەیی هاوێنە دەکەوێتە سەر ژنەکەو زیادەکەش دەکەوێتە سەر وەکیلەکە، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە.
(وَلَوْ قَالَتْ لِوَكِيلِهَا) ئەگەر ژنەکە بە وەکیلەکەیخۆی گوت: (اِخْتَلِعْ بِأَلْفٍ) خولعم بۆ قبوڵ بکە بە هەزار دینار (فَامْتَثَلَ) وەکیلەکەش بە قسەی کرد، واتە: بە هەزارەکە، یان
نَفَذَ، وَإِنْ زَادَ فَقَالَ: اِخْتَلَعْتُهَا بِأَلْفَيْنِ مِنْ مَالِهَا بِوَكَالَتِهَا. بَانَتْ وَيَلْزَمُهَا مَهْرُمِثْلٍ، وَفِي قَوْلِ الأَكْثَرُ مِنْهُ وَمِمَّا سَمَّتْهُ، وَإِنْ أَضَافَ الْوَكِيلُ الْخُلعَ إِلَى نَفْسِهِ فَخُلْعُ أَجْنَبِيٍّ وَالْمَالُ عَلَيْهِ، وَإِنْ أَطْلَقَ فَالأَظْهَرُ أَنَّ عَلَيْهَا مَا سَمَّتْ وَعَلَيْهِ الزِّيَادَةُ، وَيَجُوزُ تَوْكِيلُهُ ذِمِّيًّا وَعَبْدًا وَمَحْجُورًاعَلَيْهِ بِسَفَهٍ، وَلاَ يَجُوزُ تَوْكِيلُ مَحْجُورٍعَلَيْهِ فِي قَبْضِ الْعِوَضِ، وَالأَصَحُّ صِحَّةُ تَوْكِيلِهِ اِمْرَأَةً بِخُلْعِ زَوْجَتِهِ أَوْ طَلاَقِهَا،

بە کەمتر خولعی بۆ قبوڵ کرد، ئەوە (نَفَذَ) خولعەکە جێبەجێ دەبێ، بەڵام (وَإِنْ زَادَ فَقَالَ:

اخْتَلَعْتُهَا بِأَلْفَيْنِ مِنْ مَالِهَا بِوَكَالَتِهَا) ئەگەر لە هەزارەکە بە زیاتری کردو گوتی: خولعی ئەو ژنەم قبولّ کرد بە دوو هەزار دینار لە ماڵی ژنەکە بە وەکیلایەتی ژنەکە. ئەوە (بَانَتْ وَيَلْزَمُهَا مَهْرُ مِثْلٍ) ژنەکە بە (بائن)ی تەلاقی دەکەوێ‌و مارەیی هاووێنەیشی دەکەوێتە سەر بۆ مێردەکە، بەلام وەکیلەکە هیچی ناکەوێتە سەر، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە (وَفِي قَوْلٍ الأَكْثَرُ مِنْهُ وَمِمَّا سَمَّتْهُ) لە فەرموودەیەکی بێ‌هێزدا: لە مارەیی هاووێنەو لە ناوبراوەکە کامەیان زۆرترە، ئەوەی دەکەوێتە سەر.

بەلام هەر لەم مەسەلەیەدا (وَإِنْ أَضَافَ الْوَكِيلُ الْخُلْعَ إِلَى نَفْسِهِ) ئەگەر وەکیلەکە خولعەکەی نیسبەت دا لای‌خۆی‌و گوتی: بە ماڵی‌خۆم ئەم خولعەم قبولّ کرد بە دوو هەزار دینار. ئەوەش (فَخُلْعُ أَجْنَبِيٍّ) خولعی بێگانەیەو دروست دەبێ، هەم (وَالْمَالُ عَلَيْهِ) ماڵە خولع پێکراوەکەش هەمووی دەکەوێتەسەر خۆی، هیچی ناکەوێتەسەر ژنەکە.

بەلام (وَإِنْ أَطْلَقَ) ئەگەر باسی هیچ لایەکی نەکردو تەنها گوتی خولعی فلانە ژنەم قبولّ کرد بە دوو هەزار دینار. ئەو کاتەش (فَالأَظْهَرُ أَنَّ عَلَيْهَا مَا سَمَّتْ) بە فەرموودەی بەهێزتر: ژنەکە ناوی چەند ماڵی هێناوە ئەوەندە دەکەوێتەسەر خۆی: کە هەزارەکەیەو (وَعَلَيْهِ الزِّيَادَةُ) زیادەکەش دەکەوێتە سەر وەکیلەکە: کە هەزارەکەی‌ترە، بەلام بۆ مێردەکە دروستە: هەردوو هەزارەکە لە وەکیلەکە بستێنێ، ئینجا وەکیلەکەش هەزارێك لە ژنەکە وەردەگرێتەوە.

(وَيَجُوزُ تَوْكِيلُهُ ذِمِّيًّا وَعَبْدًا وَمَحْجُورًا عَلَيْهِ بِسَفَهٍ) دروستە مێردەکە: جولەکەو گاورو کۆیلەو قەدەغەکراوی ماڵ بەفیڕۆدەر بکاتە وەکیل بۆ خولعکردن، بەلام (وَلاَ يَجُوزُ تَوْكِيلُ مَحْجُورٍ عَلَيْهِ فِي قَبْضِ الْعِوَضِ) دروست نیە قەدەغەکراوێك بکاتە وەکیلی‌خۆی لە وەرگرتنی پارەی خولعەکەدا (وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (صِحَّةُ تَوْكِيلِهِ امْرَأَةً) دروستە مێردەکە ئافرەتێك بکاتە وەکیلی خۆی (بِخُلْعِ زَوْجَتِهِ أَوْ طَلاَقِهَا) بۆ خولعکردن لەگەڵ ژنەکەی، یان بۆ تەلاقدانی ژنەکەی، هەروەها دروەستە: ژنەکەش ئافرەتێك بکاتە وەکیلی خۆی تاکو خولعی بۆ قبولّ بکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَلَوْ وَكَّلاَ رَجُلاً تَوَلَّى طَرَفًا، وَقِيلَ الطَّرَفَيْنِ.

(فَصْلٌ) اَلْفُرْقَةُ بِلَفْظِ الْخُلعِ طَلاَقٌ، وَفِي قَوْلٍ فَسْخٌ لاَ يَنْقُصُ عَدَدًا، فَعَلَى الأَوَّلِ لَفْظُ الْفَسْخِ كِنَايَةٌ، وَالْمُفَادَاةُ كَخُلْعٍ فِي الأَصَحِّ، وَلَفْظُ الْخُلْعِ صَرِيحٌ، وَفِي قَوْلٍ كِنَايَةٌ، فَعَلَى الأَوَّلِ لَوْ جَرَى بِغَيْرِ ذِكْرِ مَالٍ وَجَبَ مَهْرُمِثْلٍ فِي الأَصَحِّ،

(وَلَوْ وَكَّلاَ رَجُلاً) ئەگەر ژنەکەو مێردەکە بە هەردووکیان پیاوێکیان کردە وەکیلی خۆیان، ئەوە (تَوَلَّى طَرَفًا) پیاوەکە تەنها یەك لای خولعەکە سەرپەرشتی دەکا: یان لای ژنەکە، یان

لای پیاوەکە، واتە: لایەکەیتریش بە خۆی، یان وەکیلێکیتری لایەکە سەرپەرشتیی دەکا (وَقِيلَ الطَّرَفَيْنِ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: پیاوەکە سەرپەرشتی هەردوولایەکان دەکا.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی گۆتەی خولع ﴾

(اَلْفُرْقَةُ بِلَفظِ الْخُلْعِ) لێکجیابوونەوەی ژنومێرد بە ووشەیخولع (طَلَاقٌ) تەلاقدانەو ژمارەی تەلاقەکان کەم دەکاتەوە (وَفِي قَوْلٍ فَسْخٌ لاَ يَنْقُصُ عَدداً) لە فەرموودەیەکیتری ئیمامی (الشافعی)دا: لێکجیابوونەوەیان بە ووشەیخولع، هەڵوەشاندنەوەی مارەبڕینەکەیەو ژمارەی تەلاقەکان کەم ناکاتەوە، زۆر لە زانایانیش ئەم فەرموودە دووەمەیان هەڵبژاردوە. کەواتە: بەم فەرموودەیە: لە سێ جار زیاتریش دروستە خولع بکاو ژنەکەی لە خۆی مارە بکاتەوە. بەڵام لێکجیابوونەوەی بە ووشەیتەلاق هەر تەلاقدانەو ژمارەی تەلاقیش کەم دەکاتەوە، هەرچەند بە پارەش بێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَعَلَىالأَوَّلِ) جا لە سەر فەرموودەیەکەمیبەهێزتر (لَفْظُ الْفَسْخِ كِنَايَةٌ) ووشەی (فَسْخ) واتە: هەڵوشاندنەوە، وەك بڵێ: مارەبرینەکەتم هەڵوەشاندەوە بە هەزار دینار. ژنەکەش قبولّ بکا، ئەوە گۆتەیەکی نائاشکرای خولعکردنەو پێوستە نیەتی خولعکردنی لەگەڵدا بێ. بەڵام (وَالْمُفَادَاةُ) ووشەیڕزگارکردن (كَخُلْعٍ فِيالأَصَحِّ) وەکو خولع ووشەیەکیئاشکرایە لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَلَفظُ الْخُلْعِ صَرِيحٌ) ووشەیخولعیش ووشەیەکی ئاشکرای تەلاقەو پێوستی بە نیەت نیە (وَفِيقَولٍ كِنَايَةٌ) لە فەرموودەیەکدا: خولعیش نائاشکرایە (فَعَلَىالأَوَّلِ) جا لە سەر فەرموودەی یەکەمی بەهێزتر: (لَوْ جَرَى بِغَيْرِ ذِكْرِ مَالٍ) ئەگەر مێردەکە ووشەیخولعی بە کار هێنا لە گەڵ ژنەکەیو باسی هیچ ماڵێکیشی نەکرد، وەك تەنها بڵێ: خولعم لەگەڵ تۆ کرد.—بەڵام ئەو نیەتەشی هەبێ کە ژنەکە قبولّ بکا—ئینجا ئەگەر ژنەکە گوتی: قبولّم کرد. ئەو کاتە بە (بائن)ی تەلاقی دەکەویو هەم (وَجَبَ مَهْرُ مِثْلٍ فِيالأَصَحِّ) لە بەرامبەر تەلاقکەوتنەکەش مارەیی هاووێنە لە سەر ژنەکە واجب دەبێ بۆ مێردەکەی، لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵام ئەگەر ژنەکە قبولّ نەکا، ئەو کاتە تەلاقی ناکەوێ.

وَيَصِحُّ بِكِنَايَاتِ الطَّلاَقِ مَعَ النِّيَّةِ، وَبِالْعَجَمِيَّةِ، وَلَوْ قَالَ: بِعْتُكِ نَفْسَكِ بِكَذَا. فَقَالَتْ: اِشْتَرَيْتُ. فَكِنَايَةُ خُلْعٍ، وَإِذَا بَدَأَ بِصِيغَةِ مُعَاوَضَةٍ: كَطَلَّقْتُكِ أَوْ خَالَعْتُكِ بِكَذَا –وَقُلْنَا: اَلْخُلْعُ طَلاَقٌ– فَهُوَ مُعَاوَضَةٌ فِيهَا شَوْبُ تَعْلِيقٍ وَلَهُ الرُّجُوعُ قَبْلَ قَبُولِهَا، وَيُشْتَرَطُ قَبُولُهَا بِلَفْظٍ غَيْرِ مُنْفَصِلٍ،

(وَيَصِحُّ بِكِنَايَاتِ الطَّلَاقِ مَعَ النِّيَّةِ) خولع بە ووشە نائاشکرایەکانی تەلاقیش دروست دەبێ ئەگەر نیەتی تەلاقی لەگەڵدا بێ: لە لایەن ژنەکەو مێردەکەوە، واتە: ئەگەر ژنەکە، یان

مێردەکە لەگەڵ ووشە ناشاشکرایەکەدا نیەتی تەڵاقی نەبێ، خولعەکە دروست نابێ، هەروەك لە (مغنی)و (الشروانی)دا فەرموویانە.
(وَبِالْعَجَمِيَّةِ) هەروەها بە زمانەکانیتری جگە لە عەرەبیش خولع دروست دەبێ، کەوابو: (وَلَوْ قَالَ) ئەگەر مێردەکە بە ژنەکەی گوت: (بِعْتُكِ نَفْسَكِ بِكَذَا) خودی تۆم فرۆشتە تۆ بە ئەوەندە پارەیە. یان گوتی: تەڵاقەکەتم فرۆشتە تۆ بە ئەوەندە پارەیە (فَقَالَتْ اشْتَرَيْتُ) ژنەکەش یەکسەر گوتی: لێتم کڕی بەو پارەیە. یان گوتی: قبوڵم کرد. ئەوە (فَكِنَايَةُ خُلْعٍ) ووشەی ناشاشکرای خولعەو پێویستیی بە نیەتی خولع هەیە، هەروەك لە (الشرواني)دا فەرموویەتی.
(وَإِذَا بَدَأَ بِصِيغَةِ مُعَاوَضَةٍ) هەر کاتێك لە سەرەتاوە مێردەکە ووشەیەکی وەرگرتنی شتێکی لە بەرامبەر شتێك بۆ خولعەکە بە کار هێنا (كَطَلَّقْتُكِ أَوْ خَالَعْتُكِ بِكَذَا) وەك بڵێتە ژنەکەی: تەڵاقم دای بە ئەوەندە پارەیە. یان خولعم لەگەڵت کرد بەو شتە. ژنەکەش قبوڵی کرد (وَقُلْنَا: اَلْخُلْعُ طَلَاقٌ) بە فەرموودەی بەهێزتریش بڵێین: خولع تەڵاقدانە (فَهُوَ مُعَاوَضَةٌ فِيهَا شَوْبُ تَعْلِيقٍ) ئەو مامڵەتە وەرگرتنیشتێکە لە بەرامبەر شتێكو هەڵواسینی تەڵاقەکەشی تێکەڵ کراوە؟ چونکە تا ژنەکە قبوڵ نەکا تەڵاقەکە ناکەوێ، کەوابو: (وَلَهُ الرُّجُوعُ قَبْلَ قَبُولِهَا) مێردەکەی بۆی دروستە پەشیمان ببێتەوە پێش ئەوەی ژنەکە قبوڵ بکا، واتە: هەر کاتێك ژنەکە قبوڵی کرد، ئەوە خولعەکە جێگیر دەبێو مافی پەشیمانیی نیە.
کەوابو: ئەگەر مێردەکە پێی گوت: ئەگەر ماوەی ساڵێك شیر بدەیتە کوڕەکەم تەڵاقت کەوتبێ. ژنەکەش بە زوبان گوتی: قبوڵم کرد. ئەوە دەسبەجێ تەڵاقەکەی دەکەوێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، کەواتە: شیردانەکەشی لە سەر واجب دەبێ.
(وَيُشْتَرَطُ قَبُولُهَا) بە مەرج داندراوە: ژنەکەش خولعەکە قبوڵ بکا (بِلَفْظٍ غَيْرِ مُنْفَصِلٍ) بە ووشەیەکی جیانەبووەوە لە گۆتەی مێردەکە، واتە: هیچ قسەیەکی زۆری بێگانەو هیچ بێدەنگبوونێکی درێژ نەکەوێتە نێوان گفتوگۆی مێردەکەو ژنەکە، وەك یەکسەر بە دوای تەواوبوونی گۆتەی مێردەکەدا بڵێ: قبوڵم کرد. یان قبوڵی خولعەکەم کرد. بەڵام ئافرەتی لاڵ بە ئاماژەکردن خولعەکە قبوڵ دەکا.
فَلَوْ اخْتَلَفَ إِيجَابٌ وَقَبُولٌ: كَطَلَّقْتُكِ بِأَلْفٍ فَقَبِلَتْ بِأَلْفَيْنِ وَعَكْسُهُ أَوْ طَلَّقْتُكِ ثَلَاثًا بِأَلْفٍ فَقَبِلَتْ وَاحِدَةً بِثُلُثِ أَلْفٍ فَلَغْوٌ، وَلَوْ قَالَ طَلَّقْتُكِ ثَلَاثًا بِأَلْفٍ فَقَبِلَتْ وَاحِدَةً بِأَلْفٍ، فَالأَصَحُّ وُقُوعُ الثَّلَاثِ وَوُجُوبُ أَلْفٍ، وَإِنْ بَدَأَ بِصِيغَةِ تَعْلِيقٍ: كَمَتَى أَوْ مَتَمَا أَعْطَيْتِنِي فَتَعْلِيقٌ فَلَا رُجُوعَ لَهُ، وَلَا يُشْتَرَطُ الْقَبُولُ لَفْظًا وَلَا الإِعْطَاءُ فِالْمَجْلِسِ، وَإِنْ قَالَ: إِنْ أَوْ إِذَا أَعْطَيْتِنِي. فَكَذَلِكَ لَكِنْ يُشْتَرَطُ إِعْطَاءٌ عَلَى الْفَوْرِ،

(فَلَوْ اخْتَلَفَ إِيجَابٌ وَقَبُولٌ) جا ئەگەر گۆتەی مێردەکەو قبوڵکردنی ژنەکە لێك جیاواز بون:

(كَطَلَّقْتُكِ بِأَلْفٍ) وەك بلێ: تەلاقم دای بە یەك هەزار دینار (فَقَبِلَتْ بِأَلْفَيْنِ) ژنەكەش بلێ: قبولم كرد بە دوو هەزار دینار. هەم (وَعَكْسُهُ) وەك بە پێچەوانەی ئەو وێنەیە مێردەكە بلێ: بە دوو هەزار. ژنەكەش بلێ: بە یەك هەزار (أَوْ) یان بلێ: (طَلَّقْتُكِ ثَلاَثًا بِأَلْفٍ) سێبەسێ تەلاقم دای بە هەزار دینار (فَقَبِلَتْ وَاحِدَةً بِثُلُثِ أَلْفٍ) ژنەكەش گوتی: یەك تەلاقم قبولێ كرد بە سێیەكی هەزارەكە (فَلَغْوٌ) ئەوە لە هەرسێك مەسەلەكەدا خولعەكە بەتاڵەو تەلاقەكە ناكەوێو ماڵەكەش ناكەوێتە سەر ژنەكە.
بەلام (وَلَوْ قَالَ) ئەگەر مێردەكە گوتی: (طَلَّقْتُكِ ثَلاَثًا بِأَلْفٍ) سێبەسێ تەلاقم دای بە هەزار دینار (فَقَبِلَتْ وَاحِدَةً بِأَلْفٍ) ژنەكەش گوتی: یەك تەلاقم قبولێ كرد بە هەزرا دینارەكە، ئەو كاتە (فَالأَصَحُّ وُقُوعُ الثَّلاَثِ وَوُجُوبُ أَلْفٍ) بە فەرموودەیڕاستتر: سێ تەلاقەكەی دەكەوێو ژنەكەش هەزارەكەی لە سەر واجب دەبێ بۆ مێردەكەی، چونكە جیاوازییان لە ئەندازەی ماڵەكەدا نیە.
(وَإِنْ بَدَأَ بِصِيغَةِ تَعْلِيقٍ) ئەگەر لە سەرەتاوە مێردەكە ووشەیەكی هەڵواسینی بۆ خولعەكە بە كار هێنا: (كَمَتَى أَوْ مَتَىمَا أَعْطَيْتِنِي) وەك بڵێتە ژنەكەی: هەر كاتێكیداهاتوو ئەو شتەم بدەیتێ تەلاقت بكەوێ. ئەوە (فَتَعْلِيقٌ) هەڵواسینیتەلاقە لە لایەن مێردەكەوە، كەوابو: (فَلاَ رُجُوعَ لَهُ) مێردەكە بۆی دروست نیە پەشیمان ببێتەوە، هەم (وَلاَ يُشْتَرَطُ الْقَبُولُ لَفْظًا) بە مەرج دانانرێ: ژنەكە بە زوبان قبولێ بكاو هەم (وَلاَ الإِعْطَاءُ فِيالْمَجْلِسِ) مەرجیش نیە لە دانیشگەی خولعەكەدا شتەكە بداتە مێردەكەی، بەلكو ئەگەر لە دوای لێكجیابوونەوەی دانیشگەكەو لە دوای ماوەیەكی زۆر درێژیش شتەكەی بداتێ تەلاقەكە هەر دەكەوێ، واتە: بەلام تا شتەكەی نەداتێ تەلاقەكەی ناكەوێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
(وَإِنْ قَالَ) ئەگەر مێردەكە بە ژنەكەی گوت (إِنْ) ئەگەر (أَوْ إِذَا) یان هەر كاتێ (أَعْطَيْتِنِي) ئەو شتەم بدەیتێ تەلاقت كەوتبێ، ئەوەش (فَكَذَلِكَ) وەك ئەوەكەیتر بۆی دروست نیە پەشیمان ببێتەوە، هەم مەرج نیە: ژنەكە بە زوبان قبولێ بكا (لَكِنْ يُشْتَرَطُ إِعْطَاءٌ عَلَى الْفَوْرِ) بەلام

وَإِنْ بَدَأَتْ بِطَلَبِ طَلاَقٍ فَأَجَابَ فَمُعَاوَضَةٌ فِيهَا شَوْبُ جَعَالَةٍ فَلَهَاالرُّجُوعُ قَبْلَ جَوَابِهِ، وَيُشْتَرَطُ فَوْرٌ لِجَوَابِهِ، وَلَوْ طَلَبَتْ ثَلاَثًا بِأَلْفٍ فَطَلَّقَ طَلْقَةً بِثُلُثِهِ فَوَاحِدَةٌ بِثُلُثِهِ، وَإِذَا خَالَعَ أَوْ طَلَّقَ بِعِوَضٍ فَلاَ رَجْعَةَ، فَإِنْ شَرَطَهَا فَرَجْعِيٌّ وَلاَ مَالَ،

بە مەرج دانـدراوە: یەكسەر لە دانیشگەی خولعەكەدا شتەكە بداتە مێردەكەی بێئەوەی گفتوگۆیەكیدرێژی بیگانە، یان بێدەنگبوونێكیدرێژ بكەوێتە نێوان گۆتەی

مێردەکەو وێدانی شتەکە.
(وَإِنْ بَدَأَتْ بِطَلَبِ طَلَاقٍ) ئەگەر لە سەرەتاوە ژنەکە داوای تەلاقی لە مێردەکەی کردو گوتی: بە ئەوەندە پارەیە تەلاقم بدە. یان گوتی: ئەگەر تەلاقم بدەی ئەو شتەم لە سەر بێ بتدەمێ (فَأَجَابَ) مێردەکەش یەکسەر وەلامی داوەو گوتی: تەلاقم دای. ئەوە (فَمُعَاوَضَةٌ فِيهَا شَوْبُ جَعَالَةٍ) ئەو مامڵەتە وەرگرتنی شتێکە لە بەرامبەر شتێکو (جعالة)شی تێکەڵ کراوە، واتە: تەلاقەکەی دەکەوێو واجبە: شتەکەش بداتە مێردەکەی، هەرچەند مێردەکە لە تەلاقدانەکەدا ناوی شتەکەشی دووبارە نەکردبێتەوە، هەروەك لە (فصل)ی‌داهاتوودا ڕوون کراوەتەوە.
کەوابو: (فَلَهَا الرُّجُوعُ قَبْلَ جَوَابِهِ) ژنەکە بۆی دروستە پەشیمان ببێتەوە پێش ئەوەی مێردەکە لە وەلامیدا تەلاقی بدا، بەلام (وَيُشْتَرَطُ فَوْرٌ لِجَوَابِهِ) لێرەدا بە مەرج دادەندرێ: مێردەکە یەکسەر لە دانیشگەی خولعەکەدا وەلامی ژنەکە بداتەوەو تەلاقی بدا، چونکە ئەگەر پاش ماوەیەك تەلاقی بدا، ئەو کاتە بە (رجعي) تەلاقی دەکەوێو هیچ شتێکیش ناکەوێتە سەر ژنەکە، مەگەر ژنەکە بڵێ: بە ئەوەندە پارەیە تەلاقم بدە هەر چەند دوای ماوەیەکیش بێ. ئەو کاتە پەلەکردن واجب نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(وَلَوْ طَلَبَتْ ثَلَاثًا بِأَلْفٍ) ئەگەر ژنەکە داوای هەرسێك تەلاقی کردو گوتی: بە هەزار دینار سێ‌بەسێ تەلاقم بدە (فَطَلَّقَ طَلْقَةً بِثُلُثِهِ) مێردەکەش یەك تەلاقی‌دا بە سێیەکی هەزارەکە، ئەوە (فَوَاحِدَةً بِثُلُثِهِ) یەك تەلاقی دەکەوێ بە سێیەکی هەزارەکە.
(وَإِذَا خَالَعَ أَوْ طَلَّقَ بِعِوَضٍ) هەر کاتێك مێردەکە خولعی لەگەڵ ژنەکەی کرد، یان لە بەرامبەر وەرگرتنی شتێك تەلاقی‌دا، ئەوە دەبێتە (بائن)، هەر چەند شتەکەش دروست نەبوبێ بکرێە پارە: وەك شەڕاب‌و سەگ، کەوابو: (فَلَا رَجْعَةَ) مێردەکە مافی (رِجْعَة)= گەڕاندنەوەی لە سەر ژنەکە نیە، بەڵکو مەرجە: ژنەکە ڕازی ببێ، ئینجا بە مارەبڕینێکی نوێ‌و بە مارەییەکی‌تر لە خۆی مارە بکاتەوە.
(فَإِنْ شَرَطَهَا) جا ئەگەر مێردەکە (رِجْعَة)ی بە مەرج داناو گوتی: خولعم لەگەڵ کردی، یان بە هەزار دینار تەلاقم دای بەو مەرجەی مافی گەڕاندنەوەتم هەبێ. ئەوە (فَرَجْعِيٌّ وَلَا مَالَ)
وَفِي قَوْلٍ بَائِنٌ بِمَهْرِ مِثْلٍ، وَلَوْ قَالَتْ: طَلِّقْنِي بِكَذَا. وَارْتَدَّتْ، فَأَجَابَ، إِنْ كَانَ قَبْلَ دُخُولٍ أَوْ بَعْدَهُ وَأَصَرَّتْ حَتَّى انْقَضَتِ الْعِدَّةُ بَانَتْ بِالرِّدَّةِ وَلَا مَالَ، وَإِنْ أَسْلَمَتْ فِيهَا طَلَقَتْ بِالْمَالِ، وَلَا يَضُرُّ تَخَلُّلُ كَلَامٍ يَسِيرٍ بَيْنَ إِيجَابٍ وَقَبُولٍ.
(فَصْلٌ) قَالَ: أَنْتِ طَالِقٌ وَعَلَيْكِ أَوْ وَلِي عَلَيْكِ كَذَا. وَلَمْ يَسْبِقْ طَلَبُهَا بِمَالٍ وَقَعَ رَجْعِيًّا قَبِلَتْ أَمْ لَا وَلَا مَالَ، فَإِنْ قَالَ: أَرَدْت مَا يُرَادُ بِطَلَّقْتُك بِكَذَا. وَصَدَّقَتْهُ

به (رِجْعِي) تەلاقى دەكەوێ‌و هیچ ماڵیش لە سەر ژنەكە واجب نابێ (وَفِى قَوْلٍ بَائِنٌ بِمَهْرِ مِثْلٍ) لە فەرموودەیەكدا: بە (بائن)ی تەلاقى دەكەوێ‌و مارەیی هاوێنەش دەكەوێتە سەر ژنەكە بۆ مێردەكەی.

(وَلَوْ قَالَتْ طَلِّقْنِي بِكَذَا) ئەگەر ژنەكە گوتی: تەلاقم بدە بەو شتە. ئینجا(وَارْتَدَّتْ) ژنەكەش كافر بوو (فَأَجَابَ) ئینجا مێردەكەش یەكسەر وەلامی داوەو تەلاقیدا، ئەوە تەماشا دەكەین: (إِنْ كَانَ قَبْلَ دُخُولٍ) ئەگەر كافربوونەكەی پێش جیماعكردن بێ (أَوْ بَعْدَهُ وَأَصَرَّتْ حَتَّى انْقَضَتِ الْعِدَّةُ) یان لە دوای جیماعكردن بوو، بەلام ژنەكە سووربوو لە سەر كافربوونەكەی تا (عِدَّة)ی تەواو بوو، ئەوە (بَانَتْ بِالرِّدَّةِ وَلاَ مَالَ) لە هەر دوو حاڵەتدا بە كافربوونەكە مارەبڕینەكەی هەڵدەوەشێتەوەو تەلاقی ناكەوێ‌و ماڵیش لە سەر ژنەكە واجب نابێ، بەلام (وَإِنْ أَسْلَمَتْ فِيهَا) ئەگەر ژنەكە لە (عِدَّة)دا بۆوە موسوڵمان، ئەو كاتە (طَلَقَتْ بِالْمَالِ) بە ماڵە ناوبراوەكە تەلاقى دەكەوێ.

(وَلاَ يَضُرُّ) زیان لە دروستبوونی خولع نادا: (تَخَلُّلُ كَلاَمٍ يَسِيرٍ بَيْنَ إِيجَابٍ وَقَبُولٍ) قسەكردنێكی‌كەم بكەوێتە نێوان گفتوگۆی مێردەكەو ژنەكە، بەلام ئەگەر قسەكردنەكە زۆر بێ زیانی‌هەیە، هەروەك ڕابرا.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ئەو ووشانەی پارە لە سەر ژنەكە واجب دەكەن ﴾

(قَالَ) هەركاتێك مێردەكە بە ژنەكەی گوت: (أَنْتِ طَالِقٌ وَعَلَيْكِ أَوْ وَلِى عَلَيْكِ كَذَا) تەلاقت كەوتبێ‌و ئەوەندە پارەیەشت لە سەر بێ. یان تەلاقت كەوتبێ‌و ئەوەندە پارەیە بۆ من لە سەر تۆ بێ. یان ئەوەندە پارەیەت لە سەر بێ‌و تەلاقت كەوتبێ (وَلَمْ يَسْبِقْ طَلَبُهَا بِمَالٍ) پێشداش ژنەكە داوای تەلاقدانی بە ماڵی نەكردبو، ئەوە (وَقَعَ رَجْعِيًّا)– ئەگەر نیەتی سێ تەلاقی نەبوبێ– بە (رجعي) تەلاقى دەكەوێ، جیاوازی نیە (قَبِلَتْ أَمْ لاَ) ژنەكە قبوڵ بكا، یان نا (وَلاَ مَالَ) هیچ ماڵێكیش ناكەوێتە سەر ژنەكە، چونكە بە خۆڕایی تەلاقی داوە، ئینجا لەخۆیەوە باسی هەندێك ماڵیشی كردووەو تەلاقەكەشی بەو ماڵە نەبەستوە.

بەلام (فَإِنْ قَالَ أَرَدْتُ مَا يُرَادُ بِطَلَّقْتُكِ بِكَذَا) ئەگەر مێردەكە گوتی: مەبەستم بە ووشەی ڕابردوو ئەوە بوو: بە ئەوەندە پارەیە تەلاقم دای (وَصَدَّقَتْهُ) ژنەكەش باوەڕی كردو گوتی: فَكَهُوَ فِي الأَصَحِّ، وَإِنْ سَبَقَ بَانَتْ بِالْمَذْكُورِ، وَإِنْ قَالَ: أَنْتِ طَالِقٌ عَلَى أَنَّ لِي عَلَيْكِ كَذَا. فَالْمَذْهَبُ أَنَّهُ كَطَلَّقْتُكِ بِكَذَا، فَإِذَا قَبِلَتْ بَانَتْ وَوَجَبَ الْمَالُ، وَإِنْ قَالَ: إِنْ ضَمِنْتِ لِي أَلْفًا فَأَنْتِ طَالِقٌ. فَضَمِنَتْ فِي الْفَوْرِ

ڕاست دەكاو قبوڵیشی كرد، ئەوە (فَكَهُوَ) وەك گۆتبیتی: بە ئەوەندە پارەیە تەلاقم دای، ئەوها بڕیاری بۆ دەدرێ، واتە: ئەگەر ژنەكە یەكسەر گوتی قبوڵم كرد، ئەوە بە (بائن)ی

تەلاقی دەكەویٚو پارە ناوبراوەكەش لە سەر ژنەكە واجب دەبیٚ بۆ مێردەكە (فِي‌الأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستردا، بەلاّم ئەگەر ژنەكە قبولّ نەكا تەلاقەكەی ناكەویٚ، جیاوازی نیە: ژنەكە باوەڕ بكا كە ئەو مەبەستەی هەبوە، یان باوەڕ نەكا، بەلاّم لەو حالّەتەی ژنەكە باوەڕ ناكاو سوێندیش ناخوا پێویستە مێردەكە سوێندی گەڕاندرایەوە بخوا: كە ئەو مەبەستەی هەبوە. چونكە ئەگەر لەو حالّەتەدا سوێندەكە نەخوا تەلاقەكەی بە (رجعي) دەكەویٚ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ڕوون كراوەتەوە.

جا بزانە: ئەوەی‌ڕابردوو لە حالّەتێكدا بوو: كە ژنەكە داوای تەلاقی نەكردبیٚ، بەلاّم (وَإِنْ سَبَقَ) ئەگەر پێشدا ژنەكە داوای كرد بە مالێكی دیاركراو تەلاقی بدا، مێردەكەش لە وەلاّمیدا گوتی: تەلاقت كەوتبیٚ. یان تەلاقم دای. ئەوە (بَانَتْ بِالْمَذْكُورِ) بە (بائن)ی تەلاقی دەكەویٚ بەو مالّە ناوبراوە، هەر چەند مێردەكەش لە تەلاقدانەكەدا ناوی مالّەكە دووبارە نەلێتەوە، جا ئەگەر ژنەكە گوتی: بە مالّ، یان بە پارە تەلاقم بدە. هیچ مالێكیشی دیاری نەكرد، بەلاّم مێردەكە گوتی: بە هەزار دینار تەلاقم دای، ئەو كاتە ئەگەر ژنەكە یەكسەر قبولّ بكا تەلاقی بەو هەزار دینارە دەكەویٚ، ئەگەر قبولّیش نەكا ناكەویٚ.

بەلاّم ئەگەر هیچێكیشان مالّەكە دیاری نەكا: وەك تەنها بلّیٚ: بە پارە تەلاقم بدە. مێردەكەش تەنها بلّیٚ: تەلاقم دای. ئەو كاتە بە مارەیی‌هاووێنە بە (بائن)ی تەلاقی دەكەویٚو واجبە: بیداتە مێردەكەی، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(وَإِنْ قَالَ) ئەگەر مێردەكەی گوتی: (أَنْتِ طَالِقٌ عَلَى أَنَّ لِي عَلَيْكِ كَذَا) تەلاقت كەوتبیٚ، یان تەلاقم دای لە سەر ئەو مەرجەی ئەوەندە پارەیە بۆ من لە سەر تۆ بیٚ. ئەوە (فَالْمَذْهَبُ أَنَّهُ كَطَلَّقْتُكِ بِكَذَا) بە فەرموودەی ڕاستی مەزهەب: وەك ئەوەیە بلّیٚ: بە ئەوەندە پارەیە تەلاقم دای. كەوابو: (فَإِذَا قَبِلَتْ) هەر كاتێك یەكسەر لە دانیشگەكەدا گوتی: قبولّم كرد. ئەوە (بَانَتْ وَوَجَبَ الْمَالُ) بە (بائن)ی تەلاقی دەكەویٚو واجبە: مالّە ناوبراوەكە بداتە مێردەكەی.

(وَإِنْ قَالَ) ئەگەر مێردەكە گوتی (إِنْ ضَمِنْتِ لِي أَلْفًا فَأَنْتِ طَالِقٌ) ئەگەر تۆ بۆ من ببیە زامینی هەزار دینار تەلاقت كەوتبیٚ (فَضَمِنَتْ فِي الْفَوْرِ) ژنەكەش یەكسەر لە دانیشگەكەدا بَانَتْ وَلَزِمَهَا الأَلْفُ، وَإِنْ قَالَ: مَتَى ضَمِنْتِ. فَمَتَى ضَمِنَتْ طَلَقَتْ، وَإِنْ ضَمِنَتْ دُونَ الأَلْفِ لَمْ تَطْلُقْ، وَلَوْ ضَمِنَتْ أَلْفَيْنِ طَلَقَتْ، وَلَوْ قَالَ: طَلِّقِي نَفْسَكِ إِنْ ضَمِنْتِ لِي أَلْفًا. فَقَالَتْ: طَلَّقْتُ وَضَمِنْتُ. أَوْ عَكْسَهُ بَانَتْ بِأَلْفٍ، فَإِنْ اِقْتَصَرَتْ عَلَى أَحَدِهِمَا فَلاَ، وَإِذَا عَلَّقَ بِإِعْطَاءِ مَالٍ فَوَضَعَتْهُ بَيْنَ يَدَيْهِ طَلَقَتْ، وَالأَصَحُّ دُخُولُهُ فِي مِلْكِهِ،

گوتی: بومە زامینی هەزارەكە. ئەوە (بَانَتْ وَلَزِمَهَا الألفُ) بە (بائن)ی تەلاقی دەكەویٚو

هەزارەکەشی لە سەر واجب دەبێ بیداتە مێردەکەی، بەلاَم (وَإِنْ قَالَ) ئەگەر مێردەکە گوتی (مَتَى ضَمِنْتِ) لە هەر کاتێکیداهاتوودا تۆ بۆ من ببیە زامینی هەزار دینار تەلاَقت کەوتبێ. ئەو کاتە پەلەکردنی ناوێ، بەلْکو (فَمَتَى ضَمِنَتْ طَلَقَتْ) هەر کاتێك ژنەکە گوتی: بومە زامین. تەلاَقی دەکەوێ.

(وَإِنْ ضَمِنَتْ دُونَ الأَلْفِ) ئەگەر–لە هەردوو مەسەلەکەدا– ژنەکە بووە زامینی کەمتر لە هەزار دینارەکە، ئەوە (لَمْ تَطْلُقْ) تەلاَقی ناکەوێ، چونکە پێهەلْواسراوەکە نەهاتۆتە جێ، بەلاَم (وَلَوْ ضَمِنَتْ أَلْفَيْنِ) ئەگەر بووە زامینی دوو هەزار، ئەو کاتە (طَلَقَتْ) تەلاَقەکەی دەکەوێ، بەلاَم هەزارە زیادەکە لە مێردەکە حەلاَلْ نابێو ئەگەر وەریشی بگرێ واجبە بیداتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە .

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر مێردەکە گوتی: (طَلِّقِي نَفْسَكِ إِنْ ضَمِنْتِ لِي أَلْفًا) خۆت تەلاَق بدە ئەگەر بۆ من ببیە زامینی هەزار دینار (فَقَالَتْ) ژنەکەش یەکسەر لە دانیشگەکەدا گوتی (طَلَّقْتُ وَضَمِنْتُ) خۆمم تەلاَق داو بومە زامینی هەزارەکە (أَوْ عَكْسَهُ) یان بە پێچەوانەکەی گوتی: بومە زامینی هەزارەکەو خۆمم تەلاَق دا. ئەوە (بَانَتْ بِأَلْفٍ) بە (بائن)ی تەلاَقی دەکەوێو واجبە هەزار دینارەکەش بداتە مێردەکە، بەلاَم (فَإِنْ اقْتَصَرَتْ عَلَى أَحَدِهِمَا) ئەگەر لە زامینیو لە تەلاَقدانەکە ژنەکە تەنها یەکێکیانی گوت (فَلاَ) تەلاَقی ناکەوێ؟ چونکە تەلاَقدانو مەرجەکە پێکەوە بەستراون.

(وَإِذَا عَلَّقَ بِإِعْطَاءِ مَالٍ) هەر کاتێك مێردەکە تەلاَقەکەی هەلْواسی بە پێدانی مالێکی زاندراو: وەك ئەگەر ئەوەندە مالْەم بدەیتێ، یان ئەگەر ئەوەندە مالْەم بۆ بێنی تەلاَقت بکەوێ (فَوَضَعَتْهُ بَيْنَ يَدَيْهِ) ژنەکەش یەکسەر مالْەکەی لەبەردەست مێردەکەی دانا، ئەوە (طَلَقَتْ) تەلاَقی دەکەوێ، هەرچەند مێردەکەش وەرینەگرێ، چونکە (وَالأَصَحُّ دُخُولُهُ فِي مِلْكِهِ) بە فەرموودەی ڕاستتر: بە تەنها دانانەکە مالْەکە دەبێتە ملْکی مێردەکە.

بەلاَم ئەگەر هەلْواسینەکە بۆ کاتێکیداهاتوو بێ: وەك هەر کاتێك لە مەودوا، یان لە هەر کاتێکی داهاتوودا ئەو شتەم بدەیتێ، یان بۆم بێنی تەلاَقت بکەوێ. ئەو کاتە پەلەکردنی ناوێو مێردەکەش بۆی دروست نیە پەشیمان ببێتەوە، کەواتە: هەر کاتێکیداهاتوو–تا مردن– ئەگەر شتەکەی بداتێ تەلاَقی دەکەوێ، هەروەك لە باسەکەیڕابردوودا ڕوونمان کردەوە.

وَإِنْ قَالَ إِنْ أَقْبَضْتِنِي. فَقِيلَ كَالإِعْطَاءِ، وَالأَصَحُّ كَسَائِرِ التَّعْلِيقِ فَلاَ يَمْلِكُهُ، وَلاَ يُشْتَرَطُ لِلإِقْبَاضِ مَجْلِسٌ، قُلْتُ: وَيَقَعُ رَجْعِيًّا، وَيُشْتَرَطُ لِتَحَقُّقِ الصِّفَةِ أَخْذُهُ بِيَدِهِ مِنْهَا وَلَوْ مُكْرَهَةً وَاللهُ أَعْلَمُ. وَلَوْ عَلَّقَ بِإِعْطَاءِ عَبْدٍ وَوَصَفَهُ بِصِفَةِ سَلَمٍ فَأَعْطَتْهُ لاَ بِالصِّفَةِ لَمْ تَطْلُقْ أَوْ بِهَا مَعِيبًا فَلَهُ رَدُّهُ وَمَهْرُ مِثْلٍ، وَفِي قَوْلٍ قِيمَتُهُ سَلِيمًا،

(وَإِنْ قَالَ) ئەگەر مێردەکە گوتی (إِنْ أَقْبَضْتِنِي) ئەگەر ئەوشتەت دەقەبەلْی من کرد، یان

وێتدام، یان تەسلیمت کردم تەلاقت کەوتبێ، ئەوە (فَقِيلَ كَالإِعْطَاءِ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: وەك پێدانە، بەڵام (وَالأصَحُّ) بە فەرمودەی ڕاستتر: ئەوەش (كَسَائِرِ التَّعْلِيقِ) وەك وێنەکانی هەڵواسینیترە، کەوابو: (فَلاَ يَمْلِكُهُ) مێردەکە نابێتە خاوەنی شتە وەرگیراوەکە، هەم (وَلاَ يُشْتَرَطُ لِلإِقْبَاضِ مَجْلِسٌ) بۆ وێدان و تەسلیمکردنی شتەکە دانیشگەی مامڵەتەکە بە مەرج دانادرێ.

بەڵام ئەگەر نیشانەیەك هەبێ: کە ژنەکەو مێردەکە بە ووشەی دەقەبەڵکردن مەبەستیان کردنە مڵك بێ، ئەو کاتە وەکو ووشەی پێدانیڕابردوو بڕیای بوونە مڵك و وێدانی بە پەلەی بۆ دەدرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

جا لەوحاڵەتەی مەبەستیان کردنە مڵك نەبێ، ئەوە (قُلْتُ) ئیمامی (النـواوي) دەفەرموێ (وَيَقَعُ رَجْعِيًّا) هەر کاتێك شتەکەی وەرگرت تەلاقەکەش بە (رجعي) دەکەوێ، چونکە پێهەڵواسراوەکە هاتۆتە جێ، بەڵام شتەکە نابێتە ملکی مێردەکە، هەروەها هەر کاتێك مێردەکە گوتی: ئەگەر ئەو شتەم لێوەرگرتی تەلاقت بکەوێ. ئەوە (وَيُشْتَرَطُ لِتَحَقُّقِ الصِّفَةِ) بە مەرج دادەندرێ بۆ هاتنە جێی ئەو پێهەڵواسراوە: (أَخْذُهُ بِيَدِهِ مِنْهَا) مێردەکە بە دەستی خۆی شتەکە لە ژنەکە وەربگرێ (وَلَوْ مُكْرَهَةً) هەر چەند ژنەکەش زۆرلێکراو بێ (وَاللهُ أَعْلَمُ) کەوابو: لەم مەسەلەیەشدا تەلاقەکە بە (رجعي) دەکەوێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە، واتە: چونکە شتەکە نابێتە ملکی مێردەکە.

(وَلَوْ عَلَّقَ بِإِعْطَاءِ عَبْدٍ) ئەگەر مێردەکە تەلاقەکەی هەڵواسی بە پێدانی کۆیلەیەك، یان جلێك، یان ئاژەڵێك، یان هەر شتێکیتر (وَوَصَفَهُ بِصِفَةِ سَلَمٍ) مەرجەکانی شتەکەشی ڕوون کردەوە بە ڕوونکردنەوەی سەلەم، وەك بڵێ: شتەکە ئەوها بێ و ئەوها بێ (فَأَعْطَتْهُ لاَ بِالصِّفَةِ) ژنەکەش شتەکەی دایێ بەڵام مەرجە باسکراوەکانی لێنەهاتنەجێ، ئەوە (لَمْ تَطْلُقْ) تەلاقی ناکەوێ، چونکە پێهەڵواسراوەکە نەهاتۆتە جێ (أَوْ بِهَا) یان یەکسەر شتەکەی دایێ و مەرجە باسکراوەکانیشی لێهاتنەجێ، بەڵام (مَعِيبًا) عەیبێکیکۆنی هەبو، ئەو کاتە تەلاقی دەکەوێ، جا بە هۆی عەیبەکە (فَلَهُ رَدُّهُ وَمَهْرُ مِثْلٍ) مێردەکە بۆی دروستە شتە عەیبدارەکە بۆ ژنەکە بگەڕێنێتەوەو مارەیی هاووێنەی لە جیاتی لێوەربگرێ (وَفِي قَوْلٍ قِيمَتُهُ سَلِيمًا) لە فەرموودەیەکدا: نرخی شتەکەی لە حاڵەتی بێعەیبیدا لێوەردەگرێ.

وَلَوْ قَالَ: عَبْدًا. طَلَقَتْ بِعَبْدٍ إِلاَّ مَغْصُوبًا فِي الأَصَحِّ وَلَهُ مَهْرُمِثْلٍ، وَلَوْ مَلَكَ طَلْقَةً فَقَطْ فَقَالَتْ: طَلِّقْنِي ثَلاثًا بِأَلْفٍ. فَطَلَّقَ الطَّلْقَةَ فَلَهُ أَلْفٌ، وَقِيلَ ثُلُثُهُ، وَقِيلَ إِنْ عَلِمَتِ الْحَالَ فَأَلْفٌ وَإِلاَّ فَثُلُثُهُ، وَلَوْ طَلَبَتْ طَلْقَةً بِأَلْفٍ فَطَلَّقَ بِمِأَةٍ وَقَعَ بِمِأَةٍ، وَقِيلَ بِأَلْفٍ، وَقِيلَ لاَ تَقَعُ، وَلَوْ قَالَتْ: طَلِّقْنِي غَدًا بِأَلْفٍ. فَطَلَّقَ غَدًا أَوْ قَبْلَهُ بَانَتْ بِمَهْرِمِثْلٍ، وَقِيلَ فِي قَوْلٍ بِالْمُسَمَّى،

(وَلَوْ قَالَ عَبْدًا) ئەگەر مێردەکە گوتی: ئەگەر کۆیلەیەك، یان جلێك، یان مەڕێکم بدەیتێ تەڵاقت کەوتبێ، واتە: باسی مەرجەکانی شتەکەشی نەکرد، ئەوە (طَلَّقَتْ بِعَبْدٍ) هەر جۆرە کۆیلەیەکی بداتێ، یان هەر جۆرە جلێكو هەر جۆرە مەڕێکی بداتێ، تەڵاقی دەکەوێ (إلاَّ مَغْصُوبًا فِيالأصَحِّ) تەنها زەوتکراو نەبێ، لە فەرموودەی ڕاستتردا، جا هەرچەند تەڵاقەکەش دەکەوێ، بەڵام نە کۆیلەکەو نە جلەکەو نە مەڕەکە نابنە ملکی مێردەکە؟ چونکە نەزاندراون، کەوابو: (وَلَهُ مَهْرُ مِثْلٍ) مێردەکە مارەیی هاووێنەی بۆ واجب دەبێ لە سەر ژنەکە.

(وَلَوْ مَلَكَ طَلْقَةً فَقَطْ) ئەگەر مێردەکە تەنها تەڵاقێك، یان دوو تەڵاقی لە ژنەکەی مابو (فَقَالَتْ طَلِّقْنِي ثَلاَثًا بِألْفٍ) ژنەکەش گوتی: سێبەسێ تەڵاقم بدە بە هەزار دینار (فَطَلَّقَ الطَّلْقَةَ) مێردەکەش یەکسەر بەو تەڵاقەی مابوی، یان بەو دوو تەڵاقەی مابوی ژنەکەی تەڵاق دا، ئەوە (فَلَهُ ألْفٌ) مێردەکە بە تەواوی هەزارەکەی بۆ واجب دەبێ لە سەر ژنەکە، هەر چەند ژنەکەش نەیزانیبێ تەنها تەڵاقێك، یان دوو تەڵاقی ماوە؟ چونکە مەبەستی ژنەکە: کە (اَلْبَيْنُونَة الْكُبَرَى)=جیابوونەوەی گەورە بوو، هاتۆتە جێ (وَقِيلَ ثُلُثُهُ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: سێیەکی هەزارەکەی بۆ هەیە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکیتری بێهێزدا (إنْ عَلِمَتِ الْحَالَ فَألْفٌ وَإلاَّ فَثُلُثُهُ) ئەگەر ژنەکە زانیبێتی تەنها تەڵاقێك، یان دوو تەڵاقی ماوە ئەوە هەزارەکەی لە سەر واجب دەبێ، ئەگەر نا: سێیەکی هەزارەکەی لە سەر واجب دەبێ.

(وَلَوْ طَلَبَتْ طَلْقَةً بِألْفٍ) ئەگەر ژنەکە یەك تەڵاقی داوا کرد بە هەزار دینار (فَطَلَّقَ بِمِأَةٍ) مێردەکەش یەکسەر یەك تەڵاقیدا بە سەد دینار، ئەوە (وَقَعَ بِمِأَةٍ) بە سەد دینار تەڵاقەکەی دەکەوێ، چونکە دەتوانێ بە خۆڕاییش تەڵاقی بدا (وَقِيلَ بِألْفٍ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: بە هەزارەکە تەڵاقی دەکەوێ (وَقِيلَ لاَ تَقَعُ) لە بێهێزێکیتردا تەڵاقەکە ناکەوێ.

(وَلَوْ قَالَتْ) ئەگەر ژنەکە گوتی (طَلِّقْنِي غَدًا بِألْفٍ) سبەینێ تەڵاقم بدە بە هەزار دینار (فَطَلَّقَ غَدًا أوْ قَبْلَهُ) مێردەکەش سبەینێ، یان پێش سبەینێ تەڵاقیدا، ئەوە (بَانَتْ بِمَهْرِ مِثْلٍ) بە (بائن)ی تەڵاقی دەکەوێ بە مارەیی هاووێنە—نەك بە هەزارەکە– چونکە ژنەکە پارەکەی کردۆتە سەلەم لە تەڵاقدا، تەڵاقیش نابێتە قەرز (وَقِيلَ فِي قَوْلٍ بِالْمُسَمَّى) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: بە ناوبراوەکە تەڵاقی دەکەوێ.

وَإنْ قَالَ: إذَا دَخَلتِ الدَّارَ فَأَنْتِ طَالِقٌ بِألْفٍ. فَقَبِلَتْ وَدَخَلَتْ طَلَقَتْ عَلَى الصَّحِيحِ بِالْمُسَمَّى، وَفِي وَجْهٍ أَوْ قَوْلٍ بِمَهْرِالْمِثْلِ، وَيَصِحُّ اِخْتِلاَعُ أَجْنَبِيٍّ وَإنْ كَرِهَتِ الزَّوْجَةُ، وَهُوَ كَاخْتِلاَعِهَا لَفْظًا وَحُكْمًا، وَلِوَكِيلِهَا أَنْ يَخْتَلِعَ لَهُ، وَلِلأَجْنَبِيِّ تَوْكِيلُهَا فَتَتَخَيَّرُ هِيَ، وَلَوْ

(وَإِنْ قَالَ) ئەگەر مێردەکە گوتی (إِذَا دَخَلتِ الدَّارَ فَأَنْتِ طَالِقٌ بِأَلْفٍ) هەر کاتێك، یان ئەگەر بچێتە ناو خانووەکە تەڵاقت بکەوێ بە هەزار دینار (فَقَبِلَتْ) ژنەکەش یەکسەر گوتی قبوڵم کرد، ئینجا (وَدَخَلَتْ) لە دوای ماوەیەك چووە ناو خانووەکە، ئەوە (طَلَقَتْ عَلَى الصَّحِيحِ بِالْمُسَمَّى) لە سەر فەرموودەی ڕاست: بە(بائن)ی بە پارە ناوبراوەکە تەڵاقی دەکەوێ (وَفِي وَجْهٍ أَوْ قَوْلٍ بِمَهْرِ الْمِثْلِ) لە فەرموودەیەکدا: بە مارەیی هاوێنە تەڵاقەکەی دەکەوێ.

﴿ خولعی بێگانە ﴾

(وَيَصِحُّ اِخْتِلَاعُ أَجْنَبِيٍّ) دروستە بێگانەیەك بە ماڵی خۆی خولع لە مێردەکە قبوڵ بکا (وَإِنْ كَرِهَتِ الزَّوْجَةُ) هەر چەند ژنەکەش پێی ناخۆش بێ؟ چونکە تەڵاق لە دەست مێردەکەدایە، جا ئەگەر بەو مەبەستە خولعەکە قبوڵ بکا: تاکو ژنەکەی لەخۆی مارە بکا، ئەوە خولعەکە دروست دەبێ بەڵام گوناهباریش دەبێ، بەڵکو ئەگەر ژنەکەش لەو مەبەستە ئاگادار بکا، ئەو کاتە (فاسق)ش دەبێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرمووێ: ﴿لَيْسَ مِنَّا مَنْ خَبَّبَ إِمْرَأَةً عَلَى زَوْجِهَا﴾ رواه أبوداود بسند صالح، ئەوکەسە لە ئوممەتی ئێمە نیە کە دڵی ژنێك تێك بدا لە سەر مێردەکەی.

(وَهُوَ كَاخْتِلَاعِهَا) قبوڵکردنی خولعی بێگانەش وەك قبوڵکردنی خولعی ژنەکەیە (لَفْظًا وَحُكْمًا) لە ڕووی ووشەو بڕیاریڕابردوو، کەواتە: واجبە بێگانەکە لە ماڵیخۆی پارەی خولعەکە بداتە مێردەکەو مافی نیە هیچ لە ژنەکە وەربگرێتەوە.

هەروەها (وَلِوَكِيلِهَا أَنْ يَخْتَلِعَ لَهُ) بۆ وەکیلی ژنەکەش دروستە: خولعەکە بۆ خۆی قبوڵ بکا، جا لەو حاڵەتەشدا دەبێتەخولعیبێگانەو ماڵەکە لە سەر خۆی واجب دەبێ بۆ مێردەکە (وَلِلأَجْنَبِيِّ تَوْكِيلُهَا) بۆ مرۆڤێکی بێگانە دروستە: ژنەکە بکاتە وەکیلی خۆی بۆ قبوڵکردنی خولع، جا لەو حاڵەتەدا (فَتَتَخَيَّرُ هِيَ) ژنەکە سەرپشکە: ئەگەر حەز دەکا: خولعەکە بە پارەی خۆی بۆ خۆی قبوڵ بکا، یان بە پارەی بێگانەکە لەجیاتی بێگانەکە قبوڵی دەکا (وَلَوْ اِخْتَلَعَ رَجُلٌ) ئەگەر پیاوێکی بێگانە خولعەکەی قبوڵ کردو (وَصَرَّحَ بِوَكَالَتِهَا كَاذِبًا) بە درۆ گوتی: من وەکیلی ژنەکەم. ئەوە (لَمْ تَطلُقْ) تەڵاقی ناکەوێ، چونکە ژنەکە پارەکەی نەخۆستۆتە ئەستۆی خۆی.

(وَأَبُوهَا كَأَجْنَبِيٍّ) باوکی ژنەکەش وەك بێگانەیە، کەوابو (فَيَخْتَلِعُ بِمَالِهِ) بە ماڵی خۆی خولعەکە قبوڵ دەکا –نەك بە ماڵی کیژەکەی– هەرچەند کیژەکەشی نەبالغ بێ، کەوابو:

فَإِنْ اِخْتَلَعَ بِمَالِهَا وَصَرَّحَ بِوَكَالَةٍ أَوْ وِلَايَةٍ لَمْ تَطلُقْ، أَوْ بِاسْتِقْلَالٍ فَخُلْعٌ بِمَغْصُوبٍ. (فَصْلٌ) اِدَّعَتْ خُلْعًا فَأَنْكَرَهُ صُدِّقَ بِيَمِينِهِ، وَإِنْ قَالَ: طَلَّقْتُكِ بِكَذَا. فَقَالَتْ: مَجَّانًا. بَانَتْ وَلَا عِوَضَ، وَإِنْ اِخْتَلَفَا فِي جِنْسِ عِوَضِهِ أَوْ قَدْرِهِ وَلَا بَيِّنَةَ تَحَالَفَا وَوَجَبَ مَهْرُمِثْلٍ،

(فَإِنْ اخْتَلَعَ بِمَالِهَا) ئەگەر باوكەكە بە ماڵی كیژەكەی خولعەكەی قبوڵ كردو (وَصَرَّحَ بِوَكَالَةٍ أَوْ وِلَايَةٍ) بە درۆ گوتی: من وەكیلی كیژەكەم. یان گوتی سەرپەرشتكاری كیژەكەمم. ئەوە (لَمْ تَطْلُقْ) تەڵاقی ناكەوێ؟ چونكە وەكیـل نیـەو لـە خولعیشـدا سەرپەرشـكاری نیـە (أَوْ بِاسْتِقْلَالٍ) یان باوكەكە گوتی: سەربەخۆم خولعەكەم بە ماڵی كیژەكـەم قبـوڵ كـرد، ئـەو كاتە (فَخُلْعٌ بِمَغْصُوبٍ) دەبێتە خولع بە زەوتكراو، واتە: ماڵەكـە نابێتـە ملكـی مێردەكـە، كەوابو: بە (بائن)ی تەڵاقی دەكەوێو مارەیی هاووێنەش لە سـەر باوكەكـە بـۆ مێردەكـە واجب دەبێ، چونكە باوك بۆی دروست نیە ماڵی كیژەكەی لە خولع سەرف بكا، هـەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

﴿ فَصْلٌ: **لە باسی كێشەی ژن و مێرد لە خولعەكەدا** ﴾

(ادَّعَتْ خُلْعًا) هـەر كاتێـك ژنەكـە گـوتی: مێردەكـەم خـولعی لەگـەڵ كـردوم (فَأَنْكَرَهُ) مێردەكەش گوتی: خولعم لەگەڵ نەكردوە. هیچ شاهیدیش نەبو، ئـەوە (صُدِّقَ بِيَمِينِهِ) باوەڕ بە مێردەكە دەكرێ ئەگەر سوێند بخوا، بەڵام ئەگەر دوو پیاو شاهیدی بـدەن: كـە خولعی لەگەڵ كردوە. ئەو كاتە تەڵاقی ژنەكە بە (بائن)ی ئاشكرا دەبێو مێردەكەش مافی نیە داوای هیچ ماڵێك لـە ژنەكـە بكـا، چـونكە ئـەو دەڵـێ: وا نیـە، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَإِنْ قَالَ) ئەگەر مێردەكە گوتی (طَلَّقْتُكِ بِكَذَا) بەوەندە پارەیە تۆم تـەڵاق داوە (فَقَالَتْ مَجَّانًا) ژنەكەش گوتی: بە خۆڕایی تەڵاقت داوم. ئەوە (بَانَتْ) ژنەكە بە (بائن)ی تـەڵاقی دەكەوێ بە هۆی دانپێداهێنانی مێردەكە (وَلاَ عِوَضَ) هیچ ماڵێكیش ناكەوێتە سەر ژنەكـە بەو مەرجـەی سـوێند بخـوا، بـەڵام ئەگـەر مێردەكـە شـاهیدی هـەبێ، ئـەو كاتـە ماڵەكـە دەكەوێتە سەر ژنەكە.

(وَإِنْ اخْتَلَفَا فِي جِنْسِ عِوَضِهِ) ئەگەر ژنەكەو مێردەكە لە ڕەگەزی پارەی خولعەكـەدا بـووە كێشەیان (أَوْ قَدْرِهِ) یان لە ئەندازەكەی، وەك یەكێكیان بڵـێ: پـارەی خولعەكـە دیرهەمـە. ئەویتریش بڵێ: تومەنە. یان یەكێكیان بڵێ: هەزارە. ئەویتریش بڵێ پێنجسەدە. یان بڵێ: تەڵاقەكە سێبەسێ یە. ئەویش بڵـێ: یـەك تەڵاقـە (وَلاَ بَيِّنَةَ) هـیچ شـاهیدیش نـەبو، ئـەوە (تَحَالَفَا) هەردووكیان سوێند بۆ یەكتری دەخۆن–وەك لە (كێشەی كڕیارو فرۆشیار)دا ڕابرا– ئینجا یەكێكیان پارەی خولعەكـە (فَسْخ) دەكاتـەوەو تەڵاقەكـەش بـە (بـائن)ی دەكـەوێ، كەوابو: (وَوَجَبَ مَهْرُ مِثْلٍ) مارەیی هاووێنەش لە سەر ژنەكە بۆ مێردەكە واجب دەبێ.

وَلَـوْ خَـالَعَ بِـأَلْفٍ وَنَوَيَـا نَوْعًـا لَـزِمَ، وَقِيـلَ مَهْ
بَـل دَرَاهِـمَ أَوْ فُلُوسًـا تَحَالَفَـا عَلَـى الأَوَّلِ، وَر

ئینجا بزانە: لە ژنەکەو لە مێردەکە: هەرکامەیان شاهیدی هەبێ، ئەویان بڕیاری بۆ دەدرێ.
دیسان بزانە: لە ژمارەی تەڵاقەکان–ئەگەر شاهید نەبێ– بە سوێند خواردن باوەڕ بە مێردەکە دەکرێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.
(وَلَوْ خَالَعَ بِأَلْفٍ) ئەگەر خولعی لەگەڵ ژنەکەی کرد بە هەزارێك، لە شوێنەکەشدا دوو جۆرە دینار هەبون (وَنَوَيَا نَوْعًا) ژنەکەو مێردەکە هەردووکیان نیەتیان یەك جۆر بوو، ئەوە (لَزِمَ) جۆرەکە واجب دەبێ (وَقِيلَ مَهْرُ مِثْلٍ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: مارەیی هاووێنە واجب دەبێ، بەڵام (وَلَوْ قَالَ أَرَدْنَا دَنَانِيرَ) ئەگەر مێردەکە گوتی: مەبەستمان بە هەزارەکە: هەزار دینار بوو (فَقَالَتْ بَلْ دَرَاهِمَ أَوْ فُلُوسًا) ژنەکەش گوتی: مەبەستمان هەزار دیرهەم، یان هەزار فلوس بوو. ئەو کاتە (تَحَالَفَا عَلَىٰالأَوَّلِ) لە سەر فەرموودەی یەکەمی بەهێز: سوێند بۆ یەکتری دەخۆنو بە مارەیی هاووێنەش تەڵاقەکە دەکەوێ، بەڵام (وَوَجَبَ مَهْرُمِثْلٍ بِلاَتَحَالُفٍ فِىالثَّانِى) لە فەرموودەیدووەمی بێهێزدا: بە بێسوێندخواردن مارەیی هاووێنە واجب دەبێ.

﴿ كِتَابُ الطَّلاَقِ: **پەڕتوکی ژن تەڵاقدان** ﴾

واتە: لێککردنەوەی زنجیریمارەبڕین بە یەکێك لە ووشەکانی داهاتوو.
جا بزانە: تەڵاقدان هەندێ جار واجبە: وەك ئەو کەسەی سوێندی خواردبێ جیماع لەگەڵ ژنەکەی نەکا، هەروەك لە باسی(إيلاء)دا ڕوون کراوەتەوە.
هەندێ جاریش حەرامە: وەك تەڵاقی (بِدْعِي)ی داهاتوو.
هەندێ جاریش سوننەتە: وەك ئەو کەسەی توانای نەبێ مافی ژنەکەی بدا، یان ژنەکەی بێناموس بێ، یان ئەوەندە بەد ڕەوشت بێ: نەتوانێ ژیانی لەگەڵدا بباتە سەر ﴿عن ابن عباسرضي‌الله عنهما: أَنَّ رَجُلاً قال: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ امْرَأَتِي لاَ تَرُدُّ يَدَ لاَمِسٍ؟ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: غَرِّبْهَا. فَقَالَ: أَخَافُ أَنْ تَتْبَعَهَا نَفْسِي. قال: فَاسْتَمْتِعْ بِهَا﴾ حديث صحيح رواه أبوداود وغيره، پیاوێك گوتی: ئەی پێغەمبەری خواﷺ ژنەکەم دەستی هیچ کەسێك ناگەڕێنێتەوە کە دەستی بۆ دێنێ؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: تەڵاقی بدە. پیاوەکە گوتی: دەترسم دڵم بۆی بچێ. فەرمووی: کەوابو: لە گەڵی ڕابوێرە. واتە: بیهێڵەوە؟ نەوەك لە دوایتەڵاقدانی–بە هۆیدڵبۆچوونەکەی– زینای لە گەڵ بکا.
جا ئەگەر ئەو حاڵەتانەیڕابردوو هیچیان نەبون، ئەو کاتە (مَكْرُوه)=ناپەسندە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ:
يُشْتَرَطُ لِنُفُوذِهِ اَلتَّكْلِيفُ إِلاَّالسَّكْرَانَ، وَيَقَعُ بِصَرِيحِهِ بِلاَ نِيَّةٍ وَبِكِنَايَةٍ بِنِيَّةٍ، فَصَرِيحُهُ: اَلطَّلاَقُ وَكَذَا الْفِرَاقُ وَالسَّرَاحُ عَلَى الْمَشْهُورِ،

﴿أَبْغَضُ الْحَلاَلِ إِلَى اللهِ اَلطَّلاَقُ﴾ حديث صحيح رواه أبوداود وغيره، لە هەموو حەڵاڵێك

ڕێ لێهاتووتر لە لای خوایگەورە تەڵاقدانە.

جا تکایە بگەڕێوە بۆ (پێشەکی)یخولع چونکە پێویستیت پێی دەبێ.

(يُشْتَرَطُ لِنُفُوذِهِ) بە مەرج دادەندرێ بۆ جێبەجێبوونی تەڵاق: (اَلتَّكْلِيفُ) تەڵاقدەرەکە داوالێکراوی شەرع بێ، واتە: مێردەکە بالغو عاقڵو بەهۆشو بەخۆشیخۆی بێ،

کەوابو: تەڵاقی منداڵو شێتو بێهۆشو خەوتوو و زۆرلێکراو ناکەوێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاَثَةٍ: عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ﴾ حديث صحيح رواه اصحاب السنن، نووسین لە سەر سێ جۆرە کەسان هەڵگیراوە: لە سەر خەوتوو تا هەشیار دەبێتەوە، لە سەر منداڵ تا بلۆغی دەبێ، لە سەر شێت تا چاك دەبێتەوە.

(إِلاَّ السَّكْرَانَ) تەنها سەرخۆش نەبێ–کە بە قەسدیو بە خۆشی خۆی سەرخۆشکەرەکەی بە کار هێنابێ– ئەوە تەڵاقی دەکەوێ، جیاوازی نیە سەرخۆشکەرەکە: خواردن بێ، یان خواردنەوە بێ ، یان دەرمان بێ، هەروەك لە (باسی تەڵاقدانی سەرخۆش)دا ڕوونی دەکەینەوە، إن شاءالله تعالى.

جا بزانە: ووشەکانی تەڵاقدان دوو جۆرن: ئاشکرا، نائاشکرا، ئینجا (وَيَقَعُ بِصَرِيحِهِ بِلاَ نِيَّةٍ) تەڵاق بە ووشەی ئاشکرا دەکەوێ بێ ئەوەی نیەتی کەوتنی تەڵاقی هەبێ، بەڵکو تەنها ئەوەندە بەسە: بزانێ ئەم ووشەیە بۆ لێککردنەوەی پەیوەندی ژنو مێرد بە کار دێ، هەروەك لە (البجيرمي)و(الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە (وَبِكِنَايَةٍ) هەم بە ووشەی نائاشکراش تەڵاق دەکەوێ، بەڵام (بِنِيَّةٍ) دەبی نیەتی کەوتنی تەڵاقیشی لەگەڵدا بێ.

(فَصَرِيحُهُ) جا ووشەیئاشکرای تەڵاقدان ئەوەیە جگە لە واتەی تەڵاق هیچیتری لێنەفامێتەوە: وەك (اَلطَّلاَقُ) ئەو ڕستانەیداهاتوو: کە لە ووشەی تەڵاق دادەڕژێن.

(وَكَذَا الْفِرَاقُ وَالسَّرَاحُ) هەروەهاش ووشەی جیابوونەوەو بەرەڵدان (عَلَى الْمَشْهُورِ) لە سەر فەرموودەیناسراوی مەزهەب، چونکە ئەو سێ وشەیە لە قورئانیپیرۆزدا بۆتەڵاق بە کار هاتون، جا ئەوەش دەرهەق کەسێکی وەهایە کە بزانێ: ئەم دووانەش ووشەیئاشکرای تەڵاقن، بەڵام بۆ ئەوکەسانەی نازانن–وەك گەلی کوردزمان– ئەوە تەنها ووشەی تەڵاق بە ووشەیئاشکرای تەڵاقدانی ئەوان دادەندرێو ئەوانیتر نائاشکران، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە.

كَطَلَّقْتُكِ وَأَنْتِ طَالِقٌ وَمُطَلَّقَةٌ وَيَا طَالِقُ، لاَ أَنْتِ طَلاَقٌ وَالطَّلاَقُ فِي الأَصَحِّ، وَتَرْجَمَةُالطَّلاَقِ بِالْعَجَمِيَّةِ صَرِيحٌ عَلَىالْمَذْهَبِ، وَأَطْلَقْتُكِ وَأَنْتِ مُطْلَقَةٌ كِنَايَةٌ، وَلَوْ اِشْتَهَرَ لَفْظٌ لِلطَّلاَقِ: كَالْحَلاَلُ

أَوْ حَلاَلُ اللهِ عَلَيَّ حَرَامٌ، فَصَرِيحٌ فِىالأَصَحِّ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ أَنَّهُ كِنَايَةٌ وَاللهُ أَعْلَمُ.

ئینجا ڕستەکانیئاشکرای تەلاقدان: (کَ) وەك بڵێتە ژنەکەی: (طَلَّقْتُكِ) تۆم تەلاق دا، یان تەلاقم دای (وَأَنْتِ طَالِقٌ) تۆ تەلاقکەوتووی (وَمُطَلَّقَةٌ) تۆ تەلاقدراوی (وَيَاطَالِقُ) هۆ تەلاقکەوتوو، یان تەلاقم خستە سەر تۆ، یان تەلاقم لە سەر تۆ دانا.

جا ئەگەر شوێنی تەلاقەکەش–کە ژنەکەیە– نەڵێ، وەك تەلاقم لە سەر بێ، یان تەلاقم لە سەر واجب بێ، ئەوەش ئاشکرایە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

ئەوەش وا دەگەیەنێ: ئەگەر باسی ژنەکەی نەکاو بە نادیاری بڵێ: تەلاقم بکەوێ. یان بڵێ: تەلاقم کەوتبێ. ئەوەش هەر ووشەیئاشکرای تەلاقەو تەلاقی دەکەوێ.

واتە: هەرچەند هەبوونی شوێنیتەلاق لە ڕاستیدا پێویستە هەبێ–چونکە ڕوکنێکیتەلاقە– بەلام باسکردنیشوێنەکە لە ووشەیتەلاقداندا مەرج نیە بۆ تەلاق کەوتن، هەروەك لە (جواهرالفتاوى)دا ڕوون کراوەتەوە.

(لاَ أَنْتِ طَلاَقٌ وَالطَّلاَقُ) نەك بڵێ: تۆ تەلاقی، چونکە ئەمە ووشەیەکی نائاشکرایە ئەگەر نیەتی تەلاقکەوتنی نەبێ تەلاقی ناکەوێ (فِىالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: ئەگەر بڵێ: بە تەلاقم ئەو کارە ناکەم. یان بە هەرسێك تەلاقم ئەو کارەم نەکردوە. ئەوەش نابێتە سوێند، واتە: کارەکە بکا، یان نەیکا، یان کردبێتی، بە هیچ جۆرێك تەلاقی ناکەوێ، هەر چەند نیەتی تەلاقدانیشی هەبێ، هەروەك لە (الأنوار)و (تحفە)دا ڕوون کراوەتەوە، بەلام ئاگادار بە: لێرەدا لە (تحفة) چاپکراوەکاندا نزیکەی چوار دێڕ چاپ نەکراون، بەڵکو لە دەستنوسەکاندا هەنە، والله أعلم.

(وَتَرْجَمَةُ الطَّلاَقِ بِالْعَجَمِيَّةِ) گۆڕینی ووشەی (طلاق) لە زمانی عەرەبیەوە بۆ هەر زمانێکیتری جگە لە عەرەبی (صَرِيحٌ عَلَىالْمَذْهَبِ) ئەویش هەر بە وشەیئاشکرای تەلاق دادەندرێ، لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب (وَأَطْلَقْتُكِ) تۆم بەرهەلڵ دا (وَأَنْتِ مُطْلَقَةٌ) تۆ بەرهەڵدراوی (كِنَايَةٌ) هەردووکیان نائاشکرانو ئەگەر نیەتی تەلاقکەوتنی نەبێ تەلاقیان پێ ناکەوێ.

(وَلَوْ اشْتَهَرَ لَفْظٌ لِلطَّلاَقِ) ئەگەر وشەیەك بۆ تەلاقدان بڵاو بۆوە: (كَ) وەك (اَلْحَلاَلُ) حەلاڵم لێحەرام بێ (أَوْ حَلاَلُ اللهِ عَلَيَّ حَرَامٌ) یان حەلاڵیخوا لە سەر من حەرام بێ (فَصَرِيحٌ فِى الأَصَحِّ) ئەوەش ئاشکرایە (قُلْتُ) ئیمامی (النواوى) دەفەرموێ (الأَصَحُّ أَنَّهُ كِنَايَةٌ)

وَكِنَايَتُهُ: كَأَنْتِ خَلِيَّةٌ بَرِيَّةٌ بَتَّةٌ بَتْلَةٌ بَائِنٌ اِعْتَدِّى اِسْتَبْرِئِى رَحِمَكِ إِلْحَقِى بِأَهْلِكِ حَبْلُكِ عَلَىغَارِبِكِ لاَ أَنْدَهُ سَرْبَكِ أُعْزُبِى أُغْرُبِى دَعِينِى وَدِّعِينِى وَنَحْوِهَا، وَالإِعْتَاقُ كِنَايَةُ طَلاَقٍ

به فەرموودەی ڕاستتر: ئەو ووشەیە لە هەر دوو ڕستەکاندا نائاشکرایە، واتە: ئەگەر نیەتی تەلآقدانی نەبێ تەلآقی ناکەوێ (وَاللهُ أَعْلَمُ).

هەروەها تۆم حەڕام کرد. یان تۆ لە من حەڕامی. یان تۆ لە من حەڕامی وەك دایکم. ئەوانەش گشتی وشەی‌نائاشکرای تەلآقن، هەروەك لە (تحفة) لێرەو لە (ظهار)دا فەرموویەتی، ئێستاش لە دوای (أَنْتِ عَلَيَّ حَرَامٌ) ڕوونی دەکەینەوە، إن شاء الله تعالى.

(وكِنَايَتُهُ) وشەی‌نائاشکرای تەلآق ئەوەیە: جگە لە تەلآق واتەی‌تریشی لێ‌بفامێتەوە: (كَـ) وەك (أَنْتِ خَلِيَّةٌ) تۆ بێ‌مێردی (بَرِيَّةٌ) لێکبوویەوەی لە مێردت (بَتَّةٌ) لە مێردت بڕایەوە (بَتْلَةٌ) بێ‌مارەبڕینی (بَائِنٌ) جیابوووەوەی (اِعْتَدِّي) عیددەت ببینە (اِسْتَبْرِئِي رَحِمَكِ) منداڵدانەکەت دڵنیا بکە (إلْحَقِي بِأَهْلِكِ) بگەوە ناو خزم و کەسەکانت (حَبْلُكِ عَلَى غَارِبِكِ) پەتکەکەت لە سەر ملی‌خۆتە (لاَ أَنْدَهُ سَرْبَكِ) لە ڕەوێیەکەت ناخوڕمەوە=کارم بە تۆ نەماوە (أُعْزُبِي) لێم دوورکەوە (أُغْرُبِي) لێم ببە بێگانە (دَعِينِي) وازم لێبێنە (وَدِّعِينِي) خوا حافیزیم لێ‌بکە (وَنَحْوِهَا) هەرچی وەك ئەو ووشانە بێ: وەك خوا حافیزت بێ، خۆت لە من داپۆشە، بڕۆوە ماڵی‌باوکت، تۆ ژنی من نی، من مێردی تۆ نیم، بۆ خۆت شوو بکە=مێرد بکە.

(وَالإِعْتَاقُ) ووشەی ئازادم کردی کە بەرامبەر بە ژنەکەی بەکار بێنێ (كِنَايَةُ طَلَاقٍ) ووشەی نائاشکرای تەلآقدانە (وَعَكْسُهُ) پێچەوانەکەیشی کە تەلآقە ووشەی نائاشکرای ئازادکردنی کۆیلەیە، کەواتە: بە هەر یەکێك لە ووشە نائاشکرایەکانی تەلآقدانی تەلآق نیەتی هەبێ تەلآقی دەکەوێ.

بەلآم ئەگەر ژنەکەی بە (رَجْعِي) بە تەلآقێك تەلآق دابێ، ئینجا تەنها بڵێ: کردمە سێ‌بەسێ، واتە: هیچ ووشەیەکی ئاشکراو نائاشکرا دووبارە نەکاتەوە، ئەوە هیچی‌تر تەلآقی ناکەوێ، هەرچەند نیەتی‌تەلآقیشی هەبێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَلَيْسَ الطَّلَاقُ كِنَايَةَ ظِهَارٍ) ووشەی‌ئاشکرای تەلآقدان نابێتە ووشەی‌نائاشکرای زیهار (وَعَكْسُهُ) پێچەوانەکەشی نابێ، واتە: ووشەی‌ئاشکرای زیهار نابێتە ووشەی‌نائاشکرای تەلآقدان، بەلآم ووشەی‌نائاشکرای هەردووکیان دەبێتە ووشەی‌نائاشکرای ئەوی‌تریان، هەروەك (الشبراملسى) فەرموویەتی.

کەوابو: (فَلَوْ قَالَ) ئەگەر ئەگەر وشەیەکی حەڕامکردنی گوتە ژنەکەی‌خۆی: وەك (أَنْتِ عَلَيَّ حَرَامٌ) تۆ لە سەر من حەڕامی (أَوْ حَرَّمْتُكِ) یان تۆم حەڕام کرد، یان تۆ وەك دایکم لە من

وَنَوَى طَلَاقًا أَوْ ظِهَارًا حَصَلَ، أَوْ نَوَاهُمَا تَخَيَّرَ وَثَبَتَ مَااخْتَارَهُ، وَقِيلَ طَلَاقٌ وَقِيلَ ظِهَارٌ، أَوْ تَحْرِيمَ عَيْنِهَا لَمْ تَحْرُمْ وَعَلَيْهِ كَفَّارَةُ يَمِينٍ، وَكَذَا إنْ لَمْ تَكُنْ

حەرامی (وَنَوَى طَلاَقًا) ئەوە ئەگەر بە یەکێك لەو سێ وشانەی‌ڕابردوو مەبەستی یەك تەڵاق، یان دوو تەڵاق، یان سێ تەڵاق بێ، ئەوە بەگوێرەی نیەتەکەی دەبێتە تەڵاقدان.

(أَوْ ظِهَارًا) یان ئەگەر بەو وشانە مەبەستی زیهار بێ، ئەوە(حَصَلَ) دەبێتە زیهار.

(أَوْ نَوَاهُمَا) یان ئەگەر نیەتی تەڵاقدان‌و زیهاری وێکڕا هەبو، ئەوە هەردووکیان وێکڕا دروست نابن؟ چونکە تەڵاقدان مارەبڕین لا دەبا، زیهاریش جێگیری دەکا، کەوابو: (تَخَيَّرَ) مێردەکە دەبێتە سەرپشك: (وَثَبَتَ مَااخْتَارَهُ) لە تەڵاق‌و لە زیهار کامەیانی هەڵبژارد تەنها ئەوی بۆ جێگیر دەبێ (وَقِيلَ طَلاَقٌ وَقِيلَ ظِهَارٌ) لە فەرموودەیەکی بێ‌هێزدا: تەڵاقی دەکەوێ‌و، لە بێ‌هێزێکدا: دەبێتە زیهار.

(أَوْ) یان ئەگەر بەو سێ وشانەی‌ڕابردوو مەبەستی تەڵاق و زیهار نەبو، بەڵکو (تَحْرِيمَ عَيْنِهَا) مەبەستی حەرامکردنی خودی‌ژنەکە بوو، یان مەبەستی حەرامکردنی جیماعی ژنەکە بوو، ئەو کاتە (لَمْ تَحْرُمْ) ژنەکەی لێ‌حەرام نابێ، بەڵام (وَعَلَيْهِ كَفَّارَةُ يَمِينٍ) هەر ئەو دەم کەففارەتێکی وەك کەففارەتی سوێندخواردنی لە سەر واجب دەبێ، هەر چەند جیماعیشی لەگەڵ نەکردبێ.

(وَكَذَا إِنْ لَمْ تَكُنْ نِيَّةٌ) هەروەها ئەگەر نیەتی هیچ حەرامکردنێکیشی نەبێ، ژنەکەی لێ‌حەرام نابێ، بەڵام کەففارەتەکەی‌سوێندی هەر لە سەر واجب دەبێ (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا؟چونکە وشەیەکی حەرامکردنی بە ژنەکەی گوتووە ﴿عن ابن عباس رضى‌الله عنهما: إِذَا حَرَّمَ الرَّجُلُ عَلَيْهِ إِمْرَأَتَهُ فَهِيَ يَمِينٌ يُكَفِّرُهَا. وَقالَ: لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾ رواه الشيخان، (إبن عباس) فەرمووی: هەر کاتێك پیاو ژنەکەی‌خۆی لە خۆی حەرام کرد، ئەوە لێی حەرام نابێ، بەڵکو وەکو سوێندێك کە ففارەتی دەدا. جا فەرمووی: لەو کەففارەتەدا شوێنکەوتنێکی جوانی پێغەمبەرﷺ بۆ ئێوە هەیە. واتە: کە لە سورەتی (التَّحْرِيم)دا خوای گەورە فەرمانی پێ‌کرد: لەو ڕووداوەدا کەففارەت بدا.

جا بزانە: ئەگەر بڵێتە هەر چوار ژنەکانی: ئێوە لە من حەرامن. ئەو کاتەش–ئەگەر مەبەستی تەڵاق و زیهار نەبێ– تەنها یەك کەففارەتی لە سەر واجبە، هەروەها ئەگەر زۆر جاریش ڕستەکە دووبارە بکاتەوە، تەنها یەك کەففارەتی لە سەر واجبە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَالثَّانِي لَغْوٌ) بە فەرموودەی‌دووەمی بێ‌هێز: ئەو حەرامکردنەکە بەتاڵەو کەففارەت واجب ناکا.

(وَإِنْ قَالَهُ لأَمَتِهِ) ئەگەر بە جاریەکەی خۆی گوت: تۆ لە من حەرامی (وَنَوَى عِتْقًا) مەبەستیشی ئازادکردن بوو (ثَبَتَ) ئازادبوونەکە جێگیر دەبێ (أَوْ تَحْرِيمَ عَيْنِهَا أَوْ لاَ نِيَّةَ)

فَكَالزَّوْجَةِ، وَلَوْ قَالَ: هَذَا الثَّوْبُ أَوِ الطَّعَامُ أَوِالْعَبْدُ حَرَامٌ عَلَيَّ. فَلَغْوٌ، وَشَرْطُ نِيَّةِ الْكِنَايَةِ اِقْتِرَانُهَا بِكُلِّ اللَّفْظِ، وَقِيلَ يَكْفِي بِأَوَّلِهِ،

وَإِشَــارَةُ نَــاطِقٍ بِطَــلاَقٍ لَغْــوٌ، وَقِيــلَ كِنَايَــةٌ، وَيُعْتَــدُّ بِإِشَــارَةِ أَخْــرَسَ فِــي الْعُقُــودِ وَالْحُلُولِ، فَإِنْ فَهِمَ طَلاَقَهُ بِهَا كُلُّ أَحَدٍ فَصَرِيحَةٌ، وَإِنْ اخْتَصَّ بِفَهْمِهِ فَطِنُونَ فَكِنَايَةٌ،

یان مەبەستی حەڕامکردنی خودیجاریەکە بوو، یان هیچ نیەتێکی نەبو، ئەوە (فَكَالزَّوْجَةِ) وەك حەڕامکردنی ژنەکەیەتی، واتە: کەففارەتی لە سەر واجب دەبێ.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر پیاوەکە گوتی (هَذَا الثَّوْبُ أَوِ الطَّعَامُ أَوِ الْعَبْدُ حَرَامٌ عَلَيَّ) ئەم جلە، یان ئەم خواردەمەنیە، یان ئەم کۆیلەیە لە سەر من حەڕام بێ، ئەوە (فَلَغْوٌ) بەتاڵەو کەففارەتیش واجب نابێ.

(وَشَرْطُ نِيَّةِ الْكِنَايَةِ) مەرجی کارکردنی نیەتی ووشەکانی نائاشکرای تەڵاق ئەوەیە: (اقْتِرَانُهَا بِكُلِّ اللَّفْظِ) نیەتەکە بەرامبەر بێ لەگەڵ تەواوی ووشەکەی نائاشکرادا (وَقِيلَ يَكْفِي بِأَوَّلِهِ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: نیەتەکە لەگەڵ سەرەتای ووشەکەدا بەرامبەر بێ بەسە، بەڵام بە فەرموودەی بەهێز–لە لای چەند زانایەك– ئەوەندە بەسە: لەگەڵ بەشێکی ووشەکەدا نیەتی تەڵاقدانی هەبێ: جا لە سەرەتای ووشەکە بێ، یان ناوەند، یان کۆتایی، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاند فەرموویانە.

﴿ نوسین و ئاماژەکردن بۆ تەڵاقدان ﴾

(وَإِشَارَةُ نَاطِقٍ بِطَلَاقٍ) ئاماژەکردنی پیاوی زمانساغ–کە لاڵ نەبێ– بۆ تەڵاقدانی ژنەکەی (لَغْوٌ) بەتاڵە، وەك ژنەکەی بڵێ: تەڵاقم بدە. ئەویش بە دەست ئاماژە بکا: بڕۆ. ئەوە تەڵاقی ناکەوێ، بەڵام ئەگەر ئاماژە بۆ شوێنی تەڵاقەکە بکا، ئەو کاتە دروست دەبێ: وەك دوو ژنی هەبن و بڵێ: تەڵاقی ژنەکەم کەوتبێ. ئاماژەش بۆ یەکێکیان بکا، ئەوە تەڵاقی ئاماژە بۆکراوەکە دەکەوێ، بەڵام ئەگەر گوتی: ئەوە نا، مەبەستم ژنەکەیتر بوو. ئەوەشی لێقبوڵ دەکرێ، هەروەك لە (مغنی)و (حاشیة عمیرة)دا فەرموویانە (وَقِيلَ كِنَايَةٌ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: ئاماژەکردنی زمانساغ وەك ووشەی نائاشکریە.

بەڵام (وَيُعْتَدُّ بِإِشَارَةِ أَخْرَسَ) ئاماژەکردنی مرۆڤی لاڵ ڕەفتاری پێدەکرێ: (فِيالْعُقُودِ) لە مامڵەتبەستنەکاندا: وەك کڕین و فرۆشتن و مارەبڕین، هەم (وَالْحُلُولِ) لە لێککردنەوەکاندا: وەك تەڵاق و هەڵوەشاندنەوەی مامڵەتەکان و مارەبڕین، هەر چەند لاڵەکە توانای نوسینیشی هەبێ، ئینجا (فَإِنْ فَهِمَ طَلَاقَهُ بِهَا كُلُّ أَحَدٍ) ئەگەر گشت کەسێك بە ئاماژەکەی لە تەڵاقدانەکەی تێدەگەیشت، ئەوە (فَصَرِيحَةٌ) ئاماژەکەی ئاشکرایەو پێویست بە نیەتی تەڵاقدان ناکا، بەڵام (وَإِنْ اخْتَصَّ بِفَهْمِهِ فَطِنُونَ) ئەگەر بە تایبەتی زیرەکەکان لە ئاماژەکەی تێدەگەیشتن، ئەو کاتە (فَكِنَايَةٌ) ئاماژەکەی نائاشکرایەو پێویستە نیەتی

وَلَــوْ كَتَــبَ نَــاطِقٌ طَلاَقًــا وَلَــمْ يَنْــوِهِ فَلَغْــوٌ، وَإِنْ نَــوَاهُ فَــالأَظْهَرُ وُقُوعُــهُ، فَــإِنْ كَتَــبَ إِذَا بَلَغَــكِ كِتَــابِي فَأَنْــتِ طَــالِقٌ. فَإِنَّمَــا تَطْلُــقُ بِبُلُوغِــهِ،

وَإِنْ كَتَبَ إِذَا قَرَأْتِ كِتَابِي. وَهِيَ قَارِئَةٌ فَقَرَأَتْهُ طَلَقَتْ، وَإِنْ قُرِئَ عَلَيْهَا فَلاَ فِالأَصَحِّ،

تەڵاقدانیشی لەگەڵدا بێ، هەروەها ئەگەر بە نووسینیش ژنەکەی تەڵاق بدا، پێویستە نیەتی تەڵاقدانی هەبێ، جا نیەتەکەشی لە هەردوو حاڵەتدا: یان بە نووسینێکیتر، یان بە ئاماژەیەکیتر دەزاندرێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

(وَلَوْ كَتَبَ نَاطِقٌ طَلاَقًا) ئەگەر زمانساغێك، یان لاڵێك تەڵاقدانێکی نووسی (وَلَمْ يَنْوِهِ) نیەتی تەڵاقدانیشی نەبو (فَلَغْوٌ) ئەوە بەتاڵەو تەڵاقی ناکەوێ، چونکە نووسین وەك ووشەی نائاشکرایە، بەڵام (وَإِنْ نَوَاهُ) ئەگەر لەگەڵ نووسینەکەدا نیەتی تەڵاقدانی هەبو، ئەو کاتە (فَالأَظْهَرُ وُقُوعُهُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: تەڵاقەکەی دەکەوێ.

جا ئەگەر لە حاڵەتینووسینەکەدا بە زوبانیش نووسراوەکەی دەگوت، یان لە دوای نووسینەکە نووسراوەکەی خوێندەوە، ئەوە ووشەیەکیئاشکرایە، بەڵام ئەگەر بڵێ: تەنها مەبەستم خوێندنەوەی نووسراوەکە بوو و نیەتی تەڵاقدانم نەبو، ئەو کاتە بە سوێندخواردن باوەڕی پێدەکرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

بەڵام ئەگەر بەخۆی تەڵاقەکەی نەنووسی، بەڵکو فەرمانی بە یەکێکیتر کرد: تەڵاقدانی ژنەکەی بۆ نووسیو بەخۆیشی نیەتی تەڵاقدانەکەی هێنا، ئەوە تەڵاقی ناکەوێ، بەڵکو مەرجە: فەرمانی نووسینو نیەتی تەڵاقدانی وێکڕا پێبکاو نووسەرەکەش لەگەڵ نووسینەکەدا نیەتی تەڵاقدانەکەی هەبێ، تاکو تەڵاقی فەرمانکەرەکە بکەوێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)و حاشیەکانیاندا ڕوون کراوەتەوە.

(فَإِنْ كَتَبَ) جا ئەگەر مێردەکە بۆ ژنەکەی نووسی: (إِذَا بَلَغَكِ كِتَابِي فَأَنْتِ طَالِقٌ) هەر کاتێك نووسراوەکەی من بە دەستت گەیشت، یان پێت گەیشت، تۆ تەڵاقکەوتووی= تەڵاقت بکەوێ. لە گەڵ نووسینەکەشدا نیەتی تەڵاقدانی هەبو، ئەوە (فَإِنَّمَا تَطْلُقُ بِبُلُوغِهِ) تەنها بە گەیشتنی نووسراوەکەی تەڵاقی ژنەکەی دەکەوێ، کەواتە: ئەگەر نووسراوەکە پێش گەیشتن هەمووی ڕەش بۆوە، یان تەنها دێرەکەی تەڵاقدان ڕەش بۆوە، ئەو کاتە تەڵاقی ناکەوێ.

(وَإِنْ كَتَبَ) ئەگەر بۆ ژنەکەی نووسی (إِذَا قَرَأْتِ كِتَابِي) هەر کاتێك نووسراوەکەمت خوێندەوە تەڵاقت بکەوێ (وَهِيَ قَارِئَةٌ) ژنەکەش خوێندەوار بوو (فَقَرَأَتْهُ) ئینجا نووسراوەکەشی خوێندەوە (طَلَقَتْ) تەڵاقی دەکەوێ، هەرچەند بە زوبانیش نەیخوێندبێتەوە، بەڵام (وَإِنْ قُرِئَ عَلَيْهَا) ئەگەر نووسراوەکەی بۆ خوێندرایەوە (فَلاَ فِي الأَصَحِّ) تەڵاقی ناکەوێ لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە بەخۆی نەیخوێندۆتەوە، بەڵام وَإِنْ لَمْ تَكُنْ قَارِئَةً فَقُرِئَ عَلَيْهَا طَلَقَتْ.

(فَصْلٌ) لَهُ تَفْوِيضُ طَلاَقِهَا إِلَيْهَا، وَهُوَ تَمْلِيكٌ فِالْجَدِيدِ فَيُشْتَرَطُ لِوُقُوعِهِ تَطْلِيقُهَا عَلَى

الْفَوْرِ، وَإِنْ قَالَ: طَلِّقِي بِأَلْفٍ. فَطَلَّقَتْ بَانَتْ وَلَزِمَهَا أَلْفٌ، وَ فِي قَوْلٍ تَوْكِيلٌ فَلاَ يُشْتَرَطُ فَوْرٌ فِي الأَصَحِّ، وَفِياشْتِرَاطِ قَبُولِهَا خِلاَفُ الْوَكِيلِ، وَعَلَى الْقَوْلَيْنِ:

(وَإِنْ لَمْ تَكُنْ قَارِئَةً) ئەگەر ژنەکە خوێندەوار نەبێو (فَقُرِئَ عَلَيْهَا) نووسراوەکەی بۆ بخوێندرێتەوە، ئەو کاتە (طَلَّقَتْ) تەلاقی دەکەوێ، چونکە مەبەست بە خوێندنەوەی نەخوێندەوار: تێگەیشتنو زانینی ناو نووسراوەکەیە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی تەلاق دانە دەست ژن ﴾

(لَهُ تَفْوِيضُ طَلاَقِهَا إِلَيْهَا) بە (إجماع)ی زانایانیئیسلام دروستە: مێردەکە تەلاقی ژنەکەی بداتە دەست ژنەکە، وەك بڵێ: خۆت تەلاق بدە ئەگەر حەز دەکەی ﴿عن عائشة رضىالله عنها: خَيَّرَنَا رَسُولُ اللهِﷺ فَاخْتَرْنَا اللهَ وَرَسُولَهُ، فَلَمْ يُعَدَّ ذَلِكَ عَلَيْنَا شَيْئاً﴾ رواه الشيخان، حەزرەتی (عائشة) فەرمووی: پێغەمبەرﷺ ئێمەی–ژنەکانیخۆی– کردە سەرپشك: لە خۆ تەلاقدانو مانەوە بە ژنایەتی، ئێمەش خواو پێغەمبەرمانﷺ هەڵبژارد، جا ئەو سەرپشکیەش بە تەلاق نەژمێردرا.

(وَهُوَ تَمْلِيكٌ) تەلاق دانە دەست ژنەکە بڕیاری کردنە ملکایەتیی بۆ دەدرێ (فِيالْجَدِيدِ) لە فەرموودەینوێدا، کەوابو: (فَيُشْتَرَطُ لِوُقُوعِهِ) بە مەرج دادەندرێ بۆ کەوتنیتەلاقەکە (تَطْلِيقُهَا عَلَيالْفَوْرِ) ژنەکە لە دوای قسەی مێردەکەی یەکسەر خۆی تەلاق بدا، کەواتە: ئەگەر قسەیەکی زۆری بێگانە، یان بێدەنگبوونێکیدرێژ کەوتە نێوان قسەی مێردەکەو ژنەکە، ئەوە تەلاقەکەی ناکەوێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغني)دا فەرموویانە.

(وَإِنْ قَالَ) ئەگەر مێردەکە گوتیە ژنەکەی: (طَلِّقِي بِأَلْفٍ) خۆت تەلاق بدە بە هەزار دینار (فَطَلَّقَتْ) ژنەکەش یەکسەر گوتی: خۆم تەلاق دا، ئەوە (بَانَتْ وَلَزِمَهَا أَلْفٌ) بە (بائن)ی تەلاقی دەکەوێو هەزار دینارەکەشی لە سەر واجب دەبێ بۆ مێردەکەی، هەرچەند ناوی هەزار دینارەکەشی نەگوتبێتەوە.

(وَفِي قَوْلٍ تَوْكِيلٌ) لە فەرموودەیەکیتردا: تەلاق دانە دەست ژنەکە وەکیلگرتنە بۆ تەلاقدان، وەك تەلاق دانە دەست بێگانە، کەوابو: (فَلاَ يُشْتَرَطُ فَوْرٌ فِيالأَصَحِّ) بە مەرج داناندرێ بە پەلە خۆی تەلاق بدا، لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَفِي اشْتِرَاطِ قَبُولِهَا خِلاَفُ الْوَكِيلِ) لەبارەی بە مەرج دانانی قبوڵکردنی ژنەکە هەمان فەرموودە جیاوازەکانی ڕابردووی وەکیل لێرەشدا هەنە، کەواتە: بە فەرموودەی ڕاستتر: مەرج نیە بە زوبان بڵێ: قبوڵم کرد (وَعَلَى الْقَوْلَيْنِ) لە سەر هەردوو لَهُ الرُّجُوعُ قَبْلَ تَطْلِيقِهَا، وَلَوْ قَالَ: إِذَا جَاءَ رَمَضَانُ فَطَلِّقِي. لَغَا عَلَى التَّمْلِيكِ، وَلَوْ قَالَ: أَبِينِي نَفْسَكِ. فَقَالَتْ: أَبَنْتُ. وَنَوَيَا

وَقَــعَ وَإِلاَّ فَــلاَ، وَلَــوْ قَــالَ: طَلِّقِــي. فَقَالَــتْ: أَبَنْــتُ. وَنَــوَتْ أَوْ أَبِينِــي. وَنَــوَى، فَقَالَــتْ: طَلَّقْــتُ. وَقَــعَ، وَلَــوْ قَــالَ طَلِّقِــي. وَنَــوَى ثَلاَثًــا، فَقَالَــتْ: طَلَّقْــتُ. وَنَــوَتْهُنَّ فَثَلاَثٌ وَإِلاَّ فَوَاحِدَةٌ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ قَالَ: ثَلاَثًا. فَوَحَّدَتْ أَوْ عَكْسَهُ فَوَاحِدَةٌ.

فەرموودەكانی ملكایەتیو وەكیلایەتی (لَهُ الرُّجُوعُ قَبْـلَ تَطْلِيقِهَا) بـۆ مێردەكـە دروستـە پەشیمان ببێتەوە پێش ئەوەی ژنەكە خۆی تەلاق بدا.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر مێردەكە گوتیە ژنەكەی (إِذَا جَاءَ رَمَضَانُ فَطَلِّقِي) هـەر كاتێك ڕەمـەزان هات خۆت تەلاق بدە. ئەوە (لَغَا عَلَى‌التَّمْلِيـكِ) لـە سـەر فەرموودەیەكـەمی كردنـە ملك بەتاڵەو تەلاقەكەی ناكەوێ، بەلام لە سەر فەرموودەیدووەمی وەكیلگرتن دروست دەبـێ

(وَلَوْ قَالَ) ئەگە مێردەكە گوتیە ژنەكەی (أَبِينِي نَفْسَكِ) خۆت جیا بكـەوە (فَقَالَـتْ أَبَنْـتُ) ژنەكەش یەكسەر گوتی: خۆم جیا كردەوە (وَنَوَيَا) مێردەكە نیـەتی دانـە دەسـتی هێنـاو ژنەكەش نیەتی تەلاقدانی هێنا، ئەوە (وَقَعَ) تەلاقەكەی دەكەوێ (وَإِلاَّ فَـلاَ) بـەلام ئەگـەر هەردووكیان، یان تەنها یەكێكیان نیەتی نەهێنا، تەلاقەكە ناكەوێ.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر مێردەكە گوتی (طَلِّقِي) خۆت تەلاق بدە (فَقَالَتْ أَبَنْتُ) ژنەكـەش گـوتی خۆم جیا كردەوە (وَنَوَتْ) نیەتی تەلاقیشی هێنا (أَوْ أَبِينِي وَنَـوَى) یـان مێردەكـە گـوتی: خۆت جیا بكەوەو نیەتی تەلاقیشی هێنا (فَقَالَتْ طَلَّقْتُ) ژنەكەش گـوتی: خـۆم تـەلاق دا، ئەوە (وَقَعَ) لە هەر دوو حاڵەتدا تەلاقەكەی دەكەوێ.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر مێردەكە گوتی (طَلِّقِي وَنَوَى ثَلاَثًا) خۆت تەلاق بدە. نیەتی سێ تەلاقیشی هێنا (فَقَالَتْ طَلَّقْتُ وَنَوَتْهُنَّ) ژنەكەش گوتی خۆم تـەلاق دا. ئـەویش نیـەتی سـێ تـەلاقی هێنا، ئەوە (فَثَلاَثٌ) سـێ تـەلاقی دەكـەون (وَإِلاَّ) بـەلام ئەگـەر هـەردووكیان، یـان تـەنها یـەكێكیان نیـەتی سـێ تەلاقەكـەی نـەهێنا، ئـەو كاتـە (فَوَاحِـدَةٌ) یـەك تـەلاق دەكـەوێ (فِي‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا. (وَلَوْ قَالَ ثَلاَثًا) ئەگەر مێردەكـە گـوتی: سێ‌بەسـێ خۆت تەلاق بدە (فَوَحَّدَتْ) ژنەكەش بـە یـەك تـەلاق خـۆی تـەلاق دا (أَوْ عَكْسَـهُ) یـان بـە پێچەوانەوە مێردەكە گوتی: یەك تەلاق. ژنەكەش بـە سـێ تـەلاق خـۆی تـەلاق دا، ئـەوە (فَوَاحِدَةٌ) لە هەردوو حاڵەتدا تەنها یەك تەلاقی دەكەوێ.

كەوابو: ئەگەر مێردەكە بلێتە پیاوێك: ژنەكەم تەلاق بدە. ژمارەی تەلاقەكەشی نـەگوت، ئینجا وەكیلەكەش سێ‌بەسێ تەلاقیدا، ئەوە تەنها یەك تەلاقی دەكەوێ؟ چونكە بۆ زیاتر لە یەك تەلاق ئیزن نەدراوە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

(فَصْـلٌ) مَـرَّ بِلِسَـانِ نَـائِمٍ طَـلاَقٌ لَغَـا، وَلَـوْ سَـبَقَ لِسَـانُهُ بِطَـلاَقٍ بِـلاَ قَصْـدٍ لَغَـا، وَلاَ يُصَـدَّقُ ظَـاهِرًا إِلاَّ بِقَرِينَـةٍ، وَلَـوْ كَـانَ اِسْـمُهَا طَالِقًـا فَقَـالَ: يَـا طَـالِقُ. وَقَصَـدَ النِّـدَاءَ

لَمْ تَطْلُقْ، وَكَذَا إنْ أَطْلَقَ فِي الأَصَحِّ، وَإِنْ كَانَ اِسْمُهَا طَارِقًا أَوْ طَالِبًا فَقَالَ: يَا طَالِقُ،

﴿ فَصْلٌ: لە باسی چەند مەرجێکی تەڵاقدەرو گوتەی تەڵاقەکە ﴾

(مَرَّ بِلِسَانِ نَائِمٍ طَلَاقٌ) هەر کاتێك پیاوی‌خەوتوو تەڵاقی بە زماندا هات (لَغَا) تەڵاقدانەکە بەتاڵە، چونکە نەیویستوە ووشەی تەڵاق بۆ تەڵاقدان بە کار بێنێ، بۆیێ نووسین لە سەر خەوتوو لادراوە، بە بەڵگەی حەدیسەکەی سێ کەسەکانی‌ڕابردوو.

(وَلَوْ سَبَقَ لِسَانُهُ بِطَلَاقٍ بِلاَ قَصْدٍ) ئەگەر پیاوێك زوبانەکەی پێشبڕکەی لێکرد بە ووشەی تەڵاقدان، بێ ئەوەی بیەوێ ووشەکە بۆ تەڵاقدان بە کار بێنێ (لَغَا) تەڵاقدانەکە بەتاڵە، هەروەها ئەگەر یەکێك ڕستەی تەڵاقدانی‌کەسێکی‌تر بگێڕێتەوە، یان مامۆستا لە کاتی دەرس گوتنەوەدا ووشەی تەڵاقدان زۆر دووبارە بکاتەوە، ئەوانەش تەڵاقیان ناکەوێ، چونکە نەیانویستوە ووشەی تەڵاقەکە بۆ تەڵاقدان بە کار بێنن، هەروەك لە زۆربەی سەر چاوەکاندا فەرموویانە.

بەڵام (وَلاَ يُصَدَّقُ ظَاهِرًا إِلاَّ بِقَرِينَةٍ) ئەوەی دەڵێ زوبانەکەم پێشبڕکەی کردوە، لە ئاشکرایی‌دا باوەڕی پێ‌ناکرێ تەنها بە نیشانەیەك نەبێ: وەك بیەوێ بڵێتە ژنەکەی: ئیزنم دای. یان بیەوێ بڵێ: نیشانم دای. بەڵام زمانەکەی پێشبڕکە بکاو بڵێ: تەڵاقم دای. ئەوە ئەگەر نیشانەیەك هەبێ باوەڕی پێ‌دەکرێ.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر بڵێتە ژنەکەی: تۆ لە من حەرام بی. ئینجا واتێبگا بەم ووشەیە سێ‌بەسێ تەڵاقی کەوتوە، بۆیێ بە ژنەکەی بڵێ: من سێ‌بەسێ تۆم تەڵاق داوە. ئەوەش تەڵاقی ناکەوێ، هەروەها ئەگەر فتوادەرێك پێی بڵێ: تەڵاقت کەوتوە. ئەویش بە هۆی ئەم فتوایە بڵێ: ژنەکەم تەڵاق داوە. ئینجا فتوادەرێکی زاناتر پێی بڵێ: تەڵاقت نەکەوتووەو فتوایەکەی‌تر هەڵە بووە. ئەوەش تەڵاقی ناکەوێ، چونکە ئەوانە هەردووکیان مەبەستیان خەبەردانی تێگەیشتنێکی بە هەڵە بووە، نەك تەڵاقدان، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَوْ كَانَ اِسْمُهَا طَالِقًا) ئەگەر ژنەکە ناوی تەڵاقکەوتوو بوو (فَقَالَ يَا طَالِقُ) مێردەکەش گوتی هۆ تەڵاقکەوتوو (وَقَصَدَالنِّدَاءَ) مەبەستیشی بانگکردن بوو، ئەوە (لَمْ تَطْلُقْ) تەڵاقی ناکەوێ (وَكَذَا إِنْ أَطْلَقَ) هەروەها ئەگەر هیچیشی مەبەست نەبێ تەڵاقی ناکەوێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (وَإِنْ كَانَ اسْمُهَا طَارِقًا أَوْ طَالِبًا) ئەگەر ژنەکە ناوی (طارق)، یان (طالب) بوو (فَقَالَ يَا طَالِقُ) مێردەکەش گوتی هۆ (طالق)، واتە:

وَقَالَ: أَرَدْتُ النِّدَاءَ فَالْتَفَّ الْحَرْفُ. صُدِّقَ، وَلَوْ خَاطَبَهَا بِطَلَاقٍ هَازِلاً أَوْ لاَعِبًا أَوْ وَهُوَ يَظُنُّهَا أَجْنَبِيَّةً بِأَنْ كَانَتْ فِي ظُلْمَةٍ أَوْ أَنْكَحَهَا لَهُ وَلِيُّهُ أَوْ وَكِيلُهُ وَلَمْ يَعْلَمْ

وَقَعَ، وَلَوْ لَفَظَ أَعْجَمِيٌّ بِهِ بِالْعَرَبِيَّةِ وَلَمْ يَعْرِفْ مَعْنَاهُ لَمْ يَقَعْ، وَقِيلَ إِنْ نَوَى مَعْنَاهَا وَقَعَ،

تەڵاقکەوتوو، بەڵام (وَقَالَ أَرَدْتُ النِّدَاءَ فَالْتَفَّ الْحَرْفُ) گوتی مەبەستم بانگکردن بوو و پیتەکە تێکەڵ بە زوبانم بوو، ئەوە (صُدِّقَ) پێی باوەڕ دەکرێ.

﴿ گاڵتەکردن بە تەڵاق ﴾

(وَلَوْ خَاطَبَهَا بِطَلَاقٍ هَازِلاً أَوْ لَاعِبًا) ئەگەر بە گاڵتە بڵێتە ژنەکەی: تەڵاقم دای. یان تەڵاقم کەوتبێ. ئەوە تەڵاقی دەکەوێ بە (إجماع)ی زانایانی‌ئیسلام، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿ثَلَاثٌ جِدُّهُنَّ جِدٌّ وَهَزْلُهُنَّ جِدٌّ: اَلطَّلَاقُ وَالنِّكَاحُ والرَّجْعَةُ﴾ رواه أبوداود والترمذي وصححه الحاكم، سێ شت هەنە ڕاستییان هەر ڕاستیە، گاڵتە پێکردنیشیان هەر ڕاستیە: تەڵاقدان‌و مارەبڕین‌و تەڵاق چاککردنەوە.

(أَوْ) یان مێردەکە بە ژنەکەی‌خۆی گوت: تەڵاقت کەوتبێ. بەڵام نەیزانی ژنی خۆیەتی، بەڵکو (وَهُوَ يَظُنُّهَا أَجْنَبِيَّةً) وای‌تێدەگەیشت ژنەکە بێگانەیە (بِأَنْ كَانَتْ فِي ظُلْمَةٍ) وەك ژنەکە لە تاریکاییدا بێ (أَوْ أَنْكَحَهَا لَهُ وَلِيُّهُ أَوْ وَكِيلُهُ وَلَمْ يَعْلَمْ) یان سەرپەرشتکارەکەی، یان وەکیلەکەی ئەو ژنەی بۆ مارە بڕیبوو و ئەویش نەیزانیبوو لێی مارە کراوە، یان لە بیری چوبو کە ژنی هەیە، ئینجا گوتی: تەڵاقی ژنەکەم کەوتبێ. ئەوە (وَقَعَ) لە هەردوو مەسەلەدا لە ئاشکراییدا تەڵاقی دەکەوێ، بەڵام لە پەنهانی نێوان خۆی‌و خوادا ناکەوێ، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

﴿ئاگاداری﴾: ئەگەر بێ‌زانینی مێردەکە ژنەکەی بچێتە شارێك، ئینجا بە مێردەکەی بڵێن: ژنەکەت لەم شارەیە. ئەویش نازانێ ژنەکەی هاتۆتە شارەکە، بۆیە دەڵێ: ئەگەر من هیچ ژنێکم لەم شارەدا بێ تەڵاقی کەوتبێ. ئەوە–بە فەرموودەی بەهێزتر– تەڵاقی ناکەوێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلَوْ لَفَظَ أَعْجَمِيٌّ بِهِ بِالْعَرَبِيَّةِ) بۆ وێنە: ئەگەر عەرەبزمان نەبێ‌و ووشەی تەڵاقدان بە عەرەبی بڵێ‌و (وَلَمْ يَعْرِفْ مَعْنَاهُ) واتەکەشی نەزانێ: وەك کوردزمانێك بە زمانێکی‌تری جگە لە کوردی ووشەی تەڵاقدان بڵێ‌و واتەکەشی نەزانێ، ئەوە (لَمْ يَقَعْ) تەڵاقی ناکەوێ، هەروەك ئەگەر ووشەیەکی کافربوون بڵێ‌و واتەی نەزانێ کافر نابێ، واتە: بەڵام ئەگەر واتەکەی بزانێ، تەڵاقی دەکەوێ.

(وَقِيلَ إِنْ نَوَى مَعْنَاهَا) لە فەرموودەیەکی بێ‌هێزدا: ئەگەر نیەتی واتەکەی لای ئەوخاوەنزمانانەی هەبێ (وَقَعَ) تەڵاقی دەکەوێ.

وَلاَ يَقَعُ طَلاَقُ مُكْرَهٍ، فَإِنْ ظَهَرَتْ قَرِينَةُ اِخْتِيَارٍ بِأَنْ أُكْرِهَ عَلَى ثَلاَثٍ فَوَحَّدَ أَوْ صَرِيحٍ أَوْ تَعْلِيقٍ فَكَنَّى أَوْ نَجَّزَ أَوْ عَلَى طَلَّقْتُ فَسَرَّحَ أَوْ بِالْعُكُوسِ وَقَعَ،

﴿ تەڵاقدانی تووڕەبوو و زۆرلێکراو ﴾

بزانە: زانایانی‌ئیسلام هیچ جیاوازییێکیان لەوەدا نیە: کە تەڵاقی پیاوی تووڕەبوو دەکەوێ، چونکە کۆمەڵێك (صَحَابَة) ئەو فتوایەیان داوەو هیچ (صحابة)یەکی‌تریش ڕەخنەی لێنەگرتوون بووەتە (إجماع)ێکی بێ‌دەنگی، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

بەڵام (وَلاَ يَقَعُ طَلاَقُ مُكْرَهٍ) تەڵاقی پیاوی زۆرلێکراوی بە ناهەق ناکەوێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَطَلاَقَ وَلاَعَتَاقَ فِي إغْلاَقٍ﴾حديث صحيح رواه أبوداود، تەڵاقدان‌و ئازادکردن بە زۆرلێکردن نابێ.

بەڵام ئەگەر زۆرلێکردنەکە بە هەق بێ: وەك بە باوکوژەکەی خۆی بڵێ: ژنەکەت تەڵاق بدە، ئەگەر نا: لە تۆڵەی باوکم دەتکوژم. ئەوە نابێتە زۆرلێکردنی بە ناهەق، واتە: ئەگەر ژنەکەی تەڵاق بدا تەڵاقی دەکەوێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: زۆرلێکردنی شەرعیش وەکو زۆرلێکردنی هەستکراوە، واتە: ئەگەر بڵێ: هەرسێك تەڵاقم بکەوێ ئەمشەو جیماع لەگەڵ ژنەکەم دەکەم. یان بڵێ: لەم مانگەدا قەرزەکەت دەدەمەوە. ئینجا کە تەماشای کرد: ژنەکەی حەیزدار بوو، یان بە بێ‌ویستی خۆی خەوی بە سەرداهات‌و تا بەیانی هەشیار نەبۆوە، یان کەسێکی وەها لە لای بوو شەرمی لێ‌دەکردو بۆی نەگونجا جیماعەکە بکا، یان لە تەواوی مانگەکەدا هیچ ملك‌و ماڵی نەما قەرزەکەی لێبداتەوە، ئەوە لەو حاڵەتانەدا تەڵاقی ناکەوێ، هەروەك لە (تحفە)و (نهایە)دا ڕوون کراوەتەوە.

(فَإِنْ ظَهَرَتْ قَرِينَةُ اخْتِيَارٍ) جا ئەگەر زۆرلێکراوەکە نیشانەی سەرپشکیی بۆ تەڵاقدانەکە لێ‌دەرکەوت: (بِأَنْ أُكْرِهَ عَلَى ثَلاَثٍ فَوَحَّدَ) وەك زۆری لێکرابێ سێ‌بەسێ تەڵاق بدا، بەڵام ئەو بە یەك تەڵاق تەڵاقی بدا (أَوْ صَرِيحٍ أَوْ تَعْلِيقٍ) یان زۆری لێکرابێ بە ووشەیەکی ئاشکرا، یان بە هەڵواسراوی تەڵاقی بدا، بەڵام (فَكَنَّى أَوْ نَجَّزَ) بە ووشەیەکی نائاشکرا نیەتی تەڵاقدانی هێنا، یان بێ‌هەڵواسین دەسبەجێ تەڵاقی‌دا (أَوْ عَلَى طَلَّقْتُ فَسَرَّحَ) یان زۆری لێکرابێ بڵێ: تەڵاقم دا، بەڵام ئەو بڵێ: بەرم هەڵدا (أَوْ بِالْعُكُوسِ) یان بە پێچەوانەکانی ئەوانە: وەك زۆری لێکرابێ بۆ یەك تەڵاق، یان بۆ تەنها تەڵاقدان، بەڵام ئەو سێ‌بەسێ تەڵاق بدا، یان زۆری لێکرابێ دەسبەجێ بێ‌هەڵواسین، بەڵام ئەو بە هەڵواسین تەڵاقی بدا...هتد، یان زۆری لێکرابێ لە هەردوو ژنەکانی ژنێکیان تەڵاق بدا، ئینجا ئەو بە خۆی یەکێکیان دیاری بکاو تەڵاقی بدا، ئەوە لەو هەموو حاڵەتانەدا (وَقَعَ) تەڵاقی دەکەوێ، چونکە سەرپشکی لە تەڵاقدانەکەیدا دەردەکەوێ، بەڵام ئەگەر

وَشَرْطُ الإِكْرَاهِ: قُدْرَةُ الْمُكْرِهِ عَلَى تَحْقِيقِ مَا هَدَّدَ بِهِ بِوِلاَيَةٍ أَوْ تَغَلُّبٍ، وَعَجْزُ الْمُكْرَهِ عَنْ دَفْعِهِ بِهَرَبٍ وَغَيْرِهِ، وَظَنِّهِ أَنَّهُ

إنْ اِمْتَنَعَ حَقَّقَهُ، وَيَحْصُلُ بِتَخْوِيفٍ بِضَرْبٍ شَدِيدٍ أَوْ حَبْسٍ أَوْ إتْلاَفِ مَالٍ وَنَحْوِهَا،

له مەسەلەكەی ووشەی ناڕاشكرادا نیەتی تەلاقدانی نەبێ، تەلاقەكەی ناكەوێ، هەروەك لە (إبن قاسم)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَشَرْطُ الإِكْرَاهِ) مەرجی هاتنەجێی زۆرلێكردن ئەوەیە: (قُدْرَةُ الْمُكْرِهِ عَلَى تَحْقِيقِ مَا هَدَّدَ بِهِ) زۆرلێكەرەكە تواناى هەبێ: ئەو هەڕەشەیەی كردویەتی زوو ئەنجامی بدا (بِولاَيَةٍ أَوْ تَغَلُّبٍ) بە هۆی كاربەدەستی، یان خۆسەپاندن (وَعَجْزُ الْمُكْرَهِ عَنْ دَفْعِهِ بِهَرَبٍ وَغَيْرِهِ) زۆرلێكراوەكەش تواناى نەبێ بەرگری لە خۆی بكا: بە هەڵاتن، یان بە ڕێگایەكیتر: وەك پاڕانەوە، یان شكایەت كردن، هەم (وَظَنُّهُ أَنَّهُ إنْ امْتَنَعَ) زۆرلێكراوەكەش وا تێبگا: ئەگەر كارە زۆرپێكراوەكە جێبەجێ نەكا (حَقَّقَهُ) زۆرلێكەرەكە هەر ئەو دەم هەڕەشەكەی ئەنجام دەدا. بەڵام ئەگەر بڵێ: ئێستا ژنەكەت تەلاق بدە، ئەگەر نا: سبەینێ دەتكوژم. ئەوە نابێتە زۆرلێكردنو تەلاقی دەكەوێ، چونكە بێگومان نازانرێ تا سبەینێ دەمێنن، یان نا، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر دز پێیان گوت: وازت لێناهێنین تا سوێند بە تەلاق دەخۆی كە لە لای هیچ كەسێك باسمان نەكەی. ئەوەش دەبێتەزۆرلێكردنو ئەگەر باسیشیان بكا تەلاقی ناكەوێ، بەڵام ئەگەر بێداواكاری دزەكان—لە خۆیەوە— سوێند بە تەلاق بخوا، ئەو كاتە ئەگەر باسیان بكا تەلاقی دەكەوێ، هەروەك لە (نهاية) دا فەرموویەتی.

هەروەها ئەگەر ستەمكارێك زۆری لێبكا تاكو فلانكەسی نیشان بدا، یان ماڵی فلانكەسی نیشان بدا، زۆرلێكراوەكەش گوتی: نازانم لە كوێیە. زۆردارەكەش گوتی وازت لێناهێنم تا سوێند بە تەلاق دەخۆی كە نازانی. ئەویش بە درۆ سوێندی بە تەلاق خوارد: شوێنەكەی نازانێ. ئەوە تەلاقی دەكەوێ؟ چونكە لە ڕاستیدا كراوەتە سەرپشك لە نێوان نیشاندانو سوێندخواردن، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.

(وَيَحْصُلُ بِتَخْوِيفٍ) زۆرلێكردن دێتەجێ بە ترساندنێك: وەك هەڕەشەی لێبكا: (بِضَرْبٍ شَدِيدٍ) بە لێدانێكی توند (أَوْ حَبْسٍ) یان بە بەندكردن (أَوْ إتْلاَفِ مَالٍ) یان بە لەناوبردنی ماڵێك (وَنَحْوِهَا) شتیوەها: وەك سوكایەتی پێكردن لە بەر چاویخەڵك، یان زۆرلێكەرەكە بڵێ: ژنەكەت تەلاق بدە، ئەگەر نا: ئێستا بێناموسیی لەگەڵ دەكەم، یان ئێستا ئەم خزمەت دەكوژم. یان ژنەكە بڵێتە مێردەكەی: تەلاقم بدە، ئەگەرنا: ژەهرت دەرخوارد دەدەم. هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)و حاشیەكانیاندا ڕوون كراوەتەوە.

وَقِيلَ يُشْتَرَطُ قَتْلٌ، وَقِيلَ قَتْلٌ أَوْ قَطْعٌ أَوْ ضَرْبٌ مَخُوفٌ، وَلاَ تُشْتَرَطُ التَّوْرِيَةُ بِأَنْ يَنْوِيَ غَيْرَهَا، وَقِيلَ إنْ تَرَكَهَا بِلاَ عُذْرٍ وَقَعَ. وَمَنْ أَثِمَ بِمُزِيلِ عَقْلِهِ مِنْ شَرَابٍ أَوْ دَوَاءٍ

نَفَذَ طَلاَقُهُ وَتَصَرُّفُهُ لَهُ وَعَلَيْهِ قَوْلاً وَفِعْلاً عَلَىالْمَذْهَبِ، وَفِي قَوْلٍ لاَ، وَقِيلَ عَلَيْهِ، وَلَوْ قَالَ: رُبُعُكِ أَوْ بَعْضُكِ أَوْ جُزْؤُكِ أَوْ كَبِدُكِ أَوْ شَعَرُكِ أَوْ ظُفُرُكِ طَالِقٌ. وَقَعَ،

(وَقِيلَ يُشْتَرَطُ قَتْلٌ) له فەرموودەیەكی بێهێزدا بە مەرج دادەندرێ: هەڕەشەكە بە كوشتن بێ (وَقِيلَ قَتْلٌ أَوْ قَطْعٌ أَوْ ضَرْبٌ مَخُوفٌ) له فەرموودەیەكی بێهێزدا مەرجە: هەڕەشەكە بە كوشتن، یان بە لێكردنەوەی ئەندامێك، یان بە لێدانێكی بە ترس بێ.

(وَلاَ تُشْتَرَطُ التَّوْرِيَةُ) بە مەرج دانانـدرێ زۆرلێكراوەكـە (تَوْرِيَـة) بكـا، واتـە: مەبەسـتێكی نائاشكرا لە دڵی بگرێ: (بِأَنْ يَنْوِيَ غَيْرَهَا) وەك نیەتی تەڵاقدانی ئافرەتێكیتری جگـە لـە ژنەكەی خۆی بێ، كە هەردووكیان ناویان (زێنەبە)، یان لە دوای تەڵاقدانەكە بە نهێنی بڵێ: إن شاء الله. (وَقِيلَ إِنْ تَرَكَهَا بِلاَ عُذْرٍ وَقَعَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: ئەگەر بە بێ عـوزر (تَوْرِيَة) نەكا تەڵاقی دەكەوێ.

﴿ تەڵاقی سەرخۆش ﴾

(وَمَنْ أَثِمَ بِمُزِيلِ عَقْلِهِ) هـەر كەسـێك گوناهبـار بوبـێ بـە هـۆی بـەكارهێنانی شـتێك كـە هۆشەكەی لاببا (مِنْ شَرَابٍ أَوْ دَوَاءٍ) لابەرەكە: شـەڕاب بـێ، یـان دەرمـان بـێ، واتـە: بـە قەسدیو بە خۆشیخۆی شەڕابی خواردبێتەوەو سەر خۆش بوبێ، یان بە بێهیچ عوزرێك دەرمـانێكی وەهـای بـەكار هێنابـێ كـە هۆشـی لاببـا، ئـەوە (نَفَذَ طَلاَقُـهُ) تەڵاقدانەكـەی جێبەجێ دەبێ، هەم (وَتَصَرُّفُهُ لَهُ وَعَلَيْهِ) دەستكاریەكەشی جێبەجێ دەبێ: جا لە سودی خۆی بێ، یان لە دژی خۆی بێ (قَوْلاً وَفِعْلاً) گوفتار بێ، یان كردار بێ: وەكو كـافربوونو كوشتنو كڕینو فرۆشتنو بەخیشینو...هتد (عَلَىالْمَـذْهَبِ) لـە سـەر فـەرموودەی ڕاسـتی مەزهەب.

بەڵام ئەگـەر بـە زۆرلێكـردن شـەڕابیان پـێخواردەوە، یـان نەیـدەزانی شـلەكە شـەڕابەو خواردیەوە، یان –جگە لە شەڕاب– لە بەر پێویستی دەرمانێكی بێهۆشكەری بە كار هێنا، ئەوە لەوحاڵەتانەدا تەڵاقی ناكەوێو دەستكاریەكەشی جێبەجێ نابێ، بەڵام لـە حاڵـەتی نەزانیندا ئەگەر سوێند نەخوا باوەڕی پێناكرێ، هەروەك لە (تحفة)و (مغني)دا فەرموویانە.

(وَفِي قَوْلٍ لاَ) لە فەرموودەیەكدا: هیچێك لەوانـەیڕابردوو جێبـەجێ نابـێ (وَقِيـلَ عَلَيْـهِ) لە فەرموودەیـەكی بـێهێزدا: هـەر دەسـتكاریەكی لـە دژی خـۆی بـێ–وەكو تەڵاقـدان– جێبەجێ دەبێ.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر مێردەكە گوتی: (رُبُعُكِ أَوْ بَعْضُكِ أَوْ جُزْؤُكِ أَوْ كَبِـدُكِ أَوْ شَـعَرُكِ أَوْ ظُفُـرُكِ طَـالِقٌ) چـوارێكت، یـان بەشـێكت، یـان پارچـەیەكت، یـان جگـەرت، یـا مووەكـەت، یـان نینۆكەكەت تەڵاقكەوتوو بێ، ئەوە (وَقَعَ) تەڵاقی دەكەوێ، چونكە لەو بەشەوە تەڵاقەكە

وَكَـذَا دَمُـكِ عَلَـى الْمَـذْهَبِ، لاَ فَضْـلَةٌ كَرِيـقٍ وَعَـرَقٍ وَكَـذَا مَنِـيٌّ وَلَـبَنٌ فِـي الأَصَـحِّ،

وَلَـوْ قَـالَ لِمَقْطُوعَـةِ يَمِـينٍ: يَمِينُـك طَـالِقٌ. لَـمْ يَقَـعْ عَلَىالْمَـذْهَبِ، وَلَـوْ قَـالَ: أَنَـا مِنْـكِ طَـالِقٌ. وَنَـوَى تَطْلِيقَهَـا طَلَقَـتْ، وَإِنْ لَـمْ يَنْـوِ طَلاَقًـا فَـلاَ، وَكَـذَا إنْ لَـمْ يَنْـوِ إضَافَتَهُ إلَيْهَا فِىالأَصَحِّ، وَلَوْ قَالَ أَنَا مِنْك بَائِنٌ اُشْتُرِطَ نِيَّةُالطَّلاَقِ، وَفِى الإِضَافَةِ الْوَجْهَانِ، وَلَـوْ قَـالَ أَسْـتَبْرِئُ رَحِمِـي مِنْـكِ فَلَغْـوٌ، وَقِيـلَ إنْ نَـوَى طَلاَقَهَـا وَقَـعَ. (فَصْلٌ) خِطَابُ الأَجْنَبِيَّةِ بِطَلاَقٍ وَتَعْلِيقُهُ بِنِكَاحٍ وَغَيْرِهِ

پێدا دەڕواته لای هەموو لاشەکەی (وَكَذَا دَمُـكِ عَلَىالْمَـذْهَبِ) هـەروەها: خوێنەکـەت، یـان گیانەکەت تەلاقکەوتوو بێ، تەلاقی دەکەوێ، له سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب.

(لاَ فَضْلَةٌ كَرِيقٍ وَعَرَقٍ) نەك ئەو زێدەییانەی جیا دەبنەوە: وەك تفـو ئارەقەو (وَكَذَا مَنِـيٌّ وَلَبَنٌ فِىالأَصَحِّ) هەروەها (مني)و شیر، له فەرموودەی ڕاستتردا، واته: بەتەلاقدانی ئەوانە تـەلاق ناکـەوێ (وَلَـوْ قَـالَ لِمَقْطُوعَـةِ يَمِـينٍ) ئەگـەر ژنەکـەی دەسـتی ڕاسـتەی بڕابـوّوە و مێردەکەش گوتی (يَمِينُك طَالِقٌ) دەستی ڕاستەت تەلاقکـەوتوو بـێ، ئـەوە (لَـمْ يَقَـعْ عَلَـى الْمَذْهَبِ) تەلاقی ناکەوێ، له سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب، چونکە ئەندامەکە نەماوە، بۆیێ تەلاقەکە پێدا ناڕواته لای تەواوی لاشەکەی.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر مێردەکە گوتی (أَنَا مِنْكِ طَالِقٌ وَنَوَى تَطْلِيقَهَا) من له تۆ تەلاقکـەوتووم. نیەتیشی تەلاقدان بی (طَلَقَتْ) تەلاقی دەکەوێ، بەلام (وَإِنْ لَمْ يَنْوِ طَلاَقًا فَلاَ) ئەگەر نیەتی تەلاقدان نەبێ ناکەوێ (وَكَذَا) هەروەها تەلاقی ناکەوێ (إنْ لَمْ يَنْوِ إضَافَتَهُ إلَيْهَا) ئەگـەر نیەتی تەلاقدانی ژنەکەی نەبێ، بەڵکو نیەتی تەلاقدانیخۆی بێ (فِىالأَصَحِّ) له فەرموودەی ڕاستتردا (وَلَوْ قَالَ) ئەگەر گوتی (أَنَا مِنْكِ بَائِنٌ) مـن لـە تـۆ جیابوویـەوەم. ئـەو کاتـەش (اُشْتُرِطَ نِيَّةُ الطَّلاَقِ) بە مەرج دانـدراوە: نیەتی تەلاقدانی هەبێ (وَفِىالإِضَافَةِ الْوَجْهَانِ) لـە بارەی نیەتی تەلاقدانی ژنەکەش دوو فەرموودەکەیڕابردوو هەنە، بە فەرموودەکەی ڕاستتر مەرجە: نیەتی ژنەکەی هەبێ (وَلَوْ قَالَ) ئەگەر گوتی (أَسْتَبْرِئُ رَحِمِي مِنْكِ) من منداڵدانەی خۆی له تۆ دڵنیا دەکەم (فَلَغْوٌ) ئەوە بەتاڵـەو نابێـە تـەلاق (وَقِيـلَ إنْ نَـوَى طَلاَقَهَا) لـە فەرموودەیەکی بێهێزدا: ئەگەر نیەتی تەلاقی هەبێ (وَقَعَ) تەلاقی دەکەوێ.

﴿ فَصْلٌ: له باسی دەستەڵاتی مێرد بە سەر شوێنی تەلاقدا : کە ژنەکەیە ﴾

(خِطَابُ الأَجْنَبِيَّةِ بِطَلاَقٍ) تەلاقدانی ژنێکیبێگانە ڕووبەڕوو، وەك بە ژنـە بێێگانەکـە بڵـێ: تەلاقت کەوتبێ. یان تەلاقم دای. هەم (وَتَعْلِيقُهُ بِنِكَـاحٍ وَغَيْـرِهِ) هەڵواسـینی تـەلاقی ژنـە بێگانەکە بە مارەکردنو شتیتر: وەك ئەگەر ئەم ژنەم مارە کرد تەلاقی کەوتبێ. یان هەر کاتێك ژنم مارە کرد تەلاقی کەوتبێ. یان هەر کاتێك بچیتە ژوورەکە تەلاقت کەوتبێ. ئینجا

لَغْـوٌ، وَالأَصَـحُّ صِـحَّةُ تَعْلِيـقِ الْعَبْـدِ ثَالِثَـةً كَقَوْلِـهِ: إنْ عَتَقْـتُ أَوْ إنْ دَخَلْـتِ

فَأَنْـتِ طَـالِقٌ ثَلاَثًـا، فَـيَقَعْنَ إِذَا عَتَـقَ أَوْ دَخَلَـتْ بَعْـدَ عِتْقِـهِ، وَيَلْحَـقُ رَجْعِيَّـةً لاَ مُخْتَلِعَـةً، وَلَـوْ عَلَّقَـهُ بِـدُخُولٍ فَبَانَـتْ ثُـمَّ نَكَحَهَـا ثُـمَّ دَخَلَـتْ لَـمْ يَقَـعْ إِنْ دَخَلَـتْ فِالْبَيْنُونَةِ وَكَذَا إِنْ لَمْ تَدْخُل فِي الأَظْهَرِ، وَفِي ثَالِثٍ يَقَعُ إِنْ بَانَتْ بِدُونِ ثَلاَثٍ،

له خۆی ماره بکا، ئەوه (لَغْوٌ) گشتی بەتاڵەو ئەگەر مارەشی بکا، یان له دوای مارەکردن بڕواته ژوورەکەش تەڵاقی ناکەوێ، چونکه له کاتیتەڵاقدان پیاوەکه خاوەنی شوێنی تەڵاقەکه نیه، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَطَلاَقَ لَهُ فِيمَا لاَيَمْلِكُ﴾ رواه أبوداود والترمذي وصححه، پیاو هیچ تەڵاقێکی نیه– واته: تەڵاقی ناکەوێ– لەو ژنەی که ژنیخۆی نیه.

(وَالأَصَحُّ) به فەرموودەی ڕاستتر: (صِحَّةُ تَعْلِيقِ الْعَبْدِ ثَالِثَةً) دروستە کۆیلە تەڵاقەکەی سێیەمی هەڵبواسێ (كَقَوْلِهِ) وەك بڵێ: (إِنْ عَتَقْتُ) ئەگەر ئازاد ببم سێ تەڵاقت بکەوێ (أَوْ إِنْ دَخَلَتِ فَأَنْتِ طَالِقٌ ثَلاَثًا) یان بڵێ: ئەگەر بچیته نـاو خانووەکه سـێ تـەڵاقت کـەوتبێ (فيَقَعْنَ) سێ تەڵاقەکەی دەکەون (إِذَا عَتَقَ) هەرکاتێك ئازاد بوو (أَوْ دَخَلَتْ بَعْدَ عِتْقِهِ) یان له دوای ئازادبوون ژنەکه چووه ناو خانووەکه.

﴿ ڕزگاربوون به خولعکردن له کەوتنی تەڵاقی سێبەسێ ﴾

(وَيَلْحَقُ رَجْعِيَّةً) تـەڵاق دەگاتـه تەڵاقـدراوی (رَجْعِيـة)، واتـه: ئـەو ژنـەی لـه دوای جیمـاع لەگەڵکردن به خۆڕایی به تەڵاقێك، یان به دوو تەڵاق تەڵاقدراوه–تا (عِدَّة)ی تەواو دەبێ– ئەگەر جارێکیتریش تەڵاق بدرێ تەڵاقیتریشی دەکەوێ.

(لاَ مُخْتَلِعَةً) بەڵام تەڵاق ناگاته ئەو ژنەی به (بائن)ی تەڵاقی کەوتوه: وەك خولعی لەگـەڵ کرابـێ، یـان (عِـدَّة)ی تـەواو بوبـێ، یـان پـێش جیمـاع لەگـەڵکردن تـەڵاق درابـێ، یـان مارەبڕینەکەی هەڵوەشاندرابێتەوه.

کەوابو: (وَلَوْ عَلَّقَهُ بِدُخُولٍ) ئەگەر هەرسێك تەڵاقەکەی هەڵواسی به چوونه ناو خانوو، وەك به ژنەکەی بڵێ: ئەگەر بچیه ناو خانووەکه سـێ تـەڵاقت کـەوتبێ (فَبَانَـتْ) جـا لـه دوای هەڵواسینەکه ژنەکه بووه (بائن): به خولعکردن، یان بـه سـێ هۆیـەکانیتریڕابردوو (ثُـمَّ نَكَحَهَا) ئینجا دووبـاره مێردەکـه لـه خـۆی مـاره کـردەوه (ثُـمَّ دَخَلَـتْ) ئینجـا لـه دوای مارەکردنەوەکەیدووەم ژنەکه چووه ناو خانووەکه، ئەوه (لَمْ يَقَـعْ) تـەڵاقی ناکـەوێ (إِنْ دَخَلَتْ فيالْبَيْنُونَةِ) ئەگەر پێشداش له حاڵەتی (بائن)یدا چوبێته ناو خانووەکه.

(وَكَذَا إِنْ لَمْ تَدْخُل) هەروەها تەڵاقی ناکەوێ ئەگەر له حاڵەتی(بائن)یـدا نەشچـوبێته نـاو خانووەکه–بەڵکو تەنها له دوای مارەبڕینەکەیدووەم چوبێته ناو خانووەکه– (فيالأَظْهَرِ) له فەرموودەی بەهێزتردا (وَفِيثَالِثٍ) له فەرموودەیەکیسێیەمدا: (يَقَعُ إِنْ بَانَتْ بِدُونِ ثَلاَثٍ) تەڵاقی دەکەوێ، ئەگەر به کەمتر له سێ تەڵاق بوبێته (بائن)، بەڵام بێهێزه.

وَلَوْ طَلَّقَ دُونَ ثَـلاَثٍ وَرَاجَعَ أَوْ جَدَّدَ وَلَوْ بَعْدَ

بِثَلاَثٍ، وَلِلْعَبْدِ طَلْقَتَانِ فَقَطْ، وَلِلْحُرِّ ثَلاَثٌ، وَيَقَعُ فِي مَرَضِ مَوْتِهِ، وَيَتَوَارَثَانِ فِي عِدَّةِ رَجْعِيٍّ

﴿ **ئاگاداری** ﴾: سوێندخواردنی بە تەلاق هەمان بڕیاری هەڵواسینی بۆ دەدرێ، وەك بڵێ: هەرسێك تەلاقم كەوتبێ نابێ بچیتە ماڵی باوكت. یان دەبێ لەم مانگەدا ئەم كارە بكەی. یان بڵێ: ئەگەر جیماعت لەگەڵ بكەم سێبەسێ تەلاقت كەوتبێ. واتە: ئەوانەش بە خولعكردن لە كەوتنی سێ تەلاقەكە ڕزگاری دەبێ، لە سەر فەرموودەی بەهێزتر، هەروەك لە (مغنی)و (الشروانی)دا فەرموویانە، لە سەرەتای (خُلْع)شدا ڕوونمان كردەوە.

(وَلَوْ طَلَّقَ دُونَ ثَلاَثٍ) ئەگەر ژنەكەی سێبەسێ تەلاق نەدا، بەڵكو بە یەك ، یان بە دوو تەلاقیدا، ئینجا (وَرَاجَعَ) ژنەكەی گەڕاندەوە (أَوْ جَدَّدَ) یان بە مارەبڕینێكی نوێ مارەی كردەوە (وَلَوْ بَعْدَ زَوْجٍ) هەرچەند لە دوای مێردكردنێكیتریش مارەی بكاتەوە (عَادَتْ بِبَقِيَّةِ الثَّلاَثِ) هەر بە پاشماوەكەی سێ تەلاقەكەی دێتەوە لای مێردەكەی، واتە: ئەگەر دوو تەلاقی مابن بە دوو تەلاق دێتەوە ژێر مارەی مێردەكەی، ئەگەر یەكێكی مابێ بە یەك تەلاق دێتەوە، بە (إجماع)ی زانایانیئیسلام ئەگەر مێردێكیتری نەكردبێ، هەم بە فەرموودەی گەورەكانی(صحابة) ئەگەر مێردێكیتری كردبێ.

بەلام (وَإِنْ ثَلَّثَ) ئەگەر سێبەسێ تەلاقی بدا، ئینجا— وەك مارە بەجاش— مێردێكیتر بكاو ئەم مێردەش جیماعی لەگەڵ بكاو تەلاقی بدا، ئینجا مێردە كۆنەكە سەرلەنوێ مارەی بكاتەوە، ئەو كاتە (عَادَتْ بِثَلاَثٍ) بە هەرسێك تەلاق دێتەوە لای، بە (إجماع)ی زانایانی ئیسلام.

(وَلِلْعَبْدِ طَلْقَتَانِ فَقَطْ) مێردیكۆیلە تەنها خاوەنی دوو تەلاقە، هەرچەند ژنەكەشی ئازاد بێ (وَلِلْحُرِّ ثَلاَثٌ) مێردیئازادیش خاوەنی سێ تەلاقە، هەرچەند ژنەكەشی جاریە بێ ﴿عن أنس وأَبِىرُزَيْنٍرضیالله عنهما: سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى: (اَلطَّلاَقُ مَرَّتَانِ). فَأَيْنَ الثَّالِثَةُ؟ قَالَ: (إِمْساكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ)﴾ رواه أحمد وأبوداود وصححه ابن القطان، پرسیار لە پێغەمبەرﷺ كرا: كە خوای گەورە دەفەرموێ: (ئەو تەلاقدانەی گەڕاندنەوەی بە دوادا دەبێ دوو جارە). ئەدی بڕیاری سێیەمەكە لە كوێیە؟ فەرمووی: ئەوەیە كە دەفەرموێ: (یان بە یاسای شەرع ژنەكە ڕابگرە، یان بە جوانی بەرییەڵدە).

(وَيَقَعُ فِي مَرَضِ مَوْتِهِ) مێردەكە لە نەخۆشیىمردنیدا تەلاقی دەكەوێ، هەرچەند تەلاقدانەكەی سێبەسێش بێ.

(وَيَتَوَارَثَانِ) مێردو ژنی تەلاقدراو مێرات لە یەكتری دەگرن: (فِي عِدَّةِ رَجْعِيٍّ) لە (عِدَّة)ی تەلاقی (رَجْعِي)دا: كە لە دوای جیماع لەگەڵكردن بە خۆڕایی بە تەلاقێك، یان بە دوو

لاَ بَائِنٍ، وَفِي الْقَدِيمِ تَرِثُهُ.

(فَصْـــلٌ) قَـــالَ طَلَّقْتُــكِ أَوْ أَنْــتِ طَـــالِقٌ وَنَـــوَى عَـــدَدًا وَقَـــعَ، وَكَذَاالْكِنَايَـــةُ، وَلَوْ قَالَ: أَنْتِ طَالِقٌ وَاحِدَةً، وَنَوَى عَدَدًا فَوَاحِدَةٌ، وَقِيلَ الْمَنْوِيُّ،

تەلاق درابێ‌و (عِدَّة)ی تەواو نەبوبێ: جا ژنەکە، یان مێردەکە بمرێ، ئەوە میرات لە یەکتری دەگرن، بە (إجماع)ی زانایانی‌ئیسلام (لاَ بَائِنٍ) بەلاَم لە (عِدَّة)ی تەلاقی (بائن)دا میرات لە یەکتری ناگرن (وَفِي‌الْقَدِيمِ تَرِثُـهُ) لـە فـەرموودەی‌کۆنی ئیمـامی(الشـافعي)و لـە هەرسـێك مەزهەبەکەی‌تردا: لە (عِدَّة)ی (بائن)دا ژنەکە میرات لە مێردەکەی دەگرێ، چونکە ئیمامی (عثمان) ئەوها بڕیاری داوە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی نیەتی ژمارەی تەلاق ﴾

(قَـالَ) مێردەکـە گوتیـە ژنەکـەی‌خۆی: (طَلَّقْتُـكِ) تـۆم تـەلاق دا (أَوْ أَنْـتِ طَـالِقٌ) یـان تـۆ تەلاقەکەوتووی. یان بڵێ: ژنی خۆم تەلاق دا. یان تەلاقم کەوتبێ (وَنَوَى عَدَدًا) لەگەڵ ئەو تەلاقدانەش نیەتی ژمارەیەکی هەبو: وەك دوو، یان سێ، ئەوە (وَقَعَ) نیەتی چەند تەلاقی هەبوە، ئەوەندەی دەکەوێ، هەرچەند ژمارەکەش بە زوبان نـەڵێ، یـان جیمـاعی لەگـەڵ ژنەکەش نەکردبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرمویانە.

بەلاَم ئەگەر نیەتی هیچ ژمارەیەکی لە دڵدا نەبێ‌و بە زوبانیش هیچ ژمارەیەك نـەڵێ، ئـەو کاتە بە خودی‌تەلاقدانەکە یەك تەلاقی دەکەوێ، هەروەك لە (مغنى)دا فەرموویەتی.

(وَكَذَاالْكِنَايَةُ) هەروەها ووشەی نائاشکرای تەلاقیش هەمان بڕیاری ووشـەی ئاشـکرای بـۆ دەدرێ ﴿عن رُكانةﷺ: أَنَّهُ طَلَّقَ إِمْرَأَتَهُ اَلْبَتَّةَ، فَحَلَّفَهُ النَّبِيُّﷺ: وَاللهِ مَا أَرَدْتُ إِلاَّ وَاحِدَةً، فَرَدَّهَا عَلَيْهِ﴾ حديث صحيح رواه أبوداود، (رُكانة) ژنەکەی خۆی بە بڕاوەیی=بە یـەکجاری تەلاق دا، جا پێغەبەرﷺ سوێندی‌دا: کە مەبەستم تەنها یەك تەلاق بووە. ئینجا ژنەکەی بۆ گەڕاندەوە. واتە: ئەگەر بە زوبان سێ تەلاقی گوتبان، یان لە دڵدا سێ تەلاقی مەبەست بووانە، هەرسێك تەلاقی دەکەوتن، ئەگەر نا: سوێنددانەکەی بێ‌سود بوو.

کەوابو: ئەگەر بە هەردوو ژنەکانی بڵێ: هەردووکتان سێ تەلاقتان کەوتبێ، ئـەوە ئەگـەر مەبەستی ئەوە بێ: هەر یەکەیان سێ تەلاقی بکـەوێ، ئـەوە هەریەکـەو سـێ تەلاقەکـەی دەکەوێ، بەلاَم ئەگەر هیچ مەبەستێکی نەبێ، ئەو کاتە هەر ژنێك‌و دوو تەلاقی دەکـەون، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَوْ قَالَ: أَنْتِ طَالِقٌ وَاحِدَةً) ئەگەر گوتی: تۆ تەلاقکەوتووی یەك تەلاق (وَنَوَى عَـدَدًا) لـە دڵدا نیەتی دوو، یان سێ تەلاقی هێنا، ئەوە (فَوَاحِدَةٌ) یەك تەلاقی دەکەوێ، بەلاَم (وَقِيلَ الْمَنْوِيُّ) لە فەرموودەیەکدا: نیەتی چەند تەلاقی هەبێ ئەوەندە دەکەوێ، جا لـە زۆربـەی سەرچاوەکاندا ئەم فەرموودەیە پشت پێبەستراوە.

قُلْتُ: وَلَوْ قَالَ أَنْتِ وَاحِدَةٌ. وَنَوَى عَدَدًا فَالْمَنْوِيُّ، وَقِيلَ وَاحِدَةٌ، وَاللهُ أَعْلَمُ. وَلَوْ أَرَادَ أَنْ

يَقُولَ أَنْتِ طَالِقٌ ثَلاَثًا. فَمَاتَتْ قَبْلَ تَمَامِ طَالِقٌ لَمْ يَقَعْ، أَوْ بَعْدَهُ قَبْلَ ثَلاَثًا فَثَلاَثٌ، وَقِيلَ وَاحِدَةٌ، وَقِيلَ لاَ شَيْءَ، وَإِنْ قَالَ: أَنْتِ طَالِقٌ أَنْتِ طَالِقٌ أَنْتِ طَالِقٌ. وَتَخَلَّلَ فَصْلٌ فَثَلاَثٌ، وَإِلاَّ فَإِنْ قَصَدَ تَأْكِيدًا فَوَاحِدَةٌ أَوْ اِسْتِئْنَافًا فَثَلاثٌ، وَكَذَا إنْ أَطْلَقَ فِالأَظْهَرِ،

(قُلْتُ) ئیمامی (النـواوی) دەفـەرموێ: (وَلَوْ قَالَ أَنْتِ وَاحِدَةً) ئەگەر گوتی: تۆ یەکی (وَنَوَى عَدَدًا) نیەتیشی تەلاقدان بوو بە دوو، یان بە سێ تەلاق، ئـەوە (فَالْمَنْوِيُّ) نیەتی چەند تەلاقی هەبێ، ئەوەندە دەکەوێ (وَقِيلَ وَاحِدَةٌ) لـە فەرموودەیەکی بێهێزدا: یەك تەلاقی دەکەوێ (وَاللهُ أَعْلَمُ).

هەروەها ئەگەر بڵێ: پڕ بە دونیا، یان پڕ بە ئاسمان، یان بە قەد ئەم چیایە تەلاقت بکەوێ، ئەوە–ئەگەر نیەتی هیچ ژمارەیەکی نەبێ– یەك تەلاقی دەکەوێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغنی)و (إبن قاسم)دا فەرموویانە.

(وَلَوْ أَرَادَ أَنْ يَقُولَ أَنْتِ طَالِقٌ ثَلاَثًا) ئەگەر ویستی بڵێ: تۆ تەلاقکەوتووی سێبەسێ (فَمَاتَتْ قَبْلَ تَمَامِ طَالِقٌ) ئینجا پێش ئەوەی ووشەی (تەلاقکەوتووی) تەواو بکا، ژنەکە مرد، یان یەکێك دەمی مێردەکەی گرت، ئەوە (لَمْ يَقَعْ) تەلاقی ناکەوێ (أَوْ بَعْدَهُ قَبْلَ ثَلاَثًا) یان لەدوای تەواوبوونی ووشەی(تەلاقکەوتووی)و پێش تەواوبوونی ووشەی (سێبەسێ) ژنەکە مرد، یان دەمی مێردەکەی گرت، ئەوە (فَثَلاَثٌ) سێ تەلاقی دەکەون، چونکە لەگەڵ ووشەی تەلاقدانەکە نیەتی سێ تەلاقەکەی هەبوە (وَقِيلَ وَاحِدَةٌ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: یەك تەلاقی دەکەوێ (وَقِيلَ لاَ شَيْءَ) لە بێهێزێکیتردا: هیچ تەلاقێکی ناکەوێ.

﴿ دووبارەکردنەوەی وشەی تەلاقدان ﴾

(وَإِنْ قَالَ) ئەگەر مێردەکە گوتیە ژنەکەی: (أَنْتِ طَالِقٌ أَنْتِ طَالِقٌ أَنْتِ طَالِقٌ) تۆ تەلاقکەوتووی تۆ تەلاقکەوتووی تۆ تەلاقکەوتووی. یان تەلاقم دای تەلاقم دای تەلاقم دای (وَتَخَلَّلَ فَصْلٌ) بێدەنگبوونێکی زیاتر لە هەناسەدان، یان گفتوگۆیەکی بێگانە کەوتە نێوان ڕستەکان، ئەوە (فَثَلاَثٌ) سێ تەلاقی دەکەون.

(وَإِلاَّ) بەلام هیچ نێوانێك نەبو، ئەوە تەماشا دەکەین: (فَإِنْ قَصَدَ تَأْكِيدًا) ئەگەر مەبەستی تەئکید=بەهێزکردنی ڕستەکەی یەکەم بوبێ، ئەوە (فَوَاحِدَةٌ) یەك تەلاقی دەکەوێ (أَوْ اسْتِئْنَافًا) یان ئەگەر مەبەستی بنیاتنانەوە بوبێ، ئەوە (فَثَلاَثٌ) سێ تەلاقی دەکەون (وَكَذَا إِنْ أَطْلَقَ) هەروەها ئەگەر هیچێکیانیشی مەبەست نەبوبێ، هەر سێ تەلاقی دەکەون (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، بەلام لە فەرموودەکەیتردا: لەو حاڵەتەشدا تەنها یەك تەلاقی دەکەوێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغنی)دا فەرموویانە.

وَإِنْ قَصَدَ بِالثَّانِيَةِ تَأْكِيدًا وَبِالثَّالِثَةِ اِسْتِئْنَافًا أَوْ عَكَسَ فَثِنْتَانِ أَوْ بِالثَّالِثَةِ تَأْكِيدَالأُولَى فَثَلاَثٌ

فِالأَصَحِّ، وَإِنْ قَالَ: أَنْتِ طَالِقٌ وَطَالِقٌ وَطَالِقٌ. صَحَّ قَصْدُ تَأْكِيدِالثَّانِي بِالثَّالِثِ لاَالأَوَّلِ بِالثَّانِي، وَهَذِهِ الصُّوَرُ فِمَوْطُوءَةٍ، فَلَوْ قَالَهُنَّ لِغَيْرِهَا فَطَلْقَةٌ بِكُلِّ حَالٍ، وَلَوْ قَالَ لِهَذِهِ إِنْ دَخَلْتِ الدَّارَ فَأَنْتِ طَالِقٌ وَطَالِقٌ. فَدَخَلَتْ فَثِنْتَانِ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ قَالَ لِمَوْطُوءَةٍ: أَنْتِ طَالِقٌ طَلْقَةً مَعَ أَوْ مَعَهَا طَلْقَةٌ. فَثِنْتَانِ، وَكَذَا غَيْرُمَوْطُوءَةٍ فِالأَصَحِّ،

(وَإِنْ قَصَدَ بِالثَّانِيَةِ تَأْكِيداً) ئەگەر بە ڕستەکەیدووەم مەبەستی بەهێزکردنی یەکەمەکە بوبێو (وَبِالثَّالِثَةِ اسْتِئْنَافاً) بە سێیەمەکەش مەبەستی بنیاتنان بوبێ (أَوْ عَكَسَ) یان بە پێچەوانەی کرد: بە دووەمەکە بنیاتنانو بە سێیەمەکە بەهێزکردنی دووەمەکە بوو، ئەوە (فَثِنْتَانِ) لە هەردووحاڵەتدا دوو تەڵاقی دەکەون (أَوْ بِالثَّالِثَةِ تَأْكِيدَالأُولَى) یان بە سێیەمەکە مەبەستی بەهێزکردنی یەکەمەکە بوو، ئەوە (فَثَلاَثٌ فِيالأَصَحِّ) سێ تەڵاقی دەکەون، لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە نێوان کەوتۆتە بەینی بەهێزکەرو بەهێزکراو.

(وَإِنْ قَالَ: أَنْتِ طَالِقٌ وَطَالِقٌ وَطَالِقٌ) ئەگەر گوتی: تۆ تەڵاقکەوتوی‌و تەڵاقکەوتوویو تەڵاقکەوتووی (صَحَّ قَصْدُ تَأْكِيدِ الثَّانِي بِالثَّالِثِ) دروستە مەبەستی ئەوە بێ: دووەمەکە بە سێیەمەکە بەهێز بکا (لاَ الأَوَّلِ بِالثَّانِي) نەك بەهێزکردنی یەکەمەکە بە دووەمەکە.

(وَهَذِهِ الصُّوَرُ) ئەو وێنانەیڕابردوو گشتی (فِي مَوْطُوءَةٍ) لەبارەی ئەو ژنە بوون کە جیماعی لەگەڵ کردوە، کەواتە: (فَلَوْ قَالَهُنَّ لِغَيْرِهَا) ئەگەر ئەو ڕستانەیڕابردووی بەو ژنەی گوتبێ کە جیماعی لەگەڵ نەکردبێ، ئەوە (فَطَلْقَةٌ بِكُلِّ حَالٍ) لە هەموو حاڵەتێکدا تەنها یەك تەڵاقی دەکەوێ، چونکە هەر بە ڕستەی‌یەکەم دەبێتە (بائن)، تەڵاقدراوی (بائن)ش تەڵاقی‌تری ناگاتێ، جا بزانە: ئەوەش لەو حاڵەتەدایە کە بە ڕستەی‌یەکەم نیەتی سێ تەڵاقی نەبێ، چونکە ئەگەر نیەتی سێ تەڵاقی هەبێ، ئەو کاتە هەرسێك تەڵاقی دەکەون، هەروەك لە سەرەتای ئەو باسەدا ڕابرا.

(وَلَوْ قَالَ لِهَذِهِ) ئەگەر گوتیە ئەو ژنەی کە جیماعی لەگەڵ نەکردبێ: (إِنْ دَخَلْتِ الدَّارَ فَأَنْتِ طَالِقٌ وَطَالِقٌ) ئەگەر بچیتە ناو خانووەکە تۆ تەڵاقکەوتوویو تەڵاقکەوتووی (فَدَخَلَتْ) ژنەکەش چووە ناو خانووەکە (فَثِنْتَانِ فِيالأَصَحِّ) دوو تەڵاقی دەکەون لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە هەردووکیان بە چوونە ناوخانووەکە هەڵواسراون.

(وَلَوْ قَالَ لِمَوْطُوءَةٍ) ئەگەر گوتیە ئەو ژنەی جیماعی لەگەڵ کردوە: (أَنْتِ طَالِقٌ طَلْقَةً مَعَ أَوْ مَعَهَا طَلْقَةٌ) تۆ تەڵاقکەوتووی بە تەڵاقێك لەگەڵ تەڵاقێك، یان تەڵاقێکی لەگەڵدا بێ. ئەوە (فَثِنْتَانِ) دوو دەکەون (وَكَذَا غَيْرُ مَوْطُوءَةٍ) هەروەها ئەگەر جیماعیش لەگەڵ نەکردبێ، دوو تەڵاقی دەکەون (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

وَلَوْ قَالَ طَلْقَةً قَبْلَ طَلْقَةٍ أَوْ بَعْدَهَا طَلْقَةٌ. فَثِنْتَانِ فِمَوْطُوءَةٍ، وَطَلْقَةٌ فِغَيْرِهَا،

وَلَوْ قَالَ طَلْقَةً بَعْدَطَلْقَةٍ أَوْ قَبْلَهَا طَلْقَةٌ. فَكَذَا فِالأَصَحِّ، وَلَوْ قَالَ طَلْقَةً فِطَلْقَةٍ. وَأَرَادَ مَعَ فَطَلَقتَانِ أَوِ الظَّرْفَ أَوِ الْحِسَابَ أَوْ أَطْلَقَ فَطَلْقَةٌ، وَلَوْ قَالَ نِصْفَ طَلْقَةٍ فِي نِصْفِ طَلْقَةٍ. فَطَلْقَةٌ بِكُلِّ حَالٍ، وَلَوْ قَالَ طَلْقَةً فِي طَلْقَتَيْنِ. وَقَصَدَ مَعِيَّةً فَثَلاَثٌ، أَوْ ظَرْفًا فَوَاحِدَةٌ، أَوْ حِسَابًا وَعَرَفَهُ فَثِنْتَانِ، وَإِنْ جَهِلَهُ وَقَصَدَ مَعْنَاهُ فَطَلْقَةٌ، وَقِيلَ ثِنْتَانِ، وَإِنْ لَمْ يَنْوِ شَيْئًا فَطَلْقَةٌ، وَفِي قَوْلٍ ثِنْتَانِ إِنْ عَرَفَ حِسَابًا، وَلَوْ قَالَ بَعْضَ طَلْقَةٍ فَطَلْقَةٌ،

(وَلَوْ قَالَ طَلْقَةً قَبْلَ طَلْقَةٍ) ئەگەر گوتی تەلاقت کەوتبێ بە تەلاقێکی پێش تەلاقێك (أَوْ بَعْدَهَا طَلْقَةٌ) یان بە تەلاقێك کە تەلاقێکی لە دوابێ، ئەوە (فَثِنْتَانِ فِي مَوْطُوءَةٍ) دوو تەلاقی لەو ژنەی دەکەون کە جیماعی لەگەڵ کردوە (وَطَلْقَةٌ فِي غَيْرِهَا)یەك تەلاقیشی لەو ژنەی دەکەوێ کە جیماعی لەگەڵ نەکردبێ، چونکە بە تەلاقیەکەم دەبێتە (بائن).

هەروەها (وَلَوْ قَالَ طَلْقَةً بَعْدَ طَلْقَةٍ أَوْ قَبْلَهَا طَلْقَةٌ) ئەگەر بڵێ: تەلاقت کەوتبێ بە تەلاقێکی دوای تەلاقێك، یان بەتەلاقێك کە تەلاقێکی لە پێشدا بێ (فَكَذَا) ئەوەش وەك ئەوەکەی‌تر دوو تەلاقی دەکەون لە وەی جیماعی لەگەڵ کردوەو، یەك تەلاقی دەکەوێ لەوەی جیماعی لەگەڵ نەکردبێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَلَوْ قَالَ طَلْقَةً فِي طَلْقَةٍ) ئەگەر گوتی: تەلاقت کەوتبێ بە تەلاقێکی لە تەلاقێکدا (وَأَرَادَ مَعَ) واتەی لەگەڵی مەبەست بوو، ئەوە (فَطَلْقَتَانِ) دوو تەلاقی دەکەون (أَوِ الظَّرْفَ أَوِ الْحِسَابَ أَوْ أَطْلَقَ) یان ئەگەر چوونە ناو، یان ژماردنی مەبەست بوو، یان هیچی مەبەست نەبو (فَطَلْقَةٌ) یەك تەلاقی دەکەوێ (وَلَوْ قَالَ نِصْفَ طَلْقَةٍ فِي نِصْفِ طَلْقَةٍ) ئەگەر گوتی: تەلاقت کەوتبێ بە نیو تەلاق لە نیو تەلاقدا، ئەوە (فَطَلْقَةٌ بِكُلِّ حَالٍ) یەك تەلاقی دەکەوێ لە هەموو حاڵەتێکدا (وَلَوْ قَالَ طَلْقَةً فِي طَلْقَتَيْنِ) ئەگەر گوتی: تەلاقت کەوتبێ بە تەلاقێك لە دوو تەلاقدا (وَقَصَدَ مَعِيَّةً فَثَلاَثٌ) ئەگەر مەبەستی لەگەڵ بێ، ئەوە سێ تەلاقی دەکەون (أَوْ ظَرْفًا فَوَاحِدَةٌ) ئەگەر مەبەستی چوونە ناو بێ، یەك تەلاقی دەکەوێ (أَوْ حِسَابًا وَعَرَفَهُ) ئەگەر مەبەستی لێکدانی ژمارەی بێ‌و لێکدانەکەش بزانێ (فَثِنْتَانِ) دوو تەلاقی دەکەون (وَإِنْ جَهِلَهُ وَقَصَدَ مَعْنَاهُ) جا ئەگەر نەشیدەزانی بەلام واتەکەی مەبەست بوو (فَطَلْقَةٌ) یەك تەلاقی دەکەوێ (وَقِيلَ ثِنْتَانِ) لە فەرموودەیەکی بێ‌هێزدا: دوو تەلاقی دەکەون (وَإِنْ لَمْ يَنْوِ شَيْئًا فَطَلْقَةٌ) ئەگەر نیەتی هیچیشی نەبێ، یەك تەلاقی دەکەوێ (وَفِي قَوْلٍ ثِنْتَانِ إِنْ عَرَفَ حِسَابًا) لە فەرموودەیەکدا: دووتەلاقی دەکەون ئەگەر لێکدانی ژمارە بزانێ.

(وَلَوْ قَالَ بَعْضَ طَلْقَةٍ) ئەگەر گوتی: بەشێکی تەلاقێکت کەوتبێ، یان نیو تەلاقت بکەوێ. ئەوە (فَطَلْقَةٌ) تەلاقێکی تەواوی دەکەوێ، بە (إجماع)ی زانایانی‌ئیسلام، چونکە تەلاقێك

أَوْ نِصْفَيْ طَلْقَةٍ فَطَلْقَةٌ إِلاَّ أَنْ يُرِيدَ كُلَّ نِصْفٍ مِنْ طَلْقَةٍ، وَالأَصَحُّ أَنَّ قَوْلَهُ نِصْفَ

طَلْقَتَيْنِ. طَلْقَةٌ، وَثَلاَثَةَ أَنْصَافِ طَلْقَةٍ أَوْ نِصْفَ طَلْقَةٍ وَثُلُثَ طَلْقَةٍ طَلْقَتَانِ، وَلَوْ قَالَ نِصْفَ وَثُلُثَ طَلْقَةٍ فَطَلْقَةٌ، وَلَوْ قَالَ لأَرْبَعٍ: أَوْقَعْتُ عَلَيْكُنَّ أَوْ بَيْنَكُنَّ طَلْقَةً أَوْ طَلْقَتَيْنِ أَوْ ثَلاَثًا أَوْ أَرْبَعًا. وَقَعَ عَلَىكُلِّ طَلْقَةٌ، فَإِنْ قَصَدَ تَوْزِيعَ كُلِّ طَلْقَةٍ عَلَيْهِنَّ وَقَعَ فِي ثِنْتَيْنِ ثِنْتَانِ، وَفِي ثَلاَثٍ وَأَرْبَعٍ ثَلاَثٌ، فَإِنْ قَالَ أَرَدْتُ بِبَيْنَكُنَّ بَعْضَهُنَّ لَمْ يُقْبَلْ ظَاهِرًا فِي الأَصَحِّ، وَلَوْ طَلَّقَهَا ثُمَّ قَالَ لِلأُخْرَى أَشْرَكْتُكِ مَعَهَا أَوْ أَنْتِ كَهِيَ. فَإِنْ نَوَى طَلَقَتْ،

ناكرێته بەش بەش (أَوْ) یان گوتی (نِصْفَيْ طَلْقَةٍ) دوو نیوەی تەڵاقێکت کەوتبێ، یان بکەون. ئەوەش (فَطَلْقَةٌ) یەك تەڵاقی دەکەوێ، چونکە دوو نیوە دەکاتە یەك (إِلاَّ أَنْ يُرِيدَ كُلَّ نِصْفٍ مِنْ طَلْقَةٍ) مەگەر مەبەستی ئەوە بێ: هەر نیوەیەك لە تەڵاقێك بکەوێ، ئەو کاتە دوو تەڵاقی دەکەون.

(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّ قَوْلَهُ نِصْفَ طَلْقَتَيْنِ) گوتەی مێردەکە: تەڵاقت کەوتبێ بە نیوەی دوو تەڵاقان. ئەوە (طَلْقَةٌ) یەك تەڵاقی دەکەوێ، چونکە یەك نیوەی دووە (وَ) ئەگەر بڵێ تەڵاقت کەوتبێ (ثَلاَثَةَ أَنْصَافِ طَلْقَةٍ) بە سێ نیوەی تەڵاقێك (أَوْ) یان بڵێ (نِصْفَ طَلْقَةٍ وَثُلُثَ طَلْقَةٍ) بە نیوەی تەڵاقێكو سێیەکی تەڵاقێك. ئەوە (طَلْقَتَانِ) دوو تەڵاقی دەکەون، بەڵام (وَلَوْ قَالَ نِصْفَ وَثُلُثَ طَلْقَةٍ) نیوەو سێیەکیتەڵاقێك. ئەوە (فَطَلْقَةٌ) یەك تەڵاقی دەکەوێ.

(وَلَوْ قَالَ لأَرْبَعٍ) ئەگەر مێردەکە گوتیە هەر چوار ژنەکانیخۆی: (أَوْقَعْتُ عَلَيْكُنَّ أَوْ بَيْنَكُنَّ طَلْقَةً أَوْ طَلْقَتَيْنِ أَوْ ثَلاَثًا أَوْ أَرْبَعًا) خستمە سەر هەر چوارتان، یان خستمە نێوان هەر چوارتان: تەڵاقێك، یان دوو تەڵاق، یان سێ تەڵاق، یان چوار تەڵاق. ئەوە لە هەر چوار وێنەدا (وَقَعَ عَلَى كُلِّ طَلْقَةٌ) هەر ژنێكو تەڵاقێکی دەکەوێ، بەڵام (فَإِنْ قَصَدَ تَوْزِيعَ كُلِّ طَلْقَةٍ عَلَيْهِنَّ) جا ئەگەر مەبەستی بوو: گشت تەڵاقێك بە سەر هەموانیاندا بەش بکا، ئەو کاتە (وَقَعَ فِي ثِنْتَيْنِ ثِنْتَانِ) لە وێنەی دوو تەڵاقدا هەر ژنێك دوو تەڵاقی دەکەون (وَفِي ثَلاَثٍ وَأَرْبَعٍ ثَلاَثٌ) لە وێنەی سێو چواردا سێ تەڵاقیان دەکەون (فَإِنْ قَالَ) جا ئەگەر گوتی (أَرَدْتُ بِبَيْنَكُنَّ بَعْضَهُنَّ) مەبەستم بە ووشەی نێوانەکە هەموو ژنەکان نەبو، بەڵکو مەبەستم هەندێکیان بوو، ئەوە (لَمْ يُقْبَلْ ظَاهِرًا فِيالأَصَحِّ) لە ئاشکراییدا لێی قبوڵ ناکرێ، لە فەرموودەیڕاستردا.

(وَلَوْ طَلَّقَهَا) ئەگەر ژنێکیخۆی تەڵاق دا (ثُمَّ قَالَ لِلأُخْرَى أَشْرَكْتُكِ مَعَهَا) ئینجا گوتیە ژنەکەیتریش: تۆم کردە هاوبەش لەگەڵ تەڵاقدراوەکە (أَوْ أَنْتِ كَهِيَ) یان تۆ وەك تەڵاقدراوەکەی. ئەوە (فَإِنْ نَوَى) ئەگەر نیەتی تەڵاقدانیدووەمەکە بێ (طَلَقَتْ) تەڵاقی وَإِلاَّ فَلاَ، وَكَذَا لَوْ قَالَ آخَرُ ذَلِكَ لِإمْرَأَتِهِ.

(فَصْــلٌ) يَصِــحُّ الإِسْــتِثْنَاءُ بِشَــرْطِ اِتِّصَــالِهِ، وَلاَ يَضُــرُّ سَــكْتَةُ تَــنَفُّسٍ وَعِــيٍّ، قُلْــتُ: وَيُشْــتَرَطُ أَنْ يَنْــوِيَ الإِسْــتِثْنَاءَ قَبْــلَ فَــرَاغِ الْيَمِــينِ فِالأَصَــحِّ وَاللهُ أَعْلَــمُ. وَيُشْــتَرَطُ عَدَمُ اِسْتِغْرَاقِهِ، وَلَوْ قَالَ: أَنْتِ طَالِقٌ ثَلاَثًا إلاَّ ثِنْتَيْنِ وَوَاحِدَةً. فَوَاحِدَةٌ، وَقِيلَ ثَلاَثٌ،

دووەمەکە دەکەوێ (وَإلاّ) بەڵام ئەگەر نیەتی تەڵاقدان نەبێ (فَلاَ) تەڵاقی ناکەوێ (وَكَذَا لَوْ قَالَ آخَرُ ذَلِكَ لِإمْرَأَتِهِ) هـەروەها ئەگـەر پیـاوێکیتریش بڵێتـە ژنەکـەی خـۆی: تـۆم کـردە هاوبەش لەگەڵ تەڵاقدراوەکەی فلانکەس. یـان تـۆ وەك ئـەو تەڵاقـدراوەی. ئـەوە ئەگـەر نیـەتی تەڵاقـدان بـێ، ئـەوەیش تـەڵاقی دەکـەوێ، ئەگـەرنا: ناکـەوێ، چـونکە ووشـەکە نائاشکرایە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی (إسْتِثْنَاء): **جیاکردنەوە لە تەڵاقدان ﴾**

پێشـەکی بزانـە: (إسْـتِثْنَاءُ)=جیاکردنـەوە دوو بەشـە: بەشـێکیان ژمـارەی تـەڵاق کـەم دەکاتەوە، جا ئەمەیان پیتی (إلاّ)، واتـە: (تـەنها)و ئـەو جـۆرە پیتانـەی بـۆ بـەکار دێ. بەشەکەیتریش کەوتنی بنچینەی تەڵاقەکە لادەباو ڕێگا نادا تەڵاقەکـە بکـەوێ: وەك (إن شاءَ الله)، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(يَصِحُّ الإِسْتِثْنَاءُ) جیاکردنەوە لە تەڵاق دروست دەبێ، وەك بڵێ: هەرسێك تەڵاقت کەوتبێ تەنها یەك تەڵاق نەبێ. یان بڵێ: هەرچوارتان تەڵاقتان بکەوێ تەنها (زينب) نـەبێ. بـەڵام (بِشَرْطِ اتِّصَالِهِ) بەو مەرجەی جیاکردنەوەکە بە لێجیاکراوەکەوە بێو نێوانیان نـەبێ (ولاَ يَضُرُّ سَكْتَةُ تَنَفُّسٍ وَعِيٍّ) زیان نادا بێدەنگبوونی هەناسەدانو ماندووبوونو کۆخە بکەوێتە نێوانیان، بەڵام ئەگەر قسەیەکی بێگانە بکەوێتە نێوانیان جیاکردنەوەکـە دروسـت نابـێ، هەرچەند کەمیش بێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (وَيُشْتَرَطُ أَنْ يَنْوِيَ الإِسْـتِثْنَاءَ قَبْـلَ فَـرَاغِ الْـيَمِينِ) بـە مەرج دادەندرێ: تەڵاقدەرەکە نیەتی جیاکردنەوە بێنێ پێش ئەوەی ڕستەی سوێندەکە=تەڵاقدانەکە کۆتایی بێ، واتە: پێش ئەوەی ووشەی (کەوتبێ)، (یان بکەوێ) تەواو ببـێ، مەرجە نیەتی جیاکردنەوە بێنێ (فِيالأَصَحِّ وَاللهُ أَعْلَمُ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَيُشْـتَرَطُ عَـدَمُ اسْـتِغْرَاقِهِ) بـە مـەرج دادەنـدرێ: جیاکردنەوەکـە هـەموو لێجیاکراوەکـە دانەگرێتەوە، ئەگینا: جیاکردنەوەکە دروست نابێ بە (إجماع)ی زانایان، کەواتە: ئەگەر بڵێ: هەرسێك تەڵاقت بکەون تەنها سێ تەڵاق نەبێ. ئەوە بەتاڵەو هەرسێك تەڵاقی دەکەون.

بەڵام (وَلَـوْ قَـالَ: أَنْـتِ طَـالِقٌ ثَلاَثًـا إلاَّ ثِنْتَـيْنِ وَوَاحِـدَةً) ئەگـەر گـوتی: تـۆ تەڵاقکـەوتووی سێبەسێ تەنها دوو تەڵاق نـەبێو یـەك تـەڵاق نـەبێ. ئـەو کاتـە (فَوَاحِـدَةٌ) یـەك تـەڵاقی دەکـەوێ، چـونکە دووەکـەو یەکەکـە بـە پیتـی واو لێـك پـەرت کـراونو کـۆ ناکرێنـەوەو داگرتنەوەکە نایەتە جێ (وَقِيلَ ثَلاَثٌ) لە فەرموودەیەکیبێهێزدا: سێ تەڵاقی دەکەون.

أَوْ اِثْنَتَيْنِ وَوَاحِدَةً إلاَّ وَاحِدَةً. فَثَلاَثٌ، وَقِيلَ ثِنْتَانِ، وَهُوَ مِنْ نَفْيٍ إثْبَاتٌ وَعَكْسُهُ، فَلَوْ قَالَ ثَلاَثًا إلاَّ ثِنْتَيْنِ إلاَّ طَلْقَةً. فَثِنْتَانِ، أَوْ ثَلاَثًا إلاَّ ثَلاَثًا إلاَّ اِثْنَتَيْنِ. فَثِنْتَانِ، وَقِيلَ ثَلاَثٌ، وَقِيلَ طَلْقَةٌ، أَوْ خَمْسًا إلاَّ ثَلاَثًا. فَثِنْتَانِ، وَقِيلَ ثَلاَثٌ، أَوْ ثَلاَثًا إلاَّ نِصْفَ طَلْقَةٍ. فَثَلاَثٌ عَلَى الصَّحِيحِ، وَلَوْ قَالَ: أَنْتِ طَالِقٌ إنْ شَاءَ اللهُ. أَوْ إنْ لَمْ يَشَأِ اللهُ. وَقَصَدَ التَّعْلِيقَ لَمْ يَقَعْ،

(أَوْ) یان گوتی (اِثْنَتَیْنِ وَوَاحِدَةً إلاَّ وَاحِدَةً) تەلاقت کەوتبێ بە دوو تەلاق‌و یەك تەلاق تەنها یەك تەلاق نەبێ (فَثَلاَثٌ) سێ تەلاقی دەکەون، چونکە یەکەکە لە یەکەکە جیاکراوەتەوەو دایگرتۆتەوەو جیاکردنەوەکە دروست نەبوە (وَقِیلَ ثِنْتَانِ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: دوو تەلاقی دەکەون.

(وَهُوَ مِنْ نَفْيٍ إثْبَاتٌ) جیاکردنەوە لە نەبوون دەبێتە هەبوون (وَعَکْسُهُ) بە پێچەوانەش: لە هەبوون دەبێتە نەبوون، کەوابو: (فَلَوْ قَالَ) ئەگەر مێردەکە گوتی: (ثَلاَثًا إلاَّ ثِنْتَیْنِ إلاَّ طَلْقَةً) تەلاقت کەوتبێ سێبەسێ تەنها دوو تەلاق نەبێ تەنها یەك تەلاق نەبێ. ئەوە (فَثِنْتَانِ) دوو تەلاقی دەکەون؟ چونکە هەر ڕستەیەك لە ڕستەی پێشەخۆی جیا دەکرێتەوەو وای لێدێ: سێ تەلاق بکەون، دوو نەکەون، یەك بکەوێ.

(أَوْ) یان گوتی (ثَلاَثًا إلاَّ ثَلاَثًا إلاَّ ثِنْتَیْنِ) سێ تەلاقت بکەون تەنها سێ تەلاق نەبێ تەنها دوو تەلاق نەبێ. ئەوە (فَثِنْتَانِ) دوو تەلاقی دەکەون، چونکە داگرتنەوەکە بە ڕستەی دوای خۆی لەکار کەوتوەو وای لێدێ: سێ بکەون، سێ نەکەون، دوو بکەون (وَقِیلَ ثَلاَثٌ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: سێ تەلاقی دەکەون (وَقِیلَ طَلْقَةٌ) لە بێهێزێکیتردا: یەك تەلاقی دەکەوێ (أَوْ) یان گوتی (خَمْسًا إلاَّ ثَلاَثًا) پێنج تەلاقت بکەون تەنها سێ نەبێ، ئەوە (فَثِنْتَانِ) دوو تەلاقی دەکەون (وَقِیلَ ثَلاَثٌ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: سێ تەلاقی دەکەون (أَوْ) یان گوتی: (ثَلاَثًا إلاَّ نِصْفَ طَلْقَةٍ) سێ تەلاقت بکەون تەنها نیو تەلاق نەبێ، ئەوە (فَثَلاَثٌ) سێ تەلاقی دەکەون (عَلَى الصَّحِیحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، چونکە تەلاق ناکرێتە بەش بەش.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر مێردەکە گوتی (أَنْتِ طَالِقٌ إنْ شَاءَ اللهُ) تۆ تەلاقکەوتووی إن شاء الله، یان تەلاقت بکەوێ إن شاء الله، واتە: ئەگەر خوا حەزی کرد (أَوْ إنْ لَمْ یَشَأِ اللهُ) یان گوتی: تەلاقت بکەوێ ئەگەر خوا حەزی نەکرد (وَقَصَدَ التَّعْلِیقَ) مەبەستیشی هەڵواسینی تەلاق بێ بە حەزکردنەکە، ئەوە (لَمْ یَقَعْ) تەلاقی ناکەوێ، چونکە حەزکردن‌و حەز نەکردنی خوا نازاندرێ، جیاوازی نیە: إن شاء الله لە دواوە بگوترێ وەك ڕابرا، یان لە پێشەوە بگوترێ وەك إن شاء الله تەلاقت کەوتبێ، یان بکەوێ، هەروەك لە (نهایة)و (مغنی)دا فەرمویانە.

ئینجا بزانە: جیاوازی نیە بڵێ: تەلاقت کەوتبێ إن شاء الله. یان هەرسێك تەلاقت کەوتبن

إن شاء الله.؟ چونكه هەڵواسین بە إن شاء الله ڕێگا لە كەوتنی بنچینەی تەڵاقەكە دەگرێ

وَكَذَا يَمْنَعُ اِنْعِقَادَ تَعْلِيقٍ وَعِتْقٍ وَيَمِينٍ وَنَذْرٍ وَكُلِّ تَصَرُّفٍ، وَلَوْ قَالَ يَا طَالِقُ إنْ شَاءَ اللّٰهُ. وَقَعَ فِي الأَصَحِّ، أَوْ قَالَ أَنْتِ طَالِقٌ إلاَّ أَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ تَعَالَى. فَلاَ فِي الأَصَحِّ. (فَصْلٌ) شَكَّ فِي طَلاَقٍ فَلاَ، أَوْ فِي عَدَدٍ فَالأَقَلُّ، وَلاَ يَخْفَى الْوَرَعُ،

بە ژمارەوە، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوون كراوەتەوەو لە سەرەتای باسەكەدا ڕابرا، بەڵام ئەگەر مەبەستی هەڵواسین نەبێ، بەڵكو هەر بە سەر زوبانیدا هات، یان بۆ پیرۆزی وایگوت، یان نەزاندرا مەبەستی هەڵواسین بوو، یان نا، یان هەر بە عادەت إن شاء الله ی دەگوت، ئەوە لەو حاڵەتانەدا تەڵاقی دەكەوێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَكَذَا يَمْنَعُ) هەروەها ووشەی ان شاء الله قەدەغە دەكا: (اِنْعِقَادَ تَعْلِيقٍ) دامەزرانی هەڵواسینی تەڵاق: وەك تەڵاقت كەوتبێ ئەگەر بچیتە ژوورەوە إن شاء الله، واتە: ئەگەر بشچیتە ژوورەوە تەڵاقی ناكەوێ، هەم (وَعِتْقٍ وَيَمِينٍ وَنَذْرٍ) قەدەغە دەكا دامەزرانی ئازادكردنی كۆیلەو سوێندخواردنو نەزركردن: وەك ئەم كۆیلەیەم ئازاد كرد إن شاء الله، یان والله ئەم كارە دەكەم إن شاء الله، یان لە سەرم نەزر بێ بزنێك بكەمە خێر إن شاء الله. هەم (وَكُلِّ تَصَرُّفٍ) قەدەغە دەكا هەر دەستكاریەكیتر دابمەزرێ: وەك فرۆشتمە تۆ إن شاء الله. واتە: نە ئازادكردنو نە سوێندو نە نەزرو نە ماڵەت هیچیان دانامەزرێن، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ حَلَفَ فَقَالَ إِنْ شَاءَاللّٰهُ فَلاَ حِنْثَ عَلَيْهِ﴾ رواه أحمد وصححه ابن حبان، هەر كەسێك سوێندی خواردو گوتی: إن شاء الله. سوێندی لێناكەوێ. واتە: حەدیسەكە تەڵاقو ئەوانیتریش دەگرێتەوە.

(وَلَوْ قَالَ يَا طَالِقُ إنْ شَاءَ اللّٰهُ) ئەگەر گوتی: هۆ تەڵاقكەوتوو إن شاء الله. ئەوە (وَقَعَ فِي الأَصَحِّ) تەڵاقی دەكەوێ لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونكە بانگكردنەكە وادەگەیەنێ لەو كاتەدا تەڵاقكەوتوو بێ (أَوْ قَالَ) یان گوتی (أَنْتِ طَالِقٌ إلاَّ أَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ تَعَالَى) تۆ تەڵاقكەوتووی تەنها ئەگەر خوا حەز بكا، ئەوە (فَلاَ فِيالأَصَحِّ) تەڵاقی ناكەوێ لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونكە وای لێدێ: تەنها ئەگەر خوا حەز بكا تەڵاقت نەكەوێ، ئێمەش نازانین خوا حەز دەكا، یان نا.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی كەوتنە گومان لە تەڵاقدا ﴾

(شَكَّ فِي طَلاَقٍ) هەر كاتێك پیاو كەوتە گومان لە خودی تەڵاقدا: ئایا تەڵاقدانی بە دەمدا هاتوە، یان نا، یان ئایا پێهەڵواسراوەكە هاتۆتەجێ، یان نا، ئەوە (فَلاَ) تەڵاقی ناكەوێ، بە (إجماع)ی زانایانیئیسلام.

(أَوْ فِي عَدَدٍ) یان زانی تەڵاقدانی بە دەمدا هاتوە، بەڵام كەوتە گومان لە ژمارەی تەڵاقدا: ئایا تەڵاقێكی گوتوە، یان زیاتر، ئەوە (فَالأَقَلُّ) كەمترەكە لێدەگرێ، بەڵام (وَلاَ يَخْفَى

الْوَرَعُ) خۆپاراستنیش شاراوە نیە، واتە: وا باشە لە هەردوو وێنەیڕابردوودا خرابترەکە بۆ

وَلَوْ قَالَ إنْ كَانَ ذَا الطَّائِرُ غُرَابًا فَأَنْتِ طَالِقٌ. وَقَالَ آخَرُ إنْ لَمْ يَكُنْهُ فَامْرَأَتِي طَالِقٌ. وَجُهِلَ لَمْ يُحْكَمْ بِطَلَاقِ أَحَدٍ، فَإِنْ قَالَهُمَا رَجُلٌ لِزَوْجَتَيْهِ طَلَقَتْ إحْدَاهُمَا وَلَزِمَهُ الْبَحْثُ وَالْبَيَانُ، وَلَوْ طَلَّقَ إحْدَاهُمَا بِعَيْنِهَا ثُمَّ جَهِلَهَا وُقِفَ حَتَّى يَذَّكَّرَ،

خۆی دابنێ، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿دَعْ مَايَرِيبُكَ إلَى مَا لاَيَرِيبُكَ﴾ رواه الترمذي وصححه، واز لەو شتە بێنە کە گومانت لێپەیدا دەکا، ڕوو بکە ئەو لایەی گومانت لێپەیدا ناکا. کەواتە: لە وێنەیەکەمدا: یان بیگەڕێنێتەوە، یان سەرلەنوێ مارەی بکاتەوە، یان دەسبەجێ تەڵاقی بدا، تاکو بتوانێ شوو بکاتەوە، لە وێنەیدووەمیشدا: تا مێردێکیتر نەکا ئەویش لە خۆی مارە نەکاتەوە، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: ئەگەر سوێندێکی خواردبوو، ئینجا سوێندەکەشی لێکەوت، بەڵام کەوتە گومان: ئایا سوێندەکە بە خوا بووە، یان بە تەڵاق؟ ئەوە بڕیاری تەڵاقکەوتنی نادرێ، بەڵام واجبە: خۆی لە ژنەکەی بپارێزێ تا ڕوون دەبێتەوە، هەروەك لە (الشرواني)دا گێراویەتیەوە.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر مێردەکە گوتی (إنْ كَانَ ذَا الطَّائِرُ غُرَابًا فَأَنْتِ طَالِقٌ) ئەگەر ئەم باڵندەیە قەلەڕەش بێ تۆ تەڵاقکەوتووی (وَقَالَ آخَرُ إنْ لَمْ يَكُنْهُ فَامْرَأَتِي طَالِقٌ) پیاوێکیتریش گوتی: ئەگەر باڵندەکە قەلەڕەش نەبێ ژنی من تەڵاقکەوتووە (وَجُهِلَ) نەشزانداردا باڵندەکە چی بوو، ئەوە (لَمْ يُحْكَمْ بِطَلَاقِ أَحَدٍ) بڕیار بە تەڵاقکەوتنی هیچێکیان نادرێ، چونکە ئەگەر تەنها یەکێکیان تەڵاقەکەی ئەوها هەڵواسیبا، بڕیاری کەتنی نەدەدرا؟ چونکە دەگونجێ باڵندەکە پێهەڵواسراوەکە نەبوبێ.

بەڵام (فَإِنْ قَالَهُمَا رَجُلٌ لِزَوْجَتَيْهِ) ئەگەر پیاوێك هەردوو ڕستەکەیڕابردووی بە هەردوو ژنەکانیخۆی گوتبێ، ئەوە (طَلَقَتْ إحْدَاهُمَا) بێگومان لە یەکێکیان تەڵاقی دەکەوێ، کەوابو: (وَلَزِمَهُ الْبَحْثُ) لە سەری واجبە: هەوڵ بدا بزانێ باڵندەکە چی بووە، هەم (وَالْبَيَانُ) ڕوون بکاتەوە تەڵاقدراوەکە کامەیانە، هەم واجبە: لەو ماوەیەشدا خۆی لە هەردوو ژنەکانی بپارێزێ، بەڵام ئەگەر نەگونجا بزانێ: باڵندەکە چی بوو؟ چونکە فڕیبوو لە دیتنەوەشی بێئومێد بوو، ئەو کاتە واجب نیە هەوڵ بداو ڕوون بکاتەوە.

هەروەها ئەگەر تەڵاقەکەش (رَجعي) بوو، لە سەری واجب نیە هەوڵ بداو ڕوون بکاتەوە، چونکە دەتوانێ بە (رجعة)کردن ژنەکانی بگەڕێنێتەوە بەڵام لەو حاڵەتانەشدا واجبە: بەردەوام خۆی لە هەردوو ژنەکانی بپارێزێو نزیك هیچێکیان نەکەوێ، هەروەك لە (الشبراملسي)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

(وَلَوْ طَلَّقَ إحْدَاهُمَا بِعَيْنِهَا ثُمَّ جَهِلَهَا) ئەگەر لە هەردوو ژنەکانی یەکێکیدیارکراوی تەڵاق دا،

ئینجا له بیری چوو و نەیزانی کامەیان تەلاقدراوەکەیە (وُقِفَ حَتَّى يَذَّكَّرَ) کارەکەی ڕادەگیرێ تا دێتەوە بیری کامەیانە، لە ماوەی ڕاگیرانیشدا نابێ نزیك هیچێکیان بکەوێ،
وَلاَ يُطَالَبُ بِبَيَانٍ إنْ صَدَّقَتَاهُ فِي الْجَهْلِ، وَلَوْ قَالَ لَهَا وَلأَجْنَبِيَّةٍ: إحْدَاكُمَا طَالِقٌ. وَقَالَ قَصَدْتُ الأَجْنَبِيَّةَ. قُبِلَ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ قَالَ: زَيْنَبُ طَالِقٌ. وَقَالَ: قَصَدْتُ أَجْنَبِيَّةً. فَلاَ عَلَالصَّحِيحِ، وَلَوْ قَالَ لِزَوْجَتَيْهِ إحْدَاكُمَا طَالِقٌ. وَقَصَدَ مُعَيَّنَةً طَلَقَتْ، وَإِلاَّ فَإِحْدَاهُمَا، وَيَلْزَمُهُ الْبَيَانُ فِالْحَالَةِالأُولَى وَالتَّعْيِينُ فِي الثَّانِيَةِ،

چونکه بێگومان یەکێکیانی لێحەرامە، بەلام (وَلاَ يُطَالَبُ بِبَيَانٍ إنْ صَدَّقَتَاهُ فِي الْجَهْلِ) لێرەدا داوای ڕوونکردنەوەی تەلاقدراوەکەی لێناکرێ ئەگەر ژنەکان باوەڕی پێبکەن لەو نەزانینەدا.

(وَلَوْ قَالَ لَهَا وَلأَجْنَبِيَّةٍ إحْدَاكُمَا طَالِقٌ) ئەگەر مێردەکە گوتیە ژنەکەیخۆیو ئافرەتێکی بێگانە: یەکێکتان تەلاقکەوتووە، ئینجا (وَقَالَ قَصَدْتُ الأَجْنَبِيَّةَ) مێردەکە گوتی: مەبەستم بێگانەکە بوو، ئەوە (قُبِلَ فِيالأَصَحِّ) بە سوێندخواردن باوەڕی پێدەکرێو لێی قبولّ دەکرێ، لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر مێردەکە گوتی (زَيْنَبُ طَالِقٌ) زێنەب تەلاقکەوتووە، ژنەکەیخۆیشی ناوی زێنەب بوو، ئینجا (وَقَالَ قَصَدْتُ أَجْنَبِيَّةً) گوتی مەبەستم زێنەبێکی بێگانە بوو، ئەوە (فَلاَ) لە ئاشکرایىدا بە سوێندخواردنیش باوەڕی پێناکرێ (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، بەلام لە پەنهانیدا دەدرێتە دەست ئایینەکەی، واتە: ئەگەر ڕاست بکا، ئەوە لە نێوان خۆیو خوایگەورەدا تەلاقی ناکەوێو زێنەبەکەیخۆی لێحەرام نابێ.

(وَلَوْ قَالَ لِزَوْجَتَيْهِ) ئەگەر مێردەکە گوتیە هەردوو ژنەکانیخۆی: (إحْدَاكُمَا طَالِقٌ) یەکێکتان تەلاقکەوتووە (وَقَصَدَ مُعَيَّنَةً) مەبەستیشی ژنێکیدیارکراو بوو، ئەوە (طَلَقَتْ) دیارکراوەکە تەلاقی دەکەوێ (وَإِلاَّ) بەلام ئەگەر هیچ دیارکراوێکی مەبەست نەبو، بەلّکو یەکێکیانی بە دیارنەکراوی مەبەست بوو، یان هەردووکی مەبەست بون، ئەو کاتەش (فَإِحْدَاهُمَا) لە هەردوو ژنەکانی تەنها یەکێکیان تەلاقی دەکەوێ، ئینجا (وَيَلْزَمُهُ الْبَيَانُ فِي الْحَالَةِالأُولَى) لە حالّەتی یەکەمدا –کە دیارکراوێکی مەبەست بوو– لە سەری واجبە ڕوون بکاتەوە: تەلاقدراوەکە کامەیانە، هەم (وَالتَّعْيِينُ فِي الثَّانِيَةِ) لە حالّەتی دووەمیشدا –کە هیچ دیارکراوێکی مەبەست نەبو– لە سەری واجبە یەکێکیان دیاری بکا بۆ تەلاقکەوتن.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: ئەگەر سوێندی بە هەرسێك تەلاق خواردو سوێندەکەشی لێکەوت، بەلام دوو ژن، یان زیاتری هەبون، ئەو کاتەش بێگومان یەکێکیان سێ تەلاقی دەکەون، کەوابو: ئەگەر لە دلّدا هیچیانی مەبەست نەبوبێ، واجبە: یەکێکیان ئێستا دیاری بکا تاکو

سێ تەڵاقەکەی بکەوێ، هەروەها پێش سوێندلێکەوتنیش دروستە یەکێکیان دیاری بکا، ئینجا نە لە پێش سوێندلێکەوتنو نە لە دوای سوێندلێکەوتن بۆی دروست نیە وَتُعْزَلاَنِ عَنْهُ إلَى الْبَيَانِ أَوِ التَّعْيِينِ، وَعَلَيْهِ الْبِدَارُ بِهِمَا وَنَفَقَتُهُمَا فِي الْحَالِ، وَيَقَعُ الطَّلاَقُ بِاللَّفْظِ، وَقِيلَ إنْ لَمْ يُعَيِّنْ فَعِنْدَ التَّعْيِينِ، وَالْوَطْءُ لَيْسَ بَيَانًا وَلاَ تَعْيِينًا، وَقِيلَ تَعْيِينٌ، وَلَوْ قَالَ مُشِيرًا إلَى وَاحِدَةٍ: هَذِهِ الْمُطَلَّقَةُ. فَبَيَانٌ، أَوْ أَرَدْت هَذِهِ وَهَذِهِ أَوْ هَذِهِ بَلْ هَذِهِ،

لە دیارکراوەکە پەشیمان ببێتەوە، هەم بۆی دروست نیە سێ تەڵاقەکان یەکە یەکە بە سەر ژنەکانیدا بەش بکا، جا ئەگەر پێش دیاریکردن ژنێکیان مرد، یان بە (بائن)ی تەڵاقیدا، ئەو کاتە دروستە ژنە مردووەکە، یان تەڵاقدراوەکە بۆ کەوتنی هەرسێك تەڵاقەکە دیاری بکا، بەو مەرجەی مردنەکەی، یان تەڵاقدانەکەی لە دوای سوێندلێکەوتنەکە بێ، نەك پێش سوێندلێکەوتن، هەروەك لە (تحفة)و حاشیەکانیدا لێرەو لە (فصل)ی دەسەڵاتی مێرد بە سەر شوێنیتەڵاقدا ڕوون کراوەتەوە.

(وَتُعْزَلاَنِ عَنْهُ) لەو جۆرە مەسەلانەیڕابردوودا ژنەکان لە مێردەکە جیا دەکرێنەوەو نابێ نزیکیان بکەوێ (إلَى الْبَيَانِ أوالتَّعْيِينِ) تا ڕوون دەکاتەوە تەڵاقدراوەکە کامەیانەو تا یەکێکیان بۆ تەڵاقکەوتن دیاری دەکا، چونکە حەرامو حەڵاڵی تێکەڵ بووە (وَعَلَيْهِ الْبِدَارُ بِهِمَا) لە سەری واجبە: پەلە بکا بۆ ڕوونکردنەوەو دیاریکردنەکە، هەم (وَنَفَقَتُهُمَا فِي الْحَالِ) بەخێوکردنی هەموو ژنەکانیشی لە سەر واجبە لە ئێستاوە تا دیاری دەکاو ڕوون دەکاتەوە، چونکە وەکو ژنەکان بەویەوە بەستراوەنەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا (عِدَّة)ی دیارکراوەکە لە کاتی تەڵاقدانەوە دەست پێدەکا، (عِدَّة)ی دیارنەکراوەکەش لە کاتی دیاریکردنەوە دەست پێدەکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

بەڵام (وَيَقَعُ الطَّلَاقُ بِاللَّفْظِ) خودیتەڵاقەکە لە کاتیتەڵاقدانەوە بە گوتنی ووشەی تەڵاقەکە دەکەوێ، جا لە بەر ئەوەی ژنە تەڵاقدراوەکە ڕوونو دیار نیە، بۆیە مێردەکە داوای ڕوونکردنەوەو دیاریکردنی لێدەکرێو پێویستی بە دووبارەکردنەوەی ووشەی تەڵاق نیە (وَقِيلَ إنْ لَمْ يُعَيِّنْ فَعِنْدَ التَّعْيِينِ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: ئەگەر لە دڵدا ژنێکی دیاری نەکردبێ، ئەوە لە کاتی دیاریکردنەوە تەڵاقی دەکەوێ.

(وَالْوَطْءُ) جیماعکردن لەگەڵ ژنێك لە ژنەکانی (لَيْسَ بَيَانًا وَلَاتَعْيِينًا) نابێتە ڕوونکردنەوەو دیاریکردن بۆ ئەوەی ئەو ژنەی جیماعی لەگەڵ نەکراوە، ئەویان تەڵاقدراو بێ (وَقِيلَ تَعْيِينٌ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا جیماعکردن دەبێتە دیاریکردن.

(وَلَوْ قَالَ مُشِيرًا إلَى وَاحِدَةٍ) ئەگەر مێردەکە ئاماژەی بۆ ژنێك لە ژنەکانی کردو گوتی: (هَذِهِ الْمُطَلَّقَةُ) ئەمەیان تەڵاقدراوەکەیە (فَبَيَانٌ) ئەوە دەبێتە ڕوونکردنەوەی تەڵاقدراوەکە

(أَوْ) یان ئاماژەی بۆ هەردووکیان کردو گوتی (أَرَدْتُ هَذِهِ وَهَذِهِ) مەبەستم ئەمەو ئەمە بوو (أَوْ) یان گوتی (هَذِهِ بَلْ هَذِهِ) مەبەستم ئەمە بوو، نا، بەڵکو مەبەستم ئەمە بوو. ئەوە حُكِمَ بِطَلَاقِهِمَا، وَلَوْ مَاتَتَا أَوْ إِحْدَاهُمَا قَبْلَ بَيَانٍ وَتَعْيِينٍ بَقِيَتْ مُطَالَبَتُهُ لِبَيَانِ الإِرْثِ، وَلَوْ مَاتَ فَالأَظْهَرُ قَبُولُ بَيَانِ وَارِثِهِ لاَ تَعْيِينِهِ، وَلَوْ قَالَ: إِنْ كَانَ غُرَابًا فَامْرَأَتِي طَالِقٌ وَإِلاَّ فَعَبْدِي حُرٌّ. وَجُهِلَ مُنِعَ مِنْهُمَا إِلَى الْبَيَانِ، فَإِنْ مَاتَ لَمْ يُقْبَلْ بَيَانُ الْوَارِثِ عَلَى الْمَذْهَبِ، بَلْ يُقْرَعُ بَيْنَ الْعَبْدِ وَالْمَرْأَةِ، فَإِنْ قَرَعَ عَتَقَ، أَوْ قَرَعَتْ لَمْ تَطْلُقْ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ لاَ يَرِقُّ.

(حُكِمَ بِطَلَاقِهِمَا) لە ئاشکرایدا لە هەردووحاڵەتدا بڕیار بە تەڵاقکەوتنی هەردووکیان دەدرێ، بەڵام لە پەنهانی نێوان خۆی‌و خوادا: کامەیانی مەبەست بوبێ، تەڵاقی ئەویان دەکەوێ.

(وَلَوْ مَاتَتَا أَوْ إِحْدَاهُمَا قَبْلَ بَيَانٍ وَتَعْيِينٍ) ئەگەر تەڵاقدانەکەی (بائن)بوو، ئینجا پێش ڕوونکردنەوەو دیاریکردن هەردوو ژنەکان مردن، یان تەنها یەکێکیان مرد، ئەوە (بَقِيَتْ مُطَالَبَتُهُ لِبَيَانِ الإِرْثِ) داوالێکردنەکەی مێردەکە هەردەمێنێ بۆ ڕوونکردنەی میراتگرتن، کەواتە: ئەگەر تەڵاقدانەکە (رَجعي) بێ‌و لە (عِدَّة)دا مردبێ، داوا لێکردنەکە لە سەر مێردەکە نامێنێ، چونکە لەو حاڵەتەدا میرات لە یەکتری دەگرن.

(وَلَوْ مَاتَ) ئەگەر پێش ڕوونکردنەوەو دیاریکردن مێردەکە مرد، ئەو کاتە (فَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر (قَبُولُ بَيَانِ وَارِثِهِ لاَتَعْيِينِهِ) ڕوونکردنەوەی میراتگری مێردەکە قبوڵ دەکرێ، بەڵام دیاریکردنەکەی قبوڵ ناکرێ، چونکە ڕوونکردنەوەکە خەبەردانێکە، بەڵام دیاریکردن هەڵبـژاردنی شـهوەتێکەو پەیوەندی بە میراتگرەوە نیە، بەڵام لە فەرموودەیەکیتردا: دیاریکردنەکەشی قبوڵ دەکرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر گوتی (إِنْ كَانَ غُرَابًا فَامْرَأَتِي طَالِقٌ وَإِلاَّ فَعَبْدِي حُرٌّ) ئەگەر ئەم باڵندەیە قەلەڕەش بێ ژنەکەم تەڵاقکەوتووە، ئەگەر نا: کۆیلەکەم ئازادە (وَجُهِلَ) نەشزاندرا باڵندەکە چیبوو، ئەوە (مُنِعَ مِنْهُمَا إِلَىالْبَيَانِ) لە هەردووکیان قەدەغە دەکرێ تا ڕوون دەبێتەوە.

(فَإِنْ مَاتَ) جا ئەگەر پێش ڕوونکردنەوە پیاوەکە مرد (لَمْ يُقْبَلْ بَيَانُ الْوَارِثِ عَلَى الْمَذْهَبِ) ڕوونکردنەوەی میراتگرەکەی قبوڵ ناکرێ، لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب (بَلْ يُقْرَعُ بَيْنَ الْعَبْدِ وَالْمَرْأَةِ) بەڵکو پشکە دەکرێ لە نێوان کۆیلەکەو ژنەکەدا (فَإِنْ قَرَعَ) جا ئەگەر کۆیلەکە پشکەی بۆ دەرچوو، ئەوە (عَتَقَ) ئازاد دەبێ، بەڵام (أَوْ قَرَعَتْ) ئەگەر ژنەکە پشکەی بۆ دەرچوو (لَمْ تَطْلُقْ) تەڵاقی ناکەوێ، هەم (وَالأَصَحُّ أَنَّهُ لاَ يَرِقُّ) بە فەرموودەی

ڕاستتر: کۆیلەکەش بە کۆیلەیی بۆ میراتگرەکان نامێنێتەوە، بەڵکو نەزانینەکە هەر بەردەوام دەبێو بژێوی کۆیلەکەش لە (بیت المال)، یان لە ماڵی دەوڵەمەندەکان دەدرێ.

(فَصْـلٌ) اَلطَّـلاَقُ سُـنِّيٌّ وَبِـدْعِيٌّ، وَيَحْـرُمُ الْبِـدْعِيُّ، وَهُـوَ ضَـرْبَانِ: طَـلاَقٌ فِـي حَـيْضِ مَمْسُوسَـةٍ، وَقِيـلَ إنْ سَـأَلَتْهُ لَـمْ يَحْـرُمْ، وَيَجُـوزُ خُلْعُهَـا فِيـهِ لاَ أَجْنَبِيٍّ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ قَالَ: أَنْتِ طَالِقٌ مَعَ آخِرِحَيْضِك. فَسُنِّيٌّ فِالأَصَحِّ، أَوْ مَعَ آخِرِ

﴿ فَصْلٌ: لە باسی تەڵاقی (سُنِّي)ی حەڵاڵ و (بِدْعِي)ی حەرام ﴾

(اَلطَّلاَقُ) تەڵاق دوو بەشە، یەکەم: (سُنِّيٌّ)یە، کە حەڵاڵە. دووەم: (وَبِدْعِيٌّ)یە، کە حەرامە.

(وَيَحْـرُمُ الْبِـدْعِيُّ) تـەڵاقی (بِـدْعِي) حەرامـە، چـونکە زیـانی تێدایـە (وَهُـوَ ضَـرْبَانِ) تەڵاقی (بِدْعِي) دوو جۆرە:

یەکەمیان: (طَلاَقٌ فِي حَيْضِ مَمْسُوسَةٍ) تەڵاقدانی ژنێکە کە لە حەیز، یان لە نیفاسدا بێو جیماعیشی لەگەڵ کرابێ، چونکە ماوەی حەیز بە (عِدَّة) ناژمێردرێو (عِدَّة)ی درێژ دەبێتەوە ﴿عن ابن عمررضالله عنهما: أَنَّهُ طَلَّقَ اِمْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ، فَسَأَلَ عُمَرُ رَسُولَ اللهِﷺ عَنْ ذَلِكَ؟ فَقَالَ: مُرْهُ فَلْيُرَاجِعْهَا ثُمَّ لِيُمْسِكْهَا حَتَّى تَطْهُرَ ثُمَّ تَحِيضَ ثُمَّ تَطْهُرَ، ثُمَّ إِنْ شَاءَ أَمْسَكَ وَإِنْ شَاءَ طَلَّقَ قَبْلَ أَنْ يَمُسَّ، فَتِلْكَ الْعِدَّةُالَّتِي أَمَرَ أَنْ تُطَلَّقَ لَهَاالنِّسَاءُ﴾ رواه الشـيخان، (عبدالله)ی کوڕی ئیمامی(عمر)رضالله عنهما ژنەکەیخۆی لە حەیزدا تەڵاق دا، ئیمامی(عمر) پرسیاری لە پێغەمبەرﷺ کرد؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: تۆ فەرمانی پێبکە: ژنەکەی بگەڕێنێتەوەو ڕایبگرێ تا پاك دەبێتەوە، ئینجا دەکەوێتە حەیز، ئینجا پاك دەبێتەوە، ئینجا ئەگەر حەزی کرد: با ڕایبگرێو تەڵاقی نەدا، ئەگەر حەزیشی کرد: با لەو پاکبوونەوەدا تەڵاقی بدا پێش ئەوەی جیماعی لەگەڵ بکا، ئەوەیان ئەو کاتەیە کە خوایگەورە فەرمانی کردوە ژنی تێدا تەڵاق بدرێن کە دەفەرموێ: ﴿فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ﴾ هەر کاتێك ژنەکانتان تەڵاق دان لە کاتی دەست پێکردنی (عِدَّة)کانیان تەڵاقیان بدەن.

(وَقِيلَ إنْ سَأَلَتْهُ لَمْ يَحْرُمْ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: ئەگەر ژنەکە بەخۆی داوای لێبکا لە حەیزدا تەڵاقی بدا، تەڵاقدانەکە حەرام نابێ؟ چونکە بەخۆی بە درێژبوونەوەی (عِدَّة) ڕازییە (وَيَجُوزُ خُلْعُهَا فِيهِ) دروستە: لە حەیزو نیفاسدا خولع لەگەڵ ژنەکە بکا، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَلاجُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَاافْتَدَتْ بِهِ﴾ هیچ گوناهیان ناگاتێ لەوەی ژنەکە خۆی بە پارە لە مێردەکەی ڕزگار بکا. واتە: لەم ئایەتەدا باسی حەیزو خاوێنی نەکراوە (لاَ أَجْنَبِيٍّ) بەڵام خولع لەگەڵ بێگانە لە حەیزدا حەڵاڵ نیە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵام ئەگەر ژنەکە ئیزنی بدا لە حەیزدا خولعی بۆ بکا، ئەو کاتە حەڵاڵە، هەروەك لە (نهاية)و (مغني)دا فەرموویانە.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر مێردەکە گوتی (أَنْتِ طَالِقٌ مَعَ آخِرِ حَيْضِك) تۆ تەڵاقکەوتووی لەگەڵ

کۆتـایی حەیزەکەتـدا، ئـەوە (فَسُـنِّيٌّ فِيالأَصَـحِّ) تەڵاقەکـە (سُـنِّي)یـە، لـە فـەرموودەی ڕاستتردا، چونکە ئەو کاتە دەست پێکردنی (عِدَّة)ی بە دواوادا دێ (أَوْ) یان مێردەکە گوتی (مَـــــــــــــــــــــــــــــــــــــعَ آخِـــــــــــــــــــــــــــــــــــــر

طُهْرٍ لَمْ يَطَأْهَا فِيهِ فَبِدْعِيٌّ عَلَى الْمَذْهَبِ. وَطَلَاقٌ فِي طُهْرٍ وُطِئَ فِيهِ مَنْ قَدْ تَحْبَلُ وَلَمْ يَظْهَرْ حَمْلٌ، فَلَوْ وَطِئَ حَائِضًا وَطَهُرَتْ فَطَلَّقَهَا فَبِدْعِيٌّ فِي الأَصَحِّ، وَيَحِلُّ خُلْعُهَا وَطَلَاقُ مَنْ ظَهَرَ حَمْلُهَا، وَمَنْ طَلَّقَ بِدْعِيًّا سُنَّ لَهُ الرَّجْعَةُ، ثُمَّ إِنْ شَاءَ طَلَّقَ بَعْدَ طُهْرٍ،

طُهْرٍ لَمْ يَطَأْهَا فِيهِ) تـەڵاقت کـەوتبێ لـە کۆتـایی ئـەو پاکبوونـەوەی کـە جیمـاعی لەگـەڵ نەکردبێ، ئەوە (فَبِدْعِيٌّ) تەڵاقی (بِدْعِي)یـە (عَلَىالْمَذْهَبِ) لـە سـەر فـەرموودەی ڕاسـتی مەزهەب، چونکە ئەو کاتە دەست پێکردنی (عِدَّة)ی بەدواوادا نایێ، بەڵکو دەبێتە حەیز.

دووەمیان: (وَطَلَاقٌ فِي طُهْرٍ وُطِئَ فِيهِ) تەڵاقـدانی ژنێکـە: کـە لـە پاکبوونـەوەدا بـێو لـەو پاکبوونەوەشدا جیماعی لەگەڵ کرابێ (مَنْ قَدْ تَحْبَلُ) ژنێکی وەهاش بێ: دەگونجا ئـاوس ببێو (وَلَمْ يَظْهَرْ حَمْلٌ) لە کاتی تەڵاقدانەکەش ئاوسیەکەی دەرنەکەوتبێ، چونکە وا دەبێ لە دوای تەڵاقدان ئاوسیەکەی دەر دەکەوێو پەشیمان دەبێتەوە، بۆیێ لـە حەدیسـەکەی ڕابردوودا فەرمووی: ﴿إِنْ شَاءَ أَمْسَكَ وَإِنْ شَاءَ طَلَّقَ قَبْلَ أَنْ يَمَسَّ﴾ ئەگەر حەزی کرد با لەو پاکبوونەوەیەدا پێش جیماع لەگەڵکردن تەڵاقی بدا.

کەواتە: ژنی نەبالغو ژنی لە حەیزکەوتوو تەڵاقدانیان: نە (سُنِّي)یەو نە (بِدْعِي)یە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَلَوْ وَطِئَ حَائِضًا وَطَهُرَتْ) ئەگەر جیماعی لەگەڵ ژنێکی حەیزدار کردو لە حەیزەکـە پـاك بۆوە (فَطَلَّقَهَا) ئینجا لە پاکبوونەوەکەدا تەڵاقیدا، ئەوەش (فَبِدْعِيٌّ فِـي الأَصَـحِّ) تـەڵاقی (بِدْعِي)یە لە فەرموودی ڕاستتردا، چونکە دەگونجێ لەو جیماعە ئاوس ببێ.

(وَيَحِلُّ خُلْعُهَا) حەڵاڵە خولع لەگەڵ ئەوژنە بکا کە لە پاکبوونەوەدا جیماعی لەگەڵ کردوە، هەم (وَطَلَاقُ مَنْ ظَهَرَ حَمْلُهَا) حەڵاڵە ئەو ژنەش تەڵاق بدا کە ئاوسبوونەکەی دەرکـەوتوە، چونکە ترسی پەشیمانی نەماوەو (عِدَّة)شی بە دانانی باری ناو زگەکەی تەواو دەبێ.

(وَمَنْ طَلَّقَ بِدْعِيًّا) هەرکەسێك بە (بِدْعِي) ژنەکەی تەڵاق دابێ (سُنَّ لَهُ الرَّجْعَةُ) بـۆی سـوننەتە هەر لە ماوەی (بِدْعِي)یەکەدا (رَجْعَة) بکا، واتە: ژنەکەی بگەڕێنێتەوە– بەو مەرجەی سێبەسێ تەڵاقی نەدابێ– (ثُمَّ) ئینجا لە دوای گەڕاندنەوەکەش (إِنْ شَاءَ طَلَّقَ بَعْدَ طُهْرٍ) ئەگەر حەزیکرد لـە دوای پاکبوونەوەیـەك پـێش جیمـاع لەگـەڵکردن تـەڵاقی دەدا، بـەڵام وەهـا خێرتـرە: پاکبوونەوەکـە تـەواو بکـاو بکەوێتـەوە حـەیز، ئینجـا لـە پاکبوونەوەیدووەمـدا –ئەگـەر حەزیکرد– پێش جیماع لەگەڵکردن تەڵاقی بدا؟ بە بەڵگەی حەدیسەکەی (إبن عمر)یڕابردوو.

ئینجا بزانە: لە حەدیسەکەدا دەفەرموێ: ﴿مُرْهُ فَلْيُرَاجِعْهَا﴾ تۆ فـەرمانی پێبکـە ژنەکـەی

بگەڕێنێتەوە. ئەوەش بەڵگەیە: کە تەڵاقی (بِدْعِي) دەکەوێ بەڵام تەڵاقدەرەکە گوناهبار دەبێ، جا بە گەڕاندنەوەیژنەکەی گوناهەکەی لە سەر لادەچێ، ئینجا بۆیێ گەڕاندنەوەش واجب نیە، چونکە فەرمانی فەرمانکردن بە شتێك نابێتە فەرمان بە شتەکە،

وَلَوْ قَالَ لِحَائِضٍ أَنْتِ طَالِقٌ لِلْبِدْعَةِ وَقَعَ فِي الْحَالِ أَوْ لِلسُّنَّةِ فَحِينَ تَطْهُرُ، أَوْ لِمَنْ فِي طُهْرٍ لَمْ تُمَسَّ فِيهِ أَنْتِ طَالِقٌ لِلسُّنَّةِ وَقَعَ فِي الْحَالِ، وَإِنْ مُسَّتْ فِيهِ فَحِينَ تَطْهُرُ بَعْدَ حَيْضٍ، أَوْ لِلْبِدْعَةِ فَفِي الْحَالِ إِنْ مُسَّتْ فِيهِ، وَإِلاَّ فَحِينَ تَحِيضُ، وَلَوْ قَالَ: أَنْتِ طَالِقٌ طَلْقَةً حَسَنَةً أَوْ أَحْسَنَ الطَّلاَقِ أَوْ أَجْمَلَهُ. فَكَالسُّنَّةِ، أَوْ طَلْقَةً قَبِيحَةً أَوْ أَقْبَحَ الطَّلاَقِ أَوْ أَفْحَشَهُ. فَكَالْبِدْعَةِ، أَوْ سُنِّيَّةً بِدْعِيَّةً. أَوْ حَسَنَةً قَبِيحَةً. وَقَعَ فِي الْحَالِ، وَلاَ يَحْرُمُ جَمْعُ الطَّلَقَاتِ الثَّلاَثِ،

لە حەدیسەکەشدا پێغەمبەرﷺ بەخۆی فەرمانی پێنەکرد بیگەڕێنێتەوە، بەڵکو فەرمووی: (تۆ فەرمانی پێبکە). هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَوْ قَالَ لِحَائِضٍ) ئەگەر مێردەکە بە ژنە حەیزدارەکەی گوت (أَنْتِ طَالِقٌ لِلْبِدْعَةِ) تۆ تەڵاقکەوتووی بە (بِدْعِي). ئەوە (وَقَعَ فِيالْحَالِ) هەر ئەو دەم تەڵاقی دەکەوێ (أَوْ لِلسُّنَّةِ) یان گوتی: تەڵاقت کەوتبێ بە (سُنِّي). ئەوە (فَحِينَ تَطْهُرُ) لەو کاتەی لە حەیزەکەی پاك دەبێتەوە تەڵاقی دەکەوێ (أَوْ لِمَنْ فِيطُهْرٍ لَمْ تُمَسَّ فِيهِ) یان گوتیە ئەو ژنەی لە پاکبوونەوەدایەو لەو پاکبوونەوەشدا جیماعی لەگەڵ نەکرابێ: (أَنْتِ طَالِقٌ لِلسُّنَّةِ) تۆ تەڵاقکەوتووی بە (سُنِّي). ئەوە (وَقَعَ فِيالْحَالِ) هەر ئەو دەم تەڵاقی دەکەوێ، بەڵام (وَإِنْ مُسَّتْ فِيهِ) ئەگەر لە پاکبوونەوەکەدا جیماعی لەگەڵ کرابێ، ئەوە (فَحِينَ تَطْهُرُ بَعْدَ حَيْضٍ) لەو کاتەی لە دوای حەیزیداهاتوو پاك دەبێتەوە تەڵاقی دەکەێ (أَوْ لِلْبِدْعَةِ) یان گوتیە ئەو ژنەی لە پاکبوونەوەدایە: تەڵاقت کەوتبێ بە (بِدْعِي). ئەوە (فَفِيالْحَالِ إِنْ مُسَّتْ فِيهِ) هەر ئەو دەم تەڵاقی دەکەوێ، ئەگەر جیماعی لەگەڵ کرابێ (وَإِلَّا) بەڵام ئەگەر لە پاکبوونەکەدا جیماعی لەگەڵ نەکرابێ، ئەوە (فَحِينَ تَحِيضُ) لەو کاتەی دەکەوێتەحەیز تەڵاقی دەکەوێ.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر گوتی (أَنْتِ طَالِقٌ طَلْقَةً حَسَنَةً) تۆ تەڵاقکەوتووی بە تەڵاقێکی جوان (أَوْ أَحْسَنَ الطَّلَاقِ أَوْ أَجْمَلَهُ) یان بە جوانترین تەڵاق. ئەوە (فَكَالسُّنَّةِ) وەك ئەوەیە بڵێ: تەڵاقت کەوتبێ بە (سُنِّي). لە گشت بڕیارەکانیڕابردوودا (أَوْ) یان گوتی (طَلْقَةً قَبِيحَةً) تەڵاقت کەوتبێ بەتەڵاقێکی ناشیرین (أَوْ أَقْبَحَ الطَّلَاقِ أَوْ أَفْحَشَهُ) یان بە ناشیرنترین تەڵاق. ئەوەش (فَكَالْبِدْعَةِ)وەك ئەوەیە بڵێ: تەڵاقت کەوتبێ بە (بِدْعِي). لە گشت بڕیارەکانیڕابردوودا (أَوْ) یان گوتی (سُنِّيَةً بِدْعِيةً أَوْ حَسَنَةً قَبِيحَةً) تەڵاقت کەوتبێ بە تەڵاقێکی (سُنِّي)ی(بِدْعِي)، یان بە تەڵاقێکی جوانی ناشیرین، ئەوەش (وَقَعَ فِيالْحَالِ) هەر ئەو دەم تەڵاقەکەی دەکەوێ.

﴿ تەلاقی سێبەسێ ﴾

(وَلاَ يَحْرُمُ جَمْعُ الطَّلَقَاتِ الثَّلاثِ) حەرام نیە: هەرسێك تەلاقەكان وێكرا كۆ بكاتەوەو ژنەكەی سێبەسێ–بە یەك وشە– تەلاق بدا ﴿عن سهل بن سعد‌ﷺ فِي قِصَّةِ الْمُتَلاَعِنَيْن: لَمَّا فَرَغَا مِنْ تَلاَعُنِهِمَا، قَالَ: كَذَبْتُ عَلَيْهَا–يَارَسُولَ اللهِ–إِنْ أَمْسَكْتُهَا، فَطَلَّقَهَا ثَلاَثاً قَبْلَ أَنْ يَأْمُرَهُ النَّبِيُّ‌ﷺ﴾

رواه الشيخان، كە ئەو ژن و مێردەی لەعنەتیان لێدا مێردەكە گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا، ئەگەر ژنەكەم رابگرمەوە دیارە درۆم بە سەردا هەڵبەستوە. ئینجا سێبەسێ تەلاقیدا پێش ئەوەی پێغەمبەر‌ﷺ فەرمانی پێبكا.

واتە: ئەگەر تەلاقدانی سێبەسێ وێكرا حەرام بووایە، پێغەمبەر‌ﷺ رەخنەی لێدەگرت تاكو خەڵكیتریش بزانێ حەرامە.

جا لەگەڵ ئەوەش كە سێبەسێ حەرام نیە، وەها سوننەتە: سێبەسێ وێكرا تەلاقی نەدا، تاكو شوێنێك بۆ پەشیمانی بمێنێتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

جا بزانە لە لای ئیمامی(حنفي)و ئیمام(مالك): تەلاقدانی سێبەسێ حەرامە، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا هەرسێكیش دەكەون ﴿عن محمود بن لبيد‌ﷺ: أُخْبِرَالنَّبِيُّ‌ﷺ عَنْ رَجُلٍ طَلَّقَ اِمْرَأَتَهُ ثَلاَثاً جَمِيعاً، فَقَامَ النَّبِيُّ‌ﷺ غَضْبَانَ ثُمَّ قال: أَيُلْعَبُ بِكِتَابِ اللهِ وَأَنَا بَيْنَ أَظْهُرِكُمْ؟﴾ رواه النسائي ورواته ثقات، پیاوێك ژنەكەی خۆی سێبەسێ وێكرا تەلاق دا، ئینجا پێغەمبەر‌ﷺ بە توڕەیی هەڵساو فەرمووی: ئایا گاڵتە بە قورئانی خوا دەكرێ و منیش لە ناو ئێوەمە؟.

واتە: توڕەبوونی پێغەمبەر‌ﷺ بەڵگەی حەرامیە.

ئینجا بزانە: بەڵگەی كەوتنی تەلاقی سێبەسێ بە جارێك: (إجماع)ی (صحابة)ی پێغەمبەرە‌ﷺ لە سەردەمی ئیمامی(عمر‌ﷺ)، هەروەك لە (فتح البارى)و (شرح الْمُوَطّأ)دا فەرموویانە ﴿عن ابن عباس رضی‌الله عنهما: كَانَ الطَّلاَقُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ‌ﷺ وَأَبِىبَكْرٍ وَسَنَتَيْنِ مِنْ خِلاَفَةِ عُمَرَ طَلاَقُ الثَّلاَثِ وَاحِدةً، فَقَالَ عُمَرُ: إِنَّ النَّاسَ قَدْ إِسْتَعْجَلُوا فِي أَمْرٍكَانَ لَهُمْ فِيهِ أَنَاةٌ فَلَوْ أَمْضَيْنَاهُ عَلَيْهِم. فَأَمْضَاهُ عَلَيْهِمْ﴾رواه مسلم، لە سەردەمی پێغەمبەرو‌ﷺ ئیمامی (أبوبكر)و دوو ساڵیش لە سەردەمی ئیمامی(عمر) تەلاقی سێبەسێ یەكە یەكە تەلاق دەدرا، جا ئیمامی(عمر) فەرمووی: ئەو خەڵكە پەلەیان كرد لە كارێكیوەهادا: كە مۆڵەتیان بۆ هەبو، دەبا ئەو پەلەكردنە لە سەریان جێبەجێ بكەین–واتە: كە ئێستا لە جیاتی یەكە یەكە، بە پەلە سێبەسێ بە جارێك تەلاق دەدەن– جا ئیمامی(عمر) جێبەجێی كردو بڕیاریدا: تەلاقی سێبەسێ بە جارێك بكەوێ.

واتە: (صحابة)ش بە بڕیاری ئیمامی(عمر‌ﷺ) ڕازی بون و ڕەخنەیان نەگرت و بووە (إجماع)، جا هەر كەسێك لە دوای (إجماع)ی (صحابة) ڕای جیاواز بێ، ئەوە (إجماع)ی

فرێ‌داوەو ڕایەکەی وی ڕەچاو ناکرێ، هەروەك لە (فتح الباری)دا فەرموویەتی.
ئینجا بە دوای (صحابە)شدا هەر لە سەردەمی (السَّلف الصَّالح)دا (إِجْمَاعِ)ی هەر چوار ئیمامەکانی سەرمەزهەبیش بەستراوە: لە سەر کەوتنی تەلاقی سێ‌بەسێ بە جارێك، هیچ زانایەکی متمانەپێکراویش لەو مەسەلەیەدا دژایەتی (إجماع)ی نەکردوە، بۆیێ لە زۆربەی

....

سەرچاوەکاندا فەرموویانە: ئەوەی (فتوا)ی داوە: کە (تەلاقی سێ‌بەسێ بە جارێك ناکەوێ)، خوای گەورە گومرای کردوە. واتە: چونکە جیماع کردن لەگەڵ تەلاقکەوتووی سێ‌بەسێ زینایەو واجبە: سزای زینا بدرێ، هەروەك لە باسی(مارە بەجاش)دا ڕابرا.
ئینجا بزانە: لە دوای شەشسەد ساڵ (إبن تيمية) پەرژینی (إجماع)ی شکاندو لە (إِجْمَاعِ أَهْلِ السُّنَّة وَالْجَمَاعَة) لایداو بە مەزهەبی(شِيعَة) فتوای دا: کە (تەلاقی سێ‌بەسێ تەنها بە یەك تەلاق دەژمێردرێ). هەر حەدیسەکەی (إبن عباس)ی‌ڕابردووشی کردە بەڵگەی‌خۆی، چەند کەسێکیش تا ئێستاش بونەتە هاوبیری (إبن تيمية) لەو مەسەلەیەدا.
بەڵکو ئەگەر تەلاقدانەکەش بە شێوەی سوێندخواردن بێ، ئەوە لە لای ئەوان هەر تەلاقەکەی ناکەوێ، بەڵکو کەففارەتی سوێند واجب دەبێ. جا ئەم (بِدْعَة)یەش (إبن تيمية) لە ئیسلامدا پەیدای کردوەو هیچ پێشەوایەکی ئاینی ئەو قسەیەی نەکردوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
جا لە قسەکانی (إبن تيمية)و هاوبیرانی وا دەردەکەوێ: (کە ئیمامی(عمرﷺ) دژ بە بڕیاری پێغەمبەرﷺ بڕیاری داوەو بە هەڵەدا چووە، بەلام (صحابە)ی پێغەمبەرﷺ زۆر لە ئیمامی(عمرﷺ) ترساون‌و نەوێراون ڕەخنە بگرن)!!!. مەم بە چەند بەڵگەیەکی داهاتووش.
جا بزانە: چونکە (إبن تيمية) ئەم زماندرێژیەی کردە سەر ئیمامی(عمرﷺ)، بۆیێ زانایانی هەر چوار مەزهەب- لەو سەردەمدا- کۆ بونەوەو بڕیاریان دا: (إبن تيمية) بەند بکرێ، هەر لە بەندیخانەشدا مرد. جا ئێمەش ئێستا چەند بەڵگەیەکی (إبن تيمية)و هاوبیرانی دێنین‌و لە لایەن (أهل السنة والجماعة)ش وەلامیان دەدەینەوە.
یەکەم: ئەوان دەڵێن: تەلاقی سێ‌بەسێ لە سەردەمی پێغەمبەرداﷺ تەنها بە یەك تەلاق ژمێردراوە، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (إبن عباس)ی‌ڕابردوو، بەلام ئیمامی(عمرﷺ) لەخۆیەوە بڕیاری کەوتنی تەلاقی سێ‌بەسێی داوە، ئیمامی(عمرﷺ) بە بێ‌بەڵگە دژایەتی بڕیاری پێغەمبەریﷺ کردوە!.
وەلامی(أهل السنة): واتەی حەدیسەکە بەو ڕاو بۆچوونەی ئێوە نیە، بەڵکو واتەی حەدیسەکە ئەمەیە: خەڵکەکە لە سەردەمی پێغەمبەرداﷺ-بە ئەغلەبی- یەکە یەکە ژنی

تەلاق دەدا، بەلام لە سەردەمی ئیمامی(عمر)دا عادەتی خەلك گۆڕاو لە تەلاقداندا پەلەیان دەکردو–بە ئەغلەبی–سێبەسێ بە جارێك تەلاقیان دەدا، هەروەك ئیمامی (البیهقی بإسناد صـــحیح) گێڕاویەتیـــەوە. کەواتـــە: حەدیســـەکەی (إبـــن عبـــاس)ی‌ڕابردوو ئـــەوەمان پێ‌ڕادەگەینێ: کە لە سەردەمی ئیمامی(عمر)دا عادەتی‌خەلك لە تەلاقداندا گۆڕا: بە پەلـە

....

سێبەسێ بە جارێك تەلاقیان دەدا، ئیمامی(عمر)ش بڕیاری عادەتەگۆڕاوەکەی بە سـەردا سـەپاندن، نـەك ئیمـامی(عمر)–دژ بـە پێغەمبـەرﷺ– بڕیـاری شەریعەتی‌ئیسـلامی لـە مەسەلەکەدا گۆڕیبێ، هەروەك ئیمامی (النواوی) لە (شرح مسلم)و (الحافظ العسقلاني) لە (فتح الباری)دا ئەوها ڕوونیان کردۆتەوە.

بێ‌گومان ئەو سێ ئیمامانەش هەرسێکیان لە (إبـن تیمیـە) زانـاترو شـارەزاترن؟ چـونکە هەرسێکیان زانای حەدیس‌و شەریعەتن‌و متمانەیان پێ‌دەکرێ.

دووەم: ئـەوان دەڵـێن: ئەگـەر یـەکێك بڵـێ: (سـێ جـار سـبحان الله). ئـەوە تـەنها یـەك (سبحان الله)ی بۆ دەنووسرێ، یان ئەگەر بڵێ: (سێ جار والله ئەم کارە ناکەم). ئەوە تەنها بە یەك سوێند دەژمێردرێ، کەوابو: ئەگەر بڵێ: (سێ تەلاقت بکەوێ). ئەوەش یەك تەلاقی دەکەوێ.

وەڵامی (أهل السنه): سوێندخواردن‌و زیکری‌خوا–کە سبحان الله یە– هیچ سنورێکیان بۆ دانەندراوە، بەلام تەلاقدان سنورێکی هەیە: کە سێ تەلاقە، کەوابو: (قیـاس)کردنەکـەتان بەتاڵ‌و پوچەڵە، هەروەك لە (فتح الباري)دا ڕوون کراوەتەوە.

واتە: تەلاق زیاتر بە مامڵەتەکان دەچێ، چونکە سنورێکی هەیە: وەك یەکێك بڵێ: لە سێ دینارەکە گەردەنت ئازاد بێ. یان ئەم شتەم لێت کڕی بە سێ دینار. یان سێ دینـارم لـە سەر نەزر بێ. ئایا ئەمە بە یەك دینار دەژمێردرێ، یان بە سێ دینار؟.

سێیەم: ئەوان دەڵێن: ﴿طَلَّقَ رُكَانَةُ اِمْرَأَتَهُ ثَلاَثاً فِي مَجْلِسٍ وَاحِدٍ فَقَالَ النَّبِيُّﷺ: راجِعْهَا إِنَّهَا واحِدَةٌ﴾ رواه أحمد وأبوداود بسند فيه مقـال، (رُکانـة) ژنەکـەی خـۆی لـە یـەك دانیشـگەدا سێبەسێ تەلاق دا، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ژنەکەت بگەڕێنەوە، تەنها یەك تەلاقت کەوتوە.

وەڵامی (أهل السنة): ئەم حەدیسە بە ووشەی (طَلَّقَ اِمْرَأَتَهُ ثَلاَثَاً) حەدیسـێکی (ضَـعیف)= بێ‌هێزە، هەروەك ئیمـامی (النـواوي) لـە (شـرح مسـلم)دا فەرموویـەتی، بـەڵکو (صَـحیح) ڕاسـتەکەی ئەوهایـە: ﴿طَلَّقَ رُكَانَةُ اِمْرَأَتَهُ اَلْبَتَّةَ، فَحَلَّفَهُ النَّبِيُّﷺ: وَاللهِ مَا أَرَدْتُ إِلاَّ وَاحِدَةً. فَرَدَّهَا عَلَيْهِ﴾ حديث صحيح رواه أبوداود وغيره، (رُکانة) ژنەکەی خۆی بە ووشەی (اَلْبَتَّةَ)= بڕاوەیی تەلاق دا، جا پێغەمبەرﷺ سوێندی دا: کە مەبەستم تەنها یەك تەلاق بوە. ئینجا ژنەکەی بۆ گەڕاندەوە.

واته: (رُكانة) به زمان سێ ته‌ڵاقی نه‌گوتبو، به‌ڵام پێغه‌مبه‌رﷺ له سه‌ر نیه‌ته‌كه‌ی سوێندی دا، نه‌وه‌ك نیه‌تی سێ ته‌ڵاقی هه‌بوبێ‌و سێ ته‌ڵاقه‌كه‌ی كه‌وتبێ، جا ئه‌گه‌ر سێ ته‌ڵاقه‌كه وێكڕا به جارێك نه‌كه‌وتبان، بۆچی سوێندی داوه‌و سوێنددانه‌كه سودی چی بوو؟، هه‌روه‌ك له زۆربه‌ی سه‌رچاوه‌كاندا فه‌رموویانه.

....

چوارەم: ئه‌وان ده‌ڵێن: له حه‌دیسه‌كه‌ی(محمود بن لبید)ی‌ڕابردوو، پێغه‌مبه‌رﷺ توڕه بوو، چونكه پیاوه‌كه سێ‌به‌سێ‌ی ته‌ڵاق دابو.

وه‌ڵامی (أهل السنة): خۆ حه‌دیسه‌كه باسی ئه‌وه‌ی تێدا نه‌كراوه: ئایا پێغه‌مبه‌رﷺ به یه‌ك ته‌ڵاقی ژماردوه، یان به سێ ته‌ڵاق، كه‌وابو: ئه‌و حه‌دیسه په‌یوه‌ندی به مه‌سه‌له‌ی ته‌ڵاقكه‌وتنه‌وه نیه، به‌ڵكو حه‌دیسه‌كه به‌ڵگه‌یه: كه ته‌ڵاقی سێ‌به‌سێ له سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌رداﷺ ڕوی‌داوه‌وه، جا له به‌ر ئه‌وه‌ش كه ته‌ڵاقی سێ‌به‌سێ ناپه‌سندو خراپه، پێغه‌مبه‌رﷺ ڕقی بۆته‌وه‌و توڕه بووه.

بۆیێ–هه‌ر به به‌ڵگه‌ی ئه‌م حه‌دیسه‌ش– ئیمامی(عمرﷺ) ئه‌و كه‌سه‌ی داركاری ده‌كرد كه سێ‌به‌سێ ژنه‌كه‌ی ته‌ڵاق ده‌دا، هه‌روه‌ك (سعید بن منصور، بسندصحیح) له (أنس) گێڕاویه‌تیه‌وه، له (فتح الباری)دا ڕوون كراوه‌ته‌وه.

ئیتر وا تێمه‌گه: ئیمامی(عمرﷺ) له مه‌سه‌له‌ی ته‌ڵاقی سێ‌به‌سێ بێ‌ئاگا بووه، به‌ڵكو له هه‌زارانی وه‌كو (إبن تیمیة)و هاوبیرانی زیاتر شاره‌زای ئایینی‌ئیسلام بووه، چونكه قوتابی‌و په‌روه‌رده‌كراوی پێغه‌مبه‌ره‌ﷺو، له ڕاستی‌دا ئیمامی (عمر)ﷺ (شَیْخ الإسْلاَمَ)ه، نه‌ك (إبن تیمیة)!.

پێنجەم: ئه‌وان ده‌ڵێن: ئیمامی(علی)و (إبن عباس)رضالله عنهم به پێچه‌وانه‌ی ئیمامی (عمر) فتوایان داوه‌و (إجماع) به ته‌واوی نه‌به‌ستراوه.

وه‌ڵامی (أهل السنة): ئه‌م قسه‌یه ڕاست نیه‌و له هیچ ڕێگایه‌كی ڕاست نه‌هاتوه، به‌ڵكو پێچه‌وانه‌كه‌ی ڕاسته: كه ﴿عن ابن عباس رضالله عنهما: أَنَّهُ جَائَهُ رَجُلٌ طَلَّقَ إمْرَأَتَهُ ثَلاَثاً، فَقَالَ: يَنْطَلِقُ أَحَدُكُمْ فَيَرْكَبُ الأُحْمُوقَةَ ثُمَّ يَقُولُ: يَا ابْنَ عبَّاسٍ يا ابْنَ عَباسٍ. إنَّ اللهَ تَعَالَى قالَ: (وَمَنْ يَتَّقِ اللهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجاً). وَإِنَّكَ لَمْ تَتَّقِ اللهَ فَلاَ أَجِدُ لَكَ مَخْرَجاً، عَصَيْتَ رَبَّكَ وَبَانَتْ مِنْكَ إمْرَأَتُكَ﴾ رواه أبوداود بسند صحيح، پیاوێك گوته‌یه (إبن عباس): من ژنه‌كه‌م سێ‌به‌سێ ته‌ڵاق داوه؟ (إبن عباس) فه‌رمووی: هه‌ر یه‌كێكتان هه‌ڵده‌ستێ خۆی توشی بێ‌عه‌قڵی ده‌كا، ئینجا ده‌ڵێ: (ابن عباس، ابن عباس). خوای گه‌وره‌ش ده‌فه‌رموێ: (هه‌ركه‌سێك له خوا بترسێ، خوای گه‌وره له ته‌نگانه‌دا ڕزگاربوونێكی ده‌داتێ). تۆ له خوا نه‌ترساوی، هیچ چاره‌تم پێ‌ناكرێ‌و ژنه‌كه‌شت به (بائن)ی ته‌ڵاقی كه‌وتوه.

جا كە ئێوە دەڵێن: (صحابة) لە ترسی ئیمامی(عمرﷺ) نەوێراون ڕەخنە بگرن. خۆ (ابن عباس) بە ماوەیەكی زۆر لە دوای ئیمامی(عمرﷺ) وەفاتی كردوە، تۆ بڵێی لە دوای وەفاتیشی هەر لێی ترسابێ؟! جگە لەمەش كە ئیمامی(عمرﷺ) ویستی سنورێك بۆ مارەیی‌ژنان دابنێ، ئافرەتێك ڕەخنەی لێگرت و گوتی: (تۆ ناتوانی دەست لەم كارە

....

بدەی). ئیمامی(عمرﷺ) بە قسەی ئەم ئافرەتە پەشیمان بۆوە. هەروەها (صحابة)یەك پێی گوت: (هۆ (عمر) ئەگەر تۆ خوار بیت، بەم شمشێرە ڕاستت دەكەینەوە).
تۆ بڵێی هەموو (صحابة)ی پێغەمبەر غیرەتی ئەم ئافرەتەو ئەم (صحابة)یان نەبوبێ، تاكو هەڵەی ئیمامی(عمرﷺ) لە تەڵاقی سێبەسێدا ڕاست بكەنەوە؟!.
جا ئەی موسوڵمانی ڕێزدار، وەرە با بە یەكەوە بچینە خزمەت پێغەمبەرﷺ كە دەفەرموێ: ﴿عَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِالْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ﴾ حديث صحيح رواه الترمذي، شوێن سوننەتی منو سوننەتی خەلیفەكانی من بكەون. خۆ لە سەردەمی ئیمامی(عمر)دا دوو خەلیفەكەی‌تریش–ئیمامی(عثمان)و ئیمامی(علي)رضالله عنهما–مابون، جا توخودا ڕەوایە: واز لە هەرسێك خەلیفەكانو (صحابة)كانی‌تر بێنینو شوێن (ابن تيمية) بكەوین؟ ئەوەتە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ ﴿إقْتَدُوا بِاللَّذَيْنِ مِنْ بَعْدِي: أبِىبَكْرٍ وَعُمَرَ﴾ رواه الترمذي بسند حسن، ئێوە شوێن هەردوو جێنیشینەكەی دوای من بكەون؟ كە (أبوبكر و عمر)ن.
باشە: ئەگەر (إبن تيمية) بە لای تۆوە زاناتر بێ لە (صحابة)ی پێغەمبەروﷺ لە هەر چوار ئیمامەكەی سەر مەزهەب، فتوای ئەوت پێ ڕاستتر بێ لە بڕیارەكەی ئیمامی (عمرﷺ)، ئەدی چۆن وەڵامی پێغەمبەرﷺ دەدەیەوە كە دەفەرموێ: ﴿إنَّ اللهَ جَعَلَ الْحَقَّ عَلَى لِسَانِ عُمَرَ وَقَلْبِهِ﴾ رواه الترمذي بسند حسن، خوای گەورە ڕاستیی داناوەتە سەر زوبانو دڵی (عمر)؟.
كەوابو: ڕێگای ڕاستمان بۆ ڕۆن بۆوە، خوای گەورەش دەفەرموێ: ﴿فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلاَّ الضَّلاَلُ﴾ ئایا لە دوای ڕاستی–جگە لە گومڕابوون– هیچی‌تر هەیە؟.
جا لەم سەردەمەشدا گومڕابووی وەها هەیە: فتوا دەدا: كە تەڵاقی سێبەسێ بە یەك تەڵاق دەژمێردرێو ژنی بێ‌تەڵاق دەنێرێتەوە لای مێردەكەیو تووشی زینایان دەكەن، جا هەر چەند تامو خۆشیی زینایەكە بۆ ژنو مێردەكەیە، بەڵام تاوانو ڕووڕەشیی قیامەتیش بۆ فتوادەری گومڕابووە.
خۆ ئەگەر (إبن تيمية) لە چینی (السلف الصالح) بووایەو (مجتهد)یش بووایە، ئەو كاتە نرخێك بۆ فتوایەكەی دادەندرا، بەڵام (إبن تيمية) لە چینی(خَلَف)ەو لە سەدەی حەفتەمو هەشتەمدا ژیاوەو نەشگەیوەتە پلەی (مجتهد)و هیچ زانایەكی باوەڕپێكراویشی

لەگەڵدا نیە، بەلاَم سەرجەم (صحابة)و (مجتهد)ەکانی (أهل السنة والجماعة) لەگەڵ ئیمامی (عمر)ن‌ﷺ، پێغەمبەریش‌ﷺ دەفەرمویٚ: ﴿عَلَيْكُمْ بِالْجَمَاعَةِ وَإِيَّاكُمْ وَالْفُرْقَةَ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ مَعَ الْواحِدِ وَهُوَ مِنَ الإِثْنَيْنِ أَبْعَدُ﴾ رواه الترمذي بسند صحيح، هەردەم ئێوە لەگەڵ کۆمەڵدا بن‌و پەرتەوازەو تاکڕەوەی مەکەن، چونکە شەیتان لەگەڵ کە سێکی تاکدایەو لە دوو کەسان دورترە.

وَلَوْ قَالَ أَنْتِ طَالِقٌ ثَلاَثًا أَوْ ثَلاَثًا لِلسُّنَّةِ. وَفَسَّرَ بِتَفْرِيقِهَا عَلَى أَقْرَاءٍ لَمْ يُقْبَلْ إلاَّ مِمَّنْ يَعْتَقِدُ تَحْرِيمَ الْجَمْعِ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ يُدَيَّنُ، وَيُدَيَّنُ مَنْ قَالَ أَنْتِ طَالِقٌ وَقَالَ أَرَدْت إنْ دَخَلْتِ أَوْ إنْ شَاءَ زَيْدٌ، وَلَوْ قَالَ نِسَائِي طَوَالِقُ أَوْ كُلُّ امْرَأَةٍ لِي طَالِقٌ، وَقَالَ أَرَدْت بَعْضَهُنَّ. فَالصَّحِيحُ أَنَّهُ لاَ يُقْبَلُ ظَاهِرًا إلاَّ لِقَرِينَةٍ: بِأَنْ خَاصَمَتْهُ وَقَالَتْ تَزَوَّجْتَ. فَقَالَ: كُلُّ امْرَأَةٍ لِي طَالِقٌ،

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر مێردەکە گوتی (أَنْتِ طَالِقٌ ثَلاَثًا) تۆ تەلاقکەوتووی سێ‌بەسێ (أَوْ) یان گوتی (ثَلاَثًا لِلسُّنَّةِ) تەلاقت کەوتبێ سێ‌بەسێ بە (سُنِّي). ئینجا (وَفَسَّرَ بِتَفْرِيقِهَا عَلَى أَقْرَاءٍ) لە هەردوو مەسەلەکەدا مێردەکە گوتی: مەبەستم پەرتکردنی سێ تەلاقەکان بوو بە سەر پاکبوونەوەکاندا، ئەوە(لَمْ يُقْبَلْ) لە ئاشکراییدا لێی قبوڵ ناکرێ (إلاَّ مِمَّنْ يَعْتَقِدُ تَحْرِيمَ الْجَمْعِ) تەنها لەو کەسە قبوڵ دەکرێ کە باوەڕی وابێ: کۆکردنەوەی سێ تەلاق وێکڕا حەرامە، وەك (حنفی)و (مالکی).

جا هەرچەند بە ئاشکرایی لێی قبوڵ ناکرێ، بەلاَم (وَالأَصَحُّ أَنَّهُ يُدَيَّنُ) بە فەرموودەی ڕاستتر: مێردەکە دەدرێتە دەست ئایینی‌خۆی، واتە: بە ژنەکەی دەڵێین: (لە ئاشکراییدا لە مێردەکەت حەرام بوی، بەلاَم ئەگەر باوەڕت وایە ڕاست دەکا، خۆتی بدە دەست، ئەگەر نا: خۆتی مەدە دەست). هەم بە مێردەکەشی دەڵێین: (ئێمە باوەڕت پێ‌ناکەین‌و لە ئاشکراییدا هەرسێك تەلاقت کەوتون، بەلاَم ئەگەر ڕاست بکەی ئەوە لە نێوان خۆت‌و خوادا سێ تەلاقت نەکەوتون).

جا ئەوە مەبەستی ئیمامی(الشافعی)یە کە دەفەرموێ: (لَهُ الطَّلَبُ وَعَلَيْهَاالْهَرَبُ) مێردەکە مافی داواکردنی جیماعی هەیەو ژنەکەش لە سەری واجبە ڕابکا. هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا گێڕاویەتیانەوە.

(وَ) هەروەها (يُدَيَّنُ مَنْ قَالَ أَنْت طَالِقٌ) ئەو مێردەش دەدرێتە دەست ئایینی خۆی کە بڵێ: تۆ تەلاقکەوتووی. ئینجا (وَقَالَ أَرَدْت إنْ دَخَلت أَوْ إنْ شَاءَ زَيْدٌ) مەبستم ئەوە بوو: ئەگەر بچێتە ناو خانوو، یان ئەگەر (زەید) حەز بکا تەلاقی کەوتبێ.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر مێردەکە گوتی (نِسَائِي طَوَالِقُ) ژنەکانم تەلاقکەوتوون (أَوْ) یان گوتی (كُلُّ

اِمْرَأَةٍ لِی طَالِقٌ) گشت ژنێکی خۆم تەلاقکەوتووە، ئینجا (وَقَالَ أَرَدْت بَعْضَهُنَّ) گوتی مەبەستم هەندێکیان بوو، نەك هەموویان، ئەوە (فَالصَّحِيحُ أَنَّهُ لاَ يُقْبَلُ ظَاهِرًا إلاَّ لِقَرِينَةٍ) بە فەرموودەی ڕاستتر: لە ئاشکرایی‌دا لێی قبولّ ناکرێ تەنها بە نیشانەیەك نەبێ: (بِأَنْ خَاصَمَتْهُ وَقَالَتْ تَزَوَّجْت) وەك ژنەکەی ململانەی لەگەلّ بکاو بلّێ: ژنت بە سەر هێناوم (فَقَالَ) مێردەکەش لە وەلامی‌دا بلّێ: (كُلُّ اِمْرَأَةٍ لِي طَالِقٌ) گشت ژنێکی من تەلاقکەوتوو وَقَالَ أَرَدْت غَيْرَالْمُخَاصِمَةِ.

(فَصْلٌ) قَالَ أَنْتِ طَالِقٌ فِی شَهْرِ كَذَا أَوْ فِی غُرَّتِهِ أَوْ أَوَّلِهِ. وَقَعَ بِأَوَّلِ جُزْءٍ مِنْهُ، أَوْ فِی نَهَارِهِ أَوْ أَوَّلِ يَوْمٍ مِنْهُ فَبِفَجْرِ أَوَّلِ يَوْمٍ، أَوْ آخِرِهِ فَبِآخِرِ جُزْءٍ مِنَ الشَّهْرِ، وَقِيلَ بِأَوَّلِ النِّصْفِ الآخِرِ،

بێ، ئینجا (وَقَالَ أَرَدْت غَيْرَ الْمُخَاصِمَةِ) مێردەکە گوتی: مەبەستم ژنێکی‌تر بوو جگە لەو ژنەی ململانەی لەگەلّ کردم. ئەوە بە سوێندخواردن لێی قبولّ دەکرێ.

هەروەها ئەگەر ژنەکەی بیەوێ بڕواتە شوێنێك، ئەویش بلّێ: ئەگەر ئەمشەو بچیتە دەرەوە تەلاقت کەوتبێ. ئینجا ژنەکە چووە شوێنێکی‌تری جگە لە شوێنە ناوبراوەکە، بەلاّم مێردەکە گوتی: تەنها مەبەستم ئەوە بوو: لە شوێنە ناوبراوەکە قەدەغەی بکەم. ئەوەش بە سوێندخواردن باوەڕی پێ‌دەکرێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی هەلّواسینی تەلاق بە کاتەکان ﴾

(قَالَ) هەر کاتێك مێردەکە گوتی (أَنْتِ طَالِقٌ فِی شَهْرِ كَذَا) تۆ تەلاقکەوتووی لە فلاّنە مانگەدا (أَوْ فِی غُرَّتِهِ أَوْ أَوَّلِهِ) یان لە دەرکەوتنی، یان لە سەرەتای، یان لە سەری فلاّنە مانگەدا، ئەوە (وَقَعَ بِأَوَّلِ جُزْءٍ مِنْهُ) تەلاقی دەکەوێ لەگەلّ هاتنی یەکەم بەشی مانگەکە: کە سەرەتای شەوی‌یەکەمی مانگەکەیە بەگوێرەی کاتی شوێنی هەلّواسینی تەلاقەکە، نەك کاتی شوێنێکی‌تر (أَوْ) یان گوتی (فِی نَهَارِهِ أَوْ أَوَّلِ يَوْمٍ مِنْهُ) تەلاقت کەوتبێ لە ڕۆژی فلاّنە مانگەدا، یان لە یەکەم ڕۆژی فلاّنە مانگەدا، ئەوە (فَبِفَجْرِ أَوَّلِ يَوْمٍ) تەلاقی دەکەوێ لەگەلّ بەیانیی یەکەم ڕۆژی مانگەکە (أَوْ) یان گوتی (آخِرِهِ) تەلاقت بکەوێ لە کۆتایی فلاّنە مانگەدا، ئەوە (فَبِآخِرِ جُزْءٍ مِنَ الشَّهْرِ) لەگەلّ دواترین بەشی مانگەکە تەلاقی دەکەوێ: کە ئاوابوونی ڕۆژی کۆتایی‌مانگەکەیە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێ‌هێزدا (بِأَوَّلِ النِّصْفِ الآخَرِ) بە سەرەتای نیوەی‌دووەمی مانگەکە تەلاقی دەکەوێ .

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر بلّێ: تەلاقت کەوتبێ پێش مردنم بە چوار مانگو دە ڕۆژ. ئینجا زیاتر لە چوار مانگو دە ڕۆژ ژیا، ئینجا مرد، ئەوە ئاشکرا دەبێ: کە بە ماوەی چوار مانگو دە ڕۆژ پێش مردنی تەلاقی کەوتوە، جا ئەگەر تەلاقەکە (بائن)بێ، ئەو کاتە ژنەکە

میراتی لێناگرێو هەم (عِدَّة)ی مێردمردنیشی لە سەر نیە، بەڵكو ئەگەر (عِدَّة)ی تەلاق تەواو نەبوبێ تەواوی دەكا. بەلاّم ئەگەر بڵێ: تەلاقت كەوتبێ لە ڕۆژی كۆتایی ژیانمدا. ئەو كاتە تەلاقی دەكەوێ لەگەڵ بەیانیی ئەو ڕۆژەی تێیدا دەمرێ، جا ئەگەر لە شەوێدا بمرێ، ئەو كاتەش هەر لە بەیانیی ڕۆژی پێش شەوەكەدا تەلاقی دەكەوێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ڕوون كراوەتەوە.

وَلَوْ قَالَ لَيْلاً: إذَا مَضَى يَوْمٌ. فَبِغُرُوبِ شَمْسِ غَدِهِ، أَوْ نَهَارًا: فَفِي مِثْلِ وَقْتِهِ مِنَ غَدِهِ، أَوْ اَلْيَوْمُ: فَإِنْ قَالَهُ نَهَارًا فَبِغُرُوبِ شَمْسِهِ وَإِلاَّ لَغَا، وَبِهِ يُقَاسُ شَهْرٌ وَسَنَةٌ، أَوْ أَنْتِ طَالِقٌ أَمْسِ. وَقَصَدَ أَنْ يَقَعَ فِالْحَالِ مُسْتَنِدًا إلَيْهِ وَقَعَ فِالْحَالِ، وَقِيلَ لَغْوٌ، أَوْ قَصَدَ أَنَّهُ طَلَّقَ أَمْسِ وَهِيَ الآنَ مُعْتَدَّةٌ صُدِّقَ بِيَمِينِهِ، أَوْ قَالَ طَلَّقْتُ فِي نِكَاحٍ آخَرَ،

جا بزانە: هەڵواسینی تەلاق بە شوێنەكانیش دروست دەبێ، وەك بڵێ: لە فلاّنەخانووەدا تەلاقت كەوتبێ. ئەوە هەر كاتێك ژنەكە بچێتە ناو خانووەكە تەلاقی دەكەوێ، هەروەك لە (تحفة) لە باسی (ظهار)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَلَوْ قَالَ لَيْلاً) ئەگەر لە شەوێدا گوتی (إذَا مَضَى يَوْمٌ) هەر كاتێك ڕۆژێك ڕۆیشت تەلاقت كەوتبێ. ئەوە (فَبِغُرُوبِ شَمْسِ غَدِهِ) لەگەڵ ئاوابوونی ڕۆژی سبەینێی تەلاقی دەكەوێ (أَوْ نَهَارًا) یان لە ڕۆژێدا گوتی: هەر كاتێك ڕۆژێك ڕۆیشت تەلاقت كەوتبێ. ئەوە (فَفِي مِثْلِ وَقْتِهِ مِنَ غَدِهِ) لە سبەینێ لە وێنەی ئەو كاتەیدا تەلاقی دەكەوێ (أَوْ اَلْيَوْمُ) یان گوتی: هەر كاتێك ئەمڕۆ ڕۆیشت تەلاقت كەوتبێ. ئەوە تەماشا دەكەین: (فَإِنْ قَالَهُ نَهَارًا) ئەگەر لە ڕۆژێدا وایگوتبێ، ئەوە (فَبِغُرُوبِ شَمْسِهِ) بە ئاوابوونی ڕۆژەكەی ئەمڕۆ تەلاقی دەكەوێ (وَإِلاَّ) بەلاّم ئەگەر لە شەوێدا وایگوتبێ (لَغَا) پوچەڵ دەبێو هیچ تەلاقێكی ناكەوێ.

بەلاّم ئەگەر بڵێ: ئەمڕۆ تەلاقت كەوتبێ، یان ئەم مانگە، یان ئەم ساڵە تەلاقت كەوتبێ، ئەوە لەو وێنانەدا جیاوازی نیە شەو بێ، یان ڕۆژ بێ: هەر ئەودەم تەلاقی دەكەوێ، هەروەك لەزۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَبِهِ يُقَاسُ) هەر بە مەسەلەی ڕۆژەكەش قیاس دەكرێ (شَهْرٌ وَسَنَةٌ) مانگو ساڵ، كەواتە: ئەگەر بڵێ: هەركاتێك ئەم مانگە تەواو بوو تەلاقت كەوتبێ. ئەوە هەر كاتێك ئەو بەشەی لە مانگەكە ماوە كۆتایی هات تەلاقی دەكەوێ، بەلاّم ئەگەر بڵێ: هەر كاتێك مانگێك ڕۆیشت تەلاقت كەوتبێ. ئەوە تەلاقی دەكەوێ بە ڕۆیشتنی سی ڕۆژو ئەندازەی پێش هەڵواسینەكەش لە شەوەكەی سیویەكەم، یان لە ڕۆژەكەی سیویەكەم.

(أَوْ) یان مێردەكە گوتی (أَنْتِ طَالِقٌ أَمْسِ) تۆ دوێنێ تەلاقكەوتووی، یان مانگیڕابردوو، یان ساڵیڕابردوو تەلاقكەوتووی (وَقَصَدَ أَنْ يَقَعَ فِيالْحَالِ مُسْتَنِدًا إلَيْهِ) مەبەستیشی ئەوە

بوو: هەر ئەم دەمە تەلاقی بکەوێو بیداتە پاڵ دوێنێو مانگو ساڵیڕابردوو، ئەوە (وَقَعَ فِی الْحَالِ) هەر ئەو دەم تەلاقی دەکەوێو نیسبەتدانەکەشی بۆ دوێنێ پوچەڵ دەکرێ (وَقِيلَ لَغْوٌ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: تەلاقدانەکەش پوچەڵەو ناکەوێ (أَوْ قَصَدَ أَنَّهُ طَلَّقَ أَمْسِ وَهِيَ الآنَ مُعْتَدَّةٌ) یان مەبەستی ئەوە بوو: دوێنێ تەلاقی داوەو ئێستا لە (عِدَّة)دایە، ئەو کاتە (صُدِّقَ بِيَمِينِه) بە سوێندخواردن باوەڕی پێدەکرێ (أَوْ قَالَ طَلَّقْتُ فِی نِكَاحٍ آخَرَ) یان فَـإِنْ عُـرِفَ صُـدِّقَ بِيَمِينِـهِ، وَإِلاَّ فَـلاَ. وَأَدَوَاتُ التَّعْلِيـقِ: مَـنْ كَمَـنْ دَخَلَـتْ، وَإِنْ، وَإِذَا، وَمَتَـى، وَمَتَمَـا، وَكُلَّمَـا، وَأَيُّ كَـأَيَّ وَقْـتٍ دَخَلْـتِ، وَلاَ يَقْتَضِـينَ فَـوْرًا إنْ عُلِّـقَ بِإِثْبَـاتٍ فِـی غَيْـرِ خُلْـعٍ، إلاَّ أَنْـتِ طَـالِقٌ إنْ شِـئْتِ، وَلاَ تَكْـرارًا إلاَّ كُلَّمَا، وَلَوْ قَالَ: إذَا طَلَّقْتُكِ فَأَنْتِ طَالِقٌ. ثُمَّ طَلَّقَ أَوْ عَلَّقَ بِصِفَةٍ فَوُجِدَتْ

گوتی: مەبەستم ئەوە بوو: لە مارەبڕینێکیتردا تەلاقم دابو، ئەو کاتە (فَـإِنْ عُـرِفَ صُـدِّقَ بِيَمِينِهِ) ئەگەر زاندرا: لە مارەبڕینێکی پێشتردا تەلاقیداوە، ئەو کاتەش بە سوێندخواردن باوەڕی پێدەکرێ (وَإِلاَّ) بەلاَم ئەگەر نەزاندرا مارەبڕینو تەلاقەکە هەبوە، ئەوە (فَلاَ) بە سوێندخواردنیش باوەڕی پێناکرێو هەر ئەو دەمیش تەلاقی دەکەوێ.

جا بزانە: ئەگەر بڵێ: لە نێوان شەوێو ڕۆژێدا تەلاقت کەوتبێ. ئەوە ئەگەر شەو بێ، بە هاتنی بەیان تەلاقی دەکەوێ، ئەگەر ڕۆژ بێ، بە ڕۆژئاوابوون تەلاقی دەکەوێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

(وَأَدَوَاتُ التَّعْلِيقِ) ئەو ووشەو پیتانەی بۆ هەڵواسینی تەلاق بە کار دێن زۆرن: وەك (مَنْ)، واتە: کێ (کَ) وەك بڵێ: (مَنْ دَخَلَتْ) کێ لە ژنەکانم بچیتە ناو خانووەکە تەلاقی کەوتبێ (وَإِنْ): ئەگەر بچیتە ناو خانووەکە تەلاقت کەوتبێ (وَإِذَا) هەر کاتێ بڕۆی تەلاقت کەوتبێ (وَمَتَى وَمَتَىمَا) هەرکاتێکیداهاتوو بچێتە ماڵیباوکت تەلاقت کەوتبێ (وَكُلَّمَا) هەرجارێك ژنێکی من بچیتە خانووەکە تەلاقی کەوتبێ (وَأَيُّ كَأَيَّ وَقْتٍ دَخَلْتِ) چ کاتێك بچیتە ژوورەوە تەلاقت کەوتبێ.

(وَلاَ يَقْتَضِينَ فَوْرًا إنْ عُلِّقَ بِإِثْبَاتٍ) پیتو ووشەکانی هەڵواسین هچێکیان پەلەکردن ناخوازن ئەگەر بە هەبوونێك هەڵواسرابێ: وەك ئەو وێنانەیڕابردوو، هەم (فِـی غَيْـرِ خُلْـعٍ) هەڵواسینەکەش لە (خولع)دا نەبێ، واتە: لە تەلاقی بە پارەدا نەبێ، چونکە لە (خولع)دا پیتی (ئەگەر)و (هەرکاتێ) بۆ پەلەکردنن، هەروەك ڕابرا.

بەلاَم ئەگەر بە نەبوونێك هەڵیواسیبێ، ئەو کاتە—جگە لە پیتی (ئەگەر)— ئەوانیتر گشتی بۆ پەلەکردنن، هەروەك دێ، هەم (إلاَّ أَنْتِ طَـالِقٌ إنْ شِـئْتِ) جگە لە: تۆ تەلاقکەوتووی ئەگەر، یان هەرکاتێ حەزت کرد. واتە: ئەمەش مەرجە حەزکردنەکە بە پەلەبێ .

(وَلاَ تَكْـرَاراً) هـەم هیچـیٚکیان دووبارەبوونـەوەش نـاخوازن (إلاَّ كُلَّمَـا) تـەنها ووشـەی (هەرجاریٚك) دووبارە دەخوازیٚ.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر گوتیە ئەو ژنەی جیماعی لەگەلْ كردوە: (إذَا طَلَّقْتُكِ فَأنْتِ طَالِقٌ) هەركاتیٚ تۆم تەلاّق دا تۆ تەلاّقكەوتووی، یان تەلاّقت كەوتبیٚ (ثُمَّ طَلَّقَ) ئینجا ژنەكەی بە خـۆڕایی تەلاّق دا (أوْ عَلَّقَ بِصِفَةٍ فَوُجِدَتْ) یان تەلاّقەكەی بە شتیٚك هەلْواسیو شتەكەش هاتەجیٚ،

فَطَلْقَتَانِ، أَوْ كُلَّمَا وَقَعَ طَلاَقِي. فَطَلَّقَ فَثَلاَثٌ فِي مَمْسُوسَةٍ وَفِي غَيْرِهَا طَلْقَةٌ، وَلَوْ قَالَ وَتَحْتَهُ أَرْبَعٌ: إنْ طَلَّقْتُ وَاحِدَةً فَعَبْدٌ حُرٌّ وَإنْ ثِنْتَيْنِ فَعَبْدَانِ وَإنْ ثَلاَثًا فَثَلاَثَةٌ وَإنْ أَرْبَعًا فَأَرْبَعَةٌ. فَطَلَّقَ أَرْبَعًا مَعًا أَوْ مُرَتِّبًا عَتَقَ عَشَرَةٌ، وَلَوْ عَلَّقَ بِكُلَّمَا فَخَمْسَةَعَشَرَ عَلَىالصَّحِيحِ،

ئـەوە (فَطَلْقَتَـانِ) لـە هـەردوو حالّەتـدا دووتـەلاّقی دەكـەون: یـەكیٚكیان جیٚبـەجیٚو یەكیٚكیتریش بە هەلْواسین، بەلاّم ئەگەر خولع لەگـەلْ ژنەكـە بكـا، یـان جیمـاعی لەگـەلْ ژنەكە نەكردبیٚ، ئەو كاتە تەنها تەلاّقەكەی جیٚبەجیٚ دەكەویٚو دەبیٚتە (بائن).

هەروەها (أوْ) ئەگـەر گـوتی (كُلَّمَـا وَقَـعَ طَلاَقِـي) هـەرجاریٚك تـەلاّقم لـە تـۆ كـەوتبیٚ تـۆ تەلاّقكەوتووی (فَطَلَّقَ) ئینجا ژنەكەی تەلاّق دا، ئەوە (فَثَلاَثٌ فِي مَمْسُوسَةٍ) سـیٚ تـەلاّقی دەكەون لەو ژنەی جیماعی لەگەلْ كردوە (وَفِي غَيْرِهَا طَلْقَةٌ) لەو ژنەش كە جیماعی لەگەلْ نەكردوە یەك تەلاّقی دەكەویٚ، چونكە بە تەلاّقەكەی جیٚبەجیٚ دەبیٚتە (بائن).

بەلاّم ئەگەر بلّیٚ: هەر جاریٚك تەلاّقم دای تەلاّقت كەوتبیٚ. ئینجا تەلاّقیدا، ئەو كاتـە دوو تەلاّقی دەكەون، چونكە تەلاّقەكەیدووەم بە هەلْواسـینەكە دەكـەویٚ نـەك بـە تەلاّقـدانی میٚردەكە، هەروەك لەزۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە .

﴿ ئاگاداری ﴾: هەر كاتیٚك گوتیە ژنەكەی: ئەگەر ئەم كارە بكەی، یان ئەگەر برایەكـەت ئەم كارە بكا تۆ ژنی من نی، یان تۆ نابیەوە ژنی من. ئەوە ئەگەر مەبەستی تەلاّقدان بیٚ، هەر كاتیٚك پیٚهەلْواسراوەكە هاتەجیٚ تەلاّقی دەكـەویٚ، ئەگـەر نـا: ناكـەویٚ، هـەروەك لـە (تحفة)دا فەرموویەتی.

كەوابو: ئەگەر سویٚند بخواو بلّیٚ: هەرسیٚك تەلاّقم كەوتبیٚ ژنی خۆم ناویٚتەوە. یـان بلّیٚتـە ژنەكەی: هەرسیٚك تەلاّقت كەوتبیٚ تۆم ناویٚتەوە. ئەوە ئەگەر یەكسەر لە دوای سویٚندەكە بە تەلاّقیٚك ژنەكەی تەلاّق نەدا، هەرسیٚك تەلاّقی دەكەون، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني) فەرموویانە، چونكە ئەگەر تەلاّقی نەدا، دیارە ژنەكەی دەویٚتەوە.

(وَلَوْ قَالَ وَتَحْتَهُ أَرْبَعٌ) ئەگەر میٚردەكە چوار ژنی هەبونو گوتی (إنْ طَلَّقْتُ وَاحِدَةً فَعَبْدٌ حُرٌّ) ئەگەر ژنیٚك تەلاّق بدەم كۆیلەیەكم ئازاد بیٚ (وَإنْ ثِنْتَيْنِ فَعَبْدَانِ) ئەگەر دوو ژن تەلاّق بدەم دوو كۆیلەم ئازاد بن (وَإنْ ثَلاَثًا فَثَلاَثَةٌ) ئەگەر سیٚیان تەلاّق بـدەم سـیٚ كۆیلـەم ئـازاد بـن (وَإنْ أَرْبَعًا فَأَرْبَعَةٌ) ئەگەر چواران تەلاّق بدەم چوار كۆیلەم ئازاد بن (فَطَلَّـقَ أَرْبَعًـا مَعًـا أَوْ

مُرَتِّبًا) ئینجا چوار ژنی وێکڕا، یان یەك لە دوایـیـەك تـەڵاق دان، ئـەوە (عَتَـقَ عَشَـرَةٌ) دە کۆیلە ئازاد دەبن: یەك بە یەکەمەکە + دوو بە دووەمەکە + سێ بـە سـێیەمەکە + چـوار بە چوارەمەکە (وَلَوْ عَلَّقَ بِكُلَّمَا) ئەگەر بە هەرجارێکی هەڵواسیێ و گوتی: هەر جارێکی ژنێکم تەڵاق بدەم کۆیلەیەکم ئازادبێ، ئـەوە (فَخَمْسَـةَ عَشَـرَ عَلَىالصَّـحِيحِ) پـانزە ئـازاد دەبـن لە سـەر فـەرموودەی ڕاسـت، چـونکە وشـەی هـەر جارێك دووبـارە دەخـوازێ، کـەوابو:

وَلَـــوْ عَلَّـــقَ بِنَفْـــيِ فِعْـــلٍ فَالْمَـــذْهَبُ أَنَّـــهُ إنْ عَلَّـــقَ بِـــإِنْ كَـــإِنْ لَـــمْ تَـــدْخُلِي، وَقَعَ عِنْدَ الْيَأْسِ مِنَ الدُّخُولِ، أَوْ بِغَيْرِهَا فَعِنْدَ مُضِيِّ زَمَنٍ يُمْكِنُ فِيهِ ذَلِكَ الْفِعْلُ،

یەك بە یەکەمەکە + سێ بە دووەمەکە + چوار بە سێیەمەکە + حـەفت بـە چـوارەمەکە.

(وَلَوْ عَلَّقَ بِنَفْيِ فِعْلٍ) ئەگەر تەڵاقەکەی هەڵواسـی بـە نـەبوونی کارێـك، ئـەوە (فَالْمَـذْهَبُ) بە فەرموودەی ڕاستی مەزهەب (أَنَّهُ إنْ عَلَّقَ بِإِنْ) ئەگەر بە پیتی ئەگەر هەڵواسینەکەی کرد (ک)وەك بڵێ: (إنْ لَمْ تَدْخُلِي) ئەگەر نەچیتە ناو خانووەکە تەڵاقت کەوتبێ. یان ئەگەر لە فلانکەس نەدەم، یان نەیکوژم تەڵاقم کەوتبێ. یان ئەگەر تەڵاقت نەدەم تەڵاقت کەوتبێ. ئەوە (وَقَعَ عِنْدَ الْيَأْسِ مِنَ الدُّخُولِ) هەرکاتێك بێئومێد بوو: لە چـوونە ناوخانووەکـەو لـە لێدانەکـەو لـە کوشـتنەکەو لـە تەڵاقدانەکـە، تـەڵاقی دەکـەوێ: وەك پـێش ئەنجامـدانی پێهەڵواسراوەکە ژنەکـە، یـان مێردەکـە بمـرێ، کـەوابو: بـە تۆزێـك پـێش مـردن تـەڵاقی دەکەوێ، بەڵام ئەگەر نەمرێ، بەڵکو بە (بائن)ی تەڵاقی بداو تا مـردنیش لـە خـۆی مـارە نەکاتەوە، ئەو تەڵاقدانـە نابێتـە بێئومێـدی، واتـە: پـێش تەڵاقدانەکـە تـەڵاقی ناکـەوێ، هەرچەند پێش تەڵاقدانەکەش گونجابێ کارەکـە بکـرێ و بـە قەسـدی نـەکرابێ و لـە دوای تەڵاقدانیش هەر نەکرێ، هەروەك لە(تحفة)و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە.

جا بزانە: ئەوەیڕابردوو لە حاڵەتێکدا بوو: کە مەبەستی ئەم کاتە نەبێ، ئەگینا: ئەگەر هەر ئەو کات کارەکە نەکرێ تەڵاقی دەکەوێ: وەك لەکاتی چێشت خواردندا بڵێتـە میوانەکـەی: ئەگەر نانم لەگەڵ نەخوی تەڵاقم کەوتبێ. ئەوە ئەگەر مەبەسـتی ئـەم کاتـە بـێ و هـەر لـەم کاتەشدا نانی لەگەڵ نەخوارد، ئەوە تەڵاقی دەکەوێ، هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی.

جا بزانە: هەرکاتێك بڵێ: ئەگەر لەم شارە نەڕۆمە دەرەوە تەڵاقم کەوتبێ. ئەوە ئەگەر بە ئەندازیەکی وەها لە سنووریشـارەکە بڕواتـە دەرەوە: کـە لـەوێوە بـە ڕێبـوار دابنـدرێ و کورتکردنەوەینوێژی بـۆ دروسـت بـێ، تـەڵاقی ناکـەوێ، هـەر چـەند هـەر ئـەو دەمـیش بگەڕێتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(أَوْ بِغَيْرِهَا) یان–جگە لە ئەگەر– بە ووشەکانیتر هەڵواسینەکەی کرد: وەك هەرکاتێ، یان هەرکاتێك نەچیتە ژوورەوە تەڵاقت کەوتبێ. یان هەرکاتێك تەڵاقت نەدەم تەڵاقت کەوتبێ. ئەوە (فَعِنْدَ مُضِيِّ زَمَنٍ) ئەگەر ماوەیەکی ئەوها بڕوا: کە (يُمْكِنُ فِيهِ ذَلِكَ الْفِعْلُ) دەگونجا

لەو ماوەیەدا ئەو کارە بکریٚو بە قەسدیش نەیکرد، ئەو کاتە تەلاٚقی دەکەویٚ.
بۆ ویٚنە: لە مەسەلەی (هەرکاتیٚك تەلاٚقت نەدەم تەلاٚقت کەوتبیٚ). ئەگەر لە دوای تەواوبوونی ڕستەکە بە پەلە تەلاٚقیٚکی نەدا، تەلاٚقە هەلٚواسراوەکەی دەکەویٚ، بەلاٚم ئەگەر بە هۆی زۆرلیٚکردنیٚك، یان لە بەر هەر هۆیەکیٚتر نەگونجا بە پەلە پیٚهەلٚواسراوەکە بکا، ئەو کاتە تەلاٚقی ناکەویٚ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

وَلَوْ قَالَ أَنْتِ طَالِقٌ أَنْ دَخَلْتِ أَوْ أَنْ لَمْ تَدْخُلِي -بِفَتْحِ أَنْ- وَقَعَ فِي الْحَالِ، قُلْتُ: إلاَّ فِي غَيْرِنَحْوِيٍّ فَتَعْلِيقٌ فِالأَصَحِّ وَاللهُ أَعْلَمُ.
(فَصْلٌ) عَلَّقَ بِحَمْلٍ فَإِنْ كَانَ حَمْلٌ ظَاهِرٌ وَقَعَ، وَإِلاَّ فَإِنْ وَلَدَتْ لِدُونِ سِتَّةِ أَشْهُرٍ مِنَ التَّعْلِيقِ بَانَ وُقُوعُهُ، أَوْ لأَكْثَرَ مِنْ أَرْبَعِ سِنِينَ أَوْ بَيْنَهُمَا وَوُطِئَتْ وَأَمْكَنَ حُدُوثُهُ بِهِ فَلاَ، وَإِلاَّ فَالأَصَحُّ وُقُوعُهُ، وَإِنْ قَالَ: إنْ كُنْتِ حَامِلاً بِذَكَرٍ فَطَلَقَةً أَوْ أُنْثَى فَطَلْقَتَيْنِ. فَوَلَدَتْهُمَا وَقَعَ ثَلاَثٌ،

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر میٚردەکە گوتی (أَنْتِ طَالِقٌ أَنْ دَخَلْتِ أَوْ أَنْ لَمْ تَدْخُلِي) تۆ تەلاٚقکەوتووی چونکە چویتە ناو خانوو. یان چونکە نەچویتە ناو خانوو (بِفَتْحِ أَنْ)، واتە: سەری دا هەمزەکەی (أَنْ)، ئەوە (وَقَعَ فِيالْحَالِ)هەر ئەم دەمە تەلاٚقی دەکەویٚ، چونکە واتەی (أَنْ): چونکەیە، بەلاٚم (قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرمویٚ (إلاَّ فِي غَيْرِ نَحْوِيٍّ فَتَعْلِيقٌ) تەنها بۆ کەسیٚك نەبیٚ: کە (نَحْو)زان نەبیٚ، بۆ وی دەبیٚتە هەلٚواسین (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (وَاللهُ أَعْلَمُ).

﴿ فَصْلٌ: لە باسی چەند جۆریٚکیٚتری هەلٚواسین ﴾

(عَلَّقَ بِحَمْلٍ) هەرکاتیٚك تەلاٚقەکەی بە هەبوونی زگ هەلٚواسیو گوتی: ئەگەر تۆ ئاوس بی، یان زگت هەبیٚ تەلاٚقت کەوتبیٚ. ئەوە تەماشا دەکەین: (فَإِنْ كَانَ حَمْلٌ ظَاهِرٌ) ئەگەر لەو کاتدا بە ئاشکرایی ئاوس بیٚ: وەك دوو پیاو شاهیدی بدەن، یان هەر بەخۆی بلٚیٚ: زگم هەیە. میٚردەکەش باوەڕی پیٚبکا، ئەوە (وَقَعَ) هەر ئەو دەم تەلاٚقی دەکەویٚ (وَإِلاَّ) بەلاٚم ئەگەر بە ئاشکرایی زگی نەبیٚ، ئەوە (فَإِنْ وَلَدَتْ لِدُونِ سِتَّةِ أَشْهُرٍ مِنَ التَّعْلِيقِ) ئەگەر لە هەلٚواسینەوە بە ماوەی کەمتر لە شەش مانگ مندالٚی لیٚبوو، ئەوە (بَانَ وُقُوعُهُ) ئاشکرا دەبیٚ: کە لە کاتی هەلٚواسینەکە تەلاٚقی کەوتوە (أَوْ لأَكْثَرَ مِنْ أَرْبَعِ سِنِينَ) یان لە ماوەی زیاتر لە چوار سالاٚن مندالٚی لیٚبوو.
(أَوْ بَيْنَهُمَا) یان لە نیٚوان شەش مانگو چوارسالٚ مندالٚی لیٚبوو (وَوُطِئَتْ وَأَمْكَنَ حُدُوثُهُ بِهِ) لە دوای هەلٚواسینەکەش ژنەکە جیماعی لەگەلٚ کرابوو، دەشگونجا لەم جیماعە مندالٚەکە پەیدا بوبیٚ، ئەوە (فَلاَ) تەلاٚقی ناکەویٚ، چونکە لە کاتی هەلٚواسینەکەدا نەبوە (وَإِلاَّ) بەلاٚم ئەگەر

له دوای هەڵواسینەکە جیماعی لەگەڵ نەکرابو، یان جیماعی لەگەڵ کرابو بەڵام لە ماوەی کەمتر لە شەش مانگ منداڵی لێبو، ئەوە (فَالأَصَحُّ وُقُوعُهُ)بە فەرموودەی ڕاستتر: تەڵاقی دەکەوێ، چونکە لە کاتی هەڵواسینەکەدا زگی هەبووە.

(وَإِنْ قَالَ) ئەگەر مێردەکە گوتی (إِنْ كُنْتِ حَامِلاً بِذَكَرٍ فَطَلْقَةً) ئەگەر تۆ بە نێرینە ئاوس بی، یان نێرینە لە زگتدا بێ تەڵاقێکت بکەوێ (أَوْ أُنْثَى فَطَلْقَتَيْنِ) ئەگەر بە مێینە ئاوس بی دوو تەڵاقت کەوتبێ (فَوَلَدَتْهُمَا) ئینجا ژنەکە نێرو مێی لێبو، ئەوە (وَقَعَ ثَلاَثٌ) سێ

أَوْ إِنْ كَانَ حَمْلُكِ ذَكَرًا فَطَلْقَةً أَوْ أُنْثَى فَطَلْقَتَيْنِ. فَوَلَدَتْهُمَا لَمْ يَقَعْ شَيْءٌ، أَوْ إِنْ وَلَدْتِ فَأَنْتِ طَالِقٌ. فَوَلَدَتْ اِثْنَيْنِ مُرَتَّبًا طَلَقَتْ بِالأَوَّلِ وَانْقَضَتْ عِدَّتُهَا بِالثَّانِي، وَإِنْ قَالَ كُلَّمَا وَلَدْتِ. فَوَلَدَتْ ثَلاَثَةً مِنْ حَمْلٍ وَقَعَ بِالأَوَّلَيْنِ طَلْقَتَانِ وَانْقَضَتْ بِالثَّالِثِ وَلاَ يَقَعُ بِهِ ثَالِثَةٌ عَلَىالصَّحِيحِ، وَلَوْ قَالَ لأَرْبَعٍ: كُلَّمَا وَلَدَتْ وَاحِدَةٌ فَصَوَاحِبُهَا طَوَالِقُ، فَوَلَدْنَ مَعًا طَلَقْنَ ثَلاَثًا ثَلاَثًا، أَوْ مُرَتَّبًا طَلَقَتِ الرَّابِعَةُ ثَلاَثًا وَكَذَاالأُولَى إِنْ بَقِيَتْ عِدَّتُهَا وَالثَّانِيَةُ طَلْقَةً وَالثَّالِثَةُ طَلْقَتَيْنِ وَانْقَضَتْ عِدَّتُهُمَا بِوِلاَدَتِهِمَا،

تەڵاقی دەکەون، بەڵام ئەگەر تەنها نێری لێبو، ئەوە تەڵاقێکی دەکەوێ، ئەگەر تەنها مێ بوو دوو تەڵاقی دەکەون.

(أَوْ) یان گوتی: (إِنْ كَانَ حَمْلُكِ ذَكَرًا فَطَلْقَةً أَوْ أُنْثَى فَطَلْقَتَيْنِ) ئەگەر زگەکەت نێر بێ یەک تەڵاقت کەوتبێ، ئەگەر مێ بێ دوو تەڵاقت کەوتبن (فَوَلَدَتْهُمَا) ئینجا نێرو مێی لێبون، ئەوە (لَمْ يَقَعْ شَيْءٌ) هیچ تەڵاقی ناکەوێ، چونکە زگەکەی تەنها نێرو تەنها مێ نیە.

(أَوْ) یان مێردەکە گوتی (إِنْ وَلَدْتِ فَأَنْتِ طَالِقٌ) ئەگەر منداڵت لێبو تۆ تەڵاقکەوتووی (فَوَلَدَتْ اثْنَيْنِ مُرَتَّبًا) ئینجا دوو منداڵی لێبون یەك لە دوای یەك، ئەوە (طَلَقَتْ بِالأَوَّلِ وَانْقَضَتْ عِدَّتُهَا بِالثَّانِي) بە منداڵەکەییەکەم تەڵاقی دەکەوێو بە دووەمەکەش (عِدَّة)ی تەواو دەبێ (وَإِنْ قَالَ) ئەگەر گوتی (كُلَّمَا وَلَدْتِ) هەر جارێك منداڵێکت لێبو تەڵاقت کەوتبێ (فَوَلَدَتْ ثَلاَثَةً مِنْ حَمْلٍ) ژنەکەش سێ منداڵی لە زگێك بون، ئەوە (وَقَعَ بِالأَوَّلَيْنِ طَلْقَتَانِ وَانْقَضَتْ بِالثَّالِثِ) بە یەکەمەکەو دووەمەکە دوو تەڵاقی دەکەونو بە سێیەمەکەش (عِدَّة)ی تەواو دەبێ، کەوابو (وَلاَ يَقَعُ بِهِ ثَالِثَةٌ) بە سێیەمەکە تەڵاقی سێیەم ناکەوێ (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست.

ئینجا بزانە: لەو مەسەلانەدا جیاوازی نیە منداڵبوونەکە: لە ڕێگای عادەتیخۆیەوە بێ، یان زگی هەڵبدڕێو منداڵەکەی لێدەربێ، هەروەك لە (إبن قاسم)دا فەرموویەتی.

(وَلَوْ قَالَ لأَرْبَعٍ) ئەگەر گوتیە چوار ژنی ئاوسی خۆی (كُلَّمَا وَلَدَتْ وَاحِدَةٌ فَصَوَاحِبُهَا طَوَالِقُ) هەر جارێك یەکێکتان منداڵی لێبو هاوڕێکانی تەڵاقکەوتوون (فَوَلَدْنَ مَعًا) ئینجا هەر چواریان وێکڕا منداڵیان لێبو، ئەوە (طَلَقْنَ ثَلاَثًا ثَلاَثًا) هەر چواریان سێبەسێ تەڵاقیان دەکەوێ (أَوْ

مُرَتَّبًا) یان یەك بە دوای یەكدا منداڵیان لێبوو، ئەو كاتە (طَلَقَتِ الرَّابِعَةُ ثَلاَثًا) چوارەمەكە سێبەسێ تەڵاقی دەكەوێ بە منداڵبوونی سێیەكانی پێشە خۆی، ئینجا بە منداڵبوونی خۆیشی (عِدَّة)ی تەواو دەبێ (وَكَذَا الأُولَى إِنْ بَقِيَتْ عِدَّتُهَا) هەروەها یەكەمەكەش سێ تەڵاقی دەكەوێ ئەگەر تا كاتی منداڵبوونی چوارەمەكە (عِدَّة)ی مابێ، هەم (وَالثَّانِيَةُ طَلْقَةً) دووەمەكە تەڵاقێكی دەكەوێ بە منداڵبوونی یەكەمەكە، هەم (وَالثَّالِثَةُ طَلْقَتَيْنِ) سێیەمەكەش دوو تەڵاقی دەكەوێ بە منداڵبوونی یەكەمەكەو دووەمەكە (وَانْقَضَتْ عِدَّتُهُمَا بِوِلاَدَتِهِمَا) ئینجا

وَقِيلَ لاَ تَطْلُقُ الأُولَى وَتَطْلُقُ الْبَاقِيَاتُ طَلْقَةً طَلْقَةً، وَإِنْ وَلَدَتْ ثِنْتَانِ مَعًا ثُمَّ ثِنْتَانِ مَعًا طَلَقَتِ الأُولَيَانِ ثَلاَثًا ثَلاَثًا، وَقِيلَ طَلْقَةً، وَالأُخْرَيَانِ طَلْقَتَيْنِ، وَتُصَدَّقُ بِيَمِينِهَا فِحَيْضِهَا إِذَا عَلَّقَهُ بِهِ، لاَ فِي وِلاَدَتِهَا فِالأَصَحِّ، وَلاَ تُصَدَّقُ فِيهِ فِي تَعْلِيقِ غَيْرِهَا، وَلَوْ قَالَ إِنْ حِضْتُمَا فَأَنْتُمَا طَالِقَانِ، فَزَعَمَتَاهُ وَكَذَّبَهُمَا صُدِّقَ بِيَمِينِهِ وَلَمْ يَقَعْ، وَإِنْ كَذَّبَ وَاحِدَةً طَلَقَتْ فَقَطْ،

(عِدَّة)ی دووەمەكەو سێیەمەكە بە منداڵبوونی خۆیان تەواو دەبێ (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێ هێزدا: (لاَ تَطْلُقُ الأُولَى وَتَطْلُقُ البَاقِيَاتُ طَلْقَةً طَلْقَةً) یەكەمەكە هیچ تەڵاقی ناكەوێو سێیەكانیتریش هەریەكەو تەڵاقێكی دەكەوێ.

(وَإِنْ وَلَدَتْ ثِنْتَانِ مَعًا ثُمَّ ثِنْتَانِ مَعًا) ئەگەر دوو ژن وێكڕا منداڵیان لێبو، ئینجا دووەكانیتریش وێكڕا بویان، ئەوە (طَلَقَتَ الأُولَيَانِ ثَلاَثًا ثَلاَثًا) دووەكانی یەكەمجار سێ سێ تەڵاقیان دەكەوێ؟ تەڵاقێك بە منداڵبوونی ئەو ژنەی لەگەڵیدایە، دوو تەڵاقیتریش بە دووەكانیتر (وَقِيلَ طَلْقَةً) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: یەك تەڵاقیان دەكەوێ (وَالأُخْرَيَانِ طَلْقَتَيْنِ) دووەكانی دووەمجاریش دوو دوو تەڵاقیان دەكەوێ بە دووەكانی یەكەمجار، ئینجا بە منداڵبوونی خۆیشیان (عِدَّة)یان تەواو دەبێ.

(وَتُصَدَّقُ بِيَمِينِهَا فِي حَيْضِهَا) ژنەكە بە سوێندخواردنیخۆی باوەڕی پێدەكرێ لەبارەی حەیزیخۆی (إِذَا عَلَّقَهُ بِهِ) هەر كاتێك مێردەكەی تەڵاقی ژنەكەی بە حەیزی ژنەكەوە هەڵواسیبێ: وەك بڵێ: ئەگەر كەوتیە حەیز تەڵاقت كەوتبێ (لاَ فِي وِلاَدَتِهَا) بەڵام لە منداڵبوونیدا بە سوێند باوەڕی پێناكرێ: وەك بڵێ: ئەگەر منداڵت لێبو تەڵاقت كەوتبێ. ئەوە پێویستە شاهیدی هەبێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَ) هەروەها (لاَ تُصَدَّقُ فِيهِ فِي تَعْلِيقِ غَيْرِهَا) ژنەكە بە سوێند باوەڕی پێناكرێ لەبارەی حەیزیخۆی لە هەڵواسینی تەڵاقیژنێكیتردا: وەك ئەگەر كەوتیە حەیز هەوێیەكەت تەڵاقی كەوتبێ. بەڵكو لەم حاڵەتەدا بە سوێندخواردن باوەڕ بە مێردەكە دەكرێ.

كەوابو: (وَلَوْ قَالَ) ئەگەر گوتی (إِنْ حِضْتُمَا فَأَنْتُمَا طَالِقَانِ) ئەگەر هەردووكتان كەوتنە حەیز هەردووكتان تەڵاقكەوتوون (فَزَعَمَتَاهُ) ئینجا هەردوو ژنەكان

گوتیان كەوتوینە حەیز (وَكَذَّبَهُمَا) مێردەكەش هەردووكیانی بە درۆ خستنەوەو گوتی: نەكەوتونە حەیز. ئەوە (صُدِّقَ بِيَمِينِهِ وَلَمْ يَقَعْ) مێردەكە بە سوێندخواردن باوەڕی پێدەكرێو تەڵاقی لە هیچێكیان ناكەوێ، بەڵام ئەگەر هەردوو ژنەكان شاهید بێنن، یان مێردەكە بە هەردووكیان باوەڕ بكا، ئەو كاتە تەڵاقی لە هەردووكیان دەكەوێ، هەم (وَإِنْ كَذَّبَ وَاحِدَةً) ئەگەر مێردەكە باوەڕی بە تەنها یەكێكیان نەكردو باوەڕی بەوەكەیتر كرد، ئەو كاتە (طَلَقَتْ فَقَطْ) تەنها باوەڕ پێنەكراوەكە تەڵاقی دەكەوێ ئەگەر سوێند بخوا كە بەخۆی كەوتۆتە حەیز.

وَلَوْ قَالَ: إنْ أَوْ إذَا أَوْ مَتَى طَلَّقْتُك فَأَنْتِ طَالِقٌ قَبْلَهُ ثَلاَثًا. فَطَلَّقَهَا وَقَعَ الْمُنَجَّزُ فَقَطْ، وَقِيلَ ثَلاَثٌ وَقِيلَ لاَ شَيْءَ، وَلَوْ قَالَ: إنْ ظَاهَرْتُ مِنْك أَوْ آلَيْتُ أَوْ لاَعَنْتُ أَوْ فَسَخْتُ بِعَيْبِك فَأَنْتِ طَالِقٌ قَبْلَهُ ثَلاَثًا. ثُمَّ وُجِدَ الْمُعَلَّقُ بِهِ فَفِي صِحَّتِهِ الْخِلاَفُ، وَلَوْ قَالَ: إنْ وَطِئْتُك مُبَاحًا فَأَنْتِ طَالِقٌ قَبْلَهُ. ثُمَّ وَطِئَ

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر مێردەكە گوتی (إنْ أَوْ إذَا أَوْ مَتَى طَلَّقْتُك فَأَنْتِ طَالِقٌ قَبْلَهُ ثَلاَثًا) ئەگەر، یان هەركاتێ، یان هەركاتێكیداهاتوو تۆم تەڵاق دا پێش تەڵاقدانەكە تۆ سێبەسێ تەڵاقكەوتووی. یان پێش تەڵاقدانەكە سێبەسێ تەڵاقت كەوتبێ (فَطَلَّقَهَا) ئینجا ژنەكەی تەڵاق دا، ئەوە (وَقَعَ الْمُنَجَّزُ فَقَطْ) تەنها تەڵاقەكەی جێبەجێ دەكەوێ: جا یەك تەڵاق بێ، یان زیاتر، واتە: هەڵواسراوەكە ناكەوێ، چونكە ئەگەر هەڵواسراوەكە سێبەسێ بكەوێ هیچ تەڵاقێك نامێنێتەوە بە جێبەجێیی بكەوێ، خۆ ئەگەر جێبەجێیەكەش نەكەوێ پێهەڵواسراوەكە نایەتەجێو هەڵواسراوەكە ناكەوێ.

(وَقِيلَ ثَلاَثٌ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: سێ تەڵاقی دەكەون: یەكێكی جێبەجێو دووی هەڵواسراو، زۆر لە زانایانیش ئەم بێهێزەیان هەڵبژاردوە.

(وَقِيلَ لاَ شَيْءَ) لە بێهێزێكیتردا: هیچ تەڵاقێكی ناكەوێ؟ لە بەر خولانەوەكەیڕابردوو، واتە: ئەگەر جێبەجێیەكە بكەوێ دەبی هەڵواسراوەكە پێشتر كەوتبێ، جا هەر كاتێكیش هەڵواسراوەكە سێبەسێ كەوت هیچ تەڵاقێك نامێنێتەوە بە جێبەجێیی بكەوێ، خۆ ئەگەر جێبەجێیەكەش نەكەوێ هەڵواسراوەكەش ناكەوێ، چونكە پێهەڵواسراوەكە نەهاتوتەجێ ...هەر بەم جۆرە بڕیارەكە بە دەورەیخۆیدا دەخولێتەوە، جا ئەم مەسەلەیە بە (السُّرَيْجِيّة) ناسراوە؟ چونكە (إبن سُرَيْج) دەریخستوە، زۆر لە زانایانیش بە ڕاستیان داناوە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر مێردەكە گوتی: (إنْ ظَاهَرْتُ مِنْك أَوْ آلَيْتُ أَوْ لاَعَنْتُ أَوْ فَسَخْتُ بِعَيْبِك فَأَنْت طَالِقٌ قَبْلَهُ ثَلاَثًا) ئەگەر زیهارم لەگەڵ كردی، یان سوێندی جیماع نەكردنم خوارد، یان لەعنەتی زینام لێكردی، یان بە هۆی عەیبێكت مارەبڕینەكەتم هەڵوەشاندەوە، پێش هەر

یەكێك لەوانە تۆ سێبەسێ تەلاقكەوتووی (ثُمَّ وُجِدَالْمُعَلَّقُ بِهِ) ئینجا پێهەڵواسراوەكە هاتە جێ: زیهار، یان سوێند، یان لەعنەت، یان هەڵوەشاندنەوە، ئەوە (فَفِي صِحَّتِهِ الْخِلاَفُ) لە بارەی دروستبوونی ئەو پێهەڵواسراوانە هەمان جیاوازیەكەیڕابردوو هەیە: لە فەرموودەی یەكەمی بەهێزدا: گشتیان دروست دەبن،و تەلاقەكە ناكەوێ، لە سێیەمەكەشدا: نە تەلاقەكەو نە پێهەڵواسراوەكان هیچیان دروست نابن، بەڵام فەرموودەكەیدووەم لێرەدا نایێ.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر گوتی (إِنْ وَطِئْتُكِ مُبَاحًا فَأَنْتِ طَالِقٌ قَبْلَهُ) ئەگەر جیماعێكی حەڵاڵم لەگەڵ كردی تۆ پێش جیماعەكە تەلاقكەوتووی (ثُمَّ وَطِئَ) ئینجا جیماعی لەگەڵ كرد، لَمْ يَقَعْ قَطْعًا، وَلَوْ عَلَّقَهُ بِمَشِيئَتِهَا خِطَابًا اُشْتُرِطَتْ عَلَى فَوْرٍ، أَوْ غَيْبَةً أَوْ بِمَشِيئَةِ أَجْنَبِيٍّ فَلاَ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ قَالَ الْمُعَلَّقُ بِمَشِيئَتِهِ: شِئْتُ. كَارِهًا بِقَلْبِهِ وَقَعَ، وَقِيلَ لاَ يَقَعُ بَاطِنًا، وَلاَ يَقَعُ بِمَشِيئَةِ صَبِيَّةٍ وَصَبِيٍّ، وَقِيلَ يَقَعُ بِمُمَيِّزٍ، وَلاَ رُجُوعَ لَهُ قَبْلَ الْمَشِيئَةِ، وَلَوْ قَالَ أَنْتِ طَالِقٌ ثَلاَثًا إِلاَّ أَنْ يَشَاءَ زَيْدٌ طَلْقَةً. فَشَاءَ طَلْقَةً لَمْ تَطْلُقْ، وَقِيلَ تَقَعُ طَلْقَةً،

ئەوە (لَمْ يَقَعْ قَطْعًا) تەلاقی ناكەوێ بە فەرموودەیەكی بڕایەوە؟ چونكە ئەگەر پێش جیماعەكە تەلاقی كەوتبێ جیماعەكە حەڵاڵ نابێ،و تەلاقەكە ناكەوێ.

(وَلَوْ عَلَّقَهُ بِمَشِيئَتِهَا) ئەگەر تەلاقەكەی هەڵواسی بە حەزكردنی ژنەكە (خِطَابًا) بە گوتەی ڕووبەڕوو: وەك تەلاقت كەوتبێ ئەگەر حەزت كرد، یان هەركاتێ حەزت كرد. ئەوە (اُشْتُرِطَتْ عَلَىفَوْرٍ) بە مەرج داندراوە دەسبەجێ بە زوبان بڵێ: حەزم كرد (أَوْ غَيْبَةً) یا بە گوتەی نادیار هەڵیواسی: وەك تەلاقی ژنەكەم كەوتبێ ئەگەر حەزیكرد (أَوْ بِمَشِيئَةِ أَجْنَبِيٍّ) یان بە حەزكردنی بێگانەیەكی هەڵواسی: وەك ئەگەر تۆ حەز بكەی ژنەكەم تەلاقی كەوتبێ. ئەوە (فَلاَ فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا: حەزكردنی دەسبەجێ مەرج نیە، بەڵكو هەر كاتێك ژنەكە، یان بێگانەكە بڵێ: حەزم كرد. تەلاقی دەكەوێ.

(وَلَوْ قَالَ الْمُعَلَّقُ بِمَشِيئَتِهِ شِئْتُ) ئەگەر ئەو كەسەی تەلاقەكە بە حەزكردنی هەڵواسراوە گوتی: حەزم كرد. بەڵام (كَارِهًا بِقَلْبِهِ) بە دڵیش تەلاقەكەی پێناخۆش بوو، ئەوە (وَقَعَ) تەلاقەكە دەكەوێ، چونكە پێهەڵواسراوەكە–گوتەی(حەزم كرد)– هاتۆتەجێ (وَقِيلَ لاَ يَقَعُ بَاطِنًا) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا لە پەنهانیدا ناكەوێ.

(وَلاَ يَقَعُ بِمَشِيئَةِ صَبِيَّةٍ وَصَبِيٍّ) تەلاق ناكەوێ بە حەزكردنی كوڕو كیژی نەبالغ و مرۆڤی شێت: وەك ئەگەر ئەم منداڵە حەز بكا تەلاقت كەوتبێ. ئینجا منداڵەكەش بڵێ: حەزم كرد (وَقِيلَ يَقَعُ بِمُمَيِّزٍ) لە فەرموودەیەكیبێهێزدا بە حەزكردنی منداڵیفامیدە تەلاق دەكەوێ (وَلاَ رُجُوعَ لَهُ قَبْلَ الْمَشِيئَةِ) مێردەكە بۆی دروست نیە لە هەڵواسینی بە حەزكردنەكەدا پەشیمان ببێتەوە پێش حەزكردنی حەزكەرەكە، هەروەك لە هەڵواسینەكانیتریشدا دروست نەبو.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر مێردەکە گوتی (أَنْتِ طَالِقٌ ثَلاَثًا إِلاَّ أَنْ يَشَاءَ زَيْدٌ طَلْقَةً) تۆ تەلاقکەوتووی سێبەسێ تەنها ئەگەر زەید تەلاقێك حەز بکا (فَشَاءَ طَلْقَةً) ئینجا زەید گوتی: تەلاقێکم حەز کرد. ئەوە (لَمْ تَطْلُقْ) هیچ تەلاقێك ناکەوێ، چونکە جیاکردنەوەکە لە بنچینەی تەلاقدانەکەیە (وَقِيلَ تَقَعُ طَلْقَةً) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: یەك تەلاق دەکەوێ.

﴿ سوێندخواردن بە تەلاق ﴾

بزانە: وشەی تەلاق–بە پیتەکانیسوێند– سوێندی پێناخورێ، کەواتە: ئەگەر بڵێ: بە تەلاقم ئەم کارە ناکەم. سوێندەکەی دانامەزرێ، هەروەك لە ئاگاداریەکەی سەرەتای تەلاقدا ڕابرا، بەڵام تەلاقدانی هەڵواسراو دەکرێتە

وَلَوْ عَلَّقَ بِفِعْلِهِ فَفَعَلَ نَاسِيًا لِلتَّعْلِيقِ أَوْ مُكْرَهًا لَمْ

یان قەدەغەکردن لە کارێك، یان لێکۆڵینەوەی ڕاستی هەواڵێك.
جا ئەمە مەبەستی زانایانی شەریعەتە کە دەفەرموون: (سوێندخواردن بە تەلاق).
هەروەك لە (فصل)یداهاتوودا پێناسەی کراوە.
کەوابو: (وَلَوْ عَلَّقَ بِفِعْلِهِ) ئەگەر تەلاقدانەکەی هەڵواسی بە کردارێکیخۆی، مەبەستیشی هاندانی خۆی بوو: وەك بڵێ: ئەگەر لەم خانووە نەچمە دەرەوە تەلاقم کەوتبێ. یان مەبەستی قەدەغەکردنی خۆی بوو: وەك ئەگەر لەم خانووە بچمە دەرەوە تەلاقم کەوتبێ (فَفَعَلَ) ئینجا پێهەڵواسراوەکەشی کرد؟ چونکە (نَاسِيًا لِلتَّعْلِيقِ) هەڵواسینەکەی لە بیر چوبۆوە (أَوْ مُكْرَهًا) یان بە زۆرلێکردن پێهەڵواسراوەکەی پێکرا، یان نەیزانی ئەم کارە کارە پێهەڵواسراوەکەیە: وەك سوێند بە تەلاق بخوا سواری وولاغی فلانکەس نەبێ. ئینجا سواری وولاغەکە ببێو وایتێبگا وولاغی کەسێکیترە، واتە: نەزانێ ئەوە سوێند لەسەر خوراوەکەیە، ئەوە (لَمْ تَطْلُقْ) لەو سێ حاڵەتانەدا تەلاقی ژنەکەی ناکەوێ (فيالأظهَرِ) لە فەرموودەیبەهێزتردا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿رُفِعَ عَنْ أُمَّتِي اَلْخَطَأُ وَالنِّسْيَانُ وَمَااسْتُكْرِهواعَلَيْهِ﴾ حديث حسن رواه ابن ماجه، خوایگەورە لایداوە لە سەر ئۆممەتی من بڕیارەکانی بەهەڵەداچوون و لەبیرچوون و ئەوەی بە زۆر پێیان کراوە.
ئینجا بزانە: جیاوازی نیە لەبیرچوون و نەزانینەکە لە داهاتوودا بێ: وەك بە تەلاق سوێند بخوا: ئەم کارە نەکا. ئینجا سوێندەکەی لە بیری بچێتەوەو کارەکە بکا، یان نەزانێ ئەمە کارە سوێند لەسەرخوراوەکەیەو بیکا: وەك مەسەلەی وولاغەکەیڕابردوو، یان لە ڕابردوودا بێ: وەك کارێکی کردبێو لە بیری چوبێ کە کارەکەی کردوە، ئینجا بۆ ڕاستی هەواڵەکە بە تەلاق سوێند بخوا: کارەکەی نەکردوە. یان نەیزانیبێ ئەم کارە ڕوویداوە، ئینجا بۆ ڕاستی هەواڵەکە بە تەلاق سوێند بخوا: ئەم کارە ڕووینەداوە. یان بە پێچەوانەوە: وەك شتەکە ڕووینەدابێ، ئەویش بە تەلاق سوێند بخوا: شتەکە ڕوویداوە. ئەوە لە هیچ حاڵەتێکدا

تەڵاقی ناكەوێ؟ چونكە لە سەر باوەڕیخۆی سوێندی خواردوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.
كەوابو: ئەگەر شێوەی ژنەكەی بگۆڕنو بڵێن: ئەمە ژنی تۆیە. ئەویش بڵێ: ئەمە ژنی من نیە. ئینجا بڵێ: ئەگەر ئەمە ژنی من بێ تەڵاقی كەوتبێ؟ چونكە وایتێدەگەیشت ئافرەتێكیترە، ئەوە تەڵاقی ناكەوێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.
هەروەها ئەگەر سوێندی بە تەڵاق خوارد ئەم كارە نەكا. ئینجا باوەڕپێكراوێكیخۆی فتوای بۆ دا: كە ئەگەر كارەكە بكا تەڵاقی ناكەوێ. ئەویش پشتی بەو فتوایە بەستو كارەكەی
أَوْ بِفِعْلِ غَيْرِهِ مِمَّنْ يُبَالِي بِتَعْلِيقِهِ وَعَلِمَ بِهِ فَكَذَلِكَ، وَإِلاَّ فَيَقَعُ قَطْعًا.

كرد، ئەوەش تەڵاقی ناكەوێ، هەرچەند شیاوی فتوادانیش نەبێ، چونكە سوێندخۆرەكە ئێستا بۆتە نەزانو عوزری هەیە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا هێناویانە.
(أَوْ بِفِعْلِ غَيْرِهِ) یان تەڵاقدانەكەی هەڵواسی بە كرداری كەسێكیتری جگە لە خۆی (مِمَّنْ يُبَالِي بِتَعْلِيقِهِ) كەسەكەش لەوانە بوو: كە بایەخی بە سوێندخواردنەكەی وی دەدا، هەم (وَعَلِمَ بِهِ) سوێندخۆرەكەش مەبەستی بوو كەسەكە بزانێ: هاندانی، یان قەدەغەكردنی ئەوی مەبەستە بەو هەڵواسینە، هەرچەند لە ڕاستیشدا كەسەكە بە سوێندەكەی نەزانیبێ؟ چونكە نەگونجا ئاگاداری بكاتەوە، ئینجا بە زۆرلێكردن، یان بە هۆی لەبیرچوون، یان بە هۆی نەزانین كەسەكە كارەكەی كرد، ئەوەش (فَكَذَلِكَ) وەك كرداری خۆی تەڵاقی ناكەوێ.
(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر كەسەكە بایەخی بە سوێندەكەی وی نەدەدا: وەك سوێند بە تەڵاق بخوا نابێ كاربەدەست، یان حاجیەكان بێنەوە ئەم شارە. یان مەبەستی هاندانو قەدەغەكردنی كەسەكە نەبو، یان مەبەستی هاندانو قەدەغەكردنی كەسەكە بوو و بۆیشی گونجا كەسەكە ئاگادار بكاتەوەو بە قەسدی ئاگاداری نەكردوە، جا كەسەكەش كارەكەی كرد، ئەوە (فَيَقَعُ قَطْعًا) لەو حاڵەتانەدا تەڵاقەكەی دەكەوێ، هەرچەند كەسەكەش بە زۆرلێكردنو نەزانینو لەبیرچون كارەكەی كردبێ.
هەروەها ئەگە گوتی: تەڵاقم كەوتبێ نابێ ئەم ئاژەڵە، یان ئەم شێتە، یان ئەم منداڵە بچێتە ناو ئەم خانووە. ئینجا یەكێك لەوانە بە خۆشیخۆی چووە ناو خانووەكە، ئەوە تەڵاقی دەكەوێ، چونكە ئەوانە بایەخ پێدەرنین، بەڵام ئەگەر بە زۆرلێكردن بیانبەنە ژوورەوە، تەڵاقی ناكەوێ، چونكە كرداری ئەوانە لە حاڵەتی زۆرلێكردندا بە كردار دانانرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
﴿ ئاگاداری ﴾: هەرچەند بە كرداری زۆرلێكراو و نەزانو لەبیرچوو تەڵاقەكە ناكەوێ، بەڵام سوێندەكەش هەڵناوەشێتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە، واتە: سوێندەكە وەك خۆی بە بەستراوی دەمێنێو ئەگەر جارێكیتر بە خۆشیخۆیو بە قەسدی

کارەکە بکا تەڵاقەکەی دەکەوێ.
کەوابو: ئەگەر ژنەکەی لە ماڵیدایکی بوو، مێردەکەشی تورە بوو و سوێندی بە تەڵاق خوارد: نابێ ژنەکەم ئەمساڵ بێتەوە لام. ژنەکەش هەستی بە سوێندەکە نەکردو لە دوای سوێندەکە هاتەوە ماڵی مێردەکەی، ئەوە تەڵاقی ناکەوێو سوێندەکەش هەڵناوەشێەوە، کەواتە: هەر کاتێك ژنەکە گەڕاوە ماڵیدایکی، ئینجا لە دوای زانینی سوێندەکە بە خۆشی خۆی جارێکیتر هاتەوە ماڵی مێردەکەی، ئەو کاتە تەڵاقی دەکەوێ، هەروەك (الشبراملسي) فەرموویەتی.
(فَصْلٌ) قَالَ أَنْتِ طَالِقٌ. وَأَشَارَ بِأُصْبُعَيْنِ أَوْ ثَلاَثٍ لَمْ يَقَعْ عَدَدٌ إلاَّ بِنِيَّةٍ، فَإِنْ قَالَ مَعَ ذَلِكَ: هَكَذَا. طَلَقَتْ فِي أُصْبُعَيْنِ طَلْقَتَيْنِ وَفِي ثَلاَثٍ ثَلاَثًا، فَإِنْ قَالَ أَرَدْت بِالإِشَارَةِ الْمَقْبُوضَتَيْنِ. صُدِّقَ بِيَمِينِهِ، وَلَوْ قَالَ عَبْدٌ إذَا مَاتَ سَيِّدِي فَأَنْتِ طَالِقٌ طَلْقَتَيْنِ، وَقَالَ سَيِّدُهُ إذَا مِتُّ فَأَنْتَ حُرٌّ فَعَتَقَ بِهِ فَالأَصَحُّ أَنَّهَا لاَ تَحْرُمُ بَلْ لَهُ الرَّجْعَةُ وَتَجْدِيدٌ قَبْلَ زَوْجٍ،

کەواتە: ئەگەر بە نەزانی زیاتر لە جارێکیش کردارەکە بکرێ تەڵاق ناکەوێ: وەك سوێند بە تەڵاق بخوا نابێ ژنەکەی بچێتە دەرەوە. ئینجا ژنەکەش لە بیری چوو و چووە دەرەوە، ئینجا وا تێگەیشت سوێندەکە هەڵوەشاوەتەوە، یان سوێندەکە تەنها جاری یەکەم دەگرێتەوە، بۆیێ ژنەکە دووبارە چووە دەرەوە، ئەوەش تەڵاقی ناکەوێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە، چەند مەسەلەیەکیتری گرنگیش لە (تحفة)دا ڕوون کراونەوەو پێویستە لێیان ئاگادار بی؟ لە بەر زۆری نەمنووسین.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ئاماژەکردن بۆ ژمارەی تەڵاق ﴾

(قَالَ أَنْتِ طَالِقٌ) هەرکاتێك مێردەکە گوتیە ژنەکەی: تۆ تەڵاقکەوتووی (وَأَشَارَ بِأُصْبُعَيْنِ أَوْ ثَلاَثٍ) ئاماژەشی بە دوو، یان بە سێ پەنجە کرد، ئەوە (لَمْ يَقَعْ عَدَدٌ إلاَّ بِنِيَّةٍ) لە تەڵاقێك زیاتر ناکەوێ تەنها بە نیەتی زیاترەکە نەبێ، چونکە ژمارەی تەڵاقیکەوتوو: یان بە زوبانە، یان بە نیەتە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، کەواتە: ئەگەر سێ بەردی فڕێدان و گوتی: تەڵاقت کەوتبێ. ئەوە ئەگەر نیەتی سێ تەڵاقی نەبێو بە زوبانیش سێ تەڵاقەکە نەڵێ، تەنها تەڵاقێکی دەکەوێ.
بەڵام (فَإِنْ قَالَ مَعَ ذَلِكَ: هَكَذَا) ئەگەر لەگەڵ ئاماژەکردنەکەدا گوتی: تۆ ئەوها تەڵاقکەوتووی. یان ئەوها تەڵاقت کەوتبێ. ئەو کاتە (طَلَقَتْ فِي أُصْبُعَيْنِ طَلْقَتَيْنِ وَفِي ثَلاَثٍ ثَلاَثًا) لە ئاماژەی دوو پەنجەدا دوو تەڵاقی دەکەونو لە ئاماژەی سێیاندا سێی دەکەون، بەڵام (فَإِنْ قَالَ أَرَدْت بِالإِشَارَةِ الْمَقْبُوضَتَيْنِ) ئەگەر لە وێنەی سێ پەنجەکەدا گوتی: مەبەستم بە ئاماژەکە دوو پەنجە نوقاوەکان بوو، ئەوە (صُدِّقَ بِيَمِينِهِ) بە سوێندخواردن

باوەڕی پێدەکرێو دوو تەڵاقی دەکەون.

(وَلَوْ قَالَ عَبْدٌ) ئەگەر کۆیلەیەك گوتیە ژنەکەی خۆی: (إذَا مَاتَ سَيِّدِي فَأَنْتِ طَالِقٌ طَلْقَتَيْنِ) هەرکاتێ گەورەکەم مرد تۆ تەڵاقکەوتووی بە دوو تەڵاق (وَقَالَ سَيِّدُهُ إذَا مِتُّ فَأَنْتَ حُرٌّ) گەورەکەشی گوتی هەرکاتێ من مردم تۆ ئازادی (فَعَتَقَ بِهِ) کۆیلەکەش بە مردنی گەورەکەی ئازاد بوو، ئەوە (فَالأَصَحُّ أَنَّهَا لاَتَحْرُمُ) ژنەکەی بە (بائن)ی لێحەرام نابێ (بَل لَهُ الرَّجْعَةُ) بەڵکو بۆی دورستە لە (عِدَّة)دا ژنەکەی بگەڕێنێتەوە، هەم (وَتَجْدِيدٌ قَبْلَ زَوْجٍ) لە دوای (عِدَّة)ش پێش مێردکردنێکیتر بۆی دروستە سەرلەنوێ مارەی بکاتەوە.

وَلَوْ نَادَى إحْدَى زَوْجَتَيْهِ فَأَجَابَتْهُ الأُخْرى فَقَالَ: أَنْتِ طَالِقٌ. وَهُوَ يَظُنُّهَاالْمُنَادَاةَ لَمْ تَطْلُقِ الْمُنَادَاةُ وَتَطْلُقُ الْمُجِيبَةُ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ عَلَّقَ بِأَكْلِ رُمَّانَةٍ وَعَلَّقَ بِنِصْفٍ فَأَكَلَتْ رُمَّانَةً فَطَلْقَتَانِ، وَالْحَلِفُ بِالطَّلاَقِ: مَا تَعَلَّقَ بِهِ حَثٌّ أَوْ مَنْعٌ أَوْ تَحْقِيقُ خَبَرٍ، فَإذَا قَالَ: إنْ حَلَفْتُ بِطَلاَقٍ فَأَنْتِ طَالِقٌ. ثُمَّ قَالَ: إنْ لَمْ تَخْرُجِي أَوْ إنْ خَرَجْتِ أَوْ إنْ لَمْ يَكُنْ الأَمْرُ كَمَا قُلْتُ فَأَنْتِ طَالِقٌ. وَقَعَ الْمُعَلَّقُ بِالْحَلِفِ وَيَقَعُ الآخَرُ إنْ وُجِدَتْ صِفَتُهُ،

(وَلَوْ نَادَى إحْدَى زَوْجَتَيْهِ) ئەگەر مێردەکە لە دوو ژنەکانی بانگی یەکێکیانی کرد (فَأَجَابَتْهُ الأُخْرَى) جا ئەوەکەیتر وەڵامیداوە (فَقَالَ أَنْتِ طَالِقٌ) مێردەکەش گوتی: تۆ تەڵاقکەوتووی (وَهُوَ يَظُنُّهَا الْمُنَادَاةَ) مێردەکە وایدەزانی ئەوەیان بانگکراوەکەیە، ئەوە (لَمْ تَطْلُقِ الْمُنَادَاةُ) بانگکراوەکە تەڵاقی ناکەوێ چونکە گفتوگۆیتەڵاقی لەگەڵ نەکراوە، بەڵام (وَتَطْلُقُ الْمُجِيبَةُ) وەڵامدەرەوەکە تەڵاقی دەکەوێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە گفتوگۆی تەڵاقەکە لەگەڵ ئەویاندا کراوە.

(وَلَوْ عَلَّقَ بِأَكْلِ رُمَّانَةٍ وَعَلَّقَ بِنِصْفٍ) ئەگەر تەڵاقەکەی هەڵواسی بە خواردنی هەنارێكو بە خواردنی نیو هەنارێك: وەك ئەگەر هەنارێك بخۆی تەڵاقت کەوتبێو ئەگەر نیو هەنار بخۆی تەڵاقت کەوتبێ (فَأَكَلَتْ رُمَّانَةً) ژنەکەش هەنارێکی خوارد، ئەوە (فَطَلْقَتَانِ) دوو تەڵاقی دەکەون، چونکە نیوە هەنارێکی خواردوەو هەم هەنارێکی خواردوە.

﴿ پێناسەی سوێند بە تەڵاق ﴾

(وَالْحَلِفُ بِالطَّلاَقِ) سوێندخواردن بە تەڵاق ئەوەیە: (مَا تَعَلَّقَ بِهِ) پـێیەوە هەڵبواسرێ (حَثٌّ) هاندان لە سەر کارکردنێك (أَوْ مَنْعٌ) یان قەدەغەکردن لە کارکردنێك (أَوْ تَحْقِيقُ خَبَرٍ) یان لێکۆڵینەوەی ڕاستیی هەواڵێك.

کەوابو: (فَإذَا قَالَ) هەرکاتێك مێردەکە گوتی (إنْ حَلَفْتُ بِطَلاَقٍ فَأَنْتِ طَالِقٌ) ئەگەر سوێندم بە تەڵاق خوارد تۆ تەڵاقکەوتووی (ثُمَّ قَالَ) ئینجا مێردەکە بۆ هاندان سوێندی خواردو گوتی: (إنْ لَمْ تَخْرُجِي) ئەگەر نەچیتە دەرەوە تەڵاقت کەوتبێ (أَوْ) یان بۆ قەدەغەکردن سوێندی خواردو گوتی: (إنْ خَرَجْتِ) ئەگەر بچیتە دەرەوە تەڵاقت کەوتبێ

(أَوْ) یان بۆ لێکۆڵینەوەی ڕاستیی هەواڵێك سوێندی خواردو گوتی: (إِنْ لَمْ يَكُنْ الأَمْرُ كَمَا قُلْتُ فَأَنْتِ طَالِقٌ) ئەگەر ئەو کارە وەك من گوتم ئەوها نەبێ تۆ تەڵاقکەوتووی. ئەوە (وَقَعَ الْمُعَلَّقُ بِالْحَلِفِ) هەر ئەو دەمە ئەو تەڵاقەی بە سوێندەکە هەڵواسراوە دەکەوێ، چونکە سوێندەکەی خوارد، هەم (وَيَقَعُ الآخَرُ إِنْ وُجِدَتْ صِفَتُهُ) تەڵاقەکەیتریش دەکەوێ ئەگەر سیفەتە سوێند لەسەرخوراوەکە بێتە جێو ژنەکەش جیماعی لەگەڵ کرابێ، چونکە ئەگەر جیماعی لەگەڵ نەکردبێ، ئەو کاتە بە تەڵاقکەوتنەکەی هەڵواسراو دەبێتە (بائن)، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.

وَلَوْ قَالَ: إِذَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ أَوْ جَاءَ الْحُجَّاجُ فَأَنْتِ طَالِقٌ. لَمْ يَقَعْ الْمُعَلَّقُ بِالْحَلِفِ، وَلَوْ قِيلَ لَهُ اِسْتِخْبَارًا: أَطَلَّقْتَهَا؟ فَقَالَ: نَعَمْ. فَإِقْرَارٌ، فَإِنْ قَالَ أَرَدْت مَاضِيًا وَرَاجَعْت صُدِّقَ بِيَمِينِهِ، وَإِنْ قِيلَ ذَلِكَ إِلْتِمَاسًا لِأَنْشَاءِ فَقَالَ: نَعَمْ. فَصَرِيحٌ وَقِيلَ كِنَايَةٌ.

(فَصْلٌ) عَلَّقَ بِأَكْلِ رَغِيفٍ أَوْ رُمَّانَةٍ فَبَقِيَ لُبَابَةٌ أَوْ حَبَّةٌ

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر ئەو پیاوەی تەڵاقەکەی بە سوێندخواردنەکەی هەڵواسیوە گوتی: (إِذَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ أَوْ جَاءَ الْحُجَّاجُ فَأَنْتِ طَالِقٌ) هەر کاتێك ڕۆژ هەڵات، یان حاجیەکان هاتنەوە تۆ تەڵاقکەوتووی، ئەو کاتە (لَمْ يَقَعْ الْمُعَلَّقُ بِالْحَلِفِ) ئەو تەڵاقەی بە سوێندەکە هەڵواسراوە ناکەوێ؟ چونکە ئەم هەڵواسینە: نە هاندانو نە قەدەغەکردنو نە لێکۆڵینەوەی تێدا نیە.

(وَلَوْ قِيلَ لَهُ اِسْتِخْبَارًا: أَطَلَّقْتَهَا؟) ئەگەر بە ناوی لێپرسین بە مێردەکە گوترا: ئایا ژنەکەت تەڵاق دا؟ (فَقَالَ نَعَمْ) مێردەکەش گوتی: بەڵێ (فَإِقْرَارٌ) ئەوە دانپێداهێنانە بە تەڵاقدانەکە، کەواتە: ئەگەر بە درۆ بەڵێی گوتبێ، لە پەنهانیدا تەڵاقی ناکەوێ، بەڵام (فَإِنْ قَالَ أَرَدْتُ مَاضِيًا وَرَاجَعْتُ) ئەگەر گوتی: مەبەستم بە بەڵێ تەڵاقدانێکیتریڕابردوو بوو و لە دوای ئەو تەڵاقدانیش ژنەکەم گەڕاندبۆوە، ئەو کاتە (صُدِّقَ بِيَمِينِهِ) بە سوێندخواردن باوەڕی پێ دەکرێ (وَإِنْ قِيلَ ذَلِكَ إِلْتِمَاسًا لِأَنْشَاءِ) ئەگەر بە ناوی داواکردنی تەڵاقدان پێی گوترا: ئایا ژنەکەت تەڵاق دا؟ (فَقَالَ نَعَمْ) ئەویش گوتی: بەڵێ. ئەوە (فَصَرِيحٌ) ووشەی ئاشکرای تەڵاقدانە، ئەگەر نیەتیتەڵاقدانیشی نەبێ تەڵاقی دەکەوێ (وَقِيلَ كِنَايَةٌ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: نائاشکرایەو پێویستی بە نیەتی تەڵاقدان هەیە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر گوترا مێردەکە: ئەگەر ئەم کارەت کردبێ تەڵاقت کەوتبێ؟ ئەویش بڵێ: بەڵێ. یان ئەگەر ژنت بە سەر ژنەکەت هێنا، یان ئەگەر فلانە شتە ڕوویدا تەڵاقت کەوتبێ؟ ئەویش بڵێ: بەڵێ. ئەوە ئەگەر کارەکەشی کردبێ تەڵاقی ناکەوێو ناشبێتە هەڵواسینی تەڵاق، هەروەها ئەگەر بگوترێ: ئایا ژنەکەت سێ بەسێ تەڵاق داوە؟ ئەویش بڵێ: هەندێك شتی وەها بووە. ئەوەش نابێتە دانپێداهێنانی تەڵاقو تەڵاقی ناکەوێ.

هەروەها ئەگەر بگوترێ: ئایا ژنت هەیە؟ ئەویش بڵێ: نا. یان بڵێ: بێژنم. ئەوەش تەڵاقی ناکەوێ، هەرچەند نیەتی تەڵاقدانیشی هەبێ؟ چونکە درۆیەکی ڕووتە، یان بڵێتە ژنەکەی خۆی: تۆ بۆ من هیچ نی. ئەوەش تەڵاقی ناکەوێ، هەرچەند نیەتی تەڵاقدانیشی هەبێ، هەروەك لە (تحفة)و(نهاية)و حاشیەکانیاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی چەند جۆرێکیتری هەڵواسین ﴾

(عَلَّقَ بِأَكْلِ رَغِيفٍ أَوْ رُمَّانَةٍ) هەرکاتێك تەڵاقەکەی هەڵواسی‌و گوتی: ئەگەر کولێرەیەك، یان هەنارێك بخۆی تەڵاقت کەوتبێ (فَبَقِيَ لُبَابَةٌ أَوْ حَبَّةٌ) ئینجا لە دوای خواردنەکە پارچە لَمْ يَقَعْ، وَلَوْ أَكَلاَ تَمْرًا وَخَلَطَا نَوَاهُمَا فَقَالَ: إِنْ لَمْ تُمَيِّزِي نَوَاكِ فَأَنْتِ طَالِقٌ. فَجَعَلَتْ كُلَّ نَوَاةٍ وَحْدَهَا لَمْ يَقَعْ إِلاَّ أَنْ يَقْصِدَ تَعْيِينًا، وَلَوْ كَانَ بِفَمِهَا تَمْرَةٌ فَعَلَّقَ بِبَلْعِهَا ثُمَّ بِرَمْيِهَا ثُمَّ بِإِمْسَاكِهَا فَبَادَرَتْ مَعَ فَرَاغِهِ بِأَكْلِ بَعْضٍ وَرَمْيِ بَعْضٍ لَمْ يَقَعْ، وَلَوْ اِتَّهَمَهَا بِسَرِقَةٍ فَقَالَ: إِنْ لَمْ تَصْدُقِينِي فَأَنْتِ طَالِقٌ. فَقَالَتْ: سَرَقْتُ مَا سَرَقْتُ. لَمْ تَطْلُقْ، وَلَوْ قَالَ: إِنْ لَمْ تُخْبِرِينِي بِعَدَدِ حَبِّ هَذِهِ الرُّمَّانَةِ قَبْلَ كَسْرِهَا. فَالْخَلاَصُ أَنْ تَذْكُرَ عَدَدًا يُعْلَمُ أَنَّهَا لاَ تَنْقُصُ عَنْهُ ثُمَّ تَزِيدَ وَاحِدًا وَاحِدًا حَتَّى تَبْلُغَ مَا يُعْلَمُ أَنَّهَا لاَ تَزِيدُ عَلَيْهِ،

کولێرەیەکی بچوك، یان دەنکە هەنارێك مایەوە (لَمْ يَقَعْ) تەڵاقەکەی ناکەوێ، چونکە هەمووی نەخواردوە (وَلَوْ أَكَلاَ تَمْرًا وَخَلَطَا نَوَاهُمَا) ئەگەر ژن‌و مێردەکە قەسپیان خواردو دەنکە قەسپەکانیشیان تێکەڵ کردن (فَقَالَ إِنْ لَمْ تُمَيِّزِي نَوَاكِ فَأَنْتِ طَالِقٌ) مێردەکەش گوتیە ژنەکەی: ئەگەر دەنکە قەسپەکانی خۆت جیانەکەیەوە تۆ تەڵاقکەوتووی (فَجَعَلَتْ كُلَّ نَوَاةٍ وَحْدَهَا) ژنەکەش هەر دەنکێکی بە تەنها دانا، ئەوە (لَمْ يَقَعْ) تەڵاقی ناکەوێ (إِلاَّ أَنْ يَقْصِدَ تَعْيِينًا)مەگەر مەبەستی مێردەکە دیارکردنی دەنکەکان بێ، ئەو کاتە تەڵاقی دەکەوێ، چونکە دیارکردنەکە مەحاڵە.

(وَلَوْ كَانَ بِفَمِهَا تَمْرَةٌ) ئەگەر ژنەکە قەسپێکی لەدەمدا بوو (فَعَلَّقَ بِبَلْعِهَا) مێردەکەش تەڵاقەکەی بە قوتدانی قەسپەکە هەڵواسی (ثُمَّ بِرَمْيِهَا) ئینجا بە فڕێدانی قەسپەکە (ثُمَّ بِإِمْسَاكِهَا) ئینجا بە ڕاگرتنی قەسپەکە، واتە: گوتی ئەگەر ئەم قەسپە قوت بدەی تەڵاقت کەوتبێ، ئەگەر فڕێی بدەی تەڵاقت کەوتبێ، ئەگەر لە دەمدا ڕایبگری تەڵاقت کەوتبێ (فَبَادَرَتْ مَعَ فَرَاغِهِ بِأَكْلِ بَعْضٍ وَرَمْيِ بَعْضٍ) ژنەکەش لەگەڵ کۆتایی قسەی مێردەکە پەلەی کرد: بەشێکی قەسپەکەی خواردو بەشێکیشی فڕێدا (لَمْ يَقَعْ) تەڵاقی ناکەوێ.

(وَلَوْ اتَّهَمَهَا بِسَرِقَةٍ) ئەگەر مێردەکە تۆمەتی دزیی بە ژنەکەی کرد (فَقَالَ إِنْ لَمْ تَصْدُقِينِي فَأَنْتِ طَالِقٌ) ئینجا مێردەکە گوتی: ئەگەر ڕاستیم پێ نەڵێی تۆ تەڵاقکەوتووی (فَقَالَتْ سَرَقْتُ مَا سَرَقْتُ) ژنەکەش گوتی: دزیومە نەمدزیوە. ئەوە (لَمْ تَطْلُقْ) تەڵاقی ناکەوێ، چونکە بێگومان لەو دوو ووشەیە لە یەکێکیاندا ڕاست دەکا.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر مێردەکە گوتیە ژنەکەی: (إِنْ لَمْ تُخْبِرِينِي بِعَدَدِ حَبِّ هَذِهِ الرُّمَّانَةِ قَبْلَ كَسْرِهَا) ئەگەر– پێش شکاندنی ئەم هەنارە– ژمارەی دەنکەکانیم پێ نەڵێی تەڵاقت کەوتبێ. ئەوە (فَالْخَلَاصُ) ڕزگاربوون لە تەڵاقکەوتن بەوە دەبێ: (أَنْ تَذْكُرَ عَدَدًا يُعْلَمُ أَنَّهَا لاَ تَنْقُصُ عَنْهُ) ژنەکە ژمارەیەکی ئەوها بڵێ: کە بزاندرێ هەنارەکە لەو ژمارەیە دەنکەکانی کەمتر نیە (ثُمَّ تَزِيدَ وَاحِدًا وَاحِدًا حَتَّى تَبْلُغَ مَا يُعْلَمُ أَنَّهَا لاَ تَزِيدُ عَلَيْهِ) ئینجا یەکە یەکە ژمارەی دەنکەکان زیاد بکا تا دەگاتە ژمارەیەکی ئەوها کە بزاندرێ دەنکەکانی لەو ژمارەیە زیاتر نابن.

وَالصُّورَتَانِ فِيمَنْ لَمْ يَقْصِدْ تَعْرِيفًا، وَلَوْ قَالَ لِثَلاَثٍ: مَنْ لَمْ تُخْبِرْنِي بِعَدَدِ رَكَعَاتِ فَرَائِضِ الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ، فَقَالَتْ وَاحِدَةٌ: سَبْعَ عَشْرَةَ. وَأُخْرَى: خَمْسَ عَشْرَةَ. أَيْ يَوْمَ جُمُعَةٍ، وَثَالِثَةٌ: إِحْدَىعَشْرَةَ. أَيْ لِمُسَافِرٍ، لَمْ يَقَعْ، وَلَوْ قَالَ: أَنْتِ طَالِقٌ إِلَى حِينٍ أَوْ زَمَانٍ أَوْ بَعْدَ حِينٍ. طَلَقَتْ بِمُضِيِّ لَحْظَةٍ، وَلَوْ عَلَّقَ بِرُؤْيَةِ زَيْدٍ أَوْ لَمْسِهِ أَوْ قَذْفِهِ تَنَاوَلَهُ حَيًّا وَمَيِّتًا، بِخِلاَفِ ضَرْبِهِ،

(وَالصُّورَتَانِ) وێنەی دزیەکەو هەنارەکە (فِيمَنْ لَمْ يَقْصِدْ تَعْرِيفًا) لە بارەی ئەو کەسە بوو: کە دیارکردنی مەبەست نەبێ، ئەگینا: بەو ڕێگەیڕابردوو ڕزگاری نابێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر شتێکی لە شوێنێك دانا، ئینجا لێی بە سەهوو چوو، ژنەکەشی بە شتەکەی نەزانیبو، مێردەکەش گوتی: ئەگەر شتەکەم نەدەیتێ تەڵاقت کەوتبێ. ئینجا مێردەکە شوێنەکەی هاتەوە بیرو دیتی شتەکە لە شوێنەکەدایە، ئەوە تەڵاقی ناکەوێ، بەڵکو سوێندەکەش دانامەزرێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، بەڵام ئەگەر لەو مەسەلەیەدا بڵێ: هەر کاتێك شتەکەم نەدەیتێ تەڵاقت کەوتبێ، ئەو کاتە تەڵاقی دەکەوێ، هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی.

(وَلَوْ قَالَ لِثَلاَثٍ) ئەگەر بە سێ ژنەکانی خۆی گوت (مَنْ لَمْ تُخْبِرْنِي بِعَدَدِ رَكَعَاتِ فَرَائِضِ الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ) هەر کێتان ژمارەی ڕەکعەتەکانی نوێژە واجبەکانی ڕۆژێو شەوێم پێ نەڵێ تەڵاقی کەوتبێ (فَقَالَتْ وَاحِدَةٌ سَبْعَ عَشْرَةَ) ژنێکیان گوتی: حەڤدەنە (وَأُخْرَى خَمْسَ عَشْرَةَ: أَيْ يَوْمَ جُمُعَةٍ) یەکێکیش گوتی: پانزەنە. واتە: لە ڕۆژی هەینیدا (وَثَالِثَةٌ إِحْدَى عَشْرَةَ: أَيْ لِمُسَافِرٍ) سێیەمەکەش گوتی: پانزەنە. واتە: بۆ ڕێبوار، ئەوە (لَمْ يَقَعْ) تەڵاقی ناکەوێ، چونکە گشتیان ڕاست دەکەن.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر مێردەکە گوتی (أَنْتِ طَالِقٌ إِلَى حِينٍ أَوْ زَمَانٍ أَوْ بَعْدَ حِينٍ) تۆ تەڵاقکەوتووی تا کاتێك، یان تا ماوەیەك ، یان پاش ماوەیەك، ئەوە (طَلَقَتْ بِمُضِيِّ لَحْظَةٍ) تەڵاقی دەکەوێ بە ڕابردنی ماوەی چاولێکردنێك، بەڵام ئەگەر بڵێ: تەڵاقم کەوتبێ تا ماوەیەك حەقەکەت دەدەمەوە. ئەوە تا بێئومێد نەبێ تەڵاقی ناکەوێ، هەروەك لە

(تحفة)دا فەرموویەتی؟ چونکە ئەمە وەعدەپێدانە.
(وَلَوْ عَلَّقَ بِرُؤْيَةِ زَيْدٍ) ئەگەر تەڵاقەکەی هەڵواسی بە دیتنی زەید (أَوْ لَمْسِهِ) یان بە دەست لێدانی (أَوْقَذْفِهِ) یان بە بوختان پێکردنی: وەك ئەگەر فلانکەست دیت، یان دەستت لێدا، یان بوختانت پێکرد تەڵاقت کەوتبێ. ئەوە (تَنَاوَلَهُ حَيًّا وَمَيِّتًا) هەڵواسینەکەی هەرسێکیان لە حاڵەتی زیندوویی و مردوویی‌دا فلانکەسەکە دەگرێتەوە (بِخِلَافِ ضَرْبِهِ) بەڵام لێدان ئەوها نیە: وەك ئەگەر لە فلانکەس بدەی تەڵاقت کەوتبێ، ئەوە ئەگەر لە حاڵەتی زیندوویی‌دا لێی بدا تەڵاقی دەکەوێ، ئەگەرنا: نا.
وَلَوْ خَاطَبَتْهُ بِمَكْرُوهٍ: كَيَا سَفِيهُ يَا خَسِيسُ، فَقَالَ: إِنْ كُنْتُ كَذَاكَ فَأَنْتِ طَالِقٌ. إِنْ أَرَادَ مُكَافَأَتَهَا بِإِسْمَاعِ مَا تَكْرَهُ طَلَقَتْ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ سَفَهٌ، أَوِ التَّعْلِيقَ اُعْتُبِرَتِ الصِّفَةُ، وَكَذَا إِنْ لَمْ يَقْصِدْ فِالأَصَحِّ، وَالسَّفَهُ مُنَافِي إِطْلَاقَ التَّصَرُّفِ، وَالْخَسِيسُ: قِيلَ مَنْ بَاعَ دِينَهُ بِدُنْيَاهُ، وَيُشْبِهُ أَنْ يُقَالَ: هُوَ مَنْ يَتَعَاطَى غَيْرَ لَائِقٍ بِهِ بُخْلاً.

(كِتَابُ الرَّجْعَةِ)

شَرطُ الْمُرْتَجِعِ أَهْلِيَّةُ النِّكَاحِ بِنَفْسِهِ،

(وَلَوْ خَاطَبَتْهُ بِمَكْرُوهٍ) ئەگەر ژنەکە قسەیەکی ناخۆشی بە مێردەکەی گوت: (كَـ) وەك (يَا سَفِيهُ يَا خَسِيسُ) هەی ماڵبەفیڕۆدەر، هەی ڕەزیل (فَقَالَ إِنْ كُنْتُ كَذَاكَ فَأَنْتِ طَالِقٌ) مێردەکەش گوتی: ئەگەر من ئەوها بم تۆ تەڵاقکەوتووی. ئەوە (إِنْ أَرَادَ مُكَافَأَتَهَا بِإِسْمَاعِ مَا تَكْرَهُ) ئەگەر مێردەکەش مەبەستی ئەوە بێ تۆڵەی جنێوەکەی بکاتەوە بە قسەیەکی ئەوها کە ژنەکەی پێی ناخۆش بێ، ئەوە (طَلَقَتْ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ سَفَهٌ) تەڵاقی دەکەوێ هەرچەند مێردەکەش بەفیڕۆدەرو ڕەزیل نەبێ (أَوِ التَّعْلِيقَ) یان ئەگەر مەبەستی هەڵواسین بێ، ئەوە (اُعْتُبِرَتِ الصِّفَةُ) مەرجە پێهەڵواسراوەکە بێتە جێ (وَكَذَا إِنْ لَمْ يَقْصِدْ) هەروەها ئەگەر هیچیشی مەبەست نەبێ، مەرجە: پێهەڵواسراوەکە بێتە جێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَالسَّفَهُ) ماڵ بەفیڕۆدان (مُنَافِي إِطْلَاقَ التَّصَرُّفِ) سیفەتێکە دژ بە سەربەخۆیی دەستکاریکردنی مڵك و ماڵە، هەروەك لە باسیقەدەغەکردندا ڕابرا (وَالْخَسِيسُ) ڕەزیل (قِيلَ مَنْ بَاعَ دِينَهُ بِدُنْيَاهُ) ئەو کەسەیە ئایینی خۆی بە دونیایەکەی فرۆشتبێ (وَيُشْبِهُ أَنْ يُقَالَ) پێشدەچێ بگوترێ (هُوَ مَنْ يَتَعَاطَى غَيْرَ لَائِقٍ بِهِ بُخْلًا) ڕەزیل ئەو کەسەیە لە بەر بەخیلی کاری وەها بکا: کە شیاوی خۆی نەبێ.
ئینجا بزانە: ئەگەر گوتی: تەڵاقم کەوتبێ ماڵی فلانکەس ناخۆم. ئینجا بووە مێوانی کەسەکەو بە مێوانداری خواردی، ئەوە تەڵاقی ناکەوێ، چونکە پێش قوتدان خواردنەکە

دەبێتە مڵکی میوانەکە، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

﴿ كِتَابُ الرَّجْعَةِ: پەرتوکی گەڕاندنەوەی ژن=چاککردنەوەی تەڵاق ﴾

واتە: ئەو ژنەی بە خۆڕایی بە تەڵاقێك، یان بە دوو تەڵاق تەڵاقیداوە، لە (عِدَّة)دا بیگەڕێنێتەوە ژێر مارەبڕینیخۆی، بێ مارەکردنەوەیەکینوێ، جا ئەم جۆرە تەڵاقدراوە پێی دەگوترێ: (رَجْعِيَّة) گەڕایەوەیی. هەروەك لە سەرەتای (خُلْع)دا ڕابرا.

(شَرطُ الْمُرْتَجِعِ) مەرجی ئەو کەسەی تەڵاقدراوی(رَجْعِيَّة) دەگەڕێنێتەوە ئەوەیە: (أَهليَّةُ النِّكَاحِ بِنَفْسِه) شیاوی ئەوە بێ بەخۆی ژن لە خۆی مارە ببڕێ: وەك بالغو عاقلْ بێو

وَلَوْ طَلَّقَ فَجُنَّ فَلِلْوَلِيِّ اَلرَّجْعَةُ عَلَى الصَّحِيحِ حَيْثُ لَهُ اِبْتِدَاءُ النِّكَاحِ، وَتَحْصُلُ بِرَاجَعْتُكِ وَرَجَعْتُكِ وَارْتَجَعْتُكِ، وَالأَصَحُّ أَنَّ الرَّدَّ وَالإِمْسَاكَ صَرِيحَانِ، وَأَنَّ التَّزْوِيجَ وَالنِّكَاحَ كِنَايَتَانِ، وَلْيَقُلْ: رَدَدْتُهَا إِلَيَّ. أَوْ إِلَى نِكَاحِي. وَالْجَدِيدُ أَنَّهُ لاَ يُشْتَرَطُ الإِشْهَادُ، فَتَصِحُّ بِكِنَايَةٍ،

بە خۆشی خۆی بێو کافربوو نەبێ، کەواتە: ژن گەڕاندنەوەی منداڵو شێتو زۆرلێکراو و کافربوو دروست نابێ.

بەڵام (وَلَوْ طَلَّقَ فَجُنَّ) ئەگەر ژنەکەی تەڵاق دا، ئینجا لە دوای تەڵاقدانەکە شێت بوو، ئەوە (فَلِلْوَلِيِّ الرَّجْعَةُ عَلَىالصَّحِيحِ) سەرپەرشتکارەکەی بۆی دروستە ژنەکەی بۆ بگەڕێنێتەوە، لە سەر فەرموودەی ڕاست، بەڵام (حَيْثُ لَهُ اِبْتِدَاءُ النِّكَاحِ) لەو حاڵەتەی کە بۆی دروست بێ لە سەرەتادا ژنێك لە شێتەکە مارەبکا: وەك شێتەکە پێویستی بە جیماعکردن بێ، کەواتە: سەرپەرشکارەکە دەڵێ: فلانە ژنی ئەم شێتەم گەڕاندەوە ژێر مارەبڕینی شێتەکە. کەوابو: وەکیلگرتنیش بۆ ژن گەڕاندنەوە دروستە.

ئینجا بزانە: ئەگەر میردەکە کەوتە گومان: ئایا تەڵاقی داوە، یان نا، ئینجا لە (عِدَّة)دا– بۆ پارێزکاری– ژنەکەی گەڕاندەوە، ئینجا ئاشکرا بوو تەڵاقیداوە، ئەوە گەڕاندنەوەکەی دروست بووە، هەروەك لە (تحفة)و (مغني)دا فەرموویانە.

(وَتَحْصُلُ) گەڕاندنەوەی تەڵاقدراوی(رَجْعِيَّة) دێتەجێ (بِـ) بە یەکێك لەو ووشانە: وەك (رَاجَعْتُكِ ورَجَعْتُكِ وَارْتَجَعْتُكِ) ریجعەتم لەگەڵ تۆ کرد، تۆم گەڕاندەوە، قبوڵی گەڕاندنەوی تۆم کرد (وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر: (أنَّ الرَّدَّ وَالإِمْسَاكَ صَرِيحَانِ) تۆم هێناوە= گەڕاندەوە، تۆم ڕاگرتەوە، هەردووکیان ووشەیئاشکرای گەڕاندنەوەن، چونکە هەردووکیان لە قورئاندا هاتون (وَ) هەر بە فەرموودەیڕاستتر (أنَّ التَّزْوِيجَ وَالنِّكَاحَ كِنَايَتَانِ) کردمە جووت لەگەڵ خۆمو لەخۆم مارە کردەوە، هەردووکیان ووشەی نائاشکرانو پێویستە نیەتی گەڕاندنەوەیان لەگەڵدا بێ.

(وَلْيَقُل) ئەو کەسەی تەڵاقدراوەکە دەگەڕێنێتەوە با بڵێ: (رَدَدْتُهَا إِلَيَّ أَوْ إِلَى نِكَاحِي) ژنەکەم گەڕاندەوە لایخۆم. یان بڵێ: ژنەکەم گەڕاندەوە ژێر مارەبڕینیخۆم.

(وَالْجَدِيدُ) بە فەرموودەی نوێ (أَنَّهُ لاَيُشْتَرَطُ الإِشْهَادُ) بۆ دروستبوونی گەڕاندنەوەیژنەکە بە مەرج دانانرێ: شاهید بگرێ، بەڵکو شاهیدگرتنەکە سوننەتە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ﴾ هەر کاتێك ژنە تەڵاقدراوەکان لە تەواوبوونی (عِدَّة) نزیك کەوتنەوە: یان بە یاسایشەرع ڕایان بگرنەوە، یان بە یاسایشەرع لێیان جیا ببنەوە، دوو پیاوی دادپەروەریش لە سەر ڕاگرتنەوەکە بکەنە شاهید. کەوابو: (فَتَصِحُّ بِكِنَايَةٍ) گەڕاندنەوەی ژنەکە بە ووشەی نائاشکراش دروست دەبێ، ئەگەر نیەتی لەگەڵدا بێ.

وَلاَ تَقْبَلُ تَعْلِيقًا، وَلاَ تَحْصُلُ بِفِعْلٍ: كَوَطْءٍ، وَتَخْتَصُّ الرَّجْعَةُ بِمَوْطُوءَةٍ طُلِّقَتْ بِلاَ عِوَضٍ لَمْ يُسْتَوْفَ عَدَدُ طَلاَقِهَا بَاقِيَةٍ فِي الْعِدَّةِ مَحَلٍّ لِحِلٍّ لاَ مُرْتَدَّةٍ،

﴿ئاگاداری﴾: بۆ دروستبوونی گەڕاندنەوەی ژن: ڕازیبوونی ژنەکەو سەرپەرشتکارەکەی مەرج نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ﴾ مێردەکانیان لەپێشترن بۆ گەڕاندنەوەیان لە ماوەی (عِدَّة)دا.

(وَلاَ تَقْبَلُ تَعْلِيقًا) گەڕاندنەوەی ژن قبوڵی هەڵواسین ناکا: وەك تۆم گەڕاندەوە ئەگەر حەزت کرد (وَلاَ تَحْصُلُ بِفِعْلٍ: كَوَطْءٍ) گەڕاندنەوە نایەتە جێ بە کردارێك: وەك جیماعکردن، هەر چەند نیەتی گەڕاندنەوەشی هەبێ.

(وَتَخْتَصُّ الرَّجْعَةُ) گەڕاندنەوە تایبەتە بەو تەڵاقدراوەی ئەم مەرجانەی لێبێنەجێ: یەکەم: (بِمَوْطُوءَةٍ) بەو ژنەی جیماعی لەگەڵ کراوە، یان (مَني)یە ڕێزدارەکەی مێردەکەی تێکراوە، چونکە ئەگەر جیماعی لەگەڵ نەکرابێو تەڵاق بدرێ، یەکسەر دەبێتە (بائن)و (عِدَّة)شی لە سەر نیە، ئایەتەکەیڕابردووش فەرمووی: لە ماوەی (عِدَّة)دا.

دووەم: (طُلِّقَتْ بِلاَ عِوَضٍ) ژنەکەش بە خۆڕایی تەڵاق درابێ، چونکە ئەگەر مارەبڕینی هەڵوەشێندرابێتەوە، یان بە پارە تەڵاق درابێ، ئەو کاتە بە مارەبڕینێکینوێ نەبێ حەڵاڵ نابێتەوە.

سێیەم: (لَمْ يُسْتَوْفَ عَدَدُ طَلاَقِهَا) ژمارەی تەڵاقەکانیژنەکە تەواو نەبوبێ، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿الطَّلاقُ مَرَّتَانِ﴾ ئەو تەڵاقانەی گەڕاندنەوەی بە دوادا دەبێ دوو جارە. کەواتە: ئەگەر سێ تەڵاقەکەی تەواو بوبن ئەوە بە مارە بەجاش نەبێ لێی حەڵاڵ نابێتەوە، هەروەك ڕابرا، هەم ﴿عَنْ ابن عمر رضي الله عنهما –فِي جَوَابِ سائِلٍ–: أَمَّا أَنْتَ طَلَّقْتَ اِمْرَأَتَكَ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ فَإِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَمَرَنِى بِهذا، وَإِنْ كُنْتَ طَلَّقْتَهَا ثَلاَثاً فَقَدْ حَرُمَتْ عَلَيْكَ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجاً غَيْرَكَ﴾ رواه مسلم، ئەگەر ژنەکەت یەك، یان دوو تەڵاق داوە، ئەوە

پێغەمبەرﷺ فەرمانی پێکردم بێگەڕێنمەوە، بەڵام ئەگەر سێبەسێ تـەڵاقت دابـێ، ئـەوە ژنەکەت لێحەرام بووە تا مێردێکیتر دەکا.
چوارەم: (بَاقِيَةٍ فِيالْعِدَّة) ژنە تەڵاقدراوەکە لە (عِدَّة)دا مابێ، چونکە ئەگەر (عِدَّة)ی تەواو ببێ، پێویستی بە مارەبڕینێکی سەرلەنوێیە.
پێنجەم: (مَحَلٍّ لِحِلٍّ) ژنە تەڵاقدراوەکە شیاوی حەڵاڵبوونیش بێ بـۆ مێردەکـەی، چـونکە ئەگەر ژنەکە موسوڵمان بێو مێردەکەشی هەر کافر بێ، ئەو کاتە گەڕاندنەوەکەی دروست نابێ، هەم (لاَ مُرْتَدَّةٍ) ژنەکەش کافربوو نەبێ، چوکە ژنیکافربوو حەڵاڵ نیە.
وَإِذَا ادَّعَــتْ انْقِضَــاءَ عِــدَّةِ أَشْــهُرٍ وَأَنْكَــرَ صُــدِّقَ بِيَمِينِــهِ، أَوْ وَضْــعَ حَمْــلٍ لِمُـدَّةِ إِمْكَـانٍ وَهِـيَ مِمَّـنْ تَحِـيضُ لاَ آيِسَـةٌ فَالأَصَـحُّ تَصْـدِيقُهَا بِيَمِـينٍ، وَإِنْ ادَّعَـتْ وِلاَدَةَ تَامٍّ فَإِمْكَانُهُ سِتَّةُ أَشْهُرٍ وَلَحْظَتَانِ مِنْ وَقْتِ النِّكَاحِ، أَوْ سِقْطٍ مُصَوَّرٍ فَمِأَةٌ وَعِشْرُونَ يَوْمًـا وَلَحْظَتَـانِ، أَوْ مُضْـغَةٍ بِـلاَ صُـورَةٍ فَثَمَـانُونَ يَوْمًـا وَلَحْظَتَـانِ، أَوْ انْقِضَـاءَ أَقْـرَاءٍ: فَإِنْ كَانَتْ حُرَّةً وَطُلِّقَتْ فِي طُهْرٍ فَأَقَلُّ الإِمْكَانَ اِثْنَانِ وَثَلاَثُونَ يَوْمًا وَلَحْظَتَانِ،

(وَإِذَا ادَّعَتْ انْقِضَاءَ عِدَّةِ أَشْهُرٍ) هـەرکاتێك ژنـە تەڵاقدراوەکـە گـوتی: (عِـدَّة)م تـەواو بـووە، (عِدَّة)کەشی بە مانگ بوو، چونکە لە حەیز وەستابو (وَأَنْكَرَ) مێردەکەش گوتی: ڕاست ناکاو (عِدَّة)ی تەواو نەبوە، ئەوە (صُدِّقَ بِيَمِينِه) بە سوێندخواردن باوەڕ بە مێردەکە دەکرێ.
(أَوْ وَضْعَ حَمْلٍ لِمُدَّةِ إِمْكَانٍ) یان ژنەکە گوتی: باری زگم داناوەو دەشگونجا لەو ماوەیـەدا ئەو بارەی دانابێ (وَهِيَ مِمَّنْ تَحِيضُ لاَ آيِسَةٌ) ژنەکەش لەوانە بوو حەیزی دەدیت، نەك لە حـەیز وەسـتابێ، ئـەو کاتـە (فَالأَصَـحُّ تَصْـدِيقُهَا بِـيَمِينٍ) بـە فـەرموودەی ڕاسـتتر: بە سوێندخواردن باوەڕ بە ژنەکە دەکرێ، بەڵام ئەگەر نەبالغ بوو، یان لەحەیز وەستابو، ئەو کاتە بە سوێندخواردن باوەڕی پێناکرێ.
ئینجا (وَإِنْ ادَّعَتْ وِلاَدَةَ تَامٍّ) ئەگەر ژنەکە گوتی: منداڵێکی تەواوم لێبوە. ئەوە (فَإِمْكَانُهُ سِتَّةُ أَشْهُرٍ وَلَحْظَتَانِ مِنْ وَقْتِ النِّكَاحِ) لایکەمی گونجانی ئەو منداڵبوونەش شـەش مـانگو دوو چاوچـوقانە لـە کاتیمارەبڕینـەوە: چاوچـوقانێك بـۆ جیمـاعو چاوچـوقانێکیش بـۆ منداڵبوون (أَوْ سِقْطٍ مُصَوَّرٍ) یان ژنەکە گـوتی: کۆرپەیەکیلەبارچـوویوێنەکراوم لێبـوە. ئەوە (فَمِأَةٌ وَعِشْرُونَ يَوْمًا وَلَحْظَتَانِ) لایکەمی گونجانی ئەو کۆرپەیەش سەدو بیست ڕۆژو دوو چاوچوقانە (أَوْ مُضْغَةٍ بِلاَ صُورَةٍ) یان گوتی: پارچە گۆشـتێکی لەبارچـووی بێوێنـەم لێبوە. ئەوەش (فَثَمَانُونَ يَوْمًا وَلَحْظَتَانِ) لایکەمیەکـەی هەشـتا ڕۆژو دوو چاوچـوقانە، چونەکە لە حەدیسی (صحیح)دا ئەو سێ قۆناغانە هاتوونو بـە هـەر جـۆرێکیش لـەو سـێ جۆرە منداڵبوونە (عِدَّة) تەواو دەبێ، هەروەك لە باسی (عِدَّة)دا ڕوون کراوەتەوە.
(أَوْ انْقِضَـاءَ أَقْـرَاءٍ) یـان ژنەکـە گـوتی: (عِدَّة)م بـە پاکبوونەوەیحـەیز تـەواو

بووه. ئەوە:
(فَإِنْ كَانَتْ حُرَّةً وَطُلِّقَتْ فِي طُهْرٍ) ئەگەر ژنەكە ئازاد بێو لە پاكبوونەوەشدا تەڵاق درابێ، ئەوە (فَأَقَلُّ الإِمْكَانِ) لایكەمی گونجانیتەاوبوونەكە (اِثْنَانِ وَثَلَاثُونَ يَوْمًا وَلَحْظَتَانِ) سیو دوو ڕۆژو دوو چاوچوقانە: وەك لە پاكبوونەوەدا—بە چاوچوقانێك— پێش كەوتنە حەیز تەڵاق بدرێ، ئەمە پاكبوونەوەی یەكەمە، ئینجا ڕۆژێكو شەوێك بكەوێتە حەیز، ئینجا پانزە ڕۆژ پاك ببێتەوە، ئەمەش پاكبوونەوەی دووەمە، ئینجا ڕۆژێكو شەوێك بكەوێتە حەیز، ئینجا پانزە ڕۆژ پاك ببێتەوەو چاوچوقانێك دەست بە حەیزێكیتر بكا، ئەمەش پاكبوونەوەی سێیەمە.

أَوْ فِي حَيْضٍ فَسَبْعَةٌ وَأَرْبَعُونَ وَلَحْظَةٌ، أَوْ أَمَةً وَطُلِّقَتْ فِي طُهْرٍ فَسِتَّةَعَشَرَ يَوْمًا وَلَحْظَتَانِ، أَوْ فِي حَيْضٍ فَأَحَدٌ وَثَلَاثُونَ وَلَحْظَةٌ، وَتُصَدَّقُ إِنْ لَمْ تُخَالِفْ عَادَةً دَائِرَةً، وَكَذَا إِنْ خَالَفَتْ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ وَطِئَ رَجْعِيَّتَهُ وَاسْتَأْنَفَتِ الأَقْرَاءَ مِنْ وَقْتِ الْوَطْءِ رَاجَعَ فِيمَا كَانَ بَقِيَ،

(أَوْ فِي حَيْضٍ) یان تەڵاقدراوە ئازادەكە لە حەیزدا تەڵاق درابو، ئەوە (فَسَبْعَةٌ وَأَرْبَعُونَ وَلَحْظَةٌ) لایكەمی گونجانەكەی چلو حەفت ڕۆژو چاوچوقانێكە: وەك لە كۆتایی حەیزەكەیدا تەڵاق بدرێ، ئینجا پانزە ڕۆژ پاك ببێتەوە، ئینجا ڕۆژێكو شەوێك بكەوێتە حەیز، ئینجا پانزە ڕۆژ پاك ببێتەوە، ئینجا ڕۆژێكو شەوێك بكەوێتە حەیز، ئینجا پانزە ڕۆژ پاك ببێتەوەو بە چاوچوقانێك دەست بە حەیز بكاتەوە.

(أَوْ أَمَةً وَطُلِّقَتْ فِي طُهْرٍ) یان تەڵاقدراوەكە كۆیلە بوو و لە پاكبوونەوەدا تەڵاق درابو، ئەوە (فَسِتَّةَ عَشَرَ يَوْمًا وَلَحْظَتَانِ) لای كەمی شانزە ڕۆژو دوو چاوچوقانە (أَوْ فِي حَيْضٍ) یان ئەگەر لە حەیزدا تەڵاق درابو، ئەوە (فَأَحَدٌ وَثَلَاثُونَ وَلَحْظَةٌ) لای كەمی سیو یەك ڕۆژو چاوچوقانێكە، چونكە كۆیلە بە دوو پاكبوونەوە (عِدَّة)ی تەواو دەبێ.

(وَتُصَدَّقُ) ژنی تەڵاقدراو لەبارەی حەیزو پاكبوونەوەی خۆی باوەڕی پێدەكرێ (إِنْ لَمْ تُخَالِفْ عَادَةً دَائِرَةً) بەو مەرجەی دژ بە عادەتیمانگانەی نەبێ (وَكَذَا إِنْ خَالَفَتْ فِيالأَصَحِّ) هەروەها ئەگەر دژ بە عادەتەكەشی بێ هەر باوەڕی پێدەكرێ لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵام لە هەردوو حاڵەتدا ئەگەر مێردەكەی باوەڕی پێنەكا، دەبی ژنەكە سوێند بخوا، جا ئەگەر سوێندی نەخوارد، ئەو كاتە مێردەكە سوێند دەخواو مافی گەڕاندنەوی دەبێ.

(وَلَوْ وَطِئَ رَجْعِيَّتَهُ) ئەگەر مێردەكە جیماعی لەگەڵ تەڵاقدراوە (رَجْعِيَّة)كەیخۆی كرد (وَاسْتَأْنَفَتِ الأَقْرَاءَ مِنْ وَقْتِ الْوَطْءِ) ئینجا بە هۆی جیماعەكە ژنە تەڵاقدراوەكە سەرلەبنیات لە كاتی جیماعەوە دەستی بە (عِدَّة) كردەوە، ئەوە (رَاجَعَ فِيمَا كَانَ بَقِيَ) مێردەكە ژنەكەی دەگەڕێنێتەوە لەو بەشەی كە لە (عِدَّة)ی تەڵاقەكەی پێش جیماعكردن مابو، نەك

له(عِدَّة) دهستپێكراوهكهی جیماع.

بۆ وێنه: له دوای دوو مانگ، یان دوو پاكبوونهوه مێردهكه جیماعی لهگهڵ ژنه تهڵاقدراوهكهی كرد، ئهوه له سهر ژنهكه واجبه سهرلهبنیات بۆ ئهو جیماعه له كاتی جیماعهكهوه دهست به (عِدَّة)یهكیتر بكاتهوه، واته: سێ مانگیتر، یان سێ پاكبوونهوهیتر چاوهڕوان بكا، ئهو مانگهش، یان ئهو پاكبوونهوهش كه له (عِدَّة)یتهڵاقهكهی مابۆوه، دهچێته ناو (عِدَّة)یجیماعهكه، بهڵام مێردهكه بۆی دروست نیه له ههموو (عِدَّة)ی جیماعهكهدا ژنهكه بگهڕێنێتهوه، بهڵكو تهنها له مانگهكهییهكهمدا، یان له پاكبوونهوهكهی یهكهمدا–كه پێش جیماع مابونهوه– مافی ههیهو له دووهكهیتردا مافی نیه.

وَيَحْـرُمُ الإسْـتِمْتَاعُ بِهَـا، فَـإنْ وَطِـئَ فَـلاَ حَـدَّ، وَلاَ يُعَـزَّرُ إلاَّ مُعْتَقِـدُ تَحْرِيمِـهِ، وَيَجِـبُ مَهْرُمِثْـلٍ إنْ لَـمْ يُرَاجِـعْ، وَكَـذَا إنْ رَاجَـعَ عَلَىالْمَـذْهَبِ، وَيَصِـحُّ إيـلاَءٌ وَظِهَارٌ وَطَلاَقٌ وَلِعَانٌ، وَيَتَوَارَثَانِ، وَإذَا ادَّعَى–وَالْعِدَّةُ مُنْقَضِيَةٌ– رَجْعَةً فِيهَا فَأَنْكَرَتْ: فَإنْ اتَّفَقَا عَلَى وَقْتِ الإنْقِضَاءِ كَيَوْمِ الْجُمُعَةِ وَقَالَ: رَاجَعْت يَوْمَ الْخَمِيسِ،

جا بزانه: ئهوه له حاڵهتێكدا بوو: كه تهڵاقدراوهكه ئاوس نهبێ، چونكه ئهگهر تهڵاقدراوهكه له مێردهكهی ئاوس بوو، یان مێردهكهی بهو جیماعه ئاوسی كرد، ئهو كاته پێویست به بنیاتنانهوهی (عِدَّة) ناكاو تا زگهكهشی دادهنێ مێردهكه مافی گهڕاندنهوهی ههیه، ههروهك له زۆربهی سهرچاوهكاندا فهرموویانه.

(وَيَحْرُمُ الإسْتِمْتَاعُ بِهَا) له مێردهتهڵاقدهرهكه حهرامه لهزهت لهو ژنه وهربگرێ كه به (رَجْعِي) تهڵاقیداوه، بهڵكو تهماشاكردنیشی حهرامه (فَإنْ وَطِئَ) جا ئهگهر مێردهكه جیماعی لهگهڵ كرد (فَلاَ حَدَّ) سزای زینای له سهر نیه، چونكه ههندێك له زانایان به حهڵاڵیان داناوه، كهوابو: (وَلاَ يُعَزَّرُ إلاَّ مُعْتَقِدُ تَحْرِيمِهِ) لهزهتوهرگرهكه تهمبێش ناكرێ، ههرچهند جیماعیشی كردبێ، مهگهر باوهڕی وابێ حهرامه، وهك مهزههبی (شافعی) بێ، ئهوه تهمبێ دهكرێ.

(وَيَجِبُ مَهْرُ مِثْلٍ إنْ لَمْ يُرَاجِعْ) به هۆی ئهم جیماعه مێردهكه مارهیی هاووێنهی له سهر واجب دهبێ بۆ ژنه تهڵاقدراوهكه ئهگهر نهیگهڕێنێتهوه (وَكَذَا إنْ رَاجَعَ عَلَىالْمَذْهَبِ) ههروهها ئهگهر بشیگهڕێنێتهوه مارهییهكهی ههر له سهر واجب دهبێ، له سهر فهرموودهی ڕاستی مهزههب، چونكه جیماعهكه شوبههی تێدایه، كهوابو: ئهو منداڵهی لهم جیماعه پهیدا دهبێ، ههر له نهژادی مێرده جیماعكهرهكهیهو بیژی نیه.

(وَيَصِحُّ إيلاَءٌ وَظِهَارٌ) سوێندی جیماع نهكردنو زیهاركردن لهو ژنهش دروست دهبن كه به (رَجْعِي)تهڵاق دراوه، ههم (وَطَلاَقٌ) تهڵاقدانیتریشی دروست دهبێ: وهك له دوای ئهم تهڵاقه–له (عِدَّة)دا– به تهڵاقێكیتر، یان به دووهكهیتر تهڵاقی بدا: به پاره، یان به

خۆڕایی، هەم (وَلِعَانٌ) لەعنەت لێکردنی زینایشی دروست دەبێ.
(وَيَتَوَارَثَانِ) ژن و مێرد لە (عِدَّة)ی تەلاقی(رَجْعِي)دا میرات لە یەکتری دەگرن، هەروەك لە کۆتایی (دەسەلاتیمێرد بە سەر شوێنیتەلاقدا) ڕابرا.
(وَإِذَا ادَّعَى وَالْعِدَّةُ مُنْقَضِيَةٌ رَجْعَةً فِيهَا) هەر کاتێك لە دوای تەواوبوونی (عِدَّة) مێردەکە گوتی: لە (عِدَّة)دا ژنەکەم گەڕاندۆتەوە (فَأَنْكَرَتْ) ژنەکەش گوتی: ڕاست نیە. ئەوە تەماشا دەکەین: (فَإِنْ اتَّفَقَا عَلَى وَقْتِ الإِنْقِضَاءِ كَيَوْمِ الْجُمُعَةِ) ئەگەر ژنەکەو مێردەکە لە سەر کاتی کۆتایی (عِدَّة) ڕێك کەوتن: وەك هەردووکیان بڵێن: لە ڕۆژی هەینییەوە (عِدَّة)کە تەواو بووە (وَقَالَ رَاجَعْتُ يَوْمَ الْخَمِيسِ) مێردەکەش گوتی: لە ڕۆژی پێنج شەممە گەڕاندمەوە
فَقَالَتْ: بَلْ السَّبْتِ. صُدِّقَتْ بِيَمِينِهَا، أَوْ عَلَى وَقْتِ الرَّجْعَةِ كَيَوْمِ الْجُمُعَةِ وَقَالَتْ: انْقَضَتِ الْخَمِيسَ. وَقَالَ: السَّبْتَ. صُدِّقَ بِيَمِينِهِ، وَإِنْ تَنَازَعَا فِالسَّبْقِ بِلاَ اتِّفَاقٍ فَالأَصَحُّ تَرْجِيحُ سَبْقِ الدَّعْوَى: فَإِنْ ادَّعَتْ الإِنْقِضَاءَ ثُمَّ ادَّعَى رَجْعَةً قَبْلَهُ صُدِّقَتْ بِيَمِينِهَا، أَوْ ادَّعَاهَا قَبْلَ انْقِضَاءٍ فَقَالَتْ: بَعْدَهُ. صُدِّقَ، قُلْتُ: فَإِنْ ادَّعَيَا مَعًا صُدِّقَتْ وَاللهُ أَعْلَمُ.
وَمَتَى ادَّعَاهَا وَالْعِدَّةُ بَاقِيَةٌ صُدِّقَ، وَمَتَى أَنْكَرَتْهَا وَصُدِّقَتْ ثُمَّ اعْتَرَفَتْ قُبِلَ اعْتِرافُهَا،

(فَقَالَتْ: بَلِ السَّبْتِ) ژنەکەش گوتی: بەڵکو ڕۆژی شەممە گەڕاندمتەوە، ئەوە ئەگەر شاهید نەبن (صُدِّقَتْ بِيَمِينِهَا) بە سوێندخواردن باوەڕ بە ژنەکە دەکرێ کە نەیزانیوە لە پێنج شەممەدا گەڕاندویەتیەوە.
(أَوْ عَلَى وَقْتِ الرَّجْعَةِ كَيَوْمِ الْجُمُعَةِ) یان ژنەکەو مێردەکە لە سەر کاتی گەڕاندنەوەکە ڕێك کەوتن: وەك هەردووك بڵێن لە ڕۆژی جومعە گەڕاندنەوەکەی کردوە، بەلام (وَقَالَتْ: انْقَضَتِ الْخَمِيسَ) ژنەکەش گوتی: لە پێنج شەممەوە (عِدَّة)م تەواو بووە (وَقَالَ السَّبْتَ) مێردەکەش گوتی: لە شەممەوە تەواو بووە، ئەوە ئەگەر شاهید نەبن (صُدِّقَ بِيَمِينِهِ) بە سوێندخواردن باوەڕ بە مێردەکە دەکرێ.
(وَإِنْ تَنَازَعَا فِيالسَّبْقِ) ئەگەر ژنەکەو مێردەکە بووە کێشەیان لەوەدا: گەڕاندنەوەکە پێشتر بووە، یان تەواوبوونی(عِدَّة)؟ بەلام (بِلاَ اتِّفَاقٍ) لە سەر کاتی هیچێك لەو دووانەش ڕێك نەکەوتن، ئەوە (فَالأَصَحُّ تَرْجِيحُ سَبْقِ الدَّعْوَى) بە فەرموودەی ڕاستتر: لای ئەوەیان بەهێز دەکرێ کە پێشدا داوایەکەی کردوە، بۆ وێنە: (فَإِنْ ادَّعَتْ الإِنْقِضَاءَ) ئەگەر پێشدا ژنەکە گوتی: (عِدَّة)م تەواو بووە (ثُمَّ ادَّعَى رَجْعَةً قَبْلَهُ) ئینجا مێردەکەش گوتی پێش تەواوبوونی (عِدَّة) گەڕاندمەوە. شاهیدیش نەبون، ئەوە (صُدِّقَتْ بِيَمِينِهَا) بە سوێندخواردن باوەڕ بە ژنەکە دەکرێ (أَوْ ادَّعَاهَا قَبْلَ انْقِضَاءٍ) یان پێشدا مێردەکە گوتی: پێش تەواوبوونی(عِدَّة) گەڕاندمەوە (فَقَالَتْ بَعْدَهُ) ئینجا ژنەکەش گوتی: دوای تەواوبوونی (عِدَّة)

گەڕاندمتەوە. ئەوە (صُدِّقَ) بە سوێندخواردن باوەڕ بە مێردەکە دەکرێ.
(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (فَإنْ ادَّعَيَا مَعًا) ئەگەر ژنەکەو مێردەکە وێکڕا لە یەك کاتدا داوایەکەی خۆیان کرد (صُدِّقَتْ وَاللهُ أَعْلَمُ) بە سوێندخواردن باوەڕ بە ژنەکە دەکرێ.
(وَمَتَى ادَّعَاهَا وَالْعِدَّةُ بَاقِيَةٌ) هەر کاتێك -لەو حاڵەتەدا کە (عِدَّة)کە ماوە- مێردەکە بڵێ: ژنەکەم گەڕاندۆتەوە. شاهیدیشی نەبون، ئەوە (صُدِّقَ) بە سوێندخواردن باوەڕی پێ دەکرێ، چونکە ئێستاش دەتوانێ بیگەڕێنێتەوە.
(وَمَتَى أَنْكَرَتْهَا وَصُدِّقَتْ) هەر کاتێك ژنەکە گوتی: نەیگەڕاندومەوە. باوەڕیشی پێکرا (ثُمَّ اعْتَرَفَتْ) ئینجا پەشیمان بۆوەو دانی پێدا هێناو گوتی: لە (عِدَّة)دا گەڕاندومیەوە. ئەوە (قُبِلَ اعْتِرَافُهَا) دانپێداهێنانەکەی قبوڵ دەکرێ.
وَإِذَا طَلَّقَ دُونَ ثَلاَثٍ وَقَالَ وَطِئْتُ فَلِي رَجْعَةٌ وَأَنْكَرَتْ صُدِّقَتْ بِيَمِينٍ وَهُوَ مُقِرٌّ لَهَا بِالْمَهْرِ، فَإِنْ قَبَضَتْهُ فَلاَ رُجُوعَ لَهُ، وَإِلاَّ فَلاَ تُطَالِبُهُ إلاَّ بِنِصْفٍ.

(كِتَابُ الإِيلاَءِ)

هُوَ حَلِفُ زَوجٍ يَصِحُّ طَلاَقُهُ: لَيَمْتَنِعَنَّ مِنْ وَطْئِهَا مُطْلَقًا أَوْ فَوْقَ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ، وَالْجَدِيدُ أَنَّهُ لاَ يَخْتَصُّ بِالْحَلِفِ بِاللهِ تَعَالَى وَصِفَاتِهِ، بَل لَوْ عَلَّقَ بِهِ طَلاَقًا أَوْ عِتْقًا

(وَإِذَا طَلَّقَ دُونَ ثَلاَثٍ) هەرکاتێك مێردەکە بە تەڵاقێك، یان بە دوو تەڵاق ژنەکەی تەڵاق دا، ئینجا (وَقَالَ وَطِئْتُ فَلِي رَجْعَةٌ) گوتی: جیماعم لەگەڵ ئەم ژنە تەڵاقدراوەم کردوە، کەوابو: مافی گەڕاندنەوەیم هەیە (وَأَنْكَرَتْ) ژنەکەش گوتی: جیماعی لەگەڵ نەکردوم. ئەوە (صُدِّقَتْ بِيَمِينٍ) بە سوێندخواردن باوەڕ بە ژنەکە دەکرێ، بەڵام (وَهُوَ مُقِرٌّ لَهَا بِالْمَهْرِ) مێردەکەش بەو داوایە دان بە تەواویمارەییەکەدا دەهێنێ بۆ ژنەکە، چونکە دەڵێ جیماعم لەگەڵ کردوە. کەوابو: (فَإِنْ قَبَضَتْهُ) ئەگەر ژنەکە هەموو مارەییەکەی وەرگرتبو (فَلاَ رُجُوعَ لَهُ) مێردەکە مافی نیە هیچی لێوەربگرێتەوە (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر ژنەکە مارەییەکەی وەرنەگرتبو، ئەو کاتە (فَلاَ تُطَالِبُهُ إلاَّ بِنِصْفٍ) نابێ جگە لە نیوەی مارەییەکەی داوای هیچیتر بکا، چونکە دەڵێ: جیماعی لەگەڵ نەکردوم.

﴿ كِتَابُ الإِيلاَءِ: **پەرتوکی سوێندی جیماع نەکردن** ﴾

(هُوَ) واتەی (الإِيلاَءِ) لە شەرعدا: (حَلِفُ زَوجٍ يَصِحُّ طَلاَقُهُ) سوێندخواردنی مێردێکە کە تەڵاقدانی دروست بێ، واتە: منداڵو شێتو زۆرلێکراو نەبێ، ئینجا سوێندەکەش بۆ ئەوە بێ: کە (لَيَمْتَنِعَنَّ مِنْ وَطْئِهَا) خۆی قەدەغە بکا لە جیماعکردن لەگەڵ ژنەکەی (مُطْلَقًا) خۆقەدەغەکردنەکەشی بێماوەدانان بێ (أَوْ فَوْقَ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ) یان زیاتر لە چوار مانگ بێ، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللهَ

غَفُورٌرَّحِيمٌ وَإِنْ عَزَمُواالطَّلَاقَ فَإِنَّ اللهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ ئەوانەی سوێند دەخۆن: جیماع لەگەڵ ژنەکانی خۆیان نەکەن، تا ماوەی چوار مانگ مۆڵەتی چاوەڕوانکردنیان هەیە، جا ئەگەر گەڕانەوە بۆ کاری ژنو مێردایەتی–واتە: جیماعیان کردو کەففارەتی سوێندەکەیان دا– ئەوە خوا لێیان خۆش دەبێو ڕەحیمان پێدەکا، ئەگەر نەگەڕانەوەو ویستیان تەڵاق بدەن خوایگەورە بیسەرو زانایە.

جا بزانە: ئایەتەکە بەڵگەشە: کە مێردەکە بەو سوێندخواردنە گوناهبار دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَالْجَدِيدُ) بە فەرموودەی نوێ (أَنَّهُ لاَ يَخْتَصُّ بِالْحَلِفِ بِاللهِ تَعَالَى وَصِفَاتِهِ) سوێندی جیماع نەکردن تایبەت نیە بە سوێند بە خوایگەورەو سیفەتەکانی (بَلْ لَوْ عَلَّقَ بِهِ طَلَاقًا أَوْ عِتْقًا) أَوْ قَالَ: إِنْ وَطِئْتُكِ فَلِلَّهِ عَلَيَّ صَلاَةٌ أَوْ صَوْمٌ أَوْ حَجٌّ أَوْ عِتْقٌ. كَانَ مُولِيًا، وَلَوْ حَلَفَ أَجْنَبِيٌّ عَلَيْهِ فَيَمِينٌ مَحْضَةٌ فَإِنْ نَكَحَهَا فَلاَ إِيلاَءَ، وَلَوْ آلَى مِنْ رَتْقَاءَ أَوْ قَرْنَاءَ أَوْ آلَى مَجْبُوبٌ لَمْ يَصِحَّ عَلَى الْمَذْهَبِ، وَلَوْ قَالَ: وَاللهِ لاَ وَطِئْتُكِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ فَإِذَا مَضَتْ فَوَاللهِ لاَ وَطِئْتُكِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ. وَهَكَذَا مِرَارًا فَلَيْسَ بِمُولٍ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ قَالَ: وَاللهِ لاَ وَطِئْتُكِ خَمْسَةَ أَشْهُرٍ فَإِذَا مَضَتْ فَوَاللهِ لاَ وَطِئْتُكِ سَنَةً. فَإِيلاَءَانِ لِكُلٍّ حُكْمُهُ،

بەڵکو ئەگەر تەڵاقدانێك، یان ئازادکردنێکی بە جیماعەوە هەڵواسی: وەك بڵێ ئەگەر جیماعت لەگەڵ بکەم تەڵاقم کەوتبێ (أَوْ قَالَ) یان بە نەزرکردنی خواپەرستیی هەڵواسیو گوتی: (إِنْ وَطِئْتُكِ فَلِلّهِ عَلَيَّ صَلَاةٌ أَوْ صَوْمٌ أَوْ حَجٌّ أَوْ عِتْقٌ) ئەگەر جیماعم لەگەڵ کردی لە سەرم واجب بێ بۆ خوا نوێژێك بکەم، یان ڕۆژوویێك بگرم، یان حەجێك بکەم، یان کۆیلەیەك ئازادبکەم. ئەوە (كَانَ مُولِيًا) لە گشت ئەو وێنانەشدا دەبێتە سوێندخۆری جیماع نەکردن.

(وَلَوْ حَلَفَ أَجْنَبِيٌّ عَلَيْهِ) ئەگەر بێگانەیەك سوێندی لە ئافرەتێکی بێگانە خوارد: جیماعی لەگەڵ نەکا، ئەوە (فَيَمِينٌ مَحْضَةٌ) سوێندێکی ڕووتە، واتە: ئەگەر زینای لەگەڵ کرد، یان مارەی کردو جیماعی لەگەڵ کرد، ئەو کاتە واجبە: کەففارەتی سوێندەکە بدا، کەوابو: (فَإِنْ نَكَحَهَا فَلاَ إِيلاَءَ) ئەگەر ژنەکەی مارە کرد بڕیاری سوێندی جیماع نەکردنی بۆنادرێ، واتە: ماوەی چوار مانگەکەی بۆ دانانرێ، چونکە لە کاتی سوێندخواردنەکەدا ژنیخۆی نەبوە.

(وَلَوْ آلَى مِنْ رَتْقَاءَ أَوْ قَرْنَاءَ) ئەگەر سوێندی خوارد: جیماع لەگەڵ ئەو ژنەی نەکا: کە کونی جیماعی گیراوە (أَوْ آلَى مَجْبُوبٌ) یان مێردە سوێندخۆرەکە ئەندامی جیماعی هەموو لێکرابۆوە، ئەوە (لَمْ يَصِحَّ عَلَىالْمَذْهَبِ) ئەو سوێندخواردنە دروست نەبوە، لە سەر

فەرموودەی ڕاستی مەزهەب.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر مێردەکە گوتی (وَاللهِ لاَ وَطِئْتُكِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ فَإِذَا مَضَتْ فَوَاللهِ لاَ وَطِئْتُكِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ) والله ماوەی چوار مانگ جیماعت لەگەڵ ناکەم، جا هەر کاتێك ئەو چوار مانگەش ڕۆیشتن دیسان والله تا ماوەی چوار مانگ جیماعت لەگەڵ ناکەم (وَهَكَذَا مِرَارًا) ئەوها چەند جارێك سوێندەکەی خوارد (فَلَيْسَ بِمُولٍ فِيالأَصَحِّ) ئەوەش نابێتە سوێندخۆری جیماع نەکردن، لە فەرموودەی ڕاستتردا؟ چونکە هیچ سوێندێکی لە چوار مانگ زیاتر نیه.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر گوتی (وَاللهِ لاَ وَطِئْتُكِ خَمْسَةَ أَشْهُرٍ فَإِذَا مَضَتْ فَوَاللهِ لاَ وَطِئْتُكِ سَنَةً) والله ماوەی پێنج مانگ جیماعت لەگەڵ ناکەم، جا هەر کاتێك پێنج مانگەکە ڕۆیشت دیسان والله ماوەی ساڵێك جیماعت لەگەڵ ناکەم. ئەوە (فَإِيلاَءَانِ لِكُلِّ حُكْمُهُ) دوو سوێندی

وَلَوْ قَيَّدَ بِمُسْتَبْعَدِ الْحُصُولِ فِيالأَرْبَعَةِ كَنُزُو حُصُولَهُ قَبْلَهَا فَلاَ، وَكَذَا لَوْ شَكَّ فِي الأَصَحِّ، وَلَ تَغْيِيبُ ذَكَرٍ بِفَرْجٍ وَوَطْءٌ وَجِمَاعٌ وَافْتِضَاضُ بِكْرٍ، وَالْجَدِيدُ أَنّ مُلاَمَسَةَ وَمُبَاضَعَةَ وَمُبَاشَرَةَ وَإِتْيَانًا وَغَشَيَانًا وَقِرْبَانًا وَنَحْوِهَا كِنَايَاتٌ، وَلَوْ قَالَ إنْ وَطِئْتُك فَعَبْدِى حُرٌّ. فَزَالَ مِلْكُهُ عَنْهُ زَالَ الإِيلاَءُ، وَلَوْ قَالَ فَعَبْدِى حُرٌّ عَنْ ظِهَارِى. وَكَانَ ظَاهَرَ فَمُولٍ، وَإِلاَّ

جیماع نەکردنن، هەر یەکەیان بڕیاری سەربەخۆی هەیە، واتە: لە دوای چوار مانگ تا مانگی پێنجەم تەواو دەبێ ژنەکە مافی هەیە داوای لێبکا: یان جیماع بکاو کەففارەتی سوێندەکەش بدا، یان تەڵاقی بدا، ئنیجا لە دوای مانگیپێنجەمیش کە چوار مانگیتر تەواو بون —ئەگەر تەڵاقی نەدابو— بە هەمان شێوە داوای لێدەکاتەوە.

(وَلَوْ قَيَّدَ بِمُسْتَبْعَدِ الْحُصُولِ فِيالأَرْبَعَةِ) ئەگەر سوێندەکەی بەستەوە بەشتێکی وەها: کە دوور بوو لە ماوەی ئەو چوار مانگەدا ڕوبدا: (كَنُزُولِ عِيسَىﷺ) وەك بڵێ: والله تا حەزرەتی عیسیﷺ دێتە خوارەوە جیماعت لەگەڵ ناکەم. ئەوەش (فَمُولٍ) سوێندخۆری جیماع نەکردنە، بەڵام (وَإِنْ ظَنَّ حُصُولَهُ قَبْلَهَا) ئەگەر دەیزانی پێبەستراوەکە پێش تەواوبوونی چوار مانگەکە دێتەجێ: وەك والله جیماعت لەگەڵ ناکەم تا باران دەباری. ئەوە (فَلاَ) نابێتە سوێندخۆر (وَكَذَا لَوْ شَكَّ) هەروەها ئەگەر کەوتە گومان: پێبەستراوەکە دەبێ، یان نابێ: وەك والله تا نەخۆش دەبم جیماعت لەگەڵ ناکەم، ئەوەش نابێتە سوێندخۆر (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَلَفْظُهُ) ووشەی بەکارهاتوو بۆ جیماع نەکردن: (صَرِيحٌ وَكِنَايَةٌ) ئاشکراو نائاشکرایە (فَمِنْ صَرِيحِهِ) هەندێك لە ئاشکرایەکەی: وەك (تَغْيِيبُ ذَكَرٍ بِفَرْجٍ) والله (ذَكَر)ی خۆم دەناو (فَرْج)ی

تۆ نانێم (وَوَطْءٌ وَجِمَاعٌ) والله جيماعت لەگەڵ ناكەم (وَافْتِضَاضُ بِكْرٍ) والله كچينيت لانابەم– ئەگەر ژنەكە كچ بێ– كەواتە: ووشەی گان–بە هەر ڕستەيەك بێ– ئاشكرايە (وَالْجَدِيدُ) بە فەرموودەیی نوێ (أَنَّ مُلاَمَسَةً وَمُبَاضَعَةً وَمُبَاشَرَةً وَإِتْيَانًا وَغَشَيَانًا وَقِرْبَانًا وَنَحْوِهَا كِنَايَاتٌ) ووشەی دەستلێدانو عەوڕەت بە عەوڕەتو خۆپێوەنانو هاتنەلاو خۆبەسەرددانو نزيكبوونو ئەو جۆرانە گشتی ووشەی نائاشكرانو پێويستی بە نيەت هەيە.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر گوتی (إِنْ وَطِئْتُك فَعَبْدِي حُرٌّ) ئەگەر جيماعم لەگەڵ كردی كۆيلەكەم ئازاد بێ (فَزَالَ مِلْكُهُ عَنْهُ)ئينجا كۆيلەكە لە ملكايەتيی لاچوو (زَالَ الإِيلاَءُ) سوێندەكەش لادەچێ، بەڵام (وَلَوْ قَالَ) ئەگەر گوتی: (فَعَبْدِي حُرٌّ عَنْ ظِهَارِي) ئەگەر جيماعت لەگەڵ بكەم كۆيلەكەم لە كەففارەتی زيهارەكەم ئازاد بێ (وَكَانَ ظَاهَرَ) پێشداش زيهاری كردبوو، ئەوە (فَمُولٍ) دەبێتە سوێندخۆری جيماع نەكردن (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر زيهاری نەكردبو، ئەوە فَلاَ ظِهَارَ وَلاَ إِيلاَءَ بَاطِنًا، وَيُحْكَمُ بِهِمَا ظَاهِرًا، وَلَوْ قَالَ عَنْ ظِهَارِي إنْ ظَاهَرْت. فَلَيْسَ بِمُولٍ حَتَّى يُظَاهِرَ، أَوْ إنْ وَطِئْتُكِ فَضَرَّتُكِ طَالِقٌ. فَمُولٍ فَإِنْ وَطِئَ طَلَقَتِ الضَّرَّةُ وَزَالَ الإِيلاَءُ، وَالأَظْهَرُ أَنَّهُ لَوْ قَالَ لأَرْبَعٍ: وَاللهِ لاَ أُجَامِعُكُنَّ. فَلَيْسَ بِمُولٍ فِي الْحَالِ فَإِنْ جَامَعَ ثَلاَثًا فَمُولٍ مِنَ الرَّابِعَةِ، فَلَوْ مَاتَ بَعْضُهُنَّ قَبْلَ وَطْءٍ زَالَ الإِيلاَءُ،

(فَلاَ ظِهَارَ وَلاَ إِيلاَءَ بَاطِنًا) نە دەبێتە زيهارو نە دەبێتەسوێندخواردن لە نێوان خۆیو خوای گەورەدا، چونكە درۆی كردوە، بەڵام (وَيُحْكَمُ بِهِمَا ظَاهِرًا) لە ئاشكرايیدا بڕياری زيهارو سويندەكەی بۆ دەدرێ، چونكە دانی پێدا هێناون.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر گوتی: (عَنْ ظِهَارِي إِنْ ظَاهَرْتُ) ئەگەر جيماعم لەگەڵت كرد كۆيلەكەم لە كەففارەتی زيهارەكەم ئازاد بێ ئەگەر لە مەودوا زيهارم كرد. ئەوە (فَلَيْسَ بِمُولٍ حَتَّى يُظَاهِرَ) لەو كاتدا نابێتە سوێندخۆر تا زيهارەكە دەكا، واتە: هەركاتێك زيهارەكەی كرد دەبێتە سوێندخۆر (أَوْ) يان مێردەكە گوتی: (إِنْ وَطِئْتُك فَضَرَّتُك طَالِقٌ) ئەگەر جيماع لەگەڵ كردی هەوێيەكەت تەڵاقكەوتوو بێ (فَمُولٍ) ئەوەش سوێندخۆری جيماع نەكردنە، كەوابو: (فَإِنْ وَطِئَ طَلَقَتِ الضَّرَّةُ وَزَالَ الإِيلاَءُ) ئەگەر جيماعی لەگەڵ ژنەكە كرد، هەوێيەكەی تەڵاقی دەكەوێو سوێندەكەش لادەچێ.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر سوێندەكەی بە تەڵاقی سێبەسێ بوو: وەك ئەگەر جيماعت لەگەڵ بكەم هەر سێك تەڵاقت كەوتبن. يان بڵێ: هەر سێك تەڵاقی هەوێيەكەت كەوتبن. ئەوە ئەگەر خولع بكا–لە هەردوو مەسەلەدا– لە كەوتنی سێ تەڵاقەكە ڕزگاری دەبێ، هەروەك لە باسی (دەسەڵاتیمێرد بە سەر شوێنیتەڵاقدا) ڕابرا.

بەڵام ئەگەر–لە مەسەلەيیەكەمدا– خولعی نەكردو جيماعی لەگەڵ ژنەكەی كرد، ئەوە هەر كاتێك سەری ئەندامەكەی بردە ژوورەوە، يەكسەر واجبە: بە پەلە لێیدەربێنێ،

چونکە بەو جیماعە سێ تەڵاقی دەکەون، بەڵام ئەگەر سێبەسێ نەبو، ئەو کاتە: یان دەبێ لێیدەربێنێ، یان یەکسەر بێگەڕێنێتەوە ژێر مارەیخۆی، تاکو گوناهبار نەبێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغنی)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَالأظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: (أَنَّهُ لَوْ قَالَ لأَرْبَعٍ) ئەگەر مێردەکە گوتیە هەر چوار ژنەکانیخۆی: (وَاللهِ لاَ أُجَامِعُكُنَّ) والله جیماعتان لەگەڵ ناکەم. ئەوە (فَلَيْسَ بِمُولٍ فِي الْحَالِ) ئەم دەمە نابێتە سوێندخۆر، چونکە ئەگەر جیماع لەگەڵ گشتیان نەکا سوێندی لێناکەوێ، کەوابو: (فَإِنْ جَامَعَ ثَلاَثًا فَمُولٍ مِنَ الرَّابِعَةِ) ئەگەر جیماعی لەگەڵ سێ ژنان کرد، ئەو کاتە دەبێتە سوێندخۆر لە چوارەمەکە، کەواتە: ئەگەر جیماع لەگەڵ چوارەمەکە بکا، کەففارەتی لە سەر واجب دەبێ (فَلَوْ مَاتَ بَعْضُهُنَّ قَبْلَ وَطْءٍ) ئەگەر لەو چوارانە یەکێکیان مرد پێش جیماع لەگەڵکردنی (زَالَ الإِيلاَءُ) سوێندەکە لادەچێ، چونکە تازە جیماع لەگەڵ چواران ناکا.

وَلَوْ قَالَ: لاَ أُجَامِعُ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْكُنَّ. فَمُولٍ مِنْ كُلِّ وَاحِدَةٍ، وَلَوْ قَالَ: لاَ أُجَامِعُكِ إِلَى سَنَةٍ إِلاَّ مَرَّةً. فَلَيْسَ بِمُولٍ فِالْحَالِ فِالأَظْهَرِ، فَإِنْ وَطِئَ وَبَقِيَ مِنْهَا أَكْثَرُ مِنْ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَمُولٍ. (فَصْلٌ) يُمْهَلُ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ مِنَ الإِيلاَءِ بِلاَ قَاضٍ، وَفِي رَجْعِيَّةٍ مِنَ الرَّجْعَةِ، وَلَوْ ارْتَدَّ أَحَدُهُمَا بَعْدَ دُخُولٍ فِالْمُدَّةِ انْقَطَعَتْ، فَإِذَا أَسْلَمَ اسْتُؤْنِفَتْ، وَمَا يَمْنَعُ الْوَطْءَ وَلَمْ يُخِلَّ بِنِكَاحٍ إِنْ وُجِدَ فِيهِ لَمْ يَمْنَعِ الْمُدَّةَ: كَصَوْمٍ وَإِحْرَامٍ وَمَرَضٍ وَجُنُونٍ، أَوْ فِيهَا وَهُوَ حِسِّيٌّ كَصِغَرٍ وَمَرَضٍ مَنَعَ، وَإِنْ حَدَثَ فِي الْمُدَّةِ قَطَعَهَا

بەڵام (وَلَوْ قَالَ: لاَ أُجَامِعُ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْكُنَّ) ئەگەر گوتی: والله جیماع لەگەڵ هیچێکتان ناکەم. ئەو کاتە (فَمُولٍ مِنْ كُلِّ وَاحِدَةٍ) لە گشتیان دەبێتە سوێندخۆر: هەر یەکەیان سەربەخۆ.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر گوتی: (لاَ أُجَامِعُكِ إِلَى سَنَةٍ إِلاَّ مَرَّةً) والله تا ساڵێك جیماعت لەگەڵ ناکەم تەنها یەك جار نەبێ، ئەوە (فَلَيْسَ بِمُولٍ فِيالْحَالِ فِيالأظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتر ئەو دەم نابێـەسوێندخۆر، بەڵکو (فَإِنْ وَطِئَ) ئەگەر جیماعی کردو (وَبَقِيَ مِنْهَا أَكْثَرُ مِنْ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ) ساڵەکەش زیاتر لە چوار مانگی تێدا مابو، لەو کاتەوە (فَمُولٍ) دەبێتە سوێندخۆر.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ماوە دانان بۆ سوێندخۆرەکە ﴾

(يُمْهَلُ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ مِنَ الإِيلاَءِ) واجبە: سوێندخۆرەکە مۆڵەتی چوار مانگی بدرێتێ لە کاتی سوێندخواردنەوە، بە بەڵگەی ئایەتەکەیڕابردوو (بِلاَ قَاضٍ) بێئەوەی ژنەکە بچێتە لای قازی (وَفِي رَجْعِيَّةٍ مِنَ الرَّجْعَةِ) لە تەڵاقدراوی (رَجْعِية)دا –ئەگەر سوێندی جیماع نەکردنی لێخواردبو– لە کاتی گەڕاندنەوەیەوە مۆڵەتی چوار مانگەکە دادەندرێ.

(وَلَوْ ارْتَدَّ أَحَدُهُمَا بَعْدَ دُخُولٍ فِيالْمُدَّةِ) ئەگەر لە دوای جیماعکردن ژنەکە، یان مێردەکە لە ماوەی چوار مانگەکەدا کافر بوو، ئەوە (انْقَطَعَتْ) ماوەکە دەپچڕی (فَإِذَا أَسْلَمَ اُسْتُؤْنِفَتْ) جا هەر کاتێك کافربووەکە موسوڵمان بۆوە، ماوەکە سەرلەبنیات دەستی پێدەکرێتەوە.
(وَمَا يَمْنَعُ الْوَطْءَ وَلَمْ يُخِلَّ بِنِكَاحٍ) هەر شتێك جیماعکردن قەدەغە بکا، بەڵام زیان لە مارەبڕینەکە نەدا: (إِنْ وُجِدَ فِيهِ) ئەگەر لە مێردەکەدا بێتە جێ، ئەوە (لَمْ يَمْنَعِ الْمُدَّةَ) ماوەی سوێندەکە قەدەغە ناکاو ناییچڕێنێ: (كَصَوْمٍ وَإِحْرَامٍ وَمَرَضٍ وَجُنُونٍ) وەك بەڕۆژووبوونی مێردەکەو ئیحڕام بەستنیو نەخۆشییو شێتبوونی.
(أَوْ فِيهَا وَهُوَ حِسِّيٌّ) یان قەدەغەکەری جیماعەکە لە ژنەکەدا هاتەجێو هەست پێکراویش بوو: (كَصِغَرٍ وَمَرَضٍ) وەك بچوکیو نەخۆشیی ژنەکە، ئەوە(مَنَعَ) دەست پێکردنی ماوەی سوێندەکە قەدەغە دەکا، کەوابو: (وَإِنْ حَدَثَ فِيالْمُدَّةِ) ئەگەر قەدەغەکەری جیماع لە ناو ماوەکەدا لە ژنەکە هاتەجێ: وەك (نَاشِزَةً)بوونی ژنەکەو نەخۆشیی، ئەوە (قَطَعَهَا) ماوەکە
فَإِذَا زَالَ اُسْتُؤْنِفَتْ، وَقِيلَ تُبْنَى، أَوْ شَرْعِيٌّ: كَحَيْضٍ وَصَوْمِ نَفْلٍ فَلاَ، وَيَمْنَعُ فَرْضٌ فِالأَصَحِّ فَإِنْ وَطِئَ فِي الْمُدَّةِ، وَإِلاَّ فَلَهَا مُطَالَبَتُهُ بِأَنْ يَفِيءَ أَوْ يُطَلِّقَ وَلَوْ تَرَكَتْ حَقَّهَا فَلَهَا الْمُطَالَبَةُ بَعْدَهُ، وَتَحْصُلُ الْفَيْئَةُ بِتَغْيِيبِ حَشَفَةٍ بِقُبُلٍ، وَلاَ مُطَالَبَةَ إنْ كَانَ بِهَا مَانِعُ وَطْءٍ كَحَيْضٍ وَمَرَضٍ، وَإِنْ كَانَ فِيهِ مَانِعٌ طَبِيعِيٌّ: كَمَرَضٍ طُولِبَ بِأَنْ يَقُولَ: إِذَا قَدَرْتُ فِئْتُ. أَوْ شَرْعِيٌّ: كَإِحْرَامٍ فَالْمَذْهَبُ أَنَّهُ يُطَالَبُ بِطَلاَقٍ،

دەپچڕێنێ (فَإِذَا زَالَ اُسْتُؤْنِفَتْ) جا هەرکاتێك قەدەغەکەرەکە نەما، سەرلەبنیات دەست بە ماوەکە دەکرێتەوە (وَقِيلَ تُبْنَى) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا لە سەر ڕابردووەکە تەواودەکرێ (أَوْ شَرْعِيٌّ) یان قەدەغەکەرەکە شەرعی بوو: (كَحَيْضٍ وَصَوْمِ نَفْلٍ) وەکو حەیزو ڕۆژووی سوننەتی ژنەکە (فَلاَ) ماوەکە قەدەغە ناکاو ناییچڕێنێ، بەڵام (وَيَمْنَعُ فَرْضٌ فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا: ڕۆژووی واجبی ژنەکە ماوەکە قەدەغە دەکاو دەییچڕێنێ، چونکە مێردەکە بۆی ناگونجێ لە حاڵەتی بەڕۆژوبوونی ژنەکەدا جیماعی لەگەڵ بکا.
(فَإِنْ وَطِئَ فِيالْمُدَّةِ) جا ئەگەر لە ماوەی ئەو چوار مانگەدا مێردەکە جیماعی لەگەڵ ژنەکە کرد، ئەوە سوێندەکە هەڵدەوەشێتەوەو لادەچێ، مێردەکەش کەففارەتی سوێندەکەی لە سەر واجب دەبێ (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر لەو ماوەیەدا جیماعی لەگەڵ نەکرد، ئەو کاتە (فَلَهَا مُطَالَبَتُهُ) ژنەکە مافیهەیە داوا لە مێردەکە بکا: (بِأَنْ يَفِيءَ أَوْ يُطَلِّقَ) بۆ ئەوە: یان بگەڕێتەوە بۆ جیماعکردنو کەففارەت بدا، یان تەڵاقی بدا، بە بەڵگەی ئایەتەکە (وَلَوْ تَرَكَتْ حَقَّهَا) ئەگەر ژنەکە وازی لە مافیخۆی هێناو داوایەکەی نەکرد، ئەوە (فَلَهَا الْمُطَالَبَةُ بَعْدَهُ) لە دوای وازهێنانەکەش مافی هەیە داوا لە مێردەکەی بکا: تاکو جیماعی لەگەڵ بکا، یان تەڵاقی بدا، ئینجا (وَتَحْصُلُ الْفَيْئَةُ) گەڕانەوە بۆ جیماعکردن دێتە جێ (بِتَغْيِيبِ حَشَفَةٍ

بِقُبُلٍ) بەوەی سەری ئەندامەکەی خۆی بە تەواوی دەناو کونی پێشەوەی ژنەکەی بنێو ئەگەر کچ بێ کچێنیەکەی لاببا، واتە: مەبەستی جیماعکردن بەوەندە دێتەجێو کەففارەتیشی لە سەر واجب دەبێ.

(وَلاَ مُطَالَبَةَ إِنْ كَانَ بِهَا مَانِعُ وَطْءٍ) ژنەکە مافی داواکردنەکەی نیە ئەگەر قەدەغەکەرێکی جیماعکردن بە خۆیەوە بێ (كَحَيْضٍ وَمَرَضٍ) وەکو حەیزو نەخۆشیو ئەو جۆرە شتانە.

بەلام (وَإِنْ كَانَ فِيهِ مَانِعٌ طَبِيعِيٌّ) ئەگەر قەدەغەکەرێکی سروشتی لە مێردەکەیدا بوو: (كَمَرَضٍ) وەك نەخۆشیەکی وەها کە جیماعی پێنەکرێ، ئەو کاتە (طُولِبَ) داوای گەڕانەوەی بۆ جیماعکردن لێدەکرێ (بِأَنْ يَقُولَ) کە بە زوبان بڵێ: (إِذَا قَدَرْتُ فِئْتُ) هەر کاتێك تواناو هەبوو جیماع دەکەم.

(أَوْ شَرْعِيٌّ) یان قەدەغەکەرێکی شەرعی لە مێردەکەدا بوو: (كَإِحْرَامٍ) وەك لە ژێر ئیحرامدا بێ، ئەو کاتە (فَالْمَذْهَبُ أَنَّهُ يُطَالَبُ بِطَلَاقٍ) بە فەرموودەی ڕاستی مەزهەب داوای تەلاقدانی

فَإِنْ عَصَى بِوَطْءٍ سَقَطَتِ الْمُطَالَبَةُ، وَإِنْ أَبَى الْفَيْئَةَ وَالطَّلاَقَ فَالأَظْهَرُ أَنَّ الْقَاضِيَ يُطَلِّقُ عَلَيْهِ طَلْقَةً، وَأَنَّهُ لاَ يُمْهَلُ ثَلاَثَةً، وَأَنَّهُ إِذَا وَطِئَ بَعْدَ مُطَالَبَةٍ لَزِمَهُ كَفَّارَةُ يَمِينٍ.

(كِتَابُ الظِّهَارِ)

ژنەکەی لێدەکرێ، واتە: داوای جیماعکردنی لێناکرێ، چونکە جیماع لە ئیحرامدا حەرامە، بەلام ئەگەر ئیحرام شکاندنەکەی نزیك بوو، ئەو کاتە ماوەی سێ ڕۆژان چاوەڕوانی ئیحرام شکاندنەکەی دەکرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَإِنْ عَصَى بِوَطْءٍ) ئەگەر مێردەکە جیماعی کردو بە جیماعەکەش گوناهبار بوو: وەك لە حەیزدا جیماعی کردبێ، ئەوە (سَقَطَتِ الْمُطَالَبَةُ) ژنەکە مافی داواکردنی نامێنێو سوێندەکەش هەڵدەوەشێەوەو کەففارەتیشی لە سەر واجب دەبێ.

بەلام (وَإِنْ أَبَى الْفَيْئَةَ وَالطَّلاَقَ) ئەگەر مێردەکە جیماعی نەکردو ژنەکەشی تەلاق نەدا، ئەو کاتە (فَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: (أَنَّ الْقَاضِيَ يُطَلِّقُ عَلَيْهِ طَلْقَةً) قازی لە دژی مێردەکە بە تەلاقێك ژنەکە تەلاق دەدا تاکو زیانەکە لە سەر ژنەکە لابچێ، واتە: دەڵێ: (ئەم ژنەم لەجیاتی مێردەکەی بە تەلاقێك تەلاق دا). یان: (تەلاقێکی ئەم ژنەم خست لەجیاتی مێردەکەی).

جا ئەو تەلاقەش بە (رَجْعِي) دەکەوێ، بەلام ئەگەر مێردەکە تەنها تەلاقێکی مابێ، یان جیماعی لەگەڵ ژنەکەی نەکردبێ، ئەو کاتە بەو تەلاقە دەبێتە (بائن)ی گەورە، یان بچوك، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَأَنَّهُ لاَ يُمْهَلُ ثَلاَثَةً) بە فەرموودەی بەهێزتر: بۆ جیماعکردنو تەلاقدانەکە

مۆڵەتی سێ ڕۆژی نادرێتێ (وَأَنَّهُ إِذَا وَطِئَ بَعْدَ مُطَالَبَةٍ) هەر بە فەرموودەی بەهێزتر: هەر کاتێك مێردەکە لە دوای داوالێکردن، یان پێش داوالێکردن جیماعی کرد (لَزِمَهُ كَفَّارَةُ يَمِينٍ) لە هەردوو حاڵەتدا کەففارەتی سوێندی لە سەر واجب دەبێ، واتە: سەرپشکە لە کەففارەتەکە: کۆیلەیەك ئازاد بکا، یان دە مستە گەنم بداتە دە هەژاران، یان دە پارچە جلیان بداتێ، جا ئەگەر توانای هیچێکی لەو سێیانە نەبو، ئەو کاتە واجبە سێ ڕۆژان بەڕۆژوو ببێ.

﴿ كِتَابُ الظِّهَارِ: **پەرتوکی زیهار** ﴾

واتە: مێردەکە ژنەکەی خۆی وەئافرەتێکی مەحرەمیخۆی بچوێنێ، وەك بڵێ: (تۆ لە لای من وەك پشتی دایکمی).

جا ئەم زیهارە لە سەردەمی(جَاهِلِيَّة)دا تەڵاقدان بوو، بەڵام شەریعەتیئیسلام ئەو بڕیارەی گۆڕی و بڕیاریدا: ژنەکە حەرام ببێو کەففارەتیداهاتووش لە سەر مێردەکە واجب ببێ.

يَصِحُّ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ مُكَلَّفٍ وَلَوْ ذِمِّيًّا وَخَصِيًّا، وَظِهَارُ سَكْرَانَ كَطَلَاقِهِ، وَصَرِيحُهُ أَنْ يَقُولَ لِزَوْجَتِهِ: أَنْتِ عَلَيَّ أَوْ مِنِّي أَوْ مَعِي أَوْ عِنْدِي كَظَهْرِ أُمِّي. وَكَذَا أَنْتِ كَظَهْرِ أُمِّي. صَرِيحٌ عَلَى الصَّحِيحِ، وَقَوْلُهُ: جِسْمُكِ أَوْ بَدَنُكِ أَوْ نَفْسُكِ كَبَدَنِ أُمِّي أَوْ جِسْمِهَا أَوْ جُمْلَتِهَا. صَرِيحٌ، وَالأَظْهَرُ أَنَّ قَوْلَهُ: كَيَدِهَا أَوْ بَطْنِهَا أَوْ صَدْرِهَا. ظِهَارٌ، وَكَذَا كَعَيْنِهَا

جا بزانە: زیهار حەرامەو لە گوناهە گەورەکانە، بۆیێ کەففارەتێکیگەورە لە سەر مێردەکە واجب دەکا، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەکاندا فەرموویانە، چونکە خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنكُمْ مِن نِسَائِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلاَّ اللاَّئِي وَلَدْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنكَراً مِّنَ الْقَوْلِ وَزُوراً﴾ ئەو پیاوانەی لە ئێوە زیهار لە ژنەکانیخۆیان دەکەنو وەدایکیخۆیان دەچوێنن، ئەو ژنانە دایکیئەوان نین، بەڵکو دایکیئەوان تەنها ئەو دایکانەن کە ئەوانیان لێبوونە، بە ڕاستی ئەو پیاوانە قسەیەکی بێشەرعیو درۆ دەڵێن.

(يَصِحُّ) زیهار دروست دەبێ، واتە: دادەمەزرێ (مِنْ كُلِّ زَوْجٍ مُكَلَّفٍ) لە گشت مێردێکی کە بالغو عاقڵو بە خۆشیخۆی بێ (وَلَوْ ذِمِّيًّا وَخَصِيًّا) هەر چەند مێردەکەش جولەکەو دیانو خەسێندراو بێ، بەڵام زیهاری بێگانەو مێردێکی منداڵو شێتو زۆرلێکراو دروست نابێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

کەواتە: زیهاری ژنەکەش دروست نابێ، وەك بڵێتە مێردەکەی: (تۆ وەك باوکو برای منی). بەڵکو ئەگەر مەبەستی ڕێزلێنانی مێردەکەی بێ گوناهباریش نابێ، بەڵام ئەگەر مەبەستی وێچواندن بێ، ئەو کاتە گوناهبار دەبێ، والله أعلم (وَظِهَارُ سَكْرَانَ كَطَلَاقِهِ) زیهارکردنی سەرخۆش وەکو تەڵاقدانیەتیو دورست دەبێ.

(وَصَرِيحُهُ) ووشەی ئاشکرای زیهار (أَنْ يَقُولَ لِزَوْجَتِهِ) ئەوەیە مێردەکە بڵێتە

ژنەکەی خۆی: (أَنْتِ عَلَيَّ أَوْ مِنِّي أَوْ مَعِي أَوْ عِنْدِي كَظَهْرِ أُمِّي) تۆ لە سەر من، یان تۆ لە من، یان تۆ لەگەڵ من، یان تۆ لە لای من، یان تۆ بۆ من وەك پشتیدایکمی. (وَكَذَا أَنْتِ كَظَهْرِ أُمِّي) هەروەها ئەگەر بڵێ: تۆ وەك پشتیدایکمی. ئەوەش (صَرِيحٌ عَلَىالصَّحِيحِ) ووشەیەکی ئاشکرایە، لە سەر فەرموودەی ڕاست.

هەم (وَقَوْلُهُ) گوتەی مێردەکە کە بڵێتە ژنەکەی: (جِسْمُكِ أَوْ بَدَنُكِ أَوْ نَفْسُكِ كَبَدَنِ أُمِّي أَوْ جِسْمِهَا أَوْ جُمْلَتِهَا) لاشەیتۆ، یان خودیتۆ، یان گشت ئەندامیتۆ وەك لاشەیدایکمە، یان وەك خودی دایکمە، یان وەك گشت ئەندامی دایکمە. ئەوەش (صَرِيحٌ) ووشەی ئاشکرای زیهارە (وَ) هەروەها (الأَظْهَرُ أَنَّ قَوْلَهُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: گوتەی مێردەکە کە بڵێتە ژنەکەی: (كَيَدِهَا أَوْ بَطْنِهَا أَوْ صَدْرِهَا) تۆ وەك دەستیدایکمی، یان وەك زگیدایکمی، یان وەك سینگیدایکمی. ئەوەش (ظِهَارٌ) زیهارە (وَكَذَا) هەروەها بە ووشەی نائاشکراش زیهار دادەمەزرێ، وەك بڵێتە ژنەکەی: (كَعَيْنِهَا) تۆ وەك چاویدایکمی، یان تۆ وەك گیانی

إِنْ قَصَدَ ظِهَارًا، وَإِنْ قَصَدَ كَرَامَةً فَلاَ، وَكَذَا إِنْ أَطْلَقَ فِىالأَصَحِّ، وَقَوْلُهُ: رَأْسُكِ أَوْ ظَهْرُكِ أَوْ يَدُكِ عَلَيَّ كَظَهْرِ أُمِّي. ظِهَارٌ فِىالأَظْهَرِ، وَالتَّشْبِيهُ بِالْجَدَّةِ ظِهَارٌ، وَالْمَذْهَبُ طَرْدُهُ فِي كُلِّ مَحْرَمٍ لَمْ يَطْرَأْ تَحْرِيمُهَا، لاَ مُرْضِعَةٍ وَزَوْجَةِ ابْنٍ، وَلَوْ شَبَّهَ بِأَجْنَبِيَّةٍ وَمُطَلَّقَةٍ وَأُخْتِ زَوْجَةٍ وَأَبٍ وَمُلاَعَنَةٍ

دایکمی، یان تۆ وەك دایکمی، واتە: ئەوانەش دەبنە زیهار (إِنْ قَصَدَ ظِهَارًا) ئەگەر مێردەکە بە یەکێك لەو سێیانە مەبەستی زیهار بێ، بەلام (وَإِنْ قَصَدَ كَرَامَةً) ئەگەر مەبەستی ڕێزلێنانی ژنەکەی بێ (فَلاَ) نابێتە زیهار.

(وَكَذَا إِنْ أَطْلَقَ) هەروەها ئەگەر هیچ مەبەستێکی زیهارو ڕێزلێنانیشی نەبێ، هەر نابێتە زیهار (فِىالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە ئەو سێ ووشانە نائاشکرانە.

(وَقَوْلُهُ) گوتەی مێردەکە: (رَأْسُكِ أَوْ ظَهْرُكِ أَوْ يَدُكِ عَلَيَّ كَظَهْرِ أُمِّي) سەریتۆ، یان پشتیتۆ، یان دەستیتۆ، یان عەورەتیتۆ لە سەر من وەك پشتیدایکمە. ئەوەش (ظِهَارٌ فِىالأَظْهَرِ) دەبێتە زیهار لە فەرموودەی بەهێزتردا.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: ئەگەر بڵێتە ژنەکەی: تۆ وەك دایکمی. یان بڵێ: تۆ لە سەر من حەڕام بی هەروەك دایکم حەڕام بووە. ئەوانەش وشەی نائاشکرای زیهار و تەلاقن، واتە: ئەگەر نیەتی تەلاقدان بێ تەلاقی دەکەوێ، یان ئەگەر نیەتی زیهار بێ–واتە: ژنەکەی لە حەڕامیدا وەك پشتیدایکی بێ– ئەوەش دەبێتە زیهار، بەلام ئەگەر نە تەلاقو نە زیهاری مەبەست نەبون، ئەو کاتە نابێتە تەلاقداناو ناشبێتە زیهار، هەوەك لە (تحفة)و (نهاية)و حاشیەکانیاندا ڕوون کراوەتەوە.

بەلام–لەو حاڵەتەی مەبەستی تەلاقو زیهار نیە– ئەگەر وشەیەکی

حەڕامكردنی گوتبی، وەك بڵێتە ژنەكەیخۆی: (تۆ لە من حەڕام بی). جا مەبەستی حەڕامكردنی ژنەكەی بێ، یان هیچ نیەتێكی حەڕامكردنی نەبێ، ئەوە لە هەردوو حاڵەتدا كەففارەتێكی سوێندی لە سەر واجب دەبێ، هەوەك لە (كِنايـة)كانی تەلاقدا ڕوونمان كردەوە.

(وَالتَّشْبِيهُ بِالْجَدَّةِ ظِهَارٌ) وێچواندنیژنەكەی بە داپیرەكەی دەبێتە زیهار (وَالْمَذْهَبُ) بە فەرموودەی ڕاستیمەزهەب (طَرْدُهُ فِي كُلِّ مَحْرَمٍ لَمْ يَطْرَأْ تَحْرِيمُهَا) بڕیاری وێچواندنی زیهار دێتە جێ لە گشت ئەو ئافرەتانەدا كە هەتاهەتای لێی حەڕامن و حەڕامبوونەكەشیان لە بنچینەوە بێ: وەك خوشك و كیژو برازاو خوشكەزاو...هتد.

(لاَ مُرْضِعَةٍ وَزَوْجَةِ ابْنٍ) نەك حەڕامیەكە لە لایەكەوە هاتبێ: وەكو دایكە شیریەكەیو ژنیكوڕەكەی، چونكە ئەوانە–پێش حەڕامبوون– لە كاتێكدا لێی حەڵاڵ بون (وَلَوْ شَبَّهَ بِأَجْنَبِيَّةٍ وَمُطَلَّقَةٍ وَأُخْتِ زَوْجَةٍ وَأَبٍ وَمُلاَعَنَةٍ) ئەگەر ژنەكەی بە ژنێكی بێگانە چواند، یان فَلَغْوٌ، وَيَصِحُّ تَعْلِيقُهُ كَقَوْلِهِ: إِنْ ظَاهَرْتُ مِنْ زَوْجَتِي الأُخْرَى فَأَنْتِ عَلَيَّ كَظَهْرِ أُمِّي. فَظَاهَرَ صَارَ مُظَاهِرًا مِنْهُمَا، وَلَوْ قَالَ: إِنْ ظَاهَرْتُ مِنْ فُلاَنَةَ.–وَفُلاَنَةُ أَجْنَبِيَّةٌ– فَخَاطَبَهَا بِظِهَارٍ لَمْ يَصِرْ مُظَاهِرًا مِنْ زَوْجَتِهِ إِلاَّ أَنْ يُرِيدَ اللَّفْظَ، فَلَوْ نَكَحَهَا وَظَاهَرَ مِنْهَا صَارَ مُظَاهِرًا، وَلَوْ قَالَ مِنْ فُلاَنَةَ الأَجْنَبِيَّةِ. فَكَذَلِكَ، وَقِيلَ لاَ يَصِيرُ مُظَاهِرًا وَإِنْ نَكَحَهَا وَظَاهَرَ، وَلَوْ قَالَ: إِنْ ظَاهَرْتُ مِنْهَا وَهِيَ أَجْنَبِيَّةٌ، فَلَغْوٌ، وَلَوْ قَالَ أَنْتِ طَالِقٌ كَظَهْرِ أُمِّي. وَلَمْ يَنْوِ أَوْ نَوَى الطَّلاَقَ

بە تەڵاقدراوێك، یان بە خوشكە ژنەكەی، یان بە باوكیخۆی، یان بە لەعنەت لێكراوێك، ئەوە (فَلَغْوٌ) پوچەڵەو نابێتە زیهار.

(وَيَصِحُّ تَعْلِيقُهُ) دروستە زیهارەكە هەڵبواسێ (كَقَوْلِهِ) وەك بڵێ: ئەگەر بچیتە ژوورەوە تۆ وەك پشتیدایكمی. یان هەر كاتێك فلانكەس هاتەوە تۆ وەك پشتیدایكمی. ئەوە هەر كاتێك پێهەڵواسراوەكە هاتە جێ دەبێتە زیهاركەر، هەم وەك بڵێ: (إِنْ ظَاهَرْتُ مِنْ زَوْجَتِي الأُخْرَى فَأَنْتِ عَلَيَّ كَظَهْرِ أُمِّي) ئەگەر زیهارم لە ژنەكەیترم كرد تۆ لە سەرە من وەك پشتی دایكمی (فَظَاهَرَ) جا زیهاری لە ژنەكەیتر كرد، ئەو (صَارَ مُظَاهِرًا مِنْهُمَا) دەبێتە زیهاركەر لە هەردوو ژنەكانی: یەكێكیان بە جێبەجێو یەكێكیش بە هەڵواسین.

(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر مێردەكە گوتی (إِنْ ظَاهَرْتُ مِنْ فُلاَنَةَ وَفُلاَنَةُ أَجْنَبِيَّةٌ) ئەگەر زیهارم لە فلانە ژنە كرد، تۆ لە سەرەمن وەك پشتی دایكمی. لەو حاڵەتەشدا فلانەكە بێگانە بوو، ئینجا (فَخَاطَبَهَا بِظِهَارٍ) مێردەكە گفتوگۆی زیهاری لەگەڵ ژنەبێگانەكە كرد، ئەوە (لَمْ يَصِرْ مُظَاهِرًا مِنْ زَوْجَتِهِ) نابێتە زیهاركەر لە ژنەكەی خۆی، چونكە زیهار لە بێگانە دروست نابێ (إِلاَّ أَنْ يُرِيدَ اللَّفْظَ) مەگەر مەبەستی هەڵواسین بە گوتەی زیهارەكە بێ،

ئەو كاتە دەبێتە زیهاركەر، هەروەها (فَلَوْ نَكَحَهَا وَظَاهَرَ مِنْهَا) ئەگەر ژنە بێگانەكەی لە خۆی مارە كردو زیهاریشی لەگەڵ كرد، ئەو كاتەش (صَارَ مُظَاهِرًا) لە ژنەكەیەكەمیشی دەبێتە زیهاركەر، چونكە پێهەڵواسراوەكە بە دروستبوویی هاتۆتەجێ.
(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر گوتی (مِنْ فُلاَنَةَ الأَجْنَبِيَّةِ) ئەگەر زیهارم لە فلانە ژنە بێگانەیە كرد تۆ لە سەر من وەك پشتی دایكمی (فَكَذَلِكَ) ئەمەش وەك ئەوەكەیتر ئەگەر مارەی بكاو زیهاری لێبكا، ئەو كاتە لە یەكەمەكەش دەبێتە زیهاركەر (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا (لاَ يَصِيرُ مُظَاهِرًا وَإِنْ نَكَحَهَا وَظَاهَرَ) نابێتە زیهاركەر لە یەكەمەكە، هەرچەند بێگانەكەش مارە بكاو زیهاریشی لێبكا (وَلَوْ قَالَ) ئەگەر گوتی: (إِنْ ظَاهَرْتُ مِنْهَا وَهِيَ أَجْنَبِيَّةٌ) ئەگەر لە حاڵەتی بێگانەییدا زیهارم لێكرد تۆ وەك پشتی دایكمی (فَلَغْوٌ) ئەوە پوچەڵەو نابێتە زیهار.
(وَلَوْ قَالَ) ئەگەر گوتی (أَنْتِ طَالِقٌ كَظَهْرِ أُمِّي) تۆ تەڵاقكەوتووی وەك پشتیدایكم (وَلَمْ يَنْوِ) هیچ نیەتێكیشی نەهێنابو (أَوْ نَوَى الطَّلاَقَ) یان بە هەموو ڕستەكە تەنها نیەتی أَوِ الظِّهَارَ أَوْ هُمَا أَوِ الظِّهَارَ بِأَنْتِ طَالِقٌ وَالطَّلاَقَ بِكَظَهْرِ أُمِّي طَلَقَتْ وَلاَ ظِهَارَ، أَوالطَّلاَقَ بِأَنْتِ طَالِقٌ وَالظِّهَارَ بِالْبَاقِي طَلَقَتْ وَحَصَلَ الظِّهَارُ إِنْ كَانَ طَلاَقَ رَجْعَةٍ.
(فَصْلٌ) عَلَىالْمُظَاهِرِ كَفَّارَةٌ إِذَا عَادَ، وَهُوَ أَنْ يُمْسِكَهَا بَعْدَ ظِهَارِهِ زَمَنَ إِمْكَانِ فُرْقَةٍ،

تەڵاقی هێنابو (أَوالظِّهَارَ) یان تەنها نیەتی زیهاری هێنابو (أَوْ هُمَا) یان نیەتی تەڵاقو زیهاری هێنابو (أَوالظِّهَارَ بِأَنْتِ طَالِقٌ) یان بە ڕستەی تۆ تەڵاقكەوتووی نیەتی زیهار بوو، هەم (وَالطَّلاَقَ بِكَظَهْرِ أُمِّي) بە ووشەی وەك پشتیدایكمی، نیەتی تەڵاق بوو، ئەوە (طَلَقَتْ وَلاَ ظِهَارَ) لە هەر پێنج حاڵەتدا تەڵاقی دەكەوێو نابێتە زیهار، چونكە ووشەی ئاشكرای تەڵاقدانی گوتوە.
بەڵام (أَوِ الطَّلاَقَ بِأَنْتِ طَالِقٌ) ئەگەر بە ڕستەی تۆ تەڵاقكەوتووی نیەتی تەڵاقدان بوو، هەم (وَالظِّهَارَ بِالْبَاقِي) بە وەك پشتیدایكمی، نیەتی زیهار بوو، ئەو كاتەش (طَلَقَتْ) تەڵاقی دەكەوێ، هەم (وَحَصَلَ الظِّهَارُ إِنْ كَانَ طَلاَقَ رَجْعَةٍ) زیهارەكەش دادەمەزرێ ئەگەر تەڵاقدانەكە (رَجْعِي) بێ، كەواتە: هەر كاتێك ژنەكەی گەڕاندەوە ژێر مارەیخۆی كەففارەتی زیهاری لە سەر واجب دەبێ، بەڵام ئەگەر تەڵاقدانەكە (بائن) بێ، ئەو كاتە زیهارەكە دانامەزرێ، چونكە تەڵاقدراوی(بائن) بێگانەیە، هەروەك لە(مغنى)دا فەرموویەتی.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی بڕیارەكانی زیهار ﴾

(عَلَى الْمُظَاهِرِ كَفَّارَةٌ) مێردە زیهاركەرەكە كەففارەتی لە سەر واجب دەبێ (إِذَا عَادَ) هەر كاتێك لە زیهارەكەی گەڕاوە، واتە: حەڕامكردنەكەی هەڵوەشاندەوە، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ

قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا ذَلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَإِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِيناً﴾ ئـەو كەسـانەی زیهـار لـە ژنەكانیخۆیان دەكەن، ئینجا لە زیهارەكەشیان دەگەڕێنەوەو ژنەكەیان دەوێتەوە، واجبە: كۆیلەیەك ئازاد بكەن پێش ئەوەی جیماع بكەن، بەم كەففارەتـە ئێـوە تـەمبێ دەكـرێنو خوایگەورە بەوەی دەیكەن خەبەرداره، جا ئەگەر كۆیلەی دەست نەكـەوت واجبـە: دوو مانگ بە دوای یەكتردا بەڕۆژوو ببێ، جا ئەگەر توانای نەبو واجبە: شەسـت گـەداو هـەژار خواردن بدا.

(وَهُوَ) گەڕانەوەی زیهار ئەمەیە: (أَنْ يُمْسِكَهَا بَعْدَ ظِهَارِهِ) لـە دوای تـەواوبوونی ڕسـتەی زیهارەكەی ژنەكەی بە ژنو مێردایەتی ڕابگرێو تەلاقی نەدا (زَمَنَ إِمْكَانِ فُرْقَةٍ) ماوەیەكی ئـەوها: كـە دەگونجا لـەو ماوەیـەدا تـەلاقی بـدا، واتـە: هـەر كەسـێك وشـەی زیهـاری بە ژنەكەیخۆی گوتو لە دوای تەواوبوونی ڕستەی زیهارەكەش یەكسەر بە پەلە ژنەكـەی تـەلاق نـەدا، ئـەوە دەردەكـەوێ گەڕاوەتـەوە بـۆ ژنو مێردایـەتیو

فَلَوْ اتَّصَلَتْ بِهِ فُرْقَةٌ بِمَوْتٍ أَوْ فَسْخٍ أَوْ طَلَاقٍ بَائِنٍ أَوْ رَجْعِيٍّ وَلَمْ يُرَاجِعْ أَوْ جُنَّ فَلاَ عَوْدَ، وَكَذَا لَوْ مَلَكَهَا أَوْ لاَعَنَهَا فِالأَصَحِّ بِشَرْطِ سَبْقِ الْقَذْفِ ظِهَارَهُ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ رَاجَعَ أَوْ اِرْتَدَّ مُتَّصِلاً ثُمَّ أَسْلَمَ فَالْمَذْهَبُ أَنَّهُ عَائِدٌ بِالرَّجْعَةِ، لاَ بِالإِسْلاَمِ بَل بَعْدَهُ،

حەڕامكردنەكەی هەڵوەشاندۆتەوە، كەوابو: یەكسەر كەففارەتی زیهاری لە سەر واجب دەبێ، هەرچەند نەشیزانیبێ ئەو ڕاگرتنە دەبێتە گەڕانەوە.

بەڵام (فَلَوْ اتَّصَلَتْ بِهِ فُرْقَةٌ) ئەگەر لێكجیابوونەوەیەك بە زیهارەكەوە نوسا، واتە لە دوای تـەواوبوونی ووشـەی زیهارەكـە یەكسـەر ژنو مێردایەتیەكـە نـەما: (بِمَوْتٍ) بـە هـۆی مردنیيەكێكیان (أَوْ فَسْخٍ) یان بە هۆی هەڵوەشاندنەوەی مارەبڕینەكە (أَوْ طَلَاقٍ بَائِنٍ أَوْ رَجْعِيٍّ وَلَمْ يُرَاجِعْ) یان بە هۆی تەلاقدانێكی(بائن)، یـان تەلاقـدانێكی(رجعی)و ژنەكەشـی نەگەڕاندەوە (أَوْ جُنَّ) یان مێردەكە شێت بوو، ئەوە لەو حاڵەتانەدا (فَلاَ عَوْدَ) گەڕانەوەكە نایەتەجێو كەففارەتیش واجب نابێ، بەڵام ئەگەر بە (رجعی) تەلاقیدا، ئینجا گەڕاندیەوە، ئەو كاتە مێردەكە دەبێتە گەڕاوەو كەففارەتیشی لە سەر واجب دەبێ، هەروەك لـە دوای ئێرە ڕوون كراوەتەوە.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: ئەگـەر زیهـاری لـە ژنێكـی زەیسـانی، یـان حـەیزدار كـرد، ئـەوە تـا لـە زەیسانیو حەیزدا بن مێردەكە نابێتە گەڕاوەو كەففارەتی لە سەر واجب نابێ، هەرچەند نەشیزانیبێ لە زەیسانیو حەیزدانە، بەڵام هەر كاتێك پاك بونەوە، ئەگەر یەكسەر تەلاقیان نەدا، ئەو كاتە دەبێتە گەڕاوەو كەففارەتی زیهاری دەكەوێتە سەر، هـەروەك لـە (تحفة)و

(نهاية)دا فەرموویانە.
(وَكَذَا لَوْ مَلَكَهَا أَوْ لاَعَنَهَا فِيالأَصَحِّ) هـەروەها مێردەكـە نابێتـە گـەڕاوە ئەگـەر لـە دوای زیهارەكە ژنە كۆیلەكەی بكاتە ملكیخۆی ، یان لەعنەتی زینـای لیبكـا، لـە فـەرموودەی ڕاستتردا، بەلام (بِشَرْطِ سَبْقِ الْقَذْفِ ظِهَارَهُ فِيالأَصَحِّ)بەو مەرجـەی جنێـوی زینایەكـە لـە پێش زیهارەكەدا بێ، لە فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَلَوْ رَاجَعَ) ئەگەر مێردەكە لە دوای زیهارەكە ژنەتەلاقدراوەكەی گەڕانـدەوە ژێـر مـارەی خۆی (أَوْ ارْتَدَّ مُتَّصِلاً ثُمَّ أَسْلَمَ) یان یەكسەر بە دوای زیهارەكەدا مێردەكە كافر بوو، ئینجا موسولمان بۆوە، ئەوە (فَالْمَذْهَبُ) بە فەرموودەی ڕاستی مەزهەب: (أَنَّهُ عَائِدٌ بِالرَّجْعَةِ) بە گەڕاندنەوەی ژنە تەلاقدراوەكە مێردەكە دەبێتە گەڕاوە، جیاوازی نیە: پێش تەلاقدانەكە زیهـاری لیكردبـێ، یـان لـە دوای تەلاقدانەكـە، لـە هـەردوو حالەتـدا هـەر كاتێـك ژنـە تەلاقدراوەكەی گەڕاندەوە، ئەوە لە زیهارەكەشی دەبێتەگەڕاوەو كـەففارەتی زیهـاری لـە سەر واجب دەبێ (لاَ بِالإِسْلاَمِ) بەلام بەموسـولمانبوونەوە نابێتـەوە گـەڕاوە (بَـلْ بَعْـدَهُ)
وَلاَ تَسْـــقُطُ الْكَفَّـــارَةُ بَعْـــدَ الْعَـــوْدِ بِفُرْقَـــةٍ، وَيَحْـــرُمُ قَبْـــلَ التَّكْفِيـــرِ وَطْءٌ وَكَـــذَا لَمْـــسٌ وَنَحْـــوُهُ بِشَـــهْوَةٍ فِـــالأَظْهَرِ، قُلْـــتُ: اَلأَظْهَـــرُ اَلْجَـــوَازُ وَاللهُ أَعْلَـــمُ. وَيَصِـــحُّ الظِّهَـــارُ الْمُؤَقَّـــتُ مُؤَقَّتًـــا، وَفِـــى قَـــوْلٍ مُؤَبَّـــدًا، وَفِـــى قَـــوْلٍ لَغْـــوٌ، فَعَلَـــى الأَوَّلِ اَلأَصَحُّ أَنَّ عَوْدَهُ لاَ يَحْصُلُ بِإِمْسَاكٍ بَلْ بِوَطْءٍ فِى الْمُدَّةِ وَيَجِبُ النَّزْعُ بِمَغِيبِ الْحَشَفَةِ،

بـەلكو لـە دوای موسـولمانبوونەوە– ئەگـەر یەكسـەر تـەلاقی نـەدا– دەبێتـە گـەڕاوەو كەففارەتی لە سەر واجب دەبێ.
(وَلاَ تَسْقُطُ الْكَفَّارَةُ بَعْدَالْعَوْدِ بِفُرْقَةٍ) لە دوای گەڕانەوە كەففارەتەكە لە سەر مێردەكە لاناچێ بە هۆی لێكجیابوونەوە: بە مردن، یان بە تەلاقدان، چونكە وەكـو قـەرز لـە سـەری جـێگیر بـووە، هـەم (وَيَحْرُمُ قَبْـلَ التَّكْفِيرِ وَطْءٌ) پـێش كەففارەتدانەكـەش حەرامـە جیمـاع لەگـەل ژنەكەبكا، چونكە لە ئایەتەكەدا فەرمووی: ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا﴾ پێش ئەوەی جیماع بكەن.
كەواتـە: ئەگـەر توانـای هـیچ جـۆرە كـەففارەتێكی–لـەو سـێیانەیڕابردوو– نـەبو، ئـەوە كەففارەتەكە لە ئەستۆیدا دەبێتە قەرزو نابێ جیمـاعیش لەگـەل ژنەكـەی بكـا تـا توانـای كەففارەتەكەی دەبێو كەففارەتەكە دەدا، هەروەك لە (مغنى)و (الشبراملسي)دا فەرموویانە.
(وَكَذَا لَمْسٌ وَنَحْوُهُ بِشَهْوَةٍ فِيالأَظْهَرِ) هەروەها دەست لێدانو ماچ كردنیش بـە شـەهوەت حەرامە (قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفـەرموێ (اَلأَظْهَرُ اَلْجَـوَازُ) بـە فـەرموودەی بـەهێزتر: لەزەت لیدیتنی–جگە لە نێوان ناوكو ئەژنۆ– دروستە (وَاللهُ أَعْلَمُ).
(وَيَصِحُّ الظِّهَارُ الْمُؤَقَّتُ) زیهاری كات بۆداندراویش دروست دەبێ، وەك بلێ: تۆ لـە لایمـن

ماوەی مانگێك وەك پشتیدایكمی (مُؤَقَّتًا) زیهارەكەش بە شێوەیەكیكاتی دروست دەبێ، نەك بە بەردەوامی، واتە: هەر كاتێك ماوەكە تەواو بوو، دروستە: جیماعی لەگەڵ بكاو كەففارەتیشی ناكەوێتە سەر (وَفِي قَوْلٍ مُؤَبَّدًا) لە فەرموودەیەكدا: بە بەردەوامی دروست دەبێ (وَفِي قَوْلٍ لَغْوٌ) لە فەرموودەیەكدا: پوچەڵو دانەمەزراوە.

(فَعَلَى الأَوَّلِ) جا لە سەر فەرموودەیەكەم كە بە شێوەیەكیكاتی دروست دەبێ (الأَصَحُّ أَنَّ عَوْدَهُ لاَ يَحْصُلُ بِإِمْسَاكٍ) بە فەرموودەی ڕاستتر: گەڕانەوەی مێردەكە بە ڕاگرتنی ژنەكە نایەتەجێ (بَلْ بِوَطْءٍ فِي الْمُدَّةِ) بەڵكو بە جیماعكردن لە ماوەی زیهارەكەدا دێتە جێ، واتە: هەركاتێك پێش تەواوبوونی ماوەی زیهارەكە جیماعیكرد، ئەوە دەبێتە گەڕاوەو كەففارەتی لە سەر واجب دەبێ، كەوابو: (وَيَجِبُ النَّزْعُ بِمَغِيبِ الْحَشَفَةِ) هەر كاتێ سەری ئەندامەكەی بردە ناو (فَرْج)ی ژنەكەی، واجبە: بە پەلە لیّی دەربێنێ، چونكە بەم جیماعە كەففارەتی لە سەر واجب دەبێو نابێ بەردەوام بێ، كەواتە: تا كەففارەتەكەش نەدا، حەرامە: لە ماوەی زیهارەكەدا هیچیتر جیماع بكا، جا ئەگەر ماوەی زیهارەكە تەواو بوو،

وَلَوْ قَالَ لأَرْبَعٍ: أَنْتُنَّ عَلَيَّ كَظَهْرِ أُمِّي. فَمُظَاهِرٌ مِنْهُنَّ فَإِنْ أَمْسَكَهُنَّ فَأَرْبَعُ كَفَّارَاتٍ، وَفِي الْقَدِيمِ كَفَّارَةٌ، وَلَوْ ظَاهَرَ مِنْهُنَّ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ مُتَوَالِيَةٍ فَعَائِدٌ مِنَ الثَّلاَثِ الأُوَلِ، وَلَوْ كَرَّرَ فِي امْرَأَةٍ مُتَّصِلاً وَقَصَدَ تَأْكِيدًا فَظِهَارٌ وَاحِدٌ، أَوْ اِسْتِئْنَافًا فَالأَظْهَرُ التَّعَدُّدُ، وَأَنَّهُ بِالْمَرَّةِ الثَّانِيَةِ عَائِدٌ فِي الأَوَّلِ.

(كِتَابُ الْكَفَّارَةِ)

يُشْتَرَطُ نِيَّتُهَا لاَ تَعْيِينُهَا، وَخِصَالُ كَفَّارَةِ الظِّهَارِ:

ئەو كاتە كەففارەتەكە لە ئەستۆیدا دەبێتە قەرزو جیماعیشی بۆ حەڵاڵ دەبێ، هەر وەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(وَلَوْ قَالَ لأَرْبَعٍ) ئەگەر گوتیە هەر چوار ژنەكانی: (أَنْتُنَّ عَلَيَّ كَظَهْرِ أُمِّي) ئێوە لە سەر من وەك پشتی دایكمن. ئەوە (فَمُظَاهِرٌ مِنْهُنَّ) لە هەر چواریان زیهاركەرە، كەوابو: (فَإِنْ أَمْسَكَهُنَّ) ئەگەر هەر چواری ڕاگرتنو دەسبەجێ تەلاقی نەدان (فَأَرْبَعُ كَفَّارَاتٍ) چوار كەففارەتی لە سەر واجب دەبن (وَفِي الْقَدِيمِ كَفَّارَةٌ) لە فەرموودەی كۆندا: تەنها یەك كەففارەتی لە سەر واجب دەبێ (وَلَوْ ظَاهَرَ مِنْهُنَّ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ مُتَوَالِيَةٍ) ئەگەر زیهاری لە هەر چواریان كرد بە چوار ووشەی بە دوایەكتردا، ئەوە (فَعَائِدٌ مِنَ الثَّلاَثِ الأُوَلِ) لە سێ ژنەكەی سەرەتادا دەبێتەگەڕاوەو سێ كەففارەتی دەكەونە سەر، هەم ئەگەر چوارەمەكەش دەسبەجێ تەلاق نەدا، كەففارەتی چوارەمیشی دەكەوێتەسەر.

(وَلَوْ كَرَّرَ فِي امْرَأَةٍ مُتَّصِلاً وَقَصَدَ تَأْكِيدًا) ئەگەر چەند جارێك ووشەی زیهاری بە بێ نێوان

دووبارە کردەوە، مەبەستیشی بەهێزکردن بوو، ئەوە (فَظهَارٌ وَاحدٌ) بە یەك زیهار دەژمێردرێ (أَوْاسْتِئْنَافًا) یان مەبەستی بنیاتنان بوو، ئەوە (فَالأَظْهَرُالتَّعَدُّدُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: بە گوێرەی ژمارەی ووشەکان زیهارەکەش دەبێتە ژمارە (وَأَنَّهُ بِالْمَرَّةِ الثَّانِيَةِ عَائِدٌ فِيالأَوَّلِ) هەر بە فەرموودەی بەهێزتر: بەگوتنی جاریدووەمی زیهارەکەش دەبێتە گەڕاوە لە جارییەکەمداو کەففارەتی زیهارییەکەمی لە سەر واجب دەبێ.

﴿ كِتَابُ الْكَفَّارَةِ: پەڕتوکی کەففارەت ﴾

(يُشتَرَطُ نِيَّتُهَا) بە مەرج دادەندرێ: نیەتیکەففارەتەکە بێنێ، وەك بڵێ: (ئەم کۆیلەم لە بری کەففارەتەکەم ئازاد کرد). یان: (نیەتمە سبەینێ لە بری کەففارەتەکەم بەڕۆژوو بم). یان: (ئەم دانەوێڵەم لە بری کەففارەتەکەم دا بەم هەژارە).

(لاَ تَعيِينُهَا) بەلام دیاریکردنی کەففارەتەکە مەرج نیەو پێویست ناکا بڵێ: لە بری کەففارەتی زیهارەکەم. یان کوشتنەکەم.

(وَخِصَالُ كَفَّارَةِ الظِّهَارِ) سیفەتەکانی کەففارەتیزیهار–بە بەلگەی ئایەتەکەیڕابردوو– سێنە:

عِتْقُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ بِلاَ عَيْبٍ يُخِلُّ بِالْعَمَلِ وَالْكَسْبِ، فَيُجْزِئُ صَغِيرٌ وَأَقْرَعُ وَأَعْرَجُ يُمْكِنُهُ تِبَاعُ مَشْيٍ، وَأَعْوَرُ وَأَصَمُّ وَأَخْرَسُ وَأَخْشَمُ، وَفَاقِدُ أَنْفِهِ وَأُذُنَيْهِ، وَأَصَابِعِ رِجْلَيْهِ، لاَ زَمِنٌ وَلاَ فَاقِدُ رِجْلٍ أَوْ خِنْصِرٍ وَبِنْصِرٍ مِنْ يَدٍ أَوْ أُنْمُلَتَيْنِ مِنْ غَيْرِهِمَا، قُلْتُ: أَوْ أُنْمُلَةِ إِبْهَامٍ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَلاَ هَرِمٌ عَاجِزٌ وَمَنْ أَكْثَرُ وَقْتِهِ مَجْنُونٌ وَمَرِيضٌ لاَ يُرْجَى، فَإِنْ بَرَأَ بَانَ الإِجْزَاءُ فِالأَصَحِّ، وَلاَ يُجْزِئُ شِرَاءُ قَرِيبٍ بِنِيَّةِ كَفَّارَةٍ، وَلاَ أُمِّ وَلَدٍ وَذِيكِتَابَةٍصَحِيحَةٍ، وَيُجْزِئُ مُدَبَّرٌ وَمُعَلَّقٌ بِصِفَةٍ، فَإِنْ أَرَادَ جَعْلَ الْعِتْقِ الْمُعَلَّقِ كَفَّارَةً لَمْ يَجُزْ، وَلَهُ تَعْلِيقُ عِتْقِ الْكَفَّارَةِ بِصِفَةٍ،

سیفەتییەکەم: (عِتْقُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ) یەکەمجار ئازادکردنی کۆیلەیەکیموسوڵمانە (بِلاَ عَيْبٍ يُخِلُّ بِالْعَمَلِ وَالْكَسْبِ) کۆیلەکەش عەیبێکیوەهای نەبێ: کە زیان لە کارو کاسبی بدا، کەوابو: (فَيُجْزِئُ صَغِيرٌ وَأَقْرَعُ وَأَعْرَجُ) کۆیلەی بچوك و کەچەڵ و شەلە دروست دەبێ، کە (يُمْكِنُهُ تِبَاعُ مَشْيٍ) شەلەکە بتوانێ بە دوایەکدا بڕوا (وَأَعْوَرُ وَأَصَمُّ وَأَخْرَسُ وَأَخْشَمُ) کۆیلەی یەکچاو و کەڕو لاڵ و بۆنەکەریش دروست دەبێ، هەم (وَفَاقِدُ أَنْفِهِ وَأُذُنَيْهِ وَأَصَابِعِ رِجْلَيْهِ) کۆیلەی بێلووت و بێگوێ و بێپەنجەی قاچەکانی دروست دەبێ.

(لاَ زَمِنٌ) بەلام کۆیلەی سەقەتی لەکارکەوتوو دروست نابێ، هەم (وَلاَ فَاقِدُ رِجْلٍ) کۆیلەی یەك قاچیش دروست نابێ (أَوْ خِنْصِرٍ وَبِنْصِرٍ مِنْ يَدٍ) یان پەنجەی قلیچەو مامەلیچەی لە دەستێك نەبێ (أَوْ أُنْمُلَتَيْنِ مِنْ غَيْرِهِمَا) یان دوو سەرەپەنجەی لە یەکێك لە سێ پەنجەکانیتر نەبێ (قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ (أَوْ أُنْمُلَةِ إِبْهَامٍ) یان سەرە پەنجەکەی پەنجە گەورەکەی نەبێ، بە هۆی نەبوونیئەوانەش هیچی دروست

نابن (وَاللهُ أعْلَمُ) چونکه زیان له کارکردن دەدا (وَلاَ هَرِمٌ عَاجِزٌ) هەم پیری پەککەوتووش دروست نابێ، هەم (وَمَنْ أكْثَرُ وَقْتِهِ مَجْنُونٌ وَمَرِيضٌ لاَ يُرْجَى) ئەوەی زۆرینەی کاتەکەیشی شێته، یان نەخۆشێکی بەردەوامە (فَإنْ بَرَأَ بَانَ الإجْزَاءُ فِيالأصَحِّ) ئەگەر نەخۆشە بەردەوامەکە لە دوای ئازادکردن چاك بۆوە، ئەو کاته ئاشکرا دەبێ: کە دروست بووه.

(وَلاَ يُجْزِئُ شِرَاءُ قَرِيبٍ بِنِيَّةِ كَفَّارَةٍ) دروست نابێ کورەکان و باوکەکانی بکرێ بە نیەتی کەففارەت، چونکه بە خودی کڕینەکە ئەوانە ئازاد دەبن (وَلاَ أُمِّ وَلَدٍ وَذِيكِتَابَةٍ صَحِيحَةٍ) هەم دروست نابێ دایکەمنداڵەکەی و نوسراوپێدراوەکەیشی له کەففارەت ئازاد بکا، بەڵام (وَيُجْزِئُ مُدَبَّرٌ وَمُعَلَّقٌ بِصِفَةٍ) دروست دەبێ ئەو کۆیلەیە ئازاد بکـــا:

کە ئازادکردنەکەی بە مردنی گەورەکەی، یان بە سیفەتێکیترەوە هەڵواسراوە.

(فَإنْ أرَادَ جَعْلَ الْعِتْقِ الْمُعَلَّقِ كَفَّارَةً) جا ئەگەر ویستی ئازادکردنە هەڵواسراوەکەی بە هەڵواسراوی بکاتە کەففارەت، ئەوە (لَمْ يَجُزْ) دروست نیه، بەڵام (وَلَهُ تَعْلِيقُ عِتْقِ الْكَفَّارَةِ بِصِفَةٍ) بۆی دروسته ئازادکردنی کەففارەتەکە بە سیفەتێکەوە هەڵبواسێ:

وَإعْتَاقُ عَبْدَيْهِ عَنْ كَفَّارَتَيْهِ عَنْ كُلٍّ نِصْفُ ذَا وَنِصْفُ ذَا، وَلَوْ أعْتَقَ مُعْسِرٌ نِصْفَيْنِ عَنْ كَفَّارَةٍ فَالأصَحُّ الإجْزَاءُ إنْ كَانَ بَاقِيهِمَا حُرًّا، وَلَوْ أعْتَقَ بِعِوَضٍ لَمْ يَجُزْ عَنْ كَفَّارَةٍ، وَالإعْتَاقُ بِمَالٍ كَطَلاَقٍ بِهِ، فَلَوْ قَالَ أعْتِقْ أُمَّ وَلَدِك عَلَى ألْفٍ فَأعْتَقَ نَفَذَ وَلَزِمَهُ الْعِوَضُ، وَكَذَا لَوْ قَالَ أعْتِقْ عَبْدَك عَلَىكَذَا فَأعْتَقَ فِالأصَحِّ، وَإنْ قَالَ أعْتِقْهُ عَنِّي عَلَىكَذَا فَفَعَلَ عَتَقَ عَنِ الطَّالِبِ وَعَلَيْهِ الْعِوَضُ، وَالأصَحُّ أنَّهُ يَمْلِكُهُ عَقِبَ لَفْظِ الإعْتَاقِ ثُمَّ يَعْتِقُ عَلَيْهِ، وَمَنْ مَلَكَ عَبْدًا أوْ ثَمَنَهُ فَاضِلاً عَنْ كِفَايَةِ نَفْسِهِ وَعِيَالِهِ نَفَقَةً وَكِسْوَةً وَسُكْنَى وَأثَاثًا لاَ بُدَّ مِنْهُ

وەك هەر کاتێك چویه ناو خانووەکه تۆ لە بری کەففارەتەکەم ئازاد بی. ئەوە هەرکاتێك چووە خانووەکە لە بری کەففارەتەکەی ئازاد دەبێ.

(وَإعْتَاقُ عَبْدَيْهِ عَنْ كَفَّارَتَيْهِ) هەم بۆی دروسته دوو کۆیلەی خۆی لە بری دوو کەففارەتەکانی ئازاد بکا: (عَنْ كُلِّ نِصْفُ ذَا وَنِصْفُ ذَا) لە بری هەر کەففارەتێك نیوەی ئەو کۆیلەیەو نیوەی ئەو کۆیلەیە (وَلَوْ أعْتَقَ مُعْسِرٌ نِصْفَيْنِ عَنْ كَفَّارَةٍ) ئەگەر نەبوویێك دوو نیوەی لە دوو کۆیلەی لە بری کەففارەتێك ئازاد کردن (فَالأصَحُّ الإجْزَاءُ إنْ كَانَ بَاقِيهِمَا حُرًّا) بە فەرموودەی ڕاستتر: دروست دەبێ ئەگەر نیوەکەیتریشیان ئازاد بێ (وَلَوْ أعْتَقَ بِعِوَضٍ لَمْ يَجُزْ عَنْ كَفَّارَةٍ) ئەگەر کۆیلەکەی بە پارە ئازاد کرد بە بەر کەففارەت ناکەوێ.

(وَالإعْتَاقُ بِمَالٍ كَطَلاَقٍ بِهِ) ئازادکردن بە ماڵ وەك تەڵاقدان بە ماڵه، کەوابو: (فَلَوْ قَالَ أعْتِقْ أُمَّ وَلَدِك عَلَى ألْفٍ) ئەگەر گوتی دایکەمنداڵەکەت لە سەر هەزار دینار ئازاد بکە (فَأعْتَقَ) ئەویش ئازادی کرد (نَفَذَ وَلَزِمَهُ الْعِوَضُ) ئازادکردنەکە جێبەجێ دەبێو

هەزارەکەش دەکەوێتە سەر داواکارەکە (وَكَذَا لَوْ قَالَ أَعْتِقْ عَبْدَك عَلَى كَذَا) هەروەها ئەگەر بڵێ: کۆیلەکەت لە سەر ئەوەندە ئازاد بکە (فَأَعْتَقَ فِيالأَصَحِّ) ئەویش ئازادی کرد، ئەو کاتەش ئازادکردنەکە جێبەجێ دەبێو هەزارەکەش دەکەوێتەسەر داواکارەکە (وَإِنْ قَالَ أَعْتِقْهُ عَنِّي عَلَى كَذَا) ئەگەر گوتی کۆیلەکەت لە بری من لە سەر ئەوەندە پارەیە ئازاد بکە.
مەبەستیشی لە بری کەففارەتەکەی خۆی بوو (فَفَعَلَ) خاوەنەکەش ئازادی کرد، ئەوە (عَتَقَ عَنِ الطَّالِبِ وَعَلَيْهِ الْعِوَضُ) لە بری داوا کارەکە ئازاد دەبێو بە بەر کەففارەتەکەشی دەکەوێو نرخە ناوبراوەکەشی لە سەر واجب دەبێ بۆ خاوەنەکە، چونکە (وَالأَصَحُّ أَنَّهُ يَمْلِكُهُ عَقِبَ لَفْظِ الإِعْتَاقِ) بە فەرموودەی ڕاستتر: داواکارەکە دەبێتەخاوەنی کۆیلەکە لە دوای ووشەی ئازادکردن (ثُمَّ يَعْتِقُ عَلَيْهِ) ئینجا لە سەری ئازاد دەبێ.
(وَمَنْ مَلَكَ عَبْدًا أَوْ ثَمَنَهُ) هەر کەسێك کۆیلەیەکی هەبوو، یان پارەی کۆیلەیەکی هەبوو: کە (فَاضِلاً عَنْ كِفَايَةِ نَفْسِهِ وَعِيَالِهِ نَفَقَةً وَكِسْوَةً وَسُكْنَى وَأَثَاثًا لاَبُدَّ مِنْهُ) زیاد بوو لە بەشی بەخێوکردنی خۆیو ژنو منداڵەکانی: لە ڕووی بژێو و بەرگو نیشتەجێبوونو کەلوپەلی

لَزِمَهُ الْعِتْقُ، وَلاَ يَجِبُ بَيْعُ ضَيْعَةٍ وَرَأْسِ مَالٍ لاَ يَفْضُلُ دَخْلُهُمَا عَنْ كِفَايَتِهِ، وَلاَ مَسْكَنٍ وَعَبْدٍ نَفِيسَيْنِ أَلِفَهُمَا فِالأَصَحِّ، وَلاَ شِرَاءٌ بِغَبْنٍ، وَأَظْهَرُ الأَقْوَالِ:اِعْتِبَارُالْيَسَارِ بِوَقْتِ الأَدَاءِ. فَإِنْ عَجَزَ عَنْ عِتْقٍ صَامَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ بِالْهِلاَلِ بِنِيَّةِ كَفَّارَةٍ، وَلاَ يُشْتَرَطُ نِيَّةُ التَّتَابُعِ فِي الأَصَحِّ، فَإِنْ بَدَأَ فِي أَثْنَاءِ شَهْرٍ حُسِبَ الشَّهْرُ بَعْدَهُ بِالْهِلاَلِ وَأَتَمَّ الأَوَّلَ مِنَ الثَّالِثِ ثَلاَثِينَ،

پێویست، ئەوە (لَزِمَهُ الْعِتْقُ) واجبە کۆیلەیەك لە کەففارەتەکەی ئازاد بکا، بەڵام (وَلاَ يَجِبُ بَيْعُ ضَيْعَةٍ وَرَأْسِ مَالٍ لاَ يَفْضُلُ دَخْلُهُمَا عَنْ كِفَايَتِهِ) واجب نیە: باغو سەرمایەی بازرگانیی بفرۆشێ کە بەرهەمەکان لە پێویستیەکانی زیاتر نەبێ (وَلاَ مَسْكَنٍ وَعَبْدٍ نَفِيسَيْنِ أَلِفَهُمَا فِي الأَصَحِّ) هەم واجب نیە خانووە بە نرخەکەیو کۆیلە بە نرخەکەی بفرۆشێ کە لێیان ڕاهاتبێ، هەم (وَلاَ شِرَاءٌ بِغَبْنٍ) واجب نیە بە زەرەر کۆیلەکە بکڕێ (وَأَظْهَرُ الأَقْوَالِ اِعْتِبَارُ الْيَسَارِ بِوَقْتِ الأَدَاءِ) بەهێزترینی فەرموودەکان: هەبوونی دەسەڵاتی کۆیلە ئازادکردن بە کاتی کەففارەتدانەکە ڕەچاو دەکرێ.
سیفەتی دووەمی کەففارەت: (فَإِنْ عَجَزَ عَنْ عِتْقٍ) جا ئەگەر کەففارەتدەرەکە توانای ئازادکردنی کۆیلەی نەبو (صَامَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ) واجبە دوو مانگ بە دوای یەکتردا بەڕۆژوو بێ، بە بەڵگەی ئایاتەکە (بِالْهِلاَلِ) هەردوو مانگەکانیش بەگوێرەی دیتنی مانگی یەکشەوە بن، هەر چەند هەردووکیشیان کەمەمانگ بن.
ئینجا لەو دوو مانگەدا واجبە: لە گشت شەوێکدا (بِنِيَّةِ كَفَّارَةٍ) نیەت بێنێ: کە سبەینێ لە

بری کەففارەتەکەی بەرۆژوو دەبێ، بەڵام لە مەزهەبی ئیمام(مالك)دا: یەك نیەت لە شەویەکەمدا بەسە بۆ هەردوو مانگەکان بەو مەرجەی بەدوایەکتریەکەی نەپچڕێ بە هۆی سەفەرو نەخۆشی، کەواتە: هەر کاتێك بەدوایەکتریەکەی پچڕا، ئینجا هۆی پچڕانەکەش نەما، ئەو کاتە مەرجە: نیەتێکیتر دووبارە بێنێتەوە بۆ ئەو ڕۆژوانەی ماون، هەروەك لە نیەتی ڕۆژوودا ڕوونمان کردەوە (وَلاَ يُشْتَرَطُ نِيَّةُ التَّتَابُعِ) بە مەرج دانانرێ نیەتی بەدوایەکتریدا بێنێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(فَإِنْ بَدَأَ فِي أَثْنَاءِ شَهْرٍ) جا ئەگەر لە ناو مانگێکدا دەستی بەڕۆژوو گرتن کرد، ئەوە کە ئەو مانگەی تەواو کرد (حُسِبَ الشَّهْرُ بَعْدَهُ بِالْهِلَالِ) مانگەکەی دوای ئەم مانگە بە دیتنی مانگی یەکشەوە حیساب دەکرێ، ئینجا (وَأَتَمَّ الأَوَّلَ مِنَ الثَّالِثِ ثَلاَثِينَ) ئەوەندە ڕۆژەی لە یەکەمەکەش مابون لە مانگیسێیەم سی ڕۆژ تەواو دەکا، چونکە ناگونجێ لەو مانگەدا مانگی یەکشەوە ڕەچاو بکرێ، کەوابو: ئەگەر لە هیچ مانگێکا نەگونجا مانگی یەکشەوە ببینێ، ئەو کاتە واجبە شەست ڕۆژ بە دوای یەکتردا تەواو بکا.

وَيَزُولُ التَّتَابُعُ بِفَوَاتِ يَوْمٍ بِلاَ عُذْرٍ وَكَذَا بِمَرَضٍ فِي الْجَدِيدِ، لاَ بِحَيْضٍ وَكَذَا جُنُونٌ عَلَى الْمَذْهَبِ. فَإِنْ عَجَزَ عَنْ صَوْمٍ بِهَرَمٍ أَوْ مَرَضٍ –قَالَ الأَكْثَرُونَ– لاَ يُرْجَى زَوَالُهُ،

(وَيَزُولُ التَّتَابُعُ بِفَوَاتِ يَوْمٍ بِلاَ عُذْرٍ) بەدوایەکتریەکەی دوو مانگەکان لادەچێو دەپچڕێ بە لەدەستچوونی تەنها ڕۆژوێك بە بێعوزر، هەرچەند ڕۆژووەکەی ئاخیریش بێ، یان نیەتی لە بیرچوو بێ، یان ڕەمەزان، یان جەژن بکەوێتە نێوان ڕۆژووەکان، واتە: هەر کاتێك بەدوایەکتریەکەی پچڕا، واجبە: سەرلەبنیات دەست بە دوو مانگەکان بکاتەوە.

کەوابو: ئەگەر کەففارەتدەرەکە لە ناو دوو مانگەکاندا مرد، دروست نیە یەکێکیتر لە سەر ڕابردووی ئەویەوە دوو مانگەکانی بۆ تەواو بکا، بەڵکو: یان دەبی لە میراتەکەی هەموو کەففارەتەکەی بۆ بدرێ، یان سەرلەبنیات یەکێکیتر دوو مانگەکانی لەجیاتی بەڕۆژوو ببێ، بەڵام ئەو کەسەی لەجیاتیمردووەکە دوو مانگەکانی کەففارەت بەڕۆژوو دەبێ، لە سەر وی واجب نیە بەدوایەیەکتریدا بێ، هەروەك لە (الشبراملسي)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَكَذَا) هەروەها ئەگەر لە دەستچوونی ڕۆژووەکە بە عوزریش بێ: وەك (بِمَرَضٍ) بە هۆی نەخۆشی بەڕۆژوو نەبوبێ (فِيالْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێدا، بەڵام لە فەرموودەی کۆندا: بەڕۆژوو نەبونی بە هۆی نەخۆشی بەدوایەکتریەکە ناپچڕێنێ، هەروەك لە (نهایة)و (مغني)دا فەرموویانە.

(لاَ بِحَيْضٍ) بەڵام بە هۆی حەیزو نیفاس بەدوایەکتریەکە ناپچڕێ؟ وەك ئافرەتێك لە کەففارەتی کوشتنێك بەڕۆژوو ببێ (وَكَذَا جُنُونٌ عَلَىالْمَذْهَبِ) هەروەها شێتبوونیش بەدوایەکتریەکە ناپچڕێنێ، لە سەر فەرموودەی ڕاستی

مەزهەب، کەواتە: هەر کاتێك حەیزو زەیسانیو شێتی نەمان، ئەوەندەی لە دوو مانگەکان ماوە، لە سەر ڕابردووەکەی تەواوی دەکا.

﴿ ئاگاداری ﴾: لە مەزهەبی ئیمام(أحمد)دا: ئەگەر مانگی ڕەمەزان بکەوێتە نێوان دوو مانگەکە، یان بە هۆی جەژن، یان بە هۆی حەیزو نیفاس، یان بە هۆی نەخۆشیەکی بە ترس، یان بە هۆی شێتی بەڕۆژوو نەبو، ئەوانە هیچیان بەدوایەکتریەکە ناپچڕێنن، کەواتە: هەر کاتێك ڕەمەزانو هۆیەکانیتر نەمان، ئەوەندەی لە دوو مانگەکان ماوە لە سەر ڕابردوو تەواوی دەکا، هەروەك لە (شرح المُقْنِع)دا ڕوون کراوەتەوە، کەوابو: دروستە کەففارەتدەرەکە خۆی (تَقْلِيد) بکا.

سیفەتی سێیەمی کەففارەت: (فَإِنْ عَجَزَ عَنْ صَوْمٍ) ئەگەر کەففارەتدەرەکە توانای بەڕۆژووبوونی نەبو: (بِهَرَمٍ أَوْ مَرَضٍ –قَالَ الأَكْثَرُونَ– لاَ يُرْجَى زَوَالُهُ) بە هۆی پیری، یان نەخۆشیەکی ئەوها کە ئومێدی چاکبوونەوەی نەبێ –وەك زۆربەیزانایان فەرموویانە–، یان

أَوْ لَحِقَهُ بِالصَّوْمِ مَشَقَّةٌ شَدِيدَةٌ، أَوْ خَافَ زِيَادَةَ مَر...

لاَ كَافِرًا وَلاَ هَاشِمِيًّا وَمُطَّلِبِيًّا سِتِّي

(كِتَابُ اللِّعَانِ)

يَسْبِقُهُ قَذْفٌ، وَصَرِيحُهُ الزِّنَا كَقَوْلِهِ لِرَجُلٍ أَوْ امْرَأَةٍ:

دوو مانگ بەردەوام بێ– وەك کەمتریزانایان فەرموویانە– (أَوْ لَحِقَهُ بِالصَّوْمِ مَشَقَّةٌ شَدِيدَةٌ) یان بە هۆی ڕۆژوو ئازارێکی زیاتر لە عادەتی دەگەیشتێ (أَوْ خَافَ زِيَادَةَ مَرَضٍ) یان ترسا نەخۆشیەکەی زیاد ببێ، ئەو کاتە (كَفَّرَ بِإِطْعَامِ سِتِّينَ مِسْكِينًا أَوْ فَقِيرًا) لە بری کەففارەتەکەی دانەوێڵەی ساغ دەداتە شەست گەداو هەژار بە بەڵگەی ئایەتەکە.

(لاَ كَافِراً) نابێ گەداو هەژارەکە کافر بێ، هەم (وَلاَ هَاشِمِيًّا وَمُطَّلِبِيًّا) نابێ لە نەتەوەی (هاشم)و (المطلب) بێ: کە خزمەکانی پێغەمبەرنﷺ زەکاتیشیان لێحەڕامە، کەواتە: سەیدەکانیش لە (بني هاشم)نو کەففارەتیان لێحەڕامە.

(سِتِّينَ مُدًّا) کەففارەتەکەش شەست مست دانەوێڵەیە، هەر گەدایەك، یان هەر هەژارێك یەك مستی دەداتێ (مِمَّا يَكُونُ فِطْرَةً) لەو جۆرەی بۆ سەرفیترە دەبو، واتە: دانەوێڵەی ساغ لەو جۆرەی بە ئەغڵەبی خەڵکی شوێنەکە دەیخوا، نەك چێشیتان دەرخوارد بدا.

﴿ ئاگاداری ﴾: لە مەزهەبی ئیمامی(حنفي)دا ئەندازەی کەففارەت بۆ هەر گەدایەك، یان هەژارێك: نیو ساعی گەنمە، کە دەکاتە: (1815)هەزارو هەشتسەدو پانزە غرام، واتە: نزیکەی دوو کیلۆ، هەم لە مەزهەبی ئیمامی(حنفي)دا دروستە: نرخی دانەوێڵەکەش لە

کەففارەت بدا، کەوابو: ئەگەر کەففارەتدەرەکە خۆی (تقلید)ی ئیمامی(حنفی) بکا نرخی – نزیکەی– دوو کیلو گەنم دەداتە هەر گەدایەك، یان هەژارێك، هەروەك لە (مجمع الأنهر)دا ڕوون کراوەتەوە.
جا بزانە: ئەگەر توانای هیچ سیفەتێکی کەففارەتی نەبو، ئەوە کەففارەتەکەی هەر لە ئەستۆیدا دەمێنێو هەرکاتێك توانای سیفەتێکی هەبو، واجبە بیکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ كِتَابُ اللِّعَانِ: پەرتوکی لەعنەت لێککردنی ژن و مێرد ﴾

واتە: لەو حاڵەتەی مێردەکە بە ژنەکەی دەڵێ: زینات کردوەو. هیچ شاهیدیشی نیە، بەو ڕستانەیداهاتوو–کە لە قورئانی پیرۆز دانراون– لەعنەت لە یەکتری دەکەنو هەتا هەتایی لێك جیا دەبنەوە.
کەوابو: (يَسْبِقُهُ قَذْفٌ) مەرجە: لەعنەت لێککردنەکە جنێودانێکی زینای لە پێشدا بێ (وَصَرِيحُهُ) ووشەی ئاشکرای جنێودانەکە: (اَلزِّنَا) ووشەی زینایە (كَقَوْلِهِ لِرَجُلٍ أَوْ امْرَأَةٍ) زَنَيْتَ أَوْ زَنَيْتِ أَوْ يَا زَانِي أَوْ يَا زَانِيَةُ. وَالرَّمْيُ بِإِيلاَجِ حَشَفَةٍ فِي فَرْجٍ مَعَ وَصْفِهِ بِتَحْرِيمٍ أَوْ دُبُرٍ صَرِيحَانِ، وَزَنَأْتَ فِالْجَبَلِ كِنَايَةٌ، وَكَذَا زَنَأْتَ فَقَطْ فِالأَصَحِّ، وَزَنَيْتَ فِالْجَبَلِ صَرِيحٌ فِالأَصَحِّ، وَقَوْلُهُ: يَا فَاجِرُ يَا فَاسِقُ. وَلَهَا: يَا خَبِيثَةُ، وَأَنْتِ تُحِبِّينَ الْخَلْوَةَ. وَلِقُرَشِيٍّ: يَا نَبَطِيُّ. وَلِزَوْجَتِهِ لَمْ أَجِدْكِ عَذْرَاءَ. كِنَايَةٌ فَإِنْ أَنْكَرَ إِرَادَةَ قَذْفٍ صُدِّقَ بِيَمِينِهِ، وَقَوْلُهُ: يَا ابْنَ الْحَلاَلِ وَأَمَّا أَنَا فَلَسْت بِزَانٍ وَنَحْوِهِ، تَعْرِيضٌ لَيْسَ بِقَذْفٍ وَإِنْ نَوَاهُ،

وەك بە مەبەستی ئابڕووبردن بڵێتە پیاوێك، یان ئافرەتێك: (زَنَيْتَ أَوْ زَنَيْتِ) زینات کردوە (أَوْ) یان بڵێ: (يَا زَانِي أَوْ يَا زَانِيَةُ) هۆ زیناکەر، یان قوندەر، قونگێ، قەحپە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.
بەڵام ئەگەر مەبەستی ئابڕووبردن نەبێ، بەڵکو مەبەستی شاهیدی لە سەردان بێ، یان مەبەستی لەکارخستنی شاهیدەکە بێ، یان بڵێ: فڵانکەس گوتی: زینام کردوە. ئەو کاتە نابێتە جنێودانی زینا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(وَالرَّمْيُ بِإِيلاَجِ حَشَفَةٍ فِي فَرْجٍ مَعَ وَصْفِهِ بِتَحْرِيمٍ أَوْ دُبُرٍ) جنێودان بە ڕستەی: سەری ئەندامەکەت بە حەرامی دەناو (فرج)ێك ناوە، یان دەناو کونی پشتەوە ناوە (صَرِيحَانِ) هەردووکیان ووشەی ئاشکران، هەروەها بە حەرامی گانت داوە، یان بە حەرامی گانت کردوە، ئەوەش ووشەی ئاشکرایە (وَزَنَأْتَ فِيالْجَبَلِ كِنَايَةٌ، وَكَذَا زَنَأْتَ فَقَطْ فِيالأَصَحِّ) ووشەی (زَنَأْتَ) کە لە عەرەبیدا بە واتەی سەرکەوتنە، بۆ عەرەبزمانەکان ووشەیەکی نائاشکرای جنێوی زینایە، لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵام (وَزَنَيْتَ فِيالْجَبَلِ) ووشەی زینات

کـردوه لـه چـیایەکەدا (صَـرِيحٌ فِیالأصَـحِّ) ووشـەیەکی ئاشـکرای جنێودانەکەیـە، لـە فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَقَوْلُهُ) پیاوکە بڵێتە پیاوێك: (يَا فَاجِرُ) هۆ بێناموس=گوناهکار (يَـا فَاسِـقُ) هـۆ فاسـق (وَلَهَا) یان بڵێتە ئافرەتێك: (يَا خَبِيثَةُ) هۆ پیسێ، هەم (وَأَنْتِ تُحِبِّينَ الْخَلْوَةَ) تۆ پێت خۆشە بە تەنها لەگەڵ پیاواندا بی (وَلِقُرَشِـيٍّ) یـان بڵێتـە پیـاوێکی قورەیشـی: (يَـا نَبَطِـيُّ) هـۆ جوتیاری عەجەم (وَلِزَوْجَتِهِ لَمْ أَجِدْكِ عَذْرَاءَ) یان بڵێتە ژنەکەی خۆی: لە کاتی بەزاوابوونم تۆ کچ نەبوی، ئەوانە گشتی (كِنَايَةٌ) ووشەی نائاشکرای جنێودانن، کەوابو: (فَإِنْ أَنْكَرَ إرَادَةَ قَذْفٍ) ئەگەر جنێودەرەکە گوتی: مەبەستم جنێوی زینا نەبو. ئـەوە (صُـدِّقَ بِيَمِينِـهِ) بـە سوێندخواردن باوەڕی پێدەکرێ.
(وَقَوْلُهُ) کە بڵێتە پیاوێك (يَا ابْنَ الْحَلَالِ وَأَمَّا أَنَا فَلَسْتُ بِزَانٍ) هۆ کـوڕی حـەڵاڵ بـەڵام مـن زیناکەر نیم (وَنَحْوِهِ) هەم گوتەیتری ئەوهاش: وەك دایکی من قاحپە نیە، من نێرباز نیم، ئەوانە (تَعْرِيضٌ) پێچو پەنایەو (لَيْسَ بِقَذْفٍ وَإِنْ نَـوَاهُ) جنێـودانی زینـا نیـە، هـەر چـەند
وَقَوْلُهُ: زَنَيْتُ بِكِ. إقْرَارٌ بِزِنًا وَقَذْفٌ، وَلَوْ قَالَ لِزَوْجَتِهِ: يَا زَانِيَةُ. فَقَالَتْ: زَنَيْتُ بِكَ أَوْ أَنْتَ أَزْنَى مِنِّي. فَقَاذِفٌ وَكَانِيَةٌ، فَلَوْ قَالَتْ: زَنَيْتُ وَأَنْتَ أَزْنَى مِنِّي. فَمُقِرَّةٌ وَقَاذِفَةٌ، وَقَوْلُهُ: زَنَى فَرْجُك أَوْ ذَكَرُك. قَذْفٌ، وَالْمَذْهَبُ أَنَّ قَوْلَهُ: يَدُك وَعَيْنُك، وَلِوَلَدِهِ لَسْتَ مِنِّي أَوْ لَسْتَ ابْنِي. كِنَايَةٌ، وَلِوَلَدِ غَيْرِهِ: لَسْتَ ابْنَ فُلَانٍ. صَرِيحٌ إلاَّ لِمَنْفِيٍّ بِلِعَانٍ، وَيُحَدُّ قَاذِفُ مُحْصَنٍ،

نیەتی جنێودانەکەشی هەبێ (وَقَوْلُهُ) کە جنێودەرەکە بڵێتە ئافرەتێك، یان پیاوێك: (زَنَيْتُ بِكِ) زینام لەگەڵ تۆ کردوە (إقْرَارٌ بِزِنًا وَقَذْفٌ) دان پێداهێنانی زیناکردنەو هەم جنێـودانی زینایە، کەواتە: سزای زیناو جنێودانەکەی هەردووك دەکەونە سەر.
ئینجا بزانە: جنێودان بە زینای ئاژەڵەکان: وەك کەرگێ. یان هێسترت گاوە. نابێتە جنێودانی زینا، بەڵام واجبە: جنێودەرەکە تەمبێ بکرێ، هەروەك لە(نهاية)و(مغنى)دا فەرمویانە.
(وَلَوْ قَالَ لِزَوْجَتِهِ) ئەگەر گوتیە ژنەکەی خۆی: (يَا زَانِيَةُ) هۆ زیناکەر (فَقَالَتْ زَنَيْتُ بِكَ) ژنەکەش گوتی زینام لەگەڵ تۆ کردوە (أَوْ أَنْتَ أَزْنَى مِنِّي) تۆ لە من زیناکەرتری، ئەوە (فَقَاذِفٌ) مێردەکە بە ئاشکرایی جنێودەری زینایە بە ژنەکـەیو (وَكَانِيَـةٌ) ژنەکـەش بـە نائاشکرا جنێودەرە بە مێردەکەی، واتە: ئەگەر ژنەکە سوێند بخوا پێی باوەڕ دەکرێ کە مەبەستی جنێوی زینا نەبوە (فَلَوْ قَالَتْ) ئەگەر ژنەکە گوتی (زَنَيْتُ وَأَنْتَ أَزْنَى مِنِّي) زینام کردوەو تۆش لە مـن زیناکـەرتری، ئـەوە (فَمُقِـرَّةٌ وَقَاذِفَـةٌ) ژنەکـە دانهێنـەرە بـە زینـاکردنی خـۆی، هـەم جنێـودەری زیناشـە بـە مێردەکـەی، کەواتـە: سـزای زینـاو جنێودانەکەی هەردووك دەکەونە سەر.

(وَقَوْلُهُ) كە جنێودەرەكە بلێ (زَنَى فَرْجُكِ أَوْ ذَكَرُكَ) قوزت زینای كردوە، یان كێرت زینای كردوە، ئەوەش (قَذْفٌ) جنێودانی زینایە، بەڵام (وَالْمَذْهَبُ) بە فەرموودەی ڕاستی مەزهەب: (أَنَّ قَوْلَهُ يَدُكِ وَعَيْنُكِ) ئەگەر بلێ: دەستو چاوت زینای كردوە (وَلِوَلَدِهِ) یان ئەگەر بلێتە منداڵەكەی خۆی: (لَسْتَ مِنِّى أَوْ لَسْتَ ابْنِى) تۆ لە من نی. یان تۆ كوڕی من نی. ئەوانەش (كِنَايَةٌ) ووشەی نائاشكرای جنێودانن، واتە: دووەمو سێیەمەكە بۆ دایكیكوڕەكە بە نائاشكرایی دەبنە جنێودانی زینا.

بەڵام (وَلِوَلَدغَيْرِهِ) ئەگەر بلێتە منداڵی كەسێكیتر: (لَسْتَ ابْنَ فُلَانٍ) تۆ كوڕی فلانەكەس نی. ئەوە (صَرِيحٌ) ووشەی ئاشكرای جنێودانی زینای دایكیەتی (إلاّ لِمَنْفِيِّ بِلِعَانٍ) تەنها ئەو منداڵە نەبێ كە بە لەعنەتكردن لە نەژاد لابردرابێ.

﴿ سزای جنێودانی زینا ﴾

(وَيُحَدُّ قَاذِفُ مُحْصَنٍ) جنێودەری زینا بە یەكێكیداوێنپاك، واجبە: سزا بدرێ بە لێدانی هەشتا شوڕكەدار، هەرچەند جنێوپێدراوەكەش مردوو بێ، بەو مەرجانەی لە (باسی

وَيُعَــزَّرُ غَيْــرُهُ، وَالْمُحْصَــنُ: مُكَلَّــفٌ حُــرٌّ مُسْــلِمٌ عَفِيــفٌ عَــنْ وَطْءٍ يُحَــدُّ بِــهِ، وَتَبْطُــلُ الْعِفَّــةُ بِــوَطْءِ مَحْــرَمٍ مَمْلُوكَــةٍ عَلَىالْمَــذْهَبِ، لاَ زَوْجَتِــهِ فِــي عِــدَّةِ شُــبْهَةٍ وَأَمَــةِ وَلَــدِهِ وَمَنْكُوحَتِــهِ بِــلاَ وَلِــيٍّ فِالأَصَــحِّ، وَلَــوْ زَنَــى مَقْــذُوفٌ سَــقَطَ الْحَــدُّ، أَوْ ارْتَــدَّ فَلاَ، وَمَنْ زَنَى مَرَّةً ثُمَّ صَلَحَ لَمْ يَعُدْ مُحْصَنًا، وَحَدُّ الْقَذْفِ يُورَثُ وَيَسْقُطُ بِعَفْوٍ،

بوختانی زینا)دا دێنو لەوێدا ئەم باسە درێژتر ڕوون دەكەینەوە، إن شاءالله تعالى، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً﴾ ئەوانەی جنێوی زینا بە ئافرەتانیداوێنپاك دەدەن، ئینجا چوار شاهیدی زینا ناهێنن، ئەوانە هەشتا شوڕكەداریان لێبدەن.

بەڵام ئەگەر مێرد جنێوی زینا بە ژنەكەی خۆی بداو لەعنەتیش بكا، ئەو كاتە سزای جنێوی ژنەكەیو پیاوە زیناكەرەكەشی لە سەر لادەچێ، بەو بەڵگەی لە باسی لەعنەتدا ڕوونی دەكەینەوە، إن شاءالله تعالى.

(وَيُعَزَّرُ غَيْرُهُ) ئەوەی جنێوی زینا بە یەكێك دەدا كە داوێنپاك نیە، ئەویش تەمبێ دەكرێ. (وَالْمُحْصَنُ) داوێنپاك لە پیاو و لە ئافرەت ئەو كەسەیە: (مُكَلَّفٌ) بالغ و عاقل بێو (حُرٌّ) ئازاد بێو (مُسْلِمٌ) موسڵمان بێو (عَفِيفٌ عَنْ وَطْءٍ يُحَدُّ بِهِ) داوێنیخۆی پاراستبێ لە جیماعێكی وەها كە پێی سزا بدرێ، كەوابو: (وَتَبْطُلُ الْعِفَّةُ) داوێنپاكی بەتاڵ دەبێتەوە (بِوَطْءِ مَحْرَمٍ مَمْلُوكَةٍ) بە جیماعكردن لەگەڵ (جاریە)كیخۆی كە مەحرەمیەتی (عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب (لاَ زَوْجَتِهِ فِي عِدَّةِ شُبْهَةٍ) بەڵام بە جیماعكردن لەگەڵ

ژنیخۆی لە(عِدَّة)ی شوبهەداو هەم (وَأَمَةِ وَلَدِهِ) بە جیماعکردن لەگەڵ جاریەی کوڕی خۆیو هەم (وَمَنْكُوحَتِهِ بِلاَ وَلِيٍّ) بە جیماعکردن لەگەڵ مارەبڕاوەکەیخۆی بە بێسەرپەرشتکار، داوێنپاکیەکەی بەتاڵ نابێتەوە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَلَوْ زَنَى مَقْذُوفٌ) ئەگەر پێش سزادانیجنێودەرەکە جنێوپێدراوەکە زینای کرد (سَقَطَ الْحَدُّ) سزایەکە لە سەر جنێودەرەکە لادەچێ (أَوْ ارْتَدَّ) یان ئەگەر جنێوپێدراوەکە بووە کافر (فَلاَ) سزایەکە لە سەر جنێودەرەکەی لاناچێ.

(وَمَنْ زَنَى مَرَّةً) هەر کەسێك یەك جار زینای کردبێ (ثُمَّ صَلَحَ) ئینجا تۆبەی کردبێو بوبێتە پیاوێکی چاك (لَمْ يَعُدْ مُحْصَنًا) هەتا هەتایی لە دونیادا نابێتەوە داوێنپاك، جوێندەرەکەشی سزا نادرێ، بەڵکو تەمبێ دەکرێ، بەڵام لە بارەی ڕۆژی قیامەت بە تۆبەکردن گوناهەکەی لە سەر لادەچێ، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.

(وَحَدُّ الْقَذْفِ يُورَثُ) سزای جنێودانیزینا بە میرات دەگیرێو هەم (وَيَسْقُطُ بِعَفْوٍ) بە لێبوردن سزایەکە لە سەر جنێودەرەکە لادەچێ، بەڵام بە جنێوپێدانەوە لاناچێ، واتە: ئەگەر دوو

وَالأَصَحُّ أَنَّهُ يَرِثُهُ كُلُّ الْوَرَثَةِ، وَأَنَّهُ لَوْ عَفَا بَعْضُهُمْ فَلِلْبَاقِينَ كُلُّهُ.

(فَصْلٌ) لَهُ قَذْفُ زَوْجَةٍ عَلِمَ زِنَاهَا أَوْ ظَنَّهُ ظَنًّا مُؤَكَّدًا كَشَيَاعِ زِنَاهَا بِزَيْدٍ مَعَ قَرِينَةٍ: بِأَنْ رَآهُمَا فِي خَلْوَةٍ، وَلَوْ أَتَتْ بِوَلَدٍ وَعَلِمَ أَنَّهُ لَيْسَ مِنْهُ لَزِمَهُ نَفْيُهُ،

کەس جنێوی زینا بە یەکتری بدەن، ئەوە نابێتە تۆڵە سەندنەوە، ئەگەر لە یەکتری نەبورن سزایەکە لە سەر هیچێکیان لاناچێ، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ يَرِثُهُ كُلُّ الْوَرَثَةِ) گشت میراتگرەکان هەموو سزایەکە بە میرات دەگرن، جیاوازی نیە مردووەکە: لە حاڵەتیمردندا جنێوی زینای پێدرابێ، یان لە زیندوویی‌دا ئینجا مردبێ، هەروەك لە (ابن قاسم)دا فەرموویەتی.

(وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەیڕاستتر (لَوْ عَفَا بَعْضُهُمْ) ئەگەر میراتگرێك، یان زیاتر جنێودەرەکەی عەفوکرد، ئەوە (فَلِلْبَاقِينَ كُلُّهُ) میراتگرەکانیتر مافی هەموو سزایەکەیان هەیەو هەشتا دارەکەی بە تەواوی لێدەدرێ، کەوابو: گشت میراتگرێك مافی هەیە بە تەنها داوای سزادانی جنێودەرەکە بکا، هەر چەند ئەوانیتریش ڕازی نەبن، یان ئامادە نەبن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی لەعنەتکردن بۆ لادانی منداڵەکە لە نەژادی خۆی ﴾

(لَهُ) بۆ مێردەکە دروستە (قَذْفُ زَوْجَةٍ عَلِمَ زِنَاهَا) جنێوی زینا بەو ژنەی بدا: کە بزانێ زینای کردوە (أَوْ ظَنَّهُ ظَنًّا مُؤَكَّدًا) یان بە گومانێکی بەهێز گومانی بۆ زیناکردنەکەی بچێ (كَشَيَاعِ زِنَاهَا بِزَيْدٍ) وەك لە ناو خەڵکدا بڵاو ببێتەوە: کە لەگەڵ فلانکەس زینای کردوە (مَعَ

قَرِينَةٍ) نیشانەیەکی ڕاستیش هەبێ: (بِأَنْ رَآهُمَا فِي خَلْوَةٍ) وەك فلانکەسەکەو ژنەکەی لە شوێنێکی تەنهادا لەگەڵ یەکتریدا دیتبن، بەڵام وا باشترە ئەو عەیبە لە سەر ژنەکەی داپۆشێ‌و ئەگەر دڵیشی لە سەر لاچوبێ با تەڵاقی بدا، بەو مەرجەی بە هۆی تەڵاقدانەکە خراپەو بێشەرعی ڕونەدا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

جا ئەوەی‌ڕابردووش لە حاڵەتێکدا بوو: کە ژنەکە منداڵی لەو زینایە نەبوبێ، چونکە (وَلَوْ أَتَتْ بِوَلَدٍ) ئەگەر ژنەکە منداڵێکی لێبو، یان ئاوس بوو (وَعَلِمَ أَنَّهُ لَيْسَ مِنْهُ) مێردەکەش زانی ئەو منداڵە لەوی نیە، یان گومانێکی بەهێزی هەبوو، ئەو کاتە (لَزِمَهُ نَفْيُهُ) لە سەری واجبە: منداڵەکە لە نەژادی‌خۆی لاببا‌و بڵێ: ئەم منداڵە لە من نیە. چونکە ئەگەر بێ‌دەنگ بێ، ئەوە بە بڕیاری سەرجێیی منداڵەکە دەبێتە منداڵی‌خۆی بە بەڵگەی حەدیسەکەی داهاتوو، ئەوەش لە گوناهە گەورەکانە: کە منداڵێك هی خۆی نەبێ‌و بیکاتە منداڵی خۆی، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانەو لە (باسی دانپێداهێنان‌و منداڵی‌فڕێدراو)دا ڕوونمان کردەوە.

وَإِنَّمَا يَعْلَمُ إِذَا لَمْ يَطَأْ أَوْ وَلَدَتْهُ لِدُونِ سِتَّةِ أَشْهُرٍ مِنَ الْوَطْءِ أَوْ فَوْقَ أَرْبَعِ سِنِينَ، فَلَوْ وَلَدَتْهُ لِمَا بَيْنَهُمَا وَلَمْ يَسْتَبْرِئْ بِحَيْضَةٍ حَرُمَ النَّفْيُ، وَإِنْ وَلَدَتْهُ لِفَوْقِ سِتَّةِ أَشْهُرٍ مِنَ الإِسْتِبْرَاءِ حَلَّ النَّفْيُ فِي الأَصَحِّ، وَلَوْ وَطِئَ وَعَزَلَ حَرُمَ عَلَى الصَّحِيحِ، وَلَوْ عَلِمَ زِنَاهَا وَاحْتُمِلَ كَوْنُ الْوَلَدِ مِنْهُ

(وَإِنَّمَا يَعْلَمُ) جا تەنها بەوە دەزانێ منداڵەکە لە خۆی نیە: (إِذَا لَمْ يَطَأْ) کە هیچ کاتێك جیماعی لەگەڵ ژنەکەی نەکردبێ‌و (مَنِي)ی خۆیشی دەناو ژنەکەی نەکرابێ– بگەڕێوە بۆ باسی منداڵی‌بیژی– (أَوْ) یان جیماعی لەگەڵ کردبێ، بەڵام (وَلَدَتْهُ لِدُونِ سِتَّةِ أَشْهُرٍ مِنَ الْوَطْءِ) لە جیماعکردنەوە بە ماوەی کەمتر لە شەش مانگ منداڵێکی تەواوی لێبو (أَوْ فَوْقَ أَرْبَعِ سِنِينَ) یان بە زیاتر لە چوار ساڵ لە جیماعکردنەوە، کەوابو: (فَلَوْ وَلَدَتْهُ لِمَا بَيْنَهُمَا) ئەگەر لە جیماعکردنەوە لە نێوان شەش مانگ‌و چوار ساڵدا منداڵەکەی لێبو (وَلَمْ يَسْتَبْرِئْ بِحَيْضَةٍ) لە دوای جیماعکردنەکەش ژنەکە حەیزێکی نەدیتبو، ئەو کاتە (حَرُمَ النَّفْيُ) حەرامە منداڵەکە لە نەژادی خۆی لاببا، بەڵام (وَإِنْ وَلَدَتْهُ لِفَوْقِ سِتَّةِ أَشْهُرٍ مِنَ الإِسْتِبْرَاءِ) ئەگەر لە سەرەتای حەیزەکەوە لە ماوەی زیاتر لە شەش مانگ منداڵەکەی لێبو، ئەو کاتە (حَلَّ النَّفْيُ فِي الأَصَحِّ) حەڵاڵە لە نەژادی خۆی لاببا، لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَلَوْ وَطِئَ وَعَزَلَ) ئەگەر جیماعی لەگەڵ ژنەکەی کردبو، بەڵام لە کاتی ڕەحەتبوون لێی دەرهێناو ئاوەکەی لە دەرەوە ڕژاند، ئەوە (حَرُمَ عَلَى الصَّحِيحِ) حەرامە منداڵەکە لە نەژادی خۆی لاببا، لە سەر فەرموودەی ڕاست، نەوەك بێ‌ئاگاداری خۆی دڵۆپە ئاوێك ڕژابێتە ناو

دامێنی ژنەکە.

﴿ ئاگاداری ﴾: پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اَلْوَلَدُ لِلْفِراشِ وَلِلْعاهِرِ اَلْحَجَرُ﴾ رواه الشيخان، منداڵ بۆ ئەو پیاوەیە کە بە حەڵاڵی سەرجێیی ژنەکەی کردوە، بۆ زیناکەرەکەش سەرشۆڕیو سزای زینا داندراوە.

جا بزانە: ژنەکە بەوە دەبێتە سەرجێیی مێردەکەی: کە (مَنِي)ی مێردەکەی دەناو دامێنی کرابێ، یان بگونجێ جیماعی لەگەڵ کردبێ: وەك لە شوێنێکی بە تەنهادا وێکرا کۆ بوبنەوە، واتە: ئەگەر لە دوای ئەو کۆبوونەوە بە تەنهایە بە ماوەیەکی وەها منداڵێکی لێبو کە دەگونجا لە مێردەکەی بێ، ئەو منداڵە دەبێتە منداڵی مێردەکەی، هەروەك لە (مغنی) لە (باسی دڵنیاییکردنی جاریە)دا فەرموویەتی.

جا ئەگەر ژنەکە زینای کردبو، مێردەکەش دەیزانی منداڵەکە لە خۆی نیە، ئەو کاتە واجبە: بڕیاری سەرجێییەکە هەڵبوەشێنێتەوەو منداڵەکە لە نەژادیخۆی لابدا، هەروەك ڕابرا، بەڵام (وَلَوْ عَلِمَ زِنَاهَا) ئەگەر مێردەکە زانی ژنەکەی زینای کردوەو (وَاحْتُمِلَ كَوْنُ الْوَلَدِ مِنْهُ وَمِنَ الزِّنَا حَرُمَ النَّفْيُ، وَكَذَاالْقَذْفُ وَاللِّعَانُ عَلَىالصَّحِيحِ.

(فَصْلٌ) اَللِّعَانُ قَوْلُهُ أَرْبَعَ مَرَّاتٍ: أَشْهَدُ بِاللهِ إِنِّي لَمِنَ الصَّادِقِينَ فِيمَا رَمَيْتُ بِهِ هَذِهِ مِنَ الزِّنَا. فَإِنْ غَابَتْ سَمَّاهَا وَرَفَعَ نَسَبَهَا بِمَا يُمَيِّزُهَا، وَالْخَامِسَةُ: أَنَّ لَعْنَةَ اللهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ فِيمَا رَمَاهَا بِهِ مِنَ الزِّنَا. وَإِنْ كَانَ وَلَدٌ يَنْفِيهِ ذَكَرَهُ فِي الْكَلِمَاتِ فَقَالَ: وَإِنَّ الْوَلَدَالَّذِي وَلَدَتْهُ أَوْ هَذَاالْوَلَدَ مِنْ زِنًا لَيْسَ مِنِّي.

وَمِنَ الزِّنَا) دەشگونجا منداڵەکە لە خۆی بێو دەشگونجا لە زینا بێ، ئەو کاتەش (حَرُمَ النَّفْيُ) حەرامە منداڵەکە لە نەژادیخۆی لابدا، چونکە بە بڕیاری سەرجێیی منداڵەکە هی خۆیەتی، بە بەڵگەی حەدیسەکەیڕابردوو.

(وَكَذَا الْقَذْفُ وَاللِّعَانُ) هەروەها جنێوی زیناو لەعنەت لێکردنیش حەرامە (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرمودەی ڕاست، چونکە منداڵەکە بووەتە منداڵی خۆیو دەشتوانێ بە تەڵاقدان لە ژنەکەی جیاببێتەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی چۆنیەتی لەعنەت لێککردنی ژن و مێرد ﴾

(اَللِّعَانُ) لەعنەت لێککردنی زینا (قَوْلُهُ أَرْبَعَ مَرَّاتٍ) ئەوەیە مێردەکە چوار جار بڵێ: (أَشْهَدُ بِاللهِ إِنِّي لَمِنَ الصَّادِقِينَ فِيمَا رَمَيْتُ بِهِ هَذِهِ مِنَ الزِّنَا) شاهیدی ئەدەم سوێندم بە خوا: من ڕاستگۆم لەو جنێوەدا کە بەم ژنەی خۆم گوت زینات کردوە.

(فَإِنْ غَابَتْ) جا ئەگەر ژنەکە لە دانیشگەی لەعنەتکردنەکەدا نەبو، ئەو کاتە (سَمَّاهَا وَرَفَعَ نَسَبَهَا بِمَا يُمَيِّزُهَا) ناوەکەی دەڵێو نەژادیشی بەرز دەکاتەوە بە جۆرێکی وەها: لە

ژنێکیتر جیای بکاتەوە (وَالْخَامِسَةُ) هەم جاری پێنجەمیش بڵێ (أَنَّ لَعْنَةَ اللهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ فِيمَا رَمَاهَا بِهِ مِنَ الزِّنَا) لەعنەتی خوام لە سەر بێ ئەگەر مـن درۆزن بم لـەو جنێوەدا کە بەم ژنەی خۆم گوت زینات کردوە.

خوای گەورە دەفەرمویێ: ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلاَّ أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ، وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ اللهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ﴾ ئەو پیاوانەی ئابڕووی ژنەکانیان دەبەن‌و پێیان دەڵێن زینات کردوەو جگە لـە خۆیان شاهیدیان نەبو، با پیاوەکە چوار جار بە خۆی شاهیدی بە خوا بدا: کە ڕاستگۆیە، جاری پێنجەمیش بڵێ: لەعنەتی خوام لە سەر بێ ئەگەر درۆزن بم.

(وَإِنْ كَانَ وَلَدٌ يَنْفِيهِ) ئەگەر لەو حاڵەتەشدا منداڵێکی وەهـا هـەبو: کـە لـە نـەژادی خـۆی لایدەبرد، ئەوە (ذَكَرَهُ فِيالْكَلِمَاتِ) لە هەر پێنج شاهیدیەکاندا مێردەکە باسی منداڵەکەش دەکا (فَقَالَ) لە دوای تەواوبوونی گشت جارێك دەڵێ: (وَإِنَّ الْوَلَدَ الَّذِي وَلَدَتْهُ، أَوْ هَذَا الْوَلَدَ مِنْ زِنًا لَيْسَ مِنِّي) ئەو منداڵەی ژنەکە بووەتی، یان ئەم منداڵە لە زینایەو لە من نیە.

وَتَقُولُ هِيَ: أَشْهَدُ بِاللهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ فِيمَا رَمَانِي بِهِ مِنَ الزِّنَا. وَالْخَامِسَةُ: أَنَّ غَضَبَ اللهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ فِيهِ. وَلَوْ بُدِّلَ لَفْظُ شَهَادَةٍ بِحَلِفٍ وَنَحْوِهِ أَوْ غَضَبٍ بِلَعْنٍ وَعَكْسِهِ أَوْ ذُكِرَا قَبْلَ تَمَامِ الشَّهَادَاتِ لَمْ يَصِحَّ فِالأَصَحِّ، وَيُشْتَرَطُ فِيهِ أَمْرُالْقَاضِي وَيُلَقِّنُ كَلِمَاتِهِ، وَأَنْ يَتَأَخَّرَ لِعَانُهَا عَنْ لِعَانِهِ، وَيُلاَعِنُ أَخْرَسُ بِإِشَارَةٍ مُفْهِمَةٍ أَوْ كِتَابَةٍ، وَيَصِحُّ بِالْعَجَمِيَّةِ، وَفِيمَنْ عَرَفَ الْعَرَبِيَّةَ وَجْهٌ،

(وَ) لە دوای تەواوبوونی لەعنەتی مێردەکە (تَقُولُ هِيَ) ژنەکە دەڵێ: (أَشْهَدُ بِاللهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ فِيمَا رَمَانِي بِهِ مِنَ الزِّنَا) شاهیدی ئەدەم سوێندم بە خوا: مێردەکەم–کە فلانکەسە– درۆزنە لەو جنێوەدا کە بە منی گوت زینات کردوە. (وَالْخَامِسَةُ) هەم جاری پێنجەمیش دەڵێ (أَنَّ غَضَبَ اللهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ فِيهِ) غەزەبی خوام لە سەر بێ ئەگەر مێردەکەم ڕاستگۆ بێ لەو جنێوەدا کە بە منی گوت زینات کردوە.

خوای گەورە دەفەرمویێ: ﴿وَيَدْرَؤُ عَنْهَاالْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ، وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾ سزای زینا لە سەر ژنەکە لادەدا کە چوار جار شاهیدی بە خوا بدا: کە مێردەکەی درۆزنە لەو جنێوەدا، جاری پێنجەمیش بڵێ: غەزەبی خوام لە سەر بێ ئەگەر مێردەکەم ڕاستگۆ بێ لەو جنێوەدا.

(وَلَوْ بُدِّلَ لَفْظُ شَهَادَةٍ بِحَلِفٍ وَنَحْوِهِ) ئەگەر ووشەی شایەدی دەدەم، بگۆڕدرێ بە ووشەی سوێند دەخۆم بە خوا (أَوْ غَضَبٍ بِلَعْنٍ) یان ووشەی غەزەبی خوام لە سەر بێ، بگۆڕدرێ بە ووشەی لەعنەتم لە سەر بێ (وَعَكْسِهِ) یان پێچەوانەکەی بە پێچەوانەکەی بگۆڕدرێ (أَوْ

(ذُكرًا قَبْلَ تَمَامِ الشَّهَادَاتِ) یان ووشەی لەعنەتی پیاوەکەو غەزەبی ژنەکە پێش تەواوبوونی چوار جارەکانیان گوترا، ئەوە (لَمْ يَصِحَّ فِيالأَصَحِّ) ڕستەی لەعنەت لێککردنەکە دروست نابێ، لە فەرموودەی ڕاستردا، چونکە لە قورئاندا بەم ووشانە هاتوە.
(وَيُشْتَرَطُ فِيهِ أَمْرُ الْقَاضِي) بە مەرج دادەندرێ لە دروستبوونی لەعنەت لێککردندا: قازی، یان جێگری قازی فەرمان بە گوتنی لەعنەتەکان بکا، هەم (وَيُلَقِّنُ كَلِمَاتِهِ) هەر ئەویش ووشەکانی لەعنەت بە ژنەکەو بە مێردەکە بڵێ، هەم هەر پێنج جارەکەش بە تەواوی بە دوایەکتردا بن، هەم (وَأَنْ يَتَأَخَّرَ لِعَانُهَا عَنْ لِعَانِهِ) لەعنەتکردنی ژنەکە لە دوای لەعنەتکردنی مێردەکە بێ.
(وَيُلَاعِنُ أَخْرَسُ بِإِشَارَةٍ مُفْهِمَةٍ أَوْ كِتَابَةٍ) ئەوەی لاڵە بە ئاماژەکردنێکی تێگەیەنەر، یان بە نووسین لە عنەتەکە دەکا، هەم (وَيَصِحُّ بِالْعَجَمِيَّةِ) بە زمانێکیتری جگە لە عەرەبیش لەعنەتکردنەکە دروست دەبێ (وَفِيمَنْ عَرَفَ الْعَرَبِيَّةَ وَجْهٌ) لەبارەی کەسێك کە عەرەبی بزانێ، فەرموودەیەکی بێهێز هەیە: کە بۆ وی دروست نەبێ.
وَيُغَلَّظُ بِزَمَانٍ وَهُوَ بَعْدَ عَصْرِجُمُعَةٍ، وَمَكَانٍ وَهُوَ أَشْرَفُ بَلَدِهِ: فَبِمَكَّةَ بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْمَقَامِ، وَالْمَدِينَةِ عِنْدَالْمِنْبَرِ، وَبَيْتِ الْمَقْدِسِ عِنْدَ الصَّخْرَةِ، وَغَيْرِهَا عِنْدَ مِنْبَرِالْجَامِعِ، وَحَائِضٌ بِبَابِ الْمَسْجِدِ، وَذِمِّيٌّ فِي بِيعَةٍ وَكَنِيسَةٍ، وَكَذَا بَيْتُ نَارِ مَجُوسِيٍّ فِيالأَصَحِّ، لاَ بَيْتُ أَصْنَامِ وَثَنِيٍّ، وَجَمْعٍ أَقَلُّهُ أَرْبَعَةٌ، وَالتَّغْلِيظَاتُ سُنَّةٌ لاَ فَرْضٌ عَلَىالْمَذْهَبِ، وَيُسَنُّ لِلْقَاضِي وَعْظُهُمَا وَيُبَالِغُ عِنْدَ الْخَامِسَةِ،

(وَيُغَلَّظُ بِزَمَانٍ) لەعنەت لێککردنەکە ئەستوور دەکرێ بە کاتی لەعنەتەکە: (وَهُوَ بَعْدَ عَصْرِ جُمُعَةٍ) کاتەکەش لە دوای عەسری ڕۆژی هەینی یە، جا ئەگەر داواکردنی لەعنەتەکە بە پەلە بوو، ئەو کاتە لە دوای عەسری هەر ڕۆژێکی بگونجێ، چونکە سوێندی بە درۆ لە دوای عەسر سزایەکەی ئەستورترە، هەروەك لە حەدیسی(بخاری و مسلم)دا گێڕدراوەتەوە.
هەم (وَمَكَانٍ) بە شوێنی لەعنەتەکەش ئەستوور دەکرێ (وَهُوَ أَشْرَفُ بَلَدِهِ) کە بەڕێزترین شوێنی شاری لەعنەتەکەیە: (فَبِمَكَّةَ بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْمَقَامِ) لە شاری (مكة)دا لە نێوان (الْحَجَرِ الأَسْوَدِ)و (مَقامِ إِبْراهِيمﷺ) لەعنەتەکە دەکەن (وَالْمَدِينَةِ عِنْدَ الْمِنْبَرِ) لە شاری (مَدِينَة)شدا لە لای مینبەری مزگەوتی پێغەمبەرﷺ لەعنەتەکە دەکەن (وَبَيْتِ الْمَقْدِسِ عِنْدَ الصَّخْرَةِ) لە شاری (قودس)دا لەلای بەردە گەورەکە—کە پێی دەگوترێ: (صَخْرَةَ الله)— لەعنەتەکە دەکەن (وَغَيْرِهَا عِنْدَ مِنْبَرِ الْجَامِعِ) لە شوێنەکانیتری جگە لەو سێیانەش لە لای مینبەری ئەو مزگەوتەی کە جومعەی تێدا دەکرێ لەعنەتەکە دەکەن.
(وَحَائِضٌ بِبَابِ الْمَسْجِدِ) ئافرەتی حەیزداریش لە دەرگەی مزگەوتەوە لەعنەتەکە دەکا (وَذِمِّيٌّ

(فِي بِيعَةٍ وَكَنِيسَةٍ) جولەکەو دیان لە دێرو کەنیسەدا لەعنەت دەکەن (وَكَذَا بَيْتُ نَارِ مَجُوسِيٍّ فِيالأَصَحِّ) هەروەها ئاگرپەرستیش لە ئاگرخانەکەیدا لەعنەت دەکا (لاَ بَيْتُ أَصْنَامِ وَثَنِيٍّ) بەڵام لە بتخانەی بتپەرستەکاندا لەعنەتەکە ناکرێ، چونکە ڕێزی ئایینی نیە.

(وَجَمْعٍ) هەروەها ئەستوور دەکرێ بە ئامادەبوونی کۆمەڵە پیاوماقوڵێکی دادپەروەر (أَقَلُّهُ أَرْبَعَةٌ) کە لایکەمی چوار پیاو بن (وَالتَّغْلِيظَاتُ سُنَّةٌ لاَ فَرْضٌ عَلَىالْمَذْهَبِ) ئەو ئەستوورکردنانەی ڕابردوو گشتی سوننەتن و هیچیان واجب نین، لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب (وَيُسَنُّ لِلْقَاضِي وَعْظُهُمَا) بۆ قازی، یان جێگرەکەی سوننەتە: ئامۆژگاری ژنەکەو مێردەکە بکاو بە عەزابی خوایگەورە بیانترسێنێو پێیان بڵێ: پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: ﴿لێکۆڵینەوەتان لە ڕۆژی قیامەت لە سەر خوایگەورەیەو خوا دەزانێ یەکێکتان درۆ دەکا، ئایا کامەتان تۆبە دەکا؟﴾.

(وَيُبَالِغُ عِنْدَ الْخَامِسَةِ) بە تایبەتیش لە جاری پێنجەمدا زۆرتر ئامۆژگاریو ترساندن دەکاو فەرمان دەدا: یەکێك دەستی لە سەر دەمی لەعنەتکەرەکە دابنێو بڵێ: ئەم جارە تووشی

وَأَنْ يَتَلاَعَنَا قَائِمَيْنِ، وَشَرْطُهُ زَوْجٌ يَصِحُّ طَلاَقُهُ، وَلَوْ ارْتَدَّ بَعْدَ وَطْءٍ فَقَذَفَهَا وَأَسْلَمَ فِيالْعِدَّةِ لاَعَنَ، وَلَوْ لاَعَنَ ثُمَّ أَسْلَمَ فِيهَا صَحَّ، أَوْ أَصَرَّ صَادَفَ بَيْنُونَةً، وَيَتَعَلَّقُ بِلِعَانِهِ: فُرْقَةٌ، وَحُرْمَةٌ مُؤَبَّدَةٌ

غەزەبی خوای گەورەت دەکا (وَأَنْ يَتَلاَعَنَا قَائِمَيْنِ) سوننەتە هەر دووکیان بە پێوە لەعنەتەکە بکەن.

ئینجا بزانە: جنێودانی زینا ئەگەر بوختانو درۆ بێ، ئەوە لە گەورەترینی گوناهە گەورەکانە، هەروەك لە حەدیسی پێغەمبەرداﷺ هاتووە لە (باسیسزایبوختان)دا ڕوونی دەکەینەوە،إن شاءالله تعالى، کەوابو: ئەگەر مێردەکە لەعنەتەکانی کردنو ئینجا خۆی بە درۆ خستەوە، ئەو کاتە –لەگەڵ گوناهیبوختانەکە– کەففارەتی سوێندێکیشی لە سەر واجب دەبێ؟ چونکە لەعنەتەکان لە ڕاستیدا سوێندن، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَشَرْطُهُ) مەرجی دروستبوونی لەعنەت لێککردنەکە: (زَوْجٌ يَصِحُّ طَلاَقُهُ) لەعنەتکەرەکە مێردێکی وەها بێ: کە تەڵاقدانی دروست ببێ، کەواتە: لەعنەتکردنی بێگانەو مێردێکی منداڵو شێتو زۆرلێکراو دروست نابێ.

(وَلَوْ ارْتَدَّ بَعْدَ وَطْءٍ) ئەگەر مێردەکە لە دوای جیماعکردن بووە کافر (فَقَذَفَ) ئینجا لە حاڵەتی کافرییدا جنێوی زینای بە ژنەکەی دا (وَأَسْلَمَ فِيالْعِدَّةِ) لە ماوەی (عِدَّة)شدا بۆوە موسڵمان، ئەوە (لاَعَنَ) لەعنەت دەکا، چونکە ژنو مێردایەتیەکە هەر بەردەوامە، کەوابو: (وَلَوْ لاَعَنَ) ئەگەر لە ماوەی کافربوونەکەشدا لەعنەتەکەی کرد (ثُمَّ أَسْلَمَ فِيهَا) ئینجا لە

ماوەی (عِدَّة)دا بۆوە موسوڵمان، ئەوەش (صَحَّ) لەعنەتکردنەکە دروست بووە، چونکە لە حاڵەتی ژن‌و مێردایەتیدا بووە، بەڵام (أَوْ أَصَرَّ) ئەگەر سوور بوو لە سەر کافربوونەکەی تا (عِدَّة)ی تەواو بوو، ئەو کاتە (صَادَفَ بَيْنُونَةً) لەعنەتکردنەکەی کەوتۆتە حاڵەتی (بَيْنُونَةً)، واتە: لێکجیابوونەوەی بە هۆی کافربوون، کەواتە: لەعنەتەکەی دروست نابێ‌و لە سزای جنێوەکەش هەشتا داری لێدەدرێ، چونکە ئاشکرا بوو لە حاڵەتی جنێوەکەدا مێردی ژنەکەی نیە، بەڵکو بێگانەیە.

بەڵام ئەگەر جنێوی زینای بە ژنەکەی دا، ئینجا سێ‌بەسێ تەڵاقیدا، ئەوە بۆی دروستە لەعنەت بکا، چونکە لە حاڵەتی جنێوەکەدا مێردی ژنەکەی بووە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيَتَعَلَّقُ بِلِعَانِهِ) هەڵدەواسرێ بە لەعنەتی مێردەکە پێنج بڕیار، واتە: هەر کاتێك مێردەکە پێنج جارەکەی خۆی تەواو کردن پێنج بڕیاری شەرعی جێبەجێ دەبن، یەکەم: (فُرْقَةٌ) مارەبڕینەکەی لەو ژنە هەڵدەوەشێتەوە. دووەم: (وَحُرْمَةٌ مُؤَبَّدَةٌ) هەتا هەتاییش ژنەکەی

وَإِنْ أَكْذَبَ نَفْسَهُ، وَسُقُوطُ الْحَدِّ عَنْهُ، وَوُجُوبُ حَدِّ زِنَاهَا، وَانْتِفَاءُ نَسَبٍ نَفَاهُ بِلِعَانِهِ، وَإِنَّمَا يَحْتَاجُ إِلَى نَفْيِ مُمْكِنٍ مِنْهُ، فَإِنْ تَعَذَّرَ: بِأَنْ وَلَدَتْهُ لِسِتَّةِ أَشْهُرٍ مِنَ الْعَقْدِ أَوْ طَلَّقَ فِي مَجْلِسِهِ أَوْ نَكَحَ وَهُوَ بِالْمَشْرِقِ وَهِيَ بِالْمَغْرِبِ لَمْ يَلْحَقْهُ، وَلَهُ نَفْيُهُ مَيِّتًا، وَالنَّفْيُ عَلَى الْفَوْرِ فِي الْجَدِيدِ، وَيُعْذَرُ لِعُذْرٍ،

لێحەرام دەبێ، واتە: ئەگە مێردێکیتریش بکاو تەڵاقی بدا، هەر لێی حەڵاڵ نابێتەوە (وَإِنْ أَكْذَبَ نَفْسَهُ) هەر چەند خۆیشی بەدرۆ بخاتەوە ﴿عن سهل بن سعدﷺ فِي حَدِيثِ الْمُتَلَاعِنَيْنِ: مَضَتِ السُّنَّةُ فِالْمُتَلَاعِنَيْنِ أَنْ يُفَرَّقَ بَيْنَهُمَا ثُمَّ لا يَجْتَمِعَانِ أَبَداً﴾ رواه أبوداود والبيهقي وأصله فیالصحيحين، شەریعەتی پێغەمبەرﷺ بەو بڕیارە هاتوە: کە ژن‌و مێردی لەعنەتکەر لێك جیا بکرێنەوەو هەتا هەتایش کۆ نەبنەوە.

سێیەم: (وَسُقُوطُ الْحَدِّ عَنْهُ) سزای جنێوەکەی ژنەکە لە سەر مێردەکە لادەچێ، هەروەها سزای جنێوی ئەو پیاوە زیناکەرەشی لە سەر لادەچێ کە لە ڕستەی لەعنەتەکانیدا ناوی هێناوە، واتە: گوتویەتی: ڕاست دەکەم ژنەکەم زینای لەگەڵ فلانەپیاوە کردوە. هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا، فەرموویانە.

چوارەم: (وَوُجُوبُ حَدِّ زِنَاهَا) سزای زینایەکەش لە سەر ژنەکە واجب دەبێ، بەڵام ئەگەر ژنەکەش پێنج جار لەعنەت بکا سزایەکەی لە سەر لادەچێ، بە بەڵگەی ئایەتەکەیڕابردوو.

پێنجەم: (وَانْتِفَاءُ نَسَبٍ نَفَاهُ بِلِعَانِهِ)نەژادی ئەو منداڵەشی لێ لادەچێ کە لە پێنج ڕستەکانیدا لایبردوەو گوتویەتی: منداڵی من نیە ﴿عن سهلﷺ: أَنَّ النَبِيَّﷺ فَرَّقَ بَيْنَ

الْمُتَلاعِنَيْنِ وَأَلْحَقَ الْوَلَدَ بِالْمَرْأَةِ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ ژن و مێردە لەعنەتکەرەکەی لێك جیا کردنەوەو منداڵەکەشی بە ژنەکەوە لکاند.

(وَإِنَّمَا يَحْتَاجُ إِلَى نَفْيٍ مُمْكِنٍ مِنْهُ) مێردەکە پێویستی بە لادانی تەنها ئەو منداڵە هەیە: کە بگونجێ لە خۆی بێ، کەوابو: (فَإِنْ تَعَذَّرَ) ئەگەر نەدەگونجا لە خۆی بێ: (بِأَنْ وَلَدَتْهُ لِسِتَّةِ أَشْهُرٍ مِنَ الْعَقْدِ) وەك ژنەکە منداڵەکەی لێ‌ببێ بە ماوەی شەش مانگ، یان کەمتر لە مارەبڕینەوە (أَوْ طَلَّقَ فِي مَجْلِسِهِ) یان هەر لە دانیشگەی مارەبڕینەکە تەلاقی دابو (أَوْ نَكَحَ وَهُوَ بِالْمَشْرِقِ وَهِيَ بِالْمَغْرِبِ) یان کە ژنەکەی مارە بڕیبو، بە خۆی لە ڕۆژهەلات بوو، ژنەکەش لە ڕۆژئاوا بوو، ماوەیەکی ئەوهاش نەڕۆیشتبو: کە بگەنە یەکتری، ئەوە (لَمْ يَلْحَقْهُ) منداڵەکە ناگاتە نەژادی مێردەکە، چونکە مەحاڵە، کەواتە: پێویست نیە بە لەعنەتکردن لای‌بدا.

(وَلَهُ نَفْيُهُ مَيِّتًا) بۆ مێردەکە دروستە منداڵەکە بە مردوویش لە نەژادی خۆی لابیا (وَالنَّفْيُ عَلَى الْفَوْرِ فِيالْجَدِيدِ) لابردنی منداڵەکە دەسبەجێیە، لە فەرموودەی نوێدا، بە بەڵگەی فەرموودەی ئیمامی (عمر)ی‌داهاتوو، بەڵام (وَيُعْذَرُ لِعُذْرٍ) ئەگەر عوزرێکی دواخستنی

وَلَهُ نَفْيُ حَمْلٍ وَانْتِظَارُ وَضْعِهِ، وَمَنْ أَخَّرَ وَقَالَ جَهِلْتُ الْوِلاَدَةَ صُدِّقَ بِيَمِينِهِ إِنْ كَانَ غَائِبًا، وَكَذَاالْحَاضِرُ فِي مُدَّةٍ يُمْكِنُ جَهْلُهُ فِيهَا، وَلَوْ قِيلَ لَهُ: مُتِّعْتَ بِوَلَدِكَ أَوْ جَعَلَهُ اللهُ لَكَ وَلَدًا صَالِحًا. فَقَالَ: آمِينَ، أَوْ نَعَمْ. تَعَذَّرَ نَفْيُهُ، وَإِنْ قَالَ: جَزَاكَ اللهُ خَيْرًا أَوْ بَارَكَ عَلَيْكَ. فَلاَ، وَلَهُ اللِّعَانُ مَعَ إِمْكَانِ بَيِّنَةٍ بِزِنَاهَا، وَلَهَا لِدَفْعِ حَدِّالزِّنَا.
(فَصْلٌ) لَهُ اللِّعَانُ لِنَفْيِ وَلَدٍ وَإِنْ عَفَتْ عَنِ الْحَدِّ وَزَالَ النِّكَاحُ،

هەبێ، ئەو کاتە عوزرەکەی قبوڵ دەکرێ: وەك بەند کرابێ، یان نەخۆش بێ، بەڵام لەحاڵەتی عوزردا واجبە: شاهید بگرێ، ئەگینا: مافی نامێنێ.

(وَلَهُ نَفْيُ حَمْلٍ) بۆ مێردەکە دروستە کۆرپەی ناو زگی ژنەکەش لە نەژادیخۆی لا ببا، هەم (وَانْتِظَارُ وَضْعِهِ) بۆیشی دروستە چاوەڕوانی دانانی بکاو-هەر کاتێك بوو- لە نەژادی خۆی لای‌ببا، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (بخاري)و (مسلم).

(وَمَنْ أَخَّرَ) هەر کەسێك لابردنی منداڵەکەی لە نەژادی خۆی دواخستو (وَقَالَ جَهِلْتُ الْوِلاَدَةَ) گوتی منداڵبوونەکەم نەزانیبو (صُدِّقَ بِيَمِينِهِ إِنْ كَانَ غَائِبًا) بە سوێندخواردن باوەڕی پێ‌دەکرێ ئەگەر لە شوێنێکیتر بوبێ (وَكَذَا الْحَاضِرُ فِي مُدَّةٍ يُمْكِنُ جَهْلُهُ فِيهَا) هەروەها ئەگەر لە شوێنەکەش بوبێ بە سوێند باوەڕی پێ‌دەکرێ لە ماوەیەکیوەهادا: کە بگونجێ نەیزانیبێ.

(وَلَوْ قِيلَ لَهُ) ئەگەر بە مێردەکە گوترا: (مُتِّعْتَ بِوَلَدِكَ) خوا منداڵەکەت بۆ بهێڵێ‌و خۆشیی لێ‌ببینی (أَوْ) یان گوترا: (جَعَلَهُ اللهُ لَكَ وَلَدًا صَالِحًا) خوا بۆتی بکاتە منداڵێکی سالح (فَقَالَ: آمِينَ أَوْ نَعَمْ) مێردەکەش گوتی ئامین، یان بەڵێ. ئەوە (تَعَذَّرَ نَفْيُهُ) زەحمەتەو ناگونجێ لە نەژادیخۆی لای‌ببا، چونکە وەڵامەکەی ڕازیبوونی تێدایە،

ئیمامی(عمر)ش‌ﷺ فەرموویەتی: ﴿مَنْ أَقَرَّ بِوَلَدِهِ طَرْفَةَ عَيْنٍ فَلَيْسَ لَهُ أَنْ يَنْفِيَهُ﴾ أثـر حسـن أخرجه البيهقي، هەر كەسێك چاوچوقانێك دان بە منداڵەكەی خۆیدا بێنێ، بۆی دروست نیە لە نەژادی خۆی لایببا. بەلام (وَإِنْ قَالَ) ئەگەر مێردەكە لە وەلامدا گوتی (جَـزَاكَ اللهُ خَيْرًا) خوا پاداشتی چاكت بداتەوە (أَوْ بَارَكَ عَلَيْكَ) یان خوا بەرەكەتت بە سەردا بڕژێنـێ (فَلاَ) لابردنی منداڵەكە زەحمەت نیە، چونكە وەلامی دوعایەكەی بە دوعا داوەتەوە.

(وَلَهُ اللِّعَانُ مَـعَ إِمْكَـانِ بَيِّنَـةٍ بِزِنَاهَـا) بـۆ مێردەكـە دروسـتە لەعنەتەكـە بكـا، هـەر چـەند بشـكۆنجێ چـوار شـاهید لـە سـەر زینایژنەكـە بێنـێ، چـونكە لەعنـەتكردن‌و شـاهید هەردووكیان بەلگەیەكی شەرعین، هەم (وَلَهَا لِدَفْعِ حَدِّ الزِّنَا) بۆ ژنەكەش دروستە لەعنـەت بكا، تاكو سزای زینا لە سەر خۆی لابدا، هەروەك ڕوونمان كردەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی لابردنی منداڵەكە لە نەژادی خۆی ﴾

(لَهُ اللِّعَانُ لِنَفْيِ وَلَدٍ) بۆ مێردەكە دروستە لەعنەت بكا بۆ لابردنی منداڵەكە لە نەژادی خۆی (وَإِنْ عَفَـتْ عَـنِ الْحَـدِّ وَزَالَ النِّكَـاحُ) هـەر چـەند ژنەكـەش لـە سـزای جنێوەكـە ببـورێ‌و

وَلِـدَفْعِ حَدِّالْقَـذْفِ وَإِنْ زَالَ النِّكَـاحُ وَلاَ وَلَـدَ، وَلِتَعْزِيـرِهِ، لاَ تَعْزِيـرِ تَأْدِيـبٍ لِكَـذِبٍ كَقَذْفِ طِفْلَـةٍ لاَ تُوطَأُ، وَلَـوْ عَفَـتْ عَـنِ الْحَـدِّ أَوْ أَقَامَ بَيِّنَـةً بِزِنَاهَـا أَوْ صَـدَّقَتْهُ وَلاَ وَلَـدَ أَوْ سَكَتَتْ عَنْ طَلَـبِ الْحَدِّ أَوْ جُنَّتْ بَعْدَ قَذْفِهِ فَلاَ لِعَانَ فِـالأَصَحِّ، وَلَوْ أَبَانَهَا أَوْ مَاتَـتْ ثُـمَّ قَـذَفَهَا بِزِنًـا مُطْلَـقٍ أَوْ مُضَـافٍ إِلَـى مَـا بَعْـدَ النِّكَـاحِ لاَعَـنَ إِنْ كَـانَ وَلَـدٌ يَلْحَقُـهُ، فَإِنْ أَضَافَ إِلَى مَا قَبْلَ نِكَاحِهِ فَلاَ لِعَانَ إِنْ لَمْ يَكُنْ وَلَدٌ وَكَذَا إِنْ كَانَ فِي الأَصَحِّ،

ژن‌و مێردایەتیەكەشیان نەمابێ: بە هۆی تەلاق، یان هۆیەكیتر، هەم (وَلِدَفْعِ حَدِّ الْقَذْفِ وَإِنْ زَالَ النِّكَاحُ وَلاَ وَلَدَ) بۆ مێردەكە دروستە لە عنەت بكا، تاكو سزای جنێوی زیناكەی لە سەر لابچێ، هەر چەند ژن‌و مێردایەتیش لاچوبێ‌و منداڵیشی نەبێ، هەم (وَلِتَعْزِيرِه) بۆ ئـەوەی تەمبێكردنی جنێوەكەشی لە سەر لا بچێ دروستە لەعنەت بكـا (لاَ تَعْزِيـرِ تَأْدِيـبٍ لِكَـذِبٍ) نەك بۆ ئەوەی تەمبێكردنی درۆكردنی لە سەر لابچێ: (كَقَذْفِ طِفْلَةٍ لاَتُوطَأُ) وەك جنێـوی زینای بە كیژۆڵەیەكی بچوك دابێ: كە جیماعی لەگەڵ نەكرێ.

(وَلَوْ عَفَتْ عَنِ الْحَدِّ) ئەگەر ژنەكە لە سزای جنێوەكـەی بـورد (أَوْ أَقَـامَ بَيِّنَـةً بِزِنَاهَـا) یـان مێردەكە چوار شاهیدی زینای هێنان (أَوْ صَدَّقَتْهُ) یان ژنەكە گوتی: ڕاسـت دەكـا زینـام كردوە. بەلام (وَلاَ وَلَدَ) هیچ منداڵ و ئاوسیش نەبو (أَوْ سَكَتَتْ عَنْ طَلَبِ الْحَدِّ) یـان ژنەكـە بێدەنگ بوو و داوای سزادانی مێردەكەی نەكرد (أَوْ جُنَّتْ بَعْدَ قَذْفِه) یان لە دوای جنێوی مێردەكە ژنەكە شێت بوو، ئەوە (فَلاَ لِعَانَ فِيالأَصَحِّ) لەو پێنج حاڵەتانـەدا پێویست بـە لەعنەتكردن نیە، بەلام ئەگەر منداڵ ، یان ئاوسیی هەبێ، ئەو كاتە بۆ لابردنی منداڵەكە لەعنەت دەكا، هەروەك ڕابرا.

(وَلَوْ أَبَانَهَا) ئەگەر مێردەکە ژنەکەی بە (بائن) تەلاق دا (أَوْ مَاتَتْ) یان ژنەکە مرد (ثُمَّ قَذَفَهَا بِزِنًا مُطْلَقٍ) ئینجا مێردەکە جنێوی زینای بە ژنە مردووەکەی، یان بە تەلاقدراوەکەی دا، کاتی زینایەکەشی نەگوت (أَوْ مُضَافٍ إِلَى مَا بَعْدَالنِّكَاحِ) یان گوتی پاش مارەبڕینەکەم زینای کردوە، ئەو کاتەش (لاَعَنَ إِنْ كَانَ وَلَدٌ يَلْحَقُهُ) بۆ مێردەکە دروستە لەعنەت بکا ئەگەر منداڵێکی وەها هەبێ کە بکاتە نەژادی خۆیو بیەوێ لای‌ببا، بەڵام ئەگەر نە منداڵو نە ئاوسیی نەبو، ئەو کاتە دروست نیە لەعنەت بکا، بەڵکو سزای جنێوەکەی هەشتا داری لێدەدرێ، چونکە وەك بێگانەیە.

کەوابو: (فَإِنْ أَضَافَ إِلَى مَا قَبْلَ نِكَاحِهِ) ئەگەر گوتی: ژنە مردووەکە، یان تەلاقدراوەکە پێش مارەبڕینەکەم زینای کردوە، ئەو کاتەش (فَلاَ لِعَانَ إِنْ لَمْ يَكُنْ وَلَدٌ) دروست نیە لەعنەت بکا ئەگەر منداڵی نەبێ، چونکە پێویست ناکا، کەوابو: وەکو جنێودانی بێگانە هەشتا داری لێدەدرێ، (وَكَذَا إِنْ كَانَ فِي الأَصَحِّ) هەروەها ئەگەر منداڵیشی هەبێ، هەر دروست نیە لەعنەت بکا، لە فەرموودەی ڕاستتردا.

لَكِنْ لَهُ إِنْشَاءُ قَذْفٍ وَيُلاَعِنُ، وَلاَ يَصِحُّ نَفْيُ أَحَدِ تَوْأَمَيْنِ.

(كِتَابُ الْعِدَدِ)

عِدَّةُالنِّكاحِ ضَرْبانِ: اَلأَوَّلُ مُتَعلِّقٌ بِفُرْقَةِ حَيٍّ بِطَلاقٍ أَوْ فَسْخٍ، وَإِنَّما تَجِبُ بَعْدَ وَطْءٍ أَوْ اِسْتِدْخَالِ مَنِيِّهِ،

(لَكِنْ لَهُ إِنْشَاءُ قَذْفٍ وَيُلاَعِنُ) بەڵام بۆی دروستە: جنێودانێکی‌تر دابمەزرێنێو کاتەکەیشی نەڵێ، ئینجا بۆ لابردنی منداڵەکە لەعنەت بکا (وَلاَ يَصِحُّ نَفْيُ أَحَدِ تَوْأَمَيْنِ) دروست نیە لابردنی تەنها یەکێك لە جمکەکان، واتە: دوو منداڵی بە یەك زگ، چونکە دوو منداڵ لە (مَنِي)ی دوو پیاوان وێکڕا لە منداڵدانەدا کۆ نابنەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ كِتَابُ الْعِدَدِ: پەڕتوکی عیددەکان ﴾

(عِدَّة): ئەو ماوەیەیە کە خوای گەورە واجبی کردوە: ژن چاوەڕوان بکا، تاکو بزاندرێ هیچی لە منداڵدانەدا نیە، یان بۆ خواپەرستی، یان بۆ تازیەداری مێردمردنی. واتە: ئەگەر لە ماوەی ئەو چاوەڕوانکردنەدا ژنەکە لە پیاوێك مارە بکرێ، مارەبڕینەکەی دروست نابێو لە پیاوەکە حەلاڵ نابێ، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَالنِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ﴾ نەکەن لە (عِدَّة)دا ژن مارە ببڕن، تا ئەو چاوەڕوانکردنەی خوا لە سەر ژنەکەی نووسیوە دەگاتە کۆتایی‌خۆی.

جا بزانە: ئەوە لە حاڵەتێکدا بوو: کە ژنەکە لە (عِدَّة)ی پیاوێکی‌تردا بێ، چونکە ئەگەر ژنەکە هەر لە (عِدَّة)ی مێردی‌خۆیدا بێ: وەك بە پارە بە تەلاقێك، یان بە دوو تەلاقی دابێ،

یان بە هەڵە، یان بە مارەبڕینێکی نادروست جیماعی لەگەڵ کردبێ، ئەوە لە مەزهەبی (شافعی)دا: بۆی دروستە: هەر لە (عِدَّة)یخۆیدا لە خۆی مارە بکاتەوە، چونکە خواپەرستیی بە (عِدَّة) تەنها بۆ پیاوێکیتری جگە لە خۆی داندراوە، هەروەك لە (مغنی)و (بغیة المسترشدین)دا فەرموویانە.

(عِدَّةُ النِّكاحِ ضَرْبانِ) ئەو (عِدَّة)یەی بە هۆی مارەبڕین واجب دەبێ، دوو بەشن:

(اَلأَوَّلُ) بەشی‌یەکەم: (مُتَعَلِّقٌ بِفُرْقَةِ حَيٍّ) پەیوەندیی بە جیابوونەوەی مێردێکیزیندووەوە هەیە، جیابوونەوەکەش (بِطَلَاقٍ أَوْ فَسْخٍ) بە هۆی تەڵاقدان بێ، یان بە هۆی هەڵوەشاندنەوەی مارەبڕین بێ.

بەشیدووەم: پەیوەندی بە جیابوونەوەی مێردێکیمردووەوە هەیە: کە لە (باسی (عِدَّة)ی مێرد مردن)دا ڕوونی دەکەینەوە، إن شاء الله تعالى.

(وَإِنَّما تَجِبُ) جا (عِدَّة)ی بەشی‌یەکەم-کە جیابوونەوەی مێردێکیزیندووە- واجب دەبێ تەنها (بَعْدَ وَطْءٍ أَوْ اِسْتِدْخَالِ مَنِيِّه) لە دوای جیماع لەگەڵکردن، یان تێکردنی (مَنِي)ی

وَإِنْ تُيُقِّنَ بَرَاءَةُ الرَّحِمِ، لاَ بِخَلْوَةٍ فِالْجَدِيدِ، وَعِدَّةُ حُرَّةٍ ذَاتِ أَقْرَاءٍ ثَلاَثَةٌ، وَالْقَرْءُ الطُّهْرُ،

مێردەکە دەناو دامێنی ژنەکە، جیاوازی نیە مارەبڕینەکە دروستبوو بێ، یان نا، هەم جیاوازی نیە جیماعەکە حەڵاڵ بێ، یان حەڕام بێ: وەك لە حاڵەتی حەیزدا، یان لە کونی پشتەوەدا جیماعی لەگەڵ کردبێ.

(وَإِنْ تُيُقِّنَ بَرَاءَةُ الرَّحِمِ) هەرچەند بێگومان بشزاندرێ هیچی لە ناو مندالدانیدا نیە: وەك ژنەکە، یان مێردەکە منداڵێکی بچوك بێ، یان ئەندازەیەکی درێژ لێك دوور بن‌و ماوەی چەند ساڵێك جیماعی لەگەڵ نەکردبێ، یان بە ئامێری پزیشکیی ئەم سەردەمە بزاندرێ ئاوس نیە؟ چونکە (عِدَّة) لایەنی خواپەرستیشی تێدایە، هەروەك ڕابرا.

(لاَ بِخَلْوَةٍ) بەڵام بە لەگەڵدابوونی بە تەنها-کە جیماعی لەگەڵ نەکردبێ- (عِدَّة) واجب نابێ (فِيالْجَدِيد) لە فەرمودەی نوێدا، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا﴾ هەر کاتێك ئافرەتانی ئیماندارانتان لە خۆ مارە کردن، ئینجا پێش ئەوەی جیماعیان لەگەڵ بکەن تەڵاقتان دان، ئەوە هیچ (عِدَّة) بۆ ئێوە لە سەر ئەوان نیە.

﴿ **ئاگاداری** ﴾ ئەگەر لە مارەبڕینێکی نادروستدا، یان بە هەڵە جیماعی لەگەڵ ئافرەتێك کرد، ئەو جیماعەش (عِدَّة) لە سەر ژنەکە واجب دەکا: وەك (عِدَّة)یجیابوونەوەی مێردێکی زیندوو-نەك مردوو- واتە: ئەگەر جیماعکەرەکە بشمرێ ئافرەتەکە- تەنها- وەك ژنی تەڵاقدراو (عِدَّة)ی لە سەرە، بەڵام بە هۆی زینا (عِدَّة) واجب نابێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو دوو مەسەلەیە ڕوون کراونەوە، کەوابو: ئەگەر ئافرەتێك لە زینا ئاوس

بوو، ئەوە–ئەگەر لە (عِدَّة)ی کەسێکیتردا نەبێ– دروستە بە ئاوسی مارە بـبڕێو هـەم دروستە جیماعیشی لەگەڵ بکرێ، چونکە تۆوی زینا هیچ ڕێزێکی نیە، هەروەك لە (نهاية)و (مغنی)و لە (فتاوی ابن حجر)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَعِـدَّةُ حُـرَّةٍ ذَاتِ أَقْـرَاءٍ) تـەواوبوونی (عِـدَّة)ی ئـەو ژنـەی ئـازادەو خـاوەنی حـەیزو پاکبوونەوەکانەو لە مێردێکی زیندوو جیا بۆتەوە: (ثَلاَثَـةٌ) سـێ (قُـرْء)ن (وَالْقُـرْءُ اَلطُّهْـرُ) مەبەستیش بە (قُرْء): پاکبوونەوەی نێوان دوو خوێنە، جا خوێنەکان: هەردووکی حەیز بن، یـان حـەیزو نیفـاس بـن، هەرچـەند بـە هـۆی دەرمـانیش خـوێنی حەیزەکـەی هێنابـێ، خوایگـەورە فەرموویـەتی: ﴿وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلاثَةَ قُرُوءٍ﴾ تەڵاقـدراوەکان ماوەی سێ پاکبوونەوە بەخۆیان چاوەڕوان دەبن.

بەڵام ئاگاداربە: لە مەزهەبی(حنفي)دا مەبەست بە (قُرْء): حەیزە، هەروەك لە کتێبەکانیاندا فەرموویانە، کەواتە: ئەگەر ژنێکی تەڵاقـدراو بـە مەزهـەبی(حنفـي) مـارە بکـرێ، مەرجـە: سێ حەیزی بە تەواوی دیتبن، ئینجا مارەبڕینەکەی دروست دەبێ، ئەگەر نا: دروست نابێ.

فَـإِنْ طُلِّقَــتْ طَـاهِرًا اِنْقَضَــتْ بِـالطَّعْنِ فِـى حَيْضَــةٍ ثَالِثَــةٍ، أَوْ حَائِضًــا فَفِــى رَابِعَــةٍ، وَفِـى قَـوْلٍ يُشْـتَرَطُ يَـوْمٌ وَلَيْلَـةٌ بَعْـدَالطَّعْنِ، وَهَـل يُحْسَـبُ طُهْـرُ مَـنْ لَـمْ تَحِـضْ قَـرْءاً؟ قَـوْلاَنِ، بِنَـاءً عَلَـى أَنَّ الْقَـرْءَ انْتِقَـالٌ مِـنْ طُهْـرٍ إِلَـى حَـيْضٍ أَمْ طُهْـرٌ مُحْتَـوَشٌ بِـدَمَيْنِ؟ وَالثَّانِى أَظْهَرُ، وَعِدَّةُ مُسْتَحَاضَةٍ بِأَقْرَائِهَاالْمَرْدُودَةِ إِلَيْهَا، وَمُتَحَيِّرَةٍ بِثَلاَثَةِ أَشْهُرٍ فِى الْحَالِ،

ئینجا بزانە: ئەگەر ژنێك لە زینا ئاوس بوو، ئینجا تەڵاق درا، یان لە (عِدَّة)دا بـوو، ئینجـا زینای کردو ئاوس بوو، ئەوە ئەگەر بە ئاوسیش خوێنی حەیزی دەهات، ئەوەش بـە سـێ پاکبوونەوە (عِدَّة)ی تەڵاقی تەواو دەبێ، بەڵام ئەگەر خوێنی نەدەهات، ئەو کاتە پێویستە کۆرپەی زینا دابنێ، ئینجا سێ پاکبوونەوەی (عِدَّة)ی تـەڵاقیش تـەواو بکـا، هـەروەك لـە (فتاوی إبن حجر)دا ڕوون کراوەتەوە.

(فَإِنْ طُلِّقَتْ طَاهِرًا) جا ئەگەر ژنەکە لەحاڵەتی پاکبوویدا تەڵاق درا (اِنْقَضَتْ بِالطَّعْنِ فِـى حَيْضَةٍ ثَالِثَةٍ) ئەوە (عِدَّة)ی تەواو دەبێ بە کەوتنە حەیزێکیسێیەم لە دوای تەڵاقدانەکە، هەر چەند ئەو پاکیەی تێیدا تەڵاق دراوە تەنها بە ئەندازەی چاوچوقانێکیش مابێ.

(أَوْ حَائِضًا) یان ئەگەر ژنەکە لە حاڵەتی حەیزداریدا تەڵاقدرا (فَفِى رَابِعَةٍ) ئـەوە (عِـدَّة)ی تەواو دەبێ بە کەوتنە حەیزێکیچوارەم لە دوایتەڵاقدانەکە (وَفِى قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا: (يُشْتَرَطُ يَوْمٌ وَلَيْلَةٌ بَعْدَالطَّعْنِ) بە مەرج دادەندرێ ڕۆژێكو شەوێکیش بڕۆن لە دوای کەوتنە حەیزەکەی مەسەلەی یەکەم و دووەم.

(وَهَلْ يُحْسَبُ طُهْرُ مَنْ لَمْ تَحِضْ قَرْءاً) ئایا پاکیی ئەو ژنەی کە لە تەمەنی پێش تەڵاقداندا نەکەوتۆتە حەیز–بەڵکو لە دوایتەڵاقدان لە (عِدَّة)دا کەوتە حەیز– بە (قُرْء) دەژمێردرێو

بەر (عِدَّة) دەكەوێ، یان نا؟ (قَوْلَانِ) دوو فەرموودە هەنە: (بِنَاءً عَلَى أَنَّ الْقَرْءَ اِنْتِقَالٌ مِنْ طُهْرٍ إِلَى حَيْضٍ) بنیاتەكەیان لە سەر ئەو دوو فەرموودەیە: ئایا مەبەست بە (قُـرْء): لاكەوتنی ژنەكەیە لە پاكیەوە بۆ حەیزداری (أَمْ طُهْرٌ مُحْتَوَشٌ بِدَمَيْنِ) یان پاكبوونەوەیەكی دەورەدراوە بە دوو خوێنی حەیز، یان حەیزو نیفاس؟ (وَالثَّانِي أَظْهَرُ) ئەم فەرموودە دووەمە بەهێزترە، كەواتە: پاكیی ئەو ژنەی لە ژیانیا-پێش تەڵاقدان-حەیزی نەبینیوە، بە (قُرْء) ناژمێردرێو بەر (عِدَّة) ناكەوێ، بەڵكو مەرجە: پاكیەكە بكەوێتە نێوان دوو خوێن.

(وَعِدَّةُ مُسْتَحَاضَةٍ) ئەو ژنەی خوێنچڕكەی تووش بووەو سەرلێشێواو نیە، (عِـدَّة)ی تـەواو دەبێ: (بِأَقْرَائِهَا الْمَرْدُودَةِ إِلَيْهَا) بەو پاكبوونەوانەی كە گەڕاندراوەتەوە لایان: بەگوێرەی عادەتیڕابردووی، یان بەگوێرەی لێكجیاكردنەوەی خوێنەكان، بەو جۆرەی لە باسی (حەیز)دا ڕوونمان كردوە.

(وَمُتَحَيِّرَةٍ) هەم (عِدَّة)ی ئەو ژنەی خوێنچڕكەی تووش بووەو سەر لێشێواویشە تەواو دەبێ: (بِثَلَاثَةِ أَشْهُرٍ) بە تەواوبوونی سێ مانگ (فِي الْحَالِ) هەر لە ئێستادا، واتە: لە كاتی

وَقِيلَ بَعْدَ الْيَأْسِ، وَأُمِّ وَلَدٍ وَمُكَاتَبَةٍ وَإِنْ عَتَقَتْ فِي عِدَّةِ رَجْعَةٍ كَمَّلَتْ أَوْ بَيْنُونَةٍ فَأَمَةٍ فِي الْأَظْهَرِ، وَحُرَّةٍ لَمْ تَحِضْ أَوْ يَئِسَتْ بِثَلَاثَةِ أَشْهُرٍ، فَإِنْ طُلِّقَتْ فِي أَثْنَاءِ شَهْرٍ فَبَعْدَهُ هِلَالَانِ وَتُكَمِّلُ الْمُنْكَسِرَ ثَلَاثِينَ، فَإِنْ حَاضَتْ فِيهَا وَجَبَتِ الْأَقْرَاءُ،

تەڵاقدانیەوە سێ مانگەكە دەژمێردرێن، بەو مەرجەی ئەو مانگەی تێیدا تەڵاق دراوە، زیاتر لە پانزە ڕۆژی لێمابێ، واتە: ئەگەر مانگەكە پانزە ڕۆژ، یان كەمتری لێمابو، ئەوە بۆی بە (عِدَّة) ناژمێردرێ، بەڵكو كە مانگەكە تەواو بوو، لەو كاتەوە سێ مانگەكان دەست پێدەكا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە (وَقِيلَ بَعْدَ الْيَأْسِ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: لە دوای تەمەنی لە حەیز وەستانەوە سێمانگەكان دەست پێدەكا.

(وَأُمِّ وَلَدٍ) جاریەی دایكەمنداڵو هەم (وَمُكَاتَبَةٍ) نوسراوپێدراو، هەم (وَمَنْ فِيهَا رِقٌّ) ئەوەی بەشێكیشی كۆیلەیە، (عِدَّة)ی گشتیان: (بِقَرْأَيْنِ) بە دوو پاكبوونەوە تـەواو دەبێ، بـەڵام (وَإِنْ عَتَقَتْ فِي عِدَّةِ رَجْعَةٍ) ئەگەر جاریەكە لە (عِدَّة)ی (رَجْعِي)دا ئازاد بوو، ئەو كاتە (كَمَّلَتْ عِدَّةَ حُرَّةٍ فِيالْأَظْهَرِ) دەبی (عِدَّة)ی ژنێكی ئازاد تەواو بكا (أَوْ بَيْنُونَةٍ) یان لە(عِدَّة)ی (بائن) دا ئازاد بوو، ئەوە (فَأَمَةٍ فِيالْأَظْهَرِ) هەر (عِدَّة)ی كۆیلە تەواو دەكا.

(وَحُرَّةٍ لَمْ تَحِضْ) هەم (عِدَّة)ی ئەو ژنەی لە ژیانیدا هیچ حەیزێكی نەدیتوە؟ لە بەر بچوكی، یان لە بەر هۆیەكی سروشتی، هەرچەند منداڵیشی بوبێو خوێنی زەیسانیشی هاتبێ (أَوْ يَئِسَتْ) یان لە بەر پیری لە حەیز وەستاوەو بێئومێد بووە، (عِدَّة)ی هەردووكیان تەواو دەبێ (بِثَلَاثَةِ أَشْهُرٍ) بە سێ مانگان، خوای گەورە فەرموویەتی:

﴿وَاللاَّئِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلاثَةُ أَشْهُرٍ وَاللاَّئِي لَمْ يَحِضْنَ﴾
ئەو ژنانەی بێئومێد بونە لە حەیز، (عِدَّة)ی ئەوان سێ مانگن، هەم ئەوانەی هیچ کاتێك نەکەوتونە حەیز، (عِدَّة)ی ئەوانیش سێ مانگن.
جا بزانە: ئەو سێ مانگە لە تەلاقدانەوە دەژمێردرێن، کەوابو: (فَإِنْ طُلِّقَتْ فِي أَثْنَاءِ شَهْرٍ) ئەگەر ژنەکە لە ناو مانگێکدا تەلاق درا، ئەوە (فَبَعْدَهُ هِلاَلاَنِ) لە دوای تەواوبوونی مانگەکە دەبێ دوو مانگ بە دیتنی مانگی یەکشەوە تەواو بکا، ئینجا (وَتُكَمِّلُ الْمُنْكَسِرَ ثَلاَثِينَ) مانگە شکاوەکەی‌یەکەمیش لە مانگی‌چوارەم سی ڕۆژ تەواو بکا.
(فَإِنْ حَاضَتْ فِيهَا) جا ئەگەر لە ناو ئەو سێ مانگەدا کەوتە حەیز، ئەو کاتە (وَجَبَتِ الأَقْرَاءُ) واجبە (عِدَّة)ی بە سێ (قُرْء) تەواو بکا، بە (إجماع)ی زانایانی‌ئیسلام، جا لەو حاڵەتەدا: ئەگەر لە تەمەنی پێش ئەم حەیزەدا هیچ حەیزێکی‌تری نەدیتبو، ئەوە مانگەکانی‌ڕابردووی لە دەست دەچن‌و بۆی بە (عِدَّة) ناژمێردرێن، بەڵام ئەگەر حەیزی دیتبێ، ئەو کاتە هەموو مانگەکانی تەنها بە یەك (قرء) بۆ دەژمێردرێن، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية) فەرموویانە.
وَأَمَةٍ بِشَهْرٍ وَنِصْفٍ، وَفِي قَوْلٍ شَهْرَانِ، وَفِي قَوْلٍ ثَلاَثَةٌ، وَمَنْ انْقَطَعَ دَمُهَا لِعِلَّةٍ كَرَضَاعٍ وَمَرَضٍ تَصْبِرُ حَتَّى تَحِيضَ أَوْ تَيْأَسَ فَبِالأَشْهُرِ، أَوْ لاَ لِعِلَّةٍ فَكَذَا فِالْجَدِيدِ، وَفِالْقَدِيمِ تَتَرَبَّصُ تِسْعَةَ أَشْهُرٍ–وَفِي قَوْلٍ أَرْبَعَ سِنِينَ– ثُمَّ تَعْتَدُّ بِالأَشْهُرِ، فَعَلَى الْجَدِيدِ لَوْ حَاضَتْ بَعْدَ الْيَأْسِ فِي الأَشْهُرِ

جا ئەگەر لە ناو سێ مانگەکاندا نەکەوتە حەیز، بەڵکو لە دوای تەواوبوونی سێ مانگەکان کەوتە حەیز، ئەوە–ئەگەر بێئومێد نەبوبێ– کار لە (عِدَّة)ی ناکاو (عِدَّة)کەی بە دروستبوویی تەواو بووە، هەر وەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، بەڵام ئەگەر لە دوای بێئومێدبوون بکەوێتە حەیز، ئەوە (عِدَّة)کەی هەڵدەوەشێتەوە، هەر وەك لەدوای ئێرە ڕوون کراوەتەوە.
(وَأَمَةٍ) تەواوبوونی (عِدَّة)ی جاریەش (بِشَهْرٍ وَنِصْفٍ) بە مانگێك‌و نیوە (وَفِي قَوْلٍ شَهْرَانِ) لە فەرموودەیەکدا: دوو مانگن (وَفِي قَوْلٍ ثَلاَثَةٌ) لە فەرموودەیەکی‌تردا: سێ مانگن.
(وَمَنْ انْقَطَعَ دَمُهَا لِعِلَّةٍ) هەر ژنێك لە بەر هۆیەکی‌زانراو خوێنی‌حەیزی بڕا: (كَرَضَاعٍ) وەك شیردانە منداڵ‌و هەم (وَمَرَضٍ) نەخۆشی، هەرچەند چاوەڕوانی چاکبوونەوەشی نەکرێ، ئەوە (تَصْبِرُ حَتَّى تَحِيضَ) دەبێ خۆی ڕابگرێ تا دەکەوێتە حەیز، تاکو بە سێ (قُرْء)ی تەواو (عِدَّة) ببینێ (أَوْ تَيْأَسَ) یان تا لە بەر پیری لە حەیز دەوەستێ (فَبِالأَشْهُرِ) ئینجا بە سێ مانگان (عِدَّة)ی تەواو بکا، هەرچەند ماوەیەکی زۆریشی پێ‌بچێ، چونکە ئیمامی (عثمان)ﷺ ئەوها بڕیاری داوەو وەك (إجماع)ی (صحابة)یە.
(أَوْ لاَ لِعِلَّةٍ) یان خوێنی‌حەیزی بڕا، بەڵام هۆیەکەی نەزاندرا، ئەوەش (فَكَذَا

فِيالْجَدِيـــد)
وەك ژنەکەی جۆرییەکەم خۆی ڕادەگرێ لە فەرموودەی نوێدا، بەڵام (وَفِيالْقَدِيمِ) لە فەرموودەی کۆنداو لە مەزهەبی ئیمام(مالك)و ئیمام(أحمد)دا: (تَتَرَبَّصُ تِسْعَةَ أَشْهُرٍ) ئەم جۆرە ژنەیدووەم ماوەی نۆ مانگان چاوەڕوان دەکا، ئینجا لە دوای نۆ مانگەکان بە سێ مانگیتریش (عِدَّة)کەی تەواو دەکا (وَفِي قَوْلٍ أَرْبَعَ سِنِينَ) لە فەرموودەیەکدا: چوار ساڵان چاوەڕوان دەکا (ثُمَّ تَعْتَدُّ بِالأَشْهُرِ) ئینجا لە دوای چوار ساڵەکان بە سێ مانگیتریش (عِدَّة)کەی تەواو دەکا.
ئینجا بزانە :بەڵگەی فەرموودەی کۆن بڕیاری ئیمامی(عمر)ە، هەروەك لە (تحفة)و (مغني) دا فەرموویانە، کەوابو: دروستە ژنەکە ڕەفتاری پێبکا.
هەروەها ئەو جۆرە ژنەی حەیزی بڕاوە، یان حەیزی دوا دەکەوێ، بۆی دروستە دەرمان بە کار بێنێ تاکو حەیز ببینێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.
(فَعَلَىالْجَدِيدِ) جا لە سەر فەرموودەی نوێ (لَوْ حَاضَتْ بَعْدَ الْيَأْسِ فِي الأَشْهُرِ) ئەگەر ژنەکە لە دوای تەمەنی بێئومێدبوونی لە حەیز، لە ناو سێ مانگەکاندا کەوتە حەیز، ئەو کاتە
وَجَبَتِ الأَقْرَاءُ، أَوْ بَعْدَهَا فَأَقْوَالٌ أَظْهَرُهَا: إِنْ نُكِحَتْ فَلاَ شَيْءَ، وَإِلاَّ فَالأَقْرَاءُ، وَالْمُعْتَبَرُ يَأْسُ عَشِيرَتِهَا، وَفِي قَوْلٍ كُلُّ النِّسَاءِ، قُلْتُ: ذَاالْقَوْلُ أَظْهَرُ وَاللهُ أَعْلَمُ.
(فَصْلٌ) عِدَّةُ الْحَامِلِ بِوَضْعِهِ بِشَرْطِ نِسْبَتِهِ إِلَى ذِىالْعِدَّةِ-وَلَوْ اِحْتِمَالاً كَمَنْفِيٍّ بِلِعَانٍ- وَانْفِصَالِ كُلِّهِ حَتَّى ثَانِي تَوْأَمَيْنِ، وَمَتَى تَخَلَّلَ دُونَ سِتَّةِ أَشْهُرٍ فَتَوْأَمَانِ،

(وَجَبَتِ الأَقْرَاءُ)واجبە: (عِدَّة)کەی بە سێ (قُرْء) تەواو بکا، بەڵام ئەم جۆرە ئافرەتە مانگەکانیڕابردووی تەنها بە یەك (قُرْء) بۆ دەژمێردرێن، هەروەك ڕوونمان کردەوە.
(أَوْ بَعْدَهَا) یان لە دوای تەواوبوونی سێ مانگەکان کەوتە حەیز، ئەوە (فَأَقْوَالٌ) سێ فەرموودە هەنە (أَظْهَرُهَا) بەهێزترەکەیان: (إِنْ نُكِحَتْ) ئەگەر ژنەکە لە مێردێکیتر مارە کرابێ، ئەوە (فَلاَ شَيْءَ) هیچی لە سەر نیە، چونکە (عِدَّة)ی تەواو بووەو مارەبڕینەکەشی دروست بووە (وَإِلاَّ فَالأَقْرَاءُ) بەڵام ئەگەر لە مێردێکیتر مارە نەکرابێ، ئەو کاتە واجبە: سەرلەبنیات (عِدَّة)ی بە سێ (قُرْء) تەواو بکا.
(وَالْمُعْتَبَرُ) ئەو تەمەنەی بۆ بێئومێدبوونی لە حەیز، ڕەچاو دەکرێ (يَأْسُ عَشِيرَتِهَا) تەمەنی بێئومێدبوونی ژنەکانی هۆزەکەیخۆیەتی (وَفِيقَوْلٍ: كُلُّ النِّسَاءِ) لە فەرموودەیەکدا: تەمەنی بێئومێدبوونی گشت ژنەکانە: کە بە تەمەنی شەستودوو ساڵی سنوریان بۆ داناوە (قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (ذَا الْقَوْلُ أَظْهَرُ) ئەم فەرموودە دووەمە بەهێزترە (وَاللهُ أَعْلَمُ).

﴿ فَصْلٌ: لە باسی (عِدَّة)ی بە منداڵبوون ﴾

(عِدَّةُ الْحَامِلِ) تەواوبوونی (عِدَّة)ی ژنی ئاوس (بِوَضْعِهِ) بە دانانی باری ناو زگیەتی،

جیاوازی نیه ژنەکە: تەڵاق درابێ، یان مێردی مردبێ، یان بە هەڵە جیماعی لەگەڵ کرابێ، هەم جیاوازی نیە کۆرپەکە: لە دامێنی بێتە دەرەوە، یان زگی هەڵبدڕنو بیهێننە دەرەوە، خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَأُوْلَٰتُ ٱلْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَن يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾ ژنەکانی ئاوس (عِدَّة)یان بەوە تەواو دەبێ: باری ناو زگیان دابنێن.

(بِشَرْطِ نِسْبَتِهِ إِلَى ذِيالْعِدَّةِ) بەو مەرجەی کۆرپەکەی ناو زگ نەژادی بدرێتە پاڵ پیاوە خاوەن (عِدَّة)کە (وَلَوْ احْتِمَالاً كَمَنْفِيٍّ بِلِعَانٍ) هەرچەند بە ئیحتمالیشەوە بێ: وەك کۆرپەی لادراو بە هۆی لەعنەتکردن، هەم (وَانْفِصَالِ كُلِّهِ) بەو مەرجەش کۆرپەکە هەمووی لە ژنەکە جیا ببێتەوە (حَتَّى ثَانِيتَوْأَمَيْنِ) تا جیابوونەوەی جمکەی دووەمیش بە مەرج دانراوە، کەواتە: ئەگەر تەنها سەرە پەنجەیەکی کۆرپەکە لە ناو ژنەکەدا مابێتەوە، یان جمکەکەیتر نەهاتبوە دەرەوە، ئەوە (عِدَّة)ی تەواو نابێ.

(وَمَتَى تَخَلَّلَ دُونَ سِتَّةِ أَشْهُرٍ) هەرکاتێك کەمتر لە شەش مانگان کەوتە نێوان دانانی هەردوو جمکەکان، ئەوە (تَوْأَمَانِ) دوو جمکەنەو بە یەك زگ دەژمێردرێن، بەڵام ئەگەر

وَتَنْقَضِي بِمَيِّتٍ، لاَ عَلَقَةٍ، وَبِمُضْغَةٍ فِيهَا صُورَةُآدَمِيٍّ خَفِيَّةٌ أَخْبَرَ بِهَاالْقَوَابِلُ، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ صُورَةٌ وَقُلْنَ: هِيَ أَصْلُ آدَمِيٍّ. اِنْقَضَتْ عَلَىالْمَذْهَبِ، وَلَوْ ظَهَرَ فِي عِدَّةِ أَقْرَاءٍ أَوْ أَشْهُرٍ حَمْلٌ لِلزَّوْجِ اِعْتَدَّتْ بِوَضْعِهِ، وَلَوْ اِرْتَابَتْ فِيهَا لَمْ تَنْكِحْ حَتَّى تَزُولَ الرِّيبَةُ،

شەش مانگ، یان زیاتر بکەوێتە نێوان دانانیان، ئەو کاتە جمکە نین، بەڵکو دوو زگن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: ئەگەر نەزاندرا ئەو ژنە چۆن ئاوس بووەو کۆرپەکەی لە کام پیاوە، ئەوە—لە ڕووی (عِدَّة)وە— وەك کۆرپەی لە زینا دادەندرێ، واتە: (عِدَّة)ی پێتەواو نابێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَتَنْقَضِي بِمَيِّتٍ) بە دانانی کۆرپەیەکیمردوو (عِدَّة) تەواو دەبێ (لاَ عَلَقَةٍ) بەڵام بە دانانی پارچە خوێنەکە (عِدَّة) تەواو نابێ.

(وَ) هەروەها (عِدَّة) تەواو دەبێ (بِمُضْغَةٍ) بە دانانی پارچە گۆشتەکە: کە (فِيهَا صُورَةُ آدَمِيٍّ خَفِيَّةٌ) وێنەی ئادەمیزادی شاراوەی تێدابێ: کە (أَخْبَرَ بِهَا الْقَوَابِلُ) مامانەکان بڵێن: وێنەی ئادەمیزادی تێدایە، هەرچەند یەك مامانیش بێ (فَإِنْ لَمْ يَكُنْ صُورَةٌ) جا ئەگەر پارچە گۆشتەکە وێنەی تێدا نەبو، بەڵام (وَقُلْنَ: هِيَ أَصْلُ آدَمِيٍّ) مامەنەکان گوتیان: ئەو پارچە گۆشتە بنچینەی ئادەمیزادییە ئەگەر لە منداڵدانەدا بمایاوە دەبوە کۆرپە. ئەو کاتەش (اِنْقَضَتْ عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سە فەرموودەی ڕاستی مەزهەب (عِدَّة)کەی بە دانانی ئەو پارچە گۆشتەش تەواو دەبێ.

ئینجا ئاگاداربە: مەسەلەی منداڵ لەباربردن لە (باسی تۆڵەی کۆرپەی ناو زگ) لە پەرتووکیکوشتندا ڕوون دەکەینەوە،إن شاء الله تعالى.

(وَلَوْ ظَهَرَ فِي عِدَّةِ أَقْرَاءٍ أَوْ أَشْهُرٍ حَمْلٌ) ئەگەر لە ناو (عِدَّة)ی بە پاکبوونەوەکاندا، یان لە ناو (عِدَّة)ی بە مانگەکاندا ئاوسیی ژنەکە ئاشکرا بوو و کۆرپەکەشی (لِلزَّوْجِ) لە مێردی خۆی بوو، ئەو کاتەش (اِعْتَدَّتْ بِوَضْعِهِ) بە دانانی بارەکەی ناو زگی (عِدَّة)ی تەواو دەبێ و پاکبوونەوەکانو مانگەکانیڕابردوو پوچەڵ دەبنەوە.

(وَلَوْ ارْتَابَتْ فِيهَا) ئەگەر ژنەکە لە ناو (عِدَّة)دا کەوتە گومان: ئایا ئاوسە، یان نا؟ چونکە گرانایی، یان جولەیەك لە زگیدا پەیدا بوو، ئەوە (لَمْ تَنْكِحْ حَتَّى تَزُولَ الرِّيبَةُ) نابێ لە دوای تەواوبوونی(عِدَّة)ش مێردێکیتر بکا، تا گومانەکەی لادەچێ، جا ئەگەر–لە دوای تەواوبوونی (عِدَّة)– بە گومانەوە مێردێکیتری کرد، ئەوە ئەگەر ئاشکرا بێ لە کاتی مارەبڕینەکەدا ئاوسیی نەبوە، مارەبڕینەکەی دروست دەبێ، ئەگەرنا: دروست نابێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

أَوْ بَعْدَهَا وَبَعْدَ نِكَاحٍ اِسْتَمَرَّ إِلاَّ أَنْ تَلِدَ لِدُونِ سِتَّةِ أَشْهُرٍ مِنْ عَقْدِهِ، أَوْ بَعْدَهَا قَبْلَ نِكَاحٍ فَلْتَصْبِرْ لِتَزُولَ الرِّيبَةُ، فَإِنْ نَكَحَتْ فَالْمَذْهَبُ عَدَمُ إِبْطَالِهِ فِالْحَالِ، فَإِنْ عُلِمَ مُقْتَضِيهِ أَبْطَلنَاهُ، وَلَوْ أَبَانَهَا فَوَلَدَتْ لأَرْبَعِ سِنِينَ لَحِقَهُ، أَوْ لأَكْثَرَ فَلاَ، وَلَوْ طَلَّقَ رَجْعِيًّا حُسِبَتِ الْمُدَّةُ مِنَ الطَّلاَقِ، وَفِي قَوْلٍ مِنْ اِنْصِرَامِ الْعِدَّةِ،

(أَوْ بَعْدَهَا وَبَعْدَ نِكَاحٍ) یان لە دوای تەواوبوونی(عِدَّة)و لە دوای شووکردن بە پیاوێکیتر، کەوتە گومان: ئایا ئاوسە، یان نا؟ ئەوە (اِسْتَمَرَّ) مارەبڕینەکەی هەر بەردەوام دەبێ، چونکە دروست بووە (إِلاَّ أَنْ تَلِدَ لِدُونِ سِتَّةِ أَشْهُرٍ مِنْ عَقْدِهِ) تەنها ئەگەر لە مارەبڕینی مێردەکەیدووەمەوە بە کەمتر لە شەش مانگان منداڵی ببێ، ئەو کاتە مارەبڕینەکەی بەتاڵەو دروست نەبووە؟ چونکە ئاشکرا بوو: لە کاتی مارەبڕینەکەیدووەمدا کۆرپەی مێردەکەییەکەمی لە زگدا بووە، بەڵام ئەگەر لە مارەبڕینیدووەمەوە بە شەش مانگان، یان زیاتر منداڵی ببێ، ئەو کاتە منداڵەکە هی مێردەکەیدووەمەو مارەبڕینەکەش دروست بوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(أَوْ بَعْدَهَا قَبْلَ نِكَاحٍ)یان لە دوای تەواوبوونی(عِدَّة) پێش شووکردن کەوتە گومان: ئایا ئاوسە، یان نا؟ ئەوە (فَلْتَصْبِرْ لِتَزُولَ الرِّيبَةُ) با خۆی ڕابگرێ تا گومانەکەی لادەچێ (فَإِنْ نَكَحَتْ) جا ئەگەر بە گومانەوە شووی بە پیاوێکیتر کرد، ئەوە (فَالْمَذْهَبُ عَدَمُ إِبْطَالِهِ فِي الْحَالِ) بە فەرموودەی ڕاستی مەزهەب: ئێستا مارەبڕینەکەی بەتاڵ ناکرێتەوە، چونکە لە دوای تەواوبوونی(عِدَّة) کراوە، کەوابو: (فَإِنْ عُلِمَ مُقْتَضِيهِ) ئەگەر زاندرا هۆیەکی بەتاڵبوون

هەیە: وەك لە مارەبڕینەوە بە کەمتر لە شەش مانگان منداڵی ببێ، ئـەو کاتـە (أَبْطَلْنَـاهُ) مارەبڕینەکەی بەتاڵ دەکەینەوە، چونکە دانەمەزراوە.
(وَلَوْ أَبَانَهَا) ئەگەر مێردەکە ژنەکەیخۆی بە (بائن)ی تەڵاق دا (فَوَلَدَتْ لأَرْبَعِ سِنِينَ) ئینجا ژنەکە بە ماوەی چوار ساڵان، یان کەمتر منـداڵی لێبـو، ئـەوە (لَحِقَـهُ) منداڵەکـە دەبێتـە منداڵی تەڵاقدەرەکە، بەو مەرجەی ژنەکە شووی بە پیاوێکیتر نـەکردبێ، چـونکە ئەگـەر مێردێکیتری کردبێ‌و بگونجێ منداڵەکە لە مێردەکەیدووەم بێ، ئەو کاتە نابێتە منـداڵی یەکەمەکە، بەڵکو بۆ دووەمەکەیە (أَوْ لأَكْثَرَ) یان بە زیاتر لە چوار ساڵان منداڵی لێبو (فَلاَ) منداڵەکە نابێتە منداڵیتەڵاقدەرەکە.
ئینجا بزانە: ماوەی چوار ساڵەکانیش لە کاتی گونجانی جیمـاعکردنی پـێش تەڵاقدانـەوە حیساب دەکرێن، بەڵام (وَلَوْ طَلَّقَ رَجْعِيًّا) ئەگەر بە (رجعی) تەڵاقی دابێ، ئەو کاتە (حُسِبَتِ الْمُدَّةُ مِنَ الطَّلاَقِ) چوار ساڵەکان لە تەڵاقدانەوە حیساب دەکرێن (وَفِـي قَـوْلٍ مِـنْ انْصِـرَامِ الْعِدَّةِ) لە فەرموودەیەکیشدا: لە تەواوبوونی (عِدَّة)وە حیساب دەکرێن.
وَلَوْ نَكَحَتْ بَعْدَ الْعِدَّةِ فَوَلَدَتْ لِدُونِ سِتَّةِ أَشْهُرٍ فَكَأَنَّهَا لَمْ تَنْكِحْ، وَإِنْ كَانَ لِسِتَّةٍ فَالْوَلَدُ لِلثَّانِي، وَلَوْ نَكَحَتْ فِي الْعِدَّةِ فَاسِدًا فَوَلَدَتْ لِلإِمْكَانِ مِنَ الأَوَّلِ لَحِقَهُ وَانْقَضَتْ بِوَضْعِهِ ثُمَّ تَعْتَدُّ لِلثَّانِي، أَوْ لِلإِمْكَانِ مِنَ الثَّانِي لَحِقَهُ، أَوْ مِنْهُمَا عُرِضَ عَلَى قَائِفٍ، فَإِنْ أَلْحَقَهُ بِأَحَدِهِمَا

(وَلَوْ نَكَحَتْ بَعْدَ الْعِدَّةِ) ئەگەر لە دوای تەواوبوونی (عِدَّة) ژنەکە شووی بە پیـاوێکیتر کـرد (فَوَلَدَتْ لِدُونِ سِتَّةِ أَشْهُرٍ) ئینجا لە مارەبڕینەوە بە کەمتر لە شەش مانگان منداڵی لێبـو، ئەوە (فَكَأَنَّهَا لَمْ تَنْكِحْ) وەك شووی نەکردبێ وەهایە، جا ئەم منداڵەش: ئەگـەر بـە چـوار ساڵان، یان کەمتر لە تەڵاقدانییەکەمەکەوە بوبێ، ئەوە بۆ یەکەمەکەیـەو مارەبڕینەکـەی دووەمیش بەتاڵە، بەڵام ئەگەر لە تەڵاقدانەوە بە زیاتر لە چوار ساڵان بوبێ، ئەوە منداڵی هیچێکیان نیە، بەڵکو وەکو منداڵی زینا بـاوکی نازانـدرێ، کـەوابو: مارەبڕینەکەیـدووەم دروست دەبێ، هەروەك لە (مغنی)و (الشروانی)دا فەرموویانە.
بەڵام (وَإِنْ كَانَ لِسِتَّةٍ) ئەگەر لە مارەبڕینەوە بە شەش مانگان، یان زیاتر منداڵی ببێ، ئەوە (فَالْوَلَدُ لِلثَّانِي) منداڵەکەی هی مێردەکەیدووەمە.
(وَلَوْ نَكَحَتْ فِي الْعِدَّةِ فَاسِدًا) ئەگـەر ژنەکـە –لـە نـاو (عِـدَّة)دا– بـە نادروسـتی شـووی بـە پیاوێکیتر کردو پیاوەکەش نەیدەزانی حەرامەو مارەبڕینەکە دروسـت نابـێ؟ چـونکە لـە زانایانیئایینی دوور بوو، یان وایدەزانی (عِدَّة)ی تەواو بووە (فَوَلَدَتْ لِلإِمْكَانِ مِنَ الأَوَّلِ) جا ژنەکەش بە ماوەیەکی وەها منداڵی لێبو: کە تەنها دەگونجا لە مێردەکەییەکـەمی بـێ: وەك بە کەمتر لە شـەش مانگـان لـە جیمـاعی مێردیدووەمـەوە منداڵەکـەی ببـێ‌و چـوار

ساڵیش زیاتر نەبێ لە جیماعی پێش تەڵاقدانیەکەمەکە، ئـەوە (لَحِقَـهُ) منداڵەکـەی هـی یەکەمەکەیەو (وَانْقَضَتْ بِوَضْعِهِ) بە دانانی ئەم منداڵە (عِدَّة)یەکەمەکەی تەواو دەبێ (ثُمَّ تَعْتَدُّ لِلثَّانِي) ئینجا دووبارە (عِدَّة)یەکیتریش بۆ مێردەکەیدووەم دەست پێدەکا، چونکە جیماعی دووەمەکە بە (شُبْهَة)یە، واتـە: بـە هەڵەیـە، بـەڵام ئەگـەر زانیبـێ: لـە (عِـدَّة)دا مارەبڕین دروست نابێ، یان نەیدەزانی بەڵام لە زانایانیئاینی نزیك بوو، ئەو کاتە پیاوەکە زیناکەرەو (عِدَّة)ی ناوێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(أَوْ لِلإِمْكَانِ مِنَ الثَّانِي) بەڵام ئەگەر ژنەکە بە ماوەیەکی وەها منداڵەکەی لێبو: کەتـەنها دەگونجا لە مێردەکەیدووەم بێ: وەك بە شەش مانگان، یان زیاتر منداڵەکەی ببێو چوار ساڵیش زیاتر بە سەر یەکەمەکەدا ڕابردبێ، ئەوە (لَحِقَهُ) دەبێتە هی دووەمەکە.

(أَوْ مِنْهُمَـا) یـان دەگونجـا لـە هـەردووکیان بـێ: وەك بـە کـەمتر لـە چـوار سـاڵان لـە تەڵاقدانییەکەمەکەوەو بە شەش مانگان، یان زیاتر لە جیماعیدووەمەکە منداڵەکە ببـێ، ئەو کاتە (عُرِضَ عَلَى قَائِفٍ) دەبردرێتە لای دروشمناس (فَإِنْ أَلْحَقَهُ بِأَحَدِهِمَا) جا ئەگـەر فَكَالإِمْكَـــــــــــــــــــانِ مِنْـــــــــــــــــــهُ فَقَـــــــــــــــــــطْ.

(فَصْـلٌ) لَزِمَهَـا عِـدَّتَا شَـخْصٍ مِـنْ جِـنْسٍ بِـأَنْ طَلَّـقَ ثُـمَّ وَطِـئَ فِـي عِـدَّةِ أَقْـرَاءٍ أَوْ أَشْـهُرٍ جَـاهِلاً أَوْ عَالِمًـا فِـي رَجْعِيَّـةٍ تَـدَاخَلَتَا، فَتَبْتَـدِئُ عِـدَّةً مِـنَ الْـوَطْءِ وَيَـدْخُلُ فِيهَـا بَقِيَّـةُ عِـدَّةِالطَّلَاقِ، فَـإِنْ كَانَـتْ إِحْـدَاهُمَا حَمْـلاً وَالأُخْـرَى أَقْـرَاءً تَدَاخَلَتَا فِالأَصَحِّ فَتَنْقَضِيَانِ بِوَضْعِهِ، وَيُرَاجِعُ قَبْلَهُ،

دروشمناسەکە کردیە منداڵی یـەکێکیان، ئـەوە (فَكَالإِمْكَانِ مِنْـهُ فَقَـطْ)وەك ئەوەیـە: کـە بگونجێ منداڵەکە تەنها لە تۆوی ئەوی بێو دەبێتە منداڵی وی.

ئینجا ئاگاداربە: جیماعی بە (شبهة)، واتە: بە هەڵـە–وەك وا تێبگـا ژنیخۆیـەتی– وەك مارەبڕینی نادروست بڕیاری بۆ دەدرێ: لەبارەی (عِدَّة)و واجبـبوونی مـارەییو گەیانـدنی نەژادی منداڵەکە بە جیماعکەرەکـە، بـەو جـۆرەی بـە درێـژی لـەم باسـەدا ڕوون کـراوە، هەروەك لە (تحفة)و(نهاية) دا فەرموویانە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی تێکهەڵکشانی دوو (عِدَّة)ی ژنێك ﴾

(لَزِمَهَا عِدَّتَا شَخْصٍ) هەرکاتێك ژنەکە دوو (عِدَّة)ی یەك پیاوی لـە سـەر واجـب بـون (مِـنْ جِنْسٍ) هەردووکیش یەك ڕەگەز بون: (بِأَنْ طَلَّقَ) وەك پیاوەکە ژنەکەی تـەڵاق دابـێ (ثُـمَّ وَطِئَ فِي عِدَّةِ أَقْرَاءٍ أَوْ أَشْهُرٍ جَـاهِلاً) ئینجا لـە (عِدَّة)ی بـە پاکبوونەوەکانـدا، یـان بـە مانگەکاندا جیماعی لەگەڵ بکاو نەشزانێ جیماعکردن حەڕامە؟ چونکە لە زانایانیئـاینی دوور بوو، یان تازە موسوڵمان بوو (أَوْ عَالِمًـا فِـي رَجْعِيَّـةٍ) یـان دەیزانـی حەڕامـە، بـەڵام تەڵاقدانەکـەی (رجعـی) بـوو، ئـەوە (تَدَاخَلَتَا) هەردوو (عِدَّة)کـەی تـەڵاقو

جیماعەکە دەچنە ناو یەکتری، کەوابو: (فَتَبْتَدِئُ عِدَّةً مِنَ الْوَطْءِ) لە کۆتایی‌جیماعکردنەکەوە دەست بە (عِدَّة)یەکی‌تر دەکاو (وَيَدْخُلُ فِيهَا بَقِيَّةُ عِدَّةِ الطَّلَاقِ) ئەو بەشە(عِدَّة)ی تەلاقیش–کە مابو– دەچێتە ناو (عِدَّة)ی جیماع‌و نایەوێ دوو (عِدَّة)ی تەنها تەنها ببینێ.

بەلام ئەگەر تەلاقدانەکە (بائن) بوو و دەشیزانی جیماعکردن حەرامە، ئەو کاتە دەبێتە زینا، واتە: جیماعەکە (عِدَّة)ی ناوێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَإِنْ كَانَتْ إِحْدَاهُمَا حَمْلاً) جا ئەگەر هەردوو (عِدَّة)کانی پیاوەکە لە دوو ڕەگەز بون: وەك یەکێکیان بە دانانی کۆرپەی ناو زگ بوو (وَالأُخْرَى أَقْرَاءً) ئەوەکەی‌تریش بە پاکبوونەوەکان بوو: وەك بە ئاوسی تەلاقی دابێ، ئینجا جیماعی لەگەڵ کردبێ، یان لە دوای تەلاقدان جیماعی لەگەڵ بکاو ئاوس ببێ، ئەو کاتەش (تَدَاخَلَتَا فِي الأَصَحِّ) هەردوو (عِدَّة)کان دەچنە ناو یەکتری لە فەرموودەی ڕاستتردا، کەوابو: (فَتَنْقَضِيَانِ بِوَضْعِهِ) هەردوو (عِدَّة)کان بە دانانی زگەکە تەواو دەبن (وَ) ئەگەر تەلاقەکەشی (رَجْعِي)بێ، ئەوە (يُرَاجِعُ قَبْلَهُ) پێش دانانی‌زگەکەی بۆ مێردەکەی دروستە بیگەڕێنێتەوە ژێر مارەی‌خۆی

وَقِيلَ: إِنْ كَانَ الْحَمْلُ مِنَ الْوَطْءِ فَلاَ، أَوْ لِشَخْصَيْنِ بِأَنْ كَانَتْ فِي عِدَّةِ زَوْجٍ أَوْ شُبْهَةٍ فَوُطِئَتْ بِشُبْهَةٍ أَوْ نِكَاحٍ فَاسِدٍ، أَوْ كَانَتْ زَوْجَةً مُعْتَدَّةً عَنْ شُبْهَةٍ فَطُلِّقَتْ فَلاَ تَدَاخُلَ، فَإِنْ كَانَ حَمْلٌ قُدِّمَتْ عِدَّتُهُ، وَإِلاَّ فَإِنْ سَبَقَ الطَّلاَقُ أَتَمَّتْ عِدَّتَهُ ثُمَّ اسْتَأْنَفَتِ الأُخْرَى، وَلَهُ الرَّجْعَةُ فِي عِدَّتِهِ، فَإِذَا رَاجَعَ انْقَضَتْ وَشَرَعَتْ فِي عِدَّةِ الشُّبْهَةِ،

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (إِنْ كَانَ الْحَمْلُ مِنَ الْوَطْءِ فَلاَ) ئەگەر کۆرپەکە لە جیماعەکەی دوای تەلاقدان بێ، بۆی دروست نیە بیگەڕێنێتەوە.

(أَوْ لِشَخْصَيْنِ) یان ژنەکە (عِدَّة)ی دوو پیاوانی کەوتنە سەر (بِأَنْ كَانَتْ فِي عِدَّةِ زَوْجٍ) وەك ژنەکە لە (عِدَّة)ی مێردی‌خۆیدا بێ: جا مردبێ، یان تەلاقی‌دابێ (أَوْ شُبْهَةٍ) یان لە (عِدَّة)ی جیماعێکی بە هەڵەدا بێ (فَوُطِئَتْ بِشُبْهَةٍ أَوْ نِكَاحٍ فَاسِدٍ) ئینجا لە ناو (عِدَّة)دا: بە هەڵە، یان بە مارەبڕینێکی نادروست جیماعی لەگەڵ کرا (أَوْ كَانَتْ زَوْجَةً مُعْتَدَّةً عَنْ شُبْهَةٍ) یان ژنی مێردی‌خۆی بوو بەلام لە (عِدَّة)ی جیماعێکی بە هەڵەدا بوو (فَطُلِّقَتْ) ئینجا لە ناو ئەو (عِدَّة)یەدا تەلاق درا، ئەوە (فَلاَ تَدَاخُلَ) هیچ (عِدَّة)یەك ناچێتە ناو ئەوەکەی‌تر، چونکە خاوەنەکانیان لێك جیانە.

کەوابو: تەماشا دەکەین: (فَإِنْ كَانَ حَمْلٌ)ئەگەر لە یەکێك لەو دوو پیاوانە ئاوس بوبێ (قُدِّمَتْ عِدَّتُهُ) ئەوە (عِدَّة)ی ئاوسیەکە وەپێش دێخرێ، جیاوازی نیە: لە یەکەمەکە ئاوس بوبێ، یان لە دووەمەکە، چونکە (عِدَّة)ی ئاوسی دوا ناخسترێ:

بۆ وێنە: ئەگەر ژنە تەلاقدراوەکە لە مێردی‌خۆی ئاوس بێ، ئینجا لە دوای تەلاقدان لە

(عِدَّة)دا بە هەڵە جیماعی لەگەڵ بکرێ، ئەوە (عِدَّة)ی تەڵاقدانەکەی بە دانانی زگەکەی تەواو دەبێ، ئینجا لە دوای پاکبوونەوەیزەیسانی (عِدَّة)ی پیاوەکەیتریش بە سێ (قُرْء) تەواو دەکا، بەڵام ئەگەر بە پێچەوانەوە بوو: وەك ژنە تەڵاقدراوەکە لە (عِدَّة)دا بە جیماعی بە هەڵە ئاوس ببێ، ئەو کاتە (عِدَّة)ی تەڵاقدانەکەی ڕادەگرێ، تاکو (عِدَّة)ی جیماعەکەی بە هەڵە بە دانانی زگەکەی تەواو بکا، ئینجا لە دوای پاکبوونەوەیزەیسانی ئەوەندەی لە (عِدَّة)ی تەڵاق لە سەری مابو تەواوی دەکا.

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر لە هیچیێکیان ئاوس نەبێ، ئەوە (فَإِنْ سَبَقَ الطَّلَاقُ) ئەگەر تەڵاقدانەکە پێش جیماعکردنەکەی بە هەڵە بێ (أَتَمَّتْ عِدَّتَهُ) یەکەمجار دەبی (عِدَّة)ی تەڵاقدانەکە تەواو بکا (ثُمَّ اسْتَأْنَفَتِ الأُخْرَى) ئینجا لە دوای تەواوبوونی (عِدَّة)ی تەڵاقەکە سەرلەبنیات دەست بە (عِدَّة)ی جیماعەکەش دەکا (وَلَهُ الرَّجْعَةُ فِي عِدَّتِه) مێردەکە بۆی دروستە لە (عِدَّة)ی تەڵاقدانیخۆیدا ژنەکەی بگەڕێنێتەوە، ئەگەر بە (رَجْعِي)تەڵاقی دابێ (فَإِذَا رَاجَعَ انْقَضَتْ) جا هەرکاتێك ژنەکەی گەڕاندەوە، ئەوە (عِدَّة)ی تەڵاقدانەکە دەبڕێو (وَشَرَعَتْ فِي عِدَّةِ الشُّبْهَةِ) ژنەکە دەست بە (عِدَّة)ی جیماعەکەی بە هەڵە دەکا.

وَلاَ يَسْتَمْتِعُ بِهَا حَتَّى تَقْضِيَهَا، وَإِنْ سَبَقَتِ الشُّبْهَةُ قُدِّمَتْ عِدَّةُالطَّلاَقِ، وَقِيلَ الشُّبْهَةِ.
(فَصْلٌ) عَاشَرَهَا كَزَوْجٍ بِلاَ وَطْءٍ فِي عِدَّةِ أَقْرَاءٍ أَوْ أَشْهُرٍ فَأَوْجُهٌ: أَصَحُّهَا إِنْ كَانَتْ بَائِنًا إِنْقَضَتْ وَإِلاَّ فَلاَ، وَلاَ رَجْعَةَ بَعْدَالأَقْرَاءِ وَالأَشْهُرِ، قُلْتُ: وَيَلْحَقُهَاالطَّلاَقُ إِلَى انْقِضَاءِ الْعِدَّةِ،

(وَ) هەر کاتێك ژنێك بە هەڵە جیماعی لەگەڵ کرا، بەڵام تەڵاق نەدرا (لاَ يَسْتَمْتِعُ بِهَا حَتَّى تَقْضِيَهَا) حەرامەو نابێ مێردەکەی هیچ لەزەتێکی لێوەربگرێ تا (عِدَّة)ی جیماعەکە تەواو دەکا، واتە: لە ماوەی ئەو (عِدَّة)یەدا تەماشاکردنیشی حەرامە.

(وَ) هەروەها (إِنْ سَبَقَتِ الشُّبْهَةُ) ئەگەر جیماعی بە هەڵە پێش تەڵاقدانەکە بوو، ئەو کاتەش لە فەرموودەی ڕاستتردا: (قُدِّمَتْ عِدَّةُ الطَّلَاقِ) هەر (عِدَّة)ی تەڵاقدانەکە وەپێش دێخرێ، جا هەر کاتێك (عِدَّة)ی تەڵاقدان تەواو بوو، دەست بە (عِدَّة)ی جیماعەکە دەکا (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (الشُّبْهَةِ) دەبی جیماعەکە پێش بخسترێ.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی تێکەڵبوونی تەڵاقدەرەکە لەگەڵ تەڵاقدراوەکەی ﴾

(عَاشَرَهَا كَزَوْجٍ بِلاَ وَطْءٍ) هەر کاتێك تەڵاقدەرەکە—وەکو مێردێك— بێجیماعکردن لەگەڵ تەڵاقدراوەکە خۆی تێکەڵ کرد: بە دەستبازیو وێکڕا نوستنو وێکڕا خواردنو...هتد (فِي عِدَّةِ أَقْرَاءٍ أَوْ أَشْهُرٍ) تێکەڵبوونەکەش لە (عِدَّة)ی بە پاکبوونەوەکاندا، یان بە مانگەکاندا بوو (فَأَوْجُهٌ) سێ فەرموودە هەنە: (أَصَحُّهَا) ڕاستترەکەیان (إِنْ كَانَتْ بَائِنًا إِنْقَضَتْ) ئەگەر تەڵاقدانەکەی (بائن) بێ، ئەوە (عِدَّة)کەی تەواو دەبێ، چونکە تێکەڵبوونەکە حەرامە، کەوابو: ئەگەر جیماعیش لەگەڵ تەڵاقدراوی (بائن) بکا، ئەوە بە زینا دادەندرێو کار لە

(عِدَّة)ی ناكا، هەروەك لە(مغنی)دا فەرموویەتی.

(وَإِلاَّ فَلاَ) بەڵام ئەگەر (بائن) نەبو، بەڵكو (رَجْعِي) بوو، ئەوە (عِدَّة)كەی دەپچڕێو تەواو نابێ هەرچەند ماوەیەكی زۆر درێژیش تێكەڵبوونەكە بەردەوام بێ، چونكە تێكەڵبوونی تەڵاقدراوی (رَجْعِيَّة) بە (شُبْهَة) دادەندرێ، تا (شُبْهَة)ش بەردەوام بێ (عِدَّة)ی تەواو نابێ، كەوابو: هەر كاتێك تەڵاقدەرەكە واز لە تێكەڵبوونەكە بێنێ، لەو كاتەوە ژنەكە—لە سەر پچڕانەكەیڕابردوو— (عِدَّة)كەیتەڵاق تەواو دەكا.

(وَلاَ رَجْعَةَ بَعْدَ الأَقْرَاءِ وَالأَشْهُرِ) لە دوای تەواوبوونی سێ پاكبوونەوەكان، یان سێ مانگەكان مێردەكە بۆی دروست نیە ژنەكە بگەڕێنێتەوە ژێر مارەیخۆی، هەرچەند—بە هۆی تێكەڵبوونەكە— (عِدَّة)شی تەواو نەبوە.

(قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ (وَيَلْحَقُهَا الطَّلاَقُ إِلَى انْقِضَاءِ الْعِدَّة) ئەم تەڵاقدراوە (رَجْعِية) تەڵاقیتریشی دەكەوێ—ئەگەر تەڵاق بدرێ— تا ئەم (عِدَّة)یەی دوای وازهێنانی تێكەڵبوونەكە تەواو دەبێ، كەواتە: لە ماوەی ئەم (عِدَّة)یەدا میراتیش لە یەكتری دەگرن، هەروەك—بە پێچەوانەی (نهاية)— لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

وَلَوْ عَاشَرَهَا أَجْنَبِيٌّ اِنْقَضَتْ وَاللهُ أعْلَمُ. وَلَوْ نَكَحَ مُعْتَدَّةً بِظَنِّ الصِّحَّةِ وَوَطِئَ اِنْقَطَعَتْ مِنْ حِينِ وَطِئَ، وَفِي قَوْلٍ أَوْ وَجْهٍ مِنَ الْعَقْدِ، وَلَوْ رَاجَعَ حَائِلاً ثُمَّ طَلَّقَ اِسْتَأْنَفَتْ، وَفِي الْقَدِيمِ تَبْنِي إِنْ لَمْ يَطَأْ، أَوْ حَامِلاً فَبِالْوَضْعِ، فَلَوْ وَضَعَتْ ثُمَّ طَلَّقَ اِسْتَأْنَفَتْ، وَقِيلَ إِنْ لَمْ يَطَأْ بَعْدَ الْوَضْعِ فَلاَ عِدَّةَ،

(وَلَوْ عَاشَرَهَا أَجْنَبِيٌّ) بەڵام ئەگەر پیاوێكیبێگانە—بێجیماعكردن— تێكەڵی ژنە تەڵاقدراوەكە بوو (اِنْقَضَتْ) ئەوە (عِدَّة)ی بە سێ پاكبوونەوە، یان بە سێ مانگان تەواو دەبێ (وَاللهُ أعْلَمُ). هەروەها ئەگەر بێگانەكە زیناش لەگەڵ ژنە تەڵاقدراوەكە بكا، زینایەكە كار لە تەواوبوونی (عِدَّة)ی ناكا، بەڵام ئەگەر بێگانەكە بە هەڵە جیماعی لەگەڵ بكا، ئەو كاتە (عِدَّة)یەكیتری لە سەر واجب دەبێ، هەروەها ئەگەر ژنە تەڵاقدراوەكە لە(عِدَّة)ی ئاوسیدا بێ، ئەو كاتەش تێكەڵبوونی مێردەكەو بێگانەكە كار لە (عِدَّة)كەی ناكاو بە دانانی زگەكەی (عِدَّة)ی (بائِن)و (رَجْعِي)ی تەواو دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَلَوْ نَكَحَ مُعْتَدَّةً) ئەگەر پیاوێك ژنێكی (عِدَّة)گری لە (عِدَّة)دا لە خۆی مارە كرد (بِظَنِّ الصِّحَّةِ) وایدەزانی مارەبڕینی ژنی(عِدَّة)گر دروست دەبێو (وَوَطِئَ) جیماعیشی لەگەڵ كرد، ئەوە (اِنْقَطَعَتْ مِنْ حِينِ وَطِئَ) لەو كاتەوە كە جیماعی لەگەڵ كردوە (عِدَّة)ی ژنەكە دەپچڕێ، جیاوازی (عِدَّة)ی مردنو تەڵاق نیە، جا هەر كاتێك لێك جیا كرانەوە، لەو كاتەوە (عِدَّة)كەییەكەم تەواو دەكا، بەڵام ئەگەر بزانێ مارەبڕینەكە دروست نابێ، ئەو كاتە جیماعەكەی زینایەو كار لە (عِدَّة)ی ناكا، هەروەها ئەگەر جیماعی لەگەڵ نەكردبێ،

(عِدَّة)كەی ناپچڕێو هەر بەردەوام دەبێ (وَفِي قَوْلٍ أَوْ وَجْهٍ مِنَ الْعَقْدِ) لە فەرموودەیەکدا: لە مارەبڕینەوە (عِدَّة)کەی دەپچڕێ.

(وَلَوْ رَاجَعَ حَائِلاً) ئەگەر مێردەکە تەلاقدراوێکی (رجعی)ی لە (عِدَّة)دا گەڕاندەوەو ئاوسیش نەبو (ثُمَّ طَلَّقَ) ئینجا دووبارە تەلاقی داوە، ئەوە (اِسْتَأْنَفَتْ) سەرلەبنیات دەست بە (عِدَّة)یەکیتر دەکا، جیاوازی نیە لە دوای گەڕاندنەوەش جیماعی لەگەڵ کردبێ، یان نا (وَفِي الْقَدِيمِ تَبْنِي إِنْ لَمْ يَطَأْ) لە فەرموودەیکۆندا: ئەگەر جیماعی لەگەڵ نەکردبێ لە سەر ڕابردووەکە (عِدَّة)کەی تەواو دەکا.

(أَوْ حَامِلاً) یان تەلاقدراوێکی (رَجْعِية)ی ئاوسی گەڕاندوە، ئینجا دووبارە بە ئاوسی تەلاقی داوە، ئەوە (فَبِالْوَضْعِ) بە دانانی زگەکەی (عِدَّة)ی تەلاقدانیدووەمیش تەواو دەبێ، هەر چەند جیماعیشی لەگەڵ کردبێ، بەڵام (فَلَوْ وَضَعَتْ) ئەگەر لە دوای گەڕاندنەوە زگەکەی دانا (ثُمَّ طَلَّقَ) ئینجا تەلاقی داوە، ئەو کاتە (اسْتَأْنَفَتْ) سەرلەبنیات دەست بە (عِدَّة) دەکاتەوە، هەر چەند جیماعیشی لەگەڵ نەکردبێ (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (إِنْ لَمْ يَطَأْ بَعْدَ الْوَضْعِ فَلاَ عِدَّة) ئەگەر لە دوای دانانی زگەکەی جیماعی لەگەڵ نەکردبێ، (عِدَّة)ی لە سەر نیە.

وَلَوْ خَالَعَ مَوْطُوءَةً ثُمَّ نَكَحَهَا ثُمَّ وَطِئَ ثُمَّ طَلَّقَ اِسْتَأْنَفَتْ وَدَخَلَ فِيهَاالْبَقِيَّةُ.

(فَصْلٌ) عِدَّةُ حُرَّةٍ حَائِلٍ لِوَفَاةٍ وَإِنْ لَمْ تُوطَأْ أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ وَعَشَرَةُ أَيَّامٍ بِلَيَالِيهَا، وَأَمَةٍ نِصْفُهَا، وَإِنْ مَاتَ عَنْ رَجْعِيَّةٍ اِنْتَقَلَتْ إِلَى وَفَاةٍ، أَوْ بَائِنٍ فَلاَ، وَحَامِلٍ بِوَضْعِهِ

(وَلَوْ خَالَعَ مَوْطُوءَةً) ئەگەر خولعی لەگەڵ ئەو ژنەی کرد کە پێشدا جیماعی لەگەڵ کردبو (ثُمَّ نَكَحَهَا) ئینجا لە (عِدَّة)دا لە خۆی مارە کردەوە (ثُمَّ وَطِئَ) ئینجا لە دوای مارەکردنەوەکەش جیماعی لەگەڵ کرد (ثُمَّ طَلَّقَ) ئینجا دووبارە تەلاقی داوە، ئەوە (اِسْتَأْنَفَتْ) سەرلەبنیات دەست بە (عِدَّة) دەکاتەوەو (وَدَخَلَ فِيهَاالْبَقِيَّةُ) ئەوەی لە (عِدَّة)کەییەکەمیش مابوی دەچێتە ناو (عِدَّة)کەیدووەم، چونکە هەردووکیان (عِدَّة)ی یەك کەسن.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی (عِدَّة)ی مێرد مردن ﴾

کە بەشیدووەمی (عِدَّة)یە: (عِدَّةُ حُرَّةٍ حَائِلٍ لِوَفَاةٍ) تەواوبوونی (عِدَّة)ی ئەو ژنەی ئازادەو لە مێردیخۆی ئاوس نیەو مێردەکەی مردوە (وَإِنْ لَمْ تُوطَأْ) هەر چەند جمیاعیشی لەگەڵ نەکرابێ (أَرْبَعَةُأَشْهُرٍ وَعَشَرَةُأَيَّامٍ بِلَيَالِيهَا) چوار مانگو دە ڕۆژە بە شەوەکانیانەوە، خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجاً يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْراً﴾ ئەو مێردانەی لە ئێوە دەمرنو ژنەکانیان بەجێ دەهێڵن، ژنەکانیان ماوەی چوار مانگو دە ڕۆژ بەخۆیان چاوەڕوان دەبن.

واتە بە تەنها مارەبڕین ئەگەر جیماعیشی لەگەڵ نەکرابێو مێردەکەی بمرێ، (عِدَّة)ی لە سەر واجب دەبێ، هەروەك میراتیش لە یەکتری دەگرن، بە بەڵگەی حەدیسەکەی

(علقمه)ی‌ڕابردوو له (هۆیه‌كانی میرات)دا، جیاوازی نیه ژنه‌كه‌و مێرده‌كه: گه‌وره بن، یان هه‌ردووكیان، یان یه‌كێكیان منداڵی ناو بێشكه بێ، چونكه (عِدَّة) لایه‌نی خواپه‌رستیشی تێدایه، هه‌روه‌ك ڕابرا (وَأَمَةٍ نِصْفُهَا) ته‌واوبوونی (عِدَّة)ی جاریه‌ی مێرد مردوو: دوو مانگو پێنج ڕۆژه.

(وَإِنْ مَاتَ عَنْ رَجْعِيَّةٍ) ئه‌گه‌ر مێردێك مرد و ته‌ڵاقدراوێكی (رجعية)ی له پاش به‌جێ‌ما، واته: له كاتی مردن هه‌ر له (عِدَّة)ی (رَجْعِي)دابو، ئه‌وه (انْتَقَلَتْ إِلَى وَفَاةٍ) له (عِدَّة)ی (رَجْعِي)یه‌وه ده‌گوازێته‌وه بۆ (عِدَّة)ی مێرد مردنو میراتیش له مێرده‌كه‌ی ده‌گرێ، كه‌واته: (عِدَّة)ی‌ته‌ڵاقه‌كه‌ی پوچه‌ڵ ده‌بێته‌وه‌و سه‌رله‌بنیات له ڕۆژی مردنی‌مێرده‌كه‌یه‌وه ده‌ست به (عِدَّة)ی مێرد مردن ده‌كا (أَوْ بَائِنٍ) یان ئه‌گه‌ر له (عِدَّة)ی (بائن)دابو: وه‌ك به پاره ته‌ڵاق درابێ، یان سێ‌به‌سێ، ئه‌و كاته (فَلَا) ناگوازێته‌وه، به‌ڵكو (عِدَّة)ی ته‌ڵاقه‌كه ته‌واو ده‌كا، چونكه به‌و ته‌ڵاقدانه بوه‌ته بێگانه.

(وَحَامِلٍ بِوَضْعِهِ) هه‌روه‌ها ئه‌و ژنه‌ی له مێردی خۆی ئاوس بووه‌و مێرده‌كه‌ی مردوه، (عِدَّة)ی به دانانی زگه‌كه‌ی ته‌واو ده‌بێ، به به‌ڵگه‌ی ئایه‌تی ﴿وَأُولاتُ الأَحْمَالِ﴾ی‌ڕابردوو بِشَرْطِهِ السَّابِقِ، فَلَوْ مَاتَ صَبِيٌّ عَنْ حَامِلٍ فَبِالأَشْهُرِ، وَكَذَا مَمْسُوحٌ إِذْ لاَيَلْحَقُهُ عَلَاالْمَذْهَبِ، وَيَلْحَقُ مَجْبُوبًا بَقِيَ أُنْثَيَاهُ فَتَعْتَدُّ بِهِ، وَكَذَا مَسْلُولٌ بَقِيَ ذَكَرُهُ بِهِ عَلَاالْمَذْهَبِ، وَلَوْ طَلَّقَ إِحْدَاامْرَأَتَيْهِ وَمَاتَ قَبْلَ بَيَانٍ أَوْ تَعْيِينٍ فَإِنْ كَانَ لَمْ يَطَأْ اِعْتَدَّتَا لِوَفَاةٍ، وَكَذَا إِنْ وَطِئَ وَهُمَا ذَوَاتَا أَشْهُرٍ أَوْ أَقْرَاءٍ وَالطَّلَاقُ رَجْعِيٌّ،

(بِشَرْطِهِ السَّابِقِ) به‌و مه‌رجه‌ی‌ڕابردوو: كه كۆرپه‌كه‌ی به ته‌واوی لێ جیا ببێته‌وه‌و نه‌ژادیشی بدرێته پاڵ خاوه‌نی(عِدَّة)كه.

كه‌وابو: (فَلَوْ مَاتَ صَبِيٌّ عَنْ حَامِلٍ) ئه‌گه‌ر منداڵێكی وه‌ها بمرێ كه نه‌گونجێ (مَنِي)ی بێته خواره‌وه: وه‌ك نۆ ساڵ كه‌متر بێ‌و ژنێكی ئاوسی له پاش به‌جێ بمێنێ، ئه‌و كاته (فَبِالأَشْهُرِ) ده‌بی به چوار مانگو ده ڕۆژه‌كه (عِدَّة)ی ته‌واو بكا، چونكه بێگومان كۆرپه‌كه هی منداڵه‌كه نیه (وَكَذَا مَمْسُوحٌ) هه‌روه‌ها ئه‌و مێرده‌ش كه ئه‌ندامی جیماع‌و هه‌ردوو گونه‌كانی لێكراونه‌وه، ئه‌ویش وه‌كو ئه‌و منداڵه‌یه (إِذْ لاَ يَلْحَقُهُ) چونكه ئه‌ویش نه‌ژادی كۆرپه‌كه‌ی ناگاتێ (عَلَىالْمَذْهَبِ) له سه‌ر فه‌رمووده‌ی ڕاستی مه‌زهه‌ب.

جا له‌و دوو حاڵه‌تانه‌دا: ئه‌گه‌ر زاندرا كۆرپه‌كه له جیماعێكی به هه‌ڵه‌یه، ئه‌وه له دوای دانانی كۆرپه‌كه ده‌ست به چوار مانگو ده ڕۆژه‌كه‌ی (عِدَّة)ی مێرد مردن ده‌كا، به‌ڵام ئه‌گه‌ر نه‌زاندرا چۆن ئاوس بووه، یان له زینا ئاوس بوو، ئه‌وه كار له (عِدَّة)ی ناكاو هه‌ر به ئاوسی چوار مانگو ده ڕۆژه‌كه‌ی (عِدَّة)ی مێرد مردن ته‌واو ده‌كا، هه‌روه‌ك (الشبراملسی) فه‌رموویه‌تی‌و چه‌ند جارێكیش ڕابرا.

(وَيَلْحَقُ مَجْبُوبًا) نەژادی كۆرپەكە دەگاتە ئەو پیاوەی كە ئەندامی جیماعكردنی لێكراوەتەوە، بەو مەرجەی (بَقِيَ أُنْثَيَاهُ) هەردوو گونەكانی مابن‌و بشكونجێ (مَنِي)یەكەی لە ناو ژنەكە كرابێ، كەوابو: (فَتَعْتَدُّ بِهِ) ژنی ئەو جۆرە پیاوانە بە دانانی زگەكەی (عِدَّة)ی تەواو دەبێ (وَكَذَا مَسْلُولٌ بَقِيَ ذَكَرُهُ) هەروەها ئەو پیاوەش كە هەردوو گونی دەرهێندراون‌و ئەندامی جیماعكردنیشی‌ماوە ژنەكەی ئەویش (بِهِ) بە دانانی زگەكەی (عِدَّة)ی تەواو دەبێ (عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب.

(وَلَوْ طَلَّقَ إِحْدَى امْرَأَتَيْهِ) ئەگەر لە دوو ژنەكانی یەكێكی تەلاق دا (وَمَاتَ قَبْلَ بَيَانٍ أَوْ تَعْيِينٍ) ئینجا پێش ڕوونكردنەوەو دیاریكردنی تەلاقدراوەكە مێردەكە مرد، ئەوە (فَإِنْ كَانَ لَمْ يَطَأْ) ئەگەر جیماعی لەگەڵ هیچیان نەكردبێ (اعْتَدَّتَا لِوَفَاةٍ) هەردووكیان –بۆ پارێزكاری– (عِدَّة)ی مێرد مردن تەواو دەكەن (وَكَذَا إِنْ وَطِئَ) هەروەها ئەگەر جیماعیشی لەگەڵ هەردووكیان كردبێ، بەڵام (وَهُمَا ذَوَاتَا أَشْهُرٍ أَوْ أَقْرَاءٍ) هەردووكیان خاوەنی (عِدَّة)ی سێ مانگی، یان سێ پاكبوونەوە بونو (وَالطَّلاَقُ رَجْعِيٌّ) تەلاقدانەكەش (رجعی) بوو، ئەو كاتەش هەردووكیان (عِدَّة)ی مێرد مردن تەواو دەكەن.

فَإِنْ كَانَ بَائِنًا اعْتَدَّتْ كُلُّ وَاحِدَةٍ بِالأَكْثَرِ مِنْ عِدَّةِ وَفَاةٍ وَثَلاَثَةٍ مِنْ أَقْرَائِهَا، وَعِدَّةُ الْوَفَاةِ مِنَ الْمَوْتِ، وَالأَقْرَاءُ مِنَ الطَّلاَقِ. وَمَنْ غَابَ وَانْقَطَعَ خَبَرُهُ لَيْسَ لِزَوْجَتِهِ نِكَاحٌ حَتَّى يُتَيَقَّنَ مَوْتُهُ أَوْ طَلاَقُهُ، وَفِالْقَدِيمِ: تَرَبَّصُ أَرْبَعَ سِنِينَ ثُمَّ تَعْتَدُّ لِوَفَاةٍ وَتَنْكِحُ،

(فَإِنْ كَانَ بَائِنًا) جا ئەگەر تەلاقدانەكە (بائن) بوو، ئەو كاتە (اعْتَدَّتْ كُلُّ وَاحِدَةٍ بِالأَكْثَرِ) هەر یەكێكیان (عِدَّة)ی خۆی تەواو دەكا بە زۆرترەكە: (مِنْ عِدَّةِ وَفَاةٍ وَثَلاَثَةٍ مِنْ أَقْرَائِهَا) لە (عِدَّة)ی مێرد مردنی‌و لە سێ پاكبوونەوەكەی، واتە: لەو دووانە كامەیان ماوەی زۆرتر بێ، بەو زۆرترە (عِدَّة)ی تەواو دەكا (وَعِدَّةُ الْوَفَاةِ مِنَ الْمَوْتِ) جا (عِدَّة) مێرد مردن لە مردنی مێردەكەوە دەست پێدەكرێ‌و (وَالأَقْرَاءُ مِنَ الطَّلاَقِ) پاكبوونەوەكانیش لە تەلاقدانەوە دەست پێدەكرێ.

﴿ ژنی مێرد ونبوو ﴾

(وَمَنْ غَابَ) هەر كەسێك گوم بوو و (وَانْقَطَعَ خَبَرُهُ) هەواڵی مان‌و نەمانیشی بڕا، واتە: نەزاندرا (لَيْسَ لِزَوْجَتِهِ نِكَاحٌ) بۆ ژنەكەی دروست نیە شوو بكا (حَتَّى يُتَيَقَّنَ مَوْتُهُ أَوْ طَلاَقُهُ) تا بە بەڵگەیەكیشەرعی دەزاندرێ مێردەكەی مردوە، یان تەلاقی داوە، بەڵام ئەگەر دادپەروەرێك، یان باوەڕپێكراوێكی‌خۆی پێی بڵێ: مێردەكەت مردوە، ئەوە لە نێوان خۆی‌و خوای گەورەدا بۆی دروستە: شوو بكا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَفِيالْقَدِيمِ) لە فەرموودەی كۆنی ئیمامی (الشافعی)و لە مەزهەبی ئیمام (مالك)و ئیمام (أحمد)دا: ژنی مێرد ونبوو دەچێتە لای (قازی)، ئینجا كە (قازی) بۆی

ئاشكرابو: مێردەكەی ونبووە، ئەوە (تَرَبَّصُ أَرْبَعَ سِنِينَ) لەو كاتـەوە بـە دانـانی (قـازی) ماوەی چوار ساڵان چاوەڕوان دەكا، ئینجا لە دوای چوار ساڵەكانیش (قازی) بڕیاری مردنی مێردەكەیو لێكجیابوونەوەی بۆ دەدا (ثُمَّ تَعْتَدُّ لِوَفَاةٍ) ئینجا (عِدَّة)ی مێرد مردنیش تەواو دەكا، ئینجا (وَتَنْكِحُ) بۆی دروستە: شوو بە پیاوێكیتر بكا، هەر وەك بە هۆی نەمێردیو نەمانی ئەندامی جیماعی مێردەكەشی بۆی دروست بوو: مارەبڕینەكە هەڵبوەشـێنێتەوە، چونكە لەزەتی ژنو مێردایەتیی نەماوە.

جا بزانە: لە فەرموودەی ڕاستتردا: چوار ساڵەكان لە كاتی دانانی (قازی)یەوە دەسـتیان پێدەكرێو ماوەی پـێش چـوونە لای (قـازی) بـە فـیڕۆ دەڕواو ڕەچـاو نـاكرێ، بـەڵام لـە فەرموودەی بێهێزدا: لە ونبوونەوە دەست پێدەكرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە ﴿عن عمرﷺ أَيُّمَا اِمْرَأَةٍ فَقَدَتْ زَوْجَهَا لَمْ تَدْرِ أَيْنَ هُوَ، فَإِنَّهَا تَنْتَظِرُ أَرْبَعَ سِنِينَ، ثُمَّ تَعْتَدُّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْراً، ثُمَّ تَحِلُّ﴾ رواه مالـك والشـافعی، وفی روايـة عبـدالرزاق: ﴿مِنْ حِينَ رَفَعَتْ أَمْرَهَا إِلَيْهِ﴾، هەر ژنێك مێردەكەی گوم بوو و نـەیزانی لـە كوێیـە، بـا چـوار سـاڵان

فَلَـوْ حَكَـمَ بِالْقَـدِيمِ قَـاضٍ نُقِـضَ عَلَىالْجَدِيـدِ فِـي الأَصَـحِّ، وَلَـوْ نَكَحَـتْ بَعْـدَالتَّرَبُّصِ وَالْعِدَّةِ فَبَانَ مَيِّتًا صَحَّ عَلَىالْجَدِيدِ فِىالأَصَحِّ. وَيَجِبُ الإِحْدَادُ عَلَى مُعْتَدَّةِ وَفَاةٍ،

چاوەڕوان بكا—لەو كاتەوە كە كارەكەی بۆ لای كاربەدەست بەرز دەكاتەوە— ئینجا چوار مانگو دە ڕۆژ (عِدَّة)ی مێرد مردن تەواو بكا، ئینجا حەڵاڵە شوو بكا.

جا بزانە: لە ئاگادارییەكەی (باسی نەتوانینی بەخێوكردنی ژن)دا فەرموودەیەكی بێهێز هەیە: ژنەكە دەتوانێ سودی لێوەربگرێ، تەماشای بكە.

(فَلَوْ حَكَمَ بِالْقَدِيمِ قَاضٍ) جا ئەگەر (قازی)یێك بە فەرموودەی كۆن بڕیاریدا، ئەوە (نُقِضَ عَلَى الْجَدِيدِ) لە سەر فەرموودەی نوێ بڕیارەكـەی هەڵدەوەشـێندرێتەوە (فِیالأَصَـحِّ) لـە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵام لە (تحفە)دا فەرموودەكەیتری بەهێز كردوە: كە دەفەرموێ: بڕیارەكە هەڵناوەشێندرێتەوە، چونكە زیـانێكی گـەورە تووشـی ژنەكـە دەبـێو جگـە لـە ڕەفتاركردن بە فەرموودەی كۆن بە هیچ ڕێگایەكیتر ناتوانێ ئەو زیانە گەوریـە لـە خـۆی لابدا، جا ئیمامی (الإِسْنَوِي) ئەوەشی بە ڕاست داناوە: كە بڕیاری (قازی)—بە فەرموودەی كۆن— لە ئاشكراییو لە پەنهانیدا جێبەجێ دەبێ.

(وَلَوْ نَكَحَتْ بَعْدَ التَّرَبُّصِ وَالْعِدَّة) ئەگەر لە دوای چاوەڕوانكردنی چوار ساڵەكەو (عِدَّة)ی چوار مانگو دە ڕۆژەكە، ژنە مێرد ونبووەكە شووی كرد (فَبَانَ مَيِّتًا) ئینجـا ئاشـكرا بـوو: پـێش مارەبڕینەكە بە چوار مـانگو دە ڕۆژ مێردەكـەی مـردوە، ئـەوە (صَـحَّ عَلَىالْجَدِيـدِ) لەسـەر فەرموودەی نوێش مارەبڕینەكەی دروست بووە (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاستتردا، بەڵام

ئەگەر ئاشکرا بوو: مێردەکەی لە کاتی‌مارەبڕینەکەدا زیندوو بووە، ئەوە هەر ژنی مێردەکەیەتی‌و مارەبڕینەکەی‌دووەم نادروستە، هەر چەند (قازی)ش بڕیاری دابێ.

جا ئەگەر دووەمەکە جیماعی لەگەڵ کردبو، ئینجا مێردە ونبووەکە هاتەوە لای ژنەکەی، ئەوە حەرامە: هیچ لەزەتێکی لێ‌ببینێ تا (عِدَّة)ی‌دووەمەکەی تەواو دەکا، چونکە جیماعی دووەمەکە بە هەڵە بووە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

کەوابو: ئەگەر ژنەکە منداڵێکی ببێ‌و بشگونجێ منداڵەکە لەو جیماعە بێ، ئەو کاتە منداڵەکەش دەبێتە هی دووەمەکە، هەروەك لە (مغنی)دا ڕوون کراوەتەو.

﴿ تازیەداری ژنی مێرد مردوو ﴾

(وَيَجِبُ الإِحْدَادُ عَلَى مُعْتَدَّةِ وَفَاةٍ) تازیەداری واجبە: لە سەر ئەو ژنەی لە (عِدَّة)ی مێرد مردندایە تا ماوەی (عِدَّة)کەی تەواو دەبێ، جیاوازی نیە: ئاوس بێ، یان نا، گەورە بێ، یان منداڵ بێ، هەرچەند لە مێردەکەشی توڕابێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَ تُحِدُّ إِمْرَأَةٌ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلاَثٍ إِلاَّ عَلَى زَوْجٍ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْراً: وَلاَ تَلْبَسُ ثَوْباً مَصْبُوغاً لاَ رَجْعِيَّةٍ، وَيُسْتَحَبُّ لِبَائِنٍ وَفِي قَوْلٍ يَجِبُ، وَهُوَ تَرْكُ لُبْسِ مَصْبُوغٍ لِزِينَةٍ وَإِنْ خَشُنَ، وَقِيلَ يَحِلُّ مَا صُبِغَ غَزْلُهُ ثُمَّ نُسِجَ، وَيُبَاحُ غَيْرُ مَصْبُوغٍ مِنْ قُطْنٍ وَصُوفٍ وَكَتَّانٍ، وَكَذَا إِبْرِيسَمٌ فِالأَصَحِّ، وَمَصْبُوغٌ لاَ يُقْصَدُ لِزِينَةٍ، وَيَحْرُمُ حُلِيُّ ذَهَبٍ وَفِضَّةٍ وَكَذَا لُؤْلُؤٌ فِالأَصَحِّ، وَطِيبٌ فِي بَدَنٍ وَثَوْبٍ وَطَعَامٍ وَكُحْلٍ، وَاكْتِحَالٌ بِإِثْمِدٍ إِلاَّ لِحَاجَةٍ كَرَمَدٍ، وَإِسْفِيذَاجٌ وَدُمَامٌ، وَخِضَابُ حِنَّاءٍ وَنَحْوِهِ، وَيَحِلُّ تَجْمِيلُ فِرَاشٍ وَأَثَاثٍ وَتَنْظِيفٌ بِغَسْلِ نَحْوِ رَأْسٍ وَقَلْمٍ وَإِزَالَةِ وَسَخٍ،

إِلاَّ ثَوْبَ عَصْبٍ وَلاَ تَكْتَحِلُ وَ لاَ تَمُسُّ طِيباً...﴾ رواه الشيخان، دروست نیە هیچ ئافرەتێك لە سێ ڕۆژان بە سەرەوەتر تازیەداری بکا لە سەر هیچ مردوویێك، تەنها لە سەر مێردی‌خۆی چوار مانگو دە ڕۆژان تازیەداری دەکا: جلی ڕەنگکراو دەبەر ناکاو کل دەچاوی ناکاو بۆنی خۆش لە خۆی نادا.

(لاَ رَجْعِيَّةٍ) بەلام لە سەر تەلاقدراوی (رجعية) واجب نیە تازیەداری بکا، بەڵکو سوننەتە، هەم (وَيُسْتَحَبُّ لِبَائِنٍ) بۆ تەلاقدراوی (بائن)ش سوننەتە: تازیەداری بکا (وَفِي قَوْلٍ يَجِبُ) لە فەرموودەیەکیشدا واجبە.

(وَهُوَ) تازیەداری: (تَرْكُ لُبْسِ مَصْبُوغٍ لِزِينَةٍ) وازهێنانە لە دەبەرکردنی جلی ڕەنگکراو بە مەبەستی خۆڕازاندنەوە (وَإِنْ خَشُنَ) هەر چەند زبریش بێ (وَقِيلَ يَحِلُّ مَا صُبِغَ غَزْلُهُ ثُمَّ نُسِجَ) لە فەرموودەیەکی بێ‌هێزدا: ئەو جلەی داوەکەی ڕەنگ کرابێ ئینجا چنرابێ، حەلاڵە دەبەر بکرێ (وَيُبَاحُ غَيْرُ مَصْبُوغٍ) جلی ڕەنگ نەکراو حەلاڵە: (مِنْ قُطْنٍ وَصُوفٍ وَكَتَّانٍ) لە

لۆکەو خوریو کەتان (وَكَذَا إبرِيْسَمٌ فِيالأصَحِّ) هەروەها ئاوریشمیڕەنگ نەکراویش حەلاڵە، لە فەرموودەی ڕاستتردا، هەم (وَمَصْبُوغٌ لاَ يُقْصَدُ لِزِينَةٍ) دەبەرکردنی ڕەنگکراویش حەلاڵە کە بە مەبەستی خۆڕازاندنەوە نەبێ: وەك ڕەش و مۆر.
(وَيَحْرُمُ حُلِيٌّ ذَهَبٍ وَفِضَّةٍ) هەروەها دەبەرکردنی خشڵی زێڕو زیویشی لێحەرامە، هەر چەند ئەنگوستیلەیەك، یان گوارەیەك بێ (وَكَذَا لُؤْلُؤٌ فِيالأصَحِّ) هەروەها خۆڕازاندنەوەی بە گەوهەرو شتی وەهاش حەرامە، هەم (وَطِيبٌ فِي بَدَنٍ وَثَوْبٍ وَطَعَامٍ وَكُحْلٍ) بەکارهێنانی بۆنی خۆش لە لاشەو لە جلو بەرگو لە خواردەمەنیو لە کلدا حەرامە.
هەم (وَاكْتِحَالٌ بِإِثْمِدٍ) کل دەچاوکردنیش حەرامە (إلاَّ لِحَاجَةٍ) تەنها لە بەر پێویستی دروستە (كَرَمَدٍ) وەك چاو ئێشە، هەم (وَإِسْفِيذَاجٌ) سپیاویڕوخسارو (وَدُمَامٌ) سۆراویکوڵمەش حەرامە، هەم (وَخِضَابُ حِنَّاءٍ وَنَحْوِهِ) خەنە لە خۆ دانو ڕەنگەکانیتریش حەرامە.
(وَيَحِلُّ تَجْمِيلُ فِرَاشٍ وَأَثَاثٍ) حەلاڵە جوانکردنی یاتاغی خەوتنو کەلوپەلی ناو ماڵ، هەم (وَتَنْظِيفٌ) خۆ پاككردنەوەشی حەلاڵە: (بِغَسْلِ نَحْوِ رَأْسٍ وَقَلْمٍ وَإِزَالَةِ وَسَخٍ) بە شۆردنی
قُلْتُ: وَيَحِلُّ اِمْتِشَاطٌ وَحَمَّامٌ إنْ لَمْ يَكُنْ خُرُوجٌ مُحَرَّمٌ، وَلَوْ تَرَكَتِ الإحْدَادَ عَصَتْ وَانْقَضَتِ الْعِدَّةُ كَمَا لَوْ فَارَقَتِ الْمَسْكَنَ، وَلَوْ بَلَغَتْهَاالْوَفَاةُ بَعْدَالْمُدَّةِ كَانَتْ مُنْقَضِيَةً، وَلَهَا إحْدَادٌ عَلَى غَيْرِ زَوْجٍ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ، وَتَحْرُمُ الزِّيَادَةُ وَاللهُ أَعْلَمُ.
(فَصْلٌ) تَجِبُ سُكْنَى لِمُعْتَدَّةِ طَلاَقٍ وَلَوْ بَائِنٍ إلاَّ نَاشِزَةً، وَلِمُعْتَدَّةِ وَفَاةٍ فِي الأَظْهَرِ،

سەرو لاشەو نینۆك کردنو لادانی چڵكو موو (قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (وَيَحِلُّ إمْتِشَاطٌ وَحَمَّامٌ) حەلاڵە سەری شانە بکاو بچێتە گەرماو (إنْ لَمْ يَكُنْ خُرُوجٌ مُحَرَّمٌ) بەو مەرجەی لە ماڵ دەرچوونێکی حەرامی تێدا نەبێ.
(وَلَوْ تَرَكَتِ الإحْدَادَ عَصَتْ) ئەگەر ژنە مێرد مردووەکە تازیەدارییی بە تەواوی نەکرد، گوناهبار دەبێ، بەڵام (وَانْقَضَتِ الْعِدَّةُ) لەگەڵ گوناهباریشی (عِدَّة)ی تەواو دەبێ (كَمَا لَوْ فَارَقَتِ الْمَسْكَنَ) وەك ئەو ژنەی لە (عِدَّة)دا لە ماڵ دەچێتە دەرەوە، ئەویش گوناهبار دەبێ بەڵام (عِدَّة)شی تەواو دەبێ (وَلَوْ بَلَغَتْهَا الْوَفَاةُ بَعْدَالْمُدَّةِ) ئەگەر لە دوای تەواوبوونی ماوەی(عِدَّة)کە هەواڵی مردنی مێردەکەی گەیشتێ (كَانَتْ مُنْقَضِيَةً) ئەوە (عِدَّة)کەی تەواوبووە، نە تازیەداریو نە (عِدَّة)یتری لە سەر نیە.
(وَلَهَا إحْدَادٌ عَلَى غَيْرِ زَوْجٍ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ) بۆ گشت ئافرەتێك دروستە ماوەی سێ ڕۆژان تازیەداری بکا لە سەر خزمەکانی جگە لە مێردی خۆی، بەڵام (وَتَحْرُمُ الزِّيَادَةُ) زیاتر لە سێ ڕۆژان حەرامە، بە بەڵگەی حەدیسەکەیڕابردوو (وَاللهُ أعْلَمُ).

﴿ فَصْلٌ: لە باسی مافی نیشتەجێکردنی ئەو ژنەی لە (عِدَّة)دایە ﴾

(تَجِبُ سُكْنَى لِمُعْتَدَّةِ طَلَاقٍ) مافی نیشتەجێکردن واجبە: بۆ ئەو ژنەی لە (عِدَّة)یتەلاقدایە تا (عِدَّة)ی تەواو دەبێ، جیاوازی نیە: ئاوس بێ ، یان نا (وَلَوْ بَائِنٍ) هەرچەند بە (بائِن)ش تەلاق درابێ: بە خولع، یان سێبەسێ، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ﴾ تەلاقدراوەكان نیشتەجێ بكەن لەو شوێنەی بە خۆتان تێیدا نیشتەجێ دەبون.

(إلاّ نَاشِزَةً) تەنها نیشتەجێكردنی ئەو ژنە واجب نیە كە بە (ناشزة)یی تەلاق دراوە، یان لە (عِدَّة)دا (ناشزة) دەبێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر تەلاقدراوی(بائِن) لە مێردیخۆی ئاوس بێ، ئەو كاتە بژێو و جلو بەرگیشی لە سەر مێردەكەی واجبە، بەلاّم ژنی مێرد مردوو مافی بژێوی نیە، هەر چەند ئاوسیش بێ، هەروەك لە (پەرتووكیبژێوەكان)دا ڕوونی دەكەینەوە، إن شاء الله تعالى.

(وَ) هەروەها (لِمُعْتَدَّةِ وَفَاةٍ) مافی نیشتەجێكردن بۆ ئەو ژنەش واجبە: كە لە (عِدَّة)ی مێرد مردندایە، واتە: ئەركی نیشتەجێكردنی لە میراتیمێردەكەی دەدرێ تا (عِدَّة)ی تەواو دەبێ (فِي الأظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، جیاوازی نیە ژنەكە ئاوس بێ، یان نا،

وَفَسْخٍ عَلَى الْمَذْهَبِ، وَتُسْكَنُ فِي مَسْكَنٍ

وَغَيْرِهِ إخْرَاجُهَا، وَلاَ لَهَا خُرُوجٌ، قُلْتُ: وَلَهَاالْخُرُو

طَعَامٍ وَغَزْلٍ وَنَحْوِهِ، وَكَذَا لَيْلاً إلَى دَارِ جَارَةٍ لِغَزْلٍ وَحَدِيثٍ وَنَحْوِهِمَا بِشَرْطِ أَنْ تَرْجِعَ وَتَبِيتَ فِي بَيْتِهَا، وَتَنْتَقِلُ مِنَ الْمَسْكَنِ لِخَوْفٍ مِنْ هَدْمٍ أَوْ غَرَقٍ أَوْ عَلَى نَفْسِهَا،

بەو مەرجەی (ناشیزة) نەبێ، ئەگینا: مافی نیشتەجێكردنی نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە ﴿عن فريعةرضالله عنها لَمَّا قُتِلَ زَوْجُهَا: أَمَرَهَاالنَّبِيُّﷺ أَنْ تَمْكُثَ فِي بَيْتِهَا حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ، قالَتْ: فَاعْتَدَدْتُ فِيهِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْراً﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح، كە (فورەیعە) مێردەكەی كوژرا، پێغەمبەرﷺ فەرمانی دایێ: لە ماڵەكەیخۆیدا بمێنێتەوە تا (عِدَّة)ی تەواو دەبێ، ئینجا بە چوارمانگو دە ڕۆژان (عِدَّة)ی تەواو كرد.

(وَفَسْخٍ) هەم مافینیشتەجێكردن بۆ ئەو ژنەش واجبە: كە مارەبڕینەكەی هەڵوەشاندۆتەوە، بەو مەرجەی (ناشیزة) نەبێ (عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب، بەلاّم ئەو ژنەی لە (عِدَّة)ی جیماعی بە (شبهة)و مارەبڕینی نادروستدایە، مافی نیشتەجێكردنی نیە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَتُسْكَنُ) واجبە: ژنی (عِدَّة)گری تەلاقو مردن نیشتەجێ بكرێ (فِي مَسْكَنٍ كَانَتْ فِيهِ عِنْدَ الْفُرْقَةِ) لەو خانوودا كە لە كاتی لێكجیابوونەوە تێیدا نیشتەجێ بووە، بە بەڵگەی ئایەتەكەو حەدیسەكە (وَلَيْسَ لِلزَّوْجِ وَغَيْرِهِ إخْرَاجُهَا) دروست نیە: نە مێردەكەیو نە كەسێكیتر لەو ماڵە دەریبكاتە دەرەوە، هەم (وَلاَ لَهَا خُرُوجٌ) بۆ ژنەكەش

دروست نیەو حەرامە: لە خۆیەوە بە بێعوزر لە ماڵ بڕواتە دەرەوە، خوای گەورە دەفەرموێ:
﴿لاَ تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلا يَخْرُجْنَ﴾ ئەو ژنانەی لە (عِدَّة)دانە لە ماڵەکانیان دەریان مەکەن‌و نابێ بە خۆیشیان دەربچن.
(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (وَلَهَا الْخُرُوجُ فِی عِدَّة وَفَاةٍ وَكَذَا بَائِنٍ فِیالنَّهَارِ) بۆ ژنەکە دروستە لە (عِدَّة)ی مێرد مردن‌و تەڵاقداندا لە ڕۆژێدا بڕواتە دەرەوە (لِشِرَاءِ طَعَامٍ) بۆ کڕینی خواردەمەنیو (وَغَزْلٍ وَنَحْوِهِ) بۆ کڕین‌و فرۆشتنی ڕستن‌و خوریو لۆکەو لێکردنەوەی میوەی باغەکەیو ئەو جۆرە شتانەی (وَكَذَا لَيْلاً إلَى دَارِ جَارَةٍ) هەروەها دروستە لە شەوێشدا بڕواتە ماڵیدراوسێیەکەی (لِغَزْلٍ وَحَدِيثٍ وَنَحْوِهِمَا) بۆ تەشی ڕستن‌و قسەکردن‌و ئەو شتانە (بِشَرْطِ أنْ تَرْجِعَ وَتَبِيتَ فِی بَيْتِهَا) بەو مەرجەی بگەڕێتەوەو شەوێ لە ماڵەکەی خۆی بخەوێ.
(وَتَنْتَقِلُ مِنَ الْمَسْكَنِ) بۆ ژنەکە دروستە لەم خانووە بگوازێتەوە بۆ خانووێکیتر (لِخَوْفٍ مِنْ هَدْمٍ أوْ غَرَقٍ) لە ترسی فەوتانی ماڵیخۆی بە ڕوخان‌و لافاوو دزی (أوْ عَلَى نَفْسِهَا) یان أَوْ تَأَذَّتْ بِالْجِيرَانِ أَوْ هُمْ بِهَا أَذىً شَدِيدًا وَاللهُ أَعْلَمُ. وَلَوْ اِنْتَقَلَتْ إِلَى مَسْكَنٍ بِإِذْنِ الزَّوْجِ فَوَجَبَتِ الْعِدَّةُ قَبْلَ وُصُولِهَا إِلَيْهِ اِعْتَدَّتْ فِيهِ عَلَىالنَّصِّ، أَوْ بِغَيْرِ إِذْنٍ فَفِىالأَوَّلِ، وَكَذَا لَوْ أَذِنَ ثُمَّ وَجَبَتْ قَبْلَ الْخُرُوجِ، وَلَوْ أَذِنَ فِىالإِنْتِقَالِ إِلَى بَلَدٍ فَكَمَسْكَنٍ، أَوْ فِى سَفَرِ حَجٍّ أَوْ تِجَارَةٍ ثُمَّ وَجَبَتْ فِىالطَّرِيقِ فَلَهَا الرُّجُوعُ وَالْمُضِيُّ، فَإِنْ مَضَتْ أَقَامَتْ لِقَضَاءِ حَاجَتِهَا ثُمَّ يَجِبُ الرُّجُوعُ لِتَعْتَدَّ الْبَقِيَّةَ فِى الْمَسْكَنِ،

لە ترسی خودیخۆی کە بێناموسیی لەگەڵ بکرێ (أوْ تَأَذَّتْ بِالْجِيرَانِ) یان بە هۆی دراوسێیەکانی توشی ئازارێکی بەهێز ببێ (أوْ هُمْ بِهَا أذىً شَدِيدًا) یان دراوسێیەکان بە هۆی ژنەکەوە توشی ئازارێکی بەهێز ببن (وَاللهُ أعْلَمُ)، بەلاَم ئەگەر هیچ عوزرێکی نەبێ، دروست نیە بگوازێتەوە.
(وَلَوْ انْتَقَلَتْ إلَى مَسْكَنٍ بِإِذْنِ الزَّوْجِ) ئەگەر ژنەکە –پێش واجببوونی(عِدَّة)– بە ئیزنی مێردەکەی گواستیەوە خانووێکیتر (فَوَجَبَتِ الْعِدَّةُ قَبْلَ وُصُولِهَا إلَيْهِ) ئینجا پێش ئەوەی بگاتە ناو خانووە دووەمەکە، (عِدَّة)ی لە سەر واجب بوو: بە هۆی مردن، یان تەڵاقدان، ئەوە (اِعْتَدَّتْ فِيهِ عَلَىالنَّصِّ) لە سەر دەقیفەرمودەی ئیمامی(الشافعی): هەر لە دووەمەکەدا (عِدَّة)ی تەواو دەکا (أوْ بِغَيْرِ إذْنٍ) بەلاَم ئەگەر بە بێئیزنیمێردەکەی گواستیەوە، ئەوە (فَفِیالأوَّلِ) دەگەڕێتەوەو لە یەکەمەکەدا (عِدَّة)ی تەواو دەکا (وَكَذَا لَوْ أذِنَ) هەروەها ئەگەر مێردەکە ئیزنیدا (ثُمَّ وَجَبَتْ قَبْلَ الْخُرُوجِ) ئینجا پێش دەرچوون

(عِدَّة)ی لە سەر واجب بوو، ئەو کاتەش هەر لە یەکەمەکەدا (عِدَّة)ی تەواو دەکا.
(وَلَوْ أَذِنَ فِيالإِنْتِقَالِ إِلَى بَلَدٍ) ئەگەر مێردەکە ژنەکەی ئیزن دا بگوازێتەوە شارێکیتر، ئینجا (عِدَّة)ی لە سەر واجب بوو (فَكَمَسْكَنٍ) ئەوەش وەك گواستنەوەیە لە خانوویێك بۆ خانووێکیتر: لەو ڕوونکردنەوەیڕابردوودا.
(أَوْ فِي سَفَرِ حَجٍّ أَوْ تِجَارَةٍ) یان ئەگەر مێردەکە ژنەکەی ئیزن دا بڕواتە سەفەری حەج، یان بازرگانی، یان سەردانی خزمەکانی، یان گوزارو غەم ڕەواندن (ثُمَّ وَجَبَتْ فِيالطَّرِيقِ) ئینجا لە ڕێگەدا (عِدَّة)ی لە سەر واجب بوو: بە تەڵاقدان، یان بە مێرد مردن، ئەوە (فَلَهَا الرُّجُوعُ) بۆی دروستە-بەڵکو وەهاخێرترە- واز لە سەفەرەکەی بێنێ‌و بگەڕێتەوە، هەم (وَالْمُضِيُّ) بۆیشی دروستە: لە سەفەرەکەی بەردەوام بێ (فَإِنْ مَضَتْ) جا ئەگەر بە سەفەرەکەیدا ڕۆیشتو بەردەوام بوو و گەیشتە شوێنی مەبەست، ئەوە (أَقَامَتْ لِقَضَاءِ حَاجَتِهَا) لە شوێنەکەدا دەمێنێتەوە بۆ پێکهێنانی پێویستیەکانی (ثُمَّ) ئینجا کە پێویستیەکانی تەواو بون (يَجِبُ الرُّجُوعُ) واجبە: یەکسەر بە پەلە بگەڕێتەوە (لِتَعْتَدَّ الْبَقِيَّةَ فِي الْمَسْكَنِ) تاکو ئەوەندە (عِدَّة)ی لە سەری ماوە لە ماڵەوەدا تەواوی بکا.

وَلَوْ خَرَجَتْ إِلَى غَيْرِ الدَّارِ الْمَأْلُوفَةِ فَطَلَّقَ وَقَالَ: مَا أَذِنْتُ فِي الْخُرُوجِ. صُدِّقَ بِيَمِينِهِ، وَلَوْ قَالَتْ: نَقَلْتَنِي. فَقَالَ: بَلْ أَذِنْتُ لِحَاجَةٍ. صُدِّقَ عَلَىالْمَذْهَبِ، وَمَنْزِلُ بَدَوِيَّةٍ وَبَيْتُهَا مِنْ شَعَرٍ كَمَنْزِلِ حَضَرِيَّةٍ، وَإِذَا كَانَ الْمَسْكَنُ لَهُ وَيَلِيقُ بِهَا تَعَيَّنَ، وَلاَ يَصِحُّ بَيْعُهُ إِلاَّ فِي عِدَّةِ ذَاتِ أَشْهُرٍ فَكَمُسْتَأْجِرٍ، وَقِيلَ بَاطِلٌ، أَوْ مُسْتَعَارًا لَزِمَتْهَا فِيهِ فَإِنْ رَجَعَ الْمُعِيرُ وَلَمْ يَرْضَ بِأُجْرَةٍ نُقِلَتْ،

ئینجا بزانە: ئەگەر پێش ئەوەی بۆ سەفەر بڕواتە دەرەوە (عِدَّة)ی لە سەر واجب بوو، ئەو کاتە-تا (عِدَّة)ی تەواو دەبێ- حەڕامە: بۆ حەج کردن‌و بازرگانی‌و سەفەرەکانیتریش بڕواتە دەرەوە: وەك سەردانی دایك‌و باوکی‌و زیارەتی گۆڕستان‌و...هتد، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
(وَلَوْ خَرَجَتْ إِلَى غَيْرِ الدَّارِ الْمَأْلُوفَةِ) ئەگەر ژنەکە چووە دەرەوە بۆ خانووێکیتر کە ئولفەتی بە نیشتەجێبوونیەوە نەگرتبو (فَطَلَّقَ) ئینجا مێردەکەی تەڵاقی دا (وَقَالَ مَا أَذِنْتُ فِيالْخُرُوجِ) مێردەکەی گوتی: من تۆم ئیزن نەداوە بڕۆیتە دەرەوە. ئەوە (صُدِّقَ بِيَمِينِهِ) بە سوێند باوەڕ بە مێردەکە دەکرێ (وَلَوْ قَالَتْ: نَقَلْتَنِي)ئەگەر ژنەکە گوتیە مێردەکەی: تۆ منت گواستۆتەوە (فَقَالَ بَلْ أَذِنْتُ لِحَاجَةٍ) مێردەکەش گوتی: بەڵکو بۆ کارێك ئیزنم دابوی نەك گواستنەوە. ئەوەش (صُدِّقَ عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب: بە سوێندخواردن باوەڕ بە مێردەکە دەکرێ.
(وَمَنْزِلُ بَدَوِيَّةٍ وَبَيْتُهَا مِنْ شَعَرٍ) کەپرو هەوارگەو ڕەشماڵی چۆل نشینەکان

(كَمَنْـزِلِ حَضَـرِيٍّ) وەك مـاڵو خـانووی نیشـتەجێی ئاوەدانییـە لـە گشـت ئـەو بڕیارانەیڕابردوودا، واتە: لە ناو کەپرو ڕەشماڵەکەیدا (عِدَّة)ی تەواو دەکا، بەڵام ئەگەر لەکاتی(عِدَّة)دا دانیشتووانی هۆبەکە، یان خزمو کەسەکانیخۆی لەو شوێنە باریـان کـرد، ئەو کاتە ئەویش لەگەڵیان بار دەکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(وَإِذَا كَانَ الْمَسْكَنُ لَهُ) هەرکاتێك شوێنی نیشتەجێکردنەکە ملکی مێردەکەی بـوو (وَيَلِيـقُ بِهَا) شیاوی ژنەکەش بوو، ئەوە (تَعَيَّنَ) هەر ئەو شوێنە دیاری دەکرێ بۆ نیشتەجێکردنی ژنەکە، کەوابو: (وَلاَ يَصِحُّ بَيْعُهُ) فرۆشتنی شوێنەکە دروست نابێ (إِلاَّ فِي عِدَّةِ ذَاتِ أَشْهُرٍ) تەنها لە (عِدَّة)ی ئەو ژنەدا دروست دەبێ کە خاوەنی(عِدَّة)ی بە مانگ بێ، جا لەو حاڵەتەدا (فَكَمُسْتَأْجَرٍ) وەك خانووی بەکرێدراو فرۆشتنی دروست دەبێ، واتـە: سـوودەکانی مـاوەی (عِدَّة) نابنە ملکی کڕیارەکە (وَقِيلَ بَاطِلٌ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: فرۆشتنەکە بەتاڵە.
(أَوْ مُسْتَعَارًا) یان شوێنەکە بە خواستن وەرگیرابو، ئینجا (لَزِمَتْهَا فِيهِ)لەو شوێنەدا (عِدَّة)ی لـە سـەر واجـب بـوو، تەماشـا دەکـەین: (فَـإِنْ رَجَـعَ الْمُعِـيرُ وَلَـمْ يَـرْضَ بِـأُجْرَةٍ) ئەگـەر بەخوازدەرەکە پەشیمان بۆوەو بە کرێش ڕازی نەبو، ئەوە (نُقِلَتْ) ژنەکـە دەگوازرێتـەوە
وَكَـــذَا مُسْـــتَأْجَرٌ انْقَضَـــتْ مُدَّتُـــهُ، أَوْ لَهَـــا اِسْـــتَمَرَّتْ وَطَلَبَـــتِ الأُجْـــرَةَ، فَإِنْ كَانَ مَسْكَنُ النِّكَاحِ نَفِيسًا فَلَهُ النَّقْلُ إِلَى لاَئِقٍ بِهَا، أَوْ خَسِيسًا فَلَهَا الإِمْتِنَاعُ، وَلَـيْسَ لَـهُ مُسَـاكَنَتُهَا وَلاَ مُـدَاخَلَتُهَا، فَـإِنْ كَـانَ فِالـدَّارِ مَحْـرَمٌ لَهَـا مُمَيِّـزٌ ذَكَـرٌ، أَوْ لَهُ أُنْثَى أَوْ زَوْجَةٌ أُخْرَى أَوْ أَمَةٌ أَوْ امْرَأَةٌ أَجْنَبِيَّةٌ جَازَ، وَلَوْ كَانَ فِي الدَّارِ حُجْرَةٌ فَسَكَنَهَا أَحَدُهُمَا وَالآخَرُالأُخْرَى فَإِنْ اِتَّحَدَتِ الْمَرَافِقُ كَمَطْبَخٍ وَمُسْتَرَاحٍ أُشْتُرِطَ مَحْرَمٌ،

بۆ شوێنێکیتر (وَكَذَا مُسْتَأْجَرٌ انْقَضَتْ مُدَّتُهُ) هەروەها شوێنی بەکرێگیراویش ئەگەر ماوەی تەواو بوو، وەك شوێنی خواستراوە: ئەگەر بەکرێدەرەکە بەکرێدانەکـەی نـوێ نـەکردەوە ژنەکە دەگوازرێتەوە.
(أَوْ لَهَا) یان ئەگەر شوێنەکە ملکی ژنەکە بوو، ئەوە (اِسْتَمَرَّتْ) هەر لە شوێنی خۆیدا لـە سەر نیشتەجێبوون بەردەوام دەبێو (وَطَلَبَتْ الأُجْرَةَ) داوای کرێی ماوەی (عِدَّة)ش دەکا: لە مێردەکەی، یان لە میراتی مێردەکەی (فَإِنْ كَانَ مَسْكَنُ النِّكَاحِ نَفِيسًا) جا ئەگەر شوێنی نیشتەجێبوونی ژنو مێردایەتی زۆر بەنرخ بوو و بۆ (عِدَّة)گرتن شیاوی ژنەکە نەبو، ئەوە (فَلَهُ النَّقْلُ إِلَى لاَئِقٍ بِهَا) بۆ مێردەکە دروستە ژنەکەی بگوازێتـەوە بـۆ شـوێنێکی شـیاوی ژنەکە، تا (عِدَّة)ی تەواو دەبێ (أَوْ خَسِيسًا) یان شوێنەکە زۆر ناڕێك بوو و شیاوی ژنەکـە نەبو، ئەو کاتە (فَلَهَا الإِمْتِنَاعُ) ژنەکەش مافی هەیە بەو شوێنە ڕازی نەبێو داوای شوێنێکی شیاوی خۆی بکا، تا (عِدَّة)ی تەواو دەبێ.
(وَلَيْسَ لَـهُ) بـۆ مێردەکـە دروسـت نیـەو حەرامـە: (مُسَـاكَنَتُهَا وَلاَ مُـدَاخَلَتُهَا) لەگـەڵ ژنـە

تەلاقدراوەکەی نیشتەجێ ببێو هەم حەرامە هاتوچۆی ئەو شوێنەش بکا کە ژنەکەی تێدا نیشتەجێیە، جیاوازی نیە تەلاقەکە: (بائن)بێ، یان (رجعی) بێ.
بەلام (فَإِنْ كَانَ فِيالدَّارِ مَحْرَمٌ لَهَا) ئەگەر لە ناو خانووەکەدا مەحرەمێکیژنەکە هەبوو: کە (مُمَيِّزٌ ذَكَرٌ) فامیدەو نێرینە بوو (أَوْ لَهُ) یان مەحرەمێکیمێردەکە هەبوو: کە (أُنْثَى) فامیدەو مێیینە بوو (أَوْ زَوْجَةٌ أُخْرَى) یان ژنێکیتری مێردەکە لەوێدا بوو (أَوْ أَمَةٌ أَوْ امْرَأَةٌ أَجْنَبِيَّةٌ) یان (جارية)، یان ژنێکیبێگانە لەوێدا بوو، ئەو کاتە (جَازَ) دروستە مێردەکەش لەو شوێنەدا نیشتەجێ ببێو هەم هاتوچۆش بکا.
(وَلَوْ كَانَ فِيالدَّارِ حُجْرَةٌ) ئەگەر لە خانووەکەدا ژوورێك هەبوو (فَسَكَنَهَا أَحَدُهُمَا) لە ژنو مێردەکە یەکێکیان لەو ژوورەدا نیشتەجێ بوو (وَالآخَرُ الأُخْرَى) ئەوەکەیتریش لە ژوورێکیتری خانووەکەدا نیشتەجێ بوو، تەماشا دەکەین: (فَإِنْ اتَّحَدَتِ الْمَرَافِقُ) ئەگەر سودلێوەگیراوەکانی خانووەکە یەك بون: (كَمَطْبَخٍ) وەك شوێنی چێشت لێنانو (وَمُسْتَرَاحٍ) شوێنی حەسانەوەو پەیژەو ئاودەستخانەو سەرشۆرگە، ئەوە (اُشْتُرِطَ مَحْرَمٌ) بە مەرج داندراوە: مەحرەمێکیبەکێکیان لەوێ هەبێ.

وَإِلاَّ فَلاَ، وَيَنْبَغِي أَنْ يُغْلَقَ مَا بَيْنَهُمَا مِنْ بَابٍ وَأَنْ لاَ يَكُونَ مَمَرُّ إِحْدَاهُمَا عَلَى الأُخْرَى، وَسُفْلٌ وَعُلُوٌّ كَدَارٍ وَحُجْرَةٍ.

(بَابُ الإِسْتِبْرَاءِ)

يَجِبُ بِسَبَبَيْنِ: أَحَدُهُمَا: مِلْكُ أَمَةٍ بِشِرَاءٍ أَوْ إِرْثٍ أَوْ هِبَةٍ أَوْ سَبْيٍ أَوْ رَدٍّ بِعَيْبٍ أَوْ تَحَالُفٍ أَوْ إِقَالَةٍ، وَسَوَاءٌ بِكْرٌ وَمَنْ اِسْتَبْرَأَهَا الْبَائِعُ قَبْلَ الْبَيْعِ وَمُنْتَقِلَةٌ مِنْ صَبِيٍّ وَامْرَأَةٍ وَغَيْرُهَا، وَيَجِبُ فِي مُكَاتَبَةٍ عُجِّزَتْ وَكَذَا مُرْتَدَّةٌ فِالأَصَحِّ،

(وَإِلَّا) بەلام ئەگەر ئەو شتانە یەك نەبونو لێك جیابون، ئەو کاتە (فَلَا) هەبوونی مەحرەمێك مەرج نیە، بەلام (وَيَنْبَغِي أَنْ يُغْلَقَ مَا بَيْنَهُمَا مِنْ بَابٍ) پێویستە ئەو دەرگەی کەوتۆتە نێوان ژنو مێردەکە کلیل بدرێو هەم (وَأَنْ لاَيَكُونَ مَمَرُّ إِحْدَاهُمَا عَلَىالأُخْرَى) نابێ شوێنی هاتوچۆی ئەم ژوورە بە سەر ژوورەکەیترەوە بێ (وَسُفْلٌ وَعُلُوٌّ) نهۆمی خوارەوەو سەرەوە (كَدَارٍ وَحُجْرَةٍ) وەکو خانوو ژوورەکەیە: لەو ڕوونکردنەوەیڕابردوودا.

﴿ بَابُ الإِسْتِبْرَاءِ: **باسی دڵنیایی لە ئاوس نەبوونی** (جارِيَة)﴾

واتە: چاوەڕوانکردنی(جارية)، تا ماوەیەك بۆ ئەوەی بزاندرێ هیچی لە منداڵدانەدا نیە، یان بۆ خواپەرستی. (يَجِبُ بِسَبَبَيْنِ)ئەو دڵنیاکردنە واجب دەبێ بە دوو هۆ، تا ماوەی دڵنیاکردنەکەش تەواو نەبێ، حەرامە: لەزەت لەو (جارية)یە وەربگیرێ.
(أَحَدُهُمَا) هۆی یەکەمیان: (مِلْكُ أَمَةٍ) وەدەستهێنانی ملکایەتی (جارية)یەکە: (بِشِرَاءٍ أَوْ

إرْثٍ أَوْ هِبَةٍ أَوْ سَبْيٍ) به هۆی كڕین، یان میرات، یان بەخشین، یان تالان، یان وەسێت (أَوْ رَدِّ بِعَيْبٍ أَوْ تَحَالُفٍ أَوْ إقَالَةٍ) یان به هۆی گەڕاندنەوی (جارية) فرۆشراوەكه: به هۆی عەیبداری، یان سوێندخواردن، یان هەڵوەشاندنەوەی مامڵەتەكە (وَسَوَاءٌ) لەو دڵنیاكردنەكەدا یەكسانە: (بِكْرٌ) ئەو (جارية)یەی كچەو هەم (وَمَنْ اسْتَبْرَأَهَا الْبَائِعُ قَبْلَ الْبَيْعِ) ئەو (جارية)یەی فرۆشیارەكە پێش فرۆشتن خۆی لێدڵنیا كردوەو هەم (وَمُنْتَقِلَةٌ مِنْ صَبِيٍّ وَامْرَأَةٍ وَغَيْرُهَا) ئەو (جارية)یەی له منداڵێكەوە، یان له ئافرەتێكەوە دەگوازرێتەوە بۆ مڵكایەتی یەكێكیتر، یان له حەیز وەستاوە، یان زۆر منداڵە ﴿عن أبسعيد رضي الله عنه: قال النَّبيُّ ﷺ فِي سَبَايَا أَوْطاسٍ: أَلاَ لاَ تُوطَأُ حَامِلٌ حَتَّى تَضَعَ وَلاَ غَيْرُ ذَاتِ حَمْلٍ حَتَّى تَحِيضَ حَيْضَةً﴾ صححه الحاكم على شرط مسلم، پێغەمبەر ﷺ لەبارەی ئافرەتە دیلەكانی(ئەوتاس)—كه له غەزای (حُنَيْن) گیرابون— فەرمووی ئاگادار بن: نابێ (جارية)ی ئاوس جیماعی لەگەڵ بكرێ تا زگەكەی دادەنێ، ئەوەی ئاوسیش نیە نابێ جیماعی لەگەڵ بكرێ تا حەیزێك دەبینێ.

(وَيَجِبُ فِي مُكَاتَبَةٍ عُجِّزَتْ) دڵنیایی واجبە: لەو (جارية)دا كه بێتوانا كراوە له پارەهێنانی نوسراوپێدانەكەو (وَكَذَا مُرْتَدَّةٌ فِي الأَصَحِّ) هەروەها لەو (جارية)یەشدا كه بوەتە كافر، لاَ مَنْ خَلَتْ مِنْ صَوْمٍ وَاعْتِكَافٍ وَإِحْرَامٍ، وَفِي الإِحْرَامِ وَجْهٌ، وَلَوْ اشْتَرَى زَوْجَتَهُ أُسْتُحِبَّ، وَقِيلَ يَجِبُ، وَلَوْ مَلَكَ مُزَوَّجَةً أَوْ مُعْتَدَّةً لَمْ يَجِبْ، فَإِنْ زَالاَ وَجَبَ فِي الأَظْهَرِ. اَلثَّانِي: زَوَالُ فِرَاشٍ عَنْ أَمَةٍ مَوْطُوءَةٍ أَوْ مُسْتَوْلَدَةٍ بِعِتْقٍ أَوْ مَوْتِ السَّيِّدِ، وَلَوْ مَضَتْ مُدَّةُ اسْتِبْرَاءٍ عَلَى مُسْتَوْلَدَةٍ ثُمَّ أَعْتَقَهَا أَوْ مَاتَ وَجَبَ فِي الأَصَحِّ، قُلْتُ: وَلَوْ اسْتَبْرَأَ أَمَةً مَوْطُوءَةً فَأَعْتَقَهَا لَمْ يَجِبْ وَتَتَزَوَّجُ فِي الْحَالِ إِذْ لاَ تُشْبِهُ مَنْكُوحَةً وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيَحْرُمُ تَزْوِيجُ أَمَةٍ مَوْطُوءَةٍ وَمُسْتَوْلَدَةٍ قَبْلَ الإِسْتِبْرَاءِ لِئَلاَ يَخْتَلِطَ الْمَاءَانِ، وَلَوْ أَعْتَقَ مُسْتَوْلَدَتَهُ فَلَهُ نِكَاحُهَا بِلاَ اسْتِبْرَاءٍ فِي الأَصَحِّ،

ئینجا بۆتەوە موسوڵمان (لاَ مَنْ خَلَتْ مِنْ صَوْمٍ وَاعْتِكَافٍ وَإِحْرَامٍ) بەڵام لەو (جارية)یەدا واجب نیە: كه له ڕۆژوو و ئیعتیكاف و ئیحڕام دەرچوە (وَفِي الإِحْرَامِ وَجْهٌ) لەبارەی ئیحڕام فەرموودەیەك هەیە: كه دڵنیایی واجبە.

(وَلَوْ اشْتَرَى زَوْجَتَهُ) ئەگەر مێردەكە ژنە كۆیلەكەیخۆی كڕی (أُسْتُحِبَّ) سوننەتە خۆی لێدڵنیا بكا (وَقِيلَ يَجِبُ) له فەرموودەیەكدا واجبە (وَلَوْ مَلَكَ مُزَوَّجَةً أَوْ مُعْتَدَّةً) ئەگەر پیاوێك (جارية)یەكی مارەبڕاو، یان (عِدَّة)گری كردە ملكیخۆی (لَمْ يَجِبْ) ئێستا واجب نیە: دڵنیایی بكا، بەڵام (فَإِنْ زَالاَ وَجَبَ فِي الأَظْهَرِ) ئەگەر مارەبڕینەكەو (عِدَّة)كە نەمان، ئەو كاتە واجبە: دڵنیایی بكا، ئینجا دروست دەبێ لەزەتی لێوەربگرێ.

(اَلثَّانِي) هۆیدووەمی دڵنیایی: (زَوَالُ فِرَاشٍ عَنْ أَمَةٍ مَوْطُوءَةٍ أَوْ مُسْتَوْلَدَةٍ)

لاچوونی سەرجێیییە لەو (جارية)ی کە جیماعی لەگەڵ کراوە، یان دایکەمنداڵە، جا لاچوونەکەش: (بِعِتْقٍ أَوْ مَوْتِ السَّيِّدِ) بە هۆی ئازادبوونی بێ، یان بە هۆی مردنی گەورەکەی بێ، کەوابو: (وَلَوْ مَضَتْ مُدَّةُ اسْتِبْرَاءٍ عَلَى مُسْتَوْلَدَةٍ) ئەگەر ماوەی دڵنیایی بە سەر (جارية)یەکی دایکەمنداڵدا ڕۆیشت (ثُمَّ أَعْتَقَهَا أَوْ مَاتَ) ئینجا گەورەکەی ئازادی کرد، یان مرد (وَجَبَ فِي الأَصَحِّ) ئەو کاتەش دڵنیایی هەر واجبە.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (وَلَوْ اسْتَبْرَأَ أَمَةً مَوْطُوءَةً) ئەگەر دڵنیاییی(جارية)کی جیماع لەگەڵکراوی کرد (فَأَعْتَقَهَا) ئینجا ئازادی کرد، ئەوە (لَمْ يَجِبْ) دووبارە دڵنیایی واجب نیە، کەوابو: (وَتَتَزَوَّجُ فِي الْحَالِ) دەتوانێ لە دوای ئازادکردنی دەمودەست شوو بکا (إِذْ لاَ تُشْبِهُ مَنْكُوحَةً) چونکە ئەو (جارية)یە وەکو مارەبڕاونیە (وَاللهُ أَعْلَمُ).

(وَيَحْرُمُ) حەرامەو دروست نابێ (تَزْوِيجُ أَمَةٍ مَوْطُوءَةٍ) ئەو (جارية)یەی جیماعی لەگەڵ کردوە لە کەسێکیتری مارە بکا، هەم (وَمُسْتَوْلَدَةٍ) ئەو (جارية)ش کە دایکەمنداڵە حەرامە (قَبْلَ الإِسْتِبْرَاءِ) پێش دڵنیاکردن (لِئَلاَّ يَخْتَلِطَ الْمَاءَانِ) نەوەك ئاوەکانی هەردوو پیاوەکان تێکەڵ بېن، بەڵام (وَلَوْ أَعْتَقَ مُسْتَوْلَدَتَهُ) ئەگەر (جارية) دایکەمنداڵەکەی خۆی ئازاد کرد (فَلَهُ نِكَاحُهَا بِلاَ اسْتِبْرَاءٍ فِي الأَصَحِّ) بۆی دروستە بێ دڵنیایی لە خۆی مارە بکا، چونکە

وَلَوْ أَعْتَقَهَا أَوْ مَاتَ، وَهِيَ مُزَوَّجَةٌ فَلاَ اسْتِبْرَاءَ، وَهُوَ بِقَرْءٍ وَهُوَ حَيْضَةٌ كَامِلَةٌ فِي الْجَدِيدِ، وَذَاتُ أَشْهُرٍ بِشَهْرٍ، وَفِي قَوْلٍ بِثَلاَثَةٍ، وَحَامِلٌ مَسْبِيَّةٌ أَوْ زَالَ عَنْهَا فِرَاشُ سَيِّدٍ بِوَضْعِهِ، وَإِنْ مُلِكَتْ بِشِرَاءٍ فَقَدْ سَبَقَ أَنْ لاَ اسْتِبْرَاءَ فِي الْحَالِ، قُلْتُ: يَحْصُلُ الإِسْتِبْرَاءُ بِوَضْعِ حَمْلِ زِنًا فِي الأَصَحِّ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَلَوْ مَضَى زَمَنُ اسْتِبْرَاءٍ بَعْدَ الْمِلْكِ وَقَبْلَ الْقَبْضِ حُسِبَ إِنْ مَلَكَ بِإِرْثٍ وَكَذَا شِرَاءٍ فِي الأَصَحِّ، لاَ هِبَةٍ، وَلَوْ اشْتَرَى مَجُوسِيَّةً فَحَاضَتْ ثُمَّ أَسْلَمَتْ لَمْ يَكْفِ، وَيَحْرُمُ الإِسْتِمْتَاعُ بِالْمُسْتَبْرَأَةِ إِلاَّ مَسْبِيَّةً فَيَحِلُّ غَيْرُ وَطْءٍ،

دوو ئاو تێکەڵ نابن (وَلَوْ أَعْتَقَهَا أَوْ مَاتَ وَهِيَ مُزَوَّجَةٌ) ئەگەر (جارية)یەکی مارەبڕاوی ئازاد کرد، یان گەورەکە مرد، (جارية)کەش مارەبڕاو بوو، ئەوە (فَلاَ اسْتِبْرَاءَ) هیچ دڵنیایی واجب نیە، چونکە گەورەکەی سەرجێیی نەکردوە.

(وَهُوَ) ئەندازەی دڵنیاکردن: (بِقَرْءٍ) بە یەك (قُرْء) دەبێ (وَهُوَ حَيْضَةٌ كَامِلَةٌ فِي الْجَدِيدِ) مەبەست بە (قُرْء)—لێرەدا—حەیزێکی تەواوە، بە بەڵگەی حەدیسەکەیڕابردوو (وَذَاتُ أَشْهُرٍ بِشَهْرٍ) ئەو (جارية)یەی خاوەن مانگە بە مانگێك دڵنیایی تەواو دەبێ (وَفِي قَوْلٍ بِثَلاَثَةٍ) لە فەرموودەیەکدا بە سێ مانگ تەواو دەبێ (وَحَامِلٌ مَسْبِيَّةٌ) ئەو (جارية)یەی ئاوسەو تالانکراوە (أَوْ زَالَ عَنْهَا فِرَاشُ سَيِّدٍ) یان ئاوسەو سەرجێیی گەورەکەی نەماوە (بِوَضْعِهِ) بە دانانی زگەکەی دڵنیایی تەواو دەبێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەیڕابردوو.

(وَإِنْ مُلِكَتْ بِشِرَاءٍ) ئەگەر (جارية) ئاوسەکە بە کڕین کرابێتە ملکی کڕیارەکە (فَقَدْ سَبَقَ أَنْ

لاَ اسْتِبْرَاءَ فِيالْحَالِ) له پێش ئێرەدا ڕابرا: كه ئێستا دڵنیایی واجب نیـه، بـەڵكو لـه دوای دانانی زگەكەی دڵنیایی واجب دەبێ (قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (يَحْصُلُ الإِسْتِبْرَاءُ بِوَضْعِ حَمْلِ زِنًا فِيالأَصَحِّ) دڵنیایی دێتەجێ به دانانی كۆرپەی زینا (وَاللهُ أعْلَمُ) چونكه دڵنیا دەبێ كه هیچی لەمندالّدانەدا نیه.

(وَلَوْ مَضَى زَمَنُ اسْتِبْرَاءٍ بَعْدَ الْمِلكِ وَقَبْلَ الْقَبْضِ) ئەگەر له دوای بەملككردنی (جارية)كەو پێش وەرگرتنی ماوەی دڵنیایی تەواو بوو، ئەوه (حُسِبَ إنْ مَلَكَ بِإِرْثٍ) ماوەكـەی بـۆ حیساب دەكرێ ئەگەر به میرات كرابێته ملك (وَكَذَا شِرَاءٍ فِيالأَصَحِّ) هـەروەها ئەگـەر بـه كڕینیش كرابێـه ملك حساب دەكرێ (لاَ هِبَةٍ) بەلاّم ئەگەر به بەخشین بـێ، مـاوەی پـێش وەرگرتن حیساب ناكرێ (وَلَوْ اشْتَرَى مَجُوسِيَّةً) ئەگـەر (جارية)یـەكی ئاگرپەرسـت، یـان بتپەرسـتی كـڕی (فَحَاضَتْ) ئینجا لـه دوای كـڕین حـەیزێكی بینـی (ثُمَّ أسْلَمَتْ) ئینجا موسوڵمان بوو، ئەوه (لَمْ يَكْفِ) ئەو حەیزە بەس نیەو بەر دڵنیایی ناكەوێ، چونكه حەڕامه جیماع لەگەڵ (جارية)ی بتپەرستو ئاگر پەرست بكرێ.

(وَيَحْرُمُ الإِسْتِمْتَاعُ بِالْمُسْتَبْرَأَةِ) له ماوەی دڵنیاییدا حەڕامه لەزەت لەو (جارية)یه وەربگیرێ كـه دڵنیـایی لێـدەكرێ (إلاَّ مَسْـبِيَّةً فَيَحِـلُّ غَيْـرُ وَطْءٍ) تـەنها ئـەو (جاريـة)یـەی وَقِيلَ لاَ، وَقِيلَ لاَ، وَإِذَا قَالَتْ: حِضْتُ. صُدِّقَتْ، وَلَوْ مَنَعَتِ السَّيِّدَ فَقَالَ: أَخْبَرْتِنِي بِتَمَامِ الإِسْتِبْرَاءِ. صُدِّقَ، وَلاَ تَصِيرُ أَمَةٌ فِرَاشًا إلاَّ بِوَطْءٍ، فَإِذَا وَلَدَتْ لِلإِمْكَانِ مِنْ وَطْئِهِ لَحِقَهُ، وَلَوْ أَقَرَّ بِوَطْءٍ وَنَفَالْوَلَدَ وَادَّعَى اِسْتِبْرَاءً لَمْ يَلْحَقْهُ عَلَىالْمَذْهَبِ، فَإِنْ أَنْكَرَتِ الإِسْتِبْرَاءَ حُلِّفَ أَنَّ الْوَلَدَ لَيْسَ مِنْهُ، وَقِيلَ: يَجِبُ تَعَرُّضُهُ لِلأسْتِبْرَاءِ، وَلَوْ ادَّعَتْ اسْتِيلاَدًا فَأَنْكَرَ أَصْلَ الْوَطْءِ وَهُنَاكَ وَلَدٌ لَمْ يُحَلَّفْ عَلَىالصَّحِيحِ، وَلَوْ قَالَ: وَطِئْتُهَا وَعَزَلْتُ. لَحِقَهُ فِالأَصَحِّ.

بـه تـالاّن گـیراوه–جگـه لـه جیمـاع– حەلاّلـه: لـەزەتی لێـوەربگیرێ (وَقِيلَ لاَ) لـه فەرموودەیەكی بێهێزدا حەلاّڵ نیـه (وَإِذَا قَالَتْ: حِضْتُ) هـەركاتێك (جاريـة)كه گوتی: كەوتومەته حەیز (صُدِّقَتْ) به بێسوێند باوەڕی پێدەكرێ، بەلاّم (وَلَوْ مَنَعَتِ السَّيِّدَ) ئەگەر (جارية)كه ڕێگەی نەدا گەورەكەی جیماعی لەگەڵ بكا (فَقَالَ: أَخْبَرْتِنِي بِتَمَامِ الإِسْتِبْرَاءِ) گەورەكەش گوتیه (جارية)كه: تۆ به منت گوت: دڵنیاییم تەواو بوه. ئەو كاته (صُدِّقَ) به سوێند باوەڕ به گەورەكەی دەكرێ.

(وَلاَ تَصِيرُ أَمَةٌ فِرَاشًا إلاَّ بِوَطْءٍ) هیچ (جارية)یـەك نابێتـه سـەرجێیگەورەكەی تـەنها بـه جیماع لەگەڵكردن دەبێتێ، كەوابو: (فَإِذَا وَلَدَتْ لِلإِمْكَانِ مِنْ وَطْئِهِ) ئەگەر (جاريـة)كـه لـه كاتی جیماعیەوه به ماوەیەكی وەها منداڵێكی لێبو: كه دەگونجا له گەورەكەی بێ، ئەوه (لَحِقَـهُ) نـەژادی منداڵەكـه دەگاتـه گەورەكەیو دەبێته منداڵی وی.

(وَلَوْ أَقَرَّ بِوَطْءٍ) ئەگەر گەورەكە دانی بە جیماعكردندا هێنا، بەڵام (وَنَفَىالْوَلَدَ وَادَّعَى اِسْتِبْرَاءً) گوتی منداڵەكە هی من نیەو پاش جیماعكردنەكەم بە حەیزێك دڵنیایم كردوە، ئەو كاتە (لَمْ يَلْحَقْهُ عَلَى الْمَذْهَبِ) نەژادی منداڵەكە ناگاتە گەورەكە (فَإِنْ أَنْكَرَتِ الإِسْتِبْرَاءَ) جا ئەگەر (جارية)كە گوتی: ڕاست ناكا دڵنیایی نەكردوە. ئەو كاتە (حُلِّفَ أَنَّ الْوَلَدَ لَيْسَ مِنْهُ) گەورەكە سوێند دەدرێ كە منداڵەكە لەوی نیە (وَقِيلَ: يَجِبُ تَعَرُّضُهُ لِلأَسْتِبْرَاءِ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: واجبە لە سوێندەكەیدا باسی دڵنیاییش بكا.

(وَلَوْ ادَّعَتْ اسْتِيلاَدًا) ئەگەر (جارية)كە گوتی: لە گەورەكەم بویمە دایكەمنداڵ، واتە: منداڵێكم لێی بووە (فَأَنْكَرَ أَصْلَ الْوَطْءِ) گەورەكەش گوتی ڕاست ناكاو هەر جیماع لەگەڵی نەكردوە (وَهُنَاكَ وَلَدٌ) لەو حاڵەتەشدا منداڵێك هەبو، ئەوە (لَمْ يُحَلَّفْ عَلَىالصَّحِيحِ) گەورەكە سوێند نادرێو منداڵەكەش نابێتە منداڵی وی.

بەڵام (وَلَوْ قَالَ: وَطِئْتُهَا وَعَزَلْتُ) ئەگەر گەورەكە گوتی: جیماع لەگەڵ كردوە، بەڵام ئاوەكەم تێنەكردوەو لە دەرەوەم ڕشتوە، ئەو كاتە (لَحِقَهُ فِىالأَصَحِّ) نەژادی منداڵەكەی دەگاتێو دەبێتە منداڵی وی.

(كِتَابُ الرَّضَاعِ)

إِنَّمَا يَثْبُتُ بِلَبَنِ اِمْرَأَةٍ حَيَّةٍ بَلَغَتْ تِسْعَ سِنِينَ، وَلَوْ حَلَبَتْ فَأُوجِرَ بَعْدَ مَوْتِهَا حَرَّمَ فِي الأَصَحِّ، وَلَوْ جُبِّنَ أَوْ نُزِعَ مِنْهُ زُبْدٌ حَرَّمَ، وَلَوْ خُلِطَ بِمَائِعٍ حَرَّمَ إِنْ غَلَبَ، فَإِنْ غُلِبَ وَشَرِبَ الْكُلَّ-قِيلَ أَوِ الْبَعْضَ- حَرَّمَ فِي الأَظْهَرِ، وَيُحَرِّمُ إِيجَارٌ وَكَذَا إِسْعَاطٌ عَلَى الْمَذْهَبِ، لاَ حُقْنَةٌ فِي الأَظْهَرِ، وَشَرْطُهُ: رَضِيعٌ حَيٌّ لَمْ يَبْلُغْ سَنَتَيْنِ

﴿كِتَابُ الرَّضَاعِ: **پەرتوكی شیرخواردن**﴾

بزانە: لە پەرتووكی ژن هێناندا ڕابرا: كە (ئەو ئافرەتانەی بە هۆی نەژاد حەڕامن، بە هۆی شیرخواردنیش حەڕامن). كەوابو: لە سەر ئافرەتان واجبە: ئەو شیرخواردنەیان لەبیر بێو بینوسنو ئاشكراشی بكەن، هەروەك لە (الشروانی)دا فەرموویەتی.

ئینجا (إِنَّمَا يَثْبُتُ) ئەو شیرخورادنەش تەنها بەوە جێگیر دەبێ: كە (بِلَبَنِ إِمْرَأَةٍ حَيَّةٍ) بە شیری ئافرەتێكی زیندوو بێو هەم (بَلَغَتْ تِسْعَ سِنِينَ) تەمەنی ئافرەتەكەش گەیشتبێتە نۆ ساڵ، هەرچەند كچیش بێو جیماعی لەگەڵ نەكرابێ، واتە: بە شیری پیاو و بە شیری ئاژەڵو گیاو درەختو بە شیری ئافرەتیمردوو حەڕامی جێگیر نابێ.

بەڵام (وَلَوْ حَلَبَتْ) ئەگەر ئافرەتێك بە زیندوویی شیریخۆی دۆشی (فَأُوجِرَ بَعْدَ مَوْتِهَا) ئینجا لە دوای مردنیئافرەتەكە شیرەكەی پێنج جار درایە منداڵێك، ئەوە (حَرَّمَ فِي الأَصَحِّ) حەڕامی دەگەیەنێو جێگیری دەكا، لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونكە لە حاڵەتی

زیندووەتیەدا شیرەکە لە ئافرەتەکە جیا بۆتەوە.
(وَلَوْ جُبِّنَ) ئەگەر شیری ئافرەتێك کرایە پەنیر، یان هەویری پێ شێلدرا (أَوْ نُزِعَ مِنْهُ زُبْدٌ) یان ڕوونەکەی لێ جیا کراوە، ئینجا بەو شێوەیە درایە منداڵەکە، ئەوەش (حَرَّمَ) حەرامی دەگەیەنێ (وَلَوْ خُلِطَ بِمَائِعٍ) ئەگەر شیری ئافرەتەکە تێکەڵی شلەیەکی وەکو ئاو کرا، ئەوە (حَرَّمَ إِنْ غَلَبَ) حەرامی دەگەیەنێ ئەگەر شیرەکە زۆرتر بێ (فَإِنْ غُلِبَ) جا ئەگەر شیرەکە کەمتر بوو (وَشَرِبَ الْكُلَّ) منداڵەکەش هەموو تێکەڵکراوەکەی خواردەوە (قِيلَ أَوِ الْبَعْضَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: یان بەشێکی خواردەوە، ئەوەش (حَرَّمَ) حەرامی دەگەیەنێ (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا: چونکە هەموو شیرەکە گەیوەتە ناو هەناوی منداڵەکە.
(وَيُحَرِّمُ إِيجَارٌ) تێکردنی شیرەکە دەناو گەروی منداڵەکەدا حەرامی دەگەیەنێ (وَكَذَا إِسْعَاطٌ) هەروەها دەناو لوتیشیدا حەرامی دەگەیەنێ (عَلَى الْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب (لَا حُقْنَةٌ فِي الأَظْهَرِ) بەڵام تێکردنی شیر دەکونەکانی خوارەوەدا حەرامی ناگەیەنێ، لە فەرموودەی بەهێزتردا.
(وَشَرْطُهُ) مەرجی ئەو شیرخواردنەی حەرامی دەگەیەنێ: (رَضِيعٌ حَيٌّ) منداڵە شیرخۆرەکە زیندوو بێ و (لَمْ يَبْلُغْ سَنَتَيْنِ) تەمەنی نەگەیشتبێتە دوو ساڵان، واتە: ئەگەر لە کاتی وَخَمْسُ رَضَعَاتٍ، وَضَبْطُهُنَّ بِالْعُرْفِ، فَلَوْ قَطَعَ إِعْرَاضًا تَعَدَّدَ، أَوْ لِلَّهْوِ وَعَادَ فِي الْحَالِ أَوْ تَحَوَّلَ مِنْ ثَدْيٍ إِلَى ثَدْيٍ فَلاَ، وَلَوْ حُلِبَ مِنْهَا دَفْعَةً وَ أُوجِرَهُ خَمْسًا أَوْ عَكْسُه فَرَضْعَةٌ،

شیرخواردنەکە تەمەنی شیرخۆرەکە گەیشتبوە دوو ساڵان، ئەوە حەرامی ناگەیەنێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَيُحَرِّمُ مِنَ الرِّضَاعِ إلاَّ مَا فَتَقَ ٱلأَمْعاءَ وَكَانَ قَبْلَ الْفِطَامِ﴾ صححه الترمذي، هیچ شیرخواردنێك حەرامی ناگەیەنێ تەنها ئەو شیرەی چۆتە ناو ڕیخۆڵەکان و پێش لە شیرکردنەوەی منداڵەکەش بووە –واتە: پێش دوو ساڵ– حەرامی دەگەیەنێ.
(وَ) هەروەها مەرجە: (خَمْسُ رَضَعَاتٍ) شیرخۆرەکە پێنج جار شیرەکە بخوا، واتە: کەمتر لە پێنج جار حەرامی ناگەیەنێ ﴿عن عائشةرضالله عنها: كَانَ فِيمَا أُنْزِلَ مِنَ الْقُرآنِ (عَشْرُ رَضَعَاتٍ مَعْلُومَاتٍ يُحَرِّمْنَ). ثُمَّ نُسِخْنَ بِخَمْسٍ مَعْلُومَاتٍ، فَتُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِﷺ وَهُنَّ فِيما يُقْرَأُ مِنَ الْقُرْآنِ﴾ رواه مسلم، لە سەرەتاوە لە قورئانی پیرۆزدا ئایەتێك هەبوو: کە (دە شیرخواردنی زاندراو حەرامی دەگەیەنن). ئینجا دە جارەکە (نَسْخ) بونەوە بە پێنج جاری زاندراو، ئینجا پێغەمبەرﷺ وەفاتی کردو هێشتا پێنج جارەکەش لە قورئاندا دەخوێندرانەوە. واتە: خوێندنەوەی پێنج جارەکەش (نَسْخ) بۆوە، بەڵام بڕیارەکەی هەر بەردەوامە.
جا بزانە: لە مەزهەبی ئیمام (أبیحنیفە)و ئیمام(مالك)دا: تەنها یەك جار شیرخواردن حەرامی دەگەیەنێ. هەروەك لە (مغنی)و (مجمع الأنهر)دا فەرموویانە.
کەوابو: ئاگاداربە: لەو حاڵەتەدا مارەبڕین بە مەزهەبی (حنفی)و (مالکی) دروست

نابێ، والله أعلم.
(وَضَبْطُهُنَّ بِالْعُرْفِ) دیاریكردنی پێنج جارەكە بەگوێرەی عادەتی شیردەرو شیرخۆرەكانە، كەوابو: (فَلَوْ قَطَعَ إعْرَاضًا) ئەگەر شیرخۆرەكە بەخۆی دەمی لە مەمكیشیردەرەكە كردەوەو وازی لە شیرخواردن هێنا، ئەوە (تَعَدَّدَ) شیرخواردنەكە بەگوێرەی وازلێهێنانەكان دەژمێردرێ، هەرچەند شیرە مژراوەكەش زۆر كەم بێو شیرخۆرەكەش تێر نەبوبێ، چونكە تێرخواردن مەرج نیە.
(أوْ لِلَهْوٍ وَعَادَ فِيالْحَالِ) یان ئەگەر لە بەر گەمەكردن، یان خەوتن، یان پشوودان منداڵەكە وازی لە مەمك مژین هێناو ئینجا هەر ئەو دەم گەڕاوە سەر مەمك مژینەكە (أوْ تَحَوَّلَ مِنْ ثَدْيٍ إلى ثَدْيٍ) یان لە مەمكێكەوە چووە سەر مەمكەكەیتر، یان شیردەرەكە بۆ كارێكی خۆی شیرخۆرەكەی لە مەمكەكە كردەوە ئینجا گەڕاوەو مەمكی دایێ، ئەوە (فَلاَ) لەو حاڵەتانەدا بە چەند جار ناژمێردرێ، بەڵكو تەنها بە یەك جار دادەندرێ.
(وَلَوْ حُلِبَ مِنْهَا دَفْعَةً) ئەگەر شیرەكە بە جارێك لە ژنەكە دۆشرا، ئینجا (وَأُوجِرَهُ خَمْسًا) بە پێنج جار درایە شیرخۆرەكە (أوْ عَكْسُهُ) یان بە پێچەوانەكەی: بە پێنج جار دۆشرا و بە یەك جار درایێ، ئەوە (فَرَضْعَةٌ) لە هەردوو مەسەلەدا بە یەك جار دادەندرێ
وَفِي قَوْلٍ خَمْسٌ، وَلَوْ شَكَّ هَلْ خَمْسًا أمْ أقَلَّ أوْ هَلْ رَضَعَ فِي حَوْلَيْنِ أمْ بَعْدُ؟ فَلاَ تَحْرِيمَ، وَفِي الثَّانِيَةِ قَوْلٌ أوْ وَجْهٌ. وَتَصِيرُ الْمُرْضِعَةُ أُمَّهُ وَالَّذِي مِنْهُ اللَّبَنُ أبَاهُ، وَتَسْرِي الْحُرْمَةُ إلَى أوْلاَدِهِ،

(وَفِي قَوْلٍ خَمْسٌ) لە فەرموودەیەكدا: پێنج جارە، بەلام ئەگەر پێنج جار لە ژنەكە دۆشرا و بە پێنج جاریش درایە شیرخۆرەكە، ئەوە بە پێنج جار دەژمێردرێ، هەروەك لە (مغنى)دا فەرموویەتی.
(وَلَوْ شَكَّ هَلْ خَمْسًا أمْ أقَلَّ) ئەگەر كەوتە گومان : ئایا پێنج جار شیری خواردوە، یان كەمتر (أوْ هَلْ رَضَعَ فِي حَوْلَيْنِ أمْ بَعْدُ؟) یان ئایا لە ناو دوو ساڵەكەدا شیری خواردوە، یان لە دوای تەواوبوونی دوو ساڵەكە؟ ئەوە لە هەردوو مەسەلەكەدا (فَلاَ تَحْرِيمَ) بەو شیرخواردنە هیچ حەرامكردنێك جێگیر نابێ، بەلام (وَفِيالثَّانِيَةِ قَوْلٌ أوْ وَجْهٌ) لە مەسەلەی دووەمدا: فەرموودەیەك هەیە: كە حەرامی دەگەیەنێ. كەوابو: وا باشە خۆپاراستن بكاو مەزهەبەكەیڕابردووی ئیمام (أبیحنیفە)و ئیمام(مالك) ڕەچاو بكاو خۆی توشی ئەو گومانلێكراوە نەكا، چونكە ناپەسندە: ئەو جۆرە ئافرەتانە لە خۆی مارە بكا، هەروەك لە (تحفە)و (نهایە)دا فەرموویانە.
بەڵكو ئەگەر تەنها ئافرەتێكیش بڵێ: من شیرم داوەتێ. ئەو كاتەش سوننەتە: خۆپاراستن بكا، ناپەسندە: مارەی بكا ﴿عَنْ عُقْبَةﷺ تَزَوَّجْتُ اِمْرَأَةً، فَقَالَتْ إمْرَأَةٌسَوْدَاءُ: قَدْ أرْضَعْتُكُمَا.

فَقَالَ النَّبِيُّﷺ: كَيْفَ بِهَا وَقَدْ زَعَمَتْ أَنَّها قَدْ أَرْضَعَتْكُمَا؟ دَعْهَا عَنْكَ﴾ رواه البخارى، ژنێكم له خۆم مارەكرد، جا ئافرەتێكی ڕەش گوتی: من شیرم داوەتە ئێوە. جا پێغەمبەرﷺ فەرمووی: چی لێدەكەی، خۆ ئافرەتەكە گوتی: شیرم داونێ؟ وازی لێبێنە.

﴿ ئەوانەی بە شیرخواردن حەرامن ﴾

بزانە: لە باسی (ئەو ئافرەتانەی حەرامن پیاو لەخۆیان مارەبكا) باسی ئەو ئافرەتانەشمان كرد كە بە هۆی شیر حەرامن، بەلآم لێرەشدا بە (قَاعِدَة)وە ڕوونیان دەكەینەوەو دەلێین: هەر كاتێك شیرخواردنەكە مەرجەكانی هاتنە جێ، ئەوە:

(وَتَصِيرُ الْمُرْضِعَةُ أُمَّهُ) ئافرەتە شیردەرەكە دەبێتە دایكیشیرخۆرەكە، هەم (وَالَّذِي مِنْهُ اللَّبَنُ أَبَاهُ) ئەو پیاوەی شیرەكەی وەژنەكە هێناوە دەبێتە باوكیشیرخۆرەكە، ئینجا (وَتَسْرِي الْحُرْمَةُ إِلَى أَوْلَادِهِ) ئەو حەرامبوونەش لە شیرخۆرەكەوە—تەنها— پێدادەڕواتە لای مندالەكانیو مندالیمندالەكانیشی، هەر چەند بەرەو خوار بن، واتە: گشتیان لە شیردەرەكەو لە مێردی شیردەرەكە حەرام دەبن:

كەوابو: ژنیشیرخۆرەكەو ژنیكوڕەكانیشی لە مێردیشیردەرەكە حەرام دەبن؟ چونكە مێردەكە دەبێتە خەزوور، هەروەها مێردیشیرخۆرەكەو مێردیكیژەكانیشی لە شیردەرەكە

وَلَوْ كَانَ لِرَجُلٍ خَمْسٌ مُسْتَوْلَدَاتٍ أَوْ أَرْبَعُ نِسْوَةٍ وَأُمُّ وَلَدٍ فَرَضَعَ طِفْلٌ مِنْ كُلٍّ رَضْعَةً صَارَ اِبْنَهُ فِالأَصَحِّ فَيَحْرُمْنَ عَلَيْهِ لأَنَّهُنَّ مَوْطُوآتُ أَبِيهِ، وَلَوْ كَانَ بَدَلَ الْمُسْتَوْلَدَاتِ بَنَاتٌ أَوْ أَخَوَاتٌ فَلاَ حُرْمَةَ فِالأَصَحِّ، وَآبَاءُ الْمُرْضِعَةِ مِنْ نَسَبٍ أَوْ رَضَاعٍ أَجْدَادٌ لِلرَّضِيعِ، وَأُمَّهَاتُهَا جَدَّاتُهُ،

حەرام دەبن؟ چونكە شیردەرەكە دەبێتە خەسوو، هەروەك لە باسی (ئافرەتەكانی حەرام)دا ڕوونمان كردەوە، بەلآم حەرامبوونەكە دایكو باوكی شیرخۆرەكەو خوشكو برایەكانی شیرخۆرەكەو مامو خالو پورەكانی ناگرێتەوە، جیاوازی نیە: خوشكو برایەكانی لە خۆی بچوكتر بن، یان گەورەتر بن، كەواتە: بۆ باوكو برایەكانی شیرخۆرەكە دروستە: شیردەرەكەو كیژەكانی شیردەرەكە لە خۆیان مارە بكەن، هەم بۆ مێردی شیردەرەكەش دروستە: دایكیشیرخۆرەكە، یان خوشكەكانیشیرخۆرەكە لە خۆی مارە بكا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَلَوْ كَانَ لِرَجُلٍ خَمْسٌ مُسْتَوْلَدَاتٍ) ئەگەر پیاوێك پێنج (جارية)ی دایكەمندالی هەبن (أَوْ أَرْبَعُ نِسْوَةٍ وَأُمُّ وَلَدٍ) یان چوار ژنو دایكە مندالێكی هەبن (فَرَضَعَ طِفْلٌ مِنْ كُلٍّ رَضْعَةً) ئینجا مندالێك لە هەر یەكێكیان جارێك شیری خوارد، ئەوە (صَارَ إِبْنَهُ فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا: مندالەكە دەبێتە كوڕی پیاوەكە، چونكە شیری (جارية)كانو ژنەكان لەویەوە هاتوە، كەوابو: (فَيَحْرُمْنَ عَلَيْهِ) ژنەكانو (جارية)كانیش لە شیرخۆرەكە حەرام

دەبن؟ (لأَنَّهُنَّ مَوْطُوآتُ أَبِيهِ) چونکە گشتیان جیماع لەگەڵکراوی باوکە شیریەکەینی، هەرچەند یەکە یەکەش نەبونەتە دایکی، کەوابو: (وَلَوْ كَانَ بَدَلَ الْمُسْتَوْلَدَاتِ بَنَاتٌ أَوْ أَخَوَاتٌ) ئەگەر لەجیاتی پێنج (جارية)کان پێنج کیژیپیاوەکە، یان پێنج خوشکیپیاوەکە، هەر یەکەو جارێك شیر بدەنە منداڵێك، ئەوە (فَلاَ حُرْمَةَ فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا: هیچ حەرامی ناگەیەنێ، چونکە لەو پێنجانە هیچێکیان نەبوەتە دایکیشیرخۆرەکە، کەوابو: پیاوەکەش نابێتە باپیرەو ناشبێتە خاڵێ.

ئینجا بزانە: پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿يَحْرُمُ مِنَ الرَّضَاعِ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ﴾ رواه الشيخان، ئەو ئافرەتانەی بە هۆی خزمایەتی حەرام دەبن، بە هۆی شیرخواردنیش حەرام دەبن. کەوابو: حەرامبوونەکە لە دایکە شیردەرەکەوەو لە باوکە شیریەکەوە پێدا دەڕواتە لای دایکەکانیانو باوکەکانیانو لای کیژەکانیانو کوڕەکانیانو لای خوشکەکانیانو برایەکانیانو لای مامەکانیانو خاڵەکانیانو پورەکانیان:

کەواتە: (وَآبَاءُ الْمُرْضِعَةِ مِنْ نَسَبٍ أَوْ رَضَاعٍ) باوکەکانی دایکە شیردەرەکە لە نەژادو لە شیر (أَجْدَادٌ لِلرَّضِيعِ) گشتیان باپیرەی شیرخۆرەکەنەو (وَأُمَّهَاتُهَا جَدَّاتُهُ) دایکەکانی دایکە وَأَوْلاَدُهَا مِنْ نَسَبٍ أَوْ رَضَاعٍ إِخْوَتُهُ وَأَخَوَاتُهُ، وَإِخْوَتُهَا وَأَخَوَاتُهَا أَخْوَالُهُ وَخَالاَتُهُ، وَأَبُو ذِياللَّبَنِ جَدُّهُ، وَأَخُوهُ عَمُّهُ وَكَذَاالْبَاقِي، وَاللَّبَنُ لِمَنْ نُسِبَ إِلَيْهِ وَلَدٌ نَزَلَ بِهِ بِنِكَاحٍ أَوْ وَطْءِ شُبْهَةٍ لاَ زِنًا، وَلَوْ نَفَاهُ بِلِعَانٍ اِنْتَفَى اللَّبَنُ عَنْهُ، وَلَوْ وُطِئَتْ مَنْكُوحَةٌ بِشُبْهَةٍ أَوْ وَطِئَ اِثْنَانِ بِشُبْهَةٍ فَوَلَدَتْ

شیردەرەکە لە نەژادو لە شیر گشتیان داپیرەی شیرخۆرەکەنەو (وَأَوْلاَدُهَا مِنْ نَسَبٍ أَوْ رَضَاعٍ) کیژو کوڕەکانی دایکە شیردەرەکە لە نەژادو لە شیر (إِخْوَتُهُ وَأَخَوَاتُهُ) گشتیان خوشكو برای شیرخۆرەکەنە (وَإِخْوَتُهَا وَأَخَوَاتُهَا) براو خوشکەکانی دایکە شیردەرەکە لە نەژادو لە شیر (أَخْوَالُهُ وَخَالاَتُهُ) گشتیان خاڵو پوری شیرخۆرەکەنە.

(وَأَبُو ذِياللَّبَنِ) باوکی خاوەن شیرەکە، واتە: باوکی باوکە شیریەکە (جَدُّهُ) باپیرەی شیرخۆرەکەیەو (وَأَخُوهُ عَمُّهُ) برای خاوەن شیرەکە مامیشیرخۆرەکەیە (وَكَذَاالْبَاقِي) خزمەکانیتریش ئەوهانە، واتە: دایکی خاوەن شیرەکە داپیرەی شیرخۆرەکەیە، کیژو کوڕەکانی خاوەن شیرەکە خوشكو برای شیرخۆرەکەنە، براو خوشکەکانی خاوەن شیرەکە مامو پوری شیرخۆرەکەنە.

پێناسەی خاوەن شیر، واتە: باوکە شیریەکە (وَاللَّبَنُ) شیری ژنەکە (لِمَنْ نُسِبَ إِلَيْهِ وَلَدٌ) بۆ ئەو پیاوەیە کە نەژادی منداڵێکی دەدرێتە پاڵی: کە (نَزَلَ بِهِ) بە هۆی ئەو منداڵە شیرەکە دابەزیوەتە مەمکیژنەکە، جا نەژادەکەش (بِنِكَاحٍ أَوْ وَطْءِ شُبْهَةٍ) بە مارەبڕینێکی دروستبوو بێ، یان بە جیماعێکی بە هەڵە بێ.

جا بزانە: بە تەنها مارەبڕینو جیماعکردن پیاوەکە نابێتە خاوەنی شیرەکە، بەڵکو هەر کاتێك ژنەکە لە پیاوەکە ئاوس بوو، لەو کاتەوە پیاوەکە دەبێتە خاوەنیشیرەکە، هەرچەند ژنەکەش زگەکەی دانەنابێ، بەڵام بەو مەرجەی پێش ئاوسبوون شیری تێدا نەبوبێ، چونکە ئەگەر کچێك بە بێجیماع شیری تێدا بوبێو ئینجا شووی کردبێو ئاوس بوبێ، ئەو شیرە بێخاوەنەو شیرخۆرەکەش بێباوکە، تا ئەو کاتەی ژنەکە کۆرپەکەی دەبێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)و حاشیەکانی ڕوون کراوەتەوە.

(لاَ زِنًا) بەڵام ئەگەر بە زینا کۆرپەکە پەیدا بوبێ، زیناکەرەکە نابێتە خاوەن شیر، چونکە تۆوی زینا هیچ ڕێزێکی نیە، واتە: بۆ لایەنی پیاوە زیناکەرەکە هیچ حەرامی ناگەیەنێ، تەنها بۆ لایەنی دایکە زیناکەرەکە حەرامی دەگەیەنێ، کەواتە: شیرخۆرەکە بێباوکە.

(وَلَوْ نَفَاهُ بِلِعَانٍ) ئەگەر مێردەکە بە لەعنەتکردن نەژادی منداڵەکەی لە خۆی لادا، ئەوە (إِنْتَفَى اللَّبَنُ عَنْهُ) شیرەکەش لەوی لادەچێو بە خاوەنی شیرەکە دانادرێ.

(وَلَوْ وُطِئَتْ مَنْكُوحَةٌ بِشُبْهَةٍ) ئەگەر ژنێکیمارەبڕاو بە هەڵە جیماعی لەگەڵ کراو منداڵێکی لێبو (أَوْ وَطِئَ اِثْنَانِ بِشُبْهَةٍ فَوَلَدَتْ) یان دوو پیاو بە هەڵە جیماعیان لەگەڵ ژنێك کردو

فَاللَّبَنُ لِمَنْ لَحِقَهُ الْوَلَدُ بِقَائِفٍ أَوْ غَيْرِهِ، وَلاَ تَنْقَطِعُ نِسْبَةُ اللَّبَنِ عَنْ زَوْجٍ مَاتَ أَوْ طَلَّقَ وَإِنْ طَالَتِ الْمُدَّةُ أَوْ اِنْقَطَعَ وَعَادَ، فَإِنْ نَكَحَتْ آخَرَ وَوَلَدَتْ مِنْهُ فَاللَّبَنُ بَعْدَ الْوِلاَدَةِ لَهُ وَقَبْلَهَا لِلأَوَّلِ إِنْ لَمْ يَدْخُل وَقْتَ ظُهُورِ لَبَنِ حَمْلِ الثَّانِي، وَكَذَا إِنْ دَخَلَ، وَفِقَوْلٍ لِلثَّانِي وَفِقَوْلٍ لَهُمَا.

(فَصْلٌ) تَحْتَهُ صَغِيرَةٌ فَأَرْضَعَتْهَا أُمُّهُ أَوْ أُخْتُهُ أَوْ زَوْجَةٌ أُخْرَى

منداڵێکی لێبو، ئەوە (فَاللَّبَنُ لِمَنْ لَحِقَهُ الْوَلَدُ) شیری ژنەکە بۆ ئەوەیانە کە نەژادی منداڵەکەی دەگەیەندرێتێ (بِقَائِفٍ أَوْ غَيْرِهِ) بە هۆی دروشمناس، یان بە هۆی ئەوەی تەنها بگونجێ هی یەکێکیان بێ.

(وَلاَتَنْقَطِعُ نِسْبَةُ اللَّبَنِ عَنْ زَوْجٍ مَاتَ أَوْ طَلَّقَ) نیسبەتیشیرەکە لەو مێردە ناپچڕێ: کە مردبێ، یان ژنەکەی تەڵاق دابێ (وَإِنْ طَالَتِ الْمُدَّةُ) هەرچەند ماوەی لێکجیابوونەوەکەش زۆر درێژ بێ (أَو اِنْقَطَعَ وَعَادَ) یان لە دوای لێکجیابوونەوە شیرەکە ببڕێو بێتەوە ناو مەمکەکانی، هەرچەند لە دوای دەساڵانیش شیرەکە لە مەمەکەکانی پەیدا ببێتەوە هەر بە شیری مێردەکەی دادەندرێ، بەو مەرجەی بە هۆی پیاوێکیتر شیرەکە پەیدا نەبوبێتەوە.

کەوابو: (فَإِنْ نَكَحَتْ آخَرَ) ئەگەر ژنەکە شووی بە پیاوێکیتر کرد، یان بە هەڵە جیماعی لەگەڵ کرا (وَوَلَدَتْ مِنْهُ) جا لەو دووەمە منداڵێکیتەواوی بوو، ئەو کاتە (فَاللَّبَنُ بَعْدَالْوِلاَدَةِ لَهُ) شیرەکەی دوایمنداڵبوونەکە شیریدووەمەکەیە (وَقَبْلَهَا لِلأَوَّلِ) شیرەکەی پێش منداڵبوونەکەش شیرییەکەمەکەیە (إِنْ لَمْ يَدْخُل وَقْتَ ظُهُورِ لَبَنِ حَمْلِ الثَّانِي)

ئەگەر كاتی ئاشكرابوونی شیری كۆرپەی ناو زگی دووەمەكە نەهاتبێ (وَكَذَا إنْ دَخَلَ) هەروەها ئەگەر كاتی شیری كۆرپەی ناو زگی دووەمەكەش هاتبێ، شیرەكە هەر بۆ مێردەكەیەكەمە تا منداڵەكەی دەبێ؟ چونكە شیر نابێتە خۆراكی كۆرپەی ناو زگ (وَفِي قَوْلٍ لِلثَّانِي) لە فەرموودەیەكدا: بۆ دووەمەكەیە (وَفِي قَوْلٍ لَهُمَا) لە فەرموودەیەكیتردا: بۆ هەردووكیانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر ژنەكە لە زینا منداڵێكی بوو، ئەو كاتەش نیسبەتی شیرەكە لە مێردەكەی دەپچڕێ‌و دەبێتە شیری‌زیناو بێ‌خاوەنە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە، ئینجا ئاگاداریە: ئەگەر ژنەكە منداڵێكی‌تەواوی دانەنا، بەڵكو پارچە خوێنەكە، یان پارچە گۆشتەكەی دانا، ئەو كاتە بە منداڵبوون دانانرێ‌و شیرەكە هەر شیری یەكەمەكەیە، هەروەك لە (الشبراملسي)دا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی هەڵوەشاندنەوەی مارەبڕین بە هۆی بەسەرداهاتنی شیرخواردن ﴾

(تَحْتَهُ صَغِيرَةٌ) ئەگەر پیاوێك مارەبڕاوێكی بچوكی لە دوو ساڵ كەمتری لە ژێردا بوو (فَأَرْضَعَتْهَا أُمُّهُ أَوْ أُخْتُهُ أَوْ زَوْجَةٌ أُخْرَى) ئینجا دایكی‌پیاوەكە، یان خوشكەكەی، یان

اِنْفَسَخَ نِكَاحُهُ، وَلِلصَّغِيرَةِ نِصْفُ مَهْرِهَا وَلَهُ عَلَىالْمُرْضِعَةِ نِصْفُ مَهْرِمِثْلٍ وَفِقَوْلٍ كُلُّهُ، وَلَوْ رَضَعَتْ مِنْ نَائِمَةٍ فَلاَ غُرْمَ وَلاَ مَهْرَ لِلْمُرْتَضِعَةِ، وَلَوْ كَانَ تَحْتَهُ كَبِيرَةٌ وَصَغِيرَةٌ فَأَرْضَعَتْ أُمُّ الْكَبِيرَةِ الصَّغِيرَةَ اِنْفَسَخَتِ الصَّغِيرَةُ وَكَذَاالْكَبِيرَةُ فِالأَظْهَرِ، وَلَهُ نِكَاحُ مَنْ شَاءَ مِنْهُمَا، وَحُكْمُ مَهْرِ الصَّغِيرَةِ وَتَغْرِيمُهُ الْمُرْضِعَةَ مَا سَبَقَ، وَكَذَاالْكَبِيرَةُ إنْ لَمْ تَكُنْ مَوْطُوءَةً، فَإِنْ كَانَتْ مَوْطُوءَةً

ژنێكی‌تری پیاوەكە، یان ژنی‌باوكی، یان ژنی‌كوڕی، یان ژنی‌برای پێنج جار شیری دایە ئەو ژنە بچووكە، ئەوە (اِنْفَسَخَ نِكَاحُهُ) بە تەواوبوونی جاری‌پێنجەم مارەبڕینی‌پیاوەكە لەو ژنە بچوكە هەڵدەوەشێتەوەو هەتا هەتایی لێی حەرام دەبێ؟ چونكە: یان دەبێتە خوشكی لەدایكی، یان كیژی‌خوشكی، یان كیژی‌ژنی، یان خوشكی لەباوكی، یان كیژی كوڕی، یان كیژی‌برای.

هەروەها لە مەسەلەی سێیەمدا ژنە گەورەكەیشی هەتاهەتای لێ‌حەرام دەبێ، چونكە بووەتە خەسووی، ئینجا (وَلِلصَّغِيرَةِ نِصْفُ مَهْرِهَا) ژنە بچوكەكە نیوە مارەیی لە سەر مێردەكە واجبە (وَلَهُ عَلَىالْمُرْضِعَةِ نِصْفُ مَهْرِمِثْلٍ) مێردەكەش نیوەی مارەیی هاووێنەی لە سەر شیردەرەكە بۆ واجب دەبێ لە تۆڵەی لە دەستدانی ژنەكەی (وَفِي قَوْلٍ كُلُّهُ) لە فەرموودەیەكدا: هەموو مارەیی هاووێنە لە سەر شیردەرەكە واجب دەبێ.

بەڵام (وَلَوْ رَضَعَتْ مِنْ نَائِمَةٍ) ئەگەر ژنە بچوكەكە بەخۆی پێنج جار شیری لە ژنێكی خەوتوو خوارد، ئەو كاتە (فَلاَغُرْمَ) هیچ تۆڵە لە سەر ژنە خەوتووەكە نیە، هەم (وَلاَ مَهْرَ

(لِلْمُرْتَضِعَةِ) هيچ نیوه مارەییش بۆ شیرخۆرە بچوکەکە لە سەر مێردەکەی واجب نابێ؟ چونکە بە کرداریخۆی مارەبڕینەکەی هەڵوەشاوەتەوە.

(وَلَوْ كَانَ تَحْتَهُ كَبِيرَةٌ وَصَغِيرَةٌ) ئەگەر پیاوەکە مارەبڕاوێکی گەورەو مارەبڕاوێکیبچوکی لە ژێردا بون (فَأَرْضَعَتْ أُمُّ الْكَبِيرَةِ الصَّغِيرَةَ) ئینجا دایکی ژنە گەورەکەی پێنج جار شیری دایە ژنە بچوکەکەی، ئەوە (إِنْفَسَخَتِ الصَّغِيرَةُ وَكَذَا الْكَبِيرَةُ فِيالأَظْهَرِ) مارەبڕینی بچوکەکەو هەم گەورەکەش هەڵدەوەشێتەوە؟ چونکە بونەتە خوشکی یەکتر، بەڵام (وَلَهُ نِكَاحُ مَنْ شَاءَ مِنْهُمَا) لە دوای هەڵوەشانەوەکە بۆی دروستە: تەنها یەکێکیان–بە حەز لێبوونی خۆی– دوو بارە لەخۆی مارە بکاتەوە.

(وَحُكْمُ مَهْرِ الصَّغِيرَةِ وَتَغْرِيمُهُ الْمُرْضِعَةَ مَا سَبَقَ) بڕیاری واجببوونی نیوە مارەیی بچوکەکەو تۆڵە سەندنی مێردەکە لە شیردەرەکە: وەك مەسەلەکەیڕابراوە (وَكَذَاالْكَبِيرَةُ إِنْ لَمْ تَكُنْ مَوْطُوءَةً) هەروەها ژنە گەورەکەش–ئەگەر جیماعی لەگەڵ نەکردبێ– وەك بچوکەکە نیوە مارەیی لە سەر مێردەکە واجب دەبێو مێردەکەش نیوە مارەیی هاووێنەی–لە تۆڵە– لە سەر دایکە شیردەرەکە واجب دەبێ، بەڵام (فَإِنْ كَانَتْ مَوْطُوءَةً) ئەگەر جیماعی لەگەڵ ژنە

فَلَهُ عَلَى الْمُرْضِعَةِ مَهْرُمِثْلٍ فِي الأَظْهَرِ، وَلَوْ أَرْضَعَتْ بِنْتُ الْكَبِيرَةِ الصَّغِيرَةَ حَرُمَتِ الْكَبِيرَةُ أَبَدًا وَكَذَا الصَّغِيرَةُ إِنْ كَانَتْ الْكَبِيرَةُ مَوْطُوءَةً، وَلَوْ كَانَ تَحْتَهُ صَغِيرَةٌ فَطَلَّقَهَا فَأَرْضَعَتْهَا اِمْرَأَةٌ صَارَتْ أُمَّ امْرَأَتِهِ، وَلَوْ نَكَحَتْ مُطَلَّقَتُهُ صَغِيرًا وَأَرْضَعَتْهُ بِلَبَنِهِ حُرِّمَتْ عَلَى الْمُطَلِّقِ وَالصَّغِيرِ أَبَدًا، وَلَوْ زَوَّجَ أُمَّ وَلَدِهِ عَبْدَهُ الصَّغِيرَ فَأَرْضَعَتْهُ لَبَنَ السَّيِّدِ حَرُمَتْ عَلَيْهِ وَعَلَى السَّيِّدِ، وَلَوْ أَرْضَعَتْ مَوْطُوءَتُهُ الأَمَةُ صَغِيرَةً تَحْتَهُ بِلَبَنِهِ أَوْ لَبَنِ غَيْرِهِ حَرُمَتَا عَلَيْهِ،

گەورەکەی کردبێ، ئەو کاتە (فَلَهُ عَلَى الْمُرْضِعَةِ مَهْرُمِثْلِ فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا: مێردەکە تەواوی مارەیی هاووێنەی–لە تۆڵە– لە سەر دایکە شیردەرەکە واجب دەبێ، چونکە ئەویش مارەییەکیتەواوی بۆ ئەو ژنە لە سەر واجب بووە.

(وَلَوْ أَرْضَعَتْ بِنْتُ الْكَبِيرَةِ الصَّغِيرَةَ) ئەگەر کیژێکی ژنە گەورەکەی پێنج جار شیری دایە ئەم ژنە بچوکەی، ئەوە (حَرُمَتِ الْكَبِيرَةُ أَبَدًا) ژنە گەورەکەی هەتا هەتایی لێحەڕام دەبێ؟ چونکە بووەتە داپیرەی ژنەکەی (وَكَذَا الصَّغِيرَةُ إِنْ كَانَتْ الْكَبِيرَةُ مَوْطُوءَةً) هەروەها بچوکەکەشی هەتا هەتایی لێحەڕام دەبێ ئەگەر جیماعی لەگەڵ ژنە گەورەکەی کردبێ؟ چونکە بووتە کیژە ژنی.

(وَلَوْ كَانَ تَحْتَهُ صَغِيرَةٌ فَطَلَّقَهَا) ئەگەر مارەبڕاوێکیبچوکی لە ژێردا بوو و تەڵاقیدا (فَأَرْضَعَتْهَا امْرَأَةٌ) ئینجا لە دوایتەڵاقدان ژنێك پێنج جار شیری دایە تەڵاقدراوەکە، ئەوە (صَارَتْ أُمَّ اِمْرَأَتِهِ) شیردەرەکە دەبێتە خەسوویو هەتا هەتایی لێیحەڕامە لە خۆی

مارەی بکا (وَلَوْ نَكَحَتْ مُطَلِّقَتُهُ صَغِيرًا) ئەگەر ژنێکیگەورەی تەلاقدراویخۆی شووی بە منداڵێکی شیرخۆر کرد، ئینجا (وَأَرْضَعَتْهُ بِلَبَنِه) بە شیری تەلاقدەرەکە شیری دایە ئەم مێردە شیرخۆرەی، ئەوە (حَرُمَتْ عَلَىالْمُطَلِّقِ وَالصَّغِيرِ أَبَدًا) ژنەکە هەتاهەتای لە تەلاقدەرەوکەو لە شیرخۆرەکە حەرام دەبێ؟ چونکە بووەتە ژنە کوڕی تەلاقدەرەکەو، دایکی شیرخۆرەکەو، هەم ژنی باوکیشی.

(وَلَوْ زَوَّجَ أُمَّ وَلَدِه عَبْدَهُ الصَّغِيرَ) ئەگەر (جارية) دایکە منداڵکەیی لە کۆیلە بچوکەکەی خۆی مارە کرد (فَأَرْضَعَتْهُ لَبَنَ السَّيِّدِ) دایکە منداڵەکەش شیری گەورەکەی دایە کۆیلەکە، ئەوە (حَرُمَتْ عَلَيْهِ وَعَلَىالسَّيِّدِ) لە کۆیلەکەو لە گەورەکەی حەرام دەبێ، چونکە دەبێتە دایکی کۆیلەکەو، ژنی کوڕە شیریەکەی گەورەکە (وَلَوْ أَرْضَعَتْ مَوْطُوءَتُهُ الأَمَةُ صَغِيرَةً تَحْتَهُ) ئەگەر (جارية)یەکی جیماع لەگەڵکراویخۆی شیری دایە ژنێکیبچوکی وی (بِلَبَنِهِ أَوْ لَبَنِ غَيْرِهِ) بە شیری وی، یان بەشیری کەسێکیتر، ئەوە (حَرُمَتَا عَلَيْهِ) ژنە شیرخۆرەکەو (جارية) شیردەرەکە هەردووکیان لە خاوەن (جارية)کە بە یەکجاری حەرام دەبن؟ چونکە شیرخۆرەکە کیژی جیماع لەگەڵ کراوەکەیەتی، (جارية)کەش دایکی ژنەکەیەتی.

وَلَوْ كَانَ تَحْتَهُ صَغِيرَةٌ وَكَبِيرَةٌ فَأَرْضَعَ وَكَذَاالصَّغِيرَةُ إِنْ كَانَ الإِرْضَاعُ بِلَبَنِهِ، وَ

منهاج- بەرگیچوارەم-27

وَثَلاَثُ صَغَائِرَ فَأَرْضَعَتْهُنَّ حَرُمَتْ أَبَدًا، وَكَذَاالصَّغَائِرُ إِنْ أَرْضَعَتْهُنَّ بِلَبَنِهِ أَوْ لَبَنِ غَيْرِهِ وَهِيَ مَوْطُوءَةٌ، وَإِلاَّ فَإِنْ أَرْضَعَتْهُنَّ مَعًا بِإِيجَارِهِنَّ الْخَامِسَةَ انْفَسَخْنَ وَلاَ يَحْرُمْنَ مُؤَبَّدًا، أَوْ مُرَتَّبًا لَمْ يَحْرُمْنَ وَتَنْفَسِخُ الأُولَى وَالثَّالِثَةُ،

(وَلَوْ كَانَ تَحْتَهُ صَغِيرَةٌ وَكَبِيرَةٌ) ئەگەر ژنێکیگەورەو ژنێکیبچوکی لە ژێردا بون (فَأَرْضَعَتْهَا) ئینجا ژنە گەورەکە پێنج جار شیری دایە ژنە بچوکەکە، ئەوە (إِنْفَسَخَتَا) مارەبڕینی هەردووکیان هەڵدەوەشێتەوە (وَحَرُمَتْ الْكَبِيرَةُ أَبَدًا) ژنەگەورەکەی هەتا هەتایی لێحەرام دەبێ؟ چونکە دایکیژنەکەیەتی (وَكَذَا الصَّغِيرَةُ) هەروەها بچوکەکەشی هەتا هەتایی لێحەرام دەبێ (إِنْ كَانَ الإِرْضَاعُ بِلَبَنِهِ) ئەگەر ژنە گەورەکە شیری مێردەکەی دابیتێ؟ چونکە دەبێتە کیژی خاوەنی شیرەکە (وَإِلاَّ فَرَبِيبَةٌ) بەڵام ئەگەر شیری مێردەکەی نەدابێتێ، ئەو کاتە دەبێتە کیژەژن، واتە: ئەگەر جیماعی لەگەڵ ژنە گەورەکەی کردبێ، ئەو کاتە بچوکەکەشی لێحەرام دەبێ، ئەگەر نا: حەرام نابێ.

(وَلَوْ كَانَ تَحْتَهُ كَبِيرَةٌ وَثَلاَثُ صَغَائِرَ) ئەگەر ژنێکی گەورەو سێ ژنی بچوکی لە ژێردا بون (فَأَرْضَعَتْهُنَّ) ژنەگەورەکەش هەر یەکەو پێنج جار شیری دانێ، ئەوە (حَرُمَتْ أَبَدًا) گەورەکەی هەتا هەتایی لێحەرام دەبێ؟ چونکە دایکیژنەکانیەتی (وَكَذَا الصَّغَائِرُ إِنْ أَرْضَعَتْهُنَّ بِلَبَنِهِ) هەروەها هەرسێك بچوکەکانیشی لێحەرام دەبن ئەگەر

شیری مێردەكەی دابنێ؟ چونكە دەبنە كیژی مێردەكە (أَوْ لَبَنِ غَيْرِهِ وَهِيَ مَوْطُوءَةٌ) یان شیری پیاوێكیتری دابنێ بەڵام جیماع لەگەڵكراوی مێردەكەی بێ؟ چونكە دەبنە كیژە ژنێكی جیماع لەگەڵكراو (وَإِلَّا) بەڵام ئەگەر مێردەكە جیماعی لەگەڵ گەورەكە نەكردبو و شیرەكەش هی پیاوێكیتر بوو، ئەو كاتەش گەورەكە هەتاهەتای حەرام دەبێ؟ چونكە دایكی ژنەكانیەتی، ئینجا تەماشا دەكەین:

(فَإِنْ أَرْضَعَتْهُنَّ مَعًا بِإِيجَارِهِنَّ الْخَامِسَةَ) ئەگەر گەورەكە وێكڕا شیری دابنێ: وەك جاری پێنجەم وێكڕا شیرەكەی دەگەروویان بكا، ئەوە (انْفَسَخْنَ) مارەی هەرسێكیان هەڵدەوەشێتەوە؟ چونكە بونەتە خوشكییەكتری، بەڵام (وَلَا يَحْرُمْنَ مُؤَبَّدًا) هەتا هەتایی لێی حەرام نابن، چونكە جیماعی لەگەڵ دایكیان نەكردوە، كەواتە: تەنها تەنها هەركامەیان حەز بكا لە خۆی مارە دەكاتەوە (أَوْ مُرَتَّبًا) یان یەك لە دوای یەك شیری دانێ، ئەو كاتەش (لَمْ يَحْرُمْنَ) هەتا هەتایی لێی حەرام نابن؟ چونكە جیماعی لەگەڵ دایكیان نەكردوە، بەڵام (وَتَنْفَسِخُ الأُولَى) مارەییەكەمەكە هەڵدەوەشێتەوە؟ چونكە لەگەڵ دایكەكەی لە ژێر مارەی یەك پیاودا كۆ بونەتەوە (وَالثَّالِثَةُ) مارەی سێیەمەكەش هەڵدەوەشێتەوە؟ چونكە

وَتَنْفَسِخُ الثَّانِيَةُ بِإِرْضَاعِ الثَّالِثَةِ، وَفِي قَوْلٍ لاَ يَنْفَسِخُ، وَيَجْرِيَ الْقَوْلاَنِ فِيمَنْ تَحْتَهُ صَغِيرَتَانِ أَرْضَعَتْهُمَا أَجْنَبِيَّةٌ مُرَتَّبًا أَيَنْفَسِخَانِ أَمْ الثَّانِيَةُ؟.

(فَصْلٌ) قَالَ: هِنْدٌ بِنْتِي أَوْ أُخْتِي بِرَضَاعٍ. أَوْ قَالَتْ: هُوَ أَخِي. حَرُمَ تَنَاكُحُهُمَا، وَلَوْ قَالَ زَوْجَانِ: بَيْنَنَا رَضَاعٌ مُحَرِّمٌ. فُرِّقَ بَيْنَهُمَا وَسَقَطَ الْمُسَمَّى وَوَجَبَ مَهْرُمِثْلٍ إِنْ وَطِئَ،

بوەتە خوشكی دووەمەكە، كەوابو: (وَتَنْفَسِخُ الثَّانِيَةُ بِإِرْضَاعِ الثَّالِثَةِ) بە فەرموودەی بەهێزتر: مارەیدووەمەكەش بە شیردانی سێیەمەكە هەڵدەوەشێتەوە (وَفِي قَوْلٍ لاَ يَنْفَسِخُ) لە فەرموودەیەكدا: مارەیدووەمەكە هەڵناوەشێتەوە.

(وَيَجْرِيالْقَوْلاَنِ) ئەو دوو فەرموودە بەهێزو بێهێزە دێنەجێ: (فِيمَنْ تَحْتَهُ صَغِيرَتَانِ) لەو پیاوەدا: كە دوو ژنیبچوكی لە ژێردابنو (أَرْضَعَتْهُمَا أَجْنَبِيَّةٌ) ژنێكی بێگانە هەر یەكەو پێنج جار شیری دانێ (مُرَتَّبًا) یەك لە دوای یەك، ئەوە بێگانەكە دەبێتە دایكیژنەكانی، ئینجا (أَيَنْفَسِخَانِ أَمِ الثَّانِيَةُ؟) ئایا مارەی هەردوو ژنە بچوكەكانیش هەڵدەوەشێتەوە، یان تەنها دووەمەكە؟ بە فەرموودەی بەهێزتر: مارەی هەردووكیان هەڵدەوەشێتەوە؟ چونكە بونەتە خوشكی یەكتری، بەڵام هەتا هەتایی لێی حەرام نابنو كامەیان حەز دەكا لە خۆی مارە دەكاتەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ئاشكراكردنی شیرخواردن بە شاهیدو دانپێداهێنان ﴾

یەكەم: دانپێداهێنان (قَالَ: هِنْدٌ بِنْتِي أَوْ أُخْتِي بِرَضَاعٍ) ئەگەر پیاوێك گوتی:

فلانە ژنە بە هۆی شیرخواردن کیژی منە. یان خوشکی منە. یان پوری منـە (أوْ قَالَـتْ: هُـوَ أخِي) یان ژنێك گوتی: فلانە پیاوە بە هۆی شیرخواردن برای منە. یان کوڕی منە. یان خاڵی منە. یان مامی منە. ئەوە (حَرُمَ تَنَاكُحُهُمَا) هەتا هەتای لێك مارەکردنیان حەرامە، بەڵام نابنە مـەحرەمی یـەکتری ئەگـەر ئـەویتریش بـاوەڕی پێنـەکا، هـەروەك لـە (تحفـة)و (نهایـة)دا فەرموویانە.

(وَلَـوْ قَـالَ زَوْجَـانِ: بَيْنَنَـا رَضَـاعٌ مُحَـرِّمٌ) ئەگـەر ژنو مێردەیێك گوتیـان: شـیرخواردنێکی حەرامکەر لە نێوانماندا هەیە. ئەوە (فُرِّقَ بَيْنَهُمَا) واجبە: لێك جیا بکرێنـەوە، چـونکە بـە قسـەیخۆیان مارەبڕینەکـەیان دروسـت نـەبووە، کـەوابو: (وَسَـقَطَ الْمُسَـمَّى) مارەییـە ناوبراوەکە لادەکەوێ (وَوَجَبَ مَهْرُ مِثْلٍ إنْ وَطِئَ) مارەیێهاووێنـە بـۆ ئافرەتەکـە لـە سـەر پیاوەکە واجب دەبێ، ئەگەر جیماعی لەگەڵ کردبێ، چونکە جیماعەکـە بـە هەڵـە بـووە، بەڵام ئەگەر جیماعی لەگەڵ نەکردبێ، هیچ مارەیی واجب نابێ.

هەروەها ئەگەر ژنەکە دەیزانی شیرخواردن لە نێوانیاندا هەیەو بـە خۆشـیخۆی ڕێگایـدا جیماعی لەگەڵ بکا، ئەو کاتەش مافی مارەیی نیە، چونکە زینایە، هەروەك لە زۆربـەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَإنْ اِدَّعَـى رَضَـاعًا فَـأنْكَرَتْ اِنْفَسَـخَ وَلَهَـا الْمُسَـمَّى إنْ وَطِـئَ وَإلاَّ فَنِصْـفُهُ، وَإنْ اِدَّعَتْـهُ فَـأنْكَرَ صُـدِّقَ بِيَمِينِـهِ إنْ زُوِّجَـتْ بِرِضَـاهَا، وَإلاَّ فَالأَصَـحُّ تَصْـدِيقُهَا وَمَهْرُمِثْـلٍ إنْ وَطِـئَ، وَإلاَّ فَـلاَ شَـيْءَ لَهَـا، وَيُحَلَّـفُ مُنْكِـرُ رَضَـاعٍ عَلَـى نَفْـيِ عِلْمِـهِ، وَمُدَّعِيـهِ عَلَـى بَـتٍّ، وَيَثْبُتُ بِشَهَادَةِ رَجُلَيْنِ أوْ رَجُلٍ وَامْرَأتَيْنِ وَبِأرْبَعِ نِسْوَةٍ، وَالإقْرَارُ بِهِ شَرْطُهُ رَجُلاَنِ، وَتُقْبَلُ شَهَادَةُ الْمُرْضِعَةِ إنْ لَمْ تَطْلُبْ أُجْرَةً وَلاَ ذَكَرَتْ فِعْلَهَا، وَكَذَا إنْ ذَكَرَتْ فَقَالَتْ:

(وَإنْ ادَّعَىرَضَاعًا فَأنْكَرَتْ) ئەگەر مێردەکە گوتی: شیرخواردنێکی حەرامکەر لە نێوانماندا هەیە. ژنەکەش گوتی: ڕاست ناکەی. ئەوە (اِنْفَسَخَ) مارەبڕینەکـەیان هەڵدەوەشێـتەوەو (وَلَهَا الْمُسَمَّى إنْ وَطِئَ وَإلاّ فَنِصْفُهُ) ژنەکەش مارەیی هاووێنەی لە سەر مێردەکـەی هەیـە ئەگەر جیماعی لەگەڵ کردبێ، ئەگەر نا: نیوە مارەیی هەیە.

بەڵام (وَإنْ ادَّعَتْهُ فَأنْكَرَ) ئەگەر ژنەکە گوتی: شیرخواردنێکی حەرامکـەر لـە نێوانماندایـە. مێردەکە گوتی: ڕاست نیە. ئەو کاتە (صُدِّقَ بِيَمِينِهِ) بە سوێندخواردن باوەڕ بە مێردەکە دەکرێ (إنْ زُوِّجَتْ بِرِضَاهَا) ئەگەر ژنەکە بە ڕەزامەندی خۆی لەێ مارە کرابێ (وَإلاّ) بەڵام ئەگـەر ژنەکـە بـە ڕەزامـەندی خـۆی مـارە نـەکرابێ، ئـەو کاتـە (فَالأصَـحُّ تَصْـدِيقُهَا) بـە فەرموودەی ڕاستتر: بە سوێندخواردن باوەڕ بە ژنەکە دەکرێ، هەم (وَمَهْرُ مِثْلٍ إنْ وَطِئَ) مارەیی هاووێنەشی لە سەر مێردەکە واجب دەبێ ئەگەر جیماعی لەگەڵ کردبێ (وَإلاّ) بەڵام

ئەگەر جیماعی لەگەڵ نەکردبێ (فَلاَ شَيْءَ لَهَا) مافی هیچ مارەیی نیە.
هەروەها ئەگەر لە کاتی جیماعکردن زانیبێتی شیرخواردنێکی‌حەرامکەر لە نێوانیاندایەو بە خۆشیخۆی ڕێگای دابێ جیماعی لەگەڵ بکا، ئەو کاتەش مـافی مـارەیی نیـە؟ چـونکە زینایە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.
ئینجا بزانە: (وَيُحَلَّفُ مُنْكِرُ رَضَاعٍ عَلَى نَفْيِ عِلْمِهِ) ئەوەی دان بە شیرخواردندا ناهێنێ سوێند لە سەر نەزانین دەخواو دەڵێ: (وَاللهِ نەمزانیوە شیرخواردنێکیحەرامکەر لە نێوانماندابێ). هەم (وَمُدَّعِيهِ عَلَى بَتٍّ) داواکاریشیرەکەش لە سەر بڕاندنەوە سوێند دەخواو دەڵێ: (وَاللهِ شیرخواردنێکیحەرامکەر لە نێوانماندا هەیە). چونکە کاری کەسێکیتر ئاشکرا دەکا.
دووەم: (وَيَثْبُتُ) شیرخواردن ئاشـکرا دەبـێ: (بِشَـهَادَةِ رَجُلَيْنِ) بـە شـاهیدیی دوو پیـاو (أَوْ رَجُلٍ وَامْرَأَتَيْنِ) یان پیاوێكو دوو ئـافرەت (وَبِـأَرْبَعِ نِسْـوَةٍ) هـەم بـە چـوار ئـافرەتیش ئاشکرا دەبێ، بەڵام (وَالإِقْرَارُ بِهِ شَرْطُهُ رَجُلاَنِ) بۆ ئاشکرابوونی دانپێداهێنانیشیرخواردن مەرجە: دوو پیاو هەبن (وَتُقْبَلُ شَهَادَةُ الْمُرْضِعَةِ) شاهیدیی ئافرەتە شیردەرەکەش قبـوڵ دەکرێ کە لە گەڵ شاهیدەکانیتردا شاهیدی بدا (إِنْ لَمْ تَطْلُبْ أُجْرَةً) بەو مەرجـەی داوای کرێی شیردانەکە نەکاو هەم (وَلاَ ذَكَرَتْ فِعْلَهَا) باسی کرداری خۆیشی نەکا (وَكَذَا إِنْ ذَكَرَتْ فَقَالَتْ:

أَرْضَعْتُهُ. فِالأَصَحِّ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ لاَ يَكْفِي: بَيْنَهُمَا رَضَاعٌ مُحَرِّمٌ. بَلْ يَجِبُ ذِكْرُ وَقْتٍ وَعَدَدٍ وَوُصُولِ اللَّبَنِ جَوْفَهُ، وَيُعْرَفُ ذَلِكَ بِمُشَاهَدَةِ حَلَبٍ وَإِيجَارٍ وَازْدِرَادٍ أَوْ قَرَائِنَ: كَالْتِقَامِ ثَدْيٍ وَمَصِّهِ وَحَرَكَةِ حَلْقِهِ بِتَجَرُّعٍ وَازْدِرَادٍ بَعْدَ عِلْمِهِ بِأَنَّهَا لَبُونٌ.

(كِتَابُ النَّفَقَاتِ)

عَلَى مُوسِرٍ لِزَوْجَتِهِ كُلَّ يَوْمٍ مُدَّا طَعَامٍ، وَمُعْسِرٍ مُدٌّ، وَمُتَوَسِّطٍ مُدٌّ وَنِصْفٌ، وَالْمُدُّ مِاَئَةٌ وَثَلاَثَةٌ وَسَبْعُونَ دِرْهَمًا وَثُلُثُ دِرْهَمٍ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ مِاَئَةٌ وَأَحَدٌ وَسَبْعُونَ وَثَلاَثَةُ أَسْبَاعِ دِرْهَمٍ وَاللهُ أَعْلَمُ.

أَرْضَعْتُهُ) هەروەها ئەگەر باسی کرداری خۆیشی بکاو بڵێ: من شیرم داوەتێ، هـەر قبـوڵ دەکرێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ لاَ يَكْفِي بَيْنَهُمَا رَضَاعٌ مُحَرِّمٌ) ئەوەنـدە بـەس نیـە شاهیدەکە بڵێ: شیرخواردنێکیحەرامکەر لە نێوانیاندایە (بَل يَجِبُ ذِكْرُ وَقْتٍ) بەڵکو واجبە: باسی کاتیشیردانەکە بکەن کە پێش تەمەنی دوو ساڵی بووە (وَعَدَدٍ) ژمارەکەشی بڵێن کە پێنج جاری جیا جیا بووە (وَوُصُولِ اللَّبَنِ جَوْفَهُ) هەم واجبە: بڵێن: شیرەکە گەیوەتە ناو هەناوی (وَيُعْرَفُ ذَلِكَ بِمُشَاهَدَةِ حَلَبٍ) شیر گەیشـتنە هـەناو بـەوە دەزانـدرێ: کـە بیبینـێ شـیرەکە لـە ژنەکـە دۆشـراوەو (وَإِيجَارٍ) دەنـاو دەمـی منداڵەکـە کـراوەو

(وَازْدِرَاءٍ) منداڵەکەش قوتیداوە (أوْ قَرَائِنَ) یان چەند نیشانەیەکیتر: (كَإِلْتِقَامِ ثَدْيٍ) وەك منداڵەکە گوێ مەمکەکە دەناو دەمی خۆی بنێ‌و (وَمَصِّه) بیمژێ‌و (وَحَرَكَةِ حَلْقِه) جولەی گەرویشی ببینێ (بِتَجَرُّعٍ وَازْدِرَاءٍ) بە قوم لێدان‌و قوتدان (بَعْدَ عِلمِه بِأنَّهَا لَبُونٌ) پاش ئەوەی شاهیدەکە زانیبێتی شیردەرەکە شیری تێدایە.

﴿ كِتَابُ النَّفَقَاتِ: **پەرتوکی بژێوەکان** ﴾

واتـــە: بـــەخێوکردنی ژن‌و دایـــك‌و بـــاوك‌و منداڵـــەکان‌و کۆیلـــە‌و ئاژەڵـــەکان.

(عَلَى مُوسِرٍ لِزَوْجَتِه) واجبە لە سەر مێردێکیهەبوویی بۆ ژنەکـەی: (كُـلَّ يَـوْمٍ مُـدَّا طَعَـامٍ) هەموو ڕۆژێك دوو مستی دانەوێڵە (وَمُعْسِرٍ مُـدٌّ) لـە سـەر مێردیـنـەبوویش هـەموو ڕۆژێك مستێك واجبە (وَمُتَوَسِّطٍ مُدٌّ وَنِصْفٌ) لە سەر ناوەنجیش هەموو ڕۆژێك مستێك‌و نیو واجبە، پێغەمبـــەرﷺ دەفـــەرموێ: ﴿وَلَهُـنَّ عَلَـيْكُمْ رِزْقُهُـنَّ وَكِسْـوَتُهُنَّ بِـالْمَعْرُوفِ﴾ رواه مســـلم، خواردەمەنی‌و بەرگی ژنەکانتان لە سەر ئێوە واجبە بەگوێرەی تواناتان.

(وَالْمُدُّ مِأةٌ وَثَلاَثَةٌ وَسَبْعُونَ دِرْهَمًا وَثُلُـثُ دِرْهَـمٍ) ئەنـدازەی مسـتێك: سـەدو حـەفتاو سـێ دیرهەمی زیو و سێیەکە دیرهەمێکە (قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ (اَلأَصَحُّ مِأةٌ وَأحَدٌ وَسَبْعُونَ وَثَلاَثَةُ أسْبَاعِ دِرْهَمٍ وَاللهُ أعْلَمُ) بە فەرموودەی‌ڕاستتر: سەدو حەفتاو یەك دیرهەم‌و سێ حەفتێکی‌دیرهەمێکە، واتە: (605)غرام.

وَمِسْـكِينُ الزَّكَـاةِ مُعْسِـرٌ، وَمَـنْ فَوْقَـهُ إنْ كَـانَ لَـوْ كُلِّـفَ مُـدَّيْنِ رَجَـعَ مِسْـكِينًا فَمُتَوَسِّـطٌ وَإلاَّ فَمُوسِـرٌ، وَالْوَاجِـبُ غَالِـبُ قُـوتِ الْبَلَـدِ، قُلْـتُ: فَـإنْ اِخْتَلَـفَ وَجَـبَ لاَئِـقٌ بِـهِ، وَيُعْتَبَرُالْيَسَارُ وَغَيْـرُهُ طُلُوعَ الْفَجْرِ وَاللهُ أعْلَمُ. وَعَلَيْهِ تَمْلِيكُهَا حَبًّا، وَكَـذَا طَحْنُهُ وَخَبْـزُهُ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ طَلَبَ أحَدُهُمَا بَدَلَ الْحَبِّ لَمْ يُجْبَرِالْمُمْتَنِعُ، فَإنْ اِعْتَاضَتْ جَازَ فِالأَصَحِّ إلاَّ خُبْزًا أوْ دَقِيقًا عَلَالْمَذْهَبِ، وَلَوْ أكَلَتْ مَعَهُ عَلَالْعَادَةِ سَقَطَتْ نَفَقَتُهَا فِي الأَصَحِّ،

(وَمِسْكِينُ الزَّكَاةِ مُعْسِرٌ) ئەو گەدایەی زەکاتی پێدەچێ‌—لێرەدا— بـە نـەبوویی دادەنـدرێ (وَمَنْ فَوْقَهُ) ئەوەی لە گەدا بە سەرەوەترە (إنْ كَانَ لَوْ كُلِّفَ مُدَّيْنِ رَجَـعَ مِسْـكِينًا) ئەگـەر هەموو ڕۆژێك داوای دوو مستی لێکرابایە دەبۆوە گەدا، ئەوە (فَمُتَوَسِّطٌ) ناوەنجییە (وَإلاَّ) بەڵام ئەگەر نەدەبۆوە گەدا، ئەوە (فَمُوسِرٌ) هەبوویيە، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿لِيُنْفِقْ ذُوسَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللهُ لا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْساً إلاَّ مَا آتَاهَا﴾ ئەو کەسەی زۆری هەیە با بەگوێرەی هەبوویی بژێو بدا، ئەوەی کەمیشی هەیە خوا چەندی داوەتێ با بەگوێرەی ئەوەندە بژێو بدا، خوای گەورە داوای بەخێوکردن لە هـیچ کەسێك ناکا، تەنها بەگوێرەی ئەو توانایەی داویەتیێ داوای لێدەکا.

(وَالْوَاجِبُ غَالِبُ قُوتِ الْبَلَدِ) ئەو دانەوێڵەی واجبە، ئەوەیە: کـە بـە ئەغڵـەبی خـەڵکی ئـەو شوێنە دەیخۆن (قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (فَإنْ اِخْتَلَفَ وَجَبَ لاَئِقٌ بِهِ)

ئەگەر خواردەمەنیەکان لێك جیاواز بون، ئەو کاتە ئەوی شیاوی دەسەلاتی مێردەکەیە، ئەویان واجب دەبێ (وَيُعْتَبَرُالْيَسَارُ وَغَيْرُهُ طُلُوعَ الْفَجْرِ وَاللهُ أَعْلَمُ) هەموو ڕۆژێك هەبوویی و نەبوویی مێردەکە بە کاتی دەرکەوتنیبەیان ڕەچاو دەکرێ.
(وَعَلَيْهِ تَمْلِيكُهَا حَبًّا) لە سەر مێردەکە واجبە دەنکی ساغ بداتە ژنەکە (وَكَذَا طَحْنُهُ وَخَبْزُهُ فِي الأَصَحِّ) هەروەها لە سەر مێردەکە واجبە: دەنکەکە بهاڕێو بۆیشی بکاتە نان، واتە: نان کردن لە سەر ژنەکە نیە (وَلَوْ طَلَبَ أَحَدُهُمَا بَدَلَ الْحَبِّ) ئەگەر ژنەکە، یان مێردەکە لەجیاتی دەنکەکە داوای شتێکیتری کرد: وەك پارەو ئەو شتانە، ئەوە (لَمْ يُجْبَرِالْمُمْتَنِعُ) ئەوەی ڕازی نیە زۆری لێناکرێ، بەلاَم (فَإِنْ اعْتَاضَتْ) ئەگەر ژنەکە بە ڕازیبوونیخۆی لەجیاتی دەنکەکە شتێکیتری لە مێردەکە وەرگرت، ئەوە (جَازَ فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا دروست دەبێ (إِلاَّ خُبْزًا أَوْ دَقِيقًا عَلَىالْمَذْهَبِ) تەنها نانو ئارد دروست نیە لەجیاتی دەنکێکی لە ڕەگەزی خۆی وەر بگیرێ، چونکە دەبێتە ڕیبا، لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب.
(وَلَوْ أَكَلَتْ مَعَهُ عَلَى الْعَادَةِ) ئەگەر ژنەکە –وەك عادەتی ئێستا– لەگەلّ مێردەکەی خواردەمەنیی خوارد، ئەوە (سَقَطَتْ نَفَقَتُهَا فِيالأَصَحِّ) بژێوەکەی لە سەر مێردەکەی لادەچێ لە فەرموودەی ڕاستتردا.
قُلْتُ: إِلاَّ أَنْ تَكُونَ غَيْرَرَشِيدَةٍ وَلَمْ يَأْذَنْ وَلِيُّهَا وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيَجِبُ أُدْمُ غَالِبِ الْبَلَدِ كَزَيْتٍ وَسَمْنٍ وَجُبْنٍ وَتَمْرٍ، وَيَخْتَلِفُ بِالْفُصُولِ، وَيُقَدِّرُهُ قَاضٍ بِاجْتِهَادِهِ، وَيُفَاوِتُ بَيْنَ مُوسِرٍ وَغَيْرِهِ، وَلَحْمٌ يَلِيقُ بِيَسَارِهِ وَإِعْسَارِهِ كَعَادَةِ الْبَلَدِ، وَلَوْ كَانَتْ تَأْكُلُ الْخُبْزَ وَحْدَهُ وَجَبَ الأُدْمُ، وَكِسْوَةٌ تَكْفِيهَا: فَيَجِبُ قَمِيصٌ وَسَرَاوِيلُ وَخِمَارٌ وَمِكْعَبٌ، وَيَزِيدُ فِالشِّتَاءِ جُبَّةً، وَجِنْسُهَا قُطْنٌ،

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (إِلاَّ أَنْ تَكُونَ غَيْرَ رَشِيدَةٍ وَلَمْ يَأْذَنْ وَلِيُّهَا) تەنها ئەگەر ژنەکە بالغ و عاقلّ نەبێو سەرپەرشتکارەکەشی ئیزنی نەدابێ لەگەلّی بخوا، ئەو کاتە بژێوەکەی لە سەر مێردەکەی لاناکەوێ (وَاللهُ أَعْلَمُ).
بەلاَم ئیمامی(البلقینی) فتوای داوە: لەو حالّەتەدا–ئەگەر سەرپەرشکارەکەشی ئیزنی نەدا– بژێوەکەی لە سەر مێردەکەی لادەکەوێ.
(وَيَجِبُ أُدْمُ غَالِبِ الْبَلَدِ) واجبە: مێردەکە ئەو پێخۆرەش بداتە ژنەکەی کە بە ئەغلەبی لەو شارە دەیکەنە پێخۆر (كَزَيْتٍ وَسَمْنٍ وَجُبْنٍ وَتَمْرٍ) وەکو زەیتو ڕونو پەنیرو قەسپ (وَيَخْتَلِفُ بِالْفُصُولِ) پێخۆرەکەش بەگوێرەی چوار وەرزەکان دەگۆڕێو هەندێ جار میوە بە بەر پێخۆرەکە دەکەوێ، هەروەها واجبە چایەشی بداتێ، ئەگەر ژنەکە چایە بخواتەوە، هەم واجبە: کێكو گۆشتو شیرنایەتی هەر دوو جەژنەکانیشی بداتێ، هەروەك لە (إبن

قاسم)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَيُقَدِّرُهُ قَاضٍ بِاجْتِهَادِهِ) ئەگەر بووە كێشەیان، ئەو كاتە قازی بە بۆچوونیخۆی ئەندازەی پێخۆرەكە دیاری دەكاو (وَيُفَاوِتُ بَيْنَ مُوسِرٍ وَغَيْرِهِ) جیاوازیش لە نێوان پێخـۆری مرۆڤـی هەبوویی‌و نەبوویی دەكا (وَ) هەروەها لە سەر مێردەكە واجبە (لَحْمٌ يَلِيقُ بِيَسَارِهِ وَإِعْسَارِهِ) بە جۆرێكی وەها گۆشت بداتە ژنەكەی: كە شیاوی هەبوویی‌و نەبوویی خـۆی بـێ (كَعَـادَةِ الْبَلَدِ) وەك عادەتی شاری مێردەكە (وَلَوْ كَانَـتْ تَأْكُـلُ الْخُبْـزَ وَحْـدَهُ) ئەگـەر ژنەكـە نـانی بێ‌پێخۆر دەخوارد، ئەو كاتەش (وَجَبَ الأُدْمُ) پێخۆر لە سەر مێردەكە هەر واجبە.

﴿ جل و بەرگی ژنەكە ﴾

(وَ) هەر بە بەڵگەی حەدیسەكەی‌ڕابردوو: لە سەر مێردەكە واجبە (كِسْوَةٌ) جل‌و بەرگێكی وەها بداتە ژنەكەی: كە (تَكْفِيهَا) بەشی بكا: بەگوێرەی گەورەو بچوكی لاشەكەی، ساردی‌و گەرمی شوێنەكەی، هەم دوورینی بەرگەكەش لە سەر مێردەكـە واجبـە، كـەوابو: (فَيَجِـبُ قَمِيصٌ) كراسێكی لە سەر واجبە كە هەموو لاشەی دابپۆشێ، هەم (وَسَرَاوِيلُ) دەرپێش بە دۆخینەوە واجبەو (وَخِمَارٌ) پۆشاكێكی‌سەریشی واجبەو (وَمِكْعَبٌ) پێلاوێكیش واجبە (وَيَزِيدُ فِيالشِّتَاءِ جُبَّةٌ) لە زستاندا واجبـە كەوایـەكی وەهـا زیـاد بكـا: كـە لـە سـەرما بیپـارێزێ (وَجِنْسُـهَا قُطْـنٌ) ڕەگـەزی ئـەو بەرگـەی بـۆ ژنەكـە لـە سـەر مێردەكـە واجبـە، لۆكەیـە،

فَــإِنْ جَــرَتْ عَــادَةُ الْبَلَــدِ لِمِثْلِــهِ بِكَتَّــانٍ أَوْ حَرِيــرٍ وَجَــبَ فِالأَصَــحِّ، وَيَجِـبُ مَـا تَقْعُـدُ عَلَيْـهِ كَزِلِّيَّـةٍ أَوْ لِبْـدٍ أَوْ حَصِـيرٍ، وَكَـذَا فِـرَاشٌ لِلنَّـوْمِ فِالأَصَـحِّ، وَمِخَـدَّةٌ وَلِحَـافٌ فِالشِّـتَاءِ، وَآلَـةُ تَنْظِيـفٍ كَمُشْـطٍ وَدُهْـنٍ وَمَـا تُغْسِـلُ بِـهِ الـرَّأْسَ، وَمَرْتَـكٌ وَنَحْـوُهُ لِـدَفْعِ صُـنَانٍ، لاَ كُحْـلٌ وَخِضَـابٌ وَمَـا تَـزَيَّنُ بِـهِ وَدَوَاءُ مَـرَضٍ وَأُجْرَةُ طَبِيبٍ وَحَاجِمٍ، وَلَهَا طَعَامُ أَيَّامِ الْمَرَضِ وَأُدْمُهَا وَالأَصَحُّ وُجُوبُ أُجْرَةِ حَمَّامٍ بِحَسَبِ الْعَادَةِ، وَثَمَنِ مَاءِ غُسْلِ جِمَاعٍ وَنِفَاسٍ فِالأَصَحِّ، لاَ حَيْضٍ وَاِحْتِلاَمٍ فِي الأَصَحِّ،

بەڵام (فَإِنْ جَرَتْ عَادَةُ الْبَلَدِ لِمِثْلِهِ بِكَتَّانٍ أَوْ حَرِيرٍ) ئەگـەر عـادەتی وێنـەی پیاوەكـە لـەو شارەدا بۆ ژنەكانیان بەرگی كەتان، یان ئاوریشم بـوو، ئـەو كاتـە (وَجَبَ فِيالأَصَحِّ) لـە فەرموودەی ڕاستتردا: ئەو بەرگە عادەتیە واجب دەبێ.

(وَ) هەروەها (يَجِبُ مَا تَقْعُدُ عَلَيْهِ) لە سەری واجبە شتێكیش بداتە ژنەكەی كە لـە سـەری دابنیشێ (كَزِلِّيَّةٍ أَوْ لِبْدٍ أَوْ حَصِيرٍ) وەك بەڕەیەك، یان لبادێك، یان حەسیرێك (وَكَذَا فِـرَاشٌ لِلنَّوْمِ فِيالأَصَحِّ) هـەروەها ڕایەخێكی‌نـەرمی خەوتنیشـی لـە سـەر واجبـە لـە فـەرموودی ڕاستتردا، هەم (وَمِخَدَّةٌ) سەرینێكیش (وَلِحَافٌ فِيالشِّتَاءِ) هەروەها لێفەیەكیشی لە زستاندا لە سەر واجبە.

(وَ) هــەوەها (آلَـةُ تَنْظِيـفٍ) لــە ســەر مێردەكـــە واجبـــە: كەرســـتەی

پاككردنەوەش بداتە ژنەكەی (كَمُشْطٍ وَدُهْنٍ) وەكو شانەو رون بۆ شانەكردنی سەر، هەم (وَمَا تَغْسِلُ بِهِ الرَّأْسَ) ئەو شتەی سەری پێ دەشوا: وەك سابوون، هەم (وَمَرْتَكٌ وَنَحْوُهُ لِدَفْعِ صُنَانٍ) مەرتەكو ئەو جۆرە دەرمانەی بۆنی بن هەنگڵ لادەبەن، ئەویشی لە سەر واجبە.

(لاَ كُحْلٌ وَخِضَابٌ وَمَا تَزَيَّنُ بِهِ) بەلاَم كلو خەنەو بۆنو ئەو شتەی خۆی پێ دەڕازێنێتەوە لە سەر مێردەكە واجب نیە، جا ئەگەر مێردەكە ئەو شتانەی بۆ ژنەكەی ئامادەكردن، ئەو كاتە واجبە ژنەكە بەكاریان بێنێ (وَ) هەروەها (دَوَاءُ مَرَضٍ وَأُجْرَةُ طَبِيبٍ وَحَاجِمٍ) دەرمانی نەخۆشیو كرێی پزیشكو كرێی خوێنگریش هیچیان لە سەر مێردەكە واجب نین، بەلاَم (وَلَهَا طَعَامُ أَيَّامِ الْمَرَضِ وَأُدْمُهَا) ژنەكە مافی خواردەمەنیو پێخۆری ڕۆژانی نەخۆشیەكەی هەیە.

(وَالأَصَحُّ وُجُوبُ أُجْرَةِ حَمَّامٍ بِحَسَبِ الْعَادَةِ) بە فەرموودەی ڕاستتر: كرێی گەرماوی ژنەكە –بەگوێرەی عادەت– لە سەر مێردەكە واجبە، وەك هەر مانگێك جارێك، بەلاَم ئەگەر عادەتی نەبو بچێتە گەرماو، ئەو كاتە واجب نیە (وَ) هەروەها (ثَمَنِ مَاءِ غُسْلِ جِمَاعٍ وَنِفَاسٍ) پارەی ئاوی غوسلی جیماعو منداڵبوونیشی لە سەر مێردەكە واجبە، چونكە هۆیەكە لەویەوەیە (لاَ حَيْضٍ وَاحْتِلاَمٍ فِي الأَصَحِّ) بەلاَم پارەی ئاوی غوسلی حەیزو ئیحتیلامی ژنەكە لە سەر مێردەكە واجب نیە، لە فەرموودی ڕاستتردا، چونكە هۆیەكە لەویەوە نیە.

وَلَهَا آلاَتُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ وَطَبْخٍ كَقِدْرٍ وَقَصْعَةٍ وَكُوزٍ وَجَرَّةٍ وَنَحْوِهَا، وَمَسْكَنٌ يَلِيقُ بِهَا، وَلاَ يُشْتَرَطُ كَوْنُهُ مِلْكَهُ، وَعَلَيْهِ لِمَنْ لاَ يَلِيقُ بِهَا خِدْمَةُ نَفْسِهَا إِخْدَامُهَا بِحُرَّةٍ أَوْ أَمَةٍ لَهُ أَوْ مُسْتَأْجَرَةٍ، أَوْ بِالإِنْفَاقِ عَلَى مَنْ صَحِبَتْهَا مِنْ حُرَّةٍ أَوْ أَمَةٍ لِخِدْمَةٍ، وَسَوَاءٌ فِي هَذَا مُوسِرٌ وَمُعْسِرٌ وَعَبْدٌ، فَإِنْ أَخْدَمَهَا بِحُرَّةٍ أَوْ أَمَةٍ بِأُجْرَةٍ فَلَيْسَ عَلَيْهِ غَيْرُهَا،

(وَلَهَا آلاَتُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ وَطَبْخٍ) هەروەها لە سەر مێردەكە واجبە: كەرستەی خواردنو خواردنەوە بداتە ژنەكەی (كَقِدْرٍ) وەك دیزەو مەنجەڵو (وَقَصْعَةٍ) قاپو (وَكُوزٍ وَجَرَّةٍ) گۆزەو كوپەو (وَنَحْوِهَا) ئەو جۆرە شتانە وەك تەشتی جل تێدا شوشتن.

❁ مافی نیشتەجێكردنی ژنەكە ❁

(وَ) هەروەها لە سەر مێردەكە واجبە: (مَسْكَنٌ يَلِيقُ بِهَا) شوێنێكی وەها بۆ نیشتەجێبوونی ژنەكەی ئامادە بكا: كە شیاوی ژنەكە بێ، چونكە ڕابرا: كە (بە فەرمانی قورئانی پیرۆز ژنی تەڵاقدراو مافی نیشتەجێكردنی هەبوو). كەواتە: ژنی ژێر مێردەكە زیاتر ئەو مافەی هەیە، بەلاَم (وَلاَ يُشْتَرَطُ كَوْنُهُ مِلْكَهُ) بە مەرج دانانرێ شوێنەكە ملكیمێردەكەی بێ، بەڵكو دروستە لە شوێنی بەكرێگیراو و خواستراو و وقفكراودا نیشتەجێی بكا.

جا ئەگەر مێردەکە بە ئیزنی ژنەکە لە ماڵیژنەکەدا، یان لە ماڵی باوکیژنەکەدا بە ئیزنی باوکەکە لەگەڵ ژنەکەدا نیشتەجێ بوو و باسی کرێیشوێنەکەشیان نەکرد، ئەوە هیچ کرێی لە سەر واجب نابێ، هەروەك لە (تحفة) و(نهاية)دا فەرموویانە.

هەروەها ئەگەر مێردەکە ماوەیەك ژنەکەی نیشتەجێ نەکرد، ئەوە کرێی نیشتەجێکردنی ئەو ماوەیە لە ئەستۆی مێردەکەدا نابێتە قەرز، هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: مێردەکە مافی هەیە ژنەکەی لە شارو ئاوەدانیەوە بگوازێتەوە بۆ لادێو دەرەوەی ئاوەدانی، هەرچەند ژیانەکەشی خۆش نەبێ، هەروەك لە(تحفة)دا فەرموویەتی.

﴿ خزمەتکردنی ژنەکە ﴾

(وَعَلَيْهِ) لە سەر مێردەکە واجبە (لِمَنْ لاَ يَلِيقُ بِهَا خِدْمَةُ نَفْسِهَا) بۆ ئەو ژنەی لێی نایێ بەخۆی خۆی خزمەت بکا (إِخْدَامُهَا بِحُرَّةٍ أَوْ أَمَةٍ) خزمەتکارێکی ئازاد، یان کۆیلەی بۆ ئامادە بکا (لَهُ أَوْ مُسْتَأْجَرَةٍ) جا کۆیلەکە هی خۆی بێ، یان بەکرێگیراو بێ (أَوْ بِالإِنْفَاقِ عَلَى مَنْ صَحِبَتْهَا) یان ئەو ئافرەتە بەخێو بکا: کە بە هاوڕێیی ژنەکە هاتوە: (مِنْ حُرَّةٍ أَوْ أَمَةٍ لِخِدْمَةٍ) جا ئازاد بێ، یان کۆیلە بێ: کە بۆ خزمەتکردنی ژنەکە لە ماڵی باوکیەوە لەگەڵی هاتوە.

(وَسَوَاءٌ فِي هَذَا) لەو خزمەتکردنەدا یەکسانە: (مُوسِرٌ وَمُعْسِرٌ وَعَبْدٌ) هەبوویی‌و نەبوویی‌و کۆیلە (فَإِنْ أَخْدَمَهَا بِحُرَّةٍ أَوْ أَمَةٍ بِأُجْرَةٍ) جا ئەگەر مێردەکە–بە کرێ– بە ئافرەتێکی ئازاد، یان کۆیلە خزمەتی ژنەکەی کرد، ئەوە (فَلَيْسَ عَلَيْهِ غَيْرُهَا) جگە لە کرێ هیچیتری لە سەر

أَوْ بِأَمَتِهِ أَنْفَقَ عَلَيْهَا بِالْمِلكِ، أَوْ بِمَنْ صَحِبَتْهَا لَزِمَهُ نَفَقَتُهَا، وَجِنْسُ طَعَامِهَا جِنْسُ طَعَامِ الزَّوْجَةِ: وَهُوَ مُدٌّ عَلَى مُعْسِرٍ وَكَذَا مُتَوَسِّطٌ فِالصَّحِيحِ، وَمُوسِرٍ مُدٌّ وَثُلُثٌ، وَلَهَا كِسْوَةٌ تَلِيقُ بِحَالِهَا، وَكَذَا أُدْمٌ عَلَىالصَّحِيحِ، لاَ آلَةُ تَنْظِيفٍ فَإِنْ كَثُرَ وَسَخٌ وَتَأَذَّتْ بِقَمْلٍ وَجَبَ أَنْ تُرَفَّهَ، وَمَنْ تَخْدُمُ نَفْسَهَا فِالْعَادَةِ إِنْ احْتَاجَتْ إِلَى خِدْمَةٍ لِمَرَضٍ أَوْ زَمَانَةٍ وَجَبَ إِخْدَامُهَا، وَلاَ إِخْدَامَ لِرَقِيقَةٍ، وَفِالْجَمِيلَةِ وَجْهٌ، وَيَجِبُ فِي الْمَسْكَنِ إِمْتَاعٌ، وَمَا يُسْتَهْلَكُ كَطَعَامٍ تَمْلِيكٌ، وَتَتَصَرَّفُ فِيهِ، فَلَوْ قَتَّرَتْ بِمَا يَضُرُّهَا مَنَعَهَا،

نیە (أَوْ بِأَمَتِهِ أَنْفَقَ عَلَيْهَا بِالْمِلكِ) یان ئەگەر بە (جارية)کەی خۆی خزمەتی دەکرد، ئەوە واجبە: (جارية)کەش بە مڵکایەتی بەخێو بکا (أَوْ بِمَنْ صَحِبَتْهَا) یان ئەگەر بەو ئافرەتە خزمەتی دەکرد کە بە هاوڕێیی ژنەکە هاتوە، ئەو کاتە (لَزِمَهُ نَفَقَتُهَا) واجبە: بژێوی ئەو ئافرەتەش بدا، بەڵام کرێی واجب نیە.

(وَجِنْسُ طَعَامِهَا جِنْسُ طَعَامِ الزَّوْجَةِ) ڕەگەزی ئەو خواردەمەنیەی دەدرێتە هاوڕێیەکە: هەر ڕەگەزی خواردەمەنی ژنەکەیە (وَهُوَ مُدٌّ عَلَى مُعْسِرٍ وَكَذَا مُتَوَسِّطٌ فِيالصَّحِيحِ) ئەندازەی خواردەمەنیەکەش مستێکە لە سەر مێردی نەبوویی‌و ناوەنجی لە فەرموودەیڕاستدا

(وَمُوسِرٍ مُدٌّ وَثُلُثٌ) لە سەر هەبوویش مستێكو سێیەكێكە (وَلَهَا كِسْوَةٌ تَلِيقُ بِحَالِهَا) هەروەها لە سەر مێردەكە واجبە: جلو بەرگێكی وەهاش بداتە هاوڕێیەكە: كە شیاوی حاڵیەتی (وَكَذَا أُدْمٌ) هەروەها واجبە پێخۆریشی بداتێ (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرمودەی ڕاست (لاَ آلَةُ تَنْظِيفٍ) بەلام واجب نیە كەرستەی پاككردنەوەی بداتێ (فَإِنْ كَثُرَ وَسَخٌ وَتَأَذَّتْ بِقَمْلٍ) جا ئەگەر هاوڕێیەكە زۆر چڵكن بوو و بە هۆی ئەسپێ ئازاری گەیشتێ، ئەو كاتە (وَجَبَ أَنْ تُرَفَّهُ) واجبە دڵخۆش بكرێو كەرستەی پاككردنەوەی بدرێتێ.

(وَمَنْ تَخْدُمُ نَفْسَهَا فِيالْعَادَةِ) ئەو ژنەی لە عادەتی ئەو شوێنەدا بەخۆی خۆی خزمەت دەكا، واجب نیە خزمەتكاری بۆ بگرێ، بەلام (إِنْ إحْتَاجَتْ إِلَى خِدْمَةٍ لِمَرَضٍ أَوْ زَمَانَةٍ) ئەگەر بە هۆی نەخۆشی، یان پەككەوتن پێویستی بە خزمەت بوو، ئەو كاتە (وَجَبَ إِخْدَامُهَا) واجبە: خزمەتكارێكی بۆ بگرێ (وَلاَ إِخْدَامَ لِرَقِيقَةٍ) ژنی كۆیلە مافی خزمەتكردنی نیە (وَفِيالْجَمِيلَةِ وَجْهٌ) بەلام لەبارەی كۆیلەیەكی جوان فەرموودەیەك هەیە: كە واجبە.

(وَيَجِبُ فِيالْمَسْكَنِ إِمْتَاعٌ) لەبارەی شوێنی نیشتەجێبوون سودپێگەیاندنێكی درێژخایەن واجبە، واتە: واجب نیە شوێنەكە بكاتە ملكیژنەكە، بەلام (وَمَا يُسْتَهْلَكُ كَطَعَامٍ) ئەو شتەی لەناو دەچێ: وەك خواردەمەنی (تَمْلِيكٌ) واجبە: بیكاتە ملكی ژنەكە، كەوابو: (وَتَتَصَرَّفُ فِيهِ) ژنەكە دەتوانێ دەستكاری لەو ملكەدا بكا، بەلام (فَلَوْ قَتَّرَتْ بِمَا يَضُرُّهَا) ئەگەر ژنەكە ڕەزیلیی كردو خواردەمەنیەكەی نەدەخواردو نەخواردنەكەشی زیانی دەگەیاندێ، ئەو كاتە (مَنَعَهَا) مێردەكە ڕێگای لێدەگرێ.

وَمَا دَامَ نَفْعُهُ كَكِسْوَةٍ وَظُرُوفِ طَعَامٍ وَمُشْطٍ تَمْلِيكٌ، وَقِيلَ إِمْتَاعٌ، وَتُعْطَىالْكِسْوَةَ أَوَّلَ شِتَاءٍ وَصَيْفٍ، فَإِنْ تَلِفَتْ فِيهِ بِلاَ تَقْصِيرٍ لَمْ تُبْدَلْ إِنْ قُلْنَا تَمْلِيكٌ، فَإِنْ مَاتَتْ فِيهِ لَمْ تُرَدَّ، وَلَوْ لَمْ يَكْسُ مُدَّةً فَدَيْنٌ.

(وَمَا دَامَ نَفْعُهُ) ئەو شتەش كە سودەكەی بەردەوامە (كَكِسْوَةٍ وَظُرُوفِ طَعَامٍ وَمُشْطٍ) وەك جلو بەرگو ڕایەخو یاتاغی خەوتنو دانیشتنو كیسەكانی خواردەمەنیو ئاو و شانە، ئەوانەش (تَمْلِيكٌ) كردنەملكەو گشتی دەبێتە ملكیژنەكەو بۆی دروستە دەستكاریی تێدا بكا (وَقِيلَ إِمْتَاعٌ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: سودپێگەیاندنە.

(وَتُعْطَىالْكِسْوَةَ أَوَّلَ شِتَاءٍ وَصَيْفٍ)جلو بەرگ لە سەرەتای زستانو سەرەتای هاویندا دەدرێ، واتە: لە هەر شەش مانگێكدا دەستە جلێك واجبە، بەلام ئەو شتەی ساڵێكو زیاتریش دەمێنێ: وەك ڕایەخو یاتاغی خەوتنو كەواو ئەو جۆرە شتانە، هەر كاتێك بەگوێرەی عادەت كەون بون، ئەو كاتە واجبە نوێ بكرێنەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(فَإِنْ تَلِفَتْ فِيهِ بِلاَ تَقْصِيرٍ) جا ئەگەر جلەكە لە وەرزەكەدا بێكەمتەرخەمی ژنەكەش

بفەوتیّ (لَمْ تُبْدَل إنْ قُلْنَا تَمْلِيكٌ) ناگۆڕدێتەوەو واجب نیە دووبارە بۆی بکڕێتـەوە، ئەگەر بە فەرموودەی ڕاستتر بڵێین: جلو بەرگ دەبێتە ملکی ژنەکە، کەوابو: (فَإِنْ مَاتَـتْ فِيـهِ) ئەگەر ژنەکە لە ناو وەرزەکەدا مرد (لَمْ تُـرَدَّ) جـلو بەرگەکـەی وەرزەکـەو یاتـاغو ڕایـەخ وەرناگیرێنەوە، بەڵکو دەبێتەوە میرات بۆ میراتگرەکانی ژنەکە.

(وَلَوْ لَمْ يَكْسُ مُدَّةً) ئەگەر مێردەکە ماوەیەك بژێو و جلوبەرگی ژنەکەی نەدا، ئەوە (فَدَيْنٌ) بژێوەکەو جلوبەرگەکە دەبێتە قەرز لە ئەستۆیمێردەکەداو واجبە بیداتە ژنەکە، هەرچەند لە مەودواش تەلاقی دابیّ، جا ئەگەر ژنەکە مردبو، ئەو کاتە دەدرێتە میراتگرەکانی، بەڵام نیشتەجیّکردن نابێتە قەرز، هەر وەك ڕابرا.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: لە باسی (جلوبەرگی ژنەکە)دا ڕابرا: (کەرستەی ڕازاندنەوە لە سەر مێردەکە واجب نیە). کەوابو: ئەگەر مێردەکە خشڵی زێڕو زیوی کڕیو ژنەکەی پیّ ڕازاندەوە، ئەو خشڵە نابێتە ملکی ژنەکە، بەڵکو خواستنەو بە ئەمانەت لە لایەتی، واتـە: هەر ملکی مێردەکەیەو لە دوای مردنیشی دەبێتە میرات بۆ میراتگرەکانیمێردەکە، بـەڵام ئەگەر مێردەکە ئەو خشڵەی–بە ووشەی بەخشین– بەخشیبێتە ژنەکەی، یـان بـە دیـاری بۆی ناردبیّ، ئەو کاتە دەبێتە ملکیژنەکە.

جا ئەگەر ژنەکەو مێردەکە، یان میراتگرەکانیان بووە کێشەیان: ئایا بە بەخشینو دیاری خشڵەکە کراوەتە ملکی ژنەکە، یان خواستنەو بە ئەمانەت بۆ ڕازاندنەوە لە لایەتی؟ ئەوە

(فَصْـلٌ) اَلْجَدِيـدُ أَنَّهَـا تَجِـبُ بِـالتَّمْكِينِ لاَالْعَقْـدِ، فَـإِنْ اِخْتَلَفَـا فِيـهِ صُـدِّقَ، فَـإِنْ لَـمْ تَعْـرِضْ عَلَيْـهِ مُـدَّةً فَـلاَ نَفَقَـةَ فِيهَـا، وَإِنْ عَرَضَـتْ وَجَبَـتْ مِـنْ بُلُـوغِ الْخَبَـرِ، فَإِنْ غَابَ كَتَبَ الْحَاكِمُ لِحَاكِمِ بَلَدِهِ لِيُعْلِمَهُ فَيَجِيءَ أَوْ يُوَكِّلَ، فَإِنْ لَمْ يَفْعَلَ

–ئەگەر شـاهید نـەبیّ– بـە سـوێندخواردن بـاوەڕ بـە مێردەکـەو میراتگرەکانیمێردەکـە دەکریّ، هەروەك لە (تحفة)و (بغيةالمسترشدين)دا ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: ئەگـەر ژنەکـە (ناشِـزة) بـوو، ئـەوە جلوبـەرگی ئـەو وەرزەو بـژێوی مـاوەی (ناشِزة)بوونی لەدەست دەچیّ، کەواتـە: ئەگـەر پـێش (ناشِـزة)بـوون وەریگرتبـون، بـۆ مێردەکە دروستە لیّی بستێنێتەوە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە.

بەڵام ئەگەر مێردەکە مەسرەفی بوکێنیی دابوە ژنەکـەو ژنەکـەش بـە ئیزنـی مێردەکـە سەرفی کردبو، ئینجا (ناشِزة) بوو، ئەو کاتە مێردەکە لە دەستی دەچیّو بۆی دروست نیە تۆڵەی مەسەرەفەکە لە ژنەکە بستێنیّ، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی کاتی واجببوونی بژێوەکە ﴾

(اَلْجَدِيدُ أَنَّهَا تَجِبُ بِالتَّمْكِينِ) بە فەرموودەی نویّ: بژێوی ژنەکە لـە سـەر مێردەکـە واجـب

دەبێ بە خۆ تەسلیمکردنی ژنەکە، وەك ژنەکە، یان سەرپەرشتکارەکەی بڵێ: (هەر کاتێك مارەییەکەت دامێ خۆمت تەسلیم دەکەم). واتە : لەو کاتەوە بژێوەکەی لە سەر مێردەکە واجب دەبێ، هەر چەند مێردەکە منداڵیش بێ.

(لاَ الْعَقْدِ) بەڵام بە تەنها مارەبڕین بژێوەکە واجب نابێ (فَإِنْ اخْتَلَفَا فِيهِ) جا ئەگەر ژنەکەو مێردەکە بووە کێشەیان: لە تەسلیمبوونو تەسلیم نەبووندا، ئەوە ئەگەر شاهید نەبو (صُدِّقَ) بە سوێندخواردن باوەڕ بە مێردەکە دەکرێ: کە ژنەکە خۆی تەسلیم نەکردوە.

(فَإِنْ لَمْ تَعْرِضْ عَلَيْهِ مُدَّةً) جا ئەگەر لە دوایمارەبڕین ماوەیەك نە ژنەکەو نە سەرپەرشتکارەکەی ئامادەیی تەسلیمبوونی نیشانی مێردەکە نەداو مێردەکەش داوای نەکرد، ئەوە (فَلاَ نَفَقَةَ فِيهَا) لەو ماوەیەدا ژنەکە مافی هیچ بژێوی نیە، بەڵام (وَإِنْ عَرَضَتْ) ئەگەر ژنەکە، یان سەرپەرشتکارەکەی ئامادەبوونەکەی نیشانی مێردەکە داو گوتی: (من خۆم تەسلیمی تۆ دەکەم لە هەر شوێنێك تۆ هەڵیبژێری). ئەوە (وَجَبَتْ مِنْ بُلُوغِ الْخَبَرِ) لەو کاتەوە–کە هەواڵەکەی دەگاتێ– جلوبەرگو بژێوەکەی لە سەر مێردەکەی واجب دەبێ.

(فَإِنْ غَابَ) جا ئەگەر مێردەکە لەو شوێنە نەبو، ئەو کاتە ژنەکە ئامادەبوونەکەی بەرز دەکاتەوە بۆ دادگا، ئینجا (كَتَبَ الْحَاكِمُ لِحَاكِمِ بَلَدِهِ) دادوەرەکەش بۆ دادوەری شوێنی مێردەکە دەنووسێ (لِيُعْلِمَهُ فَيَجِيءَ) تاکو مێردەکە ئاگادار بکاتەوە: بێتەوە ژنەکەی وەربگرێ (أَوْ يُوَكِّلَ) یان وەکیلێك بگرێ تاکو ژنەکەی بۆ وەربگرێ (فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ) جا ئەگەر وَمَضَى زَمَنُ وُصُولِهِ فَرَضَهَا الْقَاضِي، وَالْمُعْتَبَرُ فِي مَجْنُونَةٍ وَمُرَاهِقَةٍ عَرْضُ وَلِيٍّ، وَتَسْقُطُ بِنُشُوزٍ وَلَوْ بِمَنْعِ لَمْسٍ بِلاَ عُذْرٍ، وَعَبَالَةُ زَوْجٍ أَوْ مَرَضٌ يَضُرُّ مَعَهُ الْوَطْءُ عُذْرٌ، وَالْخُرُوجُ مِنْ بَيْتِهِ بِلاَ إِذْنٍ نُشُوزٌ

مێردەکە بە بێعوزر هیچێکی لەو دووانە نەکردو (وَمَضَى زَمَنُ وُصُولِهِ) ماوەیەکی وەهاش ڕۆیشت کە دەگونجا لەو ماوەیەدا بگاتەوە جێ، ئەو کاتە (فَرَضَهَاالْقَاضِي) قازی بڕیاری بژێوەکە لە سەر مێردەکە دەداو، لەو کاتەوە وا دادەندرێ ژنەکەی وەرگرتوە، بەڵام ئەگەر بە هۆی عوزرێکیشەرعی نەگەڕابێتەوە، یان وەکیلی نەگرتبێ، ئەو کاتە نابێ قازی بڕیاری بژێوەکەی لە سەر بدا.

جا بزانە: ئەوەی ڕابردوو لەبارەی ژنێکی بالغو عاقڵ بوو، بەڵام (وَالْمُعْتَبَرُ فِي مَجْنُونَةٍ وَمُرَاهِقَةٍ عَرْضُ وَلِيٍّ) لەبارەی ژنێکی شێت، یان نەبالغی نزیك عەزەببوون نیشاندانی ئامادەبوون لە لایەن سەرپەرشتکارەکەی ڕەچاو دەکرێ، جا بزانە: ئەگەر مێردەکە بالغو عاقڵ بێ، یان نزیك بلۆغبوون بێ، ئەوە بەخۆی ژنەکە وەردەگرێ، بەڵام ئەگەر نەبالغ، یان شێت بێ، مەرجە: سەرپەرشتکارەکەی ژنەکەی بۆ وەربگرێ، هەروەك لە

(بجیرمی)دا فەرموویەتی.

﴿ ناشیزەبوونی ژنەکە ﴾

(وَتَسْقُطُ) واجبوونی بژێو و جلوبەرگو نیشتەجێکردن گشتی لە سەر مێردەکە لادەکەوێ (بِنُشُوزٍ) بە (ناشِزة)بوون، واتە: دەرچوونی ژنەکە لە گوێڕایەڵیمێردەکەی، هەرچەند زۆرلێکراویش بێ: وەك خزمو کەسەکانی بە زۆرلێکردن –بێئیزنیمێردەکەی– بیبەنەوە لای خۆیان، هەرچەند مەبەستیشیان بەرژەوەندی ژنەکە بێ، واتە: لەو حاڵەتەشدا بە (ناشِزة) دادەندرێ، هەرچەند مێردەکەش توانای هەبێ بیگەڕێنێتەوە ژێر گوێڕایەڵی خۆیو بە قەسدی نەیگەڕێنێتەوە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)و حاشیەکانیاندا ڕوون کراوتەوە.

هەم (وَلَوْ بِمَنْعِ لَمْسٍ بِلاَعُذْرٍ) هەرچەند (ناشِزة)بوونەکەشی بەوە بێ: کە بە بێعوزر ڕێگا نەدا مێردەکەی دەستی لێبداو ماچی بکا، وەك ڕووی خۆی لێداپۆشێ، یان پشتی تێبکا، هەرچەند ڕێگای جیماعیشی بدا، بەڵام (وَعَبَالَةُ زَوْجٍ) گەورەیی ئەندامی جیماعی مێردەکەی کە خۆی دەبەر نەگرێ (أَوْ مَرَضٌ يَضُرُّ مَعَهُ الْوَطْءُ) یان نەخۆشیەکی وەها: کە جیماعکردن لەگەڵ نەخۆشیەکەدا زیانی لێبدا، یان حەیزدار بێ، ئەوانە (عُذْرٌ) گشتی دەبنە عوزر، ئەگەر ڕێگای جیماعیشی نەداتێ نابێتە (ناشِزة).

(وَالْخُرُوجُ مِنْ بَيْتِهِ بِلاَ إِذْنٍ) دەرچوون بە بێئیزنیمێردەکەی لەو ماڵەی مێردەکە بۆی داناوە تێیدا نیشتەجێ ببێ (نُشُوزٌ) بە (ناشِزة)بوون دادەندرێ، هەر چەند بۆ سەردانی نەخۆشو

إِلاَّ أَنْ يُشْرِفَ عَلَى انْهِدَامٍ، وَسَفَرُهَا بِإِذْنِهِ مَعَهُ أَوْ لِحَاجَتِهِ لاَ يُسْقِطُ، وَلِحَاجَتِهَا يُسْقِطُ فِي الأَظْهَرِ، وَلَوْ نَشَزَتْ فَغَابَ فَأَطَاعَتْ لَمْ تَجِبْ فِي الأَصَحِّ وَطَرِيقُهَا أَنْ يَكْتُبَ الْحَاكِمُ كَمَا سَبَقَ، وَلَوْ خَرَجَتْ فِي غَيْبَتِهِ لِزِيَارَةٍ وَنَحْوِهَا لَمْ تَسْقُطْ، وَالأَظْهَرُ أَنْ لاَ نَفَقَةَ لِصَغِيرَةٍ وَأَنَّهَا تَجِبُ لِكَبِيرَةٍ عَلَى صَغِيرٍ، وَإِحْرَامُهَا بِحَجٍّ أَوْ عُمْرَةٍ بِلاَ إِذْنٍ نُشُوزٌ إِنْ لَمْ يَمْلِكْ تَحْلِيلَهَا، فَإِنْ مَلَكَ فَلاَ حَتَّى تَخْرُجَ

خواپەرستیش بێ: وەك حەج (إِلاَّ أَنْ يُشْرِفَ عَلَى انْهِدَامٍ) مەگەر شوێنەکە خەریکی ڕوخان بێو لە ترسان بڕواتە دەرەوە، ئەو کاتە بە (ناشزة) دانانرێ (وَسَفَرُهَا بِإِذْنِهِ مَعَهُ أَوْ لِحَاجَتِهِ) بە سەفەرچوونی ژنەکە بە ئیزنیمێردەکەی: جا لەگەڵ مێردەکەدا بێ، یان بۆ کاروباری مێردەکەی بە تەنها بە سەفەر بچێ (لاَ يُسْقِطُ) بژێوەکەی لەدەست نادا، بەڵام (وَلِحَاجَتِهَا) ئەگەر ژنەکە بە ئیزنی مێردەکەی بۆ کاروباری خۆی بە سەفەر بچێ (يُسْقِطُ فِي الأَظْهَرِ) بژێو و جلوبەرگەکەی لە دەست دەدا، لە فەرموودەی بەهێزتردا.

(وَلَوْ نَشَزَتْ فَغَابَ) ئەگەر ژنەکە بووە (ناشزة)، ئینجا مێردەکەش لەو شوێنە ڕۆیشت

(فَأَطَاعَتْ) ئینجا ژنەکە تۆبەی کردو گەڕاوە بۆ ماڵەکەی، ئەوە (لَمْ تَجِبْ فِيالأَصَحِّ) بژێوەکەی لە سەر مێردەکەی واجب نابێتەوە تا مێردەکەش دەگەڕێتەوە، لە فەرموودەی ڕاستتردا (وَطَرِيقُهَا) ڕێگای واجببوونەوەی بژێوەکە ئەوەیە: (أَنْ يَكْتُبَ الْحَاكِمُ كَمَا سَبَقَ) ژنەکە بچێتە دادگاو دادوەریش بۆ دادوەری شاری مێردەکە بنووسێ تاکو بگەڕێتەوە، هەروەك ڕابرا.

(وَلَوْ خَرَجَتْ فِي غَيْبَتِهِ) ئەگەر لەو حاڵەتەی مێردەکە لە سەفەرە، ژنەکە چووە دەرەوە (لِزِيَارَةٍ وَنَحْوِهَا) بۆ سەردانی خزمەکانیو تازیەو ئامادەبوونی جەنازەیباوکی (لَمْ تَسْقُطْ) بژێوەکەی لەدەست ناچێ، بەو مەرجەیپێش چوونە سەفەر پێی نەگوتبێ: نەچیە دەرەوە. ئەگینا: بە (ناشزة) دادەندرێ.

(وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: (أَنْ لاَ نَفَقَةَ لِصَغِيرَةٍ) ژنێکی بچوك کە خۆی دەبەر جیماع نەگرێ مافی هیچ بژێو و جلوبەرگی نیە (وَ) هەر بەفەرموودەی بەهێزتر (أَنَّهَا تَجِبُ لِكَبِيرَةٍ عَلَى صَغِيرٍ) بژێوەکە واجبە بۆ ژنێکی گەورە لە سەر مێردە بچوکەکەی کە نەگونجێ جیماعی پێبکرێ، هەر کاتێك خۆی تەسلیم کرد.

(وَإِحْرَامُهَا بِحَجٍّ أَوْ عُمْرَةٍ بِلاَ إِذْنٍ) ئیحرام بەستنی ژنەکە بە بێئیزنی مێردەکەی: بە حەج، یان بە عومرە (نُشُوزٌ إِنْ لَمْ يَمْلِكْ تَحْلِيلَهَا) بە (ناشزة)بوون دادەندرێ، ئەگەر بە فەرموودەی بێهێز بڵێین: مێردەکە ناتوانێ ئیحرامی پێ بشکێنێ، بەڵام (فَإِنْ مَلَكَ) ئەگەر بە فەرموودەی بەهێزتر بڵێین: مێردەکە مافی هەیە ئیحرامی پێ بشکێنێ، ئەو کاتە (فَلاَ حَتَّى تَخْرُجَ) نابێتە (ناشزة) تا لە ماڵ دەرواتە دەرەوە بۆ حەج کردنەکە، جا ئەو کاتە

فَمُسَافِرَةٌ لِحَاجَتِهَا، أَوْ بِإِذْنٍ فَفِيالأَصَحِّ لَهَا نَفَقَةٌ مَا لَمْ تَخْرُجْ، وَيَمْنَعُهَا صَوْمَ نَفْلٍ فَإِنْ أَبَتْ فَنَاشِزَةٌ فِي الأَظْهَرِ، وَالأَصَحُّ أَنَّ قَضَاءً لاَ يَتَضَيَّقُ كَنَفْلٍ فَيَمْنَعُهَا، وَأَنَّهُ لاَ مَنْعَ مِنْ تَعْجِيلِ مَكْتُوبَةٍ أَوَّلَ وَقْتٍ وَسُنَنٍ رَاتِبَةٍ، وَتَجِبُ لِرَجْعِيَّةٍ الْمُؤَنُ إِلاَّ مُؤْنَةَ تَنَظُّفٍ،

(فَمُسَافِرَةٌ لِحَاجَتِهَا) ژنەکە بۆ کاریخۆی بە سەفەر چوە، واتە: ئەگەر مێردەکەشی لەگەڵدا بێو ئیزنی بدا، مافی بژێوەکەی هەیە، ئەگینا: مافی نیە.

(أَوْ بِإِذْنٍ) یان ئەگەر بە ئیزنی مێردەکە ئیحرامی بەست، ئەوە (فَفِيالأَصَحِّ لَهَا نَفَقَةٌ مَا لَمْ تَخْرُجْ) مافی بژێوەکەی هەیە، تا ئەو کاتەی بۆ حەج کردن دەڕواتە دەرەوە، جا هەر کاتێك چووە دەرەوە، لەو کاتەوە بژێوەکەی لە سەر مێردەکەی لادەچێ.

جا بزانە: بۆ مێردەکە دروست نیە ژنەکەی لە ڕستنو دوروینو کارەکانیتری ناو ماڵ قەدەغە بکا، تەنها لەو حاڵەتەدا نەبێ: کە بەو کارکردنە گومانێکی خراپەی لێبکرێ: وەك کەسانێکی خراپ هاتوچۆی بکەن، هەروەك لە (تحفة) و(الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَيَمْنَعُهَا صَوْمَ نَفْلٍ) بۆ مێردەکە دروستە ژنەکەی قەدەغە بکا لە بەڕۆژووبوونی

سوننەت، هەم بۆیشی دروستە ڕۆژووی سوننەتیشی پێبشکێنێ (فَـإِنْ أَبَـتْ) جـا ئەگـەر ژنەکە بە قسەی مێردەکەی نەکردو ڕۆژووەکەی تەواو کرد، ئەوە (فَنَاشِزَةٌ فِيـالأَظْهَرِ) لـە فەرموودەی بەهێزتردا: بە (ناشِزة) دادەندرێو بژێوەکەی لەدەست دەچێ.

جا بزانە: ژنەکە بۆی دروستە بێئیزنیمێردەکەی: (عَرَفَة)و (تَاسُوعَاء)و (عَاشُوراء) بەڕۆژوو ببێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَالأَصَـحُّ) بـە فـەرموودەی ڕاسـتتر: (أَنَّ قَضَـاءً لاَ يَتَضَـيَّقُ) ئـەو نوێـژو ڕۆژووانـەی قەزاکردنەوەیان بەرتەنگ نیە (كَنَفْلٍ) وەکو سـوننەتە، کـەوابو: (فَيَمْنَعُهَـا) بـۆی دروسـتە ڕێگای قەزاکردنەوەیانی نەدا تا کاتەکە بەرتەنگ دەبێ: وەك تەنها بە ئەندازەی ڕۆژووەکان لە (شَعْبَان) بمێنێ (وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر: (لاَ مَنْعَ مِنْ تَعْجِيلِ مَكْتُوبَةٍ أَوَّلَ وَقْتٍ) بۆ مێردەکە دروست نیە ژنەکەی قەدەغە بکـا: لـە بـە پەلـەکردنی نوێـژە واجبـەکان لـە سـەرەتای کاتەکانیانـداو هـەم (وَسُـنَنٍ رَاتِبَـةٍ) بـۆی دروسـت نیـە قەدەغـەی بکـا: لـە سـوننەتەکانی پـێشو پـاش نوێـژەکانو لـە نوێـژی جەژنـەکانو ڕۆژگـیرانو مـانگگیرانو تەراویح، بەو مەرجەی لە ماڵەوە بیانکا، واتە: بۆی دروستە ڕێگای نەدا بڕواتە دەرەوە لە مزگەوتدا بیانکا، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.

﴿ بەخێوکردنی ژنی تەڵاقدراو ﴾

(وَتَجِبُ لِرَجْعِيَّةٍ اَلْمُؤَنُ) بۆ تەڵاقدراوی(رَجْعِيَّة) گشت ئەرکـەکانی بـەخێوکردن– لـە بـژێو و جلوبـەرگو شـوێنی نیشـتەجێکردن– لـە سـەر مێردەکـەی واجبـە (إِلاَّ مُؤْنَـةَ تَنَظُّـفٍ) تەنها ئەرکی پاککردنەوەی لە سەر واجب نیە، جیاوازی نیە (رَجْعِيَّة)کە: ئاوس بێ، یان نا

فَلَوْ ظَنَّتْ حَامِلاً فَأَنْفَقَ فَبَانَتْ حَائِلاً اِسْتَرْجَعَ مَا دَفَعَ بَعْدَ عِدَّتِهَا، وَالْحَائِلُ الْبَائِنُ بِخُلْعٍ أَوْ ثَلاَثٍ لاَ نَفَقَةَ لَهَا وَلاَ كِسْوَةَ، وَيَجِبَانِ لِحَامِلٍ لَهَا، وَفِقَوْلٍ لِلْحَمْلِ، فَعَلَـالأَوَّلِ لاَ تَجِبُ لِحَامِلٍ عَنْ شُبْهَةٍ أَوْ نِكَاحٍ فَاسِدٍ، قُلْتُ: وَلاَ نَفَقَةَ لِمُعْتَدَّةِوَفَاةٍ وَإِنْ كَانَتْ حَامِلاً وَاللهُ أَعْلَمُ. وَنَفَقَةُالْعِدَّةِ مُقَدَّرَةٌ كَزَمَنِ النِّكَاحِ، وَقِيلَ تَجِبُ الْكِفَايَةُ، وَلاَ يَجِبُ دَفْعُهَا قَبْلَ ظُهُورِ حَمْلٍ،

(فَلَوْ ظَنَّتْ حَامِلاً) جا ئەگەر وەها زاندرا تەڵاقدراوەکە ئاوسە (فَأَنْفَقَ عَلَيْهَا) مێردەکەش بە ناوی ئاوسی بژێوی دایێ (فَبَانَتْ حَائِلاً) ئینجا ئاشکرا بوو: ئاوس نیە، ئەوە (اِسْتَرْجَعَ مَـا دَفَـعَ بَعْـدَ عِـدَّتِهَا) ئـەو بـژێوەی لـە دوای تـەواوبوونی (عِـدّة)ی (رَجعـي) داویـەتیێ لێـی وەردەگرێتەوە، چونکە لە مافی خۆی زیاتری وەرگرتوە.

(وَالْحَائِلُ الْبَائِنُ بِخُلْعٍ أَوْ ثَلاَثٍ) ئەو ژنەی کە ئاوس نیەو بە (بائِن)ی خولع، یان سێبەسـێ تەڵاق دراوە (لاَ نَفَقَةَ لَهَا وَلاَ كِسْوَةَ) نە بژێوی دەدرێتێو نە جـلو بـەرگ ﴿عن فاطمة بنت قيس رضالله عنها: طَلَّقَنِي زَوْجِي ثَلاَثاً فَلَمْ يَجْعَلْ لِي رَسُولُ اللهِﷺ سُكْنَى وَلاَ نَفَقَةً﴾ رواه مسلم وأبـوداود، مێردەکـەم سێبەسـێ تەڵاقیدام، جا پێغەمبەرﷺ نە مـافی

نیشتەجێکردن و نە بژێوی بۆ دانەنام. جا بزانە: بە-پێچەوانەی ئەم حەدیسە- نیشتەجێکردنی(بائن) بە ئایەتی‌قورئان واجب کراوە، هەروەك لە پەرتووكی(عدة)دا ڕابرا.
(وَيَجِبَانِ لِحَامِلٍ) بژێو و جلوبەرگ هەردووکی بۆ تەلاقدراوی ئاوسی(بائن) واجبن، هەروەك نیشتەجێکردنیشی واجب بوو، خوای گەورە فەدەرموێ: ﴿وَإِنْ كُنَّ أُولاتِ حَمْلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾ ئەگەر تەلاقدراوەکان ئاوس بوون بژێویان بدەنێ تا زگەکەیان دادەنێن. جا ئەو بژێوەش کەواجبە (لَهَا) بۆ خودی تەلاقدراوەکەیە بە هۆی زگەکەی (وَفِي قَوْلٍ لِلْحَمْلِ) لە فەرموودەیەکدا: بۆ کۆرپەکەی ناو زگیەتی (فَعَلَى الأَوَّلِ) جا لە سەر فەرموودەکەیەکەمی بەهێزتر: (لاَ تَجِبُ لِحَامِلٍ عَنْ شُبْهَةٍ أَوْ نِكَاحٍ فَاسِدٍ) بژێوەکە بۆ ئەو ژنە واجب نابێ: کە لە جیماعی بە هەڵە، یان بە مارەبڕینێکی نادروست ئاوس بووە.
(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (وَلاَ نَفَقَةَ لِمُعْتَدَّةٍ وَفَاةٍ وَإِنْ كَانَتْ حَامِلاً) ئەو ژنەی لە (عدة)ی مێرد مردندایە مافی هیچ بژێو و جلوبەرگی نیە، هەر چەند ئاوسیش بێ (وَاللهُ أَعْلَمُ)-بەڵام مافی نیشتەجێکردنی هەیە، هەروەك لە (عدة)دا ڕابرا- پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لَيْسَ لِلْحَامِلِ الْمُتَوَفَّى عَنْهَا زَوْجُهَا نَفَقَةٌ﴾ رواه الدارقطني والبيهقي باسناد صحيح، ژنی ئاوسی مێرد مردوو مافی بژێوی نیە.
(وَنَفَقَةُ الْعِدَّةِ مُقَدَّرَةٌ كَزَمَنِ النِّكَاحِ) بژێوی ماوەی (عدَّة) ئەندازەی بۆ داندراوە: وەك بژێوی سەردەمی ژن و مێردایەتییە (وَقِيلَ تَجِبُ الْكِفَايَةُ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: بەشی تێربوونی ژنەکە واجبە (وَلاَ يَجِبُ دَفْعُهَا قَبْلَ ظُهُورِ حَمْلٍ) واجب نیە بژێوەکە پێش
فَإِذَا ظَهَرَ وَجَبَ يَوْمًا بِيَوْمٍ، وَقِيلَ حَتَّى تَضَعَ، وَلاَ تَسْقُطُ بِمُضِيِّ الزَّمَانِ عَلَىالْمَذْهَبِ.
(فَصْلٌ) أَعْسَرَ بِهَا فَإِنْ صَبَرَتْ صَارَتْ دَيْنًا عَلَيْهِ، وَإِلاَّ فَلَهَا الْفَسْخُ عَلَى الأَظْهَرِ، وَالأَصَحُّ أَنْ لاَ فَسْخَ بِمَنْعِ مُوسِرٍ حَضَرَ أَوْ غَابَ،

ئاشکرابوونی ئاوسیی ژنە تەلاقدراوەکە بدا، کەواتە: (فَإِذَا ظَهَرَ) هەرکاتێك زگەکەی ئاشکرابو، لەو کاتەوە (وَجَبَ يَوْمًا بِيَوْمٍ) ڕۆژ بەڕۆژ واجبە بژێوەکە بدا (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: واجب نیە ڕۆژ بەڕۆژیش بیدا (حَتَّى تَضَعَ) تا زگەکەی دادەنێ، جا ئەو کاتە هەموو بژێوەکەی وێکڕا دەداتێ.
(وَلاَ تَسْقُطُ بِمُضِيِّ الزَّمَانِ) بژێوی (عدَّة)-ئەگەر نەدرابێ- بە بەسەرچوونی کاتی(عدَّة) لە سەر مێردەکە لاناچێ (عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب، بەڵکو دەبێتە قەرز لە ئەستۆی مێردەکەدا، هەروك لە (مغنى)دا فەرموویەتی.
جا بزانە: لە مەزهەبی(حنفی)دا تەلاقدراوی سێبەسێش بژێوی ماوەی (عدَّة)ی لە سەر مێردەکەی واجبە، هەرچەند ئاوسیش نەبێ، هەروەك لە (مجمع الأنهر)دا فەرموویەتی.

﴿فَصْلٌ: له باسی (فَسْخ) هه‌ڵوه‌شاندنه‌وه‌ی‌ماره‌بڕین به هۆی نه‌توانینی به‌خێوكردنی ژن﴾

(أَعْسَرَ بِهَا) هه‌ر كاتێك مێرده‌كه بژێوی ژنه‌كه‌ی نه‌بو و نه‌یتوانی له ماوه‌ی‌داهاتوودا به‌خێوی بكا، ئه‌وه ته‌ماشا ده‌كه‌ین: (فَإِنْ صَبَرَتْ صَارَتْ دَيْنًا عَلَيْهِ) ئه‌گه‌ر ژنه‌كه خۆی ڕاگرت‌و به‌خۆی خۆی به‌خێو كرد، ئه‌وه بژێوه‌كه‌و جلوبه‌رگه‌كه ده‌بێته قه‌رز له سه‌ر مێرده‌كه، هه‌روه‌ك ڕابرا.

(وَإِلاَّ) به‌ڵام ئه‌گه‌ر ژنه‌كه خۆی ڕانه‌گرت، ئه‌و كاته (فَلَهَاالْفَسْخُ) بۆ ژنه‌كه دروسته له لای قازی ماره‌بڕینه‌كه‌ی هه‌ڵبوه‌شێنێته‌وه: به‌و جۆره‌ی‌داهاتوو (عَلَى الأَظْهَرِ) له سه‌ر فه‌رمووده‌ی‌به‌هێزتر ﴿عن سعيد بن الْمُسَيِّب رضي الله عنه فِالرَّجُلِ الَّذى لاَيَجِدُ مَايُنْفِقُ عَلَأَهْلِهِ: يُفَرَّقُ بَيْنَهُمَا، وَقَالَ: إِنَّهُ سُنَّةٌ﴾ إسناده صحيح أخرجه سعيد بن منصور، وهذا مرسل قوي معمول به وأخرجه الدارقطني والبيهقى عن أبی‌هريرة رضي الله عنه مرفوعاً، (إبن المُسَيِّب) له‌باره‌ی ئه‌و پیاوه‌ی هیچی نیه ژنه‌كه‌ی پێ به‌خێو بكا فه‌رمووی: لێك جیا ده‌كرێنه‌وه، ئه‌و لێكجیاكردنه‌وه‌یه‌ش ڕێبازی پێغه‌مبه‌ره صلى الله عليه وسلم.

جا بزانه: ئه‌گه‌ر مێرده‌كه توانای نه‌بو بژێوه‌كه‌ی ماوه‌ی‌ڕابردوو بداته ژنه‌كه‌ی، ئه‌و كاته هه‌ر به قه‌رز له ئه‌ستۆی‌دا ده‌مێنێ‌و ژنه‌كه مافی هه‌ڵوه‌شاندنه‌وه‌ی نیه، هه‌روه‌ك له (تحفة)و (مغنی)دا فه‌رموویانه.

(وَالأَصَحُّ) به فه‌رمووده‌ی‌ڕاستتر: (أَنْ لاَ فَسْخَ) ژنه‌كه مافی (فَسْخ)=هه‌ڵوه‌شاندنه‌وه‌ی نیه (بِمَنْعِ مُوسِرٍ) به هۆی بژێونه‌دانی مێردێكی‌هه‌بوویی، جیاوازی نیه: (حَضَرَ أَوْ غَابَ) مێرده‌كه له ماڵه‌وه بێ، یان له شوێنێكی‌تری نادیار بێ، چونكه ده‌توانێ شكایه‌تی لێ‌بكاو به بڕیاری دادوه‌ر بژێوه‌كه‌ی لێ‌بستێنێ ﴿عن عُمَر رضي الله عنه: أَنَّهُ كَتَبَ إِلَى أُمَرَاءِ الأَجْنَادِ فِى رِجَالٍ غَابُوا عَنْ نِسَائِهِمْ: أَنْ يَأْخُذُوهُمْ بِأَنْ يُنْفِقُوا أَوْ يُطَلِّقُوا، فَإِنْ طَلَّقُوا بَعَثُوا بِنَفَقَةِ مَا حَبَسُوا﴾ أخرجه الشافعی والبيهقی بإسنادحسن، ئیمامی(عمر رضي الله عنه) بۆ سه‌ركرده‌كانی له‌شكره‌كانی نووسی: ئه‌و پیاوانه‌ی ژنه‌كانیان به‌جێ هێشتون بیانگرن: بۆ ئه‌وه‌ی بژێوی ژنه‌كانیان بنێرن، یان ته‌ڵاقیان بده‌ن، جا ئه‌گه‌ر ته‌ڵاقیان دان ده‌بی بژێوه‌كه‌ی ماوه‌ی‌ڕابردوو–كه نه‌یانداوه– بۆ ژنه‌كانیان بنێرن. واته: ئه‌گه‌ر ژنه‌كانیان مافی هه‌ڵوه‌شاندنه‌وه‌یان هه‌بووایه، فه‌رمانی ته‌ڵاقدانی نه‌ده‌كرد.

﴿ ئاگاداری ﴾: زۆر له زانایانی‌ئایین ئه‌م فه‌رمووده بێ‌هێزه‌یان هه‌ڵبژاردوه: كه (ئه‌گه‌ر مێرده‌كه له شوێنێكی‌تر بوو و نه‌ده‌تواندرا بژێوی‌ژنه‌كه‌ی لێ‌وه‌ربگیرێ، ئه‌وه بۆ

وَلَوْ حَضَرَ وَغَابَ مَالُهُ: فَإِنْ كَانَ بِمَ
وَيُؤْمَرُ بِالإِحْضَارِ، وَلَوْ تَبَرَّعَ رَجُلٌ بِهَا لَمْ يَلْزَمْهَا

ژنەکەی دروستە: (فَسْخ)ی مارەبڕینەکەی بکا، واتە: هەڵیبوەشێنێتەوە). ئیمام (ابن الصلاح)ش ئەم فەرموودەیەی بەهێز کردوە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتیو لە (فَتح المعين)دا درێژتر ڕوون کراوەتەوە.

هەروەها بە فەرموودەیەکیتری بێهێز: (ئەگەر مێردەکە بێسەروشوێن گوم بووو هیچ هەواڵێکی مانو نەمانی نەبوو و نەدەتواندرا بژێوەکەی لێوەربگیرێ، ئەو کاتەش بۆ ژنەکەی دروستە مارەبڕینەکەی هەڵبوەشێنێتەوە). هەروەك لە (شرح المنهج)و (تحفة)و (مغنی)دا گێڕاویەتیانەوە، کەواتە: ئەو ژنانەی مێردیان ون بووە، دەتوانن سود لەو فەرموودە بێهێزەش وەربگرن، هەروەك لە فەرموودەکەیکۆنیش سودیان وەردەگرتو لە باسی (عدَّة)دا ڕوونمان کردەوە.

(وَلَوْ حَضَرَ وَغَابَ مَالُهُ) ئەگەر مێردەکە بەخۆی لە شوێنی ژنەکەدا حازر بوو، بەڵام مڵكو ماڵی لە شوێنێکیتری نادیار بوو، ئەوە (فَإِنْ كَانَ بِمَسَافَةِ الْقَصْرِ) ئەگەر مڵكو ماڵەکەی بە ئەندازەی کورتکردنەوەینوێژ دوور بوو (فَلَهَاالْفَسْخُ) ژنەکە مافی هەڵوەشاندنەوەی هەیە (وَإِلاَّ فَلاَ) بەڵام ئەگەر ئەوەندە دوور نەبوو، ژنەکە مافیهەڵوەشاندنەوەی نیە، بەڵکو (وَيُؤْمَرُ بِالإِحْضَارِ) مێردەکە فەرمانی پێدەکرێ: ماڵەکەی ئامادە بکاو ژنەکەی پێ بەخێو بکا.

(وَلَوْ تَبَرَّعَ رَجُلٌ بِهَا) ئەگەر کەسێك بە خۆڕایی بژێوەکەی لەجیاتی مێردەکە دایە ژنەکە، ئەوە (لَمْ يَلْزَمْهَا الْقَبُولُ) لە سەر ژنەکە واجب نیە قبوڵی بکا، چونکە منەتی تێدایە.

کەوابو: ئەگەر کەسەکە بە خۆڕایی بژێوەکەی دایە مێردەکە، ئینجا مێردەکەش دایە ژنەکە، ئەو کاتە واجبە: ژنەکە وەریبگرێو نابێ مارەبڕینەکە هەڵبوەشێنێتەوە؟ چونکە ژنەکە منەتبار نابێ.

وَقُدْرَتُهُ عَلَى الْكَسْبِ كَالْمَالِ، وَإِنَّمَا يُفْسَخُ بِعَجْزِهِ عَنْ نَفَقَةِ مُعْسِرٍ، وَالإِعْسَارُ بِالْكِسْوَةِ كَهُوَ بِالنَّفَقَةِ، وَكَذَا بِالأُدْمِ وَالْمَسْكَنِ فِالأَصَحِّ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ الْمَنْعُ فِالأُدْمِ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَفِي إِعْسَارِهِ بِالْمَهْرِ أَقْوَالٌ: أَظْهَرُهَا تَفْسَخُ قَبْلَ وَطْءٍ لاَ بَعْدَهُ، وَلاَ فَسْخَ حَتَّى يَثْبُتَ عِنْدَ قَاضٍ إِعْسَارُهُ فَيَفْسَخُهُ أَوْ يَأْذَنُ لَهَا فِيهِ،

هەروەها ئەگەر باوكو باپیرەش بژێوی ژنیکوڕەکەیان بدەن، ئەو کاتەش واجبە ژنەکە وەریبگرێو نابێ مارەبڕینەکە هەڵبوەشێنێتەوە ئەگەر مێردەکەی لە ژێر سەرپەرشتکاریەتی بابەکەیو باپیرەکەیدا بێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَقُدْرَتُهُ عَلَى الْكَسْبِ) تواناو هێزی مێردەکە لە سەر کەسابەتکردن (كَالْمَالِ) وەك هەبوونی مڵكو ماڵە، واتە: بە نەبوویی دانانرێو ژنەکە مافی هەڵوەشاندنەوەی مارەبڕینی نیە.

(وَإِنَّمَا يُفْسَخُ بِعَجْزِهِ عَنْ نَفَقَةِ مُعْسِرٍ) تەنها لەو حاڵەتەدا مارەبڕینەکە هەڵدەوەشێندرێتەوە:

كه مێردەكە توانای نەبێ بژێوی پیاوێكی‌نەبوویی بدا، نەك بژێوی‌هەبوویی‌و ناوەنجی.
(وَالإِعْسَارُ بِالْكِسْوَةِ كَهُوَ بِالنَّفَقَةِ) نەتوانینی بەرگكردنی‌ژنەكە بە هۆی نەبوویی، وەك نەتوانینی بژێودانەكەیەو دروستە مارەبڕینەكە هەڵبوەشێنێتەوە (وَكَذَا بِالأُدْمِ وَالْمَسْكَنِ فِيالأَصَحِّ) هەروەها ئەگەر توانای پێخورو نیشتەجێكردنیشی نەبێ دروستە هەڵبوەشێنێتەوە، بەڵام (قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ (اَلأَصَحُّ اَلْمَنْعُ فِيالأُدْمِ) بە فەرموودەی ڕاستتر: دروست نیە بە هۆی نەبوونی پێخۆر مارەبڕینەكە هەڵبوەشێنێتەوە (وَاللهُ أَعْلَمُ).
(وَفِي إِعْسَارِهِ بِالْمَهْرِ أَقْوَالٌ) لەبارەی نەبوونی مارەیی‌حازر سێ فەرموودە هەنە: (أَظْهَرُهَا تَفْسَخُ قَبْلَ وَطْءٍ) بەهێزترەكەیان: پێش جیماعكردن دروستە ژنەكە مارەبڕینەكە هەڵبوەشێنێتەوە (لاَ بَعْدَهُ) بەڵام لە دوای‌جیماعكردن بۆی دروست نیە، هەروەها ئەگەر مارەییەكە قەرز بێ‌و كاتی دانی هاتبێ‌و مێردەكە نەیبێ بیداتێ، ئەو كاتەش ژنەكە مافی هەڵوەشاندنەوەی نیە، هەروەك (الشبراملسی) فەرموویەتی.

﴿ چۆنیەتی هەڵوەشاندنەوەی مارەبڕینەكە ﴾

(وَلاَفَسْخَ) هەڵوەشاندنەوەی‌مارەبڕین بە هۆی نەتوانینی بەخێوكردن دروست نابێ (حَتَّى يَثْبُتَ عِنْدَ قَاضٍ إِعْسَارُهُ) تا لە لای قازی نەبوونییەكەی جێگیر دەبێ: بە شاهیدی دوو پیاو، یان بە دانپێداهێنانی‌خۆی، ئینجا كە نەبوونییەكەی جێگیر بوو، ئەو كاتە (فَيَفْسَخُهُ) قازی بەخۆی مارەبڕینەكەی هەڵدەوەشێنێتەوە (أَوْ يَأْذَنُ لَهَا فِيهِ) یان ئیزن دەدا ژنەكە بەخۆی هەڵیبوەشێنێتەوە.
جا ئەگەر لەو شوێنەدا قازی نەبو، یان ژنەكە نەدەگەیشتە لای قازی، یان بۆی هەڵنەدەوەشاندەوە، ئەو كاتە ژنەكە پیاوێكی‌دادپەروەر دەكاتە (مُحَكَّم)ی‌خۆی‌و لە لای وی هەڵیدەوەشێنێتەوە، هەڵوەشاندنەوەكەشی لە ئاشكرایی‌و لە پەنهانی‌دا جێبەجێ

ثُمَّ فِي قَوْلٍ يُنَجَّزُ الْفَسْخَ، وَالأَظْهَرُ إِمْهَالُهُ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ، وَلَهَا الْفَسْخُ صَبِيحَةَالرَّابِعِ إِلاَّ أَنْ يُسَلِّمَ نَفَقَتَهُ، وَلَوْ مَضَى يَوْمَانِ بِلاَ نَفَقَةٍ وَأَنْفَقَ الثَّالِثَ وَعَجَزَ الرَّابِعَ بَنَتْ، وَقِيلَ تَسْتَأْنِفُ، وَلَهَاالْخُرُوجُ زَمَنَ الْمُهْلَةِ لِتَحْصِيلِ النَّفَقَةِ، وَعَلَيْهَاالرُّجُوعُ لَيْلاً، وَلَوْ رَضِيَتْ بِإِعْسَارِهِ أَوْ نَكَحَتْهُ عَالِمَةً بِإِعْسَارِهِ فَلَهَاالْفَسْخُ بَعْدَهُ، وَلَوْ رَضِيَتْ بِإِعْسَارِهِ بِالْمَهْرِ فَلاَ، وَلاَ فَسْخَ لِوَلِيِّ صَغِيرَةٍ وَمَجْنُونَةٍ بِإِعْسَارٍ بِمَهْرٍ وَنَفَقَةٍ،

دەبێ‌و (عدَّة)شی لە كاتی‌هەڵوەشاندنەوەكەوە دەست پێ‌دەكا، هەروەك لە (تحفة)و (نهایة)دا فەرموویانە.
(ثُمَّ فِي قَوْلٍ يُنَجَّزُ الْفَسْخَ) ئینجا لە فەرموودەیەكدا دەسبەجێ مارەبڕینەكە هەڵدەوەشێنێتەوە، بەڵام (وَالأَظْهَرُ إِمْهَالُهُ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ) بە فەرموودەی‌بەهێزتر:ماوەی سێ ڕۆژان مێردەكە مۆڵەتی دەدرێتێ، ئینجا (وَلَهَا الْفَسْخُ صَبِيحَةَ الرَّابِعِ) ئەگەر لەو

سێ ڕۆژەدا بژێوەکەی نەدا، ژنەکە بۆی دروستە: لە بەیانیی ڕۆژیچوارەمدا مارەبڕینەکەی هەڵبوەشێنێتەوە (إلاّ أنْ يُسَلِّمَ نَفَقَتَهُ) مەگەر مێردەکە بژێوەکەی ڕۆژیچوارەم تەسلیمی ژنەکە بکا، ئەو کاتە دروست نیە مارەبڕینەکە هەڵبوەشێنێتەوە.

(وَلَوْ مَضَى يَوْمَانِ بِلاَ نَفَقَةٍ) ئەگەر دوو ڕۆژ ڕۆیشتن‌و بژێوەکەی نەدا، بەلام (وَأَنْفَقَ الثَّالِثَ وَعَجَزَ الرَّابِعَ) ڕۆژیسێیەم بژێوەکەیدا، ڕۆژیچوارەمیش تواناى نەبو بیدا، ئەو کاتە (بَنَتْ) ژنەکە لە سەر دوو ڕۆژەکەیڕابردوو ماوەی سێ ڕۆژەکە تەواو دەکا (وَقِيلَ تَسْتَأْنِفُ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: سەرلەبنیات دەست بە سێ ڕۆژەکە دەکاتەوە (وَلَهَا الْخُرُوجُ زَمَنَ الْمُهْلَةِ لِتَحْصِيلِ النَّفَقَةِ) ژنەکە بۆی دروستە لە ماوەیمۆڵەتەکەدا بەڕۆژ بڕواتە دەرەوە تاکو بژێوەکە بۆ خۆی وەدەست بێنێ، بەلام (وَعَلَيْهَا الرُّجُوعُ لَيْلاً) لە سەری واجبە شەوێ بگەڕێتەوە بۆ ماڵەکەی.

(وَلَوْ رَضِيَتْ بِإِعْسَارِهِ) ئەگەر ژنەکە بە نەبوویی مێردەکەی ڕازی بوو (أَوْ نَكَحَتْهُ عَالِمَةً بِإِعْسَارِهِ) یان لەو کاتەی شووی بە پیاوەکە کرد، دەیزانی نەبوویيەو تواناى بژێودانەکەی نیە، ئەوە لە هەردوو مەسەلەدا (فَلَهَاالْفَسْخُ بَعْدَهُ) بۆ ژنەکە دروستە لە دوای ڕازیبوونەکەش مارەبڕینەکەی هەڵبوەشێنێتەوە.

بەلام (وَلَوْ رَضِيَتْ بِإِعْسَارِهِ بِالْمَهْرِ) ئەگەر بە نەبوویيمارەییەکەی ڕازی بوو، ئەو کاتە (فَلاَ) دروست نیە مارەبڕینەکەی هەڵبوەشێنێتەوە (وَلاَ فَسْخَ لِوَلِيٍّ صَغِيرَةٍ وَمَجْنُونَةٍ) هەڵوەشاندنەوەی مارەبڕین دروست نیە: بۆ سەرپەرشتکاری ژنە بچوکەکەو ژنە شێتەکە (بِإِعْسَارٍ بِمَهْرٍ وَنَفَقَةٍ) بە هۆی ئەوەی مێردەکەیان تواناى مارەیی‌و بژێوەکەیانی نەبێ، بەڵکو بە قەرزی سەر مێردەکەیان: خزمەکانیان، یان (بیت المال) بەخێویان دەکەن.

وَلَوْ أَعْسَرَ زَوْجُ أَمَةٍ بِالنَّفَقَةِ فَلَهَا الْفَسْخُ، فَإِنْ رَضِيَتْ فَلاَ فَسْخَ لِلسَّيِّدِ فِالأَصَحِّ، وَلَهُ أَنْ يُلْجِئَهَا إِلَيْهِ بِأَنْ لاَ يُنْفِقَ عَلَيْهَا وَيَقُولَ: اِفْسَخِي أَوْ جُوعِي. (فَصْلٌ) يَلْزَمُهُ نَفَقَةُالْوَالِدِ وَإِنْ عَلاَ، وَالْوَلَدِ وَإِنْ سَفَلَ وَإِنْ اِخْتَلَفَ دِينُهُمَا، بِشَرْطِ يَسَارِ الْمُنْفِقِ بِفَاضِلٍ عَنْ قُوتِهِ وَقُوتِ عِيَالِهِ فِي يَوْمِهِ، وَيُبَاعُ فِيهَا مَا يُبَاعُ فِالدَّيْنِ،

(وَلَوْ أَعْسَرَ زَوْجُ أَمَةٍ بِالنَّفَقَةِ فَلَهَا الْفَسْخُ) ئەگەر مێردی (جارية)کەش تواناى بژێوی نەبێ، (جارية)کە بۆی دروستە مارەبڕینەکە هەڵبوەشێنێتەوە (فَإِنْ رَضِيَتْ فَلاَ فَسْخَ لِلسَّيِّدِ فِيالأَصَحِّ) جا ئەگەر (جارية)کە بە نەبوویی مێردەکە ڕازی بێ، بۆ گەورەکەی دروست نیە هەڵیبوەشێنێتەوە، بەلام (وَلَهُ أَنْ يُلْجِئَهَا إِلَيْهِ) بۆ گەورەکە دروستە: (جارية)کە ناچار بکا بۆ هەڵوەشاندنەوەکە: (بِأَنْ لاَ يُنْفِقَ عَلَيْهَا) وەك بەخێوی نەکاو (وَيَقُولَ) پێی بڵێ: (اِفْسَخِي أَوْ جُوعِي) یان مارەبڕینەکەت هەڵبوەشێنەوە، یان برسی ببە.

بزانە: مەبەست بە بژێودان لە باسی خزمەکاندا: ئەركی خواردەمەنیو پێخۆرو جلو بەرگو شوێنی نیشتەجێبوونو پارەی دەرمانینەخۆشیو كرێیپزیشكە.
(يَلْزَمُهُ نَفَقَةُ الْوَالِدِ وَإِنْ عَلاَ) لە سەر كوڕو كیژ واجبە: بژێوی دایكو باوكو داپیرەو باپیرە بدەن، هەرچەند بەرەوسەرەوەش بن (وَالْوَلَدِ وَإِنْ سَفَلَ) لە سەر دایكو باوكیش واجبە: بژێوی كوڕو كیژو نەوەكانیان بدەن، هەرچەند بەرەوخواریش بن (وَإِنْ اخْتَلَفَ دِينُهُمَا) هەرچەند ئایینەكەشیان جیاواز بێ: وەك دایكو باوكەكان كافر بنو منداڵەكانیان موسوڵمان بن، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَى أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِالدُّنْيَا مَعْرُوفاً﴾ ئەگەر دایكو باوكت هەوڵیان لەگەڵ دای هاوبەشم بۆ دابنێی گوێڕایەڵیان مەبە، بەڵام لە دونیادا بە چاكی هاوڕێیەتییان بكە. واتە: بەخێوكردنیان بەشێكە لە هاوڕێیەتی چاك.
هەم دەفەرموێ: ﴿فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ﴾ ئەگەر ژنەكانتان شیریان دایە منداڵەكانتان ئێوەش كرێی شیردانەكەیان بدەنێ. واتە: چونكە بەخێوكردنی منداڵەكانتان لە سەر واجبە.
جا بزانە: جگە لە تیرەی سەرەوەو تیرەی خوارەوە بەخێوكردنی هیچ خزمێكیتر واجب نیە، بەڵام لە مەزهەبی ئیمامی(حنفی)دا: بەخێوكردنی گشت خزمێكیمەحرەم واجبە، بەو مەرجەی ئایینیان یەك بێ، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.
جا ئەو بەخێوكردنەش كە واجبە (بِشَرْطِ يَسَارِ الْمُنْفِقِ) بەو مەرجەیە: بژێودەرەكە هەبوویی بێ: (بِفَاضِلٍ عَنْ قُوتِهِ وَقُوتِ عِيَالِهِ فِي يَوْمِهِ) بەوەی زێدەی هەبێ لە بژێوی خۆیو ژنو منداڵەكانی لە ڕۆژو شەوەكەیدا (وَيُبَاعُ فِيهَا مَايُبَاعُ فِي الدَّيْنِ) بۆ بەخێوكردنی وَيَلْزَمُ كَسُوبًا كَسْبُهَا فِالأَصَحِّ، وَلاَ تَجِبُ لِمَالِكٍ كِفَايَتَهُ وَلاَ لِمُكْتَسِبِهَا، وَتَجِبُ لِفَقِيرٍ غَيْرِ مُكْتَسِبٍ إِنْ كَانَ زَمِنًا أَوْ صَغِيرًا أَوْ مَجْنُونًا وَإِلاَّ فَأَقْوَالٌ أَحْسَنُهَا: تَجِبُ، وَالثَّالِثُ لأَصْلٍ لاَ فَرْعٍ، قُلْتُ: اَلثَّالِثُ أَظْهَرُ وَاللهُ أَعْلَمُ.

دایكو باوكو منداڵەكانی واجبە: ئەو شتە بفرۆشرێ كە بۆ دانەوەی قەرز دەفرۆشرێ: وەك زەویو باغو ئەو جۆرە شتانەی لە باسی قەدەغەكردنیقەرزدا ڕابران.
هەم (وَيَلْزَمُ كَسُوبًا كَسْبُهَا) لە سەر كاسبكار واجبە: بە كەسابەتیخۆی ئەركی بەخێوكردنەكەیان پەیدا بكا (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاستتردا، بەڵام (وَلاَ تَجِبُ لِمَالِكٍ كِفَايَتَهُ) بەخێوكردنی ئەو دایكو باوكو منداڵانە واجب نیە، كە بەشیخۆی ملكو ماڵی هەیە، هەرچەند پەككەوتووش بێ، یان شێت بێ، یان بچوك بێ، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی، واتە: ئەگەر پەككەوتوو، یان شێت، یان منداڵ ملكو ماڵی خۆی هەبێ، ئەو كاتە لە سەر حیسابیخۆی بەخێو دەكرێ (وَلاَ لِمُكْتَسِبِهَا) هەروەها بەخێوكردنی ئەو

کەسەش واجب نیە کە بەشیخۆی کەسابەت دەکا.
(وَتَجِبُ لِفَقِيرٍ غَيْرِ مُكْتَسِبٍ) بەخێوکردنی ئەو جۆرە دایكو باوكو کوڕو کیژە واجبە: کە هەژارەو کەسابەتیشی پێناکرێ (إِنْ كَانَ زَمِنًا) ئەگەر پەککەوتوو بێ، یان کوێر بێ، یان نەخۆشێکی بەردەوام بێ (أَوْ صَغِيرًا أَوْ مَجْنُونًا) یان هەژارو بچوك بێ، یان هەژارو شێت بێ.
جا ئەگەر منداڵە بچوکەکە دەیتوانی کارێك بکا، بۆ سەرپەرشتکارەکەی دروستە: بە زۆرلێکردن کارەکەی پێبکاو لە بەرهەمیکارەکەی بەخێوی بکا هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.
(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر توانای کەسابەتی هەبو و بە قەسدی کەسابەتی نەدەکردو پەککەوتوو و شێتو منداڵیش نەبو، ئەو کاتە (فَأَقْوَالٌ) سێ فەرموودە هەنە:
(أَحْسَنُهَا تَجِبُ) جوانترەکەیان: لەو حاڵەتەشدا بەخێوکردنی تیرەی سەرەوەو خوارەوە واجبە
(وَالثَّالِثُ) سێیەمەکەش دەفەرموێ: (لأَصْلٍ لاَ فَرْعٍ) بەخێوکردنی تیرەی سەرەوە واجبەو داوای کارکردنیان لێناکرێ، بەڵام بەخێوکردنی تیرەی خوارەوە واجب نیە، بەڵکو تیرەی خوارەوە داوای کارکردنیان لێ دەکرێ (قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (اَلثَّالِثُ أَظْهَرُ) ئەم فەرموودە سێیەمە بەهێزترە (وَاللهُ أَعْلَمُ) چونکە زۆر سفلەیی و بێئەمەکییەو بە هاوڕێیەتیی باش داناندرێ کوڕو کیژ داوای کارکردن لە دایكو باوکیان بکەنو بەخێویان نەکەن.
جا بزانە: تا کوڕ بلۆغی دەبێو کیژ شوو دەکا بەخێوکردنیان واجبە، واتە: بە تەنها شووکردن بژێوی دایكو کیژ لادەکەوێ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا دروست نیە داوای شووکردنیان لێبکرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
وَهِيَ الْكِفَايَةُ، وَتَسْقُطُ بِفَوَاتِهَا، وَلاَ تَصِيرُ دَيْنًا عَلَيْهِ إلاَّ بِفَرْضِ قَاضٍ، أَوْ إذْنِهِ فِي اقْتِرَاضٍ لِغَيْبَةٍ أَوْ مَنْعٍ،

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر تیرەی سەرەوە، یان خوارەوە توانای کەسابەتێکیحەڕامی هەبوو، ئەوەش وەکو نەتوانین وایە، هەروەها ئەگەر کەسابەتەکەش شیاویخۆی نەبێ، هەر بە نەبوون دادەندرێ، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی، واتە: با کەسابەتەکە نەکاو واجبە: بەخێو بکرێ، هەروەها ئەگەر خەریکی خوێندن بوو بۆیێ کەسابەتی پێنەدەکرا، ئەو کاتەش بەخێوکردنی واجبە، هەروەك لە (الشبراملسی)و (الشروانی)دا فەرموویانە.
(وَهِيَ) مەبەست بە بژێوی تیرەی سەرەوەو خوارەوە (اَلْكِفَايَةُ) ئەوەیە چەندی پێویستە ئەوەندی بداتێ: لە خواردنو جلو بەرگو نیشتەجێکردنو دەرمانو پزیشكو خزمەتکردن، بەڵام (وَتَسْقُطُ بِفَوَاتِهَا) ئەو بژێوە بە لەدەستچوون لادەکەوێ، واتە: ئەگەر ماوەیەك بژێوەکە نەدرا، ئەوە لەدەست دەچێو (وَلاَ تَصِيرُ دَيْنًا عَلَيْهِ) نابێتە قەرز لە ئەستۆی

بژێودەرەکە (إلاَّ بِفَرْضِ قَاضٍ) تەنها بە دانانی قازی دەبێتە قەرز (أوْ إذْنِهِ فِی اِقْتِرَاضٍ) یان ئەگەر قازی ئیزنی یدا بژێوەکە قەرز بکا (لِغَیْبَةٍ أوْ مَنْعٍ) لە بەر ئەوەی بژێودەرەکە لەو شوێنەدا حازر نیە، یان بە ڕقەکاری بژێوەکە نادا، لەو حاڵەتانەدا بژێوەکە دەبێتە قەرز.

﴿ ئاگاداریەکیتر ﴾: لەو حاڵەتەی بەخێوکردنی واجبەو بژێوەکەشی نادرێتیو ناشتوانێ بە قازی لێیوەربگرێ، دروستە خاوەن مافەکە ئەندازەی بژێوەکەیخۆی لە ماڵی بژێودەرەکە ببا، هەم بۆ باوكو باپیرە دروستە: بە ناویسەرپەرشتکاریەتی بژێویخۆیان لە ماڵی کوڕو کیژە بچوکەکانیان ببەن، بەڵام ئەگەر دایك بژێوەکەی لە سەر کوڕو کیژە بچوکەکان بێ، نابێ بە بێبڕیاری قازی بیبا، هەروەك لە (نهایة) و (مغنی)دا فەرموویانە.

جا ئەگەر دایکەکە سەروەسێت بوو لە سەر منداڵە بچوکەکانی، ئەو کاتە پێویست بە ئیزنی قازی ناکا، هەروەك ئەگەر قازی نەبو و بژێودەرەکەش حازر نەبو، نەشگونجا لە ماڵی بژێودەرەکە بژێوەکە ببا، لەو حاڵەتەدا دروستە دایکەکە: بژێوی منداڵەکانی قەرز بکا، یان لە ماڵیخۆی بژێوەکەیان بە قەرز بداتێ، بەڵام لە هەردوو حاڵەتدا مەرجە: دوو شاهید بگرێ بۆ ئەوەی بتوانێ لە بژێودەرەکە وەریبگرێتەوە، هەروەك لە (تحفة)و (الشروانی)دا ڕوون کراوەتەوە، واتە: ئەگەر دەگونجا لە ماڵی بژێودەرەکە بیبا، ئەو کاتە نابێ قەرزی بکا.

جا بەڵگەی ئەو مەسەلانە ئەم حەدیسەیە: ﴿عن عائشة رضي الله عنها: أَنَّ هِند بنت عُتْبَة قالَتْ: إنَّ أبَاسُفْیَانَ لاَیُعْطِینِی مَا یَکْفِینِی وَوَلَدِی إلاَّ مَا أَخَذْتُ مِنْهُ وَهُوَ لاَیَعْلَمُ؟ فَقَالَ النَّبِیُّ ﷺ: خُذِی مَا یَکْفِیكِ وَوَلَدَكِ بِالْمَعْرُوفِ﴾ رواه الشیخان، (أبوسفیان)یمێردم بەشی خۆمو

وَعَلَیْهَا إرْضَاعُ وَلَدِهَا اللِّبَأَ، ثُمَّ بَعْدَهُ إنْ لَمْ یُوجَدْ إلاَّ هِيَ أَوْ أَجْنَبِیَّةٌ وَجَبَ إرْضَاعُهُ، وَإنْ وُجِدَتَا لَمْ تُجْبَرِالأُمُّ، فَإنْ رَغِبَتْ وَهِيَ مَنْکُوحَةُ أَبِیهِ فَلَهُ مَنْعُهَا فِالأَصَحِّ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ لَیْسَ لَهُ مَنْعُهَا وَصَحَّحَهُ الأَکْثَرُونَ وَاللهُ أعْلَمُ. فَإنْ اِتَّفَقَا وَطَلَبَتْ أُجْرَةَ مِثْلٍ أُجِیبَتْ،

منداڵەکەم بژێوم ناداتێ، مەگەر بە دزی لە ماڵەکەی بیبەم؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: بەشی خۆتو منداڵەکەت لە ماڵی مێردەکەت ببە.

﴿ باسی شیردانی منداڵ ﴾

(وَعَلَیْهَا) لە سەر دایك واجبە (إرْضَاعُ وَلَدِهَا اللِّبَأَ) فرچك بداتە منداڵەکەی، واتە: شیری دوای منداڵبوون، بەڵام دروستە کرێی فرچکەکە وەربگرێ (ثُمَّ بَعْدَهُ) ئینجا لە دوای فرچکەکەش (إنْ لَمْ یُوجَدْ إلاَّ هِيَ أَوْ أجْنَبِیَّةٌ) ئەگەر جگە لە دایکەکە، یان جگە لە ئافرەتێکیبێگانە هیچ ئافرەتێکیتر حازر نەبو، ئەو کاتە (وَجَبَ إرْضَاعُهُ) لە سەر حازرەکە واجبە شیری بداتێ، جا بۆ دایکەکەو بۆ بێگانەکە دروستە داوای کرێی شیردانەکەی لەو

کەسە بکەن: کە بەخێوکردنی منداڵەکەی لە سەرە (وَإِنْ وُجِدَتَا) ئەگەر دایکەکەو ژنە بێگانەکە هەردووکیان حازر بون، ئەو کاتە (لَمْ تُجْبَرِ الأُمُّ) دایکەکە زۆری لێناکرێ شیر بداتە منداڵەکەی، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَإِنْ تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُ أُخْرَى﴾ ئەگەر لەبارەی شیردانی منداڵ کەوتنە زەیقەتیو دایکەکە شیری نەدایێ، ئەوە ئافرەتێکیتر بۆی شیر دەدا. واتە: زۆر لە دایکەکە ناکرێ.

(فَإِنْ رَغِبَتْ وَهِيَ مَنْكُوحَةُ أَبِيهِ) جا ئەگەر دایکەکە حەزیکرد شیر بداتە منداڵەکەیو هەر لە ژێر مارەی باوکی منداڵەکەشدا بوو، ئەوە (فَلَهُ مَنْعُهَا فِي‌الأَصَحِّ) باوکەکە بۆی هەیە ڕێگای نەدا (قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (الأَصَحُّ لَيْسَ لَهُ مَنْعُهَا) بە فەرموودەی ڕاستتر: باوکەکە بۆی دروست نیە دایکەکە قەدەغە بکا لە شیردانی‌منداڵەکەی (وَصَحَّحَهُ الأَكْثَرُونَ وَاللهُ أَعْلَمُ) زۆرترینی‌زانایانیش ئەم فەرموودەیان بە ڕاست داناوە، چونکە دایك بە بەزەیی‌ترەو شیرەکەشی گونجاوترە، جا ئەگەر لە ئەندازەی ماوەی‌شیردانەکەدا بووە کێشەیان، ئەوە لە (باسی بەخێوکردنی‌کۆیلە)دا ڕوونی دەکەینەوە، إن شاءالله تعالی.

(فَإِنْ اتَّفَقَا) جا ئەگەر ڕێك کەوتن دایکەکە شیر بداتە منداڵەکەیو (وَطَلَبَتْ أُجْرَةَ مِثْلٍ) دایکەکەش داوای کرێی‌هاوێنەی کرد، ئەوە (أُجِيبَتْ) بە قسەی دایکەکە دەکرێو واجبە کرێی‌شیردانەکەی بدرێتێ، خوای‌گەورە دەفەرموێ: ﴿فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ﴾ ئەگەر ژنەکانتان منداڵەکانیان بۆ شیردان کرێیەکەیان بدەنێ.

جا بزانە: ئەگەر دایکەکە شیری دایە منداڵەکەیو بێدەنگ بوو و داوای کرێی نەکرد، ئەو کاتە مافی کرێی نیە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

أَوْ فَوْقَهَا فَلاَ، وَكَذَا إِنْ تَبَرَّعَتْ أَجْنَبِيَّةٌ أَوْ رَضِيَتْ بِأَقَلَّ فِي الأَظْهَرِ، وَمَنْ اِسْتَوَى فَرْعَاهُ أَنْفَقَا، وَإِلاَّ فَالأَصَحُّ أَقْرَبُهُمَا، فَإِنْ اِسْتَوَى فَبِالإِرْثِ فِي الأَصَحِّ، وَالثَّانِي بِالإِرْثِ ثُمَّ الْقُرْبِ، وَالْوَارِثَانِ يَسْتَوِيَانِ أَمْ يُوَزَّعُ بِحَسَبِهِ؟ وَجْهَانِ،

(أَوْ فَوْقَهَا) یان ئەگەر دایکەکە لە کرێی هاوێنە زیاتری داوا کرد، ئەو کاتە (فَلاَ) بە قسەی ناکرێو شیردەرێکی بێگانەی بۆ دەگیرێ (وَكَذَا إِنْ تَبَرَّعَتْ أَجْنَبِيَّةٌ) هەروەها بە قسەی دایکەکە ناکرێ ئەگەر ئافرەتێکی بێگانە بە خۆڕایی شیری بداتێ (أَوْ رَضِيَتْ بِأَقَلَّ) یان ئەگەر بە کەمتر لە کرێی دایکەکە ڕازی بێ، ئەو کاتەش بە قسەی دایکەکە ناکرێو بێگانەکە شیری دەداتێ (فِي‌الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی‌بەهێزتردا، واتە: بەڵام ئەگەر دایکەکەش بە خۆڕایی شیری بداتێ، ئەو کاتە دروست نیە بدرێتە دەست بێگانە، والله أعلم.

﴿ هاوبەشی لە بەخێوکردندا ﴾

(وَمَنْ اِسْتَوَى فَرْعَاهُ) هەر دایكو باوكێك كوڕەكانیان، یان كیـژەكانیان یەكسـان بـون: لـە نزیكیو میراتگرتندا: وەك دوو كوڕ بە یەكەوە، یـان دوو كیـژ بـە یەكـەوە، ئـەوە (أَنْفَقَا) واجبـە: بـە یەكـەوە بـژێوی دایـكو باوكەكـەیان بـدەن، هەرچـەند یەكێكیشـیان لـەویتر دەوڵەمەندتر بێ (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر لە نزیكیدا وەكو یەكتری نەبون، ئەو كاتـە (فَالأَصَحُّ أَقْرَبُهُمَا) بە فەرموودەی ڕاستتر: بژێوەكە لە سەر نزیكترەكەیان واجبە، هەرچەند مێیینەش بـێو میراتگـریش نـەبێ: وەك كیژیكیـژ و كوڕیكیـژ، لەگـەڵ كوڕیكوڕیكـوڕ ﴿عن أبهریرةﷺ: قال رَجُلٌ مَنْ أَحَقُّ النَّاسِ بِحُسْنِ الصُّحْبَةِ؟ قَالَ النَّبِيُّﷺ: أُمُّكَ ثُمَّ أُمُّكَ ثُمَّ أُمُّكَ، ثُمَّ أَبُوكَ، ثُمَّ أَدْنَاكَ فَأَدْنَاكَ﴾ رواه مسلم، كێ شیاوترە بـە جـوانیی هاوڕێیـەتی؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: دایكت، دایكت، دایكت، ئینجا باوكت، ئینجا نزیكترت، نزیكترت.

(فَإِنْ اسْتَوَى) جا ئەگەر نزیكییـان یەكسـان بـوو: وەك كیـژیكوڕو كوڕیكیـژ، ئـەو كاتـە (فَبِالإِرْثِ فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا: بە میراتگرتن بژێودانەكـە ڕەچـاو دەكـرێ، كەواتە: لە سەر كیژەكوڕەكە واجبە، نەك لە سەر كوڕەكیژەكە (وَالثَّانِي) بە فەرمووودەی دووەمی بێهێز: (بِالإِرْثِ) یەكەمجار بە میراتگرتن بژێودانەكـە ڕەچـاو دەكـرێ، هەرچـەند ئەوەكـەیتریش نـزیكتر بـێ (ثُـمَّ الْقُـرْبِ) ئینجـا نزیكـی ڕەچـاو دەكـرێ، كەواتـە: بـەم فەرموودەیە: لە سەر كوڕیكوڕیكوڕەكە واجبە بژێوەكەی داپـیرەو باپیرەكـانی بـداو لـە سەر كیژیكیژو كوڕیكیژەكە واجب نیە؟ چونكە ئەو میراتگرەو ئەوانە میراتگر نین.

(وَالْوَارِثَانِ) دوو میراتگری لە یەك پلە: وەك كوڕێكو كیژێك (یَسْتَوِیَانِ أَمْ یُوَزَّعُ بِحَسَبِهِ؟) ئایا یەكسانن بۆ بژێودان، یان بەگوێرەی میراتگرتنەكەیان بە سەریاندا بـەش دەكـرێ؟ (وَجْهَـانِ) دوو فـەرموودە هەنـە، بەهێزترەكـەیان دەفـەرموێ: بـەگوێرەی میراتگـرتن بە سەریاندابەش دەكرێ، كەواتـە: كوڕەكـە دوو بەشـی بژێوەكـەی دایـكو بـاوكی دەدا،

وَمَنْ لَـهُ أَبَـوَانِ فَعَلَـى الأَبِ، وَقِیـلَ عَلَیْهِمَـا لِبَـالِغٍ، أَوْ أَجْـدَادٌ وَجَـدَّاتٌ إِنْ أَدْلَـى بَعْضُـهُمْ بِبَعْضٍ فَـالأَقْرَبُ، وَإِلاَّ فَبِـالْقُرْبِ، وَقِیـلَ الإِرْثُ، وَقِیـلَ بِوِلاَیَةِالْمَالِ، وَمَنْ لَـهُ أَصْـلٌ وَفَـرْعٌ فَفِی الأَصَحِّ عَلَىالْفَرْعِ وَإِنْ بَعُدَ، أَوْ مُحْتَاجُونَ یُقَدِّمُ زَوْجَتَهُ ثُمَّ الأَقْرَبَ،

كیژەكەش بەشێكی دەدا...بەم جۆرە (وَمَنْ لَهُ أَبَوَانِ) ئەو هەژارەی دایكو بـاوكی وێكـڕا هەنە، ئەوە (فَعَلَىالأَبِ) بژێوەكەی تەنها لە سەر باوكیەتی، ئینجا لـە سـەر باپیرەیـەتی، واتە: هەتا باوكو باپیرەو بە سەرەوەتر هەبن، بژێوی منداڵەكە: نە لە سەر دایكەكەیو نە لە سەر داپیرەكەی واجب نابێ، هەرچەند بلۆغیشی بوبێ، بـەڵام ئەگـەر منداڵەكـە بـاوكو باپیرەی نەبو و هیچ ماڵیشینەبو، ئەو كاتە بژێوەكەی لـە سـەر دایكیـەتی، هـەروەك لـە (مەرجەكانی پەروەردەكەر)دا ڕوون كراوەتەوە (وَقِیلَ عَلَیْهِمَا لِبَـالِغٍ) لـە فەرموودەیـەكی بێهێزدا: بژێوەكە لە سەر دایكو باوكەكەیە بۆ ئەو منداڵەی بلۆغی بووە بەگوێرەی میرات.

(أَوْ أَجْدَادٌ) یان تەنها باپیرەکانی دایکیو باوکی وێکڕا کۆ بونەوە (أَوَجَدَّاتٌ) یان تەنها داپیرەکانی دایکیو باوکی وێکڕا کۆ بونەوە، ئەوە (إِنْ أَدْلَى بَعْضُهُمْ بِبَعْضٍ) ئەگەر باپیرەکان، یان داپیرەکان هەندێکیان بە هەندێکیان دەگەیشتنە منداڵەکە، ئەو کاتە (فَالأَقْرَبُ) کامەیان نزیکترە، واجبە: ئەویان بژێوەکە بدا (وَإِلّا) بەلأم ئەگەر بە یەکتری نەدەگەیشتنە منداڵەکە، ئەو کاتەش (فَبِالقُرْبِ) هەر بەنزیکی ڕەفتاردەکریٚو کامەیان نزیکترە ئەویان بژێوەکە دەدا، بە بەڵگەی حەدیسەکەیڕابردوو (وَقِيلَ الإِرْثُ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: بەگوێرەی میراتگرتن ڕەفتار دەکرێ (وَقِيلَ بِوِلاَيَةِ المَالِ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: بە سەرپەرشتیی‌ماڵی ڕەفتار دەکرێ.

(وَمَنْ لَهُ أَصْلٌ وَفَرْعٌ) ئەو هەژارەی دایكو باوكو كوڕو كیژی هەنە (فَفِيالأَصَحِّ عَلَىالْفَرْعِ وَإِنْ بَعُدَ) لە فەرموودەی ڕاستتردا: بژێوەکەی لە سەر كوڕو كیژیەتی هەر چەند دووریش بن: وەك كوڕیكوڕو بەرەو خوارتر، كەواتە: تا تیرەی خوارەوە هەبێ، بژێوەكە لە سەر تیرەی سەرەوە واجب نابێ.

(أَوْ مُحْتَاجُونَ) یان ئەگەر كەسێك هەژارەكانی تیرەی سەرەوەو خوارەوەی وێكڕا هەبونو بژێوەكەش بەشی هەموانی نەدەكرد، ئەو كاتە (يُقَدِّمُ زَوْجَتَهُ) پێش هەموویان واجبە: بژێوی ژنەكەی بدا، چونكە بە هیچ جۆرێك بژێوەكەی لا ناكەوێو دەبێتە قەرز (ثُمَّ الأَقْرَبَ) ئینجا نزیكتر، جا نزیكترەكە وەپێش دێخێ، واتە: منداڵە بچوكەكانو شێتەكانی، ئینجا دایكی، ئینجا باوكی، ئینجا منداڵە بالغەكانی، ئینجا داپیرەكانی، ئینجا باپیرەكانی ﴿عن أبىهريرة: قال رَجُلٌ: يَارَسُولَ اللهِ عِنْدِى دِينَارٌ؟ قَالَ: أَنْفِقْهُ عَلَى نَفْسِكَ. قَالَ: عِنْدِى آخَرُ؟ قَالَ: أَنْفِقْهُ عَلَى زَوْجَتِكَ. قَالَ: عِنْدِى آخَرُ؟ قَالَ: أَنْفِقْهُ عَلَى وَلَدِكَ...﴾الحديث رواه النسائى واصله فى صحيح مسلم، پیاوێك گوتی: ئەگەر دینارێكم هەبێ؟ پێغەمبەر

وَقِيلَ: الْوَارِثُ، وَقِيلَ: الْوَلِيِّ.

(فَصْلٌ) اَلْحضَانَةُ حِفْظُ مَنْ لاَ يَسْتَقِلُّ وَتَرْبِيَتُهُ. وَالإِنَاثُ أَلْيَقُ بِهَا، وَأَوْلاَهُنَّ أُمٌّ ثُمَّ أُمَّهَاتٌ يُدْلِينَ بِإِنَاثٍ يُقَدَّمُ أَقْرَبُهُنَّ، وَالْجَدِيدُ تُقَدَّمُ بَعْدَهُنَّ أُمُّ أَبٍ ثُمَّ أُمَّهَاتُهَاالْمُدْلِيَاتُ بِإِنَاثٍ ثُمَّ أُمُّ أَبِأَبٍ كَذَلِكَ، ثُمَّ أُمُّ أَبِجَدٍّ كَذَلِكَ، وَالْقَدِيمُ: اَلأَخَوَاتُ وَالْخَالاَتُ عَلَيْهِنَّ،

فەرمووی: خۆتی پێ بژێینە، گوتی: دینارێكیترم هەبێ؟ فەرمووی: ژنەكەتی پێبژێینە، گوتی: دینارێكیترم هەبێ؟ فەرمووی: منداڵەكەت پێ بژێنە.

(وَقِيلَ الْوَارِثُ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: میراتگرەكە وەپێش دێخێ (وَقِيلَ الْوَلِيُّ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: سەرپەرشتكارەكە وەپێش دێخێ.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی (اَلْحضَانَةُ): پاراستنو پەروەردەكردنی منداڵ ﴾

واتەی (اَلْحضَانَةُ) لە شەرعدا: (حِفْظُ مَنْ لاَ يَسْتَقِلُّ وَتَرْبِيَتُهُ) پاراستنو پەروەردەكردنی ئەو

کەسەیە کە سەربەخۆ نیە: وەك منداڵو شێت، بەوەی لە خراپە بیپارێزێو جلو لاشەی بشۆرێ، خواردەمەنیی بۆ ئامادە بکرێو لە بێشکەدا بژێندرێ تاکو بخەوێ.

(وَالإِنَاثُ أَلْيَقُ بِهَا) ئافرەتان شیاوترن بەو کارە (وَأَوْلاَهُنَّ أُمٌّ) لە هەموویانیش لەپێشتر دایکیمنداڵەکەیە تا منداڵەکە فامیدە دەبێ، چونکە لە گشتیان بە بەزەیيترە، ئینجا کە فامیدە بوو، بەو شێوەیداهاتوو دەکرێتە سەرپشك ﴿عن عبدالله بن عَمرو رضالله عنهما: أَنَّ امْرَأَةً قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ اِبْنِى هَذا كَانَ بَطْنِى لَهُ وِعَاءً وَثَدْيِي لَهُ سِقاءً وَحِجْرِى لَهُ حِوَاءً، وَإِنَّ أَبَاهُ طَلَّقَنِى وَأَرَادَ أَنْ يَنْتَزِعَهُ مِنِّى؟ فَقالَ رَسُولُ اللهِﷺ: أَنْتِ أَحَقُّ بِهِ مَالَمْ تَنْكِحِى﴾ رواهأبوداود وأحمد وصححه الحاكم، ژنێکی تەڵاقدراو گوتی: ئەم کوڕەی من زگەکەم کیسەیئەو بوو، مەمکم کوندەی ئەو بوو، کۆشم یاتاغی ئەو بوو، باوکیشی منی تەڵاق داوەو دەیەوێ لە منی وەربگرێتەوە؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: تۆ مافت زیاترە منداڵەکەت لە لا بێ، تا مێردێکیتر ناکەی.

(ثُمَّ) ئینجا لە دوای دایك (أُمَّهَاتٌ يُدْلِينَ بِإِنَاثٍ) داپیرەکانی لەدایکی کە بە پوختەی مێینەکان بگەنەوە دایکەکە (يُقَدَّمُ أَقْرَبُهُنَّ) نزیکترەکەیان وەپێش دێخرێ بۆ پەروەردەی منداڵەکە، ئینجا (وَالْجَدِيدُ) بە فەرموودەینوێ (تُقَدَّمُ بَعْدَهُنَّ أُمُّ أَبٍ) لە دوای داپیرەکانی لەدایکی، دایکیباوك وەپێش دێخرێ (ثُمَّ أُمَّهَاتُهَا الْمُدْلِيَاتُ بِإِنَاثٍ) ئینجا دایکی دایکیباوك کە بە پوختەی مێینەکان بگەنەوە دایکە باوکەکە (ثُمَّ أُمُّ أَبِى أَبٍ كَذَلِكَ) ئینجا دایکی باوکیباوك، ئینجا دایکەکانی دایکیباوکیباوك (ثُمَّ أُمُّ أَبِى جَدٍّ كَذَلِكَ) ئینجا دایکی باوکیباپیرەو دایکەکانی ئەو دایکەش (وَالْقَدِيمُ) بە فەرموودەی کۆن (الأَخَوَاتُ وَالْخَالاَتُ عَلَيْهِنَّ) خوشکەکانیمنداڵەکەو خوشکەکانیدایکیمنداڵەکە، وەپێش دایکەکانی باوكو باپیرە دێخرێن؟ چونکە خوشکەکانی لە زگو پشتی خۆیەتی، هەم پێغەمبەریشﷺ

وَتُقَدَّمُ أُخْتٌ عَلَى خَالَةٍ وَخَالَةٌ عَلَى بِنْتِ أَخٍ وَأُخْتٍ، وَبِنْتُ أَخٍ وَأُخْتٍ عَلَى عَمَّةٍ، وَأُخْتٌ مِنْ أَبَوَيْنِ عَلَى أُخْتٍ مِنْ أَحدِهِما، وَالأَصَحُّ تَقْدِيمُ أُخْتٍ مِنْ أَبٍ عَلَى أُخْتٍ مِنْ أُمٍّ وَخالَةٍ وَعَمَّةٍ لأَبٍ عَلَيْهِمَا لأُمٍّ، وَسُقُوطُ كُلِّ جَدَّةٍ لاَ تَرِثُ دُونَ أُنْثَى غَيْرِ مَحْرَمٍ كَبِنْتِ خَالَةٍ، وَتَثْبُتُ لِكُلِّ ذَكَرٍ مَحْرَمٍ وَارِثٍ عَلَى تَرْتِيبِ الإِرْثِ، وَكَذَا غَيْرُ مَحْرَمٍ كَابْنِ عَمٍّ عَلَىالصَّحِيحِ، وَلاَ تُسَلَّمُ إِلَيْهِ مُشْتَهَاةٌ بَلْ إِلَى ثِقَةٍ يُعَيِّنُهَا، فَإِنْ فُقِدَ الإِرْثُ وَالْمَحْرَمِيَّةُ أَوْ الإِرْثُ فَلاَ فِىالأَصَحِّ، وَإِنْ اِجْتَمَعَ ذُكُورٌ وَإِنَاثٌ فَالأُمُّ ثُمَّ أُمَّهَاتُهَا ثُمَّ الأَبُ،

دەفەرموێ: ﴿اَلْخَالَةُ بِمَنْزِلَةِ الأُمِّ﴾ رواه البخاری، خوشکی دایك لە پلەی دایکە. ئینجا (وَتُقَدَّمُ أُخْتٌ عَلَى خَالَةٍ) خوشك وەپێش خوشکیدایك دێخرێ، هەم (وَخَالَةٌ عَلَى بِنْتِ أَخٍ وَأُخْتٍ) خوشکیدایکیش وەپێش کیژیبراو کیژیخوشك دێخرێ، هەم (وَبِنْتُ أَخٍ وَأُخْتٍ عَلَى عَمَّةٍ) کیژیبراو کیژیخوشك وەپێش خوشکیباوك دێخرێن (وَأُخْتٌ مِنْ

أَبَوَيْنِ عَلَى أُخْتٍ مِنْ أَحَدِهِمَا) خوشكی لەدایكوباوكی وەپـێش خوشـكی تـەنها لـەدایكیو تەنها لەباوكی دێخرێ (وَالأَصَحُّ تَقْدِيمُ أُخْتٍ مِنْ أَبٍ عَلَى أُخْتٍ مِنْ أُمٍّ) بـە فـەرموودەی ڕاستتر: خوشكی لەباوكی وەپێش خوشكی لەدایكی دێخرێ (وَخَالَةٍ وَعَمَّةٍ لأَبٍ عَلَيْهِمَا لأُمٍّ) هـەم خوشـكیدایكو خوشـكیباوك كـە تـەنها لـەباوكی بـن، وەپـێش ئـەو خوشـكەدایكو خوشكەباوكە دێخرێن كە تەنها لەدایكین، هەم (وَسُقُوطُ كُلِّ جَدَّةٍ لاَ تَرِثُ) بـە فـەرموودەی ڕاستتر: هەر داپیرەیەك میراتگر نەبێ مافی پەروەردەكەی نیە (دُونَ أُنْثَى غَيْرِمَحْرَمٍ كَبِنْتِ خَالَةٍ) بەڵام ئەو مێیینەی مەحرەم نیە مافی هەیە: وك كیژە پورو كیژە مامو كیژە خاڵ.
(وَ) هەروەها (تَثْبُتُ) مافی پاراستنو پەروەردەكردنی شـێتەكەو منداڵەكـە جـێگیر دەبـێ (لِكُلِّ ذَكَرٍ مَحْرَمٍ وَارِثٍ) بۆ گشت نێرینەیەكی مەحرەمی میراتگر: وەك باوكو باپیرەو بـراو مام (عَلَىتَرتِيبِ الإِرْثِ) لە سەر ڕیزی میراتگرتن (وَكَذَا غَيْرُ مَحْرَمٍ كَابْنِ عَمٍّ) هەروەها ئەگەر میراتگرەكە مەحرەمیش نەبێ: وەكو كوڕەمام، هەر مافی هەیـە (عَلَىالصَّحِيحِ) لـە سـەر فەرموودەی ڕاست، بەڵام (وَلاَ تُسَلَّمُ إِلَيْهِ مُشْتَهَاةٌ) كیژێكی وەها كە حەزیلێبكرێ، نابـێ تەسلیمی نامەحرەمەكە بكرێ (بَلْ إِلَى ثِقَةٍ) بەڵكو تەسلیمی ژنێكی باوەڕپێكراو دەكرێ كە (يُعَيِّنُهَا) نامەحرەمەكە دیاریی دەكـا (فَـإِنْ فُقِـدَ الإِرْثُ وَالْمَحْرَمِيَّـةُ) جـا ئەگـەر نێرینەكـە میراتگرایەتیو مەحرەمیـەتیی نـەبو: وەكـو كوڕەخـاڵو كوڕەپـور (أَوِ الإِرْثُ) یـان تـەنها میراتگریـەتیی نـەبو: وەكـو خـاڵو باوكیـدایك، ئـەو كاتـە (فَـلاَ فِيالأَصَـحِّ) مـافی پەروەردەكردنەكەی نیە لە فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَإِنْ اجْتَمَعَ ذُكُورٌ وَإِنَاثٌ) ئەگەر نێرینەكانو مێیینەكان وێكڕا كۆ بونەوە، ئەو كاتە (فَالأُمُّ) دایكەكە لە هەموویان لەپێشـترە، بـە بەڵگـەی حەدیسـەكەیڕابردوو (ثُـمَّ أُمَّهَاتُهَـا) ئینجا دایكەكانیدایك لەپێشـترن (ثُـمَّ الأَبُ) ئینجا بـاوك لەپێشـترە، ئینجا دایكیبـاوك، ئینجا
وَقِيلَ تُقَدَّمُ عَلَيْهِ الْخَالَةُ وَالأُخْتُ مِنَ الأُمِّ، وَيُقَدَّمُ الأَصْلُ عَلَىالْحَاشِيَةِ، فَإِنْ فُقِدَ فَالأَصَحُّ الأَقْرَبُ، وَإِلاَّ فَالأُنْثَى، وَإِلاَّ فَيُقْرَعُ، وَلاَ حَضَانَةَ لِرَقِيقٍ وَمَجْنُونٍ وَفَاسِقٍ وَكَافِرٍ عَلَى مُسْلِمٍ وَنَاكِحَةِ غَيْرِأَبِالطِّفْلِ إلاَّ عَمَّهُ وَابْنَ عَمِّهِ وَابْنَ أَخِيهِ فِي الأَصَحِّ، وَإِنْ كَانَ رَضِيعًا

باوكیباوك، بەڵام ئەگەر شـێتێك دایكو باوكی خۆی نەبو و كیژێكیخـۆی هەبوو، ئەو كاتە كیژەكە لە داپیرەو باپیرە لەپێشترە، هەروەك لە (تحفـة)دا ڕوون كراوەتـەوە (وَقِيـلَ) لـە فەرموودەیەكی بێهێزدا: (تُقَـدَّمُ عَلَيْـهِ الْخَالَـةُ وَالأُخْـتُ مِـنَ الأُمِّ) خوشـكیدایكو خوشـكی لەدایكی وەپێش باوكیش دێخرێن.
(وَيُقَدَّمُ الأَصْلُ عَلَىالْحَاشِيَةِ) تیرەی سەرەوە—نێرو مێ— وەك دایكو باوكو بە سەرەوەتر، وەپێش خزمەكانی دەوروبەر دێخرێن: كە خوشكو براو مامو پورن، ئینجا (فَإِنْ فُقِدَ) ئەگەر لە تیرەی سەرەوە هیچ كەسێك نەبو، ئەو كاتە (فَالأَصَحُّ الأَقْرَبُ) بە فەرموودەی ڕاستتر:

له خزمەکانی دەوروبەر کامەیان نزیکترە، ئەویان وەپێش دێخرێ: جا نێر بێ، یان مێ (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر نزیکتر نەبو، بەڵکو گشتیان یەکسان بون: وکو خوشکو برا، ئەو کاتە (فَالأُنْثَى) مێیەکە وەپێش نێرەکە دێخرێ (وَإِلاَّ) ئەگەر نێرو مێ نەبون، بەڵکو گشتیان نێر، یان مێ بون (فَيُقْرَعُ) ئەو کاتە پشکە لە نێوانیاندا دەکرێ، تاکو کێشەکە ببڕێتەوە.

﴿ مەرجەکانی پەروەردەکەرەکە ﴾

(وَلاَ حَضَانَةَ لِرَقِيقٍ) مافی پەروەردەکردنی شێتو منداڵ بۆ کۆیلە نیە، هەم (وَمَجْنُونٍ) بۆ شێت نیە، هەم (وَفَاسِقٍ) بۆ فاسق نیە، هەم (وَكَافِرٍ عَلَى مُسْلِمٍ) بۆ کافریش لە سەر موسوڵمان نیە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلَنْ يَجْعَلَ اللهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَىالْمُؤْمِنِينَ سَبِيلاً﴾ خوای گەورە هیچ ڕێگایەکی بۆ کافران لە سەر موسوڵمانان دانەناوە. بەڵام دروستە کافر پەروەردەی کافر بکا.

(وَ) هەروەها (نَاكِحَةٍ غَيْرِ أَبِيالطِّفْلِ) ئەو ئافرەتەی شووی بە پیاوێکیتری جگە لە باوکی منداڵەکە کردوە، مافی پەروەردەکردنی منداڵەکەی نیە، هەرچەند مێردە نوێیەکەش ڕازی بێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەیڕابردوو، کەوابو: لەو حاڵەتەدا مافی پەروەردەکردنی منداڵەکە دەدرێتەدایکیدایکی، بەڵام ئەگەر مێردەکەو باوکی منداڵەکە هەردووک ڕازی بن، ئەو کاتە دایکەکە مافی هەر دەمێنێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(إِلاَّ عَمَّهُ وَابْنَ عَمِّهِ وَابْنَ أَخِيهِ) تەنها ئەگەر شووی بە مامیمنداڵەکە، یان بە کوڕەمامی منداڵەکە، یان بە کوڕەبرای منداڵەکە کردبێ، ئەو کاتەش مافی پەروەردەکردنی دەمێنێ(فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە ئەوانەش مافی پەروەردەکردنیان هەیە، کەوابو: ئەو ئافرەتەی شووی بە باوکی منداڵەکە کردوە: وەك خوشکیدایکی منداڵەکە، ئەوە باشتر مافی پەروەردەی هەیە (وَإِنْ كَانَ رَضِيعًا) ئەگەر منداڵەکە أُشْتُرِطَ أَنْ تُرْضِعَهُ عَلَىالصَّحِيحِ، فَإِنْ كَمُلَتْ نَاقِصَةٌ أَوْ طُلِّقَتْ مَنْكُوحَةٌ حَضَنَتْ، وَإِنْ غَابَتِ الأُمُّ أَوْ اِمْتَنَعَتْ فَلِلْجَدَّةِ عَلَىالصَّحِيحِ، هَذَا كُلُّهُ فِي غَيْرِمُمَيِّزٍ، وَالْمُمَيِّزُ إِنْ اِفْتَرَقَ أَبَوَاهُ كَانَ عِنْدَ مَنْ اِخْتَارَ مِنْهُمَا،

شیرخۆر بێ (أُشْتُرِطَ أَنْ تُرْضِعَهُ عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست بە مەرج داندراوە: ژنەکە شیریخۆی بداتە منداڵەکە، بەڵام بۆی دروستە کرێی شیردانەکەش وەربگرێ، هەروەك بۆی دروستە کرێی پەروەردەکردنەکەش وەربگرێ، جا ئەگەر شیری تێدا بوو و شیری نەدایێ، مافی پەروەردەکردنی نامێنێ، بەڵام ئەگەر شیری تێدا نەبێ، ئەو کاتە مافی هەر دەمێنێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، هەم فەرموویانە مەرجە: پەرەوەردەکەرەکە نەخۆشیەکی پیسی بەردەوامی نەبێ: وەکو سیلو بەڵەکیو گرووەتیو شەلەپەتەیی، هەم گێلەکەو ماڵ بەفیڕۆدەر نەبێو نەبالغیش نەبێ.

(فَإِنْ كَمُلَتْ نَاقِصَةٌ) جا ئەگەر ئافرەتێکیناتـەواو ناتەواویەکـەی نـەماو کامـڵ بـوو: وەك کافرەکە موسوڵمان ببێ، یان فاسقەکە تۆبە بکا، یان شـێتەکە چـاك ببێتـەوە (أَوْ طُلِّقَتْ مَنْكُوحَةٌ) یان مـارەبڕاوێکی پیاوێکیبێگانـە تـەڵاق درا، ئـەوە لـەو حاڵەتانـەدا (حَضَـنَتْ) پەروەردەی منداڵەکە دەکا، چونکە ڕێگرەکەی پەروەردەکردن نەماوە.

(وَإِنْ غَابَتِ الأُمُّ) ئەگەر دایکیمنداڵەکە لەو شوێنە حازر نەبو (أَوْ امْتَنَعَتْ) یان پەروەردەی منداڵەکەی نەکرد، یان مرد، یان شێت بوو، لەو حاڵەتانەدا (فَلِلْجَدَّةِ عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست: مافی پەروەردەکردنی منداڵەکە بۆ دایکیدایکیەتی.

بەڵام ئەگەر منداڵەکە باوكو باپیرەو بە سەرەوەتری نەمابێو هیچ ماڵیشی نەبێ، ئەو کاتە دایکەکـە زۆری لێـدەکرێ پـەروەردەی بکـاو بژێوەکەشـی بـدا، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(هَذَا كُلُّهُ فِي غَيْرِ مُمَيِّزٍ) ئەوەی لە سەرەتای باسەکەوە تا ئێرە: لەبارەی شێتو منداڵێکی نەفام بوو تا فامیدە دەبێ، واتە: چاکەو خراپە بزانێو بەخۆی خواردن بخواو تارەت بکا، ئینجا کە ئەو منداڵە فامیدە بوو، هەم (وَالْمُمَيِّزُ) ئەو منداڵەش کە لە کاتی لێکجیابوونەوەی دایكو باوکی فامیدەیە (إِنْ افْتَرَقَ أَبَوَاهُ) ئەگەر دایكو بـاوکی لێـك جیابونـەوە، ئـەوە لـە هەردوو حاڵەتدا دەکرێتە سەرپشك، ئینجا (كَانَ عِنْدَ مَـنْ اخْتَـارَ مِنْهُمَـا) لـە لای ئـەوەیان دادەنـدرێ کـە بـە خـۆی هەڵیدەبـژێرێ لـە دایـكو باوکەکـەی، جیـاوازی کـوڕو کیـژ نیـە ﴿عن أبهريرةﷺ: أَنَّ النَّبِيَّﷺ قَالَ لِغُلاَمٍ: يَا غُلاَمُ هَذا أَبُوكَ وَهَذِهِ أُمُّكَ فَخُذْ بِيَدِ أَيِّهِمَا شِئْتَ؟ فَأَخَذَ بِيَدِ أُمِّهِ فانْطَلَقَتْ بِهِ﴾ رواه اصـحاب السـنن بسـند صـحيح، پێغەمبـەرﷺ بە کوڕێکی فامیدەی فەرموو: ئەمە باوکتەو ئەمەش دایکتە، کامەیان پێت خۆشە دەستی بگرە. جا منداڵەکەش دەستی دایکی گرتو دایکەکەی لەگەڵ خۆیا بردی.

فَإِنْ كَانَ فِـأَحَدِهِمَا جُنُونٌ أَوْ كُفْرٌ أَوْ رِقٌّ أَوْ فِسْقٌ أَوْ نَكَحَتْ فَالْحَقُّ لِلآخَرِ، وَيُخَيَّرُ بَيْنَ أُمٍّ وَجَدٍّ، وَكَذَا أَخٌ أَوْ عَمٌّ أَوْ أَبٌ مَعَ أُخْتٍ أَوْ خَالَةٍ فِالأَصَحِّ، فَإِنْ اِخْتَارَ أَحَدَهُمَا ثُمَّ الآخَرَ حُوِّلَ إِلَيْهِ، فَإِنْ اِخْتَارَ الأَبَ ذَكَرٌ لَمْ يَمْنَعْهُ زِيَارَةَ أُمِّهِ، وَيَمْنَعُ أُنْثَى، وَلاَ يَمْنَعُهَا دُخُولاً عَلَيْهِمَا زَائِرَةً، وَالزِّيَارَةُ مَرَّةً فِأَيَّامٍ، فَإِنْ مَرِضَا فَالأُمُّ أَوْلَى بِتَمْرِيضِهِمَا، فَإِنْ رَضِيَ بِهِ فِي بَيْتِهِ، وَإِلاَّ فَفِي بَيْتِهَا، وَإِنْ اِخْتَارَهَا ذَكَرٌ فَعِنْدَهَا لَيْلاً وَعِنْدَالأَبِ نَهَارًا، وَيُؤَدِّبُهُ

(فَإِنْ كَانَ فِي أَحَدِهِمَا جُنُونٌ أَوْ كُفْرٌ أَوْ رِقٌّ أَوْ فِسْقٌ) جا ئەگەر لە یەکێك لە دایكو باوکەکەدا شێتی، یان کافری، یان کۆیلەیی، یان فاسـقی هـەبێ (أَوْ نَكَحَتْ) یـان ژنەکـە شـووی بـە بێگانەیـەك کـرد، لـەو حاڵەتانـەدا (فَـالْحَقُّ لِلآخَـرِ) مـافی لـە لا دانـدرانی منداڵەکـە بـۆ ئەوەکەیترەو بە هەڵبژاردنی منداڵەکە ڕەفتار ناکرێ.

(وَ) هـــەروەها (يُخَيَّـــرُ بَـــيْنَ أُمٍّ وَجَـــدٍّ) منداڵەکە دەکرێتە سەرپشك لە نێوان

دایكیو باپیرەیدا، هەروەها ئەگەر دایك نەبێ، ئەو كاتە دەكرێتە سەرپشك لە نێوان باوكیو دایكیدایكیدا، جا ئەگەر باوكیش نەبێ، ئەو كاتە دەكرێتە سەرپشك لە نێوان داپیرەو باپیرەیدا (وَكَذَا أَخٌ أَوْ عَمٌّ أَوْ أَبٌ) هەروەها منداڵە فامیدەكە دەكرێتە سەرپشك لە نێوان برا، یان مام، یان باوك (مَعَ أُخْتٍ أَوْ خَالَةٍ) كە لە گەڵ خوشكیخۆی ، یان خوشكی دایكیدا بێ (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(فَإِنْ اِخْتَارَ أَحَدَهُمَا) جا ئەگەر فامیدەكە یەكێكیانی هەڵبژارد: لە دایكو باوكی، یان لە خزمەكانیتر (ثُمَّ الآخَرَ) ئینجا پەشیمان بۆوەو ئەوەكەیتری هەڵبژارد، ئەو كاتە (حُوِّلَ إِلَیْهِ) دەگوازرێتەوە لای وی، بەڵام ئەگەر لەبەر كەم فامی ئەوەكەیتری هەڵبژاردبۆوە، ئەو كاتە هەر لە لای دایكی دادەندرێ، هەروەك لەزۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(فَإِنْ اخْتَارَ الأَبَ ذَكَرٌ) جا ئەگەر نێرینەیەكی فامیدە باوكەكەی هەڵبژارد، ئەوە (لَمْ یَمْنَعْهُ زِیَارَةَ أُمِّهِ) دروست نیە لە سەردانی دایكی قەدەغەی بكا، بەڵام (وَیَمْنَعُ أُنْثَی) بۆی دروستە مێیینە قەدەغە بكا لە سەردانیدایكی (وَلاَ یَمْنَعُهَا دُخُولاً عَلَیْهِمَا زَائِرَةً) هەروەها بۆ باوكەكە دروست نیە قەدەغە بكا: دایكەكە بێتە لای كوڕو كیژەكەی بۆ سەردانیان، بەڵام نابێ زۆر بمێنێتەوە، ئینجا (وَالزِّیَارَةُ مَرَّةً فِی أَیَّامٍ) سەردانیش جارێكە لە چەند ڕۆژێكدا.

(فَإِنْ مَرِضَا) جا ئەگەر كوڕو كیژەكە نەخۆش كەوتن، ئەوە (فَالأُمُّ أَوْلَی بِتَمْرِیضِهِمَا) دایكەكە لەپێشترە بۆ پەرستاری=ئاگالێبوونیان (فَإِنْ رَضِيَ بِهِ فِی بَیْتِهِ) جا ئەگەر باوكەكە ڕازی بوو، ئەوە هەر لە ماڵیباوكەكە خزمەتیان دەكا (وَإِلاَّ فَفِی بَیْتِهَا) ئەگەر ڕازیش نەبو، ئەو كاتە دایكەكە لە ماڵیخۆی خزمەتیان دەكا.

(وَإِنْ اِخْتَارَهَا ذَكَرٌ) ئەگەر نێرینەیەكی فامیدە دایكەكەی هەڵبژارد، ئەوە (فَعِنْدَهَا لَیْلاً) شەوێ لە لای دایكی دەبێ (وَعِنْدَ الأَبِ نَهَارًا) ڕۆژیش لە لای باوكی دەبێ (وَیُؤَدِّبُهُ) واجبە:

وَیُسَلِّمُهُ لِمَكْتَبٍ أَوْ حِرْفَةٍ، أَوْ أُنْثَی فَعِنْدَهَا لَیْلاً وَنَهَارًا وَیَزُورُهَاالأَبُ عَلَىالْعَادَةِ، وَإِنْ اِخْتَارَهُمَا أَقْرِعَ، فَإِنْ لَمْ یَخْتَرْ فَالأُمُّ أَوْلَی، وَقِیلَ یُقْرَعُ، وَلَوْ أَرَادَ أَحَدُهُمَا سَفَرَ حَاجَةٍ كَانَ الْوَلَدُ الْمُمَیِّزُ وَغَیْرُهُ مَعَ الْمُقِیمِ حَتَّی یَعُودَ، أَوْ سَفَرَ نُقْلَةٍ فَالأَبُ أَوْلَی بِشَرْطِ أَمْنِ طَرِیقِهِ وَالْبَلَدِالْمَقْصُودِ، قِیلَ وَمَسَافَةُ قَصْرٍ، وَمَحَارِمُ الْعَصَبَةِ فِهَذَا كَالأَبِ، وَكَذَا ابْنُ عَمٍّ لِذَكَرٍ

باوكەكە كوڕەكەی فێرە ڕەوشتی باشو كاروباری ئایینی بكاو هەم (وَیُسَلِّمُهُ لِمَكْتَبٍ) واجبە: بینێرێتە خوێندنگا بۆ خوێندن (أَوْ حِرْفَةٍ) یان بیداتە دەست خاوەن پیشەیەك تاكو لێی فێرە پیشەیەك ببێ: كە پیشەكە شیاوی بنەماڵەكەیان بێ، جا كرێی فێركردنی خوێندنو پیشەكە لە ماڵی كوڕەكە دەدرێ، جا ئەگەر ماڵی نەبو، ئەو كاتە بژێوەكەی لە سەر كێیە، هەر ئەو كەسەش كرێیەكە دەدا.

(أَوْ أُنْثَی) یان ئەگەر مێیینە دایكەكەی هەڵبژارد، ئەوە (فَعِنْدَهَا لَیْلاً وَنَهَارًا) شەوێو ڕۆژێ

هەر لە لای دایکی دەبێ‌و (وَيَزُورُهَا الأبُ عَلَىالْعَادَةِ) باوکەکەش بەگوێرەی عادەت سەردانی دەکا (وَإِنْ اِخْتَارَهُمَا) ئەگەر منداڵێکی‌فامیدە –کوڕ، یان کیژ– دایك‌و باوکی وێکڕا هەڵبژاردن‌و گوتی: لە لای هەردووکیان دەبم. ئەو کاتە (أُقْرِعَ) پشکە لە نێوان دایك‌و باوکەکە دەکرێ (فَإِنْ لَمْ يَخْتَرْ) بەڵام ئەگەر هیچیانی هەڵنەبژارد، ئەو کاتە (فَالأُمُّ أوْلَى) دایکەکە لەپێشترە (وَقِيلَ يُقْرَعُ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا پشکە دەکرێ.

(وَلَوْ أرَادَ أحَدُهُمَا سَفَرَ حَاجَةٍ) ئەگەر دایکەکە، یان باوکەکە ویستی بۆ پێویستیەك بڕواتە سەفەر: وەك حەج‌و بازرگانی، ئەو کاتە (كَانَ الْوَلَدُ الْمُمَيِّزُ وَغَيْرُهُ مَعَ الْمُقِيمِ حَتَّى يَعُودَ) منداڵە فامیدەکەو منداڵە نەفامەکە لە لای ئەوەیان دەمێنێتەوە کە لە ماڵەوەیە تا بەسەفەرچووەکە دەگەڕێتەوە.

(أوْ سَفَرَ نُقْلَةٍ) یان ئەگەر دایکەکە، یان باوکەکە ویستی ماڵی‌خۆی بگوازێتەوە بۆ شارێکی‌تر، یان گوندێکی‌تر، ئەو کاتە (فَالأبُ أوْلَى) باوکەکە لەپێشترە: منداڵەکەی لە لا دابندرێ‌و هەم لەگەڵ خۆیشیا ببیاتە شوێنەکە (بِشَرْطِ أمْنِ طَرِيقِهِ) بەو مەرجەی ڕێگایەکەی ئەمین بێ‌و هەم (وَالْبَلَدِ الْمَقْصُودِ) شوێنە مەبەستەکەش ئەمین بێ، واتە: لەو حاڵەتەدا لە لای‌دایکی داناندرێ، هەر چەند دایکەکە لە شوێنەکەشدا نیشتەجێ بێ، چونکە باوکەکان نەژادی منداڵەکانیان دەپارێزن (قِيلَ وَمَسَافَةُ قَصْرٍ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: مەرجە سەفەرەکە بە ئەندازەی کورتکردنەوەی نوێژ بێ.

(وَمَحَارِمُ الْعَصَبَةِ فِي هَذَا كَالأبِ) پیاوە مەحرەمەکانی پشتێ: وەك باپیرەو براو مام گشتیان لە مەسەلەی ماڵگواستنەوەدا وەکو باوك بڕیاریان بۆ دەدرێ‌و لە دایکەکە لەپێشترن‌و منداڵەکە دەدرێتە ئەوان (وَكَذَا ابْنُ عَمٍّ لِذَكَرٍ) هەروەها کوڕەمامیش لەو

وَلاَ يُعْطَى أُنْثَى، فَإِنْ رَافَقْتْهُ بِنْتُهُ سُلِّمَ إلَيْهَا.

(فَصْلٌ) عَلَيْهِ كِفَايَةُرَقِيقِهِ نَفَقَةً وَكِسْوَةً وَإِنْ كَانَ أَعْمَى زَمِنًا وَمُدَبَّرًا وَمُسْتَوْلَدَةً مِنْ غَالِبِ قُوتِ رَقِيقِ الْبَلَدِ وَأُدْمِهِمْ وَكِسْوَتِهِمْ، وَلاَ يَكْفِي سَتْرُالْعَوْرَةِ، وَسُنَّ أَنْ يُنَاوِلَهُ مِمَّا يَتَنَعَّمُ بِهِ مِنْ طَعَامٍ وَأُدْمٍ وَكِسْوَةٍ، وَتَسْقُطُ بِمُضِيِّ الزَّمَانِ، وَيَبِيعُ الْقَاضِي فِيهَا مَالَهُ، فَإِنْ فُقِدَ الْمَالُ أَمَرَهُ بِبَيْعِهِ أَوْ إعْتَاقِهِ، وَيُجْبِرُ أَمَتَهُ عَلَى إرْضَاعِ وَلَدِهَا، وَكَذَا غَيْرِهِ إنْ فَضَلَ عَنْهُ، وَفَطْمِهِ قَبْلَ حَوْلَيْنِ إنْ لَمْ يَضُرَّهُ،

مەسەلەیەدا وەکو باوکە بۆ نێرینە، بەڵام (وَلاَ يُعْطَى أُنْثَى) مێیینەی حەزلێکراو نادرێتە دەستی، نەوەك بێ شەرعی ڕوو بدا، کەوابو: (فَإِنْ رَافَقَتْهُ بِنْتُهُ) ئەگەر کوڕە مامەکە کیژێکی‌خۆی، یان خوشکێکی‌خۆی هاوڕێیەتیی بکا، ئەو کاتە (سُلِّمَ إلَيْهَا) مێیینەکە دەدرێتە دەست ئەو ئافرەتە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی بەخێوکردنی کۆیلەو ئاژەڵ ﴾

(عَلَيْهِ كِفَايَةُ رَقِيقِهِ) لە سەر گەورەکە واجبە: پێویستی کۆیلەکە چەندە ئەوەندەی بداتێ (نَفَقَةً وَكِسْوَةً) لە بژێو و پێخۆرو جلو بەرگو نیشتەجێکردن (وَإِنْ كَانَ أَعْمَى زَمِنًا) هەرچەند کۆیلەکە کوێرەو پەککەوتووش بێ‌و (وَمُدَبَّرًا وَمُسْتَوْلَدَةً) لە دوای مردن ئازادیی درابێتێ‌و دایکە منداڵیش بێ (مِنْ غَالِبِ قُوتِ رَقِيقِ الْبَلَدِ وَأُدْمِهِمْ) لەو خواردەمەنیەی بداتێ کە کۆیلەکانی شارەکە دەیکەنە بژێو و پێخۆر، هەم (وَكِسْوَتِهِمْ) لەو بەرگەش کە دەیکەنە بەرگ (وَلاَ يَكْفِي سَتْرُ الْعَوْرَةِ) داپۆشەری عەورەت بەس نیە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لِلْمَمْلُوكِ طَعَامُهُ وَكِسْوَتُهُ وَلاَ يُكَلَّفُ مِنَ الْعَمَلِ مَا لاَيُطِيقُ﴾ رواه مسلم، کۆیلە مافی خواردەمەنی‌و جلی خۆی هەیەو داوای ئەو کارەشی لێناکرێ کە ناتوانێ بیکا.

(وَسُنَّ أَنْ يُنَاوِلَهُ مِمَّا يَتَنَعَّمُ بِهِ) سوننەتە گەورەکە بداتە کۆیلەکەی لەو شتەی بەخۆی لەزەتی لێدەبینێ: (مِنْ طَعَامٍ وَأُدْمٍ وَكِسْوَةٍ) لە خواردەمەنی‌و پێخۆرو جلو بەرگ.

(وَتَسْقُطُ بِمُضِيِّالزَّمَانِ) بە تێپەڕبوونی کات بژێوەکە لە سەر گەورەکە لادەکەوێ‌و نابێتە قەرز لە سەری (وَيَبِيعُ الْقَاضِي فِيهَا مَالَهُ) قازی ماڵیگەورەکە دەفرۆشێ بۆ بەخێوکردنی کۆیلەکەی، ئەگەر گەورەکە بەخێوی نەکا، یان حازر نەبێ (فَإِنْ فُقِدَ الْمَالُ) جا ئەگەر گەورەکە هیچ ماڵی نەبو، ئەو کاتە (أَمَرَهُ بِبَيْعِهِ أَوْ إِعْتَاقِهِ) قازی فەرمانی دەداتێ: یان کۆیلەکە بفرۆشێ، یان ئازادی بکا، جا ئەگەر هیچ لایەکی نەکرد، ئەو کاتە قازی: یان دەیفرۆشێ، یان بەکرێی دەداو لە کرێیەکەی بەخێوی دەکا.

(وَيُجْبِرُ أَمَتَهُ عَلَى إِرْضَاعِ وَلَدِهَا) بۆ گەورەکە دروستە زۆر لە (جارية)کەی بکا بۆ ئەوەی شیر بداتە منداڵەکەی (وَكَذَا غَيْرِهِ إِنْ فَضَلَ عَنْهُ) هەروەها زۆری لێدەکا شیر بداتە منداڵیتریش ئەگەر لە منداڵەکەیخۆی زیاد بێ، هەم (وَفَطْمِهِ قَبْلَ حَوْلَيْنِ إِنْ لَمْ يَضُرَّهُ)

وَإِرْضَاعِهِ بَعْدَهُمَا إِنْ لَمْ يَضُرَّهَا، وَلِلْحُرَّةِ حَقٌّ فِي حَوْلَيْنِ، وَلَهُمَا إِنْ لَمْ يَضُرَّهُ، وَلأَحَدِهِمِ

وَلاَ يُكَلِّفُ رَقِيقَهُ إِلاَّ عَمَلاً يُطِيقُهُ، وَيَجُوزُ مخارَجتهُ بِشَرْطِ رِضَاهُمَا، وَهِيَ خَرَاجٌ يُؤَدِّيهِ كُلَّ يَوْمٍ أَوْ أُسْبُوعٍ، وَعَلَيْهِ عَلْفُ دَوَابِّهِ وَسَقْيُهَا، فَإِنْ اِمْتَنَعَ

دروستە زۆری لێبکا منداڵەکە لە شیر بکاتەوە پێش تەمەنی دوو ساڵی تەواو بکا، بەو مەرجەی زیان لە منداڵەکە نەدا، هەم (وَإِرْضَاعِهِ بَعْدَهُمَا إِنْ لَمْ يَضُرَّهَا) زۆری لێبکا لە دوای تەمەنی دوو ساڵیش شیر بداتە منداڵەکەی بەو مەرجەی زیان لە (جارية)کە نەدا.

(وَلِلحُرَّةِ حَقٌّ فِيالتَّرْبِيَةِ) ئافرەتیئازاد مافێکی لە پەروەردەی منداڵەکەیدا هەیە، کەوابو: (فَلَيْسَ لأَحَدِهِمَا فَطْمُهُ) بە تەنها نە بۆ دایك‌و نە بۆ باوك دروست نیە -بێ ڕازیبوونی ئەویتر- منداڵەکەی لە شیر بکاتەوە (قَبْلَ حَوْلَيْنِ) پێش ئەوەی تەمەنی دوو ساڵی تەواو

بكا، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلاَدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ﴾ دەبـی دایكـان دوو سـاڵی تـەواو شـیر بدەنـە منداڵـەكانیان، ئـەو فەرمانـە بـۆ ئەوكەسەیە كە بیەوێ شیردانەكە تەواو بكا.

(وَلَهُمَا إِنْ لَمْ يَضُرَّهُ) بۆ دایكو باوكەكە دروستە ڕێك بكەونو بە ڕازیبـوونی هـەردووكیان پێش تەواوبوونی دوو ساڵەكە منداڵەكە لە شیر بكەنەوە، بەو مەرجەی زیان لـە منداڵەكـە نـەدا، خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿فَإِنْ أَرَادَا فِصَالاً عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا﴾ ئەگەر دایكو باوكەكە ویستیان پێش دوو ساڵەكە منداڵەكەیان لە شیر بكەنەوە، بە ڕازیبوونی هەردووكیانو بە ڕاوێژكاری، ئەوە هیچ گوناهێكیان لە سەر نیە.

(وَلأَحَدِهِمَا بَعْدَ حَوْلَيْنِ) لە دوای تەواوبوونی دوو ساڵەكە بۆ تەنها یەكێكیشیان دروستە لە شیری بكاتەوە، هەم (وَلَهُمَا الزِّيَادَةُ) بـۆ هەردووكیشـیان دروسـتە بـە ڕێككـەوتن لـە دوو ساڵەكە زیاتر شیری بدەنێ، بەو مەرجەی زیانی لێنەدا.

(وَلاَ يُكَلِّفُ رَقِيقَهُ إِلاَّ عَمَلاً يُطِيقُهُ) نابێ داوا لە كۆیلەكەیخۆی بكا تەنها ئەو كارە نەبێ كە لە توانایدایە، بە بەڵگەی حەدیسەكەیڕابردوو.

(وَيَجُوزُ مُخَارَجَتُهُ) دروستە مامڵەتیخەرجیەش لەگەڵ كۆیلەكەی بكاو ئیزنی بدا بۆ خـۆی كەسابەت بكا (بِشَرْطِ رِضَاهُمَا) بەو مەرجـەی گەورەكـەو كۆیلەكـە هـەردووكیان ڕازی بـن (وَهِيَ) خەرجیە ئەمەیە: (خَرَاجٌ يُؤَدِّيهِ كُلَّ يَوْمٍ أَوْ أُسْبُوعٍ) كۆیلەكـە خەرجیـەكی زانـدراو هەموو ڕۆژێك، یان گشت حەفتەیەك بداتە گەورەكەی لەو كەسابەتەی دەیكا، جا ئەوەی لە خەرجیەكەش زیادە بۆ كۆیلكە بێو بە دڵیخۆی دەستكاریی دەكا.

(وَعَلَيْهِ عَلْفُ دَوَابِّهِ وَسَقْيُهَا) لـە سـەر خاوەنەكـە واجبـە: ئالیـك بداتـە ئاژەڵـەكانیو هـەم ئاویشـیان بـدا، یـان بەریانهەڵبداتـە نێـو لەوەڕگەیەكیحـەڵاڵ (فَـإِنِ امْتَنَـعَ) جـا ئەگـەر أُجْبِـرَ فِالْمَـأْكُولِ عَلَـى بَيْـعٍ أَوْ عَلْـفٍ أَوْ ذَبْـحٍ، وَفِغَيْـرِهِ عَلَـى بَيْـعٍ أَوْ عَلْـفٍ، وَلاَ يَحْلِبُ مَا ضَرَّ وَلَدَهَا، وَمَا لا رُوحَ لَهُ: كَقَنَاةٍ وَدَارٍ لا تَجِبُ عِمَارَتُهَا.

بەریهەڵنەدانو ئالیكشی نەدانو هیچماڵیشی نەبو، ئەو كاتە (أُجْبِرَ فِي الْمَأْكُولِ عَلَى بَيْعٍ أَوْ عَلْفٍ أَوْ ذَبْحٍ) لە بارەی ئـاژەڵی گۆشـت خـوراو زۆری لێـدەكرێ: یـان بیفرۆشـێ، یـان ئالیكی بدا، یان سەری ببڕێ (وَفِي غَيْرِهِ عَلَى بَيْعٍ أَوْ عَلْفٍ) لە بارەی ئەوەش كە گۆشـتی ناخورێ زۆری لێدەكرێ: یان بیفرۆشێ، یان ئالیكی بدا.

(وَلاَ يَحْلِبُ مَا ضَـرَّ وَلَـدَهَا) حەرامـە بـەو ئەندازەیـە شـیر لـە ئاژەڵەكە بدۆشـێ كـە زیـان لـە بێچـووەكەی بـدا، بـەڵكو ئـەوەی لـە بێچـووەكە زیـاد بـێ، ئەوەنـدەی لێدەدۆشـێ، تا فێرە لەوەڕ دەبێ.

(وَمَا لا رُوحَ لَهُ: كَقَنَاةٍ وَدَارٍ) ئەو ملكەی گیانلەبەر نیە: وەكو كارێزو جۆگەو خـانوو و بـاغ

(لا تَجِـبُ عِمَارَتُهَـا) لـه سـەر خاوەنەكـەی واجـب نیـە خزمـەتی بكـاو لـە خراببـوون بیپارێزێ، هەرچەند هاوبەشیش بێ، بـەڵكو ناپەسندە وازی لێبێنـێ تـا خـراپ دەبـێ، بـەڵام ئەگـەر ملكەكـە ملكـی شـێتو منـداڵو وەقفكـراو بـوو، ئـەو كاتـە لـە سـەر سەرپەرشـتكارەكە واجبـە: لـە بەرهەمەكـەیان خزمـەتیان بكـاو لـەخراببون بیانپـارێزێ، هەروك لە (تحفة)و(نهاية)دا فەرموویانە...كۆتایی.

(اَلْحَمْــدُ لله) لێــرەدا-بـــە تـــەواوبوونی باســـی (اَلْحَضَـانَة)-بـــەرگی چـــوارەمی ﴿ڕووناكی (رَبِّ الْعالَمِين) ڕوونكردنەوەی (مِنْهاجِ الطّالِبِين)﴾ كۆتـایی هـات لـە ڕۆژی سـێ شەممەی (12)ی (محرم)ی ساڵی (1423)ی كۆچی، إن شاء الله بەرگی پێنجەمی بە دوادا دێ: كە بە (كتاب الجراح: پەرتووكی برینداركردنەكانو كوشتنەكان) دەست پێدەكا، لـە خوایگـەورە دەپارێمـەوە هێـزو توانـام بـداتێ بـۆ تـەواوكردنی ڕوونكردنـەوەی هـەموو (منهـاج)ی ئیمـامی(النواوی)رحمه الله تعالى. منـیش بەنـدەی بێچـارە: (عبـدالله عبـدالعزیز هەرتـەلی)م، خودا لە خۆمو دایكمو بـاوكمو خۆشەویسـتانم خـۆش ببـێ، آمـین، وَصَلّى اللهُ وَسَلَّمَ عَلَى سَيِّدِنا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أجْمَعِين، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَلاَحَولَ وَلاَ قُوَّةَ إلاَّ بِاللهِ العَلِيِّ العَظِيـم.

هەولێر – كوردستان

12ی مـحرم – 1423ی

كـۆچـی

6یخـاكەلیوە–2702ی

كوردی

26ی ئـازاری–2002ی

زایـیـنـی

شارەزاكردن:

ئەی خوێنەری بەڕێز، هەر كاتێك دانەر دەڵێ:

* رواه الشيخان، مەبەستی ئیمامی (البخاري و مسلم)ن.

*رواه اصحاب السنن، مەبەستی ئیمامی (أبوداود و النسائي و الترمذي)ن.

* هـەروەك لە سـەرچـاوەكاندا فـەرمـوویانە، یان ڕوون كـراوەتەوە، مـەبەسـتی ئەم چـوار كـتێبەنە:

1 –(المجموع: شرح المهذب) دانراوی (الإمام النواوي).
2 –(تحفةالمحتاج: شرح المنهاج) دانراوی (الإمام إبن حجرالهيتمي).
3 –(نهايةالمحتاج: شرح المنهاج) دانراوی (الإمام محمدالرملي).
4 –(مغنیالمحتاج : شرح المنهاج) دانراوی (الإمام محمد الخطيب الشربيني).

جا ئەگەر یەکێك لەو چوارانە لەگەڵدا نەبێ، ئەو کاتە دەڵێ: هەر وەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا...

ئەی قوتابیی خۆشەویست و ڕێزدار، تکایە:

1– پێشەکیەکەلە بەرگی یەکەمدا بە بیرلێکردنەوەیەکی ورد بخوێنەوە.

2– بۆ تێگەیشتنی ئەم کتێبە پشت مەبەستە بە تەنها زانستیخۆت، بەڵکو لە لای مامۆستایئایینی بیخوێنە، چونکە چەند پێناسەو زاراوەیەکی شەرعی هەنە، لە لای مامۆستای ئایینی باشتر لێی تێدەگەی.

***دانراوەکانیتری دانەر:**

1 – هۆنراوەی ﴿ ئیمان و ئیسلام ﴾
2 – ڕوونکردنەوەی ﴿ الأربعين النواوية ﴾
3 – ﴿ عەقیدەی ئیسلامی ﴾
4 – ڕوونکردنەوەی ﴿ العقيدةالطحاوية ﴾
5 – چەند گوڵێك لە ﴿ گوڵزاری ئیسلام ﴾
6 – ڕوونکردنەوەی ﴿ متن فتح القريب ﴾
7 – ڕوونکردنەوەی ﴿ قطرالعارض فی علم الفرائض ﴾
8 – چۆنیەتی ﴿ حەج و عومرە ﴾
9– مێرگ و گوڵزاری بەهار * ژیانی پێغەمبەری ڕێزدارﷺ.

ناوەڕۆکی بەرگی چوارەمی ﴿ ڕووناکی(رَبِّ الْعالَمِين)﴾

بابەت	لاپەڕە	بابەت	لاپەڕە

ناوەڕۆکی بەرگی چوارەمی ﴿ ڕووناکی(رَبِّ الْعالَمِين)﴾

دەربارەی شەریعەتی ئیسلام

1-خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ فَلَوْلاَ نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِالدِّينِ ﴾ (التوبة:122)، واتە: دەبوا لە هەر هۆزێکی موسوڵمانان کۆمەڵێك ڕاپەڕیبان بۆ (جیهاد)کردنو کۆمەڵێکیش بۆ خوێندن، تاکو لە (شەریعەتی ئیسلام) تێبگەن.

2- پێغەمبەری خۆشەویستﷺ دەفەرموێ: ﴿ مَنْ يُرِدِاللّٰهُ بِهِ خَيْراً يُفَقِّهْهُ فِالدِّينِ ﴾ رواه البخاری ومسلم، واتە: هەر کەسێك خوای گەورە بیەوێ چاکەی بداتێ، لە (شەریعەتی ئیسلام) تێیئەگەیێنێ.

3-ئیمام (عمر بن الخطابؓ) دەفەرموێ: ﴿ تَفَقَّهُوا قَبْلَ أَنْ تُسَوَّدُوا، فَمَنْ سَوَّدَهُ قَومُهُ عَلَى فِقْهٍ، كَانَ حَيَاةً لَهُ وَلَهُمْ ﴾ رواه الدارميُّ، واتە: لە (شەریعەتی ئیسلام) تێبگەن پێش ئەوەی بکرێنە گەورە، چونکە هەر کەسێك (شەرع) بزانێو گەلەکەی خۆی بیکاتە گەورە، ئەبێتە هۆی ژیانێکی خۆش بۆ خۆیو بۆ ئەوان.

4- ئیمام (الأعمش) دەفەرموێ: ﴿ يَامَعْشَرالْفُقَهاءِ أَنْتُمُ الأَطِبَّاءُ وَنَحْنُ الصَّيَادِلَةُ ﴾ رواه الصيمري، واتە: ئەی چینی(شەرعزانان) ئێوە پزیشکن، ئێمەی(حەدیس گێڕەوەش) دەرماننناسی دەرمانخانەین.

5- ئیمام (الشافعی) دەفەرموێ: ﴿ مَنْ حَفِظَ الْفِقْهَ عَظُمَتْ قِيمَتُهُ وَمَنْ تَعَلَّمَ الْحَدِيثَ قَوِيَتْ حُجَّتُهُ ﴾ رواه ابن حجر الهيتمي، واتە: هەرکەسێك لە (شەریعەتی ئیسلام) شارەزا ببێ نرخی بەرز ئەبێتەوە، هەر کەسێك (حەدیس) فێر ببێ بەڵگەی بەهێز دەبێ.

6-ئیمامی (البخاری) دەفەرموێ: ﴿ هُوَ-أَيَ الْفِقْهُ- ثَمَرةُ الْحَدِيثِ، وَلَيْسَ ثَوابُ الْفَقِيهِ دُونَ ثَوابِ الْمُحَدِّثِ ﴾ رواه القسطلاني، واتە: (شەریعەتی ئیسلام) بەرهەمی حەدیسە، پاداشتی (شەرعزان) کەمتر نیە لە پاداشتی (حەدیس گێڕەوە).